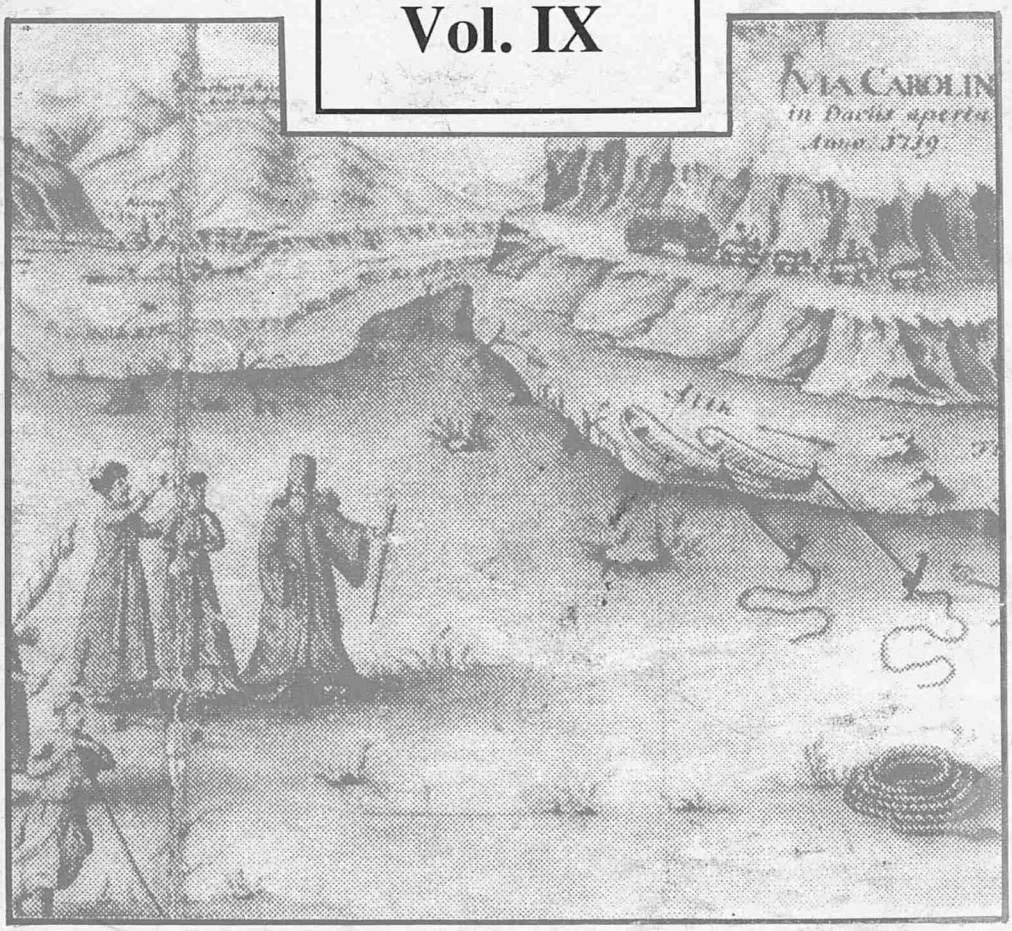
CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE

Vol. IX

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE
ŢĂRILE ROMÂNE

VOL. IX

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „N. Iorga”

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ŢĂRILE ROMÂNE

VOL. IX

Volum îngrijit de † MARIA HOLBAN (redactor responsabil)
M.M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU • PAUL CERNOVODEANU

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREŞTI
1997

www.dacoromanica.ro

Foreign travellers about the Romanian Countries

vol. IX

La elaborarea întregii serii a lucrat un colectiv de la Institutul de Istorie „N. Iorga" al Academiei format din : † MARIA HOLBAN, MARIA MATILDA ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, PAUL CERNOVODEANU şi † ION TOTOIU

ISBN 973—27—0566—3

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
R — 76117, Bucureşti, Calea 13 Septembrie 13
C.P. 5—42

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Volumul al IX-lea din seria *Călători străini despre ţările române* cuprinde o perioadă de 52 de ani, începând cu coborârea imperialilor la mănăstirea Tismana, în septembrie 1716, şi încheindu-se în 1768, în preajma războiului ruso-turc, ce a pus capăt monopolului politic al Porţii asupra Principatelor.

Este sugestivă această potrivire a punctelor extreme ale perioadei înfăţişate acum, căci o bună parte din interval este dominată de războiul austro-turc în cele două faze ale sale de înaintare victorioasă din 1716—1718, apoi de regres, din 1735—1739, şi de afirmare crescândă a Rusiei ce va culmina cu dezlănţuirea noului conflict cu Poarta în 1768.

Distribuirea materialului în volum este foarte inegală, din cauza marii bogăţii de informaţii asupra Olteniei, ca provincie austriacă (ocupată de fapt încă din 1716). Dar nu se poate renunţa de dragul unui echilibru oarecare nici la ampla descriere a Olteniei, datorată căpitanului Schwanz von Springfels şi redactată pe marginea hărţii noii provincii, ridicată de el la ordinul generalului comandant, contele de Stainville (sau Steinville), nici la diferitele rapoarte privind condiţiile de trai ale locuitorilor sub regimul cezaro-crăiesc, sau conflictele de atribuţiuni dintre membrii Administraţiei depinzând de generalul comandant, şi în ultimă analiză de Consiliul de Război al Curţii (Hofkriegsrath), şi aşa-zişii „cameralişti" ce ţineau de Camera aulică, conflicte decurgând din dualismul celor două foruri, care formau împreună Consiliul aulico-belic, asemenea unei pajuri heraldice privind cu cele două capete ale sale în direcţii opuse. Fără a uita nici conflictele din interiorul Administraţiei cu răsunet în afară şi repercusiuni asupra locuitorilor sau denunţarea zgomotoasă a metodelor folosite de unii făţiş, iar de alţii în mod mai ocolit. În labirintul de ştiri de tot felul, firul conducător ne este dat de urmărirea carierei lui Nicolae de Porta, care străbate toate fazele, trece toate pragurile, forţează toate uşile, plin de zel, chipurile, pentru împărat, dar în realitate pentru propria sa înălţare, dar nu chiar până unde ar fi vrut să ajungă. Căci, în mai multe rânduri, poate fi un fel de tutore al acelui „egregius vir" (sau eventual general) ce ar trebui însărcinat cu conducerea exclusivă a cârmuirii Olteniei, după directivele sale.

Capitolul masiv despre Oltenia se deschide cu dările de seamă ale căpitanului de Sainte Croix, coborât un timp la mănăstirea Tismana, de unde îndrepta o serie de recunoaşteri spre Ţara Românească şi spre Dunăre şi întreţinea legături cu boierii răsculaţi contra lui Nicolae Mavrocordat, conduşi îndeosebi de boierul Barbu Brăiloiu. Totodată, căuta să captureze pe noul ban al Olteniei, Şerban Bujoreanu, trimis de la Bucureşti, cu oarecare fast, împreună cu boierul Obedeanu. Căzuţi o clipă în mâinile husarilor, aceştia însă s-au lăsat mituiţi de banii transportaţi de acești dregători şi i-au lăsat să plece. Urmează o încercare de a-i câştiga pentru imperiali prin ademeniri şi ameninţări — de fapt inutile — pentru că în cele din

www.dacoromanica.ro

urmă și acești boieri se vor ralia grupului de rezistenți din Oltenia, știind bine ce soartă i-ar aștepta la București. Rapoartele lui Sainte Croix dezvăluie un fapt de care s-au putut convinge răsculații treptat: anume puținătatea mijloacelor militare puse la îndemâna acțiunii pornite de ei. Și, în consecință, nevoia ineluctabilă pentru ei de a folosi cetele de husari și „haiduci" ce urmăreau în primul rând prilejurile de jaf oferite de banii și sculele boierilor refugiați împreună cu familiile lor. Printre căpitanii acestor cete întâlnim pe cei care vor lua parte, foarte curând, la capturarea lui Nicolae Mavrocordat, de către comandoul condus de Dettine zis Pivoda.

Printre rânduri poate fi întrevăzută și reacția populației de rând, recurgând la fugă, de spaima unor incursiuni ale tătarilor, de care nu se simțea apărată de forțele insuficiente ale imperialilor.

Încercarea paralelă a comandantului militar al Transilvaniei de a folosi mănăstirile din Moldova contra lui Mihai Racoviță (în același fel ca pe cele din Țara Românească contra lui Nicolae Mavrocordat), fiind oprită de domn cu concursul tătarilor, nu a permis dezvoltarea unei mișcări asemenea celei din Oltenia. Crâmpeiele de rapoarte ale comandantului trimis în Moldova se mărginesc la informații militare relative doar la acel moment al acțiunii legate de o eventuală menținere a rezultatelor dintâi. Ca atare ele nu au fost incluse alături de mărturia căpitanului de Sainte-Croix care constituie un prolog firesc la paragraful despre Oltenia sub austrieci.

Capitolul masiv se subîmparte în a) *descrierea geografică a țării*, realizată de inginerul militar Schwantz, în dubla prezentare a minunatei sale hărți, explicată de el magistral, ca o realitate actuală însă în timp. Liniilor schematice ale hărții le corespunde evocarea în relief în cele trei dimensiuni a configurației pământului și a descrierii populației în viața sa legată de pământ. Descrierea ocupă un spațiu apreciabil în volumul nostru, dar ea nu reprezintă decât una din realizările acestui bărbat excepțional care a condus personal săparea Căii Caroline și zdrobirea stâncilor din albia Oltului pentru a-l face navigabil. Este o operă titanică răsplătită târziu și insuficient cu prea puțină slavă din partea mărirîlor de departe și cu multă otravă din partea birocratului acrit Ignatz Haan, care era aproape. La această descriere a lui Schwanz trebuie asociată și prezentarea izvoarelor minerale din Oltenia, precum și a altor bogății miniere, cercetate personal în prezența lui Schwanz de către acel ciudat Mihail Schendos van der Bech, ajuns medicul comandantului imperial al Transilvaniei, contele de Stainville, aflat în acel moment la Craiova. O a doua parte a capitolului Olteniei este aceea urmărind b) *făurirea mecanismului politico-administrativ al noii provincii austriece* după încheierea păcii din 1718, precum și al funcționării sale.

Urmărirea anevoioasă de-a lungul unor pertractări, manevre subterane, intrigi și animozități de tagmă sau personale și a unor instrucțiuni adesea contradictorii din partea forurilor de la Viena se poate face pe două căi ce se întregesc reciproc: a) trecerea în revistă a rapoartelor directorilor supremi ai „Valahiei austriece", în măsura în care conțin elementele esențiale ale chestiunii, și b) observarea unei continuități de metode și de practică reflectate în întâmpinările, memoriile, protestele, acuzațiile făcute fățiș sau sub masca unor reclamații colective scrise de pana și în stilul lui N. de Porta a cărui notiță biografică oferă firul acestei continuități. Această cale a fost singura posibilă pentru a folosi imensul material pe care îl înfățișa acesta, având la dispoziție arhiva Administrației

www.dacoromanica.ro

de la înfiinţarea ei, din care am redat esenţialul într-o analiză pe care am dorit-o succintă, dar completă.

Un alt capitol de o masivitate comparabilă îl constituie mărturiile despre *exploatările miniere din Banat şi Transilvania*, de care se leagă şi cercetarea despre bogăţiile miniere ale Olteniei, datorată lui Schendos, amintit de noi mai sus.

Ar mai fi intrat aici şi un memoriu al lui de Porta despre spălarea aurului din râuri.

Ele au fost extrase din două lucrări ce se suprapun uneori, scrise de doi autori cu totul diferiţi, alcătuind un fel de cuplu antagonist. Celălalt (iezuitul Fridwaldszki) a însăilat observaţiile sale amorfe, copioase şi conştiincioase într-un fel de volum-fluviu intitulat *Minera Logia*, criticat cu acreală şi ironie de von Born, care l-a folosit totuşi în unele privinţe. De la amândoi pot fi adunate amănunte despre viaţa necăjită a românilor muncind la săparea şi spălarea minereului aurifer din regiunea Zlatna cu mijloace primitive şi metode empirice. Nu odată, descrierea trudei lor pare să evoce viziunea întunecoasă a unui fel de infern. Şi totuşi, printr-un fel de ironie a soartei, descoperirea bogăţiilor miniere din Noiag-Săcărâmb, s-a datorat informaţiilor date de un ţăran român.

Urmează la rând, în ordinea amploarei, un alt capitol introducând o temă nouă în seria noastră de *Călători* : anume cea a epidemiei de ciumă şi a combaterii sale în Transilvania şi Moldova, temă tratată în mod diferit. Astfel, medicul Chenot aminteşte de anumite manifestări ale flagelului, mai mult din punctul de vedere al rezistenţei diferitelor naţiuni din Transilvania la ravagiile sale. În Moldova, solii poloni în trecere pe la noi, cât şi diferiţi misionari italieni ai Propagandei, în rapoartele lor, fie din timpul şederii lor în ţară, fie după înapoierea în Italia, subliniază mai ales efectele acestei calamităţi.

Spre deosebire de volumele precedente de *Călători*, misionarii ocupă un loc mult mai redus în volumul de faţă, şi aceasta în parte pentru că materialul de la Propagandă nu a fost dat la lumină decât selectiv şi parţial, oprindu-se în bună măsură după cel redat în ultimul număr al prestigioasei publicaţii periodice „Diplomatarium Italicum" (IV) care asigurase difuzarea lucrărilor membrilor şcolii române de la Roma. Ulterior a mai apărut un bogat material publicat de neobositul cercetător D. Găzdaru, constând din procesele verbale ale şedinţelor Congregaţiei de Propagandă Fide, în care se discutau rapoartele primite de la prefecţii misiunilor, dar care nu acoperă tot spaţiul de timp al volumului de faţă.

În intervalul acesta, misionarii ocupă un loc minor fiind supuşi multor greutăţi, îndurând lipsuri şi resimţindu-se de sărăcirea poporenilor din misiunea lor. Ei apar ca martori ai unor stări, fiind mai puţin implicaţi în *evenimente*, în afară bineînţeles de cele resimţite colectiv, cum ar fi năvălirile tătarilor, ciuma şi trecerile de trupe creştine sau otomane în cursul războiului cu turcii încheiat în 1739. Lucru firesc deoarece mărturiile lor răspund de obicei la un chestionar stereotip şi oarecum atemporal şi nu sunt cuprinse în rapoarte izolate referitoare la câte un moment dat, aşa cum se arată, ca o excepţie, în raportul prefectului misiunilor din Moldova, Giovanni-Francesco Bossi, scris în decembrie 1727, chiar în timpul pornirii răscoalei tătarilor din Bugeac contra turcilor, dar îndreptată şi contra Moldovei pentru că domnul, spre a pune capăt infiltrărilor lor din Bugeac pe teritoriul Moldovei, pornise contra lor arzându-le satele înfiinţate dincoace de graniţă.

www.dacoromanica.ro

De altminteri şi raportul său anterior cu doi ani nu cuprinde decât parţial răspunsuri la întrebări tip. Se pot distinge şi la el câteva trăsături comune misionarilor de mai înainte cu privire de pildă la atitudinea faţă de colegii lor iezuiţi, dar abia exprimate cu jumătate de glas, ca acea observaţie relativă la înclinarea acelora de a se îngriji mai degrabă de viile din Moldova (adică de la Cotnari) decât de via Domnului!

Pe de altă parte, acelaşi Bossi recomandă folosirea episcopului catolic de Sofia pentru confirmările din Moldova, unde episcopul titular rezidând în Polonia nu poate veni decât în fugă. În contrast cu acesta, prelatul bulgar, ca fost misionar, ar fi mai deprins cu greutăţile drumurilor şi cu primejdiile. Şi s-ar afla şi mai aproape. Aşadar, fără a-l critica în mod voit pe episcopul polon, reiese îndeajuns ineficienţa serviciilor sale. Raporturile întreţinute cu el par să fi fost bune şi chiar să fi trezit bănuielile paşei de Hotin, care cere domnului să-l aresteze pe Bossi până la cercetarea la Constantinopol a scrisorii misionarului interceptate de turci. Deşi a avut sprijinul domnului, el semnalează înrăutăţirea situaţiei misionarilor, siliţi să plătească o taxă prohibitivă dacă ar ţine un cal. Mai era vorba şi de impunerea pe viitor la fumărit şi, în sfârşit, de cazul unui misionar bănuit pe nedrept a fi un spion, arestat la Focşani, unde, după destule pătimiri, a fost salvat de un turc care îl cunoştea şi a garantat pentru el, obţinând eliberarea sa. Regăsim şi la misionarii următori plângeri asemănătoare.

După aproape două decenii, un alt misionar, Frontali, pentru a se feri de bănuieli scriind la Roma, profită de trecerea unor negustori greci, veniţi de la Sibiu, pentru a le încredinţa scrisoarea sa, care era un apel disperat după subsidiile de la Propagandă rămase neplătite de mai bine de 6 ani. Poporenii sunt prea săraci pentru a putea asigura subsistenţa misionarilor. Dările, seceta, lăcustele şi molima care a dat în vite, i-au adus la sapă de lemn. Misionarii sunt siliţi să facă datorii la negustorii turci care nu îi vor lăsa să plece la împlinirea sorocului misiunii lor.

Apare totuşi oarecare nepotrivire între tabloul general atât de sumbru al mizeriei locuitorilor şi rezultatele obţinute de misionar de la aceşti oameni care au refăcut biserica de la Tg. Trotuş, distrusă de tătari cu cinci decenii mai înainte, şi au refăcut şi clopotul, punând ei munca, iar misionarul diferitele ajutoare obţinute de el. Tot astfel şi la Grozeşti şi la Călugăra, a acoperit casa etc. şi a împrejmuit cimitirul ş.a. Dar informaţiile cele mai bogate se află într-un raport mai general trimis Propagandei în 1764, doi ani după înapoierea sa din Moldova, şi corespunzând oarecum răspunsurilor la chestionarele tip (numărul şi organizarea misiunilor, numărul credincioşilor din fiecare din ele, felul şi starea bisericilor etc.). Pierderea scutirilor de mai înainte este atribuită unor prefecţi incompetenţi şi delăsători. Cei care au urmat mai apoi sunt buni, cunosc şi alte limbi *pe lângă limba ţării* etc. De la priceperea lor trebuie aşteptată o îndreptare a situaţiei, care —acum— este arătată în culori mult mai puţin întunecate. Taxa prohibitivă pe servitori sau argaţi este uneori plătită de credincioşii catolici ai misiunii, e drept că nu întotdeauna.

Dar adevăratul interes al acestui raport stă în descrierea concretă a condiţiilor de viaţă, şi mai întâi a împovărărilor fiscale ce apasă pe oamenii necăjiţi. Misionarul se întreabă de unde pot ei plăti atâţia bani, şi tot el înfăţişează fuga locuitorilor, în toiul iernii, când se face înscrierea celor supuşi birului pentru a nu fi trecuţi pe listele birnicilor. Fugă prin codri, dosire prin gropi sub pământ cu o singură răsuflătoare, unde aşteaptă să

www.dacoromanica.ro

treacă urgia şi mor îngheţaţi. Acelaşi sistem de stoarcere acţionează şi în biserică, unde domnul este atotputernic şi percepe sume mari de la mitropolit şi episcopi, atunci când îi numeşte. Aceştia, la rândul lor, încasează 12 piaştri de fiecare hirotonisire, în afară de alte venituri din dijme, stupi, etc. Dar printr-un fel de scamatorie ingenioasă aceşti bani se întorc şi ei la domn sub forma unui aşa-zis împrumut, şi în orice caz la moartea episcopilor, aceştia sunt moşteniţi de domn. Şi acesta mai trage foloase şi de la mănăstirile închinate, de pe urma protecţiei pe care o dă egumenilor împotriva patriarhilor orientali de care aceştia depind oficial. În cele din urmă toţi banii domnului sunt înghiţiţi de slujbaşii Porţii, mai mult chiar decât de sultan, mulţumită rivalităţii dintre cele patru familii din Fanar ce îşi arogă drepturi asupra domniei din ţările române. De un interes egal este partea relativă la eresurile şi obiceiurile împrumutate de catolici de la „moldoveni" (ortodocşi). Alături de o slăbire a zelului pentru ascultarea slujbelor religioase şi un fel de laxism religios, pe care un alt misionar, fratele Ausilia, le crede datorate contactului cu ortodocşii, Frontali semnalează tendinţa unora de a pune pe moaşă să boteze noul născut, chiar atunci când nu este vreo primejdie să moară nebotezat, precum şi de a chema ca naşi ai copilului nişte ortodocşi. Practică denunţată încă de Bassetti cu un veac înainte *(Călători, VII,* p. 54*)*. Căsătoriile, chiar când sunt încheiate între catolici, sunt însoţite de jocuri şi de ospeţe cu dar pentru acoperirea cheltuielilor nunţii, ca la moldoveni. Un alt obicei adoptat în trecut fusese trimiterea înapoi la părinţii ei a miresei cu păcat până se dregeau lucrurile cu bani, sau vite şi era primită înapoi, pe când la catolici se urmează o altă cale, căci se ştie că la catolici o căsătorie chiar viţiată în felul acesta rămâne valabilă şi nu poate fi desfăcută. În schimb, căsătoriile mixte dintre tinerii ce şi-au luat lumea în cap şi s-au cununat ortodox, sunt urmărite cu îndârjire, folosind pentru desfacerea lor toate mijloacele, inclusiv constrângerea din partea boierilor, stăpâni ai moşiei, pe care se află noii căsătoriţi. Dar cel mai mult pare să fi adoptat obiceiul praznicului pentru morţi, atât de nociv, pentru că sărăceşte pe cei rămaşi, şi pentru că aceştia nu se mai simt datori să plătească liturghii pentru sufletele celor dispăruţi. În sfârşit dezgroparea morţilor bănuiţi a fi fost afurisiţi şi deci osândiţi să nu putrezească în pământ, pentru a constata starea cadavrului şi a purcede la dezlegarea de afurisenie, pare să se fi introdus în ultima vreme în Moldova. Se ştie că unii din patriarhii orientali refugiaţi aici îşi făcuseră din asemenea dezlegări un izvor de venituri sigure.

Constatări de felul acesta aflăm şi la alţi misionari, desigur datorită faptului că în chestionarele primite de la Roma există o rubrică despre *eresuri, rătăciri şi credinţe false*. Unele din influenţele denunţate de Frontali fuseseră semnalate şi de Bassetti cu aproape un veac mai înainte. Darea de seamă a lui Frontali este un fel de recapitulare proprie a unor observaţii din cursul unei şederi în Moldova de 22 de ani. Mai vehement apare tonul confratelui său Ausilia care, numai după trei ani de la venirea sa, ia o atitudine foarte intransigentă faţă de influenţa ortodocşilor asupra catolicilor în mediul oamenilor de la ţară, mai receptivi la obiceiurile celor din preajma lor. Trebuiau descurajate întâlnirile prea dese ale tineretului, cu prilejul mai ales al praznicelor şi datinilor de înmormântare ale moldovenilor. Mortul este gătit cu hainele sale cele mai bune, se face pomană cu mâncare, pentru ca el să aibă hrană pe lumea cealaltă, iar praznicele sunt urmate de rugăciuni pentru cei răsposaţi, şi apoi de

www.dacoromanica.ro

horele tinerelor și ale tinerilor ce se prind la joc, și se termină cu inele de logodnă sau cu fuga fetelor catolice cu flăcăi moldoveni, *cu care se cunună ortodox fără ca preoții catolici să-i poată împiedica sau pedepsi!* (contrariu celor spuse de Frontali, mai mult ca un fel de consolare iluzorie). La înmormântarea catolicilor, parohii trebuie să fie cu ochii în patru ca să nu se strecoare în mâna mortului bănuțul cel păgân. Tot aici sunt înglobate și descrierile unor superstiții, ca de pildă credința în vise, ca și cum aceasta ar aparține exclusiv moldovenilor. Nici diferitele exemple ale unei orientări spirituale oarecum pasive observate la unii catolici moldoveni, lăsând răspunderea faptelor proprii atotputerniciei lui Dumnzeu, nu pare să fie datorată unei influențe a ortodocșilor, ci s-ar potrivi mai degrabă cu tendința protestanților, foarte dispuși să tăgăduiască liberul arbitru, anihilat de voința supremă a dumnezeirii. Observațiile misionarilor cu privire la influența obiceiurilor și credințelor ancestrale ale moldovenilor asupra catolicilor din misiunile conduse de ei, dovedesc o conviețuire armonioasă și firească cu fraternizări și dese cumetrii, și chiar cu încuscriri, mai puțin îngăduite de ei, dar răspunzând unor legături străvechi cu împrumuturi reciproce, tinzând la o apropiere tot mai strânsă. Izolaționismul lui Ausilia se manifesta și în alte domenii. Astfel, se opune din răsputeri la chemarea unor iezuiți eruditi la Iași în vederea întemeierii unui fel de colegiu de studii superioare dorit de domn, precum și a pregătirii unei istorii a Moldovei, de care s-a și apucat părintele iezuit Peterffy îndată după sosirea sa. Dar Ausilia se ridică împotriva invitației domnului și zădărnicește toate încercările de a ocoli acțiunea sa, declarându-i pe cei trei iezuiți excomunicați în virtutea unor privilegii care rezervau Moldova ordinului său. Iar când vor să vină niște misionari unguri la misiunea din Moldova, el nu se lasă până nu i-a îndepărtat, declarând că nu e nevoie de ei, pentru că toți catolicii din Moldova vorbesc limba țării și că, pe lângă cei de origine ungară, sunt destui sași ce nu s-ar putea exprima în limba maghiară, pe care chiar și ungurii catolici din Moldova nu o mai vorbesc! De aceea preconizează folosirea de către Propagandă a unor foști misionari în Moldova, cunoscători ai limbii țării, ca să-i învețe pe viitorii misionari ce vor veni în aceste părți. Introducerea în misiunile din Moldova a unor frați unguri nu ar putea decât să aducă zâzanie în mijlocul lor!

Opinie care îi aparține și nu e împărtășită de un alt misionar din acest moment, Manzi, cu o vechime similară aceleia a părintelui Frontali, după cum rezultă din răspunsurile sale la chestionarul tip al Propagandei. Un fapt destul de curios este că unele din aceste răspunsuri referitoare la date concrete, de ex. numărul total al catolicilor din Moldova pot varia în mod neașteptat de la un raport la altul, la distanță de numai doi ani. Constatare făcută cu prilejul comparației dintre cifrele raportului lui Ausilia cu cele ale lui Manzi, unul scriind după trei ani de ședere în Moldova, celălalt după 22 de ani de activitate în cursul cărora a avut parte de trei năvăliri ale tătarilor, în 1724, 1727 și 1739, aceasta din urmă în legătură cu războiul ruso-austro-turc din 1739, când a fost dus de ruși până la malul Nistrului, și lăsat acolo să se descurce cum va ști. Nu e e mirare că după aceea a stat mult pe gânduri, până a se hotărî să se înapoieze în Moldova. Țara era devastată, mulți locuitori mânați în robie, ciuma își aștepta ceasul. Dar în raportul său către Propagandă este mai ales vorba de îmbunătățirile materiale aduse de el misiunilor din Moldova de-a lungul celor 22 de ani de activitate.

www.dacoromanica.ro

Apar la unii misionari și imagini crunte ale războiului propriu-zis. De pildă aflarea după o încăierare sângeroasă cu turcii a cadavrelor decapitate ale creștinilor zăcând pe locul de luptă, capetele morților, și poate și ale răniților fiind retezate de turci și luate cu ei ca trofee dovedind destoinicia lor.

O figură de misionar mai greu de definit este aceea a călugărului conventual Hrisostom de Giovanni, grec ortodox convertit la catolicism și venit din mediul constantinopolitan în Moldova unde apare destul de meteoric în două rânduri. Numirea sa dintâi se datora hotărârii Propagandei de a nu satisface cererile domnilor de a fi trimiși la ei anumiți misionari desemnați de ei. Ea s-a făcut oarecum împotriva lui Grigore al III[lea] Alexandru Ghica și ale manevrelor secretarului său Gian-Petro Nagni. S-ar părea, după alte informații, că domnii înțelegeau să folosească în scopurile lor pe acești propagandiști și în cazul de față chiar aveau nevoie de ei în legătură cu fabrica de postav întemeiată de domn. Când a revenit în Moldova Hrisostom, domnul se schimbase, dar secretarul rămăsese. Misiunea sa s-a încheiat în chip dramatic fiind trimis în lanțuri la Poartă, la cererea acesteia, și aruncat în temnița osândiților, așa zisul *Forno* (cuptor) unde erau torturați și uciși nenorociții ce ajungeau acolo. El era implicat într-un proces de sustragere de bani din averea lui Stavarache, executat de turci, ale cărui bunuri trecuseră automat în tezaurul sultanului. Cel vinovat de acel fapt a declarat că ar fi încredințat o parte din acei bani misionarului. Despre soarta sa ulterioară nu s-a mai știut nimic.

Despre un amestec al misionarilor în intrigile politice ca emisari sau informatori ai imperialilor sau polonilor, în felul lui Giorgini sau Renzi de la sfârșitul secolului precedent (vezi *Călători*, VIII, p. 87 și 123), nu avem știri directe în rapoartele îndreptate de ei Propagandei — după cum nici de la aceia nu ne-au rămas asemenea declarații. Dar în 1732 prefectul Cardi la Iași se sârguia în slujba imperialilor sub îndrumarea doctorului conte Bartolomeo Ferrati, a cărui soție, contesa Agnes Kalnoki, exercita un adevărat patronat asupra misionarilor chemați la curtea ei nobiliară din secuime, fie spre întremare, fie în calitate de capelan, dar mai mult ca prilej de ostentație, după cum declarau contemporanii ei. Prin Cardi și Ferrati se ținea legătura cu generalul Wallis, comandantul imperial al Transilvaniei. În caz de război, contele și contesa Ferrati trebuiau să părăsească Moldova și Cardi să rămână spre a continua misiunea sa clandestină. Spre a preîntâmpina vexațiile inerente războiului, Cardi și Propaganda au căutat să asigure misionarilor conventuali din Moldova protecția regelui Franței. O scrisoare a cardinalului francez Polignac, aflat la Roma, către ambasadorul francez la Poartă, marchizul de Villeneuve, îi solicită concursul în acest sens. Acesta este informat de un baron de Vigouroux, francez simpatizant și poate agent al lui Francisc II Rákóczi (fostul pretendent maghiar, retras la Rodosto), despre unele amănunte sugestive — primite însă de ambasador cu rezerve. Cardi ar fi fost subvenționat de Viena. Cum la Iași el împărțea cu iezuiții poloni de acolo casa, ținând de mica biserică a conventualilor, desemnată uneori ca mănăstire, dar de fapt slujind de modestă casă de oaspeți pentru misionarii în trecere, el ar fi obținut prin imperiali rechemarea iezuiților poloni, sub cuvânt că în acea casă se puteau întâlni întâmplător emisarii tainici ai lui Cardi cu aceia tot atât de tainici ai iezuiților poloni și — circumstanță agravantă — aceștia din urmă ar fi fost partizani ai lui Stanislav Leszczyn-

www.dacoromanica.ro

ski. Dar în altă parte a scrisorii lui Villeneuve este pusă la îndoială motivarea invocată de Cardi pentru alungarea iezuiților. În realitate prezența acestora în locuința sa l-ar fi stingherit din cauza vieții sale licențioase! La rândul lor iezuiții din Polonia îi cer baronului la trecerea sa prin Polonia în drum spre Rodosto, să ducă niște scrisori către domnul Moldovei și să se sârguiască pe lângă ambasadorul Franței ca să dobândească prin protecția franceză reinstalarea lor în Moldova. Soluția destul de cinică a baronului era obținerea protecției franceze atât pentru conventuali cât și pentru iezuiții poloni, cu condiția ca aceștia să primească la ei și *iezuiți francezi*, urmând ca ulterior să fie îndepărtați conventualii! Dar soluția practică a ambasadorului a fost să lase lucrurile în starea lor, fără să se amestece.

Războiul latent dintre conventuali și iezuiți capătă o nouă violență peste vreo două decenii, cu prilejul lucrărilor de refacere a bisericii din Iași distrusă de un incendiu. Patenta respectivă fusese dată conventualilor, dar iezuiții revendică pentru ei clădirea acelei biserici.

Cât privește amestecul misiunilor în intrigile politice amintite mai sus, mai poate fi citat cazul părintelui conventual Laydet, trimis de Propagandă prin 1750 cu misiunea de a se ocupa de refacerea bisericii catolice din Iași. Supus francez, deși de origine germană, cum se va afla ulterior, el aduce atestări valabile adresate ambasadorului de la Poartă, marchizul des Alleurs, fiul fostului ambasador din anii 1710—1717. Așadar, acesta l-a recomandat (probabil) domnului Moldovei, așa cum în alt moment îl recomandase pe istețul francez Linchou. Dar în raportul său din 6 iulie 1752 el afirmă că părintele Laydet adusese scrisori de recomandație din partea contelui Brühl, ministrul electorului Saxoniei și regelui Poloniei August al III-lea, adresate direct domnului Moldovei (și se leapădă deci de orice amestec la acea recomandare). Primit de domn cu toată încrederea, Laydet a știut să manevreze pentru a fi trimis la Dresda în Saxonia să facă niște cumpărături pentru acesta. Era vremea când porțelanurile de Dresda trimise în dar la Constantinopol, se bucurau de mare trecere. La Dresda, Laydet a intrat în legătură cu ministrul von Brühl, ale cărui relații cu politica rusească erau bine cunoscute. Era momentul în care Poarta căuta să se informeze de situația din Polonia în raport cu veleitățile moscovite. Rolul domnilor români în această privință era foarte clar. De aceea, ambasadorii Franței căutau să introducă îndeosebi pe lângă domnul Moldovei niște secretari francezi de care să fie siguri. Rezidentul rus de la Poartă încercase mai înainte să-i recomande domnului Constantin Racoviță pe un secretar, pe care însă acesta nu l-a primit, spre marele necaz al rezidentului. Curând după aceea contele Brühl i-a propus domnului ca acesta să-l țină pe părintele Laydet în Polonia, folosindu-l în mod permanent în treburile sale cu acea țară. Însemna *ipso facto* că toate informațiile din Polonia să rămână pe seama lui. Domnul alarmat de această perspectivă, îi cere ambasadorului să-l scape de misionar. Cerere foarte plauzibilă în cazul că acesta ar fi fost recomandat chiar de el. În sensul acesta pledează și formularea din raport: „Le prince de Moldavie m'a fait dire que c'était *mon ouvrage* de l'en défaire". Soluția găsită de ambasador era ca omul să-l trimită pe Laydet la Constantinopol pe motivul că ar fi sosit la ambasadă plângeri contra lui din partea confraților de tagmă din Moldova și că se teme deci că lucrul să ajungă la cunoștința Porții și totodată el nu vrea să-l supere pe ambasador

www.dacoromanica.ro

reținându-l pe Laydet la el. În același timp des Alleurs va scrie la Roma că domnul din propria sa autoritate l-a expediat pe misionar din Moldova, ca fiind o persoană suspectă. În sfârșit des Alleurs îl asigură pe colegul său de la Varșovia că chiar dacă Laydet va reuși să plece la Constantinopol și la Roma să se justifice, ambasadorul va avea grijă ca să nu fie primit ulterior în Turcia sau Moldova! Din păcate, deși lucrul se explică, noi nu avem la îndemână niște declarații *directe* ale lui Cardi și Laydet în legătură cu aceste activități nemărturisite.

După șirul misionarilor, iată-l și pe acela al solilor poloni în trecere spre Poartă, ce oferă prilejul unor rapoarte copioase întocmite în două șiruri și uneori în trei variante, adică raportul solului, acela al secretarului soliei respective și uneori și unul datorat altui participant, de pildă capelanul însoțitor, sau un secretar particular al solului.

Aceste mărturii ne vor oferi un contrast paradoxal între mediocritatea obiectului misiunii și varietatea observațiilor notate. Trecerile zgomotoase ale solilor polone spre Poartă — care începând cu solia lui Zbaraski din 1620 (vezi *Călători*, IV, p. 498) străbat volumele V și VII ale colecției de față ca o dâră scânteietoare de fastuoasă zădărnicie — își pierd din strălucire și din semnificație. Polonia lui August al II-lea era la remorca Rusiei. Războiul de succesiune după moartea regelui, vădește încă și mai mult slăbiciunea statului polon și dependența sa de ocrotitorul din răsărit, atât sub fiul lui August al II-lea, August al III-lea (1733—1763), cât și sub regele următor, Stanislas al II-lea Poniatovski (1764—1795). Spre deosebire de marile solii ale lui Gninski și Leszczynski pentru ratificarea unor tratate de pace (de la Zurawna și Carlovitz), cele din volumul de față au țeluri mult mai mărunte. Solia lui Mnizech trebuia să determine oarecare apropiere de Poartă. Cea a lui Podoski urmărea obținerea de la Poartă a rezolvării conflictului dintre Hagi Ghirai și hanul Crimeii în care erau implicați anumiți magnați poloni, și chiar palatinul de Kiev la care se refugiase tătarul răsculat. Lupta dintre ei pricinuise pagube populației pașnice din Polonia și devastări și robiri cumplite în Moldova vecină. Totodată solul ducea și o serie de reclamații privind neobservarea de către domnul Moldovei Ioan Teodor Calimachi a vechilor privilegii ale negustorilor armeni din Polonia ce veneau în Moldova pentru a cumpăra și a ține iarna vite, impunându-le taxe atât pentru vite cât și pentru ei și personalul lor. Pe lângă care s-a mai scos la iveală la Constantinopol și o plângere privind o datorie personală a domnului către un negustor polon pentru mărfuri neachitate de patru ani de zile! (*Doc. Cal.* II, 244). Trecerea prin Moldova e descrisă de secretarul oficial al soliei, Adam Golarlowski, și de secretarul francez al contelui Podoski, Lafont. În amândouă se acordă destul spațiu trecerii prin raiaua Hotinului și primirii de către pașă, dar în redarea rapoartelor din volumul lui P. P. Panaitescu *Călători poloni* nu a fost reținută in extenso decât cea din jurnalul oficial al lui Golarlowski, cea a lui Lafont fiind rezumată de editor. Dealtminteri ea se află rezumată și de N. Iorga în *Documentele Familiei Callimachi* și se află și publicată in extenso de el.

În general, Golarlowski, foarte atent la detalii mărunte de protocol și plin de ifosul nelipsit al acestor purtători de solie, reușește totuși să dea o mulțime de amănunte despre cele văzute în cursul drumului, fie că e vorba de morile plutitoare de pe Nistru, fie de aflarea neașteptată, într-o luncă, a unui sat întreg fugit de acasă, unde bântuie ciuma,

www.dacoromanica.ro

care a secerat viața din 200 de colibe (!?), iar fugarii din sat își căutau scăparea sub cerul liber. Prezența ciumei se manifestă și mai direct la unul din popasuri, unde membrii soliei sunt găzduiți destul de aproape de niște case contaminate.

La Galați de asemenea spectrul ciumei îi face pe poloni să se baricadeze în cvartirul lor din mănăstirea Sf. Maria și să ferece porțile, nelăsând să iasă în oraș decât cei având învoirea expresă a solului. În sfârșit moartea de ciumă a unuia dintre tinerii ofițeri poloni ai soliei, lăsat în mod inexplicabil moldovenilor să-l îngroape, deși polonii aveau cu ei un capelan al lor ce putea împlini acea slujbă, a demonstrat realitatea primejdiei de care s-au convins cu toții, și care explică poate graba cu care s-au descotorosit de leșul camaradului mai puțin norocos.

Cum unul din scopurile soliei lui Podoski era referitor la mișcările tătarilor, este firesc ca atenția membrilor soliei să fi fost reținută de urmele prăpădului săvârșit de aceștia în Moldova anul precedent. Aspectul jalnic al orașului Fălciu, pustiit de tătari în 1758, când au mânat în robie un număr impresionant de locuitori, din care nu au fost sloboziți decât bătrânii și neputincioșii la porunca turcilor (mituiți însă de tătari, care au păstrat tineretul bun de muncă), oferă prilejul unei descrieri dramatice a modului în care au fost cărați atunci copii, băgați în saci și care au pierit în bună parte la trecerea Prutului.

Toate aceste grozăvii, recente sau și prezente, sunt evocate într-un cadru natural variat, dar tot mereu vesel și încântător. Se succed ca într-o lanternă magică malurile Prutului, lacul Brateș, locuri ideale pentru vânătoare și pescuit, și Munții Măcinului cu zăpadă pe culmile lor teșite.

Găzduirea polonilor ridica o problemă insolubilă, rezolvată, în felul știut, prin cartiruirea lor în casele unor oameni scoși din rosturile lor în chipul cel mai arbitrar, dar nu fără proteste, uneori de o mare vehemență. În raiaua Hotinului un lipcan s-a repezit cu cuțitul la cvartirmaistrul polon atunci când acesta se pregătea să însemne cu creta casa lui. Au mai fost și alte incidente. Dar soluția cea mai prudentă a fost exodul tuturor femeilor și fetelor din satul Vasiliuți spre ostrovul Prutului, de unde răsunau noaptea cântecele moldovencelor, la care răspundeau la lumina lunii polonii de pe malul celălalt, cu plăcere, dar și cu necaz. La tot pasul ei se minunau de natura generoasă, de belșugul vânatului, de mărimea stâncilor, de zăpada găsită pe munții scunzi ai Măcinului și dusă solului, care a poruncit să i se mai aducă.

Dar în același timp secretarul soliei nu se abate nici o clipă de la tonul de arogantă superioritate socotit potrivit în asemenea documente. Astfel pașa de Hotin este un tătar (necioplit) care nu a avut încă timpul să se îmbogățească și umblă deci după mici calicii. El ar vrea să-i pună pe poloni să folosească și din caii lor de paradă pentru a împlini numărul necesar la intrarea solemnă în cetatea Hotinului. Îndeosebi darurile schimbate li se par polonilor de o valoare foarte inegală. La tot pasul trebuie multă vigilență pentru a nu suferi vreo înjosire (!), ca aceea de a se opri la acea așa zisă „Voievodină", adică sediul dregătorului turc însărcinat cu paza granței, unde era așteptat solul cu cafele și alte tratații. Dar el nu s-a înjosit să calce pragul unui vameș (!) și a refuzat să coboare. Iar secretarul soliei, (autorul relației), el însuși, a văzut cu indignare că unii răuvoitori (!) voiau să dea locul său — la stânga solului — unui dregător turc, și din această simplă propunere a

www.dacoromanica.ro

făcut aproape un incident diplomatic. El nu uită să sublinieze cu tot dinadinsul faptul că solul a primit pe boierii trimişi în întâmpinare, stând jos şi cu pălăria pe cap, ţinându-i pe ei în picioare. Sau că la Iaşi i-a dat domnului locul din stânga atunci când acesta a fost să-l viziteze, etc. Când a fost să intre la Iaşi, solul a ţinut morţiş să-şi folosească propria sa caretă, şi nu cea trimisă de domn, care era lăcuită şi poleită. Lumea de pe uliţe care se îmbulzea pentru a vedea spectacolul acelei parăzi, era chipurile uimită de atâta strălucire nemaivăzută şi nemaiauzită. Dar în realitate solia aceasta era foarte puţin lucru faţă de cele din veacul precedent cu nesfârşitul lor cortegiu sclipitor şi cu sutele de cai de preţ, căci după propria declaraţie a secretarului (Golarlowski), numărul cailor soliei de acum era doar de 36 la momentul trecerii Dunării (cifră ce nu se prea potriveşte cu numărul de 200 de inşi alcătuind convoiul soliei).

Raportul oficial al lui Golarlowski omite însă un amănunt esenţial, păstrat în relaţia lui Lafont, secretarul francez al contelui Podoski, şi anume faptul că *trecerea soliei, prin Iaşi, nu fusese cuprinsă în itinerariul oficial aprobat de Poartă*, ci a fost ticluită la Hotin de către sol în preziua pornirii sale spre Moldova, după ce a aflat de la agentul domnului, levantinul Leonardi, trimis de către acesta drept mehmendar sau călăuză a soliei în Moldova, itinerariul stabilit cu indicarea conacelor. Domnul avusese grijă să obţină de la Poartă ocolirea capitalei, Iaşi, şi deci scutirea de obligaţia de a primi şi găzdui tot convoiul, evitând riscurile inerente unor asemenea ocazii şi cheltuielile decurgând de aici. Dar solul ţinea morţiş la primirea sa de către domn ca un punct de prestigiu personal.

A cedat cumva în cele din urmă domnul, cum afirmă Lafont, lăsându-l pe Leonardi să rezolve dificultăţile din partea turcilor cum susţine el, invocând în sensul acesta scrisoarea ca răspuns la pretenţiile solului sau a fost tratată întreaga chestiune la Hotin între Leonardi, de o parte, şi tălmaciul polonilor „marchizul" Giuliani de alta, aşa cum pare să rezulte din raportul său? Rămânea doar dificultatea de a-l abate pe dregătorul turc dat drept călăuză de la itinerariul trimis de Poartă, neinformându-l de schimbarea hotărâtă şi punându-l în faţa faptului împlinit. Acea călăuză era chiar capugi-başî-ul de 90 de ani, care îşi transporta într-o caretă turcească la adăpostul privirilor, pe tânăra circasiană cumpărată cu 4.000 de tymfi. Informaţie strecurată în relaţia oficială, desigur pentru delectarea membrilor dietei care aveau să cerceteze actele soliei la înapoierea sa. Se constată însă curând că acel capugi-başî fusese şi el câştigat de către Giuliani pentru această schimbare şi trebuie doar ca domnul să se prefacă surprins de modificarea programului *post festum*.

Dar la înapoiere duelul de ingeniozitate dintre domn şi sol, l-a favorizat mai bine pe cel dintâi. Căci deşi solul avusese grijă să aducă personal nişte firmane privind libertatea comerţului dintre Polonia şi Moldova, pe care pretindea că trebuie să le înmâneze el însuşi domnului, justificând în felul acesta neobservarea din partea sa a itinerariului fixat de firmanul dat de Poartă pentru drumul de întoarcere, prin Bugeac direct la Hotin, ci apucând-o din propriu imbold spre Huşi, pentru a ajunge la Iaşi, plin de pretenţii şi supărare că nu se făcuseră nici un fel de pregătiri pentru găzduirea şi întreţinerea sa, la Huşi i-a ieşit înainte

www.dacoromanica.ro

secretarul domnesc de la Roche cu explicaţia că acestea s-ar datora faptului că din firmanul Porţii rezulta că solia nu va trece pe drumul spre Iaşi... La declaraţia apăsată a solului că el trebuie totuşi să treacă neapărat prin Iaşi având a înmâna domnului acele porunci de la Constantinopol privind reclamaţiile amintite, a rămas ca solul să aştepte la Huşi reîntoarcerea lui La Roche cu ultimele dispoziţii ale domnului. Acesta într-o scrisoare către sol s-a scuzat că nu poate trece peste itinerariul oficial stabilit de Poartă, în care nu se pomeneşte de Iaşi, şi aşadar îi va găzdui afară din oraş la palatul de la Frumoasa, unde i-a trimis înapoi cu mare ifos. Poruncile Porţii au fost comunicate verbal domnului de către secretarul solului (Golarlowski) dar nu au primit nici o rezolvare din partea domnului deocamdată. În cele din urmă acesta a consimţit ca solia la plecare, să treacă prin Iaşi, fiind salutată cu ceremonii consolatoare.

Atitudinea domnului (Ioan Teodor Callimachi), care era abia de un an în scaun, la trecerea soliei lui Podoski spre Poartă, pare destul de şovăitoare, atât atunci (oct. 1759), cât şi la înapoierea ei în anul următor (iunie 1760). După ce a reuşit să obţină de la Poartă ocolirea capitalei de către solie în virtutea unui itinerar trimis chiar de către aceasta, el caută să se arate aparent favorabil cererii solului, în credinţa că agentul său va fi înţeles adevărata sa dorinţă de a fi scutit de acea vizită şi va purcede în consecinţă. Dar nu este exclus ca Leonardi să fi fost „convins" de către „marchizul" Giuliani, care a reuşit să-l convingă şi pe venerabilul capugi-başî. Sau cumva trebuie să credem că domnul a dat înapoi *in extremis*, de teama unor pâri la Poartă? Căci aceeaşi şovăire se vădeşte şi la înapoierea soliei de la Poartă, deşi se şoptea că domnul plătise 10 000 de scuzi pentru a neutraliza toate intervenţiile solului, care protesta indignat că după ce i se dăduse firman indicând itinerariul prin Galaţi şi Moldova, acesta a fost schimbat ulterior la stăruinţele agentului domnului Moldovei cu un altul ce trecea de la Ismail la Hotin. Se pare că porunca se referea la persoana solului şi probabil la membrii principali ai soliei, *echipajele urmând să treacă pe la Galaţi, nu Ismail* (?!) Aşa se explică faptul că secretarul particular al solului, francezul Lafont — alarmat de starea sănătăţii acestuia — a călătorit pe la Galaţi, de unde s-a îndreptat spre Ismail pentru a continua de acolo drumul în suita solului.

O trăsătură particulară a acestei solii este marea zăbavă cu care s-a urnit din loc. Încă din februarie sosise în Moldova capugiul ce trebuia să o însoţească până la Constantinopol, spre marea surprindere a domnului, care afla abia acum de sosirea ei iminentă (după cum se credea). Dar ea nu a sosit decât târziu toamna, prin octombrie. Oare din cauza prelungirii conflictului dintre cei doi şefi tătari? (cum se sugerează în prefaţa la *Documentele Familiei Callimachi*), sau cumva din cauza temerii de ciumă, mărturisită de sol, socotindu-se că arşiţa verii de-a lungul drumului, ar favoriza contagiunea? Aşadar, trimiterea soliei nu se datora unei crize acute în relaţiile cu tătarii şi implicit cu turcii, care ar fi cerut desigur mai multă grabă, ci a fost determinată de interesul personal al palatinului din Kiev şi la stăruinţa sa. Căci în afară de acel conflict dintre tătari, care se mai potolise, celelalte puncte de pe agenda solului sunt absolut minore, constând din: a) reclamaţiile privind taxele noi puse asupra negustorilor armeni din Polonia, având cirezi şi herghelii în Moldova, despre care a mai fost vorba, b) stăruinţe de pri-

www.dacoromanica.ro

sos pentru acordarea iezuiților poloni a liberului exercițiu al credinței pe care îl avem, c) în sfârșit, achitarea unei creanțe personale vechi de patru ani neonorată de domn față de un negustor din Polonia pentru diferite articole ce fuseseră predate de acesta în valoare de 12 pungi în afară de dobânzile lor. E posibil ca această reclamație din urmă să fi fost adăugată mai târziu, la Constantinopol, unde se mai includ și alte pretenții, în cursul ședерii solului de vreo 6 luni de zile, în care s-a tot sfătuit în scris cu palatinul de Kiev, care pare să fi fost direct interesat ca să fie satisfăcute cererile negustorilor armeni, precum și fostul sol Mnizech pentru a culege argumente în favoarea tezelor sale și mai ales împotriva domnului de care se socotea profund jignit. Trecerea prin Iași devenise pentru el un punct de onoare.

Cel pus să alerge la marele vizir și la ceilalți dregători ai Porții cu cererile solului pare să fi fost tot „marchizul" Giuliani, care dresese lucrurile și la venirea la Iași. El a rămas la Constantinopol și după plecarea solului, spre a obține rezolvarea reclamațiilor ce se tot înmulțeau din partea polonilor. Printre acestea era și cea a castelanei de Cracovia, cu domenii întinse la granița cu Moldova și cu destule litigii cu moldovenii de dincoace de graniță. Acestea i-au dat cel mai mult de lucru lui Giuliani, el trebuind (după propriile sale cuvinte) să *zmulgă* de la Poartă o rezoluție în favoarea sa socotită aproape imposibilă după părerea tuturor (pentru care desigur el aștepta și unele gratificații). De altminteri și negustorii armeni îi trimiseseră răspuns că ei sunt gata să-i plătească o sumă apreciabilă pentru a obține schimbarea *firmanului* pe care îl aveau cu privire la scutirile lor într-un *hatișerif* cu puteri mult sporite față de firman.

În ciuda declarației grandilocvente a solului că nu se va îndrepta nici mort spre Ismail, el a trebuit totuși să închine steagul și să pornească într-acolo (dar cu intenția de a părăsi îndată drumul prescris de firman). De la Tulcea el trimite o plângere vehementă la Poartă cu privire la un incident petrecut la Babadag.

În ciuda concesiilor *in extremis* ale domnului privind ceremonialul de plecare, solul a profitat de răspunsurile oarecum dilatorii ale acestuia date secretarului (= Golarlowski?) pentru a considera întrerupte orice discuții, a refuza să predea dosarul plângerilor îndreptate contra moldovenilor și a declara că Poarta va fi încunoștiințată de neîmplinirea poruncilor sale! Până atunci Giuliani, înapoiat în sfârșit de la Constantinopol, se va ocupa cu mult zel — oare dezinteresat? — de pretențiile castelanei de Cracovia, folosind în acest scop corespondența ce o purta cu secretarul La Roche, ba chiar cu atotputernicul postelnic al domnului Callimachi, Nicolae Suțu, sau cu un cumnat al acestuia. Corespondență pornită cu scopul unui schimb reciproc de informații destinate pe de o parte padișahului de la Stambul, pe de alta regelui de la Varșovia. Se știe că informarea sultanului de știrile din lumea creștină constituia una din obligațiile esențiale ale domnilor de la Iași și București. De aceea, ambasadorul francez de la Poartă se îngrijea să obțină de la agenții domnilor trimiși de aceștia ca observatori în Polonia știri filtrate într-un sens anume și, în acest scop, recomandau domnilor drept secretari pentru relațiile externe francezi mai mult ori mai puțin verificați.

Tot lui Giuliani i se adresa La Roche din partea noului domn Grigore Callimachi cu rugămintea a-i face rost de o „cameră obscură" foarte la

www.dacoromanica.ro

modă și, curând după aceea, de a-i găsi un bucătar bun care să gătească pe gustul franțuzesc.

Felul cum înțelegeau domnul și postelnicul să se achite de obligațiile băneștei rezultând din cheltuielile făcute pentru ei inspira câteva pagini de pură comedie de-a lungul corespondenței lui La Roche cu Giuliani. Domnul îi trimite (deocamdată?) o bucată de postav moldovenesc, iar postelnicul, după promisiuni repetate de a-i trimite lemn de construcție de o calitate anume, îl tot amâna, iar când a fost vorba să-i trimită șase cai de trăsură, chipeși, și de culoarea „isabelle", aceștia au sosit mărunți și prăpădiți de drum și au și fost îndată trimiși înapoi. Cometând aceste fapte, La Roche critică acest „spirit grecesc" al patronului său nu fără oarecare îndreptățire și strecoară sfatul ca bucătarul să precizeze foarte clar dinainte pretențiile sale, ca să nu se ivească vreo surpriză neplăcută.

Dacă în stabilirea itinerarului soliei lui Podoski trăseseră în cumpănă niște socoteli mărunte ale domnului Ioan Teodor Callimachi, nu aceeași a fost cauza tratamentului oarecum similar aplicat soliei lui Toma Alexandrovici care trebuia să notifice la Poartă alegerea ca rege al Poloniei a lui Stanislav al II-lea Poniatowski impus de către Rusia și Prusia, și care era fiul fostului tovarăș al lui Carol al XII-lea și dușman al rușilor din 1711, raliat ulterior lui August al II-lea.

Solul desemnat pentru acea notificare, Toma Alexandrovici, a trebuit să aștepte la graniță aproape 2 ani autorizația de călătorie din partea Porții. Când în sfârșit aceasta a fost obținută, era limpede pentru oricine și îndeosebi pentru domn — care se schimbase între timp, Grigore al III-lea Alexandru Ghica fiind înlocuit prin Grigore Callimachi — că o primire a solului de către domn ar fi nepotrivită înainte de recunoașterea solemnă a regelui de către Poartă. Și astfel solul s-a „îmbolnăvit" și în loc de a fi primit de domn în palatul de la Iași, a fost găzduit în cel de la Țuțora (?) unde a fost salutat de doi mari dregători în numele domnului. La înapoiere, în ciuda recunoașterii tacite de către Poartă, drumu a fost tot acela.

Procedeul inaugurat de Ioan Teodor Callimachi, deși nu dus chiar până la capăt, de a face ca solii în trecere să ocolească cetatea de scaun, a fost folosit și de astă dată pe deplin de către fiul său, Grigore Callimachi, cu prilejul trecerii prin Moldova a fostului ambasador britanic la Poartă, Sir James Porter. Acesta se înapoia în patrie cu familia sa, și trebuia să ocolească prin Polonia, neputând trece prin Viena din cauza stării de război dintre Anglia și Austria.

El, spre deosebire de solii poloni, nu dorea nici un fel de primire, dar voia să urmeze drumul obișnuit spre Polonia, care trecea prin Iași. Tot atunci s-a limitat și numărul căruțelor îngăduite caravanei excelenței sale. Un ecou al nemulțumirii sale răzbate în corespondența soției sale, lady Clarissa Porter, și e menționată și de Boscovich în *Jurnalul* său. Așadar excelența sa s-a hotărât să-l ignore pe domn care a răspuns cu aceeași monedă. Dovada cea mai vădită a situației create a fost faptul că secretarul domnului, francezul de la Roche, care promisese soției ambasadorului, lady Porter, să vină să o conducă într-un loc de unde ar putea vedea ceremonia confirmării domnului de către trimisul turc venit anume în acest scop — *a uitat* să se mai arate, lăsându-se așteptat în zadar.

www.dacoromanica.ro

Despre călătoria propriu-zisă a lordului Porter, avem paginile din *Jurnalul* lui Boscovich, tovarășul de drum al diplomatului englez, în urma intervenției ambasadorului francez, Vergennes, ca să-i asigure condiții de călătorie excepționale, având în vedere că el pleca bolnav din Constantinopol. Familia fostului ambasador britanic se compunea din soție, doi copii în vârstă de doi și patru ani, și cumnatul său baronul Gérard de Hochepied. Pe lângă aceștia mai făceau parte din grupul de călători și doctorul Mackenzie și un tânăr diplomat al ambasadei polone, Carol Hübsch, fiul rezidentului polon de la Constantinopol, care de fapt era un fost mare negustor saxon. Cum regele Poloniei era și elector al Saxoniei, această ciudățenie se explică. Caravana consta din nouă carete, o trăsură, opt harabale trase de cai ce transportau păturile, corturile și bucătăria cu proviziile de drum, pe lângă zece care cu boi ce duceau bagajele propriu-zise cu obiecte personale ce reluau drumul patriei. Programul zilnic era invariabil până aproape de sfârșitul drumului.

Stilul în care se desfășura drumul prin Moldova se apropie de cel semnalat cu prilejul altor călătorii mai importante din trecut. Rechizițiile arbitrare de cai și vehicule ale particularilor, indiferent de naționalitate sau vârstă, sunt practicate în mod obișnuit, spre indignarea lui Sir James, care a fost rugat în cele din urmă să renunțe la intervențiile sale contrare sistemului în uz, sistem care punea pe fugă pe toți călătorii pașnici, de cum zăreau în depărtare ceva ce ar fi putut semăna cu un convoi al stăpânirii, sau chiar un călăreț mai grăbit, ce putea fi un curier al măririlor.

În *Jurnal* poate fi urmărită ca într-un film trecerea destul de înceată prin Bulgaria, Dobrogea și Moldova, un film redat cu o detașare oarecum „filozofică" de observator sceptic, înregistrând faptele la rece, fără scăpărările unor reacțiuni proprii mai vehemente. În realitate susnumitul abate era mai interesat de cercetările sale pentru stabilirea longitudinii și latitudinii Galaților, sau de demonstrațiile sale de la Iași cu luneta lui Dolland, de o factură cu totul nouă, în fața tânărului domn și a fratelui acestuia, Alexandru Callimachi, decât de cele văzute și auzite de-a lungul drumului, pe care le notează nu totdeauna cu obiectivitate.

Brăila fusese văzută de Boscovich doar de la distanță, cu mulțimea ei de șeici arătând ca o pădure de catarge, dar la Galați a stat cinci zile întregi, plimbându-se prin oraș și împrejurimi și stând de vorbă cu supraveghetorul șantierului de nave turcești de acolo, unde se construiau corăbii impunătoare la vedere, însă croite din lemn verde abia doborât din falnicele păduri ale Moldovei. În amândouă aceste porturi se infiltraseră elemente destul de primejdioase, venite de pretutindeni, de care până și pârcălabul de Galați trebuia să se ferească și să se bizuie pe garda sa de arnăuți. Portretul mai degrabă întunecos al acestui dregător abuziv, după cum reiese din explicațiile date, mai bine zis creatură a prea puternicului postelnic, Nicolache Suțu, contrastează cu acela schițat în treacăt al comisarului trimis de domn la Galați să-l întâmpine pe Sir James și să conducă întregul convoi până la capitală. Noul venit era un tânăr din lumea aleasă de la Constantinopol, cu maniere occidentale și foarte dispus a se considera superior celor practicând sistemul obișnuit al fanarioților în scaun. Cu un fel de cinism inconștient de-a dreptul uimitor el scoate în evidență viciul fundamental al regimului impus de acești domni țărilor exploatate. Este drept că prin aceasta el nu dezvăluia secrete necunoscute, dar rostirea făță a acestor critici de către însuși comisarul domnului era desigur surprinzătoare. Acest spirit de frondă a determinat

www.dacoromanica.ro

poate înlocuirea sa de la Iași încolo și dizgrațierea sa, nu atât pentru insuficiența lui ca organizator al drumului, atitudine ce nu a putut rămâne necunoscută.

Fără vreo subliniere mai apăsată din partea Jurnalului, se desprinde totuși o impresie generală de mici combinații și matrapazlâcuri ale mehmendarului turc și ale harabagiilor, cu aprobarea uneori chiar a stăpânirii, ilustrând îndeajuns spusele comisarului amintit.

Până la sosirea în Moldova putuseră fi culese în Dobrogea constatări reflectând o stare mai bună a populației decât cea care va fi aflată în Moldova, sau cel puțin în jumătatea sa de sud până la Iași. Lucru firesc dacă ne gândim că în sud-estul Dunării nu se ținuseră lanț jafurile tătarilor și nici stoarcerile de taxe și impozite pentru a îndulci pe unii din slujbașii Porții. Și poate că nici ciuma nu bântuise acolo în aceeași măsură, în ciuda afirmațiilor categorice ale căpeteniei din satul Danichioi (= Dăeni), unde ar fi trebuit să petreacă noaptea călătorii care au fost nevoiți să pornească mai departe, mehmendarul lăsându-se mituit de acei săteni și făcându-se a crede că acea contaminare a satului era reală. Din Dobrogea răsar niște imagini răzlețe : casele cu ferestre și uși foarte scunde, dar cu sobe mari cât toate zilele, fetele din sat ce pescuiesc, intrând îmbrăcate în apa ce le ajunge mai sus de brâu, mii de cai păscând pe malul Dunării, priveghiul perechii de berze alături de puiul lor mort, sau cazul femeii zăcând în fața casei primarului din satul Sarai, socotită de toți, inclusiv preotul satului, a fi „îndrăcită".

Alături de scene văzute personal sunt notate și diferite informații comunicate de alții și nu întotdeauna foarte complete. De pildă la Dăeni, sat mare de români emigrați peste Dunăre pentru a scăpa de birurile prea grele, el crede că locuitorii ar fi turci și bulgari, omițând cu desăvârșire pe români. Este drept că la Dăeni caravana s-a oprit abia o jumătate de oră, așteptând să vină călăuza locală. În schimb, la Ianichioi, Boscovich a putut să se convingă de naționalitatea locuitorilor, auzindu-i vorbind românește. Date mai ample va căpăta abia după trecerea Dunării la Galați. Până atunci se mulțumește cu peripețiile drumului și cu mici incidente prinse în zbor, sau cu evocarea unor specimene mai ciudate, ca acel „medic" tunisian de origine, stabilit la Măcin, ce vorbea italienește și era gata să facă pe ghidul, cerând pentru aceasta bacșișul cuvenit, sau călugărul italian sustras autorității congregației de Propaganda Fide, al cărei misionar fusese și făcând pe medicul la Brăila, de unde venea la Galați, ferindu-se însă de a fi ridicat de domn și trimis în Polonia la cererea foștilor săi superiori. Figură destul de curioasă, cu trăsături contradictorii, căci Boscovich îl crede fanatic și cam scrântit la minte, dar în alt loc pomenește de flecărelile sale, ce ba îl distrează, ba îl indispun pe ambasador. Dealtminteri acesta îl descoperise, spre satisfacția lui Boscovich care a găsit la el obiectele de cult necesare la slujirea liturghiei (catolice) pentru C. Hübsch și unii din servitorii catolici ai lui Sir James. Și la Iași va sluji Boscovich liturghia la bisericuța misionarilor Propagandei.

Dacă în Dobrogea putuse fi vorba de belșugul de cai la păscut și de vite umplând drumurile satelor, spre marea spaimă a doamnei ambasadoare care a prilejuit o zăbavă considerabilă la pornirea la drum spre popasul următor, cum scrie Boscovich cu oarecare acreală, refuzând să vază partea comică a scenei, în schimb în Moldova nu vor putea fi văzute nici vite, nici oameni pe drumurile principale pustii de-a

www.dacoromanica.ro

lungul unor locuri încântătoare. De la Iași încolo spre Polonia se înmulțesc dovezile de bunăstare: câmpii lucrate, drumuri îngrijite, etc. Și nu doar din cauza vecinătății Poloniei, cum pare să creadă autorul *Jurnalului*, ci din cauza poziției mai ferite de jafurile tătarilor. Pe drumurile mai retrase se văd și vite, aflate mai la adăpost, ca și stăpânii lor. Altminteri țăranii din locurile mai accesibile sunt puși la corvezi destul de grele, cu prilejul trecerii unor convoaie mai deosebite. Ei trebuie să dreagă drumurile, să astupe cu crengi locurile mai noroioase, să ridice cu brațele sau să proptească cu pieptul grelele carete de paradă ale călătorilor de seamă (vezi și mărturia lui de Tott, dar redusă la fapte, eliminând invențiile flagrante ce denaturează fondul). Din această cauză la vestea că sosește un ambasador în trecere, populația satului Drăcșani a fugit pur și simplu. În altă împrejurare au fugit peste noapte oamenii ce trebuiau să mâne caii aduși din porunca autorităților. Fuga și izolarea erau singurele arme de apărare de care mai dispuneau locuitorii satelor, expuși la neîncetate rechiziții. În timp ce înainta agale pe drumuri pustii, caravana excelenței sale era depășită de galopul zorit al escortei capuchehaielor ce se grăbeau să aducă de la Poartă vestea confirmării domnului. Mai întâi a trecut Alexandru Ipsilanti cu firmanul împărătesc, apoi celălalt coleg al său cu caftanul de ceremonie. Și mai venea și trimisul sultanului, fiecare din aceștia cu ceata sa de însoțire într-un fel de întrecere amețitoare, lăsând desigur în urmă o dâră sinistră de cai prăpădiți în goana spre capitală. Dar cursa de viteză a fost câștigată de curierii regelui Prusiei, zburând unul după altul ca să ducă hanului tătarilor îndemnurile la acțiune ale marelui Frederic contra rușilor, aliați cu austriecii și francezii în războiul de 7 ani. Ienicerii ce însoțeau pe acești centauri aveau grijă să înlocuiască la moment caii căzuți cu alții buni aflați în cale după metoda expeditivă atât de comodă.

De la Iași încolo caravana părăsește drumul principal ducând la Hotin, spre a-l apuca pe cel spre Cernăuți, excelența sa ținând să intre în Polonia prin locurile unde se aflau domeniile contelui Stanislav Poniatowski, fostul tovarăș de exil al regelui Carol XII în anii 1709 — 1714, care îl poftise la el. Pe acest drum a putut să vadă un aspect mai puțin chinuit al țării, iar noul comisar se îngrijea mai mult de pregătirile conacelor și mai puțin de considerații politice ca cel precedent. De astă dată informațiile despre condițiile din Moldova i-au fost date de un dregător bine inițiat în realitățile concrete ale regimului din țară, în legătură și cu conjunctura generală rezultând din războiul diplomatic ce se purta în jurul Poloniei, în care cu sau fără voie erau implicați și domnii fanarioți. Acest dregător era starostele de Cernăuți, francezul grecizat, Enacache Milo, stabilit în Moldova, însurat cu Safta Rosetti, fiica lui Andrei Rosetti și a Mariei Sandu Sturza, sora lui Nicolae Rosetti, fost mare logofăt, apoi ispravnic de Neamț în 1761, etc. În 1747 Milo fusese însărcinat de domn să-l salute pe noul ambasador des Alleurs, fiul celui din anii 1710 — —1714. Starostele avea domenii întinse, pe care așezase o colonie de protestanți veniți în Polonia din Brandenburg și Silezia etc. Ajunsese la rosturi însemnate sub Grigore al III-lea Alexandru Ghica. Împreună cu La Roche era în corespondență cu „marchizul" Giuliani, și fusese folosit de amintitul domn în misiuni discrete în Polonia. Ca staroste de Cernăuți, el avea sub controlul său și ținuturile de graniță, unde se iveau

www.dacoromanica.ro

conflicte de interese între diferiţi boieri moldoveni şi marile domenii ale magnaţilor poloni. Ca atare fusese inclus de castelana de Cracovia în plângerile sale perseverente contra lui, ca unul care nu a dat curs reclamaţiilor sale. Puţine zile după trecerea excelenţelor lor, starostele avea să fie demis pur şi simplu din dregătoria sa, fără ca domnul să facă cea mai mică cercetare, ci numai pentru a complace magnaţilor poloni la putere, însă nu fără a se căi foarte curând de acest gest. Nu trece nici un an şi este însărcinat din partea domnului să medieze împreună cu consulul francez Fornety diferendul dintre statul polon şi hanul Crimeeii şi să efectueze plata despăgubirilor consimţite de guvernanţii poloni. Şi mai apoi sub Grigore al III-lea Alexandru Ghica avea să joace un rol însemnat.

Deocamdată starostele apare în toată deplinătatea autorităţii sale. El trimisese comisarului domnesc desemnat drept călăuză a călătorilor, o scrisoare primită de acesta la Botoşani, îndemnându-l să schimbe conacele hotărâte şi să apuce un drum mai bun, (care însă ocolea oraşul Cernăuţi) pentru a evita trecerea unor ape umflate de ploi. Însă sugestia aceasta a fost primită cu neîncredere de Sir James, bănuind că acesta ar fi un mijloc de a-l împiedica de a trece prin acel oraş, asemenea încercării de a-l abate de la drumul prin Iaşi. Bănuială întărită de spusele unor localnici că ei nu ştiau de existenţa acelui curs de apă! Dar călătorii s-au putut convinge de această existenţă foarte curând spre marele lor necaz. Totuşi, când după sosire, starostele i-a sfătuit să renunţe la o zi de odihnă, pentru a porni mai degrabă, spre a nu fi reţinuţi de revărsarea apelor sporite de ploile neîncetate, ei au primit acest fapt cu aceeaşi neîncredere, refuzând să-şi schimbe planurile. Întâlnirea lor cu starostele a avut loc la 12 iulie, stil nou, când i-a întâmpinat la marginea oraşului Cernăuţi, însoţindu-i apoi la 15, până la trecerea Nistrului spre Zaleszczyk. Conversaţiile sale cu Boscovich se limitează la acest scurt interval, în care el s-a ocupat în primul rând de excelenţele lor, având grijă de găzuirea tuturor după metodele ştiute, adică scoţând din casele lor pe posesorii acestora — este drept că pentru scurtă vreme.

Oare majoritatea informaţiilor lui Boscovich despre Moldova trebuie să fie atribuită lui Milo? Observăm că o bună parte a comunicărilor acestuia se refereau la moşiile sale, la metodele sale de exploatare, la coloniile de protestanţi atrase de el şi aşezate pe ele, la măiestria cu care producea patru soiuri de vin excelent putând fi păstrat lungă vreme, calitate mai rar întâlnită la vinurile din părţile noastre, la stupii săi, în sfârşit la autoritatea aproape suverană în dregătoria sa şi la garda de 50 de arnăuţi, care îi dădea o siguranţă absolută. Se surprinde la el o aplicare spre mulţumirea de sine, ca şi spre fast şi ostentaţie. Careta lui fără cusur era trasă de şase cai de toată frumuseţea. Ştim că peste graniţă era cunoscut pentru cumpărăturile sale de mobile scumpe de la Zaleszczyk. În 1754, în pragul alegerii noului rege al Poloniei, când a fost trimis ca observator discret la Varşovia de către domnul Moldovei, Matei Grigore Ghica, el şi-a motivat acolo sosirea ca datorată nevoii de a consulta nişte medici, dar fastul cortegiului său a trezit bănuielile marelui hatman, Branicki, care l-a socotit un agent al partidei ruseşti. În sfârşit o parte apreciabilă a explicaţiilor date lui Boscovich privea originea moldovenilor atribuită de el genovezilor, pe baza unor constatări (!) proprii, acceptate tale-quale de interlocutorul său. Tot astfel menţiunea înfrân-

www.dacoromanica.ro

gerii țarului Petru I în 1711 se ivește tot acum, cu prilejul străbaterii distanței dintre Prut și Nistru, unde s-ar părea că situa Boscovich locul acelei bătălii, peste tot după indicațiile starostelui. Așadar am fi ispitiți să credem că trebuie redus rolul lui Milo ca informator (exclusiv sau principal) sau ca autor al Jurnalului, subliniind și aportul lui La Roche, nu numai de comentator al Jurnalului o dată scris, ci chiar în faza elaborării sale (vezi notița biografică cu datele bibliografice de la p. 452). O citire atentă a textului îngăduie recunoașterea și a altor izvoare de informații folosite de Boscovich. Am stăruit mai mult asupra jurnalului lui Boscovich pentru că acesta oferă o viziune mai largă a locurilor și împrejurărilor și constituie un adevărat model de jurnal. Cronologic el se situează alături de ultimele relatări ale solilor poloni : cea a secretarului Golarlowski din solia lui Podoski (1759—1760) și cea a lui Toma Alexandrovici din 1766. Trebuie precizat că alături de jurnalele oficiale ale solilor poloni, mai întâlnim și altele de un caracter mixt, ca relatarea trecerii prin Moldova a diplomatului suedez Carleson în 1746, consemnată de primul interpret al legației, Jamjouoglou, care se apropie de tipicul unora din rapoartele polone.

În ordinea succesiunii din volum, șirul jurnalelor propriu-zise începe cu acela al lui Filip Orlik, pentru trecerea sa prin Moldova în cursul anului 1722. După felurite aventuri și rătăciri prin Germania și Polonia, după moartea lui Carol al XII-lea, el se îndreaptă prin Moldova spre Poartă. Mai întâi trebuie să treacă pe la pașa din Hotin pentru a aștepta pe loc autorizația Porții de a-și urma călătoria mai departe. La Iași e primit de domn și își revede prietenul, pe Amiras, din zilele de la Bender. Dar acesta se codește să-i dea bani cu împrumut. La Galați meditează la mormântul vitregit al lui Mazeppa. Încercând o acțiune în unire cu tătarii spre a ridica Ucraina împotriva regelui saxon al Poloniei, el mai revine în Moldova, tot în trecere, dar de astă dată e oprit brusc de moartea subită care îl ajunge în palatul lui Constantin Mavrocordat, la care se dusese în vizită (mai 1742).

Despre curtea acestuia din urmă și rutina ei din toamna acelui an, povestește un alt călător : tânărul și ceremoniosul grec din Corfu cu studii la Veneția, Markos Antonios Katsaitis, al cărui jurnal de călătorie este un adevărat film al drumului de la Constantinopol la Iași în tovărășia și sub ocrotirea binevoitoare a lui Ioniță Cantemir, fiul lui Antioh, care se îndrepta împreună cu fiica sa de 13 ani — Mademoiselle — în Moldova pentru a o mărita acolo. Filmul continuă cu sosirea la Iași, vizitele, poftelile, mesele, plimbările, audiențele la domn și iar alte vizite nenumărate în dreapta și stânga, legând cunoștință și prietenie cu toți cei mari și primitori, sau influenți, sau bogați și bătrâni, putând fi mostenițI eventual. Este găzduit într-o casă mare de centru, din care au fost scoși stăpânii cu acest prilej (deși ar fi putut fi lăsați să rămână într-o parte a casei). Mâncare i se aduce de la Curte, sau i se găsește acasă din proviziile trimise pentru el. Foc se putea face în toate sobele, căci toamna era friguroasă și lemne erau din belșug. De a doua zi pornește cu scrisori de recomandare, ceremonii și complimente la marele postelnic, asistă la alaiul acestuia și ajunge la palat. Acolo este dat pe mâna cămărașului pentru a trata o eventuală angajare a sa ca istoriograf al domnului. Locul fusese oferit unui abate care scrisese o viață a lui Petru cel Mare. Dar acesta se lăsa așteptat, iar fratele domnului, petrecărețul beizadea

www.dacoromanica.ro

Iancu, ce trăia în puf la Constantinopol, a avut ideea să-l recomande pe Katsaitis pentru a-l scoate dintr-o încurcătură, sustrăgându-l astfel autorității bailului venețian, sau mai degrabă unei eventuale constrângeri din partea acestuia de a-și menține obligațiile asumate la încheierea contractului de căsătorie cu fiica unui mare bogătaș venețian din Smirna, ruinat peste noapte de un incendiu catastrofal. Socrul solicita o păsuire pentru achitarea zestrei, dar ginerele prezumtiv a preferat să plece din Smirna fără a mai păși la oficierea ceremoniei de cununie. Reclamația socrului, fost bail venețian la Smirna, ajungând la bailul din Constantinopol, acesta a pus în vedere mirelui fugar să acorde păsuirea cerută. Dar cum mireasa nici nu-i plăcea (după mărturisirea sa spontană și dezarmantă) el a preferat fuga. La Constantinopol și apoi în Moldova, el nu se sfia să povestească aceste fapte ce nu erau spre lauda sa, dar despre aceasta el nu-și dădea seama. Diminețile și le petrecea la Curte, la câte un dregător, sau în anticamera domnului, loc de întâlnire a lumii bune, foarte des era poftit la masă la palat, masa fiind prezidată de cămăraș, domnul luându-și masa în familie. Mărindu-și numărul cunoștințelor alese într-un timp record, el poate face comparații între bucătăria franceză (la „marchizul" Magnan), cea turcească (la Divan Efendi Ali, cele două servite simultan la aga Paleologu), cea de la palat (nu știm dacă occidentală, orientală, sau locală, sau poate mixtă). Nu lipsesc nici plimbările prin oraș cu „marchizul", îndeosebi pentru a asista la primirea noului pașă de Hotin în trecerea prin Iași, și căruia domnul îi sărută mâna! Atenția călătorului nu-l părăsește niciodată. Descrierile orașului (mănăstirile, bisericile, casele, etc.) ocupă mult mai puțin spațiu decât cea a persoanei domnului. Portretul fizic al acestuia și decorul în care apare, apoi fraza despre erudiția și sârguința sa sunt urmate de caracterizarea următoare: „pe de altă parte, el este puțin ciudat, iubitor de noutăți și nerăbdător în rezolvarea chestiunilor lui, și în anumite momente nu este lipsit de mânie și extravaganță". Asistăm pe rând la audiența personală a lui Katsaitis, apoi la audiențele publice când ține domnul divan de două ori pe săptămână, la o confruntare fulger de pură erudiție cu referire la un nume mai puțin obișnuit al orașului Nicomedia folosit de tânărul candidat în lucrarea sa dedicată dogelui: *Geografia în Dialoguri*, și pe care o dăduse cămărașului ca să o arate domnului. Curiozitatea domnului, cu atâta interes pentru probleme erudite era legitimă, dar manifestarea ei vehementă a luat forme aproape dramatice. Abia înapoiat de la Curte și vrând să se așeze la masă, autorul este chemat urgent la domn. Până să pornească flămând și nedumerit, vine o a doua chemare și mai imperativă. Ajuns la palat și introdus în biblioteca domnului, acesta îl întreabă de unde a scos el forma Comidia pentru Nicomedia, deoarece el, domnul, care se subînțelege are o cultură vastă, nu a auzit niciodată de ea. După lichidarea controversei prin descoperirea acelui nume în dicționarul lui T. Corneile, el a mai fost reținut pentru a citi domnului introducerea sa, a mai răspunde la un fel de examen și a asculta aprecierile critice asupra unor puncte. Când s-a înapoiat acasă geograful amator, căci așa voia să fie considerat, și nu un profesor sau mercenar, a calificat în jurnalul său acea nerăbdare drept extravaganță. În jurnal, domnul nu este prezent numai când apare în persoană, ci și când e vorba de luarea unei hotărâri de către dregătorii săi, care nu se încumetă să aibă o părere proprie, invocând tot timpul autoritatea absolută a domnului, care nu suferă nici contrazicere, nici zăbavă. Era de prevăzut că și în sistemati-

www.dacoromanica.ro

zarea cronicilor şi izvoarelor în vederea redactării unei Istorii a Moldovei dorite de domn, acesta să se amestece foarte de aproape, cenzurând şi paralizând eforturile celui însărcinat cu alcătuirea ei. Însuşi postelnicul îl previne pe Katsaitis de ceea ce îl aşteaptă. Dar angajarea se poticneşte şi aceasta din cauza sa. Căci după ce a declarat la nesfârşit că fiind nobil el vrea să muncească fără plată, a făcut explozie când i-a comunicat cămărăşul suma fixată pentru întreţinerea sa, plata definitivă urmând a fi calculată după încheierea lucrării. Deşi până la urmă refuzul acelei sume lunare a fost înfăţişat ca o stăruire în propunerea iniţială de a munci fără plată, ecoul vehemenţei manifestate a trebuit să ajungă până la domn, care a declarat toată chestiunea închisă. Însoţit de condoleanţele prietenilor numeroşi pe care şi-i făcuse în scurta vreme a şederii sale, şi căindu-se de refuzul său care îi lipsea de o societate atât de aleasă, constând îndeosebi din străinii de la curte ca, „marchizul" Magnan, medicul Bertin, pictorul Liotard, la care se mai adaugă Divan Efendiul Ali, şi bătrânul boier aga Paleologu, bogat, afectuos şi bun de moştenit, s-a gătit de drum. Audienţa de plecare s-a desfăşurat în mod decent, ceremonios şi nesincer din ambele părţi.

Jurnalul călătoriei de înapoiere de la Iaşi se întrerupe brusc după sosirea la Buzău, dar fragmentul rămas este destul de sugestiv. Abaterea forţată din drumul normal din cauza stricării podurilor poruncită de domn, desigur pentru a încetini sosirea unui eventual ordin de mazilire, după cum socoteşte autorul, comportarea arogantă ce şi-o îngăduie el în baza ordinului circular al domnului către toţi dregătorii locali de a-i asigura cai de poştă, găzduire şi întreţinere fără plată, trădând o mentalitate total opusă celei a lui Sir James Porter din Jurnalul lui Boscovich, şi soldându-se cu episodul de la Nicoreşti şi incidentul de la Movileni (vezi redactarea faptelor în textul inclus în volum), răsturnarea trăsurii lui Paleologu, smolită rău de provizia de catran atârnată în spate, şi considerată ca un accident neimportant faţă de stropirea cu smoală a şelei proprii, în sfârşit satisfacerea pasiunii de a face vizite feţelor mai luminate — în speţă celor doi dregători ai părţilor moldovene şi muntene ale oraşului Focşani —, completează portretul călătorului. În ciuda unor rezerve faţă de acesta, jurnalul său de călătorie se citeşte cu încântare. De observat că atât jurnalul lui Katsaitis, cât şi cel al lui Boscovich au fost revăzute de ei într-o fază posterioară, dar fără a le altera prospeţimea şi valoarea de document nemijlocit al realităţii.

Jurnale propriu-zise mai sunt două în volumul de faţă: anume acel al călugărului franciscan anonim de la Glatz în Boemia, care cutreieră Transilvania de la sfârşitul lui martie 1738 până la începutul lui iulie, deci timp de trei luni încheiate, şi acela al abatelui de Feller (sau Defeller), originar din Luxemburg şi venit, în urma unui concurs de împrejurări pe care nu-l cunoaştem, în Transilvania în anii 1766—1769.

Nu poate fi contrast mai izbitor ca acela dintre aceşti doi clerici ce bat drumurile Transilvaniei, poposesc pe la castelele nobililor maghiari prezenţi sau absenţi, supliniţi uneori de vechilii şi intendenţii lor (adesea îndatoritori, dar alteori nu), sau sunt ospătaţi de rectorul colegiului iezuit de la Cluj, dar se deosebesc atât de mult ca mentalitate, comportare şi fire. Unul — franciscanul de la Glatz călătoreşte, urmând un itinerar fixat dinainte pentru îndeplinirea unei misiuni mai mult formale. El este foarte atent la confortul său, preocupat mult de ce va mânca şi ce va bea. Întâmplările din cursul drumului capătă importanţă în măsura în

www.dacoromanica.ro

care îl ating pe el, fie fenomene ale naturii : ploi torențiale, cutremure de pământ sau accidente, ca năruirea casei din care tocmai ieșise. Războiul în toi între austrieci și turci este și el privit în aceeași perspectivă. Despre români crede toate năzdrăvăniile, mergând de la existența strigoilor la aceea de oameni-lupi (proveniți fără îndoială din eresurile germanilor și sașilor). El citează chiar mărturia unui bătrân preot militar din Sebeșul săsesc care a împușcat el însuși un asemenea om-lup în „Valahia".

Celălalt călător, abatele de Feller, este un iezuit, om de lume, umblat prin multe locuri, curios de multe lucruri, autor al unui mare dicționar, mai indiferent în aparență la confortul său propriu, dar nu și al lui Hansel, căluțul de munte ce-l poartă și de care nu s-ar despărți niciodată. În duioșia sa excesivă pentru Hansel se revarsă din plin un sentimentalism care înecă proza sa de câte ori este vorba de acest tovarăș de drum. Și tot astfel se pierde cu firea de câte ori îl evocă pe prietenul său incomparabil, contele de Ybarra, inspector al minelor din Transilvania și care — judecând după jurnalul abatelui — era de un fanatism religios ireductibil. Din prietenie pentru conte el revine de mai multe ori la Rodna și la Bistrița. Și la el se manifestă o credulitate neașteptată având capul împuiat de tot felul de acuzații contra românilor, dar cu rezerva că era vorba de românii neuniți și nu de ceilalți, lăudați pentru meritele lor. Era vremea prigoanei pătimașe contra ortodocșilor refractari la unire. Dar pornind de la această imagine-sperietoare, care îl face să bănuiască și pe un preot întâlnit pe drum, care se uita cu curiozitate la o medalie de aur purtată de abate, el ajunge să recunoască cinstit că toate cele auzite de el erau pure născociri. Însă chiar așa, și după această declarație i se întâmplă să cadă din nou la bănuieli și să-și mărturisească apoi greșeala. Ecoul evenimentelor externe, adică mișcările din Polonia vecină, nu-l lasă indiferent. Din jurnalul și corespondența abatelui au fost reținute paginile cele mai sugestive, cu informațiile cele mai variate.

Însemnările de călătorie ale lui John Bell of Antermony se pot situa ca gen între jurnal și memorii. Acestei ultime categorii îi aparțin și reminiscențele generalului von Manstein (campania din 1739), și cele mult mai fanteziste ale ciudatului inventator, aventurier și textilist, Flachat, la care ficțiunea pătrunde în mod flagrant, aruncând oarecare bănuială și asupra afirmațiilor celor mai reale ; de pildă că domnul i-ar fi prezentat pe cei doi fii ai săi, când la acea dată cel de-al doilea nu se născuse încă ! Între altele e menționată trecerea unor munți în drumul de la București la Dunăre. Un asemenea amestec de ficțiune gratuită și de realitate aflăm și la lordul Baltimore, această prefigurare aproximativă a apariției excentrice a lordului Byron peste mai multe decenii. Amestec ce poate deveni mai supărător în memoriile baronului de Tott, care găsește cu cale să introducă niște scenete inventate, pe care le crede foarte spirituale, în care își bate joc de nenorocirea populației creștine, îngenunchiate de turci și tătari, mânată cu bâta, așa cum declară el că se și cuvine (!). Toată admirația sa se îndreaptă către hanul tătarilor, cruntul Krim Ghirai, care ar fi fost otrăvit de medicul grec, Siropolo, medicul și agentul domnului Moldovei, Grigore al III-lea Alexandru Ghica. În han el vede imaginea „despotului luminat", idolul unei faze a secolului luminilor. Dealtminteri el împrumută multe ticuri de atitudine și exprimare tonului la modă în saloane din acea vreme. O comparație cu stilul simplu și direct al lui Kleeman va lămuri mai bine ce este artificial la de Tott. O confruntare a descrierii Curții hanului văzută de amândoi ar aduce

www.dacoromanica.ro

relația lui de Tott la semnificația ei reală, dar ar depăși cadrul geografic al călătorilor noștri.

Alături de forma de jurnal, sau de memorii, descrierile de călătorie o adoptă uneori pe cea epistolară. Este procedeul ales de Kelemen Mikes pentru care scrierea era o vocație. Într-un stil oarecum deosebit apar și turcii în volum, cu trecerea firavă a doi diplomați otomani trimiși la Berlin și Viena sub forma schematică a unor simple itinerarii privind mai mult ceremonialul, și sub cea, mai consistentă, a textului anonim din 1740 al unui dregător turc de la Hotin, legat sufletește de această patrie (!) a lui, pe care o revendică cu patimă pentru neamul său, precomizând cedarea Moldovei tătarilor, care ar asigura integritatea pașalâcului de la Hotin (ce nu împlinise încă trei decenii). În acest cadru sunt cuprinse informații despre Țara Românească și Moldova, unele culese de el personal, altele luate din *Chorographia* lui Reicherstorffer.

Într-o categorie aparte va trebui rânduită călătoria de cercetare întreprinsă de mitropolitul Țării Românești, cretanul Neofit, la toate bisericile și mănăstirile de sub autoritatea sa, precum și la moșiile și proprietățile mitropoliei. Prin anumite trăsături ea amintește în mod mai modest de peregrinările mitropolitului Macarie pe la lăcașurile cuvioase de la noi cu vreo sută de ani mai înainte. Au fost redate de noi câteva din descrierile acestora, fără a intra însă în discuțiile și restituirile de date și pisanii de un interes mai special privind istoricul acestor așezăminte. Am ținut să fie păstrată ambianța de călătorie, de pășire mai departe de drumurile ce se întindeau înaintea prelatului și a însoțitorilor săi de-a lungul atâtor locuri cu case și conace dispărute până și din amintire.

Străbătând materialul de față am înâlnit în treacăt figurile unor agenți sau secretari străini în slujba domnilor fanarioți, dintre care unii au și prins rădăcini în țară, ca Enacache Milo, sau levantinul Leonard ; alții, cu rosturi proprii pe afară, au trecut doar pe la noi, dar au purtat o corespondență asiduă : cu domnii noștri, și direct, și indirect, ca așazisul „marchiz" Crescenti, care a însoțit solia polonă din 1759 și a rămas în legătură și cu domnii următori, prin intermediul secretarului La Roche, atât de prezent în volumul de față. Mai pot fi amintiți și Gian Pietro Nagni, secretarul lui Grigore Calimachi și al lui Grigore al III-lea Alexandru Ghica până la neutralizarea zelului său chiar de către acesta, figură dubioasă prinsă în câteva trăsături de către Nicolae Iorga cu oarecare ironie, și prusianul Boskamp, ginerele așa-zisului doctor Lochman, ajuns mare diplomat al polonilor, mulțumită faptului că a prins drumul său la Constantinopol, pentru a se converti acolo la catolicism, condiția *sine qua non* a obținerii indigenatului polon, fără de care nu ar fi putut face carieră acolo. Fără a mai pomeni de pățaniile fraților Linchou, studiate cu atâta pasiune și migală de regretatul coleg Vasile Mihordea. Ar fi interesant de urmărit trecerea tuturor acestora și de cules eventuale fragmente de mărturii directe ale lor, ce i-ar putea include în seria călătorilor, măcar și numai în viitoare suplimente.

Mărturiile incluse în volum nu sunt de un singur fel. Unele sunt obiective prin definiție : harta Olteniei și explicația ei datorate lui Schwanz, raportul lui Weiss despre oportunitatea unor lucrări de fortificație, sau memoriul lui Peyssonnel despre comerțul Mării Negre. Altele oferă și elemente personale ce apar până și în rapoartele misionarilor, și sunt cele mai numeroase. În sfârșit, avem și texte dominate de lirism, de pildă cele ale lui Dapontes, adevărate efuziuni patetice, aducând nu

www.dacoromanica.ro

odată cu accentele „Cântării României" atribuită lui Nicolae Bălcescu sau lui Alecu Russo, dar creată un veac mai târziu.

Însă călătorii aceştia ne mai înfăţişează şi exemplare unice de o uimitoare originalitate ca acel Mihail Schendos, spirit cosmopolit de greco-veneţian, filozof şi aventurier, înnobilat în Germania sub numele de van der Bech, medic priceput al mareşalului de Steinville şi al lui Nicolae Mavrocordat, ce-şi caută norocul, în cele din urmă, în acel Eldorado al intelectualilor vremii: Rusia lui Petru cel Mare, cu perspective strălucite, de unde dispare într-o zi, deportat pare-se în vastul imperiu al nordului. Şi nu prea departe de el apare un Nicolae de Porta, a cărui biografie aduce o succesiune de trădări, falsificări, condamnări abuzive şi fapte de neomenie, grandoman şi cinic, de o platitudine abjectă cu cei mari şi gata să calce în picioare pe cei slabi, purtându-şi nemernicia cu ifos, socotit indezirabil chiar de către împărat în urma executării sentinţei din faimosul proces de la Craiova şi reuşind totuşi *după aceea* să ajungă la rangul de Consilier al Administraţiei Olteniei. Până şi generalul Wallis, directorul suprem al Olteniei, convins de rolul său nefast şi ferm hotărât să se scape de el, propune să i se dea o pensie foarte ridicată şi să fie instalat la Sibiu *pentru a putea fi folosit şi după aceea când s-ar ivi nevoia!* Puterea lui consta în faptul că de-a lungul anilor cât a fost secretar al Administraţiei Olteniei, adică de la începuturile acesteia, el şi-a alcătuit o arhivă proprie din toate actele ce îi treceau prin mână, din care scotea la iveală pe cele având a fi folosite în diferitele sale campanii contra acelor membri ai Administraţiei cu care se afla atunci în duşmănie. Rămâne de pomină duelul său subteran cu marele boier *Ilie* Ştirbei, adversar tot atât de ingenios ca şi el, având aceeaşi lipsă de scrupule şi acelaşi dispreţ de oameni, dar fără lăşitatea abjectă a acestuia. Duel cu intermitenţe, pentru că la nevoie cei doi duşmani deveneau aliaţi contra unui terţiu, de pildă colonelul Schramm.

Iar după înlăturarea lui Schramm, cei doi parteneri şi-au reluat locurile lor de opozanţi perpetui. Este adevărat că de Porta era foarte muncitor şi de o inteligenţă excepţinoală utilizată în mod negativ. De la început el şi-a ales calea cea mai avantajoasă pentru sine de cal troian al imperialilor în mijlocul Administraţiei, lăsate chipurile aparent în mâini româneşti, dar îngrădite din toate părţile. În ciuda unei renegări din tinereţe pe care el o credea neştiută, el şi-a jucat rolul de catolic zelos, opus ortodocşilor, şi de om al germanilor, umblând după germanizarea Administraţiei şi provinciei, de om agresiv de sincer, aruncând contra românilor în totalitatea lor acuzaţia de mincinoşi congenitali, care l-a revoltat şi pe grecul blajin, Vlasto. Din patimă şi duşmănie a condus personal operaţiile de recensământ al locuitorilor din două districte unde a băgat spaima în populaţie, reuşind să pună pe fugă majoritatea ţăranilor, şi să rămână neplătită contribuţia anuală cu care îi împovărase. Pentru a restabili echilibrul în faţa unei asemenea întrupări a răutăţii, va trebui ca acestei întunecate întruchipări să-i fie opusă figura luminoasă a omului adevărat, căpitanul Schwanz, tăind eroic prin munţi de cremene „calea romană" de-a lungul Oltului descătuşat de stânci prefăcute în pulbere, fără a se mândri cu meritele sale şi fără a renunţa la omenia cu care a ştiut să înţeleagă sufletul oamenilor ce făceau parte din însăşi natura descrisă de el. În faţa unicatelor, mai avem destui martori aparţinând unui tipic anumit: de pildă al misionarilor, sau al solilor poloni, sau al Directorilor imperiali ai Administraţiei Olteniei. Ceilalţi sunt de o

www.dacoromanica.ro

mare varietate. Nu am întâlnit nici un tip al iezuitului ca atare, căci între mineralogii Ioan Fridwaldszki și abatele de Feller nu există nici o asemănare. Textele redate direct sau indirect privesc în primul rând Oltenia și în al doilea Moldova. Despre Transilvania avem doar jurnalul de la Glatz. Pentru Oltenia lucrul se explică prin situația din intervalul 1716—1739, iar pentru Moldova în bună parte prin campania rusească din 1739, desfășurată parțial în Moldova. Dar mai trebuie ținut seama și de faptul că misionarii Propagandei sunt afectați Moldovei, că solii poloni folosesc drumul prin Moldova până la Dunăre și că drumul pe uscat de la Constantinopol spre Polonia trecea prin Moldova. Despre Țara Românească avem Apologia fantasmagorică a lui Schendos, relația neconvingătoare a lui Flachat, trecerea incidentală și șederea provizorie a lui Mikes, drumurile mitropolitului Neofit, și amănuntele prețioase ale lui Blasius Kleiner despre păstorul Bucur și înfiriparea sub ochii cititorului a reședinței franciscane (= Bărăția). Dintre domnii întâlniți în volum, cel mai viu apare Constantin Mavrocordat, prins în instantaneele lui M. A. Katsaitis. Alături de el, cei doi Calimachi, tatăl și fiul, apar fără relief.

Ca și volumele celelalte, volumul IX comportă *Anexe*. Acestea se compun din: *Texte originale:* Textul original latin al lui Kleiner despre București, inedit la noi, și *Mărturii indirecte:* Anonim german din 1718—1739 și materialul lui Henry Grenville cu o notiță bibliografică. Inițial trebuia să mai cuprindă și o descriere a țărilor române publicată sub formă de scrisori din cursul unei călătorii în Ungaria în 1765, de către abatele Delaporte în seria sa *Le voyageur français, ou la connaissance de l'ancien monde mis au jour*, vol. XXIII din 1777, după un pretins manuscris atribuit lui Francisc al II-lea Rákóczi. Dar textul se dovedește a fi o compilație superficială de crâmpeie din secolele XV și XVI (Aenea Silviu Piccolomini, Reicherstorffer, Lorenzo d'Anania) și din elemente contemporane luate din memoriile lui de Tott și din Jurnalul lui Boscovich, folosind atât observațiile acestuia din urmă, cât și informațiile primite de la acel boier moldovean, de fapt francezul împământenit, Enacache Millo, care acum e înfățișat, ca informându-l el direct pe Delaporte! Așadar ne mărginim a menționa această descriere ca o curiozitate, fără a mai include textul respectiv, ca fiind lipsit de interes real.

La capătul acestor lămuriri am vrea să mulțumim tuturor acelora care au contribuit la înfiriparea volumului de față. Pe lângă numele din lista autorilor de la sfârșitul volumului, se cuvine să amintim datoria noastră față de conducerea Institutului de Istorie N. Iorga, pentru interesul constant manifestat față de această valoroasă serie, precum și Editurii Academiei Române pentru calitatea realizării obținute.

† MARIA HOLBAN

www.dacoromanica.ro

CĂPITANUL DE SAINTE-CROIX*

Căpitanul de Sainte-Croix era probabil de limbă franceză, după cum îl arată numele, poate fiind și el din Lorena ca Generalul Comandant al Transilvaniei contele de Stainville. Nu cunoaștem amănunte biografice despre el, neavând la îndemână decât cele câteva rapoarte de la Mănăstirea Tismana, ocupată de imperiali, îndreptate către generalul de Stainville la Sibiu. Aceste rapoarte acoperă intervalul : 2 sept.—13 oct. 1716. În primul este descrisă coborârea din Transilvania prin trecătoarea Vâlcan și poziția mănăstirii din punctul de vedere al posibilităților de apărare și de aprovizionare. Deși desfășurarea lor în timp e destul de scurtă, ele conțin informații variate și bogate despre spiritul boierilor și al locuitorilor, starea de alarmă permanentă întreținută de ecourile din Țara Românească, jafurile husarilor și ale unor elemente locale, capturarea de către husari a banului Șerban Bujoreanu însoțit de Petre Obedeanu și mituirea husarilor pentru a-i lăsa să scape, problema tot mai acută a aprovizionării din cauza fugii țăranilor de teama tătarilor și a husarilor (!) etc. Alături de aceste dări de seamă revin neîncetat cererile stăruitoare de sporire a efectivelor mult prea slabe ale trupelor germane, căci husarii nu puteau fi folosiți decât conduși și încadrați de acestea pentru a-i opri de la jaf. Mai era nevoie de o afirmare concretă a prezenței oastei împărătești pentru alungarea spaimei de tătari și în acest scop ea trebuia să se arate prin țară Dar lucrul nu era posibil câtă vreme căpitanul imperial dispunea doar de 36 de soldați germani. Este drept că avea concursul boierilor și în primul rând al „boierului Barbu" (Brăiloiu) cu rudele sale, precum și al lui Staico Bengescu, privit cu mai puțină simpatie de ceilalți boieri, după cum observă Sainte-Croix, care își explică faptul prin oarecare gelozie. Mulțumită știrilor aduse de curierii și spionii trimiși la Râmnic și Hurez, precum și la București și la Craiova, e înfățișată o vedere de ansamblu a întregii situații din acel moment. Ultimul raport este din 13 oct. 1716. Pentru evenimentele ulterioare privind Tismana, redăm fragmente din două rapoarte ale lui Stainville din 13 dec. 1716 și 25 mai 1717 ca adaos la textul lui Sainte-Croix.

Un rezumat atent al rapoartelor lui Sainte-Croix a fost dat de Al. Vasilescu, în teza sa *Oltenia sub austriaci, 1716—1739*, într-o formă evident depersonalizată, redusă la firul evenimentelor și lăsând în umbră pe scriitorul rapoartelor și problemelor sale de oportunitate tactică și de conștiință, rezultând din nepotrivirea dintre realitățile concrete întâmpinate în Oltenia, care cereau rezolvări rapide, și expectativa impusă de generalul comandant în lipsa unor forțe suficiente pentru o acțiune militară reală. Punctul de vedere al boierilor, expus de „boierul Barbu" (Brăiloiu), cantonat la Cerneți, care stăruiau pentru o lovitură îndreptată contra șeicelor turcești de la Dunăre, era împărtășit și de Sainte-Croix. Dar neavând la îndemână nici forțele necesare pentru asigurarea posturilor proprii, el se vedea silit să dea boierilor asigurări repetate, de care nici el nu era convins. În aceste condiții, rolul său se mărginea de fapt la culegerea de informații asupra situației generale, referitoare la eventuale incursiuni ale turcilor și tătarilor, și la cereri mai stăruitoare de sporire a efectivelor micii sale trupe. Dar în loc de a i se trimite din trupele regulate, obișnuite cu disciplina militară,

* Ținem să menționăm că localitățile (care mai există și astăzi) din textul călătorilor străini au fost identificate, denumirea lor actuală fiind menționată la subsol.

www.dacoromanica.ro

i se oferea concursul unor husari de sub conducerea unor căpitani români: Drăgoi și Isaac, cărora Sainte-Croix trebuia să le comunice noile lor însărcinări. Încă de la început el îi privește cu bănuială, căci chiar de la sosire fusese asaltat de multe plângeri contra bandelor de jefuitori, compuse în parte din husari, care se abăteau atât asupra gospodarilor din sate, cât și asupra boierilor fugiți din Țara Românească, ducând cu sine lucrurile lor de preț ce le putuseră căra, și în toate plângerile revenea cu insistență numele căpitanului Drăgoi. Sainte-Croix nu omite să-și expună și punctul său de vedere. Având în vedere cele întâmplate, ar trebui puțin cercetată purtarea lui Drăgoi, care altminteri ar putea chiar să se facă nevăzut (traducere probabilă a textului german în care verbele-cheie *nachsehen* și *durchgehen* au diferite sensuri, de pildă *nachsehen* mai înseamnă și a trece cu vederea, observație valabilă și pentru *durchgehen*. Redăm așadar întreg pasajul: „Sonsten kann ich von nichts anderen schreiben alss dass ich von nichts alss grossen Klagen von jedermäniglichen hören muss, *forderlich des Dragoj*, allein ich finde das dato des geschehene *ihm ein wenig nachsehen muss, indem er wohl gar dörffte durchgehen*").

Sainte-Croix promite boierilor recuperarea lucrurilor furate, dar nu crede nici el că aceasta va fi posibil. Curând după aceea raportează că atât căpitanul Drăgoi, cât și căpitanul Isaac, cărora le comunicase ce aveau de făcut, au zăbovit pe drum, de la Craiova „încoace" (= la Tismana?) 6 zile jumătate, din cauza alarmelor de tătari (după cum spuneau ei) și împreună cu boierul Barbu au dat poruncă țăranilor din sate să se ridice de la locurile lor și să-i urmeze, amenințându-i crunt în caz de nesupunere. Aceste dispoziții fiind neconforme cu instrucțiunile lui Stainville, Sainte-Croix îi dojenește aspru și raportează generalului că abia așteaptă să se mai potolească starea de alarmă pentru a-i trimite înapoi în Transilvania. De altminteri nici boierul Barbu nu voia să aibă ajutorul husarilor de teamă să nu distrugă totul.

Pe căpitanul Isaac îl bănuiește că l-ar ocroti pe hotnogul Mihu, acel „arhitâlhar", care a trimis la Isaac, pentru a obține o scrisoare de iertare (de la centru), dar pe urmă a dispărut. Curând este iar vorba de el. A fost văzut trecând în Transilvania cu o pradă bogată de 20 000 de florini! Pe acest Mihu caută el să-l prindă spre a pune capăt jafurilor. Aceste trei nume nu au rămas necunoscute. Căpitanii Drăgoi și Isaac au luat parte sub ordinele lui Dettine, zis Pivoda, la expediția de capturare a lui Nicolae Mavrocordat. Unul dintre ei comanda detașamentul îndreptat contra tătarilor, celălalt pe cel contra turcilor care asigurau paza domnului. Iar hotnogul Mihu este desigur unul și același cu căpitanul Mihu, care a ocupat mănăstirea Vierosu în urma unei acțiuni destul de sângeroase în care au căzut mai mulți boieri partizani ai domnului.

Față de jefuitori, Sainte-Croix preconizează metode drastice. În general el nu pare să se înfioare la gândul unor execuții sumare, nici contra acestora, nici a unor oameni bănuiți, poate gratuit, de a fi spioni. Dar în alte privințe el dă dovadă de omenie, atunci când în lipsa de subzistență aproape totală, el nu admite gândul că ar putea alunga din adăpostul de la Tismana familiile boierilor fugari pentru a simplifica problema.

Cooperarea lui Sainte-Croix cu boierul Barbu a fost sinceră și cordială în ciuda faptului că uneori ei nu se potriveau în păreri (de pildă atunci când Sainte-Croix vrea să recheme pe oamenii săi de la Cerneți, dar cedează în fața motivelor întemeiate ale boierilor) sau că boierul Barbu s-a mirat la început de lipsa unui semn oarecare din partea lui Sainte-Croix după sosirea acestuia la Tismana. Dar Sainte-Croix adoptă în principiu planul acestuia privind o acțiune, măcar și minoră, la Dunăre.

Am văzut că în textele germane ale rapoartelor lui Sainte-Croix se observă niște stângăcii gramaticale, de pildă folosirea genitivului *des Dragoj*, când nu este vorba de plângerile *lui* Drăgoi, ci de ale boierilor *despre* Drăgoi. În altă parte, întâlnim o formulare necorectă când este vorba de răspunsul așteptat de către Sainte-Croix din partea banului Șerban Bujoreanu și a lui Petru Obedeanu la oferta ce le-o făcuse de a fi primiți sub ocrotirea imperială. Iată textul: „wegen den Pann (=ban) und Objetain welchen ich geschrieben, *habe noch keine Antwort erhalten, doch aber glaube heint oder morgen solche zu*

www.dacoromanica.ro

bekommen ; so vill habe ich heint nacht von ihnen erhalten" (= că au primit poruncă de la domnul lor să meargă la București, ceea ce nu le face nici o bucurie etc.). În această frază se vădește o contradicție flagrantă. Căci Sainte-Croix nu a primit încă vreun răspuns, dar speră să-l primească azi sau mâine. Atâta însă *a primit de la ei azi noapte* (?) etc. Este evident că al doilea *erhalten* trebuie tradus prin : *am aflat* despre ei. Este vorba de o informație indirectă primită în noaptea *precedentă* și nu de răspunsul pe care îl aștepta „azi sau mâine". Fraza despre sentimentele lor la primirea acelei porunci a domnului este un comentariu al lui Sainte-Croix și nu redarea unei confidențe destul de ciudate. Dovadă că nu a venit nici un răspuns direct de la ei sub nici o formă rezultă din scrisoarea următoare pe care le-o adresează Sainte-Croix, somându-i să se declare într-un fel sau altul, în cazul neacceptării condițiilor propuse, ei având a fi tratați ca dușmani. Contradicția semnalată se reflectă și în rezumatul lui Al. Vasilescu : „În noaptea de 11—12 sept., *ei comunică* căpitanului Saint-Croix (l) ordinul primit (= de la domn). Un răspuns însă la propunerile ce li s-au făcut prin scrisoarea din 9 sept. nu dau. Cu toate acestea răspunsul era așteptat încă de căpitanul Saint-Croix în ziua de 12 sept. sau a doua zi de dimineață".

De observat că notele corespunzătoare acestui citat, anume n. 811 și n. 812, sunt inversate față de ordinea expunerii. De semnalat totodată că forma corectă a numelui, așa cum rezultă din iscălitura sa, este Sainte-Croix și nu Saint-Croix cum apare, atât la Al. Vasilescu, cât și la C. Giurescu, editorul rapoartelor înfățișate în amplul său *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, vol. I, 1716—1725, București, 1913, p. 22, 27, 29 *passim*.

RAPOARTELE DE LA TISMANA
(sept.—oct. 1716)

1716, sept. 2, Tismana

Căpitanul de Sainte-Croix către generalul Stainville [1]

...Vin să raportez că am sosit aici la Tismana cu trupa mea la p. 22
1 sept., nu fără mare primejdie / trecând / pe la muntele Vâlcan (Falkauner Berg) căci atunci când am ajuns pe culme, s-a ridicat un vânt atât de puternic încât am crezut că vom păți cu toții o nenorocire, întrucât acel vânt a lovit caii în coastă (? gar auf die Seithen geschmissen), totuși am răzbit cu bine, ceea ce // a uimit pe mulți. Cât privește mănăstirea de aici, ea se află între munți, la o împușcătură de flintă de locul șes și e o cale de 4 mile bune ungurești până la trecătoarea spre partea valahă a muntelui Vâlcan. Mănăstirea însăși se află izolată pe o stâncă înaltă din apropiere, totuși munții din ambele părți sunt mult mai înalți ca mănăstirea, unul din ei chiar atât de aproape încât se pot arunca pietre de acolo asupra mănăstirii și prin urmare zidurile sunt atât de joase de partea aceasta a muntelui încât poți sări ușor înăuntru și fără împotrivire, totuși ea poate fi apărată față de o ceată (Parthey) oricât de tare ar fi ea. Nu am putut trimite Ex. V. o specificare despre artilerie și celelalte arme, din cauza timpului prea scurt, întrucât și una și celelalte se află îngropate și ascunse, printre care s-ar putea să fie și un tun (Stücke), chiar am și găsit trei tunuri (Stücke) de metal și unul de fier și multe securi duble (? „toppel Hacken"). Nu există nici o moară în incintă, ci doar una la o mică depărtare, iar apa care izvorăște dintr-o p. 23

[1] Traducerea s-a făcut din limba germană după rapoartele publicate în C. Giurescu *Material pentru istoria Olteniei...*, I, p. 22 și urm.

www.dacoromanica.ro

stâncă curge prin ea. [Ar fi scris mai multe, dar a primit o scrisoare de la d. boier Barbul şi nu a putut cerceta totul].

Am trimis ieri domnilor căpitani ordinele Exc. V. către ei şi le-am poruncit să se îndrepte încoace cu toţi oamenii ce stau la Dunăre, în dosul Cerneţilor, dar cum acel domn boier scrie dacă ar fi mai bine dacă nu ar fi retraşi oamenii de acolo, încât turcii au ...* în ţara aceasta câteva sute de oameni peste Dunăre, m-am văzut aşadar silit să merg eu însumi acolo, unde voi lua cu mine 20 de călăreţi cu un Wachtmeister pentru a îndeplini acolo pregătirile trebuitoare şi extrem de necesare în acest loc de unde mă voi înapoia aici şi voi informa pe Exc. V. despre toate şi fiecare în parte.

Este adevărat că oamenii, puţini la număr [pe care i-am avut cu mine], au adus o încurajare poporului care trăieşte cu frică, dar rog cu supunere pe Ex. V. să aibă îndurarea să trimită aici un locotenent cu 40 de călăreţi de care am mare nevoie şi chiar prin acest mic număr de oameni ţara ar fi mai încurajată că nu vor fi lăsaţi în părăsire şi că
p. 24 vor fi trimişi încoace tot mai mulţi de către Exc. V. //...Acest lucru ar putea avea consecinţe pe care Ex. V. nu şi le poate închipui şi este foarte necesar ca să vină aici trupe, chiar şi puţine, dar pentru omul comun se pare că este mult, iar boierilor li s-ar da o mare încurajare dacă ar fi asiguraţi că Ex. V. va trimite mai mulţi oameni încoace până în opt zile.

Nu pot spune câtă dragoste ne arată lumea de aici, au tras toate clopotele când am intrat în marş aici, dar nu cred că este din adâncul sufletului, totuşi cred, ba chiar ştiu, că toată boierimea e de partea noastră. Subzistenţa în pâine, carne şi ovăz mi-o procură ei regulat, drept care s-a făcut o rânduială pentru ca ţara să nu fie prea secătuită. Primul lucru pe care m-au întrebat boierii a fost dacă am vreun ordin să cer bani de la ei, la care am răspuns că nu am intrat la ei pentru a-i pune la contribuţie (exequiren), ci pentru a-i menţine sub protecţia imperială şi că Ex. V. nu a trimis în alt scop trupele aici.

Despre tătari şi turci nu am auzit nimic. Singurul lucru care mă neliniştește este faptul că dintre negustorii catolici, mai bine de o sută de familii au venit din satele lor aici şi au fost atât de instigaţi de Pater Ştefan din Deva, trimis [la ei], cum nici nu pot arăta Ex. V., întrucât acela avea poruncă de la superiorul său, D. Blazius, să le spună că dacă nu pleacă îndată vor fi pierduţi, cum se vede din copia alăturată. Dar au venit la mine toţi boierii şi mi-au atras atenţia că acei oameni nu trebuie lăsaţi să plece îndată căci acest lucru ar pricinui mare alarmă, nu numai printre boieri, dar chiar în toată ţara, căci ei spun că numai pentru că sunt aceia catolici am venit noi aici, ca să-i salvăm pe ei, şi că mulţi, chiar dacă ar vrea să vină dincoace la noi, ar produce spaimă şi s-ar porni [oamenii] pe ducă. De aceea am fost silit să-i reţin sub un pretext bun, atâta cât mi-a fost cu putinţă, şi pentru a alunga frica oamenilor, dar Pater Blazius ar face bine în viitor să-şi măsoare mai bine spusele şi să nu mai trimită încoace un asemenea „scrupulant" şi alarmist.

p. 25 [Aude de peste tot mari plângeri îndeosebi de la „Dragoy"]... Nu se aude în această ţară decât de jafuri şi tâlhării făptuite chiar contra celor mai mari boieri, care fac totul în lume pentru noi, luându-le ce au avut. Le-am făgăduit toate satisfacţiile ce le voi putea da din porunca

* Lacună în text.

www.dacoromanica.ro

Ex. V. Este adevărat că trebuie uneori să le făgăduiesc mai mult decât pot împlini, numai pentru a le da mai mult curaj.

Pentru informaţii am tocmit patru spioni, pe care i-am trimis în patru direcţii (= pe patru drumuri) şi le-am făgăduit munţi de aur pentru a avea în fiecare zi veşti exacte. Toţi cei care sunt aici sunt cu totul împotriva domnului lor pe care îl blesteamă să meargă în iad. Am avut unele gânduri a trimite pe unii înspre [Ţara Românească] sau a mă duce eu însumi, dar sunt 5 zile bune de drum de aici şi sper să se găsească şi alţii care să-i dea la cap. Mai mă rog prea supus de Ex. V. să mi se trimită 40 de călăreţi pentru a putea face faţă mai bine, şi lumea să capete mai multă încredere. Aceşti români sunt oameni fără prea multă şcoală, dar văd că sunt foarte dibaci (schlauig) şi observă totul foarte de aproape. [Va raporta mai pe larg la înapoiere] Tismana 2 sept. 1716 pe la ora 12 din noapte.

10 sept. ora 11 înainte de prânz, Tismana p. 29

[A comunicat lui Isaac şi Dragoy ordinul (lui Stainville) să meargă la Sadova şi de acolo la Bistriţa, şi cu făina şi alimentele ce le vor găsi să se aşeze mai departe la Cerneţi, dar de 8 zile nu are nici o ştire despre ei, deşi a pus să fie căutaţi în lagăr etc.].

Azi-dimineaţa însă aflu de la trimişii mei vestea că au călătorit timp de 6 zile şi jumătate de la Craiova încoace, tot oprindu-se pe loc din cauza marilor alarme cu privire la tătari. Pe mine însă nu m-au informat de nimic. Ba chiar fără ştirea mea, Isaac şi Dragoy împreună cu Barbu au trimis peste tot poruncă în sate să se ridice cu toatele şi să meargă la ei, şi de nu, atunci vor merge aceştia la ei şi vor face totul una cu pământul, toate acestea fiind absolut împotriva poruncii Ex. V., eu i-am dojenit cu asprime pentru aceasta, dar totul este în zadar. Când se va potoli puţin alarma// îi voi trimite la Ex. V., căci aici nu-i pot folosi. p. 30
Mi-am trimis informatorii mei acum trei zile, unul la Bucureşti, unul la Râmnic, apoi unul la Hurez (Orsest) şi altul la Tg. Jiu, dar nu s-a întors nici unul. Îl aştept cu nerăbdare îndeosebi pe cel de la Bucureşti, pentru a afla cum stau lucrurile cu tătarii căci tot poporul de la şes fuge de acolo şi o ia spre munte de frica lor. Toţi boierii vor să mă asigure că a năvălit în ţară Toma Vodă [2], alături de generalul Renn [3] de la moscoviţi şi că face pustiiri îngrozitoare prin ţară şi că ar fi luat prizonier pe fiul hanului tătarilor [4]. Dacă ar fi aşa, nu ştiu cum ar putea tătarii să vină aici. Aş crede mai degrabă că asemenea zvonuri sunt răspândite de domnul Ţării Româneşti spre a băga frica în ei. [El s-a refugiat la Giurgiu (Iorgau) şi nu a trecut Dunărea, cum se zice, pentru a fi mai aproape de tătari]. Dar mai sunt şi alţii care cred morţiş că acei tătari ar putea să facă o invazie în ţară. Ei se tem că turcii ar putea trece Dunărea pe la Nicopol, pentru a face o razie înăuntrul ţării. De aceea toţi din ţară roagă pe Ex. V. să mai fie trimise aici ceva trupe. Totodată vă mai rog iar, cum am raportat în cele precedente, să mai fie trimişi ceva călăreţi, precum şi sau „haiduci" sau 20 de muschetari, căci eu nu am de fapt decât doar 36 de oameni, întrucât a trebuit să las să rămână 12 cu un Wachtmeister la acei husari şi la boierul Barbu,

---

[2] Adică Toma Cantacuzino, fostul mare spătar fugit la ruşi în 1711.

[3] Generalul Karl Ewald von Rönne, care a cucerit Brăila de la turci în 1711 (vezi *Călători*, VIII. p. 637—638).

[4] Devlet Ghirai al III-lea, han tătar al Crimeii (1716—1717).

www.dacoromanica.ro

altminteri ar fi fugit boierii de acolo. Doi oameni am trimis cu Salpeck[5] ... astfel că se poate vedea că eu nu mă pot arăta prea departe cu acei 36 de oameni. Luni în ziua de 7 am expediat 4 călăreţi şi 6 husari cu fratele boierului Barbu la Tg. Jiu căci este locul unde se strâng cei din „comitat" ca să adune pe oamenii din păduri pentru a ni se putea procura subzistenţa necesară din ţară, căci pe oriunde te duci este totul pustiu, pe de o parte din cauza tătarilor, *pe de alta din a husarilor noştri* care au devastat toată ţara deja secătuită chiar fără de aceasta. Eu am dat poruncă acelor sate ca [atunci când află asemenea tâlhari] să-i lege, sau să-i împuşte (todtschiessen und schlagen!). Dar ieri dimineaţa îmi scrie caporalul trimis [de mine] că a pus mâna pe 6 asemenea tâlhari având cu ei 13 cai încărcaţi cu tot felul de lucruri furate şi „in Siebenburgen hinein gewohlet" (?), dintre care unii sunt din Haţeg şi sunt şi
p. 31 husari şi oameni de aici. I-am poruncit să mi-i trimită îndată aici, întrucât „comitatul" îmi cere să las să-i execute, pentru care aştept porunca Ex. V. căci dacă nu se hotăreşte un exemplu, nu se va mai înceta niciodată.

Tâlharul de frunte, hotnogul Mihu, care are la el 40 de husari din trupele d-lui Isaac, nu a sosit încă la ei. Mi-a scris ieri Wachtmeisterul că a trimis acela (= Mihu) la Isaac pentru [a cere o scrisoare] de iertare, şi atunci acel Isaac a lăsat să meargă la el un ofiţer şi că îndată după convorbirea cu ofiţerul a plecat iar şi a dispărut nu ştie nimeni încotro sau în ce loc s-ar afla. Nu este îndoială că trebuie să fie o înţelegere la mijloc. ...Vă raportez că banul din Ţara Românească[6] împreună cu Obedeanu (Objetan)[7] s-au retras în munţi, spre ocne, au slobozit oamenii lor în număr de 500—600 şi i-au lăsat să meargă acasă, ei s-au oprit aproape de Hurez şi de aceea, am găsit cu cale, întrucât ei sunt doi dintre primii (boieri) din ţară şi cei mai primejdioşi, să le scriu în ziua de 9 a lunii de faţă, poftindu-i cu toată cinstea şi asigurându-i de protecţia imperială. Aştept răspunsul lor, pe care cred că îl voi primi neapărat până vineri sau sâmbătă, când voi da de ştire Ex. V.

Pe lângă acestea, boierimea de aici e de părere că dacă Ex. V. ar binevoi să trimită 400—500 de călăreţi către Dunăre dincolo de Orşova (über Orsova herein), numai doar spre a fi văzuţi, după aceea ei ar putea să se tragă iar înapoi, dar nu cu toţii, totodată mă rog din nou cu supunere pentru o întărire, neavând... etc. decât 36 de oameni şi având nevoie a avea zilnic la posturi 16 oameni, afară de cei de trimis încoace şi încolo [Îndată ce vor sosi informatorii va raporta ştirile. Curierul generalului va folosi un drum spre Caransebeş peste munte, despre care se spune că se poate merge pe el călare sau cu piciorul fără mare trudă într-o zi şi jumătate].

Este aici un boier, care şi mai înainte a fost căpitan, şi care până acuma mi-a predat cu toată sârguinţa toate proviziile pentru toţi oamenii mei, bărbat de mare reputaţie şi încredere, pe care mi-l recomandă şi toţi domnii boieri. Acesta cere să fie făcut căpitan de Ex. V. ... şi să,
p. 32 i se trimită aici decretul. El are strânşi 150 de oameni // [şi decretul le-ar da acestora mai mult suflet şi lui mai multă râvnă]. Eu am trimis boierului Barbu 15 funţi de pulbere şi 11 000 de gloanţe. El mi-a scris

[5] Mihai sau Matei Salpek, căpitan în slujba imperialilor.

[6] Radu Popescu cronicarul, mare ban (1716).

[7] Petre Obedeanu, mare serdar (1716).

www.dacoromanica.ro

ieri seară și mă roagă să-i mai trimit încă, așa cum se poate vedea din scrisoarea sa.

Alaltăseară a venit aici un om care m-a asigurat că ni s-a predat Belgradul și că el a fost în cetate când au intrat ai noștri în ziua întâi [a lunii] și că oamenii noștri nu au stat înaintea [cetății] mai mult de 4 zile. Eu am pus să-l aresteze, bănuind că ar fi un spion și după constatarea acestui lucru să fie executat.

P.S. Chiar în clipa de față îmi sosește știrea că domnul Țării Românești a sosit într-un sat nu departe de București. Și mai spune acesta că în părțile Câmpulungului au fost văzute niște trupe germane. Și mi se scrie (cum se vede din scrisoarea lui Barbu) că anume husarii jefuiesc și fură în așa hal încât nici nu se poate descrie. El mai spune că nu-și poate închipui ce vor să facă în cele din urmă husarii cu această țară. Țăranii de teamă de a nu fi jefuiți se ascund în tot locul prin păduri și de aceea nu poate fi procurată subzistența pentru trupele de aici. Eu am trimis „eine Parthey" spre Dunăre, care s-a înapoiat și a raportat că dincolo de Dunăre totul se află în pace și în mare spaimă.

Hotnogul Mihu, cum aud din nou, s-a dus în Transilvania cu o pradă de vreo 20 000 de florini, de aceea rog pe Ex. V. să pună să fie căutat, căci altminteri nu se va putea scăpa de asemenea tâlhării.

Pe cei 6 tâlhari, voi pune să fie executați în diferite locuri din țară, dacă Ex. V. nu va avea ceva împotrivă... etc.

12 sept. Tismana p. 33

[Știri din București, Râmnic și Hurez despre fuga precipitată peste Dunăre a lui N. Mavrocordat și înapoierea în București cu 1 000 de ieniceri. Acum umblă o circulară către egumenii mănăstirilor, trimisă celor de aici (= din Tismana) cu amenințări. Va veni cu multe mii de tătari, și seraschierul și ienicer aga cu alte multe mii pentru a distruge și prăpădi acest loc. Dă poruncă să fie trimisă și celorlalți egumeni și boierilor ca să fie credincioși sultanului și să zdrobească pe nemți... etc. și amenință cu pedepsirea rebelilor]. Această scrisoare și altele asemănătoare trebuie să fi fost trimise prin toată țara. Oricum, mai continuă în toată țara o stare de alarmă asemănătoare cu cea descrisă de mine în raportul din ziua de zece, din cauza tătarilor, încât tot poporul de la șes fuge și se refugiază în munți. Și mi se mai scrie ca să mă roage ca să mă mai arăt cu ceva trupe în părțile Hurezului și Râmnicului, numai că nu pot să trimit acolo pe husari singuri, iar eu cu cei 34 de oameni ai mei nu pot nici măcar să ocup posturile necesare de aici [Se roagă să i se trimită călăreți și pedestrași]. Cel puțin de aș avea 30 de „haiduci" buni, care ar putea asigura posturile, și încă ceva forță călare.

Boierii de aici au fost pe la mine și mi-au declarat că [dacă nu li se p. 34
dă nici un ajutor] vor // ajunge cu toții robi în proprietatea și stăpânirea dușmanilor, de aceea am fost silit să trimit pe aducătorul acestora, boierul numit Staico Bengescu, la Ex. V. care va putea afla mai mult de la el. El este dintr-una din familiile cele mai însemnate din țara aceasta și a condus sub trei domni două din comitatele acestea, dar eu știu că ceilalți boieri nu îi sunt chiar așa de favorabili *(allzu hold)*, dar nu cunosc încă motivul. Trebuie să fie că e mai priceput și mai capabil ca ei. De la ban și Obedeanu, cărora le-am scris, nu am primit nici un răspuns, dar cred că azi sau mâine să-l primesc. Atâta însă am aflat astănoapte despre ei, că au poruncă de la domnul lor să se întoarcă la Bucu-

www.dacoromanica.ro

rești, dar ei nu au chef să o facă, pentru a li se întâmpla și lor ca celorlalți. Căci ultimul meu informator mi-a adus din țară (= Țara Românească) știrea că îndată ce domnul s-a înapoiat de peste Dunăre a pus să fie decapitați doi dintre boierii cei mai de seamă și să fie ferecat în lanțuri cruciș (Kreuzweis) și aruncat în închisoare patriarhul (= mitropolitul) [8]. El asupreste cu atâta tiranie, cum nu pot scrie îndeajuns. De aceea toți boierii s-au retras în munți și roagă pe Exc.V., pentru Dumnezeu, să nu-i părăsească și să-i ajute cu ceva trupe.

Eu am trimis la Râmnic, în credința să aflu acolo, în acele locuri ușor de apărat [care ar fi atât de necesare] vreun comandant sau trupe imperiale, dar, cum arată scrisoarea anexată, nu este în toată acea regiune nici un om și toți boierii socotesc cu cale să fie trimisă acolo o garnizoană. Acel loc e la o depărtare de aici de un drum de o zi bună și jumătate.

Totodată îmi scrie un om de încredere din Hurez că se dă ca sigur că la cererea acelui domn (= Mavrocordat) au primit poruncă 20 000 de tătari să meargă în țară spre a măcelări înainte de toate pe germanii care sunt aici, să prindă pe boierii care îi sunt potrivnici și să distrugă tot ce le aparține. Eu cred însă că se vor răzgândi și mă vor lăsa pe mine să stau aici. Ceilalți informatori ai mei de la Dunăre, care au venit ieri, îmi spun că totul la acei turci e în mare confuzie și că ei își încarcă ce au mai bun pe calul lor și fug de acolo plângând. Despre cauza acestora
p. 35 nu am nici o informație. Am poruncit// miliției sârbești ca, împreună cu poporul stabilit aici, să se tragă mai aproape de Cerneți și să pună la trecătoare un căpitan cu 7 călărești în eventualitatea că turcii ar da semne că ar vrea să treacă dincoace cu o ceată (Parthey) de ostași. Și am dat ordin să vină acolo un căpitan cu 50 de călărești, să se cantoneze în satul acela [care se află la o jumătate de ceas de aici] și să se arate cel puțin atâta, încât să le poată merge vestea.

Țăranii aceștia s-au achitat destul de bine la început de livrarea proviziilor, dar de când s-a înapoiat domnul, s-au mai lăsat pentru că, după cum am auzit, domnul a trimis în toată țara circulare făcându-i atenți la supunerea față de sultan? (? *zu der Freyheit des turk Kaysers angemahnet*), și unii țărani au îndrăzneala *(das Herz)* să spună că în curând turcii vor avea o altă autoritate aici. Alaltăieri am trimis din nou pe un caporal cu doi călărești și 6 husari ca să-l prindă pe Mihu, dar nu s-au înapoiat încă.

Ieri seară mi-au adus aici pe cei 6 tâlhari, pe care am pus să-i închidă într-o hrubă adâncă până la primirea ordinelor de la Ex. V.. Sunt 4 husari din compania lui Oros Kabor și doi țărani de aici.

p. 36 *14 sept. Tismana*

[Comunică știrile primite din București. Decapitarea lui Barbu Brăiloiu la 13 sept.; seara revine informatorul din București. Domnul ar avea la el 2 000 de ieniceri, alții spun că ar fi numai 1 100 și nu ieniceri adevărați, ci strânși și plătiți de el. Tătari ar fi doar 400—500, dar hanul i-a mai făgăduit câțiva. *Știri de la Nicopol:* 4 000 de tătari s-ar afla dincolo de Olt și ar mai fi 1 000 de spioni ascunși în vederea unei invazii. De partea sa domnul ar ataca și el dintr-altă direcție. Știrile sunt confirmate din Râmnic și Hurez unde a trimis doi informatori rapizi (zwei Expresse) și trei la Craiova. Țara întreagă îl roagă pe Stainville să nu-i

[8] Antim Ivireanul.

www.dacoromanica.ro

părăsească și să-i mai ajute cu 100 de oameni. Au trimis (= boierii) două scrisori].

Toți țăranii au fugit din toate locurile și nu pot fi readuși sau căutați, din care cauză subzistența începe să fie puțină și nu știu ce va mai fi mai încolo dacă nu va veni mai multă miliție germană aici, nu știu cum se va putea subzista. Toți boierii care vor să părăsească partida domnului și să treacă la noi s-au retras în păduri „ebnermassen" și trei dintre ei ne-au scris încoace că le pare foarte rău că au trecut de partea aceasta, căci văd că nu vor fi sprijiniți în nici un fel. Eu îi îndemn destul și caut să-i liniștesc pe cât îmi este posibil, dar ei nu mai vor să-mi dea nici o crezare. Mi se pare cu toată supunerea că dacă ar porni 200 de călăreți prin trecătoarea de la Câmpulung în țară spre București, lucrurile ar lua îndată o înfățișare mult mai bună, și dacă la aceia s-ar mai adăuga alți 200 de oameni, domnul ar fugi de ei și toți cei ce sunt cu el. Eu asigur pe Ex. V. că ei pot merge o zi întreagă de drum prin țară fără a întâmpina o singură primejdie și mai sunt locuri ce pot fi apărate aici, dincoace de Olt, ca de pildă Râmnic și Hurez, fiecare din ele mai bun ca acesta (= Tismana), și dacă s-ar introduce acolo ceva trupe, ar da o mare siguranță țării, și chiar în acele mănăstiri — dacă țara (= boierii?) n-ar procura multe provizii — s-ar putea totuși subzista scurtă vreme din rezervele mănăstirești. Nu am văzut în toată viața mea un popor mai nehotărât ca românii [9]. p. 37

Aseară am poruncit husarilor de aici să se așeze la Cerneți într-o tabără avantajoasă, dar împotriva oricărei așteptări, au venit seara aici ca „sambentlicher zu stehen" (ca să stea mai degrabă cu toții împreună?) când de fiecare companie nu mai erau nici 25 sau 20 de oameni, toți au alergat ici și colo după jaf și pradă. Boierul Barbu îmi spune că nu ar fi nevoie să fie lăsați husarii la Cerneți, căci ar pricinui mai mult rău decât bine și dintr-o dată totul ar putea fi distrus și nimicit. Dar eu voi trimite acolo mâine pe un căpitan destoinic cu 70 de husari, dacă vor putea fi găsiți. Acolo se și află 150 de călăreți, pe care i-a trimis boierul Barbu din oamenii săi. Acești oameni vor suferi destul și așa de lipsă de pâine. Le-am trimis și azi ordinul să observe cu mare băgare de seamă Dunărea și să împiedice navi // gația turcilor și să distrugă toate vasele lor [după putință] și le-am mai ordonat o dată... să purceadă la fel pe insula aceea și să nu fie lăsători. Din cauza restului de miliție sârbească, găsesc că în conjunctura actuală nu este prudent să-i trimit departe. Pe de altă parte, așa cum am discutat cu d. boier Barbu, care e de părere să luăm de aici ce s-ar putea afla în această mănăstire — dar nici aceasta nu ar duce la ceva bun cu timpul —, de aceea, precum am raportat Ex. V., dacă nu vor veni aici mai mulți militari, va fi cu neputință să putem subzista și orice aș face, nu știm cum s-ar putea avea pâine pe două zile și doar pentru oamenii mei. Din partea mea eu nu îmi cruț nici o oboseală și sârguință, ci ziua și noaptea mă tot gândesc cum să rânduiesc totul cât mai b ne și potrivit cu ordinele Ex. V. Toți boierii care au trecut de partea noastră își au soțiile și copiii aici, nu pot să-i gonesc de aici, ca să nu fie prinși și trebuie să trăiască și ei, de aceea aștept ordinele Ex. V. pentru ce va mai trebui făcut. Până atunci mă refer la scrisoarea mea de ieri. p. 38

[9] Apreciere foarte superficială având în vedere faptul că ei erau lipsiți de arme.

www.dacoromanica.ro

Aducătorul acesteia este ginerele [10] serdarului Barbu şi este dintre primele familii ale ţării. Serdarul îl recomandă bunăvoinţei Ex. V. Cu scrisoarea de ieri a plecat de asemenea de aici la Ex. V. un boier ales. I-am dat ca însoţitori un călăreţ şi doi husari, crezând că potrivit ordinului Ex. V. el vă va întâlni la Caransebeş. Nu mă îndoiesc că atunci când va fi auzit că Ex. V. merge la armată, el va merge după Ex. V.

P.S. Chiar în clipa de faţă îmi vine ştirea că un grup (Parthey) de husari au capturat la Craiova pe ban şi pe Obedeanu, însă îmi scrie Wachtmeisteru meu că acei husari ar putea, contra plăţii unei sume de bani, să-i lase să fugă, întrucât acel husar care a adus această ştire a spus că ei au şi voit să le dea husarilor 200 de taleri ca să-i lase să scape. Am trimis îndată după ei un hotnog cu 40 de călăreţi şi dacă se întâmplă ca ei să fie prizonieri, să-i aducă aici sub ameninţarea pierderii capului pentru că este foarte important să putem avea în mâinile noastre pe aceşti doi boieri.

17 sept. Tismana

p. 39 ...Alaltăieri a fost aici o alarmă atât de grozavă încât au fugit de aici toţi boierii, şi cum nu a fost văzut nici un om şi nici un duşman, de aceea pentru a cunoaşte adevărul real de la toţi şi de la fiecare, adică dacă lucrul a fost aşa cum i-a mers buhul, l-am trimis pe căpitanul Dragoy cu 60 de călăreţi spre Olt, de unde să se îndrepte spre Bucureşti şi apoi să vină iar aici. I-am mai poruncit să nu vină înapoi până nu va fi căpătat siguranţă asupra tuturor ştirilor. Pe un alt căpitan îl trimit azi cu 35 de călăreţi la Craiova, în centrul ţării, cu acelaşi ordin. Pe al treilea l-am trimis ieri noapte la Cerneţi cu 50 de călăreţi. Aceluia i-am încredinţat noua mea companie... şi pe lângă acestea am poruncit căpitanului Toma, care trebuia să stea în apropierea Caransebeşului, să i se alăture şi el şi să scufunde toate vasele turceşti ce se află încărcate de cealaltă parte a Dunării şi să aducă aici tot ce ar putea captura. Aşadar sper să aflu în sfârşit o dată unde ar fi să fie atâţia tătari şi turci, potrivit cu acea larmă repetată. Totodată i-am oprit sub strașnică pedeapsă de la jaf şi pradă.

Domnul mai este la Bucureşti şi a trimis tuturor egumenilor din mănăstiri poruncă să vină la Bucureşti. Eu însă le-am scris chiar îndată în aceeaşi clipă celor doi de la Hurez şi Râmnic pe răspunderea lor să nu meargă acolo (= la Bucureşti) întrucât a şi fost dată înalta poruncă a Ex. V. ca acele două mănăstiri să fie ocupate, iar eu în aceste împrejurări îi voi apăra în orice caz după toate puterile mele. Precum am mai raportat că o partidă de 20 de husari a capturat pe ban şi pe Obedeanu, împreună cu 3 carete, mulţi cai frumoşi, bogăţii mari, dar acei husari i-au lăsat pe amândoi să fugă contra plăţii a 600 de taleri cu leu; dar eu am scris îndată locotenentului ce stătea la Jiu cu 20 de călăreţi, să trimită pe toate drumurile să-i prindă, să-i ducă la Deva şi să-i ferece în lanţuri. Acuma, în acest moment am scris iarăşi banului şi lui Obedeanu [întrucât aceştia doi au toată ţara „an sich"] ca să nu respingă protecţia împăratului şi să părăsească partida opusă, căci altminteri ar putea să-şi

[10] = Milco Lupoianu.

www.dacoromanica.ro

piardă capul mergând la domnul lor, ci să vină aici, şi le făgăduiesc o escortă sigură // şi toată protecţia din partea Ex. V., şi nu mai puţin p. 40
restituirea tuturor lucrurilor ce le-au fost luate, deşi nu ştiu unde se află, şi mă voi duce să-i iau cu trupa mea proprie, iar în caz contrar îi voi trata ca duşmani împreună cu toţi ai lor. Ei se află lângă Olt. Cât priveşte împrejurările de aici, i-am convins atât de bine pe boierii aceştia încât şi-au trimis soţiile şi celelalte angarale (Geschlepp) în munţi, înspre Jiu, ceea ce e cu atât mai bine din cauza proviziilor, ca să putem subzista. Le-am dat 3 husari şi un călăreţ spre pază (Salva Quardia) [Spionul trimis la Nicopol s-a întors cu veşti despre mişcările turcilor].

Rog pe Ex. V., întrucât cei 20 de călăreţi mai sunt la Jiu, să daţi voie ca să vină încoace. Eu asigur pe Ex. V. că mă voi face mai respectat dacă voi face o mică plimbare şi mă voi arăta prin ţară.

30 sept. Tismana (Extract) p. 41

P.S. La încheierea scrisorii vin doi oameni din Brâncoveni, care aduc ştirea că noul serdar sau general pe care l-a numit acum domnul ar fi sosit aici cu 700 de pedestraşi pe lângă 200 de călăreţi. El are poruncă de la domn să se arunce cu parte din ei în trecătoarea Vâlcan, iar cu cealaltă să stea locului la Craiova. Chiar acum poruncesc căpitanului Pogan ca să se aşeze cu 60 de călăreţi dincoace de trecătoarea Vâlcan, pentru ca să observe mai bine de acolo planurile duşmanului şi ceea ce s-ar putea întâmpla.

*13 oct. Tismana**

[Aminteşte de raportul din 8 oct. şi raportează] Ceata (die Parthey) p. 162
pe care am trimis-o, alăturându-l şi pe boierul Bengescu (care a fost la Ex. V.), ca să oprească jafurile, a surprins alaltăseară aproape de „Benschenz" (= Bengeşti) cele zece steaguri de cazaci, despre care am mai raportat Ex. V., i-au atacat şi învins, au prins pe serdarul [11] sau generalul lor care era rănit şi au capturat mai mulţi căpitani cu steaguri şi tobe. Am crezut la început că nu erau decât 400—500 de oameni, dar erau mai bine de 800. Cum aceşti oameni sunt mai mult ţărani strânşi cu sila, şi locuitori ai ţării, unelte fără importanţă, am trimis aseară poruncă lui Bengescu să-i trimită acasă pe aceştia (care fuseseră strânşi şi mânaţi cu sila), ca să locuiască în casele lor şi să-şi vadă de gospodărie. Toate armele şi prizonierii vor sosi aici la noapte sau mâine dis-de-dimineaţă, în privinţa cărora aştept dispoziţiile Ex. V. Ofiţerii lor erau mai mulţi greci şi aveau poruncă să se arunce în trecătoarea Vâlcan şi să-i atace pe husarii mei. Această ispravă a înspăimântat atâta pe domnul Ţării Româneşti încât s-a retras la o zi bună dincolo de Bucureşti într-un loc mlăştinos, neavând cu el decât 300 de turci tocmiţi cu banii săi, iar tătarii (care fuseseră pe lângă el) au plecat iar cei mai mulţi de la el. Sus-zisul domn pretinde că îndepărtarea sa de Bucureşti s-ar datora ciumii [din oraş] unde două din străzile principale au fost izolate *(gesperret)* din cauza ciumii. Alarma din ţară (= Oltenia) s-a mai potolit de când au trecut tătarii (aşa cum s-a raportat) peste Dunăre la Vidin (Tyen), al căror număr nu era prea mare, ci cel mult de 30 000, şi ei s-au îndreptat spre Belgrad. Despre turci nu pot raporta nimic, dar am trimis ordin căpitanului de la Cerneţi să strângă

---

* Traducerea s-a făcut din l. germană după Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 162.

[11] Drăghici Strâmbeanu, mare serdar (1716).

www.dacoromanica.ro

câţi oameni va putea călare şi pedeştri şi să facă o razie peste Dunăre şi sper că se va face zilele acestea. Am dat şi dispoziţii în diferite locuri să se aducă aici cereale; totodată mă voi sârgui, acum că s-au potolit alarmele, să fac un mic depozit de alimente cât şi în alte locuri unde se pot face şi e posibil a strânge cereale pentru unele din trupele noastre pentru ca să le poată găsi acolo, dacă nu se vor mai face marşuri.

/ Stainville către Consiliul de Război, *13 dec. Sibiu* /
Când a intrat duşmanul în ţară, căpitanul de Sainte-Croix, nevrând să aştepte a fi atacat în acel loc (= Tismana), unde se terminaseră proviziile — ca în toată ţara — pentru a nu fi înfometaţi şi a încerca pierderi din garnizoana germană, s-a retras cu ea la graniţa noastră, aşezându-se la pasul Vâlcan şi nelăsând la Tismana decât 20 de „haiduci", dar după ce duşmanul s-a retras câtva, a fost întărită paza, numărul haiducilor fiind sporit la 80 (C. Giurescu, *op. cit.*, I, p. 95).

/Acelaşi către Cons. de Război/ *25 mai 1717*
S-a declarat în informaţiile incluse aici că mănăstirea Tismana din Valahia a fost atacată de duşmani şi jefuită împreună cu târgurile învecinate şi prefăcută în cenuşă. Dar aceste informaţii sunt atât de variabile încât unii raportează că ea ar fi fost atacată şi bombardată de câteva mii de turci, alţii că ar fi fost 1 500 de turci, iar unii vor să susţină că duşmanul ar fi venit acolo cu o forţă doar de 300 de oameni şi ar fi avut o înţelegere tainică cu hotnogul de acolo, altminteri bine ales şi de o fidelitate dovedită de mulţi ani şi că acesta a predat locul fără a opune vreo rezistenţă.

(Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 176).

www.dacoromanica.ro

FRIEDRICH SCHWANZ VON SPRINGFELS

(c. 1690 — 1728)

Căpitanul Friedrich Schwanz, care avea să-şi lege numele de realizări de seamă, s-a născut în jurul anului 1690. Se cunosc puţine amănunte biografice, mai tot ce se ştie despre antecedentele sale se datoreşte unei note anonime publicate de Franz Joseph Sulzer în „Ungarisches Magazin" din 1783, însoţind nişte fragmente şi rezumate ale descrierii Olteniei de către Schwanz. Textul se regăseşte întocmai tot la Sulzer, *Geschichte des trasalpinischen Daciens*, I, Wien, 1781, p. 350. Trimis la Jena de către principele Francisc II Rákóczi, conducătorul răscoalei antihabsburgice dintre 1703—1711, ca să studieze matematicile şi ingineria militară, cu gândul de a-l folosi mai apoi la fortificarea cetăţii Munkács, tânărul Friedrich s-a format ca elev al vestitului Weigel. Dar la terminarea pregătirii sale situaţia era cu totul alta. Principele Rákóczi fusese învins de imperiali şi poate trădat şi de ai săi, şi Transilvania se afla din nou sub stăpânirea imperialilor şi astfel proaspătul inginer militar a intrat în slujba lor.

Remarcat de generalul conte de Stainville, comandantul militar imperial din Transilvania, care urmase în acest post la moartea lui Rabutin în 1710, căpitanul Schwanz este folosit de el la lucrări importante în Oltenia ocupată de imperiali în 1717, ca şi în Transilvania, unde este pus să proiecteze şi să execute fortificaţiile de la Karlsburg (Alba Iulia, rebotezată astfel în cinstea împăratului Carol VI). În Oltenia un plan măreţ, patronat de Stainville, era legat de cursul Oltului. Trebuia utilizată această cale şi pe uscat prin tăierea unui drum de-a lungul peretelui de stâncă, reluând vechea cale ce ducea până la Poarta romanilor, şi mai prelungind-o până la Cozia. Acest drum săpat sub privegherea directă a lui Schwanz avea să primească numele de Via Carolina, după numele împăratului, şi să fie semnalat atenţiei prin două inscripţii lapidare: una înainte de terminarea sa, cât mai trăia Stainville, cealaltă în timpul succesorului său, contele de Virmond. Autorul celor două inscripţii pare să fi fost unul şi acelaşi, anume eruditul medic şi mineralog Samuel Köleseri. Pentru executarea muncii la acest drum au fost afectaţi 200 de locuitori din regiunea Căineni, scutiţi de dări şi alte angarale. Cât a trăit contele de Stainville căpitanul Schwanz a avut sprijinul cel mai constant din partea sa. Concomitent cu săparea drumului se proceda la înlăturarea pragurilor din albia Oltului prin sfărâmarea lor cu ajutorul unor mine ce trebuiau aşezate cu mare grijă atunci când nivelul apei îngăduia acest lucru. Meşter în asemenea realizări, Schwanz avea să primească la înnobilarea sa de către împărat numele de Springfels ca un fel de glorioasă porecle. Dar în tot acest timp căpitanul Schwanz mai avea o misiune, aceea de a ridica harta Olteniei şi a marginilor înconjurătoare dinspre Transilvania, Ţara Românească şi Bulgaria. Harta era însoţită de o descriere atât a locurilor însemnate pe ea, cât şi a locuitorilor, a regimului lor social şi politic, precedată de o scurtă prezentare istorico-geografică. Descrierea era înţeleasă ca o explicaţie a hărţii. Aceasta ne-a parvenit în două versiuni: una înaintată la 30 aprilie 1723 forurilor superioare de la Viena, cealaltă, uşor deosebită şi vădind un stadiu anterior de finisare, a fost ataşată tocmai în 1780 la ediţia a II-a a lucrării lui Samuel Köleseri, sporită cu descrierea subsolului Olteniei datorată lui Schendos, fiind şi aceasta tot o reeditare a ediţiei din Veneţia din anul 1724. De altminteri se poate observa

www.dacoromanica.ro

un fenomen analog și în privința textului, care nu este perfect identic în manuscrisul original adresat consiliului de război (Hofskriegsrath) și în excerptele și rezumatele publicate în 1783 de către Sulzer în „Ungarisches Magazin", II, p. 179, ș. u., unde apar niște lucruri noi față de textul complet.

În cursul șederii lui Stainville în Oltenia, timp de circa trei luni, în toamna anului 1719, se pare că Schwanz a luat parte la explorările științifice ale lui Schendos. Din toate realizările sale, Via Carolina este cea care s-a bucurat de cea mai mare apreciere din partea lui Stainville. Atenția cu care urmărea lucrările reiese din raportul amănunțit pe care i-l adresa acesta din Cozia la 23 ianuarie 1717. Între altele el raporta și despre măsurile luate pentru construirea de luntre destinate navigației pe Olt. La moartea feldmareșalului Stainville, totul avea să se schimbe în parte din cauză că în urma păcii din 1718, care limitase veleitățile habsburgice asupra întregii Țări Românești la posesiunea doar a Olteniei, Oltul constituia un hotar și nu o cale de comunicație, iar pe de altă parte ca urmare a avântului luat în Oltenia de organele fiscale ce depindeau de Camera Aulică și uzurpau tot mai mult din autoritatea deținută până atunci de organele militare, în frunte cu comandantul imperial din Transilvania, ce depindeau de Consiliul de război. Din spusele unuia din succesorii lui Stainville, baronul Tige, se putea crea impresia că el s-ar fi lăsat condus de consilierul cameral Ignațiu Haan, pe care l-ar fi consultat în toate chestiunile (!). Dar împotriva acestei versiuni, avem mărturia unui raport al lui Haan însuși din 12 decembrie 1719, în care descrie relațiile încordate dintre el și Excelența sa, din cauză că i-a refuzat hotărât niște sume suplimentare pentru construirea de fortificații în Transilvania. De aceea probabil, când Stainville a plecat din Craiova, cea neîncăpătoare și cu locuințe proaste, spre a-și lua reședința un timp la mănăstirea Hurez, Haan a preferat să meargă la Ocnele Mari *(Okna)*. Dar chiar acolo a auzit că „nu era masă la Hurez, să nu se dezlănțuie Ex. S în fața musafirilor, slujbașilor și slugilor în mod usturător („scabiose"), scandalos și disprețuitor, atât contra Înaltului Dicasteriu de afară, cât și contra noastră a tuturor. Pe de altă parte „Ex. S Rollimirt" (?) susținea că trebuie și e posibil să se obțină mai mare profit din exploatarea sării, dacă s-ar da în arendă pe câțiva ani (scopul fiind de a păstra aici în țară acea sumă de bani, spre a avea mijloacele pentru fortificațiile sale)". Deci nu e de mirare că după moartea lui Stainville, Haan s-a grăbit să obțină oarecum ultimul cuvânt în dialogul purtat anterior cu Ex. S. Că fusese vorba de o prigoană a declarat ulterior generalul comandant al Transilvaniei, dintre anii 1722—1726, contele de Königsegg, după călătoria făcută de el în Oltenia în anul 1724. „După moartea domnului feldmareșal, căpitanul Schwanz a fost scos din activitate prin binecunoscuta prigoană a lui Haan (die haanische Verfolgung) și dându-se drumurile în grija vameșului de la „Strassburg" (Câineni), acesta și-a extins autoritatea peste toată Loviștea [ai cărei locuitori fuseseră afectați de către Stainville muncii încredințate lui Schwanz], măcar că mai înainte aceasta era în posesiunea autorității militare și doar în rândul al doilea în cea camerală, deși amândouă *sine justo titulo*, (cf. C. Giurescu *Materiale...*, I, p. 637, 25 oct. 1724). Așadar contele Königsegg a trecut Loviștea sub autoritatea Administrației, care avea să pună acolo niște juzi ce vor chema pe locuitori la munca drumurilor, încredințată și mai departe vameșului amintit.

Dar se punea acuma problema utilității acelei uimitoare realizări, care era Via Carolina. Contele de Königsegg, deși o admira, nu-i găsea nici un rost strategic, fie în ofensivă, fie în defensivă. Dimpotrivă, ar putea chiar fi primejdioasă. Pentru o eventuală expediție pornită din Transilvania în Țara Românească, ar fi mult mai indicat pasul Buzăului, de unde s-ar putea trece și ocupa puternica mănăstire de la Focșani (!), iar pentru traficul comercial, ca pentru o eventuală retragere spre Transilvania ar trebui construit un drum pe valea Jiului ...etc... mutând și capitala de la Craiova la Târgu Jiu. Deallminteri, despre această cale fusese vorba și în *Descrierea* lui Schwanz. Mai toate ideile lui au fost însușite pe tăcute de către șirul de directori supremi ai Olteniei, atât importanța punctului strategic de la Țânțăreni, unde se adună trei drumuri principale, cât și a aceluia de la Brâncoveni ce ar fi trebuit întărit în mod deosebit. Când a emis Stainville ideea unei hărți a Olteniei și a re-

www.dacoromanica.ro

giunilor înconjurătoare, el a avut în vedere şi un istoric al acţiunilor militare purtate de oşti invadatoare pe teritoriul Olteniei, curiozitate legitimă din punct de vedere strategic. Descrierea Olteniei a lui Schwanz stăruie aşadar asupra căii obişnuite a tătarilor în trecerea lor prin şesul Dunării la chemarea lor pe teatrul războaielor dintre turci şi imperiali, subliniind importanţa bălţilor şi a regiunii cu iarbă bogată pentru caii lor. Caracterul expus al regiunii de şes impunea întărirea punctului strategic de la Ţânţăreni, adevărată cheie pentru oprirea cel puţin în acest punct a invaziilor sud—dunărene. Dar nu erau uitate nici drumurile de comerţ pe văile Oltului şi Jiului, în legătură şi cu valea Cernei pentru înlesnirea traficului de mărfuri în folosul negustorilor statului habsburgic. Textul comentând harta mai stăruie şi asupra mănăstirilor, a complexului de la Brâncoveni, a casei Băniei din Craiova, descriind sumar planul lor şi posibilităţile de folosire ca locuri fortificate, oferind astfel punctul de plecare pentru studierea lor mai amănunţită de către inginerul militar Weiss. Pentru populaţie (ocupaţii, fel de viaţă, îmbrăcăminte, limbă, credinţe etc.), deplângând rărirea ei din cauza războaielor, se vădeşte o înţelegere neobişnuită.

Descrierea a fost înaintată la Viena la 30 aprilie 1723 împreună cu un registru al localităţilor indicate pe hartă, alcătuind manuscrisul original păstrat în Biblioteca Academiei Române sub cota ms. german 10 (fost B III). Descrierea a fost publicată fără arătarea autorului în Documente *Hurmuzaki*, vol. IX$_1$, p. 620—645, doc. nr. DCCLI, cu greşeli de transcriere neobservate, iar registrul a fost publicat de Al. A. Vasilescu în „Arhivele Olteniei", V, 1926, p. 341—352. Am văzut mai sus că fragmente din *Descriere* cu unele deosebiri au fost publicate de Sulzer în 1783, cu care prilej a fost dată în notă o scurtă lămurire biografică, reluată şi de Engel în a sa *Geschichte der Moldau und der Walachey* referitoare la studiile de la Jena pe seama lui Fr. Rákóczi etc., precum şi la răsplătirea lui Schwanz de către împărat în 1725, trei ani înainte de moarte, prin înnobilarea sa sub numele de Springfels şi dăruirea unei medalii de aur cu portretul suveranului înconjurat de 115 briliante. Cu acel prilej şi-a înfăţişat Schwanz harta sa, înmânând-o lui Carol VI. Dar încă din 1723 (adică un an după completarea ei în 1722, lucrul la ea durând din 1720 la 1722) a fost copiată de către inginerul locotenent Berndt însoţind prezentarea noilor steme ale judeţelor din Oltenia. Am văzut că harta, într-o variantă probabil anterioară, a fost adăugată textului lui Schendos reeditat în ediţia a II-a a lui Köleseri, în 1780. Eruditul Seifert, care a făcut această adăugire, nu arată numele autorului, ci doar faptul că se datoreşte unui ofiţer ce-l însoţea pe Schendos. Un amănunt mai surprinzător este faptul că acea hartă a Olteniei şi a ţinuturilor înconjurătoare a fost reprodusă în 1769 în corpul hărţii Ungariei (!) de către Ignatz Müller. Asupra ei, cf. N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*, în „Analele Academiei Române", seria II, M. S, I., t. XXXIV (1912), p. 1 258—1 262, şi Ioan C. Băcilă în *Oltenia sub Austriaci 1718—1739*, în „Arhivele Olteniei", 1924, p. 111—118, 233—238. Cu privire la discutarea hărţii anonime adăugate reeditării lucrării lui Köleseri atât de vestite *(Auraria romano-dacica)* cf. tot în „Arhivele Olteniei", articolul lui T. Bulat, *O hartă a Olteniei din timpul ocupaţiunii austriace 1718—1739*, 1926, nr. 5, pp. 175—178, şi mai ales Ion Donat, *Hotarele Olteniei*, 1937, nr. 15, p. 242 ş.u.

Harnicul Friedrich Schwanz a fost un modest, care nu a dat prilej să se scrie despre el, ci doar despre roadele muncii sale. El e prezent în mai multe momente din cele ce intră în *Material pentru istoria Olteniei sub austriaci*, datorat lui C. Giurescu, sau în *Oltenia sub austriaci* a lui Al. Vasilescu, precum şi în câteva relaţii din volumul nostru de faţă. Îl găsim alături de Stainville în cursul şederii acestuia în Oltenia în anul 1719, însoţindu-l pe Schendos în cercetările acestuia pe teren, în raportul său despre munca la Via Carolina, în sfârşit, în 1727 venit cu suita baronului Tige, pornit într-o inspecţie a Olteniei, a cărei relaţie plagiază cu candoare *Descrierea* făcută de Schwanz pe marginea hărţii sale. O gratificaţie derizorie din partea Administraţiei Olteniei apare şi mai strigătoare comparată cu „discreţiunile" primite de măriri şi neamurile lor. În anul următor Schwanz murea, înainte de vreme în vârstă de 38 de ani, după ce trecuse de curând la luteranism. Acesta fiind unul din puţinele amănunte biografice date de Sulzer în nota sa din 1783.

www.dacoromanica.ro

[DESCRIEREA OLTENIEI]

1720—1723

I. Despre originea acestui neam şi de unde vine numele de român [1]

p. 620 [Numele de Valahia şi valahi a venit de la slavi]: Aşadar numele de va-
p. 621 lahi a venit prin coruperea cuvântului de Vloh din limba ⟨slavă⟩ şi a rămas până în ziua de astăzi. Locuitorii îşi zic de preferinţă „romun" adică romani, dar saşii din Transilvania îi numesc „Bloch", cuvânt care vine dintr-o greşită citare şi citire a cuvântului „Vloch", căci românii ⟨folosesc⟩ în alfabetul şi scrierea lor mai multe slove greceşti şi în loc de V⟨folosesc⟩ pe B, astfel că după acest fel obişnuit grecesc de a scrie Bloch pentru Vloch, ei numesc şi poporul astfel; de aceea nu este nevoie să tragi denumirea aceasta din altă parte, ca Enea Silviu [2] de la Flaccus, pentru că pe vremea când dacii au început să se ridice contra [3] romanilor, August a trebuit să se mulţumească să-i ţină departe de ţinuturile şi Ţările Romane şi să izgonească printr-o înfrângere vestită pe regele goţilor (!) [4] înapoi în posesiunile sale, după cum se poate citi la Horaţiu în epistola către Mecena:

„Mitte surgentes super urbe curas
Occidit Dacii Cothisonis agmen" [5].

Nimeni nu foloseşte numirea de „Flacciana" [6]. Cum că aceşti locuitori sunt urmaşii romanilor se vede din moravurile şi limba lor care este mai asemănătoare cu limba latină decât orice altă limbă coruptă din Italia, Franţa şi Spania.

Despre aceasta ⟨spune⟩ Opiz [7].

[Urmează combaterea punctului de vedere al lui Zamosius (István Szamosközy) cu un citat din Dio Cassius despre colonizarea Daciei].

II. Despre situaţia acestei ţări

Aşa numita Valahie Oltenească sau austriacă [8], schiţată în hărţile de faţă [9], este un adevărat bastion al statelor ereditare imperiale împotriva turcilor, îndeosebi pentru apărarea şi garantarea principatului Tran-

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul german publicat în *Hurmuzaki*, IX_1, Bucureşti, 1897, p. 620 ş.u., confruntat şi îndreptat după manuscrisul original păstrat la Acad. Română, ms. german 10. Cum din această confruntare au apărut unele deosebiri în redarea unor denumiri geografice, am dat în notă pe lângă forma din textul tipărit (doc. Hurmuzaki) şi pe cea din ms. adăugată în paranteză.

[2] Enea Silviu Piccolomini, papă sub numele de Pius II (1458—1464).

[3] *Aufsetzig waren.*

[4] Confuzie goţi—geţi, ce apare la eruditii germani din sec. XVI, alături de cea de daci—dani (= danezi). Pentru explicarea ei, cf. A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei* (ed. a II-a), Bucureşti, 1993, p. 194—197.

[5] Alungaţi grijile despre Roma. S-a prăpădit oastea dacului Cotiso.

[6] În textul publicat greşit: *Das Wort Flucciana.*

[7] Urmează un citat în acest sens din versurile acestui autor: Der Römer Sprache bleibt noch hier auf diesen Tag / Dorob sich jedermann gar billig wundern mag./ Italien hat selbst nichts ganz von seinen alten/ Ingleichen Spanien und Gallien behalten./ Wie etwas dieses nun kan den Römern ähnlich seyn / So mehr seind verwandt Valachisch und Latein.

[8] *Cis Alutana sive austriaca.* Oltenia se afla în vremea aceasta sub dominaţia austriacă.

[9] Raportul autorului este de fapt comentariul hărţii alcătuite de el.

www.dacoromanica.ro

silvaniei şi a Banatului Timişoarei. Ea este aşezată în afara marelui lanţ al Munţilor Carpaţi: din faţă este apărată contra duşmanului de văi bune de hotar: Dunărea şi Oltul, având spatele veşnic asigurat şi întărit prin noile căi de comunicare care nu au existat niciodată mai înainte şi despre care vom vorbi mai departe mai pe larg.

Ţara însăşi are o aşezare plăcută; munţii înalţi, de la fluviul Olt şi până la Dunăre şi la Timoc formează o curbă concavă (după cum se poate vedea din hartă) de pe care razele soarelui de dimineaţă şi de amiază se răsfrâng asupra pământului şi îl încălzesc, apoi apele foarte reci care aleargă la vale din aceşti munţi înalţi străbat toate locurile din această ţară, şi prin aceasta împrospătează mereu aerul, mulţumită cărui fapt este un aer sănătos şi bun în toate locurile din această ţară, cum s-a putut băga de seamă şi constata de câţiva ani încoace, căci în toate celelalte ţări înconjurătoare ca Transilvania, Banatul, Serbia, Bulgaria şi în Valahia turcească [10] bântuie mereu ciuma, pe când în această ţară nu s-a auzit chiar nimic de natura aceasta, ci numai de friguri reci şi friguri calde.

Munţii mari şi înalţi se opresc foarte abrupt şi scurt înspre părţile Olteniei, unde ⟨relieful⟩ pământului se continuă mai întâi cu o depresiune [11] sau adâncitură de dealuri mici şi // câmpii pe o lărgime de p. 622
câteva ceasuri care începe de la râul Olt la Râmnic, de fapt de la mănăstirea Bistriţa şi Hurez [12] şi merge până la Orşova pe Dunăre. Apoi urmează din nou o ridicătură mai înaltă ca un fel de promontoriu pe care românii îl numesc Măgura [13], adică muntele mic, după care pământul se întinde tot aşa până foarte departe ⟨vălurit⟩ într-o sumedenie de dealuri scunde mai toate şi de aceeaşi înălţime şi în văi plăcute şi se termină la Dunăre, într-o câmpie lată de o zi de mers, după cum este totul însemnat lămurit pe hartă şi poate fi văzut.

III. Despre hotarele acestei ţări

Hotarele acestei ţări sunt la răsărit cu Valahia de peste Olt sau Valahia turcească [14], unde fluviul Olt constituie hotarul din munţi până la Dunăre, la miazăzi se mărgineşte cu regatul Bulgariei şi cu Banatul Timişoarei; faţă de cel dintâi formează Dunărea hotarul, iar faţă de cel din urmă, hotar este muntele însuşi. Înspre miazănoapte se află graniţa cu principatul Transilvaniei, unde despărţitura între amândouă provinciile e făcută de marele lanţ al munţilor Carpaţi, ale căror limite exacte le-am punctat şi măsurat după un hrisov al unei vechi hotărnicii făcută de Ioan Zápolya, principele Transilvaniei [15], şi de Basarab [16], voievodul Ţării Româneşti, după cum se poate vedea pe hartă.

---

[10] *Türkische Valahey* = Ţara Românească.

[11] Stärke în loc de Sänke (p. 621) r. ultim. De asemenea e omis cuvântul: steil, r. penultim, cf. ms. 10, f. 5.

[12] *Ores.*

[13] *Moguri.*

[14] *Valachia Trans-Alutana sive Turcica* = Ţara Românească.

[15] *Iohanne Zapolia* = Ioan Zapolya, principele Transilvaniei (1510—1526) şi rege al Ungariei (1526—1540).

[16] Basaraba = Neagoe Basarab (1512—1521).

www.dacoromanica.ro

IV. Despre căile de comunicaţie ale acestei provincii cu celelalte ţări

Odinioară comunicaţiile dintre Transilvania şi această provincie erau foarte anevoioase din pricina munţilor înalţi şi sălbatici şi nu se putea pătrunde pe nicăieri decât doar prin pasul Vulcan [17], Turnu Roşu şi Bran. Peste munţii Vulcan era o potecă din valea Haţegului [18], dar nu un drum de care şi nici nu se putea face vreunul, atât din pricina munţilor înalţi şi foarte mari, cât şi din cauza furtunilor, căci pe munţii înalţi, pe unde trebuia neapărat să treci, acestea sunt de aşa fel încât dacă o asemenea furtună surprinde sus pe careva, ea aproape că înăbuşă ⟨şi⟩ oamenii şi vitele şi îi mână înainte ca orbiţi şi îi aruncă la vale peste stânci, lucru de care din nenorocire sunt destule exemple triste, căci nu este an în care să nu piară acolo oameni şi animale, dar despre acestea vom vorbi apoi mai departe mai pe larg.

La Bran, lângă Braşov, era ce e drept un drum, dar foarte anevoios, iar pe vreme rea şi în timp de iarnă greu şi primejdios de trecut, căci acolo carele sunt ridicate cu funii lungi şi groase cât braţul peste munte şi peste aşa-numita Piatra Craiului [19] şi apoi tot astfel sunt coborâte în jos, încât pentru o trăsură cu un butoi de vin trebuie să se înhame 16 până la 20 de perechi de cai spre a o ridica până sus; dar când muntele e acoperit cu zăpadă lucrul acesta nu mai e cu putinţă. Câte neajunsuri şi ce primejdii ar fi — chiar dacă întreaga Ţară Românească ar fi a noastră — ca să se aducă atât în timp de pace, cât şi în timp de război corespondenţa, trupele, proviantul, muniţiile şi celelalte lucruri de trebuinţă de la Alba Iulia [20] şi Sibiu, unde este centrul [21] şi sunt magaziile principale până la Braşov şi prin pasul Bran până la Craiova şi în celelalte localităţi din Oltenia mai înainte ca Oltul să vină mare, căci el este greu de trecut şi primejdios. Din ce parte să-i ajuţi pe cei de acolo în timp de război? Pe deasupra liniile acestea de comunicaţie la o extremitate a provinciei i-ar veni duşmanului mai la îndemână şi mai aproape pentru atac, iar nouă dimpotrivă mai peste mână şi mai departe pentru apărare; din care cauză calea principală de comunicaţie dintre aceste două provincii nici nu se cade şi nici nu trebuie să se facă acolo, chiar dacă, aşa cum s-a mai spus, întreaga Ţara Românească ar fi a noastră.

Trecătoarea Turnu Roşu a fost şi ea mai înainte supusă întru totul neajunsurilor arătate mai sus de a nu putea fi trecută decât călare sau cu piciorul şi, prin urmare, nu era nici o singură cale principală de comunicaţie statornică pentru trecerea cu carele din Transilvania în Ţara Românească.

p. 623 //Până ce în anul 1717 Excelenţa sa domnul general Feldmareşal, contele de Stainville *, de bună pomenire, a pus să se facă cercetări şi să se taie o cale de comunicaţie şi un drum de căruţe putând fi folosit de oameni în tot timpul iernii şi al verii, trecând de-a lungul râului Olt şi anume pe partea dinspre Oltenia, de la Turnu Roşu până la

---

[17] *Vilcan, Rothen Thurm, Terzburger Pass.*

[18] *Házeckerthall.*

[19] *Königstein.*

[20] Karlsburg. Noul nume dat de imperiali în cinstea împăratului lor Carol VI.

[21] *Capo.*

* Acest nume este adesea redat în corespondenţa cu Consiliul de Război într-o formă uşor germanizată: Steinville.

www.dacoromanica.ro

Cozia, pe o lungime de zece ceasuri, prin munții cei mai sălbatici. Aceasta s-a întâmplat în timpul ultimului război cu turcii în anul 1716 [22], îndată după predarea cetății Timișoara și după ce domnul locotenent colonel Difine (sic) de Pivoda [23] a luat în prinsoare pe domnul Nicolae Mavrocordat în Țara Românească, la București și l-a trimis în Transilvania.

Pe atunci voia Excelența sa să trimită o armată regulată de germani în Țara Românească pentru a avea acolo un punct de sprijin și un post sigur, dar ei nu știau pe unde și cum să pătrundă acolo, pentru că era tocmai vreme de iarnă, iar Excelența sa i-a condus cu foarte multă prevedere și grijă, căci ei își aminteau ce au pățit odinioară acei germani de sub comanda Excelenței sale de vrednică amintire, domnul general Veterani [24] și Heissler [25], care fuseseră chemați acolo chiar de domnul Șerban și de mulți boieri mari, cu asigurarea că li se va face rost de mijloace de subzistență și de proviant, cu care au tot zăbovit până s-au acoperit munții de zăpadă, când făgăduita predare de furnituri a început să lipsească și s-a pornit printre germani o mare lipsă de hrană și aceasta cu atât mai mare cu cât ei nu aveau nici magazie, nici un loc sigur de păstrare și cea mai mare greutate era că nu aveau nici o comunicație cu Transilvania. De aceea, când turcii și tătarii au venit asupra lor [26] nu au putut găsi nici timpul, nici putința de a trece din nou pe vechiul drum și fiecare a trebuit să caute, și încă cu stomacul gol, o bortă prin care să se strecoare din capcană, măcar că românii înșiși le făgăduiseră să le dea de știre când vor afla de venirea turcilor.

Cumpănind toate acestea, după cum am spus, Excelența sa s-a îngrijit de o cale sigură de comunicație și a căutat așadar în toate părțile, unde s-ar putea găsi sau unde s-ar putea face un asemenea drum prin munți, dar atunci nu putea nimeni da vreun sfat sau ajutor. Peste pasul Vulcan nu era cu putință să se facă din cauza greutăților de trecere, pomenite mai sus, iar din mai multe cauze nici nu era lucru chibzuit și nici cu putință, căci în Țara Românească, acolo unde ar ieși din munți un asemenea drum, nu se poate găsi pe o mare întindere, de jur împrejur, nici o localitate, mănăstire sau altă clădire, unde să fie aduși câțiva soldați și unde să se poată face o magazie într-un timp atât de scurt. Pe lângă râul Olt socotea oricine că ar fi cu neputință, și aceasta din cauza stâncilor mari și înalte care atât de des se ridică drept în sus din Olt, ba mai stau și aplecate asupra sa — și ele nu sunt puține, ci dimpotrivă multe — într-o regiune absolut sălbatică, după cum s-a raportat. pe o lungime de cinci mile.

---

[22] = Războiul încheiat cu pacea de la Pojarevaț sau Passarovitz în 1718.

[23] = Ștefan Dettine zis Pivoda. Pentru episodul amintit, cf. relația lui del Chiaro din *Călători*, VIII, precum și accea a lui de Porta din volumul de-față.

[24] Asociere arbitrară a *două acțiuni de caracter deosebit*, situate prima în toamna anului 1688, când mai trăia Șerban Cantacuzino, iar a doua în decembrie 1689 în timpul lui Constantin Brâncoveanu. În 1688, departe de a fi fost chemat cu promisiuni de către domni și boieri, generalul Veterani și-a îndreptat drumul său de înapoiere din Banat la Brașov prin Țara Românească, ca o presiune asupra lui Șerban Cantacuzino, care nu se grăbise să se alăture imperialilor. Acest episod este povestit de Veterani însuși (cf. *Călători*, VII, p. 468).

[25] Cu totul altfel se înfățișează acțiunea dușmănoasă încercată de Heissler făți contra lui Brâncoveanu în anul următor, când în adevăr trupele sale au pățit o înfrângere gravă.

[26] Precum se știe, chemarea tătarilor a fost singura cale de a pune capăt năvălirii lui Heissler, făcută *împotriva* domnului cu gândul de a stăpâni țara și a o considera ca o glorioasă cucerire.

www.dacoromanica.ro

În cele din urmă s-a hotărât Excelenţa sa, spunând că, întrucât nu se putea găsi nicăieri, peste munţii mari, nici un drum mai solid şi nici nu se putea face, ar trebui urmată pilda romanilor, care în toate timpurile îşi porneau mai bucuros şi mai des marşurile şi drumurile de-a lungul apelor lor, deci ar trebui să se ţină de râul Olt, cu atât mai mult cu cât acesta curgea în aceeaşi direcţie cu mersul nostru şi nu într-una contrară, fiind astfel foarte la îndemână pentru transporturi dacă ar putea fi navigabil. Şi de asemenea se potrivea cel mai bine ca să fie aici calea de comunicaţie principală dintre cele două provincii, mai întâi pentru că în partea de sus ea trece la mijloc între cele două provincii, apoi pentru că nu mai trebuie să ai vreo grijă din pricina râului Olt ca să treci dintr-o parte a Valahiei [27] în cealaltă, adică din cea transalutană [28] în cea cisalutană, ci de aici încolo se va putea merge ori încotro s-ar voi: căci altminteri când se umflă Oltul, trebuie mare grijă ca să treci dincolo, trecerea putând fi împiedicată, iar în vreme de război fiind chiar primejdioasă.

A trimis aşadar şi a pus să se facă recunoaşteri în aceste două sco-
p. 624 puri, adică pregătiri pentru a face Oltul navigabil // şi apoi cercetarea munţilor din preajma lui în vederea unei căi de comunicaţie şi a unui drum, pentru care am primit eu însumi însărcinarea. Apoi la recunoaşterea făcută la ieşirea râului Olt din munţii mari în Ţara Românească, ceva mai sus de Cozia, de partea cealaltă a Oltului, am găsit că şi romanii încercaseră odinioară să facă un drum de-a lungul Oltului în susul său, din Ţara Românească spre Transilvania, după cum este notat în hartă deasupra copiei, sub semnul Z; de asemenea acest lucru se poate vedea clar în prospectul anexat sub litera A, la ieşirea Oltului din munţi unde ei au spart adânc un colţ şi o bucată dintr-o stâncă ce ieşea drept în sus din râul Olt, şi se pleca asupra sa, lungă de vreo 60 de stânjeni, lată de 4 stânjeni, pe o adâncime de 6 la 8 stânjeni, unde se mai poate vedea şi deosebi limpede de tot fiecare urmă de scoabă şi de daltă de fier, în aşa fel că locuitorii o numesc lucrarea împăratului Traian.

Cum pe atunci praful de puşcă era necunoscut şi cum nu era vorba de o porţiune de 100 sau 1 000 de stânjeni, ci, după cum s-a spus, de o lucrare lungă de multe mile de drum se poate ca acest fapt să-i fi speriat, dar cum s-a găsit de atunci cu ajutorul prafului de puşcă mijlocul de a forţa şi de a realiza asemenea lucruri, Excelenţa sa s-a îngrijit şi s-a străduit cu atât mai mult să pornească această lucrare; a pus deci să se înceapă lucrul chiar din acea iarnă, atât la pregătirea navigabilităţii Oltului — pentru că în acea vreme este cel mai puţin adânc —, cât şi la facerea drumului, ceea ce a mers atât de bine încât nu numai că se puteau vedea cu uimire pe uscat stâncă după stâncă pe o lungime de peste 1 000 de stânjeni ce se ridicau ca un perete drept ce se pleacă peste Olt şi care erau acum străpunse în faţa cărora mai înainte şi puterea romană se oprise şi fusese ţinută în loc.../ Urmează inscripţia latină pusă cu acest prilej/.

...În câteva luni s-a şi îndreptat cursul Oltului încât puteau merge pe el vase mici, ceea ce fusese cu neputinţă până atunci şi nu se mai întâmplase vreodată de când curgea Oltul.

Dar Excelenţa sa îşi dădea bine seama că nici o trecătoare sau pas nu poate exista fără fortificaţii şi fără trupe, căci la ce ar folosi? De

---

[27] Adică Ţara Românească şi Oltenia.
[28] Adică din Ţara Românească în Oltenia.

www.dacoromanica.ro

aceea // a căutat îndată un loc unde ar putea aşeza o fortificaţie sau p. 625
cetate spre a străjui acest drum şi cale de comunicaţie. A găsit unul foarte potrivit, la trei ceasuri mai jos de Turnul Roşu dincolo de satul Câineni [29], acolo unde drumul care merge din Ţara Românească de la Bucureşti, prin pasul Perişani, se întâlneşte cu acesta şi unde este trecerea peste Olt, după cum se vede din hărţi.

Acest loc este astfel aşezat de la natură încât nu are nevoie de multe lucrări de îmbunătăţire; anume este o stâncă curată de 26 de stânjeni înălţime, acoperită cu un strat adânc de pământ lutos de 4 picioare [30] care se întinde de la poalele munţilor înalţi până aproape de râul Olt, sub care înaintează noul drum săpat în stâncă de-a lungul Oltului, după cum se poate vedea în harta anexată sub literele B, C şi D.

Aici, pe această înălţime, Excelenţa sa a aşezat, pentru siguranţa comunicaţiilor şi a noului drum mult plănuit un fort numit Strassburg, pe latineşte Arxavia adică Arx à via (= cetatea de la drum).

[Urmează un distih latin asupra acestei fortificaţii].

Acest loc este minunat de bine aşezat pentru a închide o trecătoare, pentru că nu poate fi înconjurat sau tăiat de nicăieri pe nici unul din cele două maluri ale Oltului. Din această cauză vechii romani închiseseră drumul lor sau poteca lor cu o poartă şi cu un turn tocmai la Strassburg deasupra Câinenilor. Din el se mai văd încă ruinele [31] şi zidurile pe care locuitorii le mai numesc şi în ziua de astăzi „Poarta romanilor" [32].

Pe de altă parte deoarece acolo nu este nici o poziţie cu spaţiu suficient pentru înjghebarea unui atac şi nu se poate face nici un lagăr în apropiere, căci ieşirea din munţi e în Oltenia, la Jiblea [33] şi Călimăneşti, şapte ceasuri mai jos de Strassburg, urmează că această cale de comunicaţie către Transilvania şi Oltenia este oricând sigură şi statornică. Acestea le-a şi avut în vedere şi le-a chibzuit Excelenţa sa domnul general feldmareşal conte de Stainville şi a cercetat el însuşi toate amănuntele poziţiei acestui loc în timpul războiului trecut, când noi mai eram stăpâni pe Loviştea de dincolo de Olt şi deci pe amândouă malurile, când s-a urcat în persoană până în munţii înalţi şi a găsit că un simplu turn nu era îndeajuns şi că trebuia să fie acolo mai întâi un fort pentru a ţine ocupat terenul acolo pe înălţime şi pentru a apăra şi a supraveghea din această lucrare amândouă văile sau câmpiile mai sus şi mai jos de locul de lângă Olt. În al treilea rând pentru ca acel loc — care nu ar putea fi cucerit decât printr-un atac în toată regula (ceea ce însă aşezarea nu îngăduie, după cum am spus mai înainte) — să nu poată fi luat prin surprindere şi nici uşor cucerit, apărare ce nu poate fi realizată cu ajutorul unui turn, căci dacă îl aşezi sus într-un colţ, partea de dedesupt rămâne la adăpost [34], dacă îl aşezi în mijloc totul este la adăpost. De aceea Excelenţa sa s-a gândit să poruncească să se ridice un fort, după planul schiţat sub litera B; a pus să înceapă

---

[29] *Kinen*, apoi *Perischan*.

[30] *mit einer 4 Schuch tiff-thönigter Erden gedeckt*.

[31] *Die Rudera* cuvânt latin însemnând grămadă de dărâmături, ruine.

[32] *„Portam Romanilor"*, der Römer Thor (corect Poarta, nu Portam, deoarece autorul citează numirea *românească*).

[33] Sible—Jiblea, în dreptul Călimăneştilor pe stânga Oltului, la S de Schit, astăzi înglobat în oraşul Călimăneşti.

[34] Faţă de acţiunea acestui punct militar.

www.dacoromanica.ro

îndată lucrarea, astfel că s-a săpat o groapă adâncă de doi stânjeni după cum se vede în plan. Excelența sa a voit să pună să se ridice o lucrare cu ziduri de apărare căci toate materialele ca: lemn, nisip, cărămizi, pământ și îndeosebi pietre pentru ziduri se aflau pregătite în partea superioară a văii fortului, cum se vede în plan la litera A, în așa mare măsură încât s-ar fi putut construi trei fortificații asemănătoare, fără să se risipească nimic, ceea ce constituie o mare înlesnire și economie pentru construcție. De aceea Excelența sa pusese chiar să se facă o macara pentru a urca sus materialele, după cum se observă în plan sub litera K, prin care iarăși se făcea o mare economie la cărătură. Acea
p. 626 macara este o invenție foarte simplă și nemeșteșugită, numai o // singură roată hidraulică cu un grindei de care sunt atârnate două lăzi, dintre care cea încărcată se ridică în sus, iar cea goală în jos și totul este pus în mișcare de apă.

De la sus-pomenita Poartă a romanilor de lângă Câineni până în fața Strassburgului, este poteca romanilor care mai suie o bucată pe lângă Olt până înspre Dealul turcilor [35], unde era ⟨odinioară⟩ trecerea peste Olt; acel munte și-a căpătat numele de la o înfrângere a turcilor care au fost bătuți în Transilvania și dintre care o parte s-au retras până aici în speranța să se salveze trecând peste munți, dar aceasta nu s-a putut întâmpla căci au fost urmăriți și înfrânți de acei transilvăneni și au trebuit chiar acolo să miște stâncile. Vechiul mijloc de transport era o luntre mică, și locul acela era astfel întocmit încât din pricina stâncilor nu puteai îmbarca fără primejdie nici un cal pe acea luntre, iar la debarcader nu era nici atâta loc ca să te poți întoarce împrejur cu un cal ⟨de trupă⟩ german [36]. De aici mergea poteca înainte peste stânci și praguri stâncoase, primejdios de aproape de Olt până la Turnu Roșu în Transilvania, unde se trece mai întâi Lotrioara [37], care este o apă năvalnică și repede ce a pricinuit multe nenorociri, a răsturnat, a dus cu sine și a înecat care cu încărcături grele, precum și oameni ce treceau călare.

Apoi se ajunge la așa-numitul Turnu Roșu cel vechi, din care se mai văd ruinele până la jumătate. Este un turn mare și rotund așa cum se clădea în Transilvania, precum se poate vedea după felul construcției și felul cum se leagă cu muntele.

Nu departe de aici este Turnu Roșu de azi, pe unde intră drumul și râul Olt în munți și a cărui așezare o arată prospectul alăturat sub litera E. Acest Turn Roșu nu folosește deloc la apărarea drumului, mai întâi pentru că poate fi înconjurat din toate părțile, atât de o parte, cât și de cealaltă a Oltului, apoi pentru că este dominat așa de aproape de valea Megișului [38], unde se află vechiul Turn, prin care vale se ajunge la Boița, încât de pe muntele însemnat pe plan cu X se poate împușca cu pistolul omul stând pe terasamentul [39] turnului.

De la Strassburg noul drum merge mereu înainte în partea cisalutană de-a lungul Oltului, unde se prelungesc multe ramificații de munți

---

[35] *Dal Turkulor.*

[36] ja bey den Anfuhrt nicht so viel Platz dass man mit einem deutschen Pferd umkehren können deutschen Pferd (adică mai mare decât caii de munte din regiune).

[37] *Lotrioara.*

[38] *Medgisch* între Turnu Roșu vechi și cel nou, la N. și paralel cu Lotrioara, apoi Boiza = Boița, sat pe malul drept al Oltului, la N. de Tălmăcel, com. Tălmaciu.

[39] *Bis auf den Absatz.*

www.dacoromanica.ro

care se înghesuie până în Olt cu niște stânci mari printre care a fost străpuns noul drum.

Între aceste prelungiri de munți se află jos, lângă Olt, mici lunci [40] ca Robești [41], Sărăcinești, Cornet, Călinești, Projen și Lotra — după cum se vede pe hartă —, unde locuiesc oameni care trebuie să se hrănească numai din creșterea vitelor, pentru că nu au nici un ogor pe care să-l cultive; printre acele șiruri de munți, cele mai greu de trecut care au fost și cele mai greu de străpuns, sunt următoarele: primul la „Laprodan" [42] nu departe de Strassburg și ceva mai jos de el, lângă Robești, unde stâncile stau în așa fel încât trebuia să se treacă cu poduri de lemn de la o stâncă la alta; celălalt este la Cornet, unde din nou a trebuit să se sară de pe o stâncă pe alta cu ajutorul unor poduri, dar dacă se întâmplă ca acestea să fie date jos, nu mai poți merge mai departe pentru că nu este cu putință să treci peste munți și peste stânci de alături sau să le înconjuri (schița ultimului plan al acestora e anexată sub litera F).

Mănăstirea Cornet este clădită în formă de pătrat cu ziduri foarte groase cu două caturi, după cum se poate vedea din planul pomenit în urmă; are chilii mai mult boltite, o pivniță bună, patru turnuri [43] mici la toate cele patru colțuri, având în mijloc biserica unde la nevoie pot fi adăpostiți două sute de oameni și aceasta ar mai trebui întărită cu metereze [44] (?) și cu alte lucrări mici de apărare pentru ca să nu poată fi cucerită decât doar cu tunul, iar cu tunuri nu se poate veni când podul pomenit mai sus este aruncat de acolo. Cea de-a treia prelungire muntoasă [45] este în apropiere, ceva mai jos de Călinești, unde se află iarăși o stâncă înaltă, apoi se ajunge la Lotru [46], unde nu era nimic decât doar un loc pustiu, dar deoarece în acel loc era puțin pământ de cultură, Excelența sa a voit și a poruncit ca să fie lăzuită pădurea și să fie așezați oamenii // atât pentru adăpostirea și siguranța călătorilor, cât și p. 627
pentru lucrările de amenajare sus în munți lângă Lotru care izvorăște ceva mai departe de muntele Stogul [47], din munții cei mai mari. Dar aceste planuri au rămas în părăsire după moartea Excelenței sale și nu a ieșit mare lucru din ele; Lotrul este un râu foarte repede și năvalnic, atunci când nu a crescut ⟨de ploi⟩ poate fi trecut călare, dar când plouă în munți, vine cu atâta repezeală, timp de mai multe ceasuri, încât este cu neputință să răzbești a trece prin el. A trebuit să se facă peste acest ⟨râu⟩ un pod suspendat [48] cu o lucrare de susținere pe o întindere de 23 de stânjeni și a fost nevoie să fie făcut un pod fără picioare — căci din cauza stâncii de sub apă nu puteau fi rânduite acolo asemenea picioare de pod — și nici nu puteau fi așezate posta-

---

[40] *Loncken oder Feldergens.*

[41] *Robest*, sat pe malul drept al Oltului, com. Câineni, apoi *Serecsinest* = Sărăcinești, sat pe același mal, la sud de Robești, com. Păușești-Măglași, apoi *Cornet*, sat și mănăstire pe malul drept al Oltului, la sud de Sărăcinești, urmează *Kalinest* = Călinești, sat. Mai departe Projen ocupă o situație simetrică cu Călinești, de amândouă părțile unei limbi de pământ ce face un cot al Oltului, în sfârșit *Lotra*, cum apare corect în ms. 10, f⁰ 14 v⁰ în vreme ce în Hurmuzaki, *Documente*, IX_1, p. 626 este redat greșit „Zotera".

[42] *Laprodan* lipsește pe harta autorului.

[43] *Thüren (Thürmes).*

[44] *Schartoquen.*

[45] *Tractus.*

[46] *Lotra* și uneori *Loter.*

[47] *Monstogur.* Muntele Stogul este vârful cel mai înalt al masivului Scheia (Parâng).

[48] *Springbruck.*

www.dacoromanica.ro

mente de piatră[49] din pricina prea marii repeziciuni şi puteri a apei. De la Lotru drumul merge pe lângă Olt două ceasuri în şir, nespus de strâmt printre munţi grozav de înalţi şi stânci de piatră până la Cozia; intrarea în acest defileu al Lotrului este arătată prin desenele alăturate sub literele G. şi H., unde se poate face o retragere pas cu pas şi ⟨drumul⟩ poate fi întrerupt din loc în loc distrugându-se podurile ce duc de la o stâncă la alta.

Cozia este o mănăstire destul de mare, clădită în formă de pătrat, cu două caturi, cu beciuri bune şi mari şi cu odăi, cele mai multe din ele boltite; în faţă are un pridvor de zid, unde a fost cantonat în timpul ultimului război un căpitan; la nevoie pot afla adăpost înăuntru 300 până la 400 de oameni; în timpul ultimului război a fost prevăzută cu câteva lucrări de întărire, atât cât au îngăduit împrejurările, după cum se vede din planurile alăturate sub literele K şi L; lucru mare nu se poate face din cauza îngustimii locului dintre munţi.

În faţa acestei mănăstiri, înspre Ţara Românească, sunt încă două defilee înguste, închise în timpul războiului trecut cu un pod mobil, şi în faţa lor drumul a fost minat cu bombe; munţii de deasupra acelor defilee erau apăraţi cu redute de buşteni şi cu metereze pentru a închide drumul dinspre Ţara Românească, după cum se vede din planul pomenit în urmă; de aici, mai jos de Cozia se ajunge la loc deschis.

Drumul în Valahia turcească merge de la Strassburg peste Olt, unde se află primul sat turcesc[50] Câineni, de acolo până la Boişoara[51] şi la defileie, apoi pe la Loviştea şi Perişani, prin munţi spre Argeş şi Bucureşti. Loviştea este un ţinut mic de patru ceasuri lungime şi lăţime, cu văi joase[52], dealuri mănoase şi bogate în ierburi în mijlocul munţilor înalţi lângă râul Olt şi este alcătuit din 22 de sate mici, din care cele mai multe sunt acum în partea turcească —, după cum se vede lămurit pe hartă; această Lovişte se afla în timpul războiului trecut în întregime şi cu totul în stăpânirea noastră şi era păzită cu redute de buşteni şi metereze la Perişani, unde drumul pătrunde printre munţii mari[53] într-un defileu îngust şi adânc, lung de două ceasuri, care nu poate fi ocolit pe nicăieri, şi duce până la Bucureşti, în Valahia turcească; în aceste redute stăteau un locotenent cu 40 de puşcaşi *(Musquetier)* şi un căpitan cu o sută de martalogi[54].

Acest ţinut nu este de aşa mare preţ pentru folosul său în timp de pace, cât pentru marele câştig ce s-ar putea obţine mulţumită lui, în timp de război, dacă ne-ar fi rămas nouă şi prin ultimul tratat de pace, dacă ar fi fost acolo cineva care la articolul ⟨ ⟩ ar fi amintit că acest ţinut a şi fost cedat prin articolul întâi „uti possidetis", dar la o viitoare ocupaţie[55] va trebui ca să fie din nou redobândit înaintea tuturor celorlalte, nu numai din cauză că datorită acestui ţinut comunicaţiile sunt neîntrerupte cu întreaga Ţară Românească, ci şi pentru că se poate

---

[49] *Steinkasten.*

[50] Adică de sub ascultarea turcilor. De fapt e vorba de un sat românesc.

[51] *Boyschor.*

[52] *Niedrigen Cohlen.*

[53] *Das Gebürge Grose (Grosse Gebürge).*

[54] *Morteleegen*, i.e. Land-Miliz *(Mortelugen)* sau oameni ai miliţiei locale (cf. expresia franceză de Morte-paies pentru această categorie de ostaşi). În fragmentul redat în „Ungarisches Magazin", 1783, p. 184, citim: *Morteloken (walachische Landsoldaten).*

[55] *Raptur.*

www.dacoromanica.ro

asigura informaţia de-a lungul întregului lanţ al munţilor dintre Ţara Românească şi Transilvania, de la Braşov până la pasul Vulcan şi încă mai departe. Iar dacă stai de veghe din Loviştea în afară spre munţi, nu mai e cu putinţă nimănui să străbată din Ţara Românească în Transilvania, iar locurile principale unde se împreună toate potecile nu pot fi apărate şi oprite [56] de nicăieri mai bine, mai uşor şi mai sigur, ca de aici. Astfel că pe viitor, chiar dacă ar fi să pierdem şi Oltenia, atunci corespondenţa secretă a acesteia cu Transilvania, ca şi aceea a turcilor cu rebelii (unguri) ar fi întreruptă [56bis].

Şi dimpotrivă dacă // Loviştea ar rămâne a lor ar fi cu neputinţă să-i oprim, ba chiar temerea este mult mai mare, căci dacă duşmanul s-ar instala la Strassburg, s-ar putea folosi de posibilităţile noului drum pentru a încerca ceva împotriva Transilvaniei pe şi prin acest drum, deoarece el nu se află prea departe de Dunăre şi nici nu i-ar fi greu să-şi care echipamentul până sus —, ceea ce ar trebui să ne pricinuiască destulă grijă pentru a ne face să descoperim mijloace de împotrivire, care nu ar putea fi găsite nicăieri căci asemenea avantaje şi posibilităţi ca cele de la Strassburg până la Turnu Roşu în Transilvania nu mai sunt întrucât Turnu Roşu însuşi [57] — după cum s-a arătat mai sus — este prea slab pentru apărarea unei trecători, astfel că nici în acel loc, nici în altul din întreaga regiune nu se poate face ceva trainic din cauza poziţiei rele ... p. 628

Comunicaţia cu Valahia turcească peste râul Olt este mult mai uşoară decât cea cu Transilvania deoarece Oltul poate fi trecut călare în diferite locuri când este mic; locurile principale de trecere sunt la Râmnic, Cremenari [58], Slatina, Stoeneşti şi Izlaz, dar când este mare nu poţi trece fără luntre. p. 629

Locurile de trecere peste Dunăre în Bulgaria sunt la: Izlaz, Celei [59], Rahova, Ghidiciu şi Vidin [60] căci din cauza mulţimilor de bălţi de pe partea românească [61] nu se poate trece nici încoace, nici încolo şi chiar în unele din punctele pomenite mai sus, locul de trecere este strâmt şi destul de greu de trecut din cauza bălţilor, ca la Rahova şi Ghidiciu.

De la Vidin înainte, în sus spre Serbia nu sunt atâtea bălţi încât se poate ajunge în multe locuri până la un mal şi până la celălalt al Dunării însăşi cu piciorul uscat [62], după cum se poate vedea clar pe hartă, unde toate bălţile sunt desenate la locurile lor.

Între Banat şi Oltenia sunt din nou munţi înalţi şi între aceştia este o singură trecere lângă Orşova prin aşa-numita Poartă de Fier, care nu este departe, ceva mai jos de Orşova, anume acolo unde Dună-

---

[56] În Hurmuzaki, greşit: *abgelaset*, în ms. corect: *(soulenirel und) abgelöset.*

[56bis] Este vorba de corespondenţa duşmănoasă dusă pe furiş din Muntenia în Transilvania şi de aceea dintre turci cu rebelii maghiari ai lui Fr. Rákóczi.

[57] Completarea unei omisiuni din textul publicat după ms. 10, f° 17 v° *nicht mehr seynd, ja der Rothe Thurm selbst.*

[58] *Creminar* = Cremenari, pe malul stâng al Oltului în dreptul Bistriţei; Slatina (!); *Stoynest* la E de Caracal, *Islaz* = Izlaz la V de Turnu Măgurele.

[59] *Cselhe* = Celei; Orcava (!) = Rahova în Bulgaria în faţa Bechetului; Gidisch = Ghidiciu, la N de Lom Palanca.

[60] Adică în Oltenia, la Calafat.

[61] Adică românească.

[62] *Wo an vielen Orthen von beyden Seiten der Donau selbiger gut und mit trockenem Fuss Zuzukommen.* (Adică fără a trece prin bălţi).

www.dacoromanica.ro

rea este străbătută de multe stânci pe care le vezi chiar ieşind din apă, şi care sunt numite pe latineşte „Cataractae", iar pe româneşte (!) Dimir Capi [63], unde se aude de departe Dunărea vuind şi muntele se întinde cu peretele lui de stânci goale până în Dunăre, încât abia se poate trece cu o căruţă prin acel loc, pe care cei vechi îl străjuiau şi îl închideau cu o poartă de zid, ale cărei ruine se mai văd şi care este numită Poarta de Fier [64].

Dar această Poartă de Fier poate fi ocolită pe partea românească de la Cerneţi [65] pe la satul Halânga şi Breşniţa, prin Jidoştiţa peste munţii Marcoprics [66] şi „Buşina" de unde se înalţă foarte domol terenul nespus de bogat în iarbă, dar lipsit de păduri şi copaci, încât se poate veni pe aici în marş cu tunuri şi cu tot felul de bagaje militare. De pe muntele Marcoprics se poate merge peste muntele mormântul lui Petru (?) [67] şi Babele la sus-pomenita Poartă de Fier ; de asemenea pe un alt drum pe care se poate merge cu căruţa, ocolind pe la Vodiţa înspre Orşova în jos ; un alt drum merge pe culmi de la Marcoprics mai departe peste muntele „Maturetz" [68] şi ajunge pe dealul sau pe muntele „Prekirsta" [69], întâlnindu-se cu drumul care merge de la Râmnic prin Târgu Jiu [70] şi Baia de Aramă pe sub munţi spre Orşova, dar pe la „Praekirsta" se trece peste Dealul „Mohomna" [71] la Vodiţa şi Orşova.

Aceste împrejurimi şi situaţii erau bine cunoscute generalului Veterani ; de aceea datorită motivelor pomenite mai sus n ı a dat atâta atenţie Porţilor de Fier ca acestui drum pe care l-a şi fortificat în apropierea Vodiţei, după cum se poate vedea pe hartă unde sunt însemnate toate drumurile şi potecile cunoscute. Din mai multe motive a ţinut acolo un post, deoarece pe aici se poate ocoli pe o altă potecă pe lângă pârâul Vodiţa pe la Celcovăţu [72] şi Stetenicul [73], insula Orşova [74] şi defileul către aceasta, pe lângă Dunăre în Cerna de la Celcovăţu o potecă duce pe dealul sau muntele Drevnicul [75] şi Brescazi [76] până mai sus de Topleţ, unde se lasă pe lângă satul Bârza şi Pecenişca spre Cerna [77] şi apoi merg mai departe la Mehadia, pe care Excelenţa sa o închidea la meterezul Tudoran [78] tot cu o întăritură după cum se observă pe hărţi.

---

[63] De la „Demir Kapu" în turceşte, Poarta de Fier.

[64] *Portam Ferream.*

[65] *Csonez* (!) *(Cernetz)* = Cerneţi, sat la E de Severin ; apoi *Stollenga* (!) *(Hallenga) ; Vresnitza*, azi Brezniţa-Ocol ; *Sidostiza* = Jidoştiţa.

[66] *Marcopritsch.* Pe harta autorului apare Valea Marcoprics la E de Vodiţa, apoi *Buoschina (Buschina).* Lipseşte de pe harta autorului.

[67] *Mormuntzy Setru (...Petru).* Pe hartă apare : Muntele Murmunzi.

[68] Maturetz, la S de m-rea Topolniţa.

[69] *Dal oder Gebürge Praekirsta* (!). Nu apare pe harta autorului.

[70] *Tergosyll.*

[71] *Dal Mohomna* nu apare pe hartă.

[72] *Cselcovetz* pe valea Vodiţei, la NV de m-rea Topolniţa.

[73] *Stetenicul.*

[74] Confuzie cu insula Ada Kale din faţa Orşovei.

[75] *Dal sive Gebürge Drennecul* = dealul sau muntele Drevnicul. Lipseşte pe harta autorului.

[76] *Bresentzi (Brescazi),* neidentificat, apoi Toplitz = Topleţ, sat pe malul stâng al Cernei ; *Bursa* = Bârza, sat la N de Topliţ ; Beezinetzii (Beczinetzca) = Pecinişca azi înglobat la oraşul Băile Herculane.

[77] *Werna (Cserna).*

[78] *Meteria Studoram (Meterisul* Tudoran) cf. pe hartă Meterisch.

www.dacoromanica.ro

Pornesc, ce e drept, din diferite locuri din Oltenia şi mai multe poteci în munţi, unde locuitorii îşi mână la deal vitele şi oile, dar toate se întâlnesc împreună în două locuri anume între Dunăre şi râul Jiu, sus în munţii cei mai mari Godeanul [79] şi Tata, pe lângă lacul Iezerul [80], unde aceştia coboară în spre Caransebeş [81] în Banat, care toate se observă pe hărţi; potecile dintre Jiu şi Olt se întâlnesc din nou la muntele Stogul de unde izvorăşte Lotrul; ele coboară înspre Sebeşul săsesc în Transilvania; însă aceste poteci pot fi străbătute numai de capre şi de oi, dar nu de oameni. Încă o altă potecă tot atât de lesnicioasă merge // de la Costeşti [82] la „Gogojova" [83] peste muntele Balta Cerbului p. 630
apoi prin Cerna peste Dealul Toul [84] la Bolovaşniţa [85] şi Mehadia.

Configuraţia şi aşezarea ţării este prin ea însăşi de aşa fel încât nu poţi merge de-a dreptul într-un loc sau altul şi nu poţi umbla cum ai vrea pretutindeni, din cauza multelor ape care izvorăsc din munţii înalţi şi a prelungirilor muntoase ce se răsfiră din ei şi care se întind mai departe în strânsă legătură cu acestea. Cauza stă în aceste ape, ape de munte care măcar că sunt mici sunt însă foarte repezi şi când plouă sunt foarte primejdioase şi nu pot fi trecute în orice loc.

Cu aceeaşi greutate pot fi trecute apele care se află între aceşti munţi, îndreptate mai mult unele către altele decât unele după altele; din această cauză de multe ori trebuie să faci ocoluri mari până acolo unde se împreună apele pentru a merge dintr-un loc în altul; aceste ape coboară departe în jos prin ţară şi împiedică să mergi drept şi să poţi face vreun marş de la râul Olt până la Orşova şi în regiunile Dunării, ca şi spre ţinuturile de sub munţi. Dar trecând acum la ţinutul Craiovei, apele se adună în două sau trei văi principale ca: Olteţul, Jiul şi Amaradia [86], după cum se vede pe hartă, care datorită aşezării lor favorabile pot fi ocupate în timp de război cu trupe puţine şi apărate împotriva celor mai mari forţe, căci din cauzele de mai sus este foarte greu, ba chiar aproape cu neputinţă, să ajungi până la flancuri şi prin aceasta spatele şi comunicaţia cu Transilvania şi cu Orşova rămân mereu asigurate, şi când ar fi să fii atacat poţi să te retragi pas cu pas. Acestea le-au observat bine înaintaşii noştri. De aceea ei au apărat cu trei linii întărite ţara de sus, de sub munţi, împotriva ţării de jos, de lângă Dunăre, adică mai întâi drumul principal de la Râmnic la Craiova unde Luncavăţul [87] se varsă în Olt şi o parte a munţilor pomeniţi mai sus se întind spre Olt, unde se află un defileu pe care l-au apărat cu o întărătură la Trupina [88], de la care se mai văd clar încă şanţurile pentru apărarea părţii de sus a ţării şi acoperirea flancurilor din partea Oltului. Cealaltă întărătură se află deasupra Piscoiului [89] între Amaradia

---

[79] *Godamel (Godanul).*
[80] *Lacterus (Lac Ieşur).*
[81] *Charanschesch (Charanschebesch).* Aici e vorba de district, nu de oraş.
[82] *Kosteşti.*
[83] *Gogojova.* Nu apare pe harta autorului, între Costeşti şi Valea Cerbului.
[84] *Dal Theul; (Thoul).*
[85] *Balvaschnitza* = Bolovaşniţa.
[86] *Stamorade (Hammarade).*
[87] *die Concuretz; (Loncavetz).*
[88] *Trupina,* însemnat şi pe harta autorului la S de vărsarea Luncavăţului în Olt.
[89] *Biskoy; (Pişkoy)* = Piscu oii.

www.dacoromanica.ro

şi Olteţ, unde izvorăşte Amareziu [90] numită „Citate Mujere" [91], adică Cetatea Muierilor de la care se mai văd încă întăriturile; cea de-a treia întăritură era pe lângă Jiu, deasupra Craiovei ceva mai jos de Ţânţăreni [92] lângă Răcari [93] spre a închide şi a păzi valea Jiului, în care se deschide în sus drumul principal de la Craiova şi de la Dunăre în sus spre munţi şi regiunile de sub munţi.

V. Despre cârmuirea acestei provincii

În vremurile dinainte, ale stăpânirii turceşti [94], Oltenia era cârmuită de un ban care atârna de domnul întregii Ţări Româneşti avându-şi reşedinţa la Bucureşti, în partea de dincolo de Olt; banul avea sub el cinci vornici, adică mari ispravnici [95] ai celor cinci judeţe, pe lângă o mulţime de vornicei [96] etc., care au fost confirmaţi prea îndurător şi după ce această provincie a căzut sub stăpânirea împăratului. În afară de aceştia au mai fost rânduiţi pe lângă ban şi nişte consilieri: adică boieri ai ţării împreună cu un secretar al provinciei şi un comisar al provinciei şi s-a constituit o deputăţie care conduce treburile civile după propriul drept al provinciei, numit pravilă.

Cele militare sunt sub autoritatea unui comisar de război, care are sub el un ofiţer însărcinat cu aprovizionarea; cele fiscale se află sub ascultarea unui inspector, care are sub el un perceptor sau încasator, un comisar general, funcţionari de ai fiscului sau vameşi [97] etc., etc.

Toţi aceştia se află sub ordinele unui general [98] care atârnă de Excelenţa sa generalul comandant al Transilvaniei, ca şef suprem şi di-
p. 631 riguitor în toate chestiunile atât militare, fiscale, cât şi civile, şi toţi îşi au reşedinţa la Craiova în judeţul Jiului de Jos, ca fiind singura localitate principală din această provincie.

Această Craiovă a fost odinioară o localitate foarte cunoscută datorită comerţului care se făcea în aceste provincii. Acolo fusese şi un bâlci anual care ţinea patru săptămâni. Cum că odinioară comerţul trebuie să fi înflorit aici se poate deduce din faptul existenţei unui depozit permanent al companiei orientale de comerţ căci este aici o clădire lungă cu pereţi de cărămidă, bine închisă ⟨şi⟩ numită în limba lor han, ce a fost clădită de egumenul mănăstirii Hurez care ia chirie anual de la negustori pentru odăi.

Acolo, sunt trei despărţituri, adică curţi sau pieţe dintre care una era pregătită cu clădiri drept cvartir al domnului, când venea la iarmaroc, cealaltă era cu camere boltite de jur împrejur pentru depozitele negustorilor, iar în mijlocul pieţei se afla un foişor înalt [99] ca un fel de

---

[90] *Stammarazoja (Hammarazoja).*

[91] Cf. pe harta autorului *Mujeren.*

[92] *Zinzeren* = Ţânţăreni.

[93] *Rekar* = Răcari.

[94] Adică înainte de dominaţia austriacă recunoscută la 1718 prin tratatul de la Pojarevać.

[95] *Obergespan.*

[96] *Unter-vorniks.*

[97] *Dreyssigern* traducerea termenului latin: *tricesimatores* în legătură cu vama de mărfuri constând în 1/30 din ele.

[98] *General — Wachtmeisters.*

[99] În Hurmuzaki: *Feyeschor i.e. Sommerhaus;* în ms. *Foyeschor.*

www.dacoromanica.ro

bursă a negustorilor; a treia era pentru oamenii de rând şi avea grajduri; aceste clădiri au fost toate arse de turci în timpul ultimului război astfel că din ele au rămas doar zidurile, dar apoi au fost din nou refăcute şi luate pentru magazii şi pentru cartierul comandantului.

VI. Despre capitala provinciei

Aceasta este Craiova, dar poate să nu-i placă Excelenţei sale drept capitală a provinciei, adică drept locul unde ar trebui să-şi aibă reşedinţa comandantul, deputăţia, comisariatul militar şi cel cameral, mai întâi pentru că acest oraş e departe de toate mijloacele de apărare ale ţării, arătate mai sus, apoi pentru că de acolo comunicaţia cu Transilvania era foarte anevoioasă şi din cauza depărtării, iar într-un viitor război ar fi expus loviturilor duşmanului şi acest lucru ar fi cu atât mai primejdios cu cât din cauza relei stări actuale nu mai pot fi adăugate acolo întăriturі mai însemnate nici azi, nici mâine. Din această cauză vin boierii şi negustorii, pe lângă mulţi alţii, şi se roagă să fie mutată reşedinţa în altă parte.

Pentru aceasta a fost propus mai întâi Râmnicul, dar acolo situaţia nu a fost găsită bună pentru o asemenea capitală din cauza motivelor din urmă arătate mai sus. Este drept că în timpul ultimului război a fost întărită mănăstirea de acolo, unde e reşedinţa episcopală, şi care e însemnată în planul existent sub litera M, însă acest lucru a trebuit să se facă de nevoie, pentru că nu avem nici o altă localitate mai apropiată de noul drum de comunicaţie cu Transilvania; sau una unde s-ar fi găsit că ar fi unele mijloace de adăpost şi că s-ar putea face o magazie şi unde ar fi fost în stare să se păzească împotriva unor cete tătăreşti, dar nu ar fi putut ţine piept unui asediu, iar o asemenea lucrare nu se poate face din cauza configuraţiei povârnite a terenului şi a vecinătăţii munţilor. Dar nu numai aceasta, ci şi mănăstirile celelalte care se află în apropiere sub munţi, ca Govora, Bistriţa, Polovraci, se află în colţuri de acestea pe sub munţi, unde nu se mai poate adăuga nimic; dacă ar fi altminteri şi ele ar sta libere ⟨de jur împrejur⟩ ar putea aduce mari foloase cu clădirile lor; cele mai multe mănăstiri ⟨sunt clădite⟩ ca un pătrat, având două caturi, cu odăi boltite de zid; biserica se află întotdeauna la mijloc într-un loc liber; mănăstirile sunt închise şi multe au pridvoare bune de zid.

După Râmnic s-a propus Polovraci, unde este o câmpie mică şi frumoasă pentru că unii — care auziseră de o potecă din apropiere de Polovraci spre Novaci [100] către Sebeşul săsesc peste munţi—au încredinţat pe Excelenţa sa că s-ar putea face acolo un drum de comunicaţie, dar după cercetări s-a găsit că nu este cu putinţă asemenea drum şi nu a mai ieşit nimic din această propunere, şi apoi a fost ales Târgu Jiu, la care s-a rămas un timp până să se vadă şi să se afle dacă // p. 632
s-ar putea găsi şi stabili acolo o comunicaţie neîntreruptă peste munţi. Pentru aceasta şi eu am primit de la Excelenţa sa poruncă hotărâtă să observ bine în timpul lucrărilor mele configuraţia şi poziţiile din munţi. Şi s-a descoperit acolo că s-ar putea stabili o comunicaţie de-a

[100] *Novaich* pe Gilort. O potecă suie într-adevăr de acolo în munţi, dar se opreşte la obârşia Lotrului.

www.dacoromanica.ro

lungul râului Jiu în sus, prin munți începând de la Bumbești [101] până la plaiul Jiului, anume acolo unde amândouă Jiurile se întâlnesc în munți, ceea ce se vede pe hărți. Și aceasta s-ar putea face cu mult mai puțină trudă și cheltuială decât s-a făcut pentru cea de-a lungul Oltului, pentru că aici ar fi de străpuns o cale de-abia trei ceasuri, pe când de-a lungul Oltului fusese un drum ajungând la cinci mile. Pe lângă aceasta s-ar mai putea cruța timp, muncă și cheltuială, cum nu se putuse face acolo, pentru că aici nu trebuie să fii silit să te ții mereu pe o singură parte a Jiului, așa cum a trebuit să se facă de-a lungul Oltului, ci când dai de o stâncă mare ce-ți stă în cale și te împiedică, o poți lăsa în pace, trecând cu un pod peste Jiu, așa cum s-a făcut peste Lotru, pentru că acesta (râul Jiu) nu este mult mai lat ca acela ⟨Lotrul⟩ și astfel pot fi ocolite asemenea stânci, datorită unui drum ⟨care ar trece⟩ pe partea cealaltă a apei și ar cere mai puțină muncă și cheltuială. Asemenea poduri nu ar fi mai multe de trei până la patru; un asemenea drum s-ar putea face cu o companie de 300 de oameni care ar lucra zilnic timp de un an și o cheltuială de 8 000 până la 9 000 de florini.

De la câmpia Jiului mai departe nu mai este nici chiar cea mai mică greutate, ci se merge de acolo pe drumul vechi care vine din munții Vulcan prin valea Crivadia peste muntele Tătăranului [102] la Baru [103] unde se află prima vamă din Transilvania în valea Hațegului; acest munte al Tătarului nu este deloc greu de urcat, întrucât țăranii trec încoace și încolo cu încărcături de fân; dar chiar și acesta ar putea fi ocolit mergând primprejur pe la Merișor prin valea Crivadia spre Jiul unguresc.

Dacă s-ar împlini acest lucru ca să fie străpuns un drum de-a lungul Jiului, ar fi cuminte și necesar ca să fie desființată poteca de pe munții Vulcan, ceea ce se poate face cu cea mai mare ușurință când te ridici pe partea oltenească pe sub muntele Zănoaga (?) [104], unde își au românii palanca lor, întrucât de amândouă părțile drumului foarte aproape de el sunt văi foarte adânci și sălbatice; și încă și mai ușor poate fi stricată — pe plaiul Vulcan, pe care se coboară poteca înapoi pe câmpia Jiului, anume sus, acolo unde aceasta iese din munți, la Făgețel [105], (punct) care este însemnat în hărți cu cerneală roșie, dar acolo pe spinarea sau creasta plaiului sau muntelui [106], unde este strâmtă de tot și mărginită pe amândouă părțile cu prăpăstii foarte adânci, acolo poate fi tăiată cu ușurință și stricată pentru a nu mai putea fi folosită.

Acest drum a fost aprobat de Excelența sa domnul general feldmareșal, conte de Königsegg [107] și de aceea a venit el însuși cu prilejul ultimei sale inspecții și organizări a Olteniei să cerceteze configurația pământului în jurul Târgu Jiului și a munților pe unde trece râul Jiu și el a văzut și a aflat că acel loc este cel mai potrivit și mai bine așezat pentru reședința și capitala provinciei, mai întâi din cauza poziției, căci în acest loc se pot construi acele lucrări de întărire de care ar putea fi

---

[101] *Bombojeste* = Bumbești, sat.
[102] *Berg Tartarlui*, cf. pe harta autorului Piatra Tatarului.
[103] *Baar* (= Baru Mare și Baru Mic pe Streiu la V de Crivadia).
[104] *M. Sennoya (M. Sennoga)*, cf. pe hartă la S de m. Vulcan.
[105] *Talzelle (Fuczelle)*, cf. pe harta autorului *M(untele) Fadsezel* = Făgețel.
[106] *Playsive Berg (der Play, sive Berg* = Plai sau munte).
[107] Lothar Joseph Georg von Königsegg (1673—1751), comandant general imperial în Transilvania (1722—1726).

www.dacoromanica.ro

nevoie pentru apărarea localităţii, pe de altă parte, din cauza comunicaţiilor pe care le poţi avea de aici mai sigure şi lesnicioase cu multe alte locuri, cum ar fi cu Transilvania pe drumul de-a lungul Jiului în valea Haţegului, de acolo la Alba Iulia şi Sibiu sau prin Deva, spre Arad în Ungaria, sau prin Poarta de Fier [108] spre Caransebeş în Banat.

Această Poartă de Fier este o depresiune în munţii mari, unde rămâne un munte mai scund, aşa cum se vede pe hartă, pe care trec dintr-o parte în alta ţărani cu căruţe încărcate cu fân, şi care poate fi îmbunătăţită şi mai mult cu puţină osteneală.

De la Târgu Jiu comunicaţia cea mai scurtă şi mai sigură cu Orşova se face pe drumul arătat pe hărţi, prin depresiunea de sub munţi de la Brădiceni [109] // şi Baia de Aramă [110] care ce-i drept nu se face p. 633
acuma în chip deosebit cu carele din cauza unor stânci ce se află în două locuri de pe acel drum, primele la Ponoarele [111] lângă Baia de Aramă, celelalte lângă Dunăre pe la Vodiţa, unde a fost cantonat odinioară generalul Veterani şi a înzestrat acest drum cu o întăritură.

Acest drum este acoperit dinspre regiunea de câmpie [112] de Măgurele sau promontoriile [113] amintite şi mai sus şi nu se poate ajunge la el pe nicăieri din partea câmpiei, de la râul Jiu şi până la Dunăre, decât doar pe un drum peste Motru [114] şi apoi pe drumul pornind de la Cerneţi, descris şi desemnat ⟨pe hartă⟩, de asemenea, pe o potecă de la „Ketschora Marga" [115] — peste muntele pe sub care curge Topolniţa dar unde sunt stânci prinejdioase — la Marga.

De la Târgu Jiu la Râmnic drumul merge din nou neîntrerupt pe sub munţi pe lângă mănăstirile Crasna, Polovraci [116], Hurez [117], Bistriţa şi Govora, mai departe spre Ocna [118] şi Râmnic, după cum se vede şi e notat pe hartă.

Jos în câmpie coboară drumul principal pe valea principală a acestei ţări cu care se întâlnesc toate celelalte văi şi se unesc cu ea, anume pe valea Jiului de-a lungul râului, coborând spre Craiova şi aşa mai departe etc. şi pe care îl poţi tăia în multe locuri din pricina situaţiei favorabile a munţilor şi îl poţi apăra cu puţine trupe după cum s-a arătat mai înainte. Îndeosebi de la Ţânţăreni confluenţa Gilortului şi a Motrului [119] până la Işalniţa [120], confluenţa Amaradiei cu Jiul, unde adeseori se brodeşte ca mulţumită cursului şi a albiei Jiului să poată fi ocupată pe deplin şi închisă întreaga vale cu o mie de oameni şi chiar mai puţini.

Lucru pe care l-au observat bine înaintaşii noştri, de aceea au închis partea de sus a ţării de sub munţi cu o întăritură îndreptată împotriva părţii de jos de la Dunăre şi făcută aici la Răcari, pentru că so-

---

[108] Din Haţeg spre Banat.
[109] *Bredischen (Bredizschen)*, jud. Gorj.
[110] *Baja de Arama* — jud. Mehedinţi.
[111] *Ponara. (Ponora)* = Ponoare, jud. Mehedinţi.
[112] *Landseithen.*
[113] *Moguri seu Promontoria.*
[114] *der Mosen ; (der Motru).*
[115] *Vitschore Marga ; Kitschora Marga* = Marga, sat, la N de Schitul Topolniţa.
[116] *Polonatsch ;* (Polvratsch).
[117] *Ores*, apoi *Bistritz.*
[118] *Orkna ; (Ockna).*
[119] *Moten ; (Motru)* (în realitate între Gura Motrului şi vărsarea Gilortului în Jiu există o mică distanţă).
[120] Ischalnitza = Işalniţa, sat la N de Craiova, jud. Dolj.

www.dacoromanica.ro

coteau asigurate flancurile pe amândouă părţile, atât pe partea dreaptă înspre Dunăre şi Orşova, cât şi pe mâna stângă înspre Olt, datorită mulţimii de munţi şi văi pomenite mai sus, care sunt anevoioase şi multe chiar aproape cu neputinţă de trecut; din care cauză unii voiau să propună ca pentru motivele amintite mai sus să aşeze aici dacă nu însăşi capitala, cel puţin depozitul principal al provinciei şi să-l facă anume la Ţânţăreni unde este mai mult loc disponibil decât la Răcari.

Mai întâi pentru că este aşezat în mijlocul ţării, pe lângă aceasta pentru că acolo se poate avea aer curat, apă bună, destule lemne precum şi toate cele necesare pe care le cere traiul într-o asemenea localitate. Pe de altă parte pentru că se poate avea comunicaţia de aici cu toate celelalte localităţi din întreaga ţară mai lesne şi mai nemijlocit, îndeosebi cu Orşova şi cu posturile de la Dunăre, ceea ce este esenţial. Cu Orşova prin valea Motrului până la Strehaia [121] care Strehaia este o mănăstire destul de bine clădită cu biserica izolată în mijlocul unei curţi înconjurată de clădiri înalte cu două caturi cu odăi boltite, pivniţe bune şi bine închise [121bis]. Au fost clădite de Mihai vodă, care a stat el însuşi acolo câtva timp, dar în timpul războiului din urmă cu turcii au fost arse cu desăvârşire de tătari, totuşi fără distrugerea totală a zidurilor care au rămas toate în picioare şi care ar putea fi reparate din nou cu puţină cheltuială şi rânduite pentru aşezarea unei întăriturii pentru pază şi siguranţa drumurilor, atât spre Orşova prin valea Husniţei[122], cât şi de-a lungul Motrului spre Baia de Aramă sau sus spre munţi, cum se vede pe hartă. Generalul Veterani a vrut, la vremea lui, să înzestreze acel loc cu o întăritură şi se începuse chiar să se facă parapete şi şanţuri, dar nu s-a terminat şi nu s-a făcut nimic.

De la Strehaia drumul merge spre Orşova printr-o vale adâncă[123], la care nu poţi ajunge nici pe o parte, nici pe cealaltă din cauza munţilor, până la Fântâna domnească [124], de acolo peste muntele Furca Bistriţii [125], Câmpul Balotăi [126] şi Erghevita [127] spre Cerneţi şi Orşova; pe acest drum au mers necontenit tătarii şi trebuiau să meargă când se îndreptau în vreme de război spre Orşova şi mai departe în Banat,
p. 634 şi treceau mereu // din Ţara Românească peste Olt pe la Slatina, mai sus de Brâncoveni [128] şi de acolo se duceau spre Craiova, unde se împărţeau din nevoia furajului în două hoarde, dintre care una se îndrepta înspre Dunăre la Balta Verde [129], iar cealaltă mergea pe drumul mai sus arătat pe la Ţânţăreni şi Strehaia spre Cerneţi, unde se întâlneau din nou; drumul pe lângă Dunăre pe care mergea cealaltă hoardă ar fi cel mai bine de oprit şi mai uşor de apărat pe valea Broscarilor [130] şi pe muntele Curgul [131], acolo unde munţii pe care i-am pomenit adeseori ajung până la Dunăre.

---

[121] *Esterhaja.*
[121bis] În text: im Gevierte Geschlossen.
[122] *Stanitzer Thal; (Husnizer Thal).*
[123] Valea Huşniţei.
[124] *Fontena Dominasca* pe valea Huşniţei.
[125] Furca Bistritzi (Bistriţa e imediat la S de Erghevita).
[126] *Kimpul Ballotae.*
[127] *Irglovitza (Irgewitza).*
[128] Sat, jud. Olt.
[129] La E de Ostrovu Mare, jud. Olt.
[130] *Thal Broscarilor* (Broscorilor). La E de Ostrovul Corbului.
[131] *Curgue (Curgul)* neidentificat — lipseşte pe harta autorului.

www.dacoromanica.ro

În al treilea rând prin postul de la Ţânţăreni[132], nu numai că s-ar tăia cu desăvârşire şi s-ar opri cu totul drumul tătarilor spre Orşova în Banat, ci şi toată partea de sus a ţării ar fi acoperită prin aceasta, şi într-acolo s-ar putea retrage oamenii din partea de jos a ţării în faţa forţelor năvălitoare ale duşmanilor şi nu ar fi siliţi să le cadă pradă de îndată.

Într-adevăr întreaga Dunăre ar fi şi ar rămâne prin aceasta sigură şi acoperită pentru că posturile de pază lăsate în jos de-a lungul ei ar putea fi sprijinite de aici în chipul cel mai uşor şi simplu, pe când dimpotrivă ar aduce atâta nesiguranţă pentru duşman, încât acesta nu s-ar putea folosi de ea (= de Dunăre) împotriva Orşovei şi tot astfel mai departe în susul ei împotriva Banatului şi a Belgradului.

De aceea dacă Belgradul este situat şi în această stare că nu poate fi cucerit fără vase, trebuie socotită această provincie a Olteniei ca un adevărat meterez al acelor ţări, anume Transilvania şi Banatul, împotriva turcilor şi să fie considerată şi luată în seamă pentru poziţia ei deosebit de bună şi îndeajuns dovedită pentru apărare. Mai trebuie observat că mai sus de locul unde se sfârşesc bălţile, care se află ceva mai jos de Vidin, acolo unde curge pe partea bulgărească apa Vidboul[133], Dunărea este foarte strâmtă cum nu a fost niciodată în Oltenia, încât poţi să tragi cu tunul pe partea cealaltă şi de asemenea din partea noastră se poate ajunge până la ⟨Dunăre⟩ fără a-ţi uda picioarele[134]. Altminteri, mai jos de Vidin, se lăţeşte foarte mult şi se văd o mulţime de vase mari cu toate pânzele înaintând foarte repede chiar împotriva cursului apei.

Mai sus de Vidin şi până la Orşova sunt mai multe locuri de amândouă părţile Dunării unde poţi ajunge până la aceasta fără a-ţi uda picioarele.

Mai departe trebuie să mai adaug, că de la vărsarea Oltului în Dunăre până la Vidin, duşmanul nu poate face nicăieri poduri peste ea ⟨= Dunăre⟩ decât la Rahova[135], unde se varsă Jiul, şi la Celei[136] — unde începe via Traiana şi unde trebuie să fi fost odinioară un pod — din pricina mulţimei de bălţi foarte mari şi foarte adânci care se ţin lanţ de la râul Olt pe care l-am amintit mai sus până aproape de Vidin pe partea noastră oltenească şi care se întind de-a lungul Dunării după cum se observă pe hartă; şi în aceste locuri lucrul este destul de greu şi peste mână, pentru că nici aici nu poţi ajunge până la ea fără a-ţi uda picioarele, ci trebuie să treci pe poduri; la Ghidiciu în faţa Lom Palancăi[137], bălţile sunt de asemenea foarte anevoioase şi nu pot fi trecute fără poduri.

VII. Despre împărţirea (administrativă) a ţării

Aceasta (Oltenia) este împărţită în cinci judeţe care sunt: judeţul Vâlcea, judeţul Jiului de sus şi al Jiului de jos, Romanaţi şi judeţul Mehedinţi.

---

[132] *Tintaren.*
[133] *Vidboul.*
[134] *mit trocknem Fuss* (adică fără a trece prin bălţi).
[135] *Orsova* (!) wo die Syll einfliesset *(Oreava).*
[136] *Cselech,* (Cselleh).
[137] *Compalancka (Lompalanca).*

www.dacoromanica.ro

În judeţul Vâlcea se află capitala Râmnic, unde e reşedinţa episcopală, precum şi Ocnele Mari [138] sau Saltzburg de unde se extrage sarea şi unde se ţine un bâlci mare săptămânal.

În judeţul Jiului de Sus localităţile cele mai însemnate sunt Târgu Jiu şi Brădiceni, amândouă sunt târguri.

În judeţul Jiului de Jos cea mai însemnată localitate şi actuala capitală a provinciei este Craiova despre care s-a pomenit mai înainte.

p. 635 În judeţul Romanaţi capitala este Caracal [139], acum un târg, dar // pe vremuri a fost reşedinţa domnilor întregii Ţări Româneşti (!) [140] apoi Brâncoveni, locul de obârşie al domnului Constantin Brâncoveanu, unde a fost un palat mare, dar care a fost devastat de către tătari în timpul ultimului război; mai este Islazul la vărsarea Oltului în Dunăre [141], un târg păcătos, apoi Celei, un sat aşezat la cinci ceasuri mai sus de vărsarea Oltului în Dunăre despre care e de observat că împăratul Traian — alţii spun Adrian — ar fi avut în acest loc un pod de lemn peste Dunăre, dar de la care nu s-a găsit şi nu se vede nimic, deşi se găsesc ruine, bucăţi de zid şi şanţuri de cetăţi pe amândouă malurile Dunării care au putut fi făcute pentru apărarea şi paza podurilor pomenite, cum se observă în hărţile provinciei; tot aici se mai găsesc încă multe monede vechi printre care şi ⟨unele⟩ triunghiulare sau pătrate [142] şi se găsesc chiar pe ogorul unde ară ţăranii. Chiar de aici începea drumul pietruit „Via Traiani", cunoscut de toţi istoricii şi însemnat pe toate hărţile, care se mai vede lămurit în mai multe locuri până mai sus de Râmnic şi pe care se mai circulă; ţăranii îl numesc „Calea Troianului" [143]; acesta mergea până la Cozia şi până în munţi, unde pomenitul Traian a voit să pună să se facă un drum de-a lungul Oltului peste munţi spre Transilvania şi s-a şi început să se lucreze la el, dar nu s-a urmat mai departe, ci a rămas în părăsire, după cum s-a amintit mai sus.

În judeţul Mehedinţi, localităţile cele mai însemnate sunt Cerneţi, odinioară reşedinţă domnească [144], şi Baia de Aramă, aceasta este renumită şi pentru minele de aramă, dar de altminteri amândouă sunt numai nişte biete târguri.

VIII. Despre stema ţării

Străvechea stemă a acestei ţări înfăţişa soarele şi luna [145], dar după ce Ioan de Hunedoara a izgonit pe turci şi a adus Ţara Românească sub suzeranitatea Ungariei şi Transilvaniei a împreunat stema sa cu cea românească ⟨a Ţării Româneşti⟩ şi i-a dat în locul inelului

[138] *Okna.*

[139] *Caracko (Caraska).*

[140] Eroare provenind desigur din asocierea făcută cu menţiunea ce urmează a localităţii Brâncoveni.

[141] În Hurmuzaki e omisă menţiunea Celeiului în text şi adăugată apoi sub formă de notă în josul paginii: „Un târg prost, *apoi Celei (Czelech), un sat la vărsarea Oltului în Dunăre* (nota autor). Această notă introduce de fapt o nouă confuzie, deoarece face din Celei o localitate la vărsarea Oltului (!).

[142] *Worunter drey und viereckigte* (!).

[143] În Hurmuzaki, *Cali Troianatni i.e. viam Trojanam;* în ms. *Cale Trojanului...* etc.

[144] Inexact.

[145] În stema Ţării Româneşti figura încă din veacul al XIV-lea o pasăre cu o cruce în cioc (cf. sigiliul lui Vladislav voievod de la 20 ianuarie 1368).

www.dacoromanica.ro

crucea ungurească (!) în cioc, şi în ghiare o bucată dintr-un butuc de vie pe care atârnă un ciorchine de strugure pentru a aminti de bogăţia în vin a acestei ţări [146]. Dar pentru ca şi fiecare judeţ să-şi aibă propriul său semn şi propria sa stemă, Excelenţa sa domnul general feldmareşal conte de Stainville a ales pentru fiecare o stemă proprie care se leagă de însuşirile sale deosebite.

Astfel pentru judeţul Vâlcea, un pom roditor, pentru că acolo cresc multe poame; pentru Jiul de Sus, un cerb, subliniind prin aceasta vânătorile aducătoare de vânat mult; pentru judeţul Jiul de Jos, un peşte din cauza multelor pescării de mare folos; pentru Romanaţi, un snop de grâu, iar pentru judeţul Mehedinţi un stup pentru a arăta belşugul de roade şi marele folos de pe urma albinelor pe care aceste două judeţe le au mai presus de celelalte.

IX. Despre slujba religioasă

Organizarea lor religioasă este luată mai mult după cea a creştinilor ortodocşi, fără alte ceremonii deosebite; autoritatea asupra lor o are un episcop cu reşedinţa la Râmnic şi care atârnă în cele bisericeşti de episcopul din Belgrad, iar în cele laice [147] de Excelenţa sa domnul general comandant al Transilvaniei; clerul celălalt constă din călugări şi popi, cei dintâi sunt monahi care trăiesc în mănăstire şi au venituri îndestulătoare de la bunurile care le-au fost lăsate moştenire ca: sate, ogoare, livezi, vii etc. şi pe deasupra şi ţigani robi. În fruntea oricărei mănăstiri stă un egumen, asemenea unui abate, pe care îl numesc în limba lor Sfinţia ta [148] şi // care conduce administraţia religioasă a mănăs- p. 636
tirii sale. Există asemenea mănăstiri în Oltenia cu numele următoare: mai întâi mănăstirile de călugări: Râmnic, Tismana, Călui [149], Polovraci, Arnota [150], Bistriţa, Arhanghelii, Sărăcineşti, Titireci [151], Govora, Cozia, Motru, Cetăţuia, Cornet, Brâncoveni, Sadova, Strehaia, Bucovăţ, Hotărani [152], Stăneşti, Jitianu [153], Hurez, Tânţăreni, Segarcea, Topolniţa, Cioclovina. Mănăstiri de călugăriţe sunt: Ostrov, Dintr-un lemn [154], Surpatele, Mamul.

Nici ei înşişi nu ştiu dacă urmează regula Sfântului Vasile sau a lui Hieronim [155] ca odinioară călugării greci. În fiecare mănăstire ei se împart în trei categorii: „Rossophoros, Microphinos şi Megalosphinos", aceştia din urmă pot fi comparaţi cu cei numiţi la noi eremiţi.

Popii fac ⟨îndeobşte⟩ cam tot ce fac preoţii de mir şi îndeplinesc slujbele în parohii; ei nu se deosebesc de laici decât printr-un potcap de postav albastru, pe care nu-l scot înaintea nimănui, şi prin pletele lor lungi, pe care nu le taie niciodată; altminteri fac plugărie şi înde-

---

[146] Confuzie vădită.
[147] *In civilibus.*
[148] În Hurmuzaki: *Svinzita*, în ms. *Svintzieta.*
[149] *Calui.*
[150] *Arnauta.*
[151] *Titeresti*, în ms Titerets.
[152] *Hotera.*
[153] *Sydian.*
[154] *Ulemne.*
[155] Întemeietorii monahismului răsăritean şi apusean.

www.dacoromanica.ro

plinesc fără deosebire muncile ţărăneşti întocmai ca ţăranii. Toată învăţătura lor nu constă decât în puţin citit şi scris şi aceasta cu litere româneşti (cirilice) în limba slavonă din care ei adeseori nu înţeleg nici un cuvânt, nici călugării din mănăstiri nu înţeleg de cele mai multe ori nici chiar ei înşişi nimic decât puţină greacă veche, iar cine poate s-o rupă puţin pe latineşte este socotit ca o minune de erudiţie. Preoţii pomeniţi mai sus au voie să se însoare, dar numai cu o fecioară şi numai o dată; dacă îi moare unuia soţia, el nu are voie să se lase mânat de poftă şi să-şi caute o alta, dacă nu vrea să se lepede de preoţia lui şi să fie socotit iar ca un ţăran în toată legea. În fiecare sat sau târg sunt doi, patru, şase, opt şi zece popi, după cum este şi localitatea, şi de îndată ce sunt sfinţiţi nu mai dau nimănui nimic decât doar episcopului, căruia îi dau în toţi, anii o dată sau de două ori, de la trei până la patru taleri cu leu.

Călugăriţele poartă întocmai ca şi călugării îmbrăcăminte lungă, dreaptă, neagră şi cea mai mare parte din evlavia lor constă, ca şi aceea a călugărilor, în abţinerea de la căsătorie, de la înfruptarea cu carne şi în baterea multor mătănii, adeseori fac în 24 de ore de la trei până la şase sute de mătănii, adică fac semnul crucii, la care fiecare îşi îndoaie trupul până la pământ şi ajunge să se proptească pe degetul cel mare sau pe vârful degetelor rostind totodată: „Gospodi pomilui", ceea ce înseamnă: doamne miluieşte. Cele mai bătrâne şi superioarele lor se bucură şi ele [156] de mare cinste; sunt numite în limba lor „stareţe", cum am zice superioare, şi intitulate ca şi egumenii „Sfinţia Ta"; îşi au bunurile lor lăsate de ctitorii lor la fel ca şi călugării; fiecare din aceste mănăstiri are un popă bătrân, căsătorit, în faţa căruia se spovedesc şi care face slujba bisericească pentru ele.

Aici mai sunt şi câţiva catolici care nu sunt români, ci bulgari, şi sunt numai negustori; ei locuiesc la Craiova, Râmnic şi Brădiceni, unde îşi au şi bisericile lor.

Despre boieri

Ceilalţi locuitori ai ţării se împart în boieri, adică în nobilime, şi în ţărănime. Despre oraşe şi orăşeni nu se ştie acolo nimic. Dacă nobilii sau boierii ar fi întrebaţi de hrisoavele dovedind vechimea boieriei lor, ei nu ar putea înfăţişa nimic. De altfel nu le pasă prea mult şi oricine este privit şi socotit ca boier dacă are atâta avere încât să se poată îmbrăca după obiceiurile lor ca un boier. Ei nu socotesc că ar fi nevoie de ceva instrucţie cavalerească dacă fiii lor pot citi puţin şi scrie, aceasta este mai aleasă pregătire cavalerească a lor ca să poată ajunge ciocoi sau zapcii pentru a stoarce din ţară pentru părinţii lor dijmele oilor şi porcilor cu un câştig personal al lor; la ei unul care a studiat ceva latinească este o pasăre rară, deşi nu li se poate tăgădui o iscusinţă firească; ba chiar sunt destul de isteţi la toate [157].

---

[156] Adică întocmai ca şi stareţii mănăstirilor de călugări.

[157] Se observă şi la Schwanz ca, de altfel, şi la Tige şi la alţi ofiţeri imperiali o atitudine dilatorie faţă de români, după cum el împărtăşeşte punctul de vedere comun al ocupanţilor străini sau se lasă în voia propriilor sale impresii.

www.dacoromanica.ro

Trebuie observat despre aceşti ţărani ai lor că nici unul nu este şerb, ci numai ţiganii trebuie să slujească boierilor lor ca robi şi atunci sunt folosiţi îndeobşte ca brutari, bucătari, lăutari, feciori, iar ţigăncile sunt folosite de obicei ca femei şi fete în casă, lucrătoare la gherghef şi doici[158]; dar de vreme ce mulţi dintre ţăranii amintiţi mai sus nu sunt moşneni, adică ţărani cu pământ sau oameni aşezaţi care au pământul lor propriu, ci trebuie să muncească pământul boierilor şi să-şi crească vitele pe pământul acestora, sunt uneori împovăraţi destul de rău[159].

XII. Despre îndeletniciri, felul de viaţă şi comerţ

Din acestea se poate uşor înţelege care este îndeletnicirea locuitorilor de aici din ţară, anume plugăria şi îngrijirea viilor, creşterea vitelor şi a albinelor. Tot din acestea constă şi negoţul lor în cea mai mare măsură, adică din cai, oi, vite, miere, ceară, unt, vin, lână, peşte şi porci, pe care îi mână cu droaia în Transilvania. Ca meseriaşi, găseşti doar puţini cizmari şi croitori, cât şi blănari. Maiştri meşteşugari[160] nu sunt deloc, decât doar dacă am vrea să socotim astfel pe ţiganii care îndestulează toată ţara cu munca lor de fierari şi lăcătuşi.

În ce priveşte felul lor de viaţă, ei nu sunt greu de mulţumit cu mâncarea, grâu, carne, peşte şi vânat se pot avea din belşug, dar la gătit nu se pricep. Apoi şi multele posturi condamnă pe bieţii români, de cele mai multe ori, la usturoi, ceapă şi supă de varză; pâine se mănâncă de asemenea puţină, căci boierii înşişi şi toţi cei care sunt mai de seamă, întrebuinţează în locul ei azimă, adică un aluat de făină de grâu cea mai bună şi cea mai albă, copt în spuză, iar cei de rând un aluat din făină de mei sau chiar mămăligă, adică o fiertură vârtoasă de făină de păpuşoi fiartă cu apă într-o tingire, putând apoi fi tăiată cu cuţitul. Dar pe de altă parte, vinul bun şi mult trebuie să suplinească într-o oarecare măsură acest cusur.

XIII. Despre portul şi îmbrăcămintea lor

Portul şi îmbrăcămintea celor mai de seamă este asemănător cu acela al polonilor, dar nu în ceea ce priveşte pe al femeilor, după cum se vede din desenele[161] alăturate. Ţăranii merg vara îmbrăcaţi cu o cămaşă pe care ei o lasă să atârne peste iţari; îşi încing trupul cu o cingătoare îngustă, iar în locul cizmelor polone poartă opinci croite din piele netăbăcită de porc sau de vită, pe care ei le leagă meşteşugit de picior cu nojiţe şi le numesc opinci „Opintsch".

Iarna îşi acoperă capul cu căciuli păroase de blană de miel şi trupul cu cojoace lungi de blană de oaie care au blana pe dinafară şi care atârnă până la glezne; îşi înfăşoară picioarele cu multe obiele, pe care ei le leagă cu multe nojiţe împletite până deasupra piciorului.

---

[158] *Säugammen.*
[159] *Hart mitgenommen.*
[160] *Künstler.* Se face deosebire între Handwerker şi Künstler.
[161] Nu se află în manuscrisul german.

www.dacoromanica.ro

XIV. Despre jelirea morților și despre joc

Când sunt în doliu, umblă cu capul gol pe care leagă o bucată îngustă de pânză de lățimea unei palme și ale cărei capete atârnă în jos pe spate lungi de o șchioapă.

p. 638 Când joacă se prind cu toți de mână — oricâți ar fi — și fac un cerc mare, iar pe lăutari, toți țigani de rând, îi pun la mijloc lângă o găleată cu apă și joacă în jurul ei; muzica lor se ia, de cele mai multe ori, după cea turcească, au instrumente proaste pe care și le fac ei înșiși, tobe obișnuite, viori și fluiere; vioara este o jumătate de dovleac, acoperită cu pergament; toba este o sită obișnuită acoperită pe amândouă părțile cu pergament; fluiere își fac din orice bucată de lemn, fiecare cântă mai mult printr-un gângurit și zbârnâit din gură decât prin fluierat și ⟨jocul⟩ degetelor, dar ⟨sunetul⟩viorii, ei îl exprimă prin cântec [162].

XV. Despre locuințele lor

Locuințele lor erau odinioară mai mult sub pământ, pe acestea ei le numesc bordeie, dar după ce Excelența sa domnul general comandant a poruncit să fie clădite case, ei au început să locuiască în case deasupra pământului.

Printre mănăstirile lor se află unele mari și destul de bine clădite; odăile de sus ca și cele de jos sunt boltite. Dintre casele stăpânirii sau ale boierilor se găsesc puține bune afară de hanul de la Craiova și de palatul domnului Constantin la Brâncoveni, unde se afla casa lui de baștină.

XVI. Despre apele și râurile acestei țări

Dintre apele, râurile, bălțile și pescăriile lor, Dunărea este cea mai mare și cea mai bogată; după aceasta vin Oltul și râul Jiu. Pe Dunăre și în Dunăre este mai întâi deosebit de ciudată „Datateka" (!)[163], adecă vârtejul sau vâltoarea Dunării care este la opt ceasuri mai sus de Orșova, unde Dunărea se rostogolește grozav și face valuri mari și corăbierii trebuie să fie cu ochii în patru pentru a scăpa de vreo nenorocire și de aceea pe amândouă malurile Dunării stau ridicate cruci mari pe stâncile înalte, spre a înlesni trecerea prin aceste locuri primejdioase. Și mai jos este o insulă pe care se află satul Poreci [164] și o întăritură cu garnizoana în apropiere. Ceva mai jos se află locul cel mai îngust al Dunării; acolo unde se strecoară îngustându-se printre munții înalți, anume printre stâncile „Stirbetzi" [165] și Măgura [166]; se observă că pe sub cea din urmă ⟨ = Măgura⟩ curge apa din valea „Poniokova" [167],

---

[163] *Das Geigen aber durch Singen exprimieren.*

[163] În Hurmuzaki: *Datalka, So Vortex oder Würbel* (în mss. *Datateka sive Vortex...* etc.

[164] *Poretsch (Poredsch).*

[165] Neidentificat.

[166] *Magura (Magara).*

[167] *Ponikova... (Poniokova).*

www.dacoromanica.ro

așa cum se vede pe hartă; acolo într-o adâncitură a muntelui pomenit lângă apă, trebuie să fie o Matriță (?) sau materie din care iau naștere în toți anii foarte multe musculițe sau țânțari mici [168] care sunt negru-cenușii și mult mai mici decât țânțarii obișnuiți; aceștia când ajung la maturitate în borta, unde jos la Dunăre izvorăște Ponikova din stânca Măgura și ⟨ care⟩ se numește Rivnița [169], se îmbulzesc afară neînchipuit de mulți întocmai ca un roi de albine și de obicei, când e vremea liniștită sau când suflă vântul de la apus, adică vine la vale împreună cu Dunărea, adică vin cu vântul în țară pe valea prin care curge Dunărea și în așa mare mulțime încât acolo pe unde se duc întunecă cerul; când însă vântul le e potrivnic, venind de jos în sus, el oprește roiul și îl gonește înapoi și îl aruncă iar în Dunăre, ceea ce bucură pe țărani și pe localnici, căci acolo unde ajung aceste gângănii fac mare prăpăd printre vitele mari de care se prind iar și iar, mai ales acolo unde sunt deschizături cum sunt urechile, nările etc. și adeseori răpun multe vite; împotriva lor țăranii aprind focuri mari, mai ales din gunoi. Iar vitele s-au învățat și ele și se înghesuie fiecare înaintea celeilalte spre fum. Această roire se întâmplă de obicei de două ori pe an.

Nu departe de locul îngustării Dunării pomenit mai sus se află orașul Orșova, numit mai înainte „Bediognum" [170] și în apropiere, mai jos de el, se află fortul Carlsfried" [171] de curând așezat pe Dunăre. p. 639

Între cele două localități pomenite în urmă se varsă în Dunăre Cerna, o apă repede și limpede; în unele locuri, când acestea nu sunt ajunse de ploaie sau de apa zăpezilor, ea poate fi trecută călare sau cu piciorul; pe lângă ea cam la patru ore de urcuș pe munte se află Mehadia, o stațiune termală renumită; apa este atât de caldă încât abia o poți răbda. Lumea vine aici din lung și din lat și mulți se vindecă mai ales de boli contractate adică de râie, lepră și alte vechi metehne. Acest ⟨râu⟩ Cerna izvorăște din munții mari Retezat [172], Custurul Mare [173] și Osle[174], merge necontenit prin ei și printre ei până ce se varsă în Dunăre, după cum se vede pe hartă.

La trei ceasuri mai sus ⟨de vărsarea Cernei⟩ în Dunăre, vine ⟨să se verse⟩ în ea Biela [175], o apă limpede și repede lângă care este așezată trecătoarea Mehadia.

În ultimul război cu turcii domnul general Herleval [176] s-a apărat vitejește cu patru sute de oameni în această Mehadie, a ținut pe loc până la 40 000 de oameni și de mai multe ori a respins atacul lor; acolo se află o întăritură mică și slabă, iar din pricina locului strâmt între munți nici nu se poate adăuga mare lucru, totuși ar fi foarte mare nevoie să se facă ceva, întrucât este o trecătoare principală înspre Banat și care nu este ușor de ocolit ⟨de dușman⟩. Dar despre aceasta va fi vorba mai pe larg mai apoi.

---

[168] Este musca columbacă numită astfel după cetatea Golubać.
[169] *Vorttiniza heissl (so Ruiniza heissl).*
[170] *Beliogonum (Beldiognum).*
[171] *Friedensburg (Carlsfried).*
[172] *Retischat.*
[173] *Kusturul mare.*
[174] Pe harta autorului apar *M. Oslae Mare* și *M. Oslae mic.*
[175] *Bellrecka* (adică râul alb).
[176] *Obristwachmeister Herleval.*

www.dacoromanica.ro

Din cauza timpului scurt nu vreau să mai lungesc vorba scriind despre apele și râurile care nu ar avea ceva deosebit întrucât din desenul de pe hartă pot fi mult mai bine arătate și cunoscute albia și obârșia fiecărui râu decât se poate înțelege dintr-o scriere dezlânată.

Ceva mai jos de sus-pomenita Orșovă se află Vodița unde este granița și prima vamă românească.

Curând după aceea este acel loc rău și primejdios al cursului Dunării, denumit Cataracta sau Poarta de Fier, pe turcește Demir Capî [176bis], unde deși Dunărea este foarte lată dar este semănată pretutindeni cu stânci de piatră ce cresc din ea din care vezi foarte multe scoțând capul la suprafață apoi ele nu se întind într-un brâu prea lat, ci oarecum ca un lanț de-a curmezișul întregii lățimi a Dunării ; apa lovindu-se de aceste stânci și praguri face un vuet grozav și aruncă așa valuri încât văzând vasele fărâmate din care au mai rămas fragmente înfipte în vârful stâncilor, înțelegi cât e de mare primejdia să străbați pe acolo... etc.

Curând după această cataractă, după ce se mai domolește Dunărea, se văd urmele și rămășițele podului de piatră al lui Traian, unde pe amândouă malurile și chiar în apă se mai văd încă bucăți late și înalte de pod de la stâlpii podului amintit, iar corăbierii și pescarii spun că atunci când Dunărea e mică, ei pot să atingă și să nimerească cu prăjini lungi în mijlocul Dunării mai multe din asemenea bucăți de zid. Pe unul din acești stâlpi, scriu istoricii că ar fi fost următoarea inscripție :

Providentia Augusti
vere Pontificis
Virtus Romana quid non domat ?
Sub jugum *ure* rapitur et
Danubius ! [177].

Mi-am dat multă osteneală ca să văd această inscripție |pe ruine, dar nu am putut găsi nimic.

În apropierea podului pomenit, pe partea românească, fusese ca un cap de pod [178] un turn mare pătrat, din care se mai văd încă bucăți mari și înalte de zid, având împrejur șanțuri duble adânci și care și în
p. 640 ziua de astăzi e numit de băștinași Turnu Severin [179] și locul // unde se află și care este o fâșie de șes frumos și neted (un colț, unde iese Dunărea din munții înalți) se numește de asemenea Câmpul Severinului [180].

Istoricii pomenesc și de un oraș pe care împăratul Severus l-ar fi clădit, dar în apropiere de turnul pomenit nu se află nimic, însă de partea cealaltă a Dunării, în Serbia, ⟨se află⟩ ceva mai sus o clădire pătrată așezată aproape de Dunăre pe care turcii o numesc Feth-Islam [181] iar băștinașii Cladova, și care este locuită de turci și prevăzută cu o garnizoană de ieniceri.

De partea aceasta a Dunării se află Târgul Cerneți, la o jumătate de ceas în jos de Dunăre și de Turnu Severin pomenit mai sus...

176bis *Demur Capi.*

177 Inscripția e pomenită între alții de Reicherstorffer, la care pare să se refere autorul, cf. relatarea lui Reicherstorffer din vol. I al seriei de față. — După *jugum*, de citit : *esce* în loc de *ure*.

178 *Fait du pont* (sic), (*Tête du Pont*).

179 *Turris Severini.*

180 *Kimpul Severinului.*

181 *Fetislav.*

www.dacoromanica.ro

...Chiar în faţa Vidinului se află o insulă foarte mare, în Dunăre, numită Calafat; este tot atât de lungă şi chiar mai lungă cu o bucată bună decât cetatea însăşi; dar este în cea mai mare parte aşezată foarte aproape de partea românească, astfel că poţi să treci călare şi prin vad atunci când apa este mică, întrucât fundul însăşi al Dunării este solid acolo; dar este în întregime dominată de sus pe toată lungimea ei de bătaia tunurilor în anfiladă, aşa cum se arată pe hartă în dreptul satului Calafat, unde tocmai a fost odinioară o baterie ale cărei şanţuri se mai văd lămurit; înspre această insulă se află în apropiere de Dunăre, pe partea aceasta, o porţiune de pământ uscat şi puţin mai ridicat, care este înconjurat pe laturi de o baltă mică; şi pe acest pământ spre Dunăre, se mai află în mijlocul insulei o movilă sau o ridicătură şi în jurul acesteia a fost odinioară o întăritură, după cum se observă pe hartă; şi de la acest deal până la Vidin, pe Dunăre, sunt 625 de stânjeni...

...De la Vidin Dunărea se lărgeşte şi înaintează domol în linie dreaptă spre // răsărit şi pe ea trec în sus şi în jos vase mari şi grele p. 641
cu pânzele întinse, dominate mereu de malul înalt din partea Bulgariei care sus este cu desăvârşire neted, după cum se observă pe hartă.

Lângă ea se află jos oraşele turceşti: Lom Palanca, Tzibru [182], Palanca, Rahova [183] şi Nicopol, unde s-au retras mai ales cei mai mulţi turci din Timişoara şi Belgrad şi acolo s-au întărit; acestea sunt locuri proaste cu palisade (pălănci) şi cu şanţuri mici, dar pline de turci şi pretutindeni se găsesc ruine de la clădirile vechi romane... etc.

Cât despre partea românească, trebuie observat că la Dunăre, ceva mai jos de Vidin, începe o baltă mare şi se întinde neîntrerupt de-a lungul Dunării până la vărsarea Jiului, iar de acolo până la vărsarea Oltului, nu se poate ajunge niciodată din cauza acelor bălţi până la Dunăre, afară doar de punctele Ghidiciu [184] dincolo de Lom Palanca, de Schela Ciobanului [185] în dreptul Rahovei şi de Celei [186] mai sus de Gura Oltului, şi nici aici nu se ajunge pe uscat, ci pe poduri (?) [187].

După Dunăre, cel mai mare râu este Oltul, care vine din Transilvania unde izvorăşte în Ţara Secuilor din munţii Tarcău [188], la graniţa moldovenească, trece prin Ţara Bârsei, de unde ia cu el multe alte ape izvorâte din munţi, trece dincolo de Făgăraş spre Turnu-Roşu, de unde îşi croieşte drum ca o săgeată, vuind timp de zece ceasuri prin munţii înalţi din care curg multe ape înspre el, dar eu socot că nu e nevoie să le înşir aici cu de-amănuntul; dimpotrivă, ele pot fi văzute mult mai lămurit pe hartă, cu numele, izvorul şi albia lor şi aceasta cu atât mai mult cu cât nu am găsit la toate lucruri vrednice de observat, afară doar de Olteţ care se varsă în Olt la Fălcoi [189]; ceva mai jos de confluenţa lui a fost un oraş roman, pe care ţăranii îl numesc „Antim" [190] şi de la care se mai văd clar în diferite locuri ruinele şi zidurile.

---

[182] *Ziben.* La vărsarea râului Cibrice în Dunăre pe partea bulgărească.
[183] *Ortava şi Oreava (Oreava).*
[184] *Ghidisch = Ghidiciu,* sat, com. Piscul Vechi.
[185] *Csoban* — adică Schela Ciobanului, numele mai vechi al Bechetului.
[186] *Cselleh* = Celeiu, sat.
[187] *Auch hier nicht trocken sondern durch Uberfuhren.*
[188] *Targu.*
[189] *Falckoy (Falkoy).*
[190] *Anthien (Anthin),* pe hartă Antim.

www.dacoromanica.ro

Lângă Olteț, mai la deal, nu prea departe sub munți, în satele Prigorie [191], Zorilești (?) [192] și Gruiul [193] arde pământul, dar nu cu flăcări, ci se încinge ca jarul; adică acolo se află în pământ prin tot locul, și în stare masivă, și în bucăți, o piatră cenușie lungă și lată de câțiva stânjeni crescută una într-alta ca straturile de ardezie [194]; când ajunge acest foc la ea și începe să se încingă, nu se potolește, ci se încinge mai departe sub pământ, atât cât se întinde în lung și în lat. Am băgat înăuntru nuiele lungi și verzi pe care le-am scos după câteva minute înroșite de foc; acea piatră nu se încinge numai sus pe înălțimi, ci și jos în vale și lângă apă, chiar acolo unde apa trece peste ea și ea tot nu se stinge.

Este vrednic de observat despre Olt că Excelența sa domnul general feldmareșal conte de Stainville în ultimul război cu turcii, în anul 1717, a pus să fie făcut navigabil pe porțiunea din munți de la Turnu Roșu la Cozia pe unde nu mersese nici o luntre de când curge Oltul din cauza stâncilor ascunse care se aflau în multe locuri sub apa râului și de care se izbea cu putere Oltul, și înainte de a se avânta mai departe, ridica valuri înalte cu așa vuet încât nu era cu putință să treci cu vreo luntre, ba te și îngrozeai numai când priveai așa ceva stând de o parte, până ce în sfârșit s-a găsit mijlocul de a sfredeli stâncile de sub apă, de a introduce în ele cu anumite procedee praf de pușcă și de a le face să explodeze sub apă, ceea ce a reușit bine, astfel că luntrașii români pot să treacă fără teamă prin locurile primejdioase Laprodan [195], Cârlig [196], Armăsar [197] cu luntre scurte și țesite făcute anume în acest
p. 642 scop. Dintre acestea erau vreo 20 care mergeau neîntrerupt // pentru a duce la vale rechizitele de război ca provizii și altele de care era nevoie, până ce noul drum pe lângă Olt ar fi practicabil și s-ar putea merge cu carele... etc.

Adâncimea Oltului nu este pretutindeni aceeași, ci în mai multe locuri când este mic poate fi trecut călare, cum s-a spus mai sus; dar totuși mai degrabă jos, în regiunea de câmpie, unde este lat, decât sus, unde este îngust și curge năvalnic de la Strassburg [198] la Cozia două locuri primejdioase oricând chiar și atunci când apele nu sunt umflate; dar când Oltul vine mare nu poate nicidecum fi trecut.

Râul Jiu izvorăște din munții mari dintre Țara Românească și Transilvania, din două locuri deosebite, de aceea își are fiecare și propriul său nume; unul se numește Jiul unguresc [199] care izvorăște din cei mai înalți munți, munții Parângului [200], Piatra Tăiată [201], Stogul [202] și

---

[191] *Brigorie (Prigoria)* pe malul drept al Oltețului la S de Polovraci.

[192] *Zigurești* = lipsește de pe hartă. Oare = Zorilești care se află în apropiere (?).

[193] *Graul* — *(Gruul)* — la S de Prigorie.

[194] *es gibt daselbst hin und her Salz und Stückweis, ein graues Stein in die Erd etliche Klafter lang und breit der wie Schiefer in einander gewachsen.*

[195] *Zaprodan (Laprodan)*. Oare la Projeni? Projeni e ceva mai la N de confluența Lotrului.

[196] *Kurliy (Kürlig)*.

[197] *Armaszar.*

[198] Este vorba de așa numita Arxavia pomenită mai înainte.

[199] *Ungerl*, Syll.

[200] *Monte Barongull (Parengull).*

[201] *Piatra tejata.*

[202] *Stogur.*

www.dacoromanica.ro

Muntele Petru [203], celălalt se numește Jiul românesc [204] care izvorăște din munții Retezat [205] sau Osle, Sturul și Custura Mare [206].

Amândouă au lunci [207] mari și câmpii foarte mănoase pentru creșterea vitelor, cum se observă pe hartă, sunt bine populate de unguri și de români de parcă ar fi un singur sat împreună.

Acești oameni au bogății mari în oi, vite și albine, între plaiurile sau munții lor Șes [208] și Cândrelul [209] se întâlnesc amândouă Jiurile în câmpia Jiului și trec astfel unite printre stânci înalte și sălbatice care se prelungesc din munții Vulcan și Polatista [210] și după trei ceasuri ajung cu mare vuiet la Bumbești [211] și Purceni [212].

Deasupra Târgu Jiului, ieșind din munți la șes, acolo unde se vede un vechi val roman nu departe de aici, în satul Bârlești [213] în valea Bradko [214] se văd de asemenea zidurile și întăriturile unor vechi fortificații.

De aici la vale, se varsă foarte multe ape în Jiu; dar negăsind nimic vrednic de amintit la ele le trec sub tăcere.

Jalești [215], Isworna (?) [216] și Isverna (?) toate trei ape mari din județul Jiului de Sus țâșnesc și izvorăsc dintr-odată din pământ, cu unda lor întreagă [217].

Apele Topolniței [218] și ale „Băii de Aramă" [219] din județul Mehedinți merg cu unda lor întreagă pe sub munți prin punctele însemnate pe hartă pentru a fi văzute acolo.

După ce râul ⟨Jiu⟩ a luat cu el atâtea ape, el trece pe lângă Craiova și ⟨se⟩ varsă prin două guri în Dunăre cam în dreptul Rahovei [220].

XVII. Despre bălți

În această provincie a Olteniei nu se află bălți însemnate decât lângă Jiu, de la Craiova până la Dunăre, și apoi de-a lungul Dunării, dintr-un punct ceva mai jos de Vidin până la vărsarea Jiului și apoi din nou de la Jiu până la vărsarea Oltului, despre care s-a pomenit mai sus.

---

[203] *Monte Petru.*

[204] *valachische Syll.*

[205] *Relisat* apoi *Osle... Sturull.*

[206] *Custurull-Mare.*

[207] *Loncken.*

[208] *Sehes (Sches)* pe hartă cf. valea Sches pe malul stâng al Jiului la S de mica vale Slatinioara. Pe hartă însă nu apare un munte cu numele acesta.

[209] *Kundelul.*

[210] *Polasissa (Polatista).* Pe malul stâng al Jiului.

[211] *Pombojest (Bombojest).*

[212] *Porosen (Porczen).*

[213] *Pârlessi (Bârlești).*

[214] *Wallebrath (Valebrath),* cf. pe hartă *Bradko* la N de Porceni.

[215] *Sellesch.*

[216] *Isworno* și *Isverna.*

[217] Adecă nu se îmbogățesc treptat cu apele unor afluenți ca râurile amintite mai înainte.

[218] *Topolnitza.*

[219] *Baja de Arama.*

[220] *Arkova (Oreava)* = Rahova în Bulgaria.

www.dacoromanica.ro

Mai este o altă baltă în județul Mehedinți la câteva ceasuri de Cerneți; începe nu departe de Erghevița [221] și merge până la Balta Verde [222] pe Dunăre. Între această baltă și Dunăre este destul loc și acolo se află foarte multă iarbă; din care cauză tătarii și turcii se adună cu toții acolo în toate războaiele, pentru a porni de acolo în marș, și își aveau
p. 643 acolo locul lor de întâlnire, iar când se întorceau spre casă // își aduceau acolo prada și prinșii de război; adeseori stau acolo câte patru și opt săptămâni, și chiar mai mult, căci acest colț de țară din cauza bălților și a Dunării este aproape ca și închis de jur împrejur.

XVIII. Despre pescuit (pescării)

Este un lucru îndeobște cunoscut ce apă bogată în pești are Dunărea, cel mai de seamă pește din Dunăre este morunul: acesta se prinde în cantități mari [223] și cei mai mulți pe porțiunea de la Poarta de Fier și Podul lui Traian până la vărsarea Timocului.

Un alt loc de pescuit tot atât de bogat se află în bălțile de lângă Dunăre, unde se prind mai mulți crapi, plătici [224], știucă etc. și tot felul de pești. Când Dunărea e mare și se revarsă în bălți, trec peștii din Dunăre, în ele. În aceste bălți își au partea lor din pescuit și diferiți particulari, boieri, cât și mănăstiri.

În Olt și în Jiu se află tot soiul de pești pentru că este o apă rece de munte; sunt mai ales păstrăvi... și lostrițe, în toate celelalte ape sunt păstrăvi roșii, păstrăvi și șalăi cu prisosință.

XIX. Despre munți

Despre starea munților din această țară s-a vorbit mai înainte, anume că aceștia sunt niște munți foarte înalți, sălbatici și închiși de mai multe văi adânci ce se confundă aproape unele într-altele, poalele lor sunt întotdeauna sălbatice și acoperite cu copaci; atât în Transilvania, cât și în Oltenia munții înalți se termină scurt și fără veste. Sus pe acești munți se află foarte multe pășuni, unde își mână locuitorii din amândouă părțile munților vara oile și vitele; dar din cauza vremii rele ele nu pot să stea sus mai mult de trei luni și chiar în acest scurt răstimp trebuie ⟨ciobanii⟩ să fie cu multă băgare de seamă ca să nu fie surprinși de vifor și de furtună și să se nenorocească împreună cu vitele lor; după cum sunt destule exemple de acestea, căci nu de mult un vifor și o ceață deasă, surprinzând o cireadă întreagă de vite ale bieților locuitori de pe Lotru, tocmai lângă muntele Stogul unde poteca de la Sebeș trece dincolo și unde izvorăsc Lotrul și Jiul [225], a gonit-o din urmă și a prăvălit-o jos peste stânci.

---

[221] *Orcavet (Oreavez)* probabil Erghevița la SE de Cerneți și la V de Padina.

[222] *Palthaverse (Baltha Verde)*.

[223] *Welcher Hausenfang-Kayl ist in den Morästen neben der Donau...* etc. (de citit: geil = abundent).

[224] *Praxen (Braxen)* = Brachsen; *Abruthen (Alruthen)*, poate Abraupe (lote vulgaris); *Laxforellen (Lachsforellen)*; *Semling (Sämling)* probabil: Salbling (Salmo Sevelinus) — păstrăv roșu; *Aschen*.

[225] E vorba de Jiul „unguresc".

www.dacoromanica.ro

Pe muntele Robul lângă Olt, un fulger a răpus o turmă întreagă de oi dintr-un trăznet. Chiar atunci când vremea este foarte senină se lasă adeseori în câteva clipe o ceaţă atât de deasă, încât aproape te înăbuşă şi abia poţi vedea la patru sau cinci stânjeni înainte. Din această cauză ciobanii ridică pe potecile pe care trebuie să treacă neapărat, la fiecare 15 sau 20 de stânjeni, pietre după care să se poată îndrepta şi călăuzi.

În anul 1720 vântul a surprins cu o asemenea ceaţă unsprezece oameni însuraţi din satul Cornereva [226], lângă Mehedinţi în Banat, pe muntele Serotim [227]. Aceştia au fost luaţi şi aruncaţi jos de pe stânci. Dintre ei, unul singur, care a căzut de asemenea la pământ, a scăpat; eu însumi am ajutat la punerea pietrelor lor de pomenire pe locul de pe care i-a luat vântul, căci această nenorocire s-a întâmplat cu câteva zile înainte de a fi sosit eu cu treaba mea pe acolo.

Aceasta este particularitatea pe care o are acest lanţ de munţi din cauza furtunilor; socot că nu mai e nevoie să scriu despre poziţia şi aşezarea sa, deoarece acestea se pot vedea mult mai lămurit din desenul de pe hartă, unde sunt însemnate toate ramificaţiile, munţii şi văile cu numele lor, decât ar putea fi descrise cu pana.//

XX. Despre productivitatea ţării şi despre creşterea vitelor

p. 644

Această ţară este un pământ binecuvântat în privinţa tuturor plantelor şi bucatelor, are o iarbă deasă şi grasă, un pământ mănos, ce rodeşte tot felul de grâne, poame etc. etc. vin şi vite de tot soiul [228], îndeosebi vite mari, oi, albine, porci şi cai.

Acolo sunt păduri de fag şi de stejar, aducătoare de mult folos, care slujesc la îngrăşarea multor mii de porci, sunt izvoare din cele mai limpezi în tot locul şi peşti de toate felurile, de care s-a mai vorbit.

Iarna este întotdeauna blândă şi nu ţine mult; cade puţină zăpadă şi adeseori chiar deloc în câmpie, astfel că vitele, caii şi oile, aproape că nu au nevoie de grajduri şi nutreţ de iarnă sau chiar deloc.

Primăvara este timpurie şi o dată cu ea răsare iarba, astfel că adeseori se şi poate strânge furaj şi de cele mai multe ori chiar în luna aprilie. Toamna este adeseori întocmai ca primăvara şi eu însumi am văzut mulţi pomi înflorind din nou şi dând roade ⟨a doua oară⟩ şi am auzit privighetorile cântând tot atât de vesel ca primăvara.

În timpul verii arşiţa este mare şi ţine până în octombrie, lucru cu care sunt obişnuiţi localnicii, străinii însă trebuie să se ferească de a bea băuturi reci când sunt înfierbântaţi, căci amândouă băuturile ⟨=şi vinul şi apa⟩ pot fi găsite pretutindeni datorită vinului bun, apei proaspete şi izvoarelor reci.

Până în vremea aceasta [229] le prieşte vitelor, apoi în iulie, august şi septembrie ele nu se mai pot hrăni la şes din cauza căldurii şi din această pricină slăbesc; trebuie să le ducă şi să le ţină, acum, pe păşunile grase şi răcoroase din munţi.

---

[226] *Concreva (Conereva)* pe hartă Kornereva pe râul Bicla.
[227] *Scrotim (Serothin).*
[228] *...von allerhand Orthen (?), (Arth).*
[229] Adică până în toiul verii.

www.dacoromanica.ro

Trebuie știut despre oile lor că au lâna cea mai aleasă din tot ținutul acesta și în fiecare an se vând numai în Transilvania mai multe mii de saci ⟨de lână⟩, căci cea de dincolo este prea aspră și nu se poate face din ea decât o dimie grosolană.

Vânat este de toate soiurile : cerbi, căprioare și porci mistreți, în munți : urși, râși, căprioare etc., tot felul de păsări sălbatice : fazani, găini de munte [230], potârnichii, ierunci, dropii, lebede, gâște sălbatice și rațe sălbatice se găsesc la Dunăre, prin bălțile ei cu miile.

Într-un cuvânt acestei țări nu-i lipsește nimic decât doar oamenii și aceasta pentru că și în timpul ultimului război cu turcii a fost sărăcită de multe mii de oameni ridicați pe sus de aici de către tătari.

Mai multe persoane care au fost de față la numărătoarea prinșilor la Vidin și la Nicopole în ultimul război cu turcii mi-au spus că s-au numărat peste 130 000 de suflete cu mici și cu mari, care au fost duși în robie de către turci, din această țară și din Banat, aceasta se poate vedea și în hărțile din județele Romanați, Jiul de Jos și Mehedinți, unde satele sunt foarte rare și însemnate cu trăsături subțiri, căci și în acestea se găsesc puțini locuitori.

XXI. Despre minereuri și mine

Despre mine de aur și de argint nu știe nimeni să spună dacă se află vreunele pe undeva, dar nu e nici o îndoială că s-ar putea găsi și descoperi unele. Căci de unde vine aurul frumos ales și atât de curat, cum nu se mai găsește nicăieri în toată Transilvania și Ungaria, pe care spălătorii de aur îl găsesc în Olt, precum și în unele ape care se varsă în el izvorând din munți, și pe care îl predau în fiecare an, în valoare de mai multe mii de guldeni [231], decât tocmai din pământ și din munți. Acest lucru l-a înțeles foarte bine domnul conte de Stainville și din această pricină se înființase o companie deosebită de spălători de aur
p. 645 care să caute și să cerceteze din // ce vale și din ce munți vine acest aur, pentru ca să se poată găsi asemenea vâne de aur, care trebuie să fie foarte bogate și mari, deoarece spălătorii de aur au găsit în Olt bucăți masive de aur din cel mai curat, de mărimea unor boabe mari de fasole.

Această companie a început să cerceteze și a observat că pe Olt nu s-ar găsi aur decât puțin mai sus de mănăstirea Cornet în Loviștea, unde au găsit deosebit de mult aur la vărsarea apei Băiașilor [232] în Olt în fața acelei mănăstiri Cornet, apă care vine de la Pasul Perișani [233] și trece pe lângă satul Băiașu — care înseamnă miner — de unde și-a luat numele râul Băiașilor, adică râul minerilor, curgând până în Olt, de aceea Excelența sa de vrednică pomenire a hotărât să fie întrebați locuitorii de acolo dacă n-a fost odinioară acolo o mină, dar nimeni nu a putut să dea aici o lămurire și pentru că această localitate se află pe partea turcească nu a putut să ducă cercetările mai departe.

---

[230] *Bürck hühner* (= *Berghuhner*) o specie de potârnichi. In ms. *Birch, feld und Haselhühner.*

[231] *Gulden*, monedă la început numai de aur, apoi și de argint.

[232] *Bojaschilar* și mai departe *Ru Boyaschilor* (= Râul Băiașilor), azi Băieșu.

[233] *Perischor-Pass* (*Perischan-Pass*).

www.dacoromanica.ro

Mergând mai jos a pus să fie cercetate şi alte ape care se varsă în Olt şi a găsit aur în Lotru [234], până în apa Rudăreasa [235], care izvorăşte din mijlocul munţilor şi se varsă în Lotru, şi aici au găsit aur; dar a murit Excelenţa sa [236] şi această lucrare vrednică de laudă a rămas baltă pentru că nu era nimeni care să sprijine acea companie.

La Baia de Aramă, în judeţul Mehedinţi, se află o mină de cupru care mai înainte era foarte productivă, dar acuma merge foarte rău.

La Baia de Fier, lângă mănăstirea Polovraci [237], în judeţul Jiului de Sus, a fost o mină de fier, dar acum nu se mai exploatează.

La Ocna[238] sau Saltzburg, la un ceas mai jos de Râmnic în judeţul Vâlcea, sunt ocnele cu cea mai frumoasă şi mai curată sare care mai înainte, pe vremea turcilor, erau arendate cu 40 000 de guldeni anual; acum poate că aduce tot atâta; am văzut şi mărgăritare care ar fi fost găsite în râul Jiu, în locul unde apa Tismanei se întâlneşte cu apa Isvornei.

Ar mai fi încă mai multe de spus despre unele sau altele dacă pe de o parte aş avea vreme, şi pe de alta aş socoti că sunt din sfera mea ⟨de cunoştinţe⟩ şi dacă iarăşi nu aş fi încredinţat că domnii ofiţeri care stau în Oltenia au făcut-o până acum...

---

[234] *Lothen (Lotra).*
[235] *Ruderassa.*
[236] La 21 octombrie 1720.
[237] *Poloratisch (Polovratzsch).*
[238] = Ocnele Mari.

www.dacoromanica.ro

MIHAIL SCHENDOS VAN DER BECK

(1691?—circa 1736)

Medicul Mihail Schendos s-a născut la Veneţia probabil în 1691, ca fiu al lui Manole Schendos din Castoria (Macedonia) şi al Pierinei Avrami, cretană — sora lui Ioan Avramios (sau Avrami, Abrami), binecunoscutul predicator de curte al lui C. Brâncoveanu —, fiind botezat la biserica ortodoxă Sf. Gheorghe. A studiat la Universitatea din Padova, obţinând la 18 ianuarie 1713 titlul de iatrofilosof. Nu este exclus să-şi fi prelungit studiile încă doi ani spre a obţine calificarea de „physicus" adică de cunoscător şi al tehnicii tratamentelor medicale. În 1718 a fost angajat ca medic militar al armatei imperiale în războiul cu Turcia (fiind aliată cu Veneţia), trecând apoi ca medic al an basadei imperiale trimise la Constantinopol pentru tratative în frunte cu contele de Virmond. Îl regăsim apoi în Transilvania.

În adevăr, la moartea unchiului său, Ioan Abrami — care căzuse în dizgraţia lui Nicolae vodă Mavrocordat, fiind chiar osândit la moarte şi salvat doar de capturarea la vreme a domnului de către imperiali, când a putut şi el trece munţii, alăturându-se boierilor ce invocau ocrotirea împăratului şi făcând şi el apoi parte alături de boierii Radu Golescu şi Ilie Ştirbei din delegaţia ce mergea la Viena, unde de altminteri s-a şi stins —, Mihail Schendos s-a îndreptat spre Braşov spre a ridica moştenirea sa, constând din bunurile depuse de Abrami acolo, dar nu a putut pătrunde în acel oraş din cauza ciumei. A ajuns însă în curând medicul personal al generalului de Stainville, comandantul militar al Transilvaniei şi al Olteniei ocupate de austrieci. Acesta având un deosebit interes pentru cercetările chimice, l-a preţuit pentru cunoştinţele sale în acest domeniu şi, când a fost să inspecteze Oltenia în 1719, l-a luat cu sine. Cât era încă la Craiova, au sosit trimişii lui Nicolae Mavrocordat la guvernator cu rugămintea să i se trimită cât mai neîntârziat un medic, întrucât se îmbolnăvise foarte rău de friguri şi ţara întreagă era bântuită de ciumă.

Expediat îndată de Stainville la Bucureşti, autorul s-a dus — cum afirmă el — plin de îndoială, trezită în sufletul său de citirea relatărilor din Ţara Românească cuprinse în *Istoria lui Del Chiaro*. La Bucureşti a stat 18 zile în care timp l-a îngrijit pe domn, readucându-l la sănătate, mulţumită doctoriilor ce le adusese cu dânsul. Reîntors la Craiova, unde se mai afla încă feldmareşalul de Stainville, a pornit la o cercetare a subsolului Olteniei pentru depistarea bogăţiilor sale minerale, fiind mai ales interesat de apele termale. În cursul explorărilor sale a fost asistat de un căpitan, bun topograf, care nu era altul decât Friedrich Schwanz ce lucra la harta Olteniei. Mostre din rocile adunate au fost trimise de el în 1720 eminentului specialist Samuel Köleseri, medic şi el, care publicase de curând *Auraria Romano-Dacica* (cf. *Călători*, VIII, p. 616 şi urm.), precum şi fostului său profesor de la Padova, Antonio Valisnieri, iar textul tratatului său intitulat *Historico-physico-topographica... etc. Descriptio* a fost supus lui Köleseri care a vrut să-l publice odată cu lucrarea sa proprie: *Descrierea Daciei*... care însă nu a mai văzut lumina tiparului. În schimb tratatul lui Schendos a apărut în 1724 în revista „Galeria di Minerva riaperta", scoasă la Veneţia de profesorul Antonio Valisnieri şi de poetul şi publicistul Apostolo Zeno, bun prieten la un moment dat al lui del Chiaro. Din toate lucrările lui, aceasta este cea mai temeinică şi mai aproape de realitate. S-ar părea că ar fi colaborat cu Köleseri şi la o lu-

www.dacoromanica.ro

crare intitulată: *Hecathene seu descriptio et explicatio critica omnium lapidum Daciae*, care însă a rămas nepublicată.

Schendos a rămas în slujba lui Stainville până la moartea acestuia, la Deva la 21 oct. 1721, când a pornit spre Viena să-şi caute alte rosturi.

Invitat cu mare stăruinţă de Nicolae Mavrocordat în Ţara Românească, unde i se promitea locul de medic principal (archiatros), se hotărăşte în 1721 — în ciuda faptului că ar fi fost chemat tot atunci de Dimitrie Cantemir în Rusia — să meargă în Ţara Românească, după ce şi-a pregătit o farmacie întreagă, cumpărată pe cheltuiala sa, în speranţa recuperării sumelor vărsate atât pentru farmacie, cât şi pentru tocmirea unui spiţer, unui „chirurg" (= felcer) şi a unui secretar. Închiriind o corabie la Viena, a plecat pe Dunăre, trecând pe la Porţile de Fier cu oarecare primejdie şi ajungând, în sfârşit, după o lună de zile la Bucureşti.

Acolo a dus daruri scumpe şi a mai cheltuit pentru a-şi face rost de haine după portul oriental, potrivit poruncii domnului. Socotelile au început să se cam strice când a cerut restituirea cheltuielilor în valoarea de 3 000 de taleri renani, domnul i-a obiectat lipsa de bani, ceea ce i-a dus indignarea la culme. Într-o *Apologie* a sa, publicată împreună cu altă scriere în 1723, el îl atacă cu vehemenţă, vorbind de firea lui zgârcită, răzbunătoare, nespus de bănuitoare, despre persecuţiile, jafurile şi confiscările poruncite de el, despre delatorii din slujba sa şi despre starea de plâns a poporului. Iar ca om, îl acuză de viciile cele mai infame, necruţându-i nici familia declarată foarte de jos, nici căsnicia, nici copiii, în sfârşit, declarând că scrierile cu care se mândrea nu îi aparţineau. Pe deasupra mai ţinea şi o casetă cu otravă pentru înlăturarea unor rude destul de apropiate. El se plânge şi de felul cum a fost gonit din ţară, fără însă a arăta cauzele expulzării sale după o şedere de şase luni.

Explicaţia pe care o dă în scrierea amintită e destul de încurcată. Domnul i-ar fi cerut să pună la cale o intrigă împotriva Casei de Austria şi ar fi vrut să-l trimită la Constantinopol, ceea ce el a refuzat.

[Această versiune seamănă foarte mult cu aceea a lui Nicolae de Porta, invocând şi el, în sept. 1717, intenţia aceluiaşi domn, Nicolae Mavrocordat, de a-l trimite, în 1716, la Constantinopol pentru a confirma o intrigă pusă la cale de domn (contra lui Ştefan Cantacuzino). În 1719 Schendos a putut foarte bine afla chiar de la Nicolae de Porta la Craiova despre această atribuire tot atât de fantezistă ca cea invocată apoi de el însuşi]. Aşadar, atunci N. Mavrocordat, acuzându-l de legături vinovate cu vecinii, i-ar fi ridicat nu numai hârtiile sale de liberă trecere în împărăţia habsburgică, ci şi toate actele sale manuscrise: chitanţe, adeverinţe de obligaţii active şi pasive etc., nelăsându-i decât hainele şi silindu-l să treacă în Transilvania. Domnul nemulţumindu-se cu atât, l-a reclamat ulterior în faţa autorităţilor imperiale ca otrăvitor. Cât priveşte bunurile mişcătoare rămase autorului de la unchiul său amintit mai sus, domnul trimisese dinainte pe egumenul Corneliu de la mănăstirea Mărgineni să le ridice din Braşov şi să le aducă în Ţara Românească, făcându-se stăpân pe ele. Ca urmare la plângerea domnului, consiliul de război de la Viena, la 10. I. 1722, a recomandat contelui de Virmond, succesorul lui Stainville, să cerceteze mai de aproape cazul şi să-i pună în vedere lui Schendos să nu rămână în oraşul de reşedinţă al guvernatorului şi nici în posesiunile ereditare ale Casei de Austria, trimiţând totodată un răspuns acceptabil domnului, căruia însă trebuia să-i ceară şi unele dovezi ale acuzaţiilor aduse (ianuarie 1722; cf. C. Giurescu, *Materiale*, I, p. 515—516).

Schendos, care se îndreptase spre Alba-Iulia, nu a mai zăbovit mult în Transilvania, ci s-a dus la Augsburg, unde a tipărit în 1723 o lucrare de medicină cu titlul de *Empirica ilustris* etc. precedată de o *Apologie* a autorului împotriva înşelătoriilor lui Mavrocordat şi publicată sub un pseudonim transparent „par le docteur Conrad du Schebben", acest nume fiind o anagramă a numelui de Schendo van der Bech. Această ediţie apărută la Augsburg la editorii Merz şi Meyern era arătată intenţionat drept o a doua ediţie revăzută şi îmbunătăţită, după cea publicată la Londra (!). În această *Apologie* pătimaşă îl înfăţişează pe Nicolae Mavrocordat în culorile cele mai negre. Când mai apoi, după un scurt popas în slujba electorului Maximilian al Bavariei, ajunge în cursul călătoriilor sale prin Italia, Portugalia şi Olanda, în sfârşit la Veneţia în 1724, el umblă tot mascat, chipurile de teama răzbunării lui Mavrocordat. La Ve-

www.dacoromanica.ro

neţia primeşte invitaţia de a merge la St. Petersburg, unde spunea că îl mai chemase şi mai înainte Dimitrie Cantemir, să-i fie medic. Mai trăia încă ţarul Petru. Prin Amsterdam şi Copenhaga ajunge la St. Petersburg, unde e primit de marele amiral şi intră în slujba împăratului (scrisoarea lui din 15 oct. 1724, citată de Pray în notiţa sa introductivă) ca medic militar şi inspector al spitalului de la St. Petersburg, cu contract pe patru ani şi cu o plată anuală de 400 de ruble de aur, precum şi alte înlesniri. Un an după aceea, i se propune să însoţească solia ţarului în China, dar el refuză. La 24 febr. 1725 e cooptat membru al Academiei de ştiinţe din St. Petersburg urmând în curând să fie cooptat şi de cea de la Berlin. Aceasta, înfiinţată de curând, era bucuroasă de noi membri. Ca şi pentru cooptarea lui Dimitrie Cantemir, corespondenţa în acest scop a fost purtată de fostul preceptor al ţareviciului Alexei (cel executat crunt de Petru cel Mare), Baronul Huyssen, rămas mai departe în Rusia, de unde nu a fost autorizat să plece decât în 1739, anul morţii sale, el murind pe drum. La 7 iulie 1726, Schendos era ales membru al Academiei berlineze la cererea sa, transmisă prin Huyssen din St. Petersburg la 3 iunie 1726, deci într-un timp record. Baronul avusese grijă să menţioneze şederea candidatului în Ţara Românească, ca medic al lui Mavrocordat şi, prin urmare, să cunoască ţara şi oamenii de acolo, ceea ce l-ar pune în măsură să completeze lucrarea neterminată a lui Cantemir, făgăduită de acesta Academiei, numită *Dacia vetus et nova* şi chiar să comunice manuscrisul original şi fără voia moştenitorilor împreună cu propriile sale adnotări, întrucât putea avea acces la el, fiind medicul tinerilor principi. Huyssen îl îndemnase chiar să intre în posesia originalului, ceea ce s-ar fi şi întâmplat ! El se mai angaja să trimită şi diferite disertaţii ştiinţifice despre descoperirile sale în fizică şi chimie medicală. Ulterior, în decembrie 1726, Huyssen comunică Academiei că Schendos *copiază în taină* acel manuscris păzit cu vigilenţă de moştenitori. Asigurări fără nici un temei, căci Schendos nu a trimis nimic din cele făgăduite, ci numai un discurs intitulat *Obscura exilii Ovidiani sedes*, având la bază informaţii din manuscrisul „Daciei" care îi fusese comunicat de Antioh Cantemir, cum îi scria el lui Köleseri la 25 sept. 1726. La 19 iunie 1727 directorul Academiei din Berlin îi scrie lui Huyssen : „După felul în care D. Van der Beck a înţeles să-şi publice cartea ar fi trebuit să prevadă că nu se va face agreat (qu'il ne fera pas sa cour") dacă într-adevăr el este un tot atât de desăvârşit om de curte pre cât este de bun filosof şi medic". Urma un fel de avertisment *(Je serais bien chagriné s'il lui arrivait de connaître une disgrâce)* legat de netrimeterea lucrărilor anunţate, unele de ordin medical. Tonul destul de dezaprobator se explică desigur dacă se observă că în 1727 apăreau în „Actele" Academiei imperiale de la Viena, unde reuşise să fie cooptat membru, tot în 1726, probabil mulţumită lui Köleseri, două tratate dedicate preşedintelui acelei Academii, unul despre unele rarităţi exotice din cele două Indii (adică cele Orientale şi Occidentale) şi mai ales despre Bezoar, iar al doilea tratat adresat lui Köleseri era o dare de seamă intitulată *Praesens Russiae literarie Status.* „Dizgraţia" la care se referă directorul Academiei berlineze ar putea însemna pur şi simplu o ameninţare cu excluderea din acest corp savant. Preferinţa dată de Schendos Academiei vieneze se explică prin legăturile pe care încerca să le menţină cu cercurile erudite din Italia, în contact cu centrul de la Viena. Cooptarea sa de către această Academie trebuia să răspundă în mod victorios campaniei de denigrare pornite contra sa de către Jean Leclerc, profesor şi teolog reputat din Amsterdam şi editorul unor periodice apreciate destinate lumii erudite. Acesta care era folosit de N. Mavrocordat pentru contactele sale cu savanţii din Occident era totodată bine plătit pentru a-l descalifica pe Schendos, autorul demascării sale. La calomniile acestuia răspundeau altele de acelaşi nivel. În această luptă a refuzat să fie amestecat Apostolo Zeno, poetul oficial al curţii vieneze, prieten de altminteri cu Schendos, şi veneţian ca şi el. Aceasta era lumea în care ar fi vrut să se întoarcă medicul rătăcit în climatul nesigur al Rusiei, în care se pierde fără urmă. Se ştie doar despre el că a murit prin 1736 deportat prin părţile răsăritene ale imperiului rus (Siberia?) în vârstă de vreo 50 de ani (!) sau mai de grabă de 45 de ani, ţinând seama de data botezului său în 1691.

Iată în ordine cronologică titlurile complete ale operelor sale :

Historico-Physico-Topographica Valahiae Austriacae subterraneae descriptio ad famigeratissimum Daciae secretarium Samuelem Köleserium de Keres-Eer vitum dignitate ac litteris

www.dacoromanica.ro

illustrissimum epistolari stylo exarata a Michele Schendo R. C. Eq. Vanderbech AA. LL. Philos. ac V. Medic. laureato Doctore (textul cu data 2 iulie 1720 a fost tipărit la Veneția în 1724 în revista „Galeria di Minerva riaperta" și apoi retipărit de Seifert în 1780 ca adaos la ediția a doua a cărții *Auraria Romano-Dacica* tipărită la Pojon (Bratislava) și Cașovia și însoțit de o hartă a Oltenici, fără nume de autor, aparținând lui Friedrich Schwanz von Springfels, precum și de o notiță introductivă a lui G. Pray.

Urmează în ordinea compunerii, dar nu a tipăririi, *Empirica illustris per septem nobilissima euporistica familiaria remedia ad totidem gravissimos et frequentiores morbos profligandos, auctore Mich. Schendo R.C.S. Eq. van der Bech, Phil. et Med. Doct. Addita auctoris Apologia adversus Maurocordati Sycophantias* par le docteur Conrad du Schebben, Ed. altera, Prototypo, Londinensi emendatior et elegantior, Augsburg bey Merz und Meyern 1723. 8°. (Manuscrisul acestei lucrări se păstrează în biblioteca de la Göttingen, iar un exemplar tipărit în Biblioteca Muzeului Bruckenthal din Sibiu sub cota VII 6213. Extrase cuprinzătoare și rezumate din *Apologie* au fost date de I. Chr. Engel în *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, Halle, 1804, vol. IV/2, p. 11—15. Apoi cele două tratate amintite, în formă de epistolă, publicate în „Acta physico-medica Academiae Caesareae Leopoldino-Carolinae"... etc. Ephemerides, volumen I ... Norinbergae... An. MDCCXXVII, și anume pp. 111—124 *De quibusdam rariorbis Indiae utriusque exoticis, ac praecipue de terra sinica Bezoardica Tanzué dicta*, cu dedicația către președintele Academiei, apoi pp. 124—151 epistola a doua adresată lui Samuel Köleseri... etc. intitulată *Praesens Russiae Literarie Status*, în care îl pomenește elogios pe Atanasie Condoidis, fostul preceptor al fiilor lui D. Cantemir, lăudând apoi în mod elocvent pe domnul moldovean (pp. 131—149). Cam la aceeași dată a trimis Schendos la Berlin acest discurs pomenit mai înainte *Obscura exilii Ovidiani Sedes*.

La o dată neprecisă a tipărit o mică broșură despre Tomi „περὶ Τομέως".

M. Schendos a fost în corespondență cu Apostolo Zeno, A. Valisnieri, Samuel Köleseri, baronul Huyssen și alții și în polemică violentă cu Jean Leclerc.

Despre el au scris G. Pray, I. Chr. Engel ... și e menționat și de Sulzer în a sa *Geschichte*, t. II, p. 91—92. La noi s-au ocupat de el N. Iorga în *Istoria Românilor prin călători*, ed. II, p. 94 și C. D. Fortunescu, în semnalarea volumului *Auraria Romano-Dacica* al lui Köleseri, ed. din 1786, ce cuprinde textul lui Schendos despre cercetarea subsolului Olteniei, în „Arhivele Olteniei", 1937, pp. 267, 273—276; C. Dima-Drăgan, *250 de ani de la apariția primei descrieri a Olteniei*, în „Ramuri", Craiova, iulie 1974. În legătură cu Dimitrie Cantemir, și Academia din Berlin el apare în treacăt și în lucrarea lui P. P. Panaitescu: *Le Prince Démètre Cantemir et le mouvement intellectuel russe sous Pierre le Grand* în „Revue des Etudes slaves", Paris, VI (1926), fasc. 3—4, p. 249, și cu elemente noi în studiul lui Emil Pop, *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în „Studii" 22 (1969) nr. 5, pp. 836—837 și 845, anexa 5, și în acel al lui T. Truțer, *Aspecte inedite privind relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în „Forum", Revista învățământului superior, XII (1971), nr. 10, p. 79—80.

În legătură cu Samuel Köleseri apare și articolul lui Zsigmond Jakó: *Beiträge zu den Beziehungen des Rumänischen kulturellen Lebens mit der Deutschen Frühaufklärung...*", în „Revue roumaine d'histoire", VIII (1969), nr. 3, pp. 679—681.

În sfârșit, ca subiect principal, considerat în sine, se desprinde cu elemente biografice noi în următoarele două evocări: *Michel Schendos (Vanderbech) et les Pays Roumains*, de Cornelia Danielopol Papacostea în *Actele Congresului de la Atena* (sept. 1971), Atena, 1975, p. 79—83, și *Un médecin princier moins connu de la période phanariote, Michel Schendos Van der Bech (1691 — env. 1736)* de P. Cernovodeanu și N. Vătămanu, în „Balkan Studies", Thessaloniki, 18 (1977), partea I, p. 13—30, cu aportul unui material inedit aflător în arhiva Bisericii Negre din Brașov, constând din scrisorile lui Schendos către Köleseri, citate în notă.

În sfârșit o evocare mai veche rămasă până acum în arhiva Institutului de Istorie e aceea a contribuției de față la volumul nostru de acum (citată de altminteri de C. Danielopol-Papacostea, *op. cit.*, n. 18) și adusă la zi cu prilejul întocmirii definitive a volumului IX al seriei de *Călători*.

www.dacoromanica.ro

APOLOGIA

[Despre venirea sa la Bucureşti [1] şi despre purtarea lui Nicolae Mavrocordat]

p. 11 [Autorul îl însoţeşte în 1719 pe Stainville în Oltenia]... Bântuia atunci în Ţara Românească... molima blestemată [2] care după obiceiul popoarelor barbare nu era stăvilită de nici o măsură politică sau sanitară, şi care a secerat în scurtă vreme cu cea mai mare iuţeală multe mii de oameni. Şi se părea că nu-l va cruţa nici pe Mavrocordat care urmase de foarte curând fratelui său voievodul [3] răpit dintre cei vii prin otravă... etc.... Căci ciuma pusese stăpânire pe gineceul lui — după ce îi căzuseră jertfă mai multe concubine şi eunuci—şi ameninţa cu rele mai mari pe cei aparţinând tagmei unor practici neiertate, şi chiar pe domn, nespus de desfrânat, de o fatală necumpătare, de care acum mai mult ca niciodată ar fi trebuit să se ferească mai rău ca de un şarpe — îl aruncase în cea mai mare primejdie a vieţii constituţia sa mult slăbită de plăceri nelegiuite şi deci mai expusă frigurilor rele [4].

Mareşalul [5], la rugămintea stăruitoare a delegaţilor trimişi de Mavrocordat la Craiova, a trimis pe doctorul său, doctorul Vanderbech, să dea ajutor bolnavului în primejdie de moarte. Acesta [6] se temea, negreşit, să se încreadă în cuvântul îndoielnic al voievodului — care încercase să atenteze la viaţa unchiului său [7] pentru că era devotat partidei împăratului — şi se mai încredinţase din istoria ⟨atât de⟩ exactă a lui Antonio del Chiaro, tipărită de curând la Veneţia, că toate astea erau crime obişnuite şi dragi acestui om barbar de un duh vulgar, grosolan şi bocciu;
p. 12 dar îmbărbătat de imperiali a ajuns la Bucureşti, unde aplicând // leacurile aduse de el şi care erau potrivite şi indicate la această boală, după optsprezece zile de grijă neobosită l-a lecuit pe bolnav. Răsplătit cu daruri corespunzătoare şi-a luat rămas bun de la bălţile bucureştene. Şi amăgit de desele scrisori ale voievodului, trimise până în anul 1720 în Germania [8] şi de neîncetatele ademeniri şi făgăduieli că va fi chemat ca arhimedic al întregii Valahii (Ţara Românească), a chibzuit îndelung cu prietenii săi ce căutau să-l abată de la această hotărâre, căci ei nu puteau să nu-i arate că în Ţara Românească străinii trebuie—ca şi câinele ⟨de pe malurile⟩ Nilu-

---

[1] Tradus după pamfletul intitulat *Apologia adversus Mavrocordati sycophantias*, redat fragmentar de J. Chris. Engel în *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, Halle, 1804, vol. IV, 2, pp. 11—15, şi confruntat cu textul integral adăugat lucrării *Empirica illustris*... etc., Augsburg, 1723, pp. 1—31.

[2] *Pestifera lues* = ciuma.

[3] — Ioan Mavrocordat care fusese numit voievod al Ţării Româneşti după capturarea lui N. Mavrocordat de către imperiali. Moartea sa, îndată după pacea de la Passarowitz, a fost foarte oportună pentru fratele său, care a fost din nou pus ca domn de către turci. De aceea şi amănuntul că Ioan Mavrocordat ar fi pierit de otravă.

[4] *Calidioribus febribus.*

[5] = Contele Etienne de Stainville, general de cavalerie şi feldmareşal. Numele său apare foarte adesea sub forma germanizată de Steinville, de pildă la Schwanz. Era francez originar din Lorena.

[6] — Vanderbeck (Schendos). El apare în povestire la persoana a treia.

[7] = Abramios, predicatorul de curte al lui Brâncoveanu, osândit la moarte de către Nicolae Mavrocordat (cum arată del Chiaro; cf. *Călători*, VIII, p. 395—396) şi salvat doar de capturarea la timp a domnului de către imperiali.

[8] De fapt: Transilvania.

www.dacoromanica.ro

lui [9] — să soarbă apa doar în fugă şi că acea ţară e fatală tuturor medicilor, care trebuie să se ferească de ea, întrucât toţi cei pricepuţi în această artă: Ferrati [10], Fonseca [11], Hipomenas din Trapezunt [12] au fost priviţi cu ură, fie din cauza deselor servicii, făcute din recunoştinţă faţă de rămăşiţele strălucite ale familiei Brâncoveanu, sau pentru orice alt motiv, şi că alţii foarte mulţi au fost siliţi să plece nu fără mari pierderi în avutul lor din cauza bănuielilor criminale ale voievodului şi că, deşi fiu de medic, Mavrocordat a uneltit nu o dată împotriva medicilor spre pieirea şi vătămarea lor şi că era bogat în făgăduieli, dar după ce trezise speranţa la atâţia naivi, în urmă nu numai că era nestatornic şi nu se ţinea de ele, dar îi mai şi persecuta cu mare ocară.

Aşadar, în anul 1721 — deşi serviciile sale erau solicitate la curtea ţarului în condiţii de invidiat —, el nu s-a dat în lături de la drumul hotărât, ci făcând rost de un farmacist din cei mai aleşi, un felcer [13], un hirurg şi secretari pe cheltuială proprie din porunca domnului, în speranţa unei grabnice achitări, şi prevăzut pe deasupra şi cu o bibliotecă cuprinzătoare şi cu tot mobilierul necesar pentru o viaţă cuviincioasă şi comodă, a socotit că nu trebuie să cruţe nici o cheltuială, încât, închiriind la Viena o corabie din cele mai mari, a pornit pe Dunăre spre Ţara Românească, la care mai bine n-ar fi ajuns niciodată!

După ce a trecut de vârtejurile şi cataractele Dunării, nu fără pericol, a ajuns până într-o lună la Bucureşti unde, împărţind daruri preţioase şi aduse din ţări străine, a mai fost silit să-şi irosească şi restul banilor pe care îi adusese cu el pentru a-şi schimba hainele cu altele după portul oriental, potrivit cu porunca voievodului.

L-a găsit pe voievod lipsit de bunăvoinţă chiar din capul locului, când a stăruit pentru achitarea sumei de trei mii de taleri renani[14], cheltuiţi pentru diferitele cumpărături făcute din porunca lui. Invoca secătuirea vistieriei ca să mascheze strâmbătatea pusă la cale şi repeta la infinit că amânarea achitării din cauza vinii unui altuia trebuia suportată *aequo animo* şi alte comentarii zadarnice de acelaşi fel, care de îndată au avut darul de a trezi pe drept cuvânt bănuieli.

În timpul acesta, românii, cărora li se ridicaseră nu odată toate lucrurile gospodăriei pentru plata dărilor peste măsură de apăsătoare şi la care domnea sărăcia în casele lor goale, scârbiţi de aşa viaţă, erau siliţi să cheme moartea într-ajutor. Cei săraci umpleau închisorile unde erau pedepsiţi pentru vina de a fi săraci în timp ce acest zămislitor de sărăcie şi totodată căznitor al săracilor zmulgea nenorociţilor chiar şi cele mai slabe mijloace de trai şi-i lovea pe cei mai bogaţi după placul său, el

---

[9] *Canis Niliaci.*

[10] Contele Ferrati a fost medicul lui Brâncoveanu până prin 1713, când a fost înlocuit fiind bănuit de lucrături politice. El informa pe generalul imperial din Braşov despre imprejurările din Ţara Românească, în sensul Cantacuzinilor; cf. *Călători*, VIII, p. 398.

[11] Daniel de Fonsecа, evreu strămutat din Franţa la Constantinopol, unde ajunge medicul ambasadorilor francezi. În 1719 urmează la Bucureşti pe domnul Nicolae Mavrocordat, servindu-i şi de agent de legătură cu ambasada franceză de pe Bosfor. În 1732 e prim-medic al marelui vizir.

[12] Gheorghe Hipomenas Trapezuntinul, trimis la Padova în 1705 ca bursier de către C. Brâncoveanu, e în slujba lui începând din 1709. După uciderea domnului, el va fi procuristul doamnei Marica şi al Brâncovenilor. Cf. *Călători*, VIII, p. 366 şi 369, evocarea sa de către del Chiaro.

[13] După practica din acea vreme, îngrijirea propriu-zisă a bolnavului era în sarcina acestor acoliţi ai medicului, acesta punând doar diagnosticul şi prescriind medicamentele.

[14] *Rhenensium* = taleri de Rin.

www.dacoromanica.ro

jefuia într-atâta pentru chefurile sale fondul de bani al marelui sultan ce-i era încredințat, încât ai fi crezut, după marile sale jafuri, că este născut pentru pradă. Țara Românească, deși se simțea atât de vrednică de plâns sub Mavrocordat, a plecat grumazul cu o răbdare care a durat trei ani și dacă n-ar fi sperat că acest burete, care se umflase peste măsură cu toate prăzile din țară, avea să fie stors în curând, depărtând vătămările aduse vieții și soartei locuitorilor încovoiați sub acea povară a birurilor, încă de mult i-ar fi adus lipsa la deznădejde, și deznădejdea la îndrăzneală. Familiile strălucite ale Brâncovenilor și Cantacuzinilor și rămășițele eroilor răsăriteni au fost distruse prin înșelăciunile și lucrăturile străine ale trădărilor, Bălăceanu și Brezoianu au fost tăiați fără vină și în pripă, pe când el se desfăta îngrozitor privind îndelung la ei cu ochi înfocați și savurând oarecum crima sa [15]. Mitropolitul Antim, păstor prea cuvios și
p. 13 prea evlavios, // cu al cărui sânge nu s-a înfiorat să-și păteze mâinile, precum și minunatul bărbat, cel mai vrednic de prețuire din amândouă țările, vistierul Grigore [16] — pe care, despoindu-l de avere și smulgându-l din brațele fiilor săi și ale soției, l-a osândit să fie închis într-o hrubă de mănăstire — începuseră de mult să fie la români un motiv de ură veșnică. Ei speraseră în zadar că imaginea încă proaspătă a captivității trecute [17] îl va îndemna pe acest Sardanapal învățat în chip rușinos în mijlocul dezmățului voluptăților cu niște moravuri nelegiuite, ba chiar monstruoase, prin care a pângărit cu totul demnitatea de voievod... măcar să și le potolească, dacă nu să și le îndrepte... etc.

Se lăuda că s-a născut sub zodia lui Merçur, adică acea constelație care dă degete lungi și ascute mintea pentru înșelătorii și furt. Spectacolul trufiei sale intolerabile era primit cu hohote de râs de bizantini, și cum știau că bunicul lui Mavrocordat era din pleava oamenilor de rând (!) și că părintele său fusese odinioară un medic de stare umilă, îl criticau pe voievodul care, conștient de propria sa nevrednicie, uzurpând fără drept un nume ⟨străin⟩ ca și cum ar fi proprietatea sa cea mai sfântă, îndrăznise să se insinueze [18] în vechea familie italiană „de Scarlatti" și să cerșească înrudiri închipuite, împrumutând titluri înșelătoare, încât părea că nu-și amintește de vechea sa stare și de sărăcia rudelor sale de sânge care se mai întreține încă din vânzarea cărbunilor și a vitelor... etc.

Mavrocordat a meritat până și de la turci numele de Muserin, adică ateu. De aceea a început să caute să afecteze o atitudine religioasă. A pus să se tipărească la București drept a sa o lucrare manuscrisă mai veche din biblioteca părintelui său, tratând despre datoriile creștinilor *(De Christiani hominis officio)*, apoi alta *Filoteu Parerga*, tradusă de Ioannes
p. 14 Clericus [19], plătit cu doi aurei de fiecare foaie a traducerii... tipărită în Olanda. Cât privește lucrarea precedentă, ea a fost tradusă în limba

---

[15] Cf. în *Călători*, VIII, p. 394, relatarea lui del Chiaro arătând împrejurările acestor execuții fără judecată.

[16] = Marele vistier Grigore Halepliul; cf. Radu Popescu vornicul. *Istoriile domnilor Țării Românești* (ed. C. Grecescu), București, 1963, p. 258—259, 268.

[17] E vorba de cei doi ani petrecuți ca prizonier al Imperialilor la Sibiu.

[18] *Inserere*. Adică să pretindă că face parte din ea.

[19] = Jean Le Clerc (1657—1736), teolog, filosof și literat stabilit la Amsterdam de unde întreținea o vastă corespondență cu personalitățile cele mai diferite. A fost în legătură cu N. Mavrocordat timp de 6 ani în vederea îmbogățirii bibliotecii acestuia. [J. Bouchard, *Les relations épistolaires de Nicolas Mavrocordatos avec Jean Le Clerc... în* „Ὁ Ἑρανιστής", Atena, 11(1974), p. 67—79]. Traducerea amintită mai sus a fost făcută din limba greacă în cea franceză, dar nu a fost publicată pentru a nu impresiona rău pe stăpânii de la Constantinopol.

www.dacoromanica.ro

latină de un pedagog tot atât de flămând [20] ⟨ce fusese⟩ tocmit în Țara Românească și apoi tipărită la Lipsca, însoțită de portretul lui Mavrocordat, nu cum arăta, ci cum ar trebui să arate. Acești traficanți au răspândit la Petersburg zvonul că Mavrocordat ar fi terminat de curând două volume ce vor fi tipărite în curând, anume: *Cauza creșterii și a descreșterii Imperiului otoman*[20bis] și *Dacia nouă și veche*...(?!) [Autorul se întreabă dacă l-ar plagia adică pe Köleseri sau cumva pe Dimitrie Cantemir sau poate nu a scris nimic și se laudă doar cu titlurile(?)...] etc.

...A fondat o bibliotecă, dar el însuși e fără cultură, a fost întărit p. 15
în domnie plătind optzeci de mii de florini. Unica sa fiică, pe care o iubea nespus de mult, a unit-o printr-o legătură incestuoasă cu sluga [21] sa sau, după cum am auzit de la alții, cu bastardul său Ioan Căminarul—Cămăraș născut din concubina sa Smaragda [22], fosta soție a părintelui [23] ⟨acestuia⟩. Se lăsa lingușit în chipul cel mai josnic. I-a arătat doctorului V ⟨anderbech⟩ o casetă cu otrăvuri mulțumită cărora, strecurate în cafeaua turcească, avea de gând să înlăture dacă ar fi nevoie pe nepoți și pe surori (?) [24], distinși tineri „bizantini" (= constantinopolitani). Ca să pună mâna pe averea osândiților, a chemat ca delatori pe cei mai nemernici dezmățați: Nicolae Wolff polonul, Antonio Epis [25] italianul și un evreu oarecare din Pisa.

Acel Epis, ce fusese osândit pentru un furt săvârșit în casa administrației imperiale, s-a refugiat din Transilvania în Țara Românească, unde a fost însărcinat cu educarea fiului mai mare [26] al lui Mavrocordat. Pe acest fiu — tânăr de o fire prostească și bâlbâit la gură — îl lecuise Vanderbach de boală amputând cu fierul și cu focul... niște creșcături de natura negilor (?) [27], iar pe cel mai mic [28], care suferea de epilepsie ereditară și sporadică, l-a însănătoșit cu totul.

Mavrocordat a stăruit și a voit să-l trimită pe medic la Constantinopol [29] pentru niște urzeli împotriva casei imperiale, față de care acesta era devotat, ceea ce el a refuzat. Atunci invocând un pretext favorabil în aceste posesiuni turcești, fără nici un respect pentru Dumnezeu sau pentru nevinovăție, voievodul l-a despoiat, ca vinovat de legături primejdioase cu țările vecine, nu numai de pașaportul imperial, de chitanțele și actele de obligații active și pasive și de declarațiile și mărturiile scrise, pre-

---

[20] O aluzie la Bergler.

[20bis]. De fapt, tatăl lui N. Mavrocordat, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, marele dragoman al Porții, a compus prin 1672 o disertație cu acest titlu.

[21] *Mancipio* = Ienache Ruset Cămărașul; cf. Radu Popescu, *op. cit.*, pp. 253—254 descrierea strălucirii acestei nunți.

[22] Smaragda, fiica lui Panaiotache din Stavropole, a fost a treia soție a lui Nicolae Mavrocordat.

[23] *Molitoris.*

[24] *Nepotes et sorores.* Oare: *sororios* = cumnați?

[25] Primul e probabil Nicolae Folos de Wolff din Polonia, care apare ca fost secretar al lui Brâncoveanu, apoi ca secretar al lui N. Mavrocordat. Al doilea e secretarul și encomiastul lui N. Mavrocordat, și preceptor al fiilor acestuia. Amândoi purtau corespondență cu Le Clerc în numele și din ordinul domnului.

[26] = Alexandru.

[27] *Verruco-ficosis excrescentiis.*

[28] Probabil Constantin. Se pare însă că și mai târziu a consultat numeroși medici pentru această boală.

[29] Este curios cât de mult se apropie acest scenariu de acela înjghebat și de Porta cu privire la același N. Mavrocordat; cf. biografia lui de Porta în volumul de față, p. 95.

www.dacoromanica.ro

cum și de toate manuscrisele lui, dar l-a mai prădat și de celelalte bunuri, pe lângă haine, și l-a jefuit de bani, aducându-l aproape în pragul deznădejdii și silindu-l să treacă în Transilvania și în loc de răsplată pentru merite adevărate — după ce se trudise cu ostenceli zadarnice ce s-au prelungit timp de o jumătate de an aproape — să fie expus la pedeapsă pentru o învinuire mincinoasă...

Și nici nu și-a potolit domnul lăcomia prin jefuirea lui la București, ci în chip înșelător și viclean, *vigente foedere* a transportat prin starețul mănăstirii Mărgineni, Corneliu, depozitarul bunurilor lăsate de unchiul său Abramios la Brașov, șase lăzi pline de mobilier scump, din orașul imperial în părțile supuse turcilor.

Auzind domnul de la contele de Virmond [31], generalul comandant al Transilvaniei, și de la secretarul Consiliului imperial de război, von Reusch, că Vanderbech a fost bine primit de imperiali, a cerut stăruitor prin trimiși anume să fie judecat pentru vătămarea ce i-ar fi adus-o lui, și cum nu a obținut nimic, a pus la cale după trei luni o denunțare calomnioasă în gazetele săptămânale din străinătate și l-a acuzat pe Vanderbech de otrăvire într-un articol strecurat în dările de seamă obișnuite ⟨ale gazetei⟩ din Amsterdam [32] a lui Jean Leclerc („Clericus"), răsplătit ca autor cu treizeci de aurei.

Descriere [33] istorico-fizico-topografică a Olteniei „subterane"

1717

[Autorul își propune să însemne lucrurile mai vrednice de interes privind antichitățile, minele sau apele termale pe care le-a observat în cursul călătoriei sale prin Oltenia, în suita comandantului militar și guvernatorului „celor două provincii" ⟨= Transilvania și Oltenia⟩, contele de Stainville, al cărui medic era].

[Despre geme în general. Definiții și Considerații saupra cristalelor și cristalizărilor. Experiențe încercate asupra așa-zisului „Glacies Mariae" sau în limba germană *Frauenglas* și *Katzensilber* [35]] //

p. 311 Nu mi se întâmplase însă să găsesc o mină aproape nesecată mândrindu-se cu acest fel de pietre pline de o aleasă strălucire, până ce mergând de la „Arxavia" [36] spre Cozia (una din cele mai de seamă din mănăstirile românești) între cotiturile inaccesibile ale stâncilor și piscurile munților de cremene pe unde neobosita stăruință a lui Stainville, întrecând
p. 312 visul neîmplinit al lui // Traian, a netezit o cale largă, lesnicioasă și bună pentru căruțe, cu ajutorul pulberei venite în sprijinul bicisniciei omenești, adică după ce am înaintat vreo jumătate de oră dincolo de râul Lotru,

---

[31] Succesorul foarte efemer al lui Stainville (mai 1721—august 1722).

[32] „Bibliothèque ancienne et moderne" (1714—1727), Amsterdam.

[33] Traducerea s-a făcut după textul latin publicat de autor în 1724 la Veneția în periodicul *Galeria di Minerva riaperta* și reeditat de Johann Seivert la Pojon (Bratislava) și Cașovia în 1780, ca adaos, fără numerotarea paginilor (corect p. 305—327) la lucrarea lui Samuel Köleseri, *Auraria Romano-Dacica*, publicată mai întâi la Sibiu în 1717.

[34] Descrierea e dedicată lui Samuel Köleseri din al cărui îndemn a fost scrisă.

[35] = Mica, numită și Katzenglimmer și Katzengold.

[36] Traducerea numelui de Strassburg dat unei fortificații construite pentru paza drumului nou croit prin stâncă pe valea Oltului. Pentru mai multe amănunte, cf. relația lui Schwanz von Springfels în volumul de față.

www.dacoromanica.ro

ni s-au înfăţişat în măruntaiele muntelui înalt, sfredelite de galerii dese, nişte stânci de o mărime uimitoare împrăştiate şi ici şi colo şi care erau împodobite cu foiţe nenumărate ce străluceau ca argintul şi care „trimiteau înapoi spre soare lumina oglindită în ele" (Clara repercusso reddebant lumina Phoebo).

. . . . . .

Prin transparenţa lamelelor, prin subţirimea şi mărimea foiţelor sale, Mica moscovită [37] este cea mai preţuită din toate. Aşadar, când am ajuns la câteva ore depărtare de Râmnic la mănăstirea Horezu, măreţ // p. 313
clădită de Brâncoveanu pe cheltuiala sa şi numită astfel după apa ce curge lângă ea, am observat o cameră [38] care le întrecea pe toate celelalte prin eleganţa rânduirii sale şi ale cărei ferestre nu erau împodobite cu geamuri de sticlă, ci cu foiţe pătrate foarte sclipitoare, de o mică ce nu era cu ape sau verzulie, ci limpede şi argintie şi al căror diametru trecea de lăţimea unei palme [39]; cum am admirat-o foarte mult şi am exprimat presupunerea că voi găsi o mină de această piatră transparentă în vecinătatea mănăstirii, mi s-a răspuns că din cauza micimii foiţelor şi a unei transparenţe mai imperfecte nu se foloseşte nicidecum mica din regiunea Lotrului, ci se aduce în aceste părţi pentru tot felul de întrebuinţări mică din Moscovia care este nespus de bogată în asemenea produse.

La o depărtare de vreo 300 de paşi de oraşul Râmnic spre mănăstirea Govora, mai departe pe dreapta de drumul mare, se ridică un munte aproape inaccesibil scânteind pe creste de o altă piatră strălucind ca argintul, întrucât oferă din belşug un conglomerat de „novum Amyanthinum" [40], care prin frumuseţea strălucirii sale luminoase întrece parcă sideful. Se pare că aici nu sunt suprapuse straturi peste straturi // sau foiţe p. 314
peste foiţe, ci distingem mănunchiuri de mici vinişoare şi aglomeraţii de mici cilindri, care (chiar dacă sunt unite printr-o legătură foarte strânsă şi alcătuiesc un corp neted şi tare) se pot însă despărţi între ele şi desface în nenumărate fire ale unei aceleiaşi figuri care înfăţişează întocmai fibrele muşchilor dezlegaţi sau filamentele fibroase ale cărnii fierte.

Puţin după ce-am păşit pe măreaţa cale a lui Traian, mărturie a antichităţii romane, când înaintam cu paşi destul de înceţi chiar la începutul drumului, ni s-a înfăţişat un altar [41] votiv al romanilor — săpat în pereţele de stânci de pe ţărmul răsăritean al Oltului, în chip mai degrabă de peşteră decât de templu, având în faţa pragului mai multe trepte, iar la picioarele sale un pârâu nesecat curgând cu îmbelşugare, cu murmurul blând al apelor ce cad care inspiră călătorilor un fel de respect religios pentru acest loc atât de vechi.

De aici, după ce am urmat mai departe acest drum timp de vreo trei ore, pe ţărmul apu // sean al aceluiaşi râu Olt, ni s-a arătat o întindere p. 315
vastă şi foarte netedă, vestită prin băile de spălat aurul din nisip; aur care nu numai că întrece cu mult la o cercetare de aproape aurul din Transilvania, întrucât nu este viciat de nici un amestec de argint, dar se mai deosebeşte şi prin mărimea neobişnuită a grăunţelor şi prin cantitate, compensând astfel lipsa de băgare de seamă a unor zlătari nepricepuţi.

---

[37] *Moscoviticum Talcum.*
[38] *Cubiculum.*
[39] *Spithamae*, măsură de lungime = palma; poate fi *mare* sau *mică*.
[40] *Novum Amyanthinum concretum* = asbest.
[41] *Altare*, aici în sensul de locaş de închinare.

www.dacoromanica.ro

Dar nu numai în râul Olt, ci și în Argeș și Dâmbovița, în care este frecventă această muncă de spălare a aurului, s-a putut observa că nu se alege aurul numai din firișoarele de aur și din pulberea mai ușoară, ci și din pietre de cremene [42], care se disting de obicei printr-o greutate mai mare, chiar dacă nu trădează nici un semn exterior al unor vapori metalici, dar care apoi, după ce sunt zdrobite, dau la iveală ca un sâmbure de aur granulat din cel mai curat, zăcând în adâncul pietricelii, egalând adesea greutatea unei drahme.

După ce am străbătut jumătate din calea lui Traian, abătându-ne cu vreo milă spre stânga spre munți, am zărit mănăstirea Polovraci [43], loc foarte bine întărit de natură și de munții ce se ridică mai înalți și-l
p. 316 înconjoară de jur împrejur. La picioa // rele sale curge în torent limpede de tot care, țâșnind din trei crăpături de munte, își răspândește apele cu mare vuiet. Aici, lângă vestitele mine de fier, aflate la o depărtare de două ore de Polovraci, se deschide la poalele muntelui uriaș un hău care primește toate apele ori de unde ar cădea, și dacă se aruncă în el orice bucată de lemn sau alt lucru ușor, în stare să plutească, acesta este dus prin căi șerpuite subpământene până la Polovraci, unde este alungat afară fără greș printr-o altă deschizătură a unui alt munte.

O pădure plantată de sârguința de fier a armatei romane înnobilează largul plai al Polovracilor, și prin netezimea solului, prin șirul drumurilor ce-și răspund unul altuia, prin mărinea arborilor rânduiți cu regulă și cu meșteșug, înfățișează mai degrabă aspectul unei grădini decât al unei păduri și aduce înainte și păstrează pe veci o dovadă hotărâtă a vredniciei romane în aceste regiuni.

După ce am suit un număr de înălțimi ce încing ca un fel de cunună minele de fier, urcăm cu bine cu piciorul muntele cu culmea înaltă și cu suprafața ca de marmoră, inaccesibil calului, fiind îndemnați de călugări //
p. 317 ca să sorbim cu ochi avizi aceste minuni fabuloase. Așadar, acolo pe unde nu se deschide o intrare mai sigură decât dacă mergi cu trupul încovoiat; mai jos de jumătatea muntelui, am pătruns înarmați cu facle într-o boltitură naturală cu încăperi [44] foarte largi, împodobite cu depuneri pietrificate, translucide, de puritatea cristalului și împărțită prin niște creșcături [45] marmoreene ce ajunseseră să semene întâmplător cu niște coloane și mai împodobite și cu un plafon încărcat cu figuri multicolore înfățișând naiv toate animalele și, în sfârșit, împestrițată cu o podea de mozaic [46] și artistic pavată ca de un strat făcut din granule sau din firișoare. Se înfățișează ochilor săli „muzee", „cenacole" [47], „laquearii" [48], săli de ospețe, temple, ca să nu mai vorbesc de porticele pornind în două direcții cu cotituri nespus de ample și de încăperile boltite despărțite prin șirul coloanelor și terminându-se, după o distanță destul de mare, prin două galerii ce se depărtează una de alta. Ceata noastră, despărțindu-se în două grupuri, le-a străbătut pe fiecare în parte, fără ca unii să vadă torțele luminoase ale celorlalți, apoi după ce am înaintat prin meandrele în-

---

[42] *lapides ferme silices.*

[43] *Polbratz.*

[44] *fornicibus.* E descrisă peștera.

[45] *excrescentiis.*

[46] *lithostrato.*

[47] *coenacula,* nume dat de obicei camerelor din catul de sus al clădirilor, precum și tribunelor de la teatru.

[48] *laquearia* = plafoane îmbrăcate în plăci.

www.dacoromanica.ro

tortocheate ale stâncilor o jumătate de sfert de oră (?)[49], ne-am adunat din nou împreună, drumurile sfârşindu-se // într-un spaţiu circular foarte p. 318
vast. Dar întreb, cine nu s-ar fi obosit să tot vadă atâtea stane pietrifie cate[50], atâtea spaţii nesfârşite de peşteri, atâtea cărări de o lungime neexplorată, atâtea ocolişuri ale căilor? Şi în timp ce ne purtam paşii în acea stâncă, înaintând ca melcul ba în sus ba în jos, ni se deschideau noi caturi de galerii subterane, înfăţişându-ne o priveliste nouă de câte ori ne întoarceam în altă parte. E destul să spunem fără înfloriturí că rătăcind de colo până colo o oră întreagă şi temându-ne să nu ni se stingă torţele sau să nu nimerim ieşirea în acele ascunzişuri ca de labirint şi acele tainiţe întunecoase, în cele din urmă ne-a pierit cheful de a ne împinge cercetările mai departe. Dar ce s-o mai lungim? Vei înţelege chiar de la început că intrasem într-o grotă bogată în picurarea de ape ce se pietrifică, din care în cursul multor ani, prin creşteri întâmplătoare şi adăugiri perpetue, sporite pe nesimţite de juxtapunerea părţilor, s-a dat naştere la această priveliste minunată. //

Aici am văzut pretutindeni picurând încet o apă nespus de limpede p. 319
şi fără nici un gust străin care, închegându-se într-o substanţă solidă şi nemişcată, se termină în cilindri suspendaţi de piatră cristalină, albi şi poroşi, numiţi în vocabularul mineralogilor „lapte al lunii" sau marnă de piatră[51]. Şi chiar apa de ploaie, trecând prin piatra de calcar în timpul scurgerii sale subterane amintite mai sus, ba zmulge şi duce cu ea o bună parte din particulele mai uşoare de pământ şi de piatră, pe care le absoarbe, ba ajunsă la saturaţie se înfurie şi părăseşte această povară şi depune o materie pietroasă şi poroasă, la început cam moale, dar care se întăreşte în aer şi care despărţindu-se de apă este cauza materială a pietrificării adesea admirabile, mulţumită chipurilor şi figurilor datorate întâmplării pe care le înfăţişează. Şi de aici mai rezultă şi faptul că toate acele pietre care s-au închegat din apele ce cădeau se prefac prin ardere în varul cel mai tare, dacă sunt supuse unui foc puternic... //

În ce priveşte minele de fier, în zadar ai căuta unele mai bogate în p. 320
tot întinsul împărăţiei ⟨habsburgice⟩ şi chiar dacă iei seama la cantitatea şi bogăţia minereului sau la puritatea sa şi însuşirea de a se supune uşor topirii, precum şi de a se combina bine, vei spune că nu sunt mai prejos de nici una din cele pe care le ştiu. De aceea nu e de mirare dacă această mină a fost cum se ştie exploatată din vremuri străvechi prin strădania voievozilor Ţării Româneşti şi măcar că schimbările destul de frecvente în viaţa acestei provincii au făcut ca ea să-şi întrerupă adesea activitatea şi să rămână în inacţiune multă vreme, iar când a fost pusă totuşi în funcţie cu cheltuiala lui Brâncoveanu, se spune că a contribuit nu puţin la sporirea veniturilor lui. Şi dacă exploatată de mâna neiscusită şi cu o deprindere doar de simpli muncitori[52] a românilor sau a ţiganilor, a adus până acuma servicii atât de folositoare, ce speranţe ar trebui să rămână dacă ar fi să fie exploatată prin munca unor meşteri ⟨specialişti⟩ de ai împăratului? Mai se adaugă şi faptul că abundă în „Crocus rubicundus"[53] ⟨care e⟩ de natură solară şi din care separăm aurul cel mai curat,

---

[49] *semihorae quadrantem.*

[50] *marmorum incrustationes.*

[51] *lac lunae* sau *Saxatilis marga.*

[52] *rudi ac plane fabrili... manu.*

[53] Termen împrumutat lui Agricola; cf. mai jos n. 58.

www.dacoromanica.ro

p. 321 printr-o simplă triturare [54] cu mercur. Nici nu lipsesc izvoare minerale care să adauge la cinstea acestor mine „Martiale" [55]. Amestecate cu o puternică decocție de gogoși de ristie, ele dădeau cerneala cea mai neagră. Și deși barbaria înrădăcinată [56] a locuitorilor necioplițí, care a împiedicat pînă acuma ca ele să fie folosite în medicină, nu ne îngăduie să ne putem pronunța cu siguranță asupra efectelor lor, nu ne îndoim câtuși de puțin că vor fi de un folos nespus de binefăcător. La o milă de apele „Martiale", acolo unde munții abrupți se termină în apa Oltului, se găsește o vână mare de marcasită argintie, scânteind cu cea mai limpede strălucire, având o lățime de 12 „picioare geometrice" și o lungime de 30 de picioare și care asemenea masei unui metal în fuziune îmbracă cu o coajă foarte groasă [57] albia unui torent fără nume.

Cum marcasita este numită spumă de argint de către Agricola [58] în *De re Metallica*, va fi o problemă pentru mineralogi dacă conține minereu solid [59] de argint, ascuns în sânul său, sau dacă stăruie ⟨în ea⟩ prezența vie a unor vapori de natură saturnină, ce zac acolo și stând ascunși în sânul ei precipită oarecum pulberea de marcasită, din apele ce le poartă cu ele, într-un mineral [60] care, îmbrăcând strat peste strat, după o vreme îndelungată ajunge să crească până la o asemenea mărime. //

p. 322 Nu merită o atenție mai slabă nici minele de cupru de la Tismana, numite în vorbirea obișnuită Baia de Aramă, atât de bogate în cupru din cel mai bun, încât în cursul câtorva săptămâni s-au strâns 300 de ponduri [61] din topire, după cum a afirmat inspectorul minelor împărătești din acel loc chiar. Aici stau deschise treizeci și mai bine de guri de puțuri, asemenea celor exploatate cu ajutorul unor roți și unor funii încolăcite pe scripeți după obiceiul german pentru ușurarea scoaterii metalului. Bănuiesc că organizarea muncii de aici își datorește începutul vreunui meșter german sau aparținând vreunei alte națíi luminate și am rămas uimit de faptul că vâna nu a fost deloc istovită după atâția ani de muncă neobosită și că dă speranțe celor ce o sapă de a mai ține încă multă vreme cu belșug. Aici nu trebuie trecute sub tăcere nici izvoarele calde [62] de la Tismana care sunt cunoscute prin asprimea lor metalică (?)[63] măcar că prin dulceața gustului lor îndeamnă pe cei fără băgare de seamă să o bea, provocându-le vărsături ușoare; însă ⟨folosite la băi⟩ // puterea lor vitriolică [64] lecuiește după dovezile cele mai sigure rănile învechite ulcerale „fagedenice" și altele asemenea produse de sărurile scorbutice [65] și
p. 323 fac ca băile să fie întotdeauna cercetate de numeroși bolnavi. // Ce să mai amintesc de munții ce ard și scot fum câțiva ani în șir și răspândesc un miros de pucioasă arsă pe o lungă distanță la „Benzenski"?[66]. Acolo se

---

[54] *trituram.*
[55] *Martiales fodinas.*
[56] *adulta.*
[57] *crassissime incrustat.*
[58] = Georg Bauer (1494—1555). Profesor la Zwickau până în 1517, apoi medic la Joachimstal și mineralog la Chemnitz (1527—1555). Lucrarea sa despre metale a fost publicată în 1530.
[59] *pinguem.*
[60] *Magnes.*
[61] *tercentum pondo.*
[62] *Thermae.*
[63] *cuprea austeritate.*
[64] *genii vitriolici.*
[65] *salium scorbuticorum.*
[66] Desigur Bengești (pe valea Gilortului) și aflându-se destul de aproape de Colibași.

www.dacoromanica.ro

sapă din beşug cărbuni minerali [67], aş crede că sunt rămăşiţele unor păduri mistuite şi cimentate împreună [68] de pucioasă şi bitum. La picioarele acelor munţi mai ţâşnesc ape nespus de fierbinţi, ce pot sta alături, după părerea mea, după miros şi gust, cu cele ale mult vestitelor băi de la Töplitz în Boemia.

Tot acolo prin vecinătate se află un loc vestit printr-un izvor sărat, la care locuitorii mai apropiaţi obişnuesc să-şi mâne vitele lor pentru ca printr-o băutură şi o hrană liberă şi fără plată să-şi cruţe cheltuiala obişnuită cu cumpărarea sării. Am judecat la prima vedere că aici s-ar ascunde nişte saline, dar încercând o cercetare prin evaporarea unei mari cantităţi de apă nu am putut obţine nici un reziduu de sare, întrucât am văzut că aceasta, care e foarte volatilă, s-a pierdut în vapori tot atât de uşori atunci când s-a evaporat apa prin fierbere. Mai e vrednic de reţinut că atunci când aceste ape se distilează într-un vas închis, vaporii şi apa distilată sunt fără nici un gust deosebit şi nu rămâne nimic sărat pe fund // (?) [69] şi nici în apă nu se arată nimic decât o rămăşiţă insipidă lipsită cu p. 324
totul de orice parcelă sărată sau înţepătoare (?) [70]. [Despre experienţa lui Glauber etc.].

Dar în afară de multele minuni ale izvoarelor sărate, am crezut că nu este locul să povestesc de ocnele mult lăudate din Oltenia, numite Ocna Mare întrucât am observat că nu se deosebesc decât prin mărime de cele din Transilvania.

Iar apele acestei Valahii Occidentale [71], am dedus că sunt nesănătoase în cea mai mare parte... [72] etc. şi că întocmai cum se întâmplă cu locuitorii din Munţii Stiriei, ele fac ca cei ce o beau să dezvolte „Bronchocele" sau creşcături scrofuloase ale ghindurilor de la gât, ce nu pot fi scoase nicidecum, fiind rebele la orice mijloace şi degenerează în cancer(?)[73] în jurul gâtului. Cât priveşte blândeţea aerului şi productivitatea pământ-// tului, ce întrec cu mult pământurile vecine prin prinosul de roade tim- p. 325
purii, prin păşuni grase şi belşugul recoltelor bogate, îţi sunt destul de cunoscute şi nu mai scriu despre ele întrucât Valahia poate fi numită fără minciună grânarul Daciei.

În sfârşit, acolo unde se varsă râul Olt în Dunăre se află în apropiere un loc numit Gârla[74], pe a cărei vastă câmpie se află mai departe oraşul Caracal [75] şi se văd castrele spaţioase ale romanilor şi măreţele lor semne de hotar [76] şi staţiuni pe care le acoperă din spate râul Olt, iar din faţă le apără nenumărate movile făcute cu meşteşug sau muncele ridicate în chipul unor întărituri [77], pe ale căror înălţimi trebuie să credem că erau aşezate străjile armatei romane sau erau ridicate corturile comandanţilor. Aici se scot foarte des din pământ monete de aramă ce mărturisesc cu

---

[67] *fossiles.*
[68] *coagmentatas.*
[69] *in capite mortuo.*
[70] *spirituosa.*
[71] = Oltenia.
[72] *quae vel lixiviosae, alcalico-nitrose, vel aluminosae primarum viarum fermentis perniciosae, saleque austero acri volatili turgidae.*
[73] *scyrrhos.*
[74] *Ghirle.*
[75] *Oppidum Caraculla* socotit de autor a fi în legătură cu împăratul roman cu acest nume.
[76] *metae.*
[77] *fortalitiorum.*

www.dacoromanica.ro

prisosinţă că în acest loc au fost odinioară aşezate taberele romane, ceea ce dovedesc îndeajuns şi ruinele cetăţii ce se înalţă pe laturile taberei clădite din piatră făţuită după obiceiul roman (ca în tot locul prin Dacia).//

p. 326 Iar rămăşiţele ce le-am văzut în treacăt, de o factură nedesăvârşită şi nedeosebindu-se prin nici o grijă artistică, fragmente mutilate şi cadavre de statui, biet schelet al unui trup odinioară falnic şi vestit, le-am găsit împrăştiate prin tot locul ca relicve nu puţine ale vechimii romane, măcar că nu trebuie dispreţuite rămăşiţele vechilor monumente ⟨chiar dacă⟩ le vezi atât de stricate şi de mutilate de vătămarea anilor şi de deselе incursiuni de pradă ale tătarilor, încât în acea beznă locuitorilor, hrăniţi cu minciuni şi superstiţii, abia dacă le mai rămâne ceva sigur şi ferit de eresuri din urmele acelei triste prăbuşiri la care să te poţi referi pentru a putea afirma ceva...

p. 327 În Alba Carolina ⟨-Iulia⟩, a doua zi după calendele lui iulie ⟨-2 iulie⟩. Anul Mântuirii 1720.

Al Însemnatului tău nume
Cinstitor nu prea mărunt

Michael Schendo (!) de Vanderbech,
Doctor în litere. filosofie şi medicină

www.dacoromanica.ro

NICOLAE DE PORTA

(? — 1734)

Nicolae de Porta, a cărui figură enigmatică a fost surprinsă de lanterna magică a istoriei încă în cursul ultimelor decenii ale secolului al XVII-lea, ca o prezență fugitivă complăcându-se în umbră, a apărut în vol. VIII din seria *Călători*, p. 139—146, în legătură cu un *Discurs asupra modului de guvernare al turcilor în Moldova și Țara Românească, precum și a felului în care ar putea acestea fi dobândite de către armele imperiale*, care în chip evident fusese compus în speranța unei căpătuiri în Imperiul habsburgic. De Porta reapare în volumul de față într-un mod mult mai concret, de astă dată cu prilejul stăpânirii austriace asupra Olteniei.

După primul capitol al carierei sale la Constantinopol, de umil subaltern al cancelariei rezidentului Olandei, apoi de secretar pentru limba italiană al lui Constantin Duca, el îl însoțește pe tânărul domn la Iași, dar activitățile sale de despecetluitor al depeșelor diplomatice franceze în trecere prin Moldova impun foarte curând (1694) plecarea sa grabnică în Țara Românească, la socrul lui Constantin Duca, domnul Constantin Brâncoveanu. Nu știm cât va fi rămas în Țara Românească, tot ca secretar. După mazilirea lui C. Duca și stabilirea sa la Constantinopol, reapare acolo și de Porta care căuta să-și facă drum spre Viena. Ambasadorul britanic, lord Paget, se simte dator să trimită fostului dragoman imperial, Mamucca della Torre, acum în alt post la Viena, informații asupra antecedentelor lui de Porta, bănuit a fi un agent dublu în slujba turcilor (scrisoare din 1 aprilie 1697). Tot din acest moment datează și *Discursul* amintit mai sus.

După încercarea zadarnică de la Viena urmează o perioadă destul de obscură până după încheierea păcii de la Carlowitz. Îl regăsim apoi printre secretarii lui Brâncoveanu. E bine văzut de stolnicul Cantacuzino, îndrumătorul cancelariei diplomatice a domnului, care îi folosește la rânduirea și catalogarea bibliotecii sale de la Mărgineni.

În primăvara anului 1714, între mazilirea și uciderea lui C. Brâncoveanu, pe când erau în toi lucrăturile Cantacuzinilor, noul domn, Ștefan Cantacuzino, îi scrie lui Hrisant că dictul Porta s-a îmbolnăvit rău și e foarte slăbit de boală, așa că nu a putut tălmăci cartea trimisă de acesta, pe care i-o înapoiază acum, urmând ca ulterior să facă acea traducere după un exemplar similar de la Mărgineni.

A avut cumva de Porta un rol în procurarea de elemente incriminatorii contra lui Brâncoveanu? Curând el va fi folosit de Ștefan Cantacuzino în încercările lui de a câștiga bunăvoința generalului conte de Stainville, comandantul militar al Transilvaniei, încredințându-i lui de Porta misiunea de a întreține o corespondență cu acesta ca din propria sa inițiativă, informându-l despre situația din țară, ecourile din Turcia, pregătirile militare contra imperialilor etc. Cu o altă misiune directă a fost însărcinat atunci și misionarul catolic Javich din București, care a lipsit, în acest scop, de la postul său mai multe luni. El trebuia să asigure pe Stainville de devotamentul noului domn față de tabăra creștină și de intenția sa de a i se alătura. Corespondenți aparent voluntari de felul lui de Porta mai avusese generalul imperial, de pildă pe contele Ferati. Curând el va trata inițierea unei asemenea corespondențe secrete cu fruntașul rebel maghiar, Talaba. La înlocuirea lui Ștefan Cantacuzino de către Nicolae Mavrocordat, de Porta va fi folosit de noul domn pe mai multe planuri. Versiunea pe care o

www.dacoromanica.ro

dă el a unui răspuns al lui Stainville către el interceptat de Mavrocordat și trimis marelui vizir (cf. *Observ. Crit.* a) fără vreun amestec al său, este o încercare de a camufla rolul său real de plăsmuitor al unei scrisori trădătoare atribuite fostului său stăpân și trimise ca atare marelui vizir. Căci nu este exclusă bănuiala ca ideea denunțării lui Ștefan Cantacuzino să fi pornit mai întâi de la aflarea corespondenței sale indirecte purtate prin de Porta. Aceasta s-a putut întâmpla, fie dintr-o destăinuire spontană a acestuia din urmă, lucru destul de plauzibil judecând după promptitudinea cu care își denunță foștii săi patroni, fie prin așa-zisa interceptare invocată de de Porta în scrisoarea sa din 3 dec. În cazul din urmă este posibil ca N. Mavrocordat să fi exercitat oarecare presiune asupra lui. Se știe doar că cei doi secretari au fost arestați un timp și puși în libertate la sfârșitul lui aprilie 1716 sau începutul lunii mai (C. Giurescu, I, p. 12). Dar foarte curând scenariul (probabil) inițial a fost înlocuit cu cel mult mai expeditiv al falsificării scrisorii pretinse originale a lui Ștefan Cantacuzino.

Dar aceste lucruri nu se cunoșteau dincolo. La 12 nov. (1716), Stainvile îi răspunde lui de Porta din Deva că a primit scrisoarea lui împreună cu cifrul inclus și îi pomenește de vechea amiciție, îndemnându-l să lucreze la restabilirea vechii armonii între țările vecine, dar îi recomandă să scrie în limba latină, întrucât noul secretar al generalului este mai puțin priceput în limba italiană ca predecesorul său. La 26 nov. are loc capturarea lui N. Mavrocordat de către imperiali și de Porta are prilejul să se lepede de fostul său stăpân, al cărui convoi îl urmase și el, ca atâți boieri ce fugeau de urgia tătarilor. La 28 nov. el se afla la Târgoviște, unde fusese adus domnul prizonier spre a fi trecut apoi în Transilvania, unde se adunaseră boierii, atât cei fugiți mai înainte de tirania lui Mavrocordat, cât și cei veniți acuma în exodul general de spaima turcilor și tătarilor. Boierii se consultau între ei și se sfătuiau cu căpitanul Dettine, ca un fel de reprezentant al arbitrului soartei lor, generalul Stainville. Față de ceilalți, de Porta deținea un atu important. El putea invoca legături anterioare cu acesta. Îndată îi scrie, asumându-și oarecum un rol de intermediar și arătându-și contribuția proprie la desfășurarea procesului în curs. Așadar boierii din Țara Românească adunați la Târgoviște s-au sfătuit cu căpitanul „Titine"(!) „la care consfătuire, cum eram și eu de față, am pus umărul cu toată nădejdea (summopere adlaboravi) și în sfârșit s-a hotărât ca doi din cei mai de frunte boieri ai Țării Românești, adică marele vornic și marele logofăt (= Șerban Bujoreanu și Grigore Băleanu)... să fie trimiși *împreună cu mine* la înălțimea voastră ca să depună omagiul credinței lor și să stabilească dispozițiile pentru viitorul regim al contribuțiilor și predărilor de provizii. Eu, potrivit cu umila mea capacitate, *i-am convins să adopte o cârmuire pe modelul guberniului transilvan*". Urmează știri militare din țară, precum și altele din afară, culese înainte de capturarea domnului, apoi declarații superlative de devotament și umilă supunere și la capăt un post scriptum remarcabil: „Aceasta este unica mea epistolă pe care am scris-o în libertate, căci pe cele dinainte trebuia să le scriu din inspirația altora *(ab aliis inculcata)*". În felul acesta comod el se lepăda de oricе complicitate cu domnul prizonier. Ba mai mult. Nu trec decât câteva zile până la compunerea unei *Relațiuni succinte* a cârmuirii lui N. Mavrocordat în Țara Românească, scrisă în limba latină în stilul caracteristic al lui de Porta, dar fără ișcălitură, denunțând ura lui Mavrocordat față de Casa de Austria, legăturile sale cu rebelii maghiari și cu polonii din partida dușmană regelui August, îndemnurile sale către Poartă de a trece Ungaria prin foc și sabie, asmuțirea tătarilor asupra Transilvaniei și intenția lui Mavrocordat de a extermina toată boierimea română înlocuind-o cu greci *della medema farina*.

Hotărât să joace cartea câștigătoare, de Porta văzând că toți boierii erau încredințați că domnia Țării Românești va fi dată după victorie lui Gh. Cantacuzino, ocrotitul familiei imperiale, trăind în Transilvania, s-a grăbit să-i ofere serviciile sale. În privința Olteniei ocupate, o propunere mai veche a boierilor fusese aceea a unui „Quatorvirat", sub patru boieri aleși de ei, având-și sediul la Târgoviște. Formulă agregată de Consiliul de Război de la Viena care ținea să-l păstreze chiar și după ce delegația boierilor formată din Episcopul Damaschin de Râmnic, Șerban Bujoreanu mare vornic, Drăghici Strâmbeanu mare serdar, Grigoraşcu Vlaso, mare serdar și Matei Creţuleseu, mare șătrar, și însoțită de N. de Porta ca secretar, și-a expus foarte clar doleanțele, *cerând ca domn pe Gh. Cantacuzino* și stăruind totodată pentru o acțiune energică la Dunăre pentru redobândirea raialelor și trimiterea de trupe nu-

www.dacoromanica.ro

meroase, la care să se alăture și forțele locale românești pentru paza țării. Dar imperialii nu dispuneau atunci de trupe numeroase și pentru ei soluția optimă era aceea a unui provizorat sub forma quatorviratului inițial, tinzând la înglobarea finală în sistemul habsburgic.

Îl regăsim la Brașov, de unde trimite în martie—aprilie delegaților de la Viena niște buletine de informație, privind îndeosebi știri despre pregătirile turcilor și rolul atribuit de turci lui Ioan Mavrocordat în viitoarea ofensivă alături de rebelii maghiari și de moldoveni, vrând poate să sporească neîncrederea față de acesta. Căci buletinele lui erau adresate indirect chiar Consiliului de Război. În tot timpul șederii sale la Viena, dar și din vremea expedierii acelor buletine, el a știut să cultive relații utile cu cei influenți. Și în primul rând să-l câștige pe referendarul von Öttel, din Consiliul de Război, cu trecere deosebită la președinte, prințul Eugeniu de Savoia sau pe consilierul Brockhausen. Înapoiat la Brașov, după un drum obositor pe uscat și nu pe Dunăre, cum ar fi vrut, până la Petrovaradin, de Porta îi scrie lui von Öttel la 28 iunie *mulțumindu-i pentru concursul dat la Viena cauzei lui Gh. Cantacuzino*, pentru care acesta rămâne foarte recunoscător... etc. și îi va scrie el însuși îndată. La 5 iulie îi scrie lui Brockhausen că l-a informat pe principele Cantacuzino de solicitudinea lui pentru cauza acestuia și că principele i-a și scris că să-i mulțumească... etc. Dar foarte curând apare o notă nouă în raporturile dintre de Porta și Gh. Cantacuzino. La 29 iulie, scriind tot din Brașov lui Brockhausen, de Porta i se plânge că i-a scris două scrisori, pe care însă principele *nu le-a înaintat la Viena*, așa că acum îi scrie direct. Ca și în celelalte scrisori, el trimite un buletin de știri destinate Consiliului de Război. Apoi urmează niște fraze destul de sugestive: „Reaua purtare a domnului (Sig[r]) Cantacuzino și neastâmpărul (inquetezza) și instabilitatea națiunii române sunt cauza a o mie de disensiuni și nemulțumiri între acești boieri și zisul Gh. Cantacuzino, candidatul la domnia Țării Românești. Această bruscă schimbare la față a lui de Porta e cel puțin ciudată. El a aflat la înapoierea de la Viena despre înțelegerea tainică intervenită între Stainville și Ioan Mavrocordat, care anula de fapt toată baza discuțiilor de la Viena.

Există din vremea aceasta două caracterizări ale lui de Porta absolut opuse, una a Consiliului de Război, foarte elogioasă, pe baza informațiilor furnizate chiar de el, cealaltă dimpotrivă fiind o încercare de demascare a trădărilor sale din trecut. Referatul Consiliului de Război, pornind de la buletinul trimis din Brașov la 12 iulie, laudă exactitatea știrilor comunicate și zelul constant al lui de Porta, dovedit încă în cursul războiului precedent cu turcii, când a primit din partea defunctului împărat Leopold I o diplomă conferindu-i calitatea de „aulae familiaris".

Acest referat către împăratul Carol al VI-lea a fost întocmit folosind date autobiografice strecurate de principalul interesat ocrotitorilor săi, von Öttel și Brockhausen. Diploma lui Leopold corespunde momentului redactării memoriului său înaintat cancelarului Kinski (vezi *Călători*, VIII, p. 141—146) când a încercat să se căpătuiască la Viena, dar a fost urmărit de informațiile date de lordul Paget și a fost nevoit să plece. Despre acest amănunt ca și despre trecerea sa la protestantism are grijă să nu răsufle nimic. Față de caracterul unitar al acestui referat, acel al memoriului boierilor înfățișat cam tot acum lui Stainville este mult mai disparat. Intitulat *Adevărată și succintă relatare despre Niccolo di Porto, chiotul* dezvăluie amănunte mai obscure privind originea și cariera sa. Numele adevărat este Niccolo *di Porto*, adică „din port" și nicidecum de Porta, formă adoptată pentru a se pretinde descendentul contilor della Porta, *mulțumită cărei falsificări a obținut o diplomă de la împăratul Leopold*. Puțin a lipsit ca să nu fie spânzurat de domnul Constantin Duca al Moldovei și de asemenea în Transilvania de către contele de Rabutin, pe vremea când acesta era comandant general al Transilvaniei. Fără scrupule, seamănă zăzanie între toți. Vanitos, el disprețuiește pe toți, și chiar pe patronii săi. Trădător care întotdeauna și-a trădat stăpânii... și îndeosebi în monstruoasa sa trădare poate fi găsită cauza principală a morții crunte a principilor Țării Românești, Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, dându-i acestuia din urmă ultima lovitură cu o scrisoare falsă plăsmuită de el, ca fiind scrisă de principele Cantacuzino... L-a îndemnat pe N. Mavrocordat în dușmănie cu împăratul și la prietenie cu răsculații curuți ai lui

www.dacoromanica.ro

Rákóczi, *al căror agent era la București*... Pe lângă alte ocupații trădătoare o mai are și pe aceea de a falsifica scrisorile și textele scrise și de a despecetlui scrisorile „con la pasta". E răspunzător de moartea atâtor nevinovați. După ce s-a întors ultima oară de la Viena, unde fusese trimis ca secretar al deputației, s-a dus la N. Mavrocordat, care era prizonier la Sibiu, și i-a povestit tot ce s-a făcut la Viena. În același timp cât a stat la Sibiu, de Porta s-a întreținut frecvent și cu oamenii lui N. Mavrocordat, având cu ei întrevederi continue și cu sprijinul logofătului Crețulescu, trimis acolo de Ioan vodă Mavrocordat, fratele domnului captiv. Arestat în august, el apelează la ocrotitorii săi din Consiliul de Război, trimițând o versiune ingenioasă a principalelor învinuiri ce i se aduc, anume scrisoarea falsă contra lui Ștefan Cantacuzino și legăturile sale cu rebelii maghiari. Dar această apărare a sa e înfățișată doar la urmă, ca un fel de adaos neimportant la „reflecțiile" sale asupra situației imperialilor și a măsurilor ce ar trebui luate. Stăruind îndeosebi asupra Țării Românești, el preconizează menținerea de către aceștia a lui Ioan Mavrocordat în domnie sub autoritatea împăratului, dându-i de pe acum această speranță, pentru a evita astfel exodul locuitorilor care ar urma exodului domnului și al boierilor.

Din închisoarea de la Făgăraș, de Porta se și vedea dând directive generalului de la Dunăre, blând, docil și răbdător! Până atunci ruga să i se trimită răspunsul într-un plic pe adresa lui Tige sau Wurmbrand la Brașov. Dar încă înainte de 12 dec. el se afla în libertate, cum rezultă din raportul lui Stainville, care declară că l-a slobozit din închisoare *sub anumite condiții inpuse acestuia* de către boieri, care însă nu sunt arătate în regest.....Gen. Stainville a declarat încă din august că n-a știut că de Porta se bucură de atâta trecere la Consiliul de Război (care s-a informat în mai multe rânduri despre el); personal el nu are *nimic* contra lui, dar nu a putut să meargă împotriva unanimității boierilor, care i-au și înmânat un memoriu și până la cercetarea acuzațiilor aduse a fost ținut la Făgăraș. S-ar părea deci că acest episod s-a încheiat printr-un compromis.

Despre rosturile lui N. de Porta, imediat următoare, nu știm mare lucru. S-ar părea că se asociase cu niște speculanți greci, care au reușit să acapareze un fel de autoritate asupra oilor și impozitelor. În sensul acesta avem declarația plină de năduf a episcopului de Râmnic, Damaschin, din scrisoarea din 10 aug. st. v. 1718 către delegația boierilor români plecați la Viena, în care se plânge de numirea grecului Nico Chozá ca „suprem comisar peste oi și impozite, care va impune dijmăritul, vinăriciul, ierbăritul etc. și va numi funcționari fiscali. Se introduc practici noi, și acela *care le-a inventat și sugerat marelui general va trebui să dea seama înaintea lui Dumnezeu!* Țara e jefuită de turci, tătari, sârbi, soldați imperiali, acum vin și grecii trădători, în ciuda decretului de anul trecut. Dacă iar se vor băga acei greci și străini, ce va mai fi cu boierii? *Quando sarà ridotto a questo di commandar loro in tutto il Chozá et il de Porta, et altri come questi?* Ar reieși faptul că cel care l-a introdus pe acel grec pe lângă Stainville era tocmai de Porta, același pe care a putut să-l cunoască bine episcopul Damaschin din timpul delegației boierilor la Viena, în 1717. E probabil că de Porta a rămas la Sibiu după eliberarea sa de la Făgăraș și se da bine pe lângă Stainville. Se știe din aprecierea critică a lui Konigsegg că mareșalul de Stainville se lăsa influențat de cei din jurul său, și îndeosebi de Haan. În jurul său se formase un fel de cerc izolator, care nu mai lăsa să pătrundă până la el realitatea nealterată. Din anumite declarații ulterioare ale lui de Porta cu referire la arenda oilor și la ofertele unor negustori, înlăturate de cameraliști, răzbate interesul său, desigur foarte concret în această chestiune. Despre cointeresarea sa, ceva mai târziu la arenda dijmăritului, avem propriile sale declarații. Am crede deci că în 1718 de Porta a știut să exploateze situația aceasta până la trimiterea sa la Viena la cererea Consiliului de Război, manevrat de consilierul von Öttel.

În adevăr, după încheierea păcii de la Passarowitz, pornise o delegație de boieri la Viena, ca să ceară împlinirea făgăduielilor (cam neprecise) făcute primei delegații din 1717, pe lângă care funcționase de Porta ca secretar.

Tot atunci Stainville înaintează la Viena două cereri: aceea a lui B. Brăiloi cu mari merite față de imperiali, cerând pentru sine locul de ban al Olteniei, ocupat pe vremuri de tatăl

www.dacoromanica.ro

său, și aceea a lui de Porta ce stăruia să fie numit secretar al Administrației „Valahiei Cisalpine", precum fusese vorba în propunerea Consiliului de Război din iulie 1717, îndată după plecarea primei delegații române de la Viena. La 8 oct. Consiliul de Război îi cere lui Stainville să-l trimită pe de Porta neîntârziat spre a fi consultat asupra viitoarei organizări a Olteniei, având a-i da și banii de drum necesari la dus și la întors, precum și la întreținerea sa la Viena. În 1726 de Porta îi declara generalului Tige că fusese *chemat anume la Curte spre a fi consultat asupra noii organizări a Olteniei* cât trăia regretatul referendar von Ottel (adică de către acesta !). Raportând Consiliului de executarea ordinului, Stainville roagă să nu fie zăbovită înapoierea lui de Porta. Dar acesta se reîntoarce abia în primăvară, odată cu delegații care aduceau decretul imperial din 22 februarie 1719.

Se știe că Stainville nu l-a aplicat decât parțial și târziu. Abia la 15 sept. după sosirea sa la Craiova a instalat în funcție pe președintele Administrației Gh. Cantacuzino, cu titlul de ban, și pe secretarul de Porta. Pentru declararea acelor patru consilieri desemnați în decret, el aștepta facerea unei cercetări *(inquisitio)* sau cumva desemnarea unui „inchizitor" care să corespundă cu acel *Commissarius regius* propus de el ca diriguitor vigilent al consilierilor în formula sa în care nu era loc pentru ban.

Nu se cunoaște precis data întrunirii boierilor la mănăstirea Hurez pentru a se lega solidar să nu apeleze în nici un fel la comandant sau la alți reprezentanți ai imperialilor. Despre legământul de la Hurez avem doar declarația din 6 sept. 1719 a boierilor olteni adunați la Târgu Jiu, care denunță sentimentele antiimperiale ale celor de la Hurez, în frunte cu consilierii desemnați în decret : Gr. Băleanu, I. Știrbei și Radu Golescu, cu mare trecere la fostul domn (N. Mavrocordat) și răspunzători de uciderea foștilor doi domni și a multor boieri. Numirea acestora nesocotește meritele boierilor olteni. Stainville a dispus atunci ca să fie aleși patru consilieri chiar de către boieri. Numele acestora sunt consemnate într-o listă purtând viza lui de Porta ca secretar al Administrației. Al. Vasilescu credea că denunțul boierilor din 6 sept. se datora unei intrigi a lui Stainville, nemulțumit cu alegerea din decret. Dar din documentul din 14 nov. 1718, publicat în „Arhivele Olteniei", 1927, se vede că aceasta avusese la bază chiar propunerile lui Stainville. Așadar nu aceasta putea fi explicația. A avut cumva de Porta vreun amestec în declanșarea acelui protest ? Mai târziu, în 1727 și 1728 îl vedem folosind asemenea reclamații provocate de el și redactate de pana sa în stilul său ușor de recunoscut. Până la moartea lui Stainville, existența Administrației a fost mai mult nominală, noii aleși neavând o activitate propriu-zisă. Față de Consiliul de Război, Stainville a avut grijă să explice în două rapoarte din sept. 1719 motivele sale și să expună în decembrie organizarea dată de el provinciei, în care un rol de supraveghere era atribuit colonelului Schramm, comandantul forțelor din Oltenia cu reședința la Craiova. Cum aceste rapoarte au fost expediate din Craiova, și chiar singurul care ne-a parvenit, cel din decembrie, cuprinde niște anexe purtând viza de secretar a lui de Porta, am crede că el a fost folosit la copierea sau și redactarea sub dictare a materialului copios din care și-a extras ulterior prima documentare pentru diferitele memorii oferite de el succesorilor lui Stainville, de pildă pentru cel despre boieri oferit contelui de Virmont, succesorul imediat al acestuia.

La fiecare schimbare de comandant al Transilvaniei, care era *ipso facto* Director suprem al Olteniei, de Porta repeta practica sa neabătută de a-și oferi serviciile constând din șoapte, insinuări, informații și delațiuni. Când vine contele de Virmond la Sibiu, el e vizitat de ban, de niște boieri nenumiți, desigur consilierii, și de secretarul de Porta, de la care a rămas cu impresii destul de nefavorabile cu privire la situația din Administrație. I s-a vorbit de partide opuse și în sânul acestora de seziuni, și el se gândește serios dacă nu este cazul să se renunțe la un ban național. Tot astfel justiția este rău administrată. Pravila la care se referă localnicii nu e înțeleasă nici de ei înșiși, *după cum a fost asigurat* . Curând, urmându-și gândul de a substitui lui Gh. Cantacuzino pe colonelul Schramm în chip de viceban, el declară a fi înțeles că localnicii preferă să fie guvernați de străini decât de conaționali ! Nu este greu de ghicit de la cine căpătase asemenea impresii. De altminteri de Porta se grăbește la 30 iulie să-i strecoare niște „Reflecții" privind „Catalogul" boierilor întocmit de Administrația, insinuând că

www.dacoromanica.ro

ar fi fost incluși pe nedrept unii care se pretind nobili și vor să se sustragă astfel sarcinilor fiscale. După el familiile nobile s-ar mărgini la 24, fără o prea strictă observare a criteriului acestei alegeri. Lista Administrației cuprindea pe lângă marii boieri și pe cei în funcție în vremea din urmă și pe boierii mazili, care ar fi urmat așadar să fie acuma excluși, potrivit cu campania vehementă a funcționarilor cameraliști, dusă cu toată furia și mai apoi în vremea dirccloratului suprem al lui Königsegg, urmașul lui Virmond. Două împrejurări dau un relief deosebit acestor „Reflecții". Ele coincid cu cererea din iulie a Administrației de a se considera scutiți de plata oieritului boierii, cât și mănăstirile și au fost înaintate *în taină* de secretar la cererea contelui (!), după cum afirmă de Porta într-o notă a sa în limba germană la textul memoriului în limba latină (adăugat poate când l-a scos la iveală în faza ulterioară a discuțiilor purtate sub Königsegg). De Porta era cu atât mai zelos, cu cât se bănuia că vor fi făcute schimbări în compunerea Administrației, cum s-au și făcut în nov. (1721) prin aplicarea întocmai a decretului imperial din feb. 1719 și instalarea echipei înlăturate de Stainville. Din textul „Reflecțiilor" lui de Porta, nu cunoaștem decât scurtele extrase publicate de C. Giurescu *(op. cit.*, I, 486). Faptul că aceste „Reflecții" au rămas fără nici un fel de urmare, dovedește că ele nu fuseseră cerute, ci oferite din proprie inițiativă. Virmond era un om obosit și bolnav, care nu se gândea decât cum să treacă unele din atribuțiunile sale în mod temporar asupra lui Schramm, în care avea toată încrederea, și nicidecum să stârnească discuții noi. Din declarațiile lui de Porta rezultă că acele Reflecții au fost comunicate și lui Königsegg, succesorul lui Virmond. Până la venirea noului Director suprem, care își va lua postul în primire la 26 sept. 1722, interimatul a fost ținut de generalul Tige. Königsegg trimite instrucțiuni Administrației la Craiova și vine în inspecție în Oltenia în iunie 1723. De acolo el trimite la 24 iunie un prim raport despre cele constatate, apoi la 14 aug. din Sibiu un altul, în care formulează și unele impresii și judecăți înainte de a trece la propuneri categorice. Din caracterizările făcute în ordine ascendentă desprindem următoarele: „Secretarul Nicolaie de Porta este un om harnic, nu-i lipsesc cunoștințele și cred că atunci când vor fi introduse în Administrație o bună ordine și subordonare, ar avea destulă capacitate pentru slujba sa. Dar suferă de două păcate *(zwei Vitia kleben ihn an)* care sunt comune tuturor celor născuți și crescuți sub tirania turcească, adică *lipsa de curaj*, neîndrăznind să-și spună cuvântul față de cei mari, și *dragostea de câștig*, care duce ușor la prevaricare". În general judecățile lui Königsegg sunt favorabile consilierilor, până și lui Ilie Știrbei, al cărui „spirit flexibil" ar putea să pară la prima vedere *„etwas falsch und malizios"*.

Numai banul Gh. Cantacuzino este arătat ca un om la care nu găsești nimic bun și aproape totul este rău. Lipsit de bun simț și înzestrat totuși cu multă „malice", el este ascuns, minte, e ros de ambiție, umblând după titlul măcar de voievod, brutal, inspiră teamă, încât *nici chiar consilierii nu îndrăznesc să întâmpine violența și nestăpânirea sa de sine.* Această trăsătură din urmă pare să indice proveniența acestor informații.

Cum trebuie înțeleasă acea *dragoste de câștig* semnalată de Königsegg? Este vorba probabil de vreun amestec în eventualele tranzacții legate de arendarea dărilor. În sensul acesta pledează menționarea lui alături de grecul Nico Chozàde de către episcopul Damaschin în 1718. Prezumția întărită de faptul că foarte curând va participa în calitate de coarendaș la strângerea dijmăritului, cum declară el însuși în raportul său către Consiliului de Război din 7 sept. 1726, lăudându-se cu câștigurile realizate de el în ultimii doi ani deci 1724 și 1725 ! Așa se explică și faptul că la 20 aug., deci o săptămână după caracterizarea din 14 aug., el primește însărcinarea din partea lui Königsegg să afle dacă s-ar găsi amatori să ia în arendă toate vămile, și care ar fi prețul cel mai mare pe care l-ar oferi la licitație. Întrebare motivată de nerentabilitatea veniturilor vămilor lăsate pe seama cameraliștilor și de lupta contra diferitelor uzurpări ale acestora în dauna Administrației. Despre modul ingenios cum a procedat de Porta avem chiar relatarea sa din 1726. Adresându-se unor persoane nenumite de el, ce se îndeletniceau cu asemenea treburi și oferindu-se ca asociat la sus-zisa arendă, i-a întrebat de prețul cel mai mare ce l-ar oferi la licitație, dar ei i-au spus că nu pot oferi niciunul necunoscând venitul provenind de la vămi, acesta fiind cunoscut doar de cameraliști. Dacă l-ar cunoaște și ei, ar oferi

www.dacoromanica.ro

îndoitul acelei sume şi i-au şi explicat de ce. El a transmis explicaţia lui Königsegg şi se oferea în 1726 să dezvăluie şi Consiliului de Război cele aflate, dar numai în particular prin viu grai şi nu în scris „*ob humanos respectus*". Concluzia ce se desprinde e că numai nişte legături mai vechi cu lumea arendaşilor explică uşurinţa cu care era gata să fie primit ca asociat şi încă cu bucurie, precum şi destăinuirile ce au urmat. De Porta mai pomeneşte, tot în 1726, de ideea propusă de el lui Königsegg privind strângerea în regie a dijmăritului, nedând însă o dată completă, ci doar anul 1724 (C. Giurescu, II, 8). În sfârşit el pomeneşte de un memoriu al său intitulat *Humillimae Animadversiones*... etc., trimis de el prin contele de Königsegg Consiliului Aulico-bellic la 6 feb. 1725, referindu-se la el în memoriul gigantic din 7 sept. 1726. E probabil că în urma acelui memoriu să fi fost propus de Königsegg ca viitor consilier. Căci se discuta la Viena schimbarea compunerii Administraţiei. Despre autenticitatea discutabilă a scrisorii lui Königsegg din 9 feb. 1725 este vorba în *Obs. crit.* b.

Directoratul lui Königsegg se încheie propriu-zis prin iulie, în orice caz înainte de sept. 1725, când participă la şedinţele Comisiei Neo-acquisitice, având sub autoritatea sa atât Oltenia, cât şi părţile din Serbia şi Banat dobândite prin pacea din 1718, deşi o bucată de vreme succesorul său, generalul baron Tige, funcţionează doar ca substitut al său.

Acesta este momentul când la Craiova se judecă procesul intentat de N. de Porta şi soţia sa Rebeca împotriva unor slugi acuzate de calomnie faţă de stăpâna lor. Este de la sine înţeles că osânda, urmată îndată de execuţia publică din piaţa oraşului, a ridicat un val de indignare contra lui de Porta, sub a cărui presiune fusese dată, într-un moment când se aflase că se vor face schimbări în formaţia Administraţiei, şi legăturile acestuia cu unii oameni influenţi de la Viena puteau inspira oarecare teamă. Vestea sentinţei şi a execuţiei cu amănuntele sale înfiorătoare a căzut ca un trăznet la Sibiu, sediul Directoratului suprem, şi la Braşov, unde se afla generalul Tige. Ecourile sale au ajuns la Viena, stârnind serioase nedumeriri în cugetul celor doi preşedinţi ai Consiliului de Război şi al Camerei Aulice, reuniţi spre a supune împăratului propunerile de modificare a formulei de cârmuire a Olteniei din 1719, conform cu sugestiile Comisiei Neo-acquisitice, prin înlăturarea banului şi schimbarea a trei consilieri ai Administraţiei, reinstalând pe trei din consilierii aleşi de boieri în sept. 1719, anume Dositei Brăiloi, Gr. Vlasto şi C. Strâmbeanu, propuşi acum de Tige, iar pentru el al patrulea loc având de ales între de Porta, propus de Königsegg, dar a cărui alegere, după teama exprimată de cei doi preşedinţi (principele Eugeniu de Savoia şi contele Dietrichstein), ar putea îndispune boierimea română, el fiind *alienus* (străin) şi *ignobilis* (nenobil) sau Ştirbei, care făcea parte din formaţia existentă şi trebuia doar menţinut şi a cărui mare capacitate putea să compenseze unele trăsături negative. Acum nu mai putea fi vorba de numirea lui de Porta în acel post, şi chiar situaţia sa de secretar era serios compromisă, căci la stăruinţa sa fusese dată o sentinţă *stranie şi precipitată*. Dar Ştirbei însuşi semnase acea sentinţă. Pentru o mai bună informare se cer actele procesului şi o explicaţie preşedintelui Administraţiei, până atunci desemnarea consilierului al patrulea rămânând în suspensie. Se solicită şi opinia lui Tige. Acesta îl întreabă pe Schramm, care declară că a fost vorba de o răzbunare oarbă şi de o sentinţă dată şi executată *sine servata proportione* şi în mod precipitat, fără a se putea şti ce s-a întâmplat de fapt. Tige la rândul său a recunoscut că a fost uimit de toate acestea şi că secretarul său, von Ruesch, a scris la Craiova ca să ceară lămuriri, dar el crede că nu se mai poate schimba nimic şi conchide : *Transeat cum ceteris erroribus!* În privinţa lui Ştirbei, se mai spera la Viena ca sentinţa să fi fost dictată de pravilă(!) care trebuia cercetată în acest scop. De altminteri, Ştirbei, răspunzând la 31 aug. întrebărilor lui von Ruesch, într-o scrisoare iscălită împreună cu Gr. Bălcanu, ca din partea Administraţiei, dar fără o participare şi a lui Gh. Cantacuzino, se grăbeşte să declare că sentinţa a fost dată de *iure patrio* (adică după pravilă?) şi că a fost dată de *toţi membrii Administraţiei*, cu excepţia lui Bengescu, absent atunci. Autorii scrisorii fac mare caz de imparţialitate, afirmând : „Nu am putut şi nu vom putea vreodată să fim prieteni [cu de Porta] ţinând seama de ofensele din trecut, pe care ni le-a adus nouă şi întregii Administraţii şi prin grai şi prin scris, de care fapt ne-am plâns supremului nostru director, dar în zadar, până ce şi-a cerut iertare şi a trebuit să i-o dăm". Fără îndoială că toţi cei amestecaţi

www.dacoromanica.ro

în această așa-zisă judecată ar fi dorit să se facă tăcere asupra ei. Însă la cererea forurilor superioare actele au fost trimise la Viena mult după ce se cunoșteau acolo amănuntele sentinței, La 16 martie pornise un ordin către Tige să ceară lămuriri lui Știrbei și de Porta cu referire la proces. În aceste condiții o posibilitate îi mai rămânea lui de Porta: să meargă el însuși la Viena pentru a trage sforile. Urgența era cu atât mai mare cu cât doi din foștii consilieri din 1719, anume Dositei Brăiloi și C. Strâmbeanu, care plecaseră mai înainte la Viena ca să expună chipurile acolo doleanțele Olteniei (adică probabil să stăruie pentru a fi menținută formula existentă cu Administrația prezidată de ban) și care primiseră de la ceilalți boieri un subsidiu de 3 000 de florini pentru cheltuieli, se reîntorseseră foarte mulțumiți, lăudându-se cu numirea lor de consilieri (12 mai).

Așadar la 18 mai de Porta îi scrie lui Tige, felicitându-l (cam târziu) pentru numirea sa și înaintându-i în semn de respect o *Notiță succintă despre starea Valahiei austriace, care ar putea fi urmată și de informații mai ample dacă i s-ar porunci.* Zelul său pentru împărat e atestat de „proiectele" oferite de el regretaților conți Virmond și Königsegg... etc. „dintre care mai multe au fost trimise și altor dregători însemnați ai curții"... El ar fi solicitat venirea sa la curtea imperială cu prilejul alcătuirii regulamentului Provinciei, ca pe vremea regretatului referendar von Öttel, când a fost chemat cu tot dinadinsul de către curte și consultat cu privirea la o bună rânduire a acestei Provincii, căci nu poate arăta în scris toate racilele cârmuirii actuale și cauzele lor.

Urmează niște *Observații* de natură să alarmeze forurile superioare. Dacă va persista starea actuală, poporul deznădăjduit ar putea să stârnească pe turci contra imperialilor... Și tot astfel, dacă s-ar isca un război între imperiali și moscoviți, românii s-ar putea ridica contra Majestății Sale... În caz de război, românii s-ar ascunde prin păduri și i-ar lipsi pe imperiali de provizii... etc.

Textul se încheie cu o *Opinie.* Trebuie ca la conducere să fie ca președinte un singur *egregius vir* care să știe latina și italiana, să depindă doar de curte și să nu țină seama de nimeni altul și să pună capăt abuzurilor... etc. Poate că tot de atunci datează și o *Informație succintă. Dacă Oltenia ar putea acuma să ofere subzistența necesară unui regiment întreg de cavalerie?*". Provincia nu ar fi împovărată dacă fiecare familie ar contribui cu un obroc de porumb (? *grano*), două și jumătate de grâu *(blada)*, jumătate car de fân și un car de lemne, socotindu-se că numărul familiilor ar fi de 30 000... etc. Cronologic aici se situează și *Notița* din 5 iulie 1726 publicată în rezumat în „Arhivele Olteniei" din 1927 (cf. *Obs. crit.*, c), în care cifra probabilă e dată ca 40 000—50 000 de familii!

La 5 iulie de Porta mai era la Craiova, dar în august el se și afla la Viena, potrivit cu informațiile lui Schramm, care scria din Craiova la 5 aug. (C. Giurescu, II, 64) unui referendar al Consiliului de Război, denunțând ca autor al dezbinărilor, dezordinilor și confuziei din sânul Administrației pe de Porta prin intrigile sale. Ba s-a arătat ca și cum ar fi alături de „domni" (Herren = cameraliști), ba din nou s-a întors către consilieri și apoi i-a ridicat pe aceștia contra dumisale banului, când s-a pornit ca și cum ar fi vrut să-l înlăture sau să-l distrugă dintr-o dată și nu s-a sfiit când i-a convenit să-i batjocorească *(zu prostituiren)* și pe unii și pe alții și să înainteze împotriva și unora și altora *„sehr weitläufige schreckliche Schrifte"*, din care cauză Administrația nu era niciodată unită, o parte arătându-se totdeauna potrivnică celeilalte. Fără a mai pomeni de reaua sa purtare de mai înainte în Moldova și Țara Românească și apoi de nedreptățile sale, chiar în această Provincie, ca cea menționată mai înainte față de o slugă a sa. „Acest om, sub pretextul că vrea să cumpere o vie dintr-un loc din vecinătate, s-a furișat tiptil și în cea mai mare taină la Sibiu și de acolo a călătorit la Viena, pentru a înfățișa curții imperiale — după cum se zvonește — *ein und andere Remonstrations* din partea acestei țări. Dar trebuie bine subliniat că el nu s-a dus *publico nomine*, ci în particular pentru interese privind pe câte unul și altul, și despre această călătorie nu a știut nimeni, fie români sau alții, nici chiar instanța proprie, Administrația însăși n-a știut absolut nimic, *în afară doar de singurul Știrbei*, care a mers după el la Sibiu și după anumite consfătuiri și convorbiri referitoare la treburile plănuite i-a dat o sumă însemnată de bani" (de unde anume se va

www.dacoromanica.ro

afla cu timpul !)". (Desigur că ei vor încerca totul pentru a împiedica numirea unui preşedinte german, şi cum el, Schramm, cunoaşte toate intrigile lor, ei ar vrea mai degrabă pe un altul din afară, susţinând că el nu cunoaşte nici limba română, nici pe cea latină sau italiană pentru a se înţelege cu românii... etc. Fără îndoială, de Porta va căuta să obţină numirea de consilier pentru sine şi pentru Ştirbei, dar nu s-ar putea întâmpla ceva mai rău şi dăunător pentru această biată ţară decât să facă parte din consiliu doi asemenea oameni : şireţi, urmărindu-şi profitul propriu fără astâmpăr şi fără dreptate etc.). Spusele lui Schramm s-au adeverit.

Ajuns la Viena, de Porta înfăţişează Consiliului de Război la 7 sept. 1726 „Reflecţiile" sale de o masivitate impresionantă (vezi Material, II, p. 69—102. Pentru fragmentele mai semnificative, vezi mai jos versiunea noastră din volumul de faţă şi Obs. crit., d). De semnalat că în Material II nu a fost reprodusă partea privitoare la mănăstirile din Oltenia publicată de N. Dobrescu, în *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupaţiei austriace*, Bucureşti, 1906, pp. 185—189, şi de care nu ne-am ocupat în prezentarea noastră. Totodată menţionăm că şi bucata intitulată *Consideraţiuni despre ocnele şi minele de aramă*... etc. face parte tot din aceste *Reflecţii*.

Prin aceste *Reflecţii* era urmărit un întreit plan : câştigarea încrederii forurilor supreme prin parada unui zel superlativ pentru încasările imperiale, discreditarea Administraţiei prin denunţarea modului de repartiţie a dărilor şi existenţa la dispoziţia sa a unui fond rămas fără justificare din veniturile extraordinare, asumarea calităţii de expert al împrejurărilor româneşti încă din vremea voievozilor până acum. Totodată, accentuând abuzurile şi excesele comise cu prilejul colectării oieritului şi dijmăritului (aceste *Consideraţiuni* fiind probabil includerea substanţei unui memoriu din 1725 către Königsegg în vederile acestuia), el declară în acelaşi timp că a fost asociat arendaşului dijmăritului în ultimii doi ani şi chiar unul din colectori, şi a realizat câştiguri importante (!), dar îşi dovedeşte dezinteresarea îndemnând la înlocuirea acestor arenzi dăunătoare (!). Vezi textul acestei cinice declaraţii reproduse în volum.

La 11 sept., deci patru zile după înfăţişarea memoriului de mai sus, Consiliul de Război îi comunica lui Schramm numirea sa ca preşedinte al Administraţiei şi numele celor trei consilieri numiţi, Brăiloiu, Vlasto şi Strâmbeanu, N. de Porta fiind confirmat în postul de secretar.

Acesta îşi atinsese numai o parte a obiectivului său, dar nu şi numirea de consilier. Cu acest scop, el compune un *Proiect de administraţie al Valahiei austriace* datat din sept. 1726 (C. Giurescu, II, 112—116) adresat Consiliului de Război, în care el apare la persoana a treia şi trece în revistă în mod negativ compunerea noii Administraţii. „Cu greu va putea gen. Schramm să pună ordine el singur, să îndrepte toate relele şi abuzurile etc. fără ajutor din afară. Deci s-ar cădea să fie adăugaţi alţi doi consilieri *care să nu fie români*, să fie bărbaţi pricepuţi, devotaţi, drept credincioşi (? Orthodoxos !) şi cunoscând bine treburile româneşti, pentru ca aceştia să umfle pânzele (velificent) bunelor intenţii ale d-lui general Schramm şi... dacă va fi nevoie să se opună voturilor consilierilor români, mai ales când va exista temerea de reacredinţă (dolum) sau rea administrare a ţării". Urmează elogiul grandilocvent al lui de Porta şi unul foarte sobru al inspectorului cameral Procop. Numirea lor nu va aduce nici o cheltuială în plus, deoarece ei sunt plătiţi şi acum cu leafă de consilier. Conlucrarea lor va pune capăt litigiilor dintre Cameră şi Administraţie. Aşadar se puncau acum la Viena jaloanele descalificării lui Schramm, ale cărui intervenţii la referendarul nenumit al Consiliului de Război ajunseseră desigur la cunoştinţa lui de Porta. Dar tot atunci, în Oltenia se producea un incident, ce era poate în legătură cu alianţa lui de Porta cu Procop. Acesta din urmă îl acuză pe Schramm la Craiova de tulburarea comerţului şi micşorarea veniturilor din Oltenia.

Tot din sept. şi tot adresate Consiliului de Război sunt şi anexele a) *Cu privire la repartiţia contribuţiei anuale* având la bază declaraţia fermă că numărul familiilor de contribuabili e de 30 000, de la care se poate strânge suma de 300 000 de florini, şi b) o listă a boierilor din Oltenia destul de asemănătoare cu cea adresată lui Virmond în 1723.

La 1 nov. are loc la Sibiu instalarea noii Administraţii. Jurământul fusese prestat în ajun. Urma ca N. de Porta, care nu-l prestase în 1719, să-l depună la venirea sa (de la Viena). Totuşi în urma avizului lui Tige se va face conscripţia după modul obişnuit, dar cu răspunde-

www.dacoromanica.ro

rea mărită a vornicilor, ispravnicilor şi vătăşeilor. Dar zelul zgomotos al lui de Porta a învins. La 1 aug., el este numit consilier, iar Tige trebuia să-i recomande generalului Schramm să trăiască în bună înţelegere cu el.

Dar abia numit consilier, de Porta se manifestă în modul cel mai vehement, înfăţişând (la 21 aug.) o plângere adresată chipurile lui de către 10 boieri olteni în frunte cu Radu Golescu, dar a cărei redactare trădează condeiul său propriu. Acest text a fost apoi „adnotat" de adresant în sensul că se confirmă cifra de 30 000 de familii afirmată de el. Reclamaţiile denunţau nedreptăţile vornicilor la facerea conscripţiei, reajustarea registrelor lor, scăzând numărul familiilor de la cifra anterioară de 22 000 la 18 000, conivenţa lor cu consilierii *cu scopul principal de a demonstra că nu sunt 30 000 de familii de contribuabili cum li se pusese în vedere de către directorul suprem* (= Tige) [Cifra fiind cea dată de de Porta]. Ţăranii îşi părăsesc satele lor şi se duc în cele favorizate ale consilierilor şi vornicilor. *Boierii atotputernici au uzurpat foarte multe sate megieşeşti. Generalul Schramm ştie toate acestea,* dar ce poate face când consilierii uniţi între ei îl pun în minoritate (!). Boierii reclamanţi se îndreaptă către secretarul de Porta, singurul care poate face ceva. [În acea plângere e vorba de *viitoarea* înapoiere a lui de Porta. Aşadar el se mai afla încă la Viena]. La 26 nov. 1727 Consiliul de Război dă o notă cum că de Porta în timpul şederii sale la Viena a dat bune şi variate informaţii despre treburile româneşti. Această atestare cerută desigur de el înainte de plecarea sa de la Viena, pentru a justifica lunga sa absenţă, a fost trimisă lui Tige. Nu ştim câtă vreme a lipsit de la Craiova. Scriind de acolo la 15 feb. 1728 baronului Andler, el caută să menţină cât mai strâns contactul cu forurile de la Viena, rugându-l să-l informeze şi pe referendarul Recheron despre cele constatate. Situaţia aflată de el acum e alarmată. Consilierii cotropesc satele megieşeşti, bizuindu-se pe faptul că şi generalul *Schramm deţine zece asemenea sate!.* Administraţia e ca şi „acefală" din cauza indispoziţiei lui Schramm şi a opoziţiei consilierilor. Domneşte nehotărârea. Fug ţăranii siliţi de Dositei Brăiloiu să cumpere la preţ îndoit vinul lui şi supuşi pretenţiilor abuzive de Vorspann ale oricărui soldat, ofiţer, cameralist ori boier sau vexaţiilor husarilor lui Pivoda. E aşteptată sosirea noului preşedinte în locul lui Schramm, trecut la o comandă militară la Braşov, dar consilierii, manevraţi de Ştirbei, umblă să obţină un ban naţional. De Porta aşteaptă ca noul preşedinte să aducă porunca de a pune în execuţie noile puncte propuse de el. [Trebuie observat însă că cele *zece* sate megieşeşti deţinute chipurile de Schramm nu apar în lista exaustivă a tuturor satelor din Oltenia, cu o atenţie deosebită pentru cele megieşeşti ocupate, comunicată de Porta lui Koch la 26 mai 1728, unde găsim un sat, Ungurenii din Craiova, sub protecţia acestuia, dar nu ca sat megieşesc, ci „de stranieri" (alături de Ungurenii „della plassa", tot de „stranieri" sub protecţia lui Gh. Cantacuzino, şi de ungurenii mănăstirii Jitian, fiind vorba probabil de ţărani veniţi din Transilvania) şi doar *patru* sate megieşeşti din districtul Jiul inferior sub protecţia lui Schramm. Dar abia în iunie va fi desemnat ca preşedinte generalul baron von Czeyka. Până atunci se produce un nou protest al boierilor olteni (acelaşi din anul precedent, din 21 aug. 1727), cu singura deosebire că cei de acum (7 mai 1728) sunt doar în număr de nouă, dispărând Şerban Grădişteanu şi Ticu Zătreanu şi apărând, în schimb, Barbu Gănescu. Redactarea trădează şi acum condeiul lui de Porta, dar de astă dată e folosită limba latină în vederea înaintării sale forurilor de la Viena. Conţinutul seamănă mult cu cel din anul precedent, dar protestul nu mai e adresat lui de Porta, ci inspectorului cameral von Koch. De Porta este pomenit într-un chip extrem de elogios ca opunându-se abuzurilor, dar fără succes din cauza înţelegeri dintre consilieri. Soluţia propusă este aceeaşi: o anchetă din afară cu suspendarea pe durata ei a Administraţiei, aceasta făcându-se cu prilejul venirii noului preşedinte, şi fiind condusă de acesta împreună cu unul din consilieri şi alţi bărbaţi din Provincie, iubitori de dreptate. Că altă soluţie ar fi doar obţinerea autorizaţiei ca să meargă doi-trei dintre reclamanţi la curtea împăratului să-şi expună păsul. Acest protest scris la Craiova şi subscris (!) de cei nouă boieri a fost trimis de de Porta lui von Koch în Transilvania pentru ca acesta să-l folosească cum va crede, trimiţându-l cu poşta sau ducându-l el însuşi la Viena când va merge acolo. Scrisoarea lui de Porta e din

www.dacoromanica.ro

26 mai. El li mai trimitea un *memoriu*, ca răspuns la unele nelămuriri ale acestuia, făgăduind să trimită curând lista tuturor satelor din Oltenia spre a fi anexată protestului amintit.

Memoriul lui de Porta a fost folosit îndată de consilierul Camerei Aulice, von Koch, în raportul său către președintele acelei Camere din mai — iunie (1728) (II, 266 ș.u.), în care subliniază performanța lui Știrbei, înlocuind cifra de 9 000 prin 18 000 de familii. Conscripțiile sunt declarate neexacte, chiar și cea din anul precedent. Mai este vorba de inegalitatea contribuțiilor, de soluțiile necesare, de scutiri. Conscripția va trebui înlocuită prin declarația obligatorie a boicrilor și a pârcălabilor satelor megieșești.

Dar concomitent cu memoriile masive și reclamațiile sub diferite nume, de Porta se manifesta și în sânul Administrației. Poziția sa față de ceilalți consilieri reiese dintr-un răspuns trimis de ei la Sibiu la 14 nov. 1727. Înlocuitorul lui Schramm, baronul Czeyka, sosit la Sibiu, la directorul suprem Tige prin octombrie îndreaptă de acolo o întrebare către consilierii Administrației din Craiova să-l informeze despre situația Provinciei și soluțiile propuse, iar directorul suprem, Tige, trimite textul instrucțiunilor predecesorului său, Königsegg, pentru traducerea lor în fapt. Acest gest trebuie pus în legătură cu inițiativa puțin anterioară a lui de Porta, care căuta să oblige Administrația să adopte niște puncte propuse de el și care erau de fapt sub o formă cominatorie la adresa vornicilor, ispravnicilor etc., dar țintea mai sus, reactualizarea unora din prevederile acelor instrucțiuni din nov. 1722 trimise de generalul Königsegg înainte chiar de a-și fi luat postul în primire. Nu cunoaștem *textul* punctelor lui de Porta și nici modul în care au fost propuse : verbal, în ședință sau în scris, trimise eventual din Sibiu, unde s-ar fi putut duce să-l salute pe noul președinte, înainte de sosirea acestuia la Craiova, și să-i strecoare informații, ca acelea oferite mai înainte directorilor supremi de după Stainville. Punctele lui de Porta vor putea fi reconstituite *grosso modo* din comparația Instrucțiunilor din 1722 cu răspunsul de acum. Tonul acestui răspuns, în măsura în care se adresează lui de Porta, arată la ce grad de iritare se ajunsese în sânul Administrației. În răspuns sunt discutate împreună prevederile Instrucțiunilor și reformularea cominatorie a unora din ele, arătând de ce unele din punctele inițiale (din 1722) nu au fost traduse în fapt, de pildă cel privind întemeierea de sate (tip) de câte 100, 50 sau 25 de familii, de teama provocării fugii țăranilor, explicație dată încă de atunci directorului suprem, Königsegg, care a lăsat lucrurile în starea lor de atunci. Tot astfel imposibilitatea de a obliga pe țărani de a fi neapărat prezenți în satele lor în ziua de 11 nov. pentru a se face atunci numărătoarea lor sau imposibilitatea concretă pentru vornici, ispravnici etc. de a împiedica plecarea lor dintr-o regiune în alta. Dintr-o comparație a textului Instrucțiunilor din 1722 cu cel discutat acuma în răspuns, se observă prezența în acesta din urmă a unor amenințări repetate cu pedepse severe contra vornicilor, ispravnicilor etc., concluzia firească fiind că acestea se datoresc lui de Porta. În discutarea versiunii lui sunt abordate și puncte atingând direct interesele boierilor (punctele 4, 6, 9, din răspuns). Nu lipsesc nici termenele ultimative fixate vornicilor etc. de pildă pentru întemeierea satelor până în luna mai !

Răspunsul Administrației cuprinde, alături de discutarea punctelor lui de Porta, precum și ale Instrucțiunilor, și expunerea unor greutăți pricinuite de prezența regimentului (abuzurile militarilor, pretențiile la Vorspann, răspândirea lor prin țară pentru a obține produse peste cele ce li se cuvin, vexațiuni față de țăranii ce le aduc bunurile în natură conform dispozițiilor superioare, rechiziții arbitrare și execuții silite etc., etc.), protestarea contra privilegiilor excesive acordate bulgarilor, contra scutirilor a 700 de familii afectate serviciului de Vorspann etc. și în sfârșit un nou apel la oprirea devaluării zlotilor, absolut catastrofală pentru Provincie.

Poate că drept urmare la această atitudine și potrivit și sugestiilor anterioare ale lui de Porta și alții, la 9 aprilie 1729, împăratul numește pe germanul Vogt consilier al Administrației. Totodată sunt scoși fără altă explicație cei trei consilieri amintiți și înlocuiți prin consilierii din 1719.

Dar cam tot atunci se produce un fapt cu totul neașteptat : arestarea lui de Porta din ordinul lui Tige, care își asumă întreaga răspundere pentru aceasta și cere să fie mutat la comanda militară vacantă prin moartea feldmareșalului Montecucculi. Nu se cunosc bine motivele

www.dacoromanica.ro

arestării, care, după declarațiile lui Czeyka, ar fi în legătură cu niște socoteli (Händln) între de Porta și fostul Comisar al Provinciei, C. Obedeanu. Împăratul dezaprobă asemenea procedeu de natură să compromită prestigiul slujbașilor imperiali. În rescriptul său din 27 aprilie 1729 către baronul Andler, el îl anunță de schimbările din Administrația Olteniei, fără a pomeni de generalul Tige, sub a cărui autoritate se aflau consilierii pe care îi schimba acum. Consiliul de Război interzice pe viitor asemenea măsuri fără avizul forurilor celor mai înalte. Apoi totul revine la normal. La 2 sept. iscăliturile lui Czeyka și de Porta stau alături pe un raport către Tige.

Cu moartea directorului suprem al Olteniei înainte de 3 dec. 1729 și numirea generalului Wallis în martie 1730, se produce o schimbare ce afectează situația lui de Porta cu metodele sale de intimidare și insinuare și cu șantajul exercitat de el pe baza rolului său special de cal troian în mijlocul Administrației, cât și cu aroganța corespunzătoare ce indispune și pe directorul suprem și pe președintele Administrației, Pozițiile reciproce, a lui Wallis și a lui de Porta, se precizează de la prima lor întâlnire. Numit de împărat la 8 martie, generalul Wallis, care comandase până atunci la Timișoara, a sosit în aprilie la Sibiu, unde au venit să i se prezinte președintele Czeyka și consilierii Vlasto și Bălcanu (Pârșcoveanu rămânând la Craiova pentru treburile curente ale Administrației), iar Vogt și de Porta controlau recensământul din districtele Jiul superior și Mehedinți. Dar curând s-au ridicat plângeri, că de Porta a pus să fie bătuți niște pârcălabi și a aruncat în lanțuri pe un ispravnic, care au ajuns până la directorul suprem. Informat probabil de acest fapt, de Porta obține de la Administrație audierea unor martori propuși de el, care declară false zvonurile despre pârcălabi *și alți oameni*, precum și alte maltratări și torturi și scoate o scrisoare de mărturie în acest sens (redactată de el, cum rezultă din stilul ei), purtând data de 25 aprilie. După care aleargă și el la Sibiu să i se prezinte directorului suprem. Dar acolo află în ziua de 29 aprilie că acela a hotărât instituirea unei comisii în districtul Jiul superior, compusă dintr-un membru al Administrației și doi ofițeri *(officiales militum)* care să cerceteze la fața locului adevărul celor petrecute acolo. Înarmat cu foarte recenta scrisoare de mărturie, el adresează lui Wallis un protest vehement, chiar a doua zi. În fața metodelor introduse de de Porta, Wallis își exprimă uluirea, adresând Administrației un blam sever.

Ca și în procesul de calomnie din iulie 1725, de Porta și-a impus voința și metodele, fără ca restul Administrației să-și dea seama de alienarea inevitabilă rezultând de aici. Dar această consecință nu a scăpat atenției directorului suprem Wallis, care avea în vedere și aspectul politic al tuturor hotărârilor, ca odinioară Königsegg.

În răspunsul Administrației din 2 nov. se invocă grija avută ca să nu se mai treacă restanțele unui an asupra celui următor, adăugând că, folosind acest mijloc extrem, au fost galvanizați dregătorii, reușind printr-o execuție strictă să încaseze de la contribuabili în câteva zile o restanță de 60 000 de florini. De altminteri acei dregători ai districtelor sunt zăbavnici și nepăsători și nu-și împlinesc datoria decât sub amenințare. Dar chiar în ziua următoare aceeași Administrație i se adresează lui Wallis arătând că din cauza calamităților naturale, ploi, nundații, molimă printre vite, zăpadă timpurie și în sfârșit devaluarea zlotilor, țara nu poate face față obligațiilor fără o amânare de neînlăturat. Nepotrivirea totală dintre aceste două răspunsuri este subliniată apăsat de generalul Wallis în răspunsul său din 14 nov. *adresat în primul rând lui de Porta :* „Deocamdată cum Administrația, și în primul rând D.V. ilustre domnule consilier de Porta, care ați tras și pe ceilalți la decizia D-ici V. din motive particulare cunoscute de D.V. și v-ați menținut întotdeauna această părere că țara va suporta bucuros și ușor toate impunerile, eu nu pot face acum în această privință decât să declar că Administrația cezaro-crăiască, și în primul rând D.V. domnule consilier, căruia mă adresez în primul loc, să rămâneți la făgăduielile D-iei V., altminteri fiind făcuți răspunzători nu numai de neachitarea contribuțiilor, dar și de celelalte daune și prejudicii aduse intereselor împărătești".

Această concluzie tăioasă ce se referă la comunicarea din 3 nov. este precedată de răspunsul la cea din 2 nov. dat tot acum pe un ton de superioară dezaprobare. Nu se consideră îndeajuns gravitatea faptului de a lua în deșert numele generalului având comanda supremă

www.dacoromanica.ro

la granița celor două imperii și de a-l face odios prin asemenea răspândiri de zvonuri, vătămătoare nu numai demnității sale, ci și în mod absolut serviciului împărătesc. Cât privește încasarea celor 60 000 de florini, faptul ar merita laude dacă n-ar fi fost realizat prin teroare și dacă n-ar fi extrem de regretabil ca să se încaseze în foarte puține zile acea sumă, iar pentru mâine să se mărturisească lipsa oricărei speranțe de a putea împlini restul! Ulterior însă admite ca să se treacă la strângerea contribuției pe anul 1731, restanțele pe 1730 având a fi încasate ulterior, dar fără prea mare zăbavă. Însă în anul următor (1731) întârzie repartiția impozitelor. De Porta și Vogt propun la 24 iunie, într-un mod oarecum independent de restul consilierilor, un plan de repartiție a impozitelor împărțind satele în trei categorii, repetând propuneri anterioare, în vreme ce președintele Administrației, baronul Czeyka, trimite la 26 iunie la cererea lui Wallis sugestiile sale, constând în impunerea unor declarații riguroase boierilor pentru satele lor și popilor și pârcălabilor pentru cele megieșești și instituirea unor controlori germani, unul în fiecare district pentru verificarea acestora. Unitatea de vederi a Administrației reiese limpede din raportul celorlalți trei consilieri (Vlasto, Băleanu și Pârșcoveanu) care se plâng de acumularea petițiilor nerezolvate. „Ar trebui să se adune consilierii și în orele libere spre a le rezolva sau să fie date concepistului belic sau, în lipsa lui, vreunuia din canceliștii români. Puține pot fi citite și interpretate în sesiune, iar *solus dominus consiliarius de Porta a duobus praeter propter mensibus ex consilio Caes. Administrationis in rescriptis se subscribat*". Rezultat? Zăbavă, oamenii necăjiți pleacă acasă fără nici o soluționare a păsului lor. Cauza? În parte dezbinarea consilierilor, în parte lipsa de experiență. La data când erau redactate asemenea gen de rapoarte, gen. Wallis se afla în inspecție în Oltenia.

La înapoierea sa din Oltenia, Wallis era ferm hotărât să ceară pensionarea lui de Porta, care și-a atras *das Odium des Landes*, dar propune să fie numit consilier imperial și să i se dea o pensie de 1 500 de fl. anual, urmând a mai fi folosit la Sibiu cu o subvenție de 1500 de fl. în cazul acela. Propunerea este făcută împreună de Wallis și Rebentisch care îl însoțise în Oltenia... În nov. de Porta cere el însuși pensionarea sa și obținerea unui sat fiscal în Transilvania sau Ungaria.

În martie 1732, de Wallis informează Consiliul de Război despre moartea la Craiova a lui de Porta, care lasă o văduvă și un testament, și se indignează de purtarea ciudată a consilierului Vogt, care a fost dezvăluită de o slugă a lui de Porta, cum că încă înainte de moartea acestuia, conform raportului original anexat al baronului Dietrich [noul președinte al Administrației], un număr de haine, de saci și ⟨alți⟩ saci conținând acte scrise și efecte care ar fi aparținând văduvei, au fost sustrase (? *practicirt*) de la defunct [= în sensul că trăgea să moară] și duse parte în locuința unui cirac cu numele de Malaeki, parte în locuințele lui Vogt și Băleanu și parte în casa mamei lui Băleanu, și că cei doi consilieri sus-numiți împreună cu Pârșcoveanu au adus o jignire contelui Wallis și președintelui Administrației prin aplicarea peceții lor asupra acelor saci de documente, iar el, Wallis, e silit, din cauza conscripției lor scandaloase (? *lasterhaften conscription*), a planurilor lor vinovate și a consfătuirilor lor tainice în timpul nopții, să pună să fie anchetați, adăugând că acei trei consilieri Vogt, Băleanu și Pârșcoveanu ar trebui să fie pedepsiți potrivit cu delictul comis de ei și că trebuie dată o satisfacție generală (*allseitig*). A poruncit publicarea testamentului și facerea unui inventar. Nu se înțelege prea bine din cuprinsul regestului german, destul de confuz, rostul acțiunii incriminate a consilierilor. Era vorba cumva de o încercare de a înlătura unele acte adunate de colegul lor și putând fi folosite contra lor? Dar Vogt fusese aliatul lui de Porta contra celorlalți consilieri, deci nu aceasta poate fi explicația. Sau era vorba de scoaterea din casă a mai tuturor lucrurilor aparținând chipurile văduvei, care prefera să se asigure astfel înainte de citirea testamentului, de teama unor surprize, având în vedere purtarea ei, dată la lumină de procesul scandalos din vara anului 1725? Căci era evident că dosirea obiectelor scoase în patru locuri arată că nu era vorba doar de câțiva saci cu documente! Este și mai surprinzătoare vehemența lui Wallis provocată evident de informațiile din raportul noului președinte Dietrich menționat de Wallis. S-ar părea că ultima picătură o constituise ofensa adusă directorului suprem și președintelui Administrației prin pecetluirea cu peceții proprii ale celor *trei* consilieri.

www.dacoromanica.ro

Rămâne obscură legătura dintre dosirea obiectelor din casa lui de Porta și acuzațiile aduse celor trei consilieri: *ratione ihrer lasterhaften Conscription, straflichen Projecten und nachtl. Weille gehaltenen Conventiculorum.* Acestea invocate acum alcătuiau de fapt alt punct al raportului citat, referitor la activitatea generală a consilierilor, văzută prin prisma noului și zelosului președinte. Astfel, și după moartea sa, de Porta a reușit să tulbure apele și să mai pricinuiască un necaz foștilor săi colegi (și dușmani).

Au rămas o serie de scrisori și rapoarte, ba sub numele său, ba anonime sau înfățișate ca fiind scrise de alții, care nu uită să-l laude cu convingere. Majoritatea acestor texte se află publicate în *Material* etc. de C. Giurescu, vol. I, II; Doc. *Hurmuzaki*, VI, 1; „Arhivele Olteniei", 1927, și mai sunt probabil și altele rămase inedite în arhivele de la Viena. În rapoarte întâlnim alături de date și cifre de cel mai mare interes, privind îndeosebi recensământul populației și contribuția anuală, căci din 1719 încolo i-au stat la îndemână toate protocoalele ședințelor Administrației Olteniei, și o serie de răstălmăciri intersate sau pătimașe, fișe personale redactate adesea cu răutate, adevăruri trunchiate, ba chiar neadevăruri și inventii sadeà. Unele din ele au fost analizate în *Obs. crit.*, ce urmează după text.

În general, el se bucura la superiorii săi de o încredere limitată, mergând ba de la neîncredere la oarecare încredere, ba invers. Cu Stainville avem succesiunea: încredere — neîncredere, apoi acceptarea sa ca o prezență impusă de sus. Virmond era prea bolnav și obosit, pentru a da atenție șoaptelor sale ultra zeloase. Königsegg, după o primă judecată rezervată și lucidă, s-a lăsat impresionat de zelul său omniprezent și l-a recomandat pentru locul de consilier cât nu se cunoștea încă sentința în procesul de calomnie de la Craiova. Tige l-a considerat cu oarecare indiferență, până când deodată a pus să-l aresteze, nu se știe precis de ce?, dar probabil pentru că de Porta, conform unui vechi obicei își săpa șefii cu diferite insinuări la Consiliul de Război. Președintele Consiliului de Război, principele Eugeniu de Savoia, care i se arătase favorabil în 1717, la stăruințele lui von Öttel, este mai puțin convins în feb. 1726, când trebuie să aleagă între de Porta și Știrbei, și rămâne uluit, aflând de sentința de la Craiova care părea să-l facă indezirabil și ca secretar. Și totuși, de Porta reușește să ajungă consilier în urma unui adevărat torent de memorii, rapoarte, denunțuri, „reflecții", „opinii" și „concluzii". În sfârșit, Wallis pătrunde cel mai bine manevrele oblice ale noului consilier și socotește că trebuie îndepărtat din Oltenia. Dar în condiții extrem de avantajoase, ca element prețios pentru interesele imediate ale fiscului și pentru neutralizarea românilor în Administrația Oltenici, față de care avea o atitudine dușmănoasă și de neiertat.

Înzestrat cu o mare forță de muncă și cu o minte subtilă, intrigant nu din nevoie, ci din vocație, lipsit de omenie, ipocrit și cinic totodată, el seamănă zâzanie și întreține o atmosferă de delațiune, complicități și nesiguranță în sânul Administrației, unde întâlnește un spirit tot atât de subtil (= Ilie Știrbei), cu care ba se înfruntă, ba se împacă, după cum le dictează interesele. Procesul de calomnie din august 1725 îl arată plin de răutate și abject în lașitatea sa.

C. Giurescu, editorul materialului din arhivele vieneze, nu se pronunță în nici un fel asupra caracterului lui de Porta. Al. Vasilescu, la rândul său, rezumând documentele relative la caracterizarea lui de Porta și la arestarea sa de către Stainville în 1717 (după C. Giurescu, l) nu ia, de asemenea, nici o atitudine. N. Iorga în *Studii și Documente*, XIV, p. XXII, redând o scrisoare a personajului în discuție către egumenul Ioan de Hurez, îl înfățișează drept „levantinul care e așa de amestecat în afacerile oltenești pe aceste timpuri austriece...". Mihai Popescu (în „Arhivele Olteniei", 1927) îl crede „un agent austriac de neam latin" care ar fi fost în corespondență asiduă cu Eugeniu de Savoia, căruia i-ar fi trimis regulat rapoarte. Mai încoace, Șerban Papacostea, în *Oltenia sub stăpânirea Austriei, 1718—1739*, îl declară „un observator acut", autor a „câtorva din cele mai pătrunzătoare rapoarte asupra realităților provinciei (= Oltenia), informator inteligent al austriecilor și instrument fidel al politicii habsburgice, adversar hotărât al boicrilor și informator al Vienei", fără a se opri la persoana sa. De fapt nici unul din istoricii menționați n-au acordat atenția cuvenită micimii sufletești și meschinăriei lui de Porta, frustrat în dorințele sale de parvenire și având o atitudine pătimașă și nedreaptă față de români, pe care nu i-a înțeles și nu i-a iubit niciodată.

www.dacoromanica.ro

SCRISOAREA DIN ARESTUL DE LA FĂGĂRAŞ[1]

3 decembrie 1717

...Cât priveşte arestarea mea, D. v. ilustr. trebuie să ştie că înapoin- p. 241
du-mă încoace de la Viena cu deputaţii, l-am găsit pe D. general [2] foarte supărat contra noastră, şi îndeosebi contra mea, pentru că i se spusese că trecând peste el l-am fi cerut drept comandant general al Valahiei pe generalul Veterani [3] şi am fi criticat conducerea sa. Boierii erau în foarte mare disensiune cu D. Gheorghe Cantacuzino *per la sua mala condotta*, şi cum aveam o scrisoare de la D. referendar v. Öttel în care scria că tot ce ar vrea să propună acel D. Gheorghe Cantacuzino şi boierii din Valahia fie lui sau Consiliului de Război să comunice *prin mine* [4], aceştia m-au chemat [5] în cele din urmă şi m-au rugat în calitate de *Secretar de stat al ţării lor* (!) să le dau sfatul meu sincer şi să-l informez pe D. referendar v. Öttel despre reaua comportare şi relele tratamente ale sus-zisului D. Gheorghe pentru a putea face ca M. Sa să treacă asupra unei alte persoane mai capabile şi mai merituoase prea îndurătoarele sale hotărâri, întrucât nu era cu putinţă ca să se poată trăi sub cârmuirea lui. Mi-au expus apoi plângerile lor care erau legitime şi bine întemeiate şi că sus zisul D. Gheorghe le-a arătat, la început, când au venit ei în Transilvania, nişte scrisori ale împăratului Leopold de slăvită amintire scrise către mama sa [=Maria, văduva lui Şerban Vodă], dându-le a înţelege în chip fals că în acea scrisoare M. Sa îi promitea domnia Ţării Româneşti oricând ar veni ca să o dobândească şi că în anul precedent, venind zisul Gheorghe la Timişoara la serenisimul principe Eugen, zicea că şi Alteţa sa serenisimă i-a făgăduit-o, drept care cei care cereau atunci un guberniu asemenea acelui al Transilvaniei, intimidaţi de aceste cuvinte, au fost de acord fără a-l cunoaşte să-l ceară drept domn al lor. Eu le-am răspuns [6] atunci că rău au făcut să fie de acord să ceară drept domn al lor pe unul pe care ei nu-l cunoşteau, despre care era îndoială dacă boierii care se află în Ţara Românească, şi mai ales aderenţii familiei Brâncoveanu, ar fi mulţumiţi de acest lucru şi că după ce l-au vrut pe el ca

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul italian al scrisorii adresate din arestul „onorabil" din Făgăraş, consilierului Brockhausen la Viena. (C. Giurescu, *Material...*, vol. I, p. 241—244). Redăm aici doar fragmentul conţinând versiunea proprie a cauzelor arestării sale. Această parte din text, cea mai importantă pentru de Porta, este înfăţişată oarecum incidental, după diferite sugestii şi propuneri atât *pro domo*, cât şi în favoarea lui Ioan Mavrocordat.

[2] Comandantul imperial al Transilvaniei, mareşalul de Stainville.

[3] Generalul Giulio Veterani, fiul cunoscutului general Federigo Veterani, pentru care, vezi *Călători*, VII, *sub voce*.

[4] Sensul dat aici acestei scrisori a lui v. Öttel denaturează înţelesul său iniţial. Cum la Viena, când credea în steaua lui Gh. Cantacuzino, de Porta obţinuse pentru acesta (nu ştim în ce condiţii) sprijinul lui v. Öttel, acesta în continuare îşi oferea serviciile, urmând ca legătură să fie asigurată tot prin de Porta. Nu era nicidecum vorba de o tutelă de exercitat de către de Porta. Pasajul despre eventualele comunicări ale boierilor către v. Öttel sau către Consiliul pe război este adăugat acum, pentru a justifica rolul ce şi-l atribuie. În realitate acea scrisoare pomenită de de Porta era evident îndreptată către Gh. Cantacuzino, dar păstrată de el.

[5] Apelul spontan al acestora, adresat lui de Porta în calitate de *secretar de stat al ţării lor* (!), e menit să camufleze manevra subterană a acestuia.

[6] Pretinsul dialog al lui de Porta cu boierii din Braşov şi demersul indirect pe lângă cei din Sibiu, cu rolul neclar al interpretului Fr. Curione, au de scop implicarea lui Stainville în această intrigă, măcar că se adaugă că punctul ce-l interesa pe el era trimiterea unui general comandant în „Valahia".

www.dacoromanica.ro

domn al lor și le-a fost hărăzit de M. Sa, mi se părea greu ca împăratul să vrea să revină asupra cuvântului său împărătesc, pe lângă faptul că ei s-ar înfățișa la curtea imperială ca o națiune nestatornică și schimbătoare, dar că dacă se temeau de cârmuirea violentă a sus-zisului Gheorghe, atunci trebuiau *să solicite de la curte ca să-i fie limitată autoritatea*, și aș crede că ei ar putea să obțină acest lucru. Aceștia au formulat câteva puncte pe care le-au găsit potrivite pentru siguranța lor și de folos pentru slujba M⟨aje⟩tății sale și, luând cu ei pe D. Francesco Curioni ca interpret, s-au dus la Sibiu spre a fi subscrise și de unii boieri români care, din ura pe
p. 242 care o purtau acelui Gheorghe, locuiau // în Sibiu pentru a fi departe de el, și a fi trimise apoi prin intermediul meu d-lui referendar von Öttel. Odată sosiți la Sibiu, dl. Francesco a informat despre toate acestea pe dl. general comandant [= Stainville], care cerând să vadă punctele, le-a aprobat și a mai pus să fie adăugat un alt capitol privind trimiterea generalului comandant în Valahia și a luat asupra sa această chestiune, dar în acest răstimp, fie dl. Francesco sau un altul, a dat de știre d-lui Gheorghe Cantacuzino despre aceste tainice demersuri, dar nu i-a destăinuit ce s-a tratat cu dl. general comandant. Dl. Gheorghe s-a mâniat foc contra mea și, ca să mă pună rău cu boierii, m-a chemat la judecată în fața acestora și mi-a spus că eu am vorbit de rău îndeobște pe toți boierii în fața lui, că eu i-am jignit pe deputați la Viena, socotindu-i ca pe niște servitori ai mei și că în toate împrejurările asumam precedență asupra lor, că am trădat țara lor, destăinuind în propriul meu interes d-lui referendar von Öttel veniturile și câștigurile provenind din Valahia, că voind împăratul să stabilească drept contribuție anuală 200—300 de pungi, eu l-am împiedicat, spunându-i d-lui von Öttel că împăratul ar putea obține din Valahia mai bine de o mie de pungi [7], și cum strigau și el și rudele *(cognati)* și prietenii săi ca niște apucați, eu, plictisindu-mă, le-am zis că întrucât ei nu voiau să asculte răspunsul meu întru dezvinovățirea mea, eu mă demit de însărcinarea mea și nu mai vreau să rămân în slujbă și să mă lase în pace, dar să-mi plătească leafa mea pe timpul cât am servit.

Atunci s-au potolit, dar pentru a nu-mi plăti și pentru că zisul d. Gheorghe se temea că l-aș încunoștiința pe d. referendar von Öttel de nemulțumirile și plângerile boierilor contra lui, a instigat pe rudele sale, cei doi deputați bătrâni, și încă pe niște prieteni ai săi strecurați pe lista boierilor *(fatti passare per nobili)*, și s-au dus la dl. general comandant [= Stainville] și m-au acuzat de o mie de *învinuiri calomnioase* [8], mai și zicând că eu, fără autorizația lor, l-am cerut pe generalul Veterani drept general comandant, pentru că ei știau că Ex. S. era foarte supărată de acest lucru, și doar domnia voastră ilustr. știe că ei și nu eu cereau în memoriul lor un general comandant, și Dumnezeu știe cât am luptat contra acestui punct la Viena. Destul că l-au impresionat atât de rău pe d. general comandant, încât chemându-mă în fața sa, mi-a spus că niște boieri s-au plâns de mine și pentru ca lucrurile să purceadă potrivit cu formele obișnuite trebuia ca eu să fiu luat în arest și astfel fără a-mi comunica acuzațiile, pentru a mă putea dezvinovăți, m-a dat pe mâna a opt cuirasieri, care m-au adus aici, la Făgăraș [9], unde m-au închis.

---

[7] Toate aceste acuzații par întemeiate.

[8] De Porta se ferește să înșire acele învinuiri, preferând să se dezvinovățească de alte învinuiri ce *nu* fuseseră formulate.

[9] În castelul de la Făgăraș în detențiune onorabilă.

www.dacoromanica.ro

În aceeași zi a poruncit d-lui baron general de Tige la Brașov și a pus să fie ridicate toate lucrurile mele ; în hârtiile și scrisorile mele nu s-a găsit nimic, dar într-un cufăr cu hainele mele, pe care mi-l adusese în urmă gazda mea din București, a fost găsită o atestare a rebelilor Horvat Ferenc, Papai și Talaba [10], și pentru ca acest fapt să nu dea o impresie rea, trebuie ca D. V. ilustr. să știe că // vrând principele Nicolae Mavro- p. 243
cordat, acum prizonier la Sibiu, să mă trimită în mâinile vizirului împreună cu Eustratie sau Strati secretarul [11], în legătură cu acele scrisori care fuseseră interceptate [12] de domn și trimise vizirului, cum știe D. V. ilustr., și suplicându-l eu să nu mă trimită ca să nu-mi pierd capul, principele Nicolae mi-a spus : „Când veți merge acolo, faceți ce vă spun eu și să nu vă temeți de nimic''. Eu, înțelegând sensul cuvintelor sale, i-am răspuns cu mare hotărâre : „Eu nu voi spune niciodată ceea ce vrea M. V. ca să spun, întrucât chiar dacă îmi voi pune în primejdie viața mea, nu vreau să-mi primejduiesc și sufletul, ci voi spune adevărul care este că d. general comandant al Transilvaniei, avându-l în nume de rău pe principele Ștefan/[Cantacuzino], socotindu-l perfid din cauza uciderii principelui Brâncoveanu, și principele Ștefan ținând mult să obțină prietenia d-lui general comandant pentru a primi ziarele *(foglietti)* și corespondența din Viena, m-a pus pe mine să-l impresionez în bine [în această privință] pe d. general comandant și să dobândesc pentru el prietenia acestuia.

De aici se poate vedea că principele Ștefan nu avea corespondență cu germanii, dar că voia să pornească o corespondență pentru a primi ziarele și știrile, poate în scopul de a informa Poarta otomană. Principele Nicolae, al cărui unic scop era de a-l arăta în fața vizirului pe principele Ștefan ca rebel și prieten întru toate cu domnii germani, văzând că prin atestarea mea eu i-aș strica treaba, și-a mutat gândul și nu m-a trimis nici pe mine la vizir, nici pe Strati, dar pentru că vizirul văzuse în acea scrisoare a Ex. S. d. general comandant pe care mi-o trimisese și fusese interceptată, cum am zis, și cred că D. V. ilustr. a și notat în scris, că mi se dădea [în scrisoare] titlul de ilustrisim [13], titlu de mare

---

[10] Pentru prezența lor la București în 1716, vezi *Material* ..., I, p. 11.

[11] Și de Porta, și secretarul Strati au fost ținuți închiși un timp (cf. *ibidem*, p. 12) pentru a obține de la ei anumite declarații contra lui Ștefan Cantacuzino.

[12] Se pune întrebarea de ce natură fusese scrisoarea interceptată? De Porta pretinde că N. Mavrocordat interceptase o scrisoare a lui Stainville adresată lui Ștefan Cantacuzino prin intermediul său ! Dialogul redat de el în rândurile următoare trebuia să acopere faptul că domnul a preferat să trimită marelui vizir o scrisoare plăsmuită ca emanând chiar de la predecesorul său. Scrisoare ticluită de de Porta, care a dat desigur toate declarațiile cerute. Numai așa se explică arestarea ambilor secretari puși să recunoască acea scrisoare ca fiind a lui Ștefan Cantacuzino (vezi argumentele în *Obs. crit.* a).

[13] Argument ridicol ce trădează doar vanitatea și grandomania lui de Porta, vezi *Obs. crit.*, loc. cit.

www.dacoromanica.ro

preţ la turci, care mă credeau deci un om important şi bogat, de aici urma ca eu să fiu chemat fără doar şi poate, şi principele, neştiind ce să facă pentru a nu mă trimite, a pus atunci pe rebelii Harvat Ferenc, Papai şi Talaba, care erau în Ţara Românească şi tratau cu Poarta prin mijlocirea principelui Nicolae, ca Poarta să-l declare pe Rákóczi principe al Transilvaniei, şi de aceea erau cu mare trecere la vizir, ca ei să scrie în favoarea mea *(per me)* că eram credincios şi devotat Porţii şi eram necesar pentru multele treburi etc., şi astfel mulţumită lor am fost puşi în libertate şi eu şi Strati.

Aceşti rebeli apoi vrând să plece la Hotin, i-am rugat, sfătuit astfel de principele Nicolae [14], să-mi scrie o atestare, pentru că dacă ar muri sau s-ar schimba vizirul, să nu fiu cerut de urmaşul acestuia ca spion sau rebel faţă de Poartă, cum aş fi putut fi acuzat de către vreun duşman al meu sau de careva dorind să-i facă rău principelui Nicolae întrucât eu fusesem închis şi apoi eliberat, şi nemaifiind [acolo] rebelii ca să mă apere, şi eu neavând la mine atestarea lor, puteam să-mi pierd capul şi să păţească rău şi principele Nicolae, pentru că nu m-a trimis. Şi aceasta este atestaţia rebelilor făcută atunci pentru siguranţa mea, după cum se poate vedea după dată şi cuprins, şi această atestare [15] pe care mi-o adusese acum în//
p. 244 urmă gazda mea în cufărul cu lucrurile mele de la Bucureşti cum nu mă instalasem într-un cvartir al meu, ci stăteam în gazdă, eu nu am deschis cufărul şi nu ştiam că înăuntru se afla atestarea, altminteri aş fi distrus-o ca ne mai fiind necesară. Acesta e adevărul şi pot să-l dovedesc cu martori, şi mi se pare chiar că am relatat acest lucru D-iei V. ilustr. la Viena, precum şi d-lui referendar von Öttel.

[Îi cere protecţia şi o cercetare atentă a cauzei sale] şi pentru că dl. general comandant are multe de făcut [16], să se poruncească d-lui general baron de Tige să judece el cauza mea şi să merg la Braşov, unde se află acuzatorii mei ca să aud acuzările şi să-mi expun argumentele...

[Imploră judecata Consiliului de Război şi o recomandare cât mai urgentă către generalul comandant] Făgăraş, 3 dec. 1717.

P.S. Vă conjur să-mi răspundeţi sub plic pe adresa d-lui conte de Wurmbrand, lt. colonel al regimentului *del vecchio Daun, a comandante di Corona.*

---

[14] Afirmaţie ciudată, ca toată demonstraţia de mai sus.

[15] Cum Stainville nu invocase în nici un chip contra lui de Porta acea atestare a şefilor maghiari, toată această explicaţie de prisos are de scop real introducerea într-un mod oarecare a ingenioasei transformări a scrisorii plăsmuite de el într-o scrisoare interceptată de domn şi provenind de la Stainville!

[16] Pretext pentru a cere strămutarea judecăţii sale eventuale la Braşov, unde se bizuia pe protecţia colonelului Wurmbrand şi a lui Tige, puţin favorabil lui Gh. Cantacuzino, cum reiese din diferite declaraţii ale sale.

www.dacoromanica.ro

NOTIȚE PRIVITOARE LA STAREA ACTUALĂ A OLTENIEI (1726)

Craiova, 5 iulie 1726

Contribuțiile anuale. Dacă Oltenia ar fi guvernată statornic, cu acea credință care se cuvine și după regulile și măsurile care se pot adapta mentalității și firii românilor, să nu vă îndoiți că ea ar fi egalat, dacă nu și întrecut în venituri Transilvania, avându-se în vedere că această provincie este mai roditoare, mai bună pentru comerț, mai potrivită pentru creșterea vitelor, mai bogată în pășuni, mai favorabilă pentru locuitori și mai ușor de locuit decât Transilvania.

Dacă ar fi lipsit violențele, stoarcerile, apăsarea și arbitrariul pentru a trage cu forța în satele boierești străinii care se refugiau acolo, e sigur că din cauza vecinătății și a asemănării acestor provincii cu Țara Românească și cu partea de peste Dunăre, foarte mulți dintre acei supuși, care gem sub jugul turcesc și care nu prea sunt legați de colibele lor sărăcăcioase, ar trece aici și numărul lor s-ar ridica cu sutele și miile, populație pe care provincia e în stare s-o hrănească.

În prezent după repartiția contribuțiilor se găsesc 18 000 de familii ⟨contribuabile⟩, dar se crede de către toți că ar fi 40 000—50 000. Eu cred că numai împroprietăriți [18] sunt 30 000 și neîmproprietăriți 20 000. Taxând pe primii la 15 florini și pe cei de-al doilea la 10 florini de familie, ar rezulta suma de 350 000 florini, fără darea boierilor, boierașilor, aleșilor și bulgarilor.

Cu cât numărul familiilor va fi mai mare, cu atât va crește și venitul anual al contribuțiunilor și nu se va putea spune că supușii se vor plânge că plătesc în prezent mai mult, fiindcă erau obligați să plătească dări mai mari în timpul voievozilor, iar în Țara Românească e sigur că se plătește într-o lună ce se plătește aici într-un an.

Nu pot fi contrazis asupra faptului că numărul locuitorilor nu s-ar ridica la 30 000 [19], deoarece se vede clar din protocolul numărătoarei // din 1722 ; p. 215
atunci erau 25 284 și de atunci până acum au venit 7 000 de străini, după cum singură Administrația [20] spune, cu toate că susține că sus-zisa numărătoare, prin moartea contelui de Virmond [21], n-ar fi fost așa de exactă cum trebuia să fie.

În prezent M. Sa [22] nu primește mai mult de 350 000 de florini contribuție anuală, în care se cuprind și dările în natură. Se vede cât este de frustrat fiscul împărătesc.

Oieritul, dijmăritul. Interesant este venitul net ce se scoate anual din arendarea oieritului (care este dijma pe oi) și din venitul dijmei din vin, porci, miere și tutun, care în loc să se ridice anual, se observă că merge descrescând, lucru ce se poate observa la oieritul din anul trecut, ce se ridica la 141 de pungi și 30 de taleri, pe când anul acesta, deși rațional ar fi trebuit să se mărească, avându-se în vedere înmulțirea oilor provenită

---

[17] După traducerea lui M. Popescu publicată în „Arhivele Olteniei", VI, 1927, nr. 31, pp. 214—216, cu unele mici modificări. Nu se arată adresantul acestei notițe. Pentru discutarea acestui punct, vezi *Obs. crit.*

[18] În loc de „împroprietăriți" de citit *rumâni* și în loc de neîmproprietăriți=megieși.

[19] Vezi mai sus cifrele 40 000—50 000!?

[20] Pentru atacurile lui de Porta contra Administrației vezi notița biografică a acestuia.

[21] Generalul conte Damian de Virmond, comandant general al Transilvaniei, 1721—1722.

[22] Împăratul Carol VI, 1711—1740.

www.dacoromanica.ro

din ridicarea scutirilor acordate în trecut boierilor şi mănăstirilor, se scot numai 130 de pungi.

Aceasta se întâmplă mai întâi din pricina lăcomiei funcţionarilor fiscali care se gândesc mai mult la interesul lor propriu, decât al stăpânului, căci la licitaţie sunt arendaşi şi subarendaşi care oferă de bunăvoie suma ce voiesc, neavând concurenţi pământeni, aşa că inspectorii sunt nevoiţi să primească ceea ce li se oferă; apoi la strângerea acestor dări se întâmplă multe violenţe, timp de un an cât durează, de aceea locuitorii mai bine vând ⟨oile⟩ pe orice preţ decât să le păstreze pentru înmulţire.

Arendaşii, făcând uz de atotputernicia lor, înşeală pe subarendaşi, luând totul pentru ei, şi nelăsând pentru ceilalţi decât foarte puţin, pretextând că trebuie să dea daruri unor persoane pe care nu pot să le numească. La aceasta se mai adaugă şi faptul că arendaşii cer ca rudele şi servitorii lor să fie scutiţi de toate aceste dări.

Cu un cuvânt arendaşii fură pe faţă, fără ca subarendaşii să îndrăznească să spună ceva. De aceea venitul, şi odată cu aceasta şi oferta, scade simţitor din an în an.

Dacă s-ar înlătura relele enumerate mai sus, turmele s-ar înmulţi şi în acelaşi timp arenda ar creşte, ajungându-se la sume ce nici nu pot fi bănuite că s-ar putea scoate.

Ocna de sare. Deşi se găseşte numai în târgul numit Ocna, provincia aceasta este foarte bogată în sare naturală. În timpul voievozilor, aceasta se arenda cu peste 50 de pungi, neexistând nici o scutire pentru locuitorii târgului. Pe arendaşi îi privea plata lucrătorilor şi a îmbunătăţirilor necesare, singurul folos al locuitorilor fiind cărăuşia, care se ridica la peste 500 de care, la un singur drum spre Dunăre, unde era debuşeul.

În timpul contelui de Stainville [23], s-a oferit pentru prima dată pentru arenda sării 20 000 de florini, cu obligaţia să se facă toate cheltuielile ce ar fi necesitat punerea în stare bună a ocnei, socotind că provincia atunci era deşartă şi lucrurile nu erau încă stabilite. Dacă ar fi consimţit Exc. sa, sigur că s-ar fi ivit cumpărători mai mulţi şi arenda ar fi fost mai mare. Dar nu vreau prin aceasta să arăt împrejurările care au făcut ca ofertantul să plece în Ţara Românească şi să arendeze salinele de acolo,
p. 216 prin a // căror bogăţie apoi a făcut să se anihileze efectul celei de aici, căci mare parte din sare aşteaptă încă cumpărători la Dunăre.

Când a fost aici contele Königsegg [24] şi a vrut să dea în arendă sarea, s-a găsit domnul Szendrey [25], mare vameş, care nu a oferit mai mult de 30 de pungi, ce fac 25 000 de florini, nemaifiind alţi consumatori (?) [26], căci se retrăseseră de teamă, iar d. Szendrey, cameralist şi deci cunoscător în aceste afaceri, a luat el în arendă salinele.

Este sigur că prin arendarea sării s-ar ridica mult venitul împărătesc, dar nu sunt de părere ca arendaşul să fie cameralist, nu atât pentru a se evita malversaţiile ce se practică cu boierii în asemenea cazuri, cum am arătat la oierit, cât pentru că arendaşul cameralist, neavând practică, nu are nici uşurinţă de a trata ca negustor şi nici modul de atragere, din care pricină un cameralist câştigă mai puţin decât ar putea să câştige spre exemplu un

---

[23] Director suprem al „Valahiei" imperiale (= Oltenia), până la moarte, 1720.

[24] „*Kinigseg*", Karl, conte Königsegg, comandantul general al Transilvaniei după Virmond (1722—1725).

[25] Johann Szendrey, mare vameş în Oltenia (1720—1728), apoi consilier imperial şi administrator. De observat aparenta contradicţie dintre priceperea la câştig a lui Szendrey şi nepriceperea atribuită cameraliştilor la contractări.

[26] Adică alţi competitori.

www.dacoromanica.ro

negustor grec, care se socoteşte mult la arendare şi se oferă numai când este sigur de câştig.

Mine de aramă. Pe acestea în vremurile trecute, voievozii le exploatau singuri. Brâncoveanu le-a dat în arendă cu condiţia ca arendaşul să-i vândă din aramă după contract cu 1/2 taler cu leu [27] ocaua. Pe urmă punea să o lucreze şi vânzând-o astfel câştiga mai mult de 20 de pungi pe an.

În prezent sunt arendate domnului cameralist Szendrey, care se arată veşnic nemulţumit, dar nici altuia nu i le-ar ceda.

Venitul din peşte. Urmează apoi venitul care se strânge din arendarea pescuitului din bălţi şi Dunăre, arendat în prezent domnului cameralist Nicolae Pater [28]. Marea mulţime a peştelui obţinută prin tot felul de mijloace întrebuinţate de numitul arendaş şi necunoscute încă în provincie va face ca să dispară acest aliment îmbelşugat, atât de necesar hranei ţăranului.

Ţiganii. În această provincie sunt două feluri de ţigani, care pot fi întrebuinţaţi de fiscul împărătesc. Aşa sunt ţiganii rudari şi ţiganii de şatră. Cei dintâi se ocupă cu spălatul aurului din albia Oltului. Ţiganii rudari în timpul voievodatului erau obligaţi să dea în fiecare an 1 000 de dramuri de aur curat, iar restul ce ar fi trecut peste aceasta, n-aveau voie să-l vândă altcuiva, sub pedeapsă de moarte, decât voievodului, care îl plătea cu 3 florini dramul, jumătate cât valora.

Cei de-al doilea aparţin voievodului şi boierilor din Ţara Românească şi adeseori sunt scutiţi de fisc. Dintre aceştia, unii sunt meşteşugari mai ales fierari şi dau o taxă fiscului de 6—7—8—10 taleri cu leu pe an după meseria lor; alţii slujesc în casele boierilor de la ţară sau oraş, nefiind vagabonzi ca în altă parte şi astfel prin munca lor îmbogăţesc pe boieri.

Preţul unui ţigan de obicei e de 30 de taleri şi unii boieri îşi procură bani buni din vânzarea lor.

Numărul ţiganilor ce plătesc dare fiscului se ridică la 400. Mulţi însă sunt scutiţi ca fiind în slujba banului sau a boierilor mari.

DIN „REFLECŢIILE PRIVIND STAREA OLTENIEI" [29]

Cap. I *(Despre „fraudele şi nenumăratele lucrături prin care e păgubită vistieria cezarocrăiască")* p. 69

Fraudele constau mai ales în repartiţii... etc.... chiar în anul 1722 s-a făcut o conscripţie numerică a locuitorilor... şi au fost găsiţi 25 294 de supuşi [30] care fără nici o distincţie sau deosebire au fost impuşi la patru taleri cu leu de fiecare familie. Totuşi este lucru sigur că acea conscripţie nu a fost peste tot exactă din cauza morţii întâmplate atunci a d-lui conte de Virmond, însă în anul 1723 repartiţia provinciei a fost făcută pe 18 000 de locuitori, care au fost taxaţi la şase taleri cu leu şi de asemenea împărţiţi p. 70

[27] Un asemenea taler valora 2 lire şi 6 lotoni, cum arată o notă a editorului.

[28] Figură destul de curioasă de fost călugăr (? „Páter Miklós"), informator al imperialilor cu referire la Ţara Românească, ajuns în 1719 arendaş al vămilor din Oltenia, precum şi al pământului Gârla, la jumătatea valorii sale. Pentru alte amănunte, cf. C. Giurescu, *op. cit.*, volumele I şi II, Indice.

[29] Traducerea s-a făcut după textul latin publicat de C. Giurescu, în *Material...*, vol. II, pp. 69—92.

[30] *subditi.*

www.dacoromanica.ro

fără deosebire în familii, cu toate că numărul a trebuit să fi crescut mult faţă de cel dinainte în urma sosirii aproape continue de ţărani din afară.

De asemenea şi în anul 1724 datorită unei repartiţii nedrepte, 12 000 tot numai de ţărani au fost încărcaţi cu sarcinile atât de grele ale Provinciei în chip inegal, taxându-se locuitorii din satele boiereşti cu şapte taleri cu leu de fiecare familie, iar locuitorii din satele slobode cu zece asemenea taleri şi jumătate.

Căci în anul 1725 vornicii, adică judecătorii, sau cei din fruntea districtelor care sunt datori să cunoască numărul locuitorilor din districtele lor şi să dea relaţii Administraţiei pentru facerea repartiţiei, nu au trecut în registrele lor decât doar 9 000 de familii. Dar Administraţia prevenită că dacă d. general comandant ar găsi înfăţişat un număr atât de mic de familii, cu siguranţă că ar da mai degrabă în arendă acele cinci districte, şi prin urmare ar afla negreşit frauda făcută, a încredinţat această chestiune d-lui consilier Ştirbei, care dublând numărul din fiecare district, a făcut repartiţia pe 18 000 de familii, taxând adică pe locuitorii satelor boiereşti cu cinci taleri cu leu, iar pe moşneni cu nouă.

De aici se vede limpede că repartiţiile care se fac nu sunt drepte, întrucât familiile contribuabile cresc şi descresc ca număr după cheful administratorilor. Vornicii chiar dosesc în fiecare sat pe unii ţărani, de care mai apoi se folosesc în chip abuziv, ca unii care nu au fost înscrişi, şi îi silesc să le muncească lor, ba la ridicarea de case, ba la cosit, arat şi secerat şi orice altă muncă servilă ce trebuie făcută.

Cauza mai însemnată şi originea acestor rele este că sunt fraţi şi gineri şi persoane ţinând într-un fel oarecare de Administraţie, şi ce este mai trist, e că districtul acela în care îşi au vornicii moşiile lor, le este atribuit pentru ca să poată mai uşor tiraniza pe ţăranii ce nu plătesc ⟨contribuţia⟩ silindu-i să le facă lor muncile, astfel încât oricare dintre consilieri, acoperindu-i pe cei legaţi de el prin sânge sau prin alt motiv, asigură nepedepsirea fraudelor, făcând să sufere serviciul suveranului. Iar abuzurile de mai sus se mai practicau şi în satele fiscale, şi în satele unora veniţi din afară, care sunt dosiţi faţă de Administraţie, fie ca un hatâr, fie mai degrabă pentru ca aceasta să fie încurcată şi ea ca părtaşă la aceste păcate.//

[Măsuri de îndreptare, propuneri]

p. 71 [Adoptarea contribuţiei prin aşa-zisa ruptoare ar risca să păgubească vistieria, neţinând pasul cu sporirile mijloacelor celor impuşi. Controlul acestora ar putea fi făcut de „provizorii" satelor, dacă satele ar avea un caracter statornic. Numai asigurând organizarea lor statornică [31] se va

p. 72 cunoaşte numărul locuitorilor şi se va putea // impune birul] „după dreptate"... etc.

[...] Aşadar ar fi mai bine ca suma contribuţiei să se ia după numărul locuitorilor şi să se impună fiecărei familii suma hotărâtă, făcându-se totuşi schimbări, precum am spus, după mijloacele fiecărui contribuabil [32] [e contra unei noi conscripţii]. Căci cum ar putea ea să fie exactă, când satele nu sunt bine organizate [33], şi stăpânii pământului sau vătafii lor îşi dosesc ţăranii în momentul conscripţiei, trimiţându-i mai înainte în munţi sau în păduri sau silindu-i ca să treacă dintr-un sat în altul, numai pentru a se feri de conscripţie şi de plata dării.

---

[31] Prin satele tip plănuite de directorul suprem, Königsegg.

[32] De confruntat aceste declaraţii cu teroarea dezlănţuită de acelaşi de Porta pentru a stoarce contribuţia din anul 1731. Vezi biografia şi raportul lui Wallis în prezentul volum.

[33] *regulati*.

www.dacoromanica.ro

[Urmează propunerile măsurilor de luat, expuse în 15 puncte]

1. Posesorii de pământ, fie băştinaşi sau străini, de orice stare şi seamă să fie ţinuţi fără zăbavă până la un soroc dat// să arate în scris nu- p. 73
mărul ţăranilor cu numele şi cognomenul lor, atât al celor ce locuiesc în sate, cât şi acela al celor care s-au refugiat în păduri, şi să se îngrijească stăpânii lor ca ei să se reîntoarcă pe moşiile acestora. Şi la fel vor trebui să facă vornicii în satele megieşeşti, care sunt sub autoritatea vornicilor.

2. [Vestirea unei prime ce se va da denunţătorilor unor declaraţii înşelătoare ale proprietarilor privind numărul exact al posesiunilor şi al dependenţilor lor. Prima este egală cu o treime din suma rezultând din dosirea încercată. Denunţătorul nu e dat în vileag]. Acesta este modul de care se folosesc arendaşii oieritului şi dijmăritului în „Valahia" noastră (= Oltenia) cu rezultatele cele mai bune!

3. [Vestirea penalizării proprietarilor pentru declaraţii nesincere şi necomplete cu plata imediată a sumelor dosite de la plată pe tot trecutul, putând chiar fi lipsiţi de bunurile lor]

4. Cei fugiţi în munţi şi păduri, dacă nu se întorc, să fie căutaţi cu cea mai mare sârguinţă, şi odată prinşi să fie pedepsiţi fără indulgenţă, pentru a fi şi altora de pildă! [34]//

5. [Interzicerea sub pedeapsă a sistemului de clientelă şi protecţie]. p. 74
Nimeni, de orice treaptă, neam sau seamă să nu îndrăznească să ocrotească sau să scutească de dare pe boiernaşi, sutaşi şi aleşi [35], care se deosebeau în vremea voievozilor printr-o contribuţie hotărâtă şi fixă, pe care nu mai vor să o plătească acuma, bizuindu-se pe protecţia unuia sau altuia dintre boieri, sub cuvânt că ar fi oameni de casă, dieci sau servitori ...ba mai şi scutesc de dările şi angariile provinciei pe toate rudele lor, numai doar să trăiască sub protecţia unui administrator sau magnat.

6. Nu trebuie în nici un chip să fie apărate şi scutite de dări familiile mai avute din sate sub numele născocit de pescari, vieri, vânători, păstori şi aşa mai departe, care scutiţi de sarcinile provinciei şi ocrotiţi de boieri se sustrag pe ei şi aruncă toată povara pe care ar trebui să o ducă ei după dreptate asupra altor ţărani sărmani.

7. Să nu-i fie nimănui îngăduit sub nici un cuvânt să momească la el şi să reţină în satul său pe ⟨ţăranii⟩ ce se refugiază în părţile ce ţin de împărăţie, ci aceia să fie volnici a-şi alege locul de aşezare după voia lor, dar nu în păduri sau prin ascunzişuri.

8. Să se ţină seama de instrucţiile lui Virmond, anume ca satele mai mari folosind teritorii întinse să fie de cel mult o sută de case. Iar satele cu pământ mai puţin, adică cele mai mici, să fie de 25 de case, dar totuşi, nu risipite ici şi colo, *ci alăturate, ca să poată uşor fi văzute şi numărate.* Şi să nu fie îngăduit mai multor familii să locuiască *în chip înşelător*, în una şi aceeaşi casă pentru a-şi micşora contribuţia *şi a se uşura pe ele* [36]! Fiecare sat să-şi aibă provizorul său, juraţii lui, popa lui. Această limitare a caselor a fost făcută cu bună dreptate, căci foarte mulţi ţărani se strămută în grup la satele dregătorilor actuali pentru a avea ocrotirea lor, şi cum întinderea de pământ nu poate să ajungă la atâţia ţărani, ei ară şi seamănă pământuri vecine şi deci nenorociţii sunt siliţi să asculte de doi

[34] Vezi mai clar în raportul lui Tige specificarea pedepsei cu moartea.

[35] *Sutassios... Alessios*, vezi *Material...*, II, pp. 140—142, definiţia din Glosarul lui ⟨de Porta⟩: *Alessios— Uomini facoltosi di meza sfera, cioè ne boiari, ne villani, quali pagano nelle contribuzioni una determinata somma separatamente dall'ordine de Boiari e de villani. Sutassios* (la fel ca Aleşii, dar) *che contribuivano piu degli Alessi.*

[36] Se vede cum se urmăreşte aici interesul fiscului *împotriva* ţăranilor.

www.dacoromanica.ro

stăpâni, adică de acela pe al cărui pământ locuiesc, precum şi de acela pe al cărui pământ îl muncesc. Şi din cauza aceasta cea mai mare parte a
p. 75 provinciei rămâne nelucrată fiind lipsită de ţărani.//

9. Să fie hotărât în chip statornic şi să fie limitat modul de prestare a dijmelor şi muncilor faţă de stăpânii pământului.

10. [Există sate boiereşti, mănăstireşti, fiscale ⟨precum⟩ şi sate megieşeşti], care nu recunosc pe nici un particular ca stăpân. Ţăranii din aceste sate din urmă se bucură de bunuri proprii. Aceştia, cum nu pot răbda împovărările cu care sunt încărcaţi cu tot dinadinsul, se mută în satele administratorilor, vornicilor şi a altor boieri, de care sunt îndată ocrotiţi şi se bucură de bunurile proprii sau se supun în întregime cu tot satul ocrotirii acestor domni, care, folosind munca lor pentru sine, îi apără de împovărări şi îi pun să plătească darea după hotărârea lor. Şi pe nesimţite, fără a se băga de seamă, cumpărând pentru sine o parte a unui ţăran ce locuieşte în sat, cotropesc prin înşelare tot satul. Aceşti domni, bucurându-se de o putere fără margini, ocupă apoi bunurile mănăstirilor [37], ale săracilor şi lipsiţilor de mijloace, şi astfel se fac silnicii şi nedreptăţi nespus de multe.

[Să fie obligaţi administratorii, vornicii şi boierii să declare legal] cu ce drept stăpânesc ei bunurile ce le au şi le-au stăpânit până acum şi dacă fără drept, atunci să fie pedepsiţi cu toată asprimea.

11. Să se poruncească cu străşnicie provizorilor satelor sub pedepsele cele mai grele şi sub ameninţarea ca fiecare din ei să fie dator să facă în fiece an numărătoarea locuitorilor satelor şi să arate numărul într-un act scris, întărit de aceşti provizori, juraţi şi de popă. De asemenea să arate în fiece an pe colonii veniţi de curând, precum şi pe cei ce lipsesc, şi aceste acte să fie păstrate într-un protocol deosebit al cancelariei, şi aceasta cu scopul ca la vremea impunerii să se poată şti clar numărul familiilor pentru o metodă mai uşoară de a face impunerea etc. (care ar fi mai dreaptă). [Numărul birnicilor este baza impunerii. Sunt unii care cred că acesta ar ajunge la 40 000], dar mă voi mărgini doar la 30 000, întrucât satele nu sunt încă rânduite pe deplin. Acum, dacă ar fi impus fără deosebire fiecare contribuabil din cei 30 000
p. 76 de ţărani la o plată de şase taleri//cu leu, care fac zece florini renani, ar rezulta suma de 300 000 de florini renani. Apoi s-ar adăuga impozitul boierilor care acum, bizuindu-se pe puterea lor, se sustrag de la orice contribuţie. Boiernaşii, dintre care sunt unii care plătesc şi alţii care nu plătesc, trebuie şi ei constrânşi cu toţii la contribuţie. De asemenea popii şi diaconii, care plăteau pe vremea voievozilor, dar acuma — nu se ştie pentru care cuvânt — sunt scutiţi de toate dările şi angaralele, să li se impună şi acestora, fără nici o deosebire plata a zece florini renani de cap... etc. va creşte totalul contribuţiilor. Sarcina nu va părea grea locuitorilor, întrucât ei acum plătesc mai mult... şi nici nu se plâng de aceea, ci de apăsările şi silniciile pe care le îndură, care rămân nerăzbunate... Cei săraci ar afla o mare uşurare căci repartiţia contribuţiei înăuntrul oricărui sat trebuie să se facă potrivit cu posibilităţile fiecăruia. Mai vine o uşurare care nu e mică de la aleşii [38] sus-pomeniţi, care contribuie acum cu 30 şi 40 de florini. Se capătă o uşurare şi de la contribuţia satelor slobode numite megieşeşti,

[37] Vezi acapararea de către de Porta a unei jumătăţi din posesiunea mănăstirească Podbaniţa pentru a-şi rândui acolo un eleşteu.

[38] De lămurit această contradicţie aparentă cu cele spuse mai înainte. Oare *acum* se referă la momentul întocmirii *Reflecţiilor* sau cumva la un viitor în care vor fi fost înfăptuite schimbările sugerate în *Reflecţii*?

www.dacoromanica.ro

care vor contribui în fiecare an cu 15 florini şi chiar mai mulţi, iar ţăranii mai săraci după metoda noastră nu vor contribui decât cu trei sau patru sau cel mult cinci florini pe an.

12. *[Despre încasările din taxe extraordinare]* în sumă de vreo 53 000 sau 55 000 de florini.// Virmond, la instalarea Administraţiei, i-a cerut o p. 77
situaţie în scris a cheltuielilor ordinare ale provinciei. *Socoteală pe care o am în mâinile mele!* Urmează reprezentând sumele: a) salariul banului şi ale consilierilor Administraţiei, al secretarului şi canceliştilor, 14 000 de florini, apoi b) salariul slujbaşilor provinciei, comisarul provincial, vornicii şi alţii, 7 880 de florini c) o sumă de 10 000 de florini pentru plata „Vorspannului" şi d) 18 120 de florini pentru alte cheltuieli şi „discreţiuni" ce nu trebuie specificate. Totalul de 50 000 de florini provine din venitul extraordinar. Scăzând suma de 14 000 de fl. ce e plătită din casa camerală, şi cea de 10 000 pentru Vorspann, la care nu s-a recurs, de ce oare se pretind şi se încasează în continuare 53 000 sau 55 000 de florini pentru acoperirea a 26 000 de florini, sumă rezultând din scăderile arătate.

13. *[Problema Vorspannului*[39]*]* [Planul lui Virmond de a se plăti cu bani gata de către Administraţie, din casa extraordinară, caii luaţi ca Vorspann [39] punând capăt silniciilor şi exceselor pricinuite de acel sistem de rechiziţie intolerabil. Mai bine de o mie de familii din cele mai înstărite au fost scutite de contribuţie, angarale şi predare de bunuri în natură în schimbul suportării sarcinii de Vorspann. Aceştia se plâng necontenit că nu mai pot duce această povară dacă nu li se mai asociază şi alţii şi cer să fie sloboziţi din această sarcină. Sistemul cu plată ar pune capăt şi abuzului de până atunci cu folosirea necontrolată a acestei rechiziţii vexatorii]. p. 78

14. [*Chestiunea livrărilor în natură*] [Contribuţia Olteniei către împărat e de 135 000 de florini] „în care intră şi livrările în natură, care sunt plătite de M. Sa cu *un preţ chiar mai mare de cum se vând în provincie*, din care cauză unii [40] refuză să primească contribuţiile în natură, pretind preţul lor în bani gata, iar alţii vor să primească jumătate în natură, iar cealaltă jumătate în bani după preţul hotărât de M. Sa... spre marea pagubă şi strâmtorare a ţăranilor. De aceea dacă de acum încolo M. Sa ar socoti contribuţiile în natură *la preţul curent din provincie*, vistieria *cezaree ar avea mai mare folos* [41], şi neajunsurile de mai sus ar fi înlăturate. Apoi se mai spune de către Administraţie că bunurile în natură se scad din contribuţia totală, dar de acest lucru nu are nici o ştiinţă contribuabilul însuşi. Aşadar impunerea în natură să fie făcută nu în ascuns, ci deschis ... şi când provizorul unui sat îi face cunoscut contribuabilului partea cu care este impus în bani şi în natură, atunci din acea sumă să i se scadă livrările în natură, pentru ca să cunoască şi ţăranul îndurarea M-ţii S⟨ale⟩...etc. şi să se vadă şi unde se duc atâtea contribuţii în natură care se iau din provincie şi care dacă ar fi administrate cinstit şi nu s-ar irosi [42], după chef, ar da hrană suficientă nu numai pentru cei o mie de soldaţi germani şi spanioli, care stau în provincie, ci aş îndrăzni să spun — chiar la două mii, şi dacă s-ar da contribuţia de către toţi, adică de la 30 000 de familii, cum spuneam mai sus, şi nu numai de la 15 000 sau 17 000, *ar putea fi întreţinuţi din plin şi fără strâmtorarea ţăranilor (!) mult mai mulţi şi poate chiar trei regimente*, dacă, precum ziceam, s-ar păstra în

[39] Obligaţia impusă locuitorilor de a da cai de rechiziţie pentru transporturi.
[40] Nu poate fi vorba decât de unităţi militare, sau de funcţionari cameralişti.
[41] E avut în vedere tot interesul fiscului.
[42] *Dilapidentur.*

www.dacoromanica.ro

Administrație ordinea și cinstea. Căci este sigur că această Valahie întrece cu mult Transilvania și prin belșugul recoltei și prin mulțimea păsunilor.

15. Sunt prea mulți slujbași. [Virmond a hotărât ca pe viitor să nu
d. 79 mai fie un vornic și patru ispravnici de fiecare district,//ci doar un vornic și un perceptor, dar murind el, lucrurile au rămas tot astfel în continuare. Deci trebuie desființați, sau ispravnicii, sau vornicul]. Dacă vor fi desființați vornicii, provincia va avea în plus 2 650 de florini, leafa lor anuală. Dar această sumă nu este prea mare, cât sunt de uriașe cheltuielile provinciei pentru întreținerea lor și vexațiunile pe care le îndură aceasta. Cât sunt în slujbă, ei se hrănesc bine și se îngrașă din substanța bietului norod.
p. 80 [Se propune înlocuirea Marelui Portar printr-un funcționar cunoscând latina, italiana, germana și care ar putea ușor învăța și limba română][43].

Cap. II [*Despre boieri*]

Scutirile lor de impozite *sub voievozi :* de haraci, fumărit, zaherea, și de oierit și dijmărit o dată la trei ani. Plăteau prin ruptoare 30—60 de taleri pe an, după starea lor. Trebuiau să dea domnului un dar de 100 de
p. 81 taleri pe an sau un cal corespunzător.// *Plătesc toate dările extraordinare :* sataraua, văcăritul și pogonăritul. *Câștiguri* din strângerea dărilor pecuniare. Reținu 10 la sută și mai au și alte profituri. Iau în arendă și subarendează oieritul și dijmăritul. Câștigă mult din văcărit. Sunt siliți să-l împrumute pe domn cu sume mari//.

p. 82 *Pretențiile sub imperiali:* Imunitatea de contribuție, livrări în natură și angarale pentru 24 de familii de mari boieri.

Demonstrația că boierii *nu sunt nobili, ci dregători.* Sunt 12 „sfetnici", primii șase sunt boieri de divan. Lefuri și venituri din dregătorii. Ceilalți
p. 83 fără lefuri,// Iar acum dintre acești magnați nu se află în Oltenia noastră decât consilierul Golescu, care a fost mare spătar, și consilierul Știrbei, care îndeplinea slujba de mare vistier, la care mai poate fi adăugat și consilierul Bengescu, care măcar că odinioară nu a fost distins printr-o dregătorie mare, este totuși acum consilier al Administrației. Mai este apoi Grigoraşcu Vlasto, grec născut la Constantinopol, care pentru că s-a însurat cu vara [44] voievodului Ștefan, adică sora banului nostru de acum, a dobândit titlul onorific de serdar. După aceștia trebuie numărați cei ai căror părinți au avut dregătorii mari... etc. [Urmează o listă nominală]

Oieritul și dijmăritul

[Sub voievozi, boierii care căpătaseră arenzile acestor venituri] pentru a realiza câștiguri, le subarendau altor boieri subalterni sau boiernași și negustori ce ofereau mai mult. Aceștia împreună cu alții, pe care și-i asociau, și care erau buni cunoscători ai dosirilor țăranilor, cutreierau țara
p. 84 și sileau pe nenorociții de locuitori cu mari violențe,// amenințări și ciomege să declare oile lor și ale celorlalți și stupii, precum și celelalte ținând de dijme, pentru ca să poată stoarce suma de bani plătiți la arendă împreună cu propriul lor câștig.

Obiceiul acesta de a arenda aceste dijme mai continuă încă în Oltenia, în care totuși arenda nu se dă numai marilor boieri, ci oricui oferă mai mult și în chipul acesta sunt primiți ca arendași nu numai negustorii bulgari, cărora le subarendau odinioară boierii, *dar chiar înșiși slujbașii ca-*

---

[43] Deci nu un român.

[44] Bălașa, fiica mai mică a lui Șerban Vodă, era vară cu domnul Ștefan Cantacuzino și soră cu banul Gh. Cantacuzino, președintele Administrației Olteniei.

www.dacoromanica.ro

merali. Dar pentru că şi aici nu pot fi strânse aceste dijme fără violenţă şi vexarea locuitorilor, ceea ce nu se potriveşte cu îndurarea Casei de Austria şi milostivirea unui suveran creştin, va mai trebui ţinut seama că pe viitor câştigul vistieriei imperiale nu va spori, ci va suferi o scădere, după cum s-a întâmplat acum cu oieritul. Aici deşi în anul trecut Administraţia imperială, episcopul, mănăstirile şi mulţi boieri au fost scutiţi în schimbul unei sume fixate mai înainte, această arendă s-a ridicat totuşi la 70 800 de taleri cu leu. În anul acesta însă, deşi toţi sunt datori să plătească oieritul, s-a oferit totuşi pentru această arendă numai 65 000 de taleri cu leu, fără a ţine seama de înmulţirea oilor care sporesc în fiecare an, şi datorită căreia preţul arenzii ar trebui sporit. Ba chiar pare probabil că pe viitor şi aceste arenzi vor rămâne asupra domnilor slujbaşi camerali, fie direct, fie indirect, după cum s-a întâmplat foarte de curând în anii trecuţi. Căci dacă boierii ar avea de gând să ia cu ei arenda, dând un preţ mai mare ca cel oferit de cameralişti, ei s-ar expune mai degrabă la o pagubă. decât ar putea spera un câştig, deoarece plăieşii şi şamnasii[45], care fac de pază prin munţi şi prin mlaştinile şi marginile Oltului şi Dunării şi care nu atârnă de Administraţia imperială, ci de Inspectoratul cameral, ar ajuta deci pe locuitori să-şi ascundă vitele şi să facă foarte multe fraude, ceea ce nu se întâmplă când domnii cameralişti primesc ei această arendă. Căci ei vor putea fi siguri de câştig, întrucât nu numai că sunt în stare a porunci plăieşilor şi şamnasilor şi de a pedepsi pe transgresori, dar ei cunosc şi din registrele arenzilor din anii trecuţi, *pe care ei singuri le au în mână*, numărul oilor şi al celorlalte animale ce sunt în ţară... etc.... p. 85

[Trebuie schimbată metoda de percepere a dărilor, care duce doar la câştigul unor particulari întrucât] este bine cunoscut că ei nu ar lua niciodată asupra lor o arendă, dacă n-ar şti cu siguranţă că vor câştiga câteva mii de florini, după cum s-a întâmplat în ultimii doi ani, în care numai doar din oierit au câştigat — după cât se spune — 30 000 de florini. Apoi ţara ar fi grozav de împovărată când arendaşii se vor sili la strângerea acestor dijme să folosească mijloace violente spre a nu cădea în pagubă şi spre a stoarce suma de bani plătită împreună cu câştigul propriu, şi aceasta cu asuprirea aproape neîncetată a locuitorilor. Căci pe vremea voievozilor perceperea se mărginea la două luni, şi cercetarea dijmelor se făcea numai doar o dată, şi dacă se săvârşeau excese nemaiauzite, // atunci p. 86
ele erau pedepsite cu asprime. Acum însă, nici nu s-a perceput un oierit şi vine cel următor, şi în cursul unui an întreg se aleargă de trei şi de patru ori pentru facerea acestor cercetări, după cum s-a întâmplat la strângerea acestui dijmărit din urmă, în care timp casele nenorociţilor de ţărani au fost călcate în câte cinci rânduri, pentru a căuta lucrurile dosite de la dijmărit, mai adăugând pe deasupra şi cheltuielile şi abuzurile obişnuite în aceste cercetări repetate... [Dăinuind aceste abuzuri], precum şi paguba şi greutatea pricinuită de lipsa de valoare[46] a monedei turceşti curente şi de preţul arenzii, care este de 7 1/2 polturaci de fiecare oaie sau porc sau stup, ţăranii siliţi de aceste rele îşi taie oile sau le vând pe orice preţ, şi de aici rezultă o piedică adusă la înmulţirea oilor... dacă nu se vor lua măsuri pentru scăderea pe viitor a sumei arenzii de 7 1/2 polturaci. Pe

---

[45] *Schamnassy*— Quelli qui guardano i passi per le tricesime (Glosarul citat atribuit lui de Porta).

[46] ...*defectum* e vorba de devalorizarea zlotului impusă de imperiali în Oltenia.

www.dacoromanica.ro

lângă acestea, cum boierii arendaşi au introdus abuzul de a face în taină socoteli între ei şi a da celorlalţi arendaşi, colegii lor, ceva în schimb din câştigul realizat, aceştia văzându-se înşelaţi [47], cum nu-şi pot urmări cauza lor pe calea judecăţii, căci mai marii *(principales)* şi judecătorii la care se îndreaptă spre a afla satisfacţie, sunt şi ei interesaţi direct sau indirect la aceste arenzi, de aceea şi ei înşişi, când sunt puşi efectiv să strângă dările, fură fără nici o sfială şi micşorându-se venitul, se micşorează şi suma oferită de arendaşi în anul următor. S-ar părea că este şi împotriva consideraţiilor de stat, ca în vremurile acestea şi în locuri în hotar cu duşmanul, o gloată de oameni călări să cutreiere ţara din această cauză încoace şi încolo de atâtea şi atâtea ori. [Propune strângerea dărilor prin slujbaşi plătiţi trimişi în fiecare judeţ, conform propunerilor din 1724 ale contelui de Königsegg, a căror aplicare a fost stingherită atunci de condiţii vitrege (?) şi de interesul particular]. De aceea strângerea dijmăritului în anii trecuţi nu a răspuns la speranţele concepute, ba din cauza secetei
p. 87 de atunci, dăunătoare albinelor şi strugurilor//, ba din cauza întârzierii prea mari provocate de certurile de întâietate de jurisdicţie între Administraţia imperială şi Inspectoratul cameral, precum şi de împrejurările vitrege din vremea când s-a purces la strângerea dijmăritului, când au fost găsite viile în cea mai mare parte culese şi vinul vândut, precum şi stupii în parte distruşi şi risipiţi [48]... La acel dijmărit, ţăranii luaţi pe neaşteptate, au trebuit să-şi vândă vinul pe un preţ de nimic... Când am fost la acea strângere a dijmăritului şi eu unul din colectori, am observat că mulţimea colectorilor mai mult încurcă decât ajută... etc... după cum s-a observat în acel an, când contribuţia generală a fost mult întârziată
p. 88 din cauza strângerii dijmăritului... [Pentru evitarea fraudelor va trebui] ca vitele, stupii şi porcii celor scutiţi să fie însemnaţi cu acelaşi semn, aflarea mai multor semne deosebite în aceeaşi turmă a celor scutiţi este o
p. 89 dovadă de fraudă şi înşelătorie. // Fastul şi mulţimea de slugi ale colectorilor ⟨mergând⟩ prin districte cu mare cheltuială pentru ţară trebuie să fie oprite cu desăvârşire. Doi colectori pot merge uşor într-o trăsură cu patru cai, însoţiţi de patru sau cel mult şase slugi. Cum se obişnuieşte a se face o prea mare risipă, ca aceea cu fânul, orzul şi ovăzul — ba chiar şi unii din colectori au grijă să pună pe unele din slugi să le ducă de căpăstru proprii lor cai, pentru ca ei să se îngraşe fără vreo cheltuială din partea lor, aş crede nimerit ca pe viitor, colectorii să nu purceadă cu caii proprii, ci din sat în sat cu caii locuitorilor, care vor da cu mai dragă inimă patru sau şase cai până în satul vecin decât să hrănească atâţia cai şi slugi de-ai colectorilor. Totuşi călăreţii *(obequitatores)* de sub ordinele colectorilor să cutreiere regiunea în tot locul pe caii proprii, cercetând sârguincios dacă nu au fost dosite cumva lucruri rămase în afara socotelilor primite de bune în satele ⟨vizitate⟩. Căci fără ei nu se poate face dijmăritul. Totuşi numărul lor ar trebui hotărât [la dijmărit la 20—30 şi la oierit la 40—50 de fiecare judeţ]. Pe aceştia vor trebui să-i supravegheze colectorii şi să nu fie îngăduit să se folosească de husari şi călăraşi *(hussaronum et calarassorum)*, care obişnuiesc să comită silnicii. Căci s-a constatat şi la amintita strângere a dijmăritului că excesele şi violenţele lor au fost intolerabile pentru bieţii locuitori, iar în privinţa fraudelor sau a îndărătniciei ţărani-

[47] Expunere foarte confuză. S-ar părea că este o digresiune referindu-se la arenzile din vremea voievozilor despre care a fost vorba cu puţin mai înainte.

[48] Nu se arată cauza acestor distrugeri. Să fie vorba de o situaţie identică cu a ceea care a dus la tăierea oilor din cauza excesele fiscalităţii?

www.dacoromanica.ro

lor să se înainteze raport Administrației imperiale, care este în măsură să-i pedepsească...

[Cheltuielile făcute cu întreținerea colectorilor să fie însemnate de pârcălabii satelor și iscălite de colector], pentru ca să fie mai grijulii și mai puțin largi la cheltuieli pe socoteala țăranilor. Să fie oprite abuzurile care s-au ivit la acea strângere a dijmăritului. Căci unii au susținut chiar că fusese odinioară obiceiul că oricine mergea la conscripția dijmăritului cerea găini, vin, pâine, o măsură de orez, un car de fân și bani pentru bucătar și trimeteau la casele lor căruțele încărcate cu toate acestea.

Cred de prisos a-i sili pe țărani să declare exact bunurile lor. Va fi p. 90
destul să-i înspăimânte doar prin amenințarea amenzilor, care însă nu trebuie să se întoarcă în folosul particular al colectorilor, căci altminteri s-ar oferi poate un prilej colectorilor atrași de gândul câștigului de a exercita asupriri și silnicii împotriva țăranilor.

...La strângerea dijmăritului din acel an amenzile au fost excesive, și pentru dosirea a unui sau două articole, a fost amendat cu 120 de florini un sat de 20 sau 30 de locuitori (!) din cei mai neînstăriți... [Propune ca pentru dosirea fiecărui articol, satul să aibă a plăti câte un florin, iar boierul dijma îndoită. Iar încasarea să se facă mai apoi de către fisc căci altminteri] s-ar naște tulburări și încăierări pentru a trece cu buretele peste fraudele descoperite (care se fac cu sprijinul stăpânilor lor).

Va trebui ca mai înainte de plecarea colectorilor la sate să se lămurească dacă trebuie să se ceară un perper, adică 12 bani românești pentru fiecare butoi de vin, sau dacă trebuie să fie luați 30 sau 35 de bani de țidula care se numește îndeobște *Muena* pentru lucrurile care trec de numărul cinci. // Căci acele două puncte au rămas în discuție. Dacă un om p. 91
străin, venit de câțiva ani aici în țară cu familia sa, trebuie să se bucure de același privilegiu ca „bârsanii", adică oamenii din Transilvania, ce vin aici în Valahia pentru pășunat, care plătesc numai 10 bani (doi bani fac un polturac) de fiecare oaie, în timp ce boierul e obligat să plătească 14 și țăranul 15.

Și aceasta este părerea mea sinceră, pe care declar că o înfățișez cu tot adevărul, fără ură, sau considerații de interes personal, ba chiar împotriva câștigului meu personal. Căci dacă se mai strâng veniturile dijmăritului pe calea arenzii, cum s-a făcut până acum, *voi fi și eu amestecat ca părtaș la câștigul arendașilor*, așa precum am și realizat un câștig destul de însemnat în ultimii doi ani, în care am dobândit 800 de taleri cu leu în primul an și 600 în al doilea...

[Ar fi nimerit să se arendeze unele dări Cămării din Oltenia, dar nu oieritul și dijmăritul // Ar trebui trimiși dinainte slujbași care să cunoască p. 92
situația celor impozabili... etc.... cu binișorul... Dar de fapt ar trebui *desființate oieritul și dijmăritul*, mărind în schimb contribuția anuală după dreptate. Această măsură ar avea ca urmare imigrarea unui mare număr de oameni cu familiile și vitele lor].

www.dacoromanica.ro

CONSIDERAȚIUNI DESPRE OCNELE ȘI MINELE DE ARAMĂ, PESCĂRIILE ȘI VĂMILE DIN OLTENIA[49]

sept. 1726

p. 94 Oltenia are multe ocne de sare, deși nu este deschisă decât una singură, care se află în orășelul Ocna, și e supusă autorității Inspectoratului cameral. Pe vremea voievozilor ea era arendată cu circa 50 000 de florini. Arendașii se îngrijeau pe cheltuiala lor de plata pentru săpători și alți lucrători din ocnă, precum și de toate cele de nevoie, ținând de acea mină, și cât ofereau pentru arendă, tot atâta cheltuiau pentru transportul sării, ceea ce se întorcea în folosul provinciei.

Locuitorii Ocnei își plăteau contribuțiile lor Casei Provinciale, și nimeni în acel orășel nu era scutit de contribuții. Acum însă ei plătesc Camerei doar o taxă anuală de șase sute de florini, sumă pe care o plăteau singuri nouă târgoveți mai bogați... și totuși acum sunt vreo cinci sute de familii ale acestui orășel dintre care foarte multe posedă vii bune, care sunt scutite de orice contribuție, angara sau predare în natură. Ceea ce însă este mai rău, e faptul că mulți locuitori vecini se furișează hoțește în acest orășel, Ocna, pentru a nu fi supuși contribuțiunii anuale la vremea strângerii dărilor.

Locuitorii mai suferă foarte mult și de scumpetea și lipsa de sare. Se ivesc foarte des certuri și neînțelegeri, când din cauza scutirilor, când din alte pricini între Administrația imperială și Inspectoratul cameral, și veniturile vistieriei imperiale nu sporesc, ci rămân mult în urmă față de suma ce se scotea pe vremea voievozilor. Să se ia seama la salariile, răsplățile și cheltuielile care sunt plătite pentru slujbașii, lucrătorii și uneltele ocnelor, precum și de scutirea de contribuții și oricine va putea înțelege îndeajuns cât de puțin câștig aduc aceste ocne vistieriei imperiale. Pe vremea răposatului conte de Stainville, Pantazi și Anghelache, negustori
p. 95 cinstiți, care în vremea voievozilor//țineau în arendă această ocnă, au oferit din primul cuvânt 20 000 de florini renani drept arendă anuală, precum și plata tuturor cheltuielilor pe seama lor, pentru exploatarea acestor ocne: ceea ce pe vremea aceea nu era o sumă mică, ținând seama că atunci provincia era aproape pustie și ocnele erau în stare rea din cauza vicisitudinele războiului, ba chiar dacă domnii cameraliști și-ar fi dat consimțământul acelor arendași sau altor concurenți, fără îndoială că această arendă ar fi crescut la o sumă mai mare, nu numai atunci, ci și cu timpul, așa cum se obișnuiește la arenzi și nu s-ar fi produs paguba pe care o suferă acum vistieria imperială. Negustorii sus-numiți, părăsind Oltenia, au arendat ocne în Țara Românească și atâta au stăruit la turci, cu ajutorul voievodului[50], pentru favorizarea câștigului lor, încât a fost oprită vânzarea sării din Oltenia în părțile de peste Dunăre. Din care cauză s-a întâmplat că după ce domnii cameraliști au trimis o mare cantitate de sare la malul Dunării ca să fie trecută în părțile turcești, ivindu-se această piedică, au fost siliți să clădească acolo în Prestol[51] o magazie, să ceară de la locuitori transportul gratuit al lemnului, să țină pe cheltuiala vistieriei slujbași și

---

[49] Traducerea s-a făcut după textul latin, publicat de C. Giurescu, în *Material pentru Istoria Olteniei supt austriaci*, II, p. 94—101.

[50] Nicolae Mavrocordat.

[51] = Pristolul.

www.dacoromanica.ro

alţi oameni pentru paza sării, care se mai află tot acolo până în ziua de astăzi şi se risipeşte rău. Când a venit în Oltenia d. conte de Königsegg, a vrut să dea în arendă aceste ocne de sare şi de îndată, din primele cuvinte, a oferit d. Szendrey, marele vameş, drept arendă 25 000 de florini. Dar urmând împotriviri din cauza juridiscţiei şi din cauza sării nevândute încă de la Prestol şi pentru alte cauze învăluite în tăcere pentru motive personale, nu s-a ajuns la nimic şi ceilalţi concurenţi s-au retras. De aceea, cumpănindu-le bine pe toate, e fără îndoială că ar fi mai degrabă spre câştigul împăratului dacă pe viitor ocnele ar fi date în arendă în aceleaşi condiţii în care erau arendate pe vremea voievozilor. Căci dacă voievozii, şi mai ales domnul Brâncoveanu, născut în Ţara Românească şi cunoscător al veniturilor ţării, nu ar fi găsit arenda rentabilă, desigur că nu ar fi dat ocnele în arendă. Urmează o serie de argumente în acest sens—un arendaş e mai îndatoritor pentru a atrage cumpărători.

Va vinde şi pe datorie sau primind mărfuri în schimb, care s-ar desface în bâlciurile săptămânale ale localităţii Ocna.

Va fi bine să fie un băştinaş cu legături peste Dunăre etc.

Deoarece provincia are sare din belşug, dacă desfacerea[52] sării ar fi p. 97
considerabilă, arendaşii ar putea deschide mai multe ocne de sare fără mari cheltuieli. Arendaşii, pe lângă suma oferită drept arendă, mai trebuie să dea tot pe atâta pentru transporturi, munci şi pentru oamenii de sub ordinele lor, şi aceşti bani rămân în ţară şi înlesnesc foarte mult pe locuitorii săraci.

Aici totuşi sunt de făcut trei observaţii. Mai întâi ca arenda să nu dureze mai mult de un an (cum era pe vremea voievozilor), apoi ca d. inspector cameral să aibă grijă să cheme [53] pe concurenţi separat de colegii lor, pentru ca cei chemaţi să nu se poată înţelege cu cei asupra cărora fusese trecută mai înainte arenda... al treilea... ca arendaşul care capătă arenda să cunoască mai multe limbi, să fie cinstit şi priceput la negustorie, precum şi la negoţul sării.

Despre minele de aramă

Sunt şi mine de aramă, numite îndeobşte Baia de Aramă, de la care ieşea mult mai mult câştig pe vremea voievozilor decât acum. Voievodul Brâncoveanu arenda aceste mine cu condiţia anume ca arendaşul să fie dator să vândă arama numai doar voievodului şi nimănui altuia şi cu jumătate taler ocaua, [iar ocaua are două litre şi şase lotoni]. De aici voievodul câştiga mai mult de îndoit, căci arama lucrată şi prefăcută într-un obiect oarecare se vinde cu doi florini ocaua, şi astfel din aceste mine ieşeau peste zece mii de florini. Iar în vremurile de acum, aceste mine sunt arendate pe o mie cinci sute de florini domnului//Szendrey, marele vameş, p. 98
dar Administraţia a făcut reclamaţie deoarece contribuţia anuală pe care sunt datori să o dea lucrătorii, precum şi locuitorii acestui orăşel ar întrece cu mult această sumă a arenzii.

---

[52] *Exitus*.

[53] Adnotet (!), de citit: Advocet şi îndată după aceea *notati* = vocati.

www.dacoromanica.ro

Despre pescării

Mai este şi câştigul provenind din pescăriile bălţilor şi ale Dunării. Pe aceste pescării le ţine acum ca arendaş d. Nicolaie Pader sau Pader Miklos[53bis]. Totuşi venitul rezultând din aceste pescării nu sporeşte, având în vedere folosul tras odinioară de voievozi, ci scade din zi în zi.

Aceste pescării şi minele de aramă ar trebui cercetate şi urmărite cu sârguinţă de către nişte oameni de încredere şi dezinteresaţi, pentru a afla cauza scăderii venitului şi să le aducă la un venit asemenea celui de pe vremea voievozilor.

Despre vămi

Când am fost însărcinat cu d. conte de Königsegg, la 20 august 1723, să cercetez dacă în „Valahia noastră" ar fi unii care ar lua în arendă toate vămile acestei Valahii şi să-i fac cunoscut Excelenţei sale preţul cel mai înalt pe care ar vrea aceia să-l ofere la prima licitaţie şi când m-am întâlnit cu unele persoane interesate în această treabă şi i-am întrebat totodată dacă ar vrea să mă ia ca părtaş la o asemenea arendă şi, în sfârşit, ce sumă am putea oferi, ei au răspuns (?)[54] că ar lua cu bucurie împreună cu mine arenda, dar că ei nu pot determina preţul arenzii, deoarece nu cunosc deloc starea vămilor sau venitul rezultând din ele şi că această cunoştinţă o au singuri domnii cameralişti. Dacă ei ar putea afla venitul, ar oferi cam de două ori pe atât, cu speranţa de a avea de acolo câştig şi nu pagubă. La aceste cuvinte, plin de uimire, le-am cerut să-mi arate motivele pentru care oferind îndoitul venitului ei totuşi speră un câştig şi nu se tem de vreo pagubă. Ei au adus atâtea motive şi atât de însemnate pentru judecata lor în această privinţă încât, încredinţat pe deplin, a trebuit să recunosc că ei spun adevărul şi vorbesc cu mare temei.//Aceste motive
p. 99 fiind comunicate de mine d-lui conte de Königsegg, acesta a fost de aceeaşi părere şi s-a lăsat de această chestiune. Dacă înaltul Consiliu Aulico-belic ar dori să aibă o cunoştinţă exactă a acestor motive, aş cere cu toată supunerea să fie delegat cineva din partea d-lor consilieri, cu care să pot vorbi deschis şi pe faţă şi să-l informez prin viu grai, căci nu aş putea da explicaţii în scris *ob humanos respectus* ... etc...

Aşadar ar putea oricine deduce marele folos ce s-ar aduce Majestăţii Sale, precum şi liniştii provinciei întregi din arendarea pe viitor a ocnelor de sare şi minelor de aramă şi în sfârşit a tuturor bunurilor fiscale aflate în această Valahie (= Oltenia), deoarece pe lângă faptul că s-ar dobândi un câştig mai mare şi nu s-ar expune la atâtea cheltuieli şi s-ar mai şti şi suma fixă anuală ce s-ar datora provinciei pe fiecare an şi totodată provincia ar scăpa de atâtea certuri şi neînţelegeri pe care le are cu Inspectoratul cameral cu privire la imunitatea atâtor slujbaşi aflaţi în oraşe[55] şi sate pentru sus-zisele mine, bunuri fiscale şi vămi. Căci numai doar în privinţa vămilor sunt 380 de familii care plătesc numai jumătate contribuţie şi nu sunt supuse la nici o angara, fără a mai socoti pe aceia care fac slujbă vameşilor şi nu contribuie absolut cu nimic.

[53 bis] Corect Páter Miklós.

[54] *Reposuerunt* (desigur; responserunt).

[55] *oppidis* (poate însemna şi târguri sau oraşele)

www.dacoromanica.ro

Candidaţi pricepuţi şi cunoscători pentru arenda ocnelor ar fi Mihalachi Condojani şi Vladimir [56] din Vidin]. Primul a ţinut în arendă mulţi ani ocnele din Moldova, pe care le-a adus într-o stare mai bună prin sârguinţa sa. Iar al doilea are o casă la Vidin şi face negustorie cu regiunile noastre. Amândoi//sunt pricepuţi şi cunoscători ai acestei trebi, având şi p. 100
prieteni şi rude în părţile şi regiunile de peste Dunăre.

Negustorii de peste Dunăre [57] vor prefera sarea din Oltenia, care *se transporta mai uşor* decât cea din Ţara Românească şi este mai albă şi mai curată, iar sultanul ar îngădui cumpărarea de sare din Oltenia măcar că este supusă împăratului, pentru a favoriza pe arendaşii de pe malul drept al Dunării, supuşii săi direct. Ar revoca deci opreliştea decretată la cererea domnului Nicolae Mavrocordat. Şi chiar de nu ar face-o, arendaşii ar găsi mijlocul să vină *pe furiş* (?) în Oltenia să cumpere sare etc. [În concluzie, subliniază răspunderea cameraliştilor pentru oprirea exportului de sare din Oltenia].

SCURTĂ EXPUNERE A BĂILOR DE SPĂLAT AURUL ŞI A SCHIMBULUI AURULUI ÎN OLTENIA [58]

1728

Deşi atât amintirea oamenilor, cât şi ruinele şi urmele vechilor p. 281
exploatări ale aurului ne învaţă că în veacul trecut meşteşugul spălării aurului a fost îndeplinit în Valahia, care e acum austriacă, de către locuitorii oraşului Râmnic — pe vremea aceea saşii locuind în satele vecine de sub munţi —, totuşi acest meşteşug, în zilele noastre, fiind aproape cu totul lăsat la o parte de ceilalţi locuitori şi aproape dat uitării, nu mai este îndeplinit decât de ţiganii zişi zlătari.// p. 282

Că aceşti ţigani au fost dăruiţi de ctitorul mănăstirii Cozia aceleiaşi mănăstiri ca supuşi şi robi reiese limpede din scrisorile de danie ale aceluiaşi ctitor şi voievod aflate la mănăstire. După aceea însă unul dintre urmaşii voievozilor, când a aflat de meşteşugul lor, a tras spre folosul său spălarea aurului pe care ei o prestau mai înainte pentru mănăstire şi a plătit mănăstirii din vistieria sa preţul a o sută de drahme pe an, păstrând tot aurul pentru vistierie. În cele din urmă, cu trecerea timpului, cum acea comunitate de ţigani se înmulţea tot mai mult, urmaşii voievodului au început să pretindă neapărat de la această comunitate o taxă anuală de opt sute de drahme de aur purificat prin antimoniu şi mercur, şi făcut drugi [59], pe lângă aurul pe care erau datori [voievozii] să-l dea slujbaşilor lor ca gratificaţie anuală. Încasarea acestei taxe a continuat sub voievozi până în anul 1717, când Ioan Mavrocordat cârmuia Ţara Românească. În acest an, şi anume în luna iulie, cea mai mare parte a ţiganilor zişei comunităţi s-a retras în Oltenia pe care o ocupaseră armatele imperiale, şi acolo a început mai întâi să-şi îndeplinească meşteşugul de spălare a aurului sub d. Ludovic Geisslizer cu un însemnat câştig pentru vistierie. Până în anul 1719 inclusiv, aurul spălat se dădea pe bani gata, fiecare drahmă fiind socotită la doi florini renani. Apoi în locul d-lui Ludovic Geisslizer, a fost

[56] În text *Wladonus.*
[57] *Negotiatores...qui Trans-Danubianam pagam incolunt.*
[58] *Ibidem*, text latin, pp. 281—284.
[59] Adică lingouri? *(In perticas redacti).*

www.dacoromanica.ro

pus de către d. Haan, răposatul consilier al Înaltei Camere Aulice, Petru Dobra, vameșul de Râmnic. Și atunci mai întâi a fost pusă puțină regulă de către d. Consilier, atât în spălarea aurului, cât și în schimbul său, și s-a pus în vedere țiganilor, ca pe lângă aurul pe care îl dau pentru a fi schimbat [60], să plătească neapărat la anumite termene Oficiului de schimb al aurului o taxa de patru sute de drahme de aur „crud"[61], care se pretindea și până acuma, dar a fost sporită cu o sută de drahme și nu se mai împlinește cu aur" crud, ci cu aur legat [62]. De altminteri în Oltenia în clipa de față, spălarea aurului se face și acum de către o sută cincizeci de familii de țigani... și ea se face nu numai pe malul apusean al Oltului și pe canalul sau matca apei, aceasta uneori scăzând mult, ci chiar în Dunăre, care de la Vodița până la Pristolu întrece Oltul în bogăție în aur, cel mai mult
p. 283 însă fiind amestecat cu fier, și de asemenea și în alte râuri ce coboară din munte,// ca râul Râmnic, Jiul, Bistrița, Gilortul și alte râuri aurifere, dintre care unele se varsă în Dunăre, altele în Olt. Aurul provenind din Dunăre și din Olt este mărunt, iar cel din regiunile râurilor din munții vecini este sub formă de grăunțe și este neamestecat [63], încât abia dacă mai are nevoie să fie ales cu mercur, și au fost găsite uneori specimene în greutate de unul sau doi „aurei". Iar în ce privește operația schimbului, fiece duminică a fost închinată de sus-zisul d. Consilier Maan acestei operațiuni și până în anul 1723 inclusiv a fost observată această regulă ca fiecare țigan să fie ținut să dea aurul spălat în timpul unei săptămâni, parte spre defalcarea taxei sale, parte spre schimb. După frecvență se observa de către Administrație cine este mai harnic și cine e mai lăsător.

Acum însă, potrivit cu dispoziția Înaltului inspectorat cameral, nu se primește de la ei aurul decât în vreo trei rânduri în cursul verii întregi. Ceea ce totuși nu este bine chibzuit, căci nu se poate observa continuu cum lucrează. Și apoi mai e primejdia ca să nu dea pe furiș în altă parte aurul pe care l-au ținut prea mult timp la ei, ceea ce se știe că făceau pe vremea voievozilor și mai apoi. Ar fi fost mai bine, și ar fi mai bine ca să se facă schimbul aurului după rânduiala răposatului d. Consilier Haan, fără nici o schimbare nouă. Câtă vreme s-a ținut această rânduială veniturile schimbului de aur au crescut din an în an, după cum arată extrasele [socotelilor], apoi însă au început să sufere o scădere.

Pentru efectuarea schimbului, banii se primesc de la Casa principală a percepției provinciei și de câte ori se aduce aur (la schimb) este schimbat îndată cu bani gata de către slujbașii de la schimbul aurului : fiecare drahmă de aur „legat" cu 2 florini și 12 creițari, iar de aur „crud" cu 2 florini. Prin urmare se poate afla cât câștig aduce acest schimb de aur pe un an din extrasele oficiului de percepție și ale casei monetare la care e predat obligatoriu aurul pentru baterea monezilor și apoi, odată bătut, e trimis înapoi la oficiul de percepție, cumpănind adică ce s-a distribuit pentru plata aurului și a salariilor cu ce s-a primit ca aur bătut. În rest salariul slujbașului de la schimbul aurului este acum de 250 de florini, iar al călărașului [64] de 70 de florini.

Sus-zisa comunitate a țiganilor este împărțită în trei, sub trei așazișii vătafi sau slujbași mărunți țigani, care îi silesc la treabă, îi opresc de
p. 284 la făptuirea furturilor la care au mare aplecare,// îi pedepsesc pentru gre-

[60] *in campsionem* = în schimbul unei plăți.
[61] *auri crudi*, adică netrecut prin foc.
[62] *in ligato*
[63] *virgineum*
[64] *Obequitatoris*

www.dacoromanica.ro

şelile mai mici (căci întâmplările şi pricinile mai însemnate sunt înaintate slujbasului cu schimbul aurului sau şi Inspecţiei camerale). Acestor vătafi li se dă după obiceiul vechi, ca răsplată a serviciilor lor, din partea Casei oficiului de schimb al aurului, câte patru coţi de postav obişnuit, fie în natură, fie în bani, după cum vor ei, iar întregii comunităţi i se dă pentru repararea uneltelor trebuitoare la spălarea aurului o cantitate de o sută de ocale de fier, pe lângă scutirea de dijmărit de care se bucură întreaga comunitate. Vătafii nemulţumiţi cu această răsplată spun că în vremea voievozilor ei se înfruptau cu ceva şi din amenzile delincvenţilor şi luau de la fiicele zlătarilor, măritate cu alţi ţigani din afara comunităţii lor, un taler cu leu şi jumătate. Acelaşi drept îl pretinde şi starețul mănăstirii Cozia pentru sine, ba mai zice că pe vremea voievozilor, după obiceiul provinciei, nici un ins din comunitatea zlătarilor nu putea trece în altă comunitate dacă nu va fi dobândit acest schimb sau nu va fi depus la mănăstire preţul în bani gata, iar preţul obişnuit al unui ţigan, fie bărbat ori femeie, constă în 40 de taleri. Slujbaşul schimbului de aur, dacă va face întrebare, va afla foarte multe asemenea persoane despre care vătafii au cea mai bună cunoştinţă. În ce priveşte repartiţia taxei anuale, s-a observat până în anul 1723 inclusiv regula aceasta: ca să nu fie încărcat cineva peste puterile sale, întrucât erau înscrise toate familiile de-a valma, şi apoi erau separaţi de părinţi fiii însuraţi, şi cum toţi aproape au belşug de vite şi alte mijloace, se ţinea seama şi de acestea, precum şi de fiii neînsuraţi încă şi în stare să muncească, şi în chipul acesta toată comunitatea aceasta se împărţea în trei clase. În prima plătea fiecare familie vreo 5 sau 4 $^1/_2$ drahme [de aur], în a doua vreo 3 $^1/_2$ drahme, în a treia 2 $^1/_2$ drahme, şi această repartiţie se făcea de faţă cu întreaga comunitate şi după aceea nimeni nu putea ridica vreo pretenţie că a fost prea încărcat. Acestea sunt pentru clipa de faţă lămuririle în legătură cu schimbul aurului şi cu spălarea aurului.

[Pe verso : Expediat la 12 iulie 1728]

OBSERVAŢII CRITICE

a) Scrisoare din 3 dec. din arestul de la Făgăraş

Scrisoarea din 3 dec. trimisă din arestul de la Făgăraş consilierului Brockhausen este destul de revelatoare, căci declaraţiile lui de Porta nu fac decât să scoată mai în relief faptele pe care ar vrea să le camufleze. El ar vrea să înfăţişeze arestarea sa ca datorându-se necazului lui Stainville contra sa. În orice caz perfidia sa contra lui Gh. Cantacuzino, în slujba căruia se pretindea până atunci, reiese cu prisosinţă. Rolul pe care şi-l atribuie de „secretar de stat al ţării" şi oarecum de tutore şi supraveghetor al patronului său, pe care îl trăda, reflectă grandomania sa constantă. De observat că aici avem doar un fragment din scrisoarea trimisă, şi anume încercarea de dezvinovăţire strecurată oarecum tangenţial, ca de o importanţă minoră faţă de interesele împăratului, de care se ocupă cu intensitate, pledând cauza lui Ioan Mavrocordat pe care vrea să-l substituie lui Gh. Cantacuzino ca *viitor domn agreat de curtea imperială*.

În acest fragment sunt de subliniat unele ciudăţenii : Stainville nu invocă în sprijinul arestării lui de Porta decât memoriul boierilor şi pertractările oculte cu N. Mavrocordat după înapoierea de la Viena, *fără a pomeni de atestarea compromiţătoare a rebelilor maghiari* descoperită în bagajele acestuia. Ulterior el mai pomeneşte în treacăt de purtarea nepermisă a lui de Porta faţă de arhiepiscopul (!) de Râmnic, pe care el l-ar fi tras de barbă şi chiar l-ar fi lovit (ibidem p. 216). Dar de Porta nu răspunde la acuzaţiile privind comunicările sale cu N. Mavrocordat, ci pornind de la atestarea rebelilor maghiari (nemenţionată de Stainville) îşi construieşte o apă-

www.dacoromanica.ro

rare foarte necesară contra acuzației privind plăsmuirea scrisorii folosite contra lui Ștefan Cantacuzino. În memoriul boierilor înaintat lui Stainville, de Porta era acuzat a fi pricinuit uciderea lui Brâncoveanu și a lui Ștefan Cantauczino *„avendo dato l'ultima spinta a quest'ultimo, con una finta lettera da esso inventata come se fosse stata scritta dal prencipe Cantacuzino"*. Așadar așa-zisa scrisoare interceptată de N. Mavrocordat și adresată chipurile de Stainville lui de Porta, potrivit cu versiunea acestuia din urmă, era o răstălmăcire abilă a faptelor amintite în memoriu, versiune ce nu poate rezista la o cercetare critică. În adevăr, dacă scrisoarea ar fi fost adresată lui de Porta, nu se înțelege cum ar fi renunțat Marele Vizir la chemarea acestuia spre a da seama de corespondența vinovată cu generalul imperial al Transilvaniei. Nici o atestare a rebelilor maghiari nu l-ar fi putut abate de la această hotărâre. Deci această explicare a atestării rebelilor maghiari nu stă în picioare.

Dar mai apare un amănunt flagrant, care ar fi trebuit să trezească neîncrederea cea mai absolută, anume afirmația că în răspunsul interceptat lui Stainville către de Porta și folosit chipurile de N. Mavrocordat contra lui Ștefan Cantacuzino, generalul comandant i s-ar fi adresat lui de Porta cu titlul de *Illustrissimo*! Pe baza cărui fapt (!) este construită toată argumentația privind iminența trimiterii lui de Porta la Marele Vizir! Dar e destul să ne referim la felul în care se adresează Stainville lui de Porta în scrisoarea sa din 12 nov. 1716 în care este vorba și de comunicarea anterioară a lui de Porta din vremea lui Ștefan Cantacuzino. Adresa ei la pers. a III-a este *Ad Dominum de Porta*, iar când este vorba de pers. a II-a e folosită formula: *Spectabilis et generosa Dominatio Vestra*... Este de la sine înțeles că această formulă a trebuit să apară și în scrisoarea anterioară, pretinsul titlu de *Illustrissimo* neexistând decât în inventivitatea și grandomania lui de Porta. În realitate titlul de *Illustrissimo* este cel folosit de de Porta, când i se adresează el lui Stainville și nu invers.

b) Pseudo relația din oct. 1718

A colaborat cumva N. de Porta cu generalul de Stainville la raportul trimis de acesta în toamna anului 1718 la Viena în vederea întocmirii noii organizații a Olteniei ca provincie imperială după pacea de la Passarowitz?

Întrebarea noastră e provocată de publicarea în 1927 („în „Arhivele Olteniei", 1927, pp. 412—414; 437—451) a unui document original rămas necunoscut atât lui C. Giurescu, cât și lui A. Vasilescu, în măsură să ia atitudine față de afirmațiile cuprinse în el, dacă primul ar mai fi trăit încă și dacă teza celuilalt n-ar fi fost încheiată înainte de această publicare. Editorul din 1927 a dat la iveală textul, fără a-l supune unei cercetări critice, mărginindu-se la un rezumat al său în paginile introductive. Lucru cu atât mai curios cu cât despre N. de Porta vorbește în altă parte a aceluiași fascicul al revistei, rezumând o notiță a acestuia din 5 iulie 1726 adresată cum crede el lui Eugeniu de Savoia, și semnalând ca inedite o mulțime de rapoarte și memorii ale sale aflătoare în arhiva de război de la Viena, fără a bănui că o parte a acestui material fusese publicată de către C. Giurescu în 1913 (vol. I). E drept că volumele II și III apăreau postum tocmai în 1944. În aceste condiții, făcând o legătură între notița din 1726, 6 iulie, către un înalt patron nenumit și mențiunea elogioasă a lui de Porta de către Eugeniu de Savoia, în documentul din 14 nov. 1718, el declară ca lucru sigur că primul îi trimitea *în mod regulat* rapoarte acestuia.

Să vedem deci cum apare N. de Porta în documentul din 14 nov. 1718. În ce constă el? Într-un aviz îndreptat de către Eugeniu de Savoia, în calitate de președinte al Consiliului de război, împăratului Carol al VI-lea, în care după analizarea propunerilor de organizare a Olteniei înfățișate de delegații români veniți la Viena, și pe de altă parte de generalul Stainville, comandantul Transilvaniei, discută diferitele puncte propuse și sugerează soluțiile cele mai avantajoase. Mai întâi, ca observație preliminară trebuie spus că textul acesta al lui Eugeniu de Savoia trădează oareceare confuzie; de pildă vorbind de propunerile delegaților români, el se referă la delegația anterioară, din care făcuse parte și părintele Abrami și nu la cea care se afla

www.dacoromanica.ro

acum la Viena. Mai apar și alte confuzii și de aceea e necesar să dăm aici fragmentul ce ne interesează în forma sa originală, pentru a se putea urmări unele emendări necesare. Dar mai înainte va trebui urmărită succesiunea evenimentelor precedând proiectul lui Stainville trimis de acesta la Viena la 4 sept. 1718.

Îndată după încheierea păcii de la Passarovitz (21 iulie 1718) se pornește o adevărată năvală spre Viena. O delegație de boieri — alta decât cea din primăvară, deoarece în locul părintelui Abrami este acum căpitanul Ioan Băleanu, ceilalți doi membri, adică Radu Golescu și Ilie Știrbei rămânând neschimbați — se grăbește să plece chiar în iulie, spre a relua firul propunerilor, a căror rezolvare fusese amânată până după semnarea păcii. Ca și în celelalte rânduri plecarea unor delegați români nu fusese încurajată de comandantul imperial, care la începutul lui septembrie se arăta îngrijat de stăruințele românilor ce-și urmăreau desigur cu îndărătnicie la Viena vechile lor deziderate. Dar mai era ceva. Boierul Barbu Brăiloiu, al cărui rol în Oltenia fusese atât de important în favoarea imperialilor, cerea acum să fie numit ban, dregătorie ținută pe vremuri de tatăl său. La 10 august cererea lui e transmisă de Stainville odată cu cea a lui de Porta de a fi numit secretar (conform unei promisiuni din 1717) a Consiliului de război. Dar numirea unui ban era privită cu neîncredere de imperiali. De aceea la 4 sept., scriind din Tălmaci, Stainville schițează niște propuneri formulate în 9 puncte. Acestea ne sunt cunoscute *doar din textul publicat în 1927*. Ignorarea lor de către Al. Vasilescu, a cărui teză remarcabilă era încheiată la acea dată, a dus la presupunerea că hotărârea lui Stainville în primăvara anului 1719 de a bloca instalarea consilierilor numiți în decretul imperial din 22 feb. 1719 s-ar fi datorat unor rezerve privind alegerea lor. Dar dimpotrivă la punctul 1 sunt propuși 5 consilieri pentru cele 5 județe, și anume Gr. Băleanu, Radu Golescu, Șerban Bujoreanu, Barbu Brăiloi și I. Știrbei, dintre care doar Șerban Bujoreanu lipsește din decretul imperial, întrucât numărul consilierilor e stabilit la 4, al cincilea numit fiind banul desemnat în persoana lui Gh. Cantacuzino.

Deci consilierii numiți *erau chiar cei propuși de Stainville!* Punctul 2 trebuia să spulbere pretențiile boierilor la numirea unui ban, căci, invocând lipsa de experiență și de capacitate a lui Gh. Cantacuzino (cerut de boieri ca ban), Stainville propunea să i se atribuie o pensie pe viață fără a i se da vreo însărcinare. În punctele următoare este vorba de vornici, care vor observa totodată pe consilierii din fruntea județelor lor și vor raporta direct cele observate unui superior ce urma să fie numit cu titlul de *Commissarius regius*, acesta putând fi chiar comandantul militar din Oltenia. Consilierii vor fi supuși îndrumării sale. Așadar regăsim la Stainville vechiul plan al Quatuorviratului modificat doar prin sporirea numărului consilierilor la cinci, după numărul județelor. Cheia de boltă a întregului sistem trebuia să fie acel *Commissarius regius* de a cărui numire avea să depindă punerea în practică a organizării schițate.

Este probabil că de Porta nu s-a mulțumit cu îndreptarea cererii sale pe calea oficială și că a apelat pe cale particulară la ocrotitorii săi din Consiliul de război. Aceștia au folosit prilejul oferit de propunerile boierilor și ale lui Stainville pentru a-l chema la Viena. La 8 oct. Consiliul de război îi cere lui Stainville să-l trimită neapărat pe de Porta la Viena pentru a fi consultat cu privire la noua organizare, dându-i și banii de drum și de ședere și mai arătând și ce însărcinare i se putea da. La 23 oct. Stainville răspunde că i s-au dat banii necesari și că presupune că a și sosit la Viena, unde roagă să nu fie reținut prea mult, înapoindu-se cât de curând cu hotărârile Consiliului, pentru a se putea pune capăt stării de provizorat oricum dăunătoare.

După aceste lămuriri trecem acum la documentul original din 14 nov. 1718. Încheind analiza propunerilor lui Stainville, președintele Consiliului de război, Eugeniu de Savoia adaugă: Hier nun bestehet zwar hauptsächlichen des ernannten *Fl. M.* = Feld Marschal Graf von Steinville *ersters project* wegen Einrichtung der... Wall. Distrikten, und will er aber in einer wichtigen Sache mit vollkommener Verlässlichkeit fügen und in sonderheit die Situation des Landes sammt der Eigenschaft dasiger Einwohner auch dem Salz und anderer Bergwerke mit grund entdecken wollen, *so hat selber eine Reise* in besagten 5 wall. Distrikten fürgenommen, alles beobachtet und darüber auch *den bei sich gehabten, mit der ersteren Deputation allhier gewesen, auch schon viele Jahre zur geheime Correspondenz gebrauchten Nicolaum de Porta* eine Relation in

www.dacoromanica.ro

wallachischer Sprache abfassen lassen, solche in seinen ferneren Bericht von 21 letz abgewichenem Monats octobris originaliter (sic). Wie sie auch hiebei folget angeleget, und *ihm* de Porta anmit selbsten anher geschickt auf das er die etwa weiters erforderliche Auskünft Schrift und Mündlichen geben konne. Nun tuet es sich zwar der gehorsamste Hofkriegsrath auf besagte zimlich wohl ausgeführte Relation beforderist in Unterstänigkeit beziehen... etc. (urmează propunerile Consiliului de Război formulate de președinte). Iată traducerea acestui text acceptat tale quale. Vom propune emendările necesare după aceea.

„În aceasta constă în esență *primul proiect* al contelui de Stainville cu privire la districtele românești, dar vrând să conchidă cu toată seriozitatea într-o chestiune importantă și să expună cu temei situația țării împreună cu caracterul locuitorilor de acolo și cu sarea și celelalte exploatări miniere, *a pornit el însuși într-o călătorie în cele 5 județe*, observând totul, *și l-a însărcinat pe Nicolae de Porta pe care îl avea pe lângă sine*, și care a fost aici cu prima deputație *și care a fost folosit mulți ani la corespondența secretă*, să redacteze despre acestea o Relație în limba română (!) anexată aici în original la *raportul său ulterior* din 21 oct. trecut și a trimis-o aici lui de Porta însuși ca să poată da și verbal și în scris lămuririle necesare. Acum Consiliul de Război se referă cu toată supunerea la această Relație destul de bine întocmită"... etc.

Este evident că *Wallachischer* Sprache este un lapsus în loc de *Welscher* Sprache, adică limba italiană. Tot astfel e probabil că în loc de *ihm de Porta* ar fi de citit *ihn*, adică în loc de a trimis ⟨Relația⟩ *lui* de Porta, l-a trimis aici *pe el*, de Porta în persoană (selbsten) cu aceasta (anmit) adică cu Relația, ca să poată da lămuririle necesare. Textul astfel emendat devine mai plauzibil. Dar numai în aparență, căci pot fi observate serioase nepotriviri în redacția însăși a documentului.

Ce se înțelege prin *raportul său ulterior din 21 oct?* Analizând gramatical fraza (l-a pus pe de Porta să redacteze Relația... și a trimis-o pe aceasta cu de Porta) se constată că subiectul este același, anume Stainville. Tot astfel *seiner ferneren Bericht* nu se poate referi decât tot la Stainville. Cu atât mai mult cu cât raportul său *ulterior* completează ideea de la început despre *primul* proiect al lui Stainville. Dar data de 21 oct. nu concordă cu celelalte date cunoscute. Dacă Stainville ar fi trimis la 21 oct. lui de Porta un adaos la propunerile sale din 4 sept. ar fi pomenit despre aceasta în răspunsul său către Consiliul de Război din 23 oct. în care tocmai era vorba de prezența la Viena a lui de Porta. Dacă ar fi de înțeles *seinen* ca referindu-se la de Porta, care ocupă lunga paranteză precedentă, și deci să fie vorba de un raport *al acestuia*, care se putea afla la Viena pe vremea aceea, cum presupunea Stainville în răspunsul său amintit, totuși rămâne întrebarea de ce s-a folosit termenul de *ferner* care pare opus lui *erster* și care crează un echivoc. Orieum, fie că de Porta a înfățișat la 21 oct. un raport al său însoțind acea *Relație*, lăsând însă impresia că ar fi al lui Stainville, după cum reiese din exprimarea lui Eugen de Savoia, destul de ambiguă pe baza informațiilor ce-i fuseseră filtrate de referendarii săi, fapt este că alături de propunerile succinte ale lui Stainville din 4 sept. înțelese ca *primul* său proiect *Relația* lui de Porta este înfățișată ca o completare a sa. Ba mai mult. Venirea lui de Porta nu mai apare ca provocată de cei din Consiliul de război pentru a da informații, recte de referendarul v. Öttel, cum declară el, ci ea se datorește direct lui Stainville care îl trimite împreună cu *Relația* întocmită sub ochii săi spre a mai da și alte lămuriri. Ingenios mijloc pentru a asuma o calitate depășind-o cu mult pe cea reală. Căci întocmirea acelei *Relații* era o splendidă impostură! La toate alegațiile gratuite se opun faptele concrete. *Stainville nu a fost în Oltenia în 1717*, ci doar în 1719, sept. — nov. În adevăr, nu ar fi avut nici un rost o inspecție în cele 5 județe înainte de pacea de la Passarowitz, când s-a și pus problema organizării lor. Nu știm ce rost va fi avut de Porta de la eliberarea sa de la începutul lui dec. 1717 până în momentul trimiterii sale la Viena? Se poate să-și fi găsit vreo întrebuințare pe lângă cameraliștii inspectorului Haan și ca în această calitate să se fi ocupat și de situația ocnelor și a altor exploatări. Sau să fi intrat în legătură cu arendașii în perspectiva diferitelor dări și taxe. E semnificativ faptul că în scrisoarea lui Damaschin al Râmnicului către boierii de la Viena, acesta denunțând numirea grecului Nico Chozà drept comisar suprem peste

www.dacoromanica.ro

ocne şi impozite şi în general lăcomia grecilor, exclamă : Ce va mai fi cu boierii, când vor ajunge ca să le poruncească un Chozà *şi un de Porta* şi alţii ca ei ? (scris. din 10 aug. st. v. la C. Giurescu, I, pp. 325—326). Cât priveşte afirmarea că a fost folosit *mulţi ani* (!) la corespondenţa secretă, ea este o exagerare şi o denaturare a adevărului cum se poate vedea din biografia sa.

Odată creat acest fundal strălucit, pretinsul colaborator al lui Stainville a avut grijă să rămână la Viena până la darea decretului imperial în care era cuprinsă şi numirea sa ca secretar al Administraţiei, având sub el doi cancelişti. Nu cunoaştem textul *Relaţiei* din 1718, dar cum de Porta se repetă de obicei, el trebuie să semene cu descrierea adresată lui Tige în 1726, precum şi cu părţi din memoriile oferite lui Virmond, Königsegg, Tige etc. De Porta se pricepea să-şi întocmească fişe autobiografice cu tâlc, să atribuie unor „boieri olteni" laudele cele mai exagerate la adresa sa în nişte jalbe *redactate de pana sa* şi purtând la început sau la urmă însemnarea numelui lor, ba chiar în texte scrise făţiş de el să se autolaude la persoana a III-a de pildă într-un *Proiect de administraţie al Valahiei austriace* adresat Consiliului de război în „sept. 1726" în care recomandă numirea a doi consilieri „secretarul de Porta, şi inspectorul cameral Procop", declarând : „Primul a slujit mulţi ani ca secretar cu leafa de consilier, de aceea românii sunt încredinţaţi că el va primi din îndurarea împăratului slujba de consilier al administraţiei şi se arată mulţumiţi (!) de această promovare. Căci se are în vedere credinţa lui, zelul său integru, serviciile prestate de el cu înfruntarea primejdiilor (!) sub împăratul Leopold de slăvită pomenire, atestate în mod neîndoielnic de importanta diplomă scrisă din porunca acestui împărat, şi de atunci până în ziua de azi a continuat să slujească cu un devotament neobosit, fapt binecunoscut de toţi. El are o mare cunoaştere şi experienţă a lucrurilor româneşti dovedite de treburile purtate de el, de memoriile emanând de la el, de notiţele date de el, iar scrisorile de la generalii Stainville, Virmond, Königsegg şi Tige vin nu puţin în favoarea sa". Într-o⟨pretinsă⟩ scrisoare către el a contelui de Stainville se citesc aceste cuvinte : « Ar fi de neînlăturat năruirea acestor 5 *comitate imperiale* (!), căci nu poate fi descrisă cruzimea cu care nenorociţii locuitori şi supuşi sunt apăsaţi de criminalii de boieri ». De aceea împotriva acestor violenţe şi excese *a fost trimis secretarul de Porta*, înarmat cu scrisori credenţiale ale d-lui conte de Stainville, de la care a primit toată asistenţa şi sprijinul, şi atâta s-a străduit încât prin grija sa a reprimat toate violenţele şi în acelaşi timp a pus stăpânire pe o biserică a românilor pentru religia sa catolică împotriva oricăror strigăte şi tumulturi ale acestora. Acum în sfârşit când a venit la curtea imperială pe cheltuiala sa, a înfăţişat nişte proiecte vrednice de luare aminte pentru sporirea tezaurului imperial şi pentru liniştea locuitorilor".

Şi aici avem de-a face cu un citat apocrif, după cum se vede din stilul acestui pasaj. Stainville nu folosea termenul de *comitate imperiale* (ci de districte) sau formule ca „criminalii de boieri". El nu gemea ca profetul Ieremia, aşteptând ca altul — adică secretarul Administraţiei — să ia lucrurile în mână, înarmat de scrisorile sale credenţiale (!) şi de sprijinul său (moral). Dar cînd anume *a fost trimis* de Porta de către Stainville şi în ce locuri anume ? Stainville însuşi stă în Oltenia trei luni (septembrie, octombrie şi noiembrie) organizând administraţia, asupra căreia îndreaptă în dec. un raport-fluviu către Consiliul de război, unele anexe purtând şi viza de secretar a lui de Porta ! La 21 oct. 1720 murea Stainville la Deva. În tot acest timp s-a desfăşurat în pace activitatea Delegaţiei provizorii din care făcea parte şi de Porta ca secretar (cf. Al. Vasilescu, *op. cit.*, 116 ş.u.) Dar mai avem şi alt citat fantezist, tot din 1726 după o scrisoare chipurile a generalului Königsegg din 9 feb 1725 : „Abuzurile la arendă semnalate de domnia v. ilustrisimă (!) în scrisoarea din 30 ian. sunt evidente şi se confirmă întru totul... etc. E sigur că aceste abuzuri şi atâtea altele trebuie să fie îndreptate şi sunt unul din motivele mele de a face drumul la Viena, unde mi-ar face plăcere să fiu însoţit de *D. V. ilustriimă!*" Apariţia acestei formule de politeţe ce nu se potrivea situaţiei de secretar e destul de sugestivă. Calificarea de ilustrissim aparţinea consilierilor şi de Porta a fost numit consilier abia în aug. 1727 !

Aceste câteva exemple ale procedeelor lui de Porta din 1726 confirmă îndeajuns demascarea imposturii sale din oct. 1718.

www.dacoromanica.ro

c) **Notiţele despre starea actuală a Olteniei**

Aceste notiţe din 5 iulie 1726 ne sunt redate doar într-o versiune românească, fără indicarea termenilor din original atunci când s-ar putea ivi vreo nedumerire. De pildă, vorbind de contribuabili, sunt menţionate două categorii de familii de contribuabili : cei împroprietăriţi (? !) şi cei neîmproprietăriţi. Termenii adoptaţi în versiune sunt cu totul improprii. La ce corespund ei? Am crede că cel de împroprietăriţi (!) îl ascunde pe cel de *posseduti* însemnând oameni *neliberi*, adică rumâni de pe posesiunile unor stăpâni : boieri, mănăstiri sau fiscul imperial. În acest sens îl aflăm desemnând satele de rumâni (vezi *Material...*, II, p. 116) *Villaggi posseduti da boiari, dalle monasterie, dal fisco.* Prin urmare termenul de *neîmproprietăriţi* îl ascunde pe cel de megieşi din satele megieşeşti.

Lipseşte numele adresantului, pe care editorul îl crede a fi prinţul Eugeniu de Savoia către care de Porta ar fi îndreptat toate rapoartele sale ! Părere greşită, întemeiată pe deducţii trase din declaraţiile acestuia din 26 iulie 1717 şi din 14 nov. 1718 (vezi mai sus punctul b). De fapt în urma publicării *Materialui...*lui C. Giurescu se cunosc adresanţii rapoartelor lui de Porta. Redarea formulei din fruntea scrisorii însoţind prin : *Pre înălţate doamne* nu dă nici o indicaţie utilă, putând fi tradusă prin *illustrissime domine* sau *excellentissime domine*. În cazul (exclus de altminteri) al îndreptării către prinţul Eugeniu, s-ar fi cuvenit formula : *Serenissime domine*. Tot ce se poate afla din context este că de Porta pretinde a fi scris relaţia sa la îndemnul unui oarecare Thalheim, agent al adresantului, şi că îşi îngăduie să folosească limba italiană care îi este mai familiară. Se poate deduce de aici că de Porta se adresa *pentru prima oară* persoanei respective şi că scuza folosirii limbii italiene (în locul celei latine, în care sunt redactate textele adresata Consiliului de război sau celui aulico-belic) înseamnă că revelaţiile de acum nu aveau încă decât un caracter confidenţial, fiind un fel de ofertă preliminară a unor destăinuiri masive ce aşteptau doar un semn pentru a fi traduse în fapt.

Am crede că adresantul anonim era un consilier sau referent al Consiliului de război, căruia de Porta îi destina rolul foştilor săi protectori Brockhausen şi v. Öttel. Există în corespondenţa lui de Porta o menţiune a unui consilier Recheron, şi nu este exclus ca acest text să fi deschis calea spre el. Este interesant de observat că torentul de denunţări, reflecţii şi propuneri care se îndreaptă către Consiliul de război începând din 7 sept. 1726 corespund punctelor enunţate mai puţin precis la 5 iulie. Lipsesc doar săgeţile îndreptate contra lui Szendrey şi Páter Miklós.

Data de 5 iulie 1726 este destul de sugestivă. N. de Porta s-a aflat de o latură sub ostracismul general după execuţia neomenoasă cu care s-a încheiat procesul de la Craiova. În februarie 1726 prinţul Eugen întreabă dacă el mai poate fi menţinut ca secretar al Administraţiei după asemenea faptă. În această criză (vezi biografia) el trebuia neapărat să ajungă la Viena. O primă încercare pe lângă noul Director suprem care a urmat lui Königsegg şi căruia îi trimite o descriere destul de plată *De Valahia utraque*, în care îşi expune crezul său că Oltenia ar trebui lăsată în seama unui singur om capabil, ştiind limbile latină şi italiană şi în stare să guverneze cu o vargă de fier pe românii care sunt născuţi pentru sclavie etc., a dat greş, deşi de Porta îşi oferea serviciile şi încerca să obţină a fi trimis sau măcar lăsat să meargă la Viena, ca în 1717, spre a fi consultat în privinţa noii organizări a provinciei. După acest apel zadarnic din 18 mai 1726, a urmat relaţia din 5 iulie, tot ca un balon de încercare. Faza următoare, a denunţurilor torenţiale din sept. 1726, 1728 etc. nu a fost posibilă decât după plecarea sa clandestină la Viena cu complicitatea lui Ilie Ştirbei, aliat cu el contra lui Schramm (vezi biografia).

d) **Reflecţii privind starea Olteniei (7 sept. 1726)**

Despre împrejurările extrem de critice pentru de Porta la începutul lui 1726 pomeneşte biografia sa. Consiliul de război de la Viena se întreba dacă el mai poate fi menţinut ca secretar al Administraţiei. În aceste condiţii salvarea lui nu putea veni decât dintr-o demonstraţie masivă a capacităţii sale de a spori veniturile împărăteşti, de a denunţa fraudele şi risipa, de a fructifica unele izvoare de venituri lăsate în părăsire şi de a promova o politică de

www.dacoromanica.ro

germanizare a Administrației și de acaparare a averilor mănăstirești într-un viitor apropiat. Ne vom referi aici doar la punctele de interes imediat formulate în memoriul din 7 sept. 1726.

În *Reflecțiile* din 7 sept., autorul trimite la un alt text al său intitulat *Humillimae Animadversiones*... înaintat de contele de Königsegg la 6 feb. 1725 consiliului aulico-belic, despre care nu avem alte știri decât cele oferite de el. Dar acestea sunt pline de contradicții. De exemplu el citează din memorie o scrisoare a lui Königsegg din 9 feb. 1725, ca răspuns la o scrisoare a sa din 30 ianuarie, denunțând abuzurile ce se fac cu prilejul arenzilor de venituri (pentru autenticitatea acestei scrisori, vezi mai sus discuția din punctul b al acestor *Obs. crit.*). De Porta mai afirmă că în *1723* Königsegg ar fi preconizat darea în arendă a vămilor și a tuturor veniturilor pentru a pune capăt afacerilor cameraliștilor. Dar același Königsegg ar fi hotărât *în 1724,* la propunerea lui de Porta, ca oieritul și dijmăritul să nu mai fie date în arendă din cauza excesele și violențelor comise cu acest prilej. Această măsură însă nu a putut fi tradusă în fapt din pricina „vitregiei condițiilor și a interesului particular" (fără alte precizări). Oare prin „scrisoarea" din 30 ianuarie a lui de Porta trebuie să înțelegem acele *Humillimae Animadversiones* amintite de el? Dar cum hotărârea lui Königsegg fusese anterioară acelei scrisori, rostul acesteia ar fi fost doar de a aduce argumente noi în această privință, afară dacă s-ar fi referit prin extindere și la alte arenzi. Dar indiferent de această problemă, cum se împacă oare această atitudine cu declarația din 7 sept. 1726 că el însuși a ajuns copărtaș la arenda dijmăritului, realizând câștiguri însemnate în ultimii doi ani!? Provoacă de asemenea uimire descrierea metodelor folosite, cât era el însuși unul din colectori. Este tot atât de flagrantă inconsecvența cu care este comparată acum această practică cu cea infinit mai omenoasă din vremea voievozilor (adică dinaintea alipirii Olteniei la austrieci).

Reflecțiile din 7 sept. 1726 sunt precedate de două texte, care prefigurează oarecum parțial acest memoriu masiv. Este vorba *a)* de apelul lui de Porta din 18 mai 1726 către noul Director Suprem al Olteniei, generalul Tige, sub forma trimiterii în semn de omagiu a unei *Scurte notițe despre starea Valahiei austriace,* la care se oferea să mai adauge și alte informații *dacă i s-ar porunci. El ar mai putea să adauge multe despre contribuția anuală, despre veniturile camerale, bune de dat în arendă, în afară de oierit și dijmărit „a căror grozavă metodă de percepere actuale e străină de blânda cârmuire a împăratului, și care ar trebui adăugată la contribuția anuală"* (vezi formularea identică din *Reflecții!).* În continuare scrisoarea din 18 mai se depărtează de conținutul *Reflecțiilor,* atât în așa-zisele sale *Observații,* cât și în partea intitulată *Opinii.* (Vezi biog.). Dar mai avem un alt text, b) cu un titlu aproape identic, cu simpla deosebire că acum este vorba de notițe la plural. Aceste *Scurte Notițe despre starea Valahiei austriace* au fost adresate la 5 iulie 1726 unui „prea înălțat domn", probabil un referendar al Consiliului de război sau un consilier al Camerei aulice, ca un fel de prospect sau ofertă de a dezvolta punctele înșirate în acel text, care corespund întocmai celor tratate în *Reflecții.* (Ne referim aici la textul integral, în care intră și *Considerațiile* redate de noi separat și capitolul despre mănăstiri publicat separat de N. Dobrescu). O confruntare între *Notițe* și *Reflecții* confirmă această corespondență evidentă. Doar asupra unui punct se constată o schimbare de atitudine. În *Reflecții* de Porta se abține de la dezvoltarea criticilor aduse cameraliștilor Szendrei și Páter Miklós, citați anume în mod promițător în *Notițe.* Ce a determinat această dare înapoi? Probabil faptul că noul patron anonim al *Reflecțiilor* era un susținător al acestei tagme. De altminteri și în diferite locuri din *Reflecții,* în care se întrevede o critică la adresa cameraliștilor, de Porta caută să o atenueze sau să creeze confuzie, amestecând pe boieri în niște operații în care nu aveau nici un rol. (Vezi n. 47 la textul *Reflecțiilor*). Această îmblânzire este în contrast cu acuzația vehementă din *Notițe* contra lăcomiei slujbașilor fiscali, răspunzători de scăderea veniturilor impărătești. Asistăm cumva aici la cotitura trecerii lui de Porta de la o atitudine anticameralistă la una dimpotrivă de alianță cu cameraliștii în lupta comună contra Administrației? Constatăm de-a lungul noii ofensive încă și mai aprige începută la 14 sept. și continuând până și în 1729 contra noilor membri ai Administrației, atacați personal fățiș, și contra președintelui Schramm, atacat în mod mai perfid, o apropiere de unii cameraliști ca Procop, Koch, Andler etc., cu scopul discreditării Administrației și a lui Schramm, precum și a întregului sistem de organizare tradițională

www.dacoromanica.ro

cu vornici și ispravnici, aceștia având a fi înlocuiți de elemente germane. Și în Administrație trebuiau introduși consilieri germani pentru obținerea unei majorități constante putând anihila voturile consilierilor români. Este foarte sugestiv faptul că asupra jecmănelilor, uzurpărilor și furturilor cameraliștilor, înfierate de Königsegg, precum și de Tige cu ultima vehemență, de Porta preferă să păstreze o tăcere prudentă. Este drept că menționează efectul foarte grav al luptelor dintre slujbașii provinciali și cei camerali, dar numai pentru a-și declara satisfacția de încetarea acestora prin fericita includere a unor cameraliști în sânul Administrației. Un alt punct asupra căruia el nu vrea să stăruie e acela al urmărilor dezastruoase asupra economiei și a întregii vieți a Olteniei ale devaluării progresive a zlo[illegible]ilor în Oltenia, impusă de austriaci. Măcar că ele s-au evidențiat destul de curând, de Porta nu le-a acordat importanța cuvenită, mărginindu-se să menționeze aproape subsidiar această lipsă de valoare a monedei turcești când explică scăderea vertiginoasă a numărului oilor, acestea ne mai putând fi valorificate, ci dimpotrivă, reprezentând o povară pentru stăpânii lor, obligați la plata unor taxe excesive.

Este semnificativ faptul că împotriva lui Schramm se dezlănțuie cameralistul Procop cu urmările știute (vezi biografia) și că o parte a denunțurilor viitoare ale lui de Porta sunt trimise de el lui Koch pentru a fi înfățișate de acesta. Despre cameraliști este vorba și în *Considerațiunile despre ocne*... etc. ce fac parte din *Reflecții*. Rolul lor negativ în exploatarea sării din Oltenia apare ca o constatare obiectivă, explicată prin condiții obiective, fără angajarea răspunderii lor. De astă dată de Porta pledează pentru arendarea ocnei, întrucât exploatarea în regie este păgubitoare, iar niște arendași pricepuți vor găsi ușor mijlocul de a exporta sarea extrasă. Pledoaria pentru doi asemenea candidați la arendă (Condoidi și Vladimir din Vidin) este atât de călduroasă, încât pare chiar să indice un interes particular pentru această tranzacție.

În același timp se constată și o deosebire de ton între cel din *Reflecții* și cel îndată următor (14 sept.) al așa-zisului *Proiect de organizare a Olteniei*, pătimaș, mărunt și de o transparentă megalomanie. În *Reflecții* de Porta își compune o înfățișare impresionantă de slugă devotată a împăratului, având ca preocupare exclusivă sporirea veniturilor împărătești, și de expert priceput al realităților din Țara Românească și Oltenia. (Vezi capitolul despre boieri, precum și competența pe care și-o arogă în materie de Pravilă, pe care are pretenția să o traducă și glosarul anonim de termeni care îi este atribuit cu drept cuvânt). În sfârșit, el mai vrea să apară și ca un martor imparțial al suferințelor țăranilor, față de care face paradă de o milă vehementă. Dar totuși doar aparentă. Căci în scrisoarea sa din 18 mai 1726 sunt dezvăluite sentimentele sale adevărate față de români, *născuți pentru sclavie și crescuți încă din copilărie cu o vargă de fier*. El nu se poate referi aici doar la boieri, pentru care nutrea o mare ură, căci adaugă că în caz de război, românii ajunși la disperare — și aici este hotărât vorba de țărani — ar putea stârni pe turci contra imperialilor sau s-ar uni cu moscoviții contra acestora și s-ar *ascunde în păduri*, lipsind pe austriaci de proviziile necesare.

Dar chiar în cuprinsul *Reflecțiilor* apar judecăți și propuneri ce trădează adevărata sa atitudine față de țărani: de exemplu: a) propunerea pedepsirii fără indulgență (adică cu moartea, vezi raportul lui Tige) a țăranilor fugiți de la locul lor, dacă vor fi prinși, b) silirea lor să-și facă niște sate tip de 100 sau 25 de case adunate la un loc — după porunca lui Königsegg, pentru un mai bun control fiscal, în locul caselor răzlețite ridicate pe bucățile lor de pământ după datina lor dintotdeauna, c) interzicerea locuirii împreună, în sânul aceleiași familii mari, a perechilor căsătorite, obligându-le să-și înjghebe case proprii, tot dintr-un interes fiscal, d) preconizarea unor noi contribuții în natură, pentru a întreține un regiment de cavalerie peste prevederile de până atunci și declarația că Oltenia va fi în stare să întrețină nu numai o mie de soldați germani și spanioli, *ci chiar de trei ori pe atâta*. Propunerea făcută, bineînțeles, pentru a capta bunăvoința Consiliului de război, e) tot el preconizează reducerea prețului prea avantajos pentru livrările de bunuri naturale ale țăranilor, sub cuvânt că de acesta ar profita și alții, în loc să propună măsuri de îndreptare, dar călăuzit doar de gândul unei economii în favoarea tezaurului imperial. În sfârșit același de Porta recunoaște că a fost unul din colectorii dijmăritului în același paragraf în care descrie abuzurile și lăcomia colectorilor și vexațiile contra locuitorilor. Tot el folosește ciomagul în cursul controlului recensământului

www.dacoromanica.ro

prezidat de el în două județe și dezlănțuie teroarea pentru a stoarce sumele restante din contribuție (vezi biog., precum și raportul lui Wallis).

În memoriile următoare se schimbă tonul. În locul superiorității solemne cu care înșira cifrele oficiale scoase din scriptele Administrației, acuma domină un ton de clevetire, iar documentația obiectivă este înlocuită de fișe personale alcătuite din delațiuni și șoapte confidențiale pline de patimă. În general textul de bază folosit de cercetătorii istoriei Olteniei sub austriaci, este acela al *Reflecțiilor*, care inspiră o judecată a autorului lor mai favorabilă decât impresia totală a potopului său de informații, adesea tendențioase.

e) Nelămuriri despre stăpânirea satului Podbaniţa

Într-o scrisoare a sa din 3 aug. 1724 către egumenul Ioan de Hurez, de Porta afirmă că satul Podbaniţa îi fusese dat de către contele Königsegg în anul trecut, adică în 1723. Scrisoarea e publicată de N. Iorga în *Studii și documente*, *XIV*, p. 18 ș.u. Cu acest prilej, mai aflăm că s-a purtat judecată pentru acest sat în 1724. La 3 aug. de Porta se adresează direct egumenului cu explicațiile nu prea clare pe care le redăm întocmai în legătură cu amenajarea unui heleșteu propriu: „... are Ion, logofătul Podbăniceanul heleșteu și a făcut și căpitanul Varlam heleșteu... și *socotind că este loc de Podbaniţa*, și mai fiind mai în sus loc de heleșteu, m-am apucat și eu încă de an de am săpat șanț și am adus bolovani de i-am pus acolo. Și când am mers de am căutat locul acel de heleșteu, au fost și logofătul Ion Podbăniceanul, și Mihnea negustătorul, și a fost și pârcălabul Stan al Sfinției tale, și nimeni nu mi-au spus că ai și Sfinția ta jumătate moșie. Ci tocmai acum, vorbind cu consilierul Băleanu pentru heleșteu, și fiind și dumnealui vornicul Constantin Obedeanul acolo la vorbă, mi-au spus că jumătate de moșie este a Sfintei mănăstiri. [Să-l ierte că n-a știut, altfel ar fi întrebat etc.], iar fiind acel loc lângă sat, am socotit că este loc de Podbaniță și cu aceia am făcut... acuma făcui știre Sfinției tale... nici o pagubă mănăstirii Sfinției tale nu se face, și după aceea și eu încă voi rămâne dator a sluji Sfinției tale și Sfintei mănăstiri cu toate cele ce ne va fi putință. De aceasta înștiințez pe Sfinția ta ca pe un părinte ce știu că-mi ești. Să nu fie Sfinției tale cu părere rea aceasta și iar domnul Dumnezeu să fie pururi cu Sfinția ta, Craiova, august 3 anul 7232/[1724]. Al Sfinției tale ca un fiu sufletesc și gata spre slujbă, și aceasta să nu socotești Sfinția ta că este la Craioviţa, sau în alt loc, ci este lângă sat unde este o bahnă cu rogoz și cu noroi, care de nici o treabă nu este acel loc, ca să nu se facă vreo pagubă".

Ce înseamnă „*am socotit că este loc de Podbaniță?*". Desigur am socotit că acel loc face parte din Podbaniţa. Așadar de Porta s-a extins cu acel heleșteu dincolo de teritoriul Podbaniței, încălcând un pământ al mănăstirii, care avea acolo jumătate de moșie. Aici încep unele nelămuriri. Este vorba de o jumătate din Podbaniţa? Sau de o jumătate de moșie vecină cu Podbaniţa peste care s-a întins de Porta cu heleșteul său? În sensul acesta ar pleda argumentul că acel loc era lângă sat și deci a fost socotit a fi „loc de Podbaniţa". Ar fi vorba deci de o cotropire din neștiință, pe care în faza următoare caută să o legalizeze cu consimțământul egumenului.

Nu știm care va fi fost răspunsul egumenului și dacă este vreo legătură între această intervenție a lui de Porta și faptul că în dec. 1721, deci nu prea târziu după acest moment, contele de Königsegg a cerut ca pe lângă egumenul Ion sau mai de grabă peste capul lui să fie pus ca proegumen Ilarion. Acesta a irosit bunurile mănăstirii și a fost izgonit abia după acțiunea doamnei Marica Brâncoveanu încredințată Trapezuntinului în nov. 1725. Iar curând după aceea, de Porta era la Hurez, în feb. 1726, unde controla socotelile lui Ioan pentru veniturile și cheltuielile din intervalul iunie 1723—28 sept. 1724.

Un alt punct având a fi elucidat este acela al calității satului dat de Königsegg lui de Porta. Căci pe lista exhaustivă stabilită de de Porta a tuturor satelor, stăruind asupra celor megieșești, înaintată de el lui Koch, în mai 1728, aflăm satul Podbaniţa *printre satele megieșești*, între Girlești de jos, „ocupat de consilierul Vlasto" și Simnicul de sus, „ocupat de Despina soția comisarului Manta" ⟨Câmpineanu⟩, fără nici o mențiune similară pentru Podbaniţa *ocupat de de Porta*, sub forma obținerii sale de la Königsegg.

www.dacoromanica.ro

FILIP ORLIK

(1672—1742)

Filip Orlik s-a născut în 1672 la Cracovia, dintr-o familie nobilă polonă. În tinereţe şi-a făcut studiile la Kiev, la academia lui Petru Movilă.

Prieten cu Mazepa, hatmanul cazacilor, a ajuns secretarul acestuia. În 1709 a luat parte la lupta de la Poltava şi apoi s-a retras la Bender împreună cu regele Suediei Carol XII, care l-a numit după moartea lui Mazepa hatman al cazacilor (1710).

În această calitate, Orlik a încheiat o alianţă cu hanul tătarilor, luând parte împreună cu acesta la o expediţie în Ucraina. Deşi făgăduise Porţii că va transforma această provincie într-un stat vasal (1711) şi deşi a predat turcilor corespondenţa lui Constantin Brâncoveanu cu Mazepa, a fost nevoit în cele din urmă să se retragă, căutându-şi adăpost în Suedia unde şi-a urmat protectorul, pe Carol XII.

În 1720 a părăsit Suedia cu gândul de a prelua comanda cazacilor rămaşi în Basarabia. După o şedere de aproape doi ani în Germania şi Polonia (1720—1722) a trecut în martie — iunie 1722 prin Moldova. De aici s-a îndreptat prin Serres şi Salonic spre Constantinopol, unde prezenţa sa este atestată în 1724.

În 1734—37 îl găsim la Căuşani în fruntea cazacilor refugiaţi aici. A trecut apoi la Iaşi, unde îşi continuă uneltirile împotriva Rusiei, după cum rezultă din corespondenţa sa cu fiul său aflat la Paris. A murit la Iaşi în timpul unei vizite la Constantin Mavrocordat (24 mai 1742). A fost îngropat în biserica mitropoliei.

Orlik a lăsat un amplu jurnal al călătoriilor sale dintre anii 1720—1732, redactat în limba polonă, intitulat: *Diariusz podróży który... zaczął się roku 1720 miesiąca Oktobra dnia 10* (Ziarul călătorici care a început în anul 1720, luna octombrie 10). Manuscrisul autograf se păstrează la biblioteca Ministerului Afacerilor Străine din Paris, iar o copie mai succintă — cu unele părţi rezumate de copist — se află la Biblioteca Czartoryski din Cracovia (ms. no. 1 977, 800 pag.). După acest din urmă manuscris s-a publicat şi tradus partea referitoare la Moldova (p. 65—86), de către P.P. Panaitescu în lucrarea: *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, 1930, pp. 153—163 (text) şi 164—175 (trad.).

Relaţia lui Orlik cuprinde puţine ştiri cu privire la localităţile străbătute în Moldova, autorul fiind preocupat de planurile şi legăturile sale cu paşa de Hotin, cu domnul Moldovei Mihai Racoviţă, cu polcovnicul lipcanilor sau cu capuchehaia domnului Ţării Româneşti, de divergenţele sale cu polonii, cât şi de primirea ce i s-a făcut la Iaşi.

Orlik este autorul unui poem în cinstea lui Mazepa, intitulat: *Alcides Rossyiski Jan Mazepa*, 1695 (f. loc.). A mai lăsat şi alte versuri.

Amănunte despre F. Orlik se găsesc la A.S. Petruszewicz, *Filipa Orlik*, Lwów, 1872; F. Rawita Gawronski, *Filip Orlik*, apărut în „Biblioteka Warszawska", LIX, 3, 1899, cât şi în „Studya i szkice historyczne", seria II, Lwów, 1900; W. Konopczyński. *Polska a Szwecju* (Polonia şi Suedia), Varşovia, 1924; Elia Bosciok, *L'otomano ucraino Filip Orlik*, în „l'Europa Orientale", IV, Roma, 1924; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 151—153.

www.dacoromanica.ro

JURNAL

Călătoria prin Moldova şi Dobrogea[1]

1722

21 martie. Sâmbătă am trecut din Polonia peste râul Ceremuş în Moldova şi am tocmit o călăuză; am mers o milă bună până la satul moldovenesc Văscăuţi [2], al cărui stăpân este Şerban Flondor. Am poposit acolo ⟨peste⟩ noapte şi am dat unui evreu patru galbeni roşii ca să-i schimbe la Sniatyn în bani turceşti mărunţi şi să cumpere acolo diferite merinde. Acesta a pornit duminică, 22 martie, de dimineaţă şi nu s-a întors de la Sniatyn decât noaptea. De aceea am fost nevoiţi să rămânem acolo toată noaptea, înfometaţi şi postind. Din fericire, acel Flondor a dat dovadă de ospitalitate, căci m-a poftit la el la cină şi a tratat şi pe bieţii mei servitori şi a dat şi fân pentru cai. Am fost nevoiţi să petrecem şi noaptea acolo din pricina întârzierii evreului. p. 164

La 23 martie, luni de dimineaţă, am pornit de la Văscăuţi, de unde ne-am luat din nou o călăuză, şi după o jumătate de milă am ajuns la Prut, în locul unde acesta se uneşte cu Ceremuşul. Am trecut râul în luntri, aşezând şi carele pe ele, iar caii au trecut înot.

La o milă de râu am poposit în satul Mămăeşti [3], care este al mănăstirii Schitul[4]. Am luat masa acolo, în curtea mănăstirii, la părinţii călugări, iar noaptea am petrecut-o la o jumătate de milă de Slobozia[5].

La 24 martie, marţi, am plecat de dimineaţă din Slobozia şi după un drum de două mile am poposit în satul Toporăuţi [6] şi am mers acolo până la Săncăuţi [7], unde am rămas peste noapte. Acest sat ţine de Hotin şi este stăpânit de un spahiu care ne-a cinstit cu cafea.

La 25 martie, miercuri, am tocmit o pereche de cai de cărăuşie de la un subaşî turcit din Moldova şi am pus pe Carol şi pe Ioan să-i încalece; am mers două zile şi jumătate şi am ajuns la o jumătate de milă de Hotin. Am trimis acolo înainte pe Carol la chehaia paşalei, spre a-i da de veste de sosirea mea şi a-l ruga să-mi găsească o locuinţă. Până să se întoarcă, am prânzit în acel loc. Curând după aceea s-a întors şi Carol şi împreună cu el au venit şi doi ofiţeri lipcani, un rotmistru şi un porucic, trimişi de Kolczak[8] în întâmpinarea mea, ca să mă ducă la locuinţa ce-mi era pregătită la rotmistrul de Lipcani Korsak în apropiere, afară din Hotin, în satul Lipcani[9]. Acesta ne-a primit destul de curtenitor, căci era un om cumsecade.//

26 ⟨martie⟩ joi, după prânz, am trimis pe căpitanul Descloir împreună cu rotmistrul Korsak la polcovnicul lipcanilor Kolczak ca să-l viziteze şi să-i mulţumească pentru cinstea ce-mi făcuse. L-am rugat de asemenea să-mi mijlocească o audienţă la seraschier. Dar deoarece Kolczak dormea, p. 165

---

[1] După textul publicat şi tradus de P. P. Panaitescu în *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, 1930 (p. 153 textul ş.u. şi 164 ş.u. traducerea cu unele modificări).

[2] *Waszkowce* = Văscăuţi, Rep. Ucraina.

[3] *Mamaiewciach*, Mămăieşti, sat pe Prut, Rep. Moldova.

[4] Mănăstirea Schitul, închinată de Vasile Lupu la 31 martie 1648 mănăstirii Schitul Mare din Galiţia.

[5] *Slobodzie*, neidentificat.

[6] *Toporowcach* = Toporăuţi, sat în Rep. Moldova.

[7] *Sankowcach* = Săncăuţi, sat, idem.

[8] *Kolczak*, polcovnic de lipcani.

[9] În textul publicat: *Lipl*ianka (= Lipkanka).

www.dacoromanica.ro

căpitanul s-a întors, iar rotmistrul Korsak a rămas acolo şi s-a întors numai seara târziu şi m-a sfătuit, în numele polcovnicului său, ca a doua zi, vineri 27 ⟨martie⟩, să trimit pe căpitanul meu la tălmaciul Husein pentru ca acesta, împreună cu chehaia, să-l ducă la paşa [10] la Hotin. Aşa am şi făcut şi tălmaciul s-a întors seara cu răspunsul paşalei că se miră cum eu, care ocup un post atât de înalt, n-am dat de veste de sosirea mea nici măcar după trei zile şi că am sosit aşa pe neaşteptate la Hotin. A poruncit apoi să mi se spună că nu-mi dă voie să mă duc la Constantinopol, nici la han, ci să mă întorc de unde am venit....

.... La 28 martie, sâmbătă de dimineaţă, a sosit la Hotin un trimis al Padişahului [10 bis] cu şaptesprezece caftane şi cu confirmarea lui Abdi paşa în dregătoria de paşă. Lipcanii au întâmpinat pe trimis la intrarea sa în oraş; s-a tras şi o salvă din 24 de tunuri. Înainte de sosirea lui venise la mine în cvartir Herseni tălmaciul care mi-a spus că paşa îi poruncise să nu aştepte sosirea trimisului, căci nu avea nevoie de tălmaci, ci să meargă îndată la mine...//

p. 166 ... 30⟨martie⟩, luni, Carol mi-a adus banii tainului şi orz pentru cai. În aceeaşi zi rotmistrul Korsak, gazda mea, mergând la polcovnicul său „Kolinak" [11], i-a spus că paşa a poruncit să mi se dea o locuinţă în oraş. Am trimis îndată pe Carol la acel „Kolenak", rugându-l să nu fiu scos din casa în care stăteam din următoarele temeiuri: întâi că se află aici în
p. 167 apropiere o biserică ortodoxă, unde m-aş putea mai uşor duce la //liturghia de sărbători, decât în oraş. Al doilea, că stau aici între lipcani ca între rude, al treilea că toate ⟨cele⟩ m-ar costa scump în oraş şi va trebui să-mi iau un tălmaci şi că nu-mi va ajunge tainul. Am trimis pe Carol şi la Husein să-l întrebe de hatişerif, de tratat şi de scrisorile regelui, de ce mi le reţinea, şi când voi putea avea audienţă la paşă. La întoarcerea sa, Carol mi-a spus că cel dintâi la care-l trimisesem îmi dă de ştire că pot sta unde îmi place, iar cel de-al doilea, adică tălmaciul Husein, i-a spus că paşa fiind foarte ocupat, abia a putut să-mi vadă hârtiile ⟨=actele⟩ mele. Mi-a mai spus că nu ştie nimic despre audienţă, dar crede vă voi fi primit abia după întoarcerea curierului trimis la Constantinopol cu scrisorile paşei.

1 aprilie. La mănăstire am aflat că un grănicer polon a fost trimis la străjnicul şi polcovnicul Kolczak, cu o scrisoare ce mă privea. Întorcându-mă deci seara, am rugat pe rotmistrul Korsak, gazda mea, să afle ce scria despre mine comandantul grănicerilor.

2 aprilie, joi. A venit la mine ceauş-başî-ul paşei spre a-mi spune că voinţa paşei este să mă mut în oraş. Paşa a trimis de asemenea după rotmistrul Korsak care mi-a spus la întoarcere că acesta se teme să nu mi se întâmple ceva rău din partea polonilor, căci acolo se află mulţi partizani ai Moscovei, deci doreşte pentru siguranţa mea să-mi mut locuinţa în oraş. L-a întrebat pe Korsak dacă îşi ia răspunderea şi dacă mă poate asigura că nu mi se va întâmpla nici un rău acolo din pricina duşmanilor mei, căci în acest caz eu pot rămâne acolo. Voi putea petrece acolo prima zi de Paşti, iar luni să mă mut în oraş. Korsak i-a răspuns că nu-mi poate da asigurări, căci nu ştie ce poate plănui un vagabond sau un duşman. Paşa i-a poruncit aşadar ca ori de câte ori mă voi duce la biserică să-mi dea câţiva oameni de-ai săi care să mă însoţească la mănăstire, pentru siguranţa mea şi care

---

[10] Abdi, paşa de Hotin.
[10bis] Ahmed III, sultan otoman (1703—1730).
[11] Desigur de citit Kolcsak.

www.dacoromanica.ro

să mă păzească chiar de voi sta acolo toată noaptea şi să mă conducă înapoi acasă. Când s-a întors rotmistrul Korsak, mi-a spus că a întrebat şi despre acea scrisoare pe pisarul lui Kolczak care i-a răspuns că n-a fost nici o scrisoare, ci că venise doar un grănicer care a întrebat prin viu grai despre mine dacă venisem la Hotin şi din cauza acestei întrebări paşa se temea să nu-mi facă vreun rău vreunii din Polonia, după sfatul muscalilor. După ce am primit acest răspuns, am plecat la mănăstire pentru slujba Patimilor Domnului şi m-au dus până acolo doisprezece lipcani, care m-au aşteptat până noaptea când s-a sfârşit liturghia şi apoi m-au dus până acasă.

3 şi 4 aprilie. M-am rugat la mănăstire şi am rămas acolo şi după slujbă până seara, chiar şi noaptea pregătindu-mă pentru //spovedanie. p. 168
În aceeaşi zi capuchehaia domnului Moldovei la Hotin mi-a trimis un berbec şi vin.

5 ⟨aprilie⟩. În duminica Paştilor m-am sculat dis-de-dimineaţă la ceasurile patru după miezul nopţii ... După liturghie m-am dus să beau un pahar de rachiu la părintele egumen împreună cu capuchehaiele domnului Moldovei şi Ţării Româneşti [12].

6 aprilie, luni. După prânz a venit la mine un ceauş ca să mă ducă la noua mea locuinţă în oraş ; mi-am trimis mai întâi bagajele în caretă apoi m-am dus şi eu şi m-am aşezat la Mustafa aga, un bărbat pe care îl cunoşteam, căci fusese mai înainte tâlmaciul răposatului Mazepa şi mă însoţise de la Isaccea până la Chilia, când mă întorceam de la marele vizir.

9 aprilie, joi, Kolczak era ocupat, aşa că nu l-am putut vizita. În aceeaşi zi au venit să mă vadă diferiţi ofiţeri turci ....

... 13 ⟨aprilie⟩. M-a poftit la masă capuchehaia Ţării Româneşti[13], dar nu ştiu ce greşeală s-a întâmplat, fie că evreul tălmaci n-a înţeles ce i s-a spus, fie că sluga aceluia n-a putut să-şi îndeplinească însărcinarea, fapt este că nu m-a aşteptat, ci a mâncat ⟨numai⟩ cu oaspetele său, polcovnicul lui Potocki, voievodul de Belz [14], iar pe mine m-a vestit abia după masă, chemându-mă de două ori prin servitorul său. N-am vrut să mă duc la el până ce nu mă va lămuri evreul cu privire la această greşeală.

16 ⟨aprilie⟩, Carol mi-a adus de la Kolczak ⟨vestea că⟩ mi s-a dat un tain cuviincios.

24 aprilie. M-am dus cu careta la câmp împreună cu căpitanul şi cu Mihai şi ca să petrecem mai bine am vizitat pe rotmistrul Korsak şi apoi pe ulani ; acolo s-au adunat mulţi lipcani, ofiţeri de cavalerie, printre// p. 169
care cei mai de seamă erau Skirmund şi Korycki. Ne-am petrecut aşadar vremea cu diferite discuţii.

25 aprilie. A venit aici un sol al regelui [15] şi al republicii (polone), trimis la Poartă, anume Popiel, porucic de husari, pe care l-au întâmpinat într-un chip neobişnuit şi nu aşa cum se cuvenea. Din partea paşei l-a întâmpinat chehaia lui cu o suită mare, muzică, lipcani şi spahii şi era de faţă toată oastea în număr de patru mii de oameni. Au mers în întâmpinarea solului până la malul Nistrului. Când solul a trecut râul şi s-a coborât pe mal, chehaia i-a urat bun sosit şi i-a adus un cal frumos împodobit al paşei ca să călărească pe el. Luând loc la dreapta lui, chehaia l-a dus până în

[12] Mihai Racoviţă (1716—1726) şi Nicolae Mavrocordat (1716—1730).

[13] Paleolog.

[14] Despre Potocki cf. relaţia lui Weismantel în *Călători*, VIII, p. 316 şi 319.

[15] = August II (de Saxonia), prieten bun cu moscoviţii.

www.dacoromanica.ro

oraş unde şi-a luat rămas bun de la el şi a plecat la castel cu tot alaiul paşei şi cu muzica, iar solul a fost dus în gazdă la Kolczak. Când a intrat în oraş s-a tras o salvă din zece tunuri. Solul avea un alai foarte mic şi nu prea strălucit. Avea însă o caretă şi două care cu şase cai, şapte slugi şi doi oameni de casă. Ducându-se la chehaia, nu i-a spus nici un cuvânt, se vede că era supărat de ceva.

În aceeaşi zi, gazda mea l-a scuzat pe Paleolog pentru invitaţia ce mi se făcuse ; el nu se gândise să mă cheme la masă pentru că atunci se aflau la el oaspeţi din Polonia, ştiind că aceasta n-ar fi fost o prea mare cinste pentru mine. Evreului îi spusese numai că mă va pofti la masă când va găsi un prilej mai bun. Acesta însă, fie că nu înţelesese bine, fie că din vicleşnie înnăscută vroise să joace o festă acelui Paleolog, mă poftise la el la masă.

26 aprilie. [Stă în gazdă la Mustafa aga, poreclit Jaszinski].

... 28 aprilie. Solul polon a avut audienţă la paşă. Paşa l-a îmbrăcat cu un caftan de brocart căptuşit cu blană şi i-a dăruit şi un cal minunat.//

p. 170 4 mai. Solul polon a pornit la drum spre Constantinopol. La plecare nu s-a bucurat de aceleaşi ceremonii prosteşti ca la sosire ...

8 mai. ⟨A venit⟩ vestea despre moartea principesei Rákóczy [16]. A venit la mine capuchehaia Ţării Româneşti şi un doctor în medicină. Mai târziu capuchehaia mi-a trimis şi nişte capere, măsline şi ridichi noi.

10 mai. Cu prilejul vizitei făcute capuchehaiei Ţării Româneşti, am aflat de la medic că nu se trage din neamul împăraţilor [17], şi nu e nici nobil.

15 mai. M-am dus la capuchehaia Ţării Româneşti pe care l-am rugat să transmită o scrisoare domnului Ţării Româneşti [18] ...//

p. 171 ... 22 mai. Am trimis o scrisoare cifrată domnului Ţării Româneşti.

23 mai. A venit la mine Husein, fiind trimis de paşă cu o nouă urare. Mi-a dat de ştire că din porunca paşei, defterdariul sporise tainul meu la 11 lei şi 5 akce pe săptămână ceea ce face 44 lei şi 20 akce pe lună, iar până acum mi se dăduse numai 22 $^1/_2$ lei pe lună precum şi fân şi orz pentru cai şi pâine pentru mine şi pentru servitorii mei. Acum mi se dădeau bani atât pentru pâine, cât şi pentru fân, în afară de două chile de orz pentru şase cai, iar tainul în bani era pentru opt persoane. Am fost la vecernie la mănăstire unde am găsit un călugăr venit din Ucraina de peste Nistru ...

... 24 mai. M-am întâlnit cu acelaşi călugăr Szostakowski şi l-am convins să se ducă la Siecz [19], la oastea zaporojenilor, cu scrisoarea mea.

25 mai. Korsak, rotmistrul lipcanilor, a venit să mă vadă înainte de prânz şi a rămas o jumătate de ceas. Mi-a spus că zilele acestea sosise aici un lipcan din Grodno, care spunea că ţarul ar fi luat sub

p. 172 ocrotirea lui pe regele Stanislas [20] şi că vrea să-l aşeze pe tron ...//

27 mai. Am trimis de dimineaţă pe părintele Szostakowski spre Siecz, deşi era ploaie şi vânt.

28 mai. Gazda mea mi-a dat de ştire că se întorsese de la Constantinopol ciohodarul paşei care fusese trimis cu ştirea sosirii mele. Înainte de prânz a venit la mine Husein tălmaciul, trimis de paşă şi mi-a înapoiat hatişeriful sultanului turc [21], precum şi tratatul ce-l încheiasem

---

[16] Soţia lui Francisc II Rákóczi, Charlotte Amalia de Hess-Rheinfels (1679—1722).

[17] Împăraţilor Paleologi din Bizanţ.

[18] Nicolae Mavrocordat.

[19] Sediul cazacilor zaporojeni neraliaţi regelui August.

[20] Stanislas I Leszczyński, fostul rege rival al Poloniei impus de Carol XII împotriva lui August, aliatul ţarului.

[21] Ahmed III.

www.dacoromanica.ro

cu țara Crâmului [22], pe care acte mi le luase pașa și le oprise la el până la întoarcerea solului. Apoi mi-a adus la cunoștință ordinul Porții ca să fiu trimis de la Hotin în orașul Serres, unde urma să rămân în timpul Ramazanului și al Bairamului, iar după Bairam e ordin de la Poartă să mă cheme la Constantinopol pentru tratative. Pașa a fixat data plecării mele pe sâmbăta viitoare.

30 mai. Am plecat... cu un convoi pe la Lipcani [23] peste Prut la Ștefănești [24].

3 iunie. Am sosit la Iași, sărăcăciosul oraș de scaun al domnilor (Moldovei). După ce mi-am găsit locuință, am trimis la Alexandru Amiras [25], fostul tălmaci al regelui Suediei și fostul meu prieten când stăteam la Bender, dându-i de știre despre sosirea mea. Seara târziu a venit la mine Amiras cu o invitație // din partea domnului și am stat p. 173
multă vreme de vorbă despre dulcile amintiri ale trecutului.

6 iunie. A venit la mine Amiras cu postelnicul [26], aducându-mi din partea domnului un cal bogat împodobit; m-a rugat din partea lui să vin să-l văd și să mă duc la el călare pe acel cal. M-au dus așadar cu ceremoniile lor obișnuite la castel unde mă așteptau la scară boierii. Aceștia m-au dus în odaia domnului care m-a întâmpinat în mijlocul odăii și după urarea de bun sosit m-a rugat să șed. Am stat de vorbă mai bine de un ceas și după aceea m-a tratat cu cafea și șerbet după obiceiul turcesc. După care a poruncit să i se citească firmanul împărătesc ce-i fusese înfățișat de aga ce mă însoțea. În firman scria să fiu primit peste tot cu cinste și să mi se dea tot ajutorul pentru călătorie, dându-mi cincisprezece sau douăzeci de oameni pentru convoi; să aibă toți grijă ca să nu mi se facă nicăieri vreo strâmbătate și când treceam dintr-un oraș în altul să dea de veste Porții dacă sosisem teafăr și sănătos. După citirea firmanului mi-am luat rămas bun de la domn și m-am înapoiat cu aceleași ceremonii ca la venire. Am trimis doi cazaci, pe care i-am găsit la Iași, Hoyko și Fedor, tovarășii lui Irkluvski, cu scrisori către han[26bis] și oștire și i-am pornit la drum. L-am rugat de două ori prin scrisoare pe Amiras să-mi împrumute bani de drum, dar am găsit la el credință grecească. Am plecat din Iași.

10 iunie. Am sosit la Galați pe Dunăre într-o poziție frumoasă, dar orașul e sărăcăcios. Locuitorii ne-au primit cu multă cinste și mi-au adus o știucă și un crap mare pentru masă. Seara m-am dus la biserica Sf. Gheorghe, unde am văzut mormântul răposatului Mazepa [27] și am

---

[22] Adică cu tătarii.

[23] *Lupezani.*

[24] *Ste...* = Ștefănești.

[25] Alexandru Amiras din Andros, dragoman al lui Carol XII la Bender. Sub Mihai Racoviță ocupă funcțiile de caimacam, mare sluger, postelnic. A scris *Istoria autentică a lui Carol al XII-lea, regele Suediei în vremea petrecerii lui în Turcia.* Originalul grec s-a pierdut. O traducere italiană a fost publicată de N. Iorga: *Storia del Soggiorno di Carlo XII în Turchia,* București, 1905. A întocmit compilații de cronici moldovene (1662—1731). Cf. N. Iorga, *Istoria Literaturii române în sec. al XVIII-lea,* II (ed. II, pp. 520—533) (N. edit.). Pentru acuzările de necredință față de Carol XII ce i le aduce N. Mavrocordat, cf. *Călători,* VIII, p. 694.

[26] = Constantin Ipsilanti.

[26bis] Sa'adet Ghirai III, han al tătarilor din Crimeea (1717—1724).

[27] Cf. în *Călători poloni...,* p. 192 declarațiile lui Gosiecki ce însoțise pe solul polon Chometowski (care apare în *Călători,* VIII, p. 587—591): (Mazeppa) a fost îngropat în haine cusute cu aur, de brocart bogat, iar la gât salbă de aur, în mână buzdugan și pe frunte diademă. Deoarece nu era nici o biserică în acel loc, l-au îngropat în câmp și i-au făcut drept mauzoleu o movilă de pământ. ...Chiar în noaptea următoare corpul a fost scos din mormânt, dezbrăcat și jefuit.

www.dacoromanica.ro

plătit şi o slujbă cu rugăciuni pentru sufletul lui, îndurerat ⟨fiind⟩ că un astfel de bărbat nu poate avea un mormânt mai de cinste. Ieşind din biserică, am rămas puţin pe malul Dunării unde ne-a întâmpinat şi egumenul acelei biserici şi mănăstiri. Mai târziu am primit de la el în semn de dragoste două sticle de vin şi patru lămâi. Nu am dormit aproape de loc noaptea din pricina răcelei de la piept.

11 iunie. Părintele egumen al acelei mănăstiri care ţine de muntele Athos m-a poftit la el şi m-a tratat cu ceai, dulceaţă şi rachiu.
p. 174 După ce // m-am înapoiat de la mănăstire, m-am dus de curiozitate la o jumătate de milă de Galaţi la şanţul lui Traian, vrând să văd antichităţile. Sunt în adevăr ⟨acolo⟩ urmele şanţurilor unde era tabăra [28] împăratului Traian, se mai văd încă şanţurile întărite cu lemn ⟨cât⟩ şi întăriturile, între care o movilă înaltă făcută de oameni sau poate ⟨rămasă⟩ de la natură. Se vede că acolo stătea împăratul în uşi căci este întărită de jur împrejur cu şanţuri. Pe acea movilă era o clădire de zid, fie un palat, fie întăriturii din ale căror ruine locuitorii din Galaţi au luat ⟨cărămizile⟩ ca să-şi clădească propriile lor case. Au luat chiar şi ⟨pietrele de la⟩ temelii din care au clădit zece biserici, dar mai sunt încă urme ale acelor ziduri de piatră şi de cărămidă, care se vede că sunt antice. Acest şanţ al lui Traian se află în locul unde Siretul se varsă în Dunăre.

Am scris domnului Ţării Româneşti, cerându-i o recomandaţie atât către Poartă, cât şi către fratele său, marele dragoman [29], ca să fiu chemat după Bairam la Constantinopol, printr-un ordin de la Poartă.

12 iunie. Am trecut Dunărea şi am pornit noaptea în primul oraş turcesc Măcin.

14 iunie. Creştinii din oraşul Hârşova m-au rugat să stărui la Constantinopol ca să li se dea voie să clădească o biserică.

şi aruncat gol ca hrană câinilor şi păsărilor... Apoi... fiind din nou îngropat, a fost iarăşi jefuit. ...[În sfârşit Woynarowski a hotărât să transporte rămăşiţele la Ierusalim, a căpătat firman turcesc şi a pornit]. La Galaţi se află o biserică frumoasă, dar ruinată care de mult e numită Ierusalim ...Domnul Moldovei [N. Mavrocordat] hotărăşte deci ca să fie îngropat corpul acolo, spunând că în acel chip s-au îndeplinit cererile firmanului... [Cazacii au fost mulţumiţi].Însuşi domnul a condus convoiul şi a răpit cu îndrăzneală tot ce era mai de preţ. [L-au îngropat] lângă uşa laterală a bisericii şi deasupra mormântului au aşezat o piatră. [Mormântul a fost profanat de tătari în 1711 şi oasele aruncate în Dunăre]. Această versiune *povestită de egumenul de la Galaţi* cuprinde mai multe contradicţii. Odată ce mormântul fusese prădat chiar de a doua zi de podoabele scumpe amintite, ce mai putea să-şi însuşească domnul în faza penultimă? De comparat cu versiunea lui Nicolae Costin: (Mazeppa, mort la Bender la 18 martie st.v. 1170, a fost îngropat în biserică în satul Varniţa)...De acolo s-au mutat trupul la Galaţi de l-au îngropat la M-rea Sfeti Gheorghe şi nici acolo n-au avut odihnă. Spun precum că l-au dezgropat turcii (în 1711) când au robit oameni din Galaţi şi i-au ajuns oasele la ţărmurile Dunării... etc.

[28] De fapt Cetatea Gherghina, lângă Galaţi.

[29] Adică Ioan Mavrocordat. De fapt Orlik face o confuzie. Ioan Mavrocordat a fost mare dragoman în anii 1709—1716, iar după aceea a urmat Grigore al II-lea Ghica (1716—1727). Acesta era în funcţie la data trecerii lui Orlik prin Iaşi.

www.dacoromanica.ro

IEROMONAHUL SILVESTRU ŞI MONAHUL NICODIM

(? — după 1722)

Silvestru, ucrainean de origine, era ieromonah la mănăstirea Sf. Nicolae Râlovski (probabil Râlski, regiunea Kursk). În anul 1722 a făcut o călătorie la Constantinopol şi Ierusalim împreună cu călugărul Nicodim de la acea mănăstire.

Pelerinii ruşi au trecut prin Moldova, oprindu-se în Iaşi unde atenţia lor a fost reţinută de biserici şi mănăstiri, pe care ei le enumeră fără însă a le descrie. Au trecut apoi prin Roman şi s-au îmbarcat la Galaţi pentru a merge pe Dunăre şi Marea Neagră la Constantinopol.

De la ei a rămas o relatare de călătorie săracă în amănunte, ei mărginindu-se să descrie în trăsături generale drumul prin ţară, înşirând oraşele de seamă prin care au trecut, fără să dea date precise. Este mai degrabă un itinerar decât o descriere de călătorie.

A fost publicată de N. Popov, în *Opercle Academiei din Kiev*, şi reeditată împreună cu o traducere în limba română de arhimandritul Ghenadie Enăceanu (1836—1898), licenţiat al Academiei din Kiev (1865) şi mai apoi episcop de Râmnic, în revista „Biserica Ortodoxă Română", nr. XII, 1883, p. 781 şi urm., sub titlul: *Descrierea călătoriei la Constantinopol şi Ierusalim a ieromonahului Silvestru şi Nicodim din mănăstirea Sf. Nicolae, supranumită Rilowska, în anul 1722* şi cuprinsă de Gh. Bezviconi în *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 100—102.

CĂLĂTORIA PRIN MOLDOVA[1]

1722

„La Nemirov, odihnindu-ne puţin, am tocmit patru călăreţi pentru paza p. 78
noastră, deoarece drumul de la Nemirov până la Soroca este primejdios din cauza haidamacilor; şi de aceea acei călăreţi ne-au însoţit noaptea până la Soroca vreo 12 mile[2].

Soroca, oraşul de sosire, este la graniţa polonă, şi o jumătate din oraş este polonă, iar pe celălalt mal al Nistrului este un oraş moldovenesc[3]; acolo se află graniţa Moldovei. Fluviul Nistru trece prin mijlocul

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul rus reeditat de Ghenadie Enăceanu în „Biserica Ortodoxă Română" 1883, nr. XII, p. 782—784.

[2] Milă = 7 verste.

[3] *Voloh.*

www.dacoromanica.ro

orașului; este larg cât Desna[4] noastră, dar curge foarte repede la vale. De la Soroca am mers până la orașul Iași, capitala Moldovei, cale de 15 mile. Acest drum spre Iași este foarte frumos, deoarece sunt dealuri destul de mari, câmpii vesele și pe alocuri de amândouă părțile drumului se află păduri; numai câmpia este fără apă, aceasta lipsind cu desăvârșire; iar în drum spre Iași, cam la o milă și jumătate depărtare de oraș, curge râul Prut.

Când am sosit la Iași și ne-am înfățișat la curtea domnului Moldovei, ni s-a poruncit să arătăm printr-o cerere ce voiam, și la cererea noastră ni s-au dat cinci lei și un căruțaș cu un cal, ca să ne ducă la Galați cale de 20 mile.

p. 783 Domn al Moldovei este Mihail // Racoviță[5].

În orașul Iași sunt șapte mănăstiri:

1. Mănăstirea închinată Athosului, ce se numește Golia.

2. Mănăstirea închinată Athosului, a celor Trei Ierarhi; în această mănăstire se află moaștele prea cuvioasei Paraschiva, a cărei pomenire se cinstește la 14 octombrie.

3. Mănăstirea închinată Ierusalimului, ce se numește Barnovski[6].

4. Mănăstirea Sf. Sava sfințitul.

5. Mănăstirea numită Galata.

6. Mănăstirea Cetățuia.

7. Mănăstirea macedoneană a Sf. Ioan Gură de aur; în această mănăstire am locuit noi.

La Iași sunt 50 de biserici parohiale.

Orașul Iași e mare și frumos, cu clădiri destul de arătoase.

Urmându-ne drumul de la Iași, am mers prin satele moldovenești spre orașul Roman; în acel oraș locuiește vlădica Gheorghe[7] și pe acel drum se vinde mult vin; de-a lungul drumului, în câmp, sunt multe puțuri cu apă și multe biserici pustii[8].

Râuri sunt destule:

1. Râul numit Prut, care nu ajunge până la Iași.

2. Mergând spre Galați, alt râu numit Siret.

3. Râul Moldova.

4. Râul Bistrița.

5. Râul Trotuș.

6. Râul Putna.

Mergând pe acel drum ce trece peste aceste râuri, am ajuns la Galați. //

p. 784 La Galați am rămas o săptămână în așteptarea plecării corăbiilor spre Constantinopol.

Țara Moldovei se întinde de la Soroca până la Galați și până la Dunăre, deoarece de la Galați Dunărea curge și se varsă în Marea Neagră.

---

[4] Desna, afluent al Niprului.

[5] Mihai Racoviță (1716—1725).

[6] *Burnosa*.

[7] Episcopul Gheorghe al Romanului (1718—1725).

[8] Din cauza năvălirilor tătărești.

www.dacoromanica.ro

Rămânând noi la Galaţi o săptămână, a sosit vremea aşteptată şi ne-am suit îndată la 8 iunie pe o corabie, pe fluviul Dunărea, şi am plecat spre oraşul Isaccea. Şi de la Isaccea am mers spre oraşul Tulcea, iar oraşul Ismail se vedea mai departe de Tulcea, pe partea stângă.

Fluviul Dunărea s-a împărţit în două, un braţ curgea spre Ismail, în faţa oraşului Tulcea, încotro mergeam noi.

Pe acel fluviu Dunărea am mers cinci zile până la „bugazul"[9] de la mare, adică până la vărsarea în mare şi acolo, la vărsarea în mare, am petrecut o zi.

Dar când ne-am urcat în corabie la Galaţi, am dat vamă 6 taleri, iar în ziua de 18 iunie, luni, am pornit de la Bugaz pe Marea Neagră.

[9] Nu e vorba de localitatea Bugaz de pe limanul Nistrului, ci de termenul turc „boğaz" care înseamnă „gură" a unui râu.

www.dacoromanica.ro

GIOVANNI FRANCESCO BOSSI

(? — după 1733)

Franciscanul conventual Giovanni Francesco Bossi, originar din Milano, a venit la Iași în 1722, fiind numit prefect al misiunilor în locul lui Silvestro d'Amelia din Foggia (1720—1722) și funcționând și ca vicar general al episcopului de Bacău.

Bossi dorea să reorganizeze misiunea catolică din Moldova spre a putea rezista greutăților pe care le întâmpinau catolicii din partea turcilor. Dar răscoala tătarilor din Bugeac, care a împrăștiat pe misionari împreună cu întreaga colonie catolică, l-a împiedicat să-și pună planul în aplicare. A izbutit însă să salveze biserica din Iași pe care Grigore II Ghica era îndemnat să o dărâme pentru a înlătura primejdia unui incendiu care ar fi amenințat și mănăstirea ortodoxă vecină în care se refugiaseră locuitorii din oraș.

Bossi însuși a avut de suferit din cauza ostilității turcilor. Ajungând în mâinile pașei de Hotin unele scrisori ale sale trimise episcopului de Bacău, el a fost închis din porunca pașei și nu a fost eliberat decât cu garanția unui boier influent. Numai după cercetarea cazului său la Constantinopol, în februarie 1725, a putut întruni (în 1726) pe misionarii din Moldova, stabilind anumite reguli pentru buna funcționare a cultului catolic.

În anul 1729, fiind ales episcop de Sira, a așezat în locul său pe noul prefect Romualdo Cardi, apoi a părăsit definitiv Moldova (31 mai 1729), luându-și rămas bun de la Grigore Ghica care i-a dat scrisori de recomandare, făgăduindu-i să ajute pe viitor pe misionarii catolici. După o ședere de câtva timp în Transilvania, Bossi s-a îndreptat spre Viena unde se afla în august 1729.

În toamna anului următor Bossi ajunge arhiepiscop de Naxos și Paros ⟨2 oct. 1730—13 apr. 1733⟩.

Bossi a lăsat trei rapoarte adresate Congregației de Propaganda Fide din care primul pare să fie mai degrabă răspunsul la un chestionar tip, iar ultimele relatarea audienței sale de plecare și a drumului său prin Transilvania după o carantină serioasă la graniță. Ele cuprind unele informații asupra populației catolice din Moldova — atât din punctul de vedere al stării economice, cât și al superstițiilor—, precum și lămuriri mai cuprinzătoare și asupra stării populației întregi, greu încercată de prădăciunile tătarilor răsculați contra Porții în octombrie 1727. Au fost publicate de G. Călinescu în „Diplomatarium Italicum", I, Roma, 1925, p. 153—157 (doc. nr. LIII, 3 mai 1725; p. 158—159), (doc. LV) 8 dec. 1727, p. 159—161 (doc. nr. LVI), 20 aug. 1729. (Acesta din urmă nu a fost redat aici, privind mai mult persoana lui Bossi).

[RAPORT CĂTRE CONGREGAȚIA DE PROPAGANDA FIDE[1]]

Iași, 1725 mai 3

p. 153 ⟨Încă din⟩ iarna trecută, mă gândisem să convoc sub ocrotirea Duhului Sfânt,... pe cinstiții părinți misionari și să ajung la împlinirea celor

[1] Traducerea s-a făcut după textul italian publicat de G. Călinescu în „Diplomatarium Italicum", I, p. 153—157.

www.dacoromanica.ro

hotărâte; dar în noiembrie am fost crunt întemniţat, pentru că unele scrisori ale mele, pe care le scrisesem strălucitului şi cinstitului episcop de Bacău [2], ajunseseră în mâinile marelui paşă de Hotin [3] şi acolo au fost răstălmăcite dându-le un înţeles atât de rău şi de vinovat, încât acest paşă a pus în vedere prea strălucitului domn [4] să mă închidă şi a trimis scrisorile pomenite la Constantinopol, unde fiind ele bine cercetate şi negăsindu-se (în ele) nimic privind politica de stat, cercetarea mea [5] a luat sfârşit în februarie. Este adevărat că nu am stat tot timpul în ghiarele justiţiei, căci o persoană milostivă cu multă trecere m-a scos de acolo pe garanţia ei şi dând chezăşie pentru mine, am dobândit libertatea trupului, dar nu şi pe aceea a sufletului, căci am fost mereu tulburat, nu pentru că mă îndoiam că nu mi-ar veni în ajutor nevinovăţia mea, ci fiindcă cunosc bine obiceiul turcilor; şi aşa stând lucrurile nu m-am putut sârgui într-adevăr pentru acel gând pe care nădăjduiam să-l duc la îndeplinire cu toată râvna; dar iată că auzind că e gata să-şi dea duhul dascălul de la Ciubărciu, în ţara tătărască, un om foarte rău, pe care nu l-am putut niciodată scoate din acea misiune, nefiindu-mi uşor a exercita autoritatea în acele părţi, şi din a cărui pricină nu am putut niciodată aşeza şi statornici acolo un misionar de care ar fi aşa mare nevoie în acea regiune, am socotit că este nimerit să trimit îndată în acel loc pe părintele misionar Dosi (?) care obişnuia încă mai înainte să viziteze acea misiune, pentru ca acesta ducându-se acolo să ocupe el locul şi să nu îngăduie ca vreun nou vagabond să prindă în laţ sufletul acelor bieţi catolici care îşi fac idoli din aceşti sfinţi dascăli. De aceea nu ştiu când se va putea înapoia, ci aştept mai degrabă să mă întâlnesc cu el, căci sunt gata să mă duc acolo pentru a mă sili să pun, de voi putea, un călugăr, şi nu un preot mirean, în acea slujbă apostolică ce pretinde mai multă vigoare printre barbari decât în alte locuri...[ur- p. 154
mează protestaţii de respectare a ordinelor primite cu privire la „cei care din neştiinţă ar da dispense pentru a doua căsătorie din cauză că una din părţi a căzut în robie"... precum şi cu privire la dascăli].

Nu cunosc greutăţile întâmpinate de înaintaşii prea strălucitului episcop de Bacău în administrarea tainei confirmaţiei celor care locuiesc prin păduri, munţi şi locuri pustii. Nici nu pot avea o ştire exactă, deoarece aici nu găsesc nici un registru despre aceasta şi când i-am întrebat pe acei bătrâni care nu fuseseră încă confirmaţi, nu au ştiut să spună în diferitele rânduri când i-am întâlnit, decât că ei nu au văzut niciodată faţa vreunui episcop; ci că au auzit doar spunându se că de multe ori au fost în vizitare apostolică prin Moldova.....Un episcop vizitator nu poate ajunge peste tot locul, decât pierzând mult timp şi cu o trudă nemaipomenită. Sunt apoi multe locuri aşezate în regiuni atârnând de stăpâniri diferite..., unde nici chiar misionarul nu se poate duce întotdeauna şi în orice vreme, din cauza marilor neînţelegeri dintre oamenii care trăiesc aici. Şi ca o dovadă a acestui lucru înscriu aici faptul că în anul trecut în ziua Adormirii Fecioarei Maria (15 aug.) i s-a întâmplat un necaz destul de mare unui biet călugăr care se ducea să cerceteze pe puţinii catolici care se află răspândiţi la hotarele Ţării

---

[2] Iosafat Parysiewicz (1717—1728), cu reşedinţa de fapt în Polonia.

[3] Mustafa paşa, fost chehaia al marelui vizir Iusuf paşa, a fost numit în noiembrie 1722 muhafăz de Hotin.

[4] Mihai Racoviţă (5 ianuarie 1716 — octombrie 1726).

[5] *la mia causa.*

www.dacoromanica.ro

Românești dinspre partea de dincoace, căci a fost luat drept spion, închis într-o localitate numită Focșani și acolo a fost rău muncit, despoiat la piele, cercetat cu amănuntul și bătut și chiar voiau să-l supună la cazne; dar cerul i-a purtat de grijă prin mijlocirea unui turc sosit din întâmplare și cunoscut dinainte cu călugărul pomenit; acest turc a pus o vorbă pentru el, și s-a arătat mai milos decât unii botezați, dar la care (credința) nu atârnă greu. Iar dacă ⟨locuitorii catolici⟩ sunt apoi vestiți de venirea prelatului și chemați să vină în localități mai populate, unde se îndeplinesc cu mai multă înlesnire și măreție ceremoniile bisericești și diferite (alte ceremonii), ei nu pot veni ori din cauza acelorași piedici a închiderii trecătorilor și a opririi trecerilor, ori din delăsare și din puțină grijă pentru aceste întâlniri ei nu se înfățișează la timp, și doar după aceea, cu timpul părându-le rău, ei stăruie pentru confirmare. La toate acestea se adaugă faptul că dacă vizitarea apostolică se petrece în vreme friguroasă, mulți, ba chiar cea mai mare parte din acești bieți catolici — mai ales femeile și copii — sunt goi și abia au o cămașă care să-i acopere; de aceea stau închiși în vizuinele lor de sub pământ, care se numesc în limba lor „borde" (bordei); acolo stau ei ⟨ca să le fie⟩ cald toată iarna [6], care ține îndeobște șase luni, se hrănesc cu mei măcinat în niște râșnițe de mână apoi gătit și fiert în mai puțin de un ceas; beau puțină apă și astfel petrec iarna. Pe o asemenea vreme este aproape cu neputință să-i ai nici chiar la liturghie, chiar dacă misionarul e cu locuința statornică în acea localitate; apoi în vreme de vară ei își părăsesc vizuinele și se duc la câmp sau în pădure și la pășunat vitele și nu se mai întorc decât când e vremea să se retragă iar în bordeie... acestea sunt motivele legitime din cauza cărora noi trebuie să ne trudim, fiind nevoie să facem pe vânătorii ca să zic astfel, căutând să prindem pasărea din zbor și din aceleași motive monseniorul episcop de Bacău nu și-a putut îndeplini pe de-a întregul slujba sa. De aceea trebuie să judecăm că întrucât această țară a fost întotdeauna și în trecut așa precum va mai fi de aici înainte, de aceea și ceilalți prelați au avut și
p. 155 ei întotdeauna asemenea piedici și prin urmare au rămas mulți catolici neconfirmați. Prea sfântul arhiepiscop de Sofia [7] ar putea desigur împărtăși cu mai mare ușurință acea taină de fiece dată când ar avea putința să petreacă aici câtva timp. De asemenea este o mare piedică faptul că episcopii când vin în vizitație apostolică trebuie să facă cheltuieli continue și grele pentru a se întreține potrivit rangului lor, căci țara nu le dă nimic, și nici noi sărmanii nu suntem în măsură să-i ajutăm, ci mai degrabă să primim de la ei. Dar ca unul ce e mai aproape, el nu ar avea mult de cheltuit pentru drum și ca unul care a fost misionar mult timp el este obișnuit cu oarecare neajunsuri pe care nu le pot îndura cu atâta ușurință alți prelați care nu au fost într-o asemenea misiune; apoi el ar ajunge și în multe localități îndepărtate de care nu se poate apropia orice persoană oficială [8] fără deosebită trudă, din cauză că nu este obișnuită înainte să rabde neajunsuri și primejdii de oarecare însemnătate...

...Procuratorul nostru general a predat la Viena banii hotărâți de Em⟨inențele⟩ V⟨oastre⟩ pentru ajutorarea noastră și pentru refacerea casei care este reședința mea și care se năruie;

---

[6] *per tutto il verno* (= iverno).
[7] = Marc Andriasi.
[8] *ogni caratterizzato.*

www.dacoromanica.ro

...Noi suntem acum supuşi dărilor, trebuind împotriva celor urmate în trecut să plătim Domnului o taxă pe caii pe care trebuie să-i avem pentru orice nevoie, spre a alerga unde e nevoie şi acum se şi şopteşte că în afară de taxa pomenită, care se numeşte văcărit [9], va trebui să mai plătim o alta, numită „fumărit", care înseamnă atât pe fiecare coş de casă. Voi primi pe părintele misionar polon numit aici, cu toată cinstea iubitoare şi frăţească... dar supuşii acestei naţii [10], când vin aici se îndeletnicesc mai mult să cultive viile pentru vin, izvor al tuturor viţiilor, decât via Domnului în care cresc toate virtuţile;... Cu privire la neînţelegerile pe care le-am arătat [11] în general referitoare la părinţii iezuiţi, nu am scris altceva pentru că îmi ajunge ca slujitor credincios al acestui sfânt congres că am adus la cunoştinţă cele întâmplate.

...Trec la o scurtă dare de seamă a stării actuale a acestor rare p. 156
misiuni. Despre imunitatea ecleziastică nu se cunoaşte nici măcar numele, pot spune totuşi că am întemeiat-o eu şi cine a încercat să o calce şi-a plătit pedeapsa spirituală şi materială, căci am pedepsit pe cei vinovaţi şi i-am silit să ajute cu ceva bietele biserici lipsite de obiecte de cult. M-am opus la unele abuzuri învederate de a face slujbă în case, acolo unde era o biserică; de a celebra două liturghii, în zilele de sărbătoare, una în biserica pomenită şi cealaltă la unele feţe de o treaptă deosebită şi de a administra taina pocăinţei şi a euharistiei, şi încă de Paşte, unor persoane semioficiale [12] în locuinţele lor proprii; m-am opus cu atâta hotărâre încât nu s-a făcut chiar pe placul celor care erau rău deprinşi, astfel încât astăzi ei cercetează cu ceva mai multă seriozitate adevărata casă a lui Dumnezeu...etc. un singur lucru mă umple de uimire că mai sunt încă anumite superstiţii, nesfârşit de multe şi blestemate prea implântate în sufletul acestui popor şi ceea ce mă întristează mai mult este gândul că acestea distrug nemijlocit însăşi credinţa, deoarece în nevoile, primejdiile şi în cumpenele lor grabnice, ei aleargă la anumite descântătoare [13], aşa numesc ei pe anumite femei care se îndeletnicesc cu o artă atât de înşelătoare, şi nu aleargă la Atotputernicul, la Sf. Fecioara şi la sfinţi. Mi-am pus în gând să fac tot ce se poate pentru a stârpi eresuri atât de înşelătoare... Em. V. vor fi aflat de la misionarul Andreassi, arhiepiscopul de Sofia, piedicile aduse vizitaţiei în Oltenia [14], ceea ce este cât se poate de adevărat,... e că acel părinte provincial al părinţilor observanţi [15] a manevrat totul; au şi sosit aici relaţii deosebite, dar toate se potrivesc în a se arăta că întotdeauna au fost primite cu ură vizitaţiile apostolice ale acelor părinţi bulgari. Dacă mi s-ar fi adus o asemenea ştire la Sibiu şi m-aş fi pus în legătură acolo cu prea măritul Königsegg [16], generalul din Transilvania, aş fi cercetat terenul // şi poate, poate aş fi putut să înving orice piedică, dar el şi p. 157
plecase atunci la Viena, de aceea n-am putut să-mi satisfac dorinţa de a lucra în folosul acelor misiuni (din Ţara Românească)! Pentru misiunea din Canta [17] îndrăznesc să amintesc Em. V. de acea biserică în-

[9] *Vacarito.* În 1723 Grigore II Ghica a scutit pe iezuiţi de văcărit şi olăcărit.
[10] Este vorba de iezuiţii poloni.
[11] *motivai in sorte.*
[12] *Semmicaratterizati.*
[13] *Discantatrici.*
[14] *Valachia Imperiale.*
[15] = Blasiu Marinovici.
[16] *Anivigsegy* (!)=Generalul conte Karl Königsegg, director suprem al Valahiei imperiale (= Oltenia).
[17] În secuime.

www.dacoromanica.ro

ceptă pentru ruşinarea ereticilor şi rămasă cu clădirea neterminată din cauza lipsei de bani spre ruşinarea acelor călugări care nu încetează să alerge la mine pentru ca să înfăţişez rugăminţile lor, Em. V.

Iaşi 3 mai 1725

Iaşi 1727, decembrie 8

p. 158 ...S-au răsculat împotriva Porţii optzeci de mii de tătari având în frunte pe Galga Sultan [18], căpetenia Bugeacului; aceştia ameninţă să distrugă întreaga Moldovă, atât pentru că Poarta a pretins să detroneze pe sultanul pomenit mai sus şi nu vrea să mazilească pe hanul Crimeii [19] — ceea ce nu vrea Galga Sultan cu numeroşii săi partizani —, cât şi pentru că acest domn [20] la intrarea sa în domnie i-a gonit de la hotarele acestei ţări, unde se aşezaseră şi unde fuseseră răbdaţi de înaintaşii lui de mulţi ani încoace; le-a ars multe sate întemeiate de ei [21], cu pagubă nu puţină pentru ei; până acum au răbdat acea lovitură care le-a fost fatală, dar dându-li-se un asemenea prilej, şi viesparul odată stârnit, ei înţeleg să se răzbune. La ivirea neaşteptată a acestei furtuni, doamna [22] şi toate jupânesele din ţară s-au pus la adăpost în cetatea Hotin [23], clădită acum cinsprezece ani de turci la hotarul Moldovei şi Poloniei. Orăşenii s-au retras în anumite mănăstiri înconjurate de ziduri puternice unde, au de gând să se apere cât vor putea mai bine; cei de la ţară s-au refugiat, unii cu gândul de a nu se mai întoarce [24], ceilalţi s-au adăpostit în nişte codri foarte mari. În sfârşit, noi cei de aici suntem siliţi să fim spectatorii unor tragedii cum nu au mai fost până acum după cum spun cei bătrâni. În acest teatru fatal, mulţi au murit de frig şi alţii de foame, pentru că nu au cele de trebuinţă, nici locuri de adăpost unde să se retragă. Domnul, după ce a lăsat mai întâi trei caimacami sau locţiitori pentru a cârmui în lipsa sa din capitală, a plecat ieri însoţit de toţi boierii mari şi de mulţi ostaşi cu scopul de a se uni cu paşa de Hotin, ales mare seraschier, adică general...

...[Autorul declară că nu-şi va părăsi postul cu toată primejdia
p. 159 ce-l ameninţă].

Dacă nu m-aş fi aflat aici s-ar fi poruncit dărâmarea bisericii noastre şi a reşedinţei, întrucât dintr-un gând rău s-a spus domnului că aceste clădiri ar putea comunica focul, dacă ar fi incendiată de tătari primejduind o anumită mănăstire, vecină cu noi, unde se găsea refugiat mult norod; fiind înştiinţat de această hotărâre, am izbutit prin mijlocirea lui Sciotto, bunul nostru catolic, paharnicul Măriei sale şi vechiul meu prieten de la Constantinopol, să fiu ascultat de domn, astfel că am putut să-l înduplec să-şi schimbe părerea... Dacă Dumnezeu mă va ocroti de primejdia mare şi iminentă, dându-mi puterea de a putea îndura toate suferinţele la care sunt supus, mâncând cum se poate, fiind silit să stau în şa toată ziua şi noaptea, dormind ca un iepure fie într-un loc, fie în altul pe pământul gol şi pe un frig cumplit, voi preţui viaţa ca un dar.

---

[18] Adâl Ghirai Galga Sultan; titlul de Galga-Sultan era cel purtat de fratele hanului.

[19] Mengli Ghirai II, hanul tătarilor din Crimeea în prima lui domnie (1724—1730).

[20] Grigore II Ghica (1726—1733), fost mare dragoman cu mare trecere la Poartă.

[21] Faptul e pomenit de I. Neculce, *Opere. Letopiseţul Ţării Moldovei...*, ed. G. Ştrempel, Bucureşti, 1982, p. 700.

[22] Doamna lui Grigore Ghica, Zoiţa Mano, fiica lui Mihail Mano.

[23] Refăcută de turci.

[24] Adică în locuri atât de expuse.

www.dacoromanica.ro

GENERALUL CHARLES DE TIGE
(Karl von Tige)
(? — 1730)

Ca și contele Etienne de Stainville (Stephan von Steinville), comandantul imperial al Transilvaniei, baronul, apoi contele Charles de Tige (Karl von Tige) era de origine franceză. Numele său este redat într-o transcriere românească din acea vreme ca Tiș. El comanda la Brașov, fiind sub ordinele directe ale lui Stainville, al cărui sediu era la Sibiu. Către el se îndreptau tot felul de știri tainice venite din Țara Românească și Moldova, de la informatori ai imperialilor, ca bine cunoscutul medic al lui Constantin vodă Brâncoveanu, contele Bartolomeo Ferrati, legat de interesele Cantacuzinilor, cum apare din versiunea dată de el a împrejurărilor mazilirii domnului și înlocuirii lui cu Ștefan Cantacuzino (cf. *Călători* VIII, p. 400—403), precum și din comunicările sale din 1715. Alături de aceste informații interesate, mai erau toate cele adunate de la tot felul de persoane particulare, negustori, călători, servitori ș.a. despre evenimentele de la București, mișcările turcilor și tătarilor etc., precum și pregătirile din Moldova ale unei acțiuni turcești contra Transilvaniei în unire cu rebelii maghiari.

După capturarea lui Nicolae vodă Mavrocordat și cererea către împărat a boierilor reuniți la Târgoviște de a primi „Valahia" sub protecția sa, contele de Stainville îi ordonă lui Tige la 10 decembrie 1716 să încalece și să pornească însuși la Târgoviște cu o escortă de 200 de călăreți, anunțând data exactă a pornirii sale pentru ca să treacă tot atunci spre acest oraș alți 200 de călăreți din regimentele lui Stainville. Sosirea acelor trupe trebuia să creeze un climat de siguranță pentru boieri. Chiar de a doua zi răspundea generalul Tige că pe baza știrilor primite de la comandantul detașamentului imperial cantonat în mănăstirea Mărgineni, atât cu privire la mișcările turcilor și tătarilor la Giurgiu și Brăila, cât și la poziția nepotrivită din Mărgineni și la lipsa de aprovizionare de acolo și de la Câmpulung, se punea întrebarea dacă o asemenea acțiune ar fi oportună, mijloacele militare fiind insuficiente pentru operații și în Țara Românească, neputându-se pune temei pe asigurările boierilor. Ulterior a fost criticat ofițerul de la Mărgineni pentru defetismul său, iar o parte din această dezaprobare s-a revărsat și asupra lui.

Atribuțiile sale erau destul de diverse. Trebuia să asigure legătura cu diferitele unități imperiale trecute în Oltenia și Țara Românească și cantonate în mănăstiri, precum și cu comandantul lui Dettine zis Pivoda ce opera în Oltenia și Țara Românească, ca și cu cele ce încercau o pătrundere asemănătoare în Moldova. El poruncea să fie întărită mănăstirea Tismana în Oltenia și mănăstirea Sinaia în Țara Românească și trimitea soldați la mănăstirea Cașin din Moldova. În sfârșit către el s-a îndreptat trimisul noului domn, Ioan Mavrocordat, Nicolae Rosetti, fostul ginere al lui Constantin Brâncoveanu, venit să propună un compromis care să alcătuiască un *modus vivendi* între Țara Românească neocupată și imperiali. Tratativele trebuiau să fie purtate în cea mai mare taină. Negociatorul anonim, (*„Ignotus"*) trimitea și un cifru pentru negocierile viitoare. Generalul Stainville, pus în cunoștință de către subalternul său, a preluat el firul corespondenței, explicând acelui „Ignotus" calitatea sa de superior al lui Tige, el fiind singurul în drept să poarte acele discuții. Încheierea ulterioară a acordului propus a influențat mult atât situația lui Ioan Mavrocordat, cât și a

www.dacoromanica.ro

Olteniei, părăsită oarecum de noul domn pentru a-şi asigura o neutralitate binevoitoare din partea imperialilor. Tonul comunicărilor oficiale dintre Tige şi Stainville era destul de ceremonios. Ele se purtau în limba germană. Există totuşi unele informaţii pe care şi le transmiteau în scurte bilete în limba franceză. Ca o curiozitate, fără vreo explicaţie valabilă, apare acea ciudată scrisoare franceză din 10 aug. 1716 către Stainville (redată în Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 158) care pare scrisă de un necunoscător al limbii, total agramat. O comparaţie cu biletele franceze amintite sporeşte această nedumerire. Postul lui Tige la Braşov (în vreme ce al lui Stainville era la Sibiu) îl făcea mai accesibil ecourilor venite din Ţara Românească, precum şi şoaptelor din jurul beizadelii Gheorghe Cantacuzino, ce trăia în acel oraş sub protecţia trupelor imperiale, cu speranţa de domn prezumtiv al Ţării Româneşti după victoria socotită iminentă contra turcilor. Dar compromisul încheiat de imperiali cu Ioan Mavrocordat (căruia Stainville se ferea să-i dea titlul de voievod folosind în scrisori formule ocolite) a dus *ipso facto* la revenirea asupra hotărârii iniţiale de la Viena de a se da titlul de voievod lui Gheorghe Cantacuzino.

În noiembrie 1725 îl aflăm pe generalul Tige ca Director suprem al Olteniei, sau Valahiei Cisalutane, fiind al patrulea la rând, după Stainville (1719—1721), Virmond (1721—1722) şi Königsegg (1722—1725). El însuşi a rămas în funcţie până la moartea sa. Dintre predecesorii săi, Königsegg a fost acela care a încercat să organizeze mai precis Administraţia, fixându-i atribuţiile faţă de concurenţa organelor camerale ale Fiscului, de care se resimţeau însuşi Directorii supremi ai Olteniei, stânjeniţi la tot pasul, atunci când aveau nevoie de fonduri pentru cheltuieli militare. Chiar Stainville fusese ţinut în loc de consilierul camerai Ignaz Haan. Königsegg denunţă confuzia extremă rezultând din ciocnirea dintre autorităţile paralele ascultând respectiv de Consiliul de Război şi de Camera aulică. Dar situaţia va fi moştenită şi de succesorul său. Cu oarecare pedantism, el a redactat o serie de reguli mărunte privind de pildă forma lungă a mesei la care să stea membrii Administraţiei şi chiar ordinea locurilor lor, alături de altele necesare, cum ar fi de exemplu ordinea de votare, rămânând la urmă votul preşedintelui Administraţiei. El a alcătuit şi un program de lucru pe zilele săptămânii. Lunea şi marţea se rezolvau afacerile curente, miercurea şi joia se judecau procesele civile, vinerea şi sâmbăta afacerile penale. La rândul său, Tige propune un program uşor diferit: anume ca în fiecare zi a săptămânii să fie vorba de unul din cele cinci judeţe, de pildă lunea de judeţul Romanaţi etc. Dar înainte de toate el propune înlocuirea lui Gheorghe Cantacuzino, devenit mare ban al Olteniei, din fruntea Administraţiei printr-un general german. Accentul este pus pe germanizare şi uniformizare. Boierii vor trebui să adopte portul occidental. În fiecare judeţ vornicii vor fi dublaţi de către un *locum tenens* german ce vor fi permanenţi, în vreme ce vornicii vor fi schimbaţi la trei ani. Un loc important este dat secretarului *welche der volkombneste Mann und in aller Erfahrenheit erschafen seyn soll*, ajutat de doi cancelişti. El va ţine o socoteală exactă şi a casei etc... şi totul va trebui să meargă pe calea obişnuită, adică prin secretarul de stat, care era Nicolae de Porta. Va trebui să dispară sistemul numirii ca vornici a unor rude sau prieteni ai consilierilor etc. În general Tige îşi însuşeşte liniile călăuzitoare indicate de Königsegg şi aici ca şi în privinţa aprecierii îndoielnice a utilităţii Viei Caroline. De altminteri nu o dată el copiază pe alţii. De pildă foloseşte din plin *Descrierea* lui Schwanz în povestirea călătoriei sale prin Oltenia, urmează destul de aproape pe Königsegg în planurile acestuia de organizare şi se lasă influenţat de insinuările răuvoitoare ale lui de Porta în judecăţile sale. Este curios de constatat cum acestea oscilează între criticile absolute inspirate de aiurea şi propriile impresii despre români, formulate de el aproape timid. Călătoria în Oltenia a lui Tige a avut loc în sept.—dec. 1727, după cum rezultă din raportul baronului von Andler care a luat şi el parte la ea, pentru a observa, cum asigură el *pro parte Camerae*, ce este folositor sau dăunător pentru ţezaurul imperial, a inspecta pe funcţionarii camerali, a fi de faţă la sesiunile mixte şi a se opune la pretenţiile Administraţiei cu privire la fiscul imperial, adică probabil la o parte din încasările destinate acestuia. L-a găsit cu casa în regulă pe casie-

www.dacoromanica.ro

rul principal, Klinger, pe care îl ştie ca harnic şi activ, menţionând totuşi critica de încetineală adusă controlorului său, aşa numitul von der Porten, apoi semnalează neorânduiala de la vămi, malversaţiile de la vama de la Vodiţa, dar îndeosebi se arată mai interesat de ce se întâmplă în Administraţie, de *faţiunea* lui Ştirbei şi Dositei Brăiloi, de nevoia numirii a încă doi consilieri, dar germani, spre a o neutraliza etc. Se leagă şi de preşedintele von Schramm, care l-a înlocuit pe banul Gheorghe Cantacuzino de vreun an, pentru că a creat un auditoriat sub protecţia sa care încalcă atribuţiile jurisdicţiei camerale, în sfârşit declară cu satisfacţie că s-a opus la toate cererile băneşti ale Administraţiei şi l-a pus şi pe Excelenţa sa directorul suprem să nu le aprobe. Stăruie pentru numirea unui director fiscal în persoana lui Petru Dobra, fost ofiţer de cavalerie din Transilvania. Ceea ce poate să pară surprinzător, este faptul că semnalează risipa făcută în anul 1726 cu aşa-zisele „discreţiuni", adică daruri în bani făcute unor membri ai Administraţiei, când tocmai în cursul acelei călătorii calificată de el ca „Landsvisitation" au fost distribuite sume mult mai mari chiar directorului suprem şi baronului von Andler! În adevăr Tige a primit 2 000 de florini renani, soţia sa 1 000, cele două fiice 400 fiecare, soţul fiicei mai mari 850 de florini iar, suita sume mai mici. Baronul Andler şi soţia sa au primit fiecare 850 de florini. Tot astfel secretarul Consiliului de război, Ruesch şi soţia sa au primit fiecare 850 de florini, iar fiica lor 102 florini! (cf. C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 197—198). Pe lângă aceste sume, gratificaţia de 100 de florini pentru căpitanul Schwanz este o adevărată batjocură. După cum se vede călătoria prin Oltenia a fost un fel de sărbătoare pentru feţele luminate şi familiile lor. Deşi a trecut pe la Ocna, consilierul Camerei von Andler s-a scuzat că sănătatea nu i-a îngăduit să coboare în ocnă să o viziteze mai de aproape, adăugând că în schimb la Craiova a meditat mult asupra administraţiei salinelor. Ar trebui stricat contractul cu cei din Ocna, care e în detrimentul locuitorilor din Craiova şi din alte părţi. Se arată favorabil unei oferte a unor negustori turci care vor să exporte sare de aici ducând-o pe Dunăre la Belgrad şi de acolo în Bosnia. Raportul lui Andler este adresat *din Viena* Camerei Aulice la 14 decembrie 1727. Sub aceeaşi cotă de cancelarie este înregistrat şi raportul paralel nedatat al lui Tige. Este probabil că au fost conexate în arhiva imperială. Cercetarea lor simultană le sporeşte interesul. Într-un sens raportul lui Andler completează pe alocuri cu date în plus relatarea puţin cam artificială a lui Tige. De fapt raportul lui către Consiliul de Război este înjghebat din două texte aparţinând unor momente distanţate în timp: unul de la începutul preluării succesiunii lui Königsegg şi anterior schimbării Administraţiei din Oltenia tradusă în fapt în oct. 1726, celălalt posterior călătoriei prin Oltenia începută la 1 sept. şi terminată prin decembrie, după spusa lui Andler. În vremea lui Tige apar şi rapoarte comune redactate de el împreună cu reprezentantul organelor fiscale, în probleme mai grele, îndeosebi cea a devaluării zlotului. Se referă astfel la situaţia din vremea lui Wallis concretizată în raportul comun cu Rebentisch al călătoriei lor comune în Oltenia.

Spre deosebire de Königsegg şi Wallis, Tige era influenţabil şi se lăsa condus. Aceasta fiind atitudinea sa obişnuită, gestul arestării lui de Porta din porunca sa este destul de neaşteptat. Ca urmare, Consiliul de Război de la Viena şi-a arătat surprinderea sa dezaprobatoare, Tige a cerut mutarea sa sub forma promovării sale în postul de feldmareşal liberat prin decesul titularului de până atunci, dar totul a reintrat în normal. De Porta şi-a reluat locul şi Tige nu şi l-a părăsit pe al său. Scurtă vreme după acest incident el moare la Sibiu în 1730.

Despre el nu s-a prea scris. În lucrarea lui Al. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci*, Bucureşti, 1929, el ocupă foarte puţin loc. Date din rapoartele sale au fost folosite în lucrarea mai recentă: *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718—1739)* de Şerban Papacostea, Bucureşti, 1971. Rapoartele şi scrisorile sale se află publicate în Hurmuzaki, *Documente*, VI, precum şi în materialul dat la lumină de C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, I şi II, (Bucureşti, 1913).

www.dacoromanica.ro

RAPORT DESPRE OLTENIA [1]

1727

p. 209 [Istoric al organizării politice şi administrative a Olteniei de la ocuparea ei de către austrieci, aflată sub autoritatea comandantului militar al Transilvaniei]. „Primul dintre aceşti [comandanţi] ... a fost feldmareşalul de Stainville, care i-a dat o formă de cârmuire sub numele de Deputăţie, constând din cinci membri aleşi dintre boierime în fruntea cărora l-a pus însă pe colonelul Schramm, comandantul trupelor de acolo. Cum mareşalul voia să instaureze o asemenea deputăţie, şi cum ⟨conducerea⟩ a fost dată prin dispoziţiile contrare ale Curţii din Viena unor nobili (= boieri) care fuseseră trimişi din Provincie (= Oltenia) şi care au înfăţişat nevoia unui alt „Guberniu" pentru cârmuirea acestei ţări, a urmat că atunci când s-au înapoiat aceştia din Transilvania, mareşalul a fost convins de către unii, care ţineau mai mult la interesul lor decât la slujba Maiestăţii Sale imperiale, să nu dea în vileag decretul şi a rămas deci la orânduirea concepută de el, măcar că s-a trimis o măsurare aspră de la curte cu obligaţia în plus de a publica decretul, totuşi interesul a biruit şi răutatea acelora care se aflau în jurul vrednicului de altminteri feldmareşal, plin de zel în slujba M-ţii Sale, dar influenţat de aceşti oameni prin a căror persuasiune//
p. 210 lucrul a rămas neschimbat în organizarea făcută atâta vreme cât a mai trăit el. Voi păstra tăcere, ca să nu fiu prea prolix asupra uciderilor, tiranizărilor şi fraudelor (?) şi a altor grozăvii înspăimântătoare la care au fost supuşi bieţii români aflaţi în stăpânirea M-ţii Sale despre care toate, după părerea [Încercarea ulterioară a lui Virmond e zădărnicită de „guberniul" plin de răutate şi de puterea excesivă a boierilor. Apoi încercarea de reformă a lui Königsegg, venit la 4 ian. 1723 la Craiova, întâmpină împotrivirea unei minorităţi lacome, ameninţată în interesele sale egoiste. Urmează în textul lui Tige o scurtă prezentare istorico-geografică plină de greşeli şi confuzii, precum şi de împrumuturi evidente. De fapt, pentru descrierea geografică el îl foloseşte intensiv pe Schwanz, iar pentru aprecierile negative rezervate românilor, *el adoptă cu încredere judecăţile răuvoitoare ale lui de Porta, de care însă se depărtează uneori, când ajunge să formuleze cu timiditate o părere proprie*. Este condamnată categoric apartenenţa la biserica „schismatică" (ortodoxă), din care cauză poporul „este plin de răutate"(!),
p. 211 fiind deplânsă starea sa nenorocită]. Mănăstirile sunt bogat înzestrate cu cele mai bune venituri. În această Muntenie austriacă ei au un episcop sufragant, care este un sârb schismatic din capitala Belgrad, căruia în vremea aceasta nu îi este îngăduit să aibă legături cu cel din Bucureşti, care —pe când erau încă sub turci (!) a recunoscut cel dintâi de cap al lor pe patriarhul din Constantinopol [4].

[Afacerile civile sunt conduse de Administraţie]. Nobilimea numită de ei „boieri", se împarte în mare şi mică, pe care ei au deosebit-o până acum

---

[1] Traducerea şi excerptarea s-au făcut după originalul german publicat în C. Giurescu, *Material*... etc., vol. II, p. 209—224. În redarea de faţă au fost cuprinse în paranteze drepte explicaţiile rezumative ale editorului.

[2] Pentru o redare exactă a fazelor de organizare a Administraţiei, cf. Al. A. Vasilescu *Oltenia sub austriaci, 1716—1739*, Bucureşti, 1929, p. 108 ş.u.

[3] În anul 1727, când a fost întocmit raportul (!), episcop era Ştefan de Govora până la 20 august, şi după această dată Inochentie de Tismana.

[4] În realitate, Biserica Ţării Româneşti a fost organizată de către patriarhul de Constantinopol la jumătatea secolului al XIV-lea.

www.dacoromanica.ro

după gradul slujbei şi nu după naştere sau după starea părinţilor, dar ca să spun adevărul, ei sunt gata să dea găzduire peste noapte. Sunt fastuoşi în îmbrăcăminte şi nu prea deosebiţi de poloni. Au o fire bună şi o aplecare spre bine şi ştiinţe şi acestea nu le-ar lipsi dacă ar avea magiştri buni şi linişte, dar înainte de toate ar trebui să uite — de s-ar putea — cârmuirea trecută pe care au avut-o sub turci, de la care au învăţat să se împotrivească cu şiretlicuri şi înşelăciune ; prin asemenea mijloace această provincie nenorocită a fost adusă în aşa hal, încât este o adevărată jale s-o vezi atât de părăsită şi de nelocuită. Administraţia se compune dintr-un ban [5], patru consilieri, un casier general, un secretar de stat, doi cancelişti şi patru scribi, precum şi dintr-un comisar provincial, care ar avea îndatorirea să se ocupe de aprovizionarea miliţiei. [În fiecare judeţ e un vornic] asistat de patru ajutoare de judecători numiţi Bănici [6] şi aleşi din mijlocul boierilor //mai săraci. Ei trebuie să facă dreptate în cazuri de mai mică însem- p. 212
nătate ... etc. În prezent miliţia regulată este comandată de un general Feldwachmeister şi se compune numai din călărime, iar oastea de ţară îşi are colonelul ei numit de ei serdar. Fiscul imperial [7] are aici multe venituri şi de aceea el numeşte aici un inspector cu mare mulţime de slujbaşi şi alţii, fie salariaţi sau dependenţi de consiliul fiscal din Transilvania şi împreună cu acesta de către comandantul general ca Director suprem. [Urmează particularităţi ale provinciei începând cu Turnu-Roşu]. Această trecătoare se află la trei ceasuri de Sibiu, este păzită şi întărită cu un turn ridicat la intrarea vestitei Căi Caroline din porunca feldmareşalului de Stainville şi de către căpitanul Friedrich Schwanz von Springfels ; lângă Turnu Roşu sau Poarta Roşie calea se lărgeşte pe dreapta peste munţii înspăimântători, care — pentru a deschide drumul au fost străpunşi prin forţa biruitoare a minelor şi a unei munci nemaipomenite şi prin foc ; de partea stângă Oltul vuieşte printre munţi pe o lungime de 26 de mile italiene.

[E descris ţinutul până la Strassburg [8]]. Aici este începutul drumului care duce la Bucureşti. La sus-numitul Strassburg s-a început în 1718 să se zidească o fortăreaţă pentru apărarea Căii Caroline [9]. Această poziţie nu este deloc potrivită pentru o fortăreaţă ... etc. [E descris drumul de la Strassburg până la Cozia peste Lotru plin de păstrăvi de o deosebită//mărime]. p. 213
Nu departe de Cozia se vede de cealaltă parte a Oltului un munte foarte înalt, unde după cum se povesteşte, şi se ştie, împăratul Traian a trimis să se deschidă drumul pentru a intra în Transilvania, mulţumită cărui fapt şi-a putut atinge scopul. Mănăstirea Cozia a fost de asemenea pusă în stare de apărare în războiul trecut. [De aici după trei ceasuri de drum se ajunge la Râmnic, locuit de români ortodocşi şi de bulgari catolici care au o mănăstire a ordinului Sf. Francisc. Românii au o mănăstire, reşedinţă a episcopului]. Aceasta a fost de asemenea destinată apărării în războiul trecut, întrucât situaţia ei nu era nepotrivită pentru apărare ... Din regiunea aceasta, drumul la Craiova poate fi făcut în linie dreaptă. În timpul acestor trei zile ⟨de drum⟩ nu mai este nimic vrednic de luat în seamă, decât la Brâncoveni, pământ fiscal, unde se găsea un palat măreţ distrus recent de

---

[5] Anacronism ciudat. Banul Gheorghe Cantacuzino a fost scos din fruntea Administraţiei încă din 1726 ! Pentru o explicaţie plauzibilă, cf. biografia de mai sus.

[6] *Panici.*

[7] *Hofkammer.*

[8] Cf. descrierea lui Schwanz din volumul de faţă.

[9] Sunt formulate rezerve asupra utilităţii acestor două lucrări.

www.dacoromanica.ro

tătari, ce fusese zidit odinioară de principele Constantin Brâncoveanu... [Uciderea lui Brâncoveanu cu fiii săi].

... Aici am văzut o mulţime de ţigani, care cu ţambalul şi fluierele lor făceau să joace cu deosebită graţie 12 urşi. [Asemenea urşi a mai văzut de 30 de ori în Oltenia]. La un sfert de oră de palat este o mănăstire frumoasă clădită de acest principe. Din Brâncoveni drumul duce la un pod minunat, numit Balş [10] peste râul Olteţ, de unde în câteva ore se ajunge la Craiova, capitala acestui banat, care seamănă mai mult cu un sat rău clădit decât cu un oraş. [Aici rezidă Administraţia, inspectorul, comandantul şi tot ce e mai distins în ţară; în caz de război însă, nu s-ar putea menţine aici, fiind expusă incursiunilor ⟨turcilor⟩ de la Nicopol şi Vidin, care în două zile ar fi la Craiova. Urmând drumul către Nicopol, după două zile poţi ajunge la Islaz [11]]. De partea cealaltă a Oltului se vede un turn care este o veche clădire romană (!) [12]. [Dincolo de Dunăre se vede Nicopolul rău întreţinut de turci şi cu o cetate slab apărată. Pe drumul de-a lungul Dunării, de la Islaz la Vidin nu e nimic demn de a fi remarcat. Pe drumul de la Craiova la Nicopole însă], „afli o insulă înconjurată de o mlaştină întinsă, pe care se găseş-
p. 214 te o mănăstire numită Jitianu[13], // care e stăpâna acestei insule şi a multor sate, şi ea este foarte potrivită pentru a clădi acolo o cetate de seamă. [Trecând peste Jiu ajungi la Comani, dincolo de care peste Dunăre este Vidinul etc. Insula din faţa Vidinului este de o extraordinară frumuseţe: conform tratatului nu este întărită, şi în timp de război ar putea servi la aşezarea unor baterii pentru bombardarea Vidinului. De la Vidin, mergând de-a lngul Dunării ajungi la Florentin [14]], unde se văd ruinele unui târg antic roman [şi de aici în aceeaşi zi ajungi la Pristol, unde se găseşte depozitul de sare adusă de la Ocnele Mari [15]] spre a fi distribuită la popoarele vecine. De la Pristol se merge mai departe şi între Arcani [16] şi Izvarna Albă [17] se trece printr-o mlaştină mare la satul Cerneţi, unde în alte timpuri de război tătarii îşi aveau locul de întâlnire. Mlaştina aceasta se întinde până în câmpiile Severinului, care sunt astfel numite după un turn, unde se pot vedea semne că acesta a fost zidit de împăratul Sever. Puţin înaintea acestui turn, de ambele părţi ale cursului Dunării se pot vedea ruinele podului lui Traian ... etc. [Mai departe în valea Jidoştiţa sunt cataractele Porţilor de Fier ... Se descriu greutăţile trecerii pentru corăbii când apele sunt scăzute şi pentru picior când sunt umflate, apoi se trece la satul Vodiţa] de unde se poate vedea graniţa dintre Ţara Românească şi Banatul Timişoarei; în satul acesta pe un deal, de cealaltă parte a văii numite Pradiosta, este o redută, care a fost apărată de generalul Veterani [18] înainte de a se fi încheiat pacea de la Carlowitz. [La o milă de Vodiţa e insula Orşova [19], care aparţine banatului Timişoarei, şi ale cărei fortificaţii le descrie. De la Cerneţi, peste munţi ajungi la Baia de Aramă, ale cărei mine de aramă] „ajung la îndestularea nevoilor provinciei, cât şi a vecinilor în hotar cu ea" [şi de

---

[10] *Balza.*
[11] La vărsarea Oltului în Dunăre.
[12] Este Turnu ⟨Măgurele⟩.
[13] *Sitian.*
[14] Pe ţărmul bulgăresc.
[15] *Okna.*
[16] *Orkanes.*
[17] *Isvorne albe.*
[18] Pentru biografia lui Veterani şi rolul său în luptele cu turcii, cf. *Călători*, VII, *sub voce.*
[19] = Ada Kale.

www.dacoromanica.ro

aici la Tismana] „care este // aşezată între munţi îngrozitori... Înainte de a p. 215
ajunge la Tismana vezi un râu numit Sohodol, care curge de departe din munţi, şi după ce străbate vreo două mile nemţeşti, se pierde ascunzându-se în pământ; aici însă de sub vârful unei stânci de înălţimea unui munte ţâşneşte din nou în regiunea Izvarna, şi acest izvor devine pe neaşteptate un râu grozav de mare. [Trecând Motrul se ajunge] „într-un loc foarte mănos, Brădiceni" [20] locuit de bulgari catolici şi de aici drumul este comod până la Târgu Jiu, „o minunată privelişte mulţumită aşezării sale". Trecând prin frumosul şi popularul sat Bengeşti [21] şi prin valea Calnicul[22], ajungi la muntele „Prigorie [23] unde dai de un deal ce fumegă, pe lângă aceasta însă te minunezi mai ales de faptul că dacă cineva îşi vâră mâna goală înăuntru, nu se întâmplă nici o vătămare, dacă însă bagă înăuntru pânză, piele, talpă şi altele asemănătoare, acestea se ard. Din stâncile acestui deal, de sub pământul arzând, tâşneşte şi izvorăşte cel mai bun ulei, care se foloseşte mai ales la păstrarea zugrăvelii pe lemn şi pe zid; astfel de ulei se furnizează în cantitate mare şi la depozit *(Magazin)* şi slujeşte la afeturile de tun şi la alte lucruri. [De aici eşti nevoit să mergi la Polovraci şi la graniţa care desparte Oltenia de Haţeg] unde se arată privirii o pădure numită de ei: „*Romanii*, în care se găsesc copaci unici, necunoscuţi în toată Valahia, înalţi şi groşi, despre care legenda spune că au fost sădiţi de romani. În munţii din apropiere se găsesc peşteri de o mărime extraordinară, despre care se ştie că au fost făcute (!) tot de romani". [După Polovraci merită să fie vizitată ⟨mănăstirea⟩ Hurez, decât care alta mai măreaţă şi mai frumoasă nu este în Oltenia [24]]. // Aici trebuie să iei seama înainte de p. 216
toate la arhitectura bună, la stilul şi frumuseţea mănăstirii, precum şi a bisericii. Peste tot se găsesc mobile de preţ şi o bibliotecă frumoasă; nenorocirea este însă că acestea nu pot fi cunoscute şi înţelese de călugării de aici care sunt foarte neluminaţi la minte. [Trei ceasuri mai departe ajungi la Mănăstirea Maicii Domnului, numită româneşte: Dintr-un lemn [25]]... Cum în toată provincia s-a răspândit zvonul că acolo s-ar fi întâmplat multe minuni, aleargă aici mulţi oameni din alte părţi, şi măcar că în Valahia [26] se află multe lăcaşuri sfinte cu moaşte de sfinţi, totuşi lăcaşul acesta este preferat înaintea tuturor. [Sunt amintite crucile şi numeroasele fântâni întâlnite în cale]. Urmează:

Observaţii asupra Guberniului din Valahia austriacă

În această călătorie [27] din Valahia am luat cunoştinţă de felul cum este condusă şi cârmuită ţara de către un ban [28] şi patru consilieri aleşi dintre marii boieri, care sunt însă în cea mai mare parte oameni fără astâm-

---

[20] *Braedizan.*

[21] *Bencescal.*

[22] *Ralnicul* (!)

[23] *Brigorie.*

[24] Urmează o versiune legendară a întemeierii mănăstirii, care este o transpunere a celei privind mănăstirea Cotroceni, ridicată de Şerban Cantacuzino, scăpat print-un fel de minune de urmărirea duşmanilor. În această povestire, Brâncoveanu este substituit lui Şerban, şi turcii duşmanilor amintiţi.

[25] Urmează legenda întemeierii sale.

[26] = Adică Valahia cisalutană (Oltenia).

[27] Pentru nepotrivirea cronologică dintre relaţia călătorici şi această parte finală a ei, cf. notiţa noastră biografică.

[28] La data expedierii acestei relaţii, banul fusese înlocuit cu un ofiţer german, generalul von Schramm, de vreun an de zile (!).

www.dacoromanica.ro

păr, zgârciți și necredincioși, și cum sunt suspecți în aceste condiții și nu sunt uniți nici chiar între ei, se poate ușor înțelege ce fel de bine ar putea rezulta de aici. Actualul ban, contele Cantacuzino [29], este un om neînzestrat care își închipuie că ar putea fi un ban adevărat, cum se obișnuiește la turci, și deoarece nu este mulțumit de situația sa, caută să stârnească tot felul de încurcături, ca prin aceasta să tulbure provincia întreagă și în același timp se străduiește prin diferite lingușiri (întemeiate pe promisiuni) să câștige de partea sa pe unul și pe altul ca să-și dea asentimentul la propunerile sale, dar prin aceasta atâță doar oamenii și zădărnicește toate măsurile bune, căutând prin acesta să arate //
p. 217 nevoia extremă a provinciei de a avea un singur stăpân absolut. Pe de altă parte consilierii [30], care sunt oameni vicleni și răutăcioși și se folosesc de naivitatea celorlalți, trag apa la moara lor, în urma cărui lucru, al treilea, anume M. Sa împăratul, suportă singur toată povara, iar în timpul acesta consilierii amintiți se poartă între ei precum câinele cu pisica atunci când e vorba de interesele lor proprii, neglijând serviciul M-ții Sale imperiale, iar cei care se întrețin în cel mai desăvârșit acord în nepăsarea lor față de slujba imperială sunt ocrotiți de o persoană (care trage poate oarecare câștig din acele dezbinări ce se ivesc în sânul Administrației) și care obișnuiește să observe legile turcești; cu ajutorul aurului își află [31] *einen christlichen Chiagam* (?), drept care se supune întocmai legilor turcești, dar se socotește domn al țării sub atârnarea noastră [32].

p. 217-221 [În continuare propune o organizare pe alte baze, înlocuind banul cu un general imperial, și numind în fiecare district un boier pentru
p. 221 administrarea sa [33]] .... Ar fi necesar un recensământ general: să se dea ordin ca satele risipite [34] să fie refăcute toate și să li se asigure o subzistență bună, și apoi să se aducă la cunoștința tuturor că vor fi pedepsiți cu moartea toți aceia care își vor părăsi satul fără autorizație prealabilă, chiar și în caz de nevoie; să fie puse în frunte un număr de familii care să fie silite cu dibăcie să-și construiască locuințe ca să nu se mai mute de colo-colo,
p. 222 după cum e obiceiul lor. // Față de națiunea aceasta trebuie folosită severitatea, împotriva celor mincinoși și sperjuri, deoarece s-au obișnuit să toarne la minciuni și sunt în stare să jure strâmb chiar și pentru cel mai mic fleac [35]; și este necesar să se fixeze un număr anumit de preoți, pentru ca înmulțirea lor fără măsură să nu pricinuiască scăderea veniturilor M-ții Sale.

Și deoarece sunt cam multe mănăstiri de călugări în care se află oameni cu totul neluminați și superstițioși, s-a ajuns până acolo că egumenii sau starețiii lor fură nestingheriți, după bunul lor plac, fiindcă nu sunt deprinși să dea cuiva socoteală de veniturile lor adevărate, cum s-a întâmplat pe vremea mea ca să fugă unii împreună cu epitropul cu o sumă mare de

---

[29] Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban vodă, ținut în rezervă de imperiali ca viitor domn al Țării Românești, necucerită încă, apoi după încheierea războiului numit ban al „Valahiei cisalutane", în 1719, și înlăturat acum pentru a germaniza Administrația provinciei.

[30] În 1727 aceștia erau D. Brăiloiu, Vlasto, I. Știrbei și Strâmbeanu sub președenția lui von Schramm. În faza precedentă, sub G. Cantacuzino, cei patru consilieri au fost Gr. Băleanu, R. Golescu, Ilie Știrbei și Staico Bengescu. S-ar părea că se referă la acești consilieri. din urmă, fiind însă bineînțeles că acea caracterizare este generală, înglobând pe toți boierii.

[31] Sens destul de confuz. Este vorba de Gheorghe Cantacuzino.

[32] *mit welchen er eben die Gesäze deren Türkhen beobachtet, unter der Bottmässigkeit aber haltet er sich unsers Landt-Fürstens.*

[33] Reformă înfăptuită în sept. 1726.

[34] *die Dorfeinwohner hin und her zerstreyet, wie die Bestien in Wälderen und Berge* (în fraza precedentă).

[35] Cf. mai sus p. 313. Exemplu de preluare mecanică a aprecierilor lui de Porta.

www.dacoromanica.ro

bani ... Dacă însă stareţii ar fi siliţi şi constrânşi să prezinte o situaţie exactă a veniturilor şi cheltuielilor lor şi obligaţi să investească prisosul în dezţelenirea pământurilor mănăstireşti ar creşte veniturile supuşilor, deci şi foloasele M-ţii Sale.

... Ca să recunosc adevărul, firea românilor nu e rea în sine, obiceiurile şi creşterea îi fac mult mai răi, aceasta din pricină că nobilimea este împrăştiată prin toată ţara şi duce lipsă de şcoli şi magiştri, ca să trec sub tăcere legăturile [36] persistente pe care le-au avut cu turcii şi grecii.

Acestui popor ar fi nevoie să i se atribuie un loc bun, unde să-şi poată clădi un oraş adevărat *(in rechter Form)*, în care — întrucât ar fi siliţi să rămână strânşi împreună — li s-ar putea pune la îndemână „informatori" pricepuţi în toate ştiinţele necesare, pentru a căror întreţinere s-ar putea uşor scoate fonduri din prisosul mănăstirilor amintite ... şi apoi s-ar părea recomandabil şi raţional să se aşeze administraţia (Dicasterien) şi nobilimea într-un loc mai bine situat decât Craiova[37] şi s-ar putea alege un loc spre munţi// ... în care în vreme de război să se poată apăra în oarecare p. 223
măsură.

[Urmează consideraţii asupra impozitelor şi a perceperii lor]. Nu vreau să mai amintesc încă odată de tirania acelor subordonaţi ai Camerei Aulice (care pretind să fie serviţi etc.). Destul de spus că în vremea noastră se vede cum un slujbaş (Bedienter) al unui Oficiant, intrat gol puşcă în slujbă, apare făţiş înaintea lumii în puţine luni cu trăsură şi cai, livrea galonată şi altele asemenea ca şi cum s-ar fi născut ca mare domn, când se ştie că veniturile sale nu se pot extinde până acolo .... Nu mai vorbesc de persecutarea tuturor acelora care nu depind de ei, de jafurile şi aroganţa unora dintre ei ... Unul din aceştia de provenienţă şi origine din cele mai proaste, a poruncit să i se dea 100 de beţe unui anumit boier pentru că acela nu i s-a adresat cu titlul de „milostivirea voastră".

(Cauza acestor rele şi a împovărărilor locuitorilor stă în faptul că poporul) este prea puţin luminat şi de o condiţie precară. Ar fi lucrul cel mai bun să se numească de către Camera Aulică un Oficiant în Valahia ⟨austriacă⟩, care să fie de neam bun, cel puţin din treapta micii nobilimi (Ritterstand), care să observe serios pe subordonaţii săi şi să nu sufere mult personal (Abhang) pe lângă sine ... etc. (Economie de salarii). Ar fi bine dacă s-ar putea ca tot ce ţine de Cameră să fie lăsat a fi dat în arendă unui fiu al ţării cu capacitate pentru aceasta. Ar rezulta economii de salarii şi o stavilă pentru cei scutiţi de contribuţie. Şi de asemenea câştigarea dragostei acestor oameni, prin faptul că fiii ţării s-ar bucura de mai mare consideraţie în propria lor patrie .... etc. //

(Dar până să se ajungă la arendă ⟨a cameralilor⟩ ar trebui ca funcţio- p. 224
narii camerali numiţi să fie vrednici de slubja lor şi corecţi).

(O ultimă reflecţie, şi nu din cele mai neimportante, priveşte acea lepră de supuşi otomani sau greci ce străbat în toate sensurile toată ţara ca nişte şerpi veninoşi spre a o ruina) şi ce e mai rău este că sunt scoşi toţi banii din ţară, fără vreun folos pentru aceasta. Ei aduc şi mari prejudicii religiei catolice, întrucât *die turkischen canaillen* provoacă pe români să stăruie în schisma lor. (Să fie interzis accesul grecilor ce nu sunt stabiliţi în ţară, ci vin doar cu comerţul lor ca să facă pagubă, îmbogăţindu-se pe ei şi sărăcindu-ne pe noi).

---

[36] *dem embsigen Handel und Wandel.*

[37] Idee emisă şi de Stainville de a muta capitala la Ţânţăreni.

www.dacoromanica.ro

GENERALUL CONTE FRANZ PAUL VON WALLIS (1677—1737) ŞI BARONUL VON REBENTISCH (sec. XVIII)

Generalul conte Franz-Paul von Wallis s-a născut în 1677 şi a murit la Sibiu la 18 oct. 1737 în plin război austro-turc. Cariera sa l-a purtat prin Germania, Italia etc. şi după izbucnirea războiului austro-turc din 1716, el a luptat contra turcilor sub ordinele lui Eugeniu de Savoia. Înaintat general-maior, a fost primul comandant al Belgradului cucerit de imperiali, rămânând în acest post până în 1727. În 1729 e ridicat la gradul de locotenent feldmareşal şi urmează în calitate de comandant imperial al Transilvaniei baronului Tige, mort la sfârşitul acestui an. La declararea noului război cu turcii a condus în 1736—1737 operaţiile de pătrundere în Ţara Românească, Câmpulung, Piteşti etc. îndreptându-se spre Bucureşti. Îmbolnăvindu-se, a trebuit să părăsească acţiunea începută. Cum în această vreme mai întâlnim alţi generali conţi de Wallis, cu care ar putea fi confundat, credem că e util a pomeni de aceştia. Contele Franz-Wenzel (1696—1774) este şi el comandant imperial al Transilvaniei (1751—1760) şi ajunge şi el feldmareşal. Decalajul de două decenii între cariera sa şi cea a lui Franz-Paul nu îngăduie vreo confuzie cu acesta. Altfel stau lucrurile cu contele Georg-Olivier ai cărui ani de viaţă coincid aproape cu ai lui Franz-Paul, anume 1673—1744. Şi acesta a luptat sub Eugeniu de Savoia în Ungaria şi la Belgrad, apoi în Italia şi în sfârşit şi el a comandat operaţii în Ţara Românească în 1736. În 1738 este numit feldmareşal şi are comanda întregii armate din Ungaria. Silit să predea turcilor cetatea Belgrad, el a fost judecat, destituit şi întemniţat în cetatea Spielberg, de unde l-a eliberat împărăteasa Maria Tereza în 1740, rechemându-l în activitate. A comandat în războiul Boemiei şi a murit în 1744.

Revenim deci la generalul Franz-Paul despre care este vorba.

A fost al cincilea comandant general al Transilvaniei şi director suprem al Olteniei, urmând îndată după generalul Tige care a murit în funcţie în 1730. Baronul de Rebentisch era consilier camerai aulic, reprezentând acea Cameră în Transilvania şi Oltenia. În 1731 l-a însoţit pe generalul Wallis, când acesta a coborât în „Valahia austriacă" pentru a lua cunoştinţă în mod concret de problemele acute ce duseseră la situaţia limită în care ajunsese această ţară. Raportul lor comun întocmit la înapoierea lor în Transilvania este de un interes neobişnuit, atât mulţumită constatărilor şi propunerilor ce le conţine, cât şi contextului oferit de împrejurările speciale în care s-a desfăşurat acea luare de contact cu realităţile de la faţa locului. Pornirea acestei anchete comune reprezintă un punct culminant al dualităţii autorităţii de stat în cârmuirea Olteniei.

În adevăr, pe măsură ce se îndepărta în trecut amintirea războiului recent, se desena mai clar tendinţa de a reduce autoritatea elementului militar în favoarea celui „cameral", îndreptat spre exploatarea intensivă a noii provincii habsburgice. De la trimiterea de instrucţiuni de către Camera aulică lui Ignaţiu Haan, comisarul cameral suprem din Transilvania, în legătură cu extinderea atribuţiilor oficiantului cameral Geislizer şi asupra Olteniei (în dec. 1716) urmând ca să raporteze din când în când asupra zelului cu care erau observate de către acesta interesele fiscului imperial, prezenţa lui Haan în coasta lui Stainville s-a afirmat

www.dacoromanica.ro

tot mai mult. Acesta îi lăsa mână liberă, având încredere în corectitudinea sa, observând prea târziu încălcările autorității sale proprii, de pildă în declarația obținută prin surprindere că „localitățile principale", adică Craiova, Cerneți, Caracal, Tg. Jiu, Râmnic și Ocna ar fi localități fiscale dintre care doar Ocna putea intra în această categorie, supusă direct autorității camerale). Deși ulterior s-a revenit asupra acestei atribuiri greșite care ar fi redus considerabil aria de sub autoritatea Administrației și ar fi sustras o mare parte din veniturile afectate Contribuției impuse asupra acestui teritoriu, ideea odată concepută a continuat să inspire pretențiile cameraliștilor și nemulțumirea lor contra Administrației rivale. Avântul luat de Haan culminează în 1719 când se află la Craiova odată cu Comandantul general Stainville, venit în vară să organizeze Administrația după darea decretului imperial din febr. Dar cordialitatea dintre cei doi începe să scadă în noiembrie, când Stainville se duce să stea la mănăstirea Hurez, și Haan preferă să-și facă de lucru la Ocna. Asupra unui punct se înțelegeau destul de bine: o părere negativă cu privire la boieri, mergând însă la Haan până la ură personală. După moartea lui Stainville și autoritatea mai mult nominală a succesorului său, contele de Virmond, absent și bolnav pe moarte, cameraliștii s-au înmulțit și întărit, și Haan în corespondență asiduă cu Camera aulică este atotputernic, revocând măsurile dictate de Stainville pentru întreținerea Căii Caroline și scoțând din funcție pe minunatul inginer militar și cartograf căpitanul Schwanz. Cu dispariția, nu mult după aceea, a lui Haan se încheie o primă fază a dualității tutelare a Olteniei. Până la preluarea efectivă a succesiunii comandamentului general și a directoratului suprem al Valahiei imperiale de către contele de Königsegg, cameraliștii cuceriseră o serie de poziții-cheie și căutau să se impună în sânul Administrației, ba pe cale oblică, ba prin atacuri directe.

Se ajunge la un punct critic când Camera aulică îl invită pe Königsegg ca împreună cu directorul cameral baronul v. Viechter să se pună de acord asupra chestiunilor litigioase și în primul rând aceea a „locurilor principale" din Oltenia ce nu fusese tradusă în fapt. Totodată la Alba Iulia, în sediul directorului cameral se întocmeau cu înfrigurare rapoarte și memorii către Camera Aulică denunțând Administrația, formată încă în acel moment din boieri români, și rezistența opusă de ea pretențiilor camerale, vizând știrbirea unor drepturi și libertăți și privilegii tradiționale, atât ale boierilor, cât și ale mănăstirilor sau chiar ale locuitorilor expropriați din satele lor pentru a face loc bulgarilor refugiați la imperiali (și care alcătuiau colectivități masive ce tindeau să se răsfire în mai multe direcții) sau uzurpării dreptului de judecată ce și-l arogau cameraliștii în procesele mixte între locuitorii „provinciali" și camerali. Aceste rapoarte erau opera inspectorului cameral din Oltenia Eusebiu Procopie îndemnat și sprijinit de comisarul cu aprovizionarea Uhlein, venit de la Alba Iulia anume pentru întocmirea lor cât mai virulentă. Alături de polemica cu Administrația, se făceau o serie de propuneri, ca numirea a doi dregători superiori camerali, care să intre în compunerea permanentă a Administrației, scutirea de contribuții a unui numeros personal de auxiliari camerali, ca plăieși, scăunași, vieri, năieri etc., introducerea unui fel de monopol cameral al desfacerii vinului în localitățile principale menționate etc. De altminteri zelul lui Uhlein a mers atât de departe încât s-a dus anume la Viena pentru a obține peste capul comandantului câștig de cauză în această materie. Cu multă patimă a redactat un raport despre abuzurile Administrației, urmat curând de un altul despre „gravele abuzuri" ale acesteia. Era denunțată și vitregia elementului militar față de satele camerale în folosul celor „provinciale". În sfârșit catalogul boierilor, întocmit de Administrație la cererea lui Königsegg pentru a stabili lista celor scutiți de dijmărit, a fost combătut cu violență, sub cuvânt că în el nu se observase condiția cu totul nereală a unei permanențe în slujbe timp de patru generații!

Raportul lui Königsegg, ca răspuns la rescriptul bazat pe punctele din memoriul lui Uhlein, scoate în evidență eroarea ce stă la baza atribuirii acelor „locuri principale" cameraliștilor, se pronunță pentru o reciprocitate a judecăților mixte, preconizează o rezolvare mai dreaptă a situației băștinașilor alungați din propriile lor sate în favoarea bulgarilor (cel puțin în privința celor neevacuați încă), arată marile cheltuieli rezultând din sporirea numărului

www.dacoromanica.ro

cameraliștilor afectați exploatării în regie a veniturilor, adesea inferioare acestora, și propune adoptarea sistemului lui Brâncoveanu : anume arendarea lor. Cât privește pătrunderea cameraliștilor în sânul Administrației, aceasta nu este necesară. ei putând fi consultați la nevoie în chestiunile fiscale ce îi privesc și pe ei. Moderația lui Königsegg, care se dusese de două ori personal la Alba Iulia să discute cu directorul camcral von Viechter, este pusă la grea încercare de gestul acestuia, care la trimiterea din partea lui Königsegg a raportului său, pentru a-și da și el părerea în vederea acelui răspuns comun către forurile de la Viena, s-a mulțumit să observe că el are alte instrucțiuni ! Aflând totodată de spiritul dușmănos al campaniei lui Uhlein, el spulberă acuzațiile neadevărate ale acestuia despre pretinsa intenție de fugă a locuitorilor din Loviștea din cauza unor persecuții ale boierilor, cu care ei nu aveau nici o atingere, și se miră de afirmația că Administrația ar fi dăruit unor boieri niște venituri (imaginare) asupra acestora, întrucât atunci când Uhlein cutreiera Oltenia ar fi putut semnala acest fapt lui Königsegg, care se afla și el în inspecție prin acea țară. În concluzie atrage atenția asupra nevoii de a nu nemulțumi prin vexațiuni pe cei de care depinde conservarea stăpânirii imperiale în acele locuri. Pretențiile și uzurpările cameraliștilor de la Haan încolo nu au avut de scop decât creșterea propriei lor importanțe. Exploatările lor de vii sunt oneroase. Purtarea lor i-a făcut odioși locuitorilor. Chiar numai numele de Fisc sau Cameră fiscală inspiră groază și îndeamnă la fugă. În sfârșit chiar acum, în urmă baronul Viechter a mai sporit datoria țării cu peste 100 000 de florini pe care i-a scos din casă, când ar trebui întotdeauna să rămână în țară o rezervă de bani pentru orice eventualitate. Discuția nu se încheie aici, la 25 oct. 1724, căci în anul următor se cere din nou un raport comun lui Königsegg și Viechter cu rezerva ca asupra punctelor în care diferă să-și argumenteze fiecare punctul său de vedere, iar în privința catalogului boierilor, să trimită fiecare versiunea sa proprie ! În răspuns se constată un acord doar în ce privește critica adusă lui Procopie, care nu a trimis informațiile cerute, precum și refuzul celor doi de a alcătui acele două cataloage opuse, urmând ca discuția de fond să aibă loc la Viena.

Cu numirea lui Königsegg într-un post superior se încheie această fază de antagonism categoric și fățiș. Cea următoare ne este cunoscută în parte din rapoartele paralele ale lui Tige și v. Andler, succesorii lui Königsegg și v. Viechter. Între ei domnește o mare cordialitate. Călătoria lor împreună în Oltenia, însoțiți de familiile lor, este o adevărată partidă de plăcere. Dar în raportul său, v. Andler își justifică participarea prin datoria sa de a inspecta aparatul cameral din Oltenia și de a veghea la apărarea fiscului imperial *(aerarium)* de pretențiile Administrației, față de care întreține aceeași atitudine bănuitoare ca ceilalți cameraliști. Se plânge că aceștia nu sunt chemați să conlucreze cu Administrația din motive de ură personală și propune numirea unui inspector cameral, temporar, care să fie și consilier al Administrației. De altminteri ar trebui numiți în Administrație consilieri germani, etc. Aceste sugestii se potrivesc destul de bine cu propunerile conținute în raportul paralel al lui Tige redat în parte în volumul de față. Despre firea influențabilă a acestuia a fost vorba în notița biografică respectivă. Este vrednic de menționat și aici faptul surprinzător că în critica modului cum se cheltuiesc sumele încasate din dări baronul von Andler se referă în mod expres și la așa-zisele „discrețiuni" adică daruri distribuite *în cursul anului precedent*, adică în 1726? Dar în anul curent, 1727, asemenea discrețiuni fuseseră împărțite din belșug lui Tige și Andler, precum și soțiilor și fiicelor și rudelor lor ce îi însoțiseră în Oltenia ! Despre această atenție măgulitoare nu se pomenește nimic acuma, ci doar de sacrificiul baronului, încăput de două ori în primejdie de moarte (?) și de boala soției sale... El însuși nu a putut cobori în ocnă la venirea sa anume în localitatea Ocna, fiind bolnav ! Comunitatea de vederi manifestată în cele două rapoarte paralele din dec. 1727 se datorește desigur și șoaptelor și insinuărilor lui de Porta, foarte activ în acest moment, dar și spiritului comod și versatil al lui Tige, care însă în partea finală a dării sale de seamă se ridică energic contra personalului cameral în subordine care se îmbogățește peste noapte în chipul cel mai nerușinat etc. și recomandă numirea unui oficiant cameral *de neam bun* care să supravegheze acest personal.

www.dacoromanica.ro

Această conlucrare cordială, cu unele rezerve ce apar în rapoartele amintite, trece într-o fază nouă sub Wallis cu prilejul inspecției comune din 1731 în plină criză determinată de fuga masivă a locuitorilor și de neplata contribuției, consecință paradoxală a urgiei fiscale, precedată de urgia recensământului. Raportul lui Wallis și Rebentisch pornește de la unele constatări directe din cursul călătoriei prin Oltenia și de la reclamațiile fără număr primite în jurul a patru puncte. Două din ele sunt referitoare la cauza sărăcirii totale a țării și locuitorilor în urma sporirii exagerate a vămilor, precum și a devalorizării catastrofale a zlotului, celelalte două la regimul de exterminare impus de obligațiile de „Vorspann" și de sistemul barbar al așezării impozitelor. De fapt era un cerc vicios. Nemaiputându-și vinde produsele locuitorii nu mai erau în stare să-și achite contribuția. Urma în mod inevitabil fuga. Trebuiau stabilite niște răspunderi. Se trece mai iute asupra vămilor și a zloților pentru care fusese urmată porunca neabătută de la Viena și se caută vinovații cu privire la „Vorspann". Aceștia sunt consilierii Administrației Olteniei (!) măcar că ar fi fost greu ca să se împotrivească cineva la pretențiile abuzive ale militarilor austrieci sau chiar ale funcționarașilor imperiali ce se învățaseră să poruncească și socoteau firesc lucru să ia pe locuitori de la treburile lor, pentru a-i căra pe ei dintr-un capăt al țării în altul, și abia înapoiați, să reînceapă calvarul cu alții, prăpădindu-se astfel și oamenii și vitele lor de muncă. Pentru a curma curentul de dezafecțiune contra regimului, mai trebuia să se explice locuitorilor din târguri că taxele puse asupra lor sunt doar o reapariție a vechilor taxe din vremea regimului turcesc! Dar situația era prea gravă pentru a se putea spera ceva de la asemenea artificii. În centrul preocupărilor noului director și ale colegului cameral se aflau două chestiuni vitale: fuga populației și neplata contribuției obligatorii. Ele erau legate între ele și la rândul lor erau o consecință a metodelor de recensământ fiscal. Odată cu constatarea acestei stări de lucruri trebuiau propuse și mijloace de îndreptare. Și ajunși aici cei doi semnatari discută diferitele soluții recomandate de unii și de alții, dar nu în sensul adoptării unor hotărâri, ci pur și simplu al expunerii argumentelor aduse de aceștia. Așadar acea dare de seamă nu este doar rezultanta unor constatări directe, ci însăilarea unor propuneri extrase din arhiva Administrației ce se păstra la Craiova. Având a opta pentru alegerea unei baze a sistemului fiscal între proprietatea de pământ sau numărul de familii din sate, ei se feresc parcă să ia o atitudine proprie, preferând să lase răspunderea soluțiilor celor ce le formulaseră mai întâi. Este mai important a nu nemulțumi forurile de la Viena decât a-și făuri o convingere proprie. Lucrul este încă și mai evident în problema zloților. Ca și contele de Königsegg în trecut ei își puteau da seama de dezastrul pentru economia Olteniei a menținerii devalorizării progresive, decretate arbitrar, dar preferau să se mulțumească cu jumătăți de măsură, ca păsuirea derizorie obținută de la Viena, afectând un fals optimism privind prosperitatea viitoare ce avea să se reverse asupra țării. Cât privește perspectiva iluzorie a creării unei bănci care să absoarbă zloții indezirabili și să-i preschimbe în monede cu un curs bun, ea era o simplă amăgire. De altminteri nu o dată măsurile propuse acum, sau mai de mult, și acceptate acum, se dovedesc străine de realitate. Ideea înlocuirii satelor existente prin sate tip de 100, sau 50, sau 25 de familii (clădite după un plan stereotip cu biserica la mijloc și probabil cu case identice) pentru a ușura recensământul fiscal și obligația locuitorilor de a prinde rădăcini în ele sub pedeapsa capitală pentru cei ce le-ar părăsi sau nu s-ar grăbi să iasă din ascunzătorile lor spre a se strânge în ele, demonstrează din plin această abatere de la reacțiile firești cărora li se preferă șablonul.

Este drept însă că dezumanizarea se oprește când este vorba de persoane concrete, și semnatarii revin la reacții firești. Dar când spunem „semnatarii", ne referim de fapt la reacțiile lui Wallis, în rechizitoriul său contra lui de Porta. Acum avem și epilogul procesului lui Pădeanu (vezi notița biografică despre de Porta). Reiese tot mai clar că raportul îi aparține de fapt lui Wallis. El este acela care între de Porta și Știrbei se declară pentru acesta din urmă. S-ar părea că el își dădea seama că trebuiau păstrate unele menajamente pentru români, cel puțin în privința susceptibilităților lor religioase în legătură cu organizarea lor

www.dacoromanica.ro

bisericească. În schimb, după ce deplânge dezbinarea din sânul Administrației, unde se formaseră două partide: una constând din consilierii catolici, iar cealaltă din cei ortodocși, sfârșește prin a găsi soluția ideală, anume să fie neapărat doi catolici pe lângă președinte, catolic prin definiție spre a-i neutraliza pe cei doi ortodocși! Tot astfel, după declarațiile moderate privind atitudinea de păstrat față de biserica ortodoxă, surprinde soluția propusă în final: anume încredințarea treburilor privind biserica ortodoxă consilierilor catolici în mod exclusiv! Aflăm aici o lipsă de consecvență a lui Wallis, sau cumva soluția finală îi aparține lui Rebentisch în amândouă cazurile? Și poate și aceea a numirii unor supravornici germani și a unor controlori, tot germani, care să anihileze de fapt până și fărâma de putere derizorie rămasă Administrației. Caracterul oarecum nepersonal al raportului comun reiese din redactarea sa neutră la persoana a treia.

INSPECȚIA FĂCUTĂ ÎN OLTENIA [1]

1731, august 20

p. 471 Contele Wallis și baronul Rebentisch descriu mai întâi starea în care se află această provincie, arătând că această țară odinioară frumoasă și binecuvântată cu tot belșugul, și în primul rând județul Jiul de Sus și Mehedinți — de unde nu s-a auzit mai înainte să fi fugit vreodată locuitorii — s-au prefăcut într-un pustiu din vremea ultimului recensământ [2] și în afară de moșiile mănăstirilor și ale câtorva boieri, nu vezi în cursul unei călătorii de multe ceasuri nici un iugăr de pământ cultivat, și acolo unde se mai găsește vreun petec de vreun sfert de iugăr nu este nimic altceva pe el decât porumb. Apoi în județul Mehedinți se vedeau la o mică depărtare și aproape la rând șapte sate fără de nici un suflet și fără nimic altceva decât doar ruinele caselor ce fuseseră ale locuitorilor fugiți și nu se auzeau de-a lungul întregului drum decât strigătele celor care mai rămăseseră pe loc sau care mai fugeau și care strigau ajutor împotriva cruntului recensământ. O mulțime de plângeri în scris le-au fost înmânate. Iar reclamațiile țării se reduc la patru puncte și anume: 1. exacțiunea vamală [3], 2. povara excesivă a obligației de „Vorspann" [4], 3. devalorizarea zlotului [5] și 4. așezarea impozitelor. Pentru a discuta sistematic aceste reclamații contele Wallis și baronul Rebentisch au cercetat în plen mai întâi laolaltă toate reclamațiile prezentate și apoi pe rând pe fiecare în parte si au dat chiar de îndată satisfacție acelor ⟨negustori⟩? turci și au redus taxele ⟨de vamă⟩, iar în parte i-au făcut să înțeleagă greșeala lor (întrucât aceia crezuseră, împotriva dispozițiilor tratatului de comerț și a hotărârilor luate, că sub cele trei puncte se înțelegeau și vitele; apoi au socotit zloții și celelalte monede la cursul

[1] Traducerea s-a făcut după textul german publicat în Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 471 ș.u. care este o prezentare indirectă a constatărilor inspecției lui Wallis și Rebentisch, completată de o serie de alte acte înglobate într-o expunere de ansamblu făcută în vederea unei discuții în fața Hofkriegsrathului. Darea de seamă e făcută la pers. a III-a.

[2] E vorba aici de recensământul fiscal, care a determinat un adevărat exod. Cf. pentru conscripția și impunerile pe anii 1729 și 1730 C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 424, 425 și 448 — — 449; cf. și relațiile lui de Porta și Tige din volumul de față.

[3] *Mauthexaction.*

[4] *Improportion der Vorspann.* E vorba de rechizițiile de vite pentru transportul funcționarilor imperiali și a celor ce obțineau bilete de rechiziții.

[5] *Devaluation d. Hotten* (!), corect: *Slotten*

www.dacoromanica.ro

lor de dincolo [6]. Şi au mai potolit pe localnici cu argumentul că atunci când a fost introdusă vama târgului [7] care a stârnit atâtea plângeri, dimpreună cu căminăritul şi ierbăritul [9], arendarea generală a acestor dări a fost motivată pe faptul că ele fuseseră introduse în timpul stăpânirii turceşti şi au fost reglementate chiar de la începutul ocupării ţării de către imperiali în //aceleaşi condiţii [10], şi mai apoi au fost iarăşi desfiinţate pentru uşurarea p. 472
ţăranilor ruinaţi, şi pe urmă au fost din nou lăsate să existe. Dar vameşul cel mare [11], Szendrey [12], care a stat mai mulţi ani în Ţara Românească, a dat amănunte în anexa nr. 1 [13] arătând cum s-a procedat din anul 1720 până în anul 1728 cu impunerea ierbăritului şi a cămănăritului şi că s-a luat mereu vama târgului în locurile unde se ţin iarmaroace [14] şi în zalhanale [15], ⟨şi⟩ de la lucrurile şi vitele cumpărate pentru câştig [16], chiar şi în afara târgurilor, şi prin urmare nimeni nu are a se plânge dacă arendaşii dărilor [17] se menţin în aceste limite. Ei, adică contele Wallis şi baronul Rebentisch, aşteaptă dispoziţiile ce ar binevoi să li se dea, dacă vama târgului [18], comănăritul şi ierbăritul trebuie desfiinţate în tot locul sau să se perceapă în acelaşi fel ca mai înainte, numai în acele târguri anume hotărâte şi în felul dinainte hotărât (?) [19]. Dar ei socotesc că ar fi mai potrivit pentru interesele împăratului [20], pentru comerţ şi pentru uşurarea locuitorilor să se dea tuturor [24] mână liberă să facă negoţ şi să deducă din cuantumul arenzii [22] stabilite suma la care se ridică asemenea taxe producătoare de venit pentru arendaşi, iar cuantumul rezultat (?) [23] să fie repartizat şi cuprins printre prestaţiile principale [24]. Şi să lase să se achite obişnuitele taxe vamale imperiale numai din traficul care se face în afară la acele vămi de frontieră, potrivit cu darea hotărâtă ... (?) [25].

Deocamdată ei ar fi propus eventual, drept compensaţie 15 000 de florini, iar suma definitivă va trebui să fie arătată de extractele de arendă, ca să se vadă dacă trebuie să se mai adauge ceva la această sumă sau să se mai scadă ceva din ea.

---

[6] *Ienseitigen curs* — adică din Turcia şi Ţara Românească. Administraţia imperială fixase cursul zlotului la 51 de creiţari pe când în Turcia şi în Ţara Românească era cotat la 66 de creiţari, adică 1 florin şi 6 creiţari. Cf. hotărârea Camerei aulice din 18 iulie 1729 la C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 344—346.

[7] *Teloneum fori.*

[8] *Comanerit.*

[9] *Jahrberith.*

[10] *Eodem titulo*

[11] *Ober 30 ger* = Ober Dreyssiger, traducerea termenului latin de: *Supremus Tricesimator.*

[12] Johann Szendrey purta în August 1722 titlul de Primarius Teloneator (*op. cit.*, I, 525) şi tot astfel în noiembrie 1723. Iar în decembrie 1725 este: supremus Tricesimator sau Ober dreissiger in der Kayserlichen Wallachey (*ibidem*, p. 678). Pentru etapele carierei lui *ibidem*, II, 433.

[13] *Ibidem*, II, 433—437. doc. nr. 163.

[14] *In locis nundinibus celebribus.*

[15] *Zachanis.*

[16] *pro quaestu.*

[17] *die arrendation.*

[18] Vama târgului a fost abrogată la 9 ianuarie 1734 (C. Giurescu, *op. cit.*, III, p. 34, doc. 9) introducându-se în schimb vama de 4% la graniţă.

[19] *Cum modalitate.*

[20] = Carol VI (1711—1740).

[21] *Dem publico.*

[22] *Pachtquanto.*

[23] *Das importirende quantum.*

[24] *Hauptpraestation.*

[25] *Nach den Vectigal und ausgesetzten psto* (?).

www.dacoromanica.ro

Apoi, la punctul 2, în ce privește „Vorspannul", țara ar avea tot dreptul să se plângă de această prestație, căci populația intimidată, fără să fi văzut până acum vreun regulament sau vreun ordin ⟨în acest sens⟩ a dat oricărui funcționar sau slujbaș militar și cameral[26] sau provincial[27], fie ⟨că ar fi mers pentru⟩ treburi proprii sau ale stăpânirii, tot ce a pretins și cât a pretins și încă pe deasupra hrană fără nici o măsură și deosebire și, deși Administrația [28] ar fi trebuit să știe cum să pună stavilă acestor neorânduieli, nu numai că s-a abținut de a lua vreo măsură, dar chiar a stat și le-a privit în tăcere, astfel că la retragerea companiilor, așa după cum au întâlnit chiar contele Wallis și baronul Rebentisch una din aceste companii, li s-au dat „Vorspann" de la un capăt al țării până la celălalt; iar funcționarii județelor fac și dreg după cheful lor, putând să părtinească un sat și să ducă de râpă un altul, fără a mai spune că adeseori țăranii la reîntoarcerea lor de la „Vorspann" sunt iarăși luați pe sus și siliți din nou să-și pună caii laham și așadar în cele din urmă vitele oamenilor pier, iar acasă gospodăria lor se duce pe copcă.

În timpul prezenței lor la Craiova, contele Wallis și baronul Rebentisch au dispus și au și trimis ordine de ocrotire [29], parte în scris și parte verbal, la centrele de Vorspann cum că de aici înainte trebuie să nu i se dea nimănui nici un fel de „Vorspann" fără vreun ordin al directorului suprem [30] sau al Administrației [31], iar biletele de „Vorspann" trebuie să fie date cu moderație numai pentru slujba stăpânirii și numai în caz de absolută nevoie [32], și acestea trebuie și ele adeverite de fiece dată de comisarul de război local. Toate alimentele au a fi plătite cu bani peșin și vornicii, ispravnicii care în afară de aceasta au o alocație de furaj în natură [33] pentru caii lor, ca și toți ceilalți ⟨dregători⟩ provinciali, precum și boierii și localnicii să fie excluși de la ⟨folosirea⟩ Vorspannului. Împotriva acestui ordin nu trebuie să se purceadă în nici un fel, sub sancțiunea unei despăgubiri sau chiar și a unei amenzi lăsate la libera apreciere (?) [34]. Dar cu toate acestea ei se îndoiau totuși de urmările reale ale acestor măsuri, cu atât mai mult cu cât pe de o parte nu era îngăduit țăranului și nici judelui de sat să ceară să i se arate vreun ordin sau vreo legitimație, iar pe de altă parte slujbașii administrației relaxează foarte curând supravegherea ce le cade în seamă, iar slujbașii districtului (care fără de nici o sfială fac ce vor) îi vor lăsa din nou să-și facă de cap. Și deși consilierii [35] au hotărât între ei, fără a înștiința pe directorul suprem [36], ca fiecare să aibă sub ocrotirea sa câte

---

[26] *Cameralen* — Administrația bunurilor era împărțită în bunuri camerale (= fiscale) și bunuri provinciale.

[27] *Provincialien*, care țineau de organele Administrației.

[28] *Die Admon.*

[29] *Salva guardien.*

[30] Adică generalul comandant al Transilvaniei: în cazul de față contele Wallis.

[31] Compusă în 1731 din baronul Czeyka, boierii Grigore Vlasto, Ioan Băleanu, Ștefan Pârșcoveanu, N. de Porta și I. W. Vogt.

[32] *Und die blosze Nothdurfft* (urmează: *in quanto moderiret*).

[33] *Denen die Naturalien (auf ihre Pferd ohnedem ausgeworfen).*

[34] *Sub poena bonificationis oder auch arbitrariae.*

[35] Cf. mai sus n. 31 pentru numele consilierilor din 1731. Dar s-ar părea că Wallis și Rebentisch se referă la o situație generală, mai veche pentru care pot fi găsite lămuriri în memoriul lui N. de Porta din 26 mai 1728, când lista consilierilor era alta.

[36] *Oberdirectors* — Director suprem în 1731 era generalul comandant al Transilvaniei Wallis. Nu trebuie confundat acest director suprem cu președintele Administrației, care până în 1726 fusese Gheorghe Cantacuzino, apoi generalul Schramm și în 1731 baronul J. Czeyka.

www.dacoromanica.ro

un județ și să se îngrijească de el, totuși aceasta nu părea să urmărească într-atât buna rânduială, cât interese particulare. Contele Wallis și baronul Rebentisch au chibzuit îndelung cu Administrația asupra acestui punct privitor la „Vorspann" și s-a conchis în unanimitate că introducerea „cambiaturii" [37] ar fi singurul mijloc de a păstra acolo o bună rânduială și că ar fi mai degrabă spre folosul decât spre paguba tezaurului imperial, oferind înlezniri călătorilor și punând capăt plângerilor de până acum ale locuitorilor. Pe lângă aceasta ei au mai stăruit și s-au mai // referit la ⟨proiectul⟩ p. 473
de reglementare a „cambiaturii" care a și fost trimis, pentru că prin aceasta îndeosebi ar fi asigurat cum trebuie transportul scrisorilor prin poștă, care până atunci trebuia făcut prin curieri de la Craiova până la Râmnic [38], cu prăpădirea cailor folosiți și uneori cu pierderea unor scrisori sau deschiderea altora în vreun loc sau altul sau cu vreo altă vătămare a lor.

În afară de acestea, s-au produs nereguli încă și mai mari în repartizarea furajului pentru cavalerie și veneau plângeri de pretutindeni că în unele cazuri s-au cosit numai fânețele cele mai apropiate (?) și că pentru acoperirea nevoilor companiilor de cavalerie, repartizarea a fost făcută în așa fel din proviziile unuia sau altuia, încât acela pe care cădea ponosul trebuia să suporte toată paguba, fără ca slujbașii districtului sau Administrația să fi raportat acest lucru mai departe sau să fi adus vreo despăgubire pentru ce s-a luat peste cât trebuia sau fără nici un drept. Pentru îndreptarea acestora contele Wallis și baronul Rebentisch împreună cu Administrația au recomandat ca pe lângă toate cazărmile unde sunt cantonate companii să se ridice cu timpul, după planurile Comisariatului, niște magazii suficiente pentru aprovizionare, ceea ce însă nu s-a putut duce la împlinire măcar că s-au făcut toate înleznirile în acest scop.

O altă neregulă împovărătoare pentru țară și totodată un act de risipă, antieconomică s-a produs la repararea căii Caroline, potrivit raportului nr. 2 al inginerului locotenent major Zultner, însărcinat cu această treabă, precum că din numărul de două sute de țărani și din cele cinci care înhămate cu tot ce le trebuie, date anume pentru această muncă, nu veniseră deocamdată decât doar jumătate și măcar și acest număr nu era în stare a fi folosit, ceea ce a stânjenit lucrul, iar numărul acesta de oameni, din cauză că a rătăcit încoace și încolo timp de patru săptămâni, a fost plătit pentru o muncă ⟨efectivă⟩ de două săptămâni cu plata deplină pe șase săptămâni, astfel că acești două sute de țărani au costat până acum pentru o lună de muncă utilă patru mii de florini ; tot atâția oameni tocmiți de bunăvoie ar fi costat numai 840 de florini și cu încă 150 de florini pentru cinci care s-ar ajunge la suma de 990 de florini. Deoarece proiectul acesta a fost recunoscut de toți ca fiind deosebit de economic, și cum șoselele aveau nevoie chiar atunci de multe reparații, au ordonanțat în mod provizoriu 990 de florini pe o lună din „fondul extraordinar" sau cu anticipație asupra încasărilor viitoare de la vornicul județului Vâlcea și au dat în grija fostului vameș de la Câineni [39] și în sarcina inginerului să plătească săptămânal sau la 14 zile munca făcută, după calculele și fondurile procurate de inginer și după aceea a poruncit să urmeze lucrările până la sfârșitul lunii

---

[37] *Cambiatur*, adică un serviciu de poștă cu stații unde se schimbau caii obosiți cu alții odihniți. Consiliul de război trimite instrucții în acest sens lui Wallis (*ibidem* II p. 492 ș.u.).

[38] *Riminik*. Se propunea înființarea unui serviciu regulat de poștă între Râmnic și Craiova, cu 11 stații, organizat ca cel dintre Sibiu și Râmnic, *ibidem*, II, p. 494.

[39] *Strassenbürger... Mauthner*, adică vameșul de la Câineni, de la numele de Strassburg sau Arxa Via dat fortificației ridicate de imperiali acolo.

www.dacoromanica.ro

noiembrie. Mai departe generalul Wallis şi baronul Rebentisch au observat cu ce fraude spre împovărarea ţării au fost executate până acum muncile „gratuite" la cazărmi, cvartiruri, poduri şi altele de felul acesta.

Iar pentru a întâmpina toate cerinţele viitoare amintite aici ei se întemeiază pe deducţiunile şi consideraţia principală ce urmează mai jos.

Apoi la punctul 3 cu privire la devalorizarea zloţilor s-a vestit pentru deosebita liniştire a ţării menţinerea lor obligatorie [40] mai departe la valoarea de 51 de creiţari până la altă decizie ulterioară. Această măsură ar folosi deopotrivă la ridicarea comerţului şi la punerea poporului în stare să-şi achite sarcinile, însă aceasta nu ajută, întrucât comerţul se face în mare parte cu turcii şi de aceea aproape că nu se pot vedea alte monede decât zloţii care dincolo au cursul de 1 fl. şi 6 creiţari. Şi aşadar când vin turcii încoace să cumpere ceva de aici, ei nu vor să piardă nimic, pe când locuitorul din imperiu când vrea să vândă ceva, fără consideraţie de câştig sau pagubă, fiind de cele mai multe ori silit de nevoie, trebuie să primească zlotul la cursul de dincolo, iar pe al său, când vrea să cumpere ceva, trebuie să-l dea la valoarea de 51 de creiţari, potrivit edictelor (de care ştiu prea bine să se folosească turcii), şi prin urmare în tot timpul, precum şi la plata dărilor, trebuie să piardă la fiecare zlot 15 creiţari, şi deci să fie păgubit cu 25 de puncte [41], în timp ce groşii, care se mai află încă în cantitate destul de mare în casierii, nu sunt primiţi nici de turci şi nici cunoscuţi de localnici. Încă din martie 1724 Excelenţa sa domnul conte de Königsegg [42] a expus chestiunea exhaustivă, după cum rezultă din anexa în copie [43] nr. 3, pentru a cărei rezolvare satisfăcătoare, contele Wallis şi baronul Rebentisch au găsit că ar fi de ajuns dacă s-ar afla chiar şi numai la Sibiu şi la Braşov nişte casierii la care transilvănenii, care fac comerţ cu Ţara Românească, să-şi schimbe banii lor buni pe monezi având curs în Ţara Românească sau unde să fie schimbaţi şi primiţi zloţii la valoarea de un florin, şi apoi cu timpul să fie
p. 474 adunaţi şi îndată după aceea rebătuţi // din nou în Transilvania ; iar pierderea ⟨rezultând din diferenţe⟩ ar fi foarte uşor compensată de dezvoltarea comerţului şi de noua organizare fiscală ce urma să fie schiţată după aceea. Dar fără aceste ⟨oficii de schimb sau casierii⟩ edificiul principal al acestui sistem trebuie neapărat să se năruie, căci şi aşa turcii, pentru a evita reglementarea monetară de aici, începând din vremea scăderii cursului zlotului, s-au îndreptat cu cumpărăturile de oi, miere etc. spre Moldova, în aşa măsură încât negoţul cu aceste mărfuri (prin care trebuie să intre bani în ţară) se află acuma la pământ. Dar prin ridicarea cursului monedelor care au cea mai mare circulaţie, acest comerţ se va dezvolta cu atât mai mult, cu cât şi calitatea mărfurilor şi uşurinţa drumului duc de la sine la acest rezultat, etc.

Apoi în al 4-lea rând, în ce priveşte capitolul contribuţiilor, numai ultimul recensământ (fiscal) şi autorul ei de Porta [45] au fost de vină că în

---

[40] *Befohlenermassen*. Cum potrivit planului iniţial, devalorizarea zloţilor trebuia să urmeze un curs progresiv, menţinerea lor provizorie la cursul de 51 de creiţari era socotită de autorităţile habsburgice ca fiind de natură a linişti spiritele.

[41] *25 peto*, adică un sfert din valoare.

[42] Contele de Königsegg, fost director suprem al provinciei Oltenia.

[43] *Nach Ausweis der Kopeylichen Nebenlag* Nr. 3. Această anexă se află reprodusă în extract, la sfârşitul textului de faţă (*Hurmuzaki* VI, p. 491—492). Pentru textul însuşi în extenso, cf. C. Giurescu, *op. cit.*, I, p. 623—626.

[44] *Pr. 1 f. regulieret* — adică la valoarea de 60 de creiţari.

[45] Nicolae de Porta, secretar, apoi consilier al administraţiei austriace din Oltenia. Vezi relaţia şi biografia sa în volumul de faţă.

www.dacoromanica.ro

locul sporirii de încasări anunţată, împăratul a fost pus în situaţia să piardă contribuţia pe un an întreg, şi din marile încasări, în care se mai nădăjduia încă şi acum în urmă până la încheierea celor trei câştiguri[46] ale anului 1731, nu s-a putut porni la încasarea nici măcar a dărilor repartizate pe primul ⟨trimestru⟩[47], după cum mărturiseşte teancul de 200 de plângeri anexat aici sub numărul 4, precum că ba sunt înscrişi prea mulţi contribuabili, ba sunt înscrişi sub două şi trei nume şi printre ei sunt mulţi prăpădiţi şi bolnavi înscrişi ca o ⟨întreagă⟩ familie ⟨deşi sunt singuri⟩. Şi apoi la strângerea dărilor locuitorii au fost supuşi la chinuri nemaiauzite, prin execuţii silite, stoarceri şi maltratări, astfel că e uşor de bănuit ce mai pot păstra pentru plata contribuţiei după ce au îndurat toate aceste grozăvii. Şi deşi nu ar fi fost cu neputinţă, dacă ai fi voit să ruinezi cu desăvârşire ţara în chipul acesta, să strângi atâţia bani cât comportă impozitul pe un an —mai ales în vremea aceasta, când pagubele şi cheltuielile execuţiilor silite se puteau ridica atât de sus, şi încă şi mai sus — cu toate acestea după mărturia extraselor de casă no. 5, dările din primul an au rămas în bună parte neîncasate la încheierea anului următor. Putea desigur de Porta să caute să arunce cât mai departe de el vina folosirii acestui mod groaznic de percepere a dărilor, sub motivul că el n-a ştiut nimic despre asemenea torturi sau să nege cele afirmate (?)[48] ca fiind doar nişte relatări indirecte în gura unor terţe persoane. Dimpotrivă, se arată că potrivit cu referatul auditorului de stat[49] împreună cu interogatoriul şi constatările privind învinuirea de tortură adusă vătăşelului judeţului Jiul de Sus, Ion Hortoban, acesta şi consilierul său fiscal[50] Joviza tiranizau oamenii, îi ungeau sub nas cu oţet dres cu funingene, îi închideau în casă şi acolo îi afumau dând foc la paie umede, pe oamenii legaţi îi izbeau cu capetele unii de alţii şi tot astfel au târât prin zăpadă şi un copil etc. De aceea au şi fost condamnaţi prin sentinţa auditoriatului ca Hortoban să fie ţinut doi ani ferecat în fiare la amândouă picioarele şi pus astfel la muncă în văzul tuturor şi chiar la repararea Căii Caroline, ca fiind locul delictului, spre a răspândi mai mare spaimă şi înfiorare şi a da o adevărată satisfacţie celor care suferiseră de pe urma lui. Iar Joviza (care a recunoscut de bunăvoie că a legat şi bătut pe oameni pentru a le încasa restanţele lor) care se apăra pe motivul că fusese şi el la fel de maltratat de vornicul însuşi, pe motivul strângerii sferturilor, a fost iertat în parte, socotindu-se drept pedeapsă acest tratament care îi fusese aplicat de către vornic. Pe de altă parte trebuia să fie admonestat sever să se lase de asemenea metode. Contele Wallis şi baronul Rebentisch observă că adeverirea acestui fapt cercetat cu grijă nu lasă nici o îndoială că celelalte acuzaţii de sub numărul 4 ar fi tot atât de adevărate, dar pentru a le cerceta pe toate ar trebui un timp nesfârşit . . .[51].

În cursul acestor cercetări se declară că vornicii şi ispravnicii ştiau bine toate acestea şi nu numai că lăsau cu bună ştiinţă să se săvârşească toate acestea, dar chiar ei înşişi dădeau impulsul la aceasta, // p. 475
căci adeseori îi luau la bătaie pe vătăşei când aceştia nu le aduceau bani; astfel că fiecare îşi făcea un merit să stoarcă bani, bine sau rău,

---

[46] *Quartalen.*

[47] Vezi rapoartele ispravnicilor de judeţe în C. Giurescu, *op. cit.*, p. 457—461.

[48] *Suppositum.*

[49] *Mit dem parere des Landssauditors.* Atribuţiile acestuia erau de jurist.

[50] *Kammerrath.*

[51] Urmează întrebarea ce pedeapsă trebuie să i se dea acelui vătăşel (Hortoban) din partea împăratului pentru satisfacerea opiniei publice.

www.dacoromanica.ro

cu atât mai mult că Administrația nu a luat nici o altă măsură împotriva acestor rele, în afară de cea cuprinsă în anexa nr. 7, potrivit căreia ispravnicul Pădeanu [52] din județul Jiul de Sus a fost acuzat 1. că la ultimul recensământ din plasa sa (la o verificare făcută de alții) s-au găsit 300 de familii peste cele pe care le recenzase el, și aceasta mai ales în locurile care se aflau sub ocrotirea lui Știrbei [53]; și că mai apoi el, ispravnicul, a mai făcut încă un recensământ și a scris el însuși [54] acest număr de familii; 2. că împotriva ordinului dat, anume de a strânge cu binele cuantumul impozitelor, el a maltratat totuși oamenii în fel și chip la prestarea impozitelor, potrivit cu propria sa scrisoare; 3. că s-a găsit într-alt loc în jurul casei sale un număr mai mare de contribuabili decât cei pe care îi înscrisese el; 4. că la expirarea termenului de recenzare, în loc de a strânge banii prescriși și de a duce la capăt strângerea lor, el s-a dus la stăpânul său Știrbei și apoi la Sibiu; că mai mulți țărani ⟨fugiți⟩, și anume cei care au fost prinși, au declarat că au fugit tocmai pentru că ispravnicul îi înștiințase că vor trebui să plătească un impozit îndoit, în urma cărora el a fost arestat și a fost dus la Craiova și de atunci au încetat toate încurcăturile în plasa aceea; și, în sfârșit, că el se vorbise cu acei pârcălabi care au provocat acel tumult [55], încă în vremea arestului. Asupra acestor puncte acel vătășel se dezvinovățește astfel: 1. că el și-a dat toată silința la facerea recensământului și că în primul recensământ nu a lăsat pe nimeni pe dinafară, adică nerecenzat; 2. că într-adevăr a scris consilierilor de Porta și Vogt, că a legat pe oameni și că i-a bătut pentru a strânge banii, dar că el de fapt nu a făcut aceasta și că a scris numai așa, cu scopul de a obține o prelungire a termenului de plată. Dimpotrivă, la punctele 3, 4, 5, el neagă cele ce îi sunt imputate. Dar recunoaște; 6. că în realitate pârcălabii au venit în arest să-l viziteze [55a], dar că el nu i-a chemat nici nu a vorbit nimic cu ei despre acele tumulturi. După acest răspuns ⟨al acuzatului⟩, administrația l-a condamnat pe vătășel potrivit instrucțiunilor distribuite acelor consilieri trimiși pentru recensământ, anume că atunci când un ispravnic este prins cu o fraudă însemnată, acesta trebuie pus în lanțuri, trimis la Craiova și pedepsit cu ⟨o amendă de⟩ 100 de florini; ca delapidator el este declarat incapabil *de jure* de a mai ocupa pe viitor vreo slujbă, iar cei 100 de florini ce vor trebui plătiți împreună și cu arestul suferit până acum trebuie să-i fie socotite ca pedeapsă pentru caznele la care supusese pe locuitori, și aceste hotărâri sunt date din următoarele motive: că el însuși a scris că a supus oamenii la cazne, și ceea ce a recunoscut odată nu mai poate fi tăgăduit; și mai departe pentru că a făptuit o delapidare vădită prin faptul că în ultimul catastif de recensământ al consilierilor s-au găsit 778 de familii de birnici peste numărul de familii înscrise de el în acele

---

[53] *Badanul* = Matei Pădeanu, care fusese numit de către consilierul Ilie Știrbei ispravnic al județului Jiul de Sus încă din 1728.

[53] *Stirbey* = Ilie Știrbei, fost și viitor consilier al Administrației.

[54] = Pădeanu. Cf. jalba sa către Wallis (C. Giurescu, *op. cit.*, II, 421 ș.u.) cu înșirarea tuturor nenorocirilor care l-au lovit atunci: moartea tatălui său și apoi a unui fiu, la înmormântările cărora nu i s-a îngăduit să plece din arest etc. (pentru întregul caz, vezi biografia lui de Porta).

[55] Este vorba de venirea în corpore la Craiova a pârcălabilor din județul Jiul de Sus pentru a depune mărturie în favoarea lui.

[55a] *Die Proculabi zu ihre humbsuchungsweise (!) (heimsuchungen) in arrest gekommen.*

www.dacoromanica.ro

localităţi ce-i aparţin lui Ştirbei; şi în sfârşit pentru că el a fost dovedit şi a mărturisit că a păstrat la el 900 de florini din banii deja încasaţi din dări în timp ce, dimpotrivă, arăta cu zel că e cu neputinţă a se strânge banii, şi că prin urmare a săvârşit la acest recensământ şi la celălalt fraude vădite. Domnul conte Wallis şi baronul Rebentisch au observat cu privire la această ⟨sentinţă⟩ că ceea ce fusese stabilit la judecata mai sus amintită nu era numai ilegal, ci şi viciat de parţialitate, din pricina intervenţiei lui de Porta împotriva unui presupus duşman al său, din cauză că ţine de (?) casa lui Ştirbei [56], trecând sub tăcere că cel interogat ca un bărbat de origine ⟨bună⟩ cu soţie şi copii *„ex capite plane alieno neque convictus minus confessus"* [57] a fost încărcat cu o întreită pedeapsă şi chiar i s-a răpit cinstea, iar după aceea la apelul acuzatului făcut sub nr. 8, către el directorul suprem, ca să fie cercetat fără părtinire, consilierii ţării s-au căit de semnăturile puse pe sentinţa amintită mai sus şi s-au dezvinovăţit, spunând că ei au crezut că totul este adevărat pe baza asigurărilor lui de Porta şi Vogt şi aşadar oameni de felul acesta şi lipsiţi de orice greutate, necunoscând de cele mai multe ori drepturile şi obiceiurile propriei lor ţări //, lasă deci p. 476
pe alţii să conducă în asemenea cazuri, mai ales în materie de justiţie, de care sunt şi mai străini, ca în cazul de mai sus, încât membrii Administraţiei au osândit pe acuzat doar pe nişte puncte inexistente sau neclare, fără să atingă ceea ce este evident şi chiar cunoscut.

Contele Wallis şi baronul Rebentisch nu au avut timp pentru o cercetare mai adâncită a acestor chestiuni şi el (acuzatul) aşteaptă deci rezoluţia de aici *„ubi potissimum de restitutione honoris agitur"* [58] întrucât în privinţa amenzii impuse acuzatului, după ce asemenea amenzi au fost impuse aproape de oricine şi numai în chip arbitrar, şi prin aceasta au fost sustrase tezaurului imperial multe mii de guldeni, ei (= Wallis şi Rebentisch) au hotărât să interzică tuturor vornicilor şi ispravnicilor de a pretinde şi a încasa amenzi prin Administraţie şi tot astfel să suspende acum şi până la înviorarea mai deplină a ţării amenda pusă la strângerea dărilor asupra zăbavnicilor (la plată). Acestea sunt deci urmările ultimului recensământ fiscal în care s-a greşit şi în modul ⟨de procedare⟩ [59], şi nu numai că nu s-a avut în vedere posibilitatea contribuabililor, dar încă în loc de a se face înscrierile pe familii, acestea au fost făcute mai mult pe indivizi [60], şi numai pentru a se completa prin orice mijloc numărul hotărât dinainte, au fost înscrişi pe liste cerşetori şi invalizi, şi chiar unii de două sau de trei ori sub diferite nume, aşa cum au făcut în speţă vornicii din judeţele Jiul de Sus şi Mehedinţi sub nr. 9, în aşa fel că în amândouă judeţele au trecut pe listă împreună şi cu oameni morţi sau înscrişi de două ori sau invalizi sau fugiţi de la locurile lor, mai bine de patru mii de familii a căror contribuţie se ridică ca singură la peste 31 000 de florini. Şi deşi de Porta atribuie această greşeală revizuirilor şi suprarevizuirilor, pentru că fiecare nou recensământ a scris multe nume altfel decât le înscriseseră ceilalţi, din

---

[56] *Seiner des Stirbey familia halber vermeinthen Feinden.*

[57] = Pentru un capăt de acuzare străin şi fără a fi fost dovedit nici prin alţii, nici prin propria lui mărturisire.

[58] = Mai ales în ceea ce priveşte reabilitarea (restituirea cinstei).

[59] *In modo gefehlt.*

[60] *Per capita.*

www.dacoromanica.ro

care cauză socotitorul [61] de la numărul 9 [62], în loc de un Petru cu adevărat în ființă, notează trei sau mai mulți Petri — și acesta uneori mai era și invalid — și măcar că de Porta pretindea că această greșeală a fost îndreptată prin stingerea creanțelor pretinse pe nedrept și că el a scos cu toate acestea numărul făgăduit de contribuabili și că în ianuarie sau februarie el a îndreptat întreaga situație, totuși, de atunci încoace fuga s-a întețit cel mai mult; prin urmare, ca să nu vorbim de celelalte județe, numai în Jiul de Sus și în Mehedinți s-a înregistrat o scădere de 50 000 de florini la dări. Cu acest prilej, contele Wallis și baronul Rebentisch anexează sub numărul 10 o propunere [63] a foștilor consilieri [64], găsită printre hârtiile lui Tige, dată încă din anul 1728, cu sublinierea că aceasta nu ar fi trebuit să fie reținută pe nedrept în loc de a o trimite forurilor imperiale, căci într-însa se cuprind multe judecăți bune, care în parte sunt foarte potrivite și care ar fi fost vrednice de meditat în general, și la aceasta ⟨Wallis și Rebentisch⟩ mai adaugă cu privire la foștii consilieri amintiți mai sus că acești oameni descriși atât de urât la Viena ar fi trebuit cel puțin să fie ascultați înainte de orice categorisire a lor, căci desigur, că trebuie să se știe precis cum trebuie să te porți cu asemenea oameni de care atârnă întreaga țară și ale căror sfaturi nu au dus niciodată la un rezultat rău și ar fi vrednic de luat în considerație că așa precum ei sunt boieri adevărați și din cei mai de seamă, ei cunosc cel mai bine situația țării și că cei care sunt în slujbe pot întotdeauna mai bine să ocrotească pe locuitori; dar tocmai dimpotrivă în locul acestora au fost luați oameni care au venit încoace din Valahia cealaltă numai de dragul câștigului și numai atâta timp cât le merge după voia lor. De fapt Vlasto [65] este un bărbat drept și cinstit, zelos în slujbă și aplecat spre bine; despre el nu ai putea presupune că s-ar abate de la credința pe care a arătat-o mereu. Băleanul [66], dimpotrivă, e un cap intrigant fără astâmpăr, ambițios, interesat și care până acum a urzit atâtea și atâtea dezbinări și fracționări în sânul Administrației, iar slujbei nu-i aduce nici un folos bun, ceea ce se mai poate vedea și din faptul că atunci când a venit de curând fratele său de dincolo, din Țara Românească, pentru a împărți moșia părintească din partea aceasta (=din Oltenia), consilierul a îndrăznit să ceară directorului suprem libera trecere înapoi pentru fratele său, deși el însuși a recunoscut mai apoi că domnul de dincolo nu ar admite la rândul său același lucru. Pârșcoveanul [67] însă este un nătărău care cunoaște numai doar limba sa maternă și nu este bun de nimic, decât doar să se potrivească intrigilor lui Băleanu. Ca atare boierii socotiți ca străini [68]

---

[61] *Der calculant* (recensământul constă din două operații, anume înscrierea numelor și apoi calcularea cuantumului debitului fiecărui birnic).

[62] Numărul tabelului de impunere al celor două județe amintite mai sus.

[63] *parere*; cf. C. Giurescu *op. cit.*, II, p. 288 propunerea din 14 noiembrie 1728 iscălită de D. Brăiloi, Ilie Știrbei și C. Strâmbeanu.

[64] *Exauthorierten* = revocați.

[65] Grigore Vlasto, consilier în Oltenia. După aprecierea pozitivă a foștilor consilieri din 1728 urmează o caracterizare a consilierilor care i-au înlocuit în aprilie 1729, anume Vlasto, Băleanu și Pârșcoveanu.

[66] Ioan Băleanu, consilier al Administrației austriece în Oltenia numit în iulie 1729, (*op. cit.*, II, p. 346).

[67] *Der Brescovanul* = Ștefan Pârșcoveanu, postelnic, apoi vornic în Romanați și consilier al Administrației austriace din Oltenia.

[68] *pro extraneis reputirte.*

www.dacoromanica.ro

îşi au // acolo prietenii lor, care pentru a se putea folosi de moşiile lor p. 477
stau mai mult acolo, dar totuşi mai trec şi încoace şi încolo, şi pentru a nu pierde puţinul pe care îl au în partea aceasta a Oltului, precum şi pentru a se înfrupta şi ei pe căi bune sau rele din slujbele de aici, lasă oricând acolo unde este cu putinţă, pe câte unul sau mai mulţi dintre ei să vină încoace. Prin urmare, ţara are tot atât de puţină încredere în ei, pe cât de puţină dragoste au ei pentru ţară; iar adevăraţii fii ai ţării sunt păgubiţi prin acea năvală încoace. Pentru a putea găsi mijlocul potrivit de îndreptare la aceasta şi a fi în stare de a instaura de îndată un sistem de organizare statornic şi folositor, contele Wallis a cerut părerea ⟨atât a⟩ Administraţiei de acum ⟨cât⟩ şi a celei dinainte, care urmează aici. Şi mai întâi cei trei consilieri actuali români [69] au propus în ⟨anexa⟩ numărul 11 [70] ca: 1. Să se instaureze în întreaga ţară rânduiala următoare: anume să se facă trei categorii de locuitori şi de sate şi în prima categorie să fie cuprinse toate locurile (= satele) locuitorilor cu pământ, numiţi megieşi [71], aşezaţi temeinic încă de mult pe teritorii întinse cu delniţe, vii, mori şi altele; în categoria a doua să fie socotite satele mijlocii, cu mai puţin pământ, numite megieşeşti şi să se numere în cea de-a treia categorie satele mici care au cel mai puţin pământ. Prin urmare, să se facă repartiţia impozitelor, ţinând seama de proporţia pomenită mai înainte, după posibilităţile fiecărui sat, adică după fertilitatea, întinderea mai vastă sau mai redusă a pământurilor şi după numărul mai mare sau mai mic de vite; şi deoarece categoria a treia nu poate plăti tot atât de mult ca prima şi a doua categorie, treaba trebuie condusă în aşa fel încât să se împlinească în fiecare judeţ suma contribuţiei ce i-a fost impusă. 2. Ei cred că o atare rânduială, respectiv împărţirea în trei categorii, ar trebui păzită şi în satele de birnici, adică în acele sate unde nu sunt oameni cu pământ, dar deoarece şi în satele megieşeşti locuiesc birnici, de aceea proporţia va trebui fixată după numărul vacilor şi după starea mai bună sau mai rea a acelor sate. 3. Dimpotrivă, ei îndeamnă să nu se facă nici o schimbare cu privire la impozitul cameraliştilor [72], pentru că aceştia sunt cu toţii în stare să-şi plătească cătimea lor şi în afară de aceasta sunt scutiţi de multe sarcini provinciale. Întrucât după ce s-a aşezat impozitul pe fiecare sat, locuitorii satului obişnuiesc să facă subrepartiţia între ei, trebuie ca ispravnicul să locuiască pe aproape şi să ia seama întotdeauna la numărul real al locuitorilor în fiinţă, pentru ca cei nevoiaşi să nu fie împovăraţi de cei mai înstăriţi; iar apoi va trebui să completeze el însuşi subrepartiţia iscălită de pârcălab şi de popă şi să o trimită consilierului care are supravegherea acelui judeţ. Iar dacă unul dintre aceştia sau chiar vornicul sau alţii vor fi prinşi cu vreo înşelăciune ⟨să fie pedepsiţi⟩ [73] după aprecierea anume a Administraţiei, iar pârcălabii şi juraţii care primesc asemenea transfugi în sate vor trebui să fie pedepsiţi: să plătească acelaşi impozit cât ar fi trebuit să plătească aceşti fugari. 5. S-ar putea să se scadă întrucâtva impozitele ţării din consideraţie pentru

---

[69] = Grigore Vlasto, Ioan Băleanu şi Ştefan Pârşcoveanu. Este confundat actualul consilier Ioan Băleanu cu Grigore Băleanu decedat.

[70] Anexa nr. 11 la raportul lui Wallis şi Rebentisch e publicată în C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 441—444, doc. nr. 168 din 23 iunie 1731.

[71] *Megiaşi*. De observat distincţia dintre această categorie şi cea a satelor „megieşeşti".

[72] *Cameralisten*, adică satele camerale aparţinând fiscului şi care se aflau sub un regim special.

[73] Text defectuos completat după proiectul publicat în Giurescu, *op. cit.*, II, p. 443.

www.dacoromanica.ro

starea ei nenorocită de acuma. 6. Fiecare consilier să-şi dea toată silinţa să împiedice orice malversaţie a slujbaşilor în cei doi ani următori pentru ca să introducă în judeţul său o mai bună rânduială şi să strângă informaţii mai exacte asupra adevăratelor mijloace ale contribuabililor şi asupra numărului lor, iar la fiecare trei ani să meargă acel consilier sau un altul şi să facă din nou recensământul fiscal. Aceasta este propunerea din partea consilierilor români, iar cei doi consilieri catolici [74] au protestat într-o a doua anexă sub numărul 12 [75], cum că încă de la început, pe vremea lui Virmond, cu prilejul aşezării Administraţiei, s-a deliberat asupra sistemului de contribuţii şi s-a hotărât ca repartiţia dărilor să se facă după numărul familiilor şi fiecărei categorii de contribuabili să i se impună o cotă parte proporţională anuală, iar prin subrepartiţie locuitorii să fie impuşi potrivit cu mijloacele lor, cei bogaţi să fie obligaţi la prestaţii mai mari, mijlocaşii la prestaţii mijlocii şi cei săraci la cele mai scăzute, şi chiar atunci contele Virmond a găsit că acest proiect este cel mai bun şi l-a aprobat şi de îndată a şi fost observat.

p 478 Dar de fapt un // judeţ se deosebeşte de altul prin natura situaţiei sale în ce priveşte fertilitatea şi uşurinţa desfacerei produselor sale, în schimb lipseşte într-un judeţ ceea ce se află cu prisosinţă în altul, şi lipsa dintr-un judeţ este compensată de prisosul din celălalt; de pildă judeţul Vâlcea întrece judeţul Romanaţi în producţia de vin şi fructe etc. şi dimpotrivă judeţul Romanaţi îl întrece pe acela prin belşugul lui de grâne şi orz; judeţul Jiul de Sus are foarte puţine cereale obişnuite, dimpotrivă are belşug de porumb, cel mai bun vin şi peşte de soi; judeţul Jiul de Jos are belşug de peşte şi broaşte ţestoase şi deşi are destul de puţine cereale, totuşi judeţul acesta este mai bun faţă de celelalte datorită vecinătăţii Craiovei, unde îşi poate desface toate produsele sale; judeţul Mehedinţi însă are întâietate la miere, fân şi păşune pentru vite. Tot astfel stau lucrurile şi cu satele, dintre cari unul are lipsă de lemn, celălalt prisos de fân, unuia nu-i ajung păşunele, un altul este cel dintâi prin ⟨belşugul de⟩ ghindă pentru porci, prin fâneţe sau ogoare de cultură. În satele megieşeşti pare să fie o inegalitate din faptul că unii au pământuri mai mari, alţii mai mici şi totuşi din punctul de vedere al locuitorilor sunt impuşi la o contribuţie egală. Dar când într-un sat megieşesc se găsesc moşneni puţini şi săraci, aceştia sunt ajutaţi cu prilejul subrepartiţiei de birnici şi cu cât este mai întins pământul unui sat de megieşi, cu atât se află în acel sat mai mulţi birnici, care cultivă pământul ce prisoseşte proprietarului fie în dijmă sau pe muncă şi care varsă vistieriei impozitele care le revin pentru acestea. După acest plan de a percepe impozitele după numărul de familii, s-a propus mai departe pe vremea lui Virmond, şi s-a hotărât apoi, ca în regiunile cu pământuri întinse, satele să fie alcătuite din câte o sută de familii, în regiunile cu pământuri de întindere mijlocie de câte 50 de familii apoi în cele mici de câte 25 de familii şi anume pretutindeni să fie grupate lângă biserică pentru ca recensământul să se poată face mai uşor şi repartiţia să se facă mai sigur, iar în afară de aceasta, pentru a pune capăt fugii locuitorilor în satele boierilor puternici [76], unde se adună uneori într-un număr atât de mare în speranţa de a căpăta ocrotire,

---

[74] = Consilierii Vogt şi Nicolae de Porta.

[75] = Anexa nr. 12 la raportul lui Wallis şi Rebentisch purtând semnăturile lui Nic. de Porta şi I.W.D. Vogt, *ibidem*, II p. 445—451.

[76] *Praepotentes*, în sens pejorativ de abuzivi.

www.dacoromanica.ro

încât din lipsă de pământ, fie că încalcă, cu încuviinţarea stăpânilor lor, pământurile satelor vecine sau fug de mizerie şi din această cauză, întrucât sunt cuprinşi în repartiţia impozitelor din acel sat, povara sarcinii cade asupra celor care au rămas pe loc sau vistieria îşi pierde din cuantumul impozitului. O altă fraudă în legătură cu megieşii s-a manifestat la ultimul recensământ prin aceea că cei mai mulţi dintre ei şi-au părăsit propriile lor pământuri şi s-au aşezat în satele boierilor, dar s-au bucurat totuşi de uzufructul propriilor lor pământuri sub ocrotirea unuia sau altuia dintre boieri, evitând să-şi plătească impozitul ca megieşi. Dar toate aceste fapte menţionate mai sus, constatate de însuşi domnul conte Virmond şi apoi confirmate de către Excelenţa sa domnul conte de Königsegg, nu au putut fi niciodată înlăturate prin vreo modalitate care să fie pusă în practică, din cauza intereselor particulare ale boierilor. S-a rămas la metoda amintită mai sus, a repartiţiei impozitelor pe familii, măcar că egalitatea şi echitatea nu au fost întotdeauna respectate. Până în anul 1727, când generalul Tige a ordonat un nou recensământ întrucât de Porta îi scrisese, potrivit cu reclamaţia a zece boieri [77] din cei mai însemnaţi din ţară, arătând că s-ar fi putut înscrie drept contribuabili 30 000 de familii, dar că în catastiful recensământului se trecuseră numai 22 000 ⟨familii⟩, din cauză că recenzenţii scutiseră de recensământ pe cei mai mulţi dintre proprii lor oameni, şi că apoi pentru a cruţa chiar satele prietenilor şi oamenilor lor, au scăzut acest număr la 18 000 de familii.

Potrivit cu acest recensământ inegal a operat Administraţia de atunci şi ea a strâns anticipat două câştiguri, anume luând 8 florini de la megieşi şi 4 $^1/_2$ florini de la birnici, fără contribuţiile în natură; dar din cauză că au fost împovărate celelalte sate şi încărcate cu sumele ce au căzut asupra lor din cauza scutirilor date de ei ⟨celorlalţi⟩, producându-se mai întâi o agitaţie în ţară, au fugit dintr-odată 2 300 de familii din judeţul Romanaţi şi 1 500 de familii din judeţul Vâlcea, pentru care fapt au plecat ce e drept prin judeţe doi consilieri pentru a-i potoli pe locuitori, dar în loc de a se îndrepta lucrurile au plecat încă şi mai mulţi dintre ei, ba şi familiile prietenilor lor şi a scăzut numărul total // al contribuabililor până la 10 000 p. 479
şi astfel cei rămaşi au fost încărcaţi cu o povară încă şi mai mare. Dar alţi doi consilieri s-au dus la directorul suprem la Sibiu şi au propus, în lipsa unei alte soluţii, ca mijloc folositor, ca în loc să fie aşezată contribuţia pe acele familii, să se facă, după obiceiul turcesc, o repartiţie arbitrară a contribuţiei, de unde ar reieşi [78] că în această ţară, lipsită de organizare sistematică, nu se poate introduce nici un alt mod de percepere a impozitelor decât cel arătat la început, anume prin repartiţia pe numărul efectiv de familii existente, ţinându-se seamă de deosebirile de categorii, cu subrepartiţie după mijloacele lor, mai ales că ţăranii nu au un domiciliu stabil [79] şi prin urmare fiscul imperial ar putea uşor fi păgubit; dar această subre-

---

[77] Radu Golescu, fost consilier şi apoi mare spătar; Ştefan Pârşcoveanu, fost vornic; Ioan Băleanul mare portar, Şerban Grădişteanu, Matei Bujoreanu, căpitan de călăraşi, Ilie Otetelişanu, fost vornic, Udrea Zătreanu, Ticul Zătreanu, Barbu Otetelişanu şi Preda Zătreanu. Scrisoarea adresată lui N. de Porta, prin care aceşti zece boieri se plâng împotriva recensământului fiscal, arătând că s-a sporit numărul contribuabililor în satele megieşeşti, dar scăzându-se în satele consilierilor, vornicilor şi ispravnicilor (*ibidem*, II, p. 180—190, doc. 69 din 21 august 1727) e inspirată chiar de N. de Porta!

[78] Aici începe comentariul lui Wallis.

[79] *Kein domicilium fixum halte.* Afirmare mult prea absolută, căci fuga locuitorilor se datora unor împrejurări excepţionale şi nu firii lor.

www.dacoromanica.ro

partiție trebuie să o facă întotdeauna pârcălabul satului împreună cu juraţii săi în faţa sătenilor cu participarea ispravnicului acelei plase şi să taxeze bunurile unuia sau altuia după cum are de plătit un impozit mai mare sau mai mic ; şi satul şi-ar trage un folos dacă ar socoti în suma ce-i este desemnată ⟨şi⟩ bunurile văduvelor care posedă câte ceva şi ale invalizilor şi le-ar lăsa pentru întreţinerea lor doar o vacă sau două scutite de dări, iar acest prisos de bunuri i-ar aduce pârcălabului un spor la taxare şi aceasta ar fi spre uşurarea satului. Şi dimpotrivă pornirea acuma a unui nou recensământ fiscal prin consilieri sau vornici nu ar fi un lucru înţelept, de teama unor noi înşelătorii, ci trebuie să se ţină de hotărârea imperială cu privire la impozitul anual şi la norma prescrisă, căci deşi boierii se leapădă cum că nu ştiu care e numărul de familii de ţărani aflători în satele lor şi prin urmare nu pot să dea o situaţie în scris, totuşi scuza aceasta nu este vrednică de crezare, mai ales că atunci când ar fi chemaţi cu porunci aspre toţi cei din păduri ca să se înapoieze în satele lor, ar putea uşor afla acest număr de la pârcălabii lor ; şi pe de altă parte nici nu ar fi cu socoteală să se facă pe viitor un recensământ fiscal, ci stăpânii moşiilor să predea anual administraţiei o listă în scris a locuitorilor de pe moşiile lor, iar pârcălabii o listă a celor din satele megieşeşti sub semnătura preotului arătând numărul, numele şi porecla sătenilor sub sancţiuni bine stabilite. Drept care nu ar fi nimic mai bun şi mai necesar decât să fie numiţi în sfârşit nişte controlori germani, care să revizuiască numărul de familii din fiecare sat şi pe lângă ei să fie creat un procurator fiscal care să înscrie pedeapsa (= amenda) prescrisă pentru contravenienţi.

În afară de aceste propuneri ale zelului celor doi consilieri [80] catolici, preşedintele de până acum al Administraţiei [81] a propus (?) la anexa numărul 13 că întrucât din cauza emigraţiei aproape neîntrerupte a românilor, intrate în obicei, e cu neputinţă să se facă un recensământ temeinic pentru a putea aşeza un impozit după măsura mijloacelor reale ; el socoteşte că este mai oportun şi mai util să poruncească cu hotărâre boierilor şi fiecărui stăpân de pământ, sub o pedeapsă lăsată la hotărârea sa, mergând chiar şi până la confiscarea tuturor bunurilor (= moşiilor), ca aceştia să predea trimestrial administraţiei o situaţie precisă, în scris, a tuturor familiilor de contribuabili aflătoare pe moşiile lor, împreună cu o descriere clară şi cu taxarea (?) [81] fiecărei gospodăriri ca avere, inventar şi folosinţe ; de asemenea preoţii şi pârcălabii din satele megieşeşti trebuie să predea Administraţiei un recensământ formal al satelor lor ; dar pentru ca să se poată strecura cât mai puţine fraude ar fi necesar să fie numit câte un controlor german în fiecare district şi să i se dea în sarcină în mod special să cerceteze cu sârguinţă la fiecare trei luni fiecare sat care ţine de districtul său şi să iscodească dacă toate familiile au fost trecute în recensământ de către boierii şi stăpânii de pământ, ca şi cele din locurile megieşeşti şi să vadă dacă acestea sunt taxate toate fără excepţie după averea, inventarul şi folosinţele lor. Căci numai el [82] va găsi un mijloc de a se putea aşeza o impunere conformă cu realitatea.

---

[80] = de Porta şi Vogt, *ibidem*, II, p. 451.
[81] *Taxa*, aici în sens de preţăluire.
[82] Czeyka.

www.dacoromanica.ro

4. La cererea contelui Wallis, foştii consilieri Brăiloiu [83], Ştirbei [84], Bengescu [85] şi Strâmbeanul [86] au făcut o expunere asupra faptelor, arătând 1* că ei socot că la ruinarea ţării a contribuit în largă măsură păgubitoarea devalorizare şi depreciere monetară, căci din cauza valorii scăzute a zlotului de partea aceasta a Oltului şi a valorii ridicate de partea cealaltă, comerţul (din care locuitorii şi-ar putea procura bani) e la pământ, de aceea valoarea zloţilor ar putea fi stabilită la cel puţin un florin //. 2. Impozitele nu ar trebui să fie repartizate în raport cu re- p. 480
censământul făcut, potrivit căruia fără deosebire fiecare megiaş a fost impus la 12 florini, birnicul la 8 florini, mărginaşul la 6 florini şi cei din satele fiscului la 5 florini şi a mai fost repartizată contribuţia asupra familiilor numai doar după numărul lor şi nu după calitatea şi capacitatea lor de plată, şi se ştie ce urmări rele au atras după ele acest recensământ şi această proastă repartiţie a dărilor. 3. Ei socotesc necesar ca vornicul fiecărui district, cât şi toţi ispravnicii să cerceteze cu luare aminte toate urmările rele rezultând din recensământ şi să însemne pe toţi invalizii şi săracii care au fost înscrişi ca familii în stare a plăti contribuţie, sau acei care au fost trecuţi de câte două şi trei ori pe listă sub acelaşi nume, sau oameni bătrâni, având un singur fiu care îi întreţine şi care au fost scrişi pe listă despărţiţi de copiii lor şi atât tatăl, cât şi fiul au fost recenzaţi ca fiind în stare de a plăti contribuţia, sau au fost înregistrate alte nume de locuitori care nu au fost niciodată în acele sate, sau au fost unii impuşi mai mult la al treilea şi al patrulea recensământ, din pricina unei amenzi de 5 florini instituită pentru sustragerea pe vremuri de la recensământ a vreunui contribuabil — iar unii ca aceştia — şi cât de mulţi (!) au fugit după recensământ în Banat sau în Transilvania, drept care, în privinţa celor fugiţi dintr-un district sau sat în altul ar trebui să poarte corespondenţă între ei vornicii şi ispravnicii acelor districte şi sate şi totodată să cerceteze dacă nu au venit în satele lor unii locuitori din alte locuri sau dacă nu s-au însurat de atunci încoace sau dacă nu au rămas unii birnici neînscrişi din greşeală sau în alte scopuri : şi atunci s-ar putea lăsa mai departe cei care sunt bine înscrişi şi numai doar satele ei să le reunească din nou şi să nu le lase să fie împărţite în câte patru sau cinci ⟨bucăţi⟩ spre paguba bine ştiută a ţării [87], de asemenea ar mai trebui făcută însemnare *cât* şi *ce fel* de pământuri stăpâneşte fiecare sat, şi cum se numesc ele, câte vii, vite şi mori posedă sau nu, precum şi în ce stare se află toate pe care trebuie să le cunoască cel mai bine vornicii şi ispravnicii sau măcar vătăşeii, pe când dimpotrivă prin pârcălabi şi ţărani nu se poate ajunge la rectificarea recenzării şi la ⟨o bună⟩ întocmire a satelor. Apoi 4.

---

* Aceste cifre încrucişate preced puncte ale expunerii respective.

[83] *Brăiloi* = Dosoftei Brăiloi, consilier din septembrie 1726 până la 27 aprilie 1729. *ibidem* II, p. 107. cf. caracterizarea lui de către de Porta (*ibidem*, II, p. 260).

[84] *Stirbey* = Ilie Ştirbei, consilier din septembrie 1726 (*ibidem*, II, p. 107) până în aprilie 1729 (*ibidem*, II, p. 332 doc. nr. 111 ; cf. caracterizarea lui făcută de către de Porta (*ibidem*, II, p. 261).

[85] *Benzescul* = Staicu Bengescu, consilier din 1726 *ibidem*, II, p. 119.

[86] *Strâmbanul* = Constantin Strâmbeanul, numit consilier în sept. 1726 (*Ibidem*, II, p. 107) până în aprilie 1729 (*ibidem*, II, p. 332 şi urm.). Vezi caracterizarea lui făcută de N. de Porta (*ibidem*, II, p. 260).

[87] *Und nur die Dörfern wiederum zu vereinbaren, nicht aber 4 oder 5 fach zu allschon bekannten Lands schaden abgetheilter zu lassen.*

www.dacoromanica.ro

dacă s-ar înscrie totul în felul acesta, atunci repartiţia ar trebui făcută după puterile fiecăruia şi potrivit situaţiei familiilor, iar pentru uşurarea supuşilor şi îmbierea înapoierii fugarilor vor trebui să fie impuşi ⟨locuitorii⟩ din satele megieşeşti numai doar cu 5 florini, birnicii cu 3 florini, mărginaşii cu 2 florini şi cameraliştii cu 1/2 de florin, iar pentru munci gratuite şi de la unii ca şi de la alţii 1/2 de florin şi pentru darea târgului să le ceară tot atât, însă vama să fie plătită de toţi ca mai înainte şi dimpotrivă să se ceară de la boiernaşi 10 florini, şi de la aleşi 10 florini, potrivit cu mijloacele lor : anume pentru un bou sau o vacă 10 creiţari, pentru un cal 7 creiţari, pentru un stup de albine 4 creiţari şi pentru o oaie 1/2 creiţar. Apoi cum în Oltenia satele sunt prea răsfirate şi se găsesc foarte rar case, ar fi cel mai bun lucru să se dea ordin ca aceştia să se strângă împreună sub un pârcălab şi un jurat şi anume casele megieşeşti, de la 15 până la 20, iar ale birnicilor şi mărginaşilor de la 25 până la o sută şi să-şi ridice case proprii. Dar, în ceea ce priveşte restanţele de doi ani, care nu sunt neînsemnate, acestea nu ar trebui în nici un caz stoarse cu sila, chiar dacă nu se va fi făcut încă nici o repartiţie la sfârşitul lunii iulie a acestui an, şi prin urmare nu se va fi încasat nimic, şi ar trebui să urmeze din nou de la 1 noiembrie anticipaţia pe ⟨anul⟩ 1732, cu atât mai mult că în cazul acesta contribuabilii existenţi, trebuind să plătească pentru cei fugiţi şi pentru cei înscrişi de trei-patru ori sub un singur nume, ar fugi şi ei şi ţara ar rămâne pustie şi urmările ar fi aceleaşi ca şi în trecut, iar pentru viitor se va lămuri mai pe larg modul de recensământ propriu sub numărul 3.

După aceste păreri deosebite, arătate mai sus, îşi expun şi contele Wallis şi baronul Rebentisch pe ale lor şi raportează că mai înainte de a se suprima toate prestaţiile naturale libere extraordinare, obligaţiile de Vorspann şi muncile gratuite, ar fi cu neputinţă să se taie din rădăcină abuzurile şi să se introducă egalitatea, ceea ce atârnă în primul rând de directivele Administraţiei ca bază a tot ce se face. Consilierii Administraţiei nu au fost până acum aproape niciodată uniţi în păreri, ci fracţiunile au fost împărţite în aşa fel încât de fiecare parte ieşeau de cele mai multe ori câte trei voturi egale, din care cauză chestiunile
p. 481 rămâneau nerezolvate, sau catolicii[88] împreună cu prezidentul[89] / pe care-l trăgeau de partea lor, în ciuda celorlalţi, le rezolvau sub propria lor semnătură după bunul lor plac şi cârmuiau despotic, dar împotriva acestui lucru se plâng acuma consilierii schismatici.

De aceea pentru a înlătura aceste inconveniente, va trebui urmărit stăruitor pe viitor ca la prima numire a unui preşedinte şi a numărului de patru consilieri, preşedintele împreună cu doi consilieri să fie catolici ca să poată la nevoie să aibă, în folosul religiei catolice, majoritatea împotriva celor doi schismatici. Dar ca să fie numiţi mai puţin ca doi boieri[90] ar putea să trezească în ţară mare vâlvă şi gelozie. Apoi ei propun ca preşedinte al administraţiei, în locul domnului general Czeyka ce va fi transferat de aici pe colonelul Dietrich[91] din vechiul regiment

---

[88] Consilierii catolici erau Nicolae de Porta şi W. D. Vogt.

[89] = Czeyka.

[90] = Ortodocşi.

[91] Baronul colonel Dietrich Dietrischstein. La începutul anului 1732 instalat ca preşedinte în Administraţia Olteniei. A murit în ianuarie 1733.

www.dacoromanica.ro

Daun. Mai departe ei socotesc că întrucât este urât de toată ţara, ar trebui îndepărtat de aici consilierul de Porta (care de altfel cere pensionarea sa [92] pe motivul vârstei sale înaintate) cu o pensie anuală de 1 500 de florini. Totuşi pentru ca să poată fi folosit *certo modo* în consilii, să fie trimis la Sibiu cu rangul de consilier imperial şi cu o leafă de 1 500 de florini pe an, pentru ca să mai poată fi utilizat în caz de nevoie [93]. Băleanu şi Pârşcoveanu, dimpotrivă, fiind şi aşa amovibili *ad nutum*, nu au nici un drept la vreun alt acord (!), ci pot să fie destituiţi; şi dacă Vlasto şi Vogt rămân în slujbele lor, ar fi numai două persoane de pus în loc : un german şi un român. Despre cel german, contele Wallis crede că, întrucât Vogt a şi fost numit din partea autorităţilor fiscale [94], ar putea fi angajată şi din partea autorităţilor militare o persoană cunoscătoare a limbii şi capabilă; el ar vrea să-şi propună o asemenea persoană în cazul când i s-ar accepta această sugestie. Cât despre consilierul român, amândoi au găsit pe Matei Glogoveanul [95], care — deşi ca aproape toţi boierii nu cunoaşte nici o altă limbă decât cea maternă — are reputaţia de a fi un om cinstit.

Iar dacă ar fi îngăduit să se ia din nou în discuţie foştii consilieri, atunci contează mai mult în administraţie singura persoană a lui Ştirbei, ca a unui bărbat capabil în toate direcţiile şi totodată ca fiu al ţării, decât a altor zece inşi, pentru a capta bunăvoinţa întregii ţări şi pentru procurarea unor bune estimări [96]; şi deşi el este zugrăvit în mod răuvoitor [97] şi s-ar putea ca iubirea sa de moşie [98] să fie peste măsură de mare, totuşi aceasta nu constituie o meteahnă atât de gravă încât să nu fie compensată de celelalte calităţi ale sale.

Prin această schimbare ar rămâne vacant postul de secretar al administraţiei, care ar fi cu atât mai puţin necesar să fie completat cu cât s-ar putea ca direcţia cancelariei să fie încredinţată consilierului Vogt, dacă s-ar aproba acest lucru. Pentru o bună organizare ulterioară, ei au găsit absolut necesar ca să se numească în fiecare judeţ un vornic român, un subvornic sau controlor german şi doi ispravnici români, iar peste toţi aceştia, doi supravornici germani. Aceştia cu ⟨o leafă de⟩ 1 500 de florini şi subvornicii cu o leafă de 300 de florini. În aşa fel ca unul din supravornici să cerceteze cele două districte mari şi celălalt pe celelalte trei şi fiecare să aibă a-şi plăti din banii săi scribii necesari, fără vreo despăgubire de la vistierie.

[Atribuţiile lor]

Cu privire la Vorspann să organizeze în aşa fel etapele p. 482
sau schimburile de cai încât locuitorii să nu mai fie purtaţi, ca în timpul din urmă, de la un capăt al ţării până la celălalt cu o pierdere de timp de câteva săptămâni, cu prăpădirea vitelor şi delăsarea gospodăriei proprii şi constrânşi în cele din urmă să fugă din cauza aceasta . . .

---

[92] *Jubilation*, cf. C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 466—467 regest după cererea lui în care mai pretindea şi acordarea unui sat fiscal în Transilvania sau Ungaria.

[93] De observat această propunere în ciuda aprecierii negative de până aici, dar de Porta putea fi folosit ca instrument al politicii de acaparare a imperialilor.

[94] *Ex parte camerae* (Wallis argumentează că întrucât Vogt a fost numit la recomandarea cameraliştilor, acuma e rândul militarilor să desemneze şi ei pe un membru al Administraţiei).

[95] *den Matthaeum Glogovanul* era vornic. Cf. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 328—329.

[96] *Handgebung guter Anschläge.*

[97] *Malitios*, cf. *ibidem*, II, p. 486, răspunsul Consiliului de război şi al Camerei aulice la propunerea lui Wallis. Acesta se referise la caracterizarea făcută de N. de Porta în 1728 (25 mai), *ibidem*, II, p. 260.

[98] *Lieb für das Land.*

www.dacoromanica.ro

[Control riguros, bună rânduială etc.]. Mulţumită acestor ⟨dispoziţii⟩ s-ar desfiinţa atunci cu totul toată robota de până acum şi s-ar înlătura pentru întotdeauna sub grele răspunderi protecţia particulară pe care şi-au arogat-o consilierii şi exploatarea ei în folos propriu introdusă de ei din cauza aceasta. Să fie rezervată acestor vornici grija nemijlocită a treburilor ţării şi orice dispoziţie venită din partea Administraţiei spre a fi comunicată districtelor *să fie lăsată în seama supravornicilor* în ceea ce priveşte punerea ei în aplicare. Dar pentru ca nici consilierii să nu aibă a se plânge obiectând multele lor osteneli în Administraţie, faţă de deplina lăsare în urmă a tuturor celorlalte retribuiri, contele Wallis şi baronul Rebentisch au socotit echitabil şi de folos pentru slujba lor ca să li se poată ridica lefurile ca un fel de satisfacţie (?) la 2 000 de florini cu un spor de 500 de florini. De altfel, după încuviinţarea acestei propuneri, supervornicii şi controlorii ar fi propuşi ca funcţionari permanenţi şi cei din urmă ar fi totodată declaraţi făţiş ca şefi ai contabilităţii.

Dacă însă dimpotrivă Administraţia ar avea de gând să obiecteze ceva — fie in corpore —, fie unii dintre ei — la această propunere şi să ceară să se justifice înaintea unei comisii de anchetă nepărtinitoare, să li se îngăduie această apărare, dar fără amânarea introducerii noului sistem de organizaţie, care trebuie pus în aplicare fără nici o altă discuţie, şi îndată să se ordone o anchetă pe cheltuiala părţii care ar pierde ⟨pricina⟩ adică Administraţia în întregime sau în parte sau şi provincia însăşi ca parte pârâtă.

Dar pentru a duce ţara la un mai mare folos şi a se mai încasa în parte creanţele actuale şi a le compensa prin excedentul sperat din noul recensământ, ei (= Wallis şi Rebentisch) au găsit singurele modalităţi aflătoare în devizul lor principal alăturat sub nr. 15; drept care au socotit că întrucât nu este bine să se bizuie în împrejurările actuale pe recensământul din anul trecut şi pe presupuse încasări de dări în
p. 483 valoare de 268 608 florini // [pe anul în curs, ei schiţează un proiect de buget pornind de la cheltuielile necesare în suma de 221 688 florini, care va fi repartizată pe categorii de persoane (dări în valoare de 135 512 florini) şi de mijloace materiale (vite, animale, stupi, taxate toate la 94 166 florini). La cheltuieli se mai adaugă nişte *suplimente* pentru Directorul suprem (Wallis) de 3 000 de florini, pentru preşedintele Administraţiei (Czeyka) de 1 500 de florini etc. etc. pentru lemne de foc, pentru Vorspannul extraordinar în slujba stăpânirii, pentru cazărmi, pentru repararea Căii Carolina, pentru caii de poştă, pentru produse naturale acordate unor membri ai Administraţiei, pentru înlocuirea carelor de robotă şi a muncii ţăranilor şi ţărăncilor] se atribuie acestor membri, pentru un car o sumă anuală de 75 de florini, pentru un ţăran 30 de florini, pentru o ţărancă 25 de florini din veniturile extraordinare, apoi
p. 484 pentru chiria de locuinţe... etc. // Iar prisosul care ar rezulta de circa 40 821 de florini în urma scăderii cheltuielilor din suma încasărilor (probabile) trebuie lăsat ţării până la achitarea restanţelor datorate, iar pe viitor va ⟨trebui să⟩ rămână şi chiar ceva mai mult la dispoziţie curţii.

Dar s-ar mai putea observa cu privire... la plata miliţiei sârbeşti că aceasta a rămas în suspensie din timpul rezoluţiei imperiale din 27 aprilie 1729, pentru că s-a ridicat problema dacă se cuvine să aibă în stăpânire bucăţi de pământ pe care să le cultive bucurându-se de un beneficiu pe care nu-l are miliţia regulată germană. Dar atât din ară-

www.dacoromanica.ro

tarea vornicilor, cât şi din răspunsul colonelului de cavalerie de sub numărul 16, rezultă că în afară de ceea ce iau cu arendă sau de ceea ce le trebuie pentru întreţinerea calului lor din serviciu, ei nu se bucură de nimic în plus şi că de fapt nu se înfruptă din nici un alt beneficiu decât acel care e accesibil în acelaşi chip pretutindeni, oricărui soldat. De aceea contele Wallis şi baronul Rebentisch au crezut că plata se cuvine de drept acelei miliţii naţionale [99] etc....

Contele Wallis a mai cerut să i se dea pe viitor casierului instrucţii şi directive să nu apeleze pentru fiecare lucru „*auf die Bancal Anschaffung*" şi să-şi aroge pretenţia că se pricepe mai bine ca Directorul suprem ca să ia în cercetare cazurile de urgenţă [99bis]. Dar el recomandă mai departe (la numărul 17) ca salariaţii care nu sunt plătiţi de atâta timp, şi care trebuie măcar să aibă cu ce trăi, să-şi primească în sfârşit sumele datorate... etc.

Este echitabil ca sporul sperat pe viitor şi care e însemnat în proiect ca fiind la dispoziţia Curţii... să fie realizat în folosul ţării, şi ca excedentul rămas după acoperirea nevoilor să poată fi folosit la defalcarea acestor restanţe.

Contele Wallis şi baronul Rebentisch, înainte de plecare şi pentru a linişti întrucâtva în această privinţă populaţia în aşteptarea ei mereu repetată, au pus să se publice la Craiova şi au poruncit să se publice în judeţele ⟨Olteniei⟩ anexa nr. 18, potrivit căreia zloţii îţi păstrau până la hotărârea ulterioară a curţii imperiale cursul lor de 51 de creiţari urmând ca ei să fie // primiţi în contul dărilor; să fie înlăturate p. 485
toate exacţiunile vamale neîndreptăţite, să fie desfiinţate vama târgului şi „Camerithul" ⟨pentru tranzacţiile⟩ particulare din sate şi puse numai pe cele din târgurile publice şi să fie reduse taxele asupra tranzacţiilor din zilele de hram fixate de mănăstiri, în afară de cumpărăturile cu ridicata sau în cantitate mai mare, care ar avea să fie supuse la vama târgului cu prilejul exportului în afara ţării. Apoi să se stabilească o normă potrivită cu privire la Vorspann şi să fie interzise cu străşnicie toate pedepsele corporale şi torturile aplicate până acum cu prilejul încasării dărilor. De asemenea să se gândească la un recensământ mai bun pe viitor, iar din partea Administraţiei să se facă dreptate neîntârziată şi echitabilă celor care vin cu jalbe şi în sfârşit ca toţi birnicii să-şi lichideze contribuţiile, atât pe trecut, cât şi pe anul curent, fără să mai aştepte vreo execuţie, îndată după publicare de către Administraţie [100], iar cei aflaţi în păduri sau familiile fugite să se întoarcă în decurs de patru săptămâni sau dacă ar refuza sau s-ar împotrivi să fie împuşcaţi şi cei prinşi să fie executaţi de călău prin împuşcare (!).

---

[99] Este vorba aici de miliţia sârbească.

[99bis] C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 484—485 (23 mai 1732). Raport comun al Kriegsrathului şi al Camerei aulice către împărat. [Repartiţia încasărilor, 4/5 pentru cheltuielile ordinare şi 1/5 pentru cele extraordinare]. Şi se crede că trebuie lăsat mai departe *(fehrers)* ca anume generalul comandant să poată să-şi procure necesarul fără alte formalităţi *(ohne weiters)* atunci când este vreo urgenţă *(wo periculum in mora obhanden)* şi îşi ia răspunderea, iar casierul să asculte îndată, iar generalul să raporteze ulterior aici *(anhero)* despre acest transfer *(Passirung)*. Iar dimpotrivă în ce priveşte plata cheltuielilor ordinare el nu este autorizat să dea vreun ordin sau să facă vreo întrebare *(Verordnung oder Anfrag)*, ci casierul va face faţă cheltuielilor pe măsura succesivă a încasărilor aşa precum a şi fost instruit; când va fi însă vorba de o cheltuială militară, ei se vor înţelege împreună şi *darnach die Bancal Anschaffung sogleich zuerlassen scyn wirdet.*

[100] *Asschreibung der Admon.*

www.dacoromanica.ro

După acestea contele Wallis a relatat mai departe despre clerul de acolo, şi că poporul este legat de el până la superstiţie şi că el a cerut încă de multă vreme tuturor egumenilor, vicarilor şi chiar episcopului documentele lor originale de întemeiere, danie, scutire şi altele; iar din cauza mulţimii acestora, a pus să se traducă numai doar inventarul anexat sub numărul 19; indiferent de aceasta e probabil că de Poarta (căci pe atunci Vlasto şi Vogt, lipseau iar ceilalţi doi nu ştiau nimic despre această, ca unii ce erau de aceeaşi religie), după ce lucrul a fost astfel rânduit, a chemat din nou cât mai grabnic la Craiova pe egumenii mănăstirilor închinate patriarhiei de la Constantinopol cu documentele lor ⟨mai sus⟩ pomenite, tocmai când prezenţa lor acasă era mai necesară pentru ⟨bunul mers al⟩ gospodăriei, de care lucru se plânge episcopul sub numărul 20, dar nu atât de mult de aceasta, cât de faptul că egumenii au înţeles spre marea lor spaimă că vor fi preluaţi de Administraţie, ceea ce ar avea de rezultat ca să fie revizuite aceste acte scrise ale lor, ca pe viitor egumenii să fie aleşi şi numiţi de ea şi să li se ceară socoteală de către Administraţie, dar ei au fost încă şi mai loviţi de uimire aflând în taină, de la consilierii Băleanu şi Pârşcoveanu, că după îndepărtarea din slujbă a amândorura, Administraţia va fi alcătuită numai din catolici şi că prin urmare mănăstirile se vor duce cu totul de râpă şi că Administraţia îşi va extinde puterea şi asupra altor biserici; vorbărie de care Administraţia ar fi trebuit după dreptate să se abţină atunci când el, contele Wallis, i-a trimis partea aceasta din cuprinsul rescriptului Consiliului aulic de război doar spre executare. Dar cum Administraţia a comunicat această notiţă episcopului, acesta (episcopul Inochentie) a întocmit un memoriu despre regimul bisericilor domneşti, al celor închinate şi al celor boiereşti şi despre practica nu-
p. 486 mirii egumenilor... etc. // rugând să nu fie schimbată vechea jurisdicţie şi el să-şi păstreze drepturile sale întocmai ca arhiepiscopul sârb.

[Urmează comentariul lui Wallis în aceeaşi formă indirectă:]

Ei cred însă că nu trebuie scos atât de uşor clerul şi în primul rând episcopul din vechile sale datini şi rosturi şi mai departe că mitropolitul Ţării Româneşti nu-şi mai are reşedinţa în ⟨Oltenia⟩ şi că pe de altă parte aşa cum pe vremea domnilor într-adevăr el avea autoritatea superioară în cele duhovniceşti, dar în cele privind alegerile şi administraţia gospodăriei mănăstireşti nu avea sub autoritatea sa decât numai o parte din mănăstiri, tot astfel episcopul trebuie să-şi aibă partea sa deosebită pe care să o controleze el.

Între timp contele Wallis a completat locurile de egumeni rămase încă de câtăva vreme vacante cu vicarii care fuseseră numiţi ad interim şi le-a trimis decretele mai ales că unele mănăstiri suferiseră pierderi destul de mari de odăjdii şi alte lucruri din cauza lungii tărăgăneli. Dar se pare că mitropolitul nu trebuia să ştie nimic despre tratativele amintite sau despre hotărârea mai sus-pomenită.

Este menţionată apoi o plângere a tuturor egumenilor[101] şi o arătare a episcopului subliniind cu cât respect pentru religie s-a purtat M. S. imperială în toate celelalte state ereditare ale sale faţă de ritul ortodox şi cât de mulţumit trăieşte clerul acela spre deosebire de cel român, aflat în acele locuri sub aceeaşi cârmuire. Contele Wallis şi baronul Rebentisch au crezut aşadar că M. S. imperială, în temeiul făgă-

[101] Cf. C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 439—441.

www.dacoromanica.ro

duielii sale celei mai sfinte şi în vederea mulţumirii şi conservării acestei naţiuni, va confirma mai înainte de toate aşezămintele şi privilegiile episcopiei şi ale mănăstirilor şi că alături de aceasta va acorda pe cât va fi cu putinţă noi binefaceri cu ajutorul unor sau altor scutiri şi prerogative şi că de altfel ei trebuie să fie lăsaţi să se bucure de o egalitate absolută cu toţi ceilalţi ce sunt de credinţa lor.

[Urmează înfăţişarea unor alte memorii ale mănăstirilor Tismana, p.486-487
Dintr-un Lemn, a episcopului de Râmnic plângându-se de abuzuri şi cerând scrisori de protecţie, tot astfel mănăstirile Hurez, Cozia, Bucovăţ, Arnota şi Titireciu].

Relativ la toate aceste memorii Wallis şi Rebentisch observă că în p. 487
ce priveşte scutirea de dări a oamenilor îndatoraţi să slujească mănăstirilor, ar trebui să se dea *într-un număr moderat şi numai acelor oameni pe care îi vor trage încoace mănăstirile de pe teritoriul turcesc* [120] şi totodată să se ţină Administraţia românească departe de toate interesele clerului şi să se treacă grija aplicării măsurilor — după rezolvarea lor — unui catolic ⟨care s-ar bucura⟩ de mult mai multă încredere la directorul suprem decât a o încredinţa // vreunui membru al Adminis- p. 488
traţiei, care ar voi să propună de îndată modul de alegere, precum şi de dare a socotelilor, precum şi toate celelalte dispoziţii necesare.

[Urmează propunerile Administraţiei imperiale din anexa nr. 25[103] ca boierii din Oltenia şi Ţara Românească să-şi poată vinde, cu învoirea domnului, pământurile de dincoace şi de dincolo de Olt şi să-şi mărite fiicele în Ţara Românească, cu consimţământul Curţii imperiale şi al domnului. Se menţionează anexa nr. 26 [104] cu privire la stabilirea vacanţei (1 august — sf. Bartolomeu[104bis]; 1—28 octombrie), precum şi anexa 27 [105] cu privire la stabilirea unui rang potrivit boierilor faţă de ofiţerii şi funcţionarii camerali. Sub nr. 28 şi 29 [106] se arată că devalorizarea monedei şi în special a zlotului ar aduce încetarea comerţului cu turcii şi deci sărăcirea populaţiei care nu ar mai fi în stare să-şi plătească dările.

Sunt analizate pe rând cele opt puncte cuprinse împreună în textul boierilor sub titlul de *Provinciae Gravamina* şi menţionate aici ca *der Provinz und eigene Gravamina*. În adevăr urmează analiza plângerii [107] p. 489
privind situaţia boierilor jigniţi şi desconsideraţi de colegii austriaci din administraţie. Apoi textul plângerii din 23. VI. 1731 înfăţişat de 20 de boieri.

E rezumată anexa 30 cuprinzând plângerea şi justificarea celor 4 foşti consilieri Brăiloi, Ştirbei, Bengescu şi Strâmbeanu (21.VI.1731) [108] care cer o cercetare a cazului lor şi o reparaţie a jignirii aduse prin revocarea lor.

---

[102] Adică din Ţara Românească.

[103] Cf. *Hurmuzaki*, VI, p. 424, textul acestei cereri din 23 VI. 1731, iscălite de v. Czeyka, Grigore Vlasto, Nic. de Porta, I.W.D. Vogt, Ioan Băleanu şi Ştefan Pârşcoveanu.

[104] *Ibidem*, p. 456 (6. VI. 1731).

[104 bis] 24 august.

[105] În textul publicat se dă cifra greşit: 26 în loc de 27. Cf. în C. Giurescu, *op. cit.*, II, p. 533, menţiunea despre această cerere cuprinsă în răspunsul Consiliului de război către Wallis şi Rebentisch din 20.VIII. 1732.

[106] Nr. 28 şi 29 se referă la Memoriul iscălit numai de cei trei boieri români din Administraţia Craiovei şi care s-a publicat în Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 428—429 (25. VI. 1731).

[107] Cf. Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 425—427.

[108] *Ibidem*, p. 421—422.

www.dacoromanica.ro

De asemenea şi Anexa 31 [109] în care aceiaşi foşti consilieri laudă realizările lor din trecut şi critică activitatea consilierilor în funcţie, cer să fie recompensaţi prin scutirea de oierit... etc. După analiză urmează arătarea imputărilor aduse foştilor consilieri: că ar fi răspândit zvonul că se vor pune noi dări şi se vor dubla cele existente, că au primit mulţi bani de la cler pentru a zădărnici proiectul Administraţiei, că atunci când sunt în Craiova „zădărnicesc orice bună orânduială", că nu permit dependenţilor lor să-şi plătească contribuţia, că unii din ei s-ar gândi să fugă din provincie pentru că nu ar avea nimic de pierdut aici, că s-ar fi gândit să ia ţara în arendă. În sfârşit sunt expuse cererile lor: ca împreună cu urmaşii lor să fie scutiţi de toate dările, ca birul, oieritul, dijmăritul, vinăritul, tutunăritul, să fie asimilaţi cu nobilii din Transilvania, să fie scutiţi (cu privire la casele şi moşiile lor) de încartiruiri militare, să nu plătească vamă la produsele gospodăriei sau la cumpărăturile făcute pentru folosirea proprie, să nu poată fi judecaţi decât de directorul suprem şi ca cei pe care îi vor pune ciobani la ei să fie scutiţi de contribuţia personală, rămânând însă supuşi celorlalte dări (oierit, dijmărit, vinărit, tutunărit). //

p. 489 Anexa 32 [110] cuprinde o altă formulare a plângerii foştilor consilieri şi a cererii lor de a li se da scutire de dijmă pentru 1 000 de oi fiecare din ei.

Gen. Wallis opiniază că ei ar merita tot atâta consideraţie cât şi alţii. Anexa 33. O cerere similară care arată pagubele boierilor în gospodăriile lor... e primită cu sugestia să se mulţumească boierii cu scutirea de dare personală acordată boierilor pentru slugile pe care ar putea să le atragă de acum încolo în Oltenia din părţile turceşti (= Ţara Românească).

Anexa 34 [111] plângerea clerului şi a boierimii din Oltenia care cer să li se aplice regimul din Transilvania... etc.

Anexa 35 în legătură cu înleznirile cerute pentru clădirea unei spiţerii (farmacii).

Urmează punctul despre o eventuală lucrare de lărgire a văii Haţegului, precum şi cel despre oportunitatea mutării capitalei la Ţânţăreni.

---

[109] Nu se află publicată nici în colecţia Hurmuzaki şi nici în C. Giurescu *op. cit.* Cuprinsul trebuie să semene cu cel al anexei nr. 32.

[110] Hurmuzaki, *op. cit.*, VI, p. 421—422.

[111] *Ibidem*, p. 417—418.

www.dacoromanica.ro

INGINERUL MILITAR, MAIORUL, APOI COLONELUL I. C. WEISS

(? — după 1737)

Maiorul I.C. Weiss din armata imperială din Transilvania, inginer militar, ca şi Fredrich Schwanz, a avut şi el misiunea de a cerceta Oltenia în 1731, 13 ani după anexare, în vederea stabilirii unui plan de fortificaţii în punctele sale esenţiale, indicate de altminteri mai înainte de Schwanz în *Descrierea* sa comunicată Consiliului de Război în 1723.

După faza dintâi a lucrărilor pornite de Habsburgi în Oltenia, ocupată încă din 1717, şi anume întărirea mănăstirii Cozia şi a Episcopiei de la Râmnic, urmată apoi de realizările de un caracter permanent de după anexare, anume construirea fortului de la Câineni, ca un corectiv al tăierii Căii Carolinc în masivul Carpaţilor în vremea generalului de Stainville şi apoi a succesorului său, Virmond, a urmat o nouă fază de pregătiri militare în preajma noului război austro—turc.

Comandantul imperial, generalul Franz Wallis, l-a însărcinat deci în 1731 să cerceteze locurile din Oltenia cu o poziţie tare, susceptibilă a fi fortificată. În urma raportului întocmit de Weiss, generalul Wallis a ales Ţânţărenii, Casa Lazaretului de la Vadul Diului (Calafat) şi Casa Băniei de la Craiova, unde s-ar fi putut refugia Administraţia imperială a Olteniei în caz de vreo năvălire neaşteptată a tătarilor.

La 17 august 1732 inginerul Weiss a înaintat un alt raport prin care arăta costul acestor fortificaţii, propunând ca, în locul unei cetăţi la Ţânţăreni care nu se putea ridica în timp de pace potrivit dispoziţiunilor păcii de la Pasarowitz, să se facă numai cazărmi şi un depozit de alimente, întărite prin palisade. Propunea de asemenea să se clădească fortificaţii deghizate pe lângă casa carantinei de la Vadul Diului în faţa Vidinului, spre a împiedica pătrunderea turcilor în Oltenia.

Din cauza crizei financiare prin care trecea Imperiul habsburgic nu s-a dat curs decât numai acestui proiect din urmă, astfel că în anii 1737—1739 se găsea la Calafat un post militar prevăzut cu trupe imperiale.

Iminenţa unui război ruso—turc, încă din 1735, şi intenţia hotărâtă a imperialilor de a se înfrupta şi ei din pradă au dus la declaraţia lor de război din 6 iunie 1737. În previziunea unui atac turcesc, i s-a cerut lui Weiss la începutul lui 1737 să construiască două redute la locurile de vărsare ale râurilor Olt şi Jiu. Dar la 27 februarie 1737, generalul Wallis raporta că Weiss nu crede că e cazul să se conformeze acestui ordin întrucât pe de o parte este de presupus că armata imperială ar ocupa din vreme posturi în Valahia de est (= Ţara Românească), ceea ce ar pune-o la adăpostul unui atac venind de acolo, iar pe de altă parte aceste redute ar fi inundate cu desăvârşire la creşterea apelor şi în tot cazul ar fi prea depărtate una de alta pentru a se putea ajuta între ele şi de aceea ar mai trebui instalate posturi de comunicaţie intermediare. [Iar cât priveşte un atac al turcilor pe apă, forţându-şi intrarea de pe Dunăre pe aceste râuri folosite drept cale de pătrundere], ei nu ar putea să intre cu şeici grele pe aceste râuri în sus la nivelul scăzut al apei, ei mai fiind şi expuşi la focuri de armă de pe amândouă malurile acestor ape, putând foarte bine trage şi de pe un mal pe altul. Şi că dimpotrivă în eventuali-

www.dacoromanica.ro

tatea unui atac din Ţara Românească, ar trebui ridicate două redute la Slatina şi Scărişoara unde s-ar putea încerca trecerea Oltului. Aşadar se aştepta un nou ordin din partea Consiliului de război (C. Giurescu, *op. cit.*, III, pp. 102—103).

Cum perspectivele războiului purtat de ruşi în preajma Moldovei îi conferea o importanţă deosebită, Weiss a fost însărcinat să se refere asupra trecătorilor şi drumurilor ducând din Transilvania spre Iaşi, capitala domnului, spre Brăila, cetatea turcească, sau spre Hotin, de asemenea ţinut de turci. În scurtele sale, *Observaţii asupra principatului Moldova*, trimise de el din Alba Iulia la 18 mai 1737 el mai evocă şi episoade din vremea infiltrării imperialilor prin munţi şi prin mănăstirile Caşin şi Mira în 1717, aminteşte de raidul generalului Rönne asupra Brăilei şi descrie şi metoda tătarilor de a traversa râurile cu carele lor prin locuri fără vad. Sunt indicate şi distanţele dintre localităţi şi arătate şi locurile bune pentru aşezarea de tabere. Textul acestui referat se află publicat în C. Giurescu, *op. cit.*, III, pp. 118—121. Cât priveşte pe acel al *Scurtei descrieri a mănăstirilor... etc. din Oltenia*, manuscrisul original, anexat la acel al *Descrierii* lui Schwanz, se află la biblioteca Academiei Române sub cota: *ms. german no. 10.* El a fost publicat împreună cu o interpretare amănunţită a schiţelor şi desenelor în perspectivă ale mănăstirilor şi palatului din Brâncoveni, de către Al. A. Vasilescu în „Arhivele Olteniei", VII, 1928, pp. 248—286, şi 1930, pp. 176—178; 208—210. Amplul studiu al editorului a fost redat şi în teza sa *Istoria Olteniei sub austriaci*, Bucureşti, 1929, p. 151—157 împreună cu figurile mult reduse din original.

p. 282 SCURTĂ DESCRIERE A MĂNĂSTIRILOR CELOR MAI ÎNSEMNATE ŞI A LOCURILOR MAI APĂRATE DIN OLTENIA AUSTRIACĂ, ÎMPĂRĂTEASCĂ, ANEXATĂ PLANURILOR ŞI PROSPECTELOR[1]

Ar fi trebuit în adevăr, să fi început chiar de la Turnu Roşu până la capătul Viei Caroline, mai jos de mănăstirea Cozia; dar deoarece chiar anul trecut s-au făcut planurile acestor locuri, şi s-a alcătuit o descriere separată.
p. 283 //am vrut să adăugăm numai urmarea acelei descrieri de la Râmnic ⟨aici⟩ în ţară.

Planul şi prospectul Litera A. Înfăţişează mănăstirea românească de călugări şi reşedinţa episcopală de la Râmnic, aşezată mai sus de târg la trei ceasuri bune de Cozia, şi la o jumătate de ceas de Via Carolina. Această mănăstire este înconjurată cu o întăritură însă destul de ruinată şi trebuie să fie reparată, căci în timp de război ar putea fi ocupată milităreşte şi aprovizionată cu alimente şi sprijinită de ⟨postul de⟩ la Cozia. În timpul ultimului război cu turcii, husarii lui Pivoda au ţinut ocupat acest post, după ce mai înainte, un căpitan din fostul regiment Braun stătuse acolo cu 150 de oameni din infanterie.

Acum însă se află în cazărmile clădite acolo o companie de cuirasieri din renumitul regiment Hontoischen.

Planul şi prospectul Litera B. Înfăţişează mănăstirea românească de călugăriţe „Dintr-un lemn", aşezată la şase ceasuri de Râmnic care îşi trage numele de la o capelă făcută acolo dintr-un copac şi clădită de un singur om. Această mănăstire este în afara liniei de comunicaţie şi nu poate sluji ca post al unei garnizoane.

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul german (aflat în volumul manuscris de la Biblioteca Academiei Române cu cota ms. germ. no. 10) publicat în „Arhivele Olteniei", VII, 1928, p. 282 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Planul şi prospectul litera C. Înfăţişează mănăstirea românească de călugăriţe Bistriţa, aşezată la patru ceasuri de mănăstirea „Dintr-un lemn".

Aceasta este o mănăstire frumoasă şi puternică, pe un munte înalt şi lângă râul Bistriţa. Aproape, dar mai sus pe munte se află încă o mănăstire, numită Arnota. Această mănăstire poate fi de asemenea ocupată în timp de război şi folosită ca un post de comunicaţie lângă munte; de asemenea se poate păstra acolo o provizie de cereale, căci tătarii nu s-au încumetat niciodată să se ducă în acest loc şi pe acest munte.

Planul şi prospectul Litera D. Înfăţişează cea mai frumoasă mănăstire de călugări din Oltenia, numită Hurez, aşezată la două ceasuri de mănăstirea Bistriţa. Această mănăstire a fost clădită de domnul român Constantin Brâncoveanu şi are o biserică foarte frumoasă, acoperită cu plumb şi aramă, precum şi un frumos paraclis şi o biserică alături, într-o curte. Aici a stat în timpul războiului un locotenent-colonel cu şase sute de oameni, astfel că şi în viitor această mănăstire va putea fi ocupată; de asemenea se va putea păstra în ea o provizie de alimente.

Planul şi proiectul Litera E. Înfăţişează mănăstirea românească de călugări numită Polovraci, aşezată la patru ceasuri de Hurez. Această mănăstire este de asemenea aşezată pe muntele din care izvorăşte râul Olteţ; în faţă însă are o câmpie mare şi frumoasă pe care răposatul domn general de Stainville avusese intenţia să aşeze sediul Administraţiei şi să o înconjure totodată cu o întăritură bună, mai ales că în acel loc nu se putea ajunge decât prin faţă. Iar nu departe de aici la Novaci [2] s-ar fi aflând o // potecă ce trece peste munţi în Transilvania între Miercurea şi p. 284
Sebeşul săsesc care vara se poate străbate în timp de douăsprezece ceasuri şi care ar putea fi uşor transformată într-un drum de care; astfel că ar putea fi ocupată şi păstrată, de asemenea, în timp de război.

Planul şi prospectul Litera F. Înfăţişează puternica mănăstire românească Tismana, aşezată pe un munte stâncos la trei ceasuri de Brădiceni [3]. Aceasta este o mănăstire foarte veche; acolo izvorăsc din stânci mai multe pârâuri şi chiar curge prin mănăstire un râu care se numeşte Bestera (= Peştera), ieşind dintr-o peşteră sau grotă săpată de natură în stâncă. În această peşteră se poate pătrunde foarte departe înăuntrul său, mai bine de câteva sute de stânjeni în lungime, până unde se îngustează şi nu se mai poate trece mai departe, ci numai apa curge ieşind din acea strâmtoare. Această mănăstire a fost ocupată în timpul ultimului război cu turcii, în anul 1717, de turcii veniţi de la Orşova, călăuziţi de câţiva haiduci [4] dintre cei care ocupaseră ⟨milităreşte⟩ mănăstirea şi care trecând la turci i-au trădat pe cei din mănăstire. Turcii au ocupat mănăstirea şi i-au ars acoperişul şi au măcelărit pe ceilalţi haiduci, care se aflau acolo, şi pe călugări, afară de cei ce şi-au găsit scăparea în peştera mai sus-amintită, dar curând, până în două ceasuri, turcii au plecat din nou; de altfel ar putea foarte bine fi ocupată în timp de război pentru că nu se poate ajunge la ea decât pe un front foarte îngust; de aici duce şi o potecă spre Caransebeş, unde se ajunge în opt ceasuri.

---

[2] *Novatz*, urmează *Heissmarck*, corect Reussmarkt şi *Mulbenbach*, corect Mühlenbach.

[3] *Prodicin*.

[4] Termen folosit pentru luptătorii neregulaţi din populaţia creştină ridicaţi contra turcilor.

www.dacoromanica.ro

Planul şi prospectul Litera G. Înfăţişează o mănăstire românească numită Strehaia aşezată la o zi bună de drum de Orşova. Această mănăstire este înconjurată cu o întăritură veche de pământ cu cinci rondele care pentru o mai bună apărare ar putea să fie izolate în chip de bastione pe unde s-ar putea retrage husarii sau cavaleria în această mănăstire şi fortificaţie şi ar putea-o ţine ocupată în vremuri grele. Chiar s-au gândit să pregătească acest loc ca post principal, dar aceasta nu se poate din cauza munţilor care se află în apropiere; dar totuşi acest loc poate să fie sprijinit de cel din Orşova.

Planul Litera H. Arată proiectul unei întăriturî în jurul casei Băniei [5] şi a bisericii româneşti, pe dealul de la Craiova, unde s-ar putea retrage administraţia de acolo şi boierii la o năvălire tătărască neaşteptată, mai ales că se află acolo şi o magazie de provizii; deoarece acum acest proiect nu costă mult şi totuşi ar putea oferi o defensivă bună — după cum se poate vedea din plan şi profil — aş socoti acest lucru (cu toată supunerea şi nu ca o părere definitivă) cu atât mai necesar cu cât poate oferi Administraţiei ţării o siguranţă mai bună în timp de război.

Planul Litera I. Înfăţişează proiectul unei reşedinţe (capitale) în Oltenia austriacă pe dealul de la Ţânţăreni [6], nu departe de locul unde
p. 285 Gilortul se varsă în Jiu şi // acolo se împreună cinci văi, anume de la Târgu Jiu, Bengeşti, Polovraci, Strehaia şi Craiova, astfel că s-ar fi făcut foarte bine dacă s-ar fi folosit chiar de la început acest loc ca scaun al Administraţiei, mai ales că ţinutul de acolo are aer sănătos şi destulă apă de izvor; şi de asemenea acolo este centrul Olteniei noastre; de aceea acest proiect a fost întocmit pentru acest ţinut numai în acest scop: ca atunci când s-ar hotărî ridicarea unei reşedinţe în Oltenia austriacă, să se poată propune acest ţinut, mai ales că nu s-ar face nimic de prisos şi nici costisitor, şi totuşi fortificaţia este proiectată foarte bine pentru apărare.

Planul şi proiectul Litera K. Înfăţişează proiectul unei noi case de lazaret în forma unei redute prevăzută cu o întăritură [7] care ar putea fi aşezată la Vadul Diului [8], în faţa Vidinului, pe înălţimea unde fusese odinioară o întăritură romană, mai ales că acum casa ruinată a lazaretului se află sub apă din cauza revărsării Dunării. Flancurile acestei fortificaţii însemnate sub litera C ar putea fi săpate încetul cu încetul sub cuvânt că ⟨se fac⟩ pivniţele unde să-şi ţină mărfurile negustorii opriţi în această carantină, iar lucrările din faţă [9] vor fi alcătuite deocamdată numai din palisade, unde s-ar săpa apoi îndată şanţul în timp de război şi s-ar da acestei fortificaţii adevărata ei figură şi rol defensiv, prin urmare această casă de lazaret ar putea fi întrebuinţată ca un depozit principal şi ca un post în faţa Vidinului şi ar putea aproviziona cu provizii cavaleria noastră aşezată dincoace...

...În faţa Nicopolului, în părţile Ţării Româneşti se află un sat numit Turnul unde s-ar mai găsi încă ruinele unui oraş roman [10], care se afla acolo odinioară, şi unde vin şi turcii din Nicopol la târgurile săptămâ-

---

[5] Pentru această construcţie, cf. Al. A. Vasilescu, *Casele Băneşti din Caiova în sec. XVIII*, în „Arhivele Olteniei", VI, 1927, p. 9—19 şi V. Drăghiceanu, *Zidurile Băniei din Craiova*, *ibidem*, p. 246—248.

[6] Pentru importanţa acestui punct, cf. *Descrierea Olteniei*, de Schwanz.

[7] *Retrenchement.*

[8] *Vadul Diului*, adică la Calafat.

[9] *facen* — termen de fortificare deşemnând parapetul cu şanţul său.

www.dacoromanica.ro

nale şi la târgul anual şi au legături cu Valahia de acolo (= Oltenia). Nu este mai puţin remarcabil faptul că un mare lanţ de munţi de la Izlaz până la Nicopol // care alcătuieşte totodată şi malul de dincolo al Dunării p. 286
este constituit din cremene curată, care se găseşte acolo din belşug.

Planul şi proiectul litera M. Înfăţişează castelul Brâncoveanu aşezat la două ceasuri de Olt pe care domnul român Brâncoveanu (care a fost executat la Constantinopol) l-a clădit pentru el ca un palat de agrement şi l-a numit după numele său [11]; dar în timpul ultimului război cu turcii a fost foarte rău ruinat de tătari şi întreaga lemnărie a acoperişului a fost arsă astfel că e mare păcat de el, întrucât în timp de război acest castel ar putea fi prevăzut cu o întăritură cu palisade şi ar putea fi folosit pentru aşezarea acolo a câtorva trupe. Acolo se mai află o mănăstire românească, în vale, împreună cu un sat. Şi situaţia de acolo este foarte plăcută.

Aşadar aceasta este scurta descriere a celor mai de seamă mănăstiri, cât şi a locurilor cu poziţie mai tare din Oltenia împărătească, împreună cu planurile şi proiectele cuvenite . . .

SCURTE OBSERVAŢIUNI ASUPRA PRINCIPATULUI MOLDOVEI [12]

18 mai 1737

Pasul numit al Ghimeşului, prin care se merge din Transilvania în p. 118
Moldova, este din toate pasurile drumul cel mai lesnicios pentru trăsuri, deoarece se poate călători mereu pe vale de la graniţa Transilvaniei până la Dunăre. De la graniţă ajungi mai întâi la satul Comăneşti [13] pe valea râului Trotuş la o depărtare de o zi de drum. Acesta este locuit numai de aşanumiţii plăieşi care păzesc trecătoarea : acolo se află şi vama Moldovei ; şi deoarece în acest loc se sfârşesc munţii care îngustau până aici valea, s-ar putea face acolo o întăritură bună, mai ales că la stânga e un drum lateral care ocoleşte un munte mare prin satele Văsieşti [14] şi Moineşti [15] şi care jos, la vărsarea râului Tazlău în râul Trotuş se uneşte cu drumul principal, după ce merge însă mai înainte de la satul Moineşti pe valea Tazlăul Sărat, apoi pe râul Tazlău la vale ; şi la o jumătate de zi de drum de la acest râu Tazlăul — care în privinţa adâncimii şi a lăţimii seamănă cu Trotuşul — se află târgul Bacău pe râul Bistriţa, // care atunci când se p. 119
umflă apa, se trece cu pluta. Până aici treci un deal mare. De la Bacău drumul cel mai drept duce prin codri mari anevoioşi, cale de o zi, la oraşul de scaun şi cetatea domnului, Iaşi, aşezat pe pârâul Bahlui. Dacă însă vrei să ocoleşti aceste păduri anevoioase, drumul cel mai uşor, dar lung de două zile de mers, este cel de la Bacău, prin târgul Roman — unde râul Moldova,

---

[10] Părere împrumutată din *Descrierea Olteniei* a lui Schwanz.

[11] În realitate şi clădirea şi numele Brâncovenii existau încă din vremea lui Matei Basarab. Domnul Constantin Brâncoveanu a refăcut cu mai multă strălucire clădirile învechite.

[12] Traducerea s-a făcut după textul german din C. Giurescu, *op. cit.*, III, p. 118—121.

[13] În jud. Bacău.

[14] Azi înglobat oraşului Moineşti.

[15] Notă marginală : N.B. la satul Moineşti ţâşneşte din pământ un fel de noroi gros, unsuros, numit de localnici păcură, care se foloseşte la unsul carelor şi al cureleior şi se vinde uneori.

www.dacoromanica.ro

care nu-i mare, poate fi trecut călare —, iar mai jos la Roman, se trece cu luntrea râul Siret mare și lat. La două ceasuri de la satul Comănești numit mai sus, se află pe drumul principal Târgul Ocna, unde se găsesc ocne, iar pe distanța dintre ele sunt satele mici Dărmănești și Dofteana. Ceva mai la vale pe râul Cașin, la o depărtare de un ceas de la drum, pe dreapta, se află o mănăstire, care fusese mai înainte înconjurată cu zid [17]. În timpul războiului din urmă cu turcii [18], a fost ocupată de un locotenent imperial cu 30 de călăreți și vreo 200 de pedestrași ardeleni; dar la sosirea tătarilor, nu numai că a trebuit s-o părăsească, dar tătarii au aruncat în aer cu praf de pușcă această mănăstire făcând-o de nefolosit, întocmai cum au ruinat, cam în aceeași vreme, mănăstirea Mera [19], care se afla la patru ceasuri mai sus de Focșani și în care fuseseră ⟨postați⟩ vreo 300 de soldați din Transilvania. Îndată mai jos de Ocna se află târgul Trotuș, unde valea e foarte largă și bună pentru așezarea unei tabere. La o jumătate de ceas mai jos de Trotuș curg râurile Oituz, unde este trecătoarea Breț, iar la stânga, râul Tazlău, unde se unește drumul lateral numit mai sus cu drumul principal de pe râul Trotuș. De aici până la satul Domnești [20], unde Trotușul se varsă în Siret, cale de o zi, este aproape numai drum pietruit. Râul Trotuș trebuie de asemenea să fie trecut de trei ori, când apa nu-i prea mare, iar dacă e mare, se merge pe mâna dreaptă, peste un pod de piatră agățat de malul râpos [21], numit Adjud [22]. De aici se poate sau trece Trotușul și apuca pe dreapta [23], sau trece Siretul și apuca pe stânga, pe Siret la vale, căci în amândouă părțile este un drum bun, neted, care merge de la Domnești până la Brăila, cale de o zi și jumătate. De fapt la dreapta ⟨drumul⟩ este ceva mai sigur pentru o trupă în marș, pe când
p. 120 de la Bilieșt [24] // până în josul râului Buzău, la Măxineni [25], este o regiune mlăștinoasă și plină de smârcuri; de aceea în aceste părți nu este vreo teamă că ar fi condiții favorabile unui atac al dușmanului, chiar dacă acesta ar fi apucat să treacă Siretul, ceea ce se poate face cu luntrea, în patru locuri, anume la „Schunkulassa" [26], Mărășești, „Krak" [27] și Șerbănești [28]; pe lângă această din urmă localitate treci drumul mare. Această localitate are foarte multe vii. De la Măxineni pe dreapta la zece ceasuri în munți se află târgul Focșani, pe râul care la obârșie se numește Putna, apoi Milcov și în sfârșit Sireț el. El ține pe jumătate de Țara Românească și pe jumătate de Moldova.

De la Măxineni mai sunt patru ceasuri până la Brăila, unde Siretul se varsă în Dunăre [29]. Aici au turcii o cetate, care în afară de ziduri este

---

[16] Toate trei în jud. Bacău.

[17] Mănăstirea Cașin, ctitorie a lui Gheorghe Ștefan (1653—1658).

[18] Războiul din 1716—1718. Este vorba de încercarea imperialilor de a realiza o acțiune similară ocupării Olteniei, punând stăpânire pe mănăstiri și încercând chiar să-l captureze pe domn, și nu de operații de război. Pentru amănunte, cf. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I.

[19] *Myera* — ctitoria lui Constantin Cantemir, pe valea Milcovului.

[20] În jud. Vrancea.

[21] *über eine an die Berge bei einem praecipitio angehenkte Brucken.* Aici cuvântul *Berge* la feminin e cuvântul francez *berge*, adică țărm, mal.

[22] *Didioa* (!)

[23] Adică spre munte.

[24] *Bilaest*, lângă Focșani, jud. Vrancea.

[25] Sat în jud. Buzău.

[26] Neidentificat.

[27] Neidentificat.

[28] Sat aproape de vărsarea Bârladului în Siret, jud. Galați.

[29] De fapt la N de Brăila, la Barboși.

www.dacoromanica.ro

întărită cu pălănci. În războiul trecut dintre turci şi moscoviţi [30], s-a despărţit un general rus[30 bis] cu 8 000 de oameni de grosul oastei care se afla la Huşi, cale de o zi de la Iaşi, pe râul Prut şi au mers prin Focşani la Brăila, a ocupat-o de la turci, dar când ruşii au fost bătuţi la Huşi — de care a fost vorba mai sus — a fost nevoit după câteva zile s-o părăsească. La un sfert de ceas dincolo de râul Siret se află târgul Galaţi, nu departe de Dunăre; la două ceasuri de acolo, lângă satul Giurgiuleşti [31] se varsă Prutul în Dunăre.

De la Galaţi până la Bender sau Tighina se socoteşte un drum de patru zile cu boii, dar de aici până la Hotin 5 zile bune de drum. De la Hotin duce drumul poştei, peste Tabăra, Ştefăneşti şi Stânca [32]; lângă aceasta din urmă se găseşte într-o stâncă o peşteră mare, în care se pot ascunde, în cazul unui atac duşman, până la 300 de oameni. Prutul se trece la 5 ceasuri de Iaşi în locul numit Cornul lui Sas [33] cu luntre; în lipsa acestora, tătarii ştiu să se descurce cu multă îndemânare. Împletesc din trestie sau alte nuiele un fel de leasă, cuprinsă între patru beţe, o leagă pe aceasta de coada calului, se aşează cu bagajele pe leasă şi trec astfel înot un râu oricât de mare. Pentru transportarea căruţelor, jupoaie câţiva boi, cos pielea laolaltă, le umflă ca pe nişte cimpoaie, leagă sub căruţe două sau trei de acestea, după mărimea greutăţii, trec câţiva cai pe malul celălalt al râului, // leagă apoi o funie lungă de căruţe, prind apoi caii la p. 121
ea şi în felul acesta trag căruţele peste râu.

Tătarii din Bugeac fac dese incursiuni în Moldova, de aceea nu departe de târgul Fălciu, aşezat pe Prut, într-o pădure deasă, stau nişte trupe pentru a-i mai împiedica; această pădure se numeşte Codrul Tigheciului. Dar de o parte şi de alta a acestei păduri, a cărei lăţime e abia de câteva ceasuri, locul este deschis din toate părţile şi se întinde o câmpie mare, netedă până mai sus de Tighina, unde între Nistru şi Prut se află păduri mari şi dealuri mici. Soroca este o cetate pe Nistru, la graniţa cazacilor, pe unde obişnuiesc să intre moscoviţii.

---

[30] În 1711. Pentru acest episod, cf. *Călători*, VIII, p. 638.
[30 bis] Karl Ewald von Rönne.
[31] Pe malul stâng al Prutului, la nord de Reni.
[32] Toate trei aşezate la Prut.
[33] Loc şi vad la Prut, la satul Perieni la nord de Iaşi.

www.dacoromanica.ro

JOHN BELL OF ANTERMONY

(1691—1780)

John Bell, vestit călător insular, cunoscut sub numele de John Bell of Antermony, s-a născut în localitatea cu acest nume, din Scoția, în anul, 1691. A studiat medicina, dar, stăpânit de pasiunea călătoriilor, și-a practicat numai incidental profesiunea; o mare parte din viață a petrecut-o în călătorii. În 1714 a plecat la Petersburg, unde cu sprijinul unor prieteni, a izbutit să se alăture unei ambasade trimise de Petru I în Persia. Această călătorie a durat din vara anului 1715 până la sfârșitul anului 1718. În anul următor a plecat cu o ambasadă trimisă de țar în China, de unde s-a întors în Petersburg la începutul anului 1722. Încă în același an însoțește pe Petru I în expediția care avea să se sfârșească cu ocuparea orașului Derbent de la perși. În timpul războiului dintre ruși și turci din anii 1735—1739, John Bell a fost însărcinat de cancelarul imperial Ostermann și de rezidentul britanic la St. Petersburg, Claudius Rondeau, cu o misiune confidențială la Constantinopol. Trebuia să prezinte la Poartă unele propuneri menite să ducă la o acomodare între cele două puteri beligerante.

John Bell pleacă din Petersburg la 6 decembrie 1737 și, urmând drumul obișnuit spre Constantinopol, prin Moldova și Dobrogea, trece Nistrul la Soroca, merge la Iași, reședința domnului, apoi la Bender, unde trebuia să ia contact cu autoritățile turcești, și-și continuă apoi drumul spre capitala imperiului turcesc, prin Ismail, Tulcea, Babadag și Bazargic.

La întoarcere a trecut prin Galați, Iași și Soroca; la 17 mai 1738 era la Petersburg.

A îndeplinit funcția de secretar al misiunii diplomatice britanice în Rusia apoi de însărcinat cu afaceri între 16 octombrie 1739 și 10 iunie 1740.

Retrăgându-se apoi din viața diplomatică, Bell s-a stabilit la Constantinopol, îndeletnicindu-se cu comerțul, iar în 1747 s-a întors în patrie. S-a stabilit la moșia familiei, Antermony, unde a și murit, la adânci bătrânețe, în 1780. Detaliile biografice în *The compact edition of the Dictionary of National Biography*, vol. I, Oxford Univ. Press, 1975, p. 129—130.

Bell a scris interesanta relatare a călătoriilor sale pe care a publicat-o sub titlul: *Travels from St.-Petersburg in Russia to diverse parts of Asia*, Glasgow, 1765, 2 volume. Curând a apărut și o traducere franceză: *Voyages depuis St. Petersburg en Russie dans Diverses contrées de l'Asie*, Paris, 1766, 3 volume.

Partea privitoare la țara noastră a fost publicată în *Uricariul* lui T. Codrescu, XXIV, p. 215 și urm.

Este analizată de N. Iorga în *Histoire des relations anglo-roumaines*, p. 53 și urm. și *Istoria românilor prin călători*, II (București, 1928), p. 129.

www.dacoromanica.ro

[CĂLĂTORIA ÎN MOLDOVA ŞI DOBROGEA][1]

1737

La 30 [decembrie 1737] [2] am ajuns la Ţiganovka [3], ultima localitate de la graniţa Poloniei. Este un sat mare, şi împrăştiat aşezat pe malul răsăritean al râului Istru [4], care se chiamă astăzi Nistru şi serveşte de graniţa între Polonia şi Moravia (!). De cealaltă parte a râului se află oraşul Soroca : cel dintâi oraş din principatul Moldovei, anexat acum stăpânirilor turceşti (!). În aceiaşi seară am trimis servitorul la Soroca, pentru a înştiinţa pe comandant sau, cum i se zice, pe pârcălab de sosirea mea. p. 385

A doua zi, 1 ianuarie 1738, comandantul Sorocăi, un grec care se numea Petrache[5] a trecut râul îngheţat ca să mă viziteze şi mi-a spus că-i pare foarte rău că nu mă putea lăsa să trec fără o poruncă anume a domnului Moldovei [6], care şade la Iaşi şi căruia îi va trimite de îndată un curier în acest scop, arătându-şi speranţa că voi aştepta cu toată răbdarea răspunsul. Seara a venit din nou să mă vadă, mi-a arătat multă cinste şi mi-a adus în dar vin, fructe etc., ceea ce nu era de dispreţuit într-un loc unde puţin lucru se putea cumpăra cu bani.

[La] 2 ianuarie, domnul Petraki mă anunţa că s-a întors curierul cu ordin de la domn//să-mi facă rost de cai şi de o escortă până la Iaşi. p. 386

Cum nu mai aveam nevoie de cazaci, i-am trimis înapoi la Kiev, dar i s-a îngăduit domnului Norov[6 bis], locotenentul lor, să mă însoţească la Iaşi. Acesta este ofiţer într-un regiment de infanterie. Cazacii îşi mai aveau un ofiţer al lor în afară de acesta. Soroca nu este decât un orăşel frumos aşezat pe malul apusean al râului, ca la vreo 30 de leghe la sud-est de Hotin şi cam la aceeaşi distanţă spre nord-vest de Bender. Oraşul e locuit în majoritate de moldoveni amestecaţi cu ceva greci, evrei şi turci. Este apărat de un turn vechi în care se află nişe tunuri de puţin folos. Cursul Nistrului urmează aici pe o albie foarte adâncă, între maluri verzi foarte înalte. Regiunea dimprejur e mănoasă în grâne şi bogată în păşuni grase.

În dimineaţa zilei de 2 ianuarie, am plecat din Tiganovka şi trecând râul pe ghiaţă am ajuns la Soroca, unde găsind caii pregătiţi acolo, mi-am luat rămas bun de la d. Petrache şi mi-am urmat mai departe drumul. Am poposit, pe la prânz, la un sat mare numit Căinari [7]. Cea mai mare parte din locuitori pieriseră de ciumă în vara trecută, dar acuma frigul potolise mult boala. De cum//am schimbat caii de poştă, am plecat din Căinari şi după ce am străbătut o regiune frumoasă am sosit pe înnoptate într-un sat mare numit Măgura [8], unde am petrecut noaptea. În ziua de 3, am plecat din Măgura şi trecând Prutul, am ajuns la Iaşi, unde am fost bine găzduit într-o locuinţă bine încălzită. A doua dimineaţă, adică în ziua de 4, am fost condus la palatul domnului (care e numit şi gospodar) p. 387

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul publicat sub titlul: *Travels from St. Petersburg in Russia to diverse parts of Asia*, Glasgow, 1763, vol. II, p. 385—397.

[2] Toate datele sunt după stilul vechi.

[3] *Tzikanofka.*

[4] Confuzie evidentă din cauza apropierii fonetice Nistru—Istru. Numele antic al Nistrului se ştie că era Tyras.

[5] *Petroky.* Este vorba de pârcălabul Petrache Duca.

[6] Grigore al II-lea Ghica, în a doua domnie (1735—1739).

[6 bis] *Noroff*

[7] *Kaynar.* Aşezat la S V de Soroca, azi raion Floreşti, Republica Moldova.

[8] *Meygura,* La S de Bălţi, azi raion Floreşti, Republica Moldova.

www.dacoromanica.ro

al Moldovei, ce se intitulează Alteţă Serenisimă, deşi primeşte această demnitate de la sultan sau mai de grabă de la marele vizir şi e păstrat în acea demnitate numai doar atâta timp cât vor ei. Nu i se încredinţează alte puteri decât administrarea afacerilor civile. Se numeşte Grigore Duca [9] (!), este dintr-o familie de greci (!) foarte onorabili şi se bucură în general de un nume bun. El m-a tratat cu mare cinste şi politeţe, arătând părerea sa de rău că nu îi stă în putinţă să mă lase să merg de-a dreptul la Constantinopol, ci că trebuie să merg mai întâi la Bender, unde voi afla pe seraschier, care are comanda principală în aceste părţi. Nu ar fi fost voia mea să mă abat atâta din drumul meu, dar cum nu era nimic de făcut, m-am supus. Domnul a poruncit unui căpitan bosniac şi la doi soldaţi moldoveni
p. 388 din garda sa să mă însoţească//până la Bender, căci era tot ce putea face pentru mine în împrejurările de faţă.

Ţinutul dintre Soroca şi Iaşi este întrucâtva deluros, pământul este mănos, păşunea minunată. De-a lungul Prutului sunt păduri mândre cu tot felul de copaci aparţinând acestei clime. În preajma Iaşilor şi a altor oraşe sunt vii întinse producând struguri din belşug din care se scot cantităţi mari de vin de calitate inferioară, care este consumat în Polonia şi în alte ţări vecine, pentru care moldovenii sunt plătiţi cu sume considerabile de bani gata.

Oraşul Iaşi este aşezat într-un şes întins, pe râulcţul Bahlui, la vreo 30 de leghe la nord-vest de Bender. Poate cuprinde vreo două sau trei mii de case, cele mai multe de lemn. Locuitorii sunt creştini de ritul grec. Palatul domnului este o clădire veche în stil gotic [10], construită din piatră şi cărămidă. Aduce cu un vechi castel venerabil şi cred că a fost clădit anume astfel, această ţară fiind în toate vremurile expusă ravagiilor neamurilor barbare.

p. 389 În ziua de 5, după ce m-am despărţit de//d. Norov, care s-a întors la Kiev, am pornit din Iaşi, însoţit de căpitanul meu bosniac, de cei doi moldoveni şi de servitorul meu. Am ajuns seara la un sat mare numit Vălcinetı [11] aşezat într-o vale roditoare la vreo două leghe spre sud-est de Iaşi şi acolo am poposit.

În ziua de 6 am plecat din acest sat de dimineaţă şi am ajuns seara în alt sat numit Chişinău, unde am rămas noaptea. În ziua de 7 am părăsit Chişinăul. Pe drum am întâlnit un mare număr de tătari, care mergeau într-o expediţie în răsărit, deşi vremea era foarte rece cu un ger cumplit. Aceşti oameni călіţi m-au însoţit tot drumul până la Bender, unde am sosit seara.

Ţinutul dintre Iaşi şi Chişinău e foarte frumos, dar spre Bender devine mai secetos şi mai uscat şi nu mai pare să aibă pământul aşa de bun şi nici păşuni aşa de bune ca locurile pe care le străbătusem.

Moldovenii sunt cu toţi creştini, şi sultanul le îngăduie un guvernator sau domn de religia lor. De acest privilegiu, se bucură ei de mulţi ani.
p. 390 El nu trebuie însă socotit ca o favoare însemnată sub//o cârmuire de fier ca aceea a turcilor. Trebuie să recunoaştem, totuşi, că astăzi jugul lor e mult mai uşor şi purtările lor mai omeneşti decât la prima lor venire şi

---

[9] Greşit. Domn era Grigore al II-lea Ghica (1735—1739).

[10] În sensul de stil vechi şi demodat.

[11] *Voltzinitz.* La vest de Călăraşi (e mai degrabă la sud-est decât la nord-est de Iaşi), azi r. Străşeni, Republica Moldova.

www.dacoromanica.ro

așezare în Europa, deși sunt încredințat că două treimi din teritoriul Moldovei se află complet pustiit în clipa de față. Se pare că este un sistem hotărât al politicii turcești de a depopula toate țările dinspre marginile creștinătății, nelăsând decât numărul trebuitor de oameni pentru aprovizionarea armatelor și a garnizoanelor.

Deoarece ciuma bântuise la Bender în tot cursul anului precedent și nimicise aproape toată populația orașului, noi cum am ajuns cam la o milă de oraș am părăsit drumul luând-o spre dreapta, pentru a merge în tabăra turcească, unde seraschierul sau comandantul principal se află pe câmp cu toată armata sa în jurul său. Cartierul general era bine întărit cu un șanț adânc prevăzut cu palisade și cu tunuri, dar trupele erau adăpostite sub pământ, în bordeie acoperite cu crăci de copac și cu pământ, având o deschizătură la mijloc prin care să iasă fumul și fiind și îngrădite cu un gard de nuiele de jur împrejur. În aceste condițiuni mizerabile au petrecut iarna acești bieți oameni. Am fost condus împreună cu căpitanul meu bosniac într-una din aceste hrube, care seara se umpleau cu un mare număr de ofițeri turci//din cei mai aleși. Asemenea mizerii și multe altele însoțesc p. 391
adesea războiul cel nimicitor. Seraschierul se numește Gengi-Ali-pașa, sau Ali-pașa cel tânăr, cu toate că are acum vârsta de aproape șaptezeci de ani și e cunoscut ca un comandant foarte viteaz și neobosit.

În ziua de 8, seraschierul a trimis la mine pe secretarul său, care mi-a pus mai multe întebări în legătură cu călătoria mea și m-a rugat să atribui doar nevoii neînduplecate neajunsurile locului meu ⟨de găzduire⟩. Seara, secretarul a venit din nou și mi-a spus că peste două sau trei zile se va termina sărbătoarea Bairamului și că atunci voi putea merge mai departe spre Constantinopol cu escorta cuvenită. Până atunci a poruncit unui ofițer să-mi dea lucrurile de care aș avea nevoie ce puteau fi găsite acolo. În această situație neplăcută am fost silit să aștept terminarea sărbătorilor, stând cinci nopți nesfârșite închis în baraca mea. Am aflat oarecare ușurare în tovărășia căpitanului meu care a rămas cu mine în tot acest timp.

În dimineata zilei de 12, secretarul a venit să-mi spună că seraschierul a numit un cihodar sau ofițer, care aparținea marelui vizir [12] și doi tătari, ca să mă însoțească până la Constantinopol, //și că eram liber să plec p. 392
când vreau. Această veste bună mi-a făcut mare bucurie, căci din clipa sosirii mele în tabără, fusesem ca și prizonier, cu toate că trebuie să recunosc că ei au fost foarte îndatoritori cu mine și că s-au îngrijit să-mi asigure tot confortul pe care îl îngăduiau mijloacele locului și împrejurările momentului.

N-am putut să văd Benderul decât de la distanță. Dar se știe bine că este o cetate importantă, bine și serios fortificată cu întăriturі corespunzătoare. Este așezată într-un șes, lângă râul Nistru și a fost des pomenită în analele vremurilor din urmă, căci a servit ca loc de refugiu acelui neînfricat și nesocotit rege Carol XII, regele Suediei, după ce l-au învins rușii în lupta de la Poltava, în anul 1709.

Cu toate că epidemia nu încetase la Bender, totuși de aici ne făceam noi rost de proviziile noastre zilnice.

De îndată ce au fost pregătiți caii am părăsit această tabără ciumată [13] atât în sensul literal, cât și în sensul alegoric al cuvântului. Deși

---

[12] Yeken Mehmed pașa (1737—1739).

[13] *plagny* (cu sens și de chinuitor).

www.dacoromanica.ro

caii mei se găseau într-o stare foarte proastă, din pricina oboselii campaniei
p. 393 din urmă şi din lipsă de adăpost//în cursul vremii foarte aspre care a urmat, totuşi seara am reuşit să ajungem la un oraş numit Căuşani [14], care este locuit de tătarii din Bugeac. Este aşezat la sud-est de Bender. Aici am avut o locuinţă bună. Locuitorii erau binevoitori şi primitori. La masa de seară am stat lângă un tătar bătrân care părea a fi un om de seamă printre ei. Acest bătrân mi-a pus mai multe întrebări despre Europa şi mai ales despre Casa de Lorena, ceea ce ne-a surprins destul de mult. Primul fel de mâncare ce mi s-a servit a fost un pilaf şi el mi-a zis pe franţuzeşte că nu e gătit după felul franţuzesc. A urmat o convorbire între noi în limba franceză, pe care o vorbea foarte bine, în care mi-a povestit că fiind în Ungaria cu armata turcă, a fost luat prizonier de ducele de Lorena [15], care comanda armata imperială, că Alteţa Sa l-a luat în serviciul său şi că a rămas la el mulţi ani, şi după ce l-a tratat cu multă omenie, în cele din urmă i-a dat libertatea împreună cu voia să se întoarcă în ţara sa; favoare extraordinară pe care o recunoştea cu mult respect şi gratitudine.

p. 394 În ziua de 13 luând alţi cai am plecat din Căuşani//şi am călătorit spre vest în direcţia Dunării, părăsind locurile mai ridicate şi intrând în întinsul numit stepa Bugeacului, care este netedă, uscată, stearpă şi necultivată. Totuşi se află ceva păşuni bune îndeosebi pentru oi din care însă armata turcească a lăsat puţine în fiinţă. Spre noapte am ajuns la „Kongly" [16], unde se află vreo duzină de cocioabe împrăştiate locuite de tătari. Noaptea aceasta am petrecut-o, împreună cu caii noştri, sub un şopron întins. În ziua de 14, cum nu era nimic să ne atragă ca să rămânem mai mult, am pornit la drum dis-de-dimineaţă şi am înaintat pe această câmpie pustie, fără a da de vreo casă sau vreun copac, în tot cursul zilei. Seara am ajuns la un sat tătăresc numit „Tatar — kioi" [17], unde am fost destul de bine găzduiţi şi ospătaţi. La 15 am plecat din „Tatar-kioi" şi am ajuns seara în oraşul Ismail, aşezat pe malul nordic al vestitului fluviu al Dunării, pe care localnicii o numesc Dunai. Locul este atrăgător, de acolo se poate zări Marea Neagră. Locuitorii sunt mai ales turci. Aici am fost foarte bine găzduiţi şi am găsit pâine şi vin.

Dunărea e foarte lată aici şi despărţită în mai multe braţe de nişte
p. 395 insule destul de mari, dar când se varsă în Marea Neagră, //toate aceste braţe se unesc formând o singură gură la vărsarea în mare [18]. Ţărmul de miazănoapte e format din terenuri ce merg înălţându-se, cel de miazăzi este străjuit de dealuri înalte. Mi se pare că Dunărea aici poate fi comparată cu Volga la Astrahan, atât pentru lăţimea sa, cât şi pentru cantitatea sa de apă. Atât cât am putut observa, toate râurile mari de la Volga încoace au maluri înalte în partea din apus şi joase în cea de răsărit.

În 16, am trecut braţul nordic al Dunării, cu luntrea, până la prima insulă, dar celelalte braţe fiind îngheţate, am încălecat şi am mers, ba călare, ba pe jos, tot restul drumului pe gheaţă, care în multe părţi era zgrunţuroasă şi inegală cu creste mari, constând din sloiuri mânate împreună şi îngrămădite unul într-altul de vânturile puternice din nord-est şi de repe-

---

[14] *Kaushan*. Este capitala tătarilor din Bugeac, azi r. Tighina, Republica Moldova.

[15] Carol de Lorena a fost comandantul trupelor austriace în războiul cu turcii din 1683—1699.

[16] *Kongly*, probabil, Congaz pe Ialpug la S de Comrat, azi Republica Moldova.

[17] *Tatar-kew*, probabil = Tatar Copceac la S de Taraclia, azi Republica Moldova.

[18] Eroare vădită.

www.dacoromanica.ro

ziciunea curentului. Unele din crestele de gheaţă erau înalte de şapte sau opt picioare pe puţin, ceea ce ne-a silit să facem cu piciorul cea mai mare parte din drum. Totuşi seara am ajuns cu bine într-un oraş numit Tulcea, care se află pe malul sudic al fluviului, la patru leghe de Ismail, unde am găsit găzduire şi ospătare.

Tulcea este capitala [19] vechiului regat//al Traciei, ajunsă astăzi o p. 396
provincie a Imperiului otoman, cunoscută sub numele de Bulgaria. Bulgarii, care sunt creştini, de ritul grecesc, locuiesc în cea mai mare parte în sate, oraşele, în general, fiind locuite de turci. Se află aici un vechi castel părăsit, care trebuie să fi fost clădit de europeni şi cum ⟨oraşul⟩ se înalţă între dealuri pe malul fluviului, aşezarea sa e foarte plăcută.

La 17 am plecat de aici de dimineaţă, şi am ajuns pe la prânz într-un oraş mare numit Babadag, aşezat într-o vale încântătoare înconjurată de dealuri, din vârful cărora se deschide spre răsărit o priveliste nesfârşită, cuprinzând bine şi ţărmul Mării Negre.

Se crede că poetul Ovidiu a fost surghiunit în aceste locuri, ce nu puteau fi prea plăcute unui om care-şi petrecuse tinereţea la curtea lui Augustus. Acest poet îndrăgostit, descria în cartea sa „De Tristibus", în chipul cel mai patetic, felul de viaţă//din anii săi din urmă într-un ţinut p. 397
cu o climă atât de deosebită de aceea atât de blândă din Italia.

Am plecat din aceste locuri după ce am schimbat caii şi am ajuns seara la un sat numit „Kaybaly" [20]; ne aflam încă la o oarecare distanţă de el, când am fost învăluiţi într-un vârtej de zăpadă, din a cărui pricină ne-am rătăcit şi dacă întâmplarea nu ar fi făcut să auzim lătratul unui câine, am fi petrecut noaptea pe câmp.

La 18, am plecat din Kaybaly pe ninsoare şi am ajuns la un alt sat, numit „Danna-Kew" [21], unde am petrecut noaptea.

În 19 am trecut printr-un ţinut foarte frumos, unde am găsit foarte puţină zăpadă şi am sosit seara la Cobadin [22], unde am petrecut noaptea.

Am ajuns în 20 în oraşul Bazargic, unde am rămas noaptea. Acest oraş e locuit de turci, greci şi bulgari.

[La 28 ian. soseşte la Constantinopol, de unde pleacă înapoi spre ţară, îndreptându-se prin Iaşi, la 8 aprilie].

La 26 [aprilie], trecui Dunărea, cu luntrea, într-un loc numit Ga- p. 420
laţi [23], câteva leghe mai sus de Ismail şi la 29 am ajuns la Iaşi. A doua zi am mers în audienţă la domn [24], care m-a primit//în chipul cel mai pre- p. 421
tenţios.

A poruncit să mi se dea cai cu doi oameni din garda sa care să mă însoţească până la graniţa Poloniei. De asemenea a trimis un ofiţer ca să mă conducă până la Nemirov.

Am plecat din Iaşi la 1 mai şi a doua zi am sosit la Soroca. De aici am plecat mai departe, la 3 am trecut Nistrul [25] ... etc.

---

[19] Inexact.

[20] Neidentificat.

[21] Cf. lista poştelor unde apare între Ester şi Medgidia. Poate Derinchioi?

[22] *Kabady*.

[23] *Kalass*.

[24] Acelaşi Grigore al II-lea Ghica.

[25] La 17 mai 1738 sosea la St. Petersburg.

www.dacoromanica.ro

LISTA

poștelor și distanțelor de la Petersburg la Constantinopol

p. 424

De la Soroca la Iași

De la Soroca la Căinari [26]	12	mile engl.
Heciu [27]	12	„
Măgura	24	„
Râul Prut	12	„
Orașul Iași	12	„
Total	72	„

De la Iași la Bender

De la Iași		
la Rosinar [28]	12	mile
Vălcineți	15	„
Cojușna [29]	24	„
Chișinău	6	„
Bender	24	„
Total	81	„

p. 425

De la Bender la Dunăre prin pustiul Bugeac

De la Bender		
Căușani	12	mile engl.
Kongley [30]	14	„ „
Tatar[31]	30	„ „
Izmail	21	„ „
Total:	77	„

De la Ismail la Provadie.

De la Ismail, peste Dunăre.

De la Tulcea	12	mile engl.
Babadag	18	„
„Kaybaly" [32]	18	„
„Cobadin" [33]	6	„
Ister[34]	6	„
„Dannakaw" [35]	6	„

[26] În fostul județ Soroca.

[27] *Hetsh.* La E. de Bălți, azi r. Lazovsk, Republica Moldova.

[28] Neidentificat. Poate Răzina, la E. de Ungheni, azi r. Ungheni, Republica Moldova.

[29] *Koshushne* la N.V. de Chișinău, azi r. Strășeni, Republica Moldova.

[30] Cf. mai sus n. 16.

[31] În text: greșit *Tarkarken*, la S de Caraclia.

[32] Neidentificat.

[33] Această localitate ca și cea următoare nu apar în relație, ci numai în acest itinerar. În nici un caz nu poate fi vorba aici de Cobadin, care apare mai apoi sub numele de Kabady.

[34] Ester, la V. de Palazul Mic.

[35] Oare Dunachioi sau Derinchioi?

www.dacoromanica.ro

Kara Su [36]	12	„
„Kabady" [37]	12	„
Ali-beg kioi [38]	12	„
Bazargic	24	„
Usheny [39]	6	„
Provady [40]	24	„
Total:	156	mile engl.

[36] = Medgidia.
[37] = Cobadin.
[38] Ali-bei-kioi.
[39] Localitate in Bulgaria.
[40] Ibidem..

www.dacoromanica.ro

KELEMEN MIKES

(1690—1761)

Kelemen Mikes, secui de origine, s-a născut la Zagon (Trei Scaune) în Transilvania în august 1690. A intrat de tânăr în slujba principelui Transilvaniei Francisc Rákóczi II pe care l-a urmat la 1711 în exil. Prin Polonia a ajuns în apusul Europei, în Franța, unde a stat până în anul 1717, când s-a îmbarcat împreună cu Rákóczi la Marsilia spre a se duce la Gallipoli, căci sultanul Ahmed III voia să se slujească de fostul principe al Transilvaniei în lupta sa cu împăratul Carol VI.

Mikes a însoțit pe stăpânul său la Constantinopol, iar după încheierea păcii de la Passarovitz care spulbera toate nădejdile lui Rákóczi, l-a urmat în 1720 la Rodosto (Tekirdağ), unde a trăit cu alți unguri exilați. După moartea lui Rákóczi (8 aprilie 1735), Mikes a intrat în slujba fiului mai mare al acestuia, Iosif, pretendent la principatul Transilvaniei.

În urma izbucnirii războiului austro-ruso-turc și a ocupării Țării Românești de austrieci (1737), Iosif Rákóczi a fost chemat în septembrie 1737 de la Rodosto la Constantinopol, și Mikes l-a urmat.

După recunoașterea pretendentului ca principe al Transilvaniei (25 ianuarie 1738), Mikes l-a însoțit la Cernavodă de unde a fost trimis la București spre a saluta pe domnul Constantin Mavrocordat. Aceasta a fost prima călătorie a lui Mikes în Țara Românească (februarie 1738).

Întors la Cernavodă, și-a urmat stăpânul la Vidin, de unde acesta a dat la 3 iunie 1738 un manifest. Dar în urma zădărnicirii încercărilor lui Rákóczi de a ridica Transilvania împotriva imperialilor — care-l învinge la Orșova —, exilații s-au întors la Cernavodă spre a se pune sub protecția oastei marelui vizir. Aici pretendentul a murit la 10 noiembrie 1738.

Neputându-se întoarce al Rodosto din cauza opoziției turcilor, Mikes s-a îndreptat prin Țara Românească, unde a fost foarte bine primit de Constantin Mavrocordat, spre Moldova. S-a stabilit câtva timp la Iași, unde s-a întâlnit cu emigranții unguri Csáky și Zay, ajungând șeful opozanților transilvani. Dar teama de ocupația rusească l-a determinat să se întoarcă în Țara Românească, la București, unde a stat până la sfârșitul lunii mai 1740, când turcii i-au îngăduit să se întoarcă la Rodosto, unde a murit la 2 octombrie 1761.

De la Mikes a rămas un număr de peste 200 de scrisori sau mai bine zis, memorii alcătuite după moda timpului, în formă de scrisori; o parte din ele se referă la timpul petrecut în țările noastre. Scrisorile sunt adresate unei mătuși, care nu era de fapt decât un personaj închipuit, căci Mikes a păstrat foarte slabe legături cu rudele sale lăsate în Transilvania.

Aceste scrisori de o mare valoare literară au fost publicate în Ungaria în peste zece ediții complete și peste 25 selective începând cu cea tipărită pentru prima oară la Szombathely în 1794. Cel mai erudit exeget al vieții și operei lui Mikes, cercetătorul maghiar Lajos Hopp, este în același timp și editorul operelor complete ale amintitului autor, din care au apărut până acum 4 volume, la Budapesta, între 1966—1980, sub egida Academiei maghiare de științe.

În România, *Scrisorile din Turcia* au fost editate în ultimele decenii — în culegeri selective — de patru ori (în 1955, 1963, 1967 și 1974). Ultima ediție, apărută la Cluj-Napoca, în 1974, sub îngrijirea lui Daniel Veress, este și cea mai completă; editorul ei s-a ocupat și de viața și activitatea exilatului maghiar în două cărți intitulate *A rodostoi csillagnézo* ... (Telescopul din Rodosto), Cluj-Napoca, 1972 și *Mikes és a szülöföld. Tanulmányok* (Mikes și pământul natal.

www.dacoromanica.ro

Studii), Bucureşti, 1976. De asemenea amintitul editor din Budapesta, Lajos Hopp, a publicat în ţara noastră lucrarea de sinteză *Mikes és világa* (Mikes şi lumea sa), Bucureşti, 1973.

Scrisorile privitoare la călătoriile lui Mikes prin Ţara Românească, Moldova şi Dobrogea au fost traduse parţial de Octavian Prie în periodicul „Unirea" din Blaj în 1909, p. 198—215. C.I. Karadja a însărcinat pe Russo, arhivar la fostul consulat general român din Budapesta, să traducă scrisorile datate din Cernavodă Iaşi şi Bucureşti, publicându-le în „Analele Dobrogei", Constanţa, IV (1923), no. 4, p. 106—117 şi „Ioan Neculce", Iaşi, 1924, no. 4, p. 261—263. O reluare a ediţiilor Prie şi Karadja s-a datorat şi lui Ştefan Khell, *Impresiile lui Clement Mikes despre Principatele Române în „Scrisorile turceşti"*, apărută în „Convorbiri literare", LXXII (1939), nr. 11—12, p. 1843—1848.

Mai recent a apărut la Editura Kriterion volumul: Mikes Kelemen, *Scrisori din Turcia* (versiune românească de Gelu Păteanu, prefaţă de Paul Cernovodeanu, selecţie, aparat critic şi postfaţă de Daniel Veress), Bucureşti, 1980, constituind cea mai completă traducere a epistolelor apărută până acum în România.

În istoriografia română N. Iorga a făcut cel dintâi o analiză a scrisorilor lui Mikes în anexa studiului său intitulat: *Francisc Rákóczy al II-lea, învietorul conştiinţei naţionale ungureşti şi româneşti*, în „Analele Academiei Române", seria a II-a, M.S.T., tom. XXXIII (1910—1911), p. 32—33.

SCRISORI

Scrisoarea 133 [1]

Cernavodă, 19 februar 1738

Am ajuns aici, slavă Domnului, ieri, după multe greutăţi, dar sănătoşi. Ieri a fost lăsata secului, dar noi am început să postim chiar de ieri, şi dacă vom urma să postim aşa cum am început vom ajunge să flămânzim, căci aici nu am găsit nimic. Poate că mai târziu va fi mai bine, căci vom rămâne aici câtva timp. Pe drum a nins foarte mult, mai ales după ce am trecut munţii [2]. Aproape peste tot sunt sate frumoase bulgăreşti, unde am găsit de-ale mâncării şi vin destul ... p. 108

Cernavodă se află într-un loc foarte urât, dar este un sat mare cu // case frumoase. Locuitorii sunt jumătate români, jumătate bulgari, iar turci puţini. Aici sunt mulţi negustori bogaţi care fac negoţ mai mult prin Transilvania. Casele sunt toate făcute la fel ... p. 109

Scrisoarea 134

Cernavodă, 5 martie 1738

... Ieri m-am întors din Bucureşti. Principele [3] mă trimisese să duc salutări lui Constantin vodă [4]. Acesta m-a primit cu multă cinste şi a trimis să mă aducă cu mare pompă. Cât timp am stat acolo [5], domnul m-a găzduit

[1] După traducerea lui Russo, apărută în „Analele Dobrogei", an IV, (1923), no. 4, p. 108 şi urm., comparată cu ediţia din 1980.

[2] Balcanii.

[3] Josef Rákóczi (1700—1738).

[4] Constantin Mavrocordat, în a treia domnie din Ţara Românească (1734—1741).

[5] Mikes a sosit la Bucureşti la 14 februarie 1738 şi a plecat la 18 februarie (cf. C. Dapontes, *Ephémérides Daces* (ed. É. Legrand), II, Paris, 1881, p. 70).

www.dacoromanica.ro

şi tot astfel mi-a şi dat drumul. Am trecut Dunărea încolo şi încoace fără neajunsuri.

... Astăzi a sosit scrisoarea vizirului [6] şi ea cuprinde tot felul de făgăduieli. Ne spune că ni se vor da 30 000 sau 40 000 de oameni ... etc. ... La sfârşit scrie că trebuie să mergem de aici la Vidin. ... Poarta crede că îndată ce vom ajunge la Vidin, toată Ţara Ungurească şi toată Transilvania vor fi călare şi vor veni la noi. Poate că ar fi aşa dacă ar mai trăi bătrânul nostru domn [7]. Dar acum, să nu dea Dumnezeu să vină cineva la noi.

Scrisoarea 148

Bucureşti, 11 iunie 1739

... Aici ne-au primit cu mare cinste încă afară din oraş. Ne aştepta şi prânzul gata într-o mănăstire [8]. Domnul a trimis pe secretarul său înaintea noastră ; tot acesta ne-a şi ospătat din partea domnului. Iar după prânz
p. 110 am intrat în oraş // cu pompă în careta Măriei sale ... La 5 am pornit din Cernavodă în bună tovărăşie cu János Pápai [9], care a venit pe aici ca să se vindece şi cu domnul Zay [10] ... Ieri domnul şi-a trimis careta sa după noi şi am dat ochii cu el — am stat la el aproape un ceas. E şaşiu de un ochi, dar de minte nu, căci are destulă, deşi mintea lui e de culoare grecească. ... Mintea grecilor nu se poate spune că e cu totul neagră, dar este foarte întunecată, căci veşnic umblă numai să înşele pe alţii. Domnul are grădină şi casă afară din oraş [11], acolo am dat ochii cu el. Nu-i vorbă, stă în tabără [12] acolo, dar oare nu trebuie să-şi păzească varza ? Ziua stă în casă, noaptea doarme sub cort, căci când comandantul este în tabără — dacă ar fi chiar şi numai în grădina cu varză — şi tot trebuie să stea acolo cât stă şi comandantul în tabără ... Domnul ne-a dat şi o trăsură şi cai de poştă şi căruţe, de aceea ... vom pleca mâine mai departe. Ne-au dat şi câţiva ostaşi români spre a ne însoţi, căci nu cred că ne-ar apăra. Dar cel puţin ar duce veste domnului dacă s-ar întâmpla să fim prinşi. Nu mai am alte veşti decât că ieri a trecut pe aici un sol rus. Merge la vizir. Nu e greu să ghiceşti că umblă să încheie pace ....

Scrisoarea 149

Iaşi 21 iunie 1739

... Am sosit aici cu bine. Până la Focşani am venit domneşte în trăsura domnului. Poate că era chiar trăsura celui dintâi domn al Ţării Româneşti[13]. Oricum, dar era o trăsură. De la Focşani am venit foarte încet, căci pretutindeni caii de poştă sunt foarte proşti. Dar ce călătorie fermecă-
p. 111 toare am făcut ! Nu vorbesc de vreme, căci a plouat într-una, mai ales // în Moldova eram ca nişte cocoşi plouaţi — dar nu pot admira îndeajuns

---

[6] Yeken Mehmed Paşa, mare vizir otoman (1737—1739).

[7] Francisc II Rákóczi a murit în 1735.

[8] Mănăstirea Văcăreşti, ctitoria lui Nicolae Mavrocordat.

[9] Fost diplomat al lui Francisc Rákóczi II. Vezi *Călători*, VIII, p. 229—236

[10] Zsigmond Zay, tovarăş de pribegie al lui Francisc Rákóczi II, decedat în 1758.

[11] Casele domneşti de la Foişor, ridicate de Nicolae vodă Mavrocordat.

[12] Tabăra se afla pe câmp (Ton Kampen) aproape de Cotroceni (cf. Dapontes, *Ibidem*, I, p. 75).

[13] Aluzie la vechimea ei.

www.dacoromanica.ro

locurile frumoase pe care le străbate omul de la București până la Iași. Ce păcat că pământurile acestea frumoase și bogate stau pustii ! Căci în decurs de două zile, doar odată dacă am dat peste locuințe omenești. Eu niciodată n-am văzut locuri mai frumoase ! Călătoria noastră a fost o plăcere ; și o mircașă ar fi mers bucuroasă cu noi, căci de la București până la Iași ar fi călcat numai pe flori, care de care mai frumoase — câmpiile erau acoperite cu flori pretutindeni, astfel că și caii călcau numai pe garoafe și lalele. Pe scurt, pretutindeni umblam printr-o grădină de flori. Dar ce să spun ? Nici nu cred să fie vreo grădină cu atâtea feluri de flori ! Dar ⟨ce bine ar fi fost⟩ dacă încântarea noastră ar fi fost și scutită de frică ⟨pentru noi⟩ ! căci ne puteam teme să nu fim călcați de niscaiva vagabonzi. Am fi putut arăta firmanul împărătesc, dar știu că nu l-ar fi luat în seamă, și chiar cu forța tot ne duceau la Lobkowitz [14] la masă. Noi însă nu doream o asemenea cinste. Păzitorii nostri, îndată ce zăreau un călăreț, căutau încotro e pădurea. Poți să-ți închipui, mătușă, cum am chiuit de bucurie când m-am văzut lângă munții scumpei mele țări [...]. Ieri am fost întâmpinat, la o leghe și jumătate de oraș, de secretarul domnului [15], care după ce ne-a urat bun sosit în numele stăpânului său ne-a urcat în trăsură și am intrat cu pompă în oraș, până la cvartirul nostru.

Astăzi de dimineață domnul, trimițându-ne vorbă că ne va primi, ne-a trimis o trăsură, apoi ne-a primit cu mare ceremonie în corturi, căci și acest voievod stă în tabără. Acesta știe mai bine să se poarte cu străinii, dar lucrul nu este de mirare, căci a fost mare dragoman la Poartă. După convorbire ne-au condus înapoi la cvartirul nostru. Aceștia ne primesc acum astfel, pentru că așa au poruncă ; dar mâine-poimâine nici nu se vor uita la noi. Așa sunt grecii, chiar dacă sunt ridicați numai o șchioapă deasupra pământului. Dacă ⟨și⟩ cei de rând sunt plini de atâta trufie, cum să nu fie îngâmfați și mândri când sunt puși să poruncească unei țări întregi ? Rușii se apropie de Moldova .../

Scrisoarea 150

p. 112

Iași, 22 iulie 1739

Este o lună de când îmi petrec timpul plictisindu-mă singur în acest oraș neplăcut, căci și domnul Zay a plecat de mult din Hotin. Am fost de câteva ori la domn, dar văd că osteneala mea a fost până acum, zadarnică. Iar ca să mă plictisesc, am destul prilej în fiecare zi, căci acești boieri sunt ca ursii față de străini. Nu știu dacă fac aceasta din cauza firii lor sau nu îndrăznesc să vorbească cu străinii, dar sunt foarte sălbatici.

Am fost pe la câțiva din ei care aveau ca pajură vulturul cu două capete — căci toți aceștia pretind că se trag din familia Cantacuzinilor — te pomenești că și gazda mea este din acest neam, deși este croitor ; am să-i cercetez stema. Dacă vii aici ca un străin, să nu te aștepți de la ursii aceștia să fii poftit la masă, cum este obiceiul între oameni. Mi-am pus în gând să nu mă mai duc la nici unul din ei. Când mă duc la domn, îmi spun ⟨boierii⟩ și mie „Măria ta", căci văd cum se poartă domnul cu mine, dar altminteri mă simt ca și cum aș fi singur în oraș.

---

[14] Principele Johann Georg von Lobkowitz, generalul imperial din Transilvania care avea comanda trupelor austriace în războiul cu turcii.

[15] Grigore al II-lea Ghica în a doua domnie 1735–1741, cu o întrerupere din septembrie-octombrie 1739 în timpul ocupației rusești. A fost mare dragoman în anii 1716–1727.

www.dacoromanica.ro

Nimeni nu mi-a arătat atâta prietenie ca mitropolitul [16]. Când mă duc la el, mă vede cu bucurie și ca să-și arate bunăvoința față de mine, mi-a trimis în dar în mai multe rânduri niște feluri de bucate care sunt rare în acest oraș. Am primit aceasta cu mare bucurie, nu pentru daruri, ci pentru atenția binevoitoare față de mine, căci și eu am aici o masă atât de îmbelșugată încât aș mai putea hrăni încă zece oameni în afară de cei pe care îi am.

Am totuși norocul că se mai află aici un călugăr italian [17], cu care prânzesc și vorbesc, căci dacă nu ar fi acesta, nu aș mai deschide deloc gura decât doar când mănânc. Dacă aș avea poftă să mă duc la cârciumă, aș putea vorbi acolo destul cu preoții români, căci prin cârciumile de aici, sunt cel puțin zece preoți lângă fiecare butoi, pe care îl înconjoară ca pe un mort. Din toate acestea se vede că nu mi se tocește limba de prea multă vorbă.

Așadar să vorbim puțin despre oraș și despre stările de aici. Orașul se află pe un deal, într-un loc destul de frumos. Apa trebuie însă cărată de departe. Iașii e numit oraș din cauza a cinci-șase mănăstiri nenorocite, căci altfel după celelalte case care se mai găsesc în el, i-am putea zice doar sat. Negoțul îl fac evreii și armenii. Dacă ar fi aici domni stabili și care să urmărească binele țării, s-ar putea dezvolta un comerț foarte întins, mult mai
p. 113 ușor și mai în putere decât la București. Căci unde poate fi // un pământ mai frumos și mai bun ca aici? Tot ce produce pământul, aici — ca plante de câmp și de grădină — e mai îmbelșugat și mai bun decât în altă parte. Unde se pot vedea vite mai frumoase ca aici? Unde se poate mânca o carne de vacă mai gustoasă? Iar vinul acesta poate fi pus pe masa oricui — vinul de Cotnari poate fi gustat cu plăcere și cu deliciu chiar și de către doamne. Dar oamenii sunt ca niște fiare sălbatice; lasă să se părăginească pământul acesta atât de bun și de frumos și locuiesc prin păduri. Numărul boierilor e foarte mic, doar dacă sunt zece sau doisprezece de care să se poată spune că sunt domni; pe ceilalți nu-i bagă nimeni în seamă. E adevărat că sunt sub împărăția turcească; dar e mai adevărat că sunt sub jugul grecilor. Numai grecii au dregătoriile mari ca și cele mici. Domnul fiind ales întotdeauna numai dintre greci, el își păstrează pe cei de un neam cu el și are mai multă încredere în ei și face ce vrea cu boierii. Și acum cel ce este marele hatman [18] care poruncește tuturor oștilor ⟨este⟩ fratele unui cojocar grec foarte bogat. Și înaintea acestuia trebuie să-și plece genunchii toți boierii ceilalți.

Dar ce-mi pasă mie de toate acestea, când trebuie să-mi mănânc pâinea și să-mi beau vinul de Cotnari, plictisindu-mă atât de mult?

În fiecare zi avem vești rele. Rușii se apropie de Hotin, toată lumea e îngrozită și se gătește ⟨de plecare⟩ ... Deunăzi a trecut pe aici un sol rus. Se duce în tabăra vizirului. Am fost și eu la domn și mi-am luat rămas bun de la el, căci ieri a ieșit de aici cu întreaga sa oaste și în mare pompă. Dar ce fel de oaste? Nici nu se poate numi oaste, ci numai pândari de vie. Cu el este un pașă cu vreo 40 sau 50 de oameni. Întreaga lui oaste, numărată bine să tot fie de 1 500 de oameni. În urmă duceau tunurile grele care pot fi umplute la nevoie și cu nuci. Astfel aceștia au plecat cu toții și ne-au lăsat aici. Și-mi bat capul ce să fac. Știu doar că domnul a poruncit să fiu bine tratat și m-a lăsat în grija caimacamilor, căci a lăsat trei caimacami în

---

[16] Anton, mitropolitul Moldovei (1730—1739).

[17] Este vorba de „prefectul" misiunii catolice din Iași, Francesco Pesci.

[18] Constantin Ipsilanti, frate cu Manuel ciurcibași-ul Constantinopolului.

www.dacoromanica.ro

locul său [19], care sunt trei dregători de frunte de aici — unul din ei este cancelarul (= logofătul). De păzit, n-au să ne păzească aceştia. Pot să ne calce într-o noapte cei din Ciuc şi ne găsesc în pat ...

Scrisoarea 151

Iaşi, 23 august 1739

Pe aici lucrurile stau prost de tot. De când a plecat domnul din oraş[20], dezordinile nu mai contenesc. Toţi se pregătesc, // împachetează şi sunt p. 114
gata de fugă. Boierii şi-au trimis de mult soţiile în păduri. E mare frică, mai ales de când tabăra rusească a trecut dincoace de Nistru. Şi cei doi fii ai domnului [21] s-au făcut nevăzuţi. Nici eu însumi nu ştiu ce să fac în împrejurări atât de tulburi. Dacă aud cel mai mic zgomot, îmi închipui că sunt cazacii în curte. Caimacamii vin adeseori la mine, mă îmbărbătează iar eu îi rog să mă trimită în altă parte căci ei, dacă se întâmplă ceva, pot să încalece când vor, dar eu cu cei patru sau cinci servitori ai mei n-am decât un singur cal.

... Aş dori să nu mai fiu aici, de dimineaţa până seara nu umblă altă vorbă decât că vin cazacii. Toţi se roagă astfel : „Şi ne mântuieşte pe noi de cazaci, Doamne". Eu cer mereu caimacamilor să ne trimită odată de aici Ei mă asigură mereu că-mi vor purta de grijă. Dar eu sunt într-o stare de continuă neliniște, cum nu am mai fost niciodată. Cel mai greu este că nu este nimeni cu care să schimb o vorbă. Dacă aş putea cel puţin să scriu sau să citesc, dar nu se poate ; zarva nu mai contenește în faţa porţii mele. Nu pot pleca de capul meu şi nici nu se poate până nu dă poruncă domnul. Iar să fii aici, în mijlocul acestui popor îngrozit, este o adevărată nenorocire ... Pe la începutul acestei luni, a trecut pe aici către Hotin, poşta vizirului care ducea vestea că vizirul a bătut pe nemţi. Iar ieri o altă poştă a adus vestea că au cucerit Belgradul. Toate acestea sunt veşti mari, acolo Dumnezeu dă biruinţă turcilor. Aici trebuie să fugă lumea dinaintea muscalilor ...

Scrisoarea 152

Iaşi, 3 septembrie 1739

Acum şi muscalii sunt la Hotin [22]. Bisericile sunt pline de lume, dar nu ca să se roage, ci ca să-şi adăpostească acolo lucrurile de preţ. Domnul s-a întors ieri, dar nu cu pompa // cu care a plecat. Aşa e lumea. Îndată p. 115
ce a sosit, i-am şi trimis vorbă să mă trimită de aici, iar astăzi am fost eu însumi la el. Am vorbit mult despre lucrurile prezente. Dar mai ales i-am cerut să pot pleca. Ştiu că nici domnia sa, cât e de domn, n-are de gând să aştepte aici pe ... cazaci. S-au şi luat măsuri în ce mă priveşte. Eu sunt gata şi din mila lui Dumnezeu pot spune că mâine am să-i părăsesc ...]

---

[19] Dapontes, ca şi Neculce, menţionează doar pe marele logofăt Sandu Sturza şi pe marele vornic Iordache Cantacuzino.

[20] Grigore al II-lea Ghica a plecat în august la Scânteia şi Vaslui.

[21] Scarlat şi Matei Ghica.

[22] Ruşii au intrat la Hotin în ziua de 17/28 august 1739.

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea 153

București, 18 septembrie 1739

... Am plecat la 4 ⟨septembrie⟩ din Iași. Domnul mi-a dat cai și care și pe lângă aceasta doi călărași, care însă nu au fost de nici un folos, și am pornit la un drum foarte primejdios numai trei inși — căci pe ceilalți nu-i mai socotesc. Când am ajuns afară din oraș parcă mi s-a ridicat o piatră de pe mine și m-am liniștit. Am lăsat pe domn și orașul într-o mare învălmășeală. Dar să facă ei ce vor ști, eu sunt liber. Însă dacă am scăpat de o primejdie, mă aștepta alta. Căci tabăra turcească fiind bătută și împrăștiată numai cu câteva zile înainte de plecarea mea, mă puteam teme că atâția ostași, împrăștiindu-se prin Moldova și Țara Românească, vor căuta, chiar și bătuți, să poată duce măcar acasă câte ceva și să fure ce vor putea. Căci într-o asemenea situație, oastea turcilor și mai ales sălbăticimea din Asia este foarte lacomă și ar duce acasă tot ce își poate însuși ..., de aceea m-am temut să nu dau peste vreo tovărășie de aceasta neplăcută. Pe lângă aceasta a trebuit să trecem prin multe păduri, mai ales până la Focșani; dar a dat Dumnezeu că până la Focșani n-am întâlnit nici un turc, mai încolo m-am întâlnit cu niște turci, dar aceștia fiind turci din țară nu aveam de ce să mă tem de ei. Nu numai că n-am întâlnit astăzi vagabonzi, dar n-am văzut nici moldoveni; ca și când numai eu aș fi fost în toată țara aceasta sau ar fi fugit toată lumea dinaintea mea. Astfel am avut o călătorie fermecătoare. Câmpul ne-a dat pretutindeni sălaș și, după obiceiul turcului, care este foarte bun, am plecat devreme și am ajuns seara devreme.

Deși se vorbește aici de pace cu austriecii ⟨ca de un fapt⟩ sigur, domnul se teme totuși să nu-i sosească musafiri din Transilvania. La trei sau patru zile după plecarea mea din Iași, domnul a trebuit să părăsească
p. 116 orașul .../

Scrisoarea 154

București, 23 octombrie, 1739

... Și aici trebuie să mă tem ... de cazaci, căci deși e pace, totuși multe sute de inși, părăsind armata au trecut încoace ca să prade ... Dacă veneau aici, m-ar fi găsit în pat, căci m-au apucat frigurile zilele trecute ... În ziua când eram mai rău, slujitorul a venit la mine ⟨și⟩ mi-a spus: „Stăpâne, se spune că în curtea domnului se încarcă cu mare grabă carele: domnul a ieșit din oraș și toți sunt gata să fugă; spun că n-ar fi departe cazacii". Auzind aceasta, mă gândeam în sinea mea: „de acum ne-a luat dracul". Așteptam să-mi intre în casă ... Dar a doua zi a venit vestea că tătăcesc numai pe la margini. Apoi zvonurile s-au liniștit zi de zi și ne-am liniștit și noi. Poate că am scăpat cu totul ... de cazaci ... Aici, a început iarna binișor. Dar domnul [23], care a fost totdeauna bun cu mine, s-a schimbat acum, căci n-am vrut să-i fac pe plac. Cinstea și neamul îmi sunt mai dragi decât Măria Sa.

---

[23] Tot Constantin Mavrocordat.

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea 155

1740, 15 martie, București

... Aici e o iarnă grozavă. A început la 18 octombrie și de atunci zăpada a crescut în fiecare zi și frigul s-a făcut mai cumplit. Este ca și când ne-ar fi luat din oraș și ne-ar fi dus tocmai în Laponia, lângă Oceanul Înghețat, căci nimeni nu-și amintește de o iarnă atât de grea. Și așa este în toată Europa. Iar ceea ce nu s-a mai pomenit e că s-a trecut cu carul pe gheață din Danemarca în Suedia ! ... Aici e mare scumpete și lipsă. Pe stradă oamenii își smulg pâinea unii de la alții. S-a întâmplat de multe ori să fi stat la masă și să nu am pâine. Nu este de mirare, căci nu se aduce nimic de nicăieri ; iar aici totul e înghețat tun : apa, moara și morarul. Măiturisesc că m-aș despărți bucuros de București ..., căci rămânerea aici e foarte plicticoasă. Eu nu știu ce fel de oameni sunt aceștia de nu poți sta de vorbă cu ei. Să nu-ți fie teamă, că vreun boier de aici sau din Moldova te-ar chema la masă! Cunosc din copilărie pe un boier, dar nu-mi arată nici cea mai mică prietenie. Când mă duc la el, vorbește mult cu ceilalți. Bag de seamă că ei nu îndrăznesc să stea de vorbă cu străinii din cauza domnului ; dar și între ei ⟨ când ⟩ sunt tot numai români .. Acum închei, căci să scrii e o adevărată pedeapsă. Mai la fiecare literă, trebuie să apropii pana de foc, să se dezghețe cerneala. Și focul e ca // vai de el, căci de multe p. 117
ori și el înghează. Lemne găsești foarte rar și scump, deși se apropie primăvara, dar pe aici viforăște ca și cum abia acum ar începe iarna.

Scrisoarea 156

1740, 22 mai, București,

... A trecut iarna. Dar ce să spun? A trecut aproape și primăvara. E mai mult de o lună de când nu avem domn. Austriecii au înapoiat turcilor acea jumătate a Țării Românești pe care au stăpânit-o. De aceea, domnul a plecat la Craiova ca să o recucerească, așa zicând, și să i se recunoască domnia. Acesta e folosul pe care l-au avut austriecii de pe urma călcării păcii ... Aici încă totul e scump și rar, mai ales pâinea. Dar nu-mi pasă, căci ... peste câteva zile vom pleca cu domnul Zay la Rodosto și voi părăsi bucuros acest oraș acoperit cu scoarță de copaci [24]. Avem un preot bun, maghiar, venit nu de mult și e călugăr din Ciuc [25], *Sărmanul!* A crezut sărmanul că reverenda lui va avea aici aceeași cinste ca și în Ciuc. I-am spus de câteva ori să nu mai poarte haina Sf. Francisc, dar nu m-a ascultat. Deunăzi pe când venea la mine, la masă, un blestemat de turc l-a lovit peste obraz cu coada lulelei. El, sărmanul, a suferit-o cu resemnare, dar a doua zi, cerându-și iertare cu multă supunere de la haina lui, s-a îmbrăcat în portul românesc și de atunci nu are să se mai teamă de cozile de lulea. Sfârșesc epistola, dar numai ca să mă pot pregăti de plecare...

---

[24] Adică podit cu lemn.
[25] Este vorba, probabil, de noul superior franciscan de la Bărăție, Leopold Vienninger.

www.dacoromanica.ro

ANONIM LATIN DIN 1738

Autorul anonim al relației de mai jos este un călugăr franciscan de la mănăstirea din Glatz, oraș important în Silezia, care în 1738 atârna încă de Habsburgi și făcea parte din provincia ecleziastică a Boemiei. Faptul că autorul cunoștea limba cehă ar favoriza presupunerea că ar fi fost ceh. Dar declarațiile sale cu privire la felul de gătit al ungurilor, *lipsit de gust pentru germani*, tinde să infirme această presupunere. În 1738 el este numit secretar pe lângă Rochus Ulbricht, vizitatorul general al provinciei franciscane din Transilvania.

Comisia pleacă din Glatz la 21 februarie 1738 și, trecând prin Austria și Ungaria, ajunge la 26 martie, după mai bine de o lună de drum, pe pământul Transilvaniei. Urmează vizitarea mănăstirilor și, cu acest prilej, a centrelor mai importante din Transilvania : Cluj, Turda, Alba Iulia, Orăștie, Sibiu, Brașov, Tg. Mureș etc. Această călătorie a avut loc în timpul războiului austro-turc, când aceștia dădeau atacuri din Serbia și Țara Românească, căutând să forțeze vadurile Dunării și trecătorile Carpaților, iar dinspre est stăruia amenințarea unui atac al tătarilor. Totodată în Transilvania însăși se bănuia existența unor comploturi ale calvinilor, și în Banat erau semnalate mișcări de-ale românilor prea împovărați. Se înregistrau tot felul de zvonuri alarmante. Cum acest jurnal reprezintă singura mărturie despre Transilvania în volumul de față, se cuvine să ne oprim asupra sa, măcar în treacăt.

Autorul anonim călătorește ca însoțitor al comisarului franciscan și nu pare să fi avut vreo însărcinare specială, rolul său fiind de auxiliar și secretar. Drumul se făcea cu trăsura sau căruța cu cai de poștă, care uneori trebuiau să fie ajutați de un număr variabil de cai înaintași sau de perechi de boi, trăgând din greu la suiș, iar pentru a dezpotmoli rădvanul înțepenit în noroaie, când era posibil, se apela la mijloace mai la îndemână, și căruțașul, opintindu-se cu putere, ridica roata înfundată în glod, pe când „părintele comisar îndemna caii cu un băț din stânga și eu cu biciul din dreapta". Delegații franciscani se bucurau de atenția specială a funcționarilor și dregătorilor mari și mici, civili sau militari, laici sau slujitori ai bisericii : șefi de poștă, arendași ai minelor, provizori ai bunurilor fiscale, comandanți militari, nobili catolici sau și reformați, dar raliați regimului, rectorul colegiului iezuit de la Cluj, episcopul Transilvaniei de la Alba Iulia și bineînțeles comunitățile franciscane vizitate de ei. Dar „ateuțiile" cele mai apreciate constau din mesele generoase, urmate de daruri copioase de alimente și vin, cu care plecau încărcați până la popasul următor. Se mai ivea cazul ca vreuna din gazdele întâmplătoare să nu fie pregătită cu cele de trebuință și atunci, oftând din greu, autorul nu uita să însemne în jurnal că mâncarea a fost gătită din alimentele aduse de ei și uneori chiar că ei și-au hrănit gazdele, cum s-a întâmplat în secuime cu un nobil adevărat, dar sărac lipit pământului, cu care și-au făcut pomană neavând încotro. Nădejdea era la castelele nobililor bogați, dar nu era întotdeauna confirmată de realitate. În jurnal se pomenește de un conte spre care se îndreptau plini de zel, dar unde au găsit poarta încuiată, întrucât d. conte ținea cheile, și el se culcase ! Călătorii erau îndemnați să meargă la jude (probabil judele așa-zis al curții nobilului respectiv) ce locuia mult mai departe, unde l-au găsit, dar fără prea mare bucurie pentru ei. Judele, care era calvin, i-a condus pur și simplu la coliba sărăcăcioasă a unor țărani români, trăind într-o cruntă sărăcie. După impresia fugară din Șimlău, unde văzuseră în treacăt biserica ortodoxă și fuseseră uimiți de marele număr de femei venite la biserică, acesta era primul contact real al franciscanilor de la Glatz cu românii, pentru care de altminteri ei nu manifestă

www.dacoromanica.ro

vreun interes. Sărăcia intolerabilă, pe care o descrie autorul în jurnal, nu îl mișcă decât în măsura în care putea să afecteze confortul său. El se însenincază când judele, îndulcit cu un mic dar, aduce patru ouă luate din vecini, cam cu japca, după cum bănuiește el, la care se mai adaugă alte patru de la gazdă și astfel cei doi călători s-au întremat în acea seară cu opt ouă, adică patru de cap. A doua zi călătorii refac pelerinajul până la castelul contelui, în speranța să-l găsească treaz, dar în fața acelorași porți au aflat ba că d. conte mai doarme, ba că a plecat la altă moșie (și nu se mai întoarce !) (să fi fost cumva un gest de prudență din partea sa în acele momente critice pentru imperiali, aprigi susținători ai cultului catolic? Aventura porților încuiate se repetă și la popasul următor de la Gurbău, unde însă află de existența unui castel al unei contese spre care aleargă și sunt bine primiți în lipsa ei de către intendent și personal, împreună cu care autorul pregătește un minunat sos de vin, a cărui rețetă e consemnată în jurnal... La Olpret, sat de români ortodocși, franciscanii vor să tragă la han, dar nu sunt primiți de hangiu sub diferite motive. În general despre români, autorul mai pomenește doar incidental, în legătură cu vrăjile și superstițiile din Țara Românească sau cu prezența oștilor turcești în Țara Românească. De ex. la Sâmbăta ei întâlnesc pe un tânăr boier refugiat din Țara Românească la venirea turcilor. Tot astfel ei află de un preot (catolic) bulgar și de un părinte „gardian" fugit tot din Țara Românească. Mai apare și un franciscan, părintele Ștefan, trimis de pașa din Țara Românească pentru răscumpărarea prizonierilor turci. Cât mai sunt călătorii în Transilvania, la Mediaș au și apărut unii din prizonierii creștini eliberați în schimbul celor turci și povestesc despre împrejurările de dincolo. În sfârșit la Cetatea de Baltă franciscanii stau la masă cu un fost secretar de-al lui Nicolae Mavrocordat care a fost jefuit de turci !. O însemnare mai deosebită este cea despre niște mișcări ale românilor bănățeni, cu comentariul destul de neașteptat din partea mentalității mărginite a autorului, că ea se datora marilor împovărări la care erau supuși.

Odiseea franciscanilor este punctată de observații disparate despre ocnele de la Dej, ieftinătatea alimentelor la Cluj, și doborârea de vânt a unui vechi turn al bisericii iezuite ; la Turda e iar vorba de sare, pe Mureș lipsesc poduri stabile, Streiul este foarte năvalnic și primejdios. În Secuime casele (învelite cu șindrilă) au coșuri foarte scunde ce trec abia de ultimele grinzi și fumul iese prin niște găuri ale acoperișului spre marea lor vătămare, cum crede autorul care atribuie această particularitate a coșurilor pitice violenței vântului din acea regiune, neștiind că fumul trebuie să treacă prin pod pentru a împiedica șindrila să putrezească (lucru bine cunoscut de țăranii români cu case asemănătoare).

Teama de turci sporește pe măsura apropierii franciscanilor de Țara Românească. La Ilunedoara li se spune că turcii sunt foarte aproape și s-ar afla chiar lângă Via Carolina, drumul croit de imperiali de-a lungul Oltului. Mai târziu, când se află la Mediaș, ei observă o mare panică... Vin oamenii să-și depoziteze lucrurile de preț la mănăstire. Turcii ar fi aproape de Poarta de Fier a Transilvaniei spre Banat, dar ulterior se află că nu era vorba de aceasta, ci de Porțile de Fier de lângă Orșova, unde se dădea o luptă însemnată.

Autorul e foarte credul, gata a accepta orice povești sau superstiții. De ex. el afirmă că șeful poștei de la Vințul de Jos, un catolic zelos, e ținta vrăjilor și că de aceea i-au și pierit patru cai ! La Sebeșul săsesc bătrânul preot de acolo, fost preot militar, însoțind pe vremuri trupele imperiale prin Valahia, „atât cea de sub turci, cât și cealaltă" (adică Oltenia) îi deapănă tot felul de eresuri cu privire la strigoi, amestecate însă cu practici de-ale sașilor, cum reiese din context (de ex. plimbând printre mormintele din cimitir un cal negru, *numit în vorbirea obișnuită Rappen* (! !) care nu poate fi silit să treacă peste mormintele de strigoi) sau îl lămurește despre oamenii-lup, adică oameni, osândiți a trăi șapte ani prefăcuți în lupi, ca pedeapsă pentru un incest de gradul I. Aceste fiare asemenea unor lupi, dar fără coadă, se hrănesc cu sânge de om și îndeosebi de copii și când sunt uciși, deodată apare în locul uneia dintre labe un picior de om. Bătrânul preot afirma că a împușcat el însuși un asemenea monstru ! Și a fost crezut pe cuvânt. Cu aceeași naivitate autorul e convins de minunea unei icoane a Maicii Domnului din Cluj, din care picură lacrimi adevărate, sau în altă ordine de idei acceptă de bună povestea răsuflată a unei nobile, fugind de turci pe valea Oltului și lăsându-se să cadă de

www.dacoromanica.ro

pe o stâncă înaltă când află că fiicele ei au fost răpite de turci... Legendă veche actualizată acum, în cursul războiului în desfășurare, când se precizează că era vorba de o contesă, al cărei nume însă nu apare nicăieri. Dar alături de acestea sunt și însemnări reale privind starea de spirit din Transilvania, date despre costul vieții la Cluj, aspecte mai deosebite, ca acelea ale unei procesiuni solemne de înmormântare la calvini, știri indirecte despre niște evenimente foarte recente, povestite cu amănunte vii: scena arestării dramatice a episcopului calvin, ducerea unui baron calvin ferecat în lanțuri etc. Despre diferitele slujbe religioase la reședințele franciscane, procesiuni solemne etc. este mai ales vorba în legătură cu greutatea drumului până la ele, mai ales în Secuime. Mai mult spațiu este acordat armenilor care, deși de rit ortodox, veneau la sanctuarul catolic. În sfârșit la Mediaș e subliniată slaba prezență a catolicilor la slujbe, ei fiind destul de puțin numeroși. Zvonurile alarmante despre război și despre complotul (presupus al) calvinilor ocupă și ele ceva spațiu. De altminteri frica îl însoțește pe autor de-a lungul întregii călătorii. Se teme că de la Poarta de Fier turcii ar ajunge la Bistrița (?) și ar tăia drumul de înapoiere prin Cluj! Se înspăimântă de pârâitul unei case șubrede din care tocmai pleacă, de ploile violente, de torentele de pe drum, de vagabonzii care ar putea să-i atace. Momente încununate de cutremurul de pământ resimțit de el la Mediaș, unde se lasă turnul orașului. Și tot astfel și acel al bisericii din Sibiu.

Ca un fir roșu, prin dedalul jurnalului se deapănă șirul meselor, primirilor, discursurilor și invitațiilor Excelenței Sale guvernatorului Transilvaniei, contele Haller, și a contelui Bethlen la Sibiu, alta la Sighișoara, unde autorul stă la masă între doi conți, noaptea este găzduit în castelul contesei Csáki de 90 de ani și așa mai departe. Fără a mai aminti de repetatele mese la comandantul străjilor din secuime, un baron din Boemia, care avea un bucătar desăvârșit. În cele din urmă comisarul a pus piciorul în prag refuzând invitațiile repetate, precum și acelea ale rectorului colegiului iezuiților din Cluj, așa cum în Secuime refuzase o găzduire confortabilă la reședința iezuită din Tg. Mureș, spre marele năduf al autorului. Drumul de la Mediaș spre Cluj e continuat apoi în sens invers de cel de la venire. Printre ultimele mențiuni este aceea a unui han românesc dintr-un sat neprecis situat după Cluj. Și astfel românii apar la începutul și la sfârșitul acestui jurnal ce nu manifestă vreo curiozitate deosebită pentru ei.

Relația călugărului de la Glatz a fost publicată, după o copie contemporană păstrată în K. Provinzialarchiv din Breslau de W. Wattenbach, sub titlul: *Diarium itineris ex Provincias Bohemiae Conventu Glacensi ad Transilvaniam, No. 1738*, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde", N.F., vol. X. (1872) și XI (1873).

ZIARUL CĂLĂTORIEI DIN MĂNĂSTIREA DIN GLATZ A PROVINCIEI (FRANCISCANE) A BOEMIEI LA (PROVINCIA FRANCISCANĂ) A TRANSILVANIEI (1738) [1]

p. 452 După ce ... am fost numit secretar al comisiei de către părintele Rochus Ulbrich, definitor ordinar și vizitator general [2] al provinciei Transilvaniei, am plecat cu acesta din mănăstirea Glatz [3], în 21 februarie, la vreo trei fără un sfert [4].

---

[1] Traducerea s-a făcut după originalul latin, publicat de W. Wattenbach sub titlul „*Diarium itineris ex Provinciae Bohemiae Conventu Glacensi ad Transylvaniam, No. 1738*, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde" N.F., vol. X (1872), p. 452 și urm. și vol. XI (1873), p. 118 și urm.

[2] Călugăr însărcinat cu vizitarea diferitelor mănăstiri ale ordinului său — în cazul de față ale franciscanilor, din provincia franciscană.

[3] *Glacensi*, oraș în Silezia.

[4] Tertio quadrante ad tertiam (după germ. drei Viertel drei).

www.dacoromanica.ro

Urmează descrierea călătoriei prin Silezia, Austria și Ungaria. Ajungând în Bihor, la Săcuieni [5] „domnul poștar" [6], care e cato // lic, la cină în p. 453
afară de o cantitate dublă de vin, ne-a dat, la încheierea mesii, o sticluță de vin mai ales și mai grozav numit popular Ausbruch" [7]. [Ei trec apoi prin Margita, în seara zilei de 26 martie poposesc la Deda, amândouă în Bihor; în 27 își continuă drumul, intrând pe teritoriul principatului Transilvaniei].

27 martie. Drumul fiind tare stricat de ploi, cum d. poștar avea drum la Șimlău [8], am făcut drumul împreună și am ajuns la hotarul Transilvaniei ... După ce am umblat o sută unsprezece mile în aceeași zi mai făcând încă patru în Transilvania, am sosit pe la 11 la Șimlău. Acolo împreună cu d. poștar am fost găzduiți la o bună măicuță văduvă, care nu știa deloc ungurește și numai decât am fost poftiți de ea să luăm o gustare. Am luat masă foarte bună, după aceea ne-am dus la administratorul salinei pentru niște treburi și am fost primiți de el cu voie bună și tratați atât cu mâncare și băutură de seara, cât și cu adăpostul pentru noapte rămânând acolo la el.

28 martie. În biserica parohială catolică zisă și plebanie (deoarece după obiceiul locului, parohii sunt numiți aici plebani), am slujit liturghia. În afară de această biserică a catolicilor mai este în oraș o biserică a românilor, adepți ai bisericii și credinței grecești, care umplu biserica în număr uimitor de mare, mai ales femeile. De asemenea, aici își mai au calvinii templul lor clădit fastuos; acești răi îi întrec cu mult ca număr atât pe catolici, cât și pe ortodocși, atât aici, cât și în alte părți de dincolo de Tisa spre Transilvania. Puțini cunosc aici limba germană, în alte locuri încă și mai puțini și, în afară de domnii poștari, aproape nimeni; puțini totuși dintre funcționari vorbesc foarte stricat latinește și nimic nu-i folosește călătorului prin aceste locuri limba cehă, deoarece limbile maghiară și română sunt cu totul deosebite de aceasta și abia găseam pe câte unul sau altul care să știe slavonește [9] și astfel să înțeleagă ceva din limba cehă. Așteptând să ni se trimită din partea provinciei un mijloc de călătorie, în această zi ne-am odihnit la acel domn administrator al salinei, german ca limbă și sentimente și om foarte ales. După amiază am privit la înmormântarea unui calvin. Acești calvini care fug de cruce, deși ea a fost unealta mântuirii noastre, au grijă ca în locul ei să pună pe cioclu să ducă înaintea mortului o bârnă și îl petrec cu multă gălăgie.//Începând de la Săcueni, p. 454
am umblat aproape numai prin păduri, prin pustiuri foarte întinse și prin munți nespus de înalți, care făceau ca drumul să fie pe cât de primejdios, pe atât de anevoios, astfel încât nu fără temei sau din întâmplare această regiune, adică Transilvania sau *țara aflată dincolo de păduri* a fost numită de unii Siebenbergen sau Siebenberge, deoarece constă nu numai din șapte munți, ci aproape numai din munți. După alții însă este numită Siebenbürgen după șapte orașe al căror nume se sfârșește cu Burg, adică: Clausenburg, Marienburg, Schessburg, Thorenburg, Salzburg, Kuchelburg etc.

În 29 martie, dimineața, la șase și jumătate, plecând de la Șimleu, am urmat drumul cu o căruță țărănească până la ora unsprezece a amiezii,

---

[5] *Seckolhid*, sat, jud Bihor.

[6] *Dominus postarius*.

[7] Vin indigen de calitatea I. Este vestit cel de Păuliș, lângă Arad. Cf. C. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, București, 1915, p. 134 („La Pauliș se face vinul ausbruh").

[8] *Schomlovium*, oraș, jud. Sălaj.

[9] Adică sârbește.

www.dacoromanica.ro

când am luat o gustare frugală cu pâine și vin pe câmp, lângă un pârâiaș, și am mai rămas acolo un ceas ca să poată paște caii; după toate acestea, pornind din nou la drum, ne-a apucat o furtună în câmp deschis cu o ploaie de turna cu găleţile. Ploaia a ţinut aproape trei sferturi de ceas, amestecată și cu grindină, ce nu era mai mică decât mărimea bobului de mazăre, din care cauză am fost udaţi leoarcă din creștet până în tălpi de această baie neașteptată. La această mizerie s-a mai adăugat alta nu mai mică, fiindcă din pricina șuvoiului groaznic de ape din munți, am rămas cu carul nostru împotmolit în fundul unei bălți, din care cauză am fost siliți să coborâm și ne-am mânjit cu totul picioarele și hainele încă dinainte de ploaie. În cele din urmă, vizitiul a ridicat roata ce se înfundase în timp ce părintele comisar îndemna caii cu un băț din stânga, iar eu cu biciul din dreapta, și după ce a fost despotmolit carul, ne-am grăbit cât am putut mai mult spre ţelul misiunii noastre, anume ⟨spre castelul unui⟩ conte maghiar care avea o capelă particulară și un franciscan din Cluj drept capelan, cu gândul de a sluji acolo a doua zi adică în Duminica Floriilor și de a porni mai departe; stimulați de această speranță și dorință, am trecut la apusul soarelui un râu repede numit Someș; dincolo de el din stânga, adică din cealaltă parte, se vedeau întăriturile și ruinele zidurilor, ridicate odinioară de răsculații numiți curuți [10]; am trecut repede de partea ceastălaltă a râului, în câmpia aceea fatală răsculaților amintiți prin moartea multor mii dintre ai lor în acest loc unde rebelii au pierit, în parte măcelăriți de imperiali, în parte azvârliți în acel râu năvalnic [11]. Într-un întuneric de nepătruns în care vizitiul nu vedea și nici nu cunoștea drumul mai bine decât noi, după ce am trecut prin multe primejdii, abia după ora șapte seara, după ce am străbătut patru mile ungurești sau mai bine zis șase mile bune germane, am ajuns la reședința sus-numitului conte. Și când mulțumind lui Dumnezeu că ne-a scăpat de toate nenorocirile prin care trecusem în timpul călătoriei de azi
p. 455 (deși cu mari neplăceri și o groaznică/oboseală, totuși fără vătămare și nenorocire), stăm înaintea porților reședinței înconjurate cu zid împreună cu căsuțele învecinate și ne rugăm să ne lase să intrăm și să petrecem noaptea acolo, ni s-a răspuns, cum nu ne așteptam, că în ce privește înnoptarea nu e nici o speranță în seara aceasta, deoarece domnul care ține cheile la el s-a culcat și ca să nu fim nevoiți să petrecem noaptea sub cerul liber, ar trebui să mergem la jude, ca să ne facă rost de găzduire. Astfel ... după unele lămuriri date vizitiului în limba maghiară ne-am îndreptat între speranță și frică pentru găsirea unui adăpost peste noapte la judele calvin, la care totuși am fi ajuns fără îndoială abia înainte de miezul nopții în acest sat foarte întins și la o foarte mare depărtare de reședința contelui (cu atât mai mult cu cât vizitiul întrebând la o căsuță oarecare pe o femeie eretică sau cel puțin schismatică greacă despre locuința judelui, fusese îndreptat spre dreapta, când ar fi trebuit să o luăm pe drumul din stânga), dar ne-a ieșit în cale unul dintre juraţii săteni și ne-a lămurit că trebuie neapărat să ne întoarcem din nou pe drumul lung pe care veniserm, mai adăugând că se îndoiește că judele ne va găzdui la el, ci să aștepțăm cu carul în locul pe care ni-l arată, căci voia să se ducă el însuși la jude și să vorbească cu el ca să se îngrijească de găzduire pentru noi, ceea ce a și făcut: iar judele venind el însuși, fără a ne primi însă la el, ne-a dus la cea mai

[10] Ostașii din tabăra lui Francisc Rákóczi II, conducătorul răscoalei antihabsburgice din 1703—1711.

[11] E vorba de câmpul de luptă de la Jibou, unde trupele lui Francisc Rákóczi II au fost distruse de trupele imperiale (1705).

www.dacoromanica.ro

apropiată colibă țărănească, plină de mizerie și sărăcie în loc de prânz și de copii în loc de mobilă. Intrând în odaia pricipală și totodată dormitorul acestui palat, am văzut că abia puteam sta în picioare și încă și mai cu greu ședea jos și nu ne puteam nicidecum culca : în jurul cuptorului abia încălzit, stăteau îngrămădiți copiii tolăniți de jur împrejur ca vitele, într-un colț zăcea o femeie bolnavă ; locul rămas din cămăruță îl ocupau trei copii mai mari împreună cu mama lor, care era de credință greacă și ⟨vorbea⟩ o limbă cu totul deosebită ; nu se zărea nici o masă și încă și mai puțin ce ar fi să se aducă și să se pună pe ea pentru potolirea stomacului lătrând de foame, după o zi și jumătate de ajunare. O singură laviță te îndemna să-ți odihnești pe ea mădularele obosite. Dar în această situație trebuia să ne plecăm timpului, împrejurărilor și mai ales voinței lui Dumnezeu. Așadar, după ce am întrebat de starea boalei persoanei suferinde, aflând că ea nu suferea decât de stomac, ne-am adus lucrușoarele înăuntru, iar părintele comisar i-a dat judelui pentru serviciul care i-l făcuse un inel de „Arnau" (?)[12] ; și acela după ce l-a primit, ne-a adus îndată patru ouă — poate luate mai fără voe (?) de la vreun țăran vecin pe lângă care gazda a mai adăugat încă patru și ni le-a fiert în apă clocotită. Folosind // lădița părintelui comi- p. 456
sar drept masă, am cinat cu cele pregătite de Dumnezeu pentru noi și pe care foamea le făcuse deosebit de gustoase împreună cu pâinea și vinul aduse de noi, înveselindu-ne duhul și după ce am adus rugă de mulțumire și am spus și celelalte rugăciuni ne-am culcat, părintele comisar pe un așternut de paie, iar eu pe laviță, acoperindu-mă cu mantaua.

30 martie. În Duminica Floriilor, sculându-ne foarte de dimineață, ne-am recitat breviarul și după aceea ne-am grăbit să mergem la reședința contelui, ca să slujim liturghia ; dar vai ; ajungând la poarta pe care ieșisem târziu în seara dinainte și care era deschisă atunci, acum în plină lumină și în miezul zilei am găsit-o închisă și nici după ce am bătut nu s-a deschis . . ., ci, după spusa unui servitor, domnul conte mai dormea încă, după spusa altuia, plecase la altă moșie și noi așteptând mult timp fără speranță să ni se deschidă, întristați de această întâmplare și de alte împrejurări am plecat și fiindcă până departe nu se mai găsea o biserică romano-catolică, eram cu sufletul întristat și servitorul și noi, că n-am putut nici să ascultăm, nici să slujim liturghia. Astfel, triști și flămânzi trupește și sufletește, am plecat la ora opt pe o ceață foarte deasă și pe un drum noroios ; și abia ne depărtasem cu câteva sute de pași de satul nenorocit amintit mai sus, când ne-am împotmolit din nou într-o groapă mlăștinoasă . . . etc . . ., către amiază, am întâlnit un țăran catolic german, care, după ce ne-a arătat drumul, când a auzit că vrem să mergem în același sat de unde venea el, ca să ne oprim acolo să dăm hrană cailor, ne-a îndreptat la un provisor [13], cunoscut lui, și care avea multă dragoste pentru ordinul nostru ; ne-a spus că el e trimis de stăpâna sa, o contesă văduvă catolică, împreună cu alți cinci sau șase catolici din același sat ca să se spovedească de Paști și că trebuie să facă șase zile de drum până la locul spovedaniei. După ce am mulțumit și ne-am despărțit de el, ne-am apropiat cu bucurie de satul numit Gârbău [14], sperând că după postul strict de riguros din ziua de ieri vom găsi măcar ceva hrană la prânz. Dar nici în ziua aceasta nu ne-a ajutat norocul,

---

[12] Oare din Arnau în Boemia? (în col.).
[13] Vechil (?).
[14] *Gorbou*, sat jud. Cluj.

www.dacoromanica.ro

căci sosind la locuința acelui provisor, din reședința contelui (care nici nu ajunge a fi comparată cu o cârciumă din Silezia), n-am găsit acasă nici pe stăpân, nici pe provisor și astfel a trebuit să ne mulțumim să dăm pe gât în fața curții pâinea și vinul adus de noi... Îndată ce au mâncat caii, am plecat prin niște locuri muntoase și pe un drum foarte rău și ne-am urmat călătoria până când, pe un timp întunecos, pe un drum primejdios din cauza prăpăstiilor și a multor ape umflate de ploi, am ajuns după ora șapte
p. 457 seara în satul//cu numele Olpret [15] și fiind cu totul necunoscuți și neputându-ne nici aștepta a fi bine primiți [16] de românii adepți ai credinței grecești, ne-am gândit să tragem la han, când iată că iese hangiul și spune că n-are fân pentru cai și nici paie pentru așternutul nostru, cu atât mai puțin ceva de mânare pentru noi, și nici nu are o curte închisă și astfel ușor s-ar putea să ni se fure caii. Înțelegând astfel că nici acesta nu voia să ne primească, ne-am sfătuit ce era de făcut în această situație care se repetă. În acest timp, vizitiul, care știa să vorbească nemțește și de asemenea ungurește și românește, a intrat într-o casă apropiată spre a cere găzduire. I s-a spus îndată că în apropiere se afla locuința unui proprietar catolic; auzind acestea părintele comisar s-a dus îndată și în lipsa stăpânului a cerut găzduire administratorului principal, numit aici jude de curte [17], care ne-a primit numaidecât cu multă atenție, ne-a găzduit chiar în apartamentul contesei, spunând că are însărcinare din partea contesei, stăpâna acestei moșii, dacă vine cineva dintre franciscani să-i primească pe cheltuiala stăpânilor cât va putea mai bine. S-a scuzat grozav că nu are bucătar, dar, dacă voiam să ne gătim singuri ceva, să-i spunem cu ce alimente ne poate servi. De aceea după ce ne-a adus vin și unt am gătit cu ajutorul vizitiului un sos de vin, amestecând câteva ouă cu zahăr și mirodenii și turnând peste ouăle bătute cu trei părți pesmet vinul îndulcit cu zahăr și aromate, am pregătit un fel a cărui savoare se manifesta minunat și la miros și la gust. Apoi după o odihnă bună, am străbătut un drum foarte rău, de cinci mile germane sau trei ungurești.

31 martie. Plecând de aici la nouă fără un sfert, am avut un drum și o vreme plăcută afară de ultima jumătate de milă stricată mult de bălți și de revărsarea apelor; totuși cu ajutorul divin, după ce am străbătut două mile germane sau una și jumătate unguroască, am ajuns pe la amiază, la Dej, oraș mare, odinioară vestit pentru diferite clădiri de piatră (care în părțile acestea sunt foarte rare) și mai ales o biserică foarte mare făcută din piatră fățuită, iar acum semănând mai de grabă cu o grămadă sau un morman de pietre decât cu un oraș locuit din cauză că edificiile și casele au fost atât de prăpădite și distruse de turci, încât în adevăr m-aș teme trecând prin el, ca să nu se dărâme pe neașteptate peste mine ruinele ce amenință din tot locul să se năruie. Se văd, înalte de vreo două „orgii" [18], ruinele acelei biserici mari pomenite mai sus, printre care s-a ridicat de curând un templu destul de mare al calvinilor, ca într-un cimitir. Deci în acest loc nenorocit, cu adevărat nenorocit, avem o reședință cu speranța unei vii-
p. 458 toare mănăstiri dacă Dumnezeu ar binevoi să ne dăruiască pace. Biserica

---

[15] *Altrecht* (!) jud. Cluj.

[16] *Inaccepți.*

[17] *Judex Aulae.* Este traducerea literară a termenului maghiar udvarbiró (= intendent, administrator de moșie).

[18] *Orgias*, Orgia (măsură de lungime) = 6 picioare.

www.dacoromanica.ro

o au//gata clădită, destul de mare şi de încăpătoare împreună cu două cons- p. 458
trucţii de două caturi [19]. Am găsit în acest loc, aşteptându-ne, pe părintele provincial Ladislau Bógósi ...

1 aprilie. În această reşedinţă este o mare sărăcie de toate cele fiindcă toate obiectele de cult ..., în afară de cele care sunt de cea mai mare trebuinţă, au fost trimise la Cluj în timpul iernii, când au auzit că tătarii se află la trei ore de acolo şi nici nu au de fapt încredere să clădească sau să aducă înapoi câte ceva de frica duşmanilor, care este într-adevăr mare în aceste locuri.

2 aprilie... După masă ni s-a povestit că un oarecare baron calvin a fost dus pe neaşteptate la Cluj legat în obezi spre a fi pus sub pază.

Toate hârtiile acestuia au fost pecetluite cu sigiliul public şi oprite. Aceeaşi cinste a fost arătată în acelaşi timp, dar în alt loc, unui oarecare episcop calvin, care de asemenea a fost trimis în lanţuri şi obezi nu se ştie încă deloc din ce cauză.

3 aprilie ... Astăzi părintele preşedinte, intersesându-se la ilustrul vice-colonel despre scrisorile de liberă trecere pentru noi (fiindcă umblă zvonul în diferite locuri, nu fără temei, că ar fi ciumă, a auzit că turcii s-au apropiat până la două mile numai de Sibiu), însă când au văzut că întâmpină rezistenţă//s-au retras din nou; cât de plăcute ne-au fost nouă p. 459
aceste noutăţi, având de străbătut 12 mile după Sibiu, rămâne să judece cititorul. Acest vice-colonel afirma că are însărcinarea să aresteze pe orice nobil care s-ar fi făcut complice cu cel amintit mai sus şi să-l păzească cu străşnicie până la noi ordine.

4 aprilie... La ora două după masă am părăsit acest loc şi în trei ore de mers am străbătut o milă ungurească sau două germane şi ne-am oprit ca să petrecem noaptea într-un han ceva mai înainte de Gherla, oraş armenesc, unde oamenii sunt catolici, totuşi de rit grecesc [20] şi mari binefăcători ai noştri; şi cu toate că nu le este îngăduit să treacă la credinţa română, totuşi li s-a făcut concesia ca să se poată împărtăşi cu azimă sărbătorind totuşi Sabathul, după calendarul ortodox. Pentru taina pocăinţei obişnuiesc să se spovedească acelora dintre ai noştri care cunosc limba lor. Aceşti armeni sunt foarte lăudaţi din cauza modestiei deosebite a femeilor. Soţia stă rareori la masă cu bărbatul, fetele sau alte fecioare niciodată şi au faţa aproape în întregime acoperită, la fel ca şi călugăriţele. Cu toate că îndeobşte, fetele obişnuiesc să se căsătorească după al treisprezecelea an al vârstei, între o sută de femei abia de se găsesc câteva care, rămase văduve de tinere, să se căsătorească a doua oară. În hanul amintit ne-am odihnit bine şi până la Cluj am fost însoţiţi de părintele provincial.

5 aprilie... Am plecat aproape de ora opt spre miazăzi, neştiind unde vom trage; aici îşi avea reşedinţa un vice-colonel dintr-un regiment italian, Vasquez [21], care ne-a primit cu toată cinstea şi ne-a invitat îndată la masă... ne-a citit scrisorile cu noutăţi, care nu conţineau veşti bune, anume că peste Mureş (care este un râu mare al Transilvaniei, numit în limba germană Marosch) şi în alte locuri, s-au observat de mai multe ori

---

[19] *Una cum duobus tractibus duarum condignationum* (corect: contignationum).

[20] Armenii au fost aşezaţi, de Mihail Apafi, în două oraşe din Transilvania; Gherla şi Dumbrăveni. Fuseseră mai înainte ortodocşi. Chiar şi după trecerea la catolicism, şi-au păstrat limba lor ca limbă liturgică.

[21] După numele unui general din armata imperială.

www.dacoromanica.ro

grozave cutremure de pământ. Locotenentul de grenadiri dinspre Țara Românească (?)[22] a povestit, așa după cum s-a confirmat și din altă parte, că turcii au încercat cu o furie grozavă să atace de trei ori trecătoarea, totuși din mila Domnului au suferit tot mereu înfrângeri cu mare pierdere pentru ei,
p. 460 deși nu fără să se verse sânge de-al creștinilor.//Celălalt locotenent mi-a povestit în taină despre o altă trecătoare, la care aflându-se compania sa și el fiind acolo comandant împreună și cu câțiva ofițeri, n-a putut să aibă liniște nici ziua, nici noaptea și nici soldații n-au îndrăznit să se dezbrace ca să se odihnească, deoarece turcii obișnuiesc să pună la încercare aproape în fiecare zi vigilența și puterea creștinilor. De aici urmându-ne drumul ca de la ora două, am ajuns pe la ora șase seara la Cluj și am fost siliți să așteptăm jumătate de oră în fața porții acestei cetăți întărite, până când ne -am legitimat prin scrisorile de liberă trecere trimise domnului comandant. Odată intrați, ne-am îndreptat spre mănăstire și prea sfințitul părinte comisar a fost foarte bine primit de părintele gardian [23] în curte, iar în refectoriu stând la masă a fost salutat printr-o cuvântare declamată de un preot aflat la învățătură.

6 aprilie... Cum s-a început iar să se mănânce carne, nu-i de prisos să însemnăm aici că alimentele locale sunt de fapt la un preț foarte mic. Un funt de carne de vacă costă obișnuit un creițar, douăsprezece ouă o poltură sau două drahme, un cocoș mare sau o găină, un groș, o căprioară, un sextar sau șase bani de Boemia, pâine nu se pune pe masa, chiar a oamenilor mai săraci, decât numai din făină de grâu. Pe de altă parte este din nou o mare lipsă de bani. Vinul ardelenesc este mai bun și mai dulce decât cel unguresc și nici nu e atât de tare ca cel amintit, are totuși un gust oarecare din cauza numeroaselor minerale, care în această margine se găsesc în aproape toate locurile, după cum am observat și în drum mergând spre Cluj. După secarea unor lacuri, pământul rămâne alb, parcă ar fi acoperit în întregime de zăpada cea mai curată.

7 aprilie. Ni s-a dat ca sigur că, în această zi numărul deținuților din apropiere și din alte locuri trece în adevăr de paisprezece... * Este mult lăudată vigilența serenisimului principe comandant Lobkowitz [24]... bastion al catolicilor... zid și avangardă a creștinilor... pedepsește nelegiuirile cu strictă severitate etc....

p. 461 8 aprilie... Înapoindu-se acasă părintele comisar de la comandant, tovarășul acestuia, care era german de neam bavarez, a adus cu sine descrierea osândirii și execuției generalului Doxat [25] și a altor mulți ofițeri, care au contribuit prin acțiunea sau încetineala lor, la predarea cetății Niș. Această execuție a fost făcută la Belgrad la 20 martie. Azi după masă am băut cafea turcească. Ea are un gust mult deosebit de cea de Olanda, care se vinde prin părțile noastre, aici însă este așa de prețuită încât un funt obișnuit costă de obicei trei sextari. Azi dimineață, pe la jumătatea nopții, a fost o furtună puternică...

10 aprilie. Dimineața am cercetat orașul și mai ales biserica parohială, care odinioară era a arienilor (care într-adevăr sunt aici în număr

---

[22] *Vallachiam turciam.*

[23] Starеț la franciscani.

* Lacune in text.

[24] Principele Johann Georg von Lobkowitz, generalul comandant al trupelor imperiale din Transilvania (1737—1741) și Oltenia.

[25] Avusese ordin să păstreze cetatea cu orice preț.

www.dacoromanica.ro

foarte mare, au chiar un gimnaziu, pe care îl numesc colegiu, învaţă o filosofie şi teologie conformă necredinţei lor, iar lectorii acestui colegiu obişnuiesc să vină pentru dezbateri la mănăstirea noastră aproape în fiecare zi de duminică sau de sărbătoare). Este o clădire destul de mare, construită numai din piatră făţuită, înăuntru totuşi au mai rămas câteva monumente vechi şi e împodobită destul de frumos, ca pe la noi: de aici, m-am îndreptat prin piaţă spre biserica părinţilor iezuiţi vestită pentru cele două turnuri frumoase clădite de curând (dintre care unul a fost sfărâmat în bună parte de puterea vânturilor în adevăr violente prin aceste locuri), dar mult mai vestită prin icoana făcătoare de minuni a Prea Fericitei Fecioare Maria aşezată pe altarul cel mare şi care a lăcrimat la 15 februarie 1699 etc. După prânz, ieşind din nou, am vizitat cetăţuia, aşezată pe muntele cel mai apropiat de oraş şi care am văzut că este întărită mai mult de natură decât prin meşteşug. Şi după aceea am intrat în grădina noastră, aşezată în faţa oraşului şi de aici am înconjurat pe dinafară oraşul întreg într-adevăr bine întărit.

11 aprilie. Biserica noastră este ridicată din nou în întregime etc.... Oraşul este lăudat mai mult din obişnuinţă decât merită în realitate (în p. 462
adevăr nu vezi nici un palat, casele cele mai multe sunt cu două caturi şi sunt multe ruine poate ale palatelor distruse de duşmani); în afară de catolici care alcătuiesc cam a şasea sau a cincea parte a oraşului, exceptând soldaţii, mai locuiesc aici netulburaţi calvini (care deţin locul de frunte printre ceilalţi eretici şi au în oraş şi afară din oraş biserici sau mai degrabă grajdul lor), luterani, arieni, anabaptişti, schismatici sau greci neuniţi (dintre care sunt şi unii români), armeni sau greci uniţi, ţigani, evrei, turci şi tot ce mai este din această drojdie. Şi de aici rezultă că la o eventuală năvălire a turcilor, bunii catolici se tem mai mult de plebea sălbatică a ereticilor decât de ostăşimea cruntă a turcilor, ca unii care sunt încredinţaţi că pot fugi de ei în văgăunile munţilor şi în ascunzişurile pădurilor.

12 aprilie. Dimineaţa la ora şapte, părintele comisar a terminat vizitarea canonică, după care luându-ne rămas bun, la zece fără un sfert am pornit pe calea noastră, şi din cauza drumului rău, mergând întins cinci ore cu şase cai, am străbătut abia două mile ungureşti sau trei germane până la Turda, pe nemţeşte Thorenburg, oraş destul de mare, unde ne-am oprit la sediul nostru, totuşi invitaţi îndată la cină de administratorul general al salinei, prea ilustrul domn Edelberg, ne-am dus la acesta şi am fost foarte bine primiţi, fiind trataţi cu vin de Tokay şi reţinuţi şi noaptea la el, precum şi a doua zi.

13 aprilie... Am vizitat cu cea mai mare admiraţie salina pe dinafară şi am văzut nu numai multe mii de „centneri" de bolovani de sare tăiată, dar chiar grămezi de sare fărâmată atât de înalte//ca nişte case p. 463
mari sau palate. Am rămas la prânz la acelaşi domn, de la care în sfârşit încărcaţi cu provizii de carne, vin şi plăcintă pentru drum, am fost duşi cam pe la ora două cu trăsura şi caii lui la reşedinţă şi în scurt timp după aceea la trei fără un sfert, am mers până la poşta următoare în satul numit Vinţul de Sus în care sat am petrecut noaptea la domnul şef de poştă. Acesta este un bărbat ales, plin de zel pentru credinţa catolică, din care cauză, în afară de alte persecuţii ale ereticilor, care umplu tot satul, este mai ales ţinta vrăjilor, căci patru cai au şi pierit cumplit datorită vrăjitoriei (care numără mai mulţi adepţi în aceste locuri)...

14 aprilie. Plecând din locul popasului de noapte la ora cinci dimineaţa, am ajuns, pe la nouă şi jumătate, după ce am străbătut trei mile

www.dacoromanica.ro

germane, la oraşul Teiuş, numit în limba germană Dreykirch, pentru că se află în el bisericile a trei religii, anume a celei catolice, a celei calvine şi a celei române sau greceşti. Cu o milă mai înainte străbătusem un oraş aproape în întregime calvin în care trebuie văzută îndeosebi biserica acelor calvini ridicată şi clădită în felul unei cetăţi, înconjurată cu apă, zid dublu şi parapet. Aceşti eretici perverşi au aici toate clasele lor doctrinale sau şcoli, astfel că învăţăceii sau cum se numesc la noi studenţii depăşesc uşor numărul de cinci sute; ei au în acelaşi loc, numit Aiud, în afară de un mare număr de predicatori, un episcop calvin cu care, cu puţine zile înainte de sosirea noastră, s-a întâmplat următorul caz ciudat. În dimineaţa acelei zile au venit pe neaşteptate patru companii de ostaşi germani, înarmaţi şi sub comanda ofiţerilor lor, şi s-au oprit în formaţie militară aproape de şcoală. În scurt timp i-a urmat o ceată de trei sute de cuirasieri, care unindu-se numaidecât cu pedestrimea şi formând în piaţa largă două aripi, iar pedestraşii la mijloc un singur corp, au mers drept asupra acelei biserici întărite a ereticilor şi după luarea ei în stăpânire, fără nici o împotrivire, patru ofiţeri se duc la episcop şi după puţină vorbă venind ofiţerul comandant cu trupa (despre care fapt am vorbit eu însumi cu un caporal care, pe lângă alţi doisprezece, a fost trimis sus la odaia de dormit a acestuia) îi fac semn pe fereastră arătându-i pe acela şi îndată suindu-se numitul ofiţer comandant, îi face cunoscută porunca Majestăţii Sale împăratu, ca să se dea prins fie de bunăvoie, fie de nevoie şi să se urce fără nici o zăbavă în căruţa de ţară adusă cu sine. Şi l-au dus în acea căruţă, escortată şi de o trupă de soldaţi la
p. 464 Alba//Iulia, unde fapt este ţinut prizonier într-o biată colibă de lemn sau căscioară (pe care eu însumi am văzut-o), sub straşnică pază şi soldaţii au avut instrucţiuni că dacă ar observa cea mai mică turburare, să-şi sloboade armele şi flintele în duşmanii şi rebelii contra ordinii împărăteşti. De fapt un oarecare ar fi încercat să dea alarma cu clopotul cu care altădată se obişnuia să se dea alarma în cazuri de nevoie obştească, pentru ca să alerge poporul şi să se adune, dacă n-ar fi fost îndepărtat de un soldat ameninţând să tragă. Faptul că au ocupat mai întâi biserica întărită, îl explicau unii, pentru ca ereticii să nu se retragă în ea primejduind pe soldaţii care nu aveau tunuri. Alţii însă spuneau că lucrul acesta s-a întâmplat pentru ca să poată să prindă mai uşor scrisorile episcopului pe care le păstra în biserică şi astfel au luat două lăzi pline de scrisori, după cum se spune. Zvonul spune că numărul prizonierilor a trecut de cincisprezece sau şaptesprezece. N-am auzit să se găsească vreun catolic printre aceştia. Conducătorul lor se spune că ar fi un oarecare baron eretic, care a fost prins la Sibiu, când mergea la sesiune, de către o numeroasă trupă adunată în piaţa oraşului. Se spune că motivul (arestării) ar fi aţâţarea la răscoală sau unele legături cu turcii, totuşi nimic nu este sigur.

...Ne-am oprit în oraşul Teiuş ca să oficiem slujba la părinţii paulieni... şi, după ce am făcut două leghe, ne-am îndreptat spre reşedinţa noastră din Alba Iulia, unde am ajuns după ora şase seara.

15 aprilie... Astăzi am avut mulţumirea să fiu invitat cu părintele comisar să luăm prânzul la măritul domn episcop... etc.... şi ne-a invitat şi a doua zi din nou la un prânz, într-adevăr minunat, cu diferite feluri. De altfel Alba Iula (loc care odinioară era numit Stuhlweissen-

www.dacoromanica.ro

burg, în vechea latină Julia [26]) a fost construit aproape în întregime din temelie cu cheltuieli de necrezut de prea augustul împărat [27] căruia chiar îi datorește numele; este o cetate mare și întinsă totuși nu reclădită pe de-a-ntregul, în ceea ce privește interiorul, măcar că unei asemenea cetăți întărite nu i-am văzut pereche, atât ca întărituri, cât și ca frumusețe și măreție, nici în Ungaria și nici în Transilvania. Singură numai poarta de intrare a costat 70 000 de florini. Statuia împăratului stând călare așezată deasupra bogatei porți interioare,//făcută din piatră, a depă- p. 465
șit după cum se zice prețul de 1 000 florini și se socotește într-adevăr că e mai vrednică a fi văzută cu ochii decât descrisă cu pana. Ușile care sunt deschise tuturor până va fi pusă fortificația ⟨sunt⟩ în stare cum nu se poate mai bună totuși lucrările continuă neîntrerupt sub pământ.

16 aprilie. Ocupațiile părintelui comisar ne-au împiedicat să luăm parte la prânzul măritului domn episcop, la care eram invitați, și de aceea am luat masa acasă, după care ne-am dus din nou la cetate (locuința noastră este în afară de cuprinsul acesteia în suburbie) și am stat de vorbă puțin cu comandantul pieței ca să obțin semnarea scrisorilor de trecere.

17 aprilie... Plecând spre ora șapte și jumătate..., am ajuns la stația următoare pentru prânz la o distanță de două mile bune, la ora unsprezece și jumătate. În acest drum am trecut peste marele... râu Mureș, numit în germană Marosch, pe un pod plutitor de vase (locuitorilor le-a fost teamă să construiască altfel de pod, în parte din cauza apei repezi, în parte de frica dușmanilor) și peste alte ape mari și râuri mai mici, care sunt în foarte mare număr în Transilvania, dar peste nici unul nu sunt poduri decât dacă nu îngăduie în chip vădit trecerea cu carul; de aceea pe timpul ploios sau mai ales când se topesc zăpezile din munții cei înalți acest drum este foarte periculos. Plecând de aici aproape la ora unu, am ajuns după ora patru la reședința „orășteană" numită astfel după orașul Orăștie, cu alt nume zis Saxopolis [28], la o depărtare de două mile de locul prânzului. Pe domeniul reședinței mai dăinuiesc încă ruinele bisericii, clădite de Sf. Elisabeta, regina Ungariei. În acest loc rezidă doi preoți de-ai noștri care trăiesc în cea mai mare sărăcie și care au o biată capelă nenorocită pentru consolarea și îmbărbătarea spirituală a catolicilor, în cea mai mare parte germani, și atât de nenorocită, încât oamenii care stau în ea nu sunt apărați de ploaie și cu atât mai puțin de frig. Este drept că au materialele pentru reparație, totuși se tem să clădească ceva înainte de a vedea sfârșitul războiului... etc.

18 aprilie. În dimineața zilei părintele comisar a început și a ter- p. 466
minat vizitația canonică, am luat prânzul împreună cu preotul paroh și am plecat din acest loc aproape la prima oră după masă, trecând de două ori pe rând, cu căruța, râul Streiul, cel mai periculos și mai furios (dintre râurile Transilvaniei), numit în latinește Sirgis, a cărui iuțeală și rapacitate nu au îngăduit să se facă un pod cu bârne, dar nici chiar unul de vase, care să poată rămâne mai departe și deci a și ajuns mormântul a sute de oameni și animale. Aproape de ora șase seara am ajuns

---

[26] Ambele nume sunt greșite: Stuhlweissenburg sau Alba regală, pe ungurește Szekesfehervár este orașul de încoronare a regilor Ungariei, așezat în Ungaria transdanubiană; iar numele de Alba-Iulia nu vine de la romani.

[27] Carol VI, după care orașul s-a numit Alba Carolina sau Karlsburg.

[28] Adică traducerea numirii de Saswaros, orașul sașilor.

www.dacoromanica.ro

la mănăstirea Hunedoara [29], așezată la vreo 100 de pași înainte de orașul numit Hunedoara — o cetățuie veche [30] sau un mic castel potrivit nu atât pentru a ține piept dușmanului, cât pentru a respinge sau susține primult atac al acestuia. Acest loc în timpul prezenței noastre acolo se afla la cinci ore de trupele turcești care și-au așezat tabăra după drumul ce fusese făcut în urmă fără a se prevedea războiul cu turcii și croit printre cele mai uriașe stane de piatră și prin munți stâncoși, cu cheltuieli enorme și cu ajutorul pulberii. Distanța de locul unde trebuia să petrecem noaptea este de trei mile germane.

19 aprilie. Părintele comisar a făcut vizitația canonică, am ieșit după prânz cu el la domnul arendator al minelor de aur, care în afară de faptul că ne-a arătat mai multe feluri de metal rar și prețios, ne-a dat la amândoi un specimen „stopha" cum o numesc ei, adică o bucată de metal ce conține aur, spunând că bucata mai mare pe care a dat-o părintelui comisar ar conține aur curat cam cât doi aurei... etc.

20 aprilie... După ce am luat prânzul, am plecat din nou la drum și din cauza repeziciunii râului Streiu (pe care a trebuit iarăși să-l trecem de două ori cu căruța, fiind nevoiți a ne întoarce pe drumul pe care venisem) ne-am îngrijit să mai înhămăm la cei patru cai obișnuiți doi cai înaintași, pe care, după trecerea apei, i-am trimis înapoi. Ni s-a
p. 467 arătat în acest drum un munte foarte înalt...//Aproape la ora șase seara am terminat drumul acestei zile, întorcându-ne la reședința noastră, în orașul Orăștie, unde am întâlnit pe neașteptate pe părintele Tiburtius Schoeberle, care locuise odinioară la țara... acum preot militar foarte distins prin viața sa cucernică...

21 aprilie. După celebrarea liturghiei am băut niște vin cald și, luându-mi rămas bun de la părintele Tiburtius, am plecat și după ce am străbătut două mile am luat masa la un han mâncând hrana adusă cu noi de la mănăstirea Hunedoara. În sfârșit după un drum de încă două mile mici, străbătut într-un interval de trei ore, am ajuns la sediul nostru din Sebeșul săsesc, în orașul Sebeșul săsesc sau Sasbesus (!), numit în germană Mühlbach. Locul în afară de unul sau doi proprietari catolici are o populație în întregime săsească adică luterană. Am mai apucat în această reședință pe un preot stând cu un frate convers [31]; în curte mai rămân încă zidurile întregi, și aproape în stare perfectă, ale unei biserici vechi, mari și înalte. Dar în clipa de față catolicii au doar o capelă sărăcăcioasă de mărimea unei cămăruțe de culcare ceva mai mare; preotul pe care l-am găsit acolo este un om de valoare, dar înaintat în vârstă, fost mult timp preot militar și a povestit din proprie experiență două lucruri destul de curioase din Țara Românească, atât cea de sub turci, cât și cealaltă [32]. Mai întâi că atunci când oamenii sunt dedați vrăjitoriei se întâmplă ca trupurile morților să fie pătrunse de otrava vrăjitoriei. Pentru a descoperi unde zace un asemenea cadavru în cimitir, popii lor (!), susținând că există o opoziție sau mai de grabă o antipatie naturală între aceste două elemente, duc în cimitir un cal negru, numit în vorbirea obișnuită [33] Rappen,

---

[29] Mănăstire franciscană.

[30] Castelul lui Ioan de Hunedoara.

[31] *Laico*, călugăr afectat muncilor manuale.

[32] Adică Țara Românească și Oltenia.

[33] Reiese că aceste eresuri circulau numai printre sași.

www.dacoromanica.ro

care merge liniștit peste toate mormintele neatinse de vrăjitorii și nu poate fi mânat sau constrâns în nici un fel ca să treacă peste un mormânt pângărit de un hoit pătruns de această otravă; după care semn ei pot să-l recunoască, să-l dezgroape și să-l ardă. A doua poveste este : că în amândouă țările românești (!) Dumnezeu drept și sfânt în toate înfăptuirile sale, ca să arate lumii întregi rușinea incestului în primul grad de rudenie, obișnuiește să pedepsească o crimă așa de mare cu o anume pedeapsă temporară cu totul îngrijorătoare ; vinovatul de sex masculin este prefăcut pe loc într-un fel de lup ; cu această deosebire că nu are coadă//și p. 468
după ce vor trece șapte ani, își va redobândi chipul de om, dacă nu a fost omorât până atunci. În adevăr, cum un asemenea monstru sau lup nu mănâncă aproape nimic în afară de carne de om și mai ales de copii nevinovați, oamenii dacă zăresc pe undeva o atare fiară se străduiesc din răsputeri s-o omoare, ceea ce se întâmplă însă foarte rar, din cauza vicleniei și a grijii mari a acestuia. Totuși dacă se întâmplă (așa cum i s-a întâmplat părintelui povestitor, care cunoscând că este vorba de un astfel de lup l-a împușcat, pe când servea ca preot militar) [34] ca un astfel de animal nenorocit să fie ucis, unul din picioare reia și redobândește înfățișarea unui picior de om, restul corpului rămânând ascuns sub înfățișarea lupului. După cum ne-a încredințat ca martor ocular despre adevărul neîndoielnic ⟨al acestui fapt⟩.

22 aprilie ... După ce ne-am luat prânzul, n-am îndrăznit să mergem mai departe pe drumul obișnuit din cauza unor locuri suspecte de ciumă și am fost vestiți printr-un curier călare [35] să ne îndreptăm către un prea ilustru baron ca spre cel mai bun ocrotitor al ordinului nostru din întreaga Transilvanie. Plecând deci de la reședință pe la ora două, am ajuns la locuința acelui domn, la o distanță de două mile mici germane, la ora cinci și jumătate seara, dar din păcate am aflat că ilustrul domn a plecat de dimineață la altă proprietate și că nu se va întoarce în mai puțin de patru zile ; am rămas totuși să petrecem noaptea acolo. Am fost foarte bine primiți de intendentul castelului ce era calvin, dar care cunoștea sentimentele bune ale domnului său față de noi, ni s-a dat o cină bună după ce mai întâi ne-a plimbat pe înserate prin tot castelul și prin cele două grădini mari. După masă ni s-a adus din vinul cel mai grozav ca să bem cât vrem și cât credem. Am judecat că n-am gustat niciodată un vin din Transilvania mai bun ca acesta. Singurul lucru care ne întrista întrucâtva era slujba, care trebuia să fie oficiată a doua zi în cinstea Sf. Gheoghe, patronul bisericii noastre de la Glatz, și noi eram la o depărtare de patru mile bune de Sibiu, iar în drum nu era nici o biserică. Ținând un consiliu de război i-am cerut intendentului un curier călare, care să cunoască bine drumurile — căci din cauza pericolului de molipsire, nu îndrăzneam să mergem pe drumul mare — și care să poată cu o făclie sau torță să lumineze calea în bezna adâncă, ceea ce cu dragă inimă a încuviințat și a trimis chiar în aceeași seară târziu după un asemenea curier și n-a plecat de la noi până n-a auzit că acea călăuză a și sosit în castel unde va petrece noaptea.

23 aprilie. Ne-am sculat, după ora două din noapte și la ora trei fiind încă întuneric adânc și precedați de călăuza cu lumina, am coborât

---

[34] *globo traiecit qua actualis campestris.*

[35] *per nuntium equestrem direxit nos* (lipsește subiectul).

www.dacoromanica.ro

prin munţi mari şi pe la şase şi jumătate am dat numaidecât la dreapta
p. 469 de un sat, de unde cei mai mulţi oameni se retră // seseră de frica molipsirii de ciumă locuind întrie timp în munţii înalţi şi în pădurile apropiate. În sfârşit mergând cât se poate de iute fără întrerupere şi pe un drum minunat, pe la unsprezece înainte de masă, am ajuns teferi şi sănătoşi la Sibiu — în limba germană Hermanstadt — care este capitala întregii Transilvanii. Este aşezat într-o câmpie foarte frumoasă, asemănătoare celei de la Breslau în Silezia, are chiar în jurul său mai multe mlaştini, caie îl apără mai bine decât un şanţ dublu. Este totuşi încins şi întărit cu un zid dublu, în unele locuri chiar triplu, înconjurat şi prevăzut cu întăriturі, are două pieţe frumoase, în mijlocul celei mai mari din acestea se înalţă statuia vestită ca mărime, frumuseţe şi bogăţie a gloriosului martir Sf. Ioan din Nepomuk [36], care este păzită de străji postate în apropiere pentru ca să nu fie vătămată cumva de eretici. După ce slujba a fost oficiată în biserica mănăstirii noastre, în ziua aceea ne-am întrerupt drumul.

24 aprilie. Azi dimineaţă comisaiul a fost poftit împreună cu părintele provincial şi cu smerita mea persoană la Excelenţa Sa domnul guvernator al întregii Transilvanii, contele de Haller [37], unde ne-am şi dus la oia douăsprezece la prânz şi am fost primiţi cât se poate de bine şi ospătaţi în chip strălucit. După masă am stat mult de vorbă după care am privit pe fereastră înmormântarea solemnă a unui calvin. Eia o mare mulţime de bărbaţi în mantii cernite înaintând unul întocmai ca celălalt atât ca înfăţişare, cât şi ca fel de a se purta. Năsălia era goală, fără giulgiu sau altă învelitoare, dar împodobită cu multe sute de ramuri (?) *(claviculis)* aurite, nu era purtată sus pe umeri, ci ridicată foarte puţin de la pământ şi nu fără motiv, ca şi cum ar exprima distanţa maie de la el la cer. După năsălie urmau femeile în cea mai bună rânduială fiecare îmbrăcată întrutotul la fel cu cealaltă, cu cea mai mare modestie, spre nedumerirea unora dintre catolici. În sfârşit, ne-am întors acasă pe la patru.

25 aprilie. Dimineaţa am asistat la o procesiune în mănăstire : ei înconjură de trei ori biserica, observă cântul coral al litaniilor, aproape ca
p. 470 şi la noi,//totuşi au alte litanii etc....

26 aprilie. Spre seară a trimis aici Excelenţa Sa domnul guvernator să ne invite pentru a doua oară la prânz a doua zi, dar o luase înainte ilustrul domn contele Betlen, căruia părintele comisar îi şi promisese să vină.

27 aprilie. După făgăduiala făcută în ajun, părintele comisar al provinciei şi smerita mea persoană, am ajuns la amiază la sus-numitul domn conte. La venirea noastră la palatul acestuia, am fost primiţi cât se poate de bine de către prea ilustrul domn contele cel tânăr care a absolvit retorica şi care ne aştepta la uşă. Acolo am luat o masă strălucită, discutând despre tot felul de lucruri, la cel mai simpatic bătrân (care poate să fie dat ca exemplu tuturor catolicilor în privinţa zelului şi res-

---

[36] Patronul Boemiei. Născut în oraşul Nepomuk din această provincie în 1330, a fost ucis din ordinul împăratului Venceslav IV, în 1383.

[37] Johann von Haller se trăgea dintr-o familie originară din Germania, stabilită în Transilvania prin sec. XVI şi înnobilată. A fost una dintre puţinele familii de magnaţi în Transilvania, care au rămas catolice. A fost guvernator de la 1734 la 1755 ; cf. Szádeczky Lajos, *A. gr. Haller-család története leszármagása és nemzetségkönive* (Istoria familiei Haller), Budapesta, 1886.

www.dacoromanica.ro

pectării regulilor bisericeşti, pe domeniile sale nu părtineşte pe nici unul pe motivul că nu ar fi catolic, posteşte ziua întreagă în toate sâmbetele anului); deşi a trecut de al cincizeci şi optulea an, este un ocrotitor strălucit al ordinului nostru şi în sfârşit se poartă întru toate ca o pildă vie pentru domnii catolici. Am rămas până la trei şi jumătate şi ne-a spus cu mare mulţumire că se pot mândri catolicii de faptul că absolut nici un catolic nu se află printre prizonieri şi că ce e drept a fost unul închis, dar apoi descoperindu-se că a fost o greşeală dintr-o asemănare de nume, a fost îndată slobozit cu toată cinstea.

28 aprilie. Părintele comisar a terminat de dimineaţă vizitaţia canonică şi după oficierea slujbei, am fost trimis de el la domnul guvernator Haller. De asemenea la domnul comisar militar ca să le aduc amândurora mulţumiri pentru darurile trimise. Acesta din urmă ne-a mai umplut pentru drum vase cu vin vechi românesc, unguresc şi de Tokay. Am plecat după masă pe la două, fiind însoţiţi de părintele provincial, Alexie şi de capelanul de casă al domnului guvernator până la cel mai apropiat popas de noapte, care trebuie să fie în satul Porumbacu [38], la o distanţă de trei mile germane de Sibiu, unde am ajuns în aproape cinci ore, străbătând foarte repede distanţa pe un drum bun, după ce am trecut mai întâi cu o barcă peste marele şi mândrul râu numit Olt [39]. Acest râu este ca şi un meterez al Transilvaniei, pentru că împiedică mult năvălirea duşmanului. S-a întâmplat//totuşi în sărbătorile Paştelui ale p. 471
anului în curs, la locul de trecere de pe acest râu, la o distanţă de cinci mile de satul unde urma să petrecem noaptea, nenorocirea următoare: că după ce micuţa noastră armată a fost respinsă şi risipită de trupele puternice ale turcilor, acei musafiri nesuferiţi pe lângă devastările făcute au mai luat în captivitatea cea mai jalnică trei mii de suflete. O femeie nobilă, care, pentru a se salva, se refugiase pe o stâncă înaltă şi din pricina povârnişului îngrozitor, îmbrăţişa piatra cu amândouă mâinile; când a auzit că fiicele ei dragi au fost capturate de turci şi duse cu ei, uitând de sine, în marea ei durere de mamă, a dat drumul la mâini în timp ce plângea şi bocea şi neputându-se ţine pe picioare s-a prăvălit în fundul prăpastiei şi a mai fost zdrobită cu totul de o bucată mare desprinsă din stâncă, pierind de o moarte cumplită. Am tras în acest loc la domnul provizor al bunurilor fiscale şi am fost foarte bine ospătaţi de el, şi cum am aflat aici pe un tânăr ortodox de viţă nobilă, gonit din ţara sa de turci, am stat şi am petrecut timpul cu acesta şi cu alţii, parte în controverse religioase, parte în convorbiri prietenoase până la ora douăsprezece noaptea. A doua zi însă...

29 aprilie... Am străbătut de la ora şapte până la ora douăsprezece trei mile germane şi ne-am oprit în satul numit Sâmbăta [40], tot la domnul provizor al bunurilor fiscale, dar negăsind acasă nici pe domnul provizor, nici pe stăpânul casei, ci numai pe un confrate al nostru, preot bulgar, scăpat cu fuga din Ţara Românească şi silit să zăbovească în aceste locuri din cauza sănătăţii sale şubrede. Aici sunt întreţinuţi temporar în cea mai mare parte de împărat câţiva fraţi minoriţi desculţi. Am prânzit acolo cu mâncare adusă de noi de la Sibiu şi pe la ora trei şi jumătate, am plecat pe o ploaie continuă şi astfel am străbătut o milă în trei sferturi de oră până la reşedinţa noastră din Făgăraş.

[38] Porumbacu de Jos, lângă Olt, între Făgăraş şi Sibiu.
[39] La locul numit azi Podul Oltului, unde râul coteşte spre Ţara Românească.
[40] Sâmbăta de Jos pe Olt.

www.dacoromanica.ro

30 aprilie... Făgăraşul este un oraş mare, are un castel bun şi întărit prevăzut cu câteva companii de soldaţi şi artilerie necesară împreună cu patruzeci de tunuri. I-a mers pomina pentru măcelul şi multa vărsare de sânge creştin săvârşite în timpul răscoalei curuţilor [41]. În iarna imediat precedentă fusese mult bântuit de ciumă, într-atât încât nu numai că unul sau altul din satele vecine au fost izolate cu totul, dar a fost interzisă chiar şi ieşirea din castel în oraş.

MAI

p. 472 La 1 mai, de ziua sărbătoririi Sf. apostoli Filip şi Iacob, a venit la comisar un preot militar din Ordinul Predicatorilor din provincia Boemia, de la care am auzit multe întâmplări curioase din anul trecut. Ne-a povestit că pe ziua de 5 mai a fost hotărâtă o mişcare de trupe, care au fost toate îndreptate întru apărarea trecătorilor de la Ujpalanka[42], neoprindu-se pe loc decât numărul necesar. Luând masa aproape de ora unu, am urmat drumul, adăugând la cei patru cai obişnuiţi încă alţi doi cai înaintaşi din cauza drumului rău, şi am făcut în patru ore două mile bune până la satul numit Perşani [43], şi cum pe drum ni s-a stricat o roată, fusesem siliţi să rămânem în pădure ca s-o reparăm. Ne-am odihnit în numitul loc la un han împărătesc de acolo, dar mic totuşi, şi folosindu-ne de proviziile pe care le adusesem cu noi, ne-am pregătit apoi însine cina şi fiind lipsiţi de altă mângâiere, ne-am reconfortat cu vin de Tokay adus de la Sibiu.

2 mai. A doua zi, sculându-ne pe la ora trei, am plecat pe la patru dimineaţa, prin codri mari şi locuri de munte şi îndeosebi peste un munte foarte înalt [44], dacă nu mai mare decât muntele Aberschbach din comitatul nostru, cel puţin tot pe atât, unde îndeosebi am observat acest lucru demn de reţinut, că într-o parte unde drumul nu este pietros, chiar din vârful muntelui până la poalele lui, este făcut un pod [45] de lemn curat, ceea ce am mai observat în acest drum şi la altele mai mici. Urmându-ne însă fără oprire drumul nostru de patru mile bune germane, am ajuns pe la unsprezece şi jumătate la reşedinţa noastră din Braşov, situată în oraşul Braşov sau cetatea Corona; în vorbirea comună Kronstadt. În dimineaţa zilei de astăzi am fost rănit de muşcătura unei reptile veninoase ascunsă în fânul nostru ce ni se aşternuse la culcare în noaptea precedentă. Dimineaţa am observat muşcătura, dar nu m-am sinchisit de ea gândind că a fost muşcătură de ţânţar, dar în drum spre Braşov, când s-a mai adăugat mişcarea violentă, pricinuită de mersul pe jos prin munţii înalţi, umflătura a crescut din ce în ce mai mult. La Braşov un ofiţer de artilerie ne-a oferit patru feluri de mâncare bine gătite, iar o contesă ne-a oferit un vin vechi roşu moldovenesc, ca să ne întremăm. Acest ofiţer l-a vizitat şi după masă pe părintele comisar şi rămânând la o gustare, ne-a mângâiat cu cuvinte bune şi cu un vin românesc, nemaipomenit.

---

[41] În 1707, cf. I. cavaler de Puşcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Ţara Făgăraşului* vol. IV, Sibiu, 1907, p. 6 şi urm.

[42] Localitate în Banatul iugoslav.

[43] *Persam.* Sat, jud. Braşov.

[44] Munţii Perşani.

[45] Adică o podeală

www.dacoromanica.ro

3 mai. Dimineaţa părintele comisar... a mers să viziteze pe gene- p. 473
ralul Tamnitz, actualul comandant al acestei cetăţi, desigur bine întărite, dar totuşi primejduite, care, neputând să-l invite pe comisar la prânz întrucât avea la masă ⟨feluri cu⟩ carne, a trimis peşti de soi şi alte alimente la mănăstire împreună cu vin[45] cam cât o oală după măsura noastră. Mai înainte însă fusesem invitaţi la ofiţerul de care a fost vorba ieri ca să luăm prânzul şi ne-am dus împreună cu părintele preşedinte la el. După masă întorcându-ne acasă l-am găsit pe un frate al nostru numit Ştefan, venit din Ţara Românească îmbrăcat în haine turceşti, care prin felul său de a se purta nu numai că s-a salvat în timpul atacului turcesc şi a şi rămas acolo, dar chiar a obţinut de la paşa comandant ca în timpul lipsei sale (căci fusese trimis de acest paşă pentru răscumpărarea prizonierilor turci) să fie neîncetat păzită reşedinţa de doi turci, ca să nu se aducă vreo pagubă fie clădirilor, fie alimentelor lăsate de-ai noştri.

4 mai[47]... De dimineaţă, pusesem de gând... să merg cu proce- p. 118
siunea la un munte de o înălţime într-adevăr uimitoare, în vârful căruia se obişnuieşte să se facă în acestă zi o îndoită predică, germană şi ungurească, în capela ridicată acolo. Faţă de acest munte, care este unul din munţii Carpaţilor, muntele Warte[48] ar putea să fie numit un muncel sau un deal. Dar din cauza vântului ploios şi procesiunea şi gândul meu au fost înşelate în îndeplinirea lor... La comandantul militar... în timpul prânzului foarte îmbelşugat a sosit un oarecare părinte gardian[49] bulgar gonit şi el din Ţara Românească, cu toate meritele sale deosebite... M-am dus ca să văd fortăreaţa aşezată pe vârful muntelui; ieşind pe poartă cetăţii (care întrece ca suburbii//Bratislava, ca întindere Glatzul, p. 119
ca tărie Nişul)[50], am văzut acolo prizonierii turci, în număr de douăzeci şi opt. ⟨Am fost⟩ condus prin toată fortăreaţa de formă pătrată, întărită în chip deosebit cu patru bastioane şi înzestrată îndeosebi cu tunuri şi însoţit până la poarta cetăţii... etc.

5 mai. Astăzi am vorbit din nou câtva timp cu fratele convers Ştefan Bulgarul şi spunea că după puţine zile va intra a doua oară în părţile acestea ocupate de duşman împreună cu doi turci care trebuie să fie introduşi ca soli. El a rămas împreună cu sus-numitul părinte gardian aici, la reşedinţă, la prânzul rânduit în chip strălucit în cinstea noastră, după care, petrecuţi de părintele preşedinte, am plecat de la Braşov la ora două şi jumătate, mergând trei mile până la un sat unde locuieşte un oarecare preot Paulin, sosind aici pe la şase şi jumătate şi trăgând la acel preot.

6 mai. Dimineaţa, pe la trei, după ce m-am odihnit puţin pe un strat foarte subţire de paie, fără nimic altceva, şi cu haina mea sub căpătâi, am fost îngrozit de pârâitul repetat de trei ori al lăsării acoperişului acelei colibe în care eram culcaţi şi care era sprijinit cu proptele din toate părţile spre groaza noastră; m-am sculat în grabă, am îndemnat pe vizitiu să înhame cât mai repede caii care mai păşteau încă, socotin-

---

[46] *Cum vino de monte politiano* (?).

[47] De aici încolo originalul se află publicat în vol. XI (1873) al aceluiaşi periodic, p. 118 şi urm.

[48] *Wartensis* = Wartho în comitatul Glatz.

[49] Adică stareţ al unei mănăstiri franciscane.

[50] *Niassa*. Cetate turcească în Serbia, ocupată de austriaci în 1737.

www.dacoromanica.ro

du-mă fericit că am ieşit nevătămat dintr-o odihnă de noapte atât de periculoasă. Astfel, de la ora patru dimineaţa, lăsând caii să meargă în voie, am ajuns la şase şi jumătate la satul Sântion [51], unde există o biserică romano-catolică în care părintele comisar a oficiat liturghia, iar eu cu părintele preşedinte am ajuns la ora unsprezece la popasul nostru de prânz la trei mile depărtare de locul unde am rămas noaptea, cu gândul să slujim şi apoi să ne facem rost de mâncare la vreun prea cinstit domn; însă cum din nenorocire, îmi lăsasem veştmintele liturgice, am fost lipsiţi amândoi de putinţa de a sluji. Aici a luat masa cu noi un oarecare domn locotenent de grenadiri, venit chiar atunci de la trecătoarea turcească. De aici noi am plecat la ora două — preşedintele plecând din Braşov cu o jumătate de oră mai devreme — şi străbătând două mile, am ajuns pe la
p. 120 şase seara la mănăstirea//din Estelnic [52], aşezată la marginea unui sat numit Estelnic; şi aici părintele comisar a fost primit la începutul cinei cu o cuvântare de bun sosit de către un cleric student în filosofie.

7 mai... Acest loc este aşezat chiar la poalele munţilor celor mari ai Secuimii dintre care unii sunt vestiţi pretutindeni, căci dacă începe să bată vântul dinspre aceşti munţi, cei care se află la drum sau în câmp deschis încearcă să se grăbească să ajungă cât mai repede la vreun sat (acestea în acest ţinut sunt mari şi foarte bine clădite), deoarece se ştie că vântul loveşte cu putere nu numai oamenii şi animalele aflate pe câmp, dar dacă mai e şi zăpadă, sărmanii sunt acoperiţi şi înăbuşiţi de ea; din cauza aceasta pe aici nimeni nu se încumetă să ridice coşuri în afara acoperişului; acestea sunt ridicate doar la vreo jumătate de braţ peste ultimele grinzi ale casei şi fumul trebuie să se risipească doar prin câteva găurele spre marea vătămare a acoperişului [53]. De aici ne aflam la o depărtare de o zi de mers până la pasul spre Moldova duşmană [54].

8 mai. După masă, pe o ploaie care ţinea aproape într-una de două zile, am plecat petrecuţi de părintele vicar al mănăstirii. După un drum de două mile germane, făcut în patru ore (în timpul cărora am trecut cu bine de paisprezece ori acelaşi râu foarte năvalnic, din cauza apelor mari umflate de torenţii de munte, pe care n-am fi putut să-l trecem fără mare primejdie, dacă am mai fi aşteptat încă o oră sau două) şi după ce am fost udaţi bine de ploaie, am ajuns în satul Suseni [55], la un nobil sărman, dar foarte cumsecade, având o casă care ar fi socotită la noi mai de grabă o colibă ţărănească decât un palat de nobil; am fost primiţi bine de el şi s-a îngrijit şi de hrana cailor. Domnul casei, părintele nobilului tânăr, un bătrânel foarte de treabă, avea mare fierbinţeală. Ne-a dat totuşi pentru noapte o cămăruţă separată, cu aşternut proaspăt de paie; tânărul a mâncat cu noi din mâncările pregătite de noi, din alimentele aduse cu noi. Ne-am odihnit puţin timp.

---

[51] *Santivan* (ung. Szentivón) = Sântionlunca.

[52] Estelnic, sat la N de Tg. Secuiesc.

[53] Părere greşită, căci fumul ieşind prin podul acestor case ţărăneşti fereşte şindrila de putrezire.

[54] Ca fiind sub atârnare turcească. E vorba de pasul Hârja pe valea Oituzului, mergând prin Breţcu şi Poiana Sărată.

[55] *Ujfalu*. Sat Suseni, pe Mureş la SV de Gheorghieni. Este probabil o intervertire a ordinii localităţilor în înşirarea lor.

www.dacoromanica.ro

9 mai. Sculându-ne pe la patru şi jumătate, am plecat de aici pe o ploaie ce ţinea de cinci ore aproape, după ce au fost trimişi cu vreo jumătate de oră înainte de plecarea noastră//patru boi ca să fie de ajutor p. 121 la suişul pe munte, întrucât era foarte înalt. Aproape de şapte şi jumătate am găsit la poalele muntelui amintit boii trimişi, cu ajutorul cărora şi a încă patru cai, am fost duşi cu bine, deşi anevoie, în vârful muntelui. Ajungând aproape de opt la biserica unui sat, am oficiat aici slujba amândoi, vizitând după slujbă pedomnul paroh care ne-a arătat foarte deschis mizeriile acelei regiuni. Între altele, el a spus că ne-ar pofti bucuros la masă, dar că nu are ca mâncare astăzi nimic, în afară de pâine şi apă, ca într-o zi de post. Cam pe la ora unsprezece, după ce am făcut trei mile, ne-am oprit ca să luăm masa în satul Cozmaş [56] la un nobil „Potjou" [57], de care am fost bine primiţi. După masă ne-a dat ca să gustăm un mied turcesc vechi şi din cele mai grozave. Plecând aproape la ora două, am luat-o spre mănăstirea din Ciuc străbătând o milă în două ore şi ajungând aici aproape la ora patru. Această mănăstire se află în oraşul numit Şumuleu [58], în Secuime, de aici până în Moldova turcească este un drum de trei ore. Pe aici aerul este foarte rece, deoarece acest loc se află la poalele Carpaţilor. La o jumătate de oră de aici este o cetate cu o sută şi ceva de soldaţi. Mănăstirea noastră este înconjurată de jur împrejur de un zid puternic prevăzut ca şi la cetăţi cu deschizături anume potrivite pentru a se trage cu armele din ele; aici sunt aproape trei sute de studenţi care capătă învăţătură de la noi profesori din ordinul nostru, dar numai până la studiul retoricii [59]. Când se întâmplă un atac tătărăsc, oamenii şi studenţii obişnuiesc să fugă, fie în cetate, fie în mănăstirea noastră; din această cauză li se îngăduie şi studenţilor steaguri şi tobe militare. Când acum câtva timp, tătarii au încercat un atac şi s-au apropiat de mănăstire, observând steagurile şi zgomotul tobelor, s-au înspăimântat de ele sau mai degrabă poate datorită intervenţiei Prea Fericitei Fecioare, a cărei statuie făcătoare de minuni este păstrată în biserica mănăstirii, ei n-au mai încercat să dea atacul. La gustare părintele comisar a fost primit cu un discurs în latineşte, declamat de un novice.

10 mai. Pe la nouă a vizitat pe părintele comisar un oarecare preot militar din ordinul piariştilor, trimis de ilustrul comandant suprem al străjilor, un baron oarecare din Boemia care, complimentând pe comisar, ne-a invitat împreună la masă; primind invitaţia, am plecat într-acolo la vreo unsprezece şi jumătate. Am fost foarte bine primiţi şi ospătaţi, după masă ne-a oferit şi vin pentru drum pe care l-am primit. Întorcându-ne acasă, ne-am pregătit din nou de drum şi am plecat de aici pe la trei, însoţiţi de părintele gardian pe un vânt foarte puternic,//străbătând două p. 122 mile până la reşedinţa de la Gheorghieni pe un drum foarte bun, în trei ore; trăgând la un oarecare domn paroh, am mâncat din mâncarea şi băutura luată de la mănăstire şi ne-am odihnit bine, cu toate că domnul paroh însuşi se temea din zi în zi de un atac duşman.

11 mai. Sculându-ne când se lumina de ziuă, am văzut cu o uimire tristă că primăvara din luna mai s-a schimbat într-o vreme de iarnă

---

[56] *Cosmach* = Cozmeni, jud. Harghita.

[57] Probabil Pócsa (cit. pocea) numele mai multor familii nobile în Secuime.

[58] *Schomlovium*. Azi înglobat în oraşul Miercurea Ciuc. Odinioară important centru religios al catolicilor din Secuime, cu o vestită mănăstire franciscană.

[59] Era deci şcoală de grad mediu.

www.dacoromanica.ro

când nu numai că aerul era atât de rece, încât se vedeau şanţurile acoperite cu gheaţă, dar chiar cădea zăpadă din belşug, astfel încât din cauza acestora cu greu am putut să ajungem la biserica aşezată pe o stâncă înaltă. După ce am oficiat slujba pe un frig într-adevăr îngrozitor, am străbătut de la şase până la zece şi jumătate trei mile numai prin păduri şi munţi până la satul numit „Geckeroi" [60], unde am luat masa la părintele spiritual, tovarăşul ⟨nostru⟩ de drum. După prânz, străbătând timp de un ceas o milă mică, am ajuns la reşedinţa din Gheorghieni, pomenită mai sus (şi) numită astfel după satul Gheorghieni [61]. Am dat aici de un preot bătrân de optzeci şi opt de ani care spre uimirea noastră a mâncat la o masă o porţie foarte zdravănă după ce până atunci se plânsese că acum nu mai poate mânca cu destulă poftă. Această reşedinţă, aşezată pe la mijlocul unui munte, se află la o jumătate de zi de Tătărime (?). Dacă aş fi avut timp, aş fi urcat bucuros muntele de lângă reşedinţă, de unde poţi să-ţi arunci ochii departe.

12 mai dimineaţa .... Am trecut din nou prin codrii mari pomeniţi mai înainte, unde mi s-a arătat drumul stricat cu tot dinadinsul împotriva trupelor duşmane prin baricadarea sa cu copaci uriaşi şi de asemenea un munte, de unde îşi trag obârşia două din cele mai mari râuri ale Transilvaniei : Oltul şi Mureşul, dintre care pe ultimul l-am trecut cu căruţa, abia udându-şi caii picioarele ... şi continuând drumul amintit cu cea mai mare iuţeală, unde lucrul era cu putinţă din cauza munţilor, am sfârşit de străbătut în cinci ore tot drumul de patru zile până la domnul paroh la care am cinat şi ne-am odihnit noaptea.

13 mai, dimineaţa la ora 5, am plecat şi ne-am întors la mănăstirea din Secuime sau din Ciuc. Abia s-a oficiat slujba şi ilustrul domn comandant suprem al străjilor a trimis a doua oară pe preotul militar la părintele
p. 123 comisar ca //să-l invite la masa sa, ceea ce a primit cu plăcere, mai ales că în mănăstire aveau un bucătar slab, care pregătea mâncarea după felul unguresc, lipsit de gust pentru germani. După masă, invitat de profesorii din ordinul nostru, am mers din nou la seminarul alăturat, unde dintr-o fundaţie pioasă sunt întreţinuţi aproape şaizeci de studenţi săraci, care în ziua aceea şi în următoarele două aveau vacanţă de mai.

...Astăzi am primit vestea că mai multe mii de turci şi tătari au năvălit la câteva mile de aici prin Munţii Carpaţi în ţinutul Trei Scaune în câmpie (pe unde cu unsprezece zile mai înainte călătorisem nu departe de aceiaşi munţi), dar au luat numai turmele, oamenii fiind fugiţi, şi s-au retras numaidecât în părţile muntoase ; de asemenea prea ilustrul domn comandant suprem al străjilor povestea că turcii au încercat să atace cu furie, în mai multe rânduri Orşova şi au căzut dintre ai noştri opt sute, după cum se zvonise, dintre turci vreo cinci sute. Dar cu ajutorul lui Dumnezeu au fost respinşi.

14 mai... Părintele comisar s-a dus la cetate şi eu l-am însoţit. Această cetate este situată în mijlocul muntelui şi ar putea fi uşor distrusă cu tunuri mari, dar totuşi este în siguranţă deoarece nu numai în teorie, dar chiar şi în realitate nu este cu putinţă să se aducă artilerie grea din cauza înălţimii, a povârnişului şi a prăpăstiilor munţilor. Cetatea are un şanţ dublu şi este admirabil întărită cu ziduri noi, palănci şi alte întăriturii

---

[60] *Geckroipolo* (oare : potoc)? Neidentificat.

[61] *Gergo.*

www.dacoromanica.ro

şi este ridicată aici, pentru ca trupele să aibă un loc sigur la numai trei ore depărtare de trecătoarea [62] spre Moldova turcească, unde la nevoie să se poată retrage şi să aibă apărare bieţii locuitori.

În aceste zile soldaţii încartiruiţi aici au primit//ordinul să facă în p. 124
aceste locuri lagăre pentru regimentul lor, astfel că la 25 mai să stea în loc adunaţi în lagăre, poate pentru ca mai apoi să fie trimişi în altă parte.

15 mai. Invitaţi a doua oară la masă de... domnul comandant suprem al străjilor, ne-am dus acolo, cu acest prilej... După masă un ofiţer inferior a oferit gazdei o piatră oarecare, de o mare raritate şi cu totul deosebită de mărimea unei jumătăţi de nucă, în care fusese săpată de natură însăşi un chip foarte frumos ca al unei femei, atât de frumos şi exact încât s-ar putea întrece cu cei mai pricepuţi şlefuitori de piatră; şi spune că în Turcia există un munte, unde se află o mare mulţime de asemenea pietre, prelucrate în felul acesta de natura însăşi, crescute din pietre vii. Turcii mai întâi nu le-au dat vreo atenţie, dar crescând mulţimea celor care merg acolo ca să ridice aceste pietre pentru raritatea lor, ei au împiedicat ulterior exportul lor, punând străji acolo. Ilustrul domn comandant compatriot l-a vizitat pe părintele comisar când s-a întors acesta acasă şi am stat din nou de vorbă cu el până la cină.

16 mai. Sărbătoarea Sf. Ioan din Nepomuc, pe care regimentul care este aici şi l-a ales anume ca patron.

/Invitaţi din nou la masă, de astă dată părintele comisar se scuză/ După masă ne-am dus totuşi acolo ca să mulţumim, unde am cercetat şi pe dinafară şi pe dinăuntru un cort turcesc cu anexele sale. În apropiere, am gustat apa a două izvoare acidulate ce ţâşneau, având grosimea a două braţe.

17 mai... Am plecat de acolo la ora şase fiind însoţiţi de părintele gardian. După ce am străbătut o milă, când am ajuns la pădure şi la munţi, ne aşteptau doi cai trimişi de dimineaţă de părintele gardian, pentru a fi înhămaţi ca înaintaşi, mulţumită cărora, mergând prin pădure continuu prin locuri muntoase foarte anevoioase şi pe un drum foarte pietros, am ajuns la unu după masă la un sat, aflat la o depărtare de trei mile bune şi dacă n-ar fi fost drumul//uscat de tot, abia dacă am fi p. 125
ajuns într-o zi până în acel loc; acest drum e renumit ca fiind fără îndoială drumul cel mai rău din toată Transilvania.

...Am plecat de aici la ora trei şi, după ce am mers încă trei mile pe un drum nu cu mult mai bun, am ajuns aproape la ora şapte şi jumătate la cetatea Odorhei [63] în reşedinţa noastră. Au mai rămas în acest loc, foarte însemnat pentru eretici, numeroase ruine ale unei cetăţi foarte puternice şi întărite ale cărei ziduri triple fuseseră atât de late încât uşor s-ar fi putut face peste ele un drum pentru un car. Însă în timpul răscoalei curuţilor, a fost distrusă cu totul.

18 mai... Zilele acestea au venit ştiri neplăcute că turcii au cucerit fortăreaţa Sabac [64].

19 mai dimineaţa...Am plecat pe la ora opt... şi am străbătut pe o arşiţă cumplită trei mile în cinci ore. La amiază luând masa la un nobil, dar gătită din proviziile aduse de noi, am plecat cam pe la ora

---

[62] Ghimeş.
[63] Odorheiul Secuiesc, jud. Harghita,
[64] *Sabatch.* Cetate pe malul sârbesc al Dunării la vest de Belgrad.

www.dacoromanica.ro

trei şi mai înaintând încă două mile, am ajuns pe la şase la Sighişoara. Este un oraş mare şi frumos, lipsit însă aproape cu desăvârşire de lumina credinţei şi în afară de soldaţi, aproape toţi sunt luterani. Avem aici, în partea de sus a cetăţii, aşezată pe un munte destul de înalt şi despărţită de partea de jos cu porţi şi ziduri destul de întărite, o reşedinţă şi o biserică destul de îngrijită, dar pentru mângâierea numai a vreo patruzeci de catolici.

20 mai... După masă, ca să fac mişcare, m-am dus la biserica luteranilor, clădită în vârful acestui munte în chip de fortăreaţă nouă; din partea de sus a oraşului am fost silit să urc încă 182 de trepte construite din pietre mari. După această oboseală, şirepii de eretici nu m-au lăsat să intru în biserică sub cuvânt că nu e acasă cel care ţine cheile. De pe înălţime, era totuşi nespus de frumos de privit aşezarea locului între vii şi livezi care, din cauza nunărului lor mare, par asemenea unor păduri mari; şi acest mare număr reiese şi mai mult din cantitatea foarte mare de fructe. Reşedinţa noastră plăteşte doi sextari pentru
p. 126 uzufructul grădinii (din care//au tot anul fructe de stors şi de mâncat). Coborând din acest loc, am văzut o companie militară făcând exerciţii ...Ei au primit în urmă porunca de a pleca zilele acestea.

21 mai...[Invitat la masa locotenent-colonelului regimentului Harrachi, am stat la masă între doi conţi]. Am fost tratat cu o porţie dublă de vin de Tokay în vederea drumului. Luându-ne rămas bun (cu speranţa de a ne întoarce pe acelaşi drum), pe la trei, urcându-ne în trăsură, însoţiţi de preşedinte până la popasul de noapte, am străbătut foarte repede, pe un drum bun, trei mile în patru ore şi am ajuns până în satul Dumitreni [65], unde am stat ca să petrecem noaptea la prea nobila doamnă contesă Csáki [66], în vârstă de 90 de ani, fiind găzduiţi în chip minunat.

22 mai. După oficierea slujbei la ora şapte, ne-am urmat drumul până la unu şi jumătate după masă, făcând din nou trei mile. Aproape de ora nouă am înfruntat patru furtuni grozave, una după alta, cu o mare şi continuă rupere de nori, fulgerele şi trăznetele căzând de două ori în faţa noastră şi a ţinut această furtună până aproape de ora patru după prânz. La douăsprezece şi jumătate ajungând la mănăstirea aşezată în satul Nikasa [67], ne-am odihnit, după ce am luat o gustare frugală; a trebuit să privesc cu durere la sărmanul meu bagaj, cercetându-mi sacul cu lucruri puse în el, distruse de ploaie. Afară de aceasta, părintele comisar, din cauza unui accident necunoscut, a căpătat o inflamaţie şi umflătură la piciorul drept, astfel că sculându-se de la masă, la care fusese primit cu declamaţii oratorice, odată ridicat, abia dacă mai putea să meargă. Ieri mi s-a povestit de către acel locotenent-colonel, membru al ordinului Teutonic, că i s-a raportat cu tot dinadinsul că prea măritul domn feldmareşal ar fi anunţat la Timişoara că douăzeci de mii de turci au fost omorâţi la Tighina. Totodată am auzit zilele acestea că este o pură închipuire vestea despre trimiterea a 30 000 de moscoviţi în ajutoul împăratului...

p. 127 23 mai. Ziua de azi a fost desemnată pentru pornirea trupelor, ceea ce a semănat confuzie în aproape toată Transilvania, oscilând între speranţă şi teamă de duşmani.

---

[65] *Sentemeter*, sat pe râul Târnava Mică, jud. Mureş.

[66] *Czakiana*. Era vestită familia contelui Csáki de Keresztszeg, din Secuime; cf. Kóvári László, *Erdely nevezetesebe Családai*, Cluj, 1854, p. 50 şi urm.

[67] *Nikasa* (?) Neidentificat.

www.dacoromanica.ro

24 mai. După masă am luat seama de felul curios, obișnuit în aceste locuri, de a face tonsura și cum părintele comisar, oprit de rana de la picior, nu putea să oficieze slujba solemnă de seară, i-am ținut eu locul, la cererea părintelui gardian.

[25 mai. În duminica Rusaliilor se face o procesiune, implorând ajutor contra turcilor].

26 mai. Cum poporul s-a obișnuit să vină în mare număr în acea zi, cu diverse procesiuni la biserica noastră, domnul arhidiacon a vorbit mulțimii și părintele comisar a cântat liturghia mare.

[27...28. Despre controversele teologice și filosofice dezbătute în ședința publică].

29 mai. De dimineață, după oficierea slujbei, am plecat de aici la p. 128
ora opt fiind însoțiți de gardian și în mers grăbit până la unu și jumătate am străbătut trei mile până la reședința de la Tg. Mureș... Această reședință este situată într-un oraș foarte mare, dar în întregime luteran. Preoții iezuiți au și aici o reședință; comisarul s-a dus după masă ca să salute pe superiorul lor. Acesta a vrut să-l oprească pe comisar să-l găzduiască peste noapte aproape cu forța, deoarece reședința noastră este foarte prost înzestrată, nu are decât o singură cămăruță în care se adună oameni, găini, pui, câini și altele asemănătoare strânse aici; dar cum a refuzat totuși sub diferite motive această pofteală ca și prânzul de a doua zi, același părinte superior a trimis la reședință pentru ospătarea comisarului pește și vin. M-am odihnit prost într-un colțișor amărât închis cu scânduri din amintita cămăruță, în timp ce părintele gardian care ne însoțea, s-a culcat în trăsură, ca și fratele nostru într-o căruță aflată acolo.

30 mai. După prânz, plecând pe la unu și jumătate, în cinci ceasuri și jumătate am străbătut din nou trei mile pe un drum bun, dar pe o arșiță cumplită până la satul Abuș [68]. Am petrecut noaptea aici, la conacul prea măritului domn conte Korniș [69].

31 mai. Sculându-ne dimineața la trei și jumătate, am plecat la patru și după ce am mers două mile în aproape patru ore și jumătate,// p. 129
cu ajutorul bunătății divine, am ajuns la reședința noastră, la Mediaș, loc hotărât pentru ținerea capitalului, după ce mai întâi am trecut prin toate cele optsprezece locuri în care trăiesc catolici de-ai noștri.

IUNIE

1 iunie... Tot orașul este zguduit cu desăvârșire ⟨de vestea⟩ că trupele turcești în număr de 60 000 se apropie împreună cu principele Rákóczi [70] de trecătoarea Porții de Fier [71] care este la o distanță de numai două zile de drum de aici.

---

[68] *Aboschfalva*, jud. Mureș.

[69] Familie de magnați secui.

[70] Josef Rákóczi, fiul lui Francisc Rákóczi II, conducătorul răcoalei antihabsburgice din 1703—1711 și fost principe al Transilvaniei 1705—1711. Aflându-se la Constantinopol, la izbucnirea războiului cu Habsburgii, în 1736, turcii au căutat să-l folosească în scopurile lor, recunoscându-l ca principe al Transilvaniei; sperau prin aceasta să răscoale Transilvania contra Habsburgilor. În februarie 1738 se afla la Cernavoda; în aprilie este chemat de marele vizir la Vidin, de unde după șase luni se întoarce din nou la Cernavodă, cvartirul de iarnă al oamenilor lui. Rákóczi sosește aici în 19 octombrie bolnav; în 10 noiembrie moare, în vârstă de 38 de ani. Cf. relația lui Mikes în volumul de față.

[71] Dintre Banat și Transilvania.

www.dacoromanica.ro

[Alte zvonuri] că principele Lobkowitz, comandantul general, auzind aceleaşi ştiri, a plecat aproape în aceeaşi clipă cu poşta din Sibiu lăsând poruncă să-l urmeze îndată toate trupele. Părintele comisar a fost cuprins de o teamă mare...

...Aşteptam în orice clipă cu cea mai mare strângere de inimă năvălirea turcilor şi prin urmare ca să o luăm cu toţii la fugă spre păduri sau spre Alba Iulia. Eram silit să privesc la acestea : orăşenii jeluindu-se, adunându-şi un bagaj de nimic, fraţii încremeniţi, superiorii trişti, toţi îngrijoraţi. Teama răpea pofta de mâncare. Spaima tulbura discuţiile prieteneşti şi frăţeşti, nesiguranţa asupra celor ce vor fi tulburat sufletele, astfel că abia au putut să mai doarmă în acea noapte.

p. 130 2 iunie. La prânz//au sosit scrisori de la Braşov, care au mărit spaima, spunând că acolo au fost văzuţi şi în jurul trecătorii de o parte şi de alta turci adunaţi în mare număr. Într-adevăr se putea vedea cu sufletul întristat şi plin de jale cum bieţii cazaci (măcar că erau eretici) aduceau la mănăstire de-a valma resturi de grâu şi alte lucruri de o valoare mai mică (pe care nu puteau să le ducă cu ei în fugă), ca cel puţin sub bolţile acesteia să poată fi salvate de focul cu care ar pârjoli oraşul duşmanii, când ar fi fugă.

La 3 iunie. Astăzi am fost ceva mai liniştiţi aflând şi auzind că cele povestite alaltăieri au fost oarecum exagerate, deoarece turcii nu numai că nu se apropie până acum de trecătoarea Poarta de Fier, dar că s-au îndreptat spre Orşova cu acea armată numeroasă amintită şi că ar vrea să cucerească cu forţa această fortăreaţă foarte însemnată (despre care se spune că se află la un drum de două, ba chiar de patru zile de acea trecătoare) şi nu se adevereşte cu siguranţă că principele Rákóczi ar fi şi el acolo [72]. Aceste ştiri erau în stare să mai uşureze, dar nici decum şi să potolească frica trezită, mai ales că oamenii nu încetau deloc să-şi aducă lucrurile la mănăstire (în sacristie şi în coridoarele de jos).

4 iunie. Într-o cetate atât de mare şi de populată, abia dacă s-au găsit unii să vină la slujbă, fiindcă toţi locuitorii, în afară de foarte puţini, sunt infectaţi de erezia luterană.

5 iunie... S-a făcut procesiunea numai în biserică din cauza ploii. În alţi ani această sărbătoare se ţinea cu mare pompă, fiind de faţă şi armata etc. Ziua a trecut cu tristeţe şi după masa de seară, au venit doi soldaţi din regimentul Cordova luaţi de turci în septembrie anul trecut, ţinuţi prizonieri în tot timpul acesta la Vidin şi, făcându-se un schimb de prizonieri cu turcii cu vreo douăzeci şi cinci de zile mai înainte, au fost sloboziţi şi se întorceau la regimentul lor (care se afla lângă pasul Bistriţa, prin care pas în războiul trecut cu turcii, au năvălit treizeci de mii
p. 131 de tătari şi au devastat groaznic regiunea).//Vorbind cu aceştia aproape o oră şi jumătate, am aflat multe noutăţi. Între altele povesteau că înainte cu câteva luni principele Rákóczi [73] a venit la Vidin şi a fost salutat solemn cu salve de artilerie, totuşi îndată i s-au pus străji de ieniceri ca să nu poată fugi pe furiş.

6 iunie.... După gustarea de seară, pe un vânt plăcut, am cercetat grădina alăturată mănăstirii, care are un zid bine rânduit pentru apă-

---

[72] Rákóczi a fost dus de marele vizir de la Vidin la Orşova. Cf. Mikes, K., *op. cit.*, scrisoarea nr. 137.

[73] Ştirea era adevărată. Cf. Kelemen M., *op. cit.*, scrisoarea 136.

www.dacoromanica.ro

rare împreună cu două turnuri, în care se găsesc de fapt tunuri foarte mici, cu care în timp de primejdie se pot apăra locuitorii oraşului împotriva unui duşman slab şi uşor de înfrânt şi am auzit că drumurile au ajuns destul de nesigure din cauza atacurilor vagabonzilor şi a răufăcătorilor şi, auzind aceste ştiri, care nu erau neînsemnate pentru comisar şi pentru mine, ne-a prins şi neliniştea din cauza drumului de întoarcere ce trebuia făcut de noi prin păduri foarte întinse şi dese.

7 iunie. După masă fostul părinte provincial ne-a spus din propria lui experienţă că sunt următoarele trecători primejdioase spre Transilvania şi pe lângă nenumărate poteci mai sunt şi drumuri de căruţă; 1) Din Banatul Timişoarei prin Dobra; 2) Din acelaşi Banat pe la Poarta de Fier, odinioară numită Ulpia Traiana; 3) Din Valahia austriacă (= Oltenia) prin Vulcan [74]; 4) Din aceeaşi Valahie austriacă prin Câineni [75] şi Turnu Roşu de-a dreptul la Sibiu; 5) Din Valahia turcească (= Ţara Românească) prin Bran [76] spre Braşov; 6) Din aceeaşi Valahie turcească prin „Bozza", în vorbirea obişnuită Buzău în comitatul Trei Scaune; 7) Din aceeaşi Valahie turcească [77], prin Breţcu, nu departe de mănăstirea de la Estelnic; 8) Din aceeaşi Moldova pe la Ghimeş spre comitatul Ciuc şi aproape de mănăstirea Ciuc; 10) din aceeaşi Moldova şi din Tătărimea apropiată, prin Bistriţa şi Rodna (Radna) până aproape de Cluj (pe care l-au atacat 30 000 de tătari în ultimul război cu turcii [78]; 11) În sfârşit prin Marmaţia, popular Maramureş, în Transilvania şi Ungaria.

8 iunie. În duminica... a doua după Rusalii, după ce în miercurea din săptămâna precedentă se pornise pe neaşteptate un vânt îngrozitor şi la aproape trei după amiază, mi-a venit îndată în minte, şi nu numai mie, ba chiar după aceea s-a şi încins o discuţie înfocată între superiori dacă nu s-a dat cumva vreo luptă şi dacă nu a fost cumva izbit şi mişcat mai puternic văzduhul de violenţa exploziilor maşinilor de război —; astăzi am auzit ceva din Sibiu care se află totuşi departe de cele petrecute, anume că într-o acţiune//neprevăzută au fost ucişi mai p. 132
multe mii de turci.

9 iunie. /furtună/.

10 iunie... Am ieşit cu părintele predicator german ca să vedem grădina Excelenţei Sale domnului guvernator de pe moşia sa, la o distanţă de o jumătate de milă sau de o oră de mănăstirea noastră, şi care e foarte bine organizată.

11 iunie... La ora unsprezece luam masa după obiceiul ordinului nostru; pe când abia ne sorbisem supa s-a auzit mare gălăgie la poartă, fratele care şedea mai aproape s-a ridicat, s-a uitat, dar totuşi n-a văzut pe nimeni; îndată au început să se clatine pereţii, să se mişte mesele încoace şi încolo, să fie zgâlţâite scaunele sau băncile prinse de perete Îndată ne-am dat seama cu toţii că este un cutremur de pământ cumplit [78bis]; atunci toţi au încremenit, toţi au fost loviţi ca de trăznet, schimbându-se la faţă şi părând mai degrabă morţi decât vii, implorau mila de sus cu capul plecat. În sfârşit, Dumnezeu, după vreo cinci „Tatăl nostru"

[74] *Dolkan* (!)

[75] *Arxaviam* (sau Strassburg), cetăţuie ridicată de austrieci pe valea Oltului pentru a păzi calea cea mare (Via Carolina).

[76] *Terschburg.*

[77] E vorba aici de Moldova; cf. mai departe.

[78] Războiul din 1716—1718. Aluzie exagerată la expediţia lui Mihai Racoviţă din 1717.

[78bis] Este vorba de cumplitul seism din 31 mai/11 iunie 1738 ce a devastat toate provinciile româneşti.

www.dacoromanica.ro

şi „Ave" (în care timp mă cuprinsese chinurile morţii), a potolit puterea grozavă a vântului şi după ce s-a mai observat ceva încă scurt timp, însă mult mai uşor şi mai puţin, s-a îndurat în mila sa să aşeze din nou, statornic pământul, noi toţi rămânând teferi fără nici un rău mai mare dar fără pofta şi gustul de a mânca.//

p. 133 12 iunie. Am aflat de urmările jalnice ale cutremurului de ieri; la periferie mai multe case, parte s-au prăbuşit, parte au fost zdruncinate; însuşi turnul cel mare al oraşului s-a mişcat din temelie şi s-a lăsat bine într-o parte şi a rămas plecat spre pământ fără îndoială s-ar fi năruit dacă cutremurul acela atât de puternic ar fi ţinut mai mult. Zidurile fortăreţei s-au crăpat. Chiar în refectoriul nostru, unde mâncam acum, pe zidul lateral a apărut o crăpătură. Din cele auzite că s-a extins pe două mile, fără îndoială că se vor auzi mai multe de la călugării care vor veni aici pentru Capitlu. A venit la biserica noastră o procesiune de armeni în cinstea Sf. Anton, dintr-un sat de la o depărtare de trei ore. Aceştia sunt de credinţă ortodoxă, dar cei mai zeloşi şi mai credincioşi şi exemplari catolici, uniţi foarte credincios cu biserica romană; au venit în acest an a doua oară; de altfel timp de două sute de ani până acum nu s-a auzit nimic despre o asemenea procesiune în acest loc eretic. Preotul sau parohul acestora, care conducea această procesiune, a rămas la masă şi peste noapte în mănăstirea noastră.

13 iunie. Foarte de dimineaţă a venit la mine un negustor armean ştiind bine nemţeşte, cu care m-am întreţinut mult timp. ...Am luat parte la slujba sau liturghia Sf. Ioan Gură de Aur săvârşită de un preot armean. A oficiat chiar astăzi în această biserică după ritul ortodox (totuşi numai cu azimă) un oarecare călugăr armean cu încă un preot; primul dintre aceştia a rămas la noi la masă, care consta dintr-o supă simplă de ştiucă (pregătită însă fără gust) din broaşte ţestoase (care în acest ţinut sunt din belşug) şi o mâncare din făină şi mazăre. Din cauza pornirii procesiunii, vecernia a fost celebrată la unu şi jumătate, după care întreaga comunitate a fost însoţită până la poarta cetăţii spre edificarea poporului eretic.//

p. 134 14 iunie. În acest interval de timp am primit lămuriri la ştirile pomenite în ziua de 8 iunie: turcii se apropiaseră în număr de 40 000 de Caransebeş şi de aici aveau de gând să plece şi să ocupe trecătoarea de la Poarta de Fier; fiind adusă ştirea la timp la cunoştinţa preamăritului principe[79], după ce a adunat câteva regimente atât din Transilvania (în care există de fapt nouă regimente), cât şi din Ungaria vecină, în faţa numitei trecători (pe care o avea bine întărită ca loc de refugiu), a aşteptat cu bărbăţie lângă trecătoare şi a reuşit să silească pe duşman să se retragă rămânând morţi după cum se spunea — dar nu se ştie sigur — două mii de duşmani, dar pierind şi destui creştini.

Dacă n-ar fi reuşit din mila lui Dumnezeu această acţiune, ne-ar fi fost închisă de către turci calea reîntoarcerii din Transilvania; ei ar fi putut merge de la acea trecătoare a Porţii de Fier de-a dreptul spre Bistriţa (?) şi făcând spărtură pe aici să poată merge la Cluj [79bis] şi astfel să taie orice legătură cu Ungaria. Nereuşind această încercare, duşmanul s-a străduit să-şi verse mânia cu o cruzime îngrozitoare asupra cetăţii Orşova, asediind-o timp de zece zile cu cea mai mare străşnicie. A. R.

---

[79] Johann Georg von Lobkowitz.

[79bis] Presupunere cu totul incoerentă.

www.dacoromanica.ro

părintele provincial a primit scrisori de la Sibiu că o mare armată care stătea s-a pornit către Nypelantza (?) spre a încerca s-o elibereze printr-un atac general.

15 iunie. Nu s-a întâmplat nimic deosebit în afară că, din cauza ploilor în șir și a unei furtuni îngrozitoare, care a ținut de la ora trei până la șapte, ne temeam că vom avea de înfruntat un drum foarte rău, și totodată o mare inundație.

16 iunie .... Turcii au încercat pe altă cale, dar nu cu mai multă izbândă aproape de Câineni lângă Turnu Roșu (așezat la trei sau patru ore de Sibiu) să pătrundă în Transilvania; însă după oarecare încăierare (despre a cărei intensitate și însemnătate nu avem încă știri) au fost constrânși să se retragă.

17 iunie. Am auzit că în Banat românii, precum și locuitorii de alt neam [80], au vrut să încerce să se răscoale; totuși n-am aflat nimic sigur; poate s-au mișcat din cauza unor împovărări prea mari, căci, după cum mi s-a spus din nou de un slujbaș de pe un mare domeniu, ei trebuie să dea din toată Transilvania șapte suie de care cu câte șase boi să transporte făină pentru grosul armatei.

18 iunie ... Ne-am dus împreună cu părintele provincial ca să luăm masa la un oarecare domn//provizor al prea măritului domn guvernator [81] p. 135
într-un sat la o oră de mănăstire. De aici înapoindu-ne aproape la trei și jumătate, am văzut cum preoții delegați sosesc treptat la adunare. La poarta castelului acestui conte, în curte, am văzut de aproape cu admirație un vultur foarte mare, numit popular *schwarzer Adler* și am luat o pană de la el ca lucru rar. De la patru până la șase a fost din nou o furtună mare; de două sau de trei ori a căzut trăznetul în apropiere și s-a lăsat atâta ploaie încât din cauza umflării unui șuvoi, unul din delegați își și pierduse nădejdea de a mai putea veni la timpul hotărât, dar abătându-se într-o parte după vreo două mile a putut să treacă pe un pod.

19 iunie ... Venerabilii părinți gardieni sosiți aici au adus vești într-adevăr însemnate: mai întâi aproape în întreaga Transilvanie la 11 iunie un cutremur care în unele locuri s-a observat mai mult, în altele mai puțin; din cele povestite totuși am aflat că la Sibiu a fost mai puternic Aduc un exemplu: turnul mare lipit de biserica sașilor s-a depărtat cu o palmă de acea biserică; apoi în rândul al doilea în Banat s-au răsculat niște neamuri, altădată supuse, pornind răscoală împotriva împăratului; în al treilea rând Alexius [81 bis], reverendul părinte provincial, venind de la Sibiu, a povestit că păstorii (care rămân pe câmpiile întinse toată noaptea pe lângă turme) povesteau că au auzit acum trei nopți și alaltăieri mai multe zgomote și lovituri ca de tun ....

23 iunie. După liturghie m-am dus la consul, un sas eretic, pentru p. 136
scrisorile de trecere, pe care a promis că le va trimite chiar el la mănăstire.

25 iunie. Am plecat aproape de unsprezece fiind însoțit de părintele comisar: părintele provincial actual, părintele Paulus, părintele custode

---

[80] *Valachi et alterius adhuc nationis populi.* Banatul fiind încă sub stăpânire imperială, acea răscoală era deci îndreptată contra acesteia.

[81] Contele Johann von Haller.

[81 bis] Alexius Castó amintit și mai jos, în legătură cu alegerile din 22 iunie, p. 135.

www.dacoromanica.ro

şi părintele difinitor, noi aleşi, până la Cluj ... Într-o oră şi jumătate făcând o milă germană am luat masa într-un sat oarecare, la Sindicul nostru apostolic. Urmându-ne drumul după ora trei, am fost însoţiţi de un vânt aprig etc. şi de o ploaie grozavă etc.... În sfârşit după două mile, pe o ploaie aproape continuă, parcurgând drumul în cinci ore, am ajuns la castelul Cetatea de Baltă, în germană Kockelburg. Îl ţine în arendă ilustrul domn conte Naidianos [82], care de fapt nu stă acolo, am fost primiţi totuşi de administrator cu cea mai mare ospitalitate şi
p. 137 ne-a găzduit cât se poate de bine. La masă a fost//şi unul din boierii sau nobilii din Ţara Românească, care fusese secretar încă sub principele decedat [83], timp de douăzeci de ani, dar acum la adânci bătrâneţi a fost alungat din ţară şi se plângea că a fost jefuit de avere de către turci.

26 iunie. Lipsiţi de posibilitatea de a ţine slujba, am plecat la cinci şi jumătate dimineaţa şi fără a ne opri în ciuda drumului mai de grabă rău şi noroios, am făcut 3 mile germane în şase ore ; într-un han oarecare am prânzit foarte bine din alimentele noastre. Plecând de aici aproape la trei, străbătând două mile pe un drum bun, aproape de ora şapte am ajuns la Turda, unde am avut o masă şi odihnă la d. administrator al ocnei. De dimineaţă, sculându-ne la ora cinci dimineaţa, am mers până la Cluj, străbătând două mile în cinci ore ; acolo după oficierea slujbei, ne-am odihnit după drum.

28 iunie. Voiam şi doream să mai slujim încă odată la icoana făcătoare de minuni, am plecat cu părintele comisar la reverendul rector al iezuiţilor (care imediat ne-a invitat — pentru a doua zi la prânz — comisarul scuzându-se totuşi, a pretextat că trebuie să plece foarte de dimineaţă) am fost de asemenea la d. comandant după scrisorile de liberă trecere. După masă am vizitat împreună cu părintele comisar grădina aflată afară de poarta cetăţii.

29 iunie ... Am fost primiţi la Colegiul Iezuiţilor cu un adevărat ospăţ pregătit ca pentru principe. După masă în farmacie ne-a arătat acolo o piele de câine marin împăiat arătând ca viu, precum şi un basilisc[84], aşa cum ieşise din ou. Aproape de ora două ne-am înapoiat la mănăstire ... Aproape de ora trei, luându-se rămas bun de la reverendul părinte provincial şi de la întreaga „provincie" a Transilvaniei, altă dată numită Dacia Sf. rege Ştefan, am pornit cu o trăsură a provinciei ce mergea la Debreţin ... etc. [a poposit noaptea la o proprietate a capitlului].

p. 138 30 iunie. Plecând de dimineaţă, la ora trei, am făcut mergând într-una 4 mile germane în opt ore şi rămânând într-un han românesc , ne-am luat masa cu alimentele aduse de la Cluj de fratele ce ne-a fost însoţitor până la Debreţin ; la ora două continuându-ne drumul, pe o cale nespus de rea şi primejdioasă, pe o ploaie care a durat până seara pe înnoptate adică la ora zece, am străbătut din nou 4 mile germane, într-un interval de 8 ore. Am cinat şi ne-am odihnit cam pe repezeală.

---

[82] Poate Nagy János (?). Erau în Transilvania peste o sută de familii nobile cu numele de Nagy.

[83] Nicolae Mavrocordat (+ 1730).

[84] Batracian intrat în legendă. Se credea că ucide numai cu privirea.

www.dacoromanica.ro

IULIE

La 1 iulie, de la ora cinci dimineaţa până la ora opt, după un drum de o milă ungurească, am ajuns la Şimleu şi ne-am odihnit la vechea noastră gazdă, adică la administratorul ocnei. După oficierea slujbei şi masa de prânz, la patru fără un sfert, am pornit iar la drum şi străbătând trei mile bune cam pe la ora opt, am rămas peste noapte într-un han nenorocit aşezat în mijlocul codrilor, plini de teama hoţilor şi a năruirii chiar a casei.

2 iulie. Ieşind din Transilvania, prin locuri foarte muntoase şi drumuri grele, am străbătut de la cinci dimineaţa şi până la opt, două mile, până la satul Sf. Margareta, numit popular Marghita [85].

[85] La nord-est de Oradea.

www.dacoromanica.ro

GENERALUL CRISTOPH-HERMANN VON MANNSTEIN

(1711—1757)

Cristoph-Hermann von Mannstein (sau în versiune franceză Manstein) s-a născut la 1 septembrie 1711 la St. Petersburg. Tatăl său, general în armata rusă, era originar din Boemia, de unde emigrase în Rusia sub Petru I. Fiul şi-a ales de asemenea cariera de militar, în care şi-a câştigat faima unui ofiţer deosebit de înzestrat.

A intrat mai întâi în corpul cadeţilor din armata prusiană, dar, înduplecat de rudele sale, a trecut în 1736 în armata rusă, unde i s-a dat gradul de căpitan de grenadieri. Rusia se afla, încă din 1735, în război cu turcii, şi Mannstein a avut curând prilejul să se distingă în luptele din Crimeea şi îndeosebi la ocuparea Oceakovului. În anii următori a participat, sub comanda mareşalului Münich, la campania din Moldova. La sfârşitul campaniei a fost înaintat la gradul de locotenent-colonel şi numit adjutant al lui Münich.

După moartea împărătesei Ana Ivanovna (1730—1740), i s-a dat lui sarcina să aresteze pe Biron, adevărat dictator al Rusiei sub această împărăteasă; ca răsplată a fost înaintat colonel, i s-a dat comanda unui regiment şi moşii în Livonia. Dar după urcarea pe tron a Elisabetei Petrovna (1741—1762), Mannstein a căzut în dizgraţie, pierzând şi moşiile şi comanda regimentului şi în cele din urmă a fost nevoit să părăsească armata rusă. În 1745, a fost reprimit în armata prusiană şi curând înaintat la gradul de general. În 1754 e luat de Frederic II ca adjutant regal. Participă la războiul de şapte ani şi se distinge în luptele de la Praga şi Köln. În această din urmă luptă, care a avut loc la 1757, a fost grav rănit şi peste câteva zile, surprins cu escorta sa de un detaşament inamic, a fost ucis.

Mannstein n-a fost numai un ofiţer distins, el era cunoscut şi preţuit şi ca un cărturar de seamă. Vorbea mai multe limbi europene şi toate momentele sale de răgaz le consacra studiului. După el a rămas o foarte importantă lucrare, scrisă în limba franceză, care la câţiva ani după moartea sa, a fost publicată sub titlul : *Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie depuis l'année 1727 jusqu'à 1744, par le Général Manstein* (!), Paris, 1771.

În acelaşi timp cu originalul francez, memoriile au apărut şi în versiune germană şi engleză. O nouă ediţie franceză se tipăreşte la Lyon în 1772 (în 2 vol.) cuprinzând şi un plan al luptei de la Stăuceni (vol. II p. 16).

Aceste memorii, care încep la moartea Ecaterinei I, în 1727, şi se sfârşesc cu primii ani ai domniei Elisabetei, în 1744, sunt cu atât mai importante pentru cercetător cu cât în ele sunt descrise numai fapte la care autorul a fost martor ocular. Iar informaţia nu i-a lipsit, căci în timpul petrecut în Rusia, n-a servit numai în armată, ci a lucrat şi la cabinetul imperial.

Partea pe care o redăm mai jos în traducere cuprinde descrierea campaniei ruseşti în Moldova, în 1739, cu episoadele principale : lupta de la Stăuceni şi ocuparea Hotinului şi date interesante pentru participarea românilor la această campanie, în tabere deosebite sub Grigore al II-lea Ghica de o parte şi sub Constantin, nepotul de frate al lui Dimitrie Cantemir, de cealaltă parte.

www.dacoromanica.ro

[CAMPANIA DIN MOLDOVA [1]]

1739

A venit ştirea că turcii, cu 60 000 de oameni, au trecut Nistrul şi au p. 285
înaintat în Polonia pentru a împiedica pe ruşi să treacă Bugul, dar, scăpând acest prilej, s-au întors după ce au prădat mai multe sate.

Pentru a înşela pe inamic şi a-l obliga să facă marşuri inutile sau să ţină o mare parte din oaste la Bender, a fost trimis un mare detaşament de cazaci spre Soroca, cu ordinul de a răspândi în drumul lor zvonul că în câteva zile vor fi urmaţi de o parte din armată. Acest zvon fals îl făcu pe seraschierul Veli-paşa să se oprească aproape cincisprezece zile la Bender cu grosul armatei.

Detaşamentul de cazaci a avut norocul să treacă Nistrul înot, fără a fi văzut de turci, şi să pătrundă până la 15 leghe pe pământ duşman. După ce au ars mai multe sate şi două//oraşe anume Soroca şi Mohilău, cazacii p. 286
s-au întors la tabără, aducând cu ei 18 prizonieri şi peste 400 de cai, din care însă o bună parte fuseseră furaţi din Polonia.

Armata a continuat să înainteze spre Nistru până la 27 iulie, înconjurând munţii Nedoborşeţ [2] şi luând-o apoi de-a lungul râului Sbruci [3] către Hotin, ca şi când ar avea de gând să forţeze trecerea Nistrului în preajma acestui oraş.

O puternică armată inamică înaintase până la Sbruci, pentru a împiedica trecerea acestui râu, ale cărui maluri sunt foarte prăpăstioase. Dar planul mareşalului [4] nu era să treacă acest râu ; el voia să ajungă ⟨chiar⟩ la Nistru şi să treacă acest fluviu mai înainte ca inamicul să-şi poată da seama.

Şi astfel, în ziua de 28 ⟨iunie⟩, a pornit la drum cu un corp de oaste de 20 000 de oameni, trupe de elită, neluând cu el decât artileria de câmp şi poruncind ca soldaţii să-şi ia pâine pe zece zile ; artileria de asediu şi bagajele au rămas în tabără sub ordinele generalulului Rumianţov [5].

Trecerea Nistrului. Corpul de oaste a străbătut în ziua aceea şi a doua zi, 29 iunie, aproape două zeci de leghe franceze şi a ajuns spre seară pe malul Nistrului la Sinkowza, un mic sat din Polonia. S-au apucat mai întâi de poduri, şi cum nicăieri prin apropiere // nu se găseau duşmani care să p. 287
opună vreo rezistenţă, în ziua de 30, la ora 7, podurile erau gata. Îndată infanteria şi artileria au început să treacă râul şi încă înainte de a se însera toată oastea se afla pe malul celălalt. Dragonii şi cazacii, descoperind un vad, trecuseră încă din ajun.

Turcii care aşteptau pe ruşi la râul Sbruci n-au fost informaţi de marşul făcut şi de trecerea Nistrului decât la 1 august. La această ştire s-au retras către Hotin şi-au trecut din nou Nistrul mai jos de acest oraş.

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul în limba franceză : *Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie, depuis l'année MDCCXXVII jusqu'à MDCCXLIV* par le Général de Manstein, Paris, 1771, p. 282 şi urm.

[2] *Nedoborschets.*

[3] *Sbroutsch.* Afluent al Nistrului la N de Hotin.

[4] General feldmareşal Burchardt-Christof (Hristofor Antonovici) von Münnich (1683—1767)

[5] General Alexandru Nicolaevici Rumianţov (1686—1749).

www.dacoromanica.ro

Sinkowza se află la şapte până la opt leghe de Hotin, dar pe această distanţă drumul e îngreuiat de munţi greu de trecut, care se întind de la Nistru până la Prut, astfel că turcilor le-a trebuit trei sau patru zile de marş până să poată ajunge pe ruşi; nu există alt loc de trecere pentru o armată decât vestitele defilee de la Prekop [6].

Mareşalul s-a folosit de această fericită împrejurare şi a trimis în toate părţile cete de cazaci în recunoaştere, care au pătruns până dincolo de Prut şi s-au întors cu vreo sută de prizonieri turci şi români; mai aduceau şi câteva drapele pe care le luaseră de la cete mai mărunţe de duşmani, omorând pe unii şi împrăştiind pe ceilalţi. Prada făcută în cai şi vite cornute a fost considerabilă.//

p. 288 După trecerea Nistrului au urmat mai multe zile ploioase şi râul s-a umflat aşa de mult încât violenţa curentului a smuls podurile şi puţin a lipsit să nu fie cărate până la Hotin. Au fost prinse totuşi la vreme şi au fost trase cu mare greutate până la capetele de pod construite pe cele două maluri.

Aceste ploi au întârziat şi mersul armatei care venea din urmă cu artileria grea, cu bagajele şi cu proviziile, încât abia la 7 august a ajuns la Nistru. Podurile neputând fi refăcute prea repede, comunicaţia între cele două corpuri de oaste a fost ruptă timp de câteva zile, ceea ce l-a făcut pe mareşalul Münnich să-şi întărească tabăra cu redute.

Lupta de la Nistru

La 3 august, sultanul Iflum Ghirai în fruntea a 12 000 de tătari şi Ilia Colceag paşa, guvernatorul Hotinului, cu 6 000 de *serdenghecidii* sau ieniceri călări, care îşi ziceau *sans quartier* [7], se arătaseră în faţa lagărului şi atacară pe furajorii regimentului de dragoni din Tobolsk, comandat de colonelul Rohden. Domnul Rohden care, în fruntea regimentului său le servea de escortă, a format un careu din trupa sa redusă şi s-a apărat cu însufleţire mai bine de un ceas până i-au venit în ajutor pichetele armatei.

p. 289 Lupta a fost aprigă, duşmanul a fost respins, // lăsând şase sute de morţi în urmă. Un nobil tătar, numit Ali-Murza a fost luat prizonier. Din spusele sale se vedea că era un om cu bună judecată. Fusese rănit la picior şi medicii îi spuseseră că nu putea să se vindece decât dacă-i tăiau piciorul şi el a primit fără şovăire şi a suportat operaţia cu multă tăire. Dar cu toate îngrijirile care i s-au dat din porunca mareşalului, a murit peste câteva zile.

În această luptă, ruşii au avut 54 de morţi şi 115 răniţi; printre primii se afla şi un locotenent, colonel saxon numit Kriesling, pe care regele Poloniei [8] îl trimisese la armata rusă pentru a participa la această campanie.

În ziua de 10, se auzeau bubuind tunurile la Hotin pentru sosirea seraschierului Veli-Paşa care plecase, în cele din urmă, cu armata turcă pe care o comanda.

În 11 ale lunii, tătarii au făcut o nouă încercare : 1 500 de călăreţi aleşi s-au apropiat, pe furiş, de tabără, dar o ceată de cazaci de la Don şi un detaşament de husari ascunşi într-o adâncitură i-au întâmpinat cu atâta succes încât nu numai că i-au respins până la malul Prutului, dar au mai şi omorât un mare număr dintre ei şi au făcut 16 prizonieri //.

---

[6] *Perikop.*

[7] = fără îndurare.

[8] August al III-lea de Saxa (1739—1763).

www.dacoromanica.ro

La 15 august, în sfârșit, restul artileriei și al depozitelor trecură Nis- p. 290
trul. Atunci podurile au fost demontate. Din momentul când rușii au trecut acest râu, n-a fost zi în care să nu vină în tabără câțiva ofițeri munteni și moldoveni cu soldați, pentru a face act de supunere și a se angaja în serviciul Majestății Sale Imperiale [9].

Înainte de a începe campania, mareșalul Münnich formase, cu încuviințarea curții, un regiment de români. Colonelul acestui regiment era un prinț Cantemir, rudă apropiată [10] cu prințul Cantemir, voievodul Moldovei, care, cu prilejul nenorocitei campanii de la Prut, din 1711, îl urmase pe Petru I în Rusia. Toți moldovenii care veneau, erau încorporați în acest regiment.

O anecdotă pentru prințul Cantemir

Prințul Cantemir [11], părăsind Moldova către sfârșitul anului 1736 pentru a merge în Rusia, a trecut prin Broda, reședința contelui Potocki [12], hatmanul Poloniei și ruda sa. El a mărturisit lui Potocki că avea de gând să se ducă la Kiev pentru a se supune rușilor. Contele care nu-i iubea deloc pe ruși, a pus să-l aresteze și l-a băgat la închisoare ; apoi a făcut cunoscut la Constantinopol că prințul Cantemir se află închis și că voia să-l dea pe mâna turcilor. Prințul, care știa că dacă era predat turcilor va fi jupuit de viu, nu s-a lăsat copleșit // de această nenorocire ; el avu norocul să p. 291
găsească un om care primi să ducă din partea lui o scrisoare ofițerului comandant la Kiev, căruia îi aducea la cunoștință situația nenorocită în care se afla. Generalul Keith, care se afla în acest oraș, trimise, fără întârziere, un ofițer la hatmanul polon, pentru a-l cere pe prinț. La început, contele a tăgăduit că prințul s-ar afla la el, dar după cereri repetate și amenințări, îl puse în libertate și-i dădu o escortă până la granița Ucrainei.

Prințul Cantemir, neputându-se răzbuna pe hatman în persoană, și-a descărcat mânia pe supușii lui. Căci, fiind trimis cu regimentul său să intre cât mai de grabă în Moldova, el s-a întors repede din drum și, în loc să execute ordinele generalului său, a trecut Nistrul și a pătruns în Polonia, unde a devastat moșiile hatmanului. A trecut totul prin foc și sabie, necruțând nici pe femei, nici pe copii și săvârșind cruzimi nemaipomenite. Dacă ar fi reușit să pună mâna pe contele Potocki, e sigur că l-ar fi supus acelorași torturi, pe care i le sortise lui dacă ar fi ajuns să-l predea turcilor.

Acest fapt a avut un puternic răsunet în Polonia și hatmanul s-a plâns de el. Cantemir a tăgăduit faptul, în ciuda tuturor dovezilor și, deoarece în armata turcă serveau o mulțime de români, au fost puse pe seama lor toate aceste excese. Totuși, după încheierea păcii, împărăteasa // a fost obligată să plătească polonilor sume considerabile pentru dezordinele p. 292
pe care trupele sale le săvârșiseră în Polonia.

La 16 august, armata porni la drum și făcu patru leghe franceze ; își așeză tabăra sprijinindu-se cu aripa stângă pe Prut și cu cea dreaptă pe rîuleţul Walatzka.

---

[9] Țarina Ana Ivanovna (1730—1740).
[10] Era nepotul de frate al fostului domn, adică fiul lui Antioh Vodă Cantemir.
[11] Constantin Cantemir, fiul lui Antioh Vodă, general porucic în armata rusă († 1776).
[12] Iosif Potocki († 1751), hatman al Poloniei (1736—1739)

www.dacoromanica.ro

În ziua de 17, armata trecu râuleţul şi intră în munţi şi în vestitele defileuri de la Prekop, unde Ioan Sobieski, regele Poloniei avusese mai multe lupte cu tătarii şi cu localnicii. Un dezertor român aduse ştirea că inamicul a părăsit trecătoarea cea mai importantă, unde zece mii de oameni pot uşor să împiedice o armată de o sută de mii.

În 18, armata se îndreaptă spre înălţimi şi spre câmpia acoperită cu o pădure, având şi poieni, în care fu aşezată tabăra, cu aripa dreaptă sprijinită tot de Prut, iar cea stângă pe munţi. Armata întreagă trecu cu bine defileele, afară de un detaşament destul de mare lăsat pentru acoperirea artileriei, a bagajelor şi a proviziilor, care au fost trecute numai cu mare greutate : ultimele căruţe au ieşit abia la 26 din defileu.

Nu se poate mira cineva îndeajuns de greşeala pe care au făcut-o turcii părăsind această trecătoare, unde, aproape fără lupte, ar fi putut
p. 293 distruge toată / / armata rusă. Totuşi n-a fost mai puţin admirat norocul mareşalului Münnich căruia îi izbutesc, după dorinţă, cele mai îndrăzneţe întreprinderi.

În tot timpul zilei, inamicul nu s-a arătat decât în cete mici cari schimbau focuri de armă cu cazacii ; spre seară, când s-au retras, s-a văzut că prin văi ascunseseră un important corp de oaste în speranţa de a atrage trupele uşoare în vreo cursă ; dar n-au izbutit.

În 19, Colceag-paşa şi sultanul tătarilor de la Cetatea-Albă se apropiară de tabără cu 20 000 de oameni şi trimiseră cete mai mici ca să hărţuiască pe cazaci ; dar după ce au pierdut câţiva soldaţi, loviţi de focul artileriei, s-au retras în tabăra lor, care era despărţită de tabăra ruşilor prin pârâul Hucka şi prin defileele lui. În timpul nopţii, mareşalul a luat măsuri pentru a ataca a doua zi pe inamic.

În 20, foarte de dimineaţă, armata a ieşit din lagăr, lăsând pe loc puţinele bagaje care sosiseră, căci cea mai mare parte din ele se găseau încă în trecătoarea Prekop. Armata a defilat pe stânga pe lărgimea unui batalion de front şi s-a desfăşurat în câmpie fără să întâmpine vreo rezistenţă.
p. 294 Inamicul a ars mai multe sate din faţa lui şi / / s-a retras în grabă, lăsând ruşilor toată libertatea pentru a trece pârâul Huşca.

A fost ocupată tabăra pe care inamicul o aşezase în ziua precedentă. Tabăra turcilor, risipiţi în diferite locuri, se afla la trei sau patru leghe de a ruşilor.

În 21, inamicul continua să hărţuiască trupele noastre uşoare, dar în 22 a atacat cu mai multă putere pe husari şi pe români, care, fiind ajutaţi la timp, siliră pe turci să se retragă cu pierderi.

În 23 şi 24 nu s-a putut face altceva decât să se schimbe tabăra, trebuind să se aştepte artileria şi convoaiele militare. Inamicul avea sentinele de jur împrejurul ruşilor de la cinci sute de paşi înaintea şi înapoia frontului ; fără o bună escortă nu se putea comunica în siguranţă între tabără şi bagaje. Generalul-maior Stockman, care nu credea că primejdia ar fi aşa de mare cum se spunea, a plecat la mareşal, ca să-i rapoteze asupra mersului ⟨anevoios al⟩ bagajelor, fiind escortat numai de doi cazaci zaporojeni. Abia intrase într-o mică pădure prin care trebuia să treacă şi s-a văzut înconjurat de duşmani. El a încercat să se apere, dar fiind rănit, a trebuit să se predea. A fost dus la Hotin, de unde n-a scăpat decât atunci când ruşii au cucerit această cetate. A fost mare bucuria turcilor, când a fost adus în tabără,
p. 295 căci în tot cursul // războiului, acesta a fost singurul ofiţer de seamă rus care a căzut în mâinile lor.

www.dacoromanica.ro

Mareşalul fu înştiinţat că armata duşmană şi-a aşezat tabăra într-un loc foarte bun, pe o înălţime, la trei leghe de tabăra sa, şi se întărea mereu, aşteptând acolo pe ruşi, pentru a începe bătălia.

În 26 , bagajele grele, artileria şi depozitele de provizii ajunseră, în sfârşit, în tabără ; aproape 20 000 de oameni rămaseseră în urmă pentru a apăra această enormă mulţime de căruţe. Fiind nevoiţi să le aştepte, ruşii au lăsat inamicului tot timpul trebuitor ca să-şi întărească tabăra.

Lupta de la Stăuceni

În ziua de 27, în zori, armata plecă din lagăr şi după ce trecu mai multe râuri şi defilee, se apropie de tabăra turcilor, până la o bătaie de tun. Aici ruşii se pomeniră înconjuraţi de duşmani. Seraschcirul Veli-paşa, comandantul armatei inamice, se afla pe o înălţime, într-o poziţie întărită şi apărată de mai multe baterii. Colceag-paşa, guvernatorul Hotinului, cu serdenghecidiii luase poziţie la aripa stângă, având în spate păduri şi munţi greu de trecut. Yenci Ali-paşa, comandantul cavaleriei turceşti adică al spahiilor, se aşezase la aripa dreaptă, folosindu-se de munţi, care se întind până la Prut. Iar Iflum Ghirai de la Cetatea -Albă, cu toate hoardele de tătari, îi ameninţa din spate. // Inamicul îi ataca din toate părţile, fără încetare, îi p. 296
alarma până şi peste noapte ; dat fiind însă că tabăra rusească forma trei careuri apărate din toate părţile cu părcane şi artilerie, a fost respins pretutindeni. Totuşi, cum nu putea fi adus nutreţul necesar şi nici nu puteau fi trimişi caii la păscut, trebuia să iasă cu orice preţ din această situaţie grea.

Comandanţii armatei turceşti, văzând armata rusă aşa de bine împresurată, se felicitau că n-au încercat să împiedice trecerea ei prin defileele de la Prekop ; erau încredinţaţi că nu va putea ieşi din încurcătura în care se găsea acum decât predându-se sau capitulând ⟨cu oarecari condiţiuni⟩.

În 28 august, din zori, toată armata rusă se găti de luptă. Mareşalul prefăcându-se că ar vrea să atace tabăra inamică, porunci să înainteze în faţa aripei drepte a inamicului, până la o bătaie de tun, trei batalioane de gardă pedestre, două batalioane de dragoni, patru sute de oameni de pichet şi un număr de trupe uşoare, cu treizeci de tunuri şi patru mortiere ; toate acestea sub comanda locotenenţilor generali Loewendal[13] şi Gustav Biron[14]. Cele două tabere nu încetau de a se bombarda reciproc, dar fără rezultate însemnate, mai ales cât priveşte pe turci, care după ce au tras până la prânz peste o sută de obuze / / au omorât un singur cal de al ruşilor. p. 297

Mareşalul făcuse această mişcare numai pentru a atrage toată atenţia inamicului în această parte şi pentru a-i împiedica de a-şi întări poziţiile de la aripa stângă, mişcare pe care abia o începuse. Stratagema a reuşit de minune, căci ei aşezară două baterii noi la aripa dreaptă şi începură să lucreze la o schimbare de poziţie.

În acest timp mareşalul, care studiase tabăra inamică în ajun, făcu o nouă acţiune şi constată că micul pârâu, despre care credea că din cauza mlaştinilor ce se întindeau pe amândouă malurile lui, era cu neputinţă de trecut, putea fi uşor trecut umplând mlaştinile cu faşine, din care aveau

[13] Ulrich Frederik Waldemar conte Loewendal (1700—1755). Participant ca tânăr căpitan în armata imperială la asediul Timişoarei (1716), se transferă ulterior în servicul polonilor apoi al ruşilor iar după 1743 trece în Franţa unde ajunge mareşal.

[14] Gustav Biron (1700—1746), fratele mai tânăr al lui Ernst Johann Biron, duce de Curlanda, favoritul împărătesei Ana Ivanovna şi regent în timpul efemerei domnii a nevârstnicului ţar Ivan al VI-lea (1740).

www.dacoromanica.ro

bogate provizii pe căruţe, căci apa pârâului nu era adâncă. În chipul acesta putea fi întoarsă tabăra inamicului care, necrezând că ar putea fi atacat din partea aceasta, nu s-a îngrijit s-o întărească.

La amiază, mareşalul dădu ordin armatei să înainteze pe dreapta, şi porunci să intre în dispozitivul de luptă detaşamentul lui Loewendal şi Biron. Îndată fură aruncate mai multe poduri peste pârâul Şulaneţ. Mlaştinile au fost umplute cu faşine şi acoperite cu scânduri groase, şi
p. 298 armata / / trecu sub protecţia unui puternic foc de artilerie, fără a întâmpina vreo rezistenţă din partea inamicului. La ora două după amiază ruşii se găseau la poalele muntelui pe care se afla tabăra turcească; cavaleria dădu năvală asupra lor din toate părţile, dar a fost respinsă pretutindeni, fără să poată obţine vreun succes. În timpul acesta, ruşii câştigau mereu teren şi se apropiau tot mai mult de tabăra turcilor. Pe la ora cinci după amiază, inamicul trecu din nou la atac cu o furie nemaipomenită. Ienicerii, cu iataganul în mână, înaintară cu hotărâre şi atacară gărzile şi infanteria. Au fost întâmpinaţi de un puternic foc de artilerie şi de moschete în acelaşi timp şi cu toate că pătrunseseră până la părcane, n-au putut face nimic: căci după ce au făcut sforţări de necrezut pentru a le rupe, au fost nevoiţi să se retragă, ceea ce au şi făcut în mare dezordine. Turcii, voind să-şi apere tabăra, au adus tunuri la aripa lor stângă, dar ruşii, mereu sprijiniţi de un puternic foc de artilerie, înaintau fără încetare. Puţin timp după aceea, turcii au dat foc la tabără şi au luat-o la fugă cu atâta grabă, încât atunci când spre seară, pe la ora şapte, ruşii au ajuns deasupra ei, pe deal, şi au
p. 299 intrat în tabără, n-au mai găsit nici un picior de om. Trupele uşoare, // care au pornit în urmărirea fugarilor, abia au putut ajunge din urmă câţiva inşi, care au şi fost ucişi.

Turcii au părăsit în lagăr şi pe drum, în fuga lor, 42 de tunuri de fontă şi 6 mortiere; în tabără s-au mai găsit peste o mie de corturi, toate întinse, fără a pune la socoteală un număr nesfârşit de unelte, bagaje, muniţii şi alimente.

Pierderile inamicului trebuie să fi fost foarte mari; s-au găsit peste o mie de oameni căzuţi pe câmpul de bătaie: ruşii n-au avut decât şaptezeci de morţi şi răniţi.

Niciodată n-a fost câştigată o victorie atât de desăvârşită cu pierderi atât de puţine. Mai trebuie adăugat că ruşii au luptat în această bătălie având bagajul şi depozitele în careurile din mijlocul armatei, încât nu se puteau mişca în toată libertatea.

Această luptă s-a dat lângă un sat numit Stăuceni, aşezat în dreapta armatei.

Pentru a profita de victorie, mareşalul porni a doua zi spre Hotin, în fruntea unui corp de oaste de 30 000 de oameni şi cu artileria de asediu. //
p. 300 Generalul Rumianţov cu restul armatei a rămas în urmă pentru apărarea bagajelor şi a depozitelor care urmau, încet, armata.

Pe măsură ce înaintau pe drumul Hotinului, găseau risipite în toate părţile tunuri, mortiere, bombe, obuze, butoaie cu praf de puşcă, căruţe de bagaje şi, din această derută generală, se putea vedea ce panică pusese stăpânire pe turci. În această zi, armata a înaintat până la două leghe de Hotin.

Cucerirea Hotinului

În 30, dis-de-dimineaţă, fu trimis un important detaşament de trupe uşoare să se apropie de oraş şi să observe situaţia inamicului. Cazacii găsiră suburbiile părăsite, cu toate că oraşul era întărit şi înconjurat cu un şanţ

www.dacoromanica.ro

larg. Ei înştiinţară pe mareşal care înainta cu armata şi care sosi pe la zece dimineaţa în faţa oraşului şi somă pe guvernator să se predea.

S-a aflat de la câţiva prizonieri surprinşi în oraş că guvernatorul Hotinului, Colceag-paşa, se întorsese în cetate chiar din seara bătăliei, dar n-a putut aduce cu el garnizoana sa, care la începutul campaniei număra 10 000 de oameni. Aproape toţi ienicerii urmaseră, în fuga lui, pe Veli-paşa, astfel că lui nu i-au mai rămas decât foarte puţini soldaţi. //

Paşa ceru să i se acorde o capitulare onorabilă şi să fie escortat până p. 301
la Dunăre ; rușii însă voiau să-l ia prizonier de război.

În acelaşi timp, din porunca mareşalului au înaintat în oraş, până la „glacis", şase companii de grenadieri, cele trei batalioane de gardă şi alte trei batalioane de infanterie. După unele negocieri, el se învoi să nu fie cercetate carele de bagaje ale garnizoanei şi ca turcii să-şi ducă în ţara lor femeile, dar numai paşa le trimise pe ale sale, toţi ceilalţi le-au ţinut pe loc şi le-au dus cu ei în Rusia.

Pe la orele două după amiază, paşa şi garnizoana se predară. Comandantul cetăţii şi aga ienicerilor înmânară mareşalului cheile oraşului. Gărzile luară în primire posturile, apoi paşa, cu o numeroasă suită, s-a înfăţişat înaintea mareşalului, care se afla într-o casă din oraş şi i-a predat sabia.

În 31, garnizoana turcă cu un efectiv de 763 de oameni a ieşit din cetate şi şi-a predat armele şi drapelele. În acelaşi timp intra în oraş garnizoana rusă : generalul-maior Hruşov era numit comandantul-şef al cetăţii, având sub ordinele lui pe prinţul Dadian colonel de artilerie.

Hotinul este una din cele mai tari cetăţi ale Porţii. Toate / / întăririle p. 302
sunt bine căptuşite şi parte din ele săpate în stânci ; cele către Moldova sunt mai bine întreţinute decât acelea care privesc spre Polonia, deoarece din partea aceasta oraşul nu poate fi atacat, zidurile cetăţii fiind aproape scăldate de apele Nistrului. Cea mai mare parte din întărituri, precum şi drumul subteran sunt minate. S-au găsit în cetate 157 de tunuri de fontă, şi 22 de mortiere din acelaşi metal, în baterie ; muniţiile erau nenumărate şi magazinele de alimente bine aprovizionate.

Colceag-paşa zicea că toate nenorocirile care i-au căzut pe cap în timpul acestei campanii se datorau numai proastei conduceri a comandantului lor, seraschierul Veli-paşa ; îi găsea vină că se oprise prea multă vreme la Cetatea Albă cu o mare parte din armată şi că n-a voit să ţină seamă de sfatul lui de a împiedica trecerea rușilor prin defilieele de la Prekop. Veli-paşa fusese de părere să fie lăsaţi să treacă, sperând să le distrugă armata fără luptă, numai hărţuindu-i fără încetare şi împiedicându-le aprovizionarea.

Planul acesta nu era rău, dacă Veli-paşa ar fi avut sub ordinele sale nu turci şi tătari, ci altfel de trupe şi dacă ar fi avut împotriva sa alt general şi nu pe contele Münnich. Paşa mai spunea că fusese mirat de vigoarea focului rușilor, îndeosebi // a focului artileriei, care a făcut pretutindeni cel p. 303
mai mare prăpăd în trupe.

La 1 septembrie au fost făcute două poduri peste Nistru, pentru a stabili comunicaţia cu Polonia.

www.dacoromanica.ro

În 2, locotenentul-general Gustav Biron a primit ordin de la mareşal să conducă în Ucraina cele trei batalioane de gardă şi câteva regimente de dragoni, care trebuiau, în acelaşi timp, să escorteze pe prizonierii turci, în număr de 2 121 persoane, atât bărbaţi, cât şi femei.

Mareşalul intră mai adânc în Moldova

După ce a trimis acest detaşament şi a luat toate măsurile necesare în legătură cu garnizoana din Hotin, în ziua de 4, mareşalul plecă cu armata, pentru a intra mai adânc în Moldova.

În 8, armata ajunse la Prut şi începu numaidecât construirea a trei poduri, care seara erau gata. Prinţul Cantemir, care fusese trimis ⟨înainte⟩ cu regimentul lui de români, dădea ştire că a pătruns în inima ţării, fără a întâmpina vreo rezistenţă din partea inamicului.

În zilele de 9 şi 10 toată armata trecu Prutul şi patrulele aduseră un număr important de vite în tabără. Apa era atât de scăzută, că toată cavaleria a trecut râul prin vad. De altfel Prutul este un râu adânc şi repede;
p. 304 în locul unde l-au trecut ruşii, avea lăţimea // de 50 de stânjeni. Pe malul râului a fost construit un cap de pod şi un fort, care a fost numit Sf. Ioan: se mai făcură din loc în loc redute, pentru a se putea comunica mai uşor cu Hotinul.

În 11, armata se îndreptă spre Iaşi, capitala Moldovei şi reşedinţa voievodului; o ceată duşmană se arătă în depărtare, cazacii se repeziră în goană după ea, dar n-o putură ajunge.

Divanul Moldovei, întrunit la Iaşi, a trimis o deputăţie la mareşal cu o scrisoare de închinare. Voievodul Grigore Ghica [15] se retrăsese cu o zi mai înainte, fugind spre Dunăre.

În 12, deputaţii au fost trimişi înapoi cu un răspuns prin care Divanul era asigurat de protecţia împărătesei. Armata îşi continua drumul spre Iaşi, unde prinţul Cantemir şi intrase cu trei mii de oameni, dragoni, husari şi români.

S-a aflat că seraschierul Veli-paşa, având cu el numai 14 servitori, fusese nevoit să se ascundă două zile la Bogdan, un mic sat de lângă Prut de furia ienicerilor care voiau să-l omoare; şi de asemenea, că restul armatei, în afară de 3 000 de oameni care s-au dus la Bender, a trecut Dunărea.

În 14, mareşalul escortat de 300 de grenadieri călări şi 300 de cazaci de
p. 305 la Don // merse la Iaşi, pentru a stabili o înţelegere cu Divanul în privinţa proviziilor ce trebuiau furnizate armatei. S-a ajuns la o înţelegere, prin care Divanul se lega să întreţină 20 000 de ruşi, dându-le adăpost, hrană şi nutreţ pentru vite, să se îngrijească, pe cheltuiala ţării, de transportarea proviziilor în toată ţara şi să întreţină 2—3 000 de salahori care să lucreze la fortificarea oraşului Iaşi.

După ce toate acestea au fost stabilite, mareşalul studiă aşezarea oraşului şi inginerii întocmiră planurile zidurilor cetăţii. Trei regimente de infanterie, un regiment de husari şi corpul de români formau garnizoana; comandamentul era încredinţat generalului-maior Şipov şi colonelului Karkettel.

---

[15] În a doua sa domnie în Moldova (1735—1739).

www.dacoromanica.ro

În 21, mareşalul se întoarse la armată, care trecuse Prutul. Planul contelui Münnich era ca, înainte de a termina campania, să intre în ţara tătarilor din Bugeac şi chiar să ocupe Benderul, ceea ce era cu putinţă de realizat, având în vedere groaza turcilor de la înfrângerea lor. Era încredinţat că dacă ar mai ţine războiul un an, va putea să treacă Dunărea şi să pătrundă în inima Imperiului turcesc.

Dar vestea că s-a încheiat pacea, i-a stricat toate socotelile // .... p. 316

Expediţia cazacilor de la Don sub comanda brigadierului Frolov

Cu câteva zile mai înainte de a fi aflat despre încheierea păcii, contele Münnich trimisese pe brigadierul Frolov, comandantul cazacilor de la Don, cu toate trupele pe care le avea sub comanda lui, patru până la cinci mii de oameni, cu misiunea de a face un raid la Dunăre şi a devasta, în trecerea lui, ţara duşmană. Domnul Frolov a ajuns cu bine până la Dunăre, dar când voi să se întoarcă, fu informat că un puternic detaşament de turci înainta spre el şi că un alt detaşament // îi tăia complet drumul de întoarcere p. 317
la armata lui Münnich. N-avea altă ieşire decât să se refugieze în Transilvania, să treacă prin această provincie şi prin Polonia pentru a ajunge din nou la armată sau pentru a se întoarce în Rusia, după împrejurări. Nu se îndoia nici un moment că va fi primit de prinţul Lobkowitz, având în vedere alianţa celor două curţi, de la Viena şi Petersburg. Ajungând la graniţa Transilvaniei, înştiinţă pe prinţ de sosirea sa, aducându-i la cunoştinţă cauzele care l-au adus aici. Guvernatorul [16], departe de a-i face o bună primire, a refuzat la început să-l lase să intre în ţară şi numai după multe discuţii îi îngădui trecerea şi în acelaşi timp luă măsuri ca să fie tratat de trupele imperiale ca şi când ar fi fost prizonier. Trupele lui Frolov fură încadrate şi escortate până în Polonia de trei regimente de husari şi două de cuirasieri. Nu li s-au dat nici un fel de provizii, a trebuit să plătească totul cu bani peşin şi la preţuri excesive ; nu au fost lăsaţi să-şi pască nici caii şi nici să-şi procure nutreţul trebuitor ; dar şi mai groaznic era că, dacă un cazac se depărta o sută de paşi de trupa sa, era ucis fără milă de către husarii austrieci şi aceasta numai pentru a-şi însuşi calul şi armele lui. Cazacii de la Don au cai // minunaţi şi au toţi puşti ghintuite şi damaschinate şi p. 318
săbii din oţel foarte bun.

Domnul Frolov pierdu aproape două sute de oameni, ucişi de bunii aliaţi ai ruşilor, mai mulţi decât pierduse în cursul întregii campanii, în numeroasele hărţuieli pe care le avusese cu inamicul.

Se înţelege că s-au ridicat plângeri din partea curţii din Petersburg împotriva acestui procedeu nemaipomenit, dar nu s-a obţinut de la Viena, în afară de scuze, nici o altă satisfacţie.

Armata contelui Münnich e aşezată în cantonament

Contele Münnich a continuat să înainteze spre Bugeac ; deoarece însă se trata încheierea păcii între Poartă şi Rusia, iar pe de altă parte anotimpul era înaintat, el se hotărî să-şi cantoneze trupele în Moldova pe care n-avea nici o poftă s-o părăsească. După planul lui, o parte din armată trebuia să fie cantonată pentru iarnă în Polonia.

[Între timp se încheie pacea între Poartă şi Rusia].

[16] Johann Conte Haller von Hallerstein, guvernatorul Transilvaniei (1734 — 1755). Prinţul Georg Christian Lobkowitz era comandantul general imperial al Transilvaniei (1737—1741) şi nu guvernatorul ei.

www.dacoromanica.ro

Către sfârşitul lui octombrie, mareşalul Münnich primi ordin să
p. 319 înceteze ostilităţile. // Iaşul fu părăsit şi Hotinul predat turcilor în aceeaşi stare în care fusese cucerit de la ei ...

... Armata trecu înapoi Nistrul şi se întoarse în Ucraina. Hotinul nu
p. 320 fu restituit turcilor decât în noiembrie, când domnul Loewendal a predat oraşul paşei, trimis pentru ocuparea lui. Când trupele ruseşti au voit să treacă Nistrul, începuseră să pornească sloii de ghiaţă, podurile rupte de sloi n-au putut fi restabilite, încât numai cu mare greutate au putut fi trecute trupele şi cu şi mai mare greutate căruţele şi artileria. Fundul acestui râu fiind solid, domnul Loewendal a pus să fie trase tunurile cu afeturile lor pe sub gheaţă, cu ajutorul unor frânghii groase şi lungi care ajungeau de la un mal la celălalt, iar tunurile au fost trase cu scripetele.

www.dacoromanica.ro

ANDREAS JÄSCHKE ŞI ZACHARIAS HIRSCHEL

(Sec. XVIII)

Autorii relaţici de mai jos erau doi meştcşugari germani, membri ai unei mici comunităţi evanghelice „Unitatea Fraţilor", stabilită în orăşelul Herrenhut din Saxonia. Persecuţiile electorului Saxoniei au determinat comunitatea să-şi caute un refugiu în Ţara Românească şi în acest scop ea a trimis pe aceşti nemţi meştcşugari să tratcze cu domul Ţării Româneşti, pe atunci Constantin Mavrocordat.

Jäschke şi Hirschel, urmând drumul obişnuit prin Viena, Buda, Timişoara şi Sibiu, sosesc la Braşov. În 26 iunie 1740 plecă din Braşov şi la 1 iulie sunt la Bucureşti, pe care-l părăsesc la 19 iulie, întorcându-se în patrie.

Constantin Mavrocordat a încuviinţat aşczarea, chiar la Bucureşti, a unui număr de 20 de familii, dar în acest timp înccând în Germania persecuţiile împotriva comunităţii, elc nu şi-au mai părăsit patria.

Cei doi meştcşugari dau, în raportul înaintat comunităţii, o descriere a călătoriei lor de la Braşov la Bucureşti şi înapoi. A fost publicată, împreună cu scrisoarea de aprobare a domnului de H. Petri, sub titlul *O scrisoare necunoscută a domnitorului Constantin Mavrocordat din anul 1740* („Analele Academici Române", M.S.I., seria a III-a, tom. XXII (1939—1940), mem. 8 şi extras).

Sunt de reţinut din această descriere două aspecte caracteristice epocii: pe de o parte măsurile pentru înflorirea economică a ţării, pe de altă parte terorizarea populaţiei de către turcii care, trecând peste dispoziţiile sultanului, împânzeau ţara.

CĂLĂTORIA ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ[1]

(1740)

La 26 iunie am plecat ⟨de la Braşov⟩ spre Ţara Românească. La 27 p. 206
am ajuns pe pământ turcesc. În drum am întâlnit un negustor italian, care ştia puţin latineşte. El se arăta, în felul lui, foarte prietenos faţă de noi şi ne oferi, fără a-i fi cerut-o noi, să luăm împreună o căruţă de la Câmpulung la Bucureşti, pe unde nu se poate călători pe jos, din pricina apelor mari şi a tâlharilor numeroşi. Am primit bucuros, ... etc., căci ştia turceşte şi la întâiul post în Ţara Românească a căutat să ne prezinte turcilor

[1] Textul s-a tradus după textul german din Hans Petri, *O scrisoare necunoscută a domnitorului Constantin Mavrocordat din anul 1740* (An. Acad. Rom., M.S.I. III, t. XXII (1939—1940), Mem. 8, p. 206—209.

www.dacoromanica.ro

ca pe niște prieteni buni ai lui, căci noi eram ⟨pentru aceștia⟩ niște oameni supuși bănuielii și chiar am fost controlați în chipul cel mai riguros și cercetați cu de-amănuntul. Când am ajuns la întâiul post turcesc, am fost cercetați de un căpitan turc cu toată străşnicia, dar negăsind nimic suspect la noi, ne-a lăsat să trecem ; ne-a reținut însă pașapoartele și unele scrisori ca să pună să fie cercetate chiar de nemți. În 28 ne-am dus din nou la el și ne-a înapoiat lucrurile și ne-a lăsat să trecem. La 29 am plecat din nou la drum cu negustorul amintit mai sus, și când să ieșim din oraș, a venit la noi un stegar de ieniceri [2] și și-a arătat dorința de a călători cu noi la București. Negustorul nu l-a refuzat. Românii îl jefuiseră, cu trei zile mai înainte pe acest ⟨ienicer⟩ de toate ale sale, încât nu mai avea la el decât o pară două[3], pe care din prima zi le-a băut și s-a îmbătat în așa hal de-și ieșise din minți de atâta beție. În ziua de 30, nu mai avea nici un ban, și în zilele următoare a trebuit să-l întreținem noi și cu negustorul, până la locul de destinație. A trebuit însă de nevoie să mănânce și să bea cu noi, din puținul ce aveam, încât în felul acesta a fost ⟨tot timpul⟩ treaz. Dar cum
p. 207 îi arătam noi multă prietenie, a căpătat // și el slăbiciune de noi și ne-a îndrăgit. Ne-au ieșit în cale doi turci, care s-au înfuriat îndată într-atât pe noi, că vroiau să ne taie capetele, socotindu-ne spioni și dușmani ai lor. Dar acest ienicer ne-a apărat din toată puterea, spunând că noi nu le suntem dușmani, ci prieteni și că se pune el chezaș pentru noi ca să ne lase să plecăm ; și astfel a trebuit să ne dea drumul. Locul nostru de găzduire a fost însuși câmpul deschis. În ziua de întâi iulie, când ne apropiam de București, am tras la un han românesc și după noi au venit iarăși șapte turci și au intrat acolo. Când ne-au văzut au început îndată cu toții să se înfurie întrebând ce căutau câinii de nemți acolo ? Ziceau că am fi niște spioni, mușchetari imperiali care și-au schimbat doar îmbrăcămintea și că trebuie să fim uciși fără milă. Atunci ienicerul care prinsese dragoste de noi le-a răspuns că noi nu suntem câini, ci oameni și nu suntem spioni, ci bărbați de ispravă, care ne vedem de meseria noastră și-i suntem buni prieteni și nu va lăsa să ni se întâmple ceva ⟨rău⟩ și că înainte de a îngădui să ni se facă vreun rău, își dă mai bine capul și viața luptând pentru noi până la sfârșitul puterilor sale. Dar ei nu s-au dat bătuți, ci au început o mare discuție între ei, încercând să o redeschidă de mai multe ori. Noi stăteam fără nici o grijă, nu știam că se certau pe seama noastră. Vedeam bine că ne priveau încruntați, dar credeam că o fac numai pentru că și altfel, toată lumea ne privea cu mirare îmbrăcați în haine turcești. Căci ei vorbeau turcește și n-am înțeles nici o vorbă din discuția lor, până când, ajungând apoi în București, ne-a lămurit negustorul italian, deoarece nouă nici nu ne trecea prin gând că oamenii voiau să ne facă vreun rău ... în București, am aflat de toate acestea. La 1 iulie am sosit la București. Întâia noapte am petrecut-o la marginea orașului. A doua zi am intrat de-a binelea în oraș. Împreună cu negustorul italian, am tras la un catolic care știa nemțește. A treia zi negustorul ne-a mijlocit prilejul să putem vorbi cu un giuvaergiu, care era și el neamț. După fraze lungi am înțeles, în sfârșit, că el ne spunea că zilele acestea a vorbit cu unul din boierii cei mai de frunte, dacă nu s-ar putea găsi mijlocul de a se aduce câțiva meseriași buni. Noi am răspuns : când vom avea prilejul, vom vorbi mai pe larg despre aceasta. După aceea ne-am gândit unde am putea găsi de închiriat o

[2] Bairactar.
[3] *Elliche Paras Geld.*

www.dacoromanica.ro

odaie ... Giuvaiergiul a fost bun să meargă cu noi la ⟨una din⟩ mănăstirile româneşti pentru a întreba unde am putea găsi o odaie şi am găsit o locuinţă bună // chiar la prima mănăstire, care pe românește e numită Stavropoleos [4]. Românii au fost foarte prietenoşi şi ne-au primit bucuroşi la ei; încă în această zi ne-am mutat acolo. Era în 3 iulie ... În ziua de 6 ne-am dus cu tălmaciul nostru la un boier şi i-am înfăţişat cazul nostru [5]. El a spus că e un lucru ce merită să fie luat în seamă. Dar ne-a îndreptat la unul cu numele (!) de postelnic, care este cumnatul domnului [6] şi mareşalul curţii, [7] prin care se înmânează şi se înaintează domnului toate scrisorile şi toate lucrurile celelalte. Ne-am dus la el, dar neavând timp, ne-a spus să venim a doua zi. În ziua de 7 a venit la domn un trimis turc din Constantinopol, de aceea am fost împiedicaţi şi amânaţi cu treaba noastră până în ziua de 11 iulie. Ne-am petrecut timpul în voie bună şi în linişte. Românii din mănăstire au prins dragoste mare de noi şi ne-au îndrăgit tot atât cât ⟨i-am îndrăgit⟩ şi noi pe ei. Au venit de mai multe ori să ne viziteze, în odaia noastră şi noi ne-am dus de asemenea de mai multe ori la ei, dar mare lucru nu puteam vorbi cu ei şi de cele mai multe ori trebuia să ne mulţumim cu manifestarea ⟨mută⟩ a dragostei reciproce ... În ziua de 11 ne-am dus din nou la mareşalul curţii domneşti. Propunerea noastră îi era cunoscută întrucâtva de la boierul Creţulescu [8] cu care vorbiserăm mai înainte, de aceea ne-a întrebat numai foarte puţin în această privinţă. Ne-a spus însă să venim după amiază la curte, căci voia s-o facă cunoscută şi altor boieri. Când am ajuns, boierii ne-au chemat în faţa lor şi ne-au spus că lucrul va fi luat în discuţie de către divanul ţării şi că avea să fie supus domnului. Iar noi să venim în ziua următoare din nou la curte. În ziua de 12 ne-am dus din nou şi mareşalul curţii ne-a trimis vorbă că lucrul a fost raportat domnului şi că vom fi primiţi în audienţă, deoarece domnul voia să ne vorbească el însuşi. Dar înainte de amiază nu ne-a venit rândul. După amiază ne-am dus iarăşi la curte şi domnul ne-a chemat la el. N-a primit însă pe tălmaciul nostru, ci avea unul deosebit şi ne-a întrebat următoarele: p. 208

1. De unde veniţi? Răspunsul: din Wetteran [9].

2. Unde se află localitatea asta? — Răspunsul: înspre Olanda.

3. De ce religie sunteţi? — Răspunsul: evanghelică.

4. Sunteţi trimişi de oameni anume ca să cereţi un loc de aşezare şi libertate în ţara mea? Răspunsul: da.

5. De câtă vreme sunteţi pe drum? Răspunsul: De 5 luni.

6. Câte familii vor să vină aici? — Răspunsul: nu ştim încă, până nu vom duce răspunsul despre ceea ce am găsit aici. //

7. Cât vreţi să daţi pe an? Răspunsul: Nici asta nu ştim, deoarece trebuie mai întâi să se facă înţelegerea. p. 209

Atunci domnul a supus: „Va trebui să daţi fiecare câte 10 taleri turceşti pe an, în schimb veţi primi un loc în sau lângă Bucureşti. Vi se va da atâta pământ cât vreţi să lucraţi, veţi avea deplină libertate religioasă şi nu veţi fi supuşi la nici o altă dare către stat". După aceea a poruncit vistierului să dea fiecărui dintre noi câte patru ducaţi în mână, pentru în-

---

[4] Mănăstirea Stavropoleos, clădită la 1724 de Ioanichie, arhimandritul din Ostaniţa.
[5] *unsere Sache.*
[6] Constantin Mavrocordat în a treia domnie în Ţara Românească (1735—1741).
[7] E vorba de marele postelnic Dumitraşco Adamache (19 nov. 1739—28 oct. 1741).
[8] Iordache Creţulescu, mare vornic (16 april. 1733—9 mai 1746).
[9] Localitate în apusul Germaniei.

www.dacoromanica.ro

toarcerea noastră şi pentru că a trebuit să zăbovim atât de mult până am obţinut audienţa. Apoi a dat numaidecât poruncă să se facă scrisoarea. Pentru traducerea scrisorii însă a trebuit să mai zăbovim 5 zile. Tălmaciului i-am dat un ducat pentru osteneală şi pentru timpul pierdut cu noi. În ziua de 18, boierul cu titlul de vistier [10] ne-a chemat la el şi ne-a înmânat scrisoarea.

În ziua de 19 am plecat din Bucureşti. Domnul voia să ne dea doi ostaşi pentru apărare, fiindcă la ducere am trecut prin multe primejdii, noi însă n-am găsit că ar fi nevoie. Totuşi i-a trimis după noi drum de o zi. Noaptea am petrecut-o în pădure şi în ziua de 20 am fost din nou la Câmpulung, unde potrivit poruncii domnului, un boier ne-a dat paşaport ca, la cel din urmă post turcesc, să putem trece fără greutate. În ziua de 21, acelaşi boier ne-a pus la dispoziţie un român şi cai, aşa că am putut merge călare până la cel dintâi post împărătesc. Căci acolo nu se poate ajunge oricând din cauza revărsării apelor. În ⟨ziua de⟩ 23 am ajuns la primul post împărătesc.

[10] Mare vistier era Grigore Grecceanu (9 aprilie 1739—20 iunie 1742).

www.dacoromanica.ro

JEAN CLAUDE FLACHAT

(1705—post 1766)

Jean Claude Flachat, cunoscut industriaș și negustor francez, s-a născut în 1705, la Saint-Chamond, o mică localitate de lângă Lyon, vestit centru manufacturier și comercial. A fost un pasionat călător, a vizitat o parte din țările Europei: Olanda, Germania, Italia și Ungaria. De aici, după îndemnul unor negustori greci, cunoscuți la Bratislava, a călătorit în tovărășia lor spre Orient, în suita foarte numeroasă a unui sol turc, care se întoarcea la Constantinopol cu un convoi de 90 de șeici coborând pe Dunăre de la Bratislava la Belgrad; de aici turcii apucă drumul pe uscat și Flachat își continuă călătoria pe Dunăre până la Vidin, de unde trece în Țară Românească. Foarte bine primit de Constantin Mavrocordat, domnul țării pe atunci — era în 1740 — petrece câteva luni (?) la București, după care urmând drumul spre Oltenița, trece pe pământ turcesc. Ar fi vrut să meargă în Suedia, dar neputând obține pașaport, rămâne la Constantinopol, unde șade 15 ani. Izbutind să obțină titlul de staroste al negustorilor — bazarghian-bași — în această calitate a putut să studieze în voie atât la Constantinopol, cât și în alte orașe ca de ex. Smirna, tot ce îl interesa în legătură mai ales cu fabricarea și vopsirea țesăturilor, specialitatea lui de acasă.

La 1756 se întoarce în Franța, ducând cu sine un număr de meșteșugari, mai ales țesători și vopsitori, pentru manufactura de la Saint-Chamond, ce aparținea fratelui său, căruia i se acordă titlul și privilegiile legate de manufacturile regale.

Peste câțiva ani, Flachat publică: *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes Orientales*, par Jean-Claude Flachat, directeur des Établissements Levantins et de la Manufacture Royale de St.-Chamond, associé de l'Académie des Sciences, Belles-Lettres et Arts de Lyon, Lyon, 1766. El prezintă în lucrarea sa descrieri de mașini — diferite sisteme de mori, războaie de țesut etc., însoțite de planșe — și indică negustorilor francezi ramurile de comerț mai rentabile în diferite țări.

Despre felul de viață din țara noastră ni se dau date puține. Partea afectată descrierii ședere sale în Țara Românească cuprinde o serie de digresiuni masive relative la experiențe științifice și mici șarlatanii — cum e cea privind fabricarea unor pseudo „mandragore" —, dar care nu sunt situate nici în loc nici în timp. Restul însemnărilor sale e consacrat în bună parte unui protector al său, Andronache Vlasto, precum și unui secretar din preajma domnului — Autoine. Se pot desprinde unele informații privind nivelul de civilizație al clasei boierești.

Cartea a fost tradusă și în limba germană.

De Flachat mai amintește G. I. Ionescu-Gion, în *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1899, p. 462 și N. Iorga, în *Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților și despre viața muntenească în timpul lui Constantin vodă Mavrocordat*, în „Analele Academiei Române, M.S.I., seria a III-a, tom. VI (1927), p. 146—170, unde se reproduc chiar extrase din lucrarea sa.

www.dacoromanica.ro

(CĂLĂTORIE PRIN ŢARA ROMÂNEASCĂ [1])

1740

p. 278 [Soseşte, pe Dunăre, la Vidin, în tovărăşia unor greci] Am părăsit Dunărea peste câteva zile într-un sat aproape de Nicopol. Grecii noştri au tocmit aici căruţe şi o trăsură, căci aveau multă marfă, pe care o cumpăraseră pentru domnul Ţării Româneşti, şi în timp de 36 de ore am ajuns la Bucureşti. Acesta este un oraş deschis, destul de mare, este aşezat într-o câmpie bogată în grâne şi păşuni, acoperită cu pomi roditori. Sunt în el peste trei sute de biserici şi nu e nici una care să nu ţină de o mănăstire
p. 279 de călugări greci. Ele sunt monumente // ale evlaviei voievozilor sau domnitorilor ţării, care au căutat, datorită acestor clădiri, să treacă în nemurire.
p. 280 Domnitorul Constantin [2] năzuieşte la această glorie pe altă cale ...

... Voievodul de care vă vorbesc se străduia cu tot dinadinsul să împlinească scopurile Providenţei. Domnind peste un popor numeros, credea de datoria sa să-i fie părinte şi să lucreze temeinic la fericirea lui, şi fără a nesocoti religia, ştiind că aceasta trebuie să-i fie temeiul, nu se sârguia mai puţin pentru a face ca ei să trăiască în acel belşug care nu îngăduie niciodată lenea, pentru că belşugul încetează odată cu încetarea hărniciei care trebuie să-l întreţină ...

Oamenii mari au preferat totdeauna trofeelor fastuoase şi zadarnice, ctitorii mai puţin arătoase şi mai folositoare care să le veşnicească gloria în toată strălucirea ei, printr-un şir neîntrerupt de binefaceri: şi acesta a fost scopul urmărit de voievodul de care vorbesc, prin clădirea unui bezestan [3]. Este o clădire mare, pătrată, în felul halelor, având de jur împrejur dughene. Ele nu pot fi ocupate decât de negustori străini, români, greci, turci sau unguri, dar nici unul dintre aceştia nu se poate aşeza aici pentru totdeauna; îşi vinde mărfurile aduse şi de îndată ce le-a vândut trebuie să plece. Dacă vrea să se aşeze în oraş „directorul" are datoria să-l ajute
p. 282 să-şi facă un rost. Milostivirea // domnului e pe măsura priceperii mai multă sau mai puţină de care a dat dovadă ⟨negustorul⟩ în timpul cât a stat în bezestan, care nu încetează niciodată de a fi plin.

Astfel deci, voievodul se străduieşte să facă să propăşească negoţul şi artele, răsplătind pe artişti. Dar râvna supuşilor săi nu corespunde vederilor sale înalte. Cultivarea ogoarelor lor le produce cele de trebuinţă pentru trai; se mulţumesc cu atât, fie din nepăsare, fie din obişnuinţă. Domnul Andronachi [4], primul său secretar, om talentat, protector cu tot dinadinsul al artiştilor şi scriitorilor, deoarece el însuşi s-a îndeletnicit necontenit cu studiul, mi-a spus de mai multe ori că domnul s-a săturat de sforţările sale zadarnice ca să-i facă harnici şi să le deschidă gustul pentru negoţ. El pusese o vorbă la domn pentru mine şi am avut cinstea să-i fiu prezentat de el. M-a primit cu o bunătate care umple sufletul de cea

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul francez al lui Jean-Claude Flachat, *Observations sur le commerce et sur les arts*, vol. I, Lyon, 1766, p. 278 şi urm.

[2] Constantin Mavrocordat în domnia a treia (1735—1741).

[3] *Bejestin* = bazar. E vorba aici de hanul numit mai târziu Gabroveni, aşezat în spatele Curţii Vechi în *Târgul din lăuntru*, pe lângă uliţele abagiilor, mărgelarilor şi boiangiilor, la care trăgeau mai ales negustorii veniţi de la Gabrovo din Bulgaria (P.I. Panait, *Hanul Gabroveni din Bucureşti*, în „Revista muzeelor şi monumentelor —seria Monumente istorice şi de artă", XLVI (1977), nr. 2, p. 26—29)

[4] = Andronachi sau Antonachi Vlasto, mare vistier (28 ian.—iulie 1732) şi mare clucer (12 apr. 1737), venind din Moldova unde a fost mare comis în 1726.

www.dacoromanica.ro

mai vie recunoştinţă şi pe care n-o uiţi niciodată. El vorbea // perfect p. 283
italiana şi germana şi înţelegea foarte bine franceza, în care însă se exprima cu greutate. Mi-a pus mii de întrebări asupra călătoriilor mele; acestea îl arătau nu atât ca un principe curios, cât mai degrabă ca un om superior, dornic de a mai învăţa. La întrebările pe care mi le-a pus despre manufacturile noastre, am răspuns cu acea sinceritate directă pe care o scuză dragostea de patrie. De ce m-aş feri s-o spun? Socoteam că trebuie să recunosc Franţei merite pe care popoarele vecine nu i le pot tăgădui. Voievodul şi boierii de la Curte se uneau cu părerea mea, deoarece avuseseră putinţa de a se încredinţa de aceasta, fie din cărţi, fie din realizările înfăptuite de noi. Voievodul îşi arăta părerea de rău că nu-i fusese dat să aibă sub cârmuirea sa francezi. Ar fi fost şi el în stare să conceapă şi să ducă la îndeplinire planul care a adus atâta slavă ţarului Petru, dacă politica i-ar fi îngăduit să lipsească dintr-o ţară în care el este tributar al sultanului [5] — de care depinde nemijlocit — şi dacă supuşii lui nu ar fi dovedit // o nepricepere totală p. 284
sau reavoinţă hotărâtă de a-l ajuta în ⟨îndeplinirea⟩ planurilor sale.

Să nu se creadă că lauda pe care i-o aduc aici s-ar datora unei recunoştinţe care m-ar orbi sau unei linguşiri josnice, de care s-ar crede că nu trebuie să roşeşti când lauzi capete încoronate. Aş putea să aduc mii de dovezi care să arate că este mai presus de laudele ce i se pot aduce. Voi aduce o singură dovadă. Domnul Rizo [6], cunoscut la Bucureşti sub numele de domnul portar, terminase de făcut, din porunca lui, o serie de observaţii în Germania, în Olanda, în Anglia, în Franţa şi în Italia pe care ar fi vrut să le poată face el însuşi. Puteam oare să atribui vreunui interes bunăvoinţa primirii mele şi propunerea ce mi s-a făcut în numele lui, ca să intru în slujba lui cu titlul şi leafa de secretar? Dar eu nu mă înfăţişasem decât ca artist şi negustor.

Am avut cinstea să fiu prezentat // celor doi principi, fiii săi [7]. El p. 285
ar fi fost încântat dacă ei ar fi vrut să înveţe perfect limba franceză şi cea italiană. Cântam puţin din flaut şi am băgat de seamă că muzica noastră franţuzească le smulgea acea admiraţie care porneşte dintr-un suflet mişcat, şi cu toate că bucăţile italieneşti pe care le cântam erau totdeauna aplaudate şi mult admirate, ei se întorceau iar la melodiile noastre care prin pateticul şi duioşia lor treziseră în ei o impresie încântătoare, pe care vioiciunea şi strălucirea scurtelor cântece italieneşti nu o puteau şterge. Datorită acestui mic talent, măcar că nu-l am într-o măsură mai însemnată, am ajuns să fiu preţuit de toţi boierii tineri de la curte. Concertele lor de muzică orientală nu mai slujeau decât ca să-i facă să dorească pe acelea pe care le avem noi în cele mai multe oraşe mari ale Europei şi despre care îşi făcuseră o idee după spusele mele. S-ar fi hotărât fără îndoială să aducă muzicanţi de la noi dacă n-ar fi avut de luptat împotriva prejudecăţilor sau de înlăturat multe piedici. // Am străbătut tot oraşul cu domnul p. 286
Andronachi. Era un om prea luminat şi avea prea mult gust ca să creadă că m-aş opri să admir case scunde şi neregulate, uliţe strâmbe şi strâmte, biserici de o arhitectură foarte obişnuită şi mănăstiri care n-aveau nimic

---

[5] Mahmud I (1730—1754).

[6] *Riso* = Iacovache Rizo, mare cămăraş 1735, apoi mare portar (3 febr.—iun. 1741) şi mare postelnic (30 mai 1758). Şi-a făcut studiile în Italia între 1730—1735.

[7] Afirmaţie neserioasă. În 1740, presupusa dată a şederei sale în Ţara Românească, nu se născuse încă decât primul din fiii domnului, Nicolae, în sept. 1733, având deci 7 ani. Cel următor, Ioan, avea să se nască în *decembrie* 1740. În sfârşit al treilea, Alexandru, avea să vină pe lume în 1742.

www.dacoromanica.ro

deosebit, în afară de misiunea lor. Dar toate aceste lucruri ne dădeau prilej de vorbă.

M-a dus la palatul de agrement [8] al domnului care, ca şi palatul domnesc ⟨din oraş⟩, mai aminteşte încă rostul lui dintâi. Ele fuseseră mănăstiri pe care domnii predecesorii lui le mai înfrumuseţaseră câtva. Cele mai multe din reşedinţele noastre particulare de mâna a doua sunt mult mai arătoase şi nu se găsesc nici unele la noi la care mobilierul să fie mai prejos ca al acestora. Am urmat la vale râul Dâmboviţa, care curge foarte repede şi nu seacă niciodată. De-a lungul său sunt multe mori. Maşinăria
p. 287 lor n-are nimic deosebit. Nu amintesc de ele // decât pentru faptul că i-au dat prilej domnului Andronachi — pe când mi le arăta pe cele care se găsesc la poarta palatului — să-mi spună că grădinile erau în stare foarte rea, că toate fântânile ţâşnitoare erau stricate şi că nu s-a găsit nimeni în ţară să se încumete a le drege, cu toate că domnul ar fi dat oricât. Am oferit să le dau planul unei pompe, care nu numai că va porni fântânile tâşnitoare, dar va duce apa în toate încăperile în care ar dori ei. Cum vorbeam cu un om care se pricepea în asemenea treburi, a fost mulţumit de ideea pe care i-am dat-o. Această potrivire de gusturi a fost un nou motiv pentru el de a se apropia în chip deosebit de mine. Am înţeles, după felul cum m-a primit domnul a doua zi, că el îi adusese la cunoştinţă convorbirea noastră; domnul mi-a făcut cinstea de a-mi comanda pompa şi eu, chiar în aceeaşi
p. 288 zi, m-am apucat să-i întocmesc planul. Nu-l vom arăta aici //, pompa era foarte asemănătoare cu acelea care se văd în mai multe locuri unde fântânarii sunt nevoiţi să îndeplinească aceeaşi treabă. Domnul a părut foarte mulţumit de ea şi m-a asigurat că va căuta cât mai curând să pună să i-o facă. Am prevăzut că lucrul nu se va face aşa de curând deoarece trebuiau aduşi lucrători din Germania sau din oraşele mai de seamă ale Ungariei. Acest mic succes care nu avea de ce să mă surprindă, m-a ridicat în ochii lor şi mi-a dat încredere în mine.

Domnul Andronachi mă oprea la el cât putea mai mult. Era bucuros să mă aibă pe lângă el, şi eu nu-l părăseam decât cu părere de rău : foarte curând, mulţumită dovezilor sale de bunăvoinţă, m-am obişnuit să respect şi să preţuiesc în el nu atât pe omul de stat, cât pe savant şi pe prietenul cel mai desăvârşit. În timpul zilei mergeam în dreapta şi în stânga şi adesea petreceam o parte din noapte în camera lui de lucru. Chiar şi numai felul
p. 289 cum arăta locuinţa sa mi-ar fi putut da o consideraţie deosebită // pentru valoarea lui, dacă n-aş fi fost în măsură de a-i preţui inteligenţa şi inima : pretutindeni descopeream pe artist şi pe omul de gust. Biblioteca lui este bogată şi aleasă; el avea mai multe tablouri de preţ, câteva sculpturi minunate, o mulţime de scule de tot felul şi mai multe piese ale unor mecanisme cu totul neobişnuite aduse de el din Germania sau din Anglia. Cred că-i aduc o laudă meritată spunând că era savant fără idei preconcepute şi fără vreo părtinire. Vorbea toate limbile din Europa şi avea cunoştinţă de scriitorii cei mai de seamă pe care se străduia să şi-i apropie temeinic. Eram uimit de progresul pe care-l făcuse în ştiinţe. Mi-a cerut să-i împărtăşesc „Observaţiile" mele : am muncit aproape o lună pentru a-i da despre ele

[8] *Maison de plaisance.* E vorba de Cotroceni.

www.dacoromanica.ro

ideile ce urmează ... [Urmează descrierea unei busole mari făcută de el, a unui cadran solar, apoi povestirea unei plimbări botanice etc.[9]].

.... Domnul după ce a luat cunoştinţă de „Observaţiile" mele, voia p. 342
să mă ia în slujba lui; mă copleşea cu binefaceri şi nu mă îndoiam deloc că mi-ar fi asigurat un viitor strălucit. Mi se dădeau în acest sens garanţiile cele mai măgulitoare; dar atât de mult mi se vorbise de Constantinopol, aveam aşa mare dorinţă de a merge apoi la Ierusalim, la Cairo şi de a trece în sfârşit la Pondichéry[10]—unde voiam să mă stabilesc— încât nu puteam să mă hotărâsc să rămân. Un doctor grec cu numele de Mihail, care venise cu noi de la Viena, a ajuns în cele din urmă să mă convingă. El aflase că domnul a dat prilej de nemulţumire la Poartă, al cărei tributar era: nu mai încăpea nici o îndoială că paşa din Ungaria (!) sau de la Belgrad va primi din clipă în clipă poruncă// să-l pedepsească şi era aproape sigur că va p. 343
fi mazilit. Mi-era teamă să nu fiu făcut părtaş la dizgraţia lui sau, cel puţin, nu voiam să asist la ea. Am pretins deci că aş fi fost chemat la Constantinopol. Trebuia să plec împreună cu doctorul şi ziua plecării noastre era hotărâtă. Dar totuşi gândul plecării mă umplea de părere de rău, deoarece urma să mă despart de un principe, pe care oricine era dator să-l cinstească mai mult din dragoste şi recunoştinţă caldă decât din respect rece şi sfios. Când m-am dus să-l salut de plecare m-a asigurat că oricând voi găsi aceleaşi înlesniri la Curtea lui, dacă voi dori vreodată să intru în slujba lui. Am plecat copleşit de dovezile bunăvoinţei sale ... etc. Nu-i datoram mai puţin domnului Andronachi; am fost deopotrivă mişcaţi de despărţirea noastră şi n-am încetat a ne scrie // decât atunci când bunătatea inimii lui p. 344
l-a silit să-şi urmeze domnul său la Tenedos[11], unde a rămas tot timpul pe lângă el şi i-a dat dovezi de zelul şi credinţa sa ... etc ...

Am observat în Bucureşti un lucru care mi-a părut foarte ciudat. Cu toate că sultanul dispune după bunul său plac de acest principat, turcii n-au în el nici o moschee şi sunt scoşi de sub autoritatea domnului. Ei nu recunosc mai mare peste ei decât pe „rezidentul" sultanului[12], care singur are dreptul să-i pedepsească. Dar altfel stă lucrul cu românii, grecii şi alte neamuri creştine: voievodul sau „gospodarul" Ţării Româneşti poate dispune în mod despotic de viaţa şi averea lor, dacă totuşi măsurile şi hotărârile lui nu sunt împiedicate de sultan, căci el depinde în totul de acesta şi ori de câte ori//rămâne în urmă cu tributul pe care-l datorează Porţii sau p. 345
se abate de la îndatoririle sale faţă de Poartă, trebuie să se aştepte să fie mazilit şi adeserori este chiar în primejdie de a-şi pierde capul. El este mai de grabă un vicerege decât un domnitor. Voievodul Constantin ar fi fost vrednic de o soartă mai bună; nu se află ţară care să nu fi fost fericită să-l aibă ca domn.

---

[9] Toată accastă porţiune a cărţii dezvăluie o lipsă de seriozitate şi o inventivitate de şarlatan care aruncă îndoială în general asupra adevărului spuselor sale; cf. invenţia pseudo-mandragorei. Cele două pseudo-mandragore au fost vândute una unui abate *(Un abbé qui se piquait d'avoir des choses rares dans son cabinet)*, ocalaltă unei trupe de actori în ţară *(comédiens de campagne)*; cf. şi p. 297 despre alifia „divină" şi efectul său miraculos asupra unui cerşetor.

Autorul fabrică un *„esprit de plomb"* (p. 304 —305). El e în corespondenţă cu mai mulţi „chimişti ai provinciei". Unul din ei îi dezvăluie existenţa pe munţi, între 21 martie şi 21 aprilie, a „materiei prime a pietrei filosofale" (p. 308). La 17 oct. o descoperă sub forma de „flos coeli" (p. 311). Pomeneşte de „recolte îmbelşugate din această plantă". În martie culege „flos coeli" femelă etc. Experienţele sunt oprite brusc de spargerea alambicului.

[10] Colonie franceză în India.

[11] Locul de exil al domnului mazilit înainte de 5 sept. 1741.

[12] Divan-efendi.

www.dacoromanica.ro

După ce s-a adunat, caravana a ieşit din Bucureşti însoţită de o escortă. Ar fi greu să te poţi lipsi de ea : călătorul e veşnic hărţuit de tâlharii români, turci şi unguri. Aceşti hoţi sunt foarte numeroşi ; e foarte primejdios să te depărtezi singur de oraş. A trebuit să trecem mai mulţi munţi (!)[13], am petrecut zile întregi în codri mari şi întunecoşi fără a lăsa armele din mână. Nu ştiam unde vom găsi găzduire, noaptea n-aveam drept călăuză decât o masală[14], pe care un om din caravană o purta înaintea noastră.

p 346 Aceasta este un grătar // mare de fier, oval sau rotund, care se află în vârful unei prăjini lungi înzestrate cu două cârlige care se vâră în două susţinătoare de piele legate de şaua calului, întocmai cum se ţin steagurile. Seara se umple cu mai multe fitiluri de cârpe sau de pânză muiate într-un lichid făcut din ulei şi răşină. Vântul şi mişcarea lichidului aduse de mersul calului aţâţă mereu flacăra. După ce s-a aprins bine, ploaia n-o mai poate stinge. Răspândeşte o lumină puternică printre gratii. Oricât de întunecoasă ar fi noaptea, niciodată nu se întâmplă ca vizitii să greşească drumul pe care trebuie să meargă. La nevoie se ⟨poate⟩ aprinde repede un foc în pădure, când sunt călătorii nevoiţi să poposească aici, în lipsa unor hanuri, care nu sunt nici bune, nici sigure, nici des întâlnite. Nu găseşti în cale decât sate păcătoase, locuite de greci, hoţi de meserie, care împânzesc drumurile ca să

p. 347 // jefuiască pe trecători. Uneori chiar se strâng laolaltă şi se năpustesc asupra caravanelor, când îşi închipuie că vin pe neşteptate şi că nu li s-ar putea împotrivi. În locurile unde eram găzduiţi eram poftiţi în odăi mari a căror mobilă consta din două sau trei sofale, care la dormit, nu sunt mai moi decât podeaua. Mâncare, nu se dă. Fiecare e silit să meargă să cerşească alimente, care se plătesc foarte scump.

Am fost douăsprezece zile pe drum. Nimic nu ne despăgubea de oboseala prin care am trecut şi de plictiseala care ne consuma. Eram peste o sută de oameni, greci, români, turci şi ieniceri, toţi bine înarmaţi, cu toate acestea eram întotdeauna cu ochii în patru, ceea ce nu era de prisos, căci aceşti tâlhari au avut în mai multe rânduri îndrăzneala să ne hărţuiască la trecători (!) ale căror poteci le cunoşteau mai bine ca noi. Noi mergeam în

p. 348 grup strâns. Carele noastre erau // mereu înconjurate de călătorii cari urmau pe jos. Era vai de cel care ar fi făcut greşeala să se depărteze de ele. Niciodată nu mi s-a părut o călătorie atât de lungă.

Ogoarele sunt prost lucrate[14bis] ; vitele cornute şi caii sunt frumoşi şi în număr mare. În ţara aceasta sunt diferite mine ; se găseşte sare foarte multă, care se scoate din pământ. Văcăreştii[15] se află la două leghe bune de Bucureşti, şi este singurul loc care mi s-a părut vrednic de oarecare atenţie. Odinioară fusese un palat mare. Domnii l-au dăruit călugărilor cu condiţia să găzduiască pe trecători. Nu vine nimeni acolo fără o patalamà din partea domnului. Altminteri n-ar găsi poate o primire prea bună. De aceea caravanele se îngrijesc să facă rost de asemenea recomandări. Nu vom descrie această mănăstire. Aduce mai mult a cazarmă decât a mănăstire. N-am văzut la ea nimic de seamă, în afară de un portic, care se

p. 349 întinde de jur // împrejurul curţii şi formează două galerii frumoase. Biserica e cea mai frumoasă din câte am văzut la greci (= ortodocşi). Ţi se arată acolo câteva icoane destul de bune. Aceşti călugări observă o mare

---

[13] Afirmaţie ciudată având în vedere că e vorba de drumul de la Bucureşti la Oltenita.

[14] *Pot à feu.*

[14bis] Rectificarea vine chiar de la autor, care declară pe pagina următoare că de vină sunt desele războaie şi violenţe, care gonesc populaţia.

[15] *Vackarest.* E vorba de mănăstirea Văcăreşti din preajma Bucureştilor de atunci ; dărâmată în chip samavolnic în 1986.

www.dacoromanica.ro

frugalitate de care ne-am resimţit şi noi. Odăile noastre erau la fel cu masa ce ni s-a dat. Cred că mai bine se simţeau caii noştri în grajdurile încăpătoare în care au fost închişi decât noi pe sofale, unde am avut mult de îndurat din pricina insectelor. Călătoria mea în Slavonia mă obişnuise cu adăposturi proaste. Acesta mi se părea însă încântător faţă de cele pe care le aflasem în ţara aceea. Plătăreşti [16] şi Negoeşti [17], alte mănăstiri la care ne-am oprit, ne-au făcut să oftăm şi mai mult după mănăstirea Văcăreşti. Am fost nevoiţi să mâncăm din merindele pe care le aveam pregătite, pentru că nu aveau aici de vânzare decât pâine neagră. Toată această ţară ar fi frumoasă şi mănoasă, dacă ar fi cultivată; dar războaiele dese şi atacurile tâlharilor gonesc populaţia. //

Domnul Anton [18], unul din subsecretarii domnului, ţinuse să mă p. 350
însoţească. A venit cu noi până la Olteniţa, un sat mic la două zile de Bucureşti. El fusese acela care mă înştiinţase de ceea ce prevedea că avea să i se întâmple domnului dintr-o clipă în alta. M-a rugat stăruitor atunci ⟨la despărţire⟩ să întreţinem o corespondenţă împreună şi m-a sfătuit să mă stabilesc la Constantinopol ... etc. M-a îmbrăţişat cu ochii umezi şoptindu-mi la ureche să nu mă gândesc niciodată a mă mai întoarce ⟨acolo⟩: „Copiii mei", adaugă el, „rătăcesc, ca şi Dumneavoastră, departe de familia lor: nu ştiu ce le pregăteşte soarta. Eu am avut nenorocul de a mă aşeza la Bucureşti: domnul merită respectul şi toată dragostea mea; dar într-o Curte atât de zbuciumată totul e aparenţă linguşitoare, nimic nu este aevea: acolo am îmbătrânit; soarta mea nu-i mai bună; nu-mi mai rămân decât păreri de rău. //Domnul vi s-a părut într-o situaţie strălucită; p. 351
el însă este expus la mai multe lovituri decât Dvs. sau şi poate nu peste mult timp îl veţi vedea umilit de soartă la Constantinopol, dacă vă veţi opri acolo, oricât ar fi el de vrednic de rangul său înalt. Vă doresc să nu cunoaşteţi niciodată din proprie experienţă că a te lega de soarta celor mari înseamnă să te încarci cu lanţuri, ce-i drept, de aur, dar totuşi foarte grele ... etc.

„ ...Sunteţi tânăr, vă vorbesc aşa cum aş dori să se vorbească copiilor mei. Plecaţi, nu mă uitaţi niciodată; merit puţină dragoste din partea Dvs. ".

El căutase în mai multe rânduri să-mi dezvăluie reaua credinţă a grecilor cu care aveam să am de-a face. Încercă să-mi dezgolească sufletul lor, în care duplicitatea se ascunde sub aparenţele plăcute ale sincerităţii şi naivităţii // . Totdeauna sub aparenţe linguşitoare ei se folosesc mai bine p 352
ca oricine în lume de cuvintele unei prietenii amăgitoare, care te fac să cazi pe nesimţite în capcană. „Fiţi bănuitor, neîncrezător şi scump la vorbă, fără a fi aspru şi necioplit" îmi spunea el adeseori; „va trebui să vă feriţi la fiecare pas de vreo cursă". Ne-am îmbrăţişat cu căldură, el s-a retras urmat de câteva slugi, iar eu am plecat cu caravana.

Am străbătut o câmpie acoperită cu mărar [19] aşa de înalt că nu s-ar fi văzut din el un om călare. Mirosul pe care-l răspândea era foarte supărător, se deosebea totuşi de mirosul mărarului pe care îl avem în Franţa. Acesta mă

---

[16] Mănăstirea Plătăreşti, ctitoria lui Matei Basarab la 1646.

[17] *Negoise.* Mănăstire ridicată la 1648 de Doamna Elina a lui Matei Basarab (jud. Călăraşi).

[18] *Antoine* ... Ar putea cumva fi vorba de Anton Epis care a fost unul din secretarii lui N. Mavrocordat? De observat că autorul îi atribuie declaraţii puse ceva mai înainte pe seama medicului grec Mihail.

[19] *Fenouil.* Aici e vorba însă de aşa-zisul mărar de baltă sau mălură.

www.dacoromanica.ro

face să cred că este un soi deosebit sau poate un fel de plantă, pe care noi n-o cunoaştem, dar frunzele, sămânţa şi tulpina, cam de aceeaşi înălţime, sunt întocmai ca mărarul nostru.

Am trecut Dunărea la Turtucaia [20], un sat mare aşezat pe un deal. Acest fluviu are, în locul acesta, o lăţime de aproape o milă, este totuşi foarte adânc. Când vremea e liniştită ţi se pare că vezi un lac, dar e foarte primejdios să te afli pe el când bate vântul într-un anumit chip, căci ridică valuri pe care vasul nu le poate sparge şi din această pricină au pierit multe ⟨vase⟩ ... [Urmează descrierea drumului prin Bulgaria, spre Constantinopol] [21].

[20] *Totroquay*.

[21] Cum volumul lui Flachat a fost tipărit tocmai în 1766, adică cu mai bine de două decenii după trecerea destul de scurtă prin Ţara Românească, întâlnim deci unele nepotriviri sau suprapuneri; de pildă existenţa acelor munţi între Bucureşti şi Olteniţa sau menţiunea celor doi fii ai domnului, când la acea dată nu există decât un fiu de 7 ani. De asemenea trebuie să ţinem seama de prezenţa unui element de fantezie atins de noi în n. 2

www.dacoromanica.ro

ANONIM TURC

(Sec. XVIII)

Un dregător turc, al cărui nume a rămas necunoscut, a lăsat o descriere a Țării Românești și a Moldovei văzute prin prisma Orientului, precum și o prezentare a Hotinului și a Bugeacului de sub stăpânirea turcească.

Autorul, cunoscut în literatura istorică sub denumirea de „Anonimul din 1740", a stat vreme îndelungată la Hotin, unde a ocupat, printre altele, postul de secretar (Kiatib) pe lângă administrația arsenalului și apoi cancelaria financiară. El e și autorul unei inscripții în versuri în cinstea lui Abdi pașa, guvernatorul Oceakovului, și a altei inscripții care a fost săpată în marmură pe portalul „Porții Tainice" de la Hotin. Din relația sa rezultă că a străbătut atât Țara Românească, cât și Moldova, fapt care i-a dat o cunoștere temeinică a drumurilor și distanțelor dintre orașele prin care a trecut. Împreună cu familia sa, el s-a așezat la Hotin, pe atunci cetate turcească, pe care o descrie în amănunțime.

Scrisă de un dregător otoman, înainte de 28 martie 1740 (1152 H.), relația se ocupă de raporturile noastre de vasalitate față de Poartă, dând unele date interesante cu privire la sarcinile economice și financiare. Socotind modic haraciul în raport cu sumele cheltuite pentru cumpărarea domniei, stăruie totodată asupra cruntei exploatări fiscale la care domnii fanarioți supuneau pe băștinași, împingându-i astfel să se sustragă prin toate mijloacele, inclusiv fuga, de la plata birurilor.

Răspunzători de scăderea populației sunt domnii. Ei sunt învinuiți și de partialitate față de Rusia. De Grigore al II-lea Ghica spune că a uneltit în ascuns pentru a-i ajuta pe ruși să cucerească Hotinul. De aici regretul că s-a lăsat prea multă independență românilor în dauna intereselor Porții. Spre a o restrânge, propune ca Moldova de răsărit să fie încredințată tătarilor, în schimbul zeciuielii legale, ceea ce ar întări pe de o parte siguranța cetăților turcești de la Nistru, punându-le la adăpost de „uneltirile răuvoitoare ale românilor", cât și linia Dunării, iar pe de altă parte, ar aduce tot atâtea venituri vistieriei imperiale.

Dominat de această idee, autorul stăruie asupra bogățiilor naturale ale țării (cereale, vite, oi, miere, sare, păcură, cherestea) și îndeosebi asupra extragerii silitrei, atât de căutată pentru tarapanaua de la Constantinopol. Pe români îi prezintă ca fiind neîncrezători și lipsiți de credință față de turci; recunoaște însă că sunt războinici viteji, ceea ce îi face cu atât mai primejdioși pentru Poartă.

Păstrată într-un manuscris inedit în trei volume (327 pag. folio) împreună cu descrierea unor țări din Europa, Africa de Vest, Egipt, America și cu o relație despre serai, armata și marina otomană, descrierea anonimă din 1740 a fost copiată pentru un cunoscut orientalist de la mijlocul veacului al XIX-lea, baronul Ottokar von Schlechta-Wasshrd. După această copie păstrată în Hofbibliothek din Viena, Ottokar von Schlechta-Wasshrd a publicat o traducere în limba germană în „Sitzungsberichte der phil. hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften", XL Band, Wien, 1862, p. 550 și urm. sub titlul *Walachei, Moldau, Bessarabien, die Krim, Taman und Assov, in der Mitte des vorigen Jahrhunderts.* Lazăr Șăineanu a făcut o traducere a pasajelor care privesc Țările Române în „Revista nouă", III, 1 (15 april. 1890),

www.dacoromanica.ro

p. 19—30, intitulând-o *Starea țărilor române în prima jumătate a secolului al XVIII-lea după un cronicar turc...*

Tot după versiunea germană, Marcella C. Karadja a dat o altă traducere a părții care ne interesează în „Arhivele Olteniei", XII (1933), nr. 67—68 (mai-august), p. 263—278, sub titlul de *Principatele Române văzute de un funcționar turc din veacul al XVIII-lea*, însoțind-o cu o notă introductivă.

N. Iorga a rezumat și comentat relația anonimă în *Istoria românilor prin călători*, vol. II (ed. II-a), București, 1928, p. 195—202.

Cea mai recentă ediție a textului, tradus în l. rusă, restituie totodată și data corectă a călătoriei dregătorului turc ca fiind 1740 și nu 1742 și rectifică totodată și unele identificări greșite conținute în edițiile mai vechi; ea se datorează lui Mihail Guboglu, *Turețki istočnik 1740 g. o. Valchii, Moldavii i Ukraine* (Un izvor istoric turcesc din 1740 privitor la Țara Românească, Moldova și Ucraina) și a apărut în culegerea *Vostočnije i točniki p.o istorii narodov jugo-vostočnoi i centralnoi Evropi* (Fontes Orientales ad historiam populorum Europae meridie-orientalis atque centralis pertinentes) (sub îngrijirea A. S. Tveritinova), Moscova, 1964, p. 131—161.

RELAȚIE ANONIMĂ TURCĂ DESPRE ȚARA ROMÂNEASCĂ, MOLDOVA ȘI BUGEAC[1]

1740

p. 552 Țara Românească[2] împreună cu Moldova alcătuiau la început o singură țară. Mai târziu ele s-au despărțit și apar acum ca două teritorii separate, administrate fiecare de câte un bei, având rangul unui pașă cu două tuiuri, sub suzeranitatea Porții. El este investit înaintea sultanului cu un caftan și o cucă de comandant de ieniceri și este dus la locuința lui de doi solaci. Cu acest prilej, capugiul (portarul) seraiului[3] este cinstit cu anumite daruri și sume de bani. Când pleacă spre postul său, e întovărășit de asemenea de un peic și un solac și de un capugiu al sultanului până la reședința sa printre ghiauri.

Străvechii locuitori ai Moldovei au fost sciții, o seminție tătărască. Împăratul Traian a colonizat aici 30 000 de oameni care se îndeletniceau cu agricultura. Dar un alt împărat roman[4] a așezat în locul lor colonii de ostași spre a se apăra de năvălirile tătarilor. În anul 866 al Hegirei[5], țara a fost luată în stăpânire de sultanul Mehmed Khan II, părintele victoriei.

Hotarele : la răsărit Moldova, la nord Polonia, la apus Orșova Veche, la intrarea în Banatul Timișoarei și Transilvania la sud, fluviul Dunărea.

---

[1] Traducerea s-a făcut după versiunea germană publicată de Ottokar v. Schlechta-Wasserhd în „Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosofisch-historische Classe" (Viena, 1862), XL, p. 552 ș.u., coroborată cu traducerea rusă din ediția M. Guboglu (1964).

[2] *Eflak.*

[3] *Orta kapu.*

[4] Afirmație fantezistă.

[5] 866 H = 6 octombrie 1461 — 25 septembrie 1462. Precizare greșită

www.dacoromanica.ro

Oraşe şi localităţi : Ţara Românească are multe oraşe şi târguri. Cei mai însemnat este Bucureşti [6], la douăsprezece ceasuri de Giurgiu [7], pe Dunăre.

Bucureşti, sub 51° longitudine şi 44 $^1/_2$ latitudine, într-un şes la p. 553
marginea unui râu care poartă numele românesc de Dâmboviţa, este un oraş bine clădit, cu biserici frumoase şi bogate şi cu case măreţe, locuite în parte de ghiauri şi în parte de turci. Oraşul mai foloseşte şi ca loc de şedere pentru mulţi negustori. Are mahalale întinse, pieţe bine clădite şi două băi. În mijlocul oraşului se află pe un deal o mănăstire asemănătoare unei cetăţi [8], înconjurată cu ziduri şi de unde poate fi cuprins întreg oraşul. Deosebit de bine clădite şi bogat împodobite, după cum am mai spus, sunt bisericile care poartă în vârf turle [9] şi cruci de diferite forme ce pot fi văzute de la o mare depărtare. Peste râu trece un pod bun. Împrejurimile constau în ogoare mănoase cu grădini şi vii. Meterhaneaua cântă în fiecare după-amiază înaintea Domnului. Primul său secretar [10], divan effendi, primul său agă şi căpetenia [11] călăraşilor tătari sunt musulmani; ceilalţi demnitari ai Curţii sunt ghiauri. Puţin înainte de vremea culcării se dă un semnal dintr-un instrument în formă de trâmbiţă pe care ei o numesc *tubă* [12]; după care nu mai are voie nimeni să iasă din casă. Cârciumile oraşului sunt deschise şi îmbietoare. Băieţi şi fete poftesc pe primul venit să chefuiască pe un preţ de nimic. Mulţi arabi şi turci s-au lepădat acolo de credinţa lor şi au rămas în ţară.

Un alt oraş din Ţara Românească se numeşte Târgovişte [13]. Este aşezat într-un loc şes aproape de hotarul Transilvaniei; are o suburbie întinsă tăiată de grădini şi vii şi o biserică mare [14]. Alături de oraş curge un râu mare. Casele sunt frumos clădite şi acolo se mai află băi şi pieţe cu hale. Împrejurimile constau din vii şi grădini de zarzavat întinse. Un munte desparte oraşul de Transilvania.

O altă localitate se numeşte: //Gherghiţa [15] în drum spre Moldova, p. 554
cale de o poştă de Bucureşti. Buzău, aşezat pe râul cu acelaşi nume. Este la o depărtare de şapte mile de Rusciuc. În apropiere se află târgul Râmnic.

Descrierea ţării. Ţara Românească este o ţară foarte mănoasă şi foarte bine lucrată. Oraşele şi târgurile ei, precum şi cele mai multe din mănăstirile mai mari sunt înconjurate cu ziduri ca nişte cetăţi. Pieţele curate, rânduite după moda orăşenească, slujesc la înfrumuseţarea oraşului, râuri, izvoare şi grădini sunt din belşug. Seu, miere, vite, berbeci şi cai sunt la îndemână în cantităţi uriaşe. Vacile şi oile sunt transportate de gelepi [16] până la Veneţia şi în Polonia. Caii sunt sperioşi din fire, dar buni pentru a cără poveri mari. Sunt foarte mulţi crescători de vite („ciobani") [17] şi produsele ţării ar fi deajuns pentru a îndestula

[6] *Bukreş.*
[7] *Yerköki* sau *Yergeuji.*
[8] = Mitropolia.
[9] *Knäufe.*
[10] *Rathsekretär.*
[11] *Der Vorstand der Posttataren.* E vorba de curierii tătari folosiţi de domn.
[12] *Tuba,* numire latinească a trâmbiţei.
[13] *Teragoscha.*
[14] = biserica metropolitană.
[15] În versiunea germană *Kurkdsch* cu nota : adică Gherghiţ sau *Gheorghiţ.*
[16] *Dschelleb,* negustor de vite.
[17] *Djoban.* Cuvântul este folosit în alt sens ca cel curent din limba română, şi anume în cel de crescător de vite (Viehzüchter).

www.dacoromanica.ro

nevoile Constantinopolului, dacă nu ar fi exportate în străinătate. În unele târguri se ţin la date fixe bâlciuri şi iarmaroace. Astfel la Craiova
p. 555 şi în multe // locuri la hotarele Transilvaniei, unde roiesc negustori din toate părţile.

Mine. Ţara Românească are mai multe mine de sare care se numesc ocne. Acolo, sub pământ, e sfărâmată sarea în droburi mari şi scoasă afară. Pentru muncă sunt folosiţi şi criminalii care rămân apoi acolo pe viaţă. Apoi mai sunt în Ţara Românească mine de aur [18], de argint, de aramă şi de plumb şi de asemenea şi puţuri de păcură care izvorăşte din pământ ca apa. Păcura e încărcată în burdufuri şi trimisă afară din ţară, unde e întrebuinţată la industria trăsurilor. Lângă puţuri stau oameni care, la cerere şi pentru un bacşiş de 20—30 de parale, dau foc păcurei izvorând din pământ, care se aprinde cu mare vâlvătaie, pe când fumul înfiripează în aer fel de fel de arătări, de cai, de cămile, de chioşcuri şi altele, ceea ce oferă o priveliştе ciudată.

Firea poporului. Românii [19] sunt neîncrezători din fire şi de aceea nu sunt înclinaţi spre prietenie. Femeile lor sunt nespus de frumoase, şi tratate cu mare cinste astfel că cele mai multe treburi se află în mâinile lor. Portul lor seamănă cu cel unguresc, limba lor este un amestec de slavoneşte şi ruseşte (?). Românii sunt războinici şi viteji. Ei ştiu să mânuiască arcul şi săgeata, puşca şi iataganul. Ei plătesc domnului în fiecare an 100 000 de galbeni [20]. Haraciul pe care îl dau în fiecare an Porţii se urcă la 100 000 de piaştri. Mai înainte erau datoare câte zece case să mai dea în fiecare an domnului câte o vită. Acum însă li se ia câte o vită în fiecare lună (!). Pe lângă aceasta se plăteşte pentru fiecare vită ca dajdie lunară sub numele de văcărit [21] 20 de aspri, iar pentru un berbec, 10 aspri. În Ţara Românească este un număr atât de mare de vite cornute şi de berbeci încât se exportă în Rusia,
p. 556 Polonia, Ungaria, Danzig, Boemia // Silezia, Austria, Bosnia, ba chiar până la Roma. Ceară, grâne, cerviş şi sare se exportă numai la Constantinopol. La începerea unei campanii porneşte domnul însuşi la Dunăre, spre a supraveghea facerea podului. El face rost de pontoane, grinzi, cherestea şi scânduri. În loc de ancore de fier, se slujesc de lăzi pătrate înşirate laolaltă şi împovărate cu pietre care se scufundă în Dunăre, mulţumită unor odgoane lungi de 120—150 stânjeni împletite din curpeni de vie [22] şi legate strâns de pontoane spre a le ţine nemişcate. Pentru transportul proviziilor de război, a muniţiilor şi bagajelor conducătorilor armatei turceşti dau muntenii şi moldovenii peste 6 000 de care şi de cai de transport. Ei înşişi merg la război cu săbii, flinte, suliţe, arcuri şi săgeţi. Capul şi-l acoperă cu o glugă [23]. Cei mai mulţi sunt călări, pedestrimea poartă sape şi lopeţi şi merge înaintea armatei spre a netezi drumul. Aceasta se numeşte bal⟨ta⟩dar [24]. Românii întoc-

---

[18] Inexact atât pentru aur, cât şi pentru argint.

[19] Autorul se referă aici la românii din Ţara Românească.

[20] *Goldstücke*.

[21] În text: *Okarit*. Dare care, deşi a fost desfiinţată solemn cu mare blestem, a fost restabilită curând după aceea.

[22] Cf. descrierea acestui mod de ancorare la podul făcut de turci la Isaccea în 1672, în *Călători*, VII, textul lui De la Croix, cu singura deosebire că în loc de curpeni de vie se foloseau curmei de tei.

[23] *Thuglugha*.

[24] *Baldar*, lectură greşită pentru *baltadar*.

www.dacoromanica.ro

mai ca şi tătarii taie nările cailor spre a le înlesni răsuflarea. În vremurile mai vechi contingentul pe care-l dădeau la război era de 60 000 de oşteni călări sub conducerea voievodului lor. Ei sunt viteji şi iuţi în mişcările lor. Voievodul este numit, după cum s-a mai spus, de către Înalta Poartă şi înainte de a pleca la postul său este învestit cu caftan şi cucă în prezenţa sultanului. Un ceauş care îndeplineşte apoi slujba de stegar, doi capugii solaci ai sultanului, un peic şi un solac, îl întovărăşesc pe drum. În oraşele prin care trec, defilează solemn în frunte capugiii, peicul şi solacul şi acelaşi ceremonial se repetă şi la intrarea în Bucureşti. Această escortă de onoare locuieşte acolo în case pregătite anume pentru ea, capătă îmbrăcăminte şi bani de drum şi după primirea taxelor obişnuite este slobozită cu multă cinste. Darurile [25] pe care trebuie să le dea domnul sunt 100 000 de florini pentru marele vizir apoi altele în proporţie corespunzătoare pentru reis-efendi şi ceilalţi demnitari. Sultanul primeşte la Bairam o blană de samur, sultana Validè şi haremul blănuri de samur, de vulpe şi de cacom, precum şi stofe de fir în valoare de peste 200 de pungi. // Marele vizir şi ceilalţi p. 557
mari dregători primesc de asemenea cu prilejul acelei sărbători, pe lângă blănuri scumpe de lup şi de vulpe, postavuri, sume de bani şi după anotimp, livrări în natură de grăsimi şi miere. Către vistierie plăteşte Ţara Românească în fiecare an, după cum s-a mai pomenit, 100 000 de piaştri. Dar fiindcă fiecare domn nou numit trebuie să dea drept daruri 1 200 de pungi, suma totală plătită anual în asemenea dări întrece de patru ori suma tributului ce se plăteşte vistieriei. În timpul sultanului Soliman [26], Ţara Românească era trecută în cadastru cu 48 000 şi Moldova cu 30 000 de case. În urma împilărilor domnilor, acest număr a scăzut din ce în ce. Zece boieri care ocupă în ţară oarecum locul principilor [27] sunt stăpânitorii ereditari ai întregului pământ şi dispun de popor aproape ca de nişte robi. Fiecare din aceşti boieri strânge dăjdiile şi le varsă vistieriei din Bucureşti. Ţara mai are un administrator şi secretar de vistierie al ei care ţine socoteală veniturilor şi cheltuielilor. În ţara lui, domnul e un fel de împărat. Domnul din Ţara Românească e mai mare în rang ca cel din Moldova; primul are rang de vizir, iar cel din urmă numai de beilerbei [28].

Moldova [29]

Această ţară s-a numit la început Dacia. Numele său mai nou vine de la soiul ei de grâu ce creşte acolo negricios la spic de unde vine şi numele ei de „Kara Boghdan" [30] ...

Hotare. Firea poporului. Oraşe şi locuri

Hotarele Moldovei sunt: la răsărit Marea Neagră, la apus Transilvania şi Ţara Românească, la miazăzi în parte // Ţara Românească, p. 558
în parte Dunărea, la miazănoapte Nistrul [31].

---

[25] *Avaid.*
[26] Soliman I Magnificul (1520—1566).
[27] *Kralzade.*
[28] Adică guvernator de provincie.
[29] *Bogdan.*
[30] *Kara Boghdai.* Pentru discuţia acestei păreri greşite, cf. *Călători*, I.
[31] *Turla.*

www.dacoromanica.ro

Moldovenii sunt creştini aprigi şi fără credinţă ⟨faţă de turci⟩ Domnul lor e numit de Poartă, ca şi cel al Ţării Româneşti.

Capitala este Iaşi. Acest oraş este aşezat după datele atlasului cel mic, sub 52 longitudine şi 47° latitudine; are o baie şi un palat al domnului, care se numeşte „Curte". Se mai află aici mai multe mănăstiri bine clădite; dar oraşul în întregime nu este atât de frumos ca Bucureştii.

În schimb, în Moldova se mai află şi alte oraşe şi sate în bună stare ca:

Suceava, vechea reşedinţă domnească, e un oraş frumos.

Neamţ [32], aşezat la vreo zece mile mai încoace. Apoi Galaţi pe Dunăre; au pieţe bine clădite şi câteva mănăstiri măreţe, dar nici o baie. Acolo îşi are reşedinţa un serdar de ieniceri, fiind pus anume la cererea intendentului pescăriei şi a boierilor pentru a ţine în frâu pe numeroşii Lazi [33] care vin acolo ca salahori şi dau adeseori prilej de încăerări. Schela Galaţilor este frecventată de corăbii din Constantinopol şi Egipt care încarcă lemn de porumbar [34] ce va fi prelucrat în Egipt în ciubuce. La Constantinopol se exportă cherestea şi sare în droburi.

p. 559 Pe drumul de la Iaşi [35] la Hotin pe malul Prutului se află: // Huşii, depozit de grâne al fiscului otoman. Acolo se strâng proviziile de grâne cumpărate în Rumelia şi pe ţărmurile Dunării menite a fi întrebuinţate fie pentru oştiri, în cazul unei campanii împotriva Rusiei şi Poloniei, fie pentru aprovizionarea garnizoanei din Hotin. Grânele se încarcă pe nişte vase mici la Tomarova ⟨Reni⟩, sat aşezat la vărsarea Prutului în Dunăre şi se transportă pe apă până la Huşi [36], unde se află de obicei un inspector anume care le ia în primire şi le pune în depozit. De acolo până la Hotin pe drumul cel mai scurt e o cale de 42 ceasuri, totuşi navigaţia e împiedicată în unele locuri de trunchiuri căzute în râu astfel că luntrile nu pot merge chiar aşa de departe în susul râului. Punctul cel mai depărtat unde pot să ajungă este târgul Kanli köprü (Podul sângelui) [37].

Nu departe de Huşi se scoteau odinioară mase mari de silitră din minele de la „Movila Hanului" [38]. După moartea lui Laz Mustafa Aga, ultimul arendaş, n-a mai venit altul, astfel că minele au rămas neexploatate câtva timp. Acum însă, după câte aud, fiul acestuia s-ar fi dus iar să exploateze şi să vândă silitră tarapanalei de la Constantinopol şi din alte locuri cu câte 14 aspri ocaua. El n-are mai puţin de 3 000 de oameni, care atârnă numai şi numai de el, nu plătesc nici o dare domnului Moldovei şi sapă după silitră ori pe unde pot, chiar dacă ar fi să răscolească în acest scop locul pe care e aşezată o biserică. De altminteri domnii moldoveni sunt duşmanii declaraţi ai acestui privilegiu fiscal pe care ei nu sunt în stare să-l înlăture. Era deci pentru ei un prilej bine

---

[32] *Isniandsche.*

[33] locuitori din Trapezunt.

[34] *Kizldschik* (Schlehdonholz).

[35] Probabil că aici este o greşeală şi că trebuie citit *Galaţi.* Numai aşa — pe drumul de la *Galaţi* (nu Iaşi) la Hotin poate fi recunoscut oraşul Huşi în numirea *Dschudschire* ce urmează îndată.

[36] *Dschudschire.* Pentru identificarea Huşi, cf. mai departe p. 27, notele 60 şi 98, unde este vorba de lupta dintre ruşi şi turci în 1711. Nepotrivirea situării între Iaşi şi Hotin cade dacă facem rectificarea sugerată în nota precedentă.

[37] Azi Lipcani, în Republica Moldova.

[38] *Kan-Tepe.* Movila Rabiiei.

www.dacoromanica.ro

venit, când rușii au ocupat Hotinul în 1152 [39] și când a murit și Mustafa Aga, astfel că exploatarea silitrei a încetat câtva timp //. Cantitatea de p. 560
silitră care se extrage este atât de însemnată încât scutește pe Înalta Poartă de a mai căuta aiurea, ba încă mai rămâne și un prisos. Dar pentru o exploatare așa cum se cuvine, ar trebui mai întâi să i se dea arendașului un avans de bani îndestulător și apoi să nu se ia în seamă obiecțiile pe care le ridică domnii împotriva acestei industrii, căci ei sunt și fără de aceasta dușmani ai stăpânirii otomane.

Voievodul Mihail [40] nu oferise oare ca despăgubire pentru dărâmarea Hotinului, 30 000 de pungi Porții, 150 de pungi lui Mustafa Pașa, chehaia fostului comandant al cetății, Iusuf Pașa, 50 de pungi lui Mustafa effendi, fost defterdar al orașului și acum mai marele peste furnituri, 50 de pungi și 15 pungi scriitorului acestor rânduri, căci pe atunci eram secretar la administrația arsenalului și la cancelaria financiară a Hotinului? Și nu a înmânat el [40bis], prin agentul său, Iamandi, lista sigilată a pomenitelor sume date drept mită agentului la Poartă al acelui defterdar la Constantinopol, care era atunci directorul arhivelor din capitală, din care cauză a fost mazilit domnul în aceeași zi și a fost numit în locul său, ca domn al Moldovei, dragomanul Porții, Grigore [41]? Dar acesta a fost un necredincios și mai mișel decât înaintașul său, căci abia a ajuns la Hotin și a uneltit ca cetatea să cadă în mâinile rușilor. Ce a pierdut el? Având numeroși protectori în capitală, s-au mulțumit să taie capul fratelui său, dragomanul Porții [42] în fața lui Alai-Kioșk [43] iar el însuși se bucură și astăzi de o sănătate deplină.

Modul cum se extrage silitra. Se sapă în pământ și peste gropi se pune o scândură lungă scobită în formă de jgheab peste care se așează butoaiele și coșurile care se umplu cu pământul săpat. Peste acesta se toarnă apă fierbinte, care curgând la vale // este dusă într-un cazan, p. 561
unde lucrătorii o amestecă și o pun să fiarbă. Apoi înfig bețișoare de lemn în cazan peste care într-o noapte se depune silitra, de grosimea unui deget. Spre a obține rezultate și mai bune, trebuie repetată operațiunea de mai multe ori. Nici o țară nu produce silitră mai bună ca cea de aici. Vistieria turcească și-o procură cu 40 de aspri ocaua, după cum am mai spus.

Atât e deajuns despre Huși, spre a atrage atenția în viitor asupra acestui punct însemnat.

Orașe și localități. Către hotarul Moldovei, pe drumul spre Hotin se găsește aproape de stația Ștefănești [44] o dumbravă care poartă numele de *Crângul Leșilor* [45], căci acolo s-a dat o luptă între poloni și moldoveni, în care au biruit cei din urmă și au luat prizonieri pe hatmanul polon. El a fost înjugat la un plug și silit să are. În brazdele (care s-au) tras s-a semănat ghindă, din care de atunci au crescut trunchiuri

---

[39] Anul Hegirei 1152 = 10 aprilie 1739—28 martie 1740. Data exactă 30 august 1739.

[40] Mihail Racoviță (1716—1726).

[40bis] Cine? Nu poate fi vorba aici tot de M. Racoviță?

[41] *Ligor* (adică: ⟨G⟩ligor. E vorba e Grigore al II-lea Ghica în prima sa domnie din Moldova (1726—1733).

[42] Alexandru Ghica, mare dragoman (1727—1740).

[43] Alai-Kioșk un chioșc al palatului Top-Kapu din Constantinopol între poarta seraiului și poarta de azi a marelui vizir.

[44] Ștefănești, sat.

[45] *Polen Gehölz* = *Leh Kurusi* este Dumbrava Roșie.

www.dacoromanica.ro

mari (de copaci) de unde vine numele pomenit mai sus. Dincolo de Ştefăneşti, în ţinutul Hotinului, pe malul Prutului se află într-o câmpie localitatea Ak Mesdjid [46] cu o moschee clădită în anul 1130 al Hegirei [47] de guvernatorul Oceakovului, Abdi Paşa, la intervenţia vistierului agă din Ak Mesdjid, iar orientarea Kiblei [48] sale a fost hotărâtă de scriitorul acestor rânduri. Dincolo de această localitate, şi tot pe malul Prutului, se află Kankli Köprü [49], unde îşi au reşedinţa Lipcanii. Este un loc foarte bine clădit. În anul 1137 al Hegirei [50], Kodja Mustafa Paşa a clădit acolo o moschee. De acolo la Hotin e o cale de 6 ceasuri.

p. 562 Hotinul, sub 50° longitudine şi 48° latitudine, este aşezat într-o vale strâmtă pe malul moldovenesc al Nistrului. Mai jos de vechea cetate zidită pe o stâncă se întind noi întăriri în formă de sac. Înăuntrul vechii cetăţi se află o moschee făcută dintr-o biserică veche, apoi locuinţa inspectorului convoaielor militare (Gebegi-başâ), a apărătorului hotarului (dizdar), cazărmile topciilor şi casele imamului şi a muezinului. Această cetate străveche e clădită cu multă artă şi pricepere. Rândul de jos cuprinde magazii din care se iese prin galerii şi ganguri de zid. Spre frumoasele odăi de locuit ale garnizoanei te urci pe scări ca acele ale minaretelor. Tradiţia spune că ar fi slujit odinioară de „palat pentru fete" [51].

În mijlocul acestei cetăţi vechi e un puţ săpat în stâncă, adânc de 300 de stânjeni şi alimentat de Nistru. Cetatea stă sub influenţa unor talismane deoarece acolo nu pot trăi nici scorpii, nici şerpi, nici alte reptile vătămătoare şi nici chiar găini sau porumbei. Păsările trebuie aşadar să fie aduse din afară, iar dacă sunt ţinute înăuntru câteva zile, mor. Tot astfel mor şi şerpii aduşi din întâmplare în vreun car cu lân, de cum ating pământul. Turnurile cetăţii sunt foarte înalte, dar folosesc puţin căci sunt dominate de punctele mai înalte de primprejur, astfel că pot fi lovite cu granate de mână, din afară ⟨chiar⟩ din locul unde se află palatul paşei.

Cetatea cea nouă, clădită cu totul în afară de vechea cetate, are patru porţi: poarta Constantinopolului, cea a Timişoarei, poarta apei şi poarta cea „tainică". În această întăritură exterioară se află două băi, două moschei şi numeroase pieţe de negoţ, lângă poarta Constantinopolului; mai departe în faţa cetăţuii interioare în vale este o baie, ⟨apoi⟩ poarta lui ienicer-agasi şi nu departe de aceasta, moscheea lui ienicer
p. 563 agasi // şi cazărmile ienicerilor; în sfârşit, la muchia văii se află magazia de pulbere. Mai sus lângă poarta Constantinopolului se găsesc: seraiul paşei şi în faţă casa secretarului său, divan effendi. Peste drum se află măreaţă şi bogat zugrăvită o baie publică a defterdarului Kasim effendi asemănătoare cu cele de la Constantinopol. În faţă e o cişmea şi geamia răposatei Sultane-valide; aproape de acolo se află tribunalul şi cimitirul, unde e înmormântat Abdi Paşa. Tot acolo se mai odihnesc mulţi defterdari şi mukabelegii (mari controlori). Peste drum de poarta geamiei era locuinţa autorului acestor rânduri, unde şi-a pierdut fiul în anul

---

[46] Identificată cu Pererita, după relaţia lui Golarlowski.

[47] 1130 H. = 5 decembrie 1717 — 23 noiembrie 1718.

[48] Firida de rugăciune.

[49] = Podul de sânge (cf. mai sus n. 37).

[50] = 20 septembrie 1724 — 2 septembrie 1725.

[51] *Mädchen Seraji (Kiz seray).*

www.dacoromanica.ro

1136 al hegirei[52], la moartea căruia a compus un cronogram şi l-a săpat el însuşi pe piatra de mormânt. Se mai odihnesc mulţi bărbaţi evlavioşi în acel cimitir. Mormântul lui Abdi paşa era acoperit cu un sarcofag de marmoră frumos lucrat şi bogat împodobit; turbanul de vizir ce-l acoperea era aurit. Dar când necredincioşii ruşi au ocupat cetatea[53], au sfărâmat acoperişul de plumb şi pardoseala geamiei şi au distrus în semn de dispreţ şi acel sarcofag al lui Abdi paşa.

Pe partea dinăuntru a Porţii Constantinopolului la dreapta, sunt cazărmile pentru artilerie şi echipaje, locuinţele agalelor lor şi saraiul defterdarului; la stânga dai de o magazie de grâne, spaţioasă şi bine clădită care nu-şi are pereche nici în Rumelia, nici în schele, nici în alte cetăţi. Scândurile din care s-a clădit ⟨şi care au fost⟩ date de către domnul Moldovei[54], la îndemnul autorului, conform unui înalt ordin şi care au fost tăiate din stejarii din munţii de acolo ⟨= din Moldova⟩ sunt lungi de 24 de coţi, late de 4 palme şi groase de o jumătate de palmă. Alături de baia defterdarului Kasim efendi se află o şcoală frumos clădită şi o prăvălie. Suburbia e foarte întinsă. Acolo în apropierea seraiului lui Colceag Paşa e o geamie „Aya Sofia" prefăcută dintr-o biserică; în mijlocul pieţei e moscheia defterdarului Mustafa efendi şi în sfârşit în afara întăriturilor suburbiei, în // mahalaua unde locuiesc tă- p. 564
tarii lipcani, este geamia Atak. Învăţătorii, imamii, predicatorii, cititorii Coranului, paracliserii şi muezinii acestor geamii din urmă îşi primesc leafa de la vistierie şi anume din veniturile vămii pe care defterdarul le scade lunar. Tot de acolo se acoperă cheltuielile pentru luminatul acestor lăcaşuri sfinte. Mai sunt şi multe alte moschei mai mici care sunt întreţinute cu cheltuiala unor particulari evlavioşi. Dar cele dintâi sunt moschei împărăteşti şi rugăciunea de vineri se face acolo. Sunt cu totul nouă băi. În pieţele frumos rânduite apar bresle de tot felul. Piaţa însăşi e acoperită în mare parte. Când au cucerit ruşii oraşul, l-au jefuit şi au mai scos, după cum se spune, 25 000 de pungi în bani peşin şi mărfuri adunate pentru vistierie. S-a luat de la un singur negustor, anume Simon, după cum declară el, numai în bani 600 de pungi.

Vechea cetate a Hotinului a fost mai întâi luată în stăpânire de sultanul Osman [II] în 1030 H[55], dar din cauza depărtării de capitală a fost lăsată domnilor Moldovei. Sub sultanul Ahmed al III-lea[56] a vrut Ali Paşa[57], cel care a căzut apoi la Petervaradin[58], să-l înalţe pe Stanislav[59] ca rege al Poloniei, în care scop în anul 1713 (1125 anul Hegirei) au pornit spre Huşi[60] 60 000 de soldaţi turci sub seraschierul Abdi paşa şi hanul tătarilor, Kaplan Ghirai[61], dar nu s-a mai dat vreo urmare acestei expediţii, căci ghiaurii austrieci au făcut o reclamaţie în scris şi stăpânirea nu a vrut să aducă vreo atingere tratatelor existente. Atunci a fost înconjurată vechea cetate a Hotinului cu un şanţ nou de pământ, ⟨care a fost⟩ înlocuit mai târziu cu unul de piatră. Deoarece însă ⟨cetatea⟩ este aşezată relativ cam jos, nu poate rezista focului

[52] 1136 H = 1 octombrie 1723 — 19 septembrie 1724.
[53] La 31 august 1739.
[54] Grigore al II-lea Ghica, în prima sa domnie (1726—1733).
[55] 1030 H. = 26 noiembrie 1620 — 15 noiembrie 1621 (data exactă: 9/19 oct. 1621).
[56] Ahmed al III-lea, sultan otoman (1703—1730).
[57] Damad Ali paşa, favoritul şi marele vizir al sultanului Ahmed (1713—1716).
[58] La 31 august 1716.
[59] Stanislas I Lesczynski, rege al Poloniei (1704—1709, 1733—1735).
[60] *Dschudschu.*
[61] Kaplan Ghirai I, han al tătarilor din Crimeea (1707—1708, 1713—1716, 1730—1736).

www.dacoromanica.ro

dușman. Inscripțiile deasupra porților zise de Constantinopol, Timișoara și poarta apei au fost scrise de către Djambaz-Zade cu slove de aur pe lapis-lazuli. Aceea care se află deasupra primei uși este compusă de Sehid Ali Pașa.

p. 565 În timpul când s-au încheiat lucrările de întărire, scriitorul // acestor rânduri era secretar la departamentul munițiilor din Hotin. Abdi Pașa, care tocmai se întorsese a doua oară din Egipt și care în timpul ședерii sale la Hotin a fost numit guvernator al Oceakovului și seraschier, a poruncit să fie sărbătorită această împrejurare printr-o inscripție, pe care am compus-o eu și care, având lungimea de 12 versuri, a fost săpată în piatră și aurită. Am mai compus și am mai scris o alta, pe marmură, pentru palatul „Porții tainice", pentru care am primit de la garnizoană ca plată 200 de aspri, o jumătate de pungă și o haină frumoasă. Au fost cedate din moștenirea lui Nassuh Pașa, cel care a fost decapitat sub sultanul Ahmed [I] [62], 333 de cărți prețioase ca o fundație pioasă în folosul cititorilor din Hotin și au fost așezate în lăzile lor într-unul din turnurile vechii cetăți, deasupra moscheii. Au fost numiți totodată un bibliotecar și un îngrijitor. Tot astfel se aflau în moscheea lui ienicer aga, sub privegherea unui bibliotecar pus anume, 200 de volume dăruite de ienicer aga Evlia Hasan. Toate cărțile au fost luate de ruși și transportate în Rusia, unde parte din ele s-au pierdut, iar altă parte a căzut în mâinile evreilor, care au adus unele din ele pe preț de nimic lui Yahia Pașa [63], prizonier acolo. Altele au fost cumpărate de lipcani de la evrei și vândute la Constantinopol și în alte părți. Dar o mare parte din ele se găsesc și astăzi în Rusia.

La nord-vest de Hotin, în fața fortului Svaniec, în locul numit Atak, a înființat defterdarul Hotinului, Mustafa Aga, un iarmaroc, și în acest scop a clădit un chioșc mare pe malul Nistrului, o vamă, bolți pentru negustori și grajduri pentru geambași, aceștia din urmă formând cea mai mare parte din cei ce vin la târg. Acolo mai sunt 50 de cârciumi,
p. 566 unde s-au așezat ca la ei lăutari poloni și lelițe frumoase. Douăzeci // de ieniceri au grijă de păstrarea ordinii. Acest târg se ține de șapte ori pe an. Mai târziu, când guvernul turc a aflat de aceasta, a încredințat venitul vămii aceleia unui secretar al divanului și altor dregători. Astăzi, vama de la Hotin și încasările după acel târg constituie un venit al guvernatorului.

Înainte de ocupația rusească, traiul era ieftin la Hotin. Astfel, două chile de orz costau o para, 1500 (?) [64] de ocale din cea mai bună făină ⟨costau⟩ 1 piastru, 25 de ocale de unt costau 1 piastru. Cotul de postav polon costa de la 15 până la cel mult 40 de paiale. Se putea cumpăra o blană aleasă de lup cu 20—30 de piaștri, o blană de vidră cu 2 aspri, una de cacom cu 8 paiale, o vulpe rusească cu 40—50 de parale. Acestea din urmă erau purtate de cazaci din loc în loc cu legătura. Tot astfel blănurile de vulpe de la pântece (nafe). Negustorii leși vindeau singeapul [65] cu 2 piaștri tulumul și încă te rugau să le iei, căci fiecare colț era îndesat cu ele. Se vindeau cantități mari de ceai, chihlimbar, gingimber, cuișoare și nucșoară. La băcani, costau cuișoarele și scorțișoara și nucșoara 4 piaștri ocaua. Stofa de fir era de trei

[62] Ahmed I, sultan otoman (1603—1617).
[63] Vezi Joseph von Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, VII, Pest, 1831, p. 504.
[64] Cifră evident greșită.
[65] = *Petit-gris*.

www.dacoromanica.ro

calităţi, cea mai bună costa 80 de piaştri, calitatea a doua 45—50 de piaştri, iar a treia şi mai ieftin. Scriitorul acestor rânduri a atras el mai întâi luarea aminte a Porţii asupra aducerii de acolo a ceaiului, găitanelor şi chihlimbarului. Anume de aici a fost introdus la Constantinopol citul imprimat polon. Cotul costa 10 parale, iar cel mai bun 40 de aspri.

Clima Hotinului e foarte bună, apa e limpede, izvoare sunt din belşug şi tot astfel sunt şi munţi verzi ca smaraldul şi dumbrăvi de stejar. E belşug de fructe ca mere, pere, prune şi sunt deosebit de bune. Este un soi de prune negre atât de uşor de mistuit încât poţi mânca dimineaţa, pe stomacul gol, 500 de bucăţi. Sâmburii acestor prune se desprind de la sine. În văi înfloresc fragi şi un alt soi de zmeură, numită în limba polonă „malina". Tufişul ei seamănă cu cel de trandafir, iar frunza cu a agrişei; au un miros dulce de mosc; se transportă la Constantinopol, unde se vinde în mici oale proprii. Vişina sălbatică, de care se găseşte nespus de multă, e mare cât o nucă şi se coace mai târziu ca cea de grădină. Tulpina trandafirului sălbatic ajunge de grosimea unui deget. Împrejurimile Hotinului sunt împodobite cu pometuri şi cu grădini de zarzavaturi. Cireşe şi vişine, acestea din urmă se află din belşug, încă şi mai bune decât vişinile din soiul numit „Kathirti" [66]. Datorită aerului celui bun nu sunt deloc friguri şi alte boli asemănătoare. O particularitate ⟨a locului⟩ este că nu pot fi păstrate grânele în magazii decât netreierate. Dacă ai voi ca în alte ţări să le treieri şi să le pui în hambare, până într-o lună ar începe să se încingă şi s-ar strica. Unii snopi rămân aşa netreieraţi timp de 10 ani.

Mai înainte locuitorii aveau atât de multe vite încât un singur ienicer poseda 40 000—50 000 de berbeci. Iar un berbec nu costa mai mult de 8—10 parale. Aceşti berbeci iernează pe zăpadă ca vitele mari care nu cunosc staulul. La vremea fătatului puteai cumpăra mielul cu 8 parale şi apoi vindeai pielea blănarului cu 20 de parale căci oile de acolo erau din soiul Kivirdjik [67]; astfel că mâncai o friptură de miel şi mai câştigai pe deasupra 12 parale.

În faţa fortului Akup [68] se află Atak (Otok), un loc încântător pe o înălţime, şi care nu-şi găseşte seamăn; pe o coastă ţâşnesc din pământ izvoare ca râurile Paradisului. Kemankeş Ahmed Aga, chehaia şi ginerele lui Mustafa Paşa [69], a poruncit să fie astfel întocmit. Cotind ceva mai la dreapta, e valea „Kireg-hane" [70], un loc de asemenea cu totul încântător la umbra vaporoasă a stejarilor. Şi înălţimile dinprejur sunt bogate în ape curgătoare. Una din cişmele vine // de la un Sagardjibaşi p. 568
Kim oglu Mehmed Aga. Inscripţia de pe piatra fântânii a fost compusă, scrisă şi săpată cu dalta de mine. Un râu format din nenumărate izvoare care ţâşnesc de jur împrejur străbate valea. Culmi împădurite îl mărginesc pe amândouă laturile. Câteva din apele care izvorăsc din munţii pomeniţi sunt destul de puternice pentru a mâna câte o moară. Pe câmpii înfloresc stânjenei sălbateci. Acolo cresc şi morcovi. Şesuri zâmbitoare alternează cu grădini şi cu dealuri acoperite de păduri de stejar. Ogoarele sunt semănate cu grâne, cu grâu negru *(Kara boghdai)* şi cu mac. Din seminţele sale se pregăteşte uleiul de mac, iar din făina

[66] = Vişina catârului.
[67] Cu coada lungă.
[68] = Okopy.
[69] Probabil defterdarul Hotinului.
[70] = Vărăria, Varniţa.

www.dacoromanica.ro

de grâu se face un fel de „pilav" asemănător cu ⟨felul numit⟩ „Muse" din arpacaş de orz şi aceste bucate se mănâncă înmuind lingura în ulei de mac. Macul ajungea uneori de mărimea unei rodii. Copiii obişnuiesc să ia la şcoală o măciulie sau două şi mănâncă seminţele ca o bunătate. Un alt fel de bucate din partea locului, numit *Perhu*, se bucură de trecere şi la Constantinopol.

În ce priveşte pe ⟨tătarii⟩ lipcani, 6 000 au emigrat odinioară din Polonia (la Hotin unde s-au înrolat în masă sub stegarii „*bairak-agii*") lor. Astăzi însă au dispărut cele mai multe din posturile de agă ocupate de ei.

La o depărtare de optsprezece ceasuri de Hotin, pe pământul moldovenesc către Bender, se află pe Nistru Soroca [71], o cetate mică, dar puternică aşezată pe un munte înalt. Kaplan Paşa [72] a împresurat-o, dar nu a putut-o cuceri, căci este o cetate aşezată la loc foarte prăpăstios. Nu departe de ea se află

„Ladova" [73], unde se ţine bâlci.

Leova [74] ⟨e⟩ în drumul spre Akerman şi are o cetăţuie. //

p. 569 Roman [75] e un oraş în drum spre Hotin. Aproape de aici e Bacăul şi în apropiere de acesta Adjudul.

Odobeşti, între Leova şi Dunăre; până la el mai e o zi de drum.

Tecuci e la o poştă de Siret. La o poştă de acolo se află Bârladul şi Vasluiul.

Sniatin [76] e la 12 ceasuri de Hotin, spre hotarul Transilvaniei; e un loc cu un bâlci însemnat care produce 200 de pungi chiar în vremuri nefavorabile. Când s-a clădit cetatea Hotinului, venitul acestui bâlci mergea în vistieria acestui oraş, al cărui defterdar mai primea în afară de aceşti bani încă 80 de pungi de la mai multe alte bâlciuri care îi produceau ⟨aceşti bani⟩ din partea lor. Mai târziu însă Poarta le-a lăsat moldovenilor [77].

În Moldova se ţin bâlciuri în 17 locuri cu totul, şi veniturile lor ajung pentru acoperirea tributului către Poartă.

Ţara dintre Nistru, Prut, Hotin, Bender şi Ismailul de lângă Dunăre se împarte în 16 ţinuturi. Dacă ea ar fi lăsată în seama tătarilor din Basarabia, în schimbul zeciuielii legale, ne-am asigura pe de o parte împotriva unei treceri a duşmanilor peste Dunăre, iar pe de altă parte, împotriva uneltirilor răuvoitoare ale moldovenilor. Şi siguranţa cetăţilor nu ar avea decât de câştigat dintr-o asemenea schimbare; iar veniturile pe care vistieria turcească le scoate din Moldova ar suferi tot atât de

p. 570 puţin // căci oricine ar stăpâni ţara, tot ar fi în stare să dea aceeaşi sumă şi încă să-i mai şi rămână. Moldova nu plăteşte Porţii decât 58 000 piaştri ca tribut anual (*„miri"*) şi bâlciurile singure produc o sumă cu mult mai mare. Întreaga populaţie a Moldovei se urcă la 150 000 de raiale. Darea pe care o plătesc ei lunar se numeşte văcărit (!). Pe lângă aceasta ei mai dau Porţii în fiecare an 500 de cai şi şoimi.

---

[71] *Sowarika.*

[72] Kaplan Mustafa paşa, căpetenie militară turcească, care a luptat sub comanda marelui vizir Ahmed Köprülü paşa la Camenița (1672) şi în Ucraina.

[73] Probabil Lalova pe Nistru la nord-est de Orhei (raion Rezina, Republica Moldova).

[74] *Levişe* = Leova pe Prut la sud de Huşi (raion Leova, Republica Moldova).

[75] *Romania.*

[76] *Isnatin*, azi în Republica Ucraina.

[77] Textul e neprecis şi poate da naştere la confuzii. Aceste restituiri se referă numai la localităţile din Moldova ale căror iarmaroace produceau acele 80 de pungi arătate mai sus şi *nu* la Snyatin care aparţinea pe atunci Poloniei.

www.dacoromanica.ro

Moldovenii seamănă cu muntenii în privinţa felului de a se lupta. Sunt trădători şi violenţi, dar şi iscusiţi la luptă. O gardă de 500 de călăreţi şi tot atâta pedestrime apără pe domnul lor, căci poporul e aprig din fire. O călărime de 10 000 de oameni este gata oricând. Ei îşi au feudele lor. Înspre Transilvania se află mine de aur (!), de argint (!), precum şi de sare care se numesc ocne. Sarea se scoate în droburi mari. Oi, vite mari şi cai sunt peste tot şi în mare număr. Printre fructele pe care le produce Moldova este şi un soi de mere numite *domneşti* şi care se trimit în dar la Curte. Acest fel de mere sunt mari şi la gust asemenea zahărului celui mai ales. Domnii obişnuiesc să întipărească un semn al lor [78] pe fiii lor spre a putea fi cunoscuţi mai apoi ca fii de domn (beizadele). Odinioară Moldova aparţinea Ungariei, apoi Poloniei [79], mai târziu a fost cucerită de Poartă.

Însemnarea distanţelor în şi prin Ţara Românească şi Moldova

De la Akerman la Marea Neagră până la Leova la hotarul Moldovei o poştă. Acolo se trece Prutul, de acolo până la Iaşi, o poştă. Staţia următoare: Suceava.

De la Nicopol la Rusciuc sau la Giurgiu pe celălalt mal o poştă; p. 571
de acolo până la Bucureşti sunt 12 ore, de acolo la „Cocorăşti" [80] e o poştă.

De la Silistra peste Dunăre până la Ciocăneşti [81] e o poştă; de acolo la Boldu(?) [82], o poştă, de acolo la Siret o poştă, de acolo până la Bîrlad tot una, de acolo până la Vaslui la fel, de acolo până la Cotnari la fel, iar de acolo până la Suceava, o poştă.

De la Giurgiu până la Hotin, prima staţie Budeni [83]; a doua Bucureşti, a treia „Corgeşti" [84]; de acolo până la Buzău 2 mile; de acolo până la Râmnic 2 $^1/_2$, de acolo până la „Zebruci" [85] tot atât, de acolo până la Focşani o poştă. Acolo e râul alcătuind hotarul dintre Moldova şi Ţara Românească[85bis], aceasta din urmă ia şi ea vamă aici. De acolo până la Adjud 4 mile, de acolo până la Bacău de asemenea 4 mile, iar de acolo până la Roman la fel, de acolo până la „Sebus" [86] la fel; de acolo până la Suceava sunt 6 mile, de acolo până la Siret 6; de acolo la „Kozo" [87] 11 mile; de aici peste Prut la Hotin 5 mile.

De la Bender până la Hotin se socotesc 64 de ceasuri; de la Ismail 105 ceasuri; tot atât de la Hotin la Chilia. Drumul de la Hotin duce peste Kankli Köprü [88] la Ak Mesdjid [89] şi de acolo prin strâmtoarea Yaman Yol [90] la Bender, Chilia şi Ismail.

---

[78] Informaţie scoasă evident din *Chorographia Moldovei*, ed. a II-a din 1550.

[79] Suzeranitate mai mult nominală şi meteorică.

[80] *Kokureschti*. Nu poate fi vorba aici de localitatea Cocorăşti din judeţul Prahova lângă Târgşor, ci avem aici o repetiţie a menţiunii precedente în care a fost înlocuită precizarea de „12 ore" cu cea de o poştă, fiind deci vorba nu de Cocorăşti, ci de *Bucureşti*.

[81] *Dschukenesch* = Ciocăneşti, jud. Călăraşi.

[82] *Baldu* = Boldu, sat, jud. Buzău. În apropiere de Balta Albă.

[83] La nord de Comana, jud. Suceava.

[84] *Korcheschti* = Scorţeşti, adică Scorţeanca, la sud-est de Mizil? jud. Buzău.

[85] *Zebrudsch* (?). Poate Obrejiţa la circa 4 km de Plăgineşti, jud. Vrancea.

[85 bis] Milcovul.

[86] Oare = Târgu-Frumos, de la forma ungurească Szep = frumos.

[87] *Kozo*. Oare Cozmeni sau Coţmanii Mari, la sud de Zăstavna, raion Coţmanii Mari, reg. Cernăuţi (Republica Ucraina).

[88] = Lipcani, cf. mai sus n. 37.

[89] Cf. mai sus n. 46 cu identificarea: Pererita.

[90] Neidentificat.

www.dacoromanica.ro

Această ţară despărţită de Moldova se numea mai înainte Serab [91], iar astăzi poartă numele de Bugeac. Este de 36 de mile în lungime, de 16 mile în lăţime. Hotarele sale sunt înspre răsărit Marea Neagră, la miazănoapte Nistrul, la miazăzi Dunărea, la apus Moldova. E un loc şes şi mănos. Tătarii care locuiesc acolo sunt foarte înstăriţi. Fiecare din ei stăpâneşte turme mari de berbeci, vite cornute, cai, iepe, care se numesc djalgi şi cămile cu două cocoaşe. Ei le înjugă pe acestea din urmă şi le întrebuinţează la arat şi la trasul carelor. Grâu, orz şi alte cereale cresc din belşug şi sunt cărate în asemenea care trase de cămile în localităţile din apropiere: Chilia, Ismail, Akkerman spre a fi vândute. Lână de oi este atât de multă încât autorul a putut să capete la Chilia în anul 1134 al Hegirei [92] de la unul din aceste care tătăreşti 120 de ocale pentru un piastru şi deci ocaua nu costa mai mult de un aspru. Acum însă s-au învăţat să o ducă şi în Polonia, aşa că ocaua se vinde cu 2 parale. Se mai duce şi multă din această lână la fabrica de postav din Bucureşti [93], de curând înfiinţată, unde se fabrică un postav bun. Acesta e de culoare albastră. Costa 30 de parale cotul, pentru a-l vopsi în roşu, e trimis la Şiştov.

Aşa-numitul grâu arnăut, un soi cu spice mai mărunte ca la grânele obişnuite, creşte din belşug şi e foarte bun. Se duce la Constantinopol lapte, iaurt şi grăsime. Armenii şi turcii din Akkerman, Chilia şi Ismail, care sunt cunoscuţi sub numele de chirigii (= precupeţi), acaparează aceste articole de la producători dându-le bani înainte şi apoi le vând în acele locuri. Şi negustorii se îndeletnicesc cu vânzarea grăsimii pe care o amestecă cu
p. 573 grăsimea de la coada oilor celor cu coada grasă, o pun în // ulcioare şi în burdufuri şi o duc la Constantinopol. Unii tătari mai întreprinzători desfac chiar ei personal aceste mărfuri în loc de a le lăsa speculanţilor. Iaurt de cea mai bună calitate se vinde în putini cu o para ocaua.

Ţara Bugeacului alcătuieşte intrarea spre marea stepă a Haihatului. Cale de douăzeci de poşte într-una nu găseşti piatră, fie măcar de mărimea unei peceţi de inel, nici de lungimea unui deget. De aceea locuitorii de acolo încălzesc iarna sobele cu gunoiul vitelor şi oilor amestecat cu paie, frământă cărămizi din ele şi le pun la uscat. Alt material de încălzit li-l procură trestia care este foarte deasă în nenumăratele bălţi şi ape stătătoare. Iarna când acestea îngheaţă, tătarii o taie şi o vând cu căruţa pentru întrebuinţările amintite. Nu se foloseşte samarul aici în ţară pentru cămile, căci acestea au două cocoaşe cum am spus. Faptul că au fost colonizaţi tătarii aici se explică prin dorinţa de a feri ţara de năvăliri duşmane. Ei stau sub autoritatea unui agă numit de hanul din Crimeea şi care poartă titlul de Yali Aga (=aga ţărmului). Şi ei îşi au proprii lor sultani şi o nobilime a lor (mârza). Se împart în hoarde deosebite, fiecare având propria ei nobilime care e întreţinută de hoardă. Când pornesc la luptă, merg în cete deosebite numite Kazan sub ordinele mârzacilor. Pregătirile de luptă încep prin aducerea acasă a cailor care de obicei pasc liber pe stepă. Aceştia sunt hrăniţi apoi 40 de zile cu orz. Adunările lor de sfătuire se numsc *yenis* adică „largi"; în aceste adunări vorbesc numai bătrânii. E o necuviinţă să se amestece în vorbă tinerii. Ei cinstesc foarte mult pe învăţaţi şi pe oamenii cucernici.

---

[91] Adică: ⟨Bas⟩sarab⟨ia⟩.

[92] 1134 H. = 22 octombrie 1721 — 11 octombrie 1722.

[93] Alta decât fabrica înfiinţată în vremea lui Şerban Cantacuzino cu vreo şase decenii mai înainte.

www.dacoromanica.ro

Fiecare ţinut îşi are kadiul său numit de han, care nu poate fi destituit decât dacă a rostit judecăţi potrivnice legii sfinte. Aceşti kadii sunt judecători drepţi. Ei nu iau sume de bani sub diferite denumiri[...] ca cei turci, ci se mulţumesc, după hotărârea judecătorească cu // ceea ce li se dă de p. 574
bunăvoie, fie măcar şi 5 parale la o sumă de 1 000 de piaştri, ba te mai întreabă dacă dai bucuros fleacul (acesta). Fiecare kadiu e întreţinut de hoarda căreia îi aparţine.

Numărul primitiv al coloniştilor tătari nu trecea de 10 000. Astăzi însă Basarabia dă un contingent de 30 000, iar stepa Nogailor de 40 000 de oameni în stare de a purta arme şi de a se lupta. Această armată nu este prea însemnată ca număr, dar fiindcă e alcătuită din oameni foarte viteji şi dornici de luptă, insuflă o mare teamă ruşilor, polonilor sau ungurilor. Năvălirile în Rusia le fac de cele mai multe ori iarna când sunt apele îngheţate. Oraşele şi localităţile cucerite sunt arse fără cruţare şi locuitorii târâţi în robie. Prada o numesc „toyumluk". Când răsună strigătul de luptă, fie că au fost chemaţi şi tătarii crâmleni sau nu, ei hotărăsc un soroc înăuntrul căruia pornesc odată din direcţii deosebite.

Oricine are doi cai pleacă la locul adunării adeseori la sute de mile depărtare. Acolo ţin o adunare obştească numită „hoşyeniş" şi pornesc apoi în cete deosebite, dar în aşa fel încât diferitele detaşamente să nu se depărteze prea mult unul de altul. La mijloc merge comandantul care e numit dib-alai, fie măcar şi hanul în persoană sau unul din sultanii lor. Proviziile lor pe care ei le desemnează cu numele general de *agârlâk*, adică bagaje grele, constau din făină de mei care se numeşte acolo „talkari". Se răspândesc în toate direcţiile spioni pentru a căpăta informaţii. Ei năvălesc astfel dincolo de Nistru şi Bugeac în ţara cazacilor, fiind conduşi de călăuze ale lor, a căror îndeletnicire se moşteneşte din tată în fiu. O călăuză de aceasta primeşte o lozincă tainică şi un bici în mână cu care merge în fruntea oştirii. Odată ajunşi în ţara vrăjmaşă, dau raită timp de două zile, pradă tot ce găsesc şi se întorc îndărăt. În cele mai multe cazuri ghiaurii închid defileurile cu fortificaţii îndărătul cărora pun artileria ca să împiedice pe tătari să-şi ducă prizonierii. Tătarii obişnuiesc să înlăture asemenea piedici sau cu // arma în mână, dacă lucrul e în adevăr cu putinţă, iar de p. 575
nu, măcelăresc pe toţi prizonierii şi apucă pe alt drum. Văzând că nu izbutesc să se împotrivească în acest chip, ghiaurii deschid iar drumurile închise.

La pornirea tătarilor la război domneşte cea mai mare disciplină: nici o scobitoare nu se pierde, dar la întoarcere jefuiesc tot ce le cade în mână. Cei prinşi sunt trecuţi într-un adevărat inventar şi sunt împărţiţi între ei, după regulamentul în fiinţă la ei, nimeni nu este nedreptăţit. Ei trec peste râuri, făcând plute din trestii lungi prinse împreună pe care pun bagajele şi le leagă de cozile cailor pe care încalecă apoi goi şi cu biciul în mână trec apa. Tătarii preferă expediţiile de iarnă fiindcă atunci apele sunt acoperite cu gheaţă şi duşmanii se pot mişca mai greu.

Portul lor e alcătuit dintr-o blană şi din nădragi de piele de oaie sau de lup. Aceşti tătari urmează ritul hanefitic şi se roagă după prescripţiile lui. Locuitorii musulmani de pe malurile Dunării care se alipesc expediţiilor lor de pradă sunt socotiţi egali cu tătarii la împărţirea prăzii.

Oraşele şi localităţile mai însemnate din Bugeac sunt: Ismail în faţa Tulcei, pe Dunăre, un oraş frumos. Cine călătoreşte din Rumelia în Crimeea sau în Rusia porneşte din Tulcea peste Dunăre şi după ce trece de insulă ajunge mai întâi la Ismail. Oraşul are pieţe frumoase, văi şi moschei. Din partea administraţiei centrale a fundaţiunilor pioase, pentru oraşele sfin-

www.dacoromanica.ro

te (Meca și Medina), își au reședința acolo un administrator (muteveli)și un kadiu. Călătorii găsesc acolo cai de poștă pentru a merge la Bender, Occakov și Akerman. Stațiunea următoare e Tatar-Bunar, de acolo urmând cursul Dunării ajungi la Chilia.

Chilia e o cetate puternică lângă un oraș bine clădit înconjurat de un șanț adânc. Cetățuia din interior se întinde până la Dunăre care i-a surpat o parte din zid. Această cetățuie are șanțul ei propriu peste care trece un pod de lemn. Sultanul Bayazid Veli [94], care a cucerit orașul, avea obiceiul să se așeze pe un scaun la poarta cetății și a dat voie comandantului cetății să facă același lucru. De aceea se și înghesuiau tot mai mult săracii în acest loc. Cetatea exterioară are patru porți: anume, „Yali Kapusî", adică poarta litoralului care e către Dunăre. Acolo debarcă cele mai multe plute care aduc lemne; apoi „Su Kapusî", adică poarta apei. Acolo se opresc oamenii care aduc zilnic lapte și iaurt de la Chilia veche; acesta din urmă se vinde în putinele. O mică putină costând 5 parale ajunge pentru nevoile unei familii vreo săptămână. Tot acolo acostau și luntrele cu fructe, ai căror vânzători se numesc „serghigii" și care își pun marfa la vânzare în magherniță de lemn. Un pod duce de acolo, peste șanțul cetății, în suburbie la baia cea veche. A treia poartă se numește „Babi Kebir", adică poarta cea mare, și se deschide înspre târgul tătarilor. Acolo, între șanțul și zidul cetății se află un mormânt unde oamenii care caută ajutor jertfesc în trecere o para, și dacă sunt pătrunși de credință adevărată, aud negreșit un glas care le răspunde la întrebările lor. Moscheea cea mare a fost ridicată de sultanul Baiazid.

O altă moschee mică se află pe drumul spre „poarta apei", pe marginea șanțului circular al cetății interioare și aceasta își are o moschee mare și o baie în fața porții. În suburbie se află așa-zisa baie veche și câteva moschei mari și bogate. Acolo se mai află peste 60 de hanuri, piețe frumoase și cafenele elegante. Aproape de vamă se află tribunalul și piața de pește. Pescăria
p. 577 // se află sub un intendent propriu. Se mai află și birturi și bucătării ale vistieriei, unde friptura se gătește gratuit, mulțumindu-se ca răsplată numai cu grăsimea de pe frigare, strânsă în tigăi. Cu cât pune omul să-i frigă mai multă friptură cu atât este mai bine venit. În timpul lunilor de vară e o mare afluență de oameni la Ismail. Găsești oameni de toate națiunile, căci orașul e o piață comercială tot atât de însemnată ca un iarmaroc.

În anotimpul cel mai frumos totul este ieftin. Este însă altfel iarna care aici este foarte aspră și când nimeni nu-și părăsește bucuros casa, și este greu să ajungi la târg care se află în afara cetății în suburbie. Articolele de comerț sunt: lâna de oaie, grăsimea, peștele marinat, icrele și pieile de cai. Acestea trebuie să fie tăbăcite, întinse pe pământ și uscate îndată turnându-se mustar pe ele.

Mai sus de Ismail, se desparte Dunărea în două brațe. Unul se varsă prin Sulina (*Sunne*) în mare, celălalt trece pe lângă Chilia și se varsă, desfăcându-se în 5 brațe, tot în Marea Neagră. Între aceste brațe se află insule cu pământul șes și bine cultivat, cu gospodării de unde populația își aduce cele mai multe oi, vite și cai. Și lapte și iaurt se aduc de acolo la vânzare. Nu se cunoaște la ei meșteșugul de a pregăti untul și brânza. În schimb însă, iaurtul e minunat.

Akkerman (Cetatea Albă), așezat lângă Marea Neagră sub 38° longitudine și 47° latitudine, e o cetate foarte puternică și a fost cucerită de sultanul

[94] Baiazid al II-lea, sultan otoman (1481—1512). Chilia a fost cucerită de turci la 14 iulie 1484.

www.dacoromanica.ro

Baiazid Veli odată cu Chilia în anul 889 al H⟨egirei⟩[95]. La început comanda acolo un paşă de rangul al treilea *(Liwa)* [95 bis]. Din cauza prea micii adâncimi a apei, vasele trebuie să acosteze cu 3 mile înainte de cetate. Aceasta are şanţuri foarte adânci şi largi, necredincioşii în ele pier; turcii dimpotrivă în aceste împrejurări rămân nevătămaţi.

. . . Împrejurimile Akkermanului au o climă sănătoasă şi de jur împre- p. 578
jur se află grădini de ornament şi grădini de zarzavat. Satele din jur sunt întocmai ca cele tătăreşti din jurul Chiliei. Populaţia este de asemenea tătărească. La primul asediu de către otomani ea era gata să se lase de expediţie tocmai când tragerea unui tun, care trimitea trei centneri de ghiulele grele, i-a înduplecat pe asediaţi ca să se predea.

Din cauza greutăţii sale acest tun nu a putut fi urnit din loc la plecarea de acolo şi a fost lăsat în urmă lângă una din porţile cetăţii. Şi astăzi stă un negustor de mărunţişuri acolo şi foloseşte gura tunului ca tarabă de vânzare.

Aproape de Akkerman se află reşedinţa guvernatorului Bugeacului, Yali Agha (numit de hanul Crimeii). Cele două staţiuni dintre Akkerman şi Bender sunt Yanik Palanga şi Tatar Bunar. Acele localităţi sunt aproape ca două oraşe. Mergând de la Oceakov la Bender treci pe lângă ele fără a fi nevoie să te abaţi pe la Akkerman.

Bender e o cetate tare şi bine păstrată, aşezată lângă Nistru sub 55° longitudine şi 48° latitudine. Este totodată un puternic meterez de graniţă al Islamului faţă de Rusia. Odinioară ⟨Benderul⟩ // era mai puţin însemnat p. 579
şi şedea acolo un bei cu un singur tui, numit de hanul din Crimeea. În 1122[96] s-a întâmplat că regele şvezilor [97] a fost bătut de ruşi la Bug şi silit să fugă în stepa Oceakovului. Guvernatorul acestei cetăţi, Iusuf Paşa, care tocmai fusese însărcinat să restaureze fortificaţiile exterioare ale Benderului, a vestit de această întâmplare pe sultanul Ahmed ⟨III⟩ care a poruncit ca regele să fie dus la Bender şi ţinut acolo pe cheltuiala Porţii. Ruşii s-au folosit de această împrejurare pentru a declara război Porţii; în acest scop Benderul a fost bine întărit cu noi fortificaţii. În ⟨luna⟩ aprilie a anului următor (1711), ruşii au venit într-adevăr cu toată armata lor spre a cuceri Rumelia şi poate chiar Constantinopolul. Au aruncat două poduri peste Nistru între Hotin şi Bender, în apropiere de Soroca, şi s-au revărsat ca un puhoi clocotitor spre Prut. Dar acolo, lângă Huşi [98], la Prut le-a ieşit înainte pe de o parte regele şvezilor cu garnizoana din Bender, iar pe de altă parte hanul tătarilor, Devlet Gherai [99] şi marele vizir Baltagi Mehmed[100] cu steagul sfânt.

Împresuraţi astfel din toate părţile, lipsiţi de alimente şi nefiind în stare să ajungă până la Prut, ⟨ruşii⟩ au fost nevoiţi să se hrănească cu coajă de copaci în loc de pâine şi, în sfârşit, să trimită pe ministrul lor Şeremetev [101] cu o basma în loc de funie în jurul gâtului, în tabăra turcească

---

[95] Anul Hegirei 889 = 30 ianuarie 1484 — 17 ianuarie 1485. Cetatea Albă a fost cucerită de turci la 5 august 1484.

[95 bis] *Liva*, unitate administrativă, subdiviziune a unei provincii (*vilayet*) cârmuite de un *mir-i liva*.

[96] Anul Hegirei 1122 = 13 martie 1709 — 1 august 1710. Data exactă 27 iunie/8 iulie 1709.

[97] Carol XII.

[98] *Dschudschire* pe Prut.

[99] Devlet Ghirai II, han al tătarilor din Crimeea (1699—1702, 1708—1713).

[100] Baltagi Mehmed paşa, mare vizir (1710—1711).

[101] *Seremet oghlu*. General-maior Mihail Borisovici Şeremetev (1672—1714), fiul comandantului general rus, feldmareşalul Boris Petrovici Şeremetev (1652—1719).

www.dacoromanica.ro

spre a cere pace ; şi li s-a îngăduit în schimbul părăsirii Azovului şi dărâmării cetăţii Taganrog. Au fost conduşi apoi de câţiva viziri de la Ladova (!), localitate la 16 ceasuri depărtare de Hotin, până dincolo de Nistru, la hotarele Poloniei ... etc.

p. 580 După această întâmplare cu Şvedul, Benderul a ajuns o cetate însemnată ce trebuia să fie sub comanda unui vizir. Acum are un zid dublu şi un şanţ adânc. Suburbia este întreţăiată de grădini şi pometuri. Nistrul ⟨ii⟩ dă apa de băut. Împrejurimile sunt frumoase Benderul e la o depărtare de 18 ceasuri de Chilia, la 24 ceasuri de Ismail. La Bender se mai găsesc băi frumoase, moschei şi pieţe.

Iar Nistrul pe care se află cetatea izvorăşte în apropiere de Halici, curge pe la Akub (Okopi), Svaniec, Hotin, Soroca şi Bender şi se varsă în faţa Akkermanului în Marea Neagră. Este larg ca luviul Şat (= Tigrul unit cu Eufratul) şi are în timpul verii mai multe vaduri prin care se poate trece. Unul din ele, între Svaniec şi Hotin, deasupra satului Braha şi care poate fi văzut şi din Hotin, este atât de puţin adânc în acest anotimp încât apa nu se ridică mai sus decât scările de la şa.

www.dacoromanica.ro

MARKOS ANTONIOS KATSAITIS

(1717—1787)

Markos Antonios Katsaitis sau Marco Antonio Cazzaiti, cum prefera să se iscălească tânărul patrician corfiot, născut şi crescut într-un mediu unde domina graiul venețian, a vizitat țările noastre în anul 1742 dintr-o pură întâmplare personală, fără nici o legătură cu împrejurările de la noi. Născut în septembrie 1717 la Corfù dintr-o familie figurând în cartea de aur a nobilimii ionice, ca fiu al avocatului Ioan Katsaitis, a studiat dreptul la Veneția, având însă o predilecție deosebită pentru geografie. În 1738, la 21 de ani, el dedică dogelui Veneției o *Geografie în dialog* în care apare portretul său însoțit de stema sa de „tânăr patrician de Corcyra". Călătorește prin toată Italia, apoi pare să opteze pentru o căpătuire la Smirna, unde vine în 1740, şi apoi în 1742, când încheie un contract de căsătorie în toată legea cu fiica bogatului venețian, Francisc Cortazzi, fost consul al Senioriei în acest oraş, unde avea o casă de comerț foarte înfloritoare. Dar în urma unui incendiu catastrofal, care a distrus o parte a orașului, cum viitorul socru a cerut o păsuire pentru achitarea obligațiilor din contract, Marco Antonio a preferat să renunțe la acea căsătorie, plecând în grabă la Constantinopol. Acolo însă noul bail venețian îl îndeamnă hotărât să-i acorde lui Cortazzi păsuirea cerută şi să se țină de angajamentele luate. Pentru a scăpa de aceste presiuni, ce ar fi putut ajunge chiar la oarecare constrângere, el a socotit că e bine să plece mai departe. În cercul rezidenților străini şi al protipendadei fanariote în care se învârtea la Constantinopol, el se împrietenise cu fratele domnului din Moldova, Constantin Mavrocordat, anume cheflíul Iancu Mavrocordat, căruia i-a mărturisit încurcăturile sale. Acesta i-a sugerat să meargă în Moldova să candideze la locul de istoric al Curții, oferit de domn unui bătrân abate din Zante, care poate nu ar înfrunta oboselile călătoriei până în Moldova. Beizadeaua Iancu i-a dat scrisori către fratele său din partea sa şi a capuchehaielor acestuia şi i-a făcut legătura cu o altă beizadea : Ioniță Cantemir (confundat de Katsaitis în mod greşit cu fratele său mezin, Constantin, pe atunci emigrat în Rusia şi ofițer în armata țaristă) fiul cel mai mare al lui Antioh Cantemir, care tocmai pleca în Moldova ca să-şi redobândească nişte moşii confiscate şi să caute să-şi mărite fata (vezi îndentificarea corectă la Paul Păltănea, *Ştiri inedite despre familia domnitorului Antioh Cantemir (I)*, în „Anuarul Institului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol", Iaşi, vol. XXVI (1989), p. 709—712).

În ziua de 17 sept. pornesc din Pera Ioniță Cantemir şi Marco Antonio călare, iar fiica beizadelei, Tarsia, de vreo 12—13 ani — Mademoiselle — călătorea într-o trăsură cu două roabe escortată de mulți servitori călare. Urmau cai purtând bagajele beizadelei (probabil proviziile şi obiectele necesare la popasuri) restul fiind încărcat într-o căruță mare acoperită, trasă de 8 cai puternici, care împreună cu căruța similară a patricianului călător se vor alătura convoiului la al doilea popas împreună cu mulți seimeni şi cu călăuza beizadelei care mai avea cu sine două femei. La caravană se mai adăugaseră doi bosniaci, ce duceau nişte cai de rasă în Polonia, şi un preot ce mergea în Moldova în căruța lui Marco Antonio alături de valetul acestuia.

Jurnalul lui Katsaitis redă cu un haz inconştient unele momente destul de sugestive pentru fizionomia personajelor principale. Beizadeaua Ioniță Cantemir, apare ca un om cheflíu şi jovial, afabil, cu condiția să nu prea fie contrazis, îndeajuns de convins de eghemoniconul său pentru a nu manifesta vreo trufie față de ceremoniosul său tovarăş de drum luat sub protecția sa, pe care îl îndeamnă să bea rachiu în lipsă de apă bună de băut şi să asocieze, ca gustare de dimineața, must cu ceapă. Îndemn împlinit cu eroism ca o poruncă, cu toată cutremurarea la simplul gând al acestei combinații. Beizadeaua a arătat aceeaşi bunăvoință şi față de „basoadaer" (călăuză), pe care l-a poftit de asemenea să împartă cu ei mesele din cursul călătoriei, având grijă să declare că în cursul drumului

www.dacoromanica.ro

nu au rost formalităţile cerute de etichetă, care vor fi reluate doar după sosirea în Moldova. Totuşi invitaţia lui nu l-a cuprins şi pe acel preot ajuns tovarăşul de drum al valetului lui Marco Antonio. La rândul său, acesta din urmă a făcut un gest, oferind beizadelei două din cele trei saltele luate cu sine pentru drum, păstrându-şi-o pe a treia ce fusese destinată valetului, lăsat să fraternizeze cu preotul. În felul acesta beizadeaua şi „Madcmoiselle" nu aveau să doarmă la diferitele caravanseraiuri pe scânduri acoperite, ce e drept, cu un covor. Toate aceste gesturi erau prilej de complimente şi ceremonii. Alt prilej avea să se ivească la ieşirea din Munţii Balcani, când au întâlnit caravana beizadelei Alexandru Mavrocordat, fratele domnului Moldovei, care trecea înapoi la Constantinopol într-o trăsură trasă de şase cai, în fruntea unui şir de 24 de trăsuri şi 16 căruţe încărcate cu bagajele sale. Într-una se afla şi soţia sa cu nelipsitele roabe. Katsaitis a avut grijă să nu treacă neobservat şi a fost prezentat beizadelei Alexandru care se uita cu oarecare curiozitate la portul său „franţuzesc". Dobrogea străbătură în patru zile de drum (27—30 sept.) îi lasă o amintire de belşug şi bună stare : sate mari, turme şi circi bogate, dar lipsesc lemnul şi vinul. La 1 oct. e la Galaţi. Căruţele mari de transport au rămas pe malul drept al Dunării, neavând voie să treacă dincolo. Marco Antonio, recomandat de I. Cantemir „căpitanului" (= pârcălabului) de Galaţi, obţine prin protecţia acestuia o tocmeală foarte avantajoasă cu căruţaşii locali până la Iaşi. La 2 oct. beizadeaua se desparte de Katsaitis, mergând direct la sora sa, Anita Palade, de unde trebuia să treacă la Iaşi, ajungând acolo înaintea lui Marco Antonio, care nu pierde ocazia de a-i încredinţa o scrisoare pentru marele postelnic, pe care îl ruga să-i facă rost de o găzduire bună. Era o cale ingenioasă de a folosi şi mai departe protecţia lui Cantemir, care îi dobândise atenţia deosebită a dregătorului de la Galaţi care îl poftеşte la el. După istovirea subiectelor de conversaţie şi de complimente reciproce, el se plimbă prin oraş, ducându-se la cafenele să stea de vorbă cu turcii întâlniţi acolo, faţă de care se laudă că a fost în audienţă la sultan (probabil în suita bailului veneţian la Poartă). Despre oraşul Galaţi confundat cu Axiopolis, spune că este un târg mare cu case joase învelite cu şindrilă, că în port navigau multe vase şi că „aici locuiesc mulţi evrei" care „vând rachiu, vin, tutun, şi mai fac şi alte negustorii". Mai vin pentru negoţ şi mulţi turci. Pornind din Galaţi, trece prin Focşani, unde e zăpadă multă şi găzduire proastă. În schimb la Bârlad sunt sobe bune şi se găsesc alimente proaspete şi din belşug. Ajuns la Iaşi, se bucură de un tratament de favoare. La vamă, boierul-vameş, care se lăsase aşteptat, nu i-a cercetat bagajele de cum a înţeles de la el că avea treabă cu domnul. Katsaitis pretinde că şi aici portul său „franţuzesc" făcuse această minune, dar tot el spune că postelnicul trimisese la vamă doi seimeni ca să-l aştepte şi să vină cu bagajele la locul de găzduire într-una din casele cele mai bune din oraş. Fusese folosită metoda bine cunoscută a scoaterii din casă a stăpânului legitim pentru a face loc oaspetelui privilegiat. Întreţinerea era asigurată de curte cu o profuziune de care se miră şi beneficiarul ei. Chiar de a doua zi el porneşte călare în portul său „franţuzesc" ce stârneşte senzaţie, urmat de valetul său în livrea şi de cei doi seimeni ce îi fuseseră puşi la dispoziţie, mergând mai întâi la postelnic, înainte de a se duce la Curte. Ajuns la el (al cărui nume corect era Caragea, şi nu Caragica, cum scrie în Jurnal), el îi înfăţişează scrisoarea de recomandare a lui Iancu Mavrocordat, fratele domnului. Urmează şi aici complimente reciproce şi declaraţii amabile. Din context rezultă că Marco Antonio nu îl cunoştea dinainte pe postelnic, căruia îi scrisese din Galaţi. De la postelnic Katsaitis se îndreaptă spre Curte spre care avea să pornească curând acest dregător urmat de alaiul său obişnuit. La Curte, cel cu care tratează chestiunea candidaturii sale la postul de istoriograf oficial al domnului este marele cămăraş (numit în Jurnal *monseniorul* Mano, dar care era de fapt un Rizo cunoscut şi ca Manea sau Mane). Primit de acesta cu complimente şi declaraţii, este apoi condus la Divan Efendi, unde urmează alte discursuri amabile, jaloane ale unei prietenii spontane şi, în sfârşit, este chemat în audienţă la domn, care se ocupă personal de alegerea istoriografului dorit. Dar când îşi începe complimentul său pe limba italiană, domnul îl opreşte, întrebându-l de ce nu se exprimă în limba greacă, fiind grec. Restul discursului a fost rostit pe grecеşte, putând fi urmărit de boierii de faţă. Domnul porunceşte să fie poftit la masă la palat, masă prezidată de marele cămăraş, domnul luându-şi mesele singur

www.dacoromanica.ro

cu doamna și familia sa. În așteptarea hotărârii domnului, căruia i-a trimis un exemplar al *Geografiei în dialog*, precum și alte opere manuscrise, Katsaitis se plimbă prin Iași, face vizite, mergând la marele vistier (Teodor Paladi) să-l regăsească pe tovarășul său de drum, Ioniță Cantemir, cumnat cu acesta, și își petrece o parte din timp în anticamera domnului, unde se adună lumea cea mai aleasă. Acolo îl reîntâlnește pe pictorul genevez, Liotard, venit cinci zile după el de la Constantinopol, poftit de domn pentru a face portretul său și cele ale familiei sale, precum și o serie de reproduceri ale chipurilor domnilor din trecut, desigur cei în legătură cu neamul Mavrocordaților. Pe Liotard îl văzuse relativ de curând pe malurile Bosforului, unde se adunaseră prietenii și cunoscuții fostului bail venețian, care vizita înainte de plecare monumentele unice ale artei bizantine, această sărbătoare prelungindu-se până târziu noaptea. Prin Liotard el cunoaște pe francezii Bertin și Magnan ce ocupau posturi de încredere pe lângă domn. Primul (numit în Jurnal, Bretan sau Bretagni) era Exupère-Joseph Bertin, membru corespondent al Academiei de Științe din Paris, prim medic al domnului din 1741, mai întâi la București, apoi la Iași. Al doilea ce purta titlul de marchiz cu aceeași îndreptățire ca „marchizul" Giuliani, care va trece pe la noi prin 1759, era însărcinat cu *afacerile politice* ale domnului, asemenea secretarilor de limbă franceză nelipsiți în preajma domnilor fanarioți. În corespondența Ministerului Afacerilor Străine de la Paris, el apare fără nici un titlu sau particulă ca secretar de ambasadă. În anii 1726—1732 el se afla la ambasada de la St. Petersburg ca secretar, iar după rechemarea ambasadorului în cursul unei crize prelungite a raporturilor franco-ruse, a deținut funcția de însărcinat cu afaceri, dovedind oarecare abilitate în negocierile secrete încercate pentru încheierea unei alianțe terminate însă fără succes prin rechemarea sa proprie. Leafa lui la Iași era de 130 de piaștri pe lună, cea a lui Bertin de *6 000 de piaștri pe an*! (adică o pungă pe lună, cum îl informează Magnan pe Katsaitis, desigur cu oarecare năduf. De observat că al doilea medic, Depasta, primea 230 de piaștri pe lună. „Marchizul", însurat cu o englezoaică urâtă (după Marco Antonio) era bine instalat și dădea mese delicate și somptuoase după gustul francez, la care a fost poftit și acesta de mai multe ori alături de Liotard și Bertin. A luat de asemenea cina cu Divan Efendi la care l-a cunoscut pe aga Paleologu „un om bătrân și chior de un ochi, dar de o mare bunătate și foarte milostiv, tare drag domnului, care aspira să-i fie și moștenitor, aga fiind destul de bogat și fără urmași". Ulterior acest boier îl va pofti la cină pe Divan Efendi, va fi plin de atenții față de Katsaitis și va fi cultivat de „marchiz", care îl va cunoaște prin acesta, pe care îl rugase să-i facă această legătură. Călătorul nostru își sporește cunoștințele cu marele comis, Chiriță Dracu Suțu, fiul capuchehaiei Constantin Suțu, cu căminarul care fusese la Corfu și avea legături acolo cu „profesorul public" (probabil Lazăr Scriba, care a tradus în limba greacă Istoria lui Vasile Cămărașul) și care locuia la mănăstirea Golia, unde îl poftește la dejun și îi dă „un vin prețios din țară", probabil de Cotnari. În sfârșit el nu uită să viziteze pe doctorul Depasta și nici pe mitropolit. El asistă la alaiul trecerii prin Iași a pașei de Hotin, după o ședere de trei zile la palatul de la Frumoasa, înconjurat de solicitudinea domnului și a Curții sale. Împreună cu „marchizul" cu care vizita orașul în mai toate după amiezile, el urmărește desfășurarea ceremoniilor și nu uită să sublinieze comportarea umilă a domnului sărutând mâna pașalei, care e foarte tânăr, dar sever și orgolios, și despre care se știa că va ajunge mare vizir!

Din jurnal se vede că ocupația principală a lui Marco Antonio, pe lângă aparițiile sale în antecamera domnului, consta în vizite nenumărate, a căror inițiativă îi aparține în întregime lui. Când se întâmpla să nu găsească acasă pe una din persoanele spre care pornise, se îndrepta îndată spre alta din cunoștințele sale. În felul acesta s-a dus prima dată să-l viziteze pe „marchiz, și să cineze cu el în continuare, ajungând curând un obișnuit al casei. S-ar părea că și „marchizul" ar fi avut un interes, anume acela de a ajunge să-l cunoască pe aga Paleologu prin mijlocirea lui Katsaitis. Oare pentru că aga Paleologu era din Țara Românească (venit în Moldova de dragul lui Constantin Mavrocordat) și Magnan avea niște interese acolo? Când pleacă Katsaitis spre Țara Românească, Magnan îi încredințează niște afaceri ale sale din București și îi dă o scrisoare de recomandare către marele logofăt Dudescu. Sau poate pentru că aga Paleologu era prieten bun cu Divan Efendi-ul Ali?

www.dacoromanica.ro

Dar în timpul acestor mondenități neîntrerupte se năruia proiectul dobândirii postului de istoriograf. De vină a fost chiar Marco Antonio care a refuzat cu îndârjire să declare pretențiile sale pecuniare, ținând-o într-una că vrea să slujească *gratis*, întrucât situația de *mercenar* nu se potrivea cu calitatea sa de nobil. În cele din urmă a lăsat problema retribuirii sale la aprecierea domnului. Dar când i s-a comunicat de cămăraș cuantumul de 50 de groși (=piaștri) pe lună, el s-a simțit profund jignit de subaprecierea sa comparând desigur acea retribuție cu cea a doctorului Bertin sau cu a lui De Pasta sau cu cea a „marchizului", fără a ține seama că ca era aceeași ca a boierilor cu slujbă la Curte și că îi era oferită numai pentru întreținere până la terminarea Istoriei, care se va plăti deosebit de aceasta. Dar ideea însăși a întreținerii îl face să clocotească. El declară sus și tare că acea sumă nici nu e suficientă pentru subzistența sa și că părinții săi îi pot asigura întreținerea și că el nu este silit să muncească pentru a trăi! Ce se va întâmpla dacă după munca sa pe rupte, riscându-și reputația și sănătatea (!?), domnul nu va fi satisfăcut cu rezultatul ei? Așadar el revine din nou la propunerea sa inițială de a munci fără plată până la terminarea lucrării! (Concluzie cu totul nelogică după argumentarea sa de mai sus). Dar în cele din urmă își mai temperează ifosul și refuzul acelei sume este acoperit de această ofertă atât de nereală. Refuz de care s-a căit foarte curând în sinea sa, dar asupra căruia nu mai putea reveni. Căci domnul a socotit refuzul jignitor și „l-a dispensat de orice angajament anterior". De aici necazul lui Katsaitis care răzbate în repetarea criticilor, fie și minore aduse domnului chiar de către dregătorii săi: postelnicul, cămărașul, mitropolitul, fără a mai pomeni de favoriții momentului, Magnan și Bertin. Critici desigur inspirate chiar de Marco Antonio. Acesta scoate în relief din declarațiile celorlalți firea pripită și nestatornică a domnului, ifosul cu care îl tratează chiar și pe mitropolit, pretenția de a ști totul mai bine ca toată lumea și de a se amesteca în toate etc.

Drumul său de înapoiere — din care nu ne-a parvenit decât porțiunea până la Buzău — aduce și el, pe lângă filmul desfășurat înaintea călătorului, o imagine (poate prea clară) a sa proprie. Așa că alături de portretul domnului avem și autoportretul memorialistului, amândouă tot atât de valabile. Așa cum se arată de către editori, jurnalul călătoriei la Iași și fragmentul rămas al înapoierii întrerupt brusc la Buzău fac parte dintr-o serie de călătorii ale autorului și anume: a) De la Corfù la Smirna (1740); b) A doua călătorie la Smirna (1742); c) Călătoria de la Smirna la Constantinopol; d) *Călătoria de la Constantinopol la Iași* (1742, spt.-oct.); e) *Călătoria din Moldova spre Valahi* (fragment). Acestea se păstrează în manuscris în două exemplare, unul la Sorbona, celălalt la Biblioteca Națională din Atena. Dintre acestea primele două legate de Smirna au fost publicate în 1972 de cercetătorul grec Filip K. Falmpos după manuscrisul de la Sorbona.

În 1973 cercetătorul român Dumitru Limona a descoperit la Biblioteca Națională din Atena exemplarul paralel al acestor călătorii și a început munca de prezentare a drumului la Iași și a fragmentului privind înapoierea până la Buzău, redând textul în versiune românească cu concursul cercetătoarei Elena Moisuc, care a contribuit și la aparatul critic deși n-a făcut rectificarea cuvenită privind pe Ioniță (nu Constantin) Cantemir. Această versiune sub titlul Markos Antonios Katsaitis, *Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742* a fost publicată în 1977 la Iași în *Saeculum* (Editura Junimea), p. 45—50 (introducere și note), p. 55—110. Ea cuprinde, între *Călătoria* propriu-zisă la Iași și cea de înapoiere, scurtă descriere geografică-istorică *Despre Dacia antică*, urmărită cu atenție critică de editori, care semnalează între altele situarea greșită a Brăilei în Moldova! (Am crede că această afirmație a fost adăugată de autor la text *după* redactarea inițială în care se declara că Galați este *unicul* port al domnului Moldovei pe Dunăre). Textul însuși al călătoriilor este lămurit de note foarte bine venite. De semnalat însă nedumerirea rezultând din redarea în text a numelui de biserica „Maicii Domnului din Kola", cu explicația în notă „Biserica catolică închinată Adormirii Maicii Domnului", când din context se vede mai departe că e vorba de mănăstirea cea mai bogată din Iași și prin urmare trebuie să ne gândim la mănăstirea *Golia*, nume deformat în Kola. Tot astfel numele marelui postelnic este redat prin neconvingătorul Caragica, în loc de Caragea rectificare sugerată în remarcabilul studiu: *Jean-Etienne Liotard à Jassy, 1742—1743*,

www.dacoromanica.ro

de Remus Niculescu (apărut în revista „Geneva", Nouvelle série, XXX (1982), nr. 5, p. 157, nota 35), cu identificarea probabilă a lui Constantin Caragea, născut la începutul veacului și mort în 1771. Vezi tot acolo și identificarea cămărașului „Mano" cu Iacovache Rizo, numit și Mano sau Manea, după numele tatălui său Manuel. Ar mai fi și alte note lămuritoare și sugestii prețioase de reținut din articolul amintit, în care autorul utilizează cu multă pătrundere informațiile culese din textul corfiotului despre pictorul Liotard, mai lărgind câmpul cercetării sale prin urmărirea și a călătoriei precedente, de la Smirna la Constantinopol, în care este vorba mai întâi de Liotard.

Dar Liotard este și el un călător în Moldova și ca atare s-ar cuveni să intre în volumul nostru. Cum însă nu avem nici o mărturie directă a sa, vom folosi fragmentul reprodus în articolul citat, redat acolo după Louis Gelly, *La Biographie de Jean-Etienne Liotard écrite par son fils* (în „Geneva", XI (1933), p. 192) și înfățișat de noi în versiunea românească.

„Domnul Moldovei auzind vorbindu-se de el [= Liotard, n.n.] la Constantinopol, unde se afla, l-a pus să-i facă portretul *(s'y fit peindre par lui)* și după aceea l-a chemat la curtea sa din Iași, unde i-a făcut portretul său, cele ale soției și fiicei sale și al patriarhului de Ierusalim. El sosise [= la Iași, n.n.] la 15 octombrie 1742 și a rămas acolo zece luni și jumătate pe care le-a petrecut alcătuind pentru domn desenele tuturor voievozilor care domniseră mai înainte în Valahia(!) (= Moldova). Acesta se numea Constantin Mavrocordat, domn blând și bun. Iubea științele. Liotard observând că toți mai marii țării purtau barbă și, plictisit de a se mai rade, a încercat s-o lase să crească. De îndată ce s-a văzut acest lucrul fiind poftit la nunta unuia din boieri, toți l-au felicitat că a lăsat să-i crească barba și l-au arătat atâta satisfacție încât Liotard a luat hotărârea să și-o păstreze. A rămas astfel zece luni în Valahia (= Moldova), foarte prețuit de domn, care pentru a-i plăti lucrările a crezut că-i face un mare dar oferindu-i un /lacună în text/ ceea ce în această țară este mult, pe o tavă de argint; dar aflând că nu este destul i-a mai plătit ceea ce a cerut, precum și cheltuielile călătoriei sale". Această ultimă declarație, pusă în legătură cu oferta nu tocmai generoasă făcută lui Katsaitis și cu știrea dată de istoricul Vasile Mihordea, referitoare la medicul Bertin, că la plecarea din domnie domnul îi datora o sumă importantă, ne-ar duce la concluzia că la Curte era oarecare lipsă de bani și că suma datorată lui Bertin nu rezultă poate dintr-un împrumut făcut domnului, cât din acumularea lefurilor sale neplătite.

Observăm că unele afirmații, datorate reminiscențelor lui Liotard fiul, nu concordă întocmai cu informațiile date de Marco Antonio în jurnalul său. Acesta din urmă vorbește de portretele doamnelor, precizând anume: mama și soția domnului, apoi de ale domnițelor, adică Smaranda de 7 ani și Sultana de 6, în sfârșit de ale beizadelelor (trei la număr: Nicolaie, Ioan și Alexandru, ultimii doi născuți în 1740 și 1742!) în vreme ce Liotard fiul pomenește doar de portretul soției, al fiicei și al patriarhului de Ierusalim (Partenie). Să fie vorba de o greșeală sau cumva de o schimbare a comenzii inițiale? Căci Liotard fiul a menționat și o serie de portrete ale voievozilor anterior despre care Marco Antonio nu știe nimic.

Pare mai ireductibilă contradicția dintre afirmația că domnul ar fi pus să fie pictat de Liotard la Constantinopol, unde s-ar fi aflat atunci, invitându-l doar după aceea la Iași, și faptul că el nu a fost la Constantinopol în intervalul prezenței lui Liotard acolo. Katsaitis declară că pictorul a fost *invitat* la Iași. Nu ar fi exclus ca acea invitație să fi fost făcută prin Iancu Mavrocordat, fratele domnului care ședea la Constantinopol, și ca acel portret al „principelui Moldovei" amintit în text să fie de fapt un portret al acestuia. Cum foarte curând el avea să ajungă domn al Moldovei, acel titlu i se cuvenea și astfel o confuzie între frați nu ar fi cu totul exclusă. Între niște reminiscențe mai târzii și niște însemnări de Jurnal, acestea din urmă par mai credibile. Cât privește confuzia între Valahia și Moldova, ea este foarte frecventă, atât din cauza folosirii numelui de Valahia pentru Moldova de către polonii, cât și din cunoștințele foarte aproximative referitoare la această parte a lumii și care se răsfrâng până și în enciclopedii. Alte completări privind relațiile între domn și pictorul genovez tot la Remus Niculescu, *Portretul unui domn din epoca luminilor; Constantin Mavrocordat văzut de Jean-Etienne Liotard*, în „Studii și cercetări de istoria artei", XLI (1994), p. 43—54.

www.dacoromanica.ro

[LA CURTE]*

[La 8 oct. Markos Antonios Katsaitis, sosit la Iaşi, merge la marele postelnic Caragea].

p. 68 La 8 octombrie, zi de sâmbătă, după ce m-am sculat la o oră potrivită şi m-am îmbrăcat după moda franţuzească, am încălecat pe cal (aici, atât în Valahia, cât şi în Moldova, toţi boierii şi nobilimea merg sau cu trăsura sau călare, făcându-se însoţiţi de un mare număr de robi, seimeni, ciohodari şi alţi servitori, după uzul turcesc, în aceasta constând tot luxul lor mai mare şi astfel toate persoanele civile merg şi ele pretutindeni călare, oricât de scurt ar fi drumul pe care vor să-l facă) şi dispunând să fiu însoţit de servitorul meu, îmbrăcat cu livrea, şi de doi seimeni care fuseseră destinaţi serviciului meu, m-am lăsat condus la marele postelnic sau mare şambelan, domnul Caragica[1]. Această dregătorie este în mare consideraţie în aceste ţări, el având obligaţia să rămână totdeauna în preajma persoanei domnului, care nu iese niciodată din apartamentele sale fără a fi precedat de marele postelnic însuşi, care poartă în mână un toiag de argint, puţin deosebit de cel pe care îl poartă ceauşbaşii când introduc în Divan pe ambasadori ...

p. 69 Rămânând cu el vreo oră în complimente reciproce şi în alte diverse conversaţii, fiind veniţi între timp foarte mulţi boieri spre a-l saluta, precum şi alţii de condiţie inferioară spre a-i face curte, el a ieşit cu un cortegiu numeros şi încălecând pe un cal de rasă, cu o suită formată dintr-o gloată de servitori şi alţii, a dat ordin să fiu condus la Curte, unde trebuia să aştept până la sosirea sa.

După ce l-am lăsat să plece, am încălecat şi eu şi m-am dus la palatul domnului, care este destul de vast, închis în întregime cu ziduri, şi care constituie un fel de castel al Iaşului. Sosit la piciorul scărilor palatului, după ce trecusem curţile întinse, în care se văd locuinţele seimenilor şi ale altor soldaţi şi persoane de gardă, am coborât de pe cal şi după ce mi-am scos cizmele, am fost condus sus, unde în prima sală am văzut un mare număr de ciohodari, seimeni şi alţi oameni de jos. Apoi trecând prin alte camere, toate pline de oameni, am fost condus de călăuza mea în încăperile cămăraşului, adică vistierului domnului, monsenior Mano[2], originar din Constantinopol. Acesta este un om destul de afabil şi cult, care a călătorit pe la diferite Curţi din Europa, şi foarte drag domnului. ...

[Portretul domnului]

p. 70 ... Am fost condus în anticameră şi de acolo în sala de audienţă în care am găsit pe Alteţa Sa aşezată pe sofà, având la capătul aceleiaşi sofale, oarecum în faţa uşii, o grămadă de catifea cărămizie, înaltă cu trei trepte de la pământ. De jur împrejurul camerei se aflau bănci cu perne, iar deasupra stofă verde, unde şedeau mulţi dintre miniştrii principali.

Constantin bei sau Constantin voievod, căci astfel este numele domnitorului, este de statură obişnuită, oarecum slab, cu barbă neagră şi puţin saşiu, asemănându-se cu totul lui beizade Iancul, care este de statură mai

---

* Traducerea s-a făcut după versiunea D. Limona — E. Moisuc, apărută în *Saeculum*, p. 68 şi urm.

[1] Corect = Constantin Caragea.

[2] Unul şi acelaşi cu Iacovache Rizo, numele de Mano sau Mane, sub care apare uneori, fiind abrevierea numelui tatălui său, Manuel.

www.dacoromanica.ro

mică şi mai sașiu decât // Constantin voievod. Acest domn este, pe de altă p. 71
parte, foarte erudit, petrecându-şi toate orele libere din zi şi o mare parte din noapte în lectură continuă, iubitor de literaţi, determinându-i să vină la el cu mari salarii ; el posedă mai multe limbi : greaca vulgară, greaca literară, turca, latina, italiana, franceza, moldoveana şi valaha, acestea din urmă fiind, de fapt, una şi aceeaşi limbă. Pe de altă parte, el este puţin ciudat, iubitor de noutăţi şi nerăbdător în rezolvarea chestiunilor lui şi în anumite momente nu este lipsit de mânie şi extravaganţă. Depăşeşte cu puţin vârsta de 30 de ani şi a fost numit domn la 18 ani'...

[Masa la palat prezidată de cămăraş]

Întorcându-se cămărașul în camerele lui, fu imediat pregătită o masă lungă deasupra sofalei, înaltă de un picior, care s-a dovedit comodă, putându-se extinde. Au venit acolo la prânz mulţi miniştri şi masa a fost servită parte după maniera turcă, parte după cea franceză. Cămărașul m-a aşezat la mijloc, folosind faţă de mine toate distincţiile posibile. Au fost aduse cantităţi mari de mâncă // ruri preparate excelent şi s-au băut vinuri bune, p. 72
cea mai mare parte din ele sunt însă cu absint, din care cauză neplăcute pentru gustul nostru. Domnul mănâncă totdeauna în haremul său cu doamna, căci acesta este titlul principesei. Principalii miniştri care locuiesc în palat mănâncă cu cămărașul, iar ceilalţi funcţionari şi miniştri de rang mai mic la alte mese şi în camere diferite. Prânzul fiind terminat şi cafeaua băută, ceilalţi şi-au luat rămas bun sau au rămas acolo ca să fumeze...

[Anticamera Domnului]

La 9 octombrie, zi de sâmbătă, sculat dis-de-dimineaţă, m-am dus p. 73
înainte de toate să-l salut pe marele postelnic. ... mi-a spus să merg cu el în anticameră, unde, până ce va fi ieşit Alteţa Sa în audienţă, voi avea ocazie să cunosc miniştrii şi boierii, fiind acolo la Curte unicul rendez-vous unde se adună şi se întâlnesc, fie dimineaţa, fie seara, şi unde se desfăşoară cea mai plăcută şi mai variată conversaţie. În adevăr, ducându-mă în amintita cameră de audienţă, am văzut pe beizade Cantemir, cu care, după ce i-am adus omagiile mele, am rămas o bucată bună de timp în conversaţie, el întreţinându-se cu mine, bucuros de a fi fost primit de domn şi de a fi întâlnit geniul său. M-am scuzat că n-am avut timp să-mi îndeplinesc obligaţia de a mă duce să-i fac închinăciune şi am pus de acord vizita pentru ziua următoare. A venit apoi să mă salute monsenior Liotard, acel celebru pictor după natură din Geneva, care venise cu poşta din Constatinopol cu câteva zile înaintea mea, fiind chemat de domn, spre a face portretul lui, pe acele ale doamnelor — mama şi soţia —, precum şi ale beizadelelor şi domniţelor. Deoarece acesta mă cunoscuse la Constantinopol, unde am luat prânzul cu el şi cu căpitanul Erizzo, în ziua în care am vizitat biserica Sf. Sofia, mi-a făcut mii de complimente şi amabilităţi şi mi-a făcut imediat cunoştinţă cu monseniorul Bretan[3], primul medic al domnului şi

---

[3] Exupère — Joseph Bertin, care în textul de faţă apare sub diferite forme, ca Bretagni(!), sau Bretan (!). Despre el a scris V. Mihordea, *Un medic francez la curtea lui Constantin Mavrocordat, doctorul Bertin, 1741—1743*, în „Revista Istorică" (1933), nr. 4—6, pp. 139—155. Leafa atât de mare, care îl impresionează în mod deosebit pe Katsaitis explică desigur faptul că la plecarea lui C. Mavrocordat din domnie, el îi datora o sumă foarte ridicată, care nu trebuie explicată printr-un împrumut consimţit de el domnului, ci prin acumularea pungilor lunare datorate.

www.dacoromanica.ro

unul din cei 40 membri ai Academiei [4] din Paris, adus de Alteţa Sa cu un salariu de şase mii de groşi sau 12 pungi pe an, în afară de daruri, casă şi masă; de asemenea mi-a prezentat pe marchizul Magnan, care era ţinut de domn pentru afacerile politice, cu un salariu de 130 de groşi pe lună. Acesta era acolo cu soţia sa, care era o doamnă engleză, iar el era originar din Constantinopol şi servise la Moscova sub ţarul Petru, în Anglia, la Viena şi la alte Curţi, poseda mai multe limbi şi era foarte versat în problemele
p. 74 de stat şi în afacerile // principilor, om cult, afabil, manierat, strălucitor şi care, în toată şederea mea la Iaşi, mi-a fost prieten fidel şi sincer, căruia îi încredinţam orice secret şi orice necaz al meu. A ieşit apoi Alteţa Sa în audienţă şi toţi miniştrii principali care au avut loc au intrat în sală şi s-au aşezat pe bănci, la locurile lor. Apoi au intrat toţi ceilalţi până la uşă, de unde, după ce s-au arătat Domnului şi l-au salutat, au ieşit în anticameră, în care au aşteptat dacă nu cumva avea să le dea vreo poruncă. Şi eu am făcut acelaşi lucru, adică m-am prezentat la uşă şi, după ce am făcut închinăciuni, Alteţei Sale, am ieşit apoi în anticameră.

[E reţinut la prânz de cămăraş]. Am luat dejunul în compania multor miniştri şi a lui monsenior Liotard, iar după prânz, după ce am băut cafeaua şi am fumat una sau două pipe de tutun, am fost condus cu o trăsură a Domnului la locuinţa mea. Fiind orele trei după amiază, am încălecat şi m-am lăsat condus în jurul oraşului, spre a vedea regiunea.

[Oraşul Iaşi]

Oraşul Iaşi, crezut de mulţi a fi Angustia din antichitate, se află aşezat la 47 grade şi 50 minute latitudine nordică, pe malul micului râu Bahlui μπαχλείον, care, la mică depărtare se uneşte cu Prutul, aflându-se la zece ore sau 30 mile depărtare de hotarele Poloniei. El este situat în parte pe colină, în parte pe şes, iar palatul domnului, care este destul de vast şi înconjurat în întregime de ziduri, îi serveşte de fortăreaţă sau castel. Oraşul este de o întindere mijlocie, dar complet deschis, iar casele sale oarecum împrăştiate. Locuinţele sale sunt joase şi toate după uzul ţării, adică cu un număr mare de camere fără o ordine şi toate acoperite cu stuf şi şindrilă, pentru a nu îngreuna acoperişurile, care în cea mai mare parte a anului sunt acoperite de zăpadă. Toate străzile principale sunt podite cu poduri mari sau scânduri, susţinute de bârne, spre a nivela terenul. Cu toate acestea, ele sunt noroioase din cauza zăpezii care se topeşte deasupra şi din cauza circulaţiei neîncetate de cai, trăsuri şi căruţe. Bisericile sale sunt bine întreţinute, toate construite în formă de cruce şi având toţi pereţii pictaţi în interior, precum şi cea mai mare parte din cupolele lor. Sunt apoi acolo multe mănăstiri, dintre care cea mai bogată este aceea a Maicii Domnului din Kola [5]. Apoi este cea a Sf. Sava şi cea a celor Trei Ierarhi. În mănăstirea Trei Ierarhi sunt venerate moaştele Sf. Paraschiva (Sf. Vineri), tânără originară din regiunea Epivates. Toate aceste mănăstiri
p. 75 şi toate celelalte, care sunt foarte nu // meroase în Moldova, aparţin mănăstirilor de la Sf. Munte, de la Sinai şi de la Ierusalim, numindu-se în limba

[4] A fost ales membru corespondent al Academiei de Ştiinţe în 1744, deci după înapoierea sa din Moldova în 1743.

[5] Kola (!) este o redare greşită a numelui de Golia al mănăstirii, pomenită în mai multe rânduri în text.

www.dacoromanica.ro

greacă, metohuri ale acestora. În toată Valahia şi Moldova există obiceiul clopotelor, iar cele ale Maicii Domnului din Kola sunt foarte mari şi au un sunet foarte frumos.

În Iaşi se găsesc mulţi evrei care fac negoţ şi au deschise prăvăliile lor şi aceştia sunt originari din Germania, din Polonia şi din alte ţări. În Iaşi erau şi unii turci, unguri, polonezi, germani, greci, în special din Iannina şi Constantinopol, parte în serviciul domnului, parte pentru negoţ ...

[Femeile moldovene]

Principesele se îmbracă după moda constantinopolitană, dar doam- p. 76
nele ţării îşi au propriul lor veşmânt particular. (...) Umblă toate în trăsură şi nu trăiesc ferite de relaţii după obiceiul grecesc şi turcesc, ci frecventează societatea în libertate deplină şi sunt dezinvolte ca italiencele. Toate femeile moldovene sunt tare frumoase, spre deosebire de cele din Valahia, în oraşele respective putându-se vedea o rasă foarte frumoasă, la care contribuie mult clima ţării şi apele, care sunt cu mult mai bune decât cele din Valahia. Bărbaţii sunt de asemenea bine făcuţi, sănătoşi şi robuşti şi sunt foarte curtenitori, amabili şi iubitori de străini, ceea ce nu se observă la valahi.

[Mitropolitul]

În Iaşi există un mitropolit, a cărui autoritate însă este mult limitată de aceea a domnului, toate episcopiile şi moşiile ecleziastice fiind nevoite să plătească contribuţie după bunul plac al acestuia.... // dar veniturile p. 77
sale sunt foarte mici. El cedează domnului locul din dreapta, chiar în biserică, unde scaunele lor fiind egale şi alăturate, domnul se aşează primul. De altfel, mitropolitul trebuie să meargă la Curte şi — ceea ce îmi pare destul de extravagant — rămâne în anticameră, în condiţia celorlalţi.

[Palatul de la Frumoasa]

La aproximativ două mile depărtare de Iaşi, pe malurile râului Prut, se vede un palat de desfătare, numit Frumoasa, care a fost construit de Grigore voievod [6], fratele lui chiurcibaşî[7], care a fost decapitat [8] la Constantinopol, din raţiuni de stat. Acest palat e construit în parte după maniera turcă, în parte după cea franceză şi este cel mai frumos edificiu din întreaga Moldovă...

[Mănăstirea Golia]

La 10 octombrie, zi de duminică, m-am sculat de dimineaţă şi m-am p. 78
dus să ascult liturghia la biserica Maica Domnului din Kola (!) lângă locuinţa mea, iar după terminarea sfintei liturghii mi s-au prezentat doi negustori din Iannina, agenţi ai domnilor Maruzzi, care m-au rugat să binevoiesc a mă duce în camerele lor, spre a bea cafeaua. M-au condus în aceeaşi mănăs-

[6] Grigore al II-lea Ghica, fiul lui Matei Ghica.
[7] = Mare blănar, situaţie de mare prestigiu la Poartă.
[8] = Alexandru Ghica, decapitat la 10 feb. 1741.

www.dacoromanica.ro

tire, unde locuiau destul de comod în camere diferite, în toate mănăstirile, atât în Moldova, cât și în Valahia, aflându-se multe apartamente și camere rezervate pentru străini, care, cu mici sume, au acolo toată comoditatea)

[Vizită la I. Cantemir]

De acolo m-am dus să-i fac plecăciuni lui beizade Cantemir, care locuia în casa vistierului sau marelui tezaurier [9], pe care am avut ocazia să-l cunosc și să-i prezint omagii. Am stat cu amândoi o oră bună, întreținându-ne cu diverse discuții. Apoi, după ce am luat șerbetul, cafeaua și după ce am fumat mai multe pipe, mi-am luat rămas bun, fiind ora de mers la Curte...

[Vizite etc.]

p. 80 Am avut ocazia să cunosc și pe căminar, care este una din primele demnități ale Curții; acela era originar din Zagora, fusese în Corfu pentru a venera pe Sf. Spiridon și avea informații despre multe din rudele mele și era foarte agreat și bine primit de Alteța Sa. Am făcut de asemenea cunoștință cu marele comis, care era fiul capuchehaielei Suțu, cu profesorul public [10], care era întreținut la Iași cu un mare salariu din partea domnului pentru a face școală, precum și cu mulți alții de la Curte. [...][Discută cu cămărașul] până la ora prânzului la care au luat parte după obicei mulți alți miniștri și monsenior Liotard. După prânz am băut cafea și am fumat câteva pipe. [...] Pentru a consuma timpul până seara, am încălecat și m-am dus la Divan Efendi... [După o oră de discuții] șerbet, cafea și pipă, m-am dus să-l vizitez pe d. Depasta, al doilea medic al Alteței Sale, om de mare erudiție și foarte drag domnului și care era întreținut [cu un salariu de 230 groși pe lună. Am rămas cu el până seara, conversația cu el fiindu-mi foarte plăcută.

[Marele postelnic despre domn]

[La 12 oct. el merge la marele postelnic pentru a-i vorbi de angajarea sa]. Am făcut împreună cu postelnicul diferite reflecții asupra acestui subiect,
p. 81 el arătându-mi dificultatea sarcinii la care mă expu // neam și imposibilitatea de a satisface pe domn, care, din natură nerăbdător și ciudat, vrea orice lucru să fie îndeplinit cu promptitudine și desăvârșit. Că mulți s-au supus probei fără a reuși, deoarece Alteța Sa pretinde să fie puși în concordanță, în cronologie și în fapte, toți autorii, ceea ce era imposibil de realizat. [...] După acestea, fiind ora Curții, marele postelnic a încălecat cu suita lui numeroasă și puțin după aceea l-am urmat și eu. Până să iasă domnul în audiență, m-am dus să vizitez pe monsenior Bretagni în apartamentul său din palat, el având, în afară de aceasta, și o casă separată, unde își ținea servitorii, trăsura și caii. M-am întreținut vreo jumătate de oră cu el, cercetându-i cărțile pe care le poseda în număr mare și toate alese...

---

[9] = Teodor Palade, cumnat cu Ioniță Cantemir, ținând în căsătorie pe sora sa Anița.

[10] Identificat de editor cu Lazăr Scriba din Trapezunt.

www.dacoromanica.ro

[Discuţie erudită cu Domnul]

La 13 octombrie, zi de miercuri, a nins toată noaptea şi ziua urmă- p. 83
toare, cu toate acestea n-am renunţat să mă duc la Curte, unde am rămas până când s-a terminat audienţa. Introducându-mă la locuinţa mea şi aşezându-mă la masă, a venit un seimen din porunca domnului, spre a mă chema la palat. Nu puteam să-mi imaginez ce grabă era, nefiind nici jumătate de oră de când ieşisem de acolo, după ce Alteţa sa mă văzuse deja. Cu toate acestea, m-am sculat de la masă şi am pus să se înşeueze calul. În momentul în care voiam să încalec, a venit un al doilea curier cu mare grabă, spre a mă chema, astfel că am pornit urgent şi m-am dus la palat unde sosit, am fost imediat introdus la domn. El se afla într-o cameră prevăzută toată cu cărţi, unde obişnuia să stea ziua întreagă şi parte din noapte, spre a studia, spunându-mi-se că era neobosit în sârguinţa lui de a învăţa, punând să i se citească cărţi timp de şase şi opt ore continue, atribuţie care era încredinţată cel mai des domnului Depasta. Sosit acolo am găsit pe domn plimbându-se, iar în compania lui se aflau marele postelnic şi cămăraşul. După ce i-am făcut închinăciunile mele, mi-a spus că mă chemase pentru a mă întreba unde am găsit că oraşul Nicomedia a fost numit de antici cu numele de Comidia, cum scrisesem în Geografia mea. I-am răspuns că nu pot să-mi amintesc acum precis autorul, cu atât mai mult cu cât m-am folosit de mai mulţi; ceea ce însă am onoarea să-i spun e că Nicomedia s-a numit în antichitate, fără nici o îndoială, Comidia, şi că acest lucru ar putea fi extras din nou, căci eu nu m-am orientat decât după autoritatea scriitorilor acreditaţi şi clasici. Şi cum se face, a răspuns domnul, că nu s-a întâmplat să remarc niciodată asemenea lucru la alţi autori decât la dumneata. Eu i-am răspuns cu respect că s-ar putea ca el să nu fi reflectat atunci când l-a întâlnit. Ei bine, a zis, să confruntăm autorii, şi cu aceasta a dat poruncă cămăraşului să aducă pe monsieur Corneille şi găsind Nicodimia, am avut norocul ca acel celebru autor să autentifice spusele mele, astfel că Alteţa Sa mi-a dat dreptate. Apoi, dându-mi în mână Geografia mea, m-a pus să citesc cuvântul către cititor şi dedicaţia. Apoi, mi-a cerut să găsesc Georgia, m-a lăudat în ce priveşte sursele şi după ce i-am citit acel capitol, mi-a spus că vorbeam prea succint, dar m-am scuzat spunându-i că opera mea era un compendiu. Apoi, după ce mi-a pus diverse alte întrebări şi mi-a ţinut multe discursuri cu privire la istoria pe care trebuia să o alcătuiesc, m-a concediat, după ce avusesem prilejul să văd în fundul unei lungi suite de camere, aşezată pe sofà, pe doamna sau principesa-soţie[11], care este foarte frumoasă, înconjurată de multe domnişoare de onoare şi roabe.

Reîntors la locuinţa mea, m-am aşezat din nou la prânz, minunându-mă
foarte de extravaganţa şi nerăbdarea domnului de a // aştepta câteva p. 84
ore până după prânz şi de a mă fi chemat dintr-un capriciu. După amiaza mi-am petrecut-o în întregime cu marchizul de Magnan...

[Prânz cu Liotard]

La 17 oct. [nu îl găseşte pe cămăraş la Curte, se duce la postelnic] p. 85
Apoi m-am dus la prânz la marchizul Magnan, unde am luat masa cu foarte multă plăcere împreună cu monsenior Bretagni şi cu monsenior

[11] Doamna Ecaterina Mavrocordat, născută Rosetti.

www.dacoromanica.ro

Liotard, fiind trataţi după maniera franceză cu cel mai înalt rafinament, rămânând apoi aproape toată după-amiaza în deplină libertate şi într-o conversaţie foarte agreabilă.

[Audienţă în Divan]

La 18 octombrie, zi de luni, m-am dus după obicei la Curte, unde, întâlnindu-mă înainte de audienţă cu cămăraşul, mi-a spus că avea poruncă de la Alteţa Sa să-mi vorbească, de aceea să rămân cu el la prânz, spre a putea discuta în tihnă. În această zi domnul dădea audienţă în divan, care este o cameră destul de mare, cu o sofà şi o mare grămadă de catifea la picioarele ei, înaltă cu patru trepte de la pământ, unde se aşeza uneori domnul în funcţii solemne. Alteţa Sa dă audienţă publică de două ori pe săptămână, unde se poate prezenta oricine cu jalbele sale şi acolo se chibzuiesc toate afacerile statului, din care cauză se numeşte, după uzul turc, divan. Domnul este aşezat pe sofà, iar pe locul de mai jos Divan Effendi, în timp ce miniştrii de prim rang stau aşezaţi pe bănci, dispuse de jur împrejurul camerei, iar toţi ceilalţi stau în picioare. Li s-au făcut foarte multe cereri şi li s-au prezentat foarte multe jalbe, care au fost toate hotărâte pe loc. A fost numit un căpitan de dărăbani şi alţi doi funcţionari; apoi, după ce a tratat oarecare afacere a Principatului cu miniştrii săi, audienţa a fost suspendată, Alteţa Sa retrăgându-se în propriile apartamente, precedat, după obicei, de marele postelnic cu toiagul de argint în mână...

[Vizită la Mitropolit]

p. 87 [La 18 oct.] m-am dus să fac închinăciuni mitropolitului[12], care, consider, este un om de o pietate exemplară şi cu deprinderi de viaţă sfinte. Am stat la el mai mult de o oră, el plângându-mi-se de statutul din această ţară al preoţilor, care trebuiau să fie total dependenţi de domn şi nu puteau dispune nici de cel mai mic beneficiu ecleziastic. Mi-a vorbit cu regret de abuzul de a face pe mitropoliţi să rămână în anticameră în condiţia celui mai umil de la Curte şi de a-i face să aştepte chiar şi în biserică, înveşmântaţi în odăjdii, pe domn. Mi-a spus apoi în ce sărăcie şi restricţie trăia şi mi-a arătat în amănunt veniturile sale. După ce am băut cafeaua şi şerbetul şi am fumat câteva pipe, după uz, mi-am luat rămas bun după o oră de vizită...

[Prânz la Magnan]

p. 91 [La 22 oct. face vizite de plecare]. M-am dus apoi la dejun la marchizul Magnan, care mă invitase, având de comesean şi pe doctorul Bretagni. Acolo, putând vorbi în libertate şi putând avea încredere în monsenior Bretagni, ne-am vărsat mânia, atât eu, cât şi marchizul Magnan, nefiind nici el mulţumit de această Curte. După prânz, după ce a plecat monsenior Bretagni, marchizul Magnan a dorit să mergem să vizităm pe aga, despre care i-am spus câtă amabilitate mi-a acordat şi câte oferte mi-a făcut, numitul marchiz simţind nevoia să şi-l facă amic şi protector.

p. 93 /.../ [La 24 oct. alte vizite] Apoi m-am dus la prânz la marchizul Magnan, unde am găsit pe aga Paleologu, monsenior Bretagni şi monsenior Liotard. Prânzul a fost desăvârşit, pregătit în întregime după maniera fran-

[12] Nichifor, fost mitropolit de Sidis, mitropolit al Moldovei (c. 1739/1740—27 oct. 1750).

www.dacoromanica.ro

ceză, cu maximum de gust, s-au băut mai multe sticle de vinuri alese şi s-a petrecut într-o perfectă veselie. Am folosit apoi cea mai mare parte a timpului de după prânz discutând şi fumând. Apoi, după ce ceilalţi şi-au luat rămas bun, eu şi marchizul Magnan ne-am urcat în trăsura lui şi ne-am dus să facem o plimbare. Reîntorşi apoi în casa lui, mi-am luat rămas bun de la doamna lui şi le-am adus mulţumirile cuvenite pentru atâtea favoruri primite. Marchizul Magnan mi-a dat o scrisoare de recomandare pentru domnul Todescul [13], mare cancelar al Valahiei, şi, după ce mi-a încredinţat unele afaceri ale sale în acele părţi, ne-am despărţit cu mult regret din partea mea, după ce îl cunoscusem ca un adevărat şi sincer prieten. Seara m-am dus să cinez cu aga Paleologu, care n-a încetat până în ultimile momente de a-mi da toate dovezile de afecţiune cordială şi sinceră...

[Vaslui, ieftinătatea alimentelor]

Cu mai puţin de un groş am mâncat excelent eu, servitorul, cei trei căruţaşi şi seimenul domnului, primind în plus şi furaj şi diferite capete de păsări. /.../ atât de mare este abundenţa în aceste ţări, costând 8 parale o curcă, trei parale o găină, o para 6—8 ouă, o para pâine suficientă pentru o persoană pe toată ziua, pe când brânza, untul şi laptele sunt dăruite de bunăvoie, gratuit în întreaga Moldovă şi în Valahia, acolo unde locuieşti. De aici poţi trage concluzii pentru rest... p. 101

[Nicoreşti] [14]

La 29 oct. /.../ am ajuns să înnoptăm la Nicoreşti, sat situat pe o înălţime. Ajunşi acolo spre înnoptat, negăsind han corespunzător, am fost condus într-o casă, din care lipsind stăpânul, iar femeile fiind singure, acestea n-au voit să ne deschidă, din care cauză am fost nevoit să dărâm porţile şi să intru cu forţa. Ieşite afară, femeile mi-au făcut multă gălăgie, pornindu-se spre a recurge la căpitanul căruia îi revenea administraţia acestei localităţi. Eu am rămas cu toată gloata şi, arătând ordinul, mi s-au adus cele necesare fără nici cea mai mică opoziţie. p. 102

La 30 octombrie, zi de sâmbătă, dimineaţa, sosind stăpânul casei, care fusese înştiinţat de femei, şi cerându-şi scuze pentru nepriceperea acestor femei, mi-a dat nenumărate asigurări de bunăvoinţă şi a poruncit de prânz. Eu i-am arătat necesitatea în care am fost pus de a face o astfel de impertinenţă în casa lui şi l-am obligat să ia doi groşi spre a repara porţile, la care s-a lăsat silit cu multă greutate. Apoi, după ce mi-a pregătit un prânz excelent, l-am forţat să se aşeze cu mine la masă şi după prânz, voind să-i plătesc, n-a fost posibil să-l determin să accepte ceva, fiindcă — cred — îi plătisem din belşug totul în cei doi groşi daţi pentru spargere...

[Movileni] [15]

[Podurile peste Siret sunt stricate din porunca domnului şi călătorul trebuie să se abată din drum]. Am ajuns la dormit într-un sat nenorocit cu câteva colibe, numit Movileni, pe malurile numitului râu, după ce făcu- p. 103

[13] Este vorba de Constantin Dudescu, mare logofăt în Ţara Romnească (1733—1744), cumnat cu Ioniţă Cantemir, ţinând în căsătorie pe sora sa Maria. Nu este exclus ca Magnan, care se arăta nemulţumit de domn, să se fi gândit la o căpătuire în Ţara Românească.

[14] Sat şi comună în jud. Galaţi.

[15] Sat şi comună în jud. Galaţi.

www.dacoromanica.ro

sem mai mult de zece ore pe drum. Acolo, după ce ne-am aşezat în una din acele case, când voiam să dispun să fie chemaţi bătrânii, a venit unul din dregătorii oraşului, care, fiind beat, a început să mă întrebe : cine eram, de unde veneam, încotro mergeam etc. La început am consimţit să-i răspund, dar ajungând apoi supărător, nu i-am mai dat nici un răspuns, ceea ce l-a făcut să se simtă ofensat şi a început să ridice vocea şi să mă trateze cu obrăznicie; nemaiputând tolera impertinenţa lui, am luat un băţ în mână şi după ce i-am dat trei, patru lovituri, am dat ordin servitorului meu, seimenului şi celorlalţi să-l gonească din faţa mea. El însă, ridicând din ce în ce mai tare glasul şi voind să se opună, a fost luat de barbă de servitorul meu, care, după ce i-a tras o bătaie zdravănă, l-a târât bine scărmănat şi cu capul spart dincolo de mica ogradă, lăsându-l acolo în uliţă. La ţipetele lui au alergat femei şi mulţi din localitate, s-a produs un fel de tumult, din care cauză eu cu seimenul, servitorul şi trei căruţaşi ne-am adunat în casă, spre a ne apăra în caz că am fi fost atacaţi şi asaltaţi de acei ţărani. Puţin după aceea au venit bătrânii, care, după ce le-am făcut cu autoritate o aspră mustrare şi după ce le-am arătat sigiliul domnului, deoarece nu ştiau să citească, în loc să facă plângere cum hotărâseră, mi-au cerut iertare, scuzând pe bătrân ca fiind beat. Apoi mi-au adus toate cele necesare pentru mine şi cai, pentru care am plătit generos pe loc, spre a nu le da motiv de a mă învinui din nou şi, după ce le-am făcut încă o mustrare, i-am concediat. Dimineaţa, servitorul meu împreună cu căruţaşii ducând caii la adăpat în râu, fiind recunoscut de acei săteni, a fost asaltat cu pietre şi bețe, dar datorită calităţii calului s-a sustras furiei lor şi după vreo oră a venit pe altă uliţă, spre a mă ajunge în drum.

La 31 octombrie, zi de duminică, ţinând seamă de atacul ţăranilor asupra servitorului meu, am pornit imediat în călătorie, temându-mă de tulburări mai grave, el ajungându-ne pe drum vreo oră mai târziu...

[Ultima însemnare]

p. 104 ...Acolo[16] am rămas să dejunăm, iar după prânz, după alte două ore şi jumătate de drum, am ajuns la dormit într-o colibă nenorocită a unei ţărăncuţe, alt sat fiind departe. Am dormit noaptea cu multă suspiciune, fiind într-un loc foarte pustiu şi propriu pentru orice fel de uneltiri, din care cauză m-am sculat îndată ce s-a făcut ziuă.

[16] Ultimul popas a fost după trecerea râului Buzău.

www.dacoromanica.ro

ANDRÁS PATAI

(1697—1755)

András Patai s-a născut la 28 noiembrie 1697 la Szécsény în Ungaria. Intrat în ordinul iezuiților în 1717 (la 20 de ani), a funcționat la început la Cluj în Colegiul iezuiților, apoi în anii 1738 și 1739 la Oradea, revenind iarăși la Cluj (1739—1742). Între 1745 și 1748 activează la Colegiul iezuit din Nagyszómbat, apoi ca rector al Colegiilor iezuite de la Cluj (1749—1750) și Bańska Bistrica (1754), moare la Nagyszómbat la 15 martie 1755. Între 1731 și 1752 a publicat la Cluj mai multe cărți cu conținut confesional și două cuvântări funerare.

András Patai se găsea la colegiul iezuit din Cluj pe vremea când domnul Moldovei, Constantin Mavrocordat, cerea rectorului János Baptist Szégedi să-i trimită câțiva iezuiți eruditi pentru a lucra la istoria Moldovei.

La stăruințele rectorului colegiului, provincialul Austriei, Anton Vánosi, a trimis în Moldova în 1743 pe András Patai împreună cu György Szégedi de la Colegiul din Cluj și pe Károly Péterfi de la colegiul iezuit din Presburg (Bratislava). Cei trei iezuiți au sosit la Iași la 1 iunie 1743. Au fost primiți îndată într-o lungă audiență de Constantin Mavrocordat care le-a declarat că dorea să încredințeze instruirea tineretului moldovean unor profesori străini, destoinici, din cauza ignoranței clericilor ortodocși. Într-o scrisoare către superiorul iezuit din Brașov, Jozsef Türk, Patai susține chiar că domnul ar fi dorit unirea cu Roma (!).

Pe când Péterfi cerceta materialul din biblioteca domnească în vederea alcătuirii istoriei Moldovei, Patai și Szegedi s-au străduit cu sprijinul lui Ioan Regarski, superiorul iezuiților din Iași, să capete învoirea de a merge în misiune printre ungurii din Moldova. Au întâmpinat însă opoziția dârză a vice-prefectului, Ausilia, astfel că s-au îndreptat către rectorul Colegiului de la Camenița pentru a căpăta, pe această cale, învoirea episcopului de Bacău, St. Raimund Iezierski. Fără a-i mai aștepta răspunsul, Patai se și pregătea să plece în satul Stăuceni (Stoicin), unde era o colonie de catolici unguri, sub cuvânt că ținutul Hotinului, unde se afla acel sat, nu era supus cârmuirii domnului Moldovei și că deci nu avea nevoie de nici o aprobare. Ausilia susținea, dimpotrivă, că această misiune revenea minoriților observanți (!) și s-a și grăbit să desemneze pe Giovani Battista Vanucci, misionar la Huși. Dar Vanucci era conventual nu observant. Amenințați cu excomunicarea în cazul când s-ar duce la Stăuceni, Patai și Szegedi au rămas la Iași, unde îi aflăm și după schimbarea lui Constantin Mavrocordat cu Ioan Mavrocordat. Cu toate stăruințele lui Regarski, care voia să-i trimită ca misionari printre catolicii maghiari din Moldova, Patai și Szegedi au fost constrânși să părăsească Moldova, înapoindu-se în Transilvania.

Dar în urma demersurilor cardinalului Sigismund Kollonich, arhiepiscop de Viena („Diplomatarium Italicum", IV, p. 333) și ale generalului iezuiților Retz *(Ibidem*, p. 333—335), papa Benedict al XIV-lea a aprobat cererea iezuiților maghiari care s-au întors în Moldova (mai 1744). Cu sprijinul lui Antonio Epis, pisarul lui Ioan Mavrocordat, Patai și tovarășul său au căpătat încuviințarea domnului de a se îngriji de catolicii maghiari din Moldova. Însă Ausilia continuă să le facă dificultăți astfel că Patai și Szegedi au părăsit pentru totdeauna Moldova fie în cursul anului 1744, fie în 1745.

www.dacoromanica.ro

Despre excomunicarea iezuiților veniți în Moldova a scris și Sulzer o notiță în „Ungrisches Magazin" din 1783.

Patai a lăsat un catalog succint al localităților din Moldova unde erau catolici maghiari. A fost publicat de Fr. Pall în „Diplomatarium Italicum", IV, p. 333—334 împreună cu o scrisoare către provincialul iezuit din Austria (*Ibidem*, p. 330—332) în care descrie viața ungurilor din Stăuceni, lipsiți de preot catolic.

Extrase în limba maghiară și o scrisoare a lui Patai din 4 iunie 1743 au fost publicate de Molnár János sub titlul: *P. Patai Györgynek Jesuitanok Levelei, mellyeket Moldvából irá 1743 — dikban.* (Scrisorile părintelui iezuit György Patai pe care le-a scris din Moldova în 1743), în „Magyar Könyv-Iláz", III, Presburg (Bratislava), 1783, p. 73—78.

Pentru Bibliografie, cf. *Catalogus Societatis Iesu. 1717—1756.*

Szinnyei József, *Magyar irák élete és munkái* (Viețile și operele scriitorilor maghiari), vol. X, Budapesta, 1904, p. 470.

De A. Patai s-a ocupat Fr. Pall în *Le controversie trai i Minori Conventuali e i Gesuiti nelle Missioni di Moldavia (Romania)*, în „Diplomatarium Italicum", Roma, IV (1940), p. 212—277.

CATALOGUL LOCALITĂȚILOR LOCUITE DE CATOLICII MAGHIARI ÎN MOLDOVA [1]

p. 333 **1743** Numele localităților în care trăiesc catolicii moldoveni:

Grozești[2], sat mare maghiar.

Târgu-Trotuș[3], este locuit în mare parte de catolici maghiari.

Printre aceste localități sunt altele mai mici, locuite de catolici maghiari.

Onești[4], în care sunt de asemenea mulți unguri catolici.

Fărăoani[15], sat maghiar, catolic: cuprinde 302 case, toate de catolici.

Călugăra[6], sat mai mare, maghiar, catolic.

Trebeș[7], sat mai mic maghiar, catolic; este sub autoritatea episcopului catolic de Bacău.

Orașul Bacău ⟨locuit⟩ în mare parte de catolici maghiari, dar mulți dintre ei nu cunosc acum limba maghiară, din lipsă de preoți maghiari.

Săbăoani [8], în această parohie se află 200 de familii maghiare catolice.

Tețcani[9], sat maghiar catolic. //

p. 334 Duma-falva sau Răchiteni [10], sat maghiar, catolic.

Adjudeni [11], sat maghiar catolic.

---

[1] Traducerea s-a făcut după lista latină publicată de Fr. Pall, în *Le controversie tra i Minori. Conventuali e i Gesuiti nelle missioni di Moldavia* (*Romania*), în „Diplomatarium Italicum", IV (1940), p. 333—334.

[2] *Garczo-falva.*

[3] *Totros.*

[4] *Szö-falva* (= Onești).

[5] *Forro-falva.*

[6] *Kalagor-Potaka.*

[7] *Terebes.*

[8] *Szabo-falva.*

[9] *Kiczko.*

[10] *Reketin.*

[11] *Szido-falva.*

www.dacoromanica.ro

Tămășani[12], sat maghiar catolic. Aceste trei sate formează o parohie.

Orașul Cotnari, vestit odinioară, acum pustiit. Locuitorii erau sași catolici, acum au uitat și limba săsească și pe cea maghiară, vorbesc numai limba românească, rămân totuși catolici.

Iași, unde ⟨sunt⟩ mulți catolici de naționalități diferite, cei mai mulți sunt totuși unguri.

Stăuceni[13], sat mare în județul Hotin, maghiar catolic. Părinții propagandei nici nu știau dacă este în natura lucrurilor.

Huși, locuitorii care și-au uitat limbile lor de origine vorbesc numai limba moldovenească sau muntenească, rămân totuși catolici.

Ciubărciu[14], sat destul de mare în hotarele țării tătărești din Bugeac, toți catolici maghiari, de mai mulți ani abia văd un preot.

Chiar și la Cetatea Albă[15] sunt câteva case de catolici.

Orașul Galați, așezat pe malul Dunării, odinioară având mulți catolici, acum abia numără 20 de case de catolici.

Orașul Bârlad.

Orașul Baia.

Orașul Suceava sau Susciava.

Târgul Neamț sau Nemcz.

Focșani.

Adjud.

Spărieți.

---

[12] *Tamas-falva.*

[13] *Stoicsin*, sat în Republica Moldova

[14] *Göbörcsök* (= Csöbörcsök) în Republica Moldova.

[15] *Kiester-albae*, de citit: Niester-Alba.

www.dacoromanica.ro

FRANCESCANTONIO MANZI

(1695—1749)

Călugărul franciscan conventual Francescantonio Manzi, născut în anul 1695, a fost trimis în noiembrie 1721 ca misionar în Moldova unde a petrecut 23 de ani. Ajungând în aprilie 1722 în țară, s-a stabilit la Fărăoani, unde a ridicat o biserică și o casă pentru misiune. În 1728 prefectul G.B. Bossi l-a mutat la Huși și Ciubărciu, dar după doi ani urmașul acestuia, Romualdo Cardi, l-a trimis înapoi la Fărăoani pentru a reface biserica ce arsese. Manzi a mai ridicat și alte biserici la Bacău și Grozești — unde a întemeiat o nouă misiune — și la Tg. Trotuș, obținând de la domn (Grigore al II[lea] Ghica) și unele înlesniri, ca de pildă predarea de la vamă a patru „libre" de untdelemn pe lună pentru nevoile bisericii. A avut însă de înfruntat ostilitatea mitropolitului Antonie, care l-a închis în 1733 împreună cu prefectul Cardi, fiind eliberați numai la intervenția personală a domnului.

La 1736 Manzi a trecut pentru scurt timp la misiunea de la Răchiteni. A fost apoi retrimis de noul prefect, Francesco Pesci, la Fărăoani, unde se afla în timpul războiului ruso-turco-austriac. Silit de nevoie să urmeze în 1739 trupele rusești, Manzi a ajuns până la Nistru. A izbutit apoi să treacă în Polonia, la Camenița, unde s-a apucat să repare mănăstirea franciscană, cu gândul să rămână acolo. Este rechemat de prefectul Pesci, dar refuză să se întoarcă. La moartea lui Francesco Pesci (1740), Grigore al II[lea] Ghica l-a poftit înapoi în Moldova și a cerut Congregației de Propaganda Fide numirea sa ca prefect, dar fără succes. Cererea lui Ghica, trimisă de secretarul Giuseppe God de Ghisen și iscălită de catolici de frunte: contesa Mamucca della Torre, „Matej Georg" Mille, „aulae marescalcus", chirurgul Photius Pantasi, contele Jozsef Kálnoki, Imbaut etc., a trezit bănuieli. Manzi ar fi pus să fie alungat părintele Ferdinando Boni, viceprefectul lui Pesci, și ar fi atâțat pe poporeni să nu-l recunoască pe părintele Lisa, pe motivul că papa care îl numise a murit. Cei de la Propagandă nu aveau părere prea bună despre Manzi, hotărând deci să-l cheme la Roma spre a da seama de purtarea sa. Dar principele, care îl stima, l-a făcut dascăl de limba italiană pentru fiul său, tânărul principe (Principino) Scarlat. Domnul îi acordă pentru biserică satul Spărieți. Deocamdată Congregația s-a mărginit să-i trimită doar decretul de „padre di provincia" prin noul prefect Giacinto Lisa. El rămâne sub acesta pentru a preda limba moldovenească noilor misionari, apoi se întoarce la misiunea din Răchiteni, a cărei biserică a reparat-o împreună cu cea de la Tămășani. Chemat la Roma pentru a da informații despre misiunile din Moldova, el e oprit de episcopul polon Jezerski, sub cuvânt că va merge el însuși la Roma și va raporta personal papii despre situația din țară. El mai este în Moldova în 1742, când primește o scrisoare de la prefectul Lisa de la Roma și pornește spre Italia abia în sept. (1742). În 1743, la Roma, el dă referințe numeroase despre misiunile din Moldova și mai ales despre activitatea sa proprie de 23 de ani. Deși i s-a recunoscut interesul depus îndeosebi pentru starea materială a misiunilor, el a fost totuși socotit de Propagandă ca un „religioso secolaresco", mai preocupat de chestiuni temporale decât spirituale. Dar spre a-i răsplăti activitatea de refacere a clădirilor arse sau năruite în urma invaziilor tătarilor și a distrugerilor războiului, Congregația l-a numit în 1745 prefect și vicar general al bisericii din Bacău. Însă din pricina mișcărilor de trupe, în timpul războiului pentru succesiunea Austriei, Manzi

www.dacoromanica.ro

a trebuit să facă un ocol prin Veneţia şi Constantinopol, ajungând abia la 1746 în Moldova, unde a rămas ca prefect până în 1749, când noul prefect, Carlo Maria Leonardi, l-a trimis la Roma.

Manzi a lăsat trei relaţii. Cea dintâi, intitulată *Grandezza e qualità delle missione di Moldavia* [„Dipl. Ital.", Roma, I (1925), pp. 165—173] este un răspuns la un lung chestionar trimis de Congregaţie, tot atât de interesant ca cel al lui Ausilia, cuprinzând numeroase informaţii cu caracter economic. Deşi nu poartă numele lui Manzi, este sigur că paternitatea îi revine lui, întrucât în text se arată că autorul a stat 22 de ani în Moldova şi că a părăsit Iaşii în sept. 1742, date confirmate atât de relaţia a doua a lui Manzi *(ibidem*, pp. 173—174), cât şi de o poliţă a bisericilor din Iaşi şi Galaţi, care indică data de 9 sept. 1742 *(ibidem*, p. 164). În text se mai aminteşte şi de ridicarea pe sus a autorului în 1739, în timpul năvălirii tătarilor, şi de lăsarea lui, pe jumătate gol, pe malul Nistrului, şi de bogata activitate a lui Manzi în Moldova. Acest text poate fi datat cu certitudine din anul 1743, şi nu 1744, cum crede editorul, întrucât în registrele Propagandei a fost trecut înaintea relaţiei despre reşedinţa din Iaşi etc. redactată în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat, al cărui firman de mazilire a sosit la Iaşi la 20 iulie 1743.

A doua relaţie menţionată mai sus trata despre reşedinţa din Iaşi şi despre celelalte misiuni catolice din Moldova, dar numai sub aspectul lor gospodăresc.

A treia, intitulată *Relazione del profitto spirituale recato con l'assistenza del Signore dal padre Manzi del corso d'anni ventitre in circa con le sue App⟨osto⟩liche Missioni nella Provincia di Moldavia e Tartaria Precopense*, este un memoriu complet asupra activităţii sale. Aceste trei relaţii au fost publicate de G. Călinescu în „Dipl. Ital.", I, pp. 165—173, doc. nr. LIX; pp. 173—174, doc. nr. LX; şi pp. 176—181, doc. nr. LXI, împreună cu materialul informativ folosit de noi la întocmirea acestei notiţe biografice.

[DESPRE ÎNSEMNĂTATEA ŞI CARACTERUL MISIUNII DIN MOLDOVA] [1]

Cap. I

1743

1. Moldova este o ţară întinsă ca suprafaţă şi săracă în locuitori: p. 165
e lungă de 700 de mile italiene şi lată de 500 şi mai bine. Se mărgineşte în partea de răsărit cu tătarii din Perecop; la apus cu Transilvania, la miazăzi cu Ţara Românească şi la miază noapte cu Polonia şi cu cazacii//. p. 166

2. Această provincie nu e nici muntoasă, nici abruptă, ci mai degrabă netedă şi de aceea ar fi uşor pentru misionari să o cutreiere; dar fiind săracă în locuitori, bogată în păduri şi străbătută de multe râuri cu albia foarte largă şi fără înlesnirea unor poduri, din această cauză părinţii misionari au de întâmpinat greutăţi foarte mari ca să o cutreiere.

3. Pământul este destul de mănos, dar din cauza numărului mic al locuitorilor este aproape tot lăsat în paragină şi prin urmare (ţara) e mai degrabă săracă, mai ales din cauza birului copleşitor care trebuie plătit domnului.

4. Se trăieşte mai degrabă în pace, căci în timpul şederii mele de 22 de ani nu s-au întâmplat decât trei năvăliri, adică prin 1724; atunci tătarii mânaţi împotriva acelui domn[2] care voia să le ceară bir, au făcut mai multe incursiuni care au adus mari neajunsuri locuitorilor; iar ultima care s-a

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul italian publicat de G. Călinescu în „Dipl. Ital.", I, p. 165 şi urm.

[2] Mihai Racoviţă, în a doua sa domnie (1715—1726).

www.dacoromanica.ro

petrecut în 1739 a adus desăvârşita pustiire a acelei ţări; şi aceasta s-a întâmplat atunci când moscoviţii se războiau cu Poarta şi au supus atunci Moldova unui jaf general; în vremea aceea am fost dus de ei până la malul fluviului Nistru, unde, împreună cu alţi locuitori, am fost lăsaţi acolo pe jumătate goi.

5. Nu este alt comerţ decât cu vitele şi cu stupii.

6. Scrisorile sunt îndreptate în acest fel: Viena, Sibiu, Braşov, pentru a fi îndreptate la Iaşi în Moldova.

Cap. II
Felul stăpânirii şi graiul din Moldova

7. Această ţară este cârmuită de un domn care este tributar Porţii otomane.

8. Pentru a putea fi acolo înţeles de locuitorii acelei ţări este nevoie să fie cunoscută limba moldovenească; misionarul mai trebuie apoi să ştie limba maghiară pentru că cea mai mare parte din catolicii care locuiesc în acea ţară sunt unguri şi obişnuiesc să-şi rostească rugăciunile în limba maghiară.

Cap. III
Sediile misiunii şi familiile de catolici

9. Sediile misiunii din Moldova sunt următoarele: Iaşi, Săbăoani, Răchiţeni, Bacău, Fărăoani, Grozeşti, Galaţi, Huşi şi Ciubărciu în Ţara Tătărască şi împrejurimile lor. Toate sediile pomenite ţin de diocesa Bacău.

10. Sediul mai de seamă şi mai la îndemână pentru a alerga în ajutorul catolicilor în nevoile lor este oraşul Iaşi.

11. Domnul acelei ţări îşi are reşedinţa la Iaşi, oraş care din această cauză e cel mai de seamă din acea ţară.

12. În fiecare din localităţile pomenite este îngăduit în aceeaşi măsură, exercitarea nestingherită a sacrelor misiuni.

13. La Iaşi şi în împrejurimile sale, înainte de plecarea mea din acea ţară, locuiau vreo 60 de familii catolice. 60

La Săbăoani şi în localităţile învecinate	170
La Răchiţeni şi în împrejurimi	160
La Bacău şi în împrejurimi	160//
p. 167 La Fărăoani şi în împrejurimi	220
La Grozăveşti şi în împrejurimi	100
La Galaţi şi în împrejurimi	50
La Cotnari şi în împrejurimi	80
La Huşi şi la Ciubărciu în Ţara Tătărască	100
Familii împrăştiate în diferite locuri din ţară în slujba moldovenilor schismatici	170
	1 270

Mai sunt încă mulţi catolici robi la tătari; nu se poate cunoaşte numărul lor hotărât pentru că azi îi ţin şi mâine îi vând. Mai înainte de plecarea mea din Iaşi care a avut loc în 1742 în luna septembrie, familiile catolice din Moldova ajungeau la numărul pomenit mai sus; dar mai departe mi-a sosit o scrisoare din Canta în Transilvania, localitate la o depărtare de 6 ceasuri de Moldova, prin care părintele gardian

www.dacoromanica.ro

al acelei mănăstiri[3] mă înştiinţa că plecaseră din acea ţară (Moldova) mai bine de douăsprezece mii (!) de oameni din cauza birurilor mari puse de acel domn şi că se retrăseseră unii în Ţara Tătărască, alţii în Turcia şi alţii în Transilvania.

14. Catolicii care locuiesc în acea ţară sunt în cea mai mare parte aproape cu toţii ţărani săraci, astfel că poate pe drept fi socotit cel mai de seamă dintre ei prea strălucitul şi prea cinstitul domn Giuseppe Bertini, doctor al facultăţii regale[4] la Paris şi medicul principal al acelui domnitor.

15. În afară de acei puţini catolici, cei mai mulţi locuitori sunt fie turci sau tătari sau evrei sau schismatici. Domnul este întotdeauna un ortodox şi nu este un lucru uşor să-l converteşti la catolicism că îndată ar fi scos din domnie.

Cap. IV
Exercitarea religiei catolice; rit, rătăciri şi greşeli, în Ţara Moldovei

16. Aici este îngăduit de către domn misionarilor catolici să poată predica necredincioşilor şi credincioşilor cuvântul lui Dumnezeu şi să le dea Sfintele Taine...

Cap. V
Cărţi

23. Cărţile de care se slujesc grecii ortodocşi sunt opera lui Marc din Efes, operele lui Photius şi comentariile unora din părinţii schismei lor.

24. În acele părţi nu se află vreo carte catolică deosebită.

25. La Iaşi şi în celelalte misiuni ale noastre şi în împrejurimile acestora, ortodocşii au foarte multe biserici acolo unde catolicii au una singură//. p. 168

În afară de locurile locuite au ⟨mai⟩ rămas doar ruinele a 26 sau 27 de biserici catolice care erau de piatră şi acestea acum 40 şi mai bine de ani au fost prădate de năvălirile tătarilor şi cazacilor, aşa cum s-a mai întâmplat încă şi pe vremea lui Ioan Sobieski, regele Poloniei.

27. Biserica din Iaşi are hramul Adormirii Fericitei Fecioare.
Biserica din Săbăoani pe acela al Sf. Mihail arhanghelul.
Biserica din Răchiţeni pe acela al Sf. Anton din Padova.
Biserica din Bacău, pe acela al Sf. Nicolae episcopul.
Biserica din Fărăoani pe acela al Sf. Anton din Padova.
Biserica din Grozeşti pe acela al prea Sf. Treimi.
Biserica din Galaţi pe acela al Sf. Nicolae episcopul.
Biserica din Huşi pe acela al Sf. Anton din Padova.

28. În toate bisericile pomenite grija duhovnicească a sufletelor e încredinţată părinţilor misionari.

29. Numai misionarii din ordinul franciscanilor conventuali au avut întotdeauna sarcina de a face slujbe în bisericile pomenite mai sus.

30. După ruinarea bisericilor catolice descrisă mai sus, acelea care fuseseră de piatră sunt acum de lemn.

---

[3] Mănăstire franciscană din Secuime în vecinătatea vestitei mănăstiri de la Ciuc. Pentru legăturile sale cu centrul catolic de la Şarfalău, reşedinţa contesei Agnés Kálnoki, cf. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 195.

[4] *Ibidem*, p. 162. Cf. titlul său: Doctor regiae facultatis medicae Parisiensis Celsissimi Principis Moldaviae medicus primarius, Regiae scientiarum Academiae correspondens.

www.dacoromanica.ro

31. Biserica din Iaşi este de lemn, foarte veche, aproape năruită; s-au adunat totuşi destule pietre şi var din milostenia răposatului părinte prefect Pesci [5], material cu care s-ar putea face o alta nouă numai să se găsească bani pentru lucru. Biserica din Săbăoani e bună, bine acoperită, frumos împodobită de părintele Moise ungurul, apoi înconjurată de părintele Manzi, împreună cu reşedinţa părintelui misionar, cu un grad trainic şi înalt.

Biserica din Răchiţeni, în timpul pomenitelor pustiiri ale Moldovei, de către moscoviţi fusese aproape cu totul stricată, împreună cu reşedinţa, dar părintele, după întoarcerea sa de la Cameniţa în Moldova, a pus să se facă un gard bun din leaţuri pentru a le păzi mai bine.

Biserica din Bacău nu mai era în fiinţă de 80 şi mai bine ⟨de ani⟩. A fost clădită una nouă de către părintele Manzi în cimitirul nostru din acel oraş, împodobind-o cu icoane a mai multor sfinţi, care au fost ridicate de moscoviţi.

Biserica din Faraoni fiind în afară din sat, veche şi aproape cu totul ruinată şi fiind peste mână pentru părintele misionar şi pentru credincioşi, în 1730 părintele Manzi a pus să se clădească reşedinţa părintelui misionar din acel sat; a mai pus să se facă şi o biserică nouă alături de reşedinţa aceasta care s-a dovedit de mare folos pentru locuitorii din acel loc, împodobind-o cu picturi şi anul trecut a adus din Transilvania şi o mică orgă.

La Grozăveşti nu mai fusese niciodată o biserică a noastră, catolică. În 1734, pomenitul părinte Manzi cu ajutorul lui Dumnezeu a pus să se clădească una împreună cu o reşedinţă pentru părintele misionar, care e foarte bună şi cuviincioasă.

La Galaţi biserica este făcută din cărămizi uscate, nu arse, acoperită cu olane şi ţiglă şi e gata să se năruie.

La Huşi biserica este de asemenea nouă, de lemn şi a fost ridicată de părintele Boni [6] pe atunci misionar întrucât cealaltă fusese mistuită de foc în urma căderii trăznetului asupra ei.

La Cotnari biserica şi turnul sunt de piatră; această biserică este nouă şi foarte frumoasă ca arhitectură, dar are acoperişul aproape pe de-a-ntregul stricat //.

p. 169 32. În bisericile pomenite mai sus, afară de cea de la Iaşi, nu se poate păstra prea Sfântul Sacrament expus privirilor din lipsă de untdelemn de candelă şi cum trebuie uneori părintele misionar să se ducă în diferite locuri învecinate pentru slujba catolicilor, evreii şi turcii l-ar putea uşor lua din tabernacol.

33. În fiecare din bisericile pomenite se păstrează untdelemn sfinţit care e reînnoit în fiecare an fiind adus când din Polonia, când din Transilvania.

[Urmează enumerarea obiectelor de cult din bisericile din Iaşi, Săbăoani, Răchiţeni, Tămăşeni, Bacău, Faraoani, Grozeşti, Trotuş, Galaţi, Bârlad, Huşi, Ciubărciu]. //

p. 170 Biserica din Cotnari nu are chiar nimic pentru că atunci când tătarii au luat clopotele acestei biserici au furat şi obiectele de cult.

Bunurile bisericilor din Moldova.

---

[5] Francesco Pesci, prefect al misiunilor (1736—1740).

[6] Fernando Boni, misionar, vice-prefect.

www.dacoromanica.ro

Biserica din Iaşi are o vie la Copou, la trei sferturi de ceas de acest oraş şi poate să dea ca venit pe an, una peste alta, $4^1/^2$ ⟨butoaie⟩ de vin. În satul Sperieţi[7], cale de trei zile bune de mers de la Iaşi, are două vii care dau trei butoaie de vin pe an una peste alta; fiecare butoi se poate socoti la 12 scuzi romani, căci toamna se vinde bine mustul; pe deasupra mai are şi două perechi de case de la care se scoate un piastru roman pe an.

Părintele Lisa[8] şi părintele Manzi s-au înţeles să ridice deasupra vechii pivniţe a bisericii o prăvălie împărţită în trei părţi; două din ele alcătuiesc două dughene şi cealaltă slujeşte de locuinţă cârciumarului care trebuia să vândă vinul reşedinţei cu câştig mai bun din această prăvălie: pe de altă parte, după plecarea părintelui Lisa din Moldova, părintele Manzi a clădit alte şase dughene noi, lipite de poarta cimitirului luând în acest scop 300 de piaştri turceşti, care fac 170 scuzi romani, ca simplu[9] împrumut de la câţiva boieri moldoveni, prietenii săi, care s-ar fi mulţumit să fie plătiţi numai din venitul anual ce s-ar fi scos din chiria acelor dughene şi în acest chip ele ar fi rămas apoi în folosul şi proprietatea bisericii amintite de la Iaşi, fără să se fi cheltuit nici un ban. Dar după plecarea părintelui Manzi din Moldova, boierii moldoveni care dăduseră cu împrumut suma de 300 piaştri turceşti au vrut să-şi recapete banii. Din această cauză, răposatul părinte Madrelli[10] a fost silit să ia cu dobândă, potrivit obiceiului nesăţios al ţării, aceeaşi sumă, de la un negustor, dându-i amanet o parte din argintăria recăpătată[11] de mai mulţi ani de la părinţii reformaţi din Transilvania.

Din venitul acelor două dughene pomenite mai sus, ridicate deasupra pivniţei şi din acela al celorlalte şase dughene de lângă poarta cimitirului, s-ar fi ajuns ca reşedinţa de la Iaşi — după dobândirea în curând a încă unei alte vii pe care trebuia să o moştenească la moartea lui Antoniu Vorova, catolic de-al nostru din acel oraş — să-şi fi putut întreţine misionarul chiar fără subsidiul obişnuit, dar până nu se va stinge datoria contractată faţă de acel negustor pomenit mai sus care mănâncă tot venitul dughenelor, nu se va putea ajunge la aceasta.

Încasări şi cheltuieli,
Încasând mai întîi:

Şapte butii şi jumătate de vin a câte 12 scuzi romani fac ...	S. 90
Opt dughene închiriate cu câte 6 scuzi fiecare fac	S. 48
Două perechi de case cu un piastru roman pentru amândouă fac	S. 1,05
Cu totul	S. 139,05.
Scăzând 50 de scuzi pentru cheltuiala viilor, a culesului viilor, transportului vinului rămân	S. 89,05
Astfel că rămân pentru reşedinţa din Iaşi	89

de scuzi şi 5 bai ⟨occhi⟩.

[7] *Spariezzi* = Sperieţi, sat, jud. Iaşi.
[8] Giacinto Lisa, misionar prefect al misiunilor (1739—1742).
[9] *Per puro iprestito* (adică fără dobândă).
[10] Francesco Maria Madrelli, misionar şi vice-prefect al misionarilor (1742).
[11] E vorba de argintăria misiunii, constând din obiecte de cult care fuseseră depuse de părintele Bărcuţ în Transilvania şi recuperate cu greu după aceea.

www.dacoromanica.ro

Cu aceştia trebuie să se întreţină călugărul şi doi oameni care îi sânt de trebuinţă pentru ca să ajute la biserică şi la vii; tot din această sumă trebuie în sfârşit să se scoată cheltuielile care se fac pentru întreţinerea bisericii. //

p. 171 De la locuinţa cârciumarului pomenită mai sus nu se câştigă nimic, nici de la casa care a fost ridicată în curtea bisericii, aceasta slujind de bucătărie pentru părintele de la Iaşi şi de adăpost pentru catolicii care vin de obicei la Iaşi pentru niscaiva treburi de-ale lor, spirituale sau temporale.

Reşedinţa de la Iaşi mai are neapărat nevoie de acoperiş. Gardul din jurul bisericii dacă nu a căzut până acum va cădea în curând; pentru a face toate acestea ar trebui mai bine de 120 de scuzi romani.

Bisericile din Răchiţeni, Săbăoani, Grozeşti, Bacău, Cotnari şi Ciubărciu nu posedă nici un venit statornic. Biserica din Faraoani are un pomet agonisit de Manzi parte din liturghii şi parte din milosteniile primite de el.

Biserica din Galaţi are trei imobile: două dughene şi o pivniţă; dughenele şi pivniţa au fost arse încă din 1739 de ienicerii turci atunci când au venit împotriva moscoviţilor. Mai avea şi o vie mică; dar aceasta fiind aşezată pe malul unui iaz care se numeşte Brateş, încetul cu încetul s-a părăginit; biserica din Huşi are numai o viişoară de la care de-abia scoate vinul pentru slujba altarului; acele vii după ce se scad cheltuielile care se fac pentru îngroparea lor mai au nevoie neapărată nu numai de a fi toate înconjurate cu un gard bun, căci acela care era a fost ars de moscoviţi, dar şi de a fi replantate cu viţă nouă, săpată la vremea ei şi bine plivită la rădăcină.

Cap. V
Bunurile bisericilor

Cu privire la acest punct îmi rezerv să dau socoteală într-o foaie separată.

Cap. VI
Episcopii şi reşedinţele lor

40. Episcopul provinciei Moldova de vreo sută de ani nu-şi mai are reşedinţa în ţară; episcopul de acum este misionarul Stanislaw Raimund Jezierski [12], dominican polon din Lublin.

41. În clipa de faţă nerămânând decât o singură moşie care să ţină de „mensa episcopală", dacă pe ea vor locui şi cele 33 de familii aduse acolo de părintele Manzi cu învoirea domnească pentru a o cultiva, s-ar putea scoate oarecare câştig, dar mai înainte din lipsă de muncitori ai pământului, nu se scotea nimic.

43. În afară de moşia descrisă, pe vremuri „mensa episcopală" avea folosinţa unei alte moşii mai mănoase; acum însă este cotropită de Constantin Rosetti, ortodox. S-a străduit părintele Manzi pe când era vicar al acelui episcop să redobândească acea moşie şi să fie pus în stăpânire în temeiul unei reguli a acelei ţări [13], prin care se hotăra că cel care stăpâ-

[12] *Stanisluo Raimondo Iereschi* (!).
[13] *Per uno statuto municipale di quel luogo* (adică din acea ţară).

www.dacoromanica.ro

neşte în chip paşnic vreo moşie timp de 30 de ani în şir, rămâne stăpânul ei de drept; dar cum acea moşie fusese cotropită de tatăl lui Constantin cu 47 de ani mai înainte de a se fi pornit procesul, din această cauză a fost pierdut procesul; totuşi Domnul [14] ar fi dat o hotărâre în favoarea episcopului dacă s-ar fi putut înfăţişa vreun document autentic de stăpânire şi posesiune asupra acelei moşii; dar nu e nădejde a se găsi // docu- p. 172
mentele; pentru că acum o sută de ani au fost ridicate de cazaci sau de tătari, atunci când misionarul Giacomo [15], din ordinul conventualilor Sf. Francisc a fost schingiuit de ei, chinuindu-l cu ceară topită, apoi i-au luat tot ceea ce avea ca bani, chiar şi documente.

44. Episcopul nu are nici o locuinţă în acea ţară.

45. Neavându-şi reşedinţa în acel loc, ⟨episcopul⟩ nu se poate îngriji prea mult de acea populaţie; este aşadar ajutat de părinţii misionari care au fiecare din ei grija duhovnicească a sufletelor.

46. Întrucât episcopul nu şade în acea ţară, nu poate, chiar dacă ar vrea, să se amestece în treburile publice şi politice de stat ce nu sunt compatibile cu funcţiile sale.

Cap. VII
Călugări

47—57. În Moldova în afară de călugării vasilicani schismatici care sunt nespus de mulţi şi în afară de părinţii minoriţi conventuali ai Sf. Francisc care şed acolo cu slujba apostolică de misionari, nu sunt decât doi părinţi iezuiţi care locuiesc la Iaşi lângă reşedinţa părinţilor minoriţi conventuali în a căror biserică slujesc de obicei liturghia. Aceştia au fost chemaţi de vreo sută de ani de Vasile [16], domnul acelei ţări, pentru a întemeia şcoli ⟨iezuite⟩ la Iaşi. Acestea au fost pornite, dar au ţinut puţin. Acei doi ⟨iezuiţi⟩ care locuiesc acum aici ascultă de provincialul lor din Polonia de la care mai primesc o întreţinere de 30 de ţechini pe an pentru fiecare din ei, afară de mulţimea de alimente care le sunt trimise în dese rânduri din Polonia, adică făină, carne sărată, unt, secară şi lucruri asemănătoare.

Cap. VIII
Călugării şi misionarii

58. În clipa de faţă în acea ţară se află ca misionari şase părinţi minoriţi conventuali ai Sf. Francisc şi sunt:

Părintele Giovanni Francesco Ausilia, sicilian.
Părintele Cingali, tot sicilian.
Părintele Tarvij, toscan.
Părintele Vannuci, toscan.
Părintele Giovannioetti, milanez.
Părintele Frontali din provincia Bologna.

59. Cei pomeniţi mai sus se află de un an încoace în acea ţară, în slujba misiunilor.

---

[14] Probabil Grigore al II-lea Ghica.

[15] Iacob Dluski, episcop de Bacău (1681—1693). În 1683 a fost prins de tătari, cf. *Călători*, VII, p. 373—374.

[16] Vasile Lupu. Pentru felul insidios cum s-au strecurat iezuiţii la Iaşi, cf. *Călători*, V, relaţiile lui Bandini, p. 329. Pentru conflictul cu Parčevic, cf. *Călători*, VII, p. 164, 188—189.

www.dacoromanica.ro

Cu privire la folosul pe care îl pot aduce misionarii, acesta constă din convertirea unora dintre evrei, deşi cei mai mulţi dintre ei se fac mai degrabă schismatici (ortodocşi) pentru că aceştia sunt mai bogaţi şi cu autoritate mai mare pe când misionarii şi catolicii sunt toţi săraci. În afară de aceasta părintele misionar se poate strădui ca unii catolici care s-au făcut schismatici să se reîntoarcă la staulul lor aşa cum a izbutit, cu ajutorul domnului, părintele Manzi pe vremea misiunii sale să readucă mai bine de o sută de suflete şi cu puţin mai înainte de a pleca din acea ţară, pe când predica la Grozeşti, a avut norocul să facă pe şapte calvini să abjure calvinismul, spre deosebita sa mulţumire şi a acelor bieţi
p. 173 catolici; în sfârşit folosul pe care // trebuie să-l aducă misionarul acelei provincii consta în a primi pe acei mulţi dezertori catolici care se refugiau aici din Transilvania, dându-le adăpost, căci altfel ajung în braţele schismaticilor.

61. Pentru administrarea tainelor bisericeşti misionarul nu primeşte nimic, afară doar când este de faţă la o nuntă, atunci primeşte de obicei de la unii şase „baiocchi", de la alţii 10 „baiocchi".

62. Nici unul din misionarii noştri nu stă în trândăvie la reşedinţa lui fără să-şi extindă activitatea în alte locuri unde se duce odată sau de două ori pe săptămână; ba pentru a preda catehismul, ba pentru a administra tainele, ba pentru a cerceta pe bolnavi.

63. În exerciţiul misiunii lor călugării noştri nu capătă altă răsplată decât darurile acelor bieţi catolici. Acele daruri se dau de cinci ori pe an: la Crăciun, la Bobotează, la Paşti, la Rusalii şi la Adormirea Fecioarei Maria. Constau din pâine, din ceva bani, din vreo parte de grâu sau de porumb, socotindu-se laolaltă în mijlocie suma de 11 scuzi ce se poate scoate din acele daruri.

64. În această ţară nu se găseşte acum nici un prefect al misiunilor

65. Şi de aceea nu se răspunde la întrebările următoare.

Cap. IX

Preoţi de mir. Situaţia din vremurile trecute şi progresele obţinute

...În cursul celor 22 de ani pe care i-a petrecut părintele Manzi în Moldova, el poate mărturisi în tot adevărul că în acea ţară credinţa este acum mult mai cultivată şi mai vie la locuitorii catolici datorită neîncetatelor exerciţii de pietate introduse acolo, adică rugăciunile publice în biserici, procesiunile religioase, predarea catehismului mai des, predici mai regulate şi acum, bisericile fiind reparate sau clădindu-se altele noi cu reşedinţele lor respective, părinţii misionari pot să dea un ajutor mai susţinut acelor locuitori catolici.

1743 Relaţie despre misiunea din Moldova [17]
Reşedinţa părintelui prefect

Iaşi e capitala ţării Moldovei, reşedinţă a domnului unde de câţiva ani încoace a fost stabilit sediul permanent al părintelui prefect al misiunilor pentru ca acesta să poată cere de la domn ajutor potrivit pentru părinţii misionari sau pentru ceilalţi bieţi catolici.

Situaţia economică a reşedinţei de la Iaşi. //

---

[17] *Ibidem*, p. 173—175.

www.dacoromanica.ro

La plecarea mea de la Iaşi care a avut loc în luna lui septembrie p. 174
1742, sus-pomenita noastră reşedinţă de la Iaşi se afla în starea următoare, adică în ce priveşte bunurile nemişcătoare avea o vie de opt pogoane şi jumătate din care se scoteau de obicei patru butoaie şi jumătate de vin care, vânzându-se toamna, produceau fiecare doisprezece scuzi romani. Apoi pentru a scoate un câştig mai mare părintele magistru Lisa, ⟨care era⟩ atunci prefect, şi părintele Manzi s-au gândit să ridice deasupra vechii pivniţe a bisericii o magazie împărţită în trei despărţituri; două din ele sunt dughene care se dau cu chirie şi cealaltă slujeşte de locuinţă cârciumarului care vinde cu amănuntul vinul produs de acea vie.

Cele două vii arătate ⟨mai sus⟩ împreună cu odaia cârciumarului nu erau încă gata când a plecat de acolo părintele Lisa şi au fost terminate de părintele Manzi, cum rezultă din nota trimisă de părintele Francesco Maria Madrelli [18] (de bună amintire) viceprefect ad interim al acestei sacre congregaţii, la 7 august 1742.

În afară ⟨de aceasta⟩ părintele magistru Manzi, după plecarea părintelui magistru Lisa, a făcut alte şase dughene lipite de poarta cimitirului nostru, luând în acest scop trei sute de piaştri turceşti (care fac o sută şaptezeci de piaştri romani) cu împrumut de la unii boieri moldoveni care s-ar fi mulţumit să-şi capete banii înapoi din venitul anual care s-ar fi luat din chiria acelor dughene şi în acest chip ele ar fi rămas în folosul şi proprietatea bisericii din Iaşi fără să se fi cheltuit nici un ban din ai ei; dar deoarece părintele Manzi a fost luat de aici şi înlocuit cu părintele Madrelli, acesta nu a întâlnit ⟨aceeaşi⟩ bunăvoinţă din partea acelor boieri moldoveni care dăduseră acel împrumut pomenit ⟨mai sus⟩ părintelui Manzi; şi a fost constrâns mai sus-pomenitul părinte Madrelli să ia banii de la un negustor care ţine o dugheană în mănăstirea Sf. Vineri din oraşul Iaşi luându-i cu dobândă după obiceiul ţării, pentru a înapoia suma împrumutată. Negustorul care i-a dat banii cu dobândă a vrut să se asigure nu cu venitul anual al dughenelor, spunând că acestea erau supuse incendiului, de la un ceas la altul, ci cu o parte din argintăria recăpătată acum câţiva ani de la părinţii ⟨franciscani⟩ reformaţi [19] din Transilvania . . .

Reşedinţa de la Iaşi a mai fost scutită de plata taxei pentru vânzarea vinului cu amănuntul la cârciumă şi aceasta prin hrisovul căpătat de la domn [20] de către părintele Manzi care se bucura de bunăvoinţa lui. [Cum aceasta a fost spre folosul misiunilor nu se cuvenea ca să fie înfăţişat Sacrei Congregaţii drept „călugăr lumesc"].

În afară de aceasta se mai afla în curtea reşedinţei noastre de la Iaşi o casă cu două odăi ridicate deasupra unei pivniţe mici. Aceasta a fost clădită de părintele Lisa; deci fiind şubredă încă de la început s-a năruit aproape în întregime înainte de plecarea de la Iaşi a sus-pomeni-

[18] Francesco Maria Madrelli fost capelan al contesei Agnés Kálnoki, apoi misionar şi vice-prefect al misiunilor în Moldova (1742).

[19] Adică observanţi.

[20] Grigore al II-lea Ghica.

www.dacoromanica.ro

tului părinte Lisa, cum poate fi martor fratele convers Gaspar din Triest, însoţitorul părintelui Lisa şi ceilalţi călugări din Iaşi.

De aceea părintele Manzi, după plecarea părintelui Lisa, a dres-o şi a adus-o din nou în bună stare, cum se află şi acum . . .

p. 175 E adevărat că de la domnul mazilit Grigore Ghica [21] se căpătaseră patru funzi de untdelemn pe lună pentru candelele pomenite mai sus, întrucât părintele Manzi obţinuse o poruncă binevoitoare ca să pună să i se dea întocmai această cantitate de la vama din Iaşi; [pentru care nădăjduia să capete o întărire]. Dar nu a avut timp să obţină această confirmare de la Constantin Mavrocordat [22] care domneşte acum în Moldova şi care ar fi fost dispus şi el să-l ajute.

Mai avea (să dobândească) acea reşedinţă de la Iaşi după moartea lui Anton Vorova catolic ⟨de acolo⟩ o altă vie mică în virtutea testamentului făcut de el în favoarea acelei reşedinţe.

Apoi deoarece toate acestea au neapărată nevoie să fie împrejmuite cu un gard bun şi să fie replantate la vremea potrivită, pentru a face toate acestea ar trebui o sumă de o sută şi mai bine de piaştri romani. Sedii de-ale misiunilor unde îşi au de obicei reşedinţa statornică părinţii misionari:

Iaşi, capitala Moldovei.
Săbăoani,
Răchiţeni,
Călugăra şi oraşul Bacău,
Faraoani,
Târgul Trotuş, Grozeşti,
Huşi, Ciubărciu în ţara tătărască,
Cotnari şi Dolineni (?) [23]

Biserica din Iaşi posedă (bunurile) arătate mai sus. Misiunea din Săbăoani nu posedă nimic în afară de daniile care obişnuiesc catolicii din acel loc să le facă misionarului, la vreo mare sărbătoare.

Tot astfel e la misiunea din Călugăra şi Bacău, şi din Fărăoani Trotuş şi Grozeşti.

Misiunea de la Galaţi avea două dughene, dar au ars când a fost pârjolit acel oraş la trecerea ienicerilor turci, când au pornit împotriva
p. 176 moscoviţilor; // şi astfel a rămas numai doar locul pentru a le putea reclădi.

Mai avea acea biserică o vie mică, dar fiindcă se afla pe malul unui iaz numit Brateş, cu timpul a fost devastată şi a rămas pământul gol. Biserica din Huşi are şi ea o vie mică, dar dacă se scad cheltuielile pentru îngrijirea ei, abia ajunge pentru vinul de împărtăşanie. Cealaltă de la Cotnari şi de la Dolineni nu au nici un venit sigur, numai ceva daruri întâmplătoare.

---

[21] A domnit de trei ori: 1726—1733, 1735—1739, 1739—1741.

[22] Constantin Mavrocordat în a doua domnie (sept. 1741—20 iulie 1743). Rezultă că relaţia a fost redactată înainte de a se afla de mazilirea lui Constantin Mavrocordat. Firmanul său de mazilire a sosit la Iaşi la 20 iulie 1743 şi nu în 1744, cum crede editorul.

[23] *Dolieveni* (!) apoi *Dolieneni*, sat la S de Hotin.

www.dacoromanica.ro

[RELAŢIA DESPRE MISIUNEA SA ÎN MOLDOVA] [24] p. 176

În anul 1721, în luna lui decembrie, m-am îndreptat spre misiunea din Moldova la care eram trimis de Sacra Congregaţie de propaganda Fide printr-un decret emis în acel an, în luna lui noiembrie. Am ajuns acolo în luna lui aprilie 1722 şi am fost îndreptat de părintele Silvestro Amelio din Poggia [25], viceprefect în acel timp, până la sosirea părintelui magistru Bossi [26] care fusese rânduit prefect de Sacra Congregaţie, la misiunea din Fărăoani. Am rămas acolo timp de şase ani în şir, în care timp am pus să se facă din temelie locuinţa sau reşedinţa pentru părintele misionar; în afară de aceasta, am înzestrat biserica cu obiecte de cult... etc. În timpul acestei şederi, îndurerarea dumnezească a binevoit să facă să rodească ostenelile mele apostolice prin convertirea mai multor oameni printre care unii erau calvini şi alţii schismatici; am avut şi norocul de a vedea, spre mângâierea mea spirituală, mai multe familii înapoindu-se în sânul ⟨comunităţii⟩ catolice de care se depărtaseră, prin îmbrăţişarea schismei, şi despre toate acestea păstrez la mine acte autentice.

În anul 1728 în luna lui octombrie am fost mutat de părintele prefect Bossi la misiunea din Huşi şi Ciubărciu în Ţara Tătărască [27]. Acolo am stat vreo doi ani punând să se restaureze bisericile din amândouă localităţile...

Găsind la Ciubărciu mulţi unguri din secta calvină amestecaţi printre catolicii noştri, m-am străduit să-i readuc la biserica romană şi domnul a binevoit să facă pe mulţi din ei să se lepede în mâinile mele de secta pe care o mărturiseau odinioară.

În ⟨anul⟩ 1730 părintele magistrau Bossi fiind înălţat de această Sacră Congregaţie la episcopia de Siria pentru misiunea apostolică exercitată în calitate de prefect în decurs de şapte ani şi jumătate în acea ţară şi apoi înaintat la arhiepiscopia de Naxos, a venit în locul lui, trimis ca
//prefect, părintele magistru Romoaldo Cardi [28], de la care am primit eu p. 177
ordinul de a mă înapoia la Fărăoani, pentru a reface acolo din nou biserica ce fusese mistuită de foc din nepriceperea celui care stătea acolo. După întoarcerea mea la Fărăoani, am pus să se refacă în întregime biserica şi încă mult mai mare decât ⟨fusese⟩ la început şi am închinat-o gloriosului Antoniu din Padova; am reînnoit vasele sfinte şi obiectele de cult, am făcut o pivniţă nouă şi am pus să se facă aproape din temelie şi

---

[24] „Dipl. Ital", I, p. 176—181.

[25] Silvestro d'Amelio din Foggia, minorit conventual, prefect al misiunilor (1720—1722) şi viceprefect până la sosirea noului prefect Bossi. În timpul şederii sale de aproape 10 ani în Moldova a tradus în limba română „Summa Doctrinae Christianae" a lui Canisio sub titlul: „Summa Envczaeturi, Krestineszty", iar după plecarea sa din Moldova (1723), a scris predici în limbile latină şi română (Conciones latinae muldavo; quibus..., in dominicis aliisque festis infra annum occurrentibus..., possunt uti Missionarii, Bibl. Acad. Rom., no. 2 882), folosind alfabetul latin.

[26] Giovanni Francesco Bossi din Milano, minorit conventual, prefect al misiunilor (1722—1729) şi vicar de Bacău (1724—1729), episcop de Siria şi arhiepiscop de Naxos (1730).

[27] În Republica Moldova.

[28] Romoaldo Cardi Damioni din Napoli, prefect al misiunilor (1729—1736. Vezi asupra legăturilor lui cu Franţa şi cu Curtea din Viena; Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I/1, p. 480 ş.u doc. DCCII, DCCIV, DCCVI.

www.dacoromanica.ro

casa cu două odăi pentru doi oameni care stau în slujba părintelui misionar. Am pus să se înconjure acea biserică şi reşedinţa cu un zaplaz înalt şi bine întărit. Am mai cumpărat o livadă vecină cu biserica, pe care am dobândit-o în parte din liturghii şi în parte din miluirile mele, cum se poate vedea din documente.

În cei trei ani cât am stat a doua oară la Fărăoani, mi s-a mai dat şi misiunea din Bacău la o depărtare de vreo zece mile italiene de Fărăoani. În mijlocul acelui oraş am pus să se clădească biserica închinată Sf. Niculae din Bari, căci nu mai era în fiinţă nici o biserică de optzeci de ani încoace... etc.

În 1733, în luna lui decembrie, în ziua Sf. Nicolae am ajuns la Galaţi, unde fusesem trimis cu slujba de către părintele prefect Cardi. Acolo am stat doar câteva luni, fiind trimis cu o nouă însărcinare a acelui prefect la Grozeşti pentru a întemeia acolo o misiune acum cea dintâi (căci nu mai fusese niciodată vreuna acolo mai înainte). Am rămas acolo timp de doi ani etc., am izbutit să populez acel sat cu multe case de catolici, numărându-se până în ziua de astăzi mai mult de 40 de familii. Acolo am găsit pe mulţi molipsiţi unii din arianism şi alţii de calvinism; apoi şi unii schismatici şi unii apostaţi şi a binevoit Domnul să fie readuşi cei mai mulţi la mărturisirea dogmelor catolice în timpul apostolatului meu. Am întemeiat acolo misiunea clădind atât biserica, cât şi reşedinţa pentru părintele misionar. În timpul cât eram cu reşedinţa la Grozeşti mi s-a încredinţat şi misiunea de la Trotuş, localitate la o depărtare de 5 mile italiene de Grozeşti, unde găsind eu vechea biserică ruinată cu desăvârşire, am pus deci să se clădească o alta mai mică, dar mai arătoasă.

În acel timp a trebuit să mă duc în săptămâna mare [29], pentru nişte treburi foarte grabnice ale misiunii de la Grozeşti, la Iaşi, unde am găsit mari încurcături pentru că mitropolitul schismatic [30] al acelui oraş băgase la închisoare pe părintele Cardi, prefectul misiunilor.

Abia ajuns în acel oraş, am şi alergat la sus-pomenitul arhiepiscop pentru a vedea de eliberarea ⟨prefectului⟩, dar treaba a ieşit altfel, căci am fost şi eu închis, fiind amândoi legaţi de gât ⟨împreună⟩ de un lanţ foarte gros; am fost liberaţi în noaptea următoare de domnul care mai domneşte şi acum [31] în acea ţară, datorită mijlocirii foarte binevenite a domnului Petre Cos din provincia Rusiei polone [elev al Sacrei Congregaţii] care avea în acel timp o slujbă de mare cinste pe lângă acel domn.

În 1736, în luna lui aprilie, am fost mutat de către pomenitul părinte prefect Cardi la misiunea din Răchiteni. Am stat puţină vreme la această misiune, deoarece venind în Moldova părintele misionar Pesci [32], care i-a urmat ca prefect părintelui Cardi, acesta m-a trimis din nou la misiunea din Fărăoani, unde am stat până în anul 1738.//

p. 178 În acest timp am pus să se dreagă acoperişul bisericii, al caselor şi al pivniţei care începuseră să se strice.

---

[29] Din anul 1734.

[30] Mitropolitul Antonie (1730) care a plecat apoi cu ruşii în noiembrie 1739, numit apoi mitropolit de Bielogrod şi Oboian (1741). A murit la 2 ian. 1748. I-a urmat ca mitropolit în Moldova Nichifor Grecul Peloponesianul (1739/40—1750).

[31] Constantin Mavrocordat (1733—35) revenit, în a doua domnie în Moldova în anii 1741—43.

[32] Francesco Pesci, prefect al misiunilor (1736—1740).

www.dacoromanica.ro

Intrarea mai apoi a oştirii germane în Moldova [33] a produs multă tulburare, căci locul pe unde au intrat era foarte aproape de Fărăoani şi astfel a fost un neîncetat puhoi încoace şi încolo de tătari şi turci până ce au ajuns apoi la o luptă sângeroasă cu ei. Şi rămânând musulmanii învingători, după ce au tăiat capul cadavrului contelui Orsetti din Lucca, fost comandant în acea luptă şi încă al multor alte cadavre de germani şi de husari, s-au întors plini de semeaţă trufie la corpul de trupe al marelui vizir [34] care stătea cu cealaltă parte a numeroasei sale oştiri în tabăra ⟨sa⟩ lângă oraşul Galaţi, pe malul Dunării.

După 4 zile de la acea luptă, m-am dus împreună cu cinci alţi catolici de-ai noştri în acel loc unde se purtase bătălia şi găsind trupurile ostaşilor ucişi, aproape toţi cu capetele tăiate, după ce am slujit liturghia pentru sufletele lor şi le-am făcut slujba de înmormântare cuvenită, i-am îngropat pentru ca să nu mai rămână pradă colţilor lacomi ai lupilor şi ai câinilor şi ciocurilor păsărilor răpitoare.

Spre sfârşitul anului 1738 am fost trimis din nou de la misiunea din Fărăoani la cea din Răchiţeni printr-un ordin al părintelui prefect Pesci ce mi-a sosit în luna lui aprilie.

De atunci şi până în luna lui noiembrie 1739 nu au făcut altceva cei din Moldova decât să tot fugă şi să se întoarcă acasă din cauza trecerii încoace şi încolo a turcilor şi a tătarilor care se duceau să dea piept cu moscoviţii ce voiau să cucerească cetatea Hotinului [35] şi apoi să ocupe întreaga ţară a Moldovei, cum au izbutit să şi facă de la 15 august 1739 până la 20 a aceleiaşi luni. Mi-ar trebui mai multe condeie pentru a putea descrie toate dezastrele îndurate de noi, bieţii misionari şi de acei sărmani catolici din cauza întoarcerii tătarilor şi turcilor care fugeau, cât şi din cauza ruşilor, cazacilor şi calmucilor, care îi fugăreau cu toată cruzimea. În toate aceste întâmplări, catolicii noştri nu au fost niciodată părăsiţi de mine.

[Ruşii părăsind Moldova în urma păcii de la Belgrad [36] au luat cu ei toţi oamenii şi vitele... etc.].

Am fost duşi până la ţărmurile Nistrului; acest fluviu desparte Moldova de Polonia şi lăsându-ne acolo pe jumătate goi, ei au intrat în Rusia polonă, urmându-şi drumul spre Rusia moscovită. În starea aceasta de lipsă, am avut norocul să dau de un ţăran rutean din Polonia care m-a ajutat să trec fluviul ⟨şi⟩ m-a dus într-un sat de unde venise el, cale de o zi şi jumătate de acel fluviu. Am găsit acolo un catolic care m-a primit cu adevărată compătimire căci după ce mi-a dat o haină, o tichie şi o pereche de cizme şi după ce m-a şi ospătat la el opt zile în şir, a pus apoi pe un iobag al său să mă ducă la Cameniţa cu căruţa, acolo am ajuns, acum *patru ani*, în seara de 10 noiembrie. După aceea am găsit la mănăstirea noastră din acel oraş pe fostul părinte provincial venit în vizită canonică, acesta, văzându-mă fără de rasă călugărească // a pus p. 179
îndată să mi se facă rost de una. Am găsit şi o scrisoare de la părintele Pesci, prefect al misiunilor care scria de la Hotin (unde fusese şi el dus

---

[33] Austriecii care încheiaseră o alianţă defensivă cu ruşii (9 ian. 1737) au declarat războiu Porţii la 6 iunie 1737.

[34] Yeken Mehmed paşa (1737—1739).

[35] *Hottino.* Ruşii trecuseră Nistrul la sfârşitul lui iulie 1739. Pentru campania din Moldova, cf. mai sus relaţia generalului Mannstein din volumul de faţă.

[36] Pacea de la Belgrad s-a încheiat la 18 septembrie 1739, iar ratificarea ei a avut loc la 16 octombrie.

www.dacoromanica.ro

de ruşi împreună cu mulţi alţi călugări schismatici şi cu boieri din Iaşi) părintelui gardian al acelei mănăstiri [37] că dacă ar fi cumva acolo părintele Manzi, îl ruga să-i spună să se înapoieze în Moldova la misiunea sa, căci şi domnul [38] se înapoiase în capitala sa de la Iaşi şi se trăgea mare nădejde că toţi locuitorii ridicaţi de ruşi aveau neîntârziat să se întoarcă liberi în ţara lor.

Acel părinte Pesci, prefectul, după ce s-a întors de la Hotin la Iaşi, mi-a scris din nou să mă înapoiez îndată la Misiune, pentru că se şi ajunsese la o înţelegere între puterile beligerante; dar cum sunt dator să scriu aici adevărul, trebuie să spun Eminenţei Voastre că intenţia mea hotărâtă atunci era să nu mă mai întorc în Moldova, unde slujisem ⟨luptând⟩ cu atâtea lipsuri şi greutăţi din 1731 până în 1739, fără să fi avut niciodată o parà ca ajutor de la Sacra Congregaţie, că dimpotrivă să mă înapoiez în mai la Roma împreună cu sus-pomenitul nostru părinte provincial al Provinciei [39] Rusia care trebuia neapărat să se afle în acea vreme în acel oraş spre a lua parte la alegerea noului provincial al ordinului franciscan conventual: aceste scrisori se păstrează la mine, şi ultima a fost dată la 28 decembrie 1739. De la această dată până la 17 ianuarie 1740 am stat în acea mănăstire din oraşul Cameniţa, bucurându-mă de bunăvoinţa şi favoarea monseniorului Francesco Cubielski [40], pe atunci episcop al acelui loc şi acum ⟨episcop⟩ de Luceriova [41] şi ale Excelenţei Sale domnul Dominic Bechierski [42], general al acelei cetăţi; când iată că asupra prânzului s-a înfăţişat în acea zi domnului comandant o scrisoare ce-i fusese scrisă de Grigore Ghica, pe atunci domn al Moldovei, prin care îi aducea la cunoştinţă moartea neaşteptată a răposatului părinte magistru Pesci, prefect al misiunilor din acea ţară, şi stăruinţele din partea acelor catolici împreună cu dorinţa lor de a vedea că se întoarce acolo părintele Manzi pentru a-i asista în nevoile lor spirituale şi în marea lor lipsă. După ce mi-a citit acea scrisoare, mi-a pregătit şi mijlocul pentru îndeplinirea acelui scop, căci Excelenţa Sa, după ce şi-a sfârşit prânzul, lipsindu-se pe sine de un cal de-al său, mi l-a dăruit pentru ca să pornesc iar la drum fără nici o întârziere spre ţara Moldovei, cea jefuită şi pustiită, aşa cum am şi făcut şi am ajuns la Iaşi, capitala sa, în ziua de 2 februarie 1740 pe un ger şi o zăpadă atât de mare încât ⟨nici chiar⟩ bătrânii cei mai gârboviţi din acea ţară nu văzuseră vreodată o altă iarnă asemenea acesteia. Apoi în ziua următoare m-am dus în audienţă la Alteţa Sa domnul Grigore Ghica, i-am înfăţişat scrisoarea de răspuns a Excelenţei Sale generalul comandant al Cameniţei şi după ce a vorbit de mai multe lucruri cu mine, domnul a vrut să-mi dea şi o dovadă vădită a mulţumirii pe care o simţise văzând că mă înapoiasem, căci atunci chiar în faţa acelor boieri, slujitori şi dregători ai săi a dăruit bisericii noastre din Iaşi viile din localitatea Sperieţi împreună cu o butie de vin ⟨care făcea⟩ parte din recolta acelui an, ce mai rămăsese după plecarea ruşilor. Aceste vii fuseseră ale domnului Toma Gref [43],

---

[37] Adică din Cameniţa.

[38] Grigore al II-lea Ghica în a treia sa domnie (1739—1741).

[39] Roma.

[40] *Franco Cubielscki*, episcop de Cameniţa.

[41] *Luceoria* = Luceriova, dioceză în Polonia.

[42] *Dom-co Becchierschi.*

[43] *Tommaso Gref*, cunoscut şi sub denumirea de Toma Spiţerul, fiindcă fusese spiţerul lui Grigore al II-lea Ghica (N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II, p. 99, doc. XXXVI).

www.dacoromanica.ro

luteran din Transilvania care venise în Moldova de vreo 17 ani şi se lepădase de ereziile acelei secte, făcând solemn înaintea mea mărturisirea adevăratei credinţe catolice, acesta, care era spiţerul Măriei sale plecase din propria sa voinţă cu ruşii din Moldova, părăsind slujba domnului. Am stat la Iaşi până la sfîrşitul lunii mai a acelui an, cumpărând p. 180
făina cu 8 scuzi romani sacul, carnea // cu trei giuli [44] libra şi lemnele cu doi piaştri romani carul până la venirea părintelui magistru Lisa care fusese ales prefect de Sacra Congregaţie înainte de moartea părintelui Pesci. Venind acesta la Iaşi, la începutul lunii mai şi aducându-mi şi milostivul decret cu titlul de părinte al provinciei pentru a doua perioadă de nouă ani de misiune pe care o îndeplinisem, dar totuşi fără nici o parà din ajutorul ce se obişnuieşte a se da de Sacra Congregaţie, am vrut să plec îndată chiar atunci din Moldova, dar el m-a reţinut pentru a preda limba ţării misionarilor noi care veniseră cu el şi pentru a-mi urma şi mai departe slujba de misionar, aşa cum reiese din decretul de misionar pe care mi l-a făcut şi din care se vede deplina putere ce o primise de la Sacra Congregaţie de a putea face acest lucru.

Am rămas la Iaşi până la 24 august 1740, predând acea limbă părinţilor bacalaureaţi Grizi şi Madrelli [45] şi fra⟨telui⟩ Gaspar [46], călugărul convers al părintelui prefect Lisa, m-am întors apoi din nou la misiunea din Răchiţeni, unde a trebuit să pun să se refacă aproape din temelie casa, pivniţa, grădina şi biserica ce fuseseră toate distruse şi prădate de ostaşi ruşi, împrejmuind totul cu un gard nou şi puternic şi înzestrând biserica cu ⟨unele⟩ obiecte de cult.

Şi biserica din Tămăşeni a fost înzestrată de mine..., am adus toate aceste lucruri din Polonia, de la unii nobili binefăcători de care mă legasem în acel scurt timp cât rămăsesem cu ei.

Şederea mea în aceste locuri ale misiunilor a durat până în august 1741; chiar în această lună a venit din Polonia în Moldova monseniorul Jezierski [47], episcop de Bacău, spre a-şi vizita dioceza şi tocmai atunci au fost trimise părintelui prefect Lisa de către părintele Madreli — care se întorsese în Transilvania pentru a sluji de capelan doamnei contese Kálnoky [48] — scrisorile Sacrei Congregaţii prin care mi se făcea cunoscută dorinţa stăpânului nostru Benedict XIV [49] să vin la Roma ca misionar mai vechi şi mai cunoscător al acelor ţări spre a informa pe Sanctitatea Sa asupra stării adevărate a acelor misiuni..., dacă nu aş fi fost oprit de pomenitul episcop care mi-a spus înaintea întregii comunităţi catolice din acele ţinuturi că el se va duce în persoană la Roma, după vizita ⟨sa apostolică⟩ şi că el însuşi va informa pe Sanctitatea Sa şi Sacra Congregaţie asupra adevăratei stări a misiunilor care alcătuiau, în Moldova, biata sa dioceză....

---

[44] *Giuli* (lat. denarino), monedă numită de italieni după numele papei Iuliu II.

[45] Francesco-Maria Madrelli, misionar şi viceprefect (1742) după Giacinto Lisa, autor al unei gramatici în limbile latină şi română şi al unui dicţionar.

[46] *Gasparo da Trieste, laico compagno.*

[47] Stanislas Raimondo Jezierski, episcop de Bacău.

[48] *Calnocchi*, Contesa Agnés Kálnoky era soţia contelui Bartolomeo Ferrati, medicul domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti, care se retrăsese în 1731 la Şarfalău. Contesa Kálnoky înfiinţase o reşedinţă pentru misionarii care se refugiau în Transilvania în timp de război şi ţinea întotdeauna un misionar din Moldova, având încuviinţarea Congregaţiei de Propaganda fide.

[49] Benedict XIV, papă (1740—1758).

www.dacoromanica.ro

GIOVANNI MARIA AUSILIA

(1700—post 1745)

Giovanni Maria Ausilia, minorit conventual, s-a născut la 1700 la Palermo în Sicilia. A fost superior în mai multe mănăstiri din Sicilia şi a avut rol de conducere în comunitatea catolicilor din Moldova. Vine în această ţară, trimis de Propagandă, în 1742, şi curând — în lipsa unui prefect — i se încredinţează postul de viceprefect al provinciei ⟨franciscane⟩ a Moldovei; poate să se intituleze deci, preşedinte al misiunilor din Moldova. A deţinut această demnitate până la sfârşitul anului 1746.

În această calitate, Ausilia, răspunzând în 1745 la un chestionar tip de 90 de întrebări, a prezentat pe larg şi sub multiple aspecte situaţia catolicismului în această ţară, de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Este unul din documentele cele mai bogate în informaţii. Se găsesc, alături de ecourile neînţelegerilor din sânul clerului catolic din Moldova şi de câteva noţiuni destul de sumare despre ţară şi domn, o seamă de ştiri importante despre raporturile dintre catolici şi ortodocşi, despre atitudinea domnului faţă de misiunile catolice etc. Se stăruie îndeosebi asupra spiritului de toleranţă pe care-l găseau catolicii în Moldova cu interzicerea însă a oricărei acţiuni de convertire a ortodocşilor şi se scoate în evidenţă locul pe care-l ocupă limba română în comunităţile catolice din această ţară.

Deosebit de interesante pentru folclor sunt informaţiile în legătură cu practicile superstiţioase împrumutate de catolici de la populaţia ortodoxă, ca de pildă măsurile luate pentru a păzi casele de venirea Sburătorului.

Despre conflictele lui Ausilia cu iezuiţii, care nu apar totuşi în acest raport, avem un ecou în afirmaţia unui anonim, desigur iezuit (cf. „Ungrisches Magazin", 1783, vol. III, p. 91, n. 1), că acesta ar fi aruncat excomunicarea asupra a patru iezuiţi chemaţi de Constantin Mavrocordat din Transilvania şi Ungaria în 1743 pentru instrucţia fiilor săi. Domnul, silit de „popor" să-i concedieze, ar vrea să alunge misiunile Propagandei din ţară, dar pentru ele intervin iertător iezuiţii (!).

În mod impropriu se spune că Ausilia *ar fi aruncat excomunicarea* asupra acelor iezuiţi. În realitate el a declarat că ei ar intra automat sub excomunicarea papală care întărea privilegiile acordate franciscanilor de papii anteriori.

Raportul lui Ausilia a fost publicat de Gh. Călinescu în „Dipl. Ital.", Roma, vol. I (1925), p. 183—198.

SITUAŢIA BISERICII CATOLICE ÎN MOLDOVA [1]

⟨1745⟩

p. 183 1. Provincia Moldova are în lungime 144 de mile italiene şi în lăţime 136; primele se parcurg în 72 de ore, cele din urmă în 68 de ore . . .

[1] Traducerea s-a făcut după textul italian publicat în „Dipl. Ital", Roma, vol. I, 1925, pp. 183—198.

www.dacoromanica.ro

2. Regiunea nu e sălbatică, nici prea muntoasă, e destul de lesne de cutreierat de către misionari, fiind acolo poduri mari, câmpiile sunt frumoase; în ţară intră 5 mari fluvii anume: Nistrul, Siretul, Moldova, Prutul şi Bistriţa...

3. Provincia nu e prea sterilă, nici prea săracă, ci are hrană în cantitate potrivită şi are din belşug porumb, mei, orz, grâu şi lăpturi, încât rar se taie vite şi oi.

4. În prezent, se trăieşte în pace, fără teamă de soldăţime, cu toate că primejdia de război e permanentă din cauza vecinătăţii Ungariei, Moscoviei şi Poloniei. Primejdia vine mai ales din partea turcilor, care cutreieră mereu această provincie şi fac incursiuni în ea şi nu pot fi împiedicaţi, fiind a lor ţara cu toate că e doar tributară. De asemenea mai pătimeşte şi din cauza robirilor pricinuite de incursiunile tătarilor...

5. Ţara are legături de comerţ cu Transilvania şi Ungaria şi Polonia, unde vinde miere, ceară, lână, cai, vite, ceea ce ar da putinţa misionarilor de a o cutreierea mai uşor, deşi uneori nu fără primejdie de tâlhari şi duşmani ai credinţei....

Stăpânirea şi limba ţării

p. 184

7. Ţara este sub stăpânirea Porţii otomane... căreia îi dă un tribut anual de 450 de pungi.

8. Limba absolut necesară pentru ca misionarii să poată fi înţeleşi este cea românească sau moldovenească; nu e nevoie de cea ungurească, deoarece ungurii din această provincie, fiind născuţi în Moldova, învaţă mai întâi limba ţării ⟨adică⟩ pe cea moldovenească şi apoi (numai) întâmplător pe cea ungurească; aşa că dacă s-ar îngădui preoţilor unguri să intre în această provincie, ar fi ca şi când ai sădi o pepinieră de zâzanie, pentru certurile şi neînţelegerile care ar urma. Nici S. Congregaţie de Propaganda Fide n-ar avea linişte din cauza neîncetatelor plângeri pe care le-ar face unii împotriva celorlalţi şi totodată preoţii unguri, necunoscând limba moldovenească, n-ar putea să-şi îndeplinească, cum se cuvine, îndatoririle de misionari; concluzia este deci, că în această provincie nu este necesară limba ungurească. Aceasta cu atât mai mult cu cât ea piere tot mai mult cu fiecare zi; am observat în câteva sate că acea limbă dispare, nemaifiind tineri care s-o ştie. Astfel încât îmi pare nimerit şi necesar ca în Colegiul apostolic din Assisi...să fie pus un lector de limba românească sau moldovenească dintre misionarii întorşi din această provincie în Italia, pentru folosul şi instruirea potrivită a tineretului, aceasta fiind singura limbă necesară în toată ţara, pentru folosul credincioşilor şi progresul misiunilor apostolice...

Sediile misiunilor şi numărul credincioşilor

9. Sediile misiunilor în această provincie sunt următoarele: Iaşi, Fărăoani, Grozeşti, Trotuş, Sperieţi, Sănăoani, Teţcani [2], Gherăeşti, Baia, Răchiteni, Tămăşeni, Agiudeni, Cotnari, Călugăra [3], Trebeş [4], Bacău,

---

[2] *Toschano*, jud, Bacău, *Bireşti*, sat, *Rekelteno*, sat, *Damasceno*, sat, *Giudeno*, Adjudeni, toate în jud. Neamţ.

[3] Sat, jud. Bacău.

[4] *Trebis*, sat, jud. Bacău.

www.dacoromanica.ro

Huşi, Bârlad, Ciubărciu [5], Galaţi, Stăuceni [6], adică Hotin [7]. Toate localităţile pomenite mai sus aparţin de diocesa Bacău, aceasta fiind singura episcopie în această provincie.

10. Localităţile principale şi de mai mare însemnătate pentru misiuni şi mai la îndemână pentru ajutorarea nevoilor spirituale ale acestor creştini catolici sunt: Iaşi, Fărăoani, Săbăoani, Răchiteni, Călugăra, Grozeşti, Huşi, Galaţi şi Stăuceni.

11. Dregătorii care cârmuiesc ţara îşi au reşedinţe în oraşele mai de seamă ale ţinuturilor [8]... Serenissimul principe de acum al Moldovei se numeşte Ioan Mavrocordat [9] de Scarlati [10], îşi are scaunul în Iaşi, capitala întregii provincii. Ispravnicii, adică judecătorii principali, care trebuie să judece pricinile ivite, îşi au reşedinţa în următoarele oraşe: Suceava, Neamţ, Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui, Fălciu, Vaslui, Orhei, Soroca, Iaşi, Dorohoi, Hârlău, Cârligătura, Roman şi Cernăuţi.//

p. 185 12. În fiecare din localităţile arătate la nr. 10, este îngăduită în toată siguranţa activitatea misiunilor, fără vreo împotrivire a schismaticilor.

13. Numărul familiilor catolice în fiecare din localităţile pomenite mai sus este: Iaşi 60 de familii; Fărăoani 140; Grozeşti 30; Trotuş 11; Sperieţi 3; Săbăoani 90; Gherăeşti 13; Baia 12; Răchiteni 56; Tămăşeni 40; Agiudeni 15; Cotnari 9; Călugăra 42; Trebeş 30; Bacău 12; Huşi 48; Bârlad 12; Ciubărciu 40; Galaţi 11 şi Stăuceni 60 de familii [11].

Practicarea religiei catolice, rit, greşeli şi rătăciri

16. Este îngăduită de către Serenissimul principe care domneşte în această provincie, de către mitropolit, episcopi şi alte feţe bisericeşti ale ţării, totala exercitare a religiei catolice, ⟨adică⟩ administrarea sacramentelor, predicarea cuvântului lui Dumnezeu, dar numai pentru catolici, calvini şi luterani, nu şi pentru păgâni şi grecii schismatici; iar dacă vreunul din aceştia ar asista în ascuns la predicile ⟨noastre⟩, ar fi împiedicat să tragă vreun folos de aici, căci preoţii lor amintiţi mai sus nu-i lasă să treacă de la legea lor la ritul catolic; iar dacă ar primi să intre pe ascuns în tagma noastră, va trebui să se mute definitiv din această provincie, fie în regatul Ungariei, fie în Republica Poloniei, deoarece de îndată ce ar fi descoperit, ar fi pedepsit în toate chipurile: ar fi închis, bătut, amendat, dacă până în cele din urmă nu ar fi înecat în râu (!); pe lângă aceasta, ei prigonesc pe misionarul care l-a făcut să-şi părăsească legea, îl încarcă cu amendă în bani, îl arestează în numele stăpânirii, îl ciomăgesc, îl pun în cătuşe în închisorile stăpânirii.

[Urmează superstiţiile practicate de credincioşii catolici, credinţe greşite din cauza ignoranţei şi a influenţei schismaticilor].

[Rătăciri şi eresuri].

---

[5] Sat, raion Oloneşti, în Republica Moldova.

[6] *Stoicani*, sat la sud de Hotin, în Republica Ucraina.

[7] *Utino*.

[8] *Supreme città da Zenutti*.

[9] Domneşte de la 1743 la 1747.

[10] *de Stirlik* (!).

[11] De observat numărul de 734 de familii catolice, faţă de cel de 1 270 de familii din raportul lui Manzi din 1743.

www.dacoromanica.ro

18... Mai este printre ei câte unul care susţine că Dumnezeu este cel ce dezlănţuie urgia, căci ⟨fiind⟩ atotputernic, ar putea să o împiedice; un altul zice — dar din neştiinţă şi nu cu răutate — că şi schismaticul se poate mântui cu religia sa, căci numai Dumnezeu ştie cum trebuie să fie cele ale credinţei şi nimeni altul; Dumnezeu ştie dacă noi oamenii, făcând o faptă rea, această faptă e bine sau rău făcută; Dumnezeu a dat oamenilor legile lor, iar cine ţine legea lui, nu poate să greşească; Dumnezeu e de vină, Dumnezeu a voit aşa, Dumnezeu a hotărât aşa prin acele legi amintite, Dumnezeu e răzbunător... Ei mai spun că părintele misionar nu a fost la curtea lui Dumnezeu şi unii din ei nici nu ştiu nimic despre ordinul lor şi despre cele ale credinţei. Acel ce are noroc e iubit de Dumnezeu, şi nu cel ce e sărac şi nenorocit. // Acestea p. 186
şi altele asemenea acestora le îndrugă cu prezumţie şi neştiinţă mai practicând şi unele lucruri ce desconsideră religia: căci unii se folosesc de anumite semne şi rugăciuni rânduite de biserică pentru folosul sufletelor... amestecându-le spre primejdia sufletelor lor cu vrăji, descântece de desfacere a vrăjilor, farmece şi faceri de petrecanie [12] şi le mai folosesc şi altfel făcând cu excrementele unor animale spurcate semnul crucii repetat de nenumărate ori pe la ferestre şi la uşi ca să gonească, cum zic ei, pe zburător [13]; sunt foarte mult dedaţi la credinţă în visuri; atât de mult le tălmăcesc [14] ca fiind adevărate încât unii ajung chiar proşti la minte şi nătărăi; unii din ei ţin obiceiul să nu dea nimic afară din casa lor în zilele de luni, miercuri şi vineri, de frică să nu iasă vreo pagubă şi prejudiciu. Pe morţi obişnuiesc să-i îngroape cu hainele cele mai bune şi mai cuviincioase, în credinţa că aşa trebuie să se înfăţişeze aceştia înaintea feţei lui Dumnezeu. Unii cred că ceea ce dau de mâncare de sufletul morţilor lor vor avea pe lumea cealaltă de mâncare întocmai şi tot atât şi aceşti morţi. În sfârşit, dacă parohul nu este cu mare băgare de seamă, unii încearcă să pună în mâna mortului vreo monedă atunci când îl pun în groapă, pentru ca să-şi plătească trecerea cu acea monedă. Rătăciri care dispar din zi în zi, mai sunt şi faptul de a lua parte la praznicele moldovenilor, unde după terminarea ospăţului ei se roagă pentru moldovenii răposaţi săltând şi jucând, ca şi în sărbătorile noastre solemne, unde joacă tineri şi tinere şi au şi un loc anume pentru joc şi merg cu încuviinţarea părinţilor lor şi acolo îşi schimbă inelele de logodnă [15], făgăduindu-şi să se căsătorească în curând: şi ceea ce e mai rău e că flăcăul schimbă inel cu două sau trei fete deodată, deşi acest lucru se întâmplă destul de rar (!). Mai joacă încă şi prin cârciumi, aceste rătăciri fiindu-ne cunoscute, ele sunt tot mai mult stăvilite de noi... Paguba şi pierderea principală e că în timpul acestor reuniuni [16] catolicele noastre fug cu moldovenii şi de cele mai multe ori consimt să treacă la ritul ortodox al moldovenilor pentru a se căsători cu ei. Am intervenit de mai multe ori la acest mitropolit [17], dar cum... nu este dreptate adevărată mi-a răspuns că aşa cum noi nu admitem în ce ne priveşte că ai noştri să treacă la

---

[12] *Con stregarie, rompimenti d'incantesimi, maleficii e veneficii.*

[13] *Lo spirito volante.*

[14] *Se gli prefigono per cosi veri.*

[15] *l'anello di fedeltà.*

[16] *Conversazzioni.*

[17] În 1745 era mitropolit Nichifor Grecul sau Peloponezianul (1740—1750).

www.dacoromanica.ro

ritul lor, tot aşa şi ei în temeiul faptului că sunt aici stăpâni [18] vor primi pe toţi catolicii care cu acest prilej vor voi să se facă moldoveni (ortodocşi).

[Împotriva acestor abateri nu ajung doar monitiunile şi pedepsele de care dispunea biserica lipsită de braţ secular... întrucât domnul a oprit asemenea pedepse. Declarantul s-a adresat către marele logofăt [19] ca să-şi apere acolo dreptul său de pedepsire. A reclamat, a expus motivele sale în scris şi din gură ...., dar i s-a răspuns că nu vrea domnul].

Dar mai mult ca aceasta. De multă vreme dăinuie obiceiul ca domnii să conceadă tuturor misionarilor o carte de scutire ca să nu li se ia
p. 187 caii pentru // poştă, dar de cinci-şase ani încoace ei nu mai vor să confirme această scutire.

Misionarul nostru, părintele Giovan Battista Vanucci mergând călare la Bârlad pentru a împărtăşi Sfintele Taine, a fost atacat pe drum de turci şi de ţărani, care i-au luat calul, a fost rău lovit, i s-a smuls barba, a fost călcat în picioare, faţa sa ajunsese ca a unei arătări şi a fost lăsat ca mort, iar apoi a fost cuprins de o boală ce nu iartă şi de aceea, pentru ca să se inspire ceva respect prin sate, după 13 zile de judecată stăruitoare în faţa domnului, a obţinut ca vinovaţii să fie bătuţi în Hotin şi să-i fie restituit calul. Şi cu toate acestea, nu s-a putut dobândi acea carte de scutire şi nici îngăduinţa de a ţine în slujbă trei oameni de fiecare misionar cu scutire de taxă... [în virtutea firmanului sultanului [20]]. Am fost aduşi în aşa stare de mizerie, încât nu avem nici dascăl [21], nici servitori în slujba sufletelor şi în aşa hal că suntem nevoiţi cu ruşine să trecem de la biserică la grajd pentru a îngriji caii, fiind trataţi, în ce priveşte împovărările dărilor, ca cei din urmă dintre oamenii de rând, cărora nu li se dă nici o uşurare, silindu-ne să plătim şi taxă pentru cai. [Să se intervină la Constantinopol... sunt în mare lipsă, iar de la locuitori se primeşte drept milostenie un „quatrino" întrucât nici ei nu au nici pentru nevoile lor].

p. 188

Biserici

25. În provincia Moldovei bisericile catolicilor sunt următoarele: înăuntrul unor locuri locuite 18; în afara locurilor locuite 2.

Bisericile schismaticilor care se găsesc în aceleaşi sate în care avem bisericile misiunilor noastre sunt: la Iaşi 55; la Cotnari 1, la Gherăeşti 1; la Baia 2; la Călugăra 1; la Bacău 2; la Fărăoani 1; la Trotuş 1; la Grozeşti 1; la Galaţi 7; la Huşi 2; la Bârlad 7.

Bisericile schismatice ce se află în afară de oricare din satele şi oraşele misiunilor încredinţate nouă; în împrejurimile Iaşilor, la depărtare de două sau trei ore, sunt 12; în împrejurimile Cotnarilor la depărtare de o oră 6 biserici; la o depărtare de o zi, de jur împrejur, sunt peste 50; în împrejurimile Răchiţenilor la depărtare de trei ore 10 biserici; în ale Săbăoanilor pe o distanţă de opt ore de drum nu se găsesc biserici schismatice, în schimb, la o depărtare de o zi se găsesc peste 50 de biserici; Teţcani şi Gherăeşti se află în vecinătatea Săbăoanilor, la aceeaşi depărtare de jur împrejurul acestui sat se află bisericile din Bacău,

---

[18] *Dominanti.*
[19] Mare logofăt al Moldovei în 1745 era Sandu Sturza.
[20] Sultan în 1745 era Mahmud I (1730—1754).
[21] *Magistro di Chiesa.*

www.dacoromanica.ro

Călugăra şi Trebeş, la trei ceasuri depărtare sunt 7 biserici, la 10 ore 20 de biserici; la o depărtare de o oră de Fărăoani 5 biserici, la o depărtare de două ore alte două biserici, la trei ore o altă biserică şi la 6 ore altă biserică. Trotuş şi Grozeşti sunt la o depărtare de două mile, în jurul lor se găsesc, după două ore de drum, 8 biserici. La 3 sau 4 ore depărtare de Galaţi, afară din oraş 8 biserici, apoi la o depărtare de opt ore, alte două biserici, şi la 10 ore depărtare o altă biserică; la 15 ore de Ciubărciu 6 biserici. În împrejurimile Huşilor 8 biserici la distanţă de 3 ore, şi alte 22 la o depărtare de o zi; La 5—6 ore de drum de la Bârlad se găsesc 30 de biserici... [Numărul bisericilor ortodoxe risipite în toată provincia se ridică la 2 500].

27. Hramul bisericilor noastre: Iaşi — neprihănita zămislire a Fecioarei Maria; Răchiţeni — Sf. Anton de Padova; Tămeşeni — Sf. Ioan botezătorul; Cotnari — Prea fericita Fecioară cu hramul Adormirii; Săbăoani — Sf. // Arhanghelul Mihail; în Baia sunt două biserici, dar p. 189
fiind dărâmate, nici populaţia şi nici eu n-am putut să-i aflăm hramul; Călugăra — Sf. Apostol Andrei; Bacău — Sf. Nicolae; Trebeş — Buna Vestire; Fărăoani — Sf. Anton de Padova; Trotuş — Sf. Maria; Grozeşti — Sf. Anton; Galaţi — Sf. Nicolae; Huşi — Sf. Anton de Padova; Bârlad — Prea fericita Fecioară; Ciubărciu — Adormirea (Sf) Marii; Stăuceni — adică Hotin — cum nu avem biserică, misionarul face slujba într-o casă şi deci nu are hram. Afară din satul Săbăoani, la depărtare de o jumătate de oră — ⟨e biserica cu hramul⟩ Sf. Francisc. De asemenea aceea din Fărăoani la aceeaşi distanţă ca cea arătată mai sus la sus-numita ⟨biserică⟩ Sf. Francisc [22] este închinată sufletelor din Purgatoriu. Mai este şi în Trotuş o altă biserică, dar fiind de multă vreme distrusă şi părăsită, nu i se cunoaşte hramul.

28. Bisericile amintite sunt toate parohii.

30. Bisericile amintite mai sus sunt toate din lemn, afară de cinci care sunt de piatră; adică la Cotnari, la Baia 2; la Săbăoani 1; la Trotuş 1.

Bisericile misiunilor noastre apostolice, care se găsesc în cea mai bună stare sunt următoarele: Răchiteni; Săbăoani; Călugăra; Trebeş; făcută din nou de părintele Frontali; Fărăoani; Trotuş, clădită de curând de părintele Frontali; Grozeşti; Bârlad; Huşi, restaurată de părintele Vannucci, care pentru a o pune la adăpost de orice neajunsuri princinuite de turcii şi tătarii din apropiere, care îşi băgau cu forţa caii în cimitirul bisericii şi în mai multe rânduri dăduseră foc bisericii, nu numai că numitul părinte a înzestrat-o cu toate cele de trebuinţă, dar a refăcut-o ca nouă şi întru cinstea sfintei religii catolice, a făcut un gard de lemn trainic în jurul cimitirului, de un înconjur de o sută de braţe. Ciubărciu, sat în hotarul Bugeacului în Ţara Tătărească de jos, are biserica în cea mai bună stare. Bisericile care au nevoie de reparaţii sunt: Cotnari, o biserică prea frumoasă, care întrece orice altă biserică din provincie şi pentru a cărei reparaţie ni se cer o sută de scuzi; Tămăşeni îşi are biserica în starea cea mai proastă şi nu poate fi refăcută din cauza sărăciei misionarului şi a credincioşilor; Săbăoani ⟨cu⟩ altă biserică de piatră, afară din sat, părăsită şi ruinată, nu poate fi restaurată, nefiind acolo cele necesare [23] la fel, în Baia, alte două biserici de piatră, una încă în stare de a putea fi refăcută, nefiind prea ruinată, cealaltă e distrusă de tot; Trotuş ⟨cu⟩

---

[22] Adică: o jumătate de oră.

[23] *Il conche.*

www.dacoromanica.ro

altă biserică de piatră, care având doar zidurile fără închizătoare [24], a pus boierul schismatic Răducanu [25] cu de la sine putere sare în ea la păstrat; încă din vremea predecesorilor mei, acum un deceniu, biserica din Galaţi a fost distusă de tot, deoarece a fost în mai multe rânduri arsă de moscoviţi şi tătari. Biserica din Bacău, cu toate că este catedrala episcopului are acoperişul de paie, acum se repară de către părintele misionar
p. 190 Frontali. La Fărăoani, afară din sat, acolo unde se îngroapă // morţii, se clădeşte ⟨o biserică⟩ din lemn trainic de către părintele Zingali, spre marea mulţumire a poporenilor. Biserica din Iaşi, cu toate că e de lemn, ameninţă să se năruie curând şi nu poate fi cercetată fără primejdie şi deoarece credincioşilor le e frică să nu se prăbuşească peste ei la timpul slujbei, pentru a se feri de această primejdie, s-a început cu ajutorul lui Dumnezeu o biserică nouă de piatră, a cărei temelie, numai pentru plata meşterilor, se ridică la suma de 250 de piaştri.

[Urmează inventarul odăjdiilor şi a celorlalte obiecte de cult din bisericile amintite].

p. 193

35. Averea bisericilor

Bisericile catolice aparţinând misiunilor noastre apostolice au locuinţa pentru paroh în următoarele locuri: Iaşi, Răchiteni, Săbăoani, Călugăra, unde locuinţa a fost făcută de curând de părinţii Frontali şi Zingali, Fărăoani, Grozeşti şi Huşi. Celelalte biserici anexe n-au locuinţă.

36. Niciuna din bisericile pomenite nu se bucură de veniturile particulare şi proprii, ci toate au fost ridicate fără să dispună de vreun fond şi lăsate în grija lui Dumnezeu.

37. Biserica din Iaşi are în regiunea Copoului şase pogoane de vie, care produc anual 3—4 buţi de vin. În Sperieţi, la o depărtare de 4 zile de Iaşi, mai stăpâneşte o altă vie de patru pogoane şi jumătate, care din cauza depărtării prea mari — după cum raportează părintele Zingali — şi încă din timpul predecesorilor noştri, este în parte părăginită; aceasta a fost donată de către domnul Moldovei, principele Grigore [26], pe motivul că moştenitorii legitimi au plecat din ţară, iar eu, auzind plângerile şi văzând nevoile părinţilor misionari că n-au vin[27], am poruncit în acest an ⟨1745⟩ s-o cultive şi să culeagă recolta pe seama lor... [Cere o confirmare de la forurile superioare]. Via de la Copou a fost lăsată de Martino Tutucha acestei venerabile biserici cu obligaţia de a se face patru liturghii pe an şi slujbele obişnuite pentru mântuirea sufletului său, la mormântul său, cum reiese din testamentul defunctului; pe lângă aceasta, susnumita biserică stăpâneşte opt dughene şi o cârciumă la drumul mare [28], în care se vinde vinul reşedinţei, şi toate aceste dughene când sunt închiriate; se ridică în mijlocie la suma de 50 de scuzi, dar numai rareori se închiriază şi după ce au fost date cu chirie unii dintre chiriaşi nu plătesc ci fug pe ascuns.

Biserica din Huşi are două bucăţi de pământ, fiecare de câte un „starol" [29], cu viţă de vie şi livadă de pruni; una din aceste bucăţi de

---

[24] *Nelle muraglie apperta.*
[25] =Hatmanul Răducanu Rosetti.
[26] Grigore al II-lea Ghica, (1728—1733) şi (1735—1741).
[27] Pentru nevoile slujbei bisericeşti.
[28] *Publica strada.*
[29] *Uno starolo* = circa 40 mp.

www.dacoromanica.ro

pământ am redobândit-o împreună cu misionarul Giovan-Batista Vannucci, cheltuind 15 scuzi, cu procesul judecat la Iaşi în faţa domnului; din produsul ei vor fi celebrate slujbe pentru sufletul lui Dumitru Paloska şi Magdalena Balonti, soţia sa; anual produce şase buţi italiene [30] de vin. Cealaltă bucată de pământ este şi ea dăruită sus-numitei biserici; tot cu îndatorirea de a sluji o liturghie pentru sufletul lui George Baloska, aceasta fiind dăruită de el; produce anual cam patru buţi italiene de vin.

Biserica din Galaţi avea nişte vii şi nişte dughene, dar şi unele şi altele au fost arse, rămânând astfel pământul gol.

Celelalte biserici nu posedă nici un fel de avere nemişcătoare şi astfel n-au nici un venit. Părinţii iezuiţi, neavând o biserică a lor, nu au venituri.

38. Bisericile pomenite mai sus se bucură într-adevăr de bunurile imobile pe care le-am arătat, sunt administrate de părintele prefect şi de misionari, fiecare la misiunea sa unde se află imobilul.

39. Venitul de la pomenitele imobile este arătat la nr. 37; el este luat de părintele prefect în Iaşi şi de părintele Giovan-Batista Vannucci în Huşi.

Episcopii şi reşedinţa lor

40. În această provincie a Moldovei, se află o singură biserică catedrală la Bacău, unde episcopul nu şade deloc [31]. Se numeşte Raimond Jezierski şi e dominican polon.//

41. Sus-numita catedrală, veniturile şi câştigurile ei, se ridică la p. 194
cca. 30 scuzi romani, când sunt cultivate toate pământurile ei.

42. Mensa episcopală hotărât n-are bunuri imobile.

43. Biserica episcopală are câteva imobile în Trebeş şi în Călugăra, care se ridica la cca. 820 de pogoane... Unele din ele sunt livezi cu pomi, altele sunt fâneţe, în acestea din urmă se coseşte fânul, în celelalte se culeg nuci, mere şi alte fructe; se arată lămurit că nu sunt cultivate. În Trebeş, biserica episcopală are 200 de pogoane de pământ „liber", ce sunt în mâinile catolicilor noştri şi sunt cultivate de ei, dar ei nu dau nimic din produse sus-numitei (biserici), căci nu sunt în stare să plătească dijma pentru numitele pământuri, din cauza dărilor foarte grele pe care trebuie să le plătească de foarte multe ori pe an domnului. 600 de pogoane a vândut cu 50 de ani în urmă „fortinamente" (?) [32] împreună cu pământurile sale, Grigoraşcu Criscanul de rit grec schismatic, vornicului lui Ştefăniţă, fiul lui Manoiache, de la care pot fi răscumpărate, restituindu-i-se 110 scuzi romani. În Călugăra este o bucată de pământ mare cam de vreo 15 pogoane, pe care l-a cotropit, fără nici un drept, cu puterea, un boier moldovean, încă în viaţă, cu numele de Răducanu hatmanul, sau conducătorul de oşti al provinciei; au trecut mulţi ani şi în acest timp l-a plantat cu viţă de vie în cea mai mare parte; pentru ca să poată fi redobândită, este necesar să se obţină un ordin riguros al vizirului [33] către actualul domn al ţării, ca să-l oblige să-l dea îndărăt; deşi, trebuie ştiut că pentru a-şi afirma o stăpânire continuă şi-a făcut multe acte false cu mărturii mincinoase.

---

[30] *6 barili di vino ... italiani.*
[31] Stătea în Polonia, în locul lui era un vicar.
[32] Tranzacţie destul de neclară.
[33] Mare vizir în 1745 era Seid Hasan paşa (1743—1746).

www.dacoromanica.ro

44. Episcopul n-are nici un fel de locuinţe în această provincie, şi (chiar) dacă domnul i-ar îngădui aceasta, n-ar putea să aibă, deoarece neavând nici reşedinţă, nici venituri, nu poate să rămână, nici să locuiască în această episcopie a sa, de aceea stă în Polonia.

Călugări

47. Călugării ⟨catolici⟩ din toată provincia Moldovei sunt părinţii minoriţi conventuali ai Sf. Francisc şi iezuiţii.

48. Sus-numiţii călugări trăiesc, primii sub ascultarea părintelui prefect al ordinului lor, iar iezuiţii sub ascultarea şi jurisdicţia spirituală a părintelui lor provincial din Polonia...

49. Conventualii, în această provincie, nu au mănăstiri, nici ospicii, ci numai o reşedinţă în Iaşi şi câteva case în locurile unde se găsesc misiuni; iezuiţii au în Cotnari o casă nelocuită de ei, şi o reşedinţă unică în care locuiesc acum.//

p. 195 50. Reşedinţa prefectului misiunilor este la Iaşi şi e făcută din vălătuci lipiţi cu lut şi humă, cu 6 odăiţe, având bucătăria deoparte, şi o mică magazie? [34], tot de lemn. Reşedinţa iezuiţilor se află de asemenea în acelaşi oraş în imediata vecinătate cu a noastră şi este făcută tot din vălătuci lipiţi cu lut şi humă şi are patru odăi; în interiorul curţii împrejmuite se (mai) găsesc bucătăria deoparte, o căsuţă pentru slugi şi altă odaie în care sunt găzduiţi străinii poloni şi alte două case, una a lui Anton şchiopul şi alta a lui Anton trâmbiţaşul, şi o magazie (?) de lemn, şi ele ţin de cele două case amintite.

Casele în locurile de reşedinţă ale misiunilor, locuite de părinţii misionari, sunt toate din vălătuci lipite cu lut şi acoperite cu paie; la Răchiteni e una cu 2 odăiţe pentru preot şi una pentru servitor; la Săbăoani 2 odăiţe şi una pentru servitor; la Călugăra o odăiţă şi alta pentru servitor, deosebită de aceea a părintelui; la Grozeşti două odăi, una pentru părinte şi una pentru servitor; la Huşi casa are numai o odaie care stă să cadă, fiind lemnele putrede şi un chiler mic tot de lemn. În Galaţi, casa a fost distrusă, fiind arsă de tătari, măcar că acuma şade acolo un preot de mir, şi stă prin învoială prietenească [35].

51. În reşedinţa din Iaşi şed doi preoţi şi anume prefectul cu însoţitorul său; alţi doi preoţi stau în aceea a iezuiţilor, cu câte un servitor pentru fiecare călugăr, adică doi pentru noi ⟨conventualii⟩ şi doi pentru iezuiţi, deoarece ei nu au fraţi conversi [36].

În locuinţa de la Răchiteni stă numai un părinte misionar, care pentru a nu se încărca cu taxele [37] mari ce se plătesc, e nevoit să nu ţină servitor; la fel şi celălalt misionar, care locuieşte în casa din Săbăoani.... care vrând să ţină o slugă scurtă vreme în speranţa obţinerii unei scutiri — cum au mai dat alţi domni antecesorilor noştri, nu numai pentru una, dar chiar şi pentru trei ⟨slugi⟩ — şi neputând să capete iertare ⟨de această plată⟩, cu toate stăruinţele sale, a plătit pentru acel scurt timp cât a ţinut servitor mai mult de 80 de lei ca taxă, fiind silit ca şi alţi misionari să ceară pomană chiar de la schismatici şi nevoit să dea drumul

---

[34] *Cantina.* Poate însemna şi pivniţă, dugheană, baracă.

[35] A *accomodo.*

[36] *Laici* = călugări însărcinaţi cu munci servile.

[37] *Tributi.*

www.dacoromanica.ro

servitorului şi să trăiască fără slugă ca ceilalţi misionari. [Cere să se intervină la vizir pentru ca să poruncească domnului să dea scutirea pe viitor]. În Călugăra e un singur părinte misionar, de asemenea şi în Fărăoani ca şi la Huşi, iar casa din Grozeşti a rămas fără misionar... [Propune trimiterea misionarului Donnola Donnoli, aciuat în casa contesei Ferrati în Transilvania cu un rol doar de paradă].

56. Părintele prefect trăieşte din miluirile [38] ⟨ce revin⟩ reşedinţei, p. 196
dar fără zeciuială din partea credincioşilor; din aceste ⟨miluiri⟩ — când nu se întâmplă ca acuma ca biserica să fie plină de datorii — pot să trăiască doi călugări, adică prefectul cu un alt părinte misionar (ca unii ce) stau sub ochii domnului şi în capitala Iaşi şi (se gândesc) la prestigiul Sf. Misiuni; ceilalţi părinţi din aceeaşi tagmă trăiesc ca apostolii în cea mai mare sărăcie.

Părinţii iezuiţi ar (putea) avea oarecare venituri, dacă ar cultiva cele trei moşii pe care le au în trei locuri deosebite aproape de Iaşi, dar pentru că nu au un peculiu, ei sunt cu totul ruinaţi şi distruşi; şi în Cotnari, de zece ani încoace, n-au cultivat şase locuri de vie, din lipsă de bani, din care cauză s-au pierdut cu toatele. De aici eu conchid că acei părinţi nu au nici un venit şi se ţin cu ajutorul părintelui provincial al lor, care le dă provizii în fiecare an, iar pe de altă parte, numiţii părinţi se duc de două sau trei ori pe an în Polonia, pe la casele magnaţilor şi binefăcătorilor lor, de la care primesc milostenii îmbelşugate.

57. Superiorul părinţilor conventuali se numeşte Fra Giovanni Francesco Maria Ausilia, în vârstă de 45 de ani, din Sicilia de la Palermo, teolog cu totul exemplar; Fra Giovanni Battista Vannucci, de 33 ani de la Cortona, în Toscana, teolog şi călugăr exemplar; Fra Antonio Maria Taruggi din Monte Pulciano, în Toscana, de 30 ani, teolog; Fra Bartolomeo Frontali în vârstă de 30 ani, din Brisighela în Bolonia, teolog; Fra Bonaventura Maria Giovanninetti de 30 ani, din Banio, în Bologna, teolog; Fra Donnolo Donnoli de 28 de ani, din Monte Alcino, în Toscana, teolog; Fra Antonio Maria Zingali, de 31 de ani, din Traina, Sicilia, teolog; Fra Basilio Frenck, de 42 de ani, din Mociu [39], Transilvania, teolog, care împreună cu toţi ceilalţi părinţi din ordinul nostru duc o viaţă sfântă şi exemplară. Superiorul părinţilor iezuiţi se chiamă părintele Giovanni Regarski, de 43 ani, prusian din Polonia, teolog „a quarto voto" [40]; părintele tovarăşul său se chiamă Francesco Parzochovski de 44 ani din Polonia-Mică, de asemenea teolog „di quarto voto" amândoi călugări buni şi exemplari.

Călugări şi misionari

58. Părinţii misionari trimişi aici de Sf. Congregaţie de Propaganda Fide sunt: Fra Giovanni Francesco Maria Ausilia, superior; Fra Gianbattista Vannucci; Fra Antonio Maria Taruggi; Fra Bartolomeo Frontali; Fra Bonaventura Maria Giovanninetti; Fra Donnolo Donnoli şi Fra Antonio Zingali. Misionarii trimişi cu mijloace de ale episcopului

---

[38] *Limosine*, cf. mai jos punctul 61 din chestionar.

[39] Sat în jud. Cluj.

[40] Adică pe lângă cele trei legăminte călugăreşti, un al patrulea de a se deda învăţământului.

www.dacoromanica.ro

sunt: părintele Basilio Frenck, minorit conventual, părintele Giovanni Regarski şi părintele Francesco Parzochovski din Compania lui Isus (= a iezuiţilor).//

p. 197 59. În privinţa timpului de când se află la misiunea din Iaşi Fra Gio. Francesco Maria Ausilia, acesta merge pe al patrulea an; Fra Gio. Battista Vannucci este în anul al şaselea; Fra Antonio Taruggi şi Fra Antonio Zingali merg pe al patrulea an. Părintele Vannucci a stat doi ani şi jumătate în Fărăoani, un an în casa contesei Ferrati [41] şi restul anilor amintiţi a stat şi şade şi acuma la Huşi. Părintele Taruggi a stat puţine luni în casa acelei doamne contese — 3 luni în Răchiţeni şi restul în Săbăoani, unde şade şi acuma. Părintele Giovanetti a fost întotdeauna aşezat în Răchiteni. Părintele Frontali un an în Grozeşti şi restul timpului în Călugăra unde stă. Părintele Zingali a fost întotdeauna aşezat în Fărăoani. Părintele Donnoli a fost 4 luni în Răchiţeni şi restul timpului arătat în casa contesei Ferrati. Basilio Frenck merge pe al treilea an de când stă aici în Iaşi, în slujba domnului atât a celui de acum [42] cât şi a fostului [43] domn. Părintele Regarski merge pe cel al 12-lea an, părintele Parzochovski merge pe al doilea an.

60. [Despre activitatea misionarilor] (între altele) se sârguiesc ca în zilele de sărbătoare să tâlcuiască „ad litteram" în limba moldovenească Evanghelia zilei.

61. Era obiceiul să se dea milostenie pentru oboseala misionarilor, la administrarea sacramentelor: pentru botez 3 baiochi [44], pentru nuntă 10, pentru slujba liturghiei citite 10, iar a celei cântată 15, pentru înmormântare 4 baiochi; acum însă, din cauza prea marilor calamităţi şi a sărăciei, sunt foate puţini aceia care mai dau milosteniile arătate.

62. [Sunt activi, etc.] ...aleargă şi prin munţi unde stau ascunşi unii catolici care nu pot plăti birul.

63. Părinţii misionari trag din îndeplinirea misiunilor un câştig mic, dar îngăduit, de două baniţe [45], de fiecare casă, constând din puţin grâu, porumb, mei şi alte grâne de prea puţin preţ, care se strâng, se păstrează pentru hrana proprie, pentru folosul călătorilor, pentru cai, găini, deoarece cu această gospodărire, părinţii noştri de prin sate, mănâncă şi câte puţină carne; în sfârşit, ce mai rămâne se vinde — ⟨ceea ce e foarte rar⟩ — şi la un preţ de nimic.

64. Actualul vice-prefect [46] înainte de a veni în Moldova a fost de opt ori superior în mănăstiri din provincia Siciliei (şi) pentru zelul, stima şi prudenţa sa, a fost numit maestru al novicilor în mănăstirea din Palermo

p. 198 ... şi murind părintele Fr. Mandre // viceprefectul, a fost lăsat de acela ca preşedinte [47] în locul lui ...

81. Părintele Basilio Frenck, minorit conventual dintre călugării unguri veniţi în Moldova în anii trecuţi, chemaţi de părintele Francesco Manzi la dorinţa predecesorului [48] actualului domnitor în scaun, a fost înain-

---

[41] În Transilvania.

[42] Ioan Mavrocordat (1743—1747).

[43] Constantin Mavrocordat (1741—1743).

[44] *Baiocchi* — monetă de aramă din statul papal în valoare de un *soldo* = 5 centesimi.

[45] *Staia.*

[46] = Ausilia, autorul raportului.

[47] *Presidente in capite.*

[48] Constantin Mavrocordat (1741—1743), predecesorul lui Ioan Mavrocordat.

www.dacoromanica.ro

tat maistru de şcoală, pentru a instrui în limba latină tineretul schismatic, (primind) patru ţechini ungureşti ca leafă pe lună, şi încă 30 de ţechini ungureşti cu prilejul sărbătorilor Crăciunului, Bobotezii şi Paştilor, când un învăţăcel de-al său recită în faţa domnului un scurt panegiric. În clipa de faţă, domnul de acum preţuind puţin cartea, această şcoală este aproape cu totul pierdută, căci mai înainte erau peste patruzeci de învăţători, iar acum au mai rămas doar vreo şase până la opt, fiind această şcoală în Iaşi, unde se găsesc şi alte şcoli într-o mănăstire de greci schismatici.

[Urmează consideraţii despre nevoile spirituale ale comunităţii catolice].

www.dacoromanica.ro

ANTONIO BECICII

(? — post 1748)

Antonio Becich, episcop catolic de Nicopol (1743— c. 1752) a vizitat în mai multe rânduri centrele catolice din Ţara Românească şi Moldova, adresând Colegiului „De Propaganda Fide" unele rapoarte asupra lor, care au rămas inedite, păstrându-se în arhiva Vaticanului. A. D. Xenopol a redat numai în rezumat extrase din „vizitaţia" Ţărilor Române de către Becich în 1745—1746, sub titlul *Extrase din documente culese din arhivul colegiului „De Propaganda Fide" din Roma*, în „Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi", vol. V (1894), p. 549—551. S-a mai publicat un scurt raport expediat de Becich din Bucureşti la 8 august 1748, privind audienţa sa la domnul Grigore II Ghica şi starea catolicilor din ţară (Gh. Călinescu, *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVIIe—XVIII*, în „Dipl. Ital.", I, Roma, 1925, p. 200—201, nr. LXVI), precum şi o scrisoare adresată tot din Bucureşti, la 1 februarie 1749, internunţiului Austriei la Poartă, Heinrich von Penklern, cerându-i să stăruie pe lângă Curtea din Viena pentru acordarea unui ajutor contelui Nicolae Rosetti, trecut la catolicism şi fervent apărător al intereselor imperialilor în ţările noastre (Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 609, nr. CCCXLIII).

Relatările lui Becich cuprind, în afara datelor privind coloniile catolice din Moldova şi Ţara Românească, şi anumite ştiri — mai puţin cunoscute din alte izvoare — cu privire la intenţiile domnului Constantin Mavrocordat de a stimula învăţământul superior la Bucureşti, prin crearea unui colegiu, condus de iezuiţi, unde tinerii să poată învăţa „ştiinţele omeneşti şi dumnezeeşti" în limbile greacă şi latină.

În rest aprecierile sale politice sunt minore, Becich nutrind ostilitate faţă de lumea ortodoxă şi de Rusia, pe care le ponegreşte, şi sprijinind pe cât putea, încercările Austriei de a-şi consolida poziţiile în ţările noastre.

De Becich s-a ocupat şi Francisc Pall, în studiul *Date noi despre istoria Bucureştilor la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti, vol. IV (1966), p. 25—34.

VIZITAŢIE ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA [1]

1745

p. 549 Oraşul Bucureşti e capitala ţării în care stau domnul grec[2] cu Curtea sa strălucită şi cu mitropolitul tot grec[3] şi cu doi sufragani. Oraşul e frumos, îmbelşugat în toate, alcătuit din 10 000 de case şi aşezat în mijlocul unui

[1] După fragmentele traduse de A. D. Xenopol, în „Arhiva, soc. şt. şi lit. din Iaşi", V (1894), p. 549 şi urm., cu unele modificări.

[2] Constantin Mavrocordat, în a patra domnie (1744 iul.—1748 apr.).

[3] Neofit I Cretanul (1738—1754).

www.dacoromanica.ro

şes foarte întins, prin care curge un râu [4], puţin deosebit de Tibru, în lungime. Are minunate zidiri şi optzeci de biserici cu turnuri, clopotniţe, slujite de vreo mie de clerici greci. Oraşul e împodobit pe dinăuntru şi pe din afară de grădini cu tot soiul de fructe. Sunt aici 500 de negustori turci, dar ei nu pot nici să se aşeze statornic, nici să-şi aibă moscheele sau hogii lor. Se află numai 12 familii catolice care numără 50 de suflete mai cu seamă două familii nobile catolice: Rosetti [5] şi Kalnoki [6] din Viena: mai sunt apoi alţi catolici din Veneţia, Padova, Corfù şi din Polonia, care slujesc ca secretari, medici şi însoţitori (?) [7]. Domnul caută să capete doi iezuiţi sau doi misionari pe seama lui, spre întemeierea unui colegiu, unde tinerii să poată învăţa ştiinţele omeneşti şi dumnezeieşti în limba latină şi în cea vulgară.

[Episcopul vizitator a fost introdus la Curte de către Nicolae Rosetti, dregător de seamă, trecut la catolicism[8], care a făcut ca domnul să primească pe episcop cu mai multă cinste chiar decât pe mitropolit. Constantin Mavrocordat // îl reţinu două ore vorbind cu el în limba italiană despre p. 550
Roma, Italia şi alte puteri europene, arătându-se ca un adevărat catolic, supus papei[9] (!)] E cu neputinţă de povestit toate însuşirile acestui domn, pietatea şi bunătatea lui, cunoştinţele lui în toate treburile sacre şi profane, pe care le ştie toate pe degete [10]. Cunoaşte toate locurile din Sfinţii Părinţi şi nu face altceva decât citeşte şi discută cu eleganţă în limba obişnuită şi în latină [11]. [Domnul spune episcopului că ar dori să aibă doi iezuiţi sau doi misionari ca învăţători pe lângă doi copii [12] ai săi mai mici. Îmbolnăvindu-se episcopul, domnul i-a trimis de îndată doi doctori ai săi, cu diplomă de la Padova care l-au pus iarăşi pe picioare].

[Episcopul Antonie Becich scrie din Bucureşti la 1 octombrie 1746 p. 551
Colegiului „De Propaganda Fide", că a fost primit, după optsprezece zile de aşteptare, în audienţă la domn, cu care a vorbit despre înfiinţarea unei şcoli în Bucureşti].

RAPORT [13]

1748, august 8, Bucureşti

[Episcopul de Nicopol Antonio Becich, amintind Propagandei despre p. 200
trimiterea unui raport anterior în legătură cu evenimentele petrecute la Constantinopol, în Bulgaria şi în Ţara Românească şi cu noul domn, Grigore II Ghica [14], dă seama de situaţia catolicilor din Ţara Românească şi de atitudinea domnului faţă de catolicism].

... Am luat legătură cu părintele provincial al Provinciei Bulgaria şi acum el trimite din când în când un călugăr de la Râmnic la Craiova

---

[4] Dâmboviţa.
[5] De fapt numai contele Nicolae Rosetti.
[6] Anume contesa Agnés Kálnoki, soţia doctorului Bartolomeo Ferrati (pentru care, vezi *Călători*, VIII, p. 399).
[7] *ugittori* (?)
[8] Asupra lui, vezi Şt. D. Grecianu, *Contele Nicolae Rosetti*, Bucureşti, 1903, 50 p.
[9] Benedict al XIV-lea (1740—1758).
[10] *Ad unguem*. De fapt sensul adevărat e până la ultima limită.
[11] *Nell'idoma volgare e latino*. Limba obişnuită poate să însemne aici greaca sau italiana.
[12] Dimitrie şi Alexandru (acesta din urmă viitorul domn al Moldovei 1782—1785).
[13] Traducerea s-a făcut după textul italian publicat în „Dipl. Ital.", I, p. 200—201.
[14] Grigore al II-lea Ghica (aprilie. 1748 — august 1752).

www.dacoromanica.ro

pentru nevoile spirituale ale bieţilor catolici şi, de asemenea, ia măsuri ca
p. 201 un alt călugăr să fie la Târgovişte // şi un al treilea la Brădiceni [15] pentru ca să nu se stingă cu totul în această întinsă provincie catolicismul greu lovit.

Lăudat să fie cerul ! La Craiova, doi calvini au trecut la sfânta noastră religie şi aici la Bucureşti, patru, două femei şi doi bărbaţi, precum şi o armeancă ce practica în public cultul ortodox.

Deocamdată domnul acesta se poartă bine cu toţi şi ţine la mine, dându-mi adeseori audienţă. Dacă părinţii ⟨misionari⟩ de la şcolile religioase ar fi rămas aici sub vrednicul domn *dinainte* [16], cu siguranţă că el i-ar fi confirmat şi ocrotit. Dumnezeu să ierte pe acela care a fost cauza plecării lor, căci fie că erau iezuiţi sau misionari italieni, dacă s-ar fi purtat ca nişte simpli misionari necunoscuţi, săraci şi umili, s-ar fi atins scopul dorit spre folosul sfintei noastre religii. Ei voiau ca să se înfiinţeze dintr-o dată şi pentru vecie un colegiu al lor de opt călugări urmărind din prima clipă nişte înlesniri, pentru a spune astfel, ce nu erau cu putinţă [17] ...

... Eminenţa Voastră să binevoiască a trimite acestui părinte provincial al provinciei Bulgaria sau prin părintele său general cinstitul său decret pentru ca toţi fraţii, până la laicii [18], acestora să poarte barbă atâta timp cât vor sta în Ţara Românească şi aceasta sub pedeapsă aspră. Acesta ar fi mijlocul cel mai potrivit pentru a închide gura grecilor, românilor şi turcilor care nu au nici o stimă pentru călugării noştri fără barbă. domnul însuşi mi-a dat a înţelege aceasta, ba chiar nu are de gând să dea audienţă acelor părinţi misionari care nu poartă barbă şi nici nu-i vrea în sala în care se află pentru ca să nu fie luaţi în bătaie de joc şi maltrataţi chiar de grecii înşişi. Şi într-adevăr nu se cade ca unii părinţi misionari să apară până şi fără de mustăţi aici, în vreme ce grecii care se poartă cu barbă sunt respectaţi şi favorizaţi...

...Aştept de doi ani încoace Breva de indulgenţă plenară anuală, pe care am cerut-o de la Sacra Congregaţie prin scrisoarea despre vizitaţia mea în întreaga Ţară Românească, din ziua naşterii Sf. Maria, care e hramul bisericii noastre de la Bucureşti, ceea ce ar însemna că Sacra Congregaţie nu sprijină credinţa acestor enoriaşi. Mai continuă încă în această ţară lipsa de alimente, căci lăcustele distrug toată verdeaţa de pe câmpii, iar mortalitatea bântuie ca şi jafurile tâlharilor. Trăiesc în necontenită primejdie ... etc ...

---

[15] *Bradiceni*, sat, jud. Gorj.

[16] Constantin Mavrocordat în a patra sa domnie în Ţara Românească (1744 —1748).

[17] Urmează în text: *e non da Ap⟨osto⟩li ma da Frati amichi*=(şi nu din partea unor apostoli, ci a unor fraţi amici).

[18] = Fraţii convers.

www.dacoromanica.ro

PAUL JAMJOUGLOU

(? — p. 1773)

Paul Jamjouglou era fiul lui Jamjouglou, secretarul regelui Sucdiei și prim interpret al Legației suedeze la Constantinopol.

Intrat și el în slujba acestei legații — ca translator pentru limbile orientale — Paul Jamjouglou a însoțit în 1746 pe Edvard de Carleson, însărcinat cu afaceri și trimis extraordinar al regelui Frederic I (1718—1751) la Poartă, în călătoria lui de înapoiere la Stockholm. Cu acest prilej a trecut prin Dobrogea și Moldova.

În 1747 Jamjouglou s-a întors la Constantinopol, unde prezența sa e atestată până în 1773. Apoi i se pierde urma.

Este autorul unui jurnal de călătorie, redactat după întoarcerea la Constantinopol, către sfârșitul anului 1747, an când Penkler dobândește titlul de internunțiu, Celsing pe cel de resident (din iulie 1747), iar tatăl lui P. Jamjouglou pe cel de secretar al regelui Frederic I (sfârșitul lui 1747), titluri cu care aceștia apar în corpul relației.

Redactat în limba franceză, jurnalul ne-a parvenit într-o traducere suedeză alcătuită probabil, la cererea lui Carleson. Se păstrează în Biblioteca Universității din Upsala (ms. F. 382) sub titlul: *Denna Journal tillarer Paul Jamjouglou Hans Kungl. Majts af Sverige Translator Linguarum Orientalium A—o: 1749 öfversatt ibran fransöske Originalet pa svenska spraket.*

A fost retradus în limba franceză de C. I. Karadja și publicat în „Revue historique du Sud-Est européen", VII (1930), nr. 1—3, p. 18—34, sub titlul: *Journal du voyage entrepris par Monsieur Paul Jamjouglou de Constantinople à la suite de son Excellence Monsieur Edvard Carleson, Envoyé Extraordinaire de Sa Majesté le roi de Suède près de la Porte Ottomane et conseiller royal, dans l'année 1746 et de l'Hégire, 1759.*

Relația lui Jamjouglou cuprinde date sumare asupra localităților străbătute în cursul trecerii sale prin Dobrogea și Moldova, autorul stăruind mai mult asupra primirii făcute solului suedez de către autoritățile române și de domnul Ioan Mavrocordat (1743—1747) la Iași

RELAȚIA CĂLĂTORIEI PRIN DOBROGEA ȘI MOLDOVA [1]

1746

În ziua de 10 a lunii iulie ⟨1746⟩ și în a 29-a zi a lunii ⟨redjeb⟩, am pornit p. 24
din nou la drum la ceasurile 7 de dimineață. La orele zece eram la Șumla (?) [2]. După ce am prânzit în acest loc am ajuns pe la orele două sau trei

[1] Traducerea s-a făcut după versiunea franceză datorată lui C.I. Karadja și publicată în „Revue Historique de Sud-Est européen", VII (1930), nr. 1—3, p. 24 și urm.

[2] *Uchely* = Șumla, localitate în Bulgaria.

www.dacoromanica.ro

după amiază la Bazargic[3]. Acest oraş este foarte frumos, bine aşezat într-o regiune minunată care dă cei mai buni cai din Turcia europeană. Locuitorii însă sunt răi, fiind în cea mai mare parte ieniceri. Nu e nevoie să fac o descriere mai lungă, ţara fiind bine cunoscută ca şi locuitorii săi. Este adevărat că noi înşine n-am avut a ne plânge de ei, căci ni s-a arătat foarte multă atenţie.

A doua zi, în 11 ale lunii ⟨iulie⟩ şi a treizecea zi a lunii ⟨redjeb⟩, am plecat la orele cinci de dimineaţă şi eram la Cara Agaci [4] la orele zece. După ce ne-am odihnit, ne-am urmat ⟨drumul⟩ spre Giuvenlia[5], unde am ajuns la orele cinci după prânz după ce am străbătut Ali beychiöi [6].

p. 25 În 12 ale lunii ⟨iulie⟩ şi în prima zi a lunii Şaban ne-am// şi pornit la drum încă de la orele cinci dimineaţa.

La orele zece seara am ajuns la Omurcio [7].

Este un sat destul de frumos, unde se găseşte lapte din belşug, dar unde apa este foarte rea, căci nu sunt izvoare în tot ţinutul, ci numai puţuri foarte adânci de unde trebuie să scoţi apa cu burdufuri de piele trase de cai.

În a 13-a zi a lunii iulie şi a doua zi a lunii ⟨Şaban⟩, am părăsit satul pomenit şi deşi drumul nostru trebuia să ne ducă prin Karasu [8] sau prin Ester [9], am fost totuşi siliţi să facem un înconjur, căci în partea aceasta hanurile fuseseră distruse. Am trecut aşadar prin Tariverde[10], unde am sosit la orele trei după amiază.

În 14 ale lunii iulie şi în a treia zi a lunii Şaban am pornit din nou la drum la orele şase de dimineaţă. Am străbătut aceste ţinuturi cu un simţământ de milă căci în ajun chiar, răufăcători dăduseră foc frumoaselor holde cu bucate. Am văzut focul din depărtare. La orele două după amiază eram la Babadag.

A doua zi, 15 ale lunii iulie, şi a patra zi a lunii Şaban am rămas pe loc. Oraşul unde ne aflam este mare şi foarte populat. Aici obişnuieşte să stea marele vizir în timp de război, dacă operaţiunile se desfăşoară prin părţile acestea.

La 16 ale lunii pomenite şi în a cincea zi a lunii ⟨Şaban⟩ am părăsit Babadagul la orele patru dimineaţa pentru a sosi la orele nouă în micul sat Tulcea unde se află un vechi castel care slujeşte de închisoare de rând.

---

[3] *Hadjioglou* = *Pazardjik*.

[4] *Karagatch* = Cara Agaci, sat (azi în Bulgaria).

[5] *Guvemlig* = Giuvenlia (azi Chirnogeni), la nord la Caraomer (azi Negru Vodă), jud. Constanţa.

[6] *Alibeycköi*, adică satul lui Ali bei, dispărut.

[7] *Omourtscho*, fosta comună Valea Seacă (azi Valu lui Traian), jud. Constanţa.

[8] *Karasou*, azi Medgidia.

[9] *Ister* (azi Tirguşor), sat, jud. Constanţa.

[10] *Tangriwerdjköi*, sat, jud. Constanţa.

www.dacoromanica.ro

Am stat la masă acolo, aşteptând să ni se pregătească cele două bărci mari care trebuiau să ne treacă peste fluviul Dunărea, la Ismail.

A trebuit să mâncăm în grabă, de frica de a nu sluji şi noi de hrană mulţimii musculiţelor sau ţânţarilor care ne-au silit să părăsim acest loc cât mai repede cu putinţă. Trecerea Dunării a ţinut cinci ceasuri. Din bărcile noastre am zărit deodată un nor mare şi gros care aproape ne-a ascuns lumina soarelui. Totuşi n-a fost mică mirarea noastră // când am băgat de p. 26
seamă că acest nor era alcătuit dintr-o mulţime nesfârşită de lăcuste, mari cât nişte raci mici sau creveţi. Acest fenomen a durat două ceasuri, fără ca să ne fie cu putinţă de a vedea sfârşitul acestei invazii. Această oaste înaripată pustiise tot ţinutul peste tot pe unde trecuse, nelăsând din recoltă sau din pomi decât paiele şi ramurile. Îndată ce aceste lăcuste au secătuit totul într-un ţinut, ele pornesc mai departe, întocmai ca nişte păsări pentru a-şi reîncepe aiurea distrugerile lor. Ceea ce ne-a mirat şi mai mult este faptul că după ce aceste gângănii au mâncat totul de pe câmp, s-au aruncat asupra bălţilor din lungul Dunării, ne mai lăsând nici o frunză verde pe trestii. Este de neînchipuit ce cantităţi de cereale, orz, grâu şi alte semănături au fost distruse de această invazie într-un timp foarte scurt, deşi gospodarii au făcut totul pentru a scăpa ⟨de ea⟩, dând chiar foc în unele locuri, cu gândul de a goni astfel pacostea care le căzuse pe cap, dar toate străduinţile lor rămânând fără de nici un rezultat, ei au sfârşit prin a se supune voinţei lui Dumnezeu, rugându-l să-i scape de această nenorocire.

La ora şase seara am debarcat la Ismail, un oraş mare şi frumos, foarte populat, cu un port foarte însemnat, unde se aflau atunci o mulţime de vase care mergeau zilnic la Constantinopol, încărcate cu tot felul de alimente. Acest oraş fusese odinioară sub ascultarea domnului Moldovei, dar de mulţi ani turcii l-au luat ei în stăpânire, lăsându-l în folosinţa lui Kâzlar Aga sau căpetenia eunucilor negri. Trebuia să mai adaug că în timpul şederii noastre în acest loc, am fost mâncaţi de ţânţari care erau aşa de mulţi încât abia se vedeau pereţii odăilor noastre.

Pentru a se apăra, locuitorii se slujesc şi de un fel de pânză de păr de cal cu care se acoperă, găsindu-se astfel noaptea în adevărate morminte, pentru a se apăra de înţepăturile acestor insecte.

A doua zi, la 17 ale lunii iulie şi în a şasea zi a lunii ⟨Şaban⟩ am rămas în acest oraş pentru a aştepta pe un boier dintre cei mai de seamă ai Moldovei care trebuie să sosească pentru ca să// primească pe domnul sol [11] în p. 27
numele domnului [12] şi să-l conducă la Iaşi, capitala ţării.

La 18 ale lunii pomenite şi în a şaptea zi a lunii ⟨Şaban⟩, la orele două după amiază a sosit boierul Dumitraşcu Palade [13] însoţit de domnul Arghir[14], căpitanul satului (!) Câşla[15], de doi „postelnici" sau paji ai domnului, unul numit Constantin şi celălalt Ştefan, şi de un uşier[16], un fel de maestru de ceremonii, numit Constantin Halepliu [17]. Îndată ce au sosit, acel boier

---

[11] Édvard de Carleson (1704—1767), fost însărcinat cu afaceri al Suediei la Constantinopol (1734—1746), mai apoi consilier regal şi trimis extraordinar al regelui Suediei la Poartă (1746).

[12] Ioan Mavrocordat, domn al Moldovei (1743—1747).

[13] *Dimitraschko Palady.*

[14] *Arguiré.* E vorba de căpitanul de poştă de la Câşla şi nu de un căpitan al satului cum scrie în această versiune a relaţiei noastre.

[15] *Sultan Kickela* = probabil Câşliţa pe Prut în Republica Moldova, ce nu trebuie confundată cu Câşla la vest de Tulcea.

[16] *Ouchar.*

[17] *Halaply Costandi,* mare uşier al Moldovei în 1746.

www.dacoromanica.ro

însoţit de persoanele pomenite a urat bun sosit domnului sol. I-a dat o scrisoare a domnului, foarte curtenitoare, prin care acesta îl asigura de prietenia sa, înştiinţându-l că va fi foarte bine primit şi alte atenţii de acest fel.

În aceeaşi zi domnul sol a poftit la masă pe aga vizirului, pe boierul pomenit mai sus şi pe căpitan.

A doua zi, la 20 a aceleiaşi luni, şi în a opta zi a lunii ⟨Şaban⟩, am părăsit Ismailul la orele patru de dimneaţă şi am ajuns la orele zece într-un sat de tătari numit Isfanos [18]. După ce am mâncat, am plecat spre Câşla, unde am petrecut noaptea aceasta fiind prima staţie de poştă din Moldova.

La 21 ale aceleaşi luni şi a noua zi a lunii ⟨Şaban⟩ am pornit din nou la drum, la orele 5 de dimineaţă. La orele şapte seara eram la Zărneşti[19].

La 22 ⟨iulie⟩ şi în a zecea zi a lunii ⟨Şaban⟩, am plecat la orele cinci de dimineaţă înspre localitatea vecină numită Fălciu [20], unde aveam de gând să petrecem noaptea. Am sosit spre amiază şi după ce am trecut râul Prut, lângă care se află acest oraş, am fost primiţi de domnul Anghel, căpitan al poştei a doua, la care am fost găzduiţi. El ne-a primit cât mai bine şi ne-a distrat cu o partidă de pescuit, neputând născoci pentru noi alte distracţii.

A doua zi, la 23 ale aceleiaşi luni şi în a unsprezecea zi a lunii ⟨Şaban⟩, la orele patru de dimineaţă, ne-am luat rămas bun de la domnul Arghir care
p. 28 s-a înapoiat la el cu oamenii săi cu toţii foarte mulţumiţi de // dărnicia Excelenţei Sale. Ne-am urmat aşadar călătoria însoţiţi de boier, de domnul Anghel şi de ceilalţi şi ne aflam la amiază la Stănileşti [21], unde am petrecut noaptea.

La 24 iulie şi în a douăsprezecea zi a lunii ⟨Şaban⟩ am pornit la drum la orele patru de dimineaţă. La ora unu după amiază eram la Zberoaia [22], unde domnul Anghel şi-a luat rămas bun de la noi pentru a se întoarce la staţia lui de poştă după ce a primit şi el un dar de la domnul ministru.

La 25 ale aceleaşi luni şi în a treisprezecea zi a lunii ⟨Şaban⟩ am părăsit acest sat la orele şase dimineaţa. Boierul a plecat înainte, deşi trimisese, încă din ajun, un curier către domn pentru a-l înştiinţa de sosirea noastră. Spre amiază, ne aflam cam la o jumătate de leghe de oraş. Ne-am oprit atunci pentru a aştepta sosirea caretei domnului.

După câtva timp, am văzut sosind mulţi ⟨boieri⟩ călare pe cai frumoşi, care veneau să-l primească pe domnul sol. Erau domnii : primul şi al doilea postelnic [23], domnul prim spătar [24] sau scutier al Alteţei Sale Serenisime şi mulţi alţii dintre primii dregători ai Curţii, primul uşier[25] sau mareşalul Curţii şase ceauşi sau maiştri de ceremonie, îmbrăcaţi în stofă de aur, purtând în mână bastoanele de ceremonie din argint, trei sute de seimeni⟨adică⟩ un fel de străjeari, cu ofiţerii lor, trei carete frumoase înhămate cu şase cai minunat împodobiţi. Când tot acest alai a ajuns la o sută de paşi de noi, domnii postelnici şi toţi ceilalţi au descălecat şi au salutat pe

---

[18] Sat dispărut.

[19] *Zernécheti* = Zărneşti pe Prut în Republica Moldova.

[20] În manuscrisul suedez, Fălciu este arătat când ca sat, când ca oraş (nota editorului).

[21] *Stanilechety*, sat, com., jud. Vaslui.

[22] *Zgeroi* = Zgheroaia (după pronunţia moldovenească) sau Zberoaia, sat, jud. Iaşi.

[23] Neidentificaţi.

[24] Mare spătar în 1741 era Toader Paladi.

[25] Nu poate fi vorba aici de marele uşier care venise încă din ziua de 18 în întâmpinarea solului.

www.dacoromanica.ro

domnul sol, în limba italiană, rugându-l să ia loc într-una din carete care era cea mai frumoasă, fiind cea pe care însuşi domnul o folosea de obicei în zilele de mari ceremonii.

După ce s-a suit ministrul, a luat loc lângă el în trăsură cel mai de seamă dintre dregători. În acest alai se aduseseră şi şase cai foarte frumos înşeuaşi. Cel mai bun dintre ei era destinat pentru aga vizirului. //

Când totul a fost gata, ne-am îndreptat spre oraş unde am fost găz- p. 29
duiţi într-un palat numit Baldjibaşi serai [26]. Am sosit la orele două după amiază şi am găsit un corp de seimeni sub arme care aveau porunca de a face de pază la domnul sol. După ce ne-am odihnit puţin, am primit vizita domnului Ramadan, capuchehaia domnului sau reprezentantul ⟨la Poartă⟩ însărcinat cu afaceri al Alteţei Sale Serenisime, care se afla atunci la Iaşi. Acesta a venit să ureze bun sosit domnului sol.

El era însoţit de câţiva boieri şi de alţi dregători de seamă ai ţării. După o lungă convorbire asupra unor treburi ce-i priveau pe ei şi pe care şi le povesteau unul altuia, în temeiul vechilor lor legături de prietenie, capuchehaia ne-a părăsit. Îndată după aceea a sosit domnul Dumitraşcu [27] pentru a-l saluta şi el. El era agă, adică general al forţelor armate ale ţării şi frate cu doamna [28]. A venit şi un trimis din partea Alteţei Sale să ⟨salute⟩ pe soţia domnului sol.

După ce aceşti domni şi-au îndeplinit însărcinările din partea Alteţelor Lor Serenisime, ei au făcut domnului sol şi soţiei lui o vizită şi din partea lor. În timpul acesta am fost trimis să prezint Alteţelor Lor Serenisme complimentele Excelenţei sale şi ale soţiei sale.

Am fost primit cu foarte multă atenţie şi am avut cinstea de a avea o lungă convorbire cu domnul şi cu doamna timp de o oră; după aceea mi s-a oferit cafea, cu toate ceremoniile folosite în asemenea împrejurări. Înapoindu-mă am raportat domnului sol despre dovezile de bunăvoinţă cu care fusesem primit. De la Curtea domnească s-au primit peste patruzeci de vase de argint cu dulceţuri uscate (= zaharicale) din cele mai bune feluri şi vreo treizeci de sticle de băuturi dulci şi treizeci de vase de argint de mărime mijlocie cu dulceaţă de trandafiri şi alte feluri de dulceţuri proaspete şi două cafetiere de argint, pline cu cafea. Toate acestea au fost aduse de postelnicul (?) [29] domnului, având sub ordinele sale douăzeci şi patru de copii de casă daţi pentru a face slujbă Excelenţei Sale // pe timpul p. 30
şederii sale în acest oraş. Domnul sol a dat însă drumul copiilor de casă chiar în ziua aceea, căci un număr atât de mare de oameni la poruncă nu-i putea fi de folos, ci era mai degrabă o povară. Cât despre dulceţuri, el le-a păstrat şi a împărţit 50 de ducaţi drept bacşiş slugilor domneşti care fuseseră date în slujba sa; această sumă a fost împărţită de mâna autorului acestui jurnal.

La 26 ale lunii acesteia am rămas tot în acel oraş. Era a paisprezecea zi a lunii ⟨Şaban⟩. Am primit atunci numeroase vizite din partea dregătorilor curţii şi a altor feţe de seamă din ţară.

A doua zi, la 27 ale lunii ⟨iulie⟩ şi în a cincisprezecea zi a lunii ⟨Şaban⟩ domnul a trimis la domnul sol pe primul său postelnic, pe spătar şi pe mulţi alţi dregători, aceşti domni fiind însărcinaţi să-l poftească la Alteţa Sa Sere-

---

[26] Hanul negustorilor de miere.

[27] Dumitraşcu Manu.

[28] Sultana Manu, a doua soţie a lui Ioan Mavrocordat.

[29] *Chef d'Office.*

www.dacoromanica.ro

nisimă, dat fiind că nu este obiceiul ca domnul să facă el vereodată prima vizită. Domnul sol s-a dus aşadar la palatul domnesc cu toată suita sa. Domnul l-a primit în capul scării cu multă cinste, Excelenţa Sa a fost dusă înt-o sală mare unde domnul i-a dat locul din dreapta sa, poruncind slugilor să aducă o canapea şi scaune şi pentru noi.

Dintre moldoveni, numai mitropolitul [30] sau arhiepiscopul, episcopii [31] şi unii dintre primii dregători şedeau, ceilalţi stăteau în picioare.

Această audienţă era într-adevăr măreaţă, căci curtea era alcătuită din două sau trei sute de persoane.

La sfârşitul audienţei, am fost conduşi înapoi în acelaşi fel. După ce neam întors acasă ni s-au înfăţişat câţiva dregători cu multe alte vase de argint pline de dulceţuri şi cu câteva sticle de vin bun, pentru a mulţumi domnului sol de vizita *sa* şi pentru a-l vesti că Alteţa sa avea de gând de a onora pe Excelenţa sa cu o vizită după prânz. La sosirea domnului, el a fost primit cu aceeaşi ceremonie şi cu tot felul de dovezi de prietenie. După o lungă
p. 31 convorbire, domnul s-a întors în palatul său. Puţin mai târziu // mi s-a poruncit să mă duc la Alteţa Sa Serenisimă pentru a-i mulţumi prin viu grai pentru tot ceea ce binevoia să ne dăruiască.

A doua zi, la 28 ale aceleiaşi luni şi a şaisprezecea zi a lunii ⟨Şaban⟩, o altă caretă a venit să ia pe soţia domnului sol care s-a dus la doamnă unde a fost primită cu foarte multă bunăvoinţă.

După întoarcerea soţiei domnului sol, doamna a venit, după prânz, să-i facă vizită şi nu s-a înapoiat decât după ce a rămas un timp mai îndelungat. Abia s-a întors la palat şi a trimis şi ea numeroase daruri de dulceţuri şi altele soţiei domnului sol împreună cu urări asemănătoare celor pe care domnul le trimisese şefului meu. Eu însumi am fost din nou însărcinat să merg la palat, spre a duce două lăzi mari cu flori artificiale, ca dar pentru tânăra principesă [32] cu toate complimentele ce se obişnuiesc în asemenea împrejurări.

Am rămas la Iaşi şapte zile. Am petrecut timpul primind şi făcând vizite, ceea ce ne-a făcut mare plăcere. Deşi oraşul nu este prea mare, totuşi am găsit în el o societate plăcută. Cât despre oraşul însuşi, nu am găsit nimic care să merite a fi descris, în afară de câteva biserici care fac să fie vizitate, deşi sunt clădite după moda veche. Palatul de altfel este destul de bunicel. Oraşul este foarte întins şi destul de populat. Cea mai mare parte dintre locuitori sunt evrei (!)[33]. La o oarecare depărtare de oraş se află o casă de agrement numită Frumoasa, foarte plăcută, mai ales vara, dat fiind că este înconjurată de câmpii frumoase şi că acolo sunt fântâini cu jocuri de apă. Cum şederea noastră în oraş a fost scurtă şi cum în acest timp eram prins cu felurite însărcinări care mi se încredinţaseră, nu pot să-mi dau părerea asupra celorlalte lucruri care se pot găsi în această capitală.

La 31 ale acelei luni ⟨iulie⟩ şi a nouăsprezecea zi a lunii ⟨Şaban⟩, am părăsit Iaşii la orele nouă de dimineaţă, însoţiţi de primul postelnic, de

---

[30] Nichifor Grecul (1740—1750).

[31] Episcopii din acel an erau : Teofil al Romanului, Ieroteiu al Huşilor şi Iacov al Rădăuţiului.

[32] Ioan Mavrocordat a avut mai multe fiice. E poate vorba aici de Sultana, măritată apoi cu un Caragea.

[33] Afirmaţie cu totul neserioasă. Autorul a putut să vadă şi câţiva evrei la Iaşi. Problema evreilor pare să-l preocupe. Astfel la Podbity din raiaua Hotinului, el declară că localitatea aparţine turcilor, dar e locuită de evrei. În cele 7 zile petrecute la Iaşi in vizite, misiuni diferite şi ceremonii, cu vizitarea sporadică a unor biserici, *i-ar fi fost greu autorului* — cum mărturiseşte el însăşi — să se informeze asupra realităţilor din jurul său.

www.dacoromanica.ro

spătar, de portar-başi şi de alţi dregători mai mari, având după ei toţi seimenii şi ceauşii. //

Am părăsit oraşul în aceeaşi caretă pe care am avut-o la sosirea p. 32
noastră. Acest alai ne-a urmat până la o jumătate de leghe de oraş, apoi au descălecat cu toţii pentru a-şi lua rămas bun de la domnul sol şi de la soţia lui, urându-le drum bun. După ce ne-am despărţit astfel de ei, ne-am urmat călătoria, sosind seara, la orele şapte la Tabăra [34].

A doua zi 1 august şi în a 8-a zi [35] a lunii Şaban, am părăsit acest sat la orele şapte de dimineaţă. Între orele douăsprezece şi unu, eram la Ştefăneşti [36]. După ce am prânzit, am făcut o plimbare pe malul Prutului unde am vizitat locul unde răposatul rege Carol XII izbutise să-şi încercuiască duşmanii, fapt care este cunoscut în istorie.

Am văzut şi movila unde ţarul Petru s-a aruncat, cu acest prilej, cu faţa la pământ [37].

La 2 august şi în a douăzeci şi una zi a lunii ⟨Şaban⟩, am părăsit acest sat la orele şase de dimineaţă. Către orele patru am sosit la Crasnaleuca[38], o localitate mică aşezată pe malul Prutului unde nu se afla decât o singură casă şi un grajd mare, pe jumătate distrus, folosit pentru caii de poştă. Am fost aşadar siliţi să petrecem noaptea sub corturi.

A doua zi, în a 3-a zi a lunii august şi în a douăzeci şi doua zi a lunii ⟨Şaban⟩, am pornit din nou la drum la orele şapte de dimineaţă. Am trecut Prutul prin vad, apele fiind scăzute, şi am sosit la Kanliköprü [39] unde am mâncat în grabă pentru a ne urma drumul spre Hotin, unde am ajuns la orele patru după amiază. La o jumătate de leghe de Hotin, delegaţii paşei au venit în întâmpinarea domnului sol cu un cal bine înşăuat pentru a se folosi de el. Aceşti delegaţi erau un „salahor" [40], un imbrohor [41], doi alaibegi [42] cu 22 de oameni şi alţi şase dregători printre care se afla şi un oarecare Kenski Mustafa aga, vechi prieten al domnului sol. Îndată ce s-a vestit sosirea noastră paşei, acesta a trimis pe un căpitan de uşieri (kapudjilar-bölütbaşi) să salute pe şeful meu. El a spus că paşa ar fi venit el // însuşi să ureze p. 33
bun venit domnului sol dacă nu ar fi fost rău bolnav. Acest paşă era fiul vestitului Colgeak Suleiman Paşa [43]. El putea să aibă vreo 20 sau 21 de ani. Amândoi sunt de altfel buni prieteni ai Excelenţei Sale şi a întregii naţiuni suedeze. Îndată ce a plecat căpitanul de uşieri am fost însărcinat să întorc vizita paşei. M-am adresat chethudalei [44] sau locţiitorului acestuia, un om în vârstă. După ce l-am salutat în apartamentul său, el m-a poftit să şez şi m-a lăsat în tovărăşia mai multor dregători, iar el s-a dus în haremul ⟨adică⟩ apartamentul femeilor paşei spre a mă anunţa. S-a întors după o jumătate de ceas, mi-a făcut mari demonstraţii de prietenie şi în numele paşei s-a pus întru totul la porunca domnului sol.

---

[34] *Tabour*, sat, jud. Iaşi.

[35] Eroare. 1 august 1746 corespunde zilei de 20 Şaban ; cf. menţiunea următoare din 2 august = cu 21 din luna Şaban.

[36] Ştefăneşti, sat, jud. Botoşani.

[37] În realitate, capitularea de la Prut a avut loc lângă Stănileşti, iar Carol XII nu era de faţă (nota editorului).

[38] *Krasnaleuka*, sat, com., jud. Botoşani.

[39] *Kanliköprü*, adică Podul sângelui, azi Lipcani în Republica Ucraina.

[40] *Salahor*, comis împărătesc, superior în rang imbrohorului.

[41] Imbrohor, comis împărătesc însărcinat cu misiuni politice însemnate (învestirea sau mazilirea domnului).

[42] Alai bei, comandant de spahii.

[43] Sîrb turcit din Bosnia, ajuns paşă de Hotin.

[44] *Chethuda* sau chedhuda, locţiitor.

www.dacoromanica.ro

La întoarcerea mea, am găsit doi căpitani de ieniceri cu şase oameni veniţi pentru a primi ordinele şefului meu. Domnul sol a cerut atunci să vadă pe un oarecare Niculae care fusese pe vremuri feciorul său şi care locuia la Zwaniec de cealaltă parte a fluviului. S-a slujit de acest individ pentru a ruga pe guvernatorul oraşului [45] să binevoiască a-i pregăti un loc de găzduire.

Guvernatorul nefiind acolo, locţiitorul său a făcut toate pregătirile de găzduire în chiar palatul stăpânului său. La plecarea noastră, paşa a dat ordin ca un ciorbagiu sau colonel, doi odobaşî cu 40 de ieniceri şi acelaşi alai care ne primise la sosirea noastră, să ne petreacă până la trecerea fluviului Nistru pe care turcii îl numesc Turla. Acest fluviu curge aici între Podbity [46] şi Zwaniec şi formează hotarul. Sosind la Podbity am descins la directorul vămii unde am fost primiţi cu multă atenţie şi unde ni s-a servit o cafea foarte bună în timp ce caii împreună cu trăsurile noastre erau transportaţi cu luntrea de cealaltă parte a fluviului.

Podbity aparţine turcilor, dar este un loc locuit de evrei.

Când am debarcat pe teritoriul polon, doi ofiţeri cu 12 călăreţi au venit să ne ureze bun sosit şi la orele 5 eram la Zwaniec. //

p. 34 A doua zi, la 4 ale lunii ⟨august⟩ şi în a douăzeci şi treia zi a lunii ⟨Şaban⟩, domnul sol mi-a poruncit să mă întorc la Hotin pentru a mulţumi paşei pentru atenţiile sale şi spre a împărţi darurile destinate tuturor celor care îl însoţiseră până aici. Toţi au fost foarte mulţumiţi de cei 50 ţechini sau ducaţi pe care i-am împărţit ⟨din partea lui⟩.

---

[45] Oraşul Zwaniec. În dreptul Hotinului, peste Nistru, unde avea de gând să poposească.
[46] Neidentificat.

www.dacoromanica.ro

MITROPOLITUL NEOFIT DIN CRETA

(?—1753)

Originar din insula Creta, mitropolitul Neofit al Mirelor a venit în Țara Românească unde a ajuns duhovnicul domnului Constantin Mavrocordat și „dascăl de elinească" al fratelui acestuia, beizadea Alexandru, și a sorei lor domnița Sultana. La 27 ianuarie 1737 Neofit a fost hirotonit ca mitropolit al Mirelor, iar după moartea „vlădicăi" Ștefan al Ungrovlahiei, beneficiind de sprijinul domnului, a fost ales mitropolit al țării (26 noiembrie 1738) cu încuviințarea patriarhului de Constantinopol Neofit al VI-lea. Noul prelat a avut o colaborare fructuoasă cu Constantin vodă Mavrocordat atât pe tărâm cultural, dar mai ales pentru promovarea reformelor din „Constituție" și desființarea rumânici (1746).

Neofit a imprimat un suflu nou de probitate și primenire morală în cârmuirea bisericii, ineercând să pună ordine în administrarea bunurilor Mitropoliei, să răspândească tipăriturile religioase în limba română, să îmbunătățească situația materială și instruirea clerului. Bogata sa activitate în multiple domenii, contactul cu înalții ierarhi ai Bisericii Răsăritului consultați adeseori în probleme de ordin juridic sau dogmatic, propriile sale opere în materie teologică dedicate lui Constantin Mavrocordat, sprijinul acordat școlilor și răspândirii învățăturii ca și străduințile depuse spre a dota Mitropolia din București cu o bibliotecă alcătuită, la început din propriile sale donații de cărți, îl rânduiesc pe Neofit printre mitropoliții cei mai destoinici ai bisericii noastre.

După mutarea lui Constantin Mavrocordat în Moldova, (1748) mitropolitul Neofit nu s-a mai înțeles cu domnii care i-au urmat, Grigore al II[lea] Ghica (1748—1752) și Matei Ghica (1752—1753) cât și cu boierii țării.

În 1753 mitropolitul a pus la cale o mișcare a târgoveților împotriva lui Matei Ghica, punându-se în fruntea norodului nemulțumit. După trei zile Neofit s-a îmbolnăvit și banul Mihai Cantacuzino relatează că medicul care-l îngrijea i-ar fi dat, din îndemnul boierilor, unele doctorii care l-ar fi făcut să-și iasă din minți (M. Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 122—123).

Neofit a murit chiar în ziua plecării din București a lui Matei Ghica, mutat în Moldova în urma evenimentelor petrecute (*Ibidem*), adică la 16 iunie 1753.

De la el a rămas — printre alte scrieri — și relația călătoriei sale prin Țara Românească și Oltenia unde a cercetat mănăstirile și moșiile Mitropoliei (1746).

Această relație, scrisă în limba greacă, cuprinde informații de un deosebit interes asupra bisericilor și mănăstirilor vizitate, cât și a moșiilor Mitropoliei și a administrației lor. Autorul traduce și transcrie inscripțiile și pisaniile întâlnite, dintre care unele nu se mai păstrează decât în relația sa, ceea ce sporește valoarea acestui izvor istoric.

El a mai lăsat o a doua relație de călătorie prin eparhia sa (1747) continuată apoi pe românește de un cleric ce-l însoțea și care era poate chiar arhidiaconul său.

Relația călătoriilor lui Neofit se păstrează în manuscris la Biblioteca Academiei Române. (ms. rom. 2 106 f. 1—27). Ghenadie Enăceanu a tradus-o — cu unele omisiuni și greșeli — în revista „Biserica ortodoxă română" în 1875, 1876 și 1890—1892. De curând, traducerea substanțial revizuită și ameliorată a fost reeditată, cu toată aparatura științifică și identificările ne-

www.dacoromanica.ro

cesare și precedată de un studiu introductiv de către Mihai Cărataşu, Paul Cernovodeanu și Nicolae Stoicescu, *Jurnalul călătoriilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei Neofit I Cretanul* în același periodic eclesiastic „Biserica ortodoxă română", anul XCVIII (1980), nr. 1—2, p. 243—256 (introducerea) și p. 257—315 (text). În volumul de față redăm doar câteva mostre unele fragmente din traducerea efectuată după manuscris de Ariadna Camariano-Cioran, comparată cu cea completă editată în 1980.

Bibliografia asupra vieții și activității mitropolitului Neofit este deosebit de bogată. Spicuim dintre materialele mai importante ori recent apărute — deoarece o listă completă a lor se găsește în amintita recenzare din 1980 — mai întâi pe acel al Ariadnei Camariano-Cioran, *Rapoartele inedite ale capuchehaielelor lui Constantin Mavrocordat (1742)*, în „Studii. Revistă de istorie", XIV (1961), nr. 4, p. 939—968, apoi *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1634—1754* (ed. Nestor Camariano — Ariadna Camariano-Cioran), București, 1965 , sub voce și în sfârșit pe cele datorate lui V. Mihordea, *Un colaborator al lui Constantin Mavrocordat la desființarea rumâniei : mitropolitului Neofit (1738—1753)*, în „Biserica ortodoxă română", LXXXIII (1965), nr. 7—8, p. 715—734 ; N. C. Turcu, *Activitatea mitropolitului Neofit al Ungrovlahiei (1738—1753)*, în *ibidem*, LXXXIV (1966), nr. 5—6, p. 535—551 ; M. Cărataşu, *Néophyte le Crétois, fondateur de la Bibliothèque Métropolitaine de Bucarest*, Atena, 1975, p. 73—78 (extras) și N. Șerbănescu, *Când s-a încheiat păstorirea mitropolitului Neofit Criteanul al Ungrovlahiei?*, în „Biserica ortodoxă română", XCVI (1978), nr. 11—12, p. 1334—1335. De jurnalul călătoriilor lui Neofit în Țara Românească s-au mai ocupat Cornelia Pillat, *Călătoriile mitropolitului Neofit în Țara Românească în a doua jumătate a sec. XVIII*, în „Studii și cercetări de istoria artei", III (1956), nr. 3—4, p. 277.

CĂLĂTORIA DINTÂI A MITROPOLITULUI NEOFIT [1]

f. 1 **1746, iunie 2**

Luni, 2 iunie am pornit din București de la Mitropolia noastră la orele 6 din zi[2] și am ajuns la puțul numit pe românește Fântâna Babei [3] petrecuți de preoții din București. Și aici ne-am oprit ca să dăm slobozire preoților care ne-au însoțit să se întoarcă acasă. Îndată, cerul care fusese senin s-a înnorat cu ajutorul lui Dumnezeu și a plouat bine cam o jumătate de ceas. Pornind de aici am ajuns în seara aceleiași zile la casele dumnealui marelui vornic domnul Constantin Dudescu [4], care se numesc Frăsinești [5], și am dormit aici în această noapte. Casele acestea au fost clădite de numitul vornic Dudescu și sunt foarte încăpătoare, cu o curte îngrădită cu zid de cărămidă. Are și o biserică de piatră clădită tot de el, cu hramul Sf. Andrei cel dintâi, și această biserică se află în afara curții conacului. Și biserica are o curte, mai mică decât cea a caselor, împrejmuită și aceasta cu zid de cărămidă. Aci se află și o foarte frumoasă grădină cu pomi atât din țară, cât și din străinătate : năramzi, lămâi, chiparoși și alții. Casele cu toate cele amintite, se află pe malul drept al râului numit Pasărea, care curge în jos spre miazăzi. Am auzit de la vornicul Dudescu că pentru acestea s-au cheltuit aproape 50 de pungi. Acestea despre Frăsinești.

---

[1] Traducerea fragmentelor s-a făcut de Ariadna Camariano-Cioran după textul grecesc din *Condica Mitropolitului Neofit*, 1746, Biblioteca Academiei Române, ms. rom. 2106, f. 1 și urm., coroborată cu cea editată în 1980.

[2] După sistemul turcesc, adică pe la amiază.

[3] Topic dispărut lângă fostul sat Obilcești, înglobat în orașul București.

[4] Constantin Dudescu, mare vornic (aug. 1746 — april. 1747).

[5] Frunzănești, sat, com. Fundeni, jud. Călărași.

www.dacoromanica.ro

... La 3 iunie ne-am dus la moara Sfintei Mitropolii ce se află pe // moşia numită Cucuieţi [6]. Această moară este aşezată pe malul drept al Dâm- f. 1v°
boviţei ce curge spre miazăzi : moara, care are trei roţi, a fost făcută de mine din temelie în anul 1746. Aici nişte evrei au o povarnă şi Mitropolia ia chirie.

Pornind de aici, am ajuns seara la moşia mitropoliei numită Tobolea pe care noi am cumpărat-o de la Popescu [7] prin anul 1744 în timpul domniei a doua a lui Mihai vodă Racoviţă [8]. Pe această moşie se află şi gropăria mitropoliei, aria şi grajdurile unde iernează boii şi vacile mitropoliei ; aici se află şi grânele mitropoliei, semănate cu plugurile noastre care cu voia lui Dumnezeu sunt bune, sămânţa utilizată fiind în cantitate de 42 chile.

/.../

Voim să povestim pe scurt o judecată dreaptă a lui Dumnezeu, petre- cută în satul Suhat[9], judecată pe care // am adeverit-o şi am auzit-o de la f. 2
unii care au văzut-o cu ochii lor. Este aceasta. Un oarecare preot, numit Ghica din satul Rasa [10], care se află la o jumătate de oră de satul nostru Topolna, înspre miazăzi pe o moşie megieşească, acest preot, zic, şi-a măritat pe una din fetele lui cu un oarecare numit Nicolaie, care mai pe urmă s-a făcut diacon şi a avut şi copii cu soţia lui. Acest diacon a rămas dator cu 80 de lei şi după aceasta s-a întâmplat să moară, iar creditorii au apucat pe soţia răposatului, cerând plata datoriei ; şi ea, neavând bani, a rugat pe tatăl ei, preotul Ghica, şi acesta a găsit 83 de lei şi i-a dat creditorilor şi a scăpat pe fiica sa. Rămăsese însă de la diaconul, fostul său ginere, 100 de stânjeni de moşie, tot în moşia Rasa ; popa Ghica a păstrat pentru el acea parte de moşie, atât pentru datoria de 83 lei a fostului său ginere, cât şi pentru o parte din zestrea fiicei, pe care ginerele său a cheltuit-o încă din timpul vieţii. Diaconul având rude, preotul Ghica s-a dus şi le-a cerut lor cei 83 de lei şi zestrea fiicei sale cheltuită (fiindcă s-a întâmplat să moară copiii ei cu diaconul), iar el le va înapoia moşia cea de 100 de stânjeni. Rudele răposatului diacon nevrând să plătească datoria rudei lor, nici să lase moşia în stăpânirea socrului răposatului diacon, amândouă părţile s-au dus la Divan, pentru a căpăta dreptate în timpul prea înălţatului nostru domn Ioan Constantin Nicolae Mavrocordat voievod, în a doua sa domnie [11]. Amândouă părţile s-au înfăţişat domnului, dar fiindcă una din părţi era preot, Înălţimea Sa a dat poruncă să meargă la Mitropolie. Pe atunci era mitropolit // înaintaşul nostru, prea fericitul Kir Ştefan[12]. Deci după porunca f. 2v°
domnească, şi potrivit legii, mitropolitul a judecat şi a hotărât ca amintitul popă Ghica şi cu fiica lui să stăpânească cei 100 de stânjeni de moşie pentru datoria plătită de preotul Ghica şi pentru lipsa zestrei fiicei sale, fiindcă rudele răposatului diacon n-au vrut să plătească datoria lor rudei şi nici zestrea ce lipsea, şi să ţină pentru ei moşia. Preotul Ghica a primit şi o carte de judecată din partea răposatului Kir Ştefan şi, potrivit cu cartea mitropolitului, a primit şi o carte domnească şi, pe temeiul acestei judecăţi, preotul Ghica şi fiica lui au stăpânit zisa moşie trei ani întregi. Dar după trei

---

[6] = Cucuieţi, sat, com. Plătăreşti, jud. Călăraşi.

[7] Unul din cei trei fraţi Constantin, Nica sau Mihai, fiii lui Matei Popescu (în călugărie Macarie).

[8] 1741—1744.

[9] = Sohatu, sat şi com., jud. Călăraşi.

[10] Rasa, sat., com. Grădiştea, jud. Ialomiţa.

[11] 1731—1733.

[12] Ştefan, mitropolit al Ungrovlahiei (1732—1738).

www.dacoromanica.ro

ani s-a sculat mama răposatului diacon, cu numele de Sântiona, împreună cu ginerele ei Neagul, și au dat în judecată pe preotul Ghica, tot în timpul domniei prea înălțatului domn al nostru Ioan Constantin Nicolae Mavrocordat în a treia sa domnie[13], adică după prima lui mutare din Moldova în Țara Românească. Deci amândouă părțile s-au înfățișat iarăși înaintea domnului, iar după cum se vede, Divanul neputând afla adevărul în alt chip, s-au cerut martori. Astfel mama răposatului diacon a adus ca martori pe doi gineri ai ei, cu numele de Neagul și Voicul și pe alți trei străini numiți toți trei Teodor. Cei cinci martori au mărturisit înaintea Divanului că, după moartea diaconului, au rămas soției lui, fiica preotului Ghica, lucruri mișcătoare și bani de mai mare preț decât cei 83 de lei, cât și lipsa de zestre, și care erau de ajuns pentru a plăti și datoria de 83 lei, cât și lipsa zestrei. Și la aceastea preotul Ghica a spus că n-a rămas altceva de la fostul său ginere, decât numai cei 100 de stânjeni de moșie, altfel să primească epitimia. Fiindcă martorii părții opuse erau 5 la număr și el unul singur, judecata a hotărât după lege, ca aceștia să facă jurământ la Mitropolie pentru cele declarate și moșia răposatului diacon să rămână în stăpânirea mamei. Aceștia ducându-se la mitropolie (noi eram atunci mitropolit), au jurat
f. 3 cei cinci în biserică cum că // mărturia lor este adevărată ; și în felul acesta preotul Ghica a pierdut moșia, plătind săracul și cei 83 de lei datoria, și pierzând și zestrea fiicei sale, și pe lângă toate acestea, fiind închis la Mitropolie, a plătit pe deasupra și 60 de lei ; el trăiește și până astăzi și este lipsit din această cauză până și de pâinea de toate zilele.

Dar vai de judecata cea dreaptă a judecătorului drept, Dumnezeu ! cum au trecut trei luni de la jurământul mincinos s-a aprins casa unuia din martorii mincinoși, Neagul, ginerele pomenitei Sântioanei și după ce a ars tot ce era în casă și chiar casa, s-a întâmplat să fie acolo în casă și o femeie, mama unuia din martorii mincinoși pomeniți, numit Teodor și chior de un ochi, și a ars și ea. Iar după un an și jumătate pomenitul Neagul, căruia i-a ars casa, s-a dus la Focșani în Moldova și acolo l-au ucis turcii. Și după doi ani de la ținerea jurământului mincinos s-a întâmplat ca soția unuia din martorii mincinoși, anume Voicu, să nască, iar după naștere a murit și femeia și copilul. La doi ani și jumătate de la ținerea jurământului mincinos, Teodor mergând la București călare, a căzut pe drum de pe cal și a murit ; a fost îngropat în biserica din satul Suhat și până astăzi este nestricat și întreg [14], iar mama lui ne-a poftit și am citit o rugăciune de iertare la mormântul lui. După moartea cea rea a acelui Teodor, mama lui, Dobra, a făcut un puț pentru sufletul lui, la care puț s-a dus un om apucat de desnădejde și s-a spânzurat cu o frânghie de cumpăna puțului și a murit, iar oamenii au astupat puțul. Deci din cei cinci martori mincinoși, doi au murit de moarte rea, celui de-al treilea i-a murit soția, iar celui de-al patrulea i-a ars mama, la casa amintită mai sus, iar al cincilea trăiește până astăzi o viață rea. Am scris toatea acestea spre slava judecătorului drept Dumnezeu și spre îndreptarea sperjurilor.

După ce am citit rugăciunea de iertare la mormântul celui mort în satul Suhat, am pornit de aici, mergând în jos spre miazăzi ... etc.

[...]

f. 3v° Moșia Fotoaia [15] a Mitropoliei are loc foarte bun pentru iarbă și pentru porumb și pentru grâu, are și o minunată lunică din diferiți copaci, mai ales

[13] 1735 noiembrie — 1741 septembrie.

[14] Socotit ca semn că murise neiertat și trebuia dezlegat de păcat.

[15] Sat dispărut în jud. Giurgiu.

www.dacoromanica.ro

stejari, care fac și multă ghindă. Mitropolia are acolo și vii și tot pe moșia Fotoaia au vii și alți oameni, de la care Mitropolia lua mai înainte vinărici, iar acum ia numai otaștina[16]. Are // și un helești foarte mare, ruptură din f. 4
Dunăre, pentru care Mitropolia primește în fiecare an 2 400 de ocale de pește de la domnie. În mijlocul helești, la o depărtare de un ceas, este și o insulă a Mitropoliei care nu e locuită de oameni. Pe această moșie Fotoaia Mitropolia are și vaduri pentru mori și pod plutitor pe Argeș. Acestea despre moșia Fotoaia și despre călătoria noastră de o săptămână.

/. . ./

[. . .] Această mănăstire Comana este așezată într-un loc pe unde curge un râuleț numit Călnișteа care formează un helești în jurul mănăstirii; când apa este zăgăzuită trebuie să-l treci cu luntrea spre a intra în mănăstire; acum însă apa nefiind zăgăzuită, nu este helești. Primul care a zidit această mănăstire a fost Șerban Basarab [17] voievod, tatăl lui Constantin Basarab voievod.

[. . .]

Mănăstirea este de formă pătrată având în fiecare colț câte un turn, iar întreaga clădire are două caturi; are și foișoare din piatră sculptată și porți de fier. Pe scurt este o clădire minunată și zidită cu mare cheltuială fiind toată din piatră// fățuită și cărămidă, ca o cetate de nepătruns. Este însă f. 4v°
în primejdie de a fi ruinată de cutremur și mai mult încă din lipsă de îngrijire. Această mănăstire a primit de la fericiții întru pomenire ctitori danii măreți în lucruri mișcătoare și nemișcătoare; are și mori foarte bune pe râul Argeș, fiindcă mănăstirea e așezată la o depărtare de o jumătate de oră de malul drept al râului Argeș, care curge spre miazăzi.

Aceste despre mănăstirea Comana.

[. . .]

[. . .] După aceasta mi-am urmat drumul în sus, spre miazănoapte, și am f. 5
ajuns seara la o moșie a Mitropoliei, numită Babele [18]. Pe această moșie este și un sat care nu plătește dare domniei; căci ține cu cheltuiala sa menzilul[19] și păzește și podul de acolo numit pe românește „Podul Doamnei". Acest pod este de lemn și atât de lat încât două căruțe pot trece pe el și e lung de 90 $^1/_2$ stânjeni; este așezat pe un râu mic numit Neajlov. Fiindcă acest sat se află pe malul stâng al pomenitului râu, care curge în jos, spre miazăzi, ⟨și⟩ are și un căpitan care conduce menzilurile de aici, adică pe călărași, acest sat face legătura cu București și până la Slăvești [20], care se află la o depărtare de 12 ceasuri de Podul Doamnei. Mai sus de acest sat, spre miazănoapte cam la o jumătate de ceas, este un schit[21] al Mitropoliei cu o biserică de piatră, așezată pe malul râului Neajlov.

[. . .]

[. .] După aceea am plecat și mergând spre miazănoapte am trecut râul f. 6
Argeș pe un pod plutitor, care pod este jumătate al moșiei Aninoasa și cealaltă jumătate a Mitropoliei. Moșia Obislavele[22] este a Mitropoliei și a mănăstirii Glavacioc, mănăstirea luând două părți, iar Mitropolia o parte. Pe

---

[16] Otaștina, dare plătită în bani în sec. XVIII pentru pământurile cultivate cu viță de vie. Echivala cu o vadră de vin la 20 de vedre.

[17] Radu Șerban (1602—1610, 1611).

[18] Babele, acum Neajlovu, com. Clejani, jud. Giurgiu.

[19] = Poșta.

[20] Slăvești, sat, jud. Teleorman.

[21] = Schitul Babele, pe Neajlov, ridicat la 1493 de Vlad vodă Călugărul (1482—1495).

[22] = Obislav, sat, înglobat în satul Grozăvești, jud. Dâmbovița.

www.dacoromanica.ro

această moșie Mitropolia are și o moară cu două roți, care are și pietre noi, fiind moară nouă, făcută de noi. Are mai sus încă un loc de moară, precum și un helestеu mic, pe care l-a făcut arhimandritul Varlaam cu cheltuiala noastră. Tot pe această moșie se mai află și trei cârciumi ale Mitropoliei din care una este la moara amintită, alta în sat și a treia la podul pomenit, care se află pe malul drept al râului Argeș, ce curge în jos spre miazăzi. Această moșie are o câmpie foarte întinsă pentru semănături, grâu, porumb și pentru iarbă ; mai are și o pădure pentru ghindă. Am văzut că în acest an, cu ajutorul lui Dumnezeu, semănăturile — grâul, inul și cânepa — sunt bune. Acestea despre moșia Obislavele.

După ce am trecut râul Argeș, mergând în sus spre miazănoapte și având la stânga râul Argeș, am ajuns miercuri seara, 18 iunie, la moșia Pătroaia [23] și am rămas acolo până duminică 6 iulie, astfel că am stat 18 zile la moșia Pătroaia. Această moșie este așezată pe un loc șes, pe malul stâng al râului Argeș, care curge în jos spre miazăzi ; ea are și un alt râuleț numit Voia, care curge aproape de casele moșiei Pătroaia și curge în jos,
f. 6v° spre miazăzi și se varsă în râul // Argeș. Aici s-a făcut și târg mare care a ținut opt zile. Pe moșia Pătroaia este și o biserică de piatră cu hramul Adormirii Maicii Domnului și case bune de piatră al căror acoperiș este stricat din timpul turburărilor și pentru repararea caselor și a bisericii abia vor putea ajunge o mie de lei. Aici se mai află și locuri pentru patru cârciumi și două-trei locuri pentru mori ; de asemenea moșia are vie într-un loc foarte frumos spre miazănoapte și dumbravă pentru ghindă, precum și livezi de meri și peri în patru locuri. Această moșie are mai mult pământ de lucru pe care se seamănă grâu, porumb, in, cânepă și iarbă multă, având și suhat pentru capre. Aici se mai află și un puț care după tradiție se numește Fântâna tătarilor. Am auzit de la localnici că pe această moșie, în dumbrava dinspre miazănoapte se află și niște ruine ; se spune că ar fi fost acolo pe vremuri o cetate a tătarilor. La această moșie (pe care am cumpărat-o de la vistiereasa Smaranda Greceanca cu șapte pungi și am închinat-o Mitropoliei noastre) am stat 18 zile ... etc. Aici am mai hotărât ca să fie și un învățător care să învețe pe copiii de creștini ... În orașul Pitești s-a purtat în timpurile trecute războiul dintre turci și austrieci [24] și turcii au avut drept conducător pe Murtaza, pașă cu două tuiuri, iar austriecii pe un colonel oarecare și pe fiul unei contese [25] ; și în acest război au învins turcii și colonelul a fost ucis și capul său a fost adus la București, și l-am văzut și noi, și încă două-trei căruțe de capete de-ale austriecilor. A fost rănit puțin și fiul contesei, însă a fugit. Acestea despre Pitești.

[...]

f. 11v° ... Am plecat de ⟨la Curtea de Argeș⟩ sâmbătă 19 iulie și mergând în spre apus prin locuri greu de umblat și vălurite, dar presărate cu copaci feluriți, am trecut un râu numit Topologul. (Aici în drumul pe care mergeam, am auzit de la oameni vrednici de crezare că mai jos de Golești în județul Argeș, în locul numit „Slănic", este o fântână cu a cărei apă locuitorii din împrejurimi își spală rufele fără săpun și face spumă ca și când ar avea săpun). Și mergând de aici spre apus, am ajuns la râul Olt pe care l-am trecut pe un pod plutitor și am ajuns la Episcopia Râmnic în seara zilei de sâmbătă, 19 iulie.

[...]

---

[23] Sat, com Crângurile, jud. Dâmbovița.
[24] Războiul austro-ruso-turc din 1735—1739 încheiat prin pacea de la Belgrad.
[25] Locotenentul conte Bárkozy, trimis cu 600 de oameni la Pitești.

www.dacoromanica.ro

... Mănăstirea Cozia are înlăuntru şi două paraclise, unul cu hramul Tutu- f. 13
ror Sfinţilor şi altul în cinstea Adormirii Maicii Domnului. Mănăstirea are şi un şadârvan [26] cu patru guri în afara nartextului bisericii, care este acoperit şi zugrăvit; apa de la şadârvan curge într-un bazin de piatră, în mijlocul căruia se află şadârvanul. Bazinul are o adâncime de o jumătate de stânjen şi în el se pun peşti vii, pe care i-am văzut şi noi.

Mănăstirea mai are şi un foişor foarte frumos aşezat pe malul Oltului, în care se află o masă mare şi părinţii (călugări) stau acolo de mănâncă. În afară de şadârvan mai este şi o fântână în mănăstire şi apa curge neîntrerupt de la două guri şi slujeşte la nevoile mănăstirii. Mănăstirea mai are o clopotniţă înaltă şi trainică cu clopote frumoase.

Mănăstirea este înconjurată de chilii cu două caturi. Are şi o mică grădină în care se află plantat şi revent. Are şi odoare bune şi frumoase. Pe scurt putem spune că este un loc cinstit şi demn de toată evlavia, potrivit pentru ca să locuiască aici călugării. Mănăstirea este înzestrată de fericiţii întru pomenire ctitori cu moşii, vii, foarte mulţi ţigani şi cu toate // cele tre- f. 13°
buincioase şi de folos părinţilor care locuiesc aici. Iar locul unde este zidită mănăstirea este plin de tot felul de arbori şi sălbatici şi roditori.

Mai sus de Cozia, pe malul drept al Oltului, ce curge în jos, la o depărtare de un sfert de ceas de mănăstire, se află o peşteră într-un loc râpos şi greu de urcat. La această peşteră, pe vremea turburărilor stătea o strajă a nemţilor. Pe vârful peşterii este o piatră pe care se află scrise cuvinte latineşti care arată că împăratul Carol [27] a deschis acest drum [28] pe malul drept al Oltului care curge spre miazăzi. Aceste cuvinte le reproducem aici în limba latină: 1717. *Via Carolina in Daciis aperta 1717.* Iar dincolo de malul stâng al Oltului care curge în jos este un drum făcut tot de mâna omului care după tradiţie se spune că ar fi fost făcut de împăratul Traian; fapt care se adevereşte şi dintr-o inscripţie a austriecilor care este scrisă la Câineni, după cum am auzit, căci noi n-am ajuns până acolo. Tot pe malul stâng al Oltului se spune că ar fi fost şi o cetate pe care a dărâmat-o amintitul Traian împăratul; urme ale zidului am văzut şi noi acolo (?). În acest loc se află şi oameni vrednici de toată cinstea; mai ales pe vârful foarte înalt al muntelui Cozia se află vreo doi-trei pustnici. Am poftit şi noi pe unul dintre aceştia, pe un ieromonah cu numele de Nichifor, în vârstă ca de vreo 40 de ani, la care ne-am spovedit şi ne-am încredinţat că este cu adevărat un om al lui Dumnezeu, plin de simplitate. Şi acestea despre mănăstirea Cozia.

[...]

Puţin mai sus de mănăstirea Bistriţa, cale de un sfert de ceas, şi tot f. 17v°
pe malul drept al râului Bistriţa ce curge de la miazănoapte spre miazăzi se află o peşteră foarte întărită la care am fost şi noi şi într-adevăr ne-am minunat, fiindcă intrarea ei se află într-un loc prăpăstios şi ca să intre cineva acolo nu poate altfel decât plecându-se şi numai câte unul. Apoi pătrunzând până la doi-trei stânjeni dai de o poartă de fier, şi mergând tot plecat, precum am spus, încă alţi cinci stânjeni, dai de o altă poartă de fier. Dar dacă merge cineva şi mai departe înăuntru găseşte loc larg şi lumină, întrucât la intrare este întuneric. Peştera este aşa de largă înăuntru încât ar putea să încapă acolo până la 2 000 de oameni. Înăuntru sunt şi două

[26] Fântână arteziană.

[27] Carol VI (1711—1740).

[28] Via Carolina.

www.dacoromanica.ro

biserici și un izvor de apă; stă tot timpul și un ieromonah pentru a face slujba. Și ca să spun pe scurt, această peșteră este un loc de pază foarte bine întărit pentru locuitorii de acolo. Această mănăstire Bistrița are și un cimitir foarte frumos cu o biserică cu hramul Schimbarea la Față a Mântuitorului nostru. [...]

f. 22v (Câmpulung). La această mănăstire se făcea mai înainte un târg însemnat care era cunoscut chiar și în Europa; fiindcă se adunau în fiecare an negustorii ca la 20 000 sau 30 000 de oameni. Acum însă nu se mai face, fiindcă s-au stricat în timpul tulburărilor. Mănăstirea avea și un han, unde se făcea târgul, înconjurat cu zid de piatră, înlăuntrul căruia erau și foarte multe prăvălii. Aceste prăvălii au fost dărâmate din temelie cu zid cu tot, din ordinul împărătesc [29] în timpul războiului trecut între turci și austrieci fiindcă acolo se întărise Gillani [30] generalul austriecilor, cu oastea sa.

Această sfântă mănăstire, ca și orașul, sunt așezate într-un câmp lung, dar îngust, de aceea se numește Câmpulung în limba țării. Acest câmp lung se întinde de mai sus de Câmpulung și ajunge până la Pitești, tot așa lung și îngust. Mănăstirea, ca și orașul sunt așezate pe malul drept al unui râu, numit tot Câmpulung [31].

[...]

f. 23v ... Am stat deci acolo la Câmpulung și joi, 15 august, și am făcut liturghia în ziua sărbătorii Maicii Domnului; am mai rămas acolo vineri și sâmbătă iar duminică, 17 august, am plecat de acolo și mergând spre răsărit, am ajuns seara la o cârciumă a răposatului Brâncoveanu și am dormit acolo. Iar luni dimineața, 18 august, plecând de acolo și mergând tot spre răsărit, am trecut râul Dâmbovița și am intrat și în județul Dâmbovița, lăsând Muscelul. La prânz am ajuns și am mâncat la un sat și moșie ce se numește Voinești [32], pe care răposatul vornicul Crețulescu [33] a lăsat-o Mitropoliei la moartea sa. Și porind de acolo și mergând iarăși spre răsărit, am ajuns seara la Mitropolia noastră din Târgoviște.

Și rămânând acolo destule zile, ne-a venit poruncă de la domn să

f. 24 plecăm la București ca să facem strămutarea // lui Matei al Libiei la tronul patriarhicesc din Alexandria și plecând de la Târgoviște, am ajuns la București la 1 septembrie.

[CĂLĂTORIA A DOUA]

(1747)

f. 24v° ... Sâmbătă* la 11 zile ale lui iulie plecând după prânz de la Argeș, am sosit seara la satul Bucșănești [34] al dumnealui Sandul logofăt za vistierie[35] și iaste de la mănăstirea Argeș până la acest sat, cale de trei ceasuri,

---

[29] = al turcilor.

[30] I. F. Gyláni von Lászy, general însărcinat în iulie 1737 să ocupe regiunea muntoasă a Țării Românești.

[31] E vorba de Râul Târgului.

[32] Sat și com. în jud. Dâmbovița.

[33] Iordache Crețulescu, mare vornic, ginerele lui Const. Brâncoveanu, a murit la 1 dec. 1746.

* De aici textul este scris în românește de un cleric ce însoțea pe Neofit, poate de arhidiaconul lui.

[34] = Bucșenești, sat, jud. Argeș.

[35] Sandu Bucșănescu ajunge mare serdar (1744—50), stolnic (1750—1759).

www.dacoromanica.ro

care sat Bucşăneştii cade în dreapta apei Argeşului cum curge apa, despre miazănoapte spre miazăzi şi iaste o cetăţuie [36] a lui Vlad vodă Ţepeş care iaste făcută depărcior de sat, mai sus supt poalele munţilor. Şi de la cetăţuia în jos o râpă foarte mare, unde pre acolea curge apa Argeşului. Şi iaste făcută pe moşia Vierăş, la satul, ce s-au chemat Cheia [37], între doi munţi, şi curge apa printre munţi. Zic oamenii, că această cetate s-au făcut cu târgovişteni şi zic că la zidirea cetăţii au fost un Manole vătaf şi surpându-se zidul, şi-ar fi zidit muerea lui în zid, ca să stea în zid [38]. Şi în zilele acestui domn Vlad vodă au fost venit tătarii cu turcii şi au bătut cetatea cu tunuri dintr-alt munte despre răsărit unde păzesc plăiaşii, ce se chiamă Posadă. Şi după ce au bătut cetatea pe nimeni n-au găsit într-însa, că domnul şi-au fost potcovit caii îndărăt şi au fugit pre alt plai în Ţara Ungurească. Şi sâmbătă seara am mas acolo la Bucşăneşti ... etc.

[...]

... Am ajuns ... la un a sat al Mitropoliei, ce se chiamă Sălătruc [39], care se începe hotarul de la Calea Oii cum vii despre răsărit spre apus. Şi pre lângă acest sat curge apa Topologului, // însă satul rămâne în stânga spre f. 25
răsărit şi Topologul în dreapta spre apus, cum curge apa despre mizănoapte în jos spre miazăzi. Şi la acest sat al nostru iaste şi biserică făcută de piatră, hramul Sf. ierarh Nicolae şi miercuri seara am mas acolea şi jos am şăzut toată ziua acolea, şi am mas.

Şi la această moşie a noastră iaste pădure de fagi, carii fac mult jir, şi iaste livezi foarte frumoase de fâneţe. Şi aveam doi munţi mari carii merg până la Ţara ungurească. Şi pe această moşie avem moară cu pio şi pometurile rumânilor. La moşia aceasta Sălătrucul fiind jir mult, să să trimiţă râmătorii Mitropoliei la Sf. Măria mică să se afle râmătorii în plai, şi de acolea sfârşind, vor merge la Ciomăgeşti [40], moşia Vălenilor [41] cu a Morânglavului [42].

Sâmbătă iulie 18, plecând de la Sălătruc, am mers pă Topolog în jos şi am trecut râul spre apus şi am mers pă câmpul Cârstieneştilor [43] care-i zic şi Ionel, moşia Mitropoliei unde iaste tot câmpul acela rişcă semănată. Şi la capul câmpului trecând râul spre răsărit am ieşit la cârciuma Mitropoliei, tot în Cârstieneşti, unde este pimniţă de piatră şi casă şindrilată a Mitropoliei şi de acolea am dat pă câmpul schitului Vălenilor [44] până ⟨în⟩ dreptul Şuicii [45] şi am trecut râul spre apus şi am mers la casele lui Ştefan căpitan Balotă [46]. Are case mari de piatră şi culă de zid înaltă pentru hoţi şi iaste şi siliştе cu sat. Şi după ce au şezut acolea părintele puţintel, numaidecât am trecut râul spre răsărit şi am mers în jos pă Topolog şi am ajuns la Cepari [47], la casa lui Balotă şi am mas seara acolea. [...]

---

[36] = Cetatea Poenari, jud. Argeş.

[37] Cheia = Cheeni, sat astăzi dispărut al cetăţii Poenari.

[38] Ecou al legendei Meşterului Manole.

[39] Sălătrucu, sat şi com. jud. Argeş.

[40] Ciomăgeşti, sat, jud. Argeş.

[41] Adică a schitului Văleni-Argeş.

[42] Morânglav, schitul Morunglavu-Vâlcea, jud. Olt.

[43] Sat dispărut la est de Sălătruc.

[44] În satul Văleni, jud. Argeş.

[45] Şuici, sat jud. Argeş.

[46] Ştefan Balotă, căpitan şi clucer de arie (1741, 1773).

[47] Cepari, sat şi com. jud. Argeş.

www.dacoromanica.ro

Şi duminică după prânz plecând de acolea şi mergând cale de un ceas trecând Topologul spre apus, am ajuns la Bârseşti [48] la casele Uiascăi [49] şi am mas acolea şi iaste case mari de piatră.

Luni, 20, în ziua de Sti Ilie, plecând de la Bârseşti, am trecut râul spre răsărit şi iar am dat pă drumul Topologului în jos şi am venit pân dreptul Tigveni [50]⟨lor⟩ şi am trecut râul spre apus, şi sunt case mari de piatră ale comisului Ioniţă Tigveanul şi sat şi biserică de lemn iaste, dar nimic nu s-au
f. 25v° abătut părinteie acolea, fără numai la drum au străbătut de au învăţat // pă preoţi şi pă creştini cele ce să cade să facă şi de acolea am dat pă la cârciuma mănăstirii Cotmanii [51] şi am şăzut puţintel. Apoi plecând am urcat pă malul Gâlmanului, iaste mal foarte nalt de să urcă cu anevoie carăle. Şi apoi am ajuns seara la mănăstirea Cotmeana, care iaste făcută de Mircea vodă cel Bătrân la leat 6800 [52] şi pă de vale de mănăstire, despre răsărit curge o apă mică ca un pârâu ce-i zic şi apei, tot Cotmeana. [...]

Şi joi am plecat de la mănăstire şi am dat pă la Răchiţele [53] şi mergând tot în jos pe apa Cotmenii, am poposit puţintel în câmp, ⟨în⟩ drept⟨ul⟩ satul⟨ui⟩ Păduroiul [54]. Şi cade satul despre răsărit în dreapta apei Cotmenii. Satul iaste megieşăsc. [...]

Şi de acoiea am sosit seara la satul Săpata [55] şi am mas acolea. Şi iaste sat megieşesc în malul apei Cotmenii despre răsărit.

Vineri dimineaţa 24, am plecat de acolea şi mergând tot în jos pă apă, am dat pă la un sat de-i zic Cieştii [56] şi iaste sat şi biserică. Şi de acolea pe la Stolnic [57] şi iaste sat şi biserică şi case boiereşti. Şi de acolea am ajuns seara la Urluiani [58] şi acesta iaste sat megieşăsc, are trei biserici într-ânsul. Iaste pus satul în malul apei Cotmenii, despre răsărit, cum curge apa despre miazănoapte spre amiazăzi şi am mas noaptea acolea.

Sâmbătă 25 dni plecând de la Urluiani am trecut apa Cotmenii şi am luat drumul cam spre apus şi am trecut apa Vezii, aproape de satul Văleni [59] unde curge Vedea aceasta pă marginea satului şi această apă iaste hotar judeţului Teleorman, şi apoi am ajuns la Văleni la casele dumnealui Mihai Fălcoianu biv vel sărdar şi am mas acolea. [...]

Luni după liturghie, plecând de la Văleni, am dat pă la schitul Gălmeile [60], schitul Mitropoliei [61] şi ne-am abătut acolea şi am şăzut puţintel de am văzut schitul. Iaste schitul pă o coastă în vale şi are împrejurul schi-
f. 26 tului, vie frumoasă lucrată, pogoane 8 *pol.* //De acolea plecând, am ajuns seara la Comani [62], la casele răposatului Radu Com⟨ăneanul⟩ biv bel paharnic. Această moşie iaste trei părţi; Gheorghie Comăneanul [63] cu

---

[48] Bârseştii de Jos, sat, com. Tigveni, jud. Argeş.

[49] E vorba probabil de văduva lui Şerban Uescul din Bârseşti, fiica lui Panait Matracă, şi soacra lui Dimitrachi Tigveanul.

[50] = Tigveni, com., jud. Argeş.

[51] În satul Cotmeana, jud. Argeş.

[52] = 1292. Este o greşeală de peste un secol, căci mănăstirea Cotmeana a fost clădită puţin înaintea mănăstirii Cozia (1383).

[53] Răchiţele, com. Cocu, jud. Argeş.

[54] Păduroiu din Vale, com. Poiana Lacului, jud. Argeş.

[55] Săpata, sat desfiinţat în jud. Argeş.

[56] = Cieşti, sat pe Cotmeana, jud. Argeş.

[57] Stolnici, moşie a boierilor Bălăceanu, jud. Argeş.

[58] Urlueni, sat pe Cotmeana, jud. Argeş.

[59] Văleni, com. Sălutrucu, jud. Argeş.

[60] Azi Gâlmeele, sat în com. Sprâncenata, jud. Olt.

[61] Ctitorie a familiei Bălăceanu (sec. XVII).

[62] Comani, sat, com. Drăgăneşti-Olt, jud. Olt.

[63] Mare postelnic, răposat la 1785.

www.dacoromanica.ro

partea lui despre apus, şi Radu Comăneanu paharnic în mijloc, cu biserica mare noao de piatră [64] şi Mitropolia cu partea ei despre răsărit, să hotărăşte cu Drăgneşti [65]. Şi iaste această moşie cu arături de grâu, de porumb şi de mălai [66], lunca Oltului, fiindcă moşia aceasta iaste în malul Oltului despre răsărit şi are spre răsărit de ţine pădurea ca un ceas şi jumătate unde iaste ghindă multă şi pădurea iaste iar trei părţi, tot unul ca altul stăpânesc. La această moşie, la casele Radului Comăneanul paharnic, am mas luni seara şi marţi seara şi miercuri ... [...] La Slatina iaste ispravnic Scarlat Cat ...* Iaste oraş în malul Oltului, Sâmbătă ... întâia zi a lui avgust, plecând părintele de la Slatina, am luat spre răsărit şi iaste o apşoară ce să cheamă+ ... şi acolea au şezut părintele de prânz şi s-au odihnit puţintel şi oamenii Sfinţiei Sale.

Apoi plecând, am ajuns seara la schitul Grecii [67] care iaste al Mitropoliei şi au mas părintele acolea. Acest schit iaste închinat Mitropoliei [68] de Tudor paharnicul Greceanul [69] şi dă la Mitropolie pe an ceară ocă zece. Are schitul viişoară dinaintea mănăstirii despre apus ca vreo 4 pogoane; are vie şi la Slatină pogoane 8 pol, are stupi şi oişoare şi vite, vaci, boi şi râmătoraşi, şi moşie, care iaste schitul pă dânsa şi mai are o parte de moşie mai în sus de schit.

Duminică 2 dni ale lui avgust au făcut părintele liturghie şi au şăzut toată zioa acolea şi au mas şi seara, şi luni în 3 dni după liturghie am plecat şi mergând ca la un ceas şi jumătate am ajuns la Şerbăneşti [70] la satul dumnealui vornicului Creţulescu [71] şi am mas seara acolea. Iaste sat mare şi biserică mare de lemn şi ... conăcirea părintelui au fost la casa lui Vlad căpitanul şi după ce au mâncat de prânz apoi am plecat şi mergând cale de un ceas, am ajuns la Ungurei [72] la casa dumnealui clucerului Matei[73] şi am mas seara acolea şi miercuri au făcut liturghie şi îndată după liturghie, numai decât am plecat şi am trecut Vedea despre apus spre răsărit şi din apa Vezii am început a merge pe moşia Mitropoliei ce-i zic Inghimpaţii [74]. Moşia are arătură de grâu, care l-au secerat acum. Iaste şi porumb şi mălai. Şi lăcustele pă acolea n-au trecut. Era şi doao turme de oi. S-au vândut suhat la un neguţător turc în taleri şase. // Şi mergând tot în sus spre răsărit, am dat pă la Balaciu [75], pă la moşia Hrizii Bălăceanu [76]. Şi iaste biserica de f. 26v°
piatră [77], mare, pustie şi o pimniţă mare de piatră isprăvită şi boltită, pustie. Iaste şi heleşteu mare cu peşte. Apoi am trecut apa Teleormanului şi am dat pă din sus de Negreni [78], unde este sat şi biserică de lemn, şi am

---

[64] Cu hramul Sfinţii Împăraţi şi Sf. Nicolae, ctitoria lui Radu Comăneanu.

[65] Drăgăneşti, veche denumire a oraşului Drăgăneşti-Olt, jud. Olt.

[66] Mei.

* Lacună în text.

[67] Ctitoria lui Tudor căpitan Greceanu din 1674.

[68] La 1 martie 1723.

[69] Fiul căpitanului Tudor Greceanu.

[70] Şerbăneşti, sat, com., jud. Olt.

[71] Iordache Creţulescu, mare vornic, căsătorit cu Safta, fiica lui Constantin vodă Brâncoveanu.

[72] = Ungureni, com. Topana, jud. Olt.

[73] Matei din Ungureni, clucer, fiul căpitanului Papa din Ungureni (1746).

[74] Ghimpaţi, jud. Teleorman.

[75] Balaci, sat şi com., jud. Teleorman.

[76] Hriza Bălăceanu, postelnic, mare pitar în 1761.

[77] Cu hramul Adormirii, ctitorită la 1684 de Constantin Bălăceanu mare agă.

[78] Negreni, sat, com. Tătărăşti, jud. Teleorman.

www.dacoromanica.ro

ajuns seara la mănăstirea Glavaciog [79], care iaste mănăstire vechie, făcută de Vlad vodă Călugărul [80] la leat 7004 [81] cum scrie pisania în poartă. [...] Şi au şăzut la mănăstirea Glavaciog trei zile ... şi am plecat duminică. Şi am trecut pă la Obislav [82] şi am mers seara la Corbi [83], la satul dumneal ui Constantin Corbeanul [84] Şi ... a doao zi ... vineri ... am purces de acolo şi am meîs seara la Nucet [85] şi am şăzut sâmbătă şi duminică ... şi luni. Iar mănăstirea Nucetul iaste prefăcută de egumenul, kir Dionisie arhimandritul şi marţi după prânz am mers seara la Mitropolia ⟨din⟩ Târgovişte, august 11, ... şi au şezut la Mitropolie, 21 dni [86] până la avgust 31 ... Luni am purces de la Târgovişte la mănăstirea Mărgineni [87] şi am şăzut acolo marţi, miercuri şi joi. Iar vineri am purces după porunca ce au venit cu carte de la Măria Sa Vodă[88], ca să facem anacomidi [89] răposatului Scarlat[90], unchiul Mării Sale, ce iaste îngropat în pavacerniţa[91] Sfintei Mitropolii Târgovişti. Şi într-această zi, vineri seara, am sosit la Mitropolia
f. 27 Târgovişti. [...] Şi ... ne-am întors sâmbătă seara la Mărgineni. Şi această sfântă mănăstire iaste făcută dinceput de * ... iar acum de izvoadă den temelie o au prefăcut cuviosul egumen kir Anthim şi foarte desfătată mănăstire iaste întru slava lui Dumnezeu.

Iar... duminică am purces şi seara am fost de vecernie la Târguşor [92]. Şi iaste făcută de Antonie vodă [93]. Şi în ziua de Sfântămăria mică ... am purces, de am venit la Ploieşti la casele căpităneşti şi ne-am odihnit acolo miercuri şi joi am purces şi am venit la Ruptura [94], la schitul Mitropoliei şi acolo am mas. Iar vineri am venit la mănăstirea Snagovul şi am şăzut acolo sâmbătă, şi dumineca ... şi luni ... avgust (!)[95] 14.

---

[79] În satul Glavacioc, com. Ştefan cel Mare, jud. Dâmboviţa.

[80] Vlad Călugărul (1482 — sept. 1495) a fost îngropat la mănăstirea Glavacioc.

[81] 1496. Construcţia s-a isprăvit în 1496, când domnea Radu cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul.

[82] Obislav, sat desfiinţat, jud. Dâmboviţa.

[83] Corbi Mari, idem.

[84] Constantin Corbeanul, mare sulger (1746), fiul postelnicului Mihai.

[85] În satul Nucet, com. Nucet, jud. Dâmboviţa.

[86] Zile.

[87] În com. Carageale, jud. Prahova.

[88] Constantin Mavrocordat.

[89] Strămutare, adică dezgroparea morţilor.

[90] Scarlat, fiul dragomanului Alexandru Mavrocordat şi ginerele lui Constantin Brâncoveanu, răposat în iulie 1699.

[91] Locul din biserică unde se face rugăciunea de seară numită vecernie.

* = lacună în text. A fost ridicată de vornicul Drăghici din Mărgineni înainte de 1486.

[92] Mănăstirea Târgşor, din com. Târgşoru Vechi, azi înglobată în municipiul Ploieşti.

[93] Antonie vodă din Popeşti (1669—1672).

[94] Ruptura, schit închinat Mitropoliei la 5 iunie 1690 de către ctitorul său Nectarie Ieromonahul.

[95] Corect septembrie.

www.dacoromanica.ro

GIOVANNI BARTOLOMEO FRONTALI

(1714—1763)

Călugărul minorit conventual Giovanni Bartolomeo Frontali sau Frontona s-a născut în 1714 la Brisighella în provincia Bologna.

Trimis de Congregația de Propaganda Fide ca misionar în Moldova, unde sosește în 1742, Frontali a slujit un an la Grozești și Trotuș și a trecut la Călugăra unde se afla în anii 1745—1747, fiind apoi mutat la Fărăoani, cel mai însemnat sat al catolicilor din Moldova unde îl aflăm în 1762. Sforțările sale s-au îndreptat spre construirea și repararea bisericilor și sporirea veniturilor acestora. La Trotuș, unde tătarii distruseseră biserica, Frontali a făcut o bisericuță. A reparat bisericile din Grozești și Călugăra, care rămăseseră fără acoperiș, a construit case parohiale și a făcut o biserică de lemn la Cotnari spre a înlocui vechea biserică de piatră, transformată samavolnic în depozit de sare și distrusă în parte.

La 1763 Frontali se pregătea să părăsească Moldova unde petrecuse 21 de ani.

A rămas de la el o amplă relatare despre Moldova care a fost publicată de Gh. Călinescu, în „Diplomatarium Italicum", II (1929), p. 477—485, doc. CLII, precum și o scrisoare din 1747 despre greutățile de trai întâmpinate de misionari în Moldova, publicată de același.

Frontali nu se mărginește, ca alți misionari, să descrie starea misiunii catolice din Moldova în opoziție cu organizarea bisericească ortodoxă și să dea indicații statistice despre populația catolică, cu moravurile și superstițiile ei, arătând și influența puternică ce o suferă din partea ortodocșilor în privința obiceiurilor și a felului de viață. Relatarea lui mai cuprinde și unele amănunte prețioase asupra cârmuirii fanarioților în Moldova, stăruind asupra grelei asupriri fiscale la care erau supuși birnicii de rând din partea domniei și a dregătorilor, ajungând în sapă de lemn, pe când boierii și clerul înalt se îmbogățeau.

SCRISOARE DIN MOLDOVA[1]

1747, decembrie 10

... De când am intrat în Moldova nu am mai avut prilejul de a scrie în p. 458
Italia; acum au sosit aici doi greci negustori de ceară din Sibiu, cărora le-am încredințat această scrisoare a mea pentru ca să o pună la poștă

[1] Traducerea s-a făcut după textul italian publicat de G. Călinescu în „*Dipl. Ital.*", II, p. 458—560 (*Altre notizie...*).

www.dacoromanica.ro

în Transilvania, căci altfel aici nu este nici un mijloc de a trimite o scrisoare din cauza marilor bănuieli ale acestor schismatici. Au trecut cinci ani de când sunt în Moldova, să creadă Reverenţa voastră [2] că mi se par cincizeci, din cauza marilor necazuri şi neajunsuri încercate în această ţară, cu atât mai mult cu cât toţi au uitat de noi, care şi ziua şi noaptea fie pe arşiţă fie pe ger răbdând de foame şi de sete şi întotdeauna cu moartea în spinare, ne trudim pentru aceşti bieţi catolici risipiţi, năpăstuiţi de dările mari şi de pierderea vitelor — căci au trecut trei ani de când au început să moară, de secetă[3] şi de lăcuste şi prin
p. 459 urmare de foame, // încât pare că ar fi tocmai pedepsele trimise de Dumnezeu egiptenilor şi aici pe bună dreptate din cauza marilor rele şi asupriri săvârşite de aceste popoare. A uitat de asemenea Sacra Congregaţie că de şase ani încoace nu s-a mai primit ajutorul [4] decât numai pe un an, şi să mă creadă Domnia Voastră că fără un asemenea ajutor este cu neputinţă să trăieşti aici, în aceste vremuri; poate că se va amăgi cu gândul că noi totuşi izbutim să trăim; da, trăim; dar când ne va chema la Roma sau când vom fi isprăvit stagiul nostru de nouă ani, negustorii turci nu ne vor lăsa ⟨să plecăm⟩ [5]. Fără cal, fără slugă, lipsit de toate, nu poţi îndeplini slujba pentru aceşti catolici. Pentru cal şi pentru servitor, nu dau bani aceşti sărmani catolici, pentru că nu au, de la Sacra Congregaţie nu sosesc; de aceea trebuie să faci datorii; dacă iei un piastru împrumut, peste un an trebuie să dai mai bine de doi şi încă să mai mulţumeşti. Cu atât mai mult cu cât eu am fost mereu în misiuni, pe unde nu le-a plăcut altora să se ducă, totuşi nu împotriva voinţei mele. La început am fost într-un loc numit Grozeşti la hotarele Transilvaniei, unde se află acum un părinte din Ungaria şi am mai slujit şi într-altă localitate numită Trotuş, cale de două ceasuri călare de la Grozeşti. La Trotuş, acum 50 de ani au distrus tătarii biserica şi au spart clopotul; de aceea până când am venit eu au stat credincioşii fără biserică şi fără clopot şi părintele făcea liturghia în ce casă putea şi din lipsă de clopot nu se puteau niciodată aduna acei puţini catolici împrăştiaţi ici şi colo. De aceea, cu ajutorul lui Dumnezeu, cu câteva milostenii [6] căpătate de mine şi cu munca acelor oameni s-a făcut o bisericuţă şi s-a refăcut clopotul pentru ca părintele să nu umble de colo, colo, căutând unde să facă liturghia; tot astfel la Grozeşti am acoperit din nou biserica şi casa, făcând un gard în jurul acelei case căci totul ameninţa să cadă în ruină.

---

[2] Scrisoarea e adresată lui Calvi, generalul franciscanilor conventuali.

[3] *Cecita* — de citit: siccita.

[4] *Sussidia.*

[5] Din cauza datoriilor neplătite.

[6] *Limosine* (elemosine). E vorba probabil de bani strânşi de Frontali în acest scop.

www.dacoromanica.ro

Deoarece nu-mi pria aerul în acele locuri, m-au trimis într-o localitate numită Călugăra, la un ceas, mergând călare, de Bacău, oraş episcopal al episcopului nostru, unde mă aflu acum. Aici am găsit casa arsă, biserica fără acoperiş şi fără gard, încât porcii pătrundeau în cimitir şi mâncau trupurile morţilor. Din mila lui Dumnezeu, acum se află o casă pentru paroh ca şi pentru sluga lui, un zimnic şi un grajd şi tot ce se cere unei modeste reşedinţe a unui biet misionar. Şi tot astfel a fost acoperită biserica şi s-a făcut un gard la cimitir şi alte îmbunătăţiri asemănătoare; acestea le-am făcut toate prin milosteniile mele pentru că nu am avut alte mijloace, prin îndemnuri şi predici şi apropiindu-mi sufletele acestor bieţi catolici. Din Italia am plecat patru misionari împreună şi am rămas trei, căci unul s-a dus la Zante, după cum am aflat. Unde am stat noi trei, se ştie. Acum să-şi închipuie Domnia Voastră din toate cele pomenite mai sus cum o ducem noi. Între timp am plecat din Grozeşti pentru că nu-mi pria aerul, dar nu-mi pria pentru că de aproape un an nu mai băusem un pahar de vin şi am mâncat foarte rar carne, iar pâine, ştie Dumnezeu!...

Să nu se mire Domnia Voastră dacă am scris cu greşeli, deoarece p. 460
aici am uitat să vorbesc italieneşte...

Călugăra, 10 decembrie 1747.

(Relaţie mai târzie) [7]

Aşadar după ce sosesc misionarii în Moldova, fie prin Transilvania p. 477
sau prin Polonia ori prin Constantinopol, se duc în capitală, care este Iaşi, unde îşi are reşedinţa prefectul şi unde sunt aşezaţi de el la câte o „misiune", astfel ca să fie mai aproape de un misionar cu vechime sau chiar sub disciplină imediată a unuia cu vechime, pentru ca acesta să-i înveţe limba şi să-i introducă în obiceiurile ţării şi în ceea ce mă priveşte pe mine eu am ţinut aproape întotdeauna pe câte unul cinci sau şase luni. În Moldova se află opt „misiuni" sau mai bine zis opt locuri unde îşi au reşedinţa misionarii. Primul la graniţele Transilvaniei este Grozeşti. Al doilea Fărăoani la o depărtare de o zi de Grozeşti. Al treilea este Călugăra, la o depărtare de trei ceasuri de Fărăoani. Al patrulea Săbăoani, la o depărtare de o zi şi mai bine de Călugăra către miazăzi. Al cincilea Răchiţeni, la o depărtare de două ore de Săbăoani. Al şaselea capitala Iaşi, la o depărtare de Răchiţeni de o zi şi jumătate. Al şaptelea oraşul Huşi, către răsărit, la o depărtare de două zile de Iaşi. Ultimul, Moghilău [8] în Moldova, spre nord la o depărtare de peste două zile de mers de Huşi. Această misiune din urmă s-a înfiinţat în vremea mea, din oameni răspândiţi prin Turcia şi alte locuri şi am fost trimis de domnul ⟨Moldovei⟩ Constantin Racoviţă spre a rândui oamenii şi a implânta crucea dintâi şi apoi cu scurgerea timpului, am stat acolo patru ani, şi această misiune se află pe râul Nistru la graniţa Podoliei. Aproape toate aceste misiuni au biserici şi în apropiere aşezări de catolici. Grozeşti are

[7] *Ibidem*, p. 477—485. Această relaţie e scrisă mult după întoarcerea misionarului în Italia şi trimisă în *1764* conducerii Propagandei.

[8] *Mogilò*. E vorba desigur de *târgul* Movilău de pe dreapta Nistrului în dreptul Moghilevului, în Republica Moldova.

www.dacoromanica.ro

un mic oraș ce se cheamă Trotuș [9], numit după un râu care vine de la hotarele Transilvaniei și acolo se află o biserică mică de lemn, făcută la începutul misiunii mele; în vremurile vechi era acolo o biserică de piatră, dar acum au rămas numai ruinele. ⟨Târgul⟩ Trotuș se află la o depărtare de patru ceasuri de Grozești și misionarul vine din când în când să
p. 478 slujească liturghia. În Grozești // sunt vreo treizeci de familii, la Tg. Trotuș circa douăsprezece și alte douăzeci (20) (sic) răspândite în acea misiune. Fărăoani, misiunea cea mai populată, unde se află două biserici în aceeași localitate, dar una este afară din sat, la o depărtare de aproape o jumătate de milă; acolo se fac înmormântările și se slujește liturghia cu prilejul îngropării și în ziua morților și la câteva alte sărbători; biserica este de lemn cu incinta sa și este un loc cumpărat de acești sărmani catolici ca loc de îngropăciune pentru ei; în sat este apoi o altă biserică de lemn, destul de încăpătoare pentru populație; în această misiune se găsesc cam vreo trei sute de familii, dar împrăștiate în diferite locuri și uneori se fac slujbe pentru cei bolnavi sau pentru alte nevoi. Apoi este Călugăra, unde se află o biserică tot de lemn cu incinta sa și sunt acolo până la 25 de familii și această misiune are alte două biserici, Bacău și Trebiș și amândouă bisericile sunt tot de lemn și misionarul este nevoit să slujească două liturghii în toate duminicile. Bacăul este oraș episcopal [10]; încă din vechime reședință a episcopului, și în aceste două locuri sunt până la șaizeci de familii; biserica din Trebiș s-a clădit în vremea mea, fiind acel mic loc un pământ al episcopului, dar fără venituri din cauză că nu este locuit. Cealaltă misiune este la Săbăoani unde sunt, socotindu-se împreună toate așezările anexe, vreo două sute de familii aproximativ; această misiune are alte două biserici clădite de vreo patru-cinci ani încoace, una se află într-o localitate numită Hălăucești [11] și cealaltă Talpa [12] și din când în când misionarul se duce să slujească acolo la o depărtare de Săbăoani una de două ceasuri, iar cealaltă de șase ceasuri. Cealaltă misiune Răchiteni are cam o sută de familii aproximativ, socotind împreună toate celelalte așezări și are alte două biserici, una se numește Tămășeni, cealaltă Cotnari; și toate bisericile sunt de lemn, afară de cea de la Cotnari care este de piatră și este foarte mare; dar abia se poate sluji în ea pentru că amenință să se năruie. A fost clădită de sași, fugiți cu prilejul turburărilor lui Luther (!) și sunt încă acolo cam cinci sau șase familii de sași. Huși, oraș unde jumătate din locuitori sunt schismatici și jumătate catolici și este reședința episcopului schismatic și această misiune, socotind împreună toate localitățile, are vreo șaptezeci de familii și mai are două biserici, una în orașul Bârlad, dar acum cinci ani a fost arsă de tătari împreună cu aproape întregul oraș și nu sunt acolo mai mult de patru sau cinci familii — și alta este Ciubărciu, în Basarabia, la o depărtare de două zile de Huși — și acolo sunt cam treizeci de familii aproximativ, supuse ⟨efectiv⟩ tătarilor și nu numai tributare ca cele din Moldova și care sunt păstrate de misionarul din Huși. Alta la Moghilău, în Moldova, unde sunt acum treizeci de familii și este nevoie să locuiască acolo misionarul, fiindcă este o localitate depărtată de celelalte misiuni. Altă ⟨misiune⟩ la Iași, unde de cele mai multe ori

[9] = Târgul Trotuș.
[10] *Cilta.*
[11] *Alcocest* = Hălăucești, com., jud. Iași.
[12] *Talpa*, sat, jud. Bacău.

www.dacoromanica.ro

se află doi părinți, mai ales când prefectul nu cunoaște limba, nici obiceiurile țării și ar fi într-adevăr un lucru bun dacă s-ar trimite prefecți care să știe ce fel de țară este Moldova și care să știe să împartă [13] și să distribuie pe misionari și în același timp să recunoască binele și răul care se face și să nu purceadă după cheful propriu. Niciodată ca acum nu au fost supuse bisericile la biruri: acum nu se mai bucură [14] misionarii de acele privilegii de care s-au bucurat întotdeauna cu doi servitori scutiți de taxă pentru fiecare misionar și cu scutirea câtorva animale cum ar fi doi cai, două vaci pentru ușurarea lor; și totul a fost desființat din cauza capriciilor și a lipsei de experiență a prefectului; aceste privilegii nu se pot recăpăta decât cu mare greutate, pentru că fiecare domn cere confirmarea predecesorului său; este adevărat că suntem sub protecția Poloniei, dar când nu este o bună conducere în Moldova nu slujește la nimic; este adevărat că uneori catolicii înșiși au un servitor și plătesc darea pentru el, dar nu întotdeauna, și acest servitor locuiește cu familia sa într-o căsuță mică, în preajma părintelui. În rezumat, aceste lucruri și altele// atârnă toate de înțelepciunea unui prefect priceput: slavă Dom- p. 479
nului că acum, după cum am putut să aflu, misiunile din Moldova, au fost bine completate [15], căci însuși prefectul. În afară de limba țării, mai cunoaște alte câteva, foarte adesea, de mare nevoie în acele locuri. Cât despre numărul de familii care se află în acele ținuturi și arătate precis pe misiuni, este cu neputință a se da o relație cu un număr hotărât pentru că unii sunt astăzi într-un loc, mâine într-altul. Deoarece Moldova este o țară mai degrabă superstițioasă, am socotit că e bine ca să li se deschidă ochii acelor catolici ai noștri care au fost întrucâtva influențați prin legăturile pe care le au cu schismaticii [16] și mai întâi în privința botezului, căci în unele locuri ei țin copiii câte cinci sau șase ani fără să-i boteze, spunând că astfel ei cresc mai repede; dar acum ⟨cuprinși de⟩ mare frică, dacă văd îndată după naștere că pruncilor nu le e tocmai bine, ei și pun pe moașă să-i boteze [17] sau, dacă sunt sănătoși, așteaptă până la prima zi de sărbătoare și îl aduc la biserică. Unii chemau nași schismatici sau eretici, fie din prietenie, sau pentru vreun câștig, și dacă totuși misionarul nu s-a putut scăpa de ei, atunci sub cuvântul că sunt doi nași, unul era catolic care răspundea ⟨la botez⟩ și ținea copilul în brațe, celălalt stătea să privească; dar cum se stabilește întotdeauna legătura sufletească (?) prin slujbele bisericești, în vremurile de față acest lucru se întâmplă foarte rar. Cât despre Sfânta împărtășanie, ei vor ca fiii lor să fie primiți curând la împărtășanie, mai ales în cazuri de boală, întrucât văd că fiii schismaticilor sunt împărtășiți îndată după ce s-au născut și s-au botezat, ⟨precum⟩ și in extremis, totuși au rămas încredințați că pentru o asemenea taină se cere o mare cunoaștere, fără a mai intra apoi în alte discuții; totuși când au ajuns la vârsta de unsprezece sau doisprezece ani, sunt instruiți îndeajuns spre a-i admite apoi dintr-o dată la împărătășanie și în acel timp îi fac să se spovedească mai des; apoi totul e lăsat la înțelepciunea misionarului. Cât despre pocăință, se spovedesc de două sau trei ori pe an și de cele mai multe ori la Paști

[13] În text: *compatire e distribuire* (corect: *compartire*).
[14] *Godiamo* (= Godiano).
[15] *Sono bene provedute.*
[16] *Per la corispondentia che anno con li scismatici.*
[17] Adică nu la biserică, ci în grabă prin rostirea doar a formulei botezului de către oricine.

www.dacoromanica.ro

şi cum ar fi la Crăciun şi la hramul bisericii lor şi unii numai odată pe an, unii din neştiinţă, dacă sunt întrebaţi unii de ce nu s-au spovedit mai des, ei răspund sau că nu şi-au putut afla duşmanul ⟨spre a se împăca⟩ sau că, aflându-l şi cerându-i iertare, el nu a vrut să-i ierte şi se găsesc mulţi dintre aceştia care tot amână spovedania. Este adevărat că sunt oameni de toate felurile şi atât de neluminaţi încât nu se deosebesc de animale şi de aceea se cere o mare răbdare şi o mare băgare de seamă şi aceştia sunt dintre acei care stau ascunşi prin crânguri şi prin codri pentru a nu fi descoperiţi spre a plăti darea, care dacă ar veni şi ar fi văzuţi chiar şi la biserică, ar fi asupriţi şi, deşi fără nici o putinţă de a plăti, ar fi totuşi siliţi într-un fel oarecare să plătească, cu aceştia trebuie să ai multă răbdare pentru că nici măcar nu se încred în misionar; când însă misionarul i-ar putea ajuta cu câte ceva, atunci îi spun unde poate să-i găsească şi stau astfel ascunşi până când pot să adune bani pe câteva piei de animale sălbatice pentru a-şi cumpăra doi viţei sau vreo vacă şi apoi stau cu ceilalţi până ce pot plăti, nu numai unii catolici de ai noştri, ci şi foarte mulţi schismatici; şi eu socot că dacă nu ar fi nenorocirile acestor mari biruri s-ar spovedi mai des decât unii aici în Italia, căci uneori când sunt să vină să se spovedească, se trezesc că le vin în spinare cei ce le cer birul şi dacă nu-l au, îi leagă sau le mai dau ceva răgaz pentru a căuta bani sau prin muncă sau cu dobândă de la vreun turc, ei
p. 480 cu o asemenea piedică nu se mai gândesc la // spovedanie şi aceasta se întâmplă foarte des, în sfârşit cine ar vrea să înţeleagă bine toate acestea ar trebui să vină aici. Uneori socoteau că după primirea ungerii din urmă, ei trebuie neapărat să şi moară şi mulţi mureau aşadar fără a o cere sau a pune să fie cerută şi dacă misionarul îi îndemna, ei spuneau că el le doreşte moartea şi de aceea unii sătui de boală sau de mizerii, o cereau pentru a muri mai repede, gândind astfel. Dar din mila lui Dumnezeu acum nu mai este aşa, căci ei sunt încredinţaţi de eficacitatea tainei şi se vede acum că sunt unii care au primit-o de mai multe ori, şi aceia care au primit-o, deşi tineri, se păzesc de a mai juca spre a păzi cuviinţa ungerii pe care au primit-o pe picioare, chiar dacă faptul de a juca ar fi un lucru fără însemnătate. Au apoi obiceiul de a-şi însura repede băieţii cam la vârsta de şaisprezece, şaptesprezece sau optsprezece ani şi nu este o socoteală rea din cauza celor care li s-ar putea întâmpla trăind printre acei schismatici care, dimpotrivă, au obiceiul de a se căsători la o vârstă mai înaintată, iar ei luând seama la atâtea neajunsuri ascultă de învăţătura Sf. Pavel „si vis nubere, nube pari'' [18]. În privinţa aceasta, nu se vede nici o rătăcire, îndată se fac strigările şi câte odată se prevalează de privilegii cum ar fi acela de a se da dispensă pentru gradul al treilea şi al patrulea acolo unde sunt puţini catolici în mijlocul schismaticilor, într-un cuvânt se cere multă prudenţă la toate. Unii prefecţi pretindeau unele taxe speciale pentru biserică, acum însă se face totul fără plată pentru că aceasta se face numai de mare nevoie şi apoi ei sunt instruiţi [19] atât cât trebuie, căci ştiu că misionarul nu i-ar căsători dacă ei nu ar şti mai întâi să răspundă la ce sunt întrebaţi; numai că au unele obiceiuri ale lor, căci după ce s-au cununat, mirele se duce acasă la el şi mireasa la casa ei şi apoi seara mirele se duce cu alţi bărbaţi şi femei să o ia pe mireasă şi o duc jucând şi cântând la casa soţului;

[18] Dacă vrei să te însori, însoară-te cu cineva deopotrivă ⟨cu tine⟩.
[19] E vorba de cunoaşterea catehismului.

www.dacoromanica.ro

acolo apoi toată noaptea ei mănâncă, beau şi joacă şi cam aproape de miezul nopţii, fiecare rudă sau prieten dă după putinţa sa ceva bani miresii, şi mireasa le dă un biet ştergar; şi cu acei bani ei plătesc cheltuielile nunţii; şi dacă mai rămâne ceva, îşi cumpără vreo haină. Se obişnuia cu multă vreme mai înainte, cum se obişnuieşte astăzi la schismatici, că atunci când mireasa nu era fecioară, o duceau înapoi la casa ei şi părinţii miresei dregeau lucrurile fie cu bani sau cu vite şi astfel o primeau înapoi; ştiu că aşa este acum la români, şi când se mai întâmpla aşa ceva la catolici, mirele îi dă o bătaie zdravănă şi vrea să ştie cine este complicele şi apoi de cele mai multe ori ei trăiesc ca câinii şi aceasta mai slujeşte încă pentru ca să fie cu băgare de seamă. Nu sunt de ajuns lipsurile pe care le au din cauza dărilor mari, ei îşi mai pricinuiesc şi altele, dacă moare vreun sărac şi lasă o familie numeroasă în sărăcie şi rămâne ca moştenire o vacă şi doi boi, soţia este în stare să taie vaca şi să vândă un bou ca să facă un praznic pentru sufletul bărbatului, dând de mâncare uneori la inşi care nu au nevoie de aceasta şi făcând să rămână familia foarte săracă; şi după praznic împart tuturor câte o pâine şi o lumânare aprinsă, aşa cum fac schismaticii, fără să ştie de ce fac acest lucru şi până în cele din urmă uneori nu au ce să dea misionarului pentru înmormântare şi pentru slujbă. Într-un rând mi-a fost lăsat un bou pentru un număr de slujbe de un străin din Ungaria şi dacă nu-l luam repede, mi-l mâncau şi, ceea ce este şi mai rău, câteodată unii din comeseni se îmbată şi gândesc că în afară de această masă, totul este de prisos; s-a făcut cât s-a putut pentru a stârpi această rătăcire, dar în unele locuri s-a păstrat, mai ales acolo unde locuiesc amestecaţi cu schismaticii şi se vede că toate sunt din deşertăciune căci li s-a arătat că dacă vor să facă ceva pentru sufletul răposatului // să împartă o pomană de aceasta, p- 481
fie în bani, fie în haine sau în alte lucruri celor mai săraci fără asemenea ceremonie, dar ei răspund că aşa-i obicciul. După moartea cuiva, în seara din ajunul zilei când urmează să se facă înmormântarea, se adună tineri şi tinere şi fac un foc dinaintea casei răposatului şi joacă şi chiuie în jurul acestui foc aproape toată noaptea, rămăşiţe de-ale păgânismului şi pentru că îi vedeau pe schismatici făcând astfel, dar cu mila lui Dumnezeu, s-a pus atâta străduinţă încât s-au lăsat de acest obicei şi eu îndeosebi le-am pus în vedere, spre a-i înfricoşa că nu le mai îngrop morţii, dacă nu se lasă de asemenea fapte, şi pentru cuvântul că, în afară de aceasta, în întuneric se mai întîmplau multe lucruri necuviincioase. Acuma, se îngroapă morţii în afara bisericii, în cimitir care, de cele mai multe ori, este închis cu vreo împrejumuire de lemn; fiecare este îngropat într-un sicriu de lemn şi deasupra mormântului ei pun o cruce de lemn sau de piatră, câte odată cu o inscripţie a răposatului şi apoi în sărbătorile cele mai mari ca Paştele, Crăciunul şi mai ales în ziua morţilor când se fac pomenirile la cimitir, cine are oarecare stare pune o pâine, şi o monedă mică cu o lumânare aprinsă [20], care monedă se ridică la valoare de 7 quattrini papali, numite de popor parà; aceasta o pun pe mormântul fiecăruia din morţii lor şi după terminarea slujbei, misionarul ia acea milostenie şi îşi păstrează două părţi, iar o parte o dă unui dascăl, adică unui om care ajută la biserici şi ajută de asemenea la slujbele pe care le face părintele şi fiecare misionar are un asemenea dascăl care e

[20] *Una picola moneta in una candela acesa.*

www.dacoromanica.ro

scutit de dări întrucât oamenii plătesc pentru el; şi cu această milostenie ei gândesc că au făcut mult, căci unii din ei ar putea plăti vreo liturghie pentru sufletul morţilor lor, dar prin aceasta ei gândesc că sunt scutiţi de plata unor liturghii, deşi unii, dar puţini la număr şi nu în toate locurile, dau şi de liturghie. De aceea misionarul în unele locuri satisface repede aceste obligaţii. El primeşte apoi pentru botez 3 parale din aceste monede din care şapte împreună fac un „pavolo" [21]. El primeşte 10 parale pentru cununii şi 30 pentru înmormântarea unui om în toată firea şi 10 pentru un copil mic, cuprinzând şi liturghia şi înmormântarea şi de multe ori ⟨nu primeşte⟩ nimic şi aceste plăţi sunt nesigure, milostenia pentru o liturghie citită este de 10 parale şi pentru una cântată de 20 de parale şi acestea se întâmplă rar. El primeşte apoi de fiecare casă două măsuri de porumb sau o măsură de grâu sau 10 parale pe an; dar trebuie să te duci de foarte multe ori la casele lor pentru a le căpăta şi până la urmă unii le dau şi alţii nu le dau; şi aceasta se numeşte „decima"; este apoi intrarea în biserică a femeilor după naştere şi ele dau o găină. Câte unul instărit aduce în zilele de sărbătoare o pâine sau patru ouă sau puţin unt sau altceva. Catolicii noştri din Moldova sunt toţi oameni de la ţară şi cei mai bogaţi când dau ca zestre unei fiice a lor doi boi şi o vacă dau mult şi aproape nici unul nu posedă pământ şi chiar dacă ar poseda nu-l pot stăpâni, trebuind să fie gata să se ducă şi colo şi dincolo unde ies mai bine cu dările, căci pământuri se găsesc peste tot şi ajunge să dai dijmă stăpânului, dar unii nici nu au timp şi de multe ori nici nu au cu ce să lucreze; în afară de Iaşi unde sunt străini ca felceri şi spiţeri şi alţi meseriaşi căsătoriţi, acolo unii duc o viaţă oarecum civilizată; şi de obicei domnul ţine întotdeauna un secretar catolic şi uneori şi la Curte se mai găsesc câţiva catolici de la Constantinopol şi prin aceştia se pot obţine oarecare înlesniri atunci când prefectul se pricepe.

Cât priveşte aducerea altor oi la turma drept credincioşilor se ştie că acelea sunt ţări în care religia dominantă este falsa credinţă [22] grecească; şi trebuie să se arate că nu este puţin lucru să menţii pe acei catolici ai noştri, căci după cum se vede aproape toţi catolicii risipiţi în Ţara Românească s-au refugiat în Moldova din cauza vexaţiunilor îndu-
p. 482 rate din partea acelor greci.// Şi, atâta vreme cât germanii au stăpânit Craiova în Valahia [23], părinţii Observanţi puteau supraveghea încă pe cei risipiţi, dar după aceea s-au împrăştiat, ca şi când ar fi intrat lupul şi, după cum am spus, aproape toţi cei care se găseau în satele din Ţara Românească au venit în Moldova. Dacă se întâmplă uneori ca vreo tânără să se îndrăgostească de vreun schismatic, dacă misionarul nu este cu foarte mare băgare de seamă, aceia o trag la ei; dar întrucât catolicii noştri locuiesc mai ales pe moşiile boierilor, aceştia pentru un oarecare câştig, atunci când are trecere misionarul, lasă totul în seama acestuia, care apoi izbuteşte cu frumosul să desfacă o asemenea căsătorie; dacă apoi vreun român, adică schismatic, ajunge să se convertească la catolicism [24] trebuie să treacă în locurile din Polonia sau în Transilvania sau să fie ţinut în mare taină printre catolicii noştri până ce mor bătrânii;

---

[21] *Pavolo*, monedă măruntă bătută de papa Paul III. Echivalentă cu un „giulio".
[22] *Importunità*.
[23] Adică Valahia cisalutană = Oltenia până în 1739.
[24] *A rivisse a conosere il suo stato*, adică să se reconvertească la catolicism.

www.dacoromanica.ro

și se găsesc din mila lui Dumnezeu de aceștia care spun apoi fără teamă, „părinții mei erau moldoveni"(= ortodocși).

De multe ori fug oameni din Ungaria sau Transilvania, fie din lipsă de mijloace de trai sau de frica războaielor, sau pentru că sunt iobagi, și printre aceștia se găsesc câteodată luterani și calvini, dacă rămân în Moldova, abjură cu ușurință fără vreo împotrivire din partea schismaticilor, căci cum îi numesc ei pe catolicii noștri unguri, ei cred că toți sunt de aceeași religie și aceștia rămân catolici buni, neavând predicanți sau oameni din secta lor, care să-i abată de la credință și prin mila lui Dumnezeu, pe mulți eu i-am câștigat în timp de douăzeci și doi de ani. Cea mai mare greutate este că uneori fug aici dezertori și aduc cu ei femei din Transilvania și apoi vin la misionar ca să-i cunune, când pot să aibă de la preoții lor din Transilvania o dovadă că nu sunt însurați, se căsătoresc și când nu pot, atunci sau rămân așa sau se duc la schismatici ca să-i cunune aceia; este adevărat apoi, că ei sunt urâți și de catolici și de schismatici și noi nu putem aduce vreo îndreptare decât ce se poate face cu binele. Unii bărbați vin din Transilvania după soțiile lor, unele se duc, cu ei, altele rămân fie de rușine sau de frică; în celelalte privințe nu ar fi atât de rău printre acei catolici, în afară de pizma care domnește între ei, dar nu pentru mult timp, și toate acestea din cauza dării, căci domnul impune o sumă de bani pe un sat și apoi (sătenii) fac o tocmeală [25] între ei după posibilitățile fiecăruia; cei săraci au credința că sunt încărcați de aceia care stau mai bine, iar aceștia cred că sunt încărcați de ceilalți, și astfel se ceartă și se urăsc până ce se strânge darea, ceea ce se face aproape în fiecare lună. Apoi după ce a trecut, se împacă până ce vine o alta, și apoi nu este ură între toți: într-un cuvânt mizeria e de vină pentru toate acestea. După ce se vede, Moldova se învecinează cu Polonia, cu Turcia, cu Basarabia ⟨Buceac⟩ și cu Ungaria; e o țară mănoasă în grâne, porumb, vin și miere, îmbelșugată în animale și în cai buni, față de întinderea țării e puțin locuită, clima este schimbătoare, țara fiind înconjurată [26] de Polonia și de Ungaria; după cum sunt schimbători și domnii căci în douăzeci de ani am văzut douăsprezece schimbări. Sunt patru familii dintre care sunt ridicați, cele mai adesea, domnii; . . . acestea sunt Mavrocordații, Ghiculeștii, Racovițeștii și familia Calimachi și din aceste familii sunt vreo nouă sau zece membri care aspiră la domnie și nu sunt decât două domnii, adică a Moldovei și a Țării Românești; și ceea ce este mai rău este că azi ajung la domnie și mâine pot să fie maziliți; în clipa de față dacă stau trei ani, este un mare noroc. Să se țină seamă ce stoarceri fac în timpul cât rămân în funcție și arată în timpul măririi lor marea lor trufie grecească căci dacă ar putea ar vrea să fie deopotrivă cu împărații bizantini și totul pe spinarea acelor bieți oameni; și totuși unii se întorc la // Constantinopol plini de datorii și de cele mai multe ori maziliți. p. 483
Un sărman care are doi boi și o vacă plătește pentru ele într-un an peste treizeci de piaștri și apoi plătesc dări pentru toate animalele și darea nu este stabilă, ci la cheremul domnului și a dregătorilor lui care fură luând mai mult la încasarea birului decât ca ⟨ceea ce⟩ strânge domnul. Într-un cuvânt, în atâta timp, eu nu am putut niciodată să-mi închipui cum pot ei să plătească atâția bani. Pentru boieri care nu plătesc dări, țările sunt bune

[25] *Sindicato.*

[26] *Per essere della Polonie e Ungaria circondata.* (Formularea aceasta pare cam lipsită de logică. S-ar putea ca această vecinătate să explice oarecum nestabilitatea domnilor, dar nu și a climei).

www.dacoromanica.ro

căci au pământ din belşug şi destulă populaţie pentru vitele lor, dar bieţilor birnici le merge foarte rău, este de ajuns să spun că atunci când au mămăligă şi lapte se socotesc fericiţi, numai să nu prea tragă de coarnele plugului şi să nu stea la munca câmpului, iar când trebuie să plătească se descurcă cu câteva vite şi muncind ziua şi noaptea.

În Moldova sunt 17 ţinuturi şi fiecare ţinut are judecătorul său care percepe birul obişnuit, apoi când sunt dări extraordinare domnul trimite pe alţii să le strângă, şi aceşti judecători judecă pricinile civile şi penale şi de cele mai multe ori cu amenzi speciale; iar în pricinile duhovniceşti judecă mitropolitul şi episcopii, dar cu concursul (?)[27] acelor judecători. Fiecare ţinut are capitala sa unde şade judecătorul; şi catolicii noştri se află, cam cei mai mulţi, în două din aceste ţinuturi care se numesc Bacău şi Roman şi apoi mai sunt unii împrăştiaţi în alte ţinuturi. Aproape toate aceste oraşe sunt foarte mici, afară de câteva, ca Iaşi, capitala, Focşani, Galaţi, Botoşani, Roman. Sunt trei episcopi şi un mitropolit. Mitropolitul stă în capitală şi trebuie să meargă în fiecare zi la Curte împreună cu ceilalţi dregători. Episcopii stau unul într-un oraş care se numeşte Roman, celălalt în altul care se numeşte Huşi, celălalt într-unul foarte mic care se numeşte Rădăuţi; au venituri mari care constau din dijmele pământurilor lor, dintr-un mare număr de vite şi din stupi; fiecare preot al lor [28] este impus la o sumă oarecare pe an şi când hirotonisesc un diacon sau un preot — căci nu au alte trepte preoţeşti — aceştia, trebuie să plătească doisprezece piaştri. Când moare un episcop, domnul ia toţi banii şi chiar când este încă în viaţă, ia cu împrumut şi nu napoiază niciodată; într-un cuvânt totul este al domnului, întrucât el e iber să-i numească şi să-i depună. Când îi numeşte, ei trebuie să plătească o sumă oarecare de bani şi cum mitropolitul dă şaizeci de pungi şi o pungă este de cinci sute de piaştri din moneda lor, iar în banii noştri o pungă se ridică la suma de 280 de scuzi şi socotesc deci după această măsură ei [29] şi fac rost de aceşti bani luându-i cu împrumut, apoi cu trecerea timpului ei îi plătesc, deoarece de cele mai multe ori ei sunt de condiţie umilă sau poate cumva plătesc mai uşor după ce au strâns bani în vreo mănăstire, ca stareţi. Sunt apoi alţii care, pentru a rămâne veşnic stareţi în mănăstirile din Iaşi, care sunt vreo treizeci, şi pentru a rămâne în afară de autoritatea patriarhilor [30] lor, se înţeleg cu domnul dând bani să fie făcuţi episcopi nominali şi chiar dacă patriarhii lor au o autoritate asupra ecleziasticilor, ei atârnă totuşi întotdeauna de voinţa domnului.

Se mai găsesc şi unii domni plini de zel, care, fie din scrupul sau din trufie pun pe mitropolitul lor să arunce afurisenia asupra vreunei dări extraordinare, pentru ca alţi domni să nu mai poată după aceea să le pretindă şi apoi vine un altul şi-l pune pe acelaşi mitropolit să o ridice; în sfârşit, toţi sunt mercenari.

În Moldova sunt multe mănăstiri şi aproape toate în munţi şi unele au venituri foarte mari şi la unele din aceste mănăstiri stareţii sunt numiţi de patriarhul din Constantinopol; la altele de patriarhul din Ierusalim şi la altele de Svetagora [31], adică de Sf. Munte, şi pe unii îi numesc ctitorii

---

[27] *Con dependenza.*

[28] = Al episcopilor.

[29] = Preoţii.

[30] *Dà sin Patroarchi* (Textul nu e clar. Din ce urmează s-ar părea că e vorba aici în adevăr de patriarhii de care depindeau mănăstirile închinate).

[31] = Muntele Athos.

www.dacoromanica.ro

din Moldova, dar toți sunt sub dependența domnului, căci dacă vine vreun grec trimis // de acei patriarhi, el rămâne numai dacă-i place domnului, și p. 484
acești stareți sunt amovibili și fiecare plătește o sumă de bani corespunzătoare veniturilor mănăstirii de care depinde[32]. Acești egumeni țin, care șase, care zece călugări, toți oameni leneși care se fac călugări pentru a nu plăti birul, și aceștia toți sunt ⟨frați⟩ „laici" destinați care la păzitul oilor, care la al porcilor, care la stupi, care la boi, care la cai, care la munca viilor. Și pentru a face slujba bisericească în acele mănăstiri, ei țin un preot căsătorit, căci dintre acei călugări prea sunt puțini preoți și dacă ei ar cădea în vreo vină mare li se rade barba și sunt puși la bir, și dacă același lucru s-ar întâmpla vreodată cu egumenul [33], de cele mai multe ori el drege totul cu bani. Aceștia mănâncă pește, lăptuci, untdelemn și ceapă și alte zarzavaturi, apoi mulți mănâncă și carne în ascuns; toate sunt ipocrizii. Ei țin cu multă rigurozitate posturile: nu numai clericii, ci și mirenii în două ⟨posturi⟩, adică în postul Paștelor și cincisprezece zile înainte de Adormirea Maicii Domnului, nu mănâncă nici măcar pește, în afară de Rusalii și de sărbătoarea Bunei Vestiri, dar ei mănâncă icre, caracatițe, melci, raci și toate mărunțaiele peștilor; și în postul Sf. Petru, care nu este invariabil pentru că uneori este de șase săptămâni, alteori de cinci, după cum cade, și în postul Crăciunului mănâncă pește; și înaintea acestor posturi, au câteva săptămâni în care mirenii mănâncă în toate zilele carne înainte și după posturi, se numește harț; și cu aceste posturi ale lor, ei cred că sunt mai desăvârșiți decât toți și nu se îngrijesc prea mult de învățăturile divine. Aceasta este forța ⟨morală⟩ pe care ei o invocă pentru a dovedi perfecțiunea credinței lor; într-un cuvânt, în aceasta ei sunt adevărații „Montaniști" [34], punând aceste posturi nu numai înaintea poruncilor dumnezeiești, dar chiar și înaintea celor firești, căci dacă vreunul din ei este bolnav, mai bine vrea să moară decât să calce posturile. Sunt unii greci de la Constantinopol, ca și unii boieri pământeni care nu dau atâta atenție la lucrurile mărunte. Aceasta este cea mai mare orbire pe care o au pentru a rămâne ⟨mai departe⟩ amăgiți în rătăcirile lor și, după cum îmi spuneau unii greci, numai prin atâta se deosebesc ei de turci; de fapt ei nu știu ce înseamnă să fii creștin și din cauza marii neștiințe a preoților lor care sunt din drojdia cea mai de jos din țară și apoi nici măcar nu pot fi altfel, din caza dărilor pe care le datoresc episcopilor lor și a muncii pentru întreținerea familiei; nu au nici un fel de venit sigur de la bisericile lor, numai ceva întâmplător cum avem și noi, în afară de câteva sărindare, vreo zece piaștri din acea monedă pentru a sluji 40 de liturghii și aceasta ⟨numai⟩ rareori și nu e nici o primejdie să te încurci cu ei în discuții despre purcederea Sf. Duh sau despre purgatoriu sau chiar despre papă, căci ei nu pot înțelege. Dar nu sunt tot astfel unii greci și boieri mireni și de aceea este necesar ca misionarul să-și cunoască bine lucrul său și dacă-i cu putință să se trimită misionari în vârstă de cel puțin treizeci de ani sau care să fie în putere, căci în acele țări face mult puțină prezență, tărie și exemplu bun, căci în ceea ce privește limba, un italian, fie tânăr sau mai în vârstă, o învață repede. Ei[35]

---

[32] *A chi è sogetto.* Formularea e ciudată. De fapt e vorba aici de mănăstirea la care a fost numit și care se află sub ascultarea sa.

[33] Superiorul unei mănăstiri închinate.

[34] Montaniști, eretici care urmau învățătura lui Montano (sec. II) practicând austeritatea și rigorismul.

[35] = Ortodocși.

www.dacoromanica.ro

au o altă nebunie în cap şi spun că ⟨osânda⟩ excomunicării constă în faptul de a nu putrezi după moarte şi când vreunul fiind în viaţă a fost excomunicat pentru vreun lucru oarecare, ei îl dezgroapă la un an sau doi după moarte şi uneori fie din cauza solurilor saline sau dintr-o însuşire a corpului îl găsesc neputrezit, aleargă atunci fie la mitropolit, fie la episcopi pentru a pune să fie dezlegat ⟨de ei⟩ dând bani şi bocesc asupra acestui cadavru şi dacă putrezeşte, cum se întâmplă uneori, după ce a fost expus la aer, ei spun că este iertat, iar dacă nu putrezeşte îl ţin atât până când căldura
p. 485 anotimpului îl face să putrezească şi de multe// ori pe aceia pe care-i ţin de excomunicaţi îi găsesc putreziţi şi pe alţii care cred că sunt buni, îi găsesc neputreziţi; şi când găsesc unul neputrezit este o mare ruşine pentru acea familie; iar aceste afurisenii le dau episcopii lor sau pentru că nu vor să mărtutisească vreun delict ascuns, sau pentru uzurpare de hotare ale pământurilor; şi cu toate că se vede că acestea sunt lucruri nesigure şi nebunii, ei se laudă că au o autoritate pe care nu o au catolicii. Şi unii dintre catolicii noştri, după stăruinţa acestora, voiau să dezgroape pe ai lor, dar nu am îngăduit niciodată acest lucru pentru că le-am arătat ce înseamnă excomunicarea. Sunt atâtea nenorociri şi atât de mari în aceste ţări încât nu ştiu ce să spun, vă voi spune doar că se îngroapă de vii şi cauza este că în toiul iernii se pune o dare şi sunt înscrişi toţi şi această dare este o dare ordinară, care ţine tot anul, căci dau un înscris; ⟨iar⟩ pe cei pe care îi întâlnesc chiar după unsprezece luni fără înscris, îi pun să plătească totul; de aceea pentru a scăpa de acel înscris, unii mai săraci şi nu prea cunoscuţi, se îngroapă sub pământ lăsând o răsuflătoare şi mulţi au murit de frig şi stau acolo până ce se distribuie acel înscris, căci în acel timp se face o mare cercetare; în altă vreme era deajuns să nu umble cineva pe drumurile publice; e drept că de altfel acei preoţi nenorociţi ajută la contribuţia satului, după putinţe, adică ajută pe acei din sat care au ⟨primit⟩ un asemenea înscris, dar atunci nu dau atât cât ar fi dat dacă ar fi avut şi ei un atare înscris. Nu voi mai stărui şi voi spune cum am înţeles că spunea răposatul domn prea înaltul cardinal Spinelli că în Moldova era o francmasonerie, anume că nu putea şti toate faptele şi într-adevăr s-ar putea spune mult, dar este cu neputinţă, din cauza nestatorniciei, să convingi că nu a existat francmasoneria.

⟨Relaţia despre Moldova a părintelui Frontone (!) M⟨inorit⟩ C⟨onventual⟩.

www.dacoromanica.ro

GIOVANNI BATTISTA VANNUCCI

(1712 — p. 1748)

Călugărul franciscan conventual Giovanni Battista, originar din localitatea Cortona (Toscana s-a născut prin 1712. În anul 1740 a venit în Moldova, trimis de Congregaţia de Propaganda Fide.

A stat doi ani şi jumătate la Fărăoani. A fost timp de un an capelanul contesei Agnese Kálnoki, soţia contelui Bartolomeo Ferrati, o catolică ferventă care întemeiase pe domeniile sale din Şarlalău în Transilvania o reşedinţă pentru misionarii refugiaţi în timp de război. Contesa Kálnoki-Ferrati stăpânea în Moldova moşia Coţofeneşti din care a cedat o pătrime misionarilor din Moldova pentru episcopia catolică.

După părerea autorizată a conducerii misionarilor din Moldova, slujba de capelan al contesei Kálnoki era fără nici o utilitate reală, ci dictată doar de un spirit de ostentaţie *(per pompa)*. Vannucci s-a stabilit apoi la Huşi, unde a refăcut împreună cu prefectul Ausilia biserica ce fusese de mai multe ori arsă de turci şi de tătari.

Din reşedinţa sa de la Huşi, Vannucci vizita comunităţile catolice din Bârlad, Galaţi, cât şi pe cea din Ciubărciu care se afla sub stăpânirea hanului tătărăsc, expunându-se astfel atacurilor turcilor şi tătarilor, după cum s-a şi întâmplat în 1743, fapt care a determinat pe prefectul Ausilia să stăruie pe lângă domn pentru aflarea şi pedepsirea vinovaţilor — ceea ce s-a şi făcut.

Pe de altă parte prefectul a cerut Congregatiei să intervină pe lângă ambasadorul Franţei la Constantinopol, protectorul catolicilor din Imperiul otoman, cerându-i să-şi întindă protecţia şi asupra misiunii catolice din Moldova.

Vannucci a lăsat o scurtă relaţie în care arăta greutăţile întâmpinate şi suferinţele îndurate în cursul celor opt ani pe care i-a petrecut ca misionar în Moldova. Întrucât în ea stăruia pentru trimiterea de subsidii spre a-şi putea îndeplini misiunea şi mai departe, nu putem cunoaşte data plecării sale din Moldova.

Acea dare de seamă a fost publicată de G. Călinescu în „Dipl. Ital." II (1929), p. 461—462.

RAPORT DIN MOLDOVA [1]

1740—1748

Çiubărciu, 20 nov. 1748

Am arătat în multe scrisori către Eminenţa Voastră că au trecut opt ani de când mă găsesc în funcţia de misionar apostolic în această provincie a Moldovei şi Ţării tătăreşti şi că în acest timp n-am primit subsidiul decât doar pe un an şi jumătate de la părintele minorit Manzi, prefectul acestor p. 461

[1] Traducerea s-a făcut după textul italian publicat în „Dipl. Ital"., vol. II, p. 461—462.

www.dacoromanica.ro

sfinte misiuni apostolice, care spune că şi el a scris de multe ori Eminenţei Voastre, fără să fi primit vreun răspuns, ca şi mine.

Iar aceasta pricinuieşte mult rău chemării noastre apostolice. Căci bietul de mine am fost lipsit de toate cele necesare ; am fost până acum de patru ori bolnav pe moarte, fără a avea putinţa să mă hrănesc cu o mâncare ca lumea. Mai sunt încă şi acum bolnav de pe urma marilor oboseli pricinuite de drumurile necontenite în aceste părţi ale Ţării tătăreşti şi Moldovei ; chiar şi turcilor li s-a făcut milă de mine când m-au văzut în asemenea mizerie şi mi-au dat bani cu împrumut şi m-au miluit cu grâu, ca să am ce mânca.

Sunt 36 de familii catolice aici în Ţara tătărească şi 94 în Moldova, sub îngrijirea mea, în mare mizerie din pricina foametei celei mari, căci acum patru ani lăcustele au distrus în părţile acestea toate grânele şi din pricina marii mortalităţi a vitelor, numitele familii au rămas foarte sărace, încât nu pot da nici un ajutor părintelui misionar.

Privilegiile bisericilor noastre au fost ridicate încă de acum opt ani de aceşti principi, le plătim dare ; nu mai putem face faţă acestei situaţii.

Cele două bucăţi de pământ, constând din două vii mici, pe care le are această biserică din Huşi, au rămas pustii căci nu ne dă mâna să le îngrijim, cum e cazul şi cu plata dării.

Trebuie să vizitez localităţile Ciubărciu în Ţara tătărească, Bârlad în Moldova şi Galaţi la graniţa Bulgariei, care localităţi sunt departe de reşedinţa mea, adică de Huşi, aşezat la hotarul Ţării tătăreşti, ele aflându-se la o depărtare de trei şi patru zile de drum şi cu primejdia de a fi omorât ; sunt nevoit să merg singur, căci n-am mijloace de a ţine un servitor şi a plăti darea şi întreţinerea pentru el.

În anul 1743 m-au atacat turcii şi tătarii, mi-au smuls barba şi târându-mă pe pământ m-au bătut aşa de rău, că faţa mea nu mai era de recunoscut.

p. 462 Am fost dus de nişte armeni în oraşul Bârlad, mai mult mort// decât viu, trei zile nici nu puteam răsufla. Plecasem spre acest oraş pentru a administra sfintele taine. Aici la hotarul Ţării tătăreşti am dus-o într-o necurmată primejdie, stând mai mult prin păduri de teama turcilor care sunt în trecere ; am petrecut trei zile fără a gusta mâncare ; mă hrănesc mai mult cu făină de porumb doar fiartă în apă : stau câte trei şi patru luni, fără să gust carne sau altfel de mâncare ⟨gătită⟩ din cauza mizeriei ce domneşte în aceste părţi.

⟨Stăruie să i se trimită subsidiul⟩.

www.dacoromanica.ro

Soli poloni în trecere spre Poartă

Solia lui JAN KAROL MNISZECH

(1755)

În 1755, mai bine de o jumătate de veac după solia fastuoasă a lui Rafael Leszczynski, din 1700, trimisă pentru ratificarea păcii de la Carlowitz, care restituia Poloniei cetatea Cameniţa, dar nu-i ceda nici o porţiune din Moldova, trecea prin Moldova îndreptându-se spre Poartă o solie mai discretă pentru ratificarea aceleeaşi păci. Lucrul ar putea să pară curios, dar în realitate, sensul adevărat al acestui demers era normalizarea raporturilor dintre Polonia lui August III şi Poartă după frământările ivite cu prilejul instalării sale în domnie (împotriva regelui liber ales, Stanislav Leszczynski) cu ajutorul trupelor trimise de ţarina Ana Ivanovna, dând prilejul izbucnirii războiului dintre Rusia aliată cu Imperiul, pe de o parte, şi Poarta de cealaltă. Război încheiat prin pacea de la Belgrad din 1739 în care nu figura direct Polonia care nu participase activ la campania purtată de ruşi şi imperiali. Singurul punct din tratat care o privea era de fapt absenţa clauzei din tratatul de la Prut din 1711 care interzicea Rusiei orice amestec în afacerile Poloniei ! Acest amestec de care beneficiase personal regele August III putea ajunge mai puţin prielnic în jocul ameţitor de alianţe imprevizibile din perioada războiului pentru succesiunea Austriei (1740—1748) şi pregătirea paradoxală a războiului de 7 ani. Este drept că ţarina Elisabeta garantase integritatea Poloniei împotriva planurilor diplomatice ale lui Frederic II al Prusiei de iniţiere a unei dezmembrări limitate a Poloniei, preconizată încă de mai înainte de către Frederic-Wilhelm I, regele sergent, tatăl lui Frederic II. Dar aceeaşi ţarină dorea în mod intermitent o alianţă cu Franţa, sprijinitoarea, mai mult ori mai puţin, făţişe a Porţii. Aşadar, o limpezire a raporturilor cu Poarta era necesară pentru a stăvili proiectele de dezmembrare a Poloniei. Totodată reînnoirea tratatului de pace din 1699 era necesară pentru faptul că toate tratatele de pace ale turcilor erau încheiate pe o *perioadă limitată* având a fi reactualizate la împlinirea termenului lor. În sfârşit, lucrul putea părea necesar şi din cauza schimbării sultanului. Aşadar misiunea solului din 1755 avea unele puncte de asemănare cu cea a trimisului lui August II, Chometowski, dar fără caracterul aventuros datorat împrejurărilor dramatice din 1713.

Solia din 1755 nu mai avea strălucirea exterioară a celor din veacul trecut. Suita solului era mai puţin numeroasă şi ostentaţia vestimentară mai moderată. Pretenţiile de prioritate şi de protocol erau însă aceleaşi ca în trecut. În dările de seamă ale soliei accentul este pus şi acum pe ceremoniile primirii solului de către domn.

De astă dată nu s-au mai ivit pretenţii de anulare a unor noi concesii din partea acestuia, ci dimpotrivă, domnul însuşi a introdus o inovaţie, mergând să întoarcă vizita solului care l-a invitat la ospăţ. Toate aceste dovezi de cinstire au fost notate în *Jurnalul* soliei care se compune dintr-un itinerar al locurilor străbătute (fără descrierea lor) şi o înşirare a semnelor de cinstire arătate solului de către domn. Acest text ne-a parvenit sub forma unui manuscris francez păstrat în arhivele din Dresda sub titlul *Journal de voyage pour Constantinople de Son Excellence Monseigneur le Comte Mniszech, Grand Chambellan de Lithuanie et Envoyé Extraor-*

www.dacoromanica.ro

dinaire du Roi et de la République de Pologne, fait l'an 1755. Alături se păstrau acte relative la misiunea din 1755—1756 într-un pachet cu no. 2 956 purtând explicația *Des litauischen Kron-kammerherrn Grafen von Mniszech Versicherung nach Konstantinopel 1755—1756.* Jurnalul este scris la persoana a III-a. Faptul că aceste dări de seamă apar în limbile franceză și germană se explică prin aceea că ele făceau parte desigur din arhiva personală a regelui August III al Poloniei, care era și elector al Saxoniei. Este evident că textul francez este o versiune a unui original latin sau polon întocmit spre a fi înfățișat Dietei la înapoierea din misiunea încredințată și care nu ni s-a păstrat. Textul francez a fost publicat de N. Iorga în lucrarea: *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre* (extras din „Buletinul Societății geografice", 1898), București, 1899, p. 33—42.

De observat că titularul soliei, Jan Karol Mniszech, a fost confundat cu fratele său, Jerzy August Wendalin Mniszech, ce a jucat un rol însemnat ca membru al Confederației de la Bar și apărător al privilegiilor nobilimii polone, care a ocupat și el demnitatea de șambelan al Lituanici.

Informații asupra lui Jan Karol Mniszech se găsesc la Niesiecki, *Herbarz Polski*, VI, Leipzig, 1846, p. 139. Dar alături de acest Jurnal scris la persoana a treia mai există o altă relație al cărei titlu indica la început persoana I. *Journal du voyage que j'ai fait à Constantinople l'an 1755, contenant différentes observations et un abrégé de l'histoire des empereurs faites par (le fils de) A. Mniszech, supremo succamerario Lithuani ad Portam Othomanicam ministro plenipotentiario et legato extraordinario (Rege Augusto III) et Reipublicae Poloniae.* Acest titlu contradictoriu se referă la reunirea mai multor texte: a) jurnalul propriu-zis al soliei și b) istoria rezumativă a sultanilor redactată de fiul contelui, probabil tânărul Josef Jan Tadeusz Mniszech, atunci în vârstă de 14 ani, care împreună cu doi frați ai săi mai mari îl însoțiseră pe titularul solici în drumul spre Poartă. Din cuvintele „*que j'ai fait*" s-ar deduce că jurnalul însuși este scris de sol. Însă urmează apoi la pers. III „le fils du comte Mniszech", acesta apare în cuprinsul textului desemnat ca „*scumpul meu tată*", iar contesa Mniszech ca „*scumpa noastră mamă*". Este limpede că redactarea jurnalului nu îi aparține contelui, ci fiului său, după cum a conchis și V. A. Urechia, editorul jurnalului publicat după manuscrisul original în „Atheneul Român", II, București, 1869, p. 5 9. O lămurire a contradicției observate ar putea fi următoarea: că notele marginale extrem de concise să-i fi aparținut solului, iar descrierea propriu-zisă fiului său. Am avea deci o redactare în două etape. Cum definitivarea relației s-a putut face pe îndelete, tânărul Mniszech a avut tot răgazul să caute a se documenta asupra istoriei și geografiei Moldovei, stăruind asupra inscripțiilor, medaliilor și rămășițelor antice, care atrăseseră și atenția lui Dimitrie Cantemir cu vreo patru decenii mai înainte. Apare oarecare pedantism tinerese în unele identificări, de altminteri greșite, în urma unor confuzii, ca cea privind numirea de Galați.

Cum nu ne-a parvenit întreaga dare de seamă înfățișată Dietei, comportând de obicei alături de jurnalul solului și un jurnal al soliei, redactat de secretarul ei, se constată lipsa notării drumului de înapoiere din anul următor.

Solia contelui Mniszech lipsește din volumul de *Călători poloni* al lui P. P. Panaitescu.

CONTELE JAN KAROL MNISZECH (1716—1759) ȘI FIUL SĂU JOSEF JAN TADEUSZ MNISZECH (1742—1797)

Jan Karol Mniszech, fiul mareșalului coroanei polone Josef Mniszech (m. 1717), s-a născut în anul 1716. Era fratele mai mic al lui Jerzy August Wendalin Mniszech (1715—1778), șambelan al Lituanici și apoi castelan al Cracoviei, cu care a fost confundat, deoarece ca și acesta, Jan Karol Mniszech a ajuns și el șambelan al Lituanici.

www.dacoromanica.ro

În iarna anului 1755 a fost trimis de regele August III (1733 1763) în solie la Poartă spre a obține confirmarea păcii de la Carlowitz.

Înainte de a păși în Moldova, el a trebuit să aștepte la Zwaniec înapoierea curierului trimis la Constantinopol pentru a obține autorizarea venirii sale. El a trecut prin Moldova în timpul domniei lui Matei Ghica (1753—1756) care l-a primit cu deosebită cinste la Iași, Solul a străbătut Moldova și s-a îmbarcat la Galați spre a se duce pe Dunăre și Marea Neagră la Constantinopol.

Aici a obținut de la noul sultan Osman III (1754—1757) confirmarea păcii de la Carlowitz, cât și anumite privilegii pentru negustorii polonі. Jurnalul său nu dă și drumul de înapoiere de la Poartă.

Jan Karol Mniszech a avut trei fii, Josef Jan Tadeusz fiind cel mai mare, apoi Mihail Jerzy și Stanislav. Se crede că jurnalul „fiului" contelui Mniszech trebuie atribuit lui Josef Jan Tadeusz care era atunci în vârstă de 14 ani.

Relația lui începe cu o descriere geografică asupra așezării Moldovei și a vechilor sale hotare, amintind de anexiunea Bugeacului de către tătari și de transformarea Hotinului în raia turcească. Urmează apoi relația propriu-zisă mult mai bogată decât relația oficială în amănunte asupra localităților străbătute. Autorul însemnă tot ce i s-a părut mai deosebit, fie că este vorba de aspecte ale naturii, fie de înfățișarea satelor și târgurilor și orașelor străbătute, sau de starea drumurilor. Dar, ca orice nobil polon nu uită să însemne toate dovezile de cinstire arătate solului, și să descrie ceremoniile la care a luat parte, stăruind îndeosebi asupra primirii făcute la Iași de Matei Ghica iar la Galați de un Cantacuzin.

Relația fiului contelui Mniszech o completează pe aceea a solului.

Informații asupra fiilor lui Jan Karol Mniszech se găsesc în lucrarea lui Niesiecki, *Herb rz Polski*, VI, Leipzig, 1841, p. 410.

JURNALUL [1] CĂLĂTORIEI SPRE CONSTANTINOPOL A ÎNĂLȚIMEI SALE CONTELE MNISZECH [2], MARE ȘAMBELAN AL LITUANIEI ȘI TRIMIS EXTRAORDINAR AL REGELUI [3] ȘI AL REPUBLICII POLONE; FĂCUTĂ ÎN ANUL 1755

1755—1756

La 28 decembrie, domnul sol a fost vizitat de doi portar bași [4] sau însoțitori din partea domnului Moldovei [5] care sosiseră în ajun la Hotin, venind de la Iași; unul dintre ei venise pentru solul Rusiei [6] care a așteptat peste cincisprezece zile, iar celălalt pentru Înălțimea Sa; i-au înmânat o scrisoare cu urări de bun sosit de la domn scrisă în limba latină [7] și în termeni plini de prietenie pentru domnul sol. Înălțimea Sa i-a oprit la masă; după care s-au înapoiat iar la Hotin [8]. p. 33

[1] Traducerea s-a făcut după textul francez publicat de N. Iorga în *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre* (extras din Buletinul Societății geografice 1898), București, 1899, p. 33—42.

[2] Jan Karol Mniszech, șambelan al Lituaniei.

[3] August III de Saxa (1733—1763).

[4] *Porter-Pachi* (!).

[5] Matei Ghica (1753—1756).

[6] Este vorba de principele Iacov Feodorovici Șahovskoi care fusese trimis extraordinar în 1756 la Poartă.

[7] Scrisoarea cu data de 13 decembrie 1755 st. v. a fost publicată de N. Iorga, *op. cit.*, p. 31, nr. 1.

[8] Contele Mniszech părăsise Hotinul la 27 ianuarie.

www.dacoromanica.ro

La 28 ianuarie Înălţimea a Sa plecat de la Larga [9], cu toată suita sa [10], la orele nouă dimineaţa, spre a petrece noaptea la Brânzeni [11] la opt ceasuri de Larga.

Ziua de 29 ianuarie a fost o zi de odihnă.

La 30 ianuarie Înălţimea Sa, după ce a petrecut două nopţi la Brânzeni împreună cu toată suita sa, s-a dus să doarmă la patru ceasuri de acolo la Duruitori [12], sat la hotarul Moldovei. Când se aflau la un sfert de leghe de acolo, au văzut venind o companie din miliţia acestui sol, care ieşise din//
p. 34 sat în întâmpinarea domnului sol spre a-l însoţi până în sat. Sosind acolo, medelnicerul [13] domnului Moldovei a salutat pe Înălţimea Sa într-o cuvântare pe latineşte şi i-a înmânat din partea stăpânului său o scrisoare de bun sosit scrisă tot pe latineşte în cuvinte foarte măgulitoare ; primind-o Înălţimea Sa a mulţumit medelnicerului pentru curtenia lui şi l-a poftit la masă.

La 31 ianuarie, domnul sol a plecat din Duruitori pe la ceasurile nouă de dimineaţă spre a se duce la Vasiliuţi [14] la trei ore de acolo spre a petrece noaptea în acel loc.

La 1 februarie, Înălţimea Sa, care petrecuse noaptea la Vasiliuţi, s-a dus să doarmă la Tabăra [15] patru ceasuri de acolo, după ce a trecut râul Prut mai jos de satul pomenit.

La 2 februarie a fost o zi de odihnă şi Înălţimea Sa a trimis din Tabăra pe un nobil din suita sa, numit Zaurisza, stolnic de Mielnik, la Iaşi să salute pe domn şi să-i dea răspunsul la scrisoarea pe care o scrisese domnului sol prin medelnicerul său, vestindu-i totodată sosirea sa.

La 3 februarie, Înălţimea Sa a plecat din Tabăra la ceasurile nouă de dimineaţă spre a se duce la Cârniceni [16], la patru ceasuri de acolo.

A doua zi, în 4 februarie a sosit de la Iaşi, pe la ceasurile opt dimineaţă, postelnicul [17] sau mareşalul domnului venind într-o caretă. Era urmat de o altă caretă de paradă a domnului trimisă pentru domnul sol cu hat-
p. 35 manul [18] sau căpetenia oştilor Moldovei şi şase companii ale // oastei moldovene călare. Înălţimea Sa a primit mai întâi în audienţă pe postelnic împreună cu hatmanul care i-au urat bun sosit din partea domnului şi după această ceremonie, domnul sol s-a urcat în careta sa pentru a se duce la Iaşi, escortat de cele şase companii care mergeau înşiruite pe amândouă părţile drumului cu steagul lor şi întovărăşiţi de marele postelnic şi de hatman în caretă. Ajungând la o jumătate de leghe de Iaşi, Înălţimea Sa a găsit doisprezece cai de călărie ai domnului cu harnaşamente scumpe ai principelui şi care au fost oferiţi suitei domnului sol ca să-i încalece. Era de faţă de asemenea şi toată boierimea ţării împreună cu aga sau guvernatorul oraşului Iaşi şi baş-bulukbaşi [19] cu o sută de arnăuţi, purtând micile lor

---

[9] *Larga*, sat pe pârâul Larga la nord-est de *Lipcani* (Republica Slovacă).

[10] Din suită făceau parte şi cei doi fii ai lui Mniszech din care unul este autorul descrierii Moldovei redate alături de cea de faţă.

[11] *Brindzelli*=Brânzeni, sat pe pârâul Racoviţa, afluent al Prutului în Republica Moldova.

[12] *Doridori* şi apoi *Drohidori*, sat pe pârâul Ciugur, afluent al Prutului (Republica Moldova).

[13] *Écuyer tranchant*, dar îndată după aceea, acelaşi este numit *Grand écuyer*, ceea ce s-ar traduce prin comis.

[14] *W'asiluy*. Localitate pe Prut (Republica Moldova). Sugestia editorului „Valea Rusului" nu corespunde, aflându-se mai la sud de popasul următor.

[15] Sat pe Prut (comuna Bivolari).

[16] *Kreniczani*, sat, comuna Ţigănaşi.

[17] *Pustelnik*. Postelnic era Alexandru Suţu (Draco Zade).

[18] Hetman = Gheorghe Mihalopol, socrul domnului.

[19] *Basch-Boluk-Baschi* = baş buluk başi = căpitanul unui regiment de arnăuţi.

www.dacoromanica.ro

steguleţe care alcătuiesc garda principelui şi având o muzică din trâmbiţe şi ţimbale ; în afară de aceştia, mai era şi căpitanul dărăbanilor [20] cu 100 de oameni, polcovnicul dărăbanilor cu o sută de oşteni ruşi [21]; baş-ceaşul cu o sută de seimeni, baş-bölukbaşî cu 100 de ulani, căpitanul vânătorilor cu cincizeci de oameni, căpitanul artileriei cu 50 de tunari, alţi doi căpitani cu garda oraşului, alcătuită din două sute de oameni şi cu muzica oraşului, marele agă [22] cu slujbaşii acelui departament, cu trâmbiţele şi ţimbalele domnului ; Ali aga cu cincizeci de turci ; marele portar [23] cu subalternii săi ; marele vătaf [24] cu toţi slujbaşii din ... şi marele armaş [25] cu cincizeci de oameni. Tot acest alai laolaltă ajunge la trei mii de oameni călări şi cu acest cortegiu a fost condus domnul sol în oraş, unde a mai găsit încă mai multe alte// companii ale oştirii pedestre, cu steagul lor, precum şi lume des- p. 36
tulă venită pe toate străzile prin care trecea acest alai. Când a sosit Înălţimea Sa la palatul[26] ⟨dat pentru găzduirea sa⟩ boierii şi-au luat rămas bun şi domnul sol s-a retras în camera sa.

La 5 februarie domnul sol a rămas în camera sa, căci luase ceva doftorii.

La 6 februarie, Înălţimea Sa, însoţit de suită, s-a dus la biserica franciscanilor pentru a asista la liturghie solemnă şi la Te-deum, precum şi la rugăciunile ce se fac pentru Maiestatea Sa regele Poloniei, această biserică aflându-se sub protecţia regelui şi a republicii.

La 7 februarie am fost ocupaţi cu stabilirea ceremoniilor legate de vizita pe care trebuia să o facă solul, a doua zi, domnului şi după amiază postelnicul domnului a făcut o vizită Înălţimii Sale.

La 8 februarie, ziua hotărâtă pentru vizita pe care Înălţimea Sa a făcut-o domnului Moldovei, lucrurile s-au petrecut în chipul următor. La ora unsprezece dimineaţa, domnul a trimis pe maestrul său de ceremonii [27] cu mai mulţi boieri sau nobili, călări, să-l poftească pe domnul sol şi să-i ofere careta domnului şi doisprezece cai de călărie frumos înşeuaţi pentru suita lui. Înălţimea Sa s-a suit deci în acea caretă şi alaiul s-a pornit atunci în felul următor : 1. mai întâi venea tot personalul de serviciu al suitei călare ; 2. apoi maestrul de ceremonii cu boierii călare ; 3. suita domnului sol, frumos gătită, dintre care cei mai aleşi călăreau pe caii domnului ; 4. urma careta domnului, în care se afla domnul sol în faţa căruia şedeau secre//tarul soliei cu tălmaciul. Această caretă era înconjurată de şase satâ- p. 37
raşi ai domnului şi doisprezece ciohodari şi de şase peici ai domnului sol, în veşmintele lor de paradă ; 5. careta domnului sol, în care se aflau cei doi domni conţi, fiii săi [28].

Intrând în castel, am găsit mai multe companii ale oştirii moldoveneşti, cu steagurile lor, înarmate, iar la coborârea din caretă Înălţimea Sa a fost primită de postelnic sau mare mareşal şi cei mai de seamă dregători

---

[20] *Darabaus*, lectură greşită pentru *Darabans*. Dărăbanii erau pedestraşi înarmaţi cu suliţe.

[21] Desigur cazaci.

[22] *Le grand-capitaine de police.*

[23] *Grand Huissier.*

[24] *Grand-Votaki* (!) *ou Grand-Maître des Requêstes.*

[25] *Le chef de marechaussé⟨e⟩.*

[26] Era casa marelui vistier Vasile Ruset (cf. relaţia lui Josef Jan Tadeusz Mniszech fiul).

[27] *Maître de cérémonies.*

[28] Josef Jan Tadeusz Mniszech (1742—1797) şi Mihail Jerzy Mniszech.

www.dacoromanica.ro

ai Curții domnești au venit în întâmpinarea Înălțimii Sale solului, luându-l de mână și lăsându-i locul din dreapta. Când au intrat în a treia sală, domnul i-a dat un fotoliu Înălțimii Sale și a luat loc în altul, asemănător, așezat în fața lui. După un schimb de urări i s-a adus domnului sol parfum, cafea și tutun. Un sfert de ceas după aceea Înălțimea Sa cu voia domnului a făcut o vizită doamnei [29], găsind acolo mai multe boieroaice de neam ales ; i s-au dat din nou dulcețuri și cafele și ieșind de acolo Înălțimea Sa a fost poftită la masă dându-i-se locul din dreapta, iar în jurul mesei au fost așezați cei mai de seamă din suita sa. Această masă a fost servită în trei rânduri, s-au adus peste patru sute de feluri de bucate, dar fără nici o regulă. În timpul mesei se auzea muzica domnească și urările se închinau în bubuitul tunului. După masă s-a oferit cafea și domnul a poruncit să vină dănțuitori ca să joace toate dansurile orientale, după muzica lor. După încheierea acestora, Înălțimea Sa și-a luat rămas bun // de la domn și a fost
p. 38 petrecut acasă cu aceleași ceremonii ca la venire. A doua zi, 9 februarie, domnul a întors vizita domnului sol, la orele unsprezece și jumătate dimineața, mergând călare ; alaiul a urmat în chipul următor : mai întâi au fost duși de căpăstru șapte cai cu harnașament bogat turcesc, apoi veneau toți boierii și dregătorii Curții sale, călare, și chiar înaintea domnului mergea marele postelnic sau mareșal cu un toiag de argint în mână. După el urma domnul pe un cal bogat înșeuat, înconjurat de o seamă de satârași și de turci. De la castel [30] până la palatul [31] unde locuiește domnul sol, miliția orașului se înșiruise de o parte și de alta a străzii cu steagul ei și s-au tras toate clopotele orașului de la ieșirea din castel până la intrarea domnului în palat. În curtea acestui palat era înșiruită escorta Înălțimei Sale care a dat onorul și a sunat din trâmbițe. Postelnicul cu suita domnului sol au primit pe domn la ușă și în prima sală domnul sol a făcut același lucru și i-a dat mâna, dându-i locul din dreapta, și l-a condus până în sala a treia unde s-a oferit cafea și tutun. S-a servit apoi un ospăț măreț la care Înălțimea Sa a poftit pe domn împreună cu cei mai aleși boieri moldoveni, dând domnului locul din dreapta. În timpul mesei se auzeau necontenit trâmbițele și s-a închinat în bubuitul puștilor acestei escorte. După masă s-a servit cafea și tutun și atunci Înălțimea Sa a poruncit escortei sale de treizeci de oameni, din regimentul său călare, să execute tot soiul de exerciții militare, ceea ce a făcut mare plăcere domnului. După ce s-a sfârșit totul, domnul și-a luat rămas bun, mulțumind de primire, și a plecat într-o
p. 39 // caretă precedat de toată suita sa călare. După jumătate de ceas domnul a trimis în dar Înălțimii Sale un cal frumos, bogat înșeuat și a doua zi, la 1 februarie, Înălțimea Sa a dăruit domnului un ceas de porțelan cu un lanț de aur și doamnei un frumos serviciu de cafea din porțelan, *făcut după obiceiul țării* [32]. Înălțimea Sa a mai împărțit daruri următorilor : postelnicului sau mareșalului, un serviciu de cafea din porțelan, domnului Caragea [33], cumnatul doamnei, o cutie frumoasă de porțelan legată în aur, vistierului domnului una asemănătoare, secretarului o tabacheră de porțelan ; comisului un ceas de argint ; celor patru ușieri care se aflau la palat pen-

---

[29] Doamna era fiica lui Gheorghe Mihalopol, hatmanul.

[30] = Reședința domnului la Curtea domnească.

[31] = Casa marelui vistier Vasile Ruset.

[32] *Faite (sic) à la manière du pais*, adică cu filigene pentru cafeaua turcească, spre deosebire de cestile obișnuite în Occident pentru cafeaua neagră.

[33] *Caradzia* = Nicolae Caragea.

www.dacoromanica.ro

tru slujba domnului sol le-a dat fiecăruia stofă pentru un rând de haine; bucătarilor, slugilor, oamenilor de la grajd şi tunarilor domnului le-a dat 50 de ducaţi.

Urmare

La 11 februarie, ziua plecării din Iaşi, Înălţimea Sa s-a dus pe la ceasurile opt de dimineaţă la biserica franciscanilor pentru a asculta slujba. După întoarcerea sa la palat, aceeaşi miliţie cu căpeteniile sale şi cu moldovenii cei mai de seamă numiţi boieri sau baroni, care fuseseră de faţă la intrarea domnului sol în oraş, împreună cu postelnicul sau marele mareşal al domnului, s-au adunat în curtea palatului pentru a-l petrece la plecare pe domnul sol; acesta, urcându-se în careta sa, a fost însoţit de tot acest alai cale de un sfert de leghe afară din oraş, acolo postelnicul cu boierii şi cu căpitanii miliţiei şi-au // luat rămas bun de la Înălţimea Sa şi s-au întors în oraş, iar p. 40
domnul sol şi-a urmat drumul spre a se duce să doarmă la Trestiana [34], cale de 7 ceasuri de Iaşi, când a trecut prin mijlocul acelei miliţii care se înşiruise de o parte şi de alta a drumului, Înălţimea Sa a aruncat bani oştenilor, când într-o parte, când în cealaltă, dar ceea ce i-a făcut mai multă plăcere a fost faptul că stegarii şi-au aruncat jos steagurile şi au descălecat care mai de care mai iute ca să adune „paralele" (monedă din Turcia) întocmai ca şi ceilalţi oşteni.

La 12 februarie, Înălţimea Sa a plecat la ceasurile nouă de dimineaţă de la Trestiana, însoţit de o companie de boieri sau de miliţie a acestui ocol care se adunase de dimineaţa în faţa locuinţei domnului sol, spre a se duce la Ghermăneşti [35], cale de cinci ceasuri de acolo, şi a petrece noaptea acolo.

La 13 februarie, domnul sol care petrecuse noaptea la Ghermăneşti s-a dus, însoţit de aceeaşi miliţie, să doarmă la Huşi, oraş la o depărtare de patru ceasuri de acolo; la o leghe de oraş, Înălţimea Sa a găsit pe ispravnicul acestui ţinut [36], cu miliţia călare care se ridica la o sută cincizeci de oameni şi care aşteptaseră acolo sosirea domnului sol pentru a-l însoţi până în oraş.

La 14 februarie, Înălţimea Sa a plecat la ceasurile nouă de dimineaţă din Huşi, însoţit de o companie din acea miliţie, spre a petrece noaptea la Guşăţei [37], la şase ceasuri de acolo.

Ziua de 15 februarie a fost o zi de odihnă petrecută la Guşăţei.

La 16 februarie, Înălţimea Sa a pornit la drum pe la ceasurile nouă de dimineaţa spre a se duce să doarmă la Giurcani [38], la patru ceasuri de acolo, însoţit de aceeaşi miliţie.//

La 17 februarie, Înălţimea Sa a plecat din Giurcani spre a se duce la p. 41
Creţani [39], cale de trei ceasuri, pentru a petrece noaptea acolo, fiind însoţit de aceeaşi miliţie.

La 18 februarie a fost o zi de odihnă şi cum era o nuntă în acel sat, domnul sol a chemat pe miri [40] împreună cu nuntaşii lor ca să joace în faţa lui, după obiceiul ţării lor şi i-a cinstit cu un dar.

---

[34] *Terrasin* = Trestiana (sat) pe râul Vasluieţ.
[35] *Kermaneş* = Ghermăneşti, sat, jud. Vaslui.
[36] *Comissaire de ce canton.*
[37] *Guszeci* = Guşiţei, sat, jud. Vaslui.
[38] *Dziurkani* = Giurcani, sat, jud. Vaslui.
[39] *Kreczani* = sat dispărut pe drumul numit „al Brăilei".
[40] În text: *nirese.*

www.dacoromanica.ro

La 20 februarie, Înălţimea Sa, după ce a petrecut două nopţi la Oancea[41], a pornit la drum pe la ceasurile nouă dimineaţa spre a petrece noaptea la Folteşti[42], la patru ceasuri de acolo, însoţit mereu de o companie a miliţiei moldovene.

La 21 februarie Înălţimea Sa a plecat din Folteşti pentru a se duce la Galaţi, oraş aşezat pe Dunăre. În apropierea ⟨oraşului⟩ l-a întâmpinat pârcălabul oraşului numit Cantacuzino, care a ieşit din oraş cu o parte din miliţia pedestră pentru a-l primi pe domnul sol şi a-l însoţi până în oraş; după sosirea aici a Înălţimii Sale, a venit pârcălabul să-l salute şi i-a trimis după un ceas, un dar de portocale, lămâi şi două căprioare.

La 22 februarie domnul sol care avea de gând să plece a treia zi de la Galaţi pentru a-şi urma călătoria, a poruncit ca o parte din bagajul său să fie trecut pe celălalt mal al Dunării pentru a-l aştepta la primul popas de aici.

Urmare...

La 23 februarie, Înălţimea Sa a trimis de aici pe un nobil din suita sa
p. 42 la Constantinopol spre a-i // mobila locuinţa şi a-i cumpăra proviziile necesare, şi către amiază a fost trecut peste Dunăre a doua parte a bagajului său.

A doua zi, 24 februarie, domnul sol cu cei mai aleşi din suita sa, a plecat din Galaţi pe la ceasurile nouă de dimineaţă, însoţit de aceeaşi miliţie care-l întâmpinase la intrarea sa în oraş, precum şi de pârcălab ⟨mergând⟩ până la malul Dunării, unde a găsit o barcă cu trei pânze în care s-a suit împreună cu suita sa care îl întovărăşeau şi a trecut acest râu atât de lat în douăsprezece minute, în sunetul trâmbiţelor. Ieşind din barcă, a găsit o sofa anume pregătită pe mal; Înălţimea Sa a fost poftită de către pârcălab care este un principe Cantacuzino, ce se dusese cu o altă barcă pe celălalt mal, să ia loc pe divan pentru a-şi aştepta careta. Aceasta a trecut Dunărea pe un pod umblător şi în aşteptarea ei pârcălabul a tratat pe Înălţimea Sa cu cafea, dulceţuri şi şerbet. Îndată ce podul plutitor s-a tras la mal şi s-a descărcat careta, pârcălabul şi-a luat rămas bun de la domnul sol, care şi-a urmat drumul.

JURNALUL CĂLĂTORIEI CE AM FĂCUT-O EU LA CONSTANTINOPOL ÎN ANUL 1755, CUPRINZÂND DIFERITE OBSERVAŢII ŞI O ISTORIE PE SCURT A ÎMPĂRAŢILOR TURCI DE CĂTRE (FIUL) CONTELUI MNISZECH, „SUPREMO SUCCAMERARIO LITHVANICO AD PORTAM OTHOMANICAM MINISTRO PLENIPOTENTIARIO ET LEGATO EXTRAORDINARIO (REGE AUGUSTO III) ET REPUBLICAE POLONIAE"[43]

1755

p. 5 Moldova este împărţită în Ţara de sus şi cea de jos; cea de jos se întinde înspre răsărit, de la Iaşi, unde este reşedinţa principelui, până la Bender, pe care moldovenii îl numesc Tighina. Înspre miazăzi ea este mărginită

[41] *Oncza* = Oancea sat. Se observă o lacună. Nu se arată momentul sosirii la Oancea şi nici distanţa de la popasul precedent, adică Creţani.

[42] *Folcieste.*

[43] Traducerea s-a făcut după textul francez publicat de V. A. Urechia în „Atheneul Român", II, Bucureşti, 1869, p. 5–9 după manuscrisul intitulat: *Journal du voyage que j'ai fait à Constantinople l'an 1755 contenant différentes observations et un abrégé de l'histoire des empereurs turcs par (le fils du) Cte Mniszech, supremo succamerario Lithvanico, ad portam Othomanicam ministro plenipotentiario et legato extraordinario (Rege Augusto III) et Republicae Poloniae.*

www.dacoromanica.ro

de Galaţi [44] pe Dunăre ; înspre apus are la hotar Ţara Românească şi munţii Transilvaniei.

Moldova de sus începe la Iaşi, are la răsărit aceleaşi hotare ca şi cea de jos, dar la apus este mărginită de Munţii Carpaţi sau Alpii Transilvaniei şi se termină la Sniatyn, oraş din Polonia. Moldova de jos cuprindea odinioară toată Basarabia pe care tătarii o numesc Bugeac, unde se află două oraşe vestite : Akkerman şi Chilia, moldovenii îl numesc pe cel dintâi Cetatea Albă [45], loc vestit pentru exilul vestitului poet Ovidiu (!).

Se mai vede încă un lac numit de localnici lacul „Ovidului" [46], adică lacul lui Ovidiu. Chilia numită în vechime Lycostomion [47] se află în apropierea uneia din gurile Dunării pe unde acest fluviu se varsă în Marea Neagră. Moldova de jos care recunoaşte pe Principele cu acest nume [48] cuprinde şi alte oraşe, între altele Tighina, care se află pe malurile râului Tiras sau Nistru ; acest oraş a fost predat în chip ruşinos turcilor de către Hero [49], principele Moldovei. Noii săi stăpâni i-au dat numele de Bender. Mai este şi Gherghina [50] pe Siret, lângă vechiul Ancire Galatium, s-au găsit în ruinele sale mai multe medalii vechi. A fost întemeiată de Traian după cum mărturiseşte o inscripţie pe marmură care s-a săpat din pământ şi care poartă această inscripţie latină // Imp. Caesari Div. filio Nervae Trajano Augusto, p. 6
Ger. Dacio, Pont. Max. Fil. B. dict. XVI Imp. VI Cons. VII, P.P. Calfurino (sic) Publio Marco, C. Aurelio, Rufo.

Un alt oraş, numit odinioară îndeobşte [51] Crăciuna [52], se află pe râul Milcov, iar pe Prut, la o mică depărtare de Fălciu, este Taiphalia [53] lui Herodot care trebuie să fi fost foarte întinsă, judecând după ruinele care au fost descoperite acolo. Se mai vede în Moldova de sus oraşul întărit Suceava care a fost odinioară capitala. Locuitorii Moldovei de sus sunt vestiţi pentru vitejia lor şi unii şi alţii, cu toate pierderile lor, îşi fac o cinste din a fi primitori.

Piedicile care reţinuseră atât de mult pe scumpul meu tată la Zwaniec, fiind în sfârşit înlăturate, prin înapoierea curierului care fusese trimis la Constantinopol, el s-a pregătit de plecare şi a trecut Nistrul la 20 ianuarie 1756 către orele 11 dimineaţa, escortat de câteva companii polone care l-au însoţit până la malul fluviului, la mijlocul căruia a fost primit de către dregătorii de seamă ai paşalâcului de Hotin, în prezenţa episcopului de Camenita care, ca senator, a încredinţat pe tatăl meu dregătorilor paşei care îşi trimisese toată curtea, precum şi pe cei mai de seamă locuitori ai oraşului, călări, cât şi o mare trupă de ieniceri pentru a-i alcătui cortegiul. La sosirea sa, a fost salutat de toate tunurile cetăţii şi a intrat cu suita lui călare în mijlocul unei mari mulţimi atrasă de curiozitate ; descălecând în faţa casei care i se pregătise, a fost salutat din partea paşăi care i-a făcut după două

Trecerea Nistrului

---

[44] *Ancire Galatium.* Confuzie cu oraşul Ancyre (Ankara) al galaţilor (din Asia Mică).

[45] *Czelate Alba.*

[46] *Lacul Ovidiuli* = Ovidiopol.

[47] *Lacostomon.* Pentru restabilirea adevărului istoric, cf. demonstraţia lui Octavian Iliescu că Lycostomul corespunde Vâlcovului.

[48] *La basse Moldavie qui reconnait le Prince de ce nom* = adică al Moldovei.

[49] Numire fantezistă referindu-se la o cesiune tot atât de fantezistă, întrucât sultanul a procedat la o anexiune unilaterală.

[50] *Giergene* (corespunde la cetatea Bărboşi pomenită de Dimitrie Cantemir că şi-ar trage numele de la Caput Bovis).

[51] *Appelée communément* (adică în vorbirea obişnuită şi nu cu o numire erudită).

[52] *Craczuna.*

[53] Oraş al sarmaţilor.

www.dacoromanica.ro

La Larga la 6 ore de Hotin, în 26 ian., al 2-lea popas.

zile, o vizită de ceremonie şi a fost salutat cu cincizeci de lovituri de tun atât la ducere, cât şi la întoarcere. Cum totul era gata am plecat la 26 ianuarie; ne-am luat rămas bun de la scumpa noastră mamă dincolo de Hotin şi ne-am dus să dormim la Larga; drumul este neted şi nu se văd decât câmpii întinse fără păduri; la două ceasuri de Hotin se află o fântână frumoasă, zidită. Larga este un sat destul de mare din ţinutul Hotin;

p. 7

La Brânzeni la 8 ceasuri de Larga. La 28 ianuarie; în 29, zi de odihnă. Al 3-lea popas.

de acolo ne-am dus la Brânzeni [54] pe un drum întretăiat de munţi, // de văi şi de câteva pâraie, este un cătun cu 20 până la 30 de case mizerabile [55].

La Duruitori, la 4 ceasuri de Brânzeni la 30 ianuarie al 4-lea popas

Duruitori [56], mic sat cu un drum destul de bun, unde începe ţara Moldovei [57] şi unde tatăl meu a fost salutat de marele medelnicer [58] al domnului [59], tot acolo ne-a ieşit înainte escorta de o sută de moldoveni călări.

Vasiliuţi, la 3 ceasuri de Duruitori, al 5-lea popas

Vasiliuţi [60], mic sat aşezat frumos într-o câmpie mândră pe malul Prutului. Drumul este foarte bun iarna.

Tabăra la 3 ceasuri de Vasiliuţi, la 1 februarie ‹februarie› zi de odihnă trecerea Prutului Al 6-lea popas.

Tabăra este un sat destul de bun, aşezat pe o mică înălţime pe malul Prutului, chiar lângă acest sat a încheiat Petru cel Mare, împăratul Rusiei, după patru zile de lupte cu turcii un tratat de pace în anul 1711 şi de acolo vine numele [61] de Tabăra care în turceşte înseamnă cort.

Cârniceni la patru ceasuri de Tabăra, în 3 februarie. Al 7-lea popas.

Cârniceni [62], mic sat de douăsprezece colibe pe o înălţime; acolo tatăl meu a fost primit de 4 companii de moldoveni, erau şi două carete de paradă ale domnului. Marele postelnic [63], marele hatman [64], marele comis [65], urmaţi de unii din cei mai de seamă boieri ai ţării, la o oră de Iaşi, am întâlnit pe dregătorii cei mai de seamă cu miliţia şi cu muzica domnului şi o escortă de aproape o mie de oameni.

La Iaşi, capitala Moldovei, la 4 ceasuri de Cârniceni, al 8-lea popas, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 februarie, zile de odihnă. Vizită şi masă de ceremonie la domn în 8 februarie

Tatăl meu a descălecat mai întâi la casa marelui vistier [66], în bubuitul tunului de la castel, apoi domnul Matei Ghica a trimis o tratăţie bogată tatălui meu, potrivit obiceiului ţării. La 3 ‹februarie› după ce am ascultat slujba la capela romano-catolică din Iaşi, ne-am dus la domn care poftise pe tatăl meu la masă. Miliţia a fost aşezată pe două rânduri de la palatul tatălui meu până la castel. Când a coborât din caretă tatăl meu a găsit în josul scării pe marele postelnic al domnului care l-a precedat, purtând toiagul de ceremonie în mână, până în sala de intrare în mijlocul căreia l-am aflat pe domn ieşit în întâmpinarea tatălui meu, în haine de ceremonie, însoţit de întreaga sa Curte. A salutat pe tatăl meu cu multă cordialitate şi lăsându-i locul din dreapta, l-a introdus el însuşi în apartamentul său, unde am găsit două jilţuri aşezate // pe divan, unul la dreapta, pregătit pentru tatăl meu şi celălalt la stânga pe care s-a aşezat domnul. După cafea

p. 8

---

[54] *Brinselle* = Brânzeni, sat pe pârâul Racoviţa, Republica Moldova.
[55] În text *Chelifes* (!) = chétives.
[56] *Croitori* = Duruituri, sat în apropierea Prutului (Republica Moldova).
[57] Făcându-se adică abstracţie de porţiunea ocupată de turci.
[58] *Grand écuyer tranchant.*
[59] Matei Ghica (1753–1756).
[60] *Vassilci* = Vasiliuţi, sat dispărut (Republica Moldova).
[61] Explicaţie greşită. Cu vreo sută patruzeci de ani mai înainte fusese acolo tabăra polonilor lui Zolkiewski, de unde i-a venit numele.
[62] *Krinczana* = Cârniceni, sat, jud. Iaşi.
[63] Alexandru Suţu (Draco Zade).
[64] Gheorghe Başa Mihalopol.
[65] Mare comis în 1755 era Iordache Aristarh Hrisoscoleu.
[66] Vasile Ruset, mare vistier (1748–1752; 1755–1757). Moare în 1767.

www.dacoromanica.ro

şi după celelalte ceremonii, tatăl meu a făcut o vizită doamnei care în ziua aceea era îmbrăcată cu mare bogăţie, având acoperământul capului presărat în întregime cu diamante şi mărgăritare. Ne-am aşezat la masă; s-au închinat paharele în salvele muschetelor companiilor de moldoveni; după ce ne-am ridicat de la masă, domnul a pus să se joace tot felul de jocuri pentru a distra pe tatăl meu, apoi la terminarea jocurilor i-a dat locul din dreapta şi l-a condus până la mijlocul sălii dintâi unde şi-a luat rămas bun de la tatăl meu care s-a dus la locuinţa sa, unde a găsit un cal destul de frumos cu harnaşament de argint, pe care i-l dăruise domnul.

Vizita şi ospăţul domnului la tatăl meu în 9 februarie.

A doua zi, domnul a venit să facă o vizită tatălui meu; aici a fost ospătat şi s-a închinat în salvele muschetelor a vreo treizeci de dragoni, care după prânz au făcut diferite exerciţii militare care au reuşit să distreze mult pe domn. După această petrecere el şi-a luat rămas bun de la tatăl meu. Am plecat din Iaşi la orele şapte, în bubuitul tunurilor, însoţiţi de mai multe companii de moldoveni care ne-au întovărăşit până la Frumoasa, un foişor al domnului, la un sfert de milă de oraş, după care ne-am urmat drumul spre Trestiana; drumul este foarte bun. Sunt păduri, mlaştini, ⟨înaintăm⟩ lăsând mereu Prutul în stânga.

Plecarea din Iaşi la 11 februarie.

La Trestiana, la 6 ceasuri de Iaşi, în 11 februarie. Al 9-lea popas.

La Ghermăneşti, un sat foarte puţintel de nouă până la zece cocioabe, în pădurea Bucovina [67], jumătate din drum este şes, restul este foarte muntos. La Huşi, târg mic, drumul ⟨este⟩ foarte muntos, acolo a întâmpinat căpitanul ţinutului pe tatăl meu aducându-i o escortă de o sută cincizeci de tătari călări. Aveam la stânga noastră Tataria Mică [68] de care nu ne aflam decât la 2 sau 3 mile depărtare şi am văzut o mulţime de tătari care păzeau turme mari de oi.

La Ghermăneşti la 5 ceasuri de Trestiana, în 12 februarie. Al 10-lea popas.

Huşi la 4 ceasuri de Ghermăneşti în 13 februarie. Al 11-lea popas.

La Giurcani, sat aşezat între două dealuri, drum foarte bun de la ultimul popas.

La Giurcani la 4 ceasuri de Huşi. la 14 februarie. Al 12-lea popas.

La Creţani [69], sat cu o aşezare destul de bună într-o adâncitură, unde apa miroase a pucioasă, drumul e bun.

La Creţana, la 3 ceasuri de Giurcani, în 15 februarie, Al 13-lea popas.

La Oancea, sat foarte bun şi drum bun lângă o baltă mare, // formată din apele Prutului şi pe care o treci pe un dig.

p. 9

La Oancea, la 4 ceasuri de Creţana, în 18 febr. a 19-a zi, odihnă. Al 15-lea popas.

La Folteşti, un sat foarte sărăcăcios, aşezat pe malul unui lac mare, mlăştinos, drum bun de la ultimul popas.

La Folteşti, la 4 ceasuri de Oancea. la 20 februarie al 16-lea popas.

---

[67] *Bukovina* = numire folosită de poloni pentru o seamă de *codri mari de fag* atât dinspre Vaslui, cât şi din spre Cernăuţi.

[68] *La petite Tartarie* = Bugeacul locuit de tătari.

[69] *Kerzari* = Creţeşti, sat, jud. Iaşi.

www.dacoromanica.ro

La Galaţi, la 5 ceasuri de Folteşti, de la 21 până la 24; zi de odihnă Al 17.lea popas.

La Galaţi, oraş foarte înfloritor, aşezat la malul Dunării, drum bun lângă un lac mare format din apele Prutului care se varsă în Dunăre mai jos de Galaţi, oraş atât de vechi încât îl menţionează Ptolemeu şi Strabon şi îl numesc „Ancyre Galatium", aşezarea lui este încântătoare şi prielnică pentru negoţ; am văzut aici patru până la cinci vase turceşti ancorate, sunt câteva biserici ortodoxe bine clădite şi foarte vechi; sunt vreo sută de sate care atârnă de acest oraş de la capătul Moldovei, lângă care ruşii au învins pe turci în 1738; se mai văd încă movilele în care sunt îngropaţi.

Trecerea Dunării la 25 februarie.

Pe când se afla tatăl meu aproape de Galaţi i-a ieşit înainte călare principele Cantacuzino care este pârcălabul de acolo, împreună cu câţiva boieri şi cu câteva companii de miliţie, pentru a-l însoţi până la locuinţa sa; în 23 şi 24 februarie am avut trei zile de odihnă şi la 25 am trecut Dunărea în locul unde Siretul, cel mai mare râu al Moldovei, se varsă în Dunăre; trecerea s-a făcut în douăsprezece minute pe o galeră cu doisprezece vâslaşi, în bubuitul tunului şi sunetul trompetelor, cu aceeaşi escortă ca la

La Măcin, la 6 ceasuri de Dunăre, în 25 februarie, a 26-a zi de odihnă. Al 18-lea popas.

venirea noastră. La coborârea din corabie, principele Cantacuzino a oferit o cafea tatălui meu. După ce toate trăsurile au fost trecute de partea aceasta a Dunării, tatăl meu luându-şi rămas bun de la pârcălab, a plecat spre Măcin, care se află pe pământul Dobrogei, regiune aşezată dincoace de muntele Hemus şi care se întinde de-a lungul Dunării de la Dârstor în Ţara Românească, până la gura acestui râu.

www.dacoromanica.ro

ADAM CHENOT

(1721—1789)

Adam Chenot (Chenotus), unul din cei mai cunoscuți medici ai sec. XVIII-lea, s-a născut în anul 1721.

Originar din partea belgiană (neîncorporată astăzi în marele ducat de Luxemburg), a urmat în tinerețe cursurile Facultății de Medicină din Viena, unde a atras prin însușirile sale atenția renumitului medic Gerard Van Swieten (1700—1772) care l-a sprijinit în cursul carierei sale, ca și pe Hacquet.

Când a izbucnit, în toamna anului 1755, o puternică epidemie de ciumă la Brașov și în Țara Bârsei, Van Swieten a determinat trimiterea lui Chenot în Transilvania spre a lua măsurile necesare pentru stăvilirea flagelului. Sosit la Brașov, Chenot a luptat împreună cu colegul său dr. Bruckmann împotriva epidemiei care a luat sfârșit abia la începutul anului 1757. Ca răsplată împărătească Maria Tereza l-a numit medic epidemiolog (phisicus contagionis) la Sibiu, unde a luat în 1758 succesiunea doctorului Grosse, apoi medic sanitar (sanität medicus 1765) și în sfârșit prim medic al Transilvaniei și consilier sanitar (1774). Pare să nu fi părăsit definitiv Sibiul înainte de noiembrie 1783, când a fost înaintat consilier sanitar la Viena și referent sanitar pentru carantine. A avut astfel posibilitatea să cunoască îndeaproape diferitele națiuni locuind în Transilvania.

Faima sa crescândă a determinat pe domnul Moldovei Constantin Moruzi (1777—1782) să-l cheme la Iași pentru a-i îngriji fiica bolnavă de nervi (Sultana, soția lui Scarlat Sturza). Dintr-o scrisoare a lui Chenot din 22 aprilie 1780 către baronul Bruckenthal, prin care refuză invitația domnului, rezultă că ar fi fost înainte de 1780 în Moldova (cf. „Archiv für siebenbürgische Landeskunde", vol. 31, p. 379). A doua oară a stat șase săptămâni la Iași, unde domnul îi oferă zadarnic o leafă de 6 000 de florini pe an pentru a rămâne doi-trei ani în Moldova. Refuzând oferta, el a recomandat în locul său pe Andreas Wolff.

În 1786, la o nouă izbucnire a ciumei în Transilvania, e chemat personal în Transilvania de împăratul Iosif II și izbutește să oprească epidemia.

Împăratul avusese prilejul să-l întâlnească în 1773, în cursul unei inspecții la localul de carantină de la trecătoarea Turnu-Roșu. Prima impresie, destul de neașteptată, apare în Jurnalul împăratului, unde domină un spirit destul de sarcastic. Ea nu putea fi decât superficială având în vedere ritmul rapid al inspecțiilor făcute. Iată și însemnarea din Jurnal:

3 iulie 1773 drumul la „Contumacia" de la Turnu-Roșu. Localul carantinei (Contumax) este mic și prost, directorul un chefliu împreună cu franciscanul care este capelan acolo, hirurgul este priceput, dar agitat, castelanul (? Burgvogt) de Tălmaci este un mincinos atât de grozav, încât mi-a debitat una după alta 6 minciuni evidente ca lumina zilei. Doctorul Chenot, care are pur și simplu (? schier) direcția superioară a serviciului sanitar și care este „*ein ignoranter Maulmacher seines Handwerkes*" (= un ignorant pălăvrăgind despre opera sa?), a fost și el de față la vizitarea carantinei. Nu am fost deloc edificat nici de modul construcțiilor, nici de grija cu care este oprit orice contact (cu lumea din afară).

www.dacoromanica.ro

Precum se vede aprecierea e cu totul superficială. E probabil că tânărul împărat, destul de nerăbdător, a fost indispus de lungimea unor explicații tehnice menite să atenueze spiritul negativ în care se desfășura acea inspecție. De atunci împăratul a avut tot timpul să cunoască adevărul și să se convingă de capacitatea lui Chenot.

A murit la 9 mai 1789 la Viena. Din decembrie 1780 fusese numit membru al Facultății de Medicină din Viena.

Chenot nu a lăsat relații despre șederea sa în Transilvania și Moldova. Dar lucrarea sa *Tractatus de peste*, publicată la Viena în 1766 și dedicată împărătesei Maria Tereza, cuprinde unele observații comparative asupra sașilor și românilor din Țara Bârsei, cât și o notă sumară asupra ungurilor care se aflau în număr redus în acest ținut. Aceste date, strânse în timpul șederii sale la Brașov — în Schei —, cu prilejul epidemiei din 1755—57, merită să figureze alături de relațiile contemporane ale călătorilor străini, căci constituie o mărturie prețioasă asupra naționalităților locuind în Transilvania la mijlocul veacului al XVIII-lea. Ele vădesc atât spiritul de observație al autorului, cât și lipsa lui de părtinire. Lucrarea lui Chenot, *Tractatus de peste* (Vindebon typis Io. Thom. nob. de Trattern 1766), a fost tradusă în limba germană sub titlul: *Adam Chenot's, der Weltweisheit und Arzneigelehrtheit Doktors, Königlichen Phisici in Siebenbürgen „Abhandlung von der Pest" aus dem Lateinischen übersetzt von Joseph Wilhelm Schweighart, Feldscher unter der Kurfürstlichen sächsischen Leibgrenadiergarde*, Dresden, bei Michel Gröll, 1776.

Pe baza informațiilor culese în timpul epidemiei, Chenot a scris și o istorie a ciumei din Transilvania, apărută după moartea sa sub titlul: *Historia Pestis Transilvaniae annorum 1770, opus posthumus Adami Chenot. Jussu regio eddidit et praefatus est Franciscus Schraud*, Budae., Sumptibus typographiae reg. universitatis pestinensis, 1799.

Tot după moartea lui s-a tipărit o lucrare germană: *Adam Chenot's, der Medizin und Philosophiae Doktors, gewesenen Königlichen Sanitätsphisicus im Siebenbürgen hinterlassene Schriften über „die ärtzlichen und politischen Anstalten bei der Pestseuche"*, Wien, gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Tratten, Hörnglichem Hofbuchdruker, 1798.

De medicul Adam Chenot s-a ocupat: dr. Edm. Knaff în articolul său *Adam Chenot (Chenotus)* publicat în „Bulletin de la Société des sciences médicales du grand Duché de Luxembourg", 1921 și în lucrarea *Adam Chenot et deux autres médecins luxembourgeois qui se sont distingués en Autriche-Hongrie au XVIII-e siècle*, Luxembourg, 1930; dr. Henri Roger, *A propos de l'histoire de la peste : La peste de Transylvanie (1755—1770, 1785) et Adam Chenot de Luxembourg*, în „l'Argus de la peste" (extrait de „Marseille médical", 1 novembre 1921) și „Paris médical", XII, n. 7, 18 februarie 1922. Iar la noi, George Z. Petrescu, într-o comunicare făcută la Academia Română în 1926 cu titlul *Adam Chenot*, a analizat activitatea lui Chenot în combaterea ciumei, care a fost tratată și în lucrarea lui Pompei Gh. Samarian, *Ciuma*, București, 1932, p. 60—63, precum și de dr. Arnold Huttmann, *Ciuma doctorului Adam Chenot*, în vol. *Apărarea sănătății ieri și azi, Studii, note și documente* sub redacția dr. G. Brătescu, București, 1984, p. 83—91. Tot astfel, Ion Mușlea autorul articolului intitulat: *Însemnările doctorului Chenot despre românii și sașii din Brașov*, 1756, publicat în „Țara Bârsei", I, nr. 4, septembrie — decembrie 1929, p. 323—327. Scrisori de-ale lui Chenot au fost publicate în „Revista istorică", București, XII, 1926, nr. 4—6, p. 90—92 de T. G. Bulat sub titlul: *Din corespondența baronului Samuel de Bruckenthal.*

În volumul de față Chenot apare și în relația conaționalului său, abatele de Feller, în timpul peregrinărilor acestuia în Ungaria și Transilvania.

www.dacoromanica.ro

[DESPRE SAŞII ŞI ROMÂNII DIN TRANSILVANIA] [1]

1756

Am amintit în capitolul întâi două naţiuni printre care s-a dezlănţuit ciuma, saşii şi românii, care se deosebesc unii de alţii ca cerul şi pământul în ce priveşte temperamentul, firea, felul de trai şi obiceiurile. p. 324

Dar fiindcă se va vedea îndată că cunoaşterea acestor împrejurări este de mare importanţă în vindecarea bolilor, nu ar fi nepotrivit şi nici fără folos să spunem mai înainte unele lucruri despre locuitorii acelui suburbiu (Şcheiul) care a fost întâiul şi principalul cuib al bolii[2].

Saşii care fac abia a şasea parte a locuitorilor sunt toţi meşteşugari, exercitând mai ales meserii care îi ţin pe scaun sau nu cer nici o osteneală fizică. Le place carnea friptă, rar cea fiartă şi slănină râncedă. Pe aceasta o fierb foarte des cu varză murată, cu mazăre şi cu fasole ; condimentele lor mai cunoscute sunt ceapa, usturoiul, tarhonul, măgheranul, mărarul, piperul, ghimberiul, frunzişoare, scorţişoare, şofranul de care se folosesc sau mai bine zis abuzează, căci nu pregătesc aproape nici o mâncare, care să nu aibă din acestea mai mult chiar decât ar trebui. Apă nu beau decât când le merge foarte prost. Beau vin, spriţ şi hidromel şi între băutură îşi aţâţă apetitul fiecare în felul său cu diferite // mâncări sau condimente. p. 325
La toate acestea se dedau încă din copilărie. I-am văzut îmbiind cu vin şi pe copiii de tâţă. Mirodeniile le plac atât de mult încât în grădinile lor abia mai cultivă altceva decât plante mirositoare. Obişnuiesc chiar şi cei mai săraci dintre ei ca în zilele de sărbătoare să poarte în mână buchete făcute din frunzele şi florile acestor plante şi să le mirosă mereu, apoi le ţin în casă zilele următoare şi astfel trăiesc apoi într-un val continuu de parfumuri. Buchetele şi le fac mai ales din viorele, trandafiri, busuioc, iasomie, zambile, lăcrămioare, magheran, micşunele, crini, garoafe, chiparoase şi chitră.

Temperamentul acestui popor este în general sanguinic-coleric[3], „cum acrimonia oleoso-aromatica". Carnea le e moleşită, structura nervilor foarte schimbăcioasă şi sensibilă, de aceea dacă îi apucă boala ori le atacă corpul şi sufletul, sunt răpuşi îndată ; şi astfel cu frica lor îşi aduc moartea care îi îngrozeşte.

Ei resping cu desăvârşire medicamentele dacă acestea nu sunt vin şi spirtoase ori cel puţin le dispreţuiesc ca ceva neplăcut şi fără gust, la care se mai adaugă şi lipsa lor de statornicie care-i împiedecă să se folosească de ele timp mai îndelungat şi-i face ori să se abţină cu totul de ele, ori să ceară şi să primească mai repede ajutorul unei babe decât al specialistului ; ori să-şi născocească ei înşişi leacuri care să le fie pe placul inimii.

---

[1] A fost folosită traducerea făcută după lucrarea lui A. Chenot, *Tractatus de peste*, Viena, 1766, p. 53—58 de Ion Muşlea, în „Ţara Bîrsei", I, (1929), nr. 4 (noiembrie-decembrie), p. 324—327.

[2] În suburbiu (Schciu) locuiesc şi unguri, dar foarte puţini şi dintre ei am văzut pe câţiva molipsiţi. În aşa-numitele patru sate (Satu Lung, Cernat, Turcheş, Bacifalu) sunt mai mulţi ⟨unguri⟩ la număr decât români. În ce priveşte temperamentul şi datinile stau la mijloc, între saşi şi români, totuşi sunt mai săraci decât ambii. Muncesc mai mult decât saşii, dar se desfată mai mult decât românii, în bani, mâncări şi băuturi spirtoase (n.a.).

[3] Această caracterizare priveşte mai mult pe saşii din suburbiu şi mai ales pe bărbaţi : tinerii şi sexul slab sunt de temperament simplu-sanguinic, cu aciditatea pe care le-o dă hrana. Cei care locuiesc la sate muncesc mai mult decât cei de la oraş (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Românii se nutresc mai ales cu grâne. Drept pâine le servește făina de mei amestecată cu apă și miere (!) și prăjită în spuză ; pe aceasta o înlocuiește uneori mămăliga pe care o pregătesc terciuind încet făina de porumb în apă sărată clocotind și mestecând-o cu un bețigaș până ajunge potrivit de tare. Această mămăligă o mestecă apoi cu brânză. Rareori au la masă carne, foarte adesea lapte, zăr și coraslă. Obișnuiesc mai ales varză murată, linte, fasole, mazăre, usturoi, ceapă, sfeclă și ulei de in, mai cu seamă în zilele de post ori de ajun, când nu mănâncă nimic din ceea ce aparține regnului animal, nefăcând excepție nici chiar cu laptele pe care nu-l dau nici
p. 326 copiilor mici de tot ; chiar și dacă ar fi bolnavi //. Băutura lor cea mai obișnuită este apa. Cei din suburbiul nostru (Scheiu) s-au dedat și cu o bere slabă, făcută din orz și mei și prin urmare moale nefermentată care nu îmbată, nu sunt împotriva vinului și a spiritului, însă sărăcia lor îi face să bea mai rar și mai puțin.

Sunt ciobani sau slugi (lucrători cu ziua). Îmbrăcați doar atât cât e nevoie pentru a-și acoperi trupul, îmbrăcămintea celor mai mulți fiind de lână, totuși foarte des poartă și cojoace. Căldura, frigul și toate asprimile vremii le suportă cu atât mai ușor, cu cât se deprind, așa zicând, din leagăn cu ele, căci copiii și tinerii se joacă desculți ori numai într-o cămașă sub cerul liber și-n cursul iernii aspre, când își fac un foc uneori în casă, lângă care se culcă noaptea pe pământul tare, acoperindu-se cu hainele din timpul zilei ori numai cu o pătură slabă. Într-adevăr e de mirare simplicitatea în hrană, în îmbrăcăminte și în toate lucrurile din casă, ale acestui popor.

Au corpul vânjos, robust, cărnos, cu temperament sanguinic ori datorită vârstei coleric, fără o aciditate însemnată a umorilor [4], de aceea nu le pasă mult de primejdii, amenințări, ba chiar nici de lovituri. Când îi atacă ori îi copleșește boala, nu se lasă răpuși ca sașii, nici nu se sperie ca ei. Și pricinile bolilor ce le îndură ei le atribuie după credința lor religioasă păcatelor săvârșite.

Astfel, în comparație cu sașii, sunt mai potriviți pentru vindecare, încât medicul poate aștepta și obține de la ei un rezultat mai bun, dacă n-ar fi stăpâniți de prejudecăți de neînvins față de medici, la care nu recurg niciodată sau numai atunci când totul s-a sfârșit. Și chiar atunci abia pot fi înduplecați să ia alte medicamente decât cele pe care le găsesc pe gustul și gândul lor. Și de acestea foarte rar se țin. Astfel de multe ori mi s-a întâmplat ca după ce au luat o doză sau două, celelalte orile refuză, ori cel puțin nu le mai iau dacă nu-i înduplecă omul din nou. Nu poți aștepta de la ei să țină dietă și regim ori abia cu mare greu ; aceasta atât din cauza sărăciei, cât și din a inculturii lor ; căci abia știu să facă chiar și fiertura cea mai simplă și cu atât mai puțin mâncări potrivite pentru bolnavi ; și chiar dacă
p. 327 știu,// nu au vase potrivite ; apoi și posturile lor care sunt foarte dese, exclud cum am spus mai sus, cea mai bună parte a unei alimentații raționale.

O, cât necaz am avut cu bolnavii aceștia ! Pe unii trebuia să-i liniștim cu momeli, să-i înduplecăm cu rugăminți, iar pe alții cu amenințări, pe cei triști să-i mângâiem, să-i îmbărbătăm pe fricoși, pe cei încăpățânați să-i speriem și să câștigăm încrederea lor în toate chipurile ca să ia doftoriile pe care li le dădeam gratuit.

---

[4] E vorba de majoritatea lor, căci mulți românci se ungeașă cu ceș de oaie și-ți dau în nas un miros neplăcut care dovedește aciditatea (n.e.).

www.dacoromanica.ro

Astfel am făcut un tratament medical împiedicat de multe obstacole, întrerupt de multe turburări şi lipsit de multe mijloace, îndreptându-ne atenţia îndeosebi spre a potrivi doftoriile cu natura poporului de rând care se îngrozeşte de lucruri neobişnuite şi necunoscute şi să ascundem în multe chipuri medicamentele, prin diferite înşelăciuni ca cel puţin astfel să le fim de folos.

Totuşi pe urmă, când văzură că multe din rudele lor pe care ei înşişi le socotiseră pierdute, au fost scoşi din ghearele morţii prin ajutorul nostru, ne-au privit cu ochi mai buni şi ne-au vestit mai cu încredere şi mai din vreme de bolnavii lor; mai ales după ce tratamentul suportabil al spitalelor şi imunitatea de acolo împuţinaseră cazurile de boală şi micşoiară neîncrederea faţă de doctor. Ceea ce s-a întâmplat la mijlocul lui septembrie ⟨1756⟩.

www.dacoromanica.ro

ŞEHDI OSMAN

(? — post 1758)

Şehdi Osman Effendi face parte din acei turci învăţaţi care, în frunte cu vestitul Resmi Ahmed Effendi, erau trimişi de Poartă în diferite solii la curţile europene.

În anul 1739—40 Şehdi Osman a însoţit pe Emin Mehmed Effendi în Rusia.

În 1757 pe când ocupa slujba de secretar sau scrib (hodjakian) al Divanului, a fost trimis pentru a doua oară în Rusia pentru a aduce la cunoştinţă împărătesei Elisabeta Petrovna (1741—1760) moartea sultanului Osman II şi urcarea pe tron a lui Mustafa III. Concomitent erau trimişi la Varşovia Emin Mehmed Paşa şi la Viena Resmi Ahmed.

Cu prilejul ambasadei sale solemne, Şehdi Osman a străbătut Dobrogea, fiind întâmpinat la Babadag de agalele valiului de Oceakov. Prin Bugeac a ajuns la Bender, unde muhafâzul cetăţii, El-Hadj Osman paşa, l-a primit cu mare cinste. A trecut apoi în Polonia, unde a auzit plângeri împotriva cazacilor însoţite de mărturisirea unor aprehensiuni faţă de noile fortificaţii de la graniţa rusă.

Prin Kiev, Moscova şi Novgorod solul otoman a ajuns la Petersburg, unde a fost întâmpinat de un tălmaci originar din Trapezunt, un anume Constantin, bun cunoscător al limbii turce, cât şi de un grec Ianaki, de fel din Constantinopol, care fusese un timp şi în slujba domnului Moldovei Constantin Mavrocordat, dar acuzat de spionaj, fugise la Veneţia şi apoi în Austria, intrând în cele din urmă în slujba Rusiei.

După primirea sa în audienţă de către împărăteasa Elisabeta, Şehdi Osman a părăsit Petersburgul la 5 septembrie 1758; aflând că izbucnise ciuma la Bender, s-a hotărât să treacă Nistrul la Soroca. A străbătut Moldova, îndreptându-se spre Isaccea, unde a trecut Dunărea, luând calea Babadagului.

La 21 decembrie 1758 era înapoi la Constantinopol, unde prezenta un raport asupra misiunii sale.

Acest raport cuprinde o scurtă relaţie a călătoriei sale cu înşirarea localităţilor mai însemnate prin care a trecut, cu unele descrieri interesante (Kiev, Peterhof, Kronstadt, Petersburg, Tula), unele observaţii asupra situaţiei interne a imperiului ţarist (f. 34—36) şi asupra moravurilor poporului rus (f. 48). În schimb pasajele privitoare la Dobrogea şi Moldova sunt extrem de sărace în informaţii, autorul mărginindu-se să menţioneze primirea ce i s-a făcut la Babadag, Bender şi Soroca, fără să dea amănunte asupra acestor localităţi.

Relaţia lui Sehdi Osman se păstrează în manuscris la Biblioteca Naţională din Paris (Supl. turc No 1040), greşit intitulat în catalogul Blochet: „*Ambassade envouyée par Moustapha III (1753—1773) à Catherine II*" (sic).

A fost semnalat de B. Nikitin în articolul *Un diplomate turc en Russie sous l'impératrice Elisabeth* apărut în „Journal Asiatique", tom, CCXLIV (1956), fasc. 2, p. 217—222.

www.dacoromanica.ro

[CĂLĂTORIA PRIN DOBROGEA ŞI MOLDOVA] [1]

1757–1758

Eu, sărmanul de mine, supusul Osman Şehdi, fiind însărcinat şi desemnat... cu solia de a vesti în împărăţia Rusiei urcarea pe tron a măriei sale fericitului padişah [2], stăpânul nostru, am înşirat, potrivit cerinţelor poruncii şi firmanului stăpânului meu cel binefăcător, toate întâmplările şi toate cele observate, de la plecare şi până la întoarcere, fie pe drum, fie în Ţara rusească...

Pornind în ziua de luni, prima zi a lunii Rebi-ul-ahîr [3] din binecuvântatul an mai sus amintit... şi, grăbindu-ne să străbatem drumul pentru a ajunge la ţel, când am sosit în cazaua cea întinsă numită Dobrogea [4], am dat de o iarnă cumplită şi nemaipomenită şi, cu toate că era cu neputinţă să pornim într-un fel oarecare, totuşi sub privirea plină de bunătate a stăpânului cel binefăcător, neşezând nici o clipă, am izbutit să ajungem cu bine în oraşul Babadag, având pe lângă noi şi însoţitori. Deşi era greu de tot ca eu, biet rob, să iau legătura cu vizirul cel chibzuit, măria sa fericitul Mehmed paşa, care ca unul dintre vizirii purtătorii de noroc, fiind valiu de Oceacov şedea pe atunci la Babadag, totuşi, datorită străduinţelor sale de a întări numai cinstea şi gloria Înaltului Devlet, a desemnat ca să mă întâmpine pe mine ⟨biet⟩ rob, pe chehaia capugiilor săi şi pe al său agă de ceremonie [5], precum şi pe celelalte agale ale Curţii sale dinăuntru şi din afară, şi trimiţându-i la locul numit Yemeklik-Ceşmeşi [6], am intrat cu cinste şi cu cuviinţă şi cu alai în oraşul mai sus-amintit şi când am tras la menzilul care ne-a fost anume rânduit, a sosit din partea fericitei lor persoane o scrisoare îmbucurătoare, cuprinzând întrebări despre hatârul nostru, iar domniile lor ne-au arătat şi mai multă preţuire ca mai înainte, iar în ziua următoare, când ne-am înfăţişat, înaintea lor, ca musafiri, atunci şi-au sporit atenţia şi bunăvoinţa lor întrecându-se în a ne cinsti. Pornind, după o şedere de o zi în oraşul mai sus amintit, anume la sfârşitul săptămânii din luna Djumadi-ül-evvel, adică în a treizeci şi opta zi [7] de la pornirea noastră de la Poarta fericirii, am izbutit să ajungem la Benderul cel întărit. Mirimaramul [8] El-Hadj Omer paşa, care era muhafâz [9] de Bender, a desemnat pe toţi ostaşii săi de gardă, precum şi pe agalele sale de dreapta şi de stânga şi pe beşlii ca să iasă în întâmpinarea noastră; când am intrat în Bender cu alai prin partea numită Istanbul — Capusu [10], bubuiturile vesele de tunuri au făcut să se cutremure pământul...

[*Întoarcerea.*] Ivindu-se ciuma pe drumul Benderului, pe unde trecusem mai înainte, s-a aflat în mod sigur de la leşi că moscoviţii luau

---

[1] Traducerea s-a făcut după microfilmul manuscrisului turc (Bibl. Naţ. Paris) (supl. turc nr. 1040) aflat la Biblioteca Academiei Române (ms. 146).

[2] Mustafa al III-lea (30 oct. 1757 — 21 ian. 1774).

[3] 1 Rebi-ul-ahîr 1171 H = 13 dec. 1757.

[4] *Dobridja.*

[5] *Selam agasi.*

[6] În apropiere de Babadag.

[7] = 20 ianuarie 1758.

[8] = Subguvernatorul.

[9] = Guvernator de cetate.

[10] Poarta Constantinopolului.

www.dacoromanica.ro

măsuri de prevedere, iar podurile şi drumurile spre Hotin erau de asemenea greu de trecut. De aceea s-a hotărât prin ⟨bună⟩ înţelegere că este mai potrivit să mergem pe la locul de trecere al cetăţii Soroca, aflată pe pământul Bogdaniei între cele două cetăţi [11]. Astfel, mergând pe calea mai sus-amintită, am străbătut în şapte popasuri cele o sută zece ceasuri câte sunt de la hotar până la locul pomenit mai sus şi când am ajuns la acea cetate zicând „mulţumim lui Allah că am scăpat de necazuri", am trecut râul Turla şi am făcut, pe mal, slujba chindiei [12]; şi tocmai când isprăvisem această mulţumire pentru înalta binefacere şi ne aflam în faţa stâncilor, spre a porni, ne-au întâmpinat iamacii serhatului Bender aflaţi acolo şi boierii din cetatea Soroca, aflaţi acolo din partea voievodului Moldovei[13], precum şi aga azepilor şi îndeplinind cu multă cinste şi veselie ceremonialul de bun sosit; atunci am trimis înapoi pe toţi cei dintre moscoviţi care se aflau în suita mea, biet rob, precum şi toate steagurile leşeşti, dându-le, după rang, daruri şi binefaceri şi favoruri; le-am dat de asemenea şi scrisori de bun rămas către generalul din Kiev şi ofiţerii din Ţara leşească, ⟨vestindu-i⟩ că am izbutit să ajungem la hotarul nostru, care era locul nostru dorit. Cu înţelepciunea lui Allah, de azi încolo, trecând prin ţara Moldovei şi pe la locul de trecere Isaccea, am străbătut menziluri şi am parcurs popasuri prin Babadag şi prin şesul Dobrogei, pe calea cea dreaptă, am sosit, cu toată suita noastră, teferi şi sănătoşi, în ziua de joi, a douăsprezecea zi a lunii Rebi-ul-ahîr, din anul ⟨Hegirei⟩ o mie o sută şaptezeci şi doi... [14]

[11] = Bender şi Hotin.

[12] *asr*.

[13] Ioan Teodor Callimachi (Călmaşul), domn al Moldovei (aug. 1758—ante 28 mai 1761).

[14] 12 Rebi-ul ahir 1172 H=21 dec. 1758.

www.dacoromanica.ro

CONSTANTIN DAPONTES

(1714—1784)

Constantin Dapontès s-a născut în 1714 în insula Skopelos din arhipelagul grecesc, ca fiu al lui Ştefan, fost consul al veneţienilor şi al Magdalinei.

Tânărul Dapontes şi-a început studiile la şcoala şi mănăstirea din Skopelos, dar în 1731 a fost trimis la Constantinopol şi luat sub protecţia sa de Constantin Ventura, tălmaciul flotei otomane. Dorind să-şi continuie învăţătura, Dapontes a fost recomandat de Ventura lui Mihail Racoviţă, domnul Ţării Româneşti, şi a plecat la Bucureşti, la sfârşitul anului 1731.

A studiat cu bani daţi de protectorul său în şcoala de la mănăstirea Sf. Gheorghe Nou, unde îşi avea şi locuinţa. Curând datorită talentelor sale şi învăţăturii acumulate, a fost ales de Constantin vodă Mavrocordat ca secretar al său, luându-l cu dânsul la schimbarea domniei, în Moldova. La 1735, în preajma războiului ruso-austro-turc, Dapontes se afla din nou în Ţara Românească. El a descris amănunţit peripeţiile din acest război, pe care le-a cunoscut, în calitatea ce o deţinea de secretar domnesc, în remarcabila sa lucrare "Δακικαὶ Ἐφημερίδες", izvor de căpetenie al evenimentelor dintre anii 1736—1739.

În 1741 Dapontes a plecat din nou în Moldova cu Mavrocordat. Pizmuit însă pentru rolul însemnat pe care îl juca în preajma domnului, el a fost calomniat de rivali la marele vizir Teriaki Hasan paşa care a poruncit domnului să-l trimită de la Iaşi la Constantinopol.

Dapontes s-a refugiat însă la banul tătarilor din Crimeea, Selim Ghirai al II-lea, cu care a plecat împreună la Constantinopol; trădat de duşmani, el a fost acolo zvârlit în temniţă la 29 martie 1747. Răscumpărându-se cu o sumă însemnată de bani, Dapontes a reuşit să-şi salveze viaţa şi să se întoarcă în Moldova, unde la 12 noiembrie 1749 s-a căsătorit cu Marioara, de la care a avut o fetiţă. În 1751 murindu-i soţia şi copilul, Dapontes, îndurerat, a plecat la Constantinopol, iar de acolo în insula Piperi; aici s-a călugărit la 26 octombrie 1753, luând numele de Chesarie. Mai târziu s-a întors în insula sa natală Skopelos, unde a slujit ca monah în lăcaşul ridicat de strămoşii săi. Nu după multă vreme pribegeşte iar, aşezându-se în mănăstirea Xieropotam de la muntele Athos, până în 1757.

În acest an a fost trimis în Balcani şi Ţările Române spre a strânge ajutoare pentru mănăstirea Xieropotam. La 22 mai 1757 el pleacă cu o bucată din „lemnul sfânt" al Crucii, păstrată la mănăstire, ducându-se după milostenii în Ţara Românească. Intrat pe la Şiştov, a fost primit cu multă cinste la Bucureşti fiind găzduit la mănăstirea Sărindar, iar în Iaşi la mănăstirea Cetăţuia. Încărcat de daruri şi bani, Dapontes s-a reîntors la 1760 în Balcani, trecând din nou pe la Bucureşti; el şi-a continuat pelerinajul timp de încă patru ani, trecând pe la Constantinopol, Chios, Smirna etc. şi numai la 1765 s-a reîntors la Xieropotam. Cu banii adunaţi de pe urma bogatelor milostenii primite de către Dapontes a putut fi restaurat acest vechi lăcaş de la Athos. Chesarie-Constantin Dapontes a murit aici la 4 decembrie 1784.

Personaj erudit, cu înclinaţie către poezie retorică şi filosofie, Dapontes a lăsat în urma sa o operă variată. A scris lucrări de istorie, vieţile unor sfinţi mai noi, martirizaţi de turci, dar şi distihuri erotice. Scrierile care interesează Ţările Române sunt cu precădere *Efemeridele Dacice*, *Chronicul evenimentelor dintre 1648—1704*, *Catalogul istoric al oamenilor de seamă din*

www.dacoromanica.ro

veacul XVII, precum și relatarea călătoriei sale în Moldova și Țara Românească cu prilejul pelerinajului din 1757—1760; în sfârșit el a mai alcătuit două descrieri poetice ale țărilor noastre, una cuprinsă într-o scrisoare adresată la 18 august 1759 marelui vornic Constantin Dudescu din Țara Românească, intitulată „*Descrierea Valahiei...*", iar o a doua, nedatată, dar redactată după cuprinsul ei în jurul anului 1777, purtând titlul *Descrierea geografică a Daciei*, cu privire la toate cele trei țări românești. În sfârșit într-un curios *Canon cuprinzător de multe lucruri deosebite dintre cele cunoscute în orașe, insule, popoare și animale*, alcătuit după tipul catavasiilor (cântărilor bisericești) celor mai uzuale din ritualul ortodox, el laudă cu mult entuziasm bogatele produse ale pământului românesc.

Inegală ca valoare, opera lui Constantin Dapontes reprezintă totuși un izvor de mare importanță pentru analizarea situației economice, sociale, politice și culturale a Moldovei și Țării Românești la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Cronicar atent și scrupulos în *Efemeride...*, poet retoric și cu un stil prețios în *Descrieri...*, Dapontes își arată însă în majoritatea lucrărilor sale dragostea care o nutrea pentru Țările Române, ca și admirația sa pentru frumusețile patriei noastre. O notă aparte trebuie relevată în scrisoarea sa către Constantin Dudescu din 18 august 1759, unde — sub un înveliș religios — el lasă să se întrevadă unele accente de protest împotriva nedreptăților sociale din Țara Românească și a mizeriei în care se zbătea țărănimea sărăcită de boierimea autohtonă și de turcii nesățioși.

Biografia lui Constantin Dapontes a fost întocmită de Émile Legrand, editorul operelor sale, în vol. III din *Éphémérides Daces*, Paris, 1888, sub titlul *Notice bio-bibliographique*, p. IX—LXXXIV, și a fost reprodusă în mare măsură de C. Erbiceanu în *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Buc., 1888, p. LXVI—LXIX. Despre personalitatea cărturarului grec s-a ocupat și Nestor Camariano, *Constantin Dapontès et les Principautés Roumaines*, în „Revue des études sud-est européennes", VIII (1970), no. 3, p. 481—494.

Dintre lucrările lui Dapontes au fost editate: Δακικαὶ Ἐφημερίδες, vol. I text grec, vol. II traducere franceză, de către E. Legrand, Paris, vol. I—II, p. 1880—1881; *Cronicul...* evenimentelor de la 1648—1704 (Καισάριον Δαπόντε χρονογράφος) de către C. Erbiceanu în *Cronicarii greci ...* p. 5—63; *Catalogul istoric al oamenilor de seamă din veacul XVIII dintre care cea mai mare parte au trăit în țările române Valahia și Moldova*, tot de către Erbiceanu, în aceiași culegere, p. 87—227; epistolele sale au fost publicate de É. Legrand în vol. III al *Efemeridelor dacice*, Paris, 1888 și în vol. III din *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris, 1884; în sfârșit opera poetică „Κῆπος χαρίτων" (Grădina fericirii), care cuprinde „Περίοδος τοῦ σταυροῦ" (Peregrinările crucii) — descrierea pelerinajului făcut în Țările Române și Balcani între 1757—1765— ca și „Κανὼν περιεκτικὸς πολλῶν ἐξαιρέτων πραγμάτων τῶν εἰς πολλὰς πόλεις καὶ νήδους καὶ ἔθνη καὶ ῥῶα ἀγνωσμένων" (Canon cuprinzător de multe lucrări deosebite dintre cele cunoscute în orașe, insule, popoare și animale) înșirând bogățiile produselor pământului românesc a fost editată de Gavril Sofokleos la Atena în 1880.

De pelerinajul lui Dapontes — însoțind lemnul crucii —, în Țara Românească și Moldova între 1757—1760, s-a mai ocupat și V. Laurent, *La prétendue croix byzantine du trésor de Putna*, în „Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine", tome XXV_1 (1944), p. 79—91.

În volumul de față nu includem decât textul scrisorii adresată lui Constantin Dudescu la 18 august 1759, tradusă de C. Erbiceanu sub titlul *Descrierea Valahiei de Cesare Daponte în 1759*, în „Biserica ortodoxă română", XVIII (1895), nr. 10 (ianuarie), p. 856—862, după textul grec publicat de É. Legrand în *Éphémérides Daces*, vol. III, apoi înșirarea bogățiilor pământului românesc după textul grec al *Canonului...*, editat de Sofokleos, p. 286—292 și tradus de Erbiceanu în „Biserica ortodoxă română", XIV (1890), nr. 5 (august), p. 361—366 și în sfârșit *Descripțiunea geografică a Daciei de Cesarie Daponte*, tradusă tot de Erbiceanu, *ibidem*, p. 356—360, după textul grec editat de É. Legrand, în *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. III, p. 252—258.

www.dacoromanica.ro

[DESCRIEREA ŢĂRII ROMÂNEŞTI LA 1759 [1]]

Epistola lui Chesarie Dapontes către marele vornic Constantin Dudescu [2] p. 856

1759 august 18

...Am venit şi eu la Târgovişte şi văzând cele de acolo iată scriu şi zic mai asemenea cu Iulius Caesar aceleaşi: am venit, am văzut şi am plâns; fala universului este Ţara Românească, frumuseţea Europei este Ţara Românească... Râurile tale curgătoare de aur, câmpiile dătătoare de aur, munţii tăi foarte frumoşi şi dealurile foarte plăcute, plini de izvoare, plini de arbori, nu numai sălbatici, dar şi cultivaţi, lucru de mirare. Păduri pline de umbră, stejari prea măreţi, grădini prea mirositoare, câmpii prea desfătătoare, văi prea // plăcute, râpi prea delicioase, locuri prea p. 857
încântătoare, localităţi foarte măreţe, ogoarele tale prea regulate, şesurile tale foarte înflorite, pământul foarte roditor, productele foarte mănoase.

O palmă de loc şi la munţi şi la şes nu s-a creat de prisos, nimic nu stă neproductiv, nu se află nefolositor, nu pare a fi de prisos.

...Câmpiile, în scurt şi munţii sunt foarte de admirat... separă amândouă în mod egal Ţara Românească. Aceasta este hazliu şi după cum se zice, ţara muntenească, fără contrazicere, ar putea să se numească şi ţara câmpenească şi mă minunez de ce nu se numeşte şi ţara câmpenească. De asemenea şi valahii, care se numesc munteni, ar fi putut să se numească câmpineni.

Fala universului Ţara Românească, frumuseţea Europei Ţara Românească, râurile tale sunt vestite, iazurile tale renumite, acolo sunt tărâtoare fără de număr, aici peşti de care nu există saţ. Livezile tale sunt pretutindeni, stupii tăi în tot locul, cu îmbelşugare vinurile tale, mierea ta în abundenţă şi cu prisosinţă ceara ta şi aleasă calitatea ceii tale, merele tale delicioase şi nobile, vinurile tale, ca frunzele boii, ca stelele oile şi ca nisipul caii. Nu cumva nu sunt privighetori? Sau poate lipsesc rândunelele şi nu vin cocostârci şi nu sunt mii de hulubi? Şi potârnichi şi turturele, prepeliţe şi // mierle? Căprioare câte voieşti, capre sălp. 858
batice câte-ţi plac, de iepuri şi câini te saturi, urşi foarte mari, vulpi foarte frumoase şi veveriţe foarte multe... Bună-i Moldova, dar mai bună Ţara Românească. Bună-i Polonia, dar mai bună Ţara Românească. Bună-i Ungaria, dar mai bună Ţara Românească. Bun e tot pământul, dar e mai bună Ţara Românească... Fala universului Ţara Românească, frumuseţea Europei Ţara Românească, măruntaiele ei sunt adevărate saline, pântecele ei păcurărie; iar din sâni curge în adevăr miere şi lapte şi din coapsele ei apă, cu aur curat şi lucitor, aceasta-i rar, aceasta prea de preţ. Pieptul îmbrăcat cu biserici, spatele cu mănăstiri, umerii săi cu grădini, puterile ocârmuirii sunt satele şi palatele. Cu capul ei înfricoşează pe unguri şi-i spală picioarele Dunărea. Din frunte, ca din răsărit apare strălucitul Bucureşti — auritul Bucureşti — dulcele Bucureşti — superbul şi prea gloriosul scaun al domnilor şi prea însemnat. Cu o mână

---

[1] În versiunea lui C. Erbiceanu, apărută în „Biserica ortodoxă română", XVIII (1895), nr. 10, p. 856 şi urm., cu unele modificări.

[2] Constantin Dudescu, mare vornic (aug. 1746 — april. 1747).

www.dacoromanica.ro

prinde Moldova şi cu alta stăpâneşte Serbia, cu dreapta au făcut bine în alte rânduri Veneţiei şi cu stânga a împrumutat mai înainte Germania. Măreţia ei a ajuns până la Ierusalim şi belşugul ei s-a revărsat asupra Sf. Munte. Ochii săi vara şi iarna, dar nici precum Egiptul şi nici precum Moscova. În loc de sprâncene are mănăstirile lui Mihai Vodă şi Radu Vodă, cele faimoase şi în loc de gene Cotrocenii şi Văcăreştii, în loc de nas Plumbuita, renumitul metoh al Xieropotamului... Gloria domnilor, Ţara Românească! mândria grecilor, Ţara Românească, fala românilor, Ţara Românească! Dar nenorocita Ţară Românească! Mănăstirile tale sunt acum fără călugări, călugării fără egumen, egumenii fără de Dumnezeu, Dumnezeul tău fără răzbunare, oraşele şi satele sale fără creştini, creştinii fără legi şi legile fără temei. //

p. 859 Aurul râurilor tale se caută, aurul tău să strânge, aurul tău te înfrumuseţează, iar Christos al tău deloc nu se cunoaşte! Munţii tăi se speculează, ogoarele tale se cultivă, ocnele tale se arendează, grădinile tale se îngrijesc, moşiile tale se însămânţează, animalele tale se folosesc, bunurile tale le înfrumuseţează, se bucură de toate bunurile tale; iar pe Dumnezeu dătătorul tuturor nu-l înţeleg. Om bun nicăieri, cei răi pretutindeni, desfrânaţi aici, tâlhari acolo, nedrepţi deasupra, răpitori dedesupt, avari de-a dreapta, fuduli de-a stânga, linguşitori în urmă, mincinoşi înainte, netrebnici în lăuntru, netrebnici în afară, netemători de Dumnezeu în tot locul, temători de Dumnezeu nicăieri. Invidia împărăţeşte avariţia domneşte. Lăudăroşenia se cinsteşte, desfrânarea place. Îmbuibarea se glorifică, condamnarea nu se caută, nerușinarea domneşte, trupul se zeifică, fecioria se dispreţuieşte, credinţa se alungă, smerenia se goneşte, adevărul nu se aude, dreptatea nu se vede, mila s-a pierdut, rugăciunea s-a uitat, postul s-a lepădat, legea a slăbit, Evanghelia a încetat, iar Scriptura toată în tine este delăsată, profeţii au murit şi tot cuvântul drept; au fugit cele bune, goale sunt cele rele şi toate rele. Gloria domnilor Ţara Românească, faima grecilor, lauda românilor Ţară Românească! Dar nenorocită Ţara Românească, unde este sfinţenia vechilor tăi arhierei? Unde măreţia domnitorilor tăi de mai înainte? Unde slăvirea foştilor tăi boieri? Unde unirea şi iubirea către aproape a creştinilor tăi de mai înainte? Pentru că s-a înmulţit nelegiuirea s-a şters iubirea mulţimii. De aceea acum pustii sunt satele, ruinate palatele, părăsite mănăstirile, a dispărut acel mare număr de locuitori, s-au pierdut bogăţiile boierilor, s-a micşorat cinstea egumenilor, s-a ridicat respectul arhiereilor, s-a stins focul credinţei, s-a uscat râul îmbelşugării, s-a veştejit floarea bunei vieţuiri, s-a călcat simţul dreptăţii, s-a secerat firul dreptăţii; a căzut, a căzut Ţara Românească, *Politia*[3] cea mare! De aceea acum domniile

p. 860 sunt anuale şi obţinute cu mii de pungi şi mucareuri cu su // tele; de aceea semeni zece şi seceri una şi câteodată nici una. Afară numai de anul acesta, când puterea cinstitului lemn al Crucii înconjurând ţara, harul dătătoarei de viaţă Cruci purtat din loc în loc şi din sat în sat, ajutând şi bunătatea şi virtutea domnului nostru — cel cu zile multe —, Scarlat vodă[4], a binecuvântat şi grânele şi secara şi s-a înmulţit şi porumbul şi mălaiul ca în nici un alt an... Cuţitul v-a înfricoşat pe voi, pentru aceea Craiova[5] aproape s-a turcit şi Ţara Românească se apropie. Umbli şi

[3] *Politia* = oraşul (în l. greacă).
[4] Scarlat Ghica, domn al Ţării Româneşti (1758—1761).
[5] Prin Craiova, autorul înţelege Oltenia, procedeu poetic folosit şi în alte locuri.

www.dacoromanica.ro

vezi cum ară şi întrebi a cui este arătura? A lui Mustafa aga îţi răspund. Vezi că seamănă şi întrebi şi auzi : a lui Ibrahim aga, ei seceră şi-i întrebi şi-ţi spun tot aşa. Vezi animale şi cai şi întrebi şi auzi acelaşi lucru, las la o parte bălţile, grădinile şi casele, toate sunt turceşti. Mă ruşinez să vorbesc şi de femei, mă tem să nu zică şi mai mult ceva. Te plimbi şi pe de o parte te bucuri de frumuseţile Ţării Româneşti, iar pe alta te întristezi. Bisericile ruinate, descoperite, ajunse ocol de vite, grajd de cai, adăpostul tuturor animalelor, ruinate şi vrednice de plâns. Te înveseleşti de locuri şi plângi din cauza ruinelor. Oamenii sunt şi foarte puţini şi foarte săraci, locuri vrednice de privit, locuri vrednice de jelit.

Scoală-te şi vino boierule, vino, te rog, aicea la Târgovişte, vino că-ţi este de folos şi vino şi cu mintea, dacă nu poţi cu trupul, unde adesea ai venit, cred şi te-ai plimbat, unde şi casele tale mai dăinuiesc încă, vino şi vei vedea mai mult decât cele scrise aicea. Îţi vei aminti şi vei plânge pe vestita ta de altădată Târgovişte, vechiul scaun de domnie. De bună seamă vei plânge, nu vei putea suferi privind pe acea faimoasă şi măreaţă Curte cu totul ruinată, înaltele sale zidiri ca turnul Halanei şi grădina cea mirositoare plină de mărăcini, ciulini şi scai. Vino acum şi vei vedea şi vei plânge frumoasă Mitropolie, acea prea măreaţă biserică a Înălţării lui Christos, minunata şi prea falnica // zidire a Târgoviştei, p. 861
acea frumoasă clădire vrednică de admirat şi privit, acea nedescrisă laudă a Mitropoliei, a cărei frumuseţe şi măreţie eu n-am văzut-o nici la Sf. Munte, nici în alte oraşe în care am umblat.

Vino şi umblă acum prin ţară şi vei auzi mai multe decât cele scrise aici! Vei lăcrăma de micşorarea patriei, vei zări sărăciţi pe acei puţini compatrioţi ai tăi şi care suferă toate relele. Stau, frate, de multe ori şi mă minunez, cum putem să mâncăm şi să bem, pe când fraţii noştri drept credincioşi sunt flămânzi şi însetaţi şi năpăstuiţi de necredincioşi? Mă mir cum putem să dormim şi să nu ne trezim de ţipetele ţăranilor, de bocetele femeilor, de plânsetele copiilor, de suspinele bărbaţilor, de strigătele săracilor ce se înalţă la Dumnezeu! Ce zic, trăim şi bem şi dormim? Pe când noi suntem aceia ce-i mâncăm pe ei ca *mâncare de pâine*? Dar încă ne mândrim, ne dichisim şi ne bucurăm ca şi cum s-ar zice pentru pierderea fraţilor noştri sau, mai drept zicând, a sufletelor noastre. Nu voim să recunoaştem ce este mai rău : că azi la vecin şi mâine la mine; sau cunoscând acestea ne prostim şi văzând, nu băgăm în seamă şi auzind nu ne pasă? O! Cum vom regreta aceasta într-un timp, dar va fi regret fără folos. O! Cum ne vom păcăi, dar pocăinţa va fi în zadar. Vai! Cât s-ar ruşina Brâncovenii de astăzi văzând înc-odată vii pe pământ pe Brâncovenii răposaţi părinţii noştri. O! Cât s-ar ruşina Cantacuzinii de părinţii lor cei răposaţi; de asemenea Dudeştii şi Văcăreştii... Desigur văzând noi pe aceia şi aceia pe noi, ne-ar zice aşa; nu suntem noi părinţii unor astfel de copii, iar noi am mărturisi şi am zice : nu suntem noi copiii unor astfel de părinţi ⟨virtuoşi⟩. Aceia sunt ai lui Dumnezeu, noi ai lui Mamona, aceia iubitori de virtute, iar noi urâtori de virtute, aceia creştini, noi Sardanapali, aceia iubitori de suflete, iar noi sensuali, aceia fala neamului, fericirea patriei, bucuria compatrioţilor, reputaţia între popoare, iar noi din contra. De aceea trebuie, fraţilor, de aceea se cade, iubiţilor, de aceea // mă rog şi mă umilesc, boierilor, eu prea mic fratele p. 862
vostru, sau să ne schimbăm numele, sau felul de viaţă. După cum a zis cândva Alexandru către Alexandru : „Sau ne facem creştinii şi cu numele şi cu fapta, sau nu ne numim creştini". Dar iertaţi-mă, vă rog, fiţi către

www.dacoromanica.ro

mine îngăduitori vă rog, căci vorbesc din zel, ştie Dumnezeu! Căci zelul locului vostru m-a mâncat şi ruşinea celor ce ne ruşinează şi nenorocirea lui se resfrânge şi asupra mea, frate sunt şi eu, din aceeaşi Colimvitră sunt şi făurit din aceeaşi apă şi suflet şi din aceeaşi cină sufletească mă împărtăşesc şi eu cu voi... Tu o! rai al lumii, Ţară Românească, dorit scaun al domnilor..., fală a românilor, ridică-ţi ochii în jurul tău şi priveşte pe fiii tăi, suspină şi vezi, plângi şi zăreşte şi ajută! Părinte al cerurilor întăreşte pe credinciosul şi milostivul domn, pe boieri întăreşte, pe locuitori îi binecuvântează, pe străini cârmuieşte-i, alungă-i pe turci, pedepseşte-i pe cei nedrepţi, luptă împotriva celor ce luptă contra mea, ajută cu arma cinstitei şi de viaţă făcătoarei tale Cruci şi te scoală în ajutorul meu.

Căci al tău este a ne milui şi a ne mântui pre noi... 1759 august 18.

Plecat,
Chesarie

III

p. 286 **CANON CUPRINZĂTOR DE MULTE LUCRURI DEOSEBITE DINTRE CELE CUNOSCUTE ÎN ORAŞE, INSULE, POPOARE ŞI ANIMALE** [6]

Glas 4. Oda 1

Deschide-voi gura mea şi voi istorisi foarte multe lucruri deosebite; veniţi să ascultaţi, veniţi boieri, veniţi negustori, veniţi şi cei bogaţi, veniţi şi cei săraci.

...Votca... din Ţara Românească şi Moldova [7] ... ⟨şi altele⟩ sunt lucruri alese... Merele din Moldova... vişinile din Ţara Românească... sunt lucruri alese.

p. 287

Oda 3

...Boii din Moldova... caşcavalul din Ţara Românească... cegele şi morunii de Dunăre sunt în adevăr minunate.

Oda 4

p. 288

...Bogăţia stupilor de albine din Moldova şi Ţara Românească şi sarea multă ... sunt lucruri minunate.

Pesmeţii din Braşov, caimacurile [8] din Ţara Românească ... sunt lucruri minunate.

Oda 5

...Ceara verde de Moldova ... şi altele ... sunt lucruri foarte frumoase.

p. 289

...Racii din Ţara Românească şi Moldova ... sunt lucruri foarte frumoase.

---

[6] După textul grec din „Κῆπος χαρίτων..." (ed. Gavril Sofokleos), Atena, 1880, p. 286 şi urm., coroborat cu traducerea lui C. Erbiceanu din „Biserica ortodoxă română", XIV (1890), p. 361—366.

[7] βλαχοπογδανίας

[8] τὰ καϊμάκια

www.dacoromanica.ro

Oda 6

...Câinii şi şoimii munteni şi moldoveni sunt folosiţi la vânătoare, fiind cu adevărat lucruri însemnate.

Oda 7 p. 290

...Pietrarii din Moldova şi Ţara Românească ... sunt vrednici de privit ... Sărindarul [9] ... şi altele sunt vrednice de văzut.

Oda 8

Colţea din Bucureşti ... şi altele sunt vrednice de văzut.

IV
DESCRIEREA GEOGRAFICĂ A DACIEI [10]

după 1777

Dacia cuprinde trei voievodate, ca şi cum am zice trei domnii, du- p. 356
cate, principate. Mai întâi Transilvania (se numeşte şi Ardeal), apoi Ţara Românească [11] şi în urmă Bogdania sau şi Moldova. Toate acestea fiind învecinate cu Ungaria îşi au un singur nume, cel de Dacia. Acum voi vorbi
pe rând despre acestea: Ţara Românească, // Moldova şi Transilvania. p. 357
Aceasta din urmă se mai numeşte şi Eptapolis, pentru cele şapte oraşe mai însemnate [12] din cuprinsul ei, este o ţară mare şi pentru lungimea teritoriului ei poartă numele şi de „Lungoasa" [13]. Cel mai însemnat dintre oraşe are un climat nesănătos, de aceea şi locuitorii săi suferă de reumatism mai ales şi de dureri de mâini; se cheamă Sibiu [14]. Este reşedinţa generalului [15] şi a mitropolitului [16] pentru că este un oraş mare, de aceea se şi întrece în măreţie cu Viena [17], scaunul împăratului nemţilor. Acesteia din vechime îi era supusă toată Transilvania, precum şi Ungaria [18]. Mai este şi un alt oraş, dar şi acesta nesănătos; aici sunt surzi, mulţi cu simţuri ciuntite şi suferă de tuse [19]. Mai este şi altul, care a fost reşedinţa marelui Decebal, regele dacilor [20]. Este şi Braşovul lângă hotarul Ţării Româneşti, oraş destul de mare şi acesta, dar şi din cele mai însemnate; îl numesc şi Ştefanopol [21], dar pricina ⟨denumirii sale⟩ n-am găsit-o scrisă în istorie.

---

[9] Σαρντάριον, mănăstire din Bucureşti.

[10] După traducerea lui C. Erbiceanu, apărută în „Biserica ortodoxă română", XIV (1890), p. 356 şi urm., cu unele modificări.

[11] *Valahia.*

[12] Mediaş, Sebeşul Săsesc, Bistriţa, Sibiu, Braşov, Sighişoara şi Cluj. Pentru originea numelui de Siebenbürgen, cf. vol. I al colecţiei de faţă.

[13] Afirmaţie fantezistă.

[14] Împrumut nemărturisit din „Corographia"... lui Reichersdorffer.

[15] Adică a comandanţilor generali imperiali din Transilvania.

[16] Arhiereului. Cf. la Reichersdorffer, prelatul purtător de mitră.

[17] Beci. Tot după Reichersdorffer.

[18] De fapt Ungaria şi Transilvania intră efectiv în stăpânirea Imperiului habsburgic numai după pacea de la Carlowitz (1699).

[19] Oare după Hungaria lui Olachus? Pentru relatarea acestuia, vezi vol. I al acestei colecţii.

[20] = Sarmisegetuza (Grădiştea).

[21] Este traducerea numirii germane de Kronstadt. Tot după Reichersdorffer.

www.dacoromanica.ro

Acestea zise sunt îndeajuns pentru Transilvania, care are şi o nouă religie de curând apărută, aceea a luteranilor [22].

Ţara Românească cea vestită, reşedinţa [23] de acum a românilor, mult iubită şi invidiată de Fanarioţi, localitate [24] (!) foarte productivă din care în adevăr curge miere şi lapte, care să ne fie de bine [25]; ţară cu climat foarte sănătos, ţară de dorit, foarte întinsă şi potrivită pentru afaceri [26]. Bucureştiul ei, cel vestit şi frumos, este scaunul [27] domnitorilor; pe la mijlocul braţului său trece Dâmboviţa şi-i sărută faţa şi-i udă corpul. Dâmboviţa, dar, curge peste frumosul său trup, Dâmboviţa râu auriu, pentru că produce aur (!) [28], pe care ţiganii îl culeg şi dau la domnie cinci ori şase pungi pline, împreună cu cel adunat din Olt, pentru că şi acesta are aur şi acest râu separă Craiova [29] (!) de Ţara Românească. Posedă mănăstiri multe şi bogate, mai ales cele ale Craiovei [30] sunt şi mai măreţe; într-una din acestea [31] se păstrează moaştele lui Grigore Decapolitul, ce-i acum locuitor al cerului; în altă [32] mâna dreaptă a marelui între ierarhi, Sf. Nicolae al nostru, cel făcător de minuni.

La Bucureşti este mănăstirea Născătoarei ce se numeşte Sărindar,
p. 358 gloria Ţării Româneşti, pentru minunile zilnice // ce săvârşeşte la fiecare şi chiar mie. Mai este şi o mănăstire ce are un spital obştesc şi cu o clopotniţă ce-i vrednică de văzut [33] şi care se numeşte Colţea, clădire făcută cu mare cheltuială de acel Mihail Cantacuzino Brâncoveanu, spătar şi moş [34] al domnului Constantin [35], al celui vestit şi bogat.

Moldova este al doilea scaun al românilor, loc foarte sănătos, mai mult chiar şi decât al Ţării Româneşti, loc foarte roditor, dar nu ca al Ţării Româneşti; merele şi boii sunt mai frumoşi în Moldova, boii mari, aşa cum nu se află în Ţara Românească şi în nici o altă provincie a Europei, de aceea se cumpără mulţi în Ungaria şi în Polonia, care îi sunt învecinate. Are şi mănăstiri, dar nu ca ale Ţării Româneşti. Posedă şi o icoană făcătoare de minuni a Născătoarei la Iaşi într-o mănăstire şi o numesc Golia, aşa precum are şi ⟨mănăstirea⟩ din Scopelo [36] icoana Bunei Vestiri. Scaunul domnului se află la Iaşi. Bucureştii întrec Iaşii în toate. La Iaşi se află moaştele neputrezite ale Sf. Paraschivei celei noi... precum şi talpa picioarului Sf. Ioan Botezătorul ... Biserica Trei Ierarhi este toată sculptată în relief cu adevărate figuri, ceea ce o înfrumuseţează pe din afară, fiind ctitorie a lui Vasile vodă Albanitul [37]. Acesta

---

[22] De fapt luteranismul s-a instalat definitiv în Transilvania încă de la mijlocul sec. XVI.
[23] Adică patria.
[24] Evident = ţară.
[25] Este o urare de bine asemănătoare cu expresia: să ne trăiască.
[26] În sens de „comerţ".
[27] Adică „reşedinţa de scaun".
[28] Adică în albia râului se găseau pepite aurifere, culese de ţiganii zlătari.
[29] Evident, Oltenia.
[30] Idem.
[31] Mănăstirea Bistriţa.
[32] Mihai Vodă din Bucureşti.
[33] Turnul Colţei.
[34] = unchi după mamă.
[35] Constantin Brâncoveanu.
[36] Insulă în arhipelagul grecesc.
[37] Vasile Lupu (1634—1653).

www.dacoromanica.ro

a zidit şi Golia, a adus şi pe cuvioasa Paraschiva cea nouă din Constantinopol, cu multă cheltuială. Acesta a plătit şi toată datoria ce-o avea Sf. Mormânt şi care era mare atunci ... Şi la Curtea de Argeş în Ţara Românească se află o biserică sculptată, ca şi aceasta, dar mai minunată. În Iaşi sunt cam la 5 000 de case, iar în Bucureşti 15 000, precum este cunoscut tuturor. De asemenea şi populaţia ţării este mai numeroasă în Ţara Românească. Se spune că pe vremea lui Brâncoveanu, locuitorii Bucureştilor se ridicau la peste 70 000. În timpul lui Constantin Mavrocordat, când eram eu secretarul acestuia, s-a împărţit haraciul la patruzeci de mii, adică 40 000 de locuitori [38] cu siguranţă. Sunt acum 40 de ani de când s-a dat haraci de către domn [39] în Ţara Românească şi s-a plătit, iar în domnia fratelui său Ioan[40], când am fost înaintat la cămănărie, 40 în Moldova [41]; cu adevărat nu era mare dcosebirea între Ţara Românească şi Moldova. În timpurile acestea // de război [42] şi una a fost p. 359
pustiită de turci şi cealaltă a fost robită şi strivită. La sfârşitul războiului după ce au fost ocupate de moscoviţi, iarăşi au fost înapoiate Turciei, prin spaima tuturor popoarelor pentru iubirea de argint a ruşilor şi pentru darea de bani din partea turcilor, cu condiţia ca timp de doi ani să nu plătească bir, şi nici un alt fel de dare ...

Neamţul însă a luat de la Moldova ... trei judeţe [43], Suceava şi alte două, ⟨primindu-le⟩ de la turci pe nimica, ca dar şi cât de mare! Şi au mai rămas cincisprezece judeţe; Ţara Românească însă a avut şi are şaptesprezece împreună cu Craiova ... [44].

Grigore Ghica [45] după ce a stat doi ani domn în Moldova, întorcându-se din Moscova i s-a tăiat capul, sub pretext că a fost pus domn de blonzi [46]. Alecu Ipsilant domnul Ţării Româneşti a fost numit la Constantinopol [47], iar Costache Moruzi, fratele soţiei sale [48], mare dragoman [49] şi prieten cu el, a luat Moldova de la Împărăţie şi s-a făcut domn al Moldovei [50] fără întârziere. Ţara Românească şi Moldova [51] au mitropoliţi, Moldova are şi trei episcopii [52], Ţara Românească, două [53] ⟨episcopii⟩ şi Transilvania, trei [54]. Acestea au, toate şi trei şcoli pe la locurile lor. Moldova se mai numeşte şi Moldo-Vlahia, dar nu se scrie nicăieri din care pricină Ţării Româneşti i se mai spune şi Ungro-Vlahia, dar se ştie de ce pentru că este scrisă pricina. Anume că acel vechi Mihai vodă

---

[38] În Bucureşti.
[39] Constantin Mavrocordat, în a treia domnie (1735—1741).
[40] Ioan Mavrocordat, domn al Moldovei (1743—1747).
[41] Neclar. Adică *tot atât* cât Ţara Românească.
[42] Războiul ruso-turc (1768—1774).
[43] Cernăuţi, Herţa şi Dorohoi (în parte).
[44] Adică Oltenia.
[45] Grigore al III-lea Ghica (1764—1767, 1774—1777).
[46] Adică de ruşi. Probabil joc de cuvinte roşcovani-ruşi.
[47] În sensul: ales de turci.
[48] Eroare! Constantin vodă Moruzi era însurat cu Smaranda, fiica lui Dumitru Sulgearoglu şi a Ecaterinei Ghiea, sora lui Grigore al III-lea Ghica.
[49] Între 1774—1777.
[50] Domneşte între 1777—1782.
[51] *Bogdano-Valahia.*
[52] La Roman, Rădăuţi şi Huşi.
[53] La Râmnicu Vâlcea şi Buzău.
[54] La Vad în Maramureş, Feleac (lângă Cluj) şi Alba Iulia (uniţi).

www.dacoromanica.ro

Albanitul[55] (!) cel mare, cu zelul şi voinic, a domnit peste Ţara Românească, Moldova şi Tran // silvania în acelaşi timp, pe lângă acestea şi p. 360
peste Ungaria şi-şi avea acesta scaunul său în Ţara Românească, pentru care s-a şi cinstit cu titlul al Ungariei[56]. Scaunul Moldo-Vlahiei din vechime era mai ridicat decât acel al Ţării Româneşti, însă Brâncoveanu cu dări mari la Împărăţie a înălţat Ţara Românească.

Cine se duce, frate, în Ţările Române şi nu-şi întină trupul său şi îşi păstrează fecioria, este mai fericit decât un închinător la mormântul Domnului...

Afrodita şi-a avut mai întâi domnia singură în Cipru, după istorie, acum are pretutindeni tronuri şi împărăţii, dar mai cu seamă, socot eu în Moldova şi Ţara Românească, din pricina frumuseţii şi uşurinţei femeilor ce sunt acolo.

---

[55] = Mihai Viteazul (1593—1601) !
[56] Confuzie evidentă.

www.dacoromanica.ro

CHARLES-CLAUDE DE PEYSSONNEL

(1727—1790)

Charles-Claude de Peyssonnel, fiul consulului Franței la Smirna, Charles de Peyssonnel (1700—1757) s-a născut la Marsilia în anul 1727.

Venit în Orient la vârsta de opt ani și-a făcut studiile la școala specială înființată pe lângă ambasada franceză la Constantinopol pentru instruirea viitorilor interpreți de limbi orientale (École des jeunes de langue). După o călătorie la Paris în 1746, e trimis în 1750 într-o călătorie de studii în Asia Mică pentru cercetarea monumentelor antice.

În 1753, la propunerea ambasadorului des Alleurs, este numit consul al Franței în Crimeea. Îndată după luarea postului său în primire (1754), Peyssonnel începe să adune material pentru o lucrare asupra popoarelor care au locuit la gurile Dunării și pe țărmul Mării Negre. Strânge astfel o serie de informații cu privire la satele moldovenești de sub stăpânirea hanului, cât și la relațiile politice, financiare și comerciale ale Moldovei și Țării Românești cu tătarii.

Numit consul la Caneea (Creta), Peyssonnel a străbătut în toamna anului 1758 Moldova pustiită de tătarii lui Krim Ghirai, care au ridicat într-o săptămână 40 000 de robi, vite nenumărate și prăzi bogate. După un scurt popas la Iași, Peyssonnel s-a îndreptat în tovărășia compatriotului său, negustorul Pierre-François Linchou, spre Țara Românească, oprindu-se în București, de la sfârșitul anului 1758 până în februarie 1759. În cursul acestei călătorii, Peyssonnel a strâns o serie de observații cu privire la trecutul Țărilor Române, cât și la forma lor de cârmuire și la bogățiile lor. Acestea din urmă îl interesau în chip deosebit întrucât urmărea să deschidă piața românească comerțului francez.

Numit consul general la Smirna, a ocupat acest post din 1766 până în 1786. Întors în Franța, a murit la Paris la 12 mai 1790. Din 1763 era membru corespondent al Academiei de Inscripții din Paris.

Peyssonnel și-a început cercetările istorice printr-un studiu asupra tulburărilor din Persia și din Georgia, întemeiat pe materialul cules în cursul călătoriei sale din 1750 în Orient. Lucrarea sa istorică *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont Euxin*, terminată la 15 iulie 1763 și publicată la Paris în 1765 se ocupă de originea românilor, de caracterul latin al limbii și de începuturile Țărilor Române. Urmărește pe scurt istoria Moldovei până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare pe baza unor cronici moldovene (Ureche, Letopisețul anonim al Moldovei), oferite de Alexandru Ghica tatălui său — consulul de la Smirna —, confruntate cu Bonfiniu și cu cronicarii poloni.

Ca anexă la această lucrare, Peyssonnel a publicat *Voyage à Magnésie, à Theyatère, à Sardes* etc. redactat pe baza materialului arheologic și epigrafic strâns în cursul călătoriei din 1750 în Asia Mică.

Lucrarea cea mai însemnată cu privire la situația economică și comercială a Principatelor române și Dobrogei, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, începută în 1750 și terminată în 1762, a fost publicată abia în 1787 la Paris, în două volume, cu indicația numelui și titlurilor autorului.

www.dacoromanica.ro

În același an apărea la Amsterdam, fără indicația autorului *Observations sur le commerce de la Mer Noire et des pays qui la bordent, auxquelles on a joint deux mémoires sur le commerce de Smyrne et de l'ile de Candie*, într-un singur volum de format mic, având în anexă memoriile asupra comerțului cu Smirna (p. 301—385) și a comerțului din Creta (p. 386—425) care lipsesc din ediția de la Paris. În prefață, editorul anonim se dă drept autorul lucrării menționând doar că Peyssonnel (M. P.*** consul de France) i-ar fi dat anumite sfaturi și acuză pe un negustor că i-ar fi copiat manuscrisul pe care se grăbește să-l publice. Identitatea acestui editor anonim nu a fost încă dezvăluită; s-ar putea să fie un secretar al lui Peyssonnel care l-a părăsit pe neașteptate în 1762 și pe care acesta îl bănuia de furt literar.

Lucrarea lui Peyssonnel a fost tradusă în limba germană, după ediția pariziană, de către Ernst Wilhelm Kuhn, sub titlul: *Die Verfassung des Handels auf dem Schwartzen Meer.* Aus dem französischen des Herrn von Peyssonnel, Leipzig, 1788.

Această lucrare importantă este completată de un studiu intitulat *Mémoires sur l'état civil, politique et militaire de la Petite Tartarie envoyé en 1755 aux ministres du roi.*

După încheierea tratatului de la Kuciuk Kainargi (1744), Peyssonnel a analizat într-un comentariu manuscris, terminat la 10 februarie 1777, modul cum s-au aplicat primele 17 articole, cât și paragraful referitor la articolele secrete. În observațiile asupra art. XVI privitor la Principatele române, Peyssonnel relatează intrigile lui Matei Ghica pentru a răsturna pe Alexandru Ipsilanti. A fost publicat abia în 1929 în „Revue historique du Sud-Est européen", XI, nr. 10—12, p. 339—363, sub titlul: *Les Observations de M. de Peyssonnel en 1777 sur l'exécution du traité de Koutchouk Kainardji.*

Peyssonnel a supus unei critici severe lucrarea baronului de Tott atât în broșura *Observations critiques sur les mémoires de Monsieur le Baron de Tott, pour servir à l'histoire des Turcs et des Tartares* (109 pag.), cât și în *Lettre à M. le marquis de N. Contenant quelques observations relatives aux mémoires qui ont paru sous le nom du Baron de Tott* (130 pag.). Iar în *Examen du livre intitulé Considérations sur la guerre actuelle des Turcs*, Amsterdam, 1788, reeditat în 1821, a combătut argumentele lui Volney care susținea împărțirea Imperiului otoman.

Ultima lucrare publicată în timpul vieții lui Peyssonnel este *Situation politique de la France et ses rapports actuels avec toutes les puissances de l'Europa*, Neuchatel, 1780, în două volume, la care a adăugat *Vues et développement des avantages que le pacte de famille peut donner à la France et à l'Espagne pour le rétablissement de la marine et du commerce maritime.*

După moartea lui au apărut *Discours sur l'alliance de la France avec les Suisses et les Grisons*, 1790. Manuscrisele operelor lui Peyssonnel se păstrează la Biblioteca Națională din Paris.

De Peyssonnel s-au ocupat N. Iorga în *Les voyageurs français dans l'Orient Européen*, Paris, 1928, p. 104—105 și V. Mihordea într-un articol substanțial *Charles de Peyssonnel*, în „Balcania", V_1 București, 1942, p. 365—392, precum și în *Politica orientală franceză și Țările Române în secolul al XVIII-lea (1749—1760) după corespondența agenților de la „Secret du roi"*, București, 1937.

O copie manuscrisă a lucrării lui Peyssonnel: *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, într-o formă puțin mai strânsă decât a textului imprimat ulterior se află în arhiva Ministerului Afacerilor Străine al Franței sub cota: Mémoires et documents, Turquie, vol. 14, f. 179 și urm.

Un microfilm după acest ms. se află la Muzeul de istorie al orașului București.

www.dacoromanica.ro

[COMERŢUL MĂRII NEGRE][1]

Dobrogea

Mangalia este un târg mare. Acolo se află o piaţă deschisă şi un mare număr de magazii de grâne ; portul este destul de mare // şi poate primi vase de orice p. 159
mărime, dar nu este absolut sigur iarna. La Mangalia se aduce un mic număr de mărfuri de import, despre care am vorbit în legătură cu comerţul Varnei.

Mărfurile de export sunt : grâul, orzul, secara, meiul, brânza şi strugurii care se găsesc din belşug.

Tuzla[2]. Între Mangalia şi Constanţa[3] se află Tuzla, un loc pustiu, unde este o radă descoperită şi nesigură.

Constanţa este un târg mare sub ordinele unui agă însărcinat totodată să trimită la Constantinopol grâul care este adunat aici în foarte mare cantitate. Portul este nesigur ; când vântul este ceva mai tare, vasele stau acolo cu mare greutate. Comerţul de import şi de export al acestui târg este aproape acelaşi ca acela al localităţilor despre care am vorbit.

Siut Ghiol [4] este un loc // pustiu care are o radă foarte rea, unde vasele p. 160
abordează câteodată vara, dar nu pot aborda acolo iarna.

Kara-Kîrman [4bis] este un sat destul de mare unde sunt mai multe magazii de grâu ; acolo se fac multe încărcături de cereale.

Localităţile cele mai de seamă ale Dobrogei sunt : Silistra, Babadag, Tulcea, Isaccea şi Tomarova [5].

... Se exportă o cantitate foarte mare de ceară ; e galbenă şi de o p. 162
calitate foarte bună ; se vinde curată şi fără de cusur. Preţul ei este de la 38 până la 48 de parale ocaua, după an. Localităţile cele mai de seamă unde se găseşte ceară sunt : Turtucaia, Silistra, ... Bazargic etc.

Mierea este de o calitate mai bună decât cea din Ţara Românească p. 166
şi Moldova.

... Untul este destul de abundent ... dar totuşi mai puţin ca în p. 167
Ţara Românească şi Moldova.

... Se găseşte la ... Bazargic ... silitră de o calitate foarte bună, p. 169
dar toată este cumpărată pentru *mîrî* [6], particularii nu pot cumpăra decât de contrabandă...

Caii bulgăreşti, mai ales cei din Dobrogea, sunt foarte preţuiţi, sunt p. 170
mici şi puternici ca şi caii tătărăşti, dar mai bine croiţi şi mai aleşi. Preţul atârnă de frumuseţea şi calitatea lor ...

Dobrogea produce o cantitate destul de mare de vin roşu, dar de cali- p. 172
tate mediocră. Se aduce de la Isaccea, Tulcea, Daia-Köi, Măcin ... din Deli Orman. În fiecare an vin cinci până la şase mii de care din Rusia şi Polonia ca să încarce aceste vinuri care costă de obicei, pe loc, 50 de parale chintalul...

---

[1] Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, vol. II, Paris, 1787, p. 159 ş.u.

[2] *Tousla-Bourmou*.

[3] *Keustengé*.

[4] *Sud-Gheulu*, la nord de Constanţa, azi dispărut. Acum Siut Ghiol este doar denumirea unui loc din apropierea litoralului.

[4bis] Port dispărut, aşezat în apropierea actualului sat Vadu din com. Corbu la nord de Năvodari, jud. Constanţa.

[5] *Timar-Ows*, sau Reni, pe stânga Prutului, în Republica Ucraina :

[6] Pentru stat (fisc).

www.dacoromanica.ro

p. 173 În toate locurile de pe malul Dunării se află vase construite anume pentru a naviga pe acest fluviu, având de la 150 până la 4 000 de chintale încărcătură; pot fi închiriate în întregime sau plătind numai partea de chirie pentru mărfurile încărcate. Vasele mici sunt mai potrivite decât cele mari şi sunt mai iuţi, merg zi şi noapte pe orice vreme şi pot aborda oriunde; vasele mari nu merg decât ziua, ferindu-se tare de furtună, pentru că nu pot aborda în orice loc; nu sunt folosite decât pentru transportul grânelor. Chiriile sunt mai mari când mergi în susul fluviului decât în josul lui, pentru că echipajele suferă foarte mult când vântul este potrivnic şi sunt silite să remorcheze vasul. De la Rusciuc la Vidin, vasele de 200 de chintale, care se închiriază anume, costă de la 4 la 15 piaştri. Cele care au a se întoarce şi se
p. 174 închiriază//pentru a merge în josul fluviului, de la Vidin la Rusciuc, nu costă decât 6 până la 7 piaştri. Dacă închiriezi anume aceleaşi vase pentru a merge de la Rusciuc la Vidin costă de la 12 la 13 piaştri, iar cele care se înapoiază pot fi închiriate cu 9 până la 10 piaştri.

De la Vidin la Galaţi trebuie să închiriezi vase anume. Chiriile sunt de obicei de la 28 până la 30 de piaştri şi de la Rusciuc la Galaţi, de la 15 până la 20; de la Vidin la Sulina [7] care este una din gurile Dunării se plăteşte 50 până la 55 de piaştri.

De la Galaţi până la Marea Neagră nu se găsesc vase fluviale, afară doar de cele care se întorc la Rusciuc şi la Vidin; sunt deci mai ieftine. Nu am vorbit aici decât de vasele de vreo 200 de chintale încărcătură; celelalte chirii sunt mai mari sau mai mici potrivit cu mărimea vaselor şi cu depărtarea diferitelor localităţi ...

p. 177 ## Ţara Românească

Ţara Românească este o provincie creştină a Imperiului otoman, cârmuită de un voievod creştin, căruia i se dă titlul de principe şi care este numit de sultan. Ea se mărgineşte la miazănoapte cu Moldova, la răsărit cu Basarabia, la miazăzi cu Dunărea şi la apus cu Transilvania şi Ungaria. Oraşele cele mai însemnate din Ţara Românească sunt: Bucureşti, Focşani (din care o jumătate atârnă de Moldova), Craiova, capitala judeţului cu acest nume, unde voievodul ţine un guvernator cu titlul de *ban*, Râmnic, Buzău, Zimnicea[8], Ploieşti (?)[9], Gherghiţa[10], Turnu[11], Ocnele Mari[12], Câineni (!)[13], Calafat, Giurgiu şi „Laun"[14].

Bucureşti este capitala Ţării Româneşti şi reşedinţa voievodului. Este un oraş mare şi frumos, foarte populat, numără peste 120 000 de//
p. 178 locuitori, sunt clădiri publice foarte frumoase şi mai ales hanuri sau case de găzduire impunătoare, ocupate de negustori bogaţi, la care găseşti tot felul de mărfuri din toate ţările lumii ce fac negoţ.

Giurgiu este schela cea mai de seamă a Ţării Româneşti. Este un oraş destul de mare, aşezat la Dunăre la 12 leghe la sud de Bucureşti şi aproape în faţa Rusciucului. Acolo se îmbarcă toate mărfurile Ţării

---

[7] *Sunié.*
[8] *Zemitche.*
[9] *Clovesche* (= Ploieşti ?).
[10] *Guirghitza*, sat, jud. Prahova.
[11] *Coullé.*
[12] *Hocna*, probabil Ocnele Mari.
[13] *Kimen* = Poate Câineni (?)
[14] În dreptul oraşelului de mai târziu Călăraşi.

www.dacoromanica.ro

Românești care pleacă pe Dunăre fie în jos spre Marea Neagră, sau în Germania, mergând în susul acestui fluviu ; de asemenea se aduc toate mărfurile care trebuie să treacă la Varna, pentru a fi transportate de acolo la Constantinopol. Toate mărfurile din Turcia și din țările străine venind de la Constantinopol, de la Adrianopol, din târgurile Selimna [15] și „Ouzóudjova" prin Rusciuc și toate cele care vin din Germania, pe Dunăre, se descarcă acolo. Descrierea celorlalte localități ar fi de prisos ; trec la starea comerțului de import și de export al acestei țări.//

Comerțul de import al Țării Românești

p. 179

Se pot desface cu câștig în Țara Românească tot felul de mărfuri, dar negustorii europeni nu s-au așezat niciodată aici, din motive pe care le voi deduce mai jos. Negustorii de la Rusciuc au pus mâna aproape pe tot comerțul acestei țări. Se aprovizionează la Constantinopol și la Adrianopol, în târgurile de la Selimna și „Ouzoudjova" cu toate mărfurile care se găsesc acolo. Unii negustori pământeni se duc și ei să cumpere mărfuri europene la târgurile din Lipsca, Danzig și la Viena. Mă voi mărgini să vorbesc aici de mărfurile europene care se vând ⟨în această țară⟩ cu câștig.

Stofe

Stofele noastre „londrine" [17] de calitatea a doua se pot vinde în Țara Românească, dar cererea nu este prea mare. Postavurile de la Lipsca, cele din Polonia // și cele care se fac chiar în țară le fac concurență, se vând p. 180
totuși în mod obișnuit cu 100 până la 110 de parale „picul" [18]. Stofele cele mai prețuite sunt cele numite *stofe de Lipsca* aduse de la târgul din acest oraș, și care nu sunt altceva cred decât stofe țesute în Brabant. Există diferite calități și prețuri felurite de la 3 $^1/_2$ ⟨piaștri⟩ până la 5 și chiar 6 piaștri „picul" pentru culorile de coșenil. Stofele din Polonia sunt de trei calități deosebite ; prima este cea numită de turci *Kil-Kenar*, al cărui preț este de 2 piaștri „picul". A doua se numește *esker* și se vinde cu 60 de parale. Ultima calitate este foarte grosolană și nu costă decât 30 de parale. În Țara Românească se face un număr mare de stofe de o calitate foarte proastă, cam asemănătoare cu „pinchina" [19] noastră ; sunt foarte înguste și au abia un „pic" în lățime. Prețul lor este de 20 până la 30 de parale „picul". S-ar putea introduce în Țara Românească postavurile noastre de Elboeuf,
// de Sedan și chiar de Abbeville. Am motive să cred că ar fi căutate și că ar p. 181
înlocui aproape în întregime postavurile de Lipsca dacă s-ar ajunge să se așeze temeinic francezii în această țară. S-ar putea face încercarea. Stofele franceze nu vin în Țara Românească decât prin Constantinopol, Adrianopol și prin târgul de la Selimna.

---

[15] *Selimna* = Seimen pe fluviul Marița mai jos de Plovdiv.
[16] *Ouzoudjova* pe Marița, în Rumelia.
[17] Imitație de postav ușor englez (fabricat în Franța).
[18] Măsură turcească de lungime pentru țesăturile de lână, mătase și pânză. Pentru cele de lână se folosea „*picul halebi*", pentru cele de mătase „*picul endaze*" (mai scurt), iar pentru pânzeturi picul de Crimeea mai lung ca cel turcesc în raportul de 4/3.
[19] = postav gros de lână.

www.dacoromanica.ro

Stofe din Franţa, Veneţia şi Chios

Stofele noastre de Lyon se vând în Ţara Românească cu destul câştig şi într-o cantitate destul de mare. Am văzut unele de mare preţ la Bucureşti în hanuri [20] şi în mai multe prăvălii. Preţurile lor sunt din cale afară de mari pentru că sunt aduse de la Lipsca şi cheltuielile de transport şi vamă pe care trebuie să le plătească înainte de a ajunge la Bucureşti sunt uriaşe. Unii francezi aşezaţi în această capitală ar putea să pună mâna în mod absolut pe această ramură de negoţ şi vânzând stofele la un preţ mult mai mic ar creşte poate consumul lor. //

p. 182 În Ţara Românească se vând multe stofe de Veneţia, numite în ţară „bella coses" [21]. Sunt stofe cu flori nuanţate cu puţin aur şi argint. Se găsesc şi „damaschete" şi se vând şi multe stofe de Chios de toate felurile.

Fireturi

Galoanele care se vând cel mai mult în Ţara Românească sunt cele din Polonia, din cauza ieftinătăţii preţului. Cele mai multe din aceste galoane sunt fără alesătură, fără zigzaguri şi lucrate în formă de „musketar" [22]. Sunt uşoare şi de proastă calitate. Se vând de obicei cu toptanul cu 180 de piaştri ocaua cele de argint şi cu 200 de piaştri ocaua cele de aur. Fireturile noastre ajung şi ele aici prin târgul din Lipsca şi sunt foarte scumpe, de aceea se vând în cantitate foarte mică. Superioritatea lor este totuşi recunoscută şi ar fi preferate dacă francezii le-ar putea aduce ei înşişi şi le-ar

p. 183 veni şi mai bine la socoteală chiar văzându-le// la acelaşi preţ cu galoanele polone; ar face fără doar şi poate să cadă de tot comerţul cu acestea ⟨din urmă⟩. Se vinde de asemenea o mare cantitate de fir de aur şi de argint din Polonia cu 12 până la 13 parale dragma [23].

Cameloturi [24]

Cameloturile noastre din Franţa sunt destul de preţuite, se vând fără deosebire şi cele de o singură faţă şi cele în dungi cu 30 până la 35 de parale sulul, sunt aduse aici de la Constantinopol.

Vopsele

Vopselele sunt aduse în Ţara Românească de la Constantinopol, Adrianopol şi din târgurile din Rumelia, uneori şi de la Danzig. Consumul nu este prea mare, dar preţul este bun. Indigoul se vinde obişnuit, de la război [25] încoace, cu câte 13 până la 14 parale ocaua; se vinde chiar până la 20 de piaştri când nu se prea găseşte şi ⟨e mai⟩ căutat. Coşenila se vinde cu 25 de piaştri ocaua, şi lemnele colorante (băcanul?) cu 20 de piaştri chintalul. //

---

[20] *les Khans publics*. E vorba aici de un fel de bazaruri temporare ţinute în hanuri, în contrast cu comerţul stabil al negustorilor aşezaţi cu prăvălioare mici.

[21] = Bella coses sau belacoase, mătase fină, atlas.

[22] *Unis, sans chevrons et en forme de mousquetaires travaillés*.

[23] *La dragme* = măsură de greutate, echivalând cu a 400-a parte dintr-o oca sau cu 16 killat. O drahmă şi jumătate echivala cu un miscal (cf. N.E. Kleeman, *Tagbuch der Reisen*, Praga, 1783, p. 383).

[24] *Camelots* — Stofe lucrate la origine din păr de cămilă, de unde li se trage şi numele. Ulterior a desemnat nişte stofe ieftine şi desconsiderate.

[25] Adică de războiul terminat în 1774.

www.dacoromanica.ro

Mirodenii

p. 184

Mirodeniile ca: scorţişoare, cuişoare, muscadă, piper, gingimbru sosesc prin Danzig şi se vând cu un câştig mare atunci când nu se prea găsesc. Mirodeniile alese ajung la preţuri excesive. Preţul obişnuit al piperului este de 60 de parale ocaua, iar acela al gingimbrului alb e de 40 de parale.

Metale

Se aduce în Ţara Românească cositorul şi plumbul de la Constantinopol, Adrianopol şi de la târgul din Selimna. Preţul obişnuit al cositorului este de 90 până la 100 de parale ocaua împreună cu amoniacul; acel al plumbului este de 13 până la 14 parale ocaua. Mercurul şi oţelul se aduc din Germania, pe Dunăre, cel dintâi se vinde cu 15 piaştri ocaua şi celălalt cu 20 de piaştri chintalul.

Secerile din Germania sunt şi ele un articol de import foarte însemnat în această ţară. //

Comerţul de export al Ţării Româneşti

p. 185

Ceară

Ceara este articolul de comerţ de export cel mai însemnat al Ţării Româneşti; este de o calitate foarte frumoasă şi se află în cantitate foarte mare. Ceara rafinată şi foarte curată se vinde cu 40 până la 45 de parale ocaua.

Piei

Se scoate din Ţara Românească un număr mare de piei de bou şi de bivol care sunt mai mici şi mai puţin preţuite ca cele din Moldova. Pieile de bou cântăresc de obicei de la 25 până la 30 de ocale şi costă de la 2 $^1/_4$ piaştri până la 3 piaştri bucata, pieile de bivol se vând în aceeaşi proporţie.

Lână

Lâna din Ţara Românească este foarte căutată; // este aproape de p. 186
aceeaşi calitate ca cea din Bulgaria de nord şi este preferată celei din Moldova. Preţul ei este de 9 până la 10 parale ocaua. Cea mai mare parte trece în Germania; lâna neagră, care nu se amestecă de obicei cu cealaltă, se vinde în Rumelia.

Miere

Mierea din Ţara Românească este de o calitate inferioară aceleia din Moldova, are o culoare mai închisă şi este mai greu de prelucrat. Preţul ei obişnuit este de 6 piaştri chintalul.

Unt

Untul se află în cantităţi foarte mari, este de o calitate inferioară celui din Moldova. În sate se vinde cu 8 parale ocaua, iar la bâlciuri cu 10 parale.

www.dacoromanica.ro

Seu

Seul este un articol de export foarte însemnat. Se scoate o cantitate
p. 187 uriaşă din Ţara Românească. // Grosul e alcătuit din grăsimea de capră ; i se mai adaugă şi grăsime de bou şi de oaie. Se vinde obişnuit cu 7 până la 8 parale ocaua.

In

Ţara Românească produce o cantitate destul de mare de in de o calitate mai slabă decât cel din Moldova ; nu ajunge niciodată să se albească în aceeaşi măsuri, iar firul este foarte scurt. Se vinde cu 7 până la 8 parale ocaua şi se desface aproape tot în Rumelia.

Cânepă

Cânepă se găseşte de asemenea din belşug şi este potrivită pentru tot felul de frânghii. Preţul ei este de 4 până la 5 parale ocaua.

Blănuri

Se exportă din Ţara Românească ceva blănuri, aproape de aceleaşi feluri ca şi cele care se scot din Moldova, dar de o calitate mult mai slabă.//

Grâne

p. 188

Ţara Românească este un izvor nesecat de grâne : grâu, orz şi secară. Kila şi preţul sunt aceleaşi ca în Bulgaria. Exportul lor este interzis şi toate sunt duse la Constantinopol.

Tutun

Ţara Românească produce o cantitate enormă de tutun de foarte proastă calitate care se vinde cu 8 aspri ocaua.

Sare

În Ţara Românească se află ocne foarte bogate în locul numit Ocna. Această sare se vinde pe loc cu 40 de aspri grămada de 100 până la 110 ocale. În schelele dunărene, unde este transportată de la ocnă, preţul său obişnuit este de 40 până la 45 de parale pentru suta de ocale. Se extrage o cantitate uimitor de mare, care trece la Constantinopol şi în diferite părţi ale Imperiului otoman. //

Observaţii

p. 189

Moneda care are cea mai mare circulaţie în Ţara Românească este cea turcească şi este chiar singura care este primită la vânzările cu amănuntul ; dar şi ţechinii veneţieni, cei olandezi, scuzii imperiali şi poloni, rublele ruseşti, realii [26] din Spania, scuzii din Raguza sunt primiţi în negoţ şi sunt supuşi la unele variaţii, potrivit cursului comerţului.

[26] *Réaux de deux d'Espagne.*

www.dacoromanica.ro

Transportul mărfurilor nu este prea scump în Ţara Românească; se folosesc care cu boi, cu bivoli şi cu cai, care duc până la 2 000 de ocale. De la Bucureşti la Giurgiu costă de obicei de la 3 până la 3 $^1/_2$ piaştri şi se plătesc în aceeaşi proporţie după depărtarea diferitelor localităţi.

În Ţara Românească sunt două vămi: una la Giurgiu şi cealaltă la „Laun" [27] care este un mic orăşel pe Dunăre mai la răsărit de Giurgiu, în faţa Silistrei. În fiecare din aceste două vămi se află doi // oameni, unul p. 190
turc şi celălalt român.

Vameşii turci ascultă de cel de la Rusciuc. Se plăteşte de obicei la Rusciuc şi se ia un permis [28] pentru Giurgiu şi „Laun". Vama din Ţara Românească se reduce la foarte puţin lucru şi te înţelegi pentru o sumă minimă cu vameşul. Vama turcească este de 3 % pentru turci şi de 4 % pentru raiale. Francii [29] plătesc după tariful reglementat de capitulaţii.

În Ţara Românească sunt mine de aur (!), dar ele nu sunt încă deschise şi cârmuirea nu dă voie să fie exploatate. Sub domnia lui Mihail Racoviţă, un boier român numit Dudescu [30], bărbat bogat şi puternic a cărui familie continuă să se bucure în acea ţară de multă strălucire, a pus să se scoată *piatră* dintr-o carieră pe care o avea pe una din moşiile sale [31], la câteva leghe de Bucureşti, cu gândul de a-şi clădi o casă. Un german care conducea exploatarea şi care era un om foarte priceput la lucrul minelor// a descoperit în această carieră o vână de aur destul de bogată. A dat de p. 191
ştire boierului şi i-a propus serviciile sale la această mină, în schimbul unei participări la câştig. Încercările pe care le-au făcut împreună au reuşit de minune, şi au extras o cantitate destul de mare de aur [32]. Această descoperire nu a rămas mult timp fără a ajunge la cunoştinţa voievodului Mihail Racoviţă, în ciuda măsurilor luate de stăpânul minei şi de antreprenorul german de a o tăinui. Spionii n-au întârziat să-l informeze.

Acest principe a poruncit să se adune îndată toţi boierii printre care a fost poftit şi Dudescu. Voievodul, fără a-l numi, a spus că a auzit că se descoperise o mină de aur pe moşiile unuia dintre boierii adunaţi. A arătat paguba pe care această ⟨descoperire⟩ ar putea-o aduce ţării, căci era de crezut că faptul va ajunge curând la cunoştinţa Divanului otoman şi va expune pe toţi locuitorii ţării şi îndeosebi pe boierul care făcuse descoperirea pe moşiile sale tiraniei turceşti. Boierii, după // ce au cumpănit toate p. 192
motivele înfăţişate de voievod, au ajuns la hotărârea că trebuie dată poruncă tovarăşului lor — oricine ar fi el — să nu mai lucreze la această mină şi să învăluie această descoperire într-o tăcere adâncă; de atunci nu s-a mai pomenit de ea. Râul Buzău şi altele câteva poartă firicele de aur în cantitate destul de mare. Acestea sunt adunate făţiş şi constituie o arendă care face parte din veniturile voievodului şi pe care o ţin ţiganii din Ţara Românească din vremuri de care nu se mai pomeneşte.

Se găsesc în Ţara Românească şi mărgăritare (!); au fost scoase mai multe asemenea mărgăritare dintr-un lac mic aflat la oarecare depărtare

---

[27] Corespunde cu Călăraşii de mai târziu.

[28] *Passe-avant.*

[29] *Les Francs* (= occidentalii în general).

[30] *Dédesko* = Constantin Dudescu, mare logofăt (1740—1743, 1744) sub Mihai Racoviţă (1741—1744).

[31] Frunzăneşti, sat, com. Fundeni, jud. Călăraşi, unde C. Dudescu şi-a clădit un conac impunător de piatră.

[32] Întregul episod e destul de fantezist.

www.dacoromanica.ro

de Bucureşti înspre judeţul Câmpulungului. Mi s-au arătat la Bucureşti câteva din aceste mărgăritare prelucrate cu succes, deşi păreau inferioare celor orientale. //

p. 193

Moldova

Moldova ca şi Ţara Românească este o provincie creştină a Imperiului otoman. Ea se mărgineşte la miazănoapte cu Nistrul, la răsărit cu Basarabia sau Bugeacul, la miazăzi cu Ţara Românească şi la apus cu Transilvania şi Ungaria. Este cârmuită de un voievod creştin numit de Poartă şi cârmuirea sa este absolut aidoma cu cea a Ţării Româneşti [33]. Moldova este mai puţin întinsă decât Ţara Românească şi aduce mult mai puţin venit voievodului său, dar ţara este frumoasă şi mai mănoasă şi toate roadele sale sunt mai
p. 194 bune. Voievodul Moldovei are // precădere la Poartă asupra celui din Ţara Românească, pentru că ţara celui dintâi s-a supus turcilor printr-o capitulaţie, iar cealaltă a fost cucerită.

Localităţile cele mai de seamă din Moldova sunt: Iaşi, capitala, Hotin, Chişinău, Târgovişte [34] (!), Huşi, Fălciu, Camenca [35], Orhei, Bacău, Suceava, Bârlad, Botoşani [36](?), Brăila [37], Galaţi etc.

Iaşii sunt capitala Moldovei. Voievodul îşi are aici reşedinţa. Acest oraş este destul de mare şi bine populat. Are cam 50 000 de locuitori; acolo nu sunt hanuri publice [38] ca la Bucureşti; negustorii sunt aşezaţi statornic în dughene particulare şi comerţul este mult mai puţin înfloritor.

Oraşul Galaţi este schela cea mai însemnată din Moldova. Este aşezat pe malul de miazănoapte al Dunării, de la 40 până la 45 leghe de gura ei. Acest oraş se află sub autoritatea unui dregător moldovean numit de voievod; are titlul de pârcălab. În toate oraşele Moldovei este şi câte un
p. 195 ofiţer // turc, numit beşli-agasî de care ascultă musulmanii stabiliţi acolo sau care vin acolo pentru treburile lor.

Cele mai multe mărfuri îndreptate spre Moldova sunt debarcate la Galaţi şi tot acolo se îmbarcă şi cele care vin din Moldova. Vasele nu iernează de obicei la Galaţi şi se duc la „Sunie" [39], una din gurile Dunării pe care hărţile o numesc greşit (!) Solina şi unde este un port bun. //

p. 196

Comerţul de import [40] al Moldovei

Comerţul Moldovei este acelaşi ca al Ţării Româneşti. Mărfurile vin aici pe aceleaşi căi, se vând aceleaşi mărfuri cu aceleaşi preţuri, dar într-o cantitate mult mai mică....

---

[33] Se poate vedea ce am spus despre aceste două provincii în lucrarea mea intitulată *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube* (n.a.)

[34] *Targovitz.* Confuzie evidentă a autorului. Într-o copie manuscrisă a textului publicat ulterior, în 1787, şi care se află în Arhiva Ministerului Afacerilor Străine de la Paris lipsesc următoarele localităţi: Târgovişte, Camenca, Botoşani, Brăila şi Galaţi.

[35] Kamenka = Camenca în stânga Prutului pe râul Camenca, Republica Moldova.

[36] *Poutchen.*

[37] *Ibraïl.* Confuzie evidentă. Brăila era în acea vreme raia turcească şi aparţinuse mai înainte Ţării Româneşti.

[38] *Kans publics.* Vezi mai sus n. 20.

[39] Sulina.

[40] *Commerce d'entrée.*

www.dacoromanica.ro

Comerțul de export [41] al Moldovei

Ceara este articolul cel mai de seamă al comerțului Moldovei; ea este de foarte bună calitate și mai frumoasă decât cea din Țara Românească. Se vinde la același preț, adică de la 40 până la 45 de parale ocaua. p. 197

Pieile de bou au mai multă căutare decât cele din Țara Românească; ele cântăresc până la 40 de ocale și se vând de la 3 $^1/_2$ până la 4 piaștri; cele de bivol, în aceeași proporție.

Lâna este mult inferioară față de cea din Țara Românească; ea este mai grosolană și mai amestecată cu lâna neagră; ea nu trece în Germania; se întrebuințează în țară și în Rumelia, în manufacturile de abà, de mantale și de pături.

Mierea este mai prețuită decât cea din Țara Românească; este de o culoare mai deschisă, mai curată și mai ușor de prelucrat; este și mai scumpă și se vinde cu 5 $^1/_2$ până la 6 piaștri chintalul.//

Untul din Moldova trece drept cel mai ales din Imperiul otoman; este ⟨totuși⟩ mai ieftin decât cel din Țara Românească, care e de o calitate inferioară. Se vinde în sate cu 18 până la 20 de aspri și la bâlciuri până la 8 parale. p. 198

Seul este la fel cu cel din Țara Românească și se vinde la același preț.

Inul din Moldova este mai bun decât cel din Țara Românească, se albește mai ușor și are firul mai lung. Totuși și unul și altul sunt mult inferioare celui din Egipt. Prețul lui obișnuit este de 7 până la 8 parale ocaua.

Cânepa este și ea de calitate mai bună și se vinde de obicei cu 4 parale ocaua.

Boii constituie un articol foarte însemnat al comerțului Moldovei: un număr uimitor trece în Polonia, în Prusia, în Germania, în statul Veneției și în Turcia; cântăresc de obicei de la 200 până la 250 de ocale. Boii se vând de la 10 până la 13 piaștri și vacile de la 8 până la 11 ⟨piaștri⟩.//

Se exportă de asemenea din Moldova în fiecare an un număr nesfârșit de oi care cântăresc de la 18 până la 22 de ocale. Prețul pe loc este de 50 până la 60 de parale de cap de vită; se trimit în Rumelia și la Constantinopol. p. 199

Comerțul pastramei (cărnii sărate) de vacă, de oaie și de capră este de asemenea un articol foarte important. Acest articol alimentar se răspândește pe toată întinderea Mării Negre. Domnii Linchou [42], negustori francezi așezați în Moldova, au socotit că ar putea ajunge la o foarte însemnată ramură de comerț cu carnea de vacă, sărată conform pregătirii obișnuite în țările creștine, și că aceasta ar aduce Franței un mare câștig, vânzându-se și mult mai ieftin decât ⟨articolele asemănătoare⟩ pe care le cumpărăm aiurea. Ei au și obținut învoirea de a aduce din Franța sărători speciali și luaseră chiar măsuri și dăduseră ordine pentru îmbarcarea lor, când moartea domnului Linchou cel mai mare [43] ⟨dintre frați⟩, care a fost decapitat la Constantinopol în 1760, a făcut să cadă cu totul această afacere. // Am crezut că trebuie să spun ceva despre această speculație din care s-ar putea trage poate vreun folos în alte împrejurări. p. 200

---

[41] *Commerce de sortie.*

[42] Frații Linchou. Numele inițial era Linche, devenit în Țările Române Linchou. Cf. mai jos, n. 60.

[43] François-Thomas Linchou. Cf. mai jos, n. 61.

www.dacoromanica.ro

Blănurile din Moldova sunt destul de preţuite ; ele constau din vulpi mult mai mari decât cele din Ţara Românească. Se aduc pieile neargăsite în târguri şi se vând cu 45 până la 50 de parale bucata, după calitate [44]; „jderi" [45] destul de frumoşi a căror blană întreagă costă 50 până la 60 de piaştri, belchiţe [46] din care o haină blănită [47] costă de la 35 până la 40 de parale, „ala-karen" [48], la preţul de 5 până la 5 $^1/_2$ piaştri, vătui [49] de toate felurile cei negri şi cei pestriţi cu 17 până la 18 piaştri pieliceaua şi cei albi cu 5 $^1/_2$ până la 6 piaştri.

Sunt în Moldova pădurile de la Rezina [50], Scânteia [51], Vaslui şi mai multe altele, care produc o foarte mare cantitate de lemn de construcţie şi de catarge de tot felul, care pot fi cumpărate foarte ieftin. Schela unde sunt
p. 201 transportate e la Galaţi. // În acest oraş sunt chiar mai multe şantiere unde sunt construite, foarte ieftin, vase de negoţ de orice mărime pentru navigaţia pe Marea Neagră şi pe Dunăre. Mi s-a spus la Galaţi că erau tot atât de bune catargele din Moldova ca cele din nord.

Din Moldova se obţine o foarte mare cantitate de păcură care iese din pământ şi din care au descoperit mai multe izvoare (puţuri) foarte bogate ; se vinde, pe loc, cu 100 până la 110 parale chintalul.

Moldova este tot atât de mănoasă în cereale ca şi Ţara Românească, grâul este chiar mai frumos ; chila este de 275 de ocale şi costă 2 $^1/_2$ piaştri. Celelalte cereale se vând în aceeaşi proporţie şi cu aceeaşi kilă ; exportul lor este interzis tot astfel ca în Ţara Românească. Când eram la Iaşi, mi s-a vorbit fără precizie de o propunere pe care o făcuseră polonii guvernului otoman ca să facă să ajungă grânele lor în Marea Neagră, pe Nistru, şi să le ducă la Constantinopol. Ei cereau, pentru aceasta, unele privilegii
p. 202 pe care Poarta nu a vrut să // li le acorde şi nu am izbutit niciodată să aflu ce a împiedicat îndeplinirea unui proiect al cărui succes ar fi adus celor două puteri un folos egal.

Ruşii importă în fiecare an o cantitate nu prea însemnată de vin din Moldova. Este destul de bun, aş crede că e mai bun decât cel din Bulgaria. Costă de obicei o para ocaua.

Observaţii

Aceleaşi monede care circulă în Ţara Românească trec şi în Moldova, fără nici un fel de deosebire. Cele din Polonia sunt mult mai numeroase în comerţul din Moldova decât în Ţara Românească, din cauza vecinătăţii.

Transportul mărfurilor şi vehiculele se plătesc cam tot atâta, se folosesc tot astfel care cu boi, cu bivoli şi cu cai, având aceeaşi încărcătură,
p. 203 adică de vreo 2 000 de ocale. Carele cu boi sunt numite // de turci *karausarabaşi* şi cele cu cai *mokan-arabaşi* ; costă de la Iaşi la Galaţi fără deosebire 5 până la 5 $^1/_2$ piaştri ; se plătesc în aceeaşi măsură, potrivit cu depărtarea diferitelor locuri unde vrei să-ţi transporţi marfa.

---

[44] Cuvintele subliniate lipsesc din textul ms. păstrat în Arhiva Afacerilor Străine de la Quai d'Orsay.

[45] *Zerdavas* ; din limba turcă.

[46] *Sangsar*, idem.

[47] *Pelisse*, adică o haină întreagă de blană.

[48] *Ala-kartn*, cuvinte însemnând cu pântecele bălţat.

[49] *Guendjens*, de la tc. göcken = vătui sau iepuraş.

[50] În stânga Prutului, Republica Moldova.

[51] *Iskenle*, sat şi com., jud. Iaşi.

www.dacoromanica.ro

La Galaţi sunt doi vameşi, unul turc şi altul moldovean. Turcul ia vamă musulmanilor de 3 %, şi moldoveanul pretinde vama de la creştini după tariful de 4 % [52], dar te înţelegi foarte uşor cu acesta din urmă şi evaluarea mărfurilor reduce această taxă la mult mai puţin.

Lazii [53] din provinciile Trapezunt au făcut întotdeauna un mare negoţ în Moldova şi în Ţara Românească ; acum câţiva ani ajunseseră să acapareze în întregime tot negoţul şi să devină adevăraţi tirani ; mai ales în Moldova, ei se căsătoreau acolo şi se aşezau acolo cu reşedinţa. Exercitau cele mai crude asupriri împotriva populaţiei, ruinau pe ţărani şi pe târgoveţi silindu-i să le ia banii // cu camătă şi le ridicau apoi bucatele şi mărfurile ca p. 204
plată a acestor împrumuturi silite, al căror preţ îl puneau după bunul lor plac. Adeseori împingeau culmea barbariei până a-şi îngădui hoţii şi asasinate. Sunt vreo douăzeci de ani de când domnul Constantin Mavrocordat [54] a vrut să scuture jugul pe care aceşti noi coloni sau mai bine zis aceşti cotropitori îl impuseseră nenorociţilor de moldoveni ; el s-a înţeles cu vestitul Ali-paşa Hekimoglu [55] care era pe atunci, dacă nu mă înşel, paşă de Vidin sau de Babadag, au făcut împreună mai multe întâmpinări pe lângă guvernul otoman şi au dobândit ordine de a urmări pe lazi [56], a executa pe vinovaţi şi a le lua bunurile. Aceste porunci au fost îndeplinite şi chiar depăşite. Persecuţia lor a fost o ilustrare a Vesperelor Siciliane [57], au fost ucişi pretutindeni şi bunurile lor au fost confiscate pentru miri (= fisc). Mi s-a spus că în Moldova au pierit peste zece mii de lazi. Această pedeapsă înfrozitoare // i-a ţinut de atunci în marginile datoriei ; cei care se aşezară p. 205
în ţară şi care au scăpat de măcel au rămas supuşi şi plecaţi, iar ceilalţi au continuat să facă un negoţ cinstit fără a se îndepărta de regulile prescrise.

Nu se vor putea niciodată aşeza temeinic în Moldova şi în Ţara Românească negustori francezi cât timp nu vor fi acolo consuli care să-i ocrotească. Ei rămân la cheremul domnului care abuzează de nevoia în care se află ei de a se lua bine cu el şi care îi sileşte adeseori să-i vândă mărfuri pe credit cu marele risc de a pierde creanţa dacă acesta ar fi cumva mazilit. Dacă izbutesc să-i câştige încrederea şi dacă i se par devotaţi lui, ajung suspecţi tuturor celorlalte familii care ţintesc la acea domnie, iar când este schimbat domnul, a cărui prietenie şi-au dobândit-o, cel care îl înlocuieşte priveşte pe aceşti negustori ca // pe nişte oameni care îi pot face rău şi p. 206
caută deci să scape de ei, prin toate mijloacele cu putinţă.

De altminteri pentru a-şi asigura o mare parte din mărfurile de export, ca ceară, piei etc., negustorii sunt siliţi să dea bani drept arvună staroştilor satelor, precum şi unor boieri care percep dijmele şi alte impuneri sub formă de mărfuri ; câteodată chiar fac avansuri de acestea şi domnului, îi dau nişte scrisori de credit pentru Constantinopol de care are adeseori nevoie, cu condiţia ca ei să primească în locul lor anumite mărfuri la vremea recoltei. Acest fel de negoţ este foarte avantajos pentru că în afară de schimbul de 18 şi de 20 % cu care se aleg, mai capătă întotdeauna şi mărfurile pe un

---

[52] Pentru vama care se plătea la Galaţi, cf. *Hurmuzaki*, Doc. Supl., I_1, p. 607, nr. DCCCLXXXI.

[53] Lazi, populaţie din Asia Mică, aşezată pe coasta de sud-est a Mării Negre.

[54] Constantin Mavrocordat în a doua sa domnie în Moldova (septembrie 1741—29 iunie 1743).

[55] Ali-Hekim-oghlu, paşă de Babadag.

[56] Vezi cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu (1733—1774), în *Cronici moldoveneşti* (ed. critică de Aurora Ilieş şi Ioana Zmeu), Bucureşti, 1987, p. 42—44.

[57] = Măcelul francezilor lui Carol de Anjou, în Sicilia în 1282.

www.dacoromanica.ro

preţ mai ieftin, având grijă de a-l hotărî dinainte [58]. Dar dacă se întâmplă ca domnul să fie mazilit, ei sunt expuşi să piardă avansurile pe care i le-au făcut [59] sau cel puţin să aştepte ca să fie pus iar în domnie ; toţi boierii care //
p. 207 îi erau devotaţi urmează aceeaşi soartă, îşi pierd locurile şi nu mai plătesc chiar dacă ar avea putinţa ; de a plăti nu dobândeşti dreptate pentru că nu ai protecţie. Domnii Linchou [60] au păţit spre nenorocirea lor toate cele arătate aici de mine. Cel mai vârstnic dintre fraţi [61] care se bucura de încrederea deplină a domnului Constantin Racoviţă [62] l-a urmat în Moldova în chip de cămăraş sau vistier particular al domnului. A înfiinţat la Galaţi o casă de comerţ, dând conducerea tatălui său [63] şi fraţilor săi [64] ; această întreprindere a înflorit atâta timp cât a rămas Constantin în domnie. Alexandru (!) Ghica [65] urmaşul său a privit pe domnii Linchou ca pe nişte oameni suspecţi şi de care avea toate motivele să se teamă, din cauza devotamentului lor faţă de înaintaşul său. Aşadar i-a supus la tot felul de vexaţii, i-a obligat să-şi părăsească acea casă de comerţ [66] şi i-a silit să plece fără să le lase un răgaz pentru a-şi lichida afacerile ; a împins lucrurile până la
p. 208 neomenie prin // maltratările la care l-a supus pe Linchou tatăl, bătrân a cărui vârstă îl îndreptăţea cel puţin la oarecare milă. Aceşti negustori au fost nevoiţi să vândă cu orice preţ mărfurile care le rămăseseră, pentru a se descurca ; au pierdut mult, prin părăsirea pe neaşteptate a casei lor de comerţ, au lăsat mai multe creanţe asupra ţării şi au suferit cu totul o pierdere de peste 15 000 de piaştri, de care nu au putut fi niciodată despăgubiţi. *Urmările* [67] *tuturor acestor afaceri l-au cufundat apoi pe domnul Linchou, fratele mai mare, într-un labirint de intrigi* la care am fost martor în parte când am trecut, în 1759, prin Moldova şi Ţara Românească, aducând cu mine pe domnul Linchou, fratele mai mic [68], pe care îl întâlnisem lângă Bender şi care a fost părtaş, în cursul acestei călătorii, la uneltirile *ce au dus la tăierea capului fratelui său* [69] *la Constantinopol*, un an dup aceea.

---

[58] În timpul domniei lui Constantin Racoviţă, comerţul cu ceara a devenit un monopol de stat la care erau asociaţi marii concesionari fraţii Linchou, „naţiunea" din Constantinopol care furniza sumele de bani şi primea marfa, domnul care îşi plătea creditorii şi haraciul prin împrumuturi la banca negustorilor francezi şi, uneori, ambasadorul Franţei la Constantinopol. La sfârşitul domniei lui C. Racoviţă, afacerile fraţilor Linchou cu ceara din Moldova se cifrau la suma de 19 000 piaştri, I.C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France* (1728—1810), Buc., 1915, p. 100 şi p. 220.

[59] În realitate ambasadorul francez de la Constantinopol putea obţine un firman de la Poartă pentru despăgubirea compatrioţilor săi (I.C. Filitti, *Lettres*).

[60] Familie franceză originară din Marsilia, stabilită în sec. al XVIII-lea la Constantinopol şi apoi în Ţările Române, unde a căpătat diferite slujbe la Curtea domnească, păstrând în acest timp contactul cu vechile lor ocupaţii comerciale. Cf. V. Mihordea, *Politica orientală franceză în Ţările Române în sec. al XVIII-lea*, 1749—1760, Buc., 1937, p. 107 şi urm.

[61] François-Thomas Linchou, fiul lui Maurice Linchou, în legătură cu Constantin Racoviţă din 1740, a venit în Moldova în toamna anului 1749, intrând în Divanul domnesc ca mare sulger. A fost secretar domnesc pentru afacerile străine, vameş şi vechil al cămărăşiei.

[62] Constantin Racoviţă, domn al Moldovei (20 august 1749—22 iunie 1753, apoi 8 febr. 1756 — martie 1757).

[63] Maurice Linchou.

[64] Jean Baptiste, Joseph-Marie şi Pierre-François Linchou.

[65] Numele este greşit. Aici este vorba de Scarlat Ghica (febr. 1757 — august 1758), urmaşul lui Constantin Racoviţă.

[66] Este prima casă de comerţ franceză, înfiinţată în 1753, condusă de Linchou-tatăl, asociat apoi cu fiii săi. În 1754 Linchou-tatăl a înfiinţat o casă de comerţ la Bucureşti.

[67] Cuvintele subliniate în text alcătuisc o frază care înlocuieşte/ în ms. de la Afacerile Străine redactarea mai amplă din textul tipărit.

[68] = Pierre-François, asociat uneltirilor fatale ale fratelui său mai mare.

[69] = François-Thomas.

www.dacoromanica.ro

Se poate vedea cu uşurinţă din ceea ce am arătat, cât ar fi de necesar // să avem în Moldova şi în Ţara Românească nişte consuli care să poată p. 209
ocroti comerţul pe care am voi să-l introducem ; dar înfiinţarea acestor consulate ar întâmpina mari greutăţi din partea domnilor, deşi Poarta nu s-ar învrednici peste măsură să-şi refuze consimţământul. Aceste două principate sunt lăsate pradă la două sau trei familii greceşti, ai căror membri neîncetat nu au altă grijă decât cum să şi le smulgă unii de la alţii ; aceste familii nutresc o ură neîmpăcată, una împotriva celeilalte, şi membrii fiecărei familii în parte sunt întotdeauna dezbinaţi între ei, gelozia lor este nemărginită, toţi ar vedea cu multă neplăcere şederea în ţara lor a unui slujbaş al unei puteri străine, care ar fi un spion deghizat [70] în stare să pătrundă purtarea lor şi să informeze Curtea sa. Cum aceşti voievozi sunt uneori amestecaţi în afacerile politice ale Europei şi adeseori adoptă interesele vreunei puteri în dauna celorlalte, ei s-ar teme de vigilenţa unui // consul care, descoperind unele uneltiri contrare intereselor suveranului p. 210
său, ar putea să le dea în vileag, să pună în acţiune resorturi puternice pentru a mazili pe domnul de care ar avea a se plânge, spre a-l înlocui cu vreun altul ce ar arăta dispoziţii mai favorabile. Toate aceste familii s-ar uni împreună fără doar şi poate şi ar întrebuinţa toate mijloacele ce se pot închipui pentru a abate guvernul turcesc de la încuviinţarea unei asemenea numiri. Ar trebui folosită domnia unor domni devotaţi cauzei Franţei, pentru a pune temeliile consulatului, iar dacă s-ar întâmpla ca ei să fie înlocuiţi cu alţii rău dispuşi faţă de Franţa, ar trebui să apărăm cu străşnicie pe consuli împotriva încercărilor pe care le-ar putea face aceştia de a-i expulza. După ce vor fi respinse hotărât primele lor sforţări şi ei ⟨=consulii⟩ s-ar menţine, lucrurile vor merge de la sine ; acei cinstiţi domni [71] s-ar obişnui pe nesimţite cu acest neajuns şi l-ar privi încetul cu încetul ca unul din necazurile ⟨mai mărunte legate de⟩ situaţia lor.

Îndată ce consulii regelui vor // prinde rădăcini în această ţară, s-ar p. 211
putea întemeia acolo în scurtă vreme un negoţ înfloritor şi aducător de câştig, stă bilind case de comerţ la Iaşi şi la Bucureşti şi aşezând în schelele de la Galaţi, Giurgiu şi Varna agenţi [72] pentru a primi mărfurile de import şi a expedia pe cele de export ...

Primejdiile navigaţiei pe Marea Neagră au înspăimântat totdeauna, p. 215
oarecum cu drept cuvânt, pe cei mai mulţi negustori. Este adevărat că această mare este foarte furtunoasă, că // porturile sunt foarte rare şi că p. 216
neputând face nici o asigurare, eşti obligat să-ţi asumi toate riscurile. Dar cele mai mari primejdii sunt neştiinţa şi lipsa de experienţă a navigatorilor şi neîndemânarea în felul lor de a încărca corăbiile. Patronii vaselor nu au hărţi şi au busole foarte proaste ; ei nu ştiu nici să manevreze în voltă pentru a înainta împotriva vântului, nici să se menţină la „capă" ; din orice parte ar bate vântul, ei îl primesc din pupă şi merg unde îi duce vântul ; îndată ce pierd din ochi uscatul, ei nu mai ştiu să-şi calculeze drumul sau să cunoască drumul pe care-l poate face vasul şi nici să afle portul şi, dacă nu îi duce la liman întâmplarea sau rutina, se zdrobesc de

[70] *Un honorable espion.*

[71] *Ces Messieurs.* E vorba de voievozi

[72] *Des Facteurs.*

www.dacoromanica.ro

mal neapărat. Când pleacă dintr-un loc spre a se duce într-altul, au obiceiul să aştepte să se precizeze bine direcţia vântului, mulţumită căruia socotesc ei într-un chip foarte nesigur că ar trebui să facă atâtea leghe pe oră; îşi măsoară timpul astfel încât să poată ajunge ziua în faţa portului
p. 217 unde vor să acosteze; dar dacă din întâmplare vântul // se întăreşte sau slăbeşte şi noaptea îi surprinde în apropierea malului, ei naufragiază cu siguranţă pe coastă. Intrarea canalului Constantinopolului şi a Bosforului Traciei îndeosebi este pentru ei un loc primejdios unde pier mulţi din ei.

Când am plecat din această capitală pe un vas turcesc pentru a mă duce în Ţara tătărească, am ieşit din strâmtoare pe un vânt foarte prielnic; abia am făcut câteva mile pe mare când ne-a surprins vântul de apus. Oamenii noştri s-au întors cu vântul în pupă, potrivit lăudabilului lor obicei, şi ne-am dus să inspectăm Sinope şi Trapezuntul; vântul a început să bată spre răsărit şi ne-am întors iar cu vântul în pupă.

După ce am pierdut din ochi pământul, am băgat de seamă că patronul nu mai ştia unde se află şi am început să-mi calculez singur drumul; în ziua a patra am văzut uscatul şi cel care l-a văzut întâi cerea o cinste, crezând că îmi vestise apropierea de ţărmul Crimeii. Am susţinut cu tărie faţă de patron şi de întregul echipaj că lucrul era cu neputinţă şi că potri-
p. 218 vit cu drumul pe care // l-am urmat, nu puteam avea înaintea ochilor decât ţărmul dunărean; în curând s-au încredinţat şi ei, căci după câteva ceasuri ne-am aflat pe Insula Şerpilor în faţa gurilor acestui fluviu, şi eu am trecut drept vrăjitor pentru că am ştiut să ghicesc malul Dunării fără să fi fost vreodată în Marea Neagră....

[Din veniturile hanului Crimeii...][73]

p. 241 [Hanul primeşte] ... douăsprezece mii din *Bol akcesi* sau banii mierei. Este un fel de tribut pe care domnii Moldovei şi Ţării Româneşti îl
p. 242 plătesc hanului, adică cel din Moldova 8 000 şi cel din Ţara Românească 4 000 de piaştri. Adică ... 12 000 ... În afara tributului anual pe care domnii Moldovei şi Ţării Româneşti îl plătesc hanului, primul este nevoit să-i trimită, la urcarea sa în domnie, o caretă trasă de şase cai şi 2 000 de
p. 243 ţechini; şi al Ţării Româneşti 1 000 de ţechini şi un echipaj // asemănător. În ciuda acestora hanul cere necontenit în cursul anului peşcheşuri de la aceşti doi domni care îi sunt supuşi aproape cu totul, datorită unui simţământ de teamă; în adevăr, hanul poate obţine mazilirea lor printr-o singură cerere la Poartă....

p. 254 Veniturile lui Kalga Sultan[74] 2 500 de piaştri asupra tributului mierii al domnului Moldovei şi 1 000 asupra celui al domnului Ţării Româneşti, tribut pe care îl plătesc aceşti domni deosebit de ceea ce dau hanului....

---

[73] *Ibidem*, p. 241 şi urm.
[74] Nume dat fratelui hanului.

www.dacoromanica.ro

[Despre limba română][75]

Românii îşi dau şi astăzi numele de romani // şi ieşind din Focşani, oraş care este jumătate în Moldova şi cealaltă jumătate în Ţara Românească, am fost uimit auzind pe un ţăran că răspunde uneia din slugile mele care îl întrebase unde ne aflam : „à venit domieta la tzara roumounească", adică : domnia voastră a venit în Împărăţie şi în Ţara Românească... p. 194 p. 195

[Despre situaţia politică a Ţărilor Române] p. 239

Din toate cele spuse mai sus se poate deduce că de când a fost dezmembrată Valahia de regatul Bulgariei [76] a format două state care au fost cârmuite de domni deosebiţi şi uneori reunite sub un acelaşi domn. Aceste două principate au fost tot mereu de la întemeierea lor dependente şi tributare de o putere străină. Ele au ascultat mai întâi de Ungaria, apoi de Polonia şi au rămas apoi supuse împăraţilor turci. Aceste două state sunt astăzi despărţite şi sultanul numeşte şi mazileşte după voia sa pe cei doi voievozi care nu mai sunt azi decât un fel de paşale, însă creştini. Ei sunt aleşi de obicei din patru familii greceşti care scot aceste domnii la mezat şi nu au altă grijă decât să şi le smulgă unii altora. Cea mai veche dintre aceste familii este familia Ghica, dar care nu e cunoscută decât de vreo sută de ani încoace. A doua este familia Mavrocordat, a treia familia Racoviţă. Aceste două din urmă sunt încă şi mai recente. A patra este nouă de tot, şi primul voievod din această familie al cărui nume îmi scapă a fost dragoman la Poartă şi a fost trimis în Moldova în 1758 [77]. Aceşti voievozi nu au decât rangul unor paşale cu două tuiuri, dar se bucură totuşi de unele drepturi onorifice pe care nu le au nici paşalele cu trei tuiuri sau vizirii. A fost lăsat să rămână şi mai departe în cele două principate un fel de Consiliu de stat compus din douăzeci şi patru de boieri ce reprezintă pe vechii stăpânitori ai ţării şi se mai întrevede la Curtea acestor voievozi o uşoară licărire de suveranitate. Dar ei se află totuşi în cea mai grozavă înjosire şi tremură la apariţia celui mai mic dregător turc sau tătar. Ei se răzbună asupra poporului de starea de umilinţă la care au fost aduşi şi se străduiesc să scoată de la ei prin cele mai strigătoare stoarceri sumele care să acopere peşcheşurile imense ce sunt tot mereu siliţi să le facă pentru a se pune bine cu ocrotitorii lor de la Poartă şi a se menţine în scaun. Moldovenii şi muntenii, sătui de vexaţiile lor, ar dori ca guvernul otoman să binevoiască să pună capăt acestei fantome de libertate ce le-a păstrat şi să le dea nişte paşale [78], a căror cârmuire ar fi mult mai blândă şi mai uşoară decât cea a acestor mici tirani încrezuţi dintre care nici unul nu se socoate mai prejos de cel mai puternic monarh al globului.

---

[75] Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Ch. de Peyssonnel, *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont Euxin*, Paris, 1785, pp. 194—195, 239.

[76] Autorul se referă desigur la statul româno-bulgar din evul mediu, dar crede că şi Moldova făcea parte din el !

[77] = Ioan Teodor Callimachi, mare dragoman (1741—1758) şi domn al Moldovei (1758—1761).

[78] Părere cu totul neîntemeiată, dar în acord cu linia politicii franceze axate pe alianţa cu Poarta.

www.dacoromanica.ro

Sol polon în trecere spre Poartă
Solia lui IOSIF PODOSKI
(1759)

Contele Iosif Podoski, dintr-o familie nobilă lituaniană, fost stolnic al Lituaniei, staroste de Dobrzynski, Pokrzywnicki, Zlatoryski şi apoi voicvod de Plock, a fost însărcinat în 1759 de regele Polonici August III cu o solie la Poartă pentru reglementarea relaţiilor cu tătarii. Aceştia începuseră să stârnească un interes deosebit în legătură cu diferitele combinaţii ale diplomaţiei europene, foarte atente la punctele slabe ale sistemului de guvernare otomano-tătar. Acum se ivesc dezbinări în sânul tătarilor, provocate şi exploatate de agenţi străini.

Hanii tătari, care până în vremea din urmă erau pionii politicii turceşti în coasta Poloniei şi a Rusiei, urmăreau acum *ambiţii* personale şi *linii* divergente de acţiune. Lucrul apare limpede şi în memoriile lui de Tott. Hanul Maksud Ghirai, care ducea o politică proprie diferită de a Porţii şi apropiindu-se de cea a Rusiei duşmane, va fi depus şi înlocuit cu Krim Ghirai trimis anume pentru a pregăti o acţiune comună în previziunea unui nou război cu ruşii.

Pentru poloni, tătarii puteau fi nişte aliaţi în împrejurări excepţionale, ca cele din anii 1709—1711, dar în mod normal *situaţia Poloniei faţă de tătari* şi de *incursiunile lor* nu era prea deosebită de cea din mijlocul secolului al XVII-lea, când prădăciunile acestora şi represaliile corespunzătoare puteau dezlănţui oricând un război cu Poarta. Pentru a împiedica expediţiile de jaf cu toate consecinţele lor, calea cea mai directă părea să fie o înţelegere cu puterea suzcrană otomană. După apropierea din 1755 realizată de solia lui Mniszek, cea din 1759 a lui Podoski trebuia să întreţină şi mai departe bunele relaţii.

Despre trecerea soliei lui Podoski există două dări de seamă, una a secretarului soliei, Adam Golarlowski, judecător militar la Bobrownik, care se intitulează *Diariusz poselstwa Podoskiego do Turck* (Jurnalul solici lui Podoski în Turcia). Manuscrisul autograf, purtând iscălitura lui A. Golarlowski, se păstrează la Institutul Ossolinski (ms. nr. 615). A fost publicată în original de P.P. Panaitescu în *Călători poloni în Ţările Române* împreună cu o versiune românească (p. 195—214). Cealaltă dare de scamă redactată în limba franceză a fost atribuită lui C. Lafont, secretarul francez al contelui Iosif Podoski. Manuscrisul păstrat în Arhivele de la Dresda a fost publicat de N. Iorga în lucrarea *Călători, ambasadori şi misionari în ţările noastre şi asupra ţărilor noastre*, extras din „Bulctinul Societăţii Geografice", Bucureşti, 1898, p. 43—52 şi analizată de acelaşi în *Istoria românilor prin călători*, ed. II, Bucureşti, 1928, p. 158—161. P.P. Panaitescu în *Călători poloni în Ţările Române* a precizat că familia solului polon Iosif Podoski aparţinea nobilimii Lituaniei şi nu trebuie confundată cu vestita familie a magnaţilor poloni Potocki.

www.dacoromanica.ro

Secretarul solici ADAM GOLARLOWSKI
(?—post 1759)

Nu se cunosc prea multe amănunte despre Adam Golarlowski, judecător militar la Bobrownik, care a îndeplinit funcția de secretar al solici contelui Iosif Podoski, străbătând Moldova în 1759 în drum spre Poartă. Nu se știe dacă a mai însoțit solia polonă și la întoarcerea prin Moldova în august 1760 deoarece jurnalul soliei redactat de el se oprește mai înainte.

Textul jurnalului nu se limitează doar la un simplu itinerar însoțit de o înșirare a ceremoniilor de primire a solului de către domn, ci surprinde și anumite raporturi dintre boieri și domn (Ioan Teodor Callimachi) și descrie starea jalnică a regiunii Prutului jefuită de tătari și bântuită de ciumă. El se încheie cu o descriere vie a drumului prin Dobrogea.

JURNALUL SOLIEI LUI IOSIF PODOSKI[1]

A. Versiunea lui A. Golarlowski

1759

29 septembrie 1759. Pe malul turcesc al Nistrului [2] nu erau numai
p. 195 ofițerii și ienicerii gata de paradă, ci aproape tot Hotinul a venit să ne admire. Atât de mare era mulțimea turcilor că malul lor, care era mai jos decât al nostru, ni se părea acoperit de zăpadă. Îndată de pe malul opus de la Ottaki s-au urcat pe plute ca să ne călăuzească „strajnicul" [3] ținutului Hotin, capugi bașî-ul [4], călăuza noastră și un număr mic de înalți dregători turci deoarece era nevoie să ni se lase loc liber. Văzând aceasta, s-au urcat pe plută solul [5], împreună cu voievodul de Lublin, castelanul de Cameniţa și cel de Lwow, Borzyslawski, stegar de Trembowla, administratorul episcopiei de Cameniţa și mulți alți înalți dregători și ofițeri mai mici în grad, atât poloni, cât și străini, dar mai ales de aceștia. Amândouă plutele s-au întâlnit la mijlocul Nistrului unde cârmacii le-au oprit și le-au legat; turcii atunci ne-au urat bun sosit și ne-au poftit pe pluta lor. Atunci solul și-a luat rămas bun pentru ultima oară de la voievodul de Lublin și de la castelanul de Cameniţa, îmbrățișându-se cu ei. Solul a primit atunci de la turci, după obiceiul vechi și întotdeauna respectat, un act scris, asigurând că solul și toți acei ce-l urmează vor fi aduși înapoi de turci, după îndeplinirea sarcinii lor, sănătoși și feriți de orice primejdie, afară doar de fenomene ale naturii ce nu pot fi prevăzute sau de trăznetul lui Dumnezeu. Atunci am trecut cu toții în urma solului pe pluta turcească. Îndată ne-au înconjurat turcii, urându-ne sosire cu noroc împreună cu alte urări, strigând: „Inșala! Inșala" adică: Allah să dea bine! Ne apucau de mâini și de brațe, spunându-ne să nu ne temem, căci vom găsi cele de trebuință la ei. Sosind

---

[1] După P.P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 195 și urm., versiunea românească.

[2] La Hotin.

[3] Este folosit un termen polon pentru un comandant local turc.

[4] = Kuciuk Saim Aga.

[5] Iosif (Józef) Podoski.

www.dacoromanica.ro

la mal, am găsit acolo douăzeci de cai aleşi cu şei bogate şi alţi cai cu şei sărăcăcioase, trimişi de paşa de la Hotin.

Trebuie să se ştie că acest paşă care de curând fusese ridicat dintre tătari la rangul de paşă, n-avusese vreme să se îmbogăţească. Aproape toţi aceşti cai erau adunaţi de la locuitorii Hotinului, având şei foarte proaste şi dintre aceşti cai erau abia vreo cincizeci pe care puteai călări. Solul însă avea nevoie de douăzeci şi patru de cai boiereşti şi atunci paşa a cerut comisului soliei prin tălmaciul Giuliani [6] să dea el patru cai, căci nu avea mai
p. 196 mult // de douăzeci de acest fel. I s-a răspuns că se pot da şi zece, şi am fi călărit bucuros pe caii noştri dacă n-ar fi fost obiceiul să mergi pe caii gazdei, căci în toată curtea soliei nu se afla un cal mai prost decât cel mai bun al lor. Numai solului i s-a dat un cal alb bun cu o şa cu puţină broderie. Cea mai deosebită însuşire a acestor cai era faptul că mergeau liniştiţi fără să fie îndemnaţi. Deci cavalcada a pornit, curtea soliei mergea în aceeaşi rânduială ca la intrarea în Cameniţa; după curte urmau toţi ofiţerii în număr de vreo patruzeci şi prietenii care însoţeau pe sol la Hotin. Apoi venea solul însuşi, având la stânga sa — care la turci este locul mai de cinste — pe secretarul soliei, la dreapta era capugi-baş'-ul, călăuza noastră, între şase peici[7], ţinând calul şi scările şelei, apoi şase „haiduci" descrişi mai sus şi paisprezece muzicanţi îmbrăcaţi turceşte ca ciuhodari şi doi curieri, toţi mergând doar câte doi. Pe margini erau şirurile lungi ale ienicerilor, care nu purtau nici o armă, cum e obiceiul lor în timp de pace, şi mergeau cu pas domol. În ariergardă era Galezowski comandând pe husari, apoi caii de paradă cu şeile cu cioltare, în sfârşit trăsurile şi carele.

Abia am intrat în oraş şi muzica turcească a început să cânte din trâmbiţe şi tobe acoperite cu stofă roşie şi din cimpoaie[8], toate aşezate grămadă, cu mare zgomot, foarte neplăcut pentru urechile neobişnuite cu aşa ceva. Cu această muzică supărătoare am fost conduşi tot timpul până la palatul din Hotin, unde era pregătită locuinţa solului. După ce am trecut prin locuri frumoase pe malul Nistrului, ne-am urcat pe un deal repede, dar nu prea înalt. Acolo se află o clădire de lemn chiar pe malul râului, pe care turcii o numesc „Woiewoda", unde locuieşte paznicul portului sau mai bine zis vameşul. Aici turcii au poftit pe sol la o cafea, dar solul, socotind că nu e de demnitatea lui să se coboare la un vameş, nu a primit, ci a poruncit să meargă drept la Hotin.

Atunci s-a iscat un conflict provocat nu de turci — căci atunci s-ar fi rezolvat mai uşor —, ci de Giuliani, tălmaciul nostru, care a cerut ca secretarul soliei să meargă înaintea solului, iar „strajnicul" ţinutului Hotin să meargă lângă sol la stânga, în locul aceluia. Auzind aceasta un oarecare Ianuszevicz, tălmaci al paşalei de Hotin, care fusese mai înainte rotmistru[9] în regimentul regelui Poloniei şi care fusese pus în lanţuri din cauza nesupunerii sale la poruncile lui Borzyslawski (azi stegar şi podstaroste de Trembowla, iar atunci polcovnic al acelui regiment), a strigat ca părerea lui Giuliani să fie îndeplinită. Secretarul soliei însă a dovedit din relaţiile

---

[6] *Iulianego.* Francesco Crescente Giuliani, zis şi marchiz de Giuliani, interpret al Poloniei pentru limbile orientale.

[7] Erau un fel de paji de paradă cu îmbrăcăminte strălucitoare; cf. descrierea intrării alaiului ambasadorilor la Constantinopol, de ex. Gninski sau Oettingen, în *Călători*, VII, p. 347, şi VIII, p. 150.

[8] *Tulumbasow.*

[9] Comandant de companie.

www.dacoromanica.ro

p. 197 tipărite ale soliilor lui Zbarazski[10] // Leszczynski[11] şi Chometowski[12] că i se cuvine lui să meargă pe lângă sol, nu numai aici, dar chiar şi la Constantinopol, înaintea unor dregători mai înalţi ca „strajnicul" local. Pe lângă altele cauza este aceasta: la audienţe, secretarul ţine în mână scrisoarea regelui şi la plecare ia răspunsul sultanului (cum se va vedea în urmă). Astfel a dat a înţelege lui Ianuszewicz şi lui Giuliani că nu se prea pricep în aceste lucruri şi cu voia solului a declarat turcilor că nu se va retrage, căci aceasta ar însemna o înjosire. Turcii din pricina dreptului de ospitalitate şi în semn de respect pentru sol nu au putut să stăruie, deci secretarul a continuat să meargă pe lângă sol până la gazdă. Pentru acest lucru a primit mulţumiri de la toţi polonii mai distinşi ce se aflau de faţă, anume acei care fuseseră nu de mult în solie cu Mniszech[13], mare „şambelan" al Lituaniei la Osman III[14] şi care cunoşteau bine aceste obiceiuri. Acum pentru întâia oară s-a dat pe faţă trădarea şi lipsa de sinceritate a lui Giuliani, despre care vom face la urmă o relatare deosebită[15].

În sfârşit am străbătut ⟨tot⟩ drumul până la Hotin care se află la o optime de milă de Zwaniéc fără să socotim vadul Nistrului. Pe tot drumul o mulţime de turci stăteau pe margini admirând un alai aşa de strălucit, neputându-şi sătura curiozitatea; alţii admirau mai ales minunatele jocuri ale cailor care, luându-şi vânt, săreau în aer cu o minunată repeziciune, deşi nu izbuteau toţi şi întotdeauna să facă acest joc.

Când ne apropiam de oraş, turcii au început să-şi arate mulţumirea, trăgând focuri din tunuri uriaşe de pe ziduri şi când s-au împlinit patruzeci şi patru de lovituri, noi am ajuns la locuinţa solului. Acolo şi-au luat rămas bun toţi acei care, pentru a face mai mare cinste patriei şi a da mai mare strălucire soliei, îl însoţiseră pe sol şi apoi s-au întors pe malul polon la Zwaniéc. Inimile noastre s-au îndurerat de această despărţire, văzând jalnica lor plecare şi rămânerea noastră în mâinile barbarilor... [Urmează comentarii asupra iubirii de patrie]. Toată parada ţinuse de la ceasurile două după prânz până la apusul soarelui. După aceea am luat masa de seară şi ne-am dus cu toţii la locuinţele noastre să ne odihnim.

30 septembrie. Solul a poftit la Hotin pe câţiva nobili, anume pe părintele administrator al episcopiei de Cameniţa, pe stegarul Borzyslawski, care mai rămăseseră la Zwaniéc şi a tratat pe oaspeţi cu mult fast.
p. 198 După // aceea a primit de la turci felurite daruri în semn de bun sosit, dar acestea nu erau însemnate decât un ibric—două de aramă, fructe şi flori, pe când solul, după cinstea lui înnăscută, a dat daruri în aur şi diferite obiecte de găteală.

1 octombrie. Ziua de astăzi a fost închinată corespondenţei pentru poşta trimisă în Polonia.

2 octombrie. După prânz au fost aduşi la locuinţa solului caii paşalei, aceiaşi şi în acelaşi număr ca la sosirea noastră alaltăieri de la Zwaniéc pe malul Nistrului. Solul a încălecat împreună cu noi toţi şi am mers, cu

---

[10] Cristofor Zbarazski, trimis în 1622 la Constantinopol pentru a încheia pace cu turcii, cf. Relaţia trecerii sale prin Moldova în *Călători* IV, p. 498—505.

[11] Rafael Leszczynski, trimis de Senat şi Dietă la Constantinopol pentru a ratifica tratatul de la Carlowitz (1699); cf. solia sa în *Călători* VIII, p. 163—184.

[12] Trimis la Constantinopol (1712—1714) pentru a obţine de la Poartă recunoaşterea lui August al II-lea ca rege al Poloniei. *Ibidem*. p. 587—591.

[13] Trimis în 1755 la Poartă. Vezi în volumul de faţă relaţia trecerii sale prin Moldova.

[14] Osman al III-lea, sultan otoman (1754—1757).

[15] Acest incident este mult exagerat de Golarlowski, care era tocmai secretarul soliei, ce vedea o „înjosire" a sa din propunerea firească a lui Giuliani.

www.dacoromanica.ro

aceeaşi suită şi în aceeaşi rânduială ca la sosire, la castel să vizităm pe paşa de Hotin. Când am intrat în castel au tras de pe ziduri de patruzeci şi trei de ori din tunuri foarte mari.

La intrarea în odaia paşalei, ceremonia s-a desfăşurat în chipul următor : în timp ce solul intra venind din gang, paşa s-a ridicat venind din cealaltă parte a odăii şi s-au întâlnit în mijlocul încăperii. După câteva cuvinte de bun sosit rostite de paşă, turcii au început să cânte nişte triluri nu tocmai plăcute, care fac parte din ceremonialul lor. După aceea s-au aşezat îndată pe perne bogate, solul la dreapta, paşa la stânga, făcându-şi urări reciproce prin tâlmaci. Pe lângă paşă şedea capugi-başi-ul, călăuza noastră, iar pe lângă sol secretarul soliei. Atunci a venit paşkirgiul, dregător care are grijă de şervete. Aceste şervete erau albe cu marginile brodate cu aur, argint şi mătase sau în loc de şervete aducea bucăţi de ţesături bogate. Pe acestea mi le-a aşezat pe genunchi şi apoi cafegiul a adus cafeaua într-o cană. Abia am băut-o şi a venit buhargiul [16] cu o sticlă de argint plină cu apă parfumată şi ne-a turnat fiecăruia câteva picături pe mâini şi apoi ne-a dat un prosop să ne ştergem ; după aceea, altul cu o căţuie [17] de argint ne-a tămâiat cu fum înmiresmat. La urmă ni s-a adus şerbet [18] de struguri pe care l-am băut dintr-o singură sorbitură ca rachiul.

Luându-ne rămas bun, ne-am întors în aceeaşi rânduială şi cu acelaşi alai, cu lovituri de tun tot atât de numeroase, până la locuinţele noastre. Am dat scutierilor turci câte un „bacşiş", adică un dar, după gradul fiecăruia, două parale, un leu, altora mai mult. Paşa de Hotin a trimis în dar solului un cal de culoare murdară (=cenuşie?), mic la stat şi nu prea înalt şi cam bătrân.

3 octombrie. În această zi s-au împărţit daruri turcilor a căror listă se află în partea a doua a jurnalului, unde se pot vedea toate darurile din
p 199 tot timpul călătoriei, căci aici ar lungi prea mult povestirea. În aceeaşi // zi turcii ne-au dat care cu boi şi căruşi în număr de ...* pentru lucrurile noastre aşa că toate au fost împachetate îndată.

4 octombrie. Am plecat din Hotin cu aceeaşi rânduială salutaţi de acelaşi număr de lovituri de tun ca la sosire.

Comunitatea turcească ne-a însoţit o optime de milă, apoi s-a întors în oraş împreună cu ienicerii. Pe lângă noi a rămas numai convoiul cu amintitul capugi-başi. Acest capugi-başi ducea cu sine într-o caretă turcească foarte bine acoperită, în aşa fel ca nimeni să nu poată arunca vreo privire înăuntru, o fată de optsprezece ani, o roabă de neam cerchez, pe care o plătise cu 1 000 de lei, adică 4 000 de tymfi, şi o ducea cu sine la Constantinopol, deşi e bunic şi are nouăzeci de ani. În aceeaşi zi am mers şase ceasuri şi am sosit noaptea la primul popas sau conac la „Kanu Kuprzy" [19], în limba polonă Lipcani [20]. Acest sat se mai numeşte şi „Podul sângeros" pentru că aici în timpul vestitului război de la Hotin şi a izbânzii noastre [21], polonii au rupt noaptea podul ucigând peste zece mii de turci.

---

[16] *Buchardzi*, dregător care turna musafirilor apă parfumată.

[17] *Thurybularza*.

[18] *Sorbetu*. Este o băutură dulce care nu trebuie confundată cu şerbetul ce poartă acelaşi nume.

* Lacună în text.

[19] Astfel în text. Corect Kanli Köprü, adică Podul sângelui.

[20] *Lipczani*.

[21] Este vorba de victoria lui Sobieski din 1673. Pentru diferite amănunte, vezi *Călători*, VII, relaţia lui du Pont, p. 281—286.

www.dacoromanica.ro

5 octombrie. Am mers două ceasuri şi am poposit noaptea în al doilea Ak-mecet, în limba polonă Pererita [22]. Ak-mecet înseamnă în limba polonă mecetul alb, pentru că muscalii, cucerind Hotinul[23], şi-au ridicat aici o biserică albă văruită. Aici când a sosit în frunte cvartirmaisterul soliei şi a vrut să însemne cu creta uşa unei clădiri a unui lipcan ca să fie locuinţa solului, lipcanul l-a rănit cu cuţitul la mână. După aceea a fost prins de capugi-başi care ne era călăuză şi urma să fie trimis la Hotin pentru a primi pedeapsa crimei sale. Dar turcii au rugat foarte stăruitor pe sol şi pe noi toţi să ne milostivim de el şi solul fiind din fire plin de bunătate l-a iertat şi acela a dat numai 10 lei chirurgului. Turcii au făgăduit că aşa ceva nu se va mai întâmpla, dar nu s-au ţinut de vorbă, precum se va vedea mai jos.

6 octombrie. Am mers şase ore şi ne-am oprit în conacul numit Corpaci [24]. E un sat mic şi am stat în locuinţe destul de proaste. La un stadiu de sat curge Prutul, pe malul de unde veneam se află stânci mari pe o mare întindere, iar pe malul celălalt e o câmpie largă, minunată. Privind-o de pe vârful acestor stânci ni se înfăţişează o priveliste minunată. Aceste stânci având de la natură găuri şi crăpături, o mulţime de porumbei de casă şi-au făcut cuibul în ele. Căci nu pot nicăieri să-şi aşeze cuibul pe clădiri care sunt foarte joase, // nici pe sub acoperişuri din pricina fumului strașnic care se p. 200
ridică de sub ele. Un stol mare de porumbei zboară pe sus, iar turcii îi ocrotesc ca ţinând de casele lor. Ei înşişi îi împuşcă şi dacă porumbeii loviţi mai sunt în viaţă, le taie gâtul şi aşa îi mănâncă. La fel fac şi cu celelalte animale. Pe malul Prutului pe stânci şi pe dealuri cresc tufişuri şi acolo dând drumul ogarilor, am împuşcat trei iepuri, iar vulpile s-au ascuns în crăpăturile stâncii, în faţa câinilor.

7 octombrie. Ne-am odihnit tot acolo.

8 octombrie. Mergând mai multe ceasuri, am poposit noaptea la Badragi[25], un sat mic şi sărăcăcios. Aici se află un iaz mic, acoperit pe jumătate cu trestii, pe care sunt atât de multe raţe încât aproape nu s-a aflat cineva din toată curtea care să nu omoare măcar câteva, mai ales că după ce fugeau de împuşcături veneau din nou nefiind speriate.

9 octombrie. După trei ceasuri de drum am sosit la Vasiliuţi [26], sat aşezat pe malul Prutului într-o câmpie frumoasă.

Prutul care curge foarte şerpuitor în această parte, formează mai spre miazăzi o insulă, cum sunt pe Vistula. Insula e acoperită cu arbori înalţi şi cu tufişuri dese. Toate femeile afară de cele bătrâne, socotind pe poloni tot atât de dedaţi poftelor ca şi turcii, au trecut toate cu bărcile în acea insulă, împreună cu copiii, luându-şi şi aşternutul. Acolo şi-au aprins focuri şi au stat în jurul lor toată ziua şi noaptea următoare. Această fugă a lor [27] ne-a îngăduit să avem locuinţe mai multe şi mai bune, căci pe lângă faptul că aveam mai mult loc, femeile nu mai coceau pâine şi nu mai găteau mâncare în casă şi nu ne mai afumau în ziua aceea de arşiţă. Când însă muzica noastră, compusă mai ales de trâmbiţe şi cornuri de vânătoare, a început să cânte în noaptea aceea frumoasă pe malul Prutului, ecourile aduse de apă şi de arbori întăreau frumuseţea sunetelor instrumentelor. Atunci şi moldovencele au ieşit din adăposturile şi ascunzişurile lor alergând

---

[22] Este punctul pe unde treceau expediţiile polone contra Moldovei. Cf. *ibidem.*, p. 286.

[23] În august 1739. Cf. relaţia lui Mannstein din volumul de faţă.

[24] *Korpácz.*, sat în Republica Moldova.

[25] *Badracz*, sat în Republica Moldova.

[26] *Wasyli*, sat în Republica Moldova.

www.dacoromanica.ro

la mal şi ascultând muzica cu mare mulţumire — glasurile lor le arătau bucuria — cântând şi ele cântecele lor care nu erau însă cu totul plăcute [27].

10 octombrie. Am mers pe câmp timp de patru ceasuri şi am trecut Prutul cu două plute. Râul are apă puţină din pricina secetei, nu este adânc şi în multe locuri se strâmtează mult. Malurile sunt înalte pretutindeni şi adesea mai sunt şi dealuri înalte stâncoase.//

p. 201 Pe alocuri râul e lat de o sută de paşi, în alte locuri mai lat, iar în altele mai strâmt. Locuitorii de pe malurile Prutului spun că atunci când râul se umflă inundă regiunea pe o distanţă de trei stadii [28] şi chiar mai mult şi apoi din nou seacă. După ce am trecut Prutul ne-am oprit pentru a petrece noaptea într-un sat anume Tabăra [29], pe malul râului pe un deal înalt. Aici am petrecut noaptea, având locuinţe bune. În aceeaşi zi solul a trimis înainte la Iaşi, la domn [30], cu răspuns la scrisoarea acestuia pe Xavery Borzyslawski, stegar de Trembowla, cu câţiva servitori şi patru oşteni, precum şi pe Leonardi, călăuza noastră [31].

11 octombrie. Ne-am odihnit toată ziua în acelaşi sat; de dimineaţă, după liturghie, solul cu câţiva însoţitori au trecut peste Prut, la vânătoare. Se găseau acolo mulţi iepuri şi căprioare, dar era greu să le poţi împuşca. Chiar dacă ies din tufişurile dese în stepă, iarba înaltă, buruienile şi arbuştii ascund animalele ca într-o pădure. Totuşi au fost împuşcaţi şi iepuri şi căprioare. În Prutul vechi, adică în albia prin care curgea râul mai de mult, am izbutit să pescuim o mulţime de peşti. Oamenii curţii au adus somni, crapi, prinşi cu o plasă mică. Numărul mare de ciulini îmbie pe porci care se bălăcesc în apă şi se îngraşă cu această hrană.

12 octombrie. Am mers două ceasuri până la Cârniceni [32], unde am petrecut noaptea. Aici am găsit locuinţa destul de proastă. La apusul soarelui au sosit cu o caretă trasă de şase cai hatmanul Moldovei [33], adică cel care e căpetenia armatei moldoveneşti, postelnicul [34], adică mareşalul curţii moldoveneşti, şi Leonard călăuza, de asemenea şi La Roche [35], secretarul domnului, având cu ei o suită de şase steaguri de oşteni moldoveni cu flamurile desfăşurate sunând din trâmbiţe şi bătând din tobe. Totuşi aceşti oameni erau numai nişte simpli ţărani fără arme, căci nu le este îngăduit să poarte arme în timp de pace. Un singur steag avea lănci cu steguleţe galbene. Solul a primit în audienţă pe noii veniţi şi în timpul audienţei a

p. 202 stat pe scaun, iar dregătorii scoţându-şi calpacurile // au stat în picioare. La Roche a ţinut o cuvântare în limba franceză, arătând mulţumirea stăpânului său pentru fericita sosire a soliei şi poftind-o la Iaşi, oraşul de scaun al ţării. Solul a mulţumit pentru amabilitatea şi bunăvoinţa domnului şi a rugat pe toţi să şeadă, tratându-i cu dulceaţă şi cafea. După aceea şi-au luat rămas bun şi s-au întors în aceeaşi zi la Iaşi cu aceeaşi paradă şi ceremonie. Dar mai înainte de ei sosise de la Iaşi Borzyslawski, care a povestit următoarele: la sosirea lui i s-a dat îndată o locuinţă în oraş, dar el şi-a

---

[27] Autorul nu reuşeşte să-şi ascundă necazul pentru fuga femeilor care dovedeşte clar că ele îşi apărau cinstea.

[28] Un stadiu are 125 de paşi.

[29] *Tabor*, sat, com. Bivolari, jud. Iaşi.

[30] Ioan Teodor Callimachi, domn al Moldovei (1758—1761).

[31] Agent al domnului şi călăuză a soliei polone în Moldova. Vezi şi relaţia atribuită lui Lafont.

[32] *Kryniczańách*, sat, com. Ţigănaşi, jud. Iaşi.

[33] = Vasile Roset, hatman al Moldovei.

[34] = Alexandru Ipsilanti, vel postelnic.

[35] = Pierre La Roche, secretarul lui I.T. Callimachi pentru limba franceză.

www.dacoromanica.ro

ales locuinţa la părinţii iezuiţi. După aceea i s-a adus tainul, adică alimente în mare cantitate şi anume : pâine, carne, orez, vin şi felurite fructe şi el a dat aducătorului un bacşiş bun. A doua zi a venit la locuinţa lui comisul [36] domnesc cu doi boieri de Curte călări şi o caretă trasă de şase cai, pe lângă care mergeau ciohodarii, adică peicii. Când s-a apropiat careta lui Borzyslawski de poarta castelului, s-au mai adăugat la suită şi doi ceauşi şi patru ciohodari. În faţa palatului l-a primit şi i-a urat bun sosit postelnicul, în palat marele mareşal al curţii [37], în prima cameră hatmanul şi astfel l-au condus la domn. Când s-a apropiat ⟨stegarul⟩, domnul s-a ridicat de pe scaun şi a înaintat trei paşi, ascultând complimentul în limba latină şi luând scrisoarea solului. După aceea l-a rugat să stea la stânga şi i-a oferit dulceaţă şi cafea.

Domnul a spus că scrisoarea primită fiind un răspuns, nu va mai răspunde şi el, ci aşteaptă cu inima plină de bucurie sosirea solului care va fi primit cu o strălucire deosebită. După aceea stegarul şi-a luat rămas bun de la domn şi a fost condus cu aceleaşi ceremonii la locuinţa lui, iar după amiază s-a întors la noi.

13 octombrie. După ce am mers două ceasuri, apropiindu-ne de Iaşi, cam la o jumătate de milă, ne-au ieşit în drum dregătorii moldoveni anume : hatmanul oştilor, doi mareşali : cel mare şi cel al curţii [38] cancelarul[39] şi vistierul [40], aproape toată curtea domnească, precum şi mulţi boieri de frunte distinşi prin nume şi avere, adică nobilii moldoveni, îmbrăcaţi după obiceiul lor şi călărind pe cai frumos împodobiţi. După aceea erau şi opt steaguri de oşteni cu flamuri, trâmbiţe şi tobe. Careta domnească cu feres-
p. 203 tre de cleştar, trasă de şase cai // era dată cu lac pe dinafară şi aurită. Vizitiii erau îmbrăcaţi în diferite culori şi erau ţigani.

Dregătorii ajungând la careta solului au descălecat şi după urările de bun sosit au întrebat pe sol dacă vrea să meargă călare sau în caretă, căci în afară de caretă aduseseră şi un cal frumos şi împodobit.

Solul mai întâi s-a împotrivit puţin, spunând că vrea să meargă cu careta lui, însă La Roche i-a spus că aceasta ar fi o ofensă adusă domnului. Deci solul a trecut împreună cu secretarul soliei în careta domnului. Atunci alaiul călare a pornit în ordinea următoare : mai întâi mergea miliţia domnească, apoi însoţitorii turci cu capugibaşî-ul, călăuza noastră în trăsura lui, după aceea Galezowski cu husarii, careta solului cu dregătorii moldoveni pomeniţi mai sus pe de lături, apoi curtenii membri ai soliei.

În faţa avangardei mergeau paisprezece muzicanţi pe jos, doi câte doi. De amândouă părţile caretei erau şase haiduci şi şase peici aşa cum au fost descrişi mai sus şi douăzeci de ciohodari domneşti frumos îmbrăcaţi în postav. Oamenii domneşti amestecaţi cu ai noştri de la avangardă şi până în dosul caretei, pe două rânduri. După accea urmau două carete ale solului, apoi opt cai de paradă ai noştri şi în sfârşit toată tabăra carelor, cu armele şi cărăuşii. O mulţime nesfârşită de bărbaţi şi femei de toate vârstele ieşise din case de curiozitate cum se obişnuieşte la asemenea ceremonii, aşa că ochii nu puteau deosebi nimic altceva decât o mulţime de oameni. Părerea tuturor era că nu mai fusese altă solie care să intre în oraş cu atâta

---

[36] *Koniusz.* Mare comis era Enache, ginerele lui Giuliano.
[37] *Wielki Marszalek.* Probabil marele vornic.
[38] Erau doi vornici : Iordache Balş, de Ţara de Jos, şi Mihalache Sturza, de Ţara de Sus.
[39] Ioan Bogdan, mare logofăt.
[40] Ioan Cantacuzino-Deleanul, mare vistier.

www.dacoromanica.ro

pompă, cu un sol atât de însemnat, cu o curte aşa de frumoasă şi numeroasă şi cu atât de multe trăsuri, precum şi cu o aşa de mare afluenţă de privitori. Când am intrat erau unii pe stradă, alţii la balcoane sau la ferestrele palatelor şi ale caselor. Am fost conduşi în ordine prin oraş până la palatul principelui Cantacuzino, marele vistier al Moldovei, unde solul a fost din nou primit de înalţii dregători. Deşi eram tare bucuroşi de o asemenea primire totuşi ne temeam de ciuma care bântuia în Iaşi. Pentru a ne feri de ea aproape toată strada era pustie, căci oamenii fuseseră trimişi afară din oraş. Din ferieire Dumnezeu ne-a ţinut pe toţi sănătoşi.

14 octombrie. Solul a trimis pe Giuliani tâlmaciul la domn ca să stabilească ceremoniile obişnuite pentru vizită şi anume: dacă domnul va primi pe sol la uşa odăii în care va avea loc audienţa, dacă i se va da solului un scaun întru totul asemenea cu acela pe care va şedea domnul, dacă i se
p. 204 // va da solului locul la dreapta şi în sfârşit dacă domnul va înapoia vizita solului. Dacă domnul s-ar învoi la toate cererile solului, cum era şi obiceiul, acesta hotărâse şi data vizitei pe ziua de 16 a acelei luni.

15 octombrie. Am ascultat slujba în biserica romano-catolică a franciscanilor şi iezuiţilor. Biserica ei o au împreună, dar locuinţele lor sunt în clădiri separate care aparţin deosebit fiecăruia din cele două ordine. În afară de aceasta, nu am făcut nimic deosebit în acea zi. După calendarul rusesc astăzi cade sărbătoarea Sf. Francisc, întemeietorul ordinului minoriţilor pe care solul a celebrat-o cu solemnitate.

16 octombrie. După ascultarea liturghiei în biserica pomenită, când ne-am întors la palatul unde era găzduit solul, am găsit în curte caii trimişi de domn pentru sol şi pentru noi. Trebuie să recunosc că aceşti cai, ca înfăţişare şi în ce priveşte şeile bogate, erau fără îndoială mai de seamă decât acei trimişi de paşa de Hotin, cu prilejul vizitei ce îi făcusem. Aşadar solul a încălecat pe un cal bun care ajunsese mai sur cu anii, dar era totuşi frumos, şi a mers cu pas încet, cum se cuvenea demnităţii soliei, iar şaua era bogată şi acoperită cu o stofă purpurie, cusută cu aur, argint şi mătase. Am pornit tot în aceeaşi ordine în care intrasem în Iaşi. Dregătorii domneşti mergeau înaintea solului; după ei urmau secretarul soliei la stânga solului, apoi comandanţii gărzii şi muzica domnului cântând după obiceiul turcesc din trâmbiţe şi tobe. Abia acum am văzut ce populat este Iaşul, căci s-a arătat o aşa mare mulţime de oameni pe la toate ieşirile, ferestrele şi acoperişurile, încât se păreá că se adunaseră din întreaga ţară pentru a privi ca la teatru. Chiar cei douăzeci de ciohodari şi cei doi ceauşi domneşti au fost siliţi să alunge mulţimea ca să facă loc. De la palatul nostru până la castelul domnesc este numai o stradă dreaptă. Când ne-am apropiat de poarta castelului ne-au ieşit în întâmpinare trâmbiţaşii domneşti, care sunt ţigani şi cântă ca la noi când cheamă din turnurile bisericilor la predică pentru pocăinţă.

Cum a descălecat solul, îndată l-au condus dregătorii împreună cu toată Curtea domnească, amândoi mareşalii şi hatmanul. După ce am străbătut o sală, solul a fost întâmpinat de domn la pragul odăii în care urma să-l primească cu următoarele cuvinte: „Bene et prospere, veniat, illustrissimus legatus"; după aceea domnul l-a condus la două scaune acoperite cu catifea roşie cu galon de argint şi cuie de argint înflorate în formă de „tymf" [41]. Domnul a luat locul din stânga, rugând pe sol să stea la dreapta. Acesta i-a urat domnului bun găsit pe scurt în limba latină, dar cu cuvinte

[41] Monedă turcească.

www.dacoromanica.ro

p. 205 bune. Domnul a răspuns // la această urare într-o latină aleasă, arătându-şi bucuria că a sosit sănătos un oaspete atât de însemnat şi de plăcut.

Acest domn se numeşte Ioan-Teodor, este de statură mijlocie, puţin cam gras, are peste şaizeci de ani, bătrân frumos şi vioi cu foarte multă autoritate în figură, dar fără trufie, foarte plăcut la vorbă. Cunoaşte foarte bine limba latină şi când o vorbeşte găseşte cu uşurinţă termeni vii. Timp de douăzeci şi opt de ani (!) a fost terziman [42], adică tâlmaci al sultanilor turci la Constantinopol, în treburile lor cele mai tainice. Aceasta îl face să fie acum bun cunoscător al treburilor aproape ale tuturor statelor. A avut astfel prilejul să câştige bunăvoinţa sultanului [43] şi astfel a fost ridicat în demnitatea ⟨sa⟩ de acum. Are o soţie [44], doi fii [45] mari şi fete [46], dar nu ne-a fost dat să vedem decât pe fii. Deşi, precum se spune, este moldovean de neam, ceea ce ar trebui să mulţumească pe boieri, totuşi invidia şi viţiul care nu lipsesc din nici o ţară i-a îndemnat pe boieri să nu sufere ca unul egal cu ei să-i conducă şi, deşi îl doriseră ca domn, nu au vrut să-l recunoască. Aşadar cei mai mari dregători politici şi boierii mari de frunte s-au retras pe la satele lor sub diferite cuvinte, vrând să-şi ascundă nemulţumirea şi să nu-l ajute în nici un chip. Unii din ei au fost condamnaţi de el, alţii, din porunca venită de la Constantinopol, au fost trimişi în exil, fiind siliţi astfel, atât ei, cât şi alţii, să se supună. În inimă însă ei sunt departe de a fi sinceri faţă de domn. Dar deoarece acesta se bucură de protecţia vizirului de acum [47], care este foarte puternic, ei nu îndrăznesc să uneltească împotriva lui (lucrul s-a dovedit şi mai târziu prin alungarea de la Constantinopol, la cererea acelui domn, a francezului Lynche [48]. Totuşi se aşteaptă o schimbare de vizir şi în acest caz îndată ar izbucni focul ascuns) [49].

După terminarea urărilor de bun sosit i s-a oferit solului dulceaţă şi cafea şi s-a dat apoi şi apă parfumată ca să se spele pe mâini şi ne-au tămâiat şi cu parfum. La aceasta domnul a spus : „Istae sunt orientales ceremoniae et quaedam humanitatis officia, quae solent hospitum distinctioni et //
p. 206 honori praestane". A urat ca pacea cea lungă de care se bucură Polonia să fie păstrată oricât de zdruncinată ar fi ea de împrejurările de acum oricând : „Certe gloriosa est neutralitas Reipublicae Poloniae" [50]. A întrebat de sănătatea regelui Poloniei [51] şi a hatmanilor. În acest timp mareşalul Curţii domneşti a tratat pe toţi curtenii solului în altă odaie cu dulceaţă, cafea şi prăjituri. Isprăvindu-se discursurile şi vizita, domnul a însoţit pe sol până la uşă. Ne-am întors acasă cu acelaşi alai cu care venisem. Dregătorii moldoveni ne-au însoţit până în sala palatului şi şi-au luat rămas bun, închinându-se foarte adânc şi arătându-se gata de slujbă.

---

[42] Ioan Teodor Callimachi a fost tălmaciul marilor dragomani Ioan Mavrocordat, Grigore Ghica şi Alexandru Ghica, ajungând apoi însuşi mare dragoman al Porţii (1741—1758), deci numai 17 ani şi nu 28.

[43] Mustafa al III-lea (1757—1774).

[44] Doamna Raliţa.

[45] Grigore (n. 1735), viitorul domn al Moldovei (1761—1764, 1767—69), şi Alexandru (n. 1737), viitor domn al Moldovei (1795—1799).

[46] Sevastiţa (n. 1738), soţia lui Teodor Vlasto şi apoi doamna lui Mihai Suţu, şi Maria (n. 1739 sau 1740), doamna lui Alexandru Mavrocordat.

[47] Mehmed Raghib paşa, mare vizir otoman (1757—1763).

[48] *Lincza*. Este unul şi acelaşi cu François Thomas Linchou, pomenit de Peyssonnel, şi care va fi decapitat din ordinul sultanului în 1760, adică un an după trecerea solului polon prin Moldova.

[49] Pentru nemulţumirea boierilor împotriva lui Ioan Callimachi, cf. Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopiseţul* ..., în *Cronici moldoveneşti* (ed. A. Ilieş şi I. Zmeu), p. 107—109.

[50] E vorba de neutralitatea Poloniei în timpul războiului de şapte ani.

[51] August al III-lea de Saxa (1733—1763).

www.dacoromanica.ro

17 octombrie. Astăzi pe la ceasurile zece, cu acelaşi alai şi cu aceleaşi steaguri, muzici şi dregători, domnul a înapoiat vizita solului. Iar pentru el a mai adăugat şi această pompă; pe lângă el erau duşi opt cai frumoşi de paradă, acoperiţi cu stofe minunate şi cu şei foarte bogate. La fiecare şa, după obiceiul turcesc, atârna de partea stângă sabia, iar la dreapta buzduganul şi chiar pe şa era o pavăză de argint aplecată spre partea stângă, scările aveau la mijloc stema domnească aurită, în relief, ceea ce e foarte arătos. Înaintea domnului mergeau cei doi fii ai lui călare pe cai mici turceşti de rasă bună şi bine dresaţi. După ei venea domnul pe un cal mare care umbla cu pas rar, dar sigur. Şaua bogată pe care şedea domnul era cu totul deosebit cusută pe margini cu un şir de pietre scumpe de diferite feluri. Abia intrase în curte şi îndată muzica noastră a început să cânte un marş frumos. Domnul a descălecat la scara palatului fiind primit de Kazimir Plaszkowski, mareşalul Curţii şi „towarzysz"[51bis] al steagului de panţiri ai solului, înconjurat de suita soliei. Pe coridor stăteau doisprezece ostaşi, din convoiul nostru şi la trecerea domnului i-au dat onorul cu armele. În prima cameră l-a întâmpinat pe domn secretarul soliei care i-a urat bun sosit şi luându-l de mână l-a dus printre pajii şi haiducii noştri, care erau înşiraţi pe două rânduri, până în sala unde l-a întâmpinat în uşă solul. După o scurtă urare de bun venit l-a poftit pe domn să şadă, dându-i locul la stânga, iar el s-a aşezat la dreapta. Fiii domnului s-au aşezat şi ei pe lângă tatăl lor pe scaune mai joase. Toţi erau îmbrăcaţi cu caftane foarte scumpe, căptuşite cu samur şi ⟨purtau⟩ calpace. După ce s-au aşezat, a început o convorbire mai însemnată în limba latină, arătând legăturile dintre cele două popoare, pre-
p. 207 cum şi cele dintre ei personal // După alte discursuri de acest fel, care au fost scurte, s-a servit dulceaţă şi cafea şi s-au tămâiat oaspeţii. Luându-şi rămas bun, domnul a fost condus de sol ca la sosire, apoi în acelaşi fel de ai noştri.

18 octombrie. Solul a dat de ştire domnului prin tălmaci că hotărâse o oră la care să-l poată vedea secretarul soliei pentru o conferinţă privitoare la anume interese de graniţă ale Republicii. Deci către ceasurile nouă de dimineaţă, domnul a trimis după secretar un cal de paradă al său bine strunit cu o şa bogată şi şase ciohodari frumos îmbrăcaţi cu brâie argintii cusute cu aur care duceau ⟨şase⟩ cai boiereşti, patru pentru ostaşi ai soliei şi doi servitori. Când s-a apropiat de poarta castelului l-au întâmpinat doi ceauşi şi patru ciohodari şi s-au alăturat celor care mergeau pe lângă cal. La scara castelului, secretarul a descălecat şi a fost întâmpinat de Leonardi, călăuza noastră. În coridor îl aştepta postelnicul, adică mareşalul Curţii domneşti cu un baston de argint în mână. Urându-i bun sosit, l-a condus printr-o sală unde-l aştepta hatmanul Moldovei. Acesta l-a dus în camera domnului împreună cu alţi dregători ai ţării şi mulţi din curtenii[52] domnului.

Domnul l-a întâmpinat pe secretar la mijlocul odăii unde se afla citind un act. Îndată s-a întors şi a spus cu glas tare: „Bene veniat Magnificus Secretarius legationis". El s-a aşezat pe un scaun mai înalt cu o treaptă, iar pe secretar l-a poftit să stea la stânga. După urări dintr-o parte şi alta, secretarul a expus domnului interesele Republicii cu privire la graniţă ce-i fuseseră încredinţate, arătând pagubele şi nedreptăţile ce trebuiau despăgubite. Domnul a dat răspuns favorabil, făgăduind că se va da satisfacţie

---

51 bis Camarad de oaste.

52 În sensul de *boierii de curte*.

www.dacoromanica.ro

conform dreptăţii. S-a dovedit însă mai târziu că acele făgăduinţe nu erau sincere, ci erau pornite din vechea „graeca fides". Solul a fost nevoit să ceară dreptate prin firman împărătesc la Constantinopol. Care anume erau acele interese se poate vedea în a doua parte a jurnalului între memoriile înaintate Porţii şi între firmanele căpătate şi, ca să nu repet degeaba acelaşi lucru, nu le înşir aici. S-au oferit apoi dulceţuri şi cafea, apă parfumată pentru spălat, a fost tămâiat cu fum parfumat după obiceiul locului. După aceea secretarul şi-a luat rămas bun şi s-a întors la palatul solului cu acelaşi alai ca la venire.

19 octombrie. Astăzi, în biserica părinţilor franciscani, am primit binecuvântarea pentru continuarea călătoriei, binecuvântarea pe care noi o numim „itinerarium". După liturghie, solul a trimis daruri domnului şi curtenilor lui prin Lafont, secretarul pentru corespondenţa străină. Darurile
p. 208 sunt enumerate la un loc cu toate darurile date de solie. Îndată // ce Lafont a împărţit darurile, domnul a trimis şi el la rândul său darurile sale solului şi câtorva dintre noi pe care le veţi citi la urmă sub titlul : Daruri. După mâncarea de prânz am plecat cu bine din Iaşi, pe la ceasurile douăsprezece. În semn de salut s-au tras douăsprezece lovituri din tunurile mici de fier de la castel. Cât priveşte celelalte amănunte am fost însoţiţi de acelaşi alai şi în aceeaşi ordine ca la sosire, până la o jumătate de milă de Iaşi. Între timp solul a aruncat ceva monede mulţimii care le-a adunat cu multă bucurie şi mare tumult.

După trei ceasuri de drum am sosit pentru odihna de noapte la conacul numit Bosia[53], unde am găsit locuinţe foarte proaste. La ieşirea din Iaşi, un turc a rănit pe Komorowski, curtean al soliei, cu un ciomag sub ochi, mare noroc că nu l-a omorât pe loc, iar pe Giergieliwicz, cuartir-maistrul nostru, şi pe vizitiul lui Ochocki, i-au bătut bine turcii. Pentru aceasta la conacul următor unul din cei care loviseră cu ciomagul a fost bătut la tălpi.

20 octombrie. După patru ceasuri de drum am sosit la conacul Măcăreşti[54]. Aici am găsit locuinţe foarte comode, mai ales solul care a stat la o curte întru totul după chipul polon, cum nu mai văzusem alta în cursul călătoriei, nici nu întâlnisem mai înainte. În curte umblau chiar păuni şi cocori, deşi curtea aceea era a unui om simplu. Toţi oamenii din acel sat sunt politicoşi şi binevoitori faţă de poloni.

21 octombrie. Ne-am odihnit tot acolo şi în acea zi. Turcul mai sus pomenit a primit lovituri la tălpi pentru violenţele sale.

22 octombrie. Am mers cale de cinci ceasuri şi am înnoptat la Ghermăneşti[55]. Acest sat e aşezat pe un deal înalt. Am stat foarte rău din cauză că erau colibele foarte mici şi depărtate unele de altele.

23 octombrie. Pornind de la acel conac ne-am coborât de pe deal şi am văzut la stânga, aproape de Prut, o movilă foarte mare asemenea unui deal[56]. Dar deoarece stătea singură în câmpie şi era rotundă, cred că era ridicată de mână de om. M-am depărtat călare împreună cu câţiva curteni mai curioşi şi, după un sfert de milă de drum, am sosit lângă acea movilă pe care am măsurat-o cu pasul. Are la bază şapte sute optzeci de paşi şi se ridică în sus în formă de culă, se poate deci aprecia înălţimea ei. La mijloc e săpată şi are găuri adânci. Unii spun că un anume vizir a stat acolo cu o

---

[53] *Bofsy*, sat şi com. în jud. Iaşi.
[54] *Makareszty*, sat, com. Prisăcani, jud. Iaşi.
[55] *Germaneszt*, sat, com. Drânceni, jud. Vaslui
[56] Movila Răbâiei.

www.dacoromanica.ro

oaste mare şi ca amintire a trufiei lui a poruncit să o ridice, ca fiecare să poată vedea din acea muncă ce mulţi oameni au fost acolo. Alţii spun că în acel loc a fost o bătălie cu mari pierderi de amândouă părţile şi că au fost
p. 209 îngropate aici trupurile celor căzuţi. După mulţi ani // turcii au aflat că din pricina leşurilor se făcuse acolo silitră, aşa că au săpat pământul şi din oasele morţilor au extras silitră. Ca de obicei, aici nu se poate afla adevărul asupra vreunei antichităţi, căci oamenii aceştia sunt simpli şi nu se gândesc să păstreze adevărul asupra lucrurilor vrednice de luare aminte.

Ne-am întors apoi la drumul nostru şi am mers cale de două ceasuri. Noaptea am rămas la Stănileşti. Era aici o mare lipsă de locuinţe căci anul trecut năvăliseră aici nişte tătari fără căpătâi, prădând, luând cu ei vitele şi arzând casele sau mai bine zis colibele, aşa că mulţi dintre ai noştri, precum şi toţi caii au rămas sub cerul liber. Către seară a început şi o ploaie mare, cea dintâi pe care o văzusem în Moldova. A ţinut foarte multă vreme şi a udat oamenii noştri toată noaptea spre marele lor neajuns.

24 octombrie. Am rămas tot acolo să ne uscăm, dar ne-am uscat numai la vânt, care era mai mult de iarnă : aspru şi rece. Foc nu am putut face, căci aici sunt foarte zgârciţi cu lemnele. Aşa că ne-a mers şi mai rău, şi oamenii au pornit pe jumătate îngheţaţi şi cu totul uzi.

25 octombrie. Am mers timp de opt ceasuri pe vreme foarte urâtă cu lapoviţă care s-a schimbat în zăpadă ce cădea neîncetat cu fulgi mari. Vântul ni-i arunca în ochi, aşa că vizitiii abia vedeau caii şi caii abia vedeau drumul. Târziu seara am sosit la conacul numit Fălciu [57] care fusese mai înainte un orăşel populat, dar precum am spus şi mai sus, l-au ruinat tătarii, care năvăliseră anul trecut în Moldova. Ei luaseră cu acest prilej în robie şaizeci de mii de oameni, bărbaţi şi femei, căci mai târziu se făcuse o socoteală amănunţită în fiecare sat. Când au trecut Prutul, au mânat oamenii luaţi în robie ca vitele şi foarte mulţi s-au înecat. Mai ales copiii mici au fost băgaţi în saci şi atârnaţi de cai, iar caii lăsaţi să treacă apa înot aşa că nenorociţii copii au fost unii băgaţi în apă, alţii s-au sufocat. La porunca sultanului ture au înapoiat pe bătrâni şi pe invalizi, dar tinerii atât bărbaţi, cât şi femei n-au fost înapoiaţi. Localnicii spun că turcii au luat bani pentru ei de la tătari. Acum Fălciul nu are decât vreo zece — douăzeci de case ; la capătul de răsărit al localităţii curge Prutul, pe apele căruia am văzut şapte corăbii mici, însă altfel construite decât ale noastre, căci partea de jos este cu colţul ca bacurile, numai la mijloc sunt bombate, iar la capete mai strâmte. Pe dinăuntru cu aceeaşi împărţire ca ⟨cele numite⟩ „szmaga"
p. 210 cu camere, cu uşi şi ferestre. Aceste corăbii // merg cu diferite mărfuri de pe Dunăre pe Prut în sus şi apoi din nou pe Dunăre. Aici am avut locuinţe puţine şi foarte proaste.

26 octombrie. Drumul de astăzi a fost numai de trei ceasuri şi ne-am oprit la Cârja [58], unde am avut numai câteva colibe ca locuinţă.

27 octombrie. Am mers timp de şapte ceasuri până la popasul numit Oancea [59], unde am avut locuinţe nu prea bune, căci tătarii prădaseră şi acest sat. Aici am rămas noaptea.

28 octombrie. Ne-am odihnit în acelaşi loc. Câţiva dintre noi am mers până la Prut, care curge aproape de sat, şi am privit la morile de pe acel râu. Morile sunt clădite pe punţi plutitoare [60] ca şi cele de pe râurile din Polonia.

---

[57] *Falszya*, sat şi com, jud. Vaslui.
[58] *Kierza* sat, com. Murgeni, jud. Vaslui.
[59] *Wancze*, sat şi com., jud. Galaţi.
[60] *Kszlallem.*

www.dacoromanica.ro

Singura deosebire e că acestea de aici nu au morari aşa de buni şi făina se face numai măcinată căci nu folosesc sită. Pe malul Prutului am văzut mulţime de oameni, bărbaţi şi femei tineri şi bătrâni călăuşi, ⟨cu⟩ care şi cu boi care păşteau. Aceşti oameni îşi făcuseră locuinţe cu trestii care cresc foarte dese la o depărtare de trei „sajene" [61] şi astfel se apărau de ciumă. Ei sunt dintr-un sat la o depărtare de un sfert de milă în faţa acestuia unde stăteam noi, dar mai mare. Cei care mai erau încă sănătoşi ieşiseră în sat, căci aproape toţi locuitorii din aproape două sute de colibe muriseră.

29 octombrie. După şapte ceasuri de drum am sosit în conacul numit Şiviţa [62].

30 octombrie. Am fost nevoiţi să rămânem şi să ne odihnim tot acolo, căci la Galaţi, unde urma să stăm în astă seară, trecea paşa de Azov cu trei tuiuri. De stăpânirea lui ţine şi paşalâcul Bagdodok (!) care se întinde până la porţile Constantinopolului. Acest paşă este acelaşi Mehmed aga care fusese mai înainte trimis ca sol de actualul sultan în Polonia, la rege şi Republică. Deoarece avea cu el mai bine de nouăsute de ieniceri, ar fi fost greu şi nepotrivit să ne amestecăm şi noi cu ceata lui la Galaţi. În acest sat câteva case fuseseră dărâmate din pricina ciumei. Aproape toate locuinţele noastre erau aşezate în jurul acelor case şi chiar aceea a solului însuşi nu era mai depărtată de ele decât cu douăzeci de paşi. Trei oameni care muriseră de ciumă fuseseră aruncaţi în păpuriş aproape de acolo şi rămânând neîngropaţi, trupurile lor fuseseră pe jumătate mâncate de corbi şi de ciori. Oamenii noştri şi noi înşine îi priveam cu o curiozitate nesocotită pentru care ⟨lucru⟩ am fost dojeniţi. Totuşi un vizitiu al carelor soliei, anume Iacek, şerbul, a căpătat această boală şi după scurt timp a şi murit, ceea ce ne-a speriat, după cum se va vedea. //

p. 211 31 octombrie. După un drum de patru ceasuri am sosit la Galaţi, oraş aşezat pe malul Dunării şi supus jurisdicţiei domnului Moldovei. Aici în apropiere se află un lac [63] lung de mai bine de o milă şi lat de o jumătate de milă, desigur format din apele Prutului care se varsă în Dunăre. Este un lac foarte vestit prin mulţimea peştilor de tot felul ce se află în el.

La Galaţi am stat într-o mănăstire [64] de greci schismatici aşa de încăpătoare că a încăput toată curtea acolo. Numai preoţii capelani, medicul şi comandantul cu garda au stat într-altă mănăstire. Poarta locuinţei solului şi poarta de afară au fost păzite de o gardă, ca nu cumva să iasă cineva în oraş, fie dintre cei de seamă, fie dintre servitori. Aceasta din cauza ciumei care bântuia atunci în oraş, căci în fiecare zi se îngropau câţiva morţi şi erau o mulţime de case ciumate. Eu, stegarul Borzyslawski, Ochocki, „towarzysz" al regimentului din Chelm şi vistierul aveam locuinţe afară din oraş la treizeci de paşi de aceste case, spre marea noastră spaimă. Azi ne-au adus în ⟨nişte⟩ care două ştiuci vii pentru a fi vândute solului. Cântăreau 190 de „olii" şi am dat pe ele lei ...*

1 noiembrie. Cea mai mare parte a curţii soliei s-a împărtăşit cu prilejul sărbătoarei Tuturor Sfinţilor.

2 noiembrie. Cei dintre noi care nu se grijiseră ieri, au luat ⟨azi⟩ Sf. taine.

3, 4 şi 5 noiembrie. Ne-am odihnit tot acolo, neputând trece Dunărea din pricina vânturilor nemaipomenite care tulburau apele fluviului,

[61] *Saznie.*

[62] *Sryica*, sat, com. Tulucești, jud. Galați.

[63] Lacul Brateş.

[64] E vorba de mănăstirea Maica Precista (din 1647), şi apoi de mănăstirea Mavrodolu (din 1669).

* Lacună în text.

www.dacoromanica.ro

ridicând valuri şi făcând trecerea cu neputinţă. Aici ⟨oamenii⟩ numesc aceasta „furtună".

6 noiembrie. Din cauza aceleiaşi „furtune" am rămas iar pe loc şi ne-am dus să vedem corăbiile pe Dunăre. Sunt construite în formă de „szmaga", turcii le numesc „ghimii". La cârmă sunt foarte strâmte şi înalte. Sunt adânci de 25 de coţi şi bine rânduite în interior. Unele au un singur catarg, altele trei. Transportă grâu din oraşele de pe malul Dunării, Galaţi, Brăila la Constantinopol ;⟨de acolo⟩ aduc felurite mărfuri turceşti, mai ales „băcănie" sau coloniale care sunt descărcate în aceste oraşe. În faţa mea se încărca grâu într-o ghimie, dar era pe jumătate plin cu neghină. O astfel de corabie este foarte încăpătoare. Turcii umblă cu aceiaşi pantaloni ⟨largi⟩ ca ai marinarilor englezi şi olandezi, ce se văd la Danzig, cu aceleaşi culori şi croiţi la fel. Am citit în tratatul de la Passarowitz că este îngăduit negustorilor maghiari să aducă pe corăbiile lor mărfuri din Ungaria pe Dunăre,
p. 212 dar aceste corăbii maghiare n-au voie să iasă de pe Dunăre // în Marea Neagră spre Constantinopol. Ei sunt nevoiţi să închirieze ghimii turceşti, încărcând pe ele mărfuri, pot să le ducă la Constantinopol, precum şi fac.

7 noiembrie. Azi am trecut Dunărea cu un bac foarte mare pe care au încăput trei care şi treizeci şi şapte de cai. Dunărea este aici mai largă ca Vistula la Thorn şi cu mult mai adâncă, căci de n-ar fi un prag întins la vărsarea ei în Marea Neagră, cele mai mari corăbii ar putea pătrunde pe ea. Pragul acesta s-a format în chipul următor : marea când e agitată aruncă valuri înspre apele Dunării care se varsă în ea. Dar pe de altă parte tot aici fluviul împinge cu putere apele sale în mare, aşa încât marea aruncă nisipul său şi Dunărea nu numai că nu-l primeşte, dar împinge şi ea alt nisip. Din acest nisip se formează sub apă un zăgaz înalt ce împiedică trecerea corăbiilor mari care adesea se strică sau se împotmolesc. Solul cu fruntaşii soliei au trecut pe o barcă mare, străbătând râul în zece minute, căci barca era condusă de optsprezece vâslaşi. Între timp trâmbiţele sunau fără încetare marşuri şi dansuri. Îndată după aceea au trecut pe bac bucătăria, bufetul, garderoba, caii. Dar trecerea celorlalte care şi a oamenilor a ţinut până după ceasurile patru dimineaţa.

După şase ceasuri de mers de la locul trecerii, am sosit la ora nouă seara la Măcin. Acum voi descrie întâmplarea amintită a lui Stangret, care ne-a înfăţişat o scenă tristă nu atât ca să ne înspăimânte, dar care a stârnit o teamă neobişnuită în sufletele noastre. [Urmează descrierea morţii lui Stangret care căpătase ciuma în Moldova. A fost îngropat la Măcin]. Solul a trimis bani ca răposatul să fie îngropat de moldoveni. Aceştia erau atât de îndrăzneţi încât au cutezat să dezbrace trupul până la cămaşă luându-i uniforma cea nouă, rufele şi încălţămintea şi numai după aceea l-au îngropat ...

8 noiembrie. Am mers şase ceasuri şi am rămas noaptea la Peceneaga[65].

9 noiembrie. După şase ceasuri de drum am stat noaptea în conacul numit Sarai [66].

10 noiembrie. După cinci ceasuri de drum am stat noaptea în conacul numit Straja [67]. Astfel fără odihnă ne îndepărtam cu teamă, cât mai repede de locul morţii lui Stangret.

Cred interesant şi folositor să descriu aceste locuri. De o parte era Dunărea. La o milă şi jumătate de locul pe unde am trecut, la stânga, spre

[65] *Peczennika*, sat şi com., jud Tulcea.
[66] *Saray*, sat şi com., jud. Constanţa.
[67] *Straza*. Neidentificat.

www.dacoromanica.ro

miazănoapte, ni s-au arătat niște stânci înalte, când mai late, când mai
p. 213 strâmte, despărțite prin prăpăstii și peșteri. Pe alocuri sunt foarte // ascuțite, în alte locuri au vârfurile tocite, toate foarte abrupte, din piatră arsă și tare. Aceste dealuri se numesc *Șapte dealuri* și se văd încă de la șase mile înainte de Galați și se spune că de pe culmea lor se vede Marea Neagră care se află la o depărtare de două mile. Stâncile acestea sunt spre folosul marinarilor, căci văzându-le de departe de pe mare, se bucură că s-au apropiat de port. La o milă de Măcin terenul se transformă aproape în câmpie, dar la o jumătate de milă mai departe se ridică din nou și dealurile urmează fără întrerupere până la conacul următor. Au însă înălțimi foarte neregulate și sunt roase. La stânga au stânci și la dreapta Dunărea, largă și plăcută la vedere până ce, în acest sat, am pătruns în câmpie. Neplăcerea pe care ne-o produceau dealurile, ce se ridicau de o parte, era răscumpărată prin priveliștea corăbiilor, ghimii turcești, plutind cu pânze pe Dunăre în zilele acestea liniștite. Stâncile acestea erau albe pe înălțimi și deoarece soarele ardea de mai multe zile și stâncile erau spre miazăzi, noi nu puteam crede că sunt acoperite cu zăpadă. Cei mai mulți susțineau că e vorba de dealuri de gips. Deci eu, împreună cu stegarul Borzyslawski, după ce am salutat pe sol în careta lui, am poruncit să ni se dea cai și, singuri noi doi, am mers un sfert de milă trecând și printr-un sat turcesc bine populat. Când am sosit sub dealuri ne-am urcat pe ele cu piciorul și tot ridicându-ne mai sus, am dat cu mirare de zăpadă mare. Mai mult; zăpada care fusese topită de soare înghețase, așa că am luat în traiste zăpada înghețată și am dus-o solului care a privit-o cu mirare și a poruncit altora să-i mai aducă. Aceste zăpezi de pe dealurile pomenite mai sus se fac tot mai mari și nu dispar în tot cursul anului. Începând de la Măcin am văzut foarte mulți bivoli și măgari.

11. noiembrie. Ne-am odihnit tot acolo. În spre sud-est se ridică la marginea satului o stâncă foarte înaltă și dreaptă. Era însă acoperită de la natură cu pământ și pe ea crescuse iarbă. Abia câțiva dintre ai noștri împinși de curiozitate, au izbutit să se urce pe ea cu multă trudă și primejdie. Totuși s-a găsit un turc care s-a urcat călare pe acea stâncă sub ochii noștri, dar n-a putut să se mai coboare tot astfel, căci risca să se omoare sau să rămână schilod. Așadar s-a coborât pe jos, ducând calul de-a dreptul și fără șovăire. Toți au recunoscut că atât stăpânul, cât și calul făcuseră un lucru cu totul minunat.

12 noiembrie. Lăsând Dunărea la dreapta, ne-am îndepărtat spre stânga, străbătând dealurile mai sus pomenite, care au vrut să se arate binevoitoare, înfățișându-ne o adâncitură între ele. Astfel că fără multă
p. 214 greutate // am trecut pe un drum bun și mergând timp de nouă ceasuri, am rămas noaptea la Carasu [68], odinioară un oraș bun, astăzi abia un sat mare care păstrează numai numele de oraș.

Deși această țară de la Dunăre până la Bazargic se numește Dobrogea, totuși este obiceiul ca o călăuză a domnului Moldovei să conducă pe solii poloni până la Carasu. Însă călăuza noastră Leonardi trebuia să se întoarcă la Iași din pricina unor treburi domnești ce nu se puteau amâna și anume să meargă la Varșovia. Fusese acolo de mai multe ori și are cunoștințe la Curtea noastră și relații de prietenie cu nobilii. Deci a plătit mai întâi tainul pentru toate conacurile de odihnă de la Galați până aici lui Plaszkowski, mareșalul soliei, și s-a întors la Iași încă de la Galați, luându-și rămas bun de la sol și primind de la aceasta un ac ⟨împodobit⟩ cu briliante.

/Întoarcerea lipsește/.

[68] *Karasu*, azi Medgidia, jud. Constanța.

www.dacoromanica.ro

Secretarul solului C. LAFONT

(? —p. august 1760)

Despre C. Lafont se ştie destul de puţin, şi anume doar că în 1759 el era secretarul contelui Iosif Podoski pentru corespondenţa străină. Ca atare i-a fost atribuită darea de seamă franceză a soliei care descrie atât drumul spre Constantinopol în oct. 1759, cât şi calea de întoarcere în august 1760. Spre deosebire de jurnalul lui Golarlowski, acela atribuit lui Lafont stăruie aproape exclusiv asupra ceremonialului primirii, enumerând în treacăt localităţile străbătute şi încă în mod necomplet. Este drept că menţionează cazurile de ciumă aflate în Moldova, dar fără relieful lui Golarlowski. În schimb acordă o atenţie deosebită tratativelor purtate în taină la Hotin între solul Podoski şi reprezentantul domnului, Leonardi, care, conform instrucţiunilor sale, organizase astfel drumul soliei încât ocolea capitala.

În cele din urmă, în ciuda celor hotărâte de domn, solul l-a determinat pe mehmendarul turc, ce trebuia să însoţească solia până la Poartă, să treacă totuşi prin Iaşi. Încercarea domnului de a se scuti de cheltuielile şi riscurile unei primiri, ce putea oricând fi socotită prea călduroasă sau prea rece de către rivalii gata a-l învinovăţi, nu a putut opri pe solul polon de a-şi pretinde ca un drept ceremonialul de care avuseseră parte înaintea lui solii poloni în situaţii similare. Cum ar fi putut el înfăţişa dietei la înapoiere un jurnal din care ar fi lipsit temenelele de rigoare? În cazul analog cu prilejul trecerii lui Sir James Porter, acesta a ţinut totuşi să treacă prin Iaşi, dar a căutat să-şi accentueze oarecum absenţa de la orice contact cu domnul.

La înapoierea soliei, ea a fost doar găzduită în curţile domneşti de la Frumoasa, fără a i se face o primire de către domn la Iaşi. Totuşi a avut loc acolo ceremonia obişnuită de plecare. Pentru alte amănunte, vezi *Introducerea* noastră la volum. Dar Lafont se înapoia bolnav, poate de friguri, ca Boscovich peste doi ani. Secretarul Laroche îi plângea de milă cu gândul la sosirea lui iminentă la Galaţi. Cum drumul său s-a despărţit de al solului la un moment dat, el trecând Dunărea pe la Galaţi, probabil o dată cu bagajele soliei, în timp ce contele Podoski era silit de firmanul Porţii să facă trecerea la Ismail, pe la Tulcea, reîntâlnirea lor a avut loc după aceea, contele, nemaiţinând seama de firman, potrivit căruia trebuia să se îndrepte spre Bender şi de acolo la Mohilău, a găsit cu cale să meargă la Fălciu şi de acolo la Huşi, de unde începe propriu-zis firul jurnalului de înapoiere, după o înşirare rapidă a numelor localităţilor străbătute în stânga Prutului.

Însemnările următoare privesc exclusiv situaţia creată solului de dispoziţiile Porţii şi ale domnului privind itinerariul de înapoiere. Alegerea locului de popas la Frumoasa este arătată ca fiind hotărâtă de sol, şi nu de domn. Cu prilejul discuţiilor purtate la Iaşi indirect cu domnul, este menţionat *secretarul soliei*, fără ca să putem şti dacă este vorba de Golarlowski, ca la venire, sau de altcineva.

Textul francez al relaţiei lui Lafont a fost publicat de N. Iorga sub titlul: *Călători, ambasadori şi misionari în ţările noastre*, în „Buletinul Societăţii geografice", Bucureşti, 1898, p. 43—52 şi a fost rezumat de el şi în *Istoria românilor prin călători*.

www.dacoromanica.ro

Dare de seamă a soliei ⟨contelui Iosif Podoski⟩[1]

/Hotin/ ... La 1 octombrie domnul Leonardi[2] a fost primit de sol[3]; p. 43
și i-a comunicat scrisoarea care cuprindea pe scurt următoarele : De vreme ce înălțimea sa solul voia cu tot dinadinsul să treacă prin Iași, domnul Moldovei[4] nu se împotrivea, ci dimpotrivă el se va strădui să-l primească// p. 4
într-un chip vrednic de funcția pe care o îndeplinea solul ; totuși îl ruga foarte mult să se înțeleagă cu domnul Leonardi asupra mijloacelor de realizare a acestui plan. Solul s-a înțeles așadar cu acesta ca să nu-și arate intenția față de capugi-bașî [5], călăuza sa, decât după ce vor fi pătruns înlăuntrul țării ; totuși el (= solul) nu va renunța la această dorință, astfel încât călăuza turcă va fi silită să consimtă, iar domnul Moldovei va părea că nu știe nimic de acest lucru.

Deoarece tălmaciul [6] convinsese pe călăuza turcă să ducă pe înălțimea sa prin Iași și Galați, aceasta nu mai constituia o taină ; astfel solul a primit în mod deschis pe primul secretar al domnului Moldovei, însărcinat cu o scrisoare[7] a stăpânului său, care poftea pe înălțimea sa să vină, cât mai repede cu putință, la Iași [8].

/Tabăra, 12 oct./. Spre seară sosi hatmanul[9] ..., cu o ceată de peste două sute de oameni. Tot acest alai a intrat în satul Tabăra [10] în sunetul trâmbițelor și al țimbalelor. Hatmanul era într-o trăsură cu postelnicul[11] domnului și cu primul secretar [12]. Deși această vizită sosea foarte târziu, hatmanul a fost totuși introdus la înălțimea sa, căruia i-a adresat în grecește o urare tradusă apoi de tălmaci în limba franceză, la care înălțimea sa a răspuns cu bunăvoință și a poruncit să i se ofere cafea // și dulcețuri. Apoi p. 45
(hatmanul) s-a retras și s-a întors la Iași, cu aceeași suită și la lumina faclelor [13].

La 13 octombrie (solul) a plecat dis-de-dimineață pentru cele două ceasuri de drum care îi mai rămâneau până la Iași. La o jumătate de oră de acest oraș se aflau așezate în ordine trupele moldovenești însărcinate să

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul francez publicat de N. Iorga în lucrarea : *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre*, extras din ,,Buletinul Societății geografice", București, 1898, pp. 43—52.

[2] *Leonardy*. Prim secretar al domnului Moldovei. În 1752 levantinul Ioan Leonardi fusese însărcinat de Constantin Racoviță cu o misiune secretă în Polonia (*Hurmuzaki, Documente*, Supl. I_1, p. 624—625, nr. DCCCCIII), iar în 1753 se ocupa la Zwaniec de afacerile lui Matei Ghica (*ibid.*, p. 647, doc. DCCCXXIV, Fragmente V, p. 123). A ajuns apoi agentul politic al lui Ioan Teodor Callilmachi.

[3] Contele Iosif Podoski, trimis în toamna anului 1759 în misiune la Constantinopol întrevederea lui cu Leonardi a avut loc la Hotin.

[4] Ioan Teodor Callimachi (1758—1761).

[5] *Capidji-Bachi*. Era Kuciuk Saim-Aga ce fusese trimis de Poartă la hotarele Poloniei să primească pe sol. Vezi N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902, p. 417, doc. III (5 februaric 1759).

[6] Tălmaciul polon al soliei era Francesco Crescente Giuliani. Cf. relația lui Adam Golarlowski.

[7] Scrisoarca nu s-a păstrat.

[8] Solia a părăsit Hotinul la 4 oct.

[9] Vasile Roset, mare hatman.

[10] *Tabor*.

[11] *Postelnik* = Alexandru Ipsilanti.

[12] Pierre La Roche. Cf. relația lui Golarlowski, n. 35.

[13] Vezi Condica de cercmonii a lui Iordache Suțu, în *Letopisețe*, III, p. 328—9.

www.dacoromanica.ro

conducă pe înălţimea sa în oraş. Secretarul domnului l-a salutat în limba franceză din partea stăpânului său şi i-a oferit un cal cu tot ⟨tacâmul⟩[14] şi o caretă cu şase cai, lăsând pe înălţimea sa să aleagă ... Au fost aduşi, în acelaşi timp, doisprezece cai pentru cei mai de seamă din suita sa[15] şi apoi s-a mers în ordinea următoare :

1. Căpitanul dărăbanilor cu 100 de ruşi.
2. Baş-ciauşul în fruntea a 100 de seimeni.
3. Baş-buluk-başî în fruntea a 100 de ulani.
4. Căpitanul vânătorilor urmat de 100 de oameni.
5. Căpitanul artileriei însoţit de 100 de tunari.
6. Aga[16], adică guvernatorul oraşului Iaşi, era urmat de 100 de arnăuţi din garda domnului, ţinând în mână steguleţe mici şi mergând în sunetul trâmbiţelor şi al ţimbalelor.
7. Doi căpitani în fruntea a 200 oameni din paza oraşului.
8. Marele căpitan al poliţiei[17], cu toţi slujbaşii de sub ordinele sale.
9. Postelnicul cu secretarul domnului şi cu toată boierimea ţării.
10. Careta domnului în care se afla solul şi alături de el secretarul soliei. Această caretă era înconjurată de doisprezece cihodari ai măriei
p. 46 sale şi de şase „peici" şi şase „haiduci" ai înălţimii sale. Pe stânga // mergea călăuza Porţii, urmată de toţi turcii, iar la dreapta erau toţi polonii din suita înălţimii sale.
11. Garda domnului sol.
12. Muzica oraşului în întregime.
13. Două carete ale înălţimii sale.
14. Toate trăsurile şi carele, care încheiau convoiul. La intrarea în oraş, solul a mai găsit încă mai multe companii de miliţie pedestră care l-au însoţit până la palatul său[18]. O lume nesfârşită umplea străzile şi făcea ca înaintarea să fie tot atât de înceată pe cât de anevoioasă ; în sfârşit am ajuns la palatul hotărât ⟨pentru găzduirea⟩ înălţimii sale şi toţi s-au restras pentru a-l lăsa să se odihnească.

La 14 octombrie înălţimea sa s-a dus să asculte liturghia la călugării franciscani ; la întoarcerea sa la palat, a găsit fructe frumoase şi dulceţuri de toate soiurile pe care i le trimisese domnul în dar. A primit de asemenea mai multe vizite din partea boierimii ţării.

La 15 ⟨octombrie⟩ s-au hotărât ceremoniile vizitei pe care înălţimea sa urma să o facă domnului şi ziua a trecut cu expedierea corespondenţei.

La 16 octombrie solul a fost pe la 10 ceasuri de dimineaţă în audienţă la domn. La această ceremonie s-a pus cea mai deosebită grijă să se observe întocmai toate formalităţile urmate cu prilejul soliei marelui şambelan al Lituaniei[19] ; astfel, la ceasurile nouă dimineaţa au sosit maistrul de ceremonii şi secretarul[20], însoţiţi de mai mulţi nobili sau boieri călări care au pof-

---

[14] *Un cheval entier.*

[15] *Les plus distingués de la Cour* ; cf. relaţia lui Mniszech din ianuarie 1756, unde într-o situaţie similară se aduc de asemenea 12 cai de călărit pentru *suita sa;* cf. şi mai departe folosirea acestui termen de *curte* în loc de suită (p. 47 a textului francez publicat de N. Iorga).

[16] Iancu, vel agă.

[17] *Le grand capitaine de police.*

[18] La casa boierească a lui Ioan Cantacuzino-Deleanu, mare vistier.

[19] Contele Mniszech ; cf. mai sus relaţia sa.

[20] La Roche.

www.dacoromanica.ro

tit[21] pe înălţimea sa la audienţă şi i-au adus un cal frumos, precum şi 22[22] de cai pentru suita sa. Alaiul a intrat deci în ordinea următoare ://

1. Maestrul de ceremonii cu boierii [23] călare. p. 47
2. Toate slugile înălţimii sale călări.
3. Comisul înălţimii sale urmat de şapte cai duşi de căpăstru.
4. Întreaga suită a domnului sol.
5. Tălmaciul republicii (polone) şi călăuza domnului Leonardi.
6. Solul călare pe un cal frumos turcesc cu gura în spume, pe care o ştergea în tot timpul mersului un arab însărcinat anume cu aceasta. Alături de înălţimea sa mergea secretarul soliei. Ei erau înconjuraţi de şase peici şi de tot atâţia haiduci ai domnului sol, precum şi de douăzeci de cihodari ai domnului. Solul a găsit în curtea castelului [24] mai multe companii de trupe moldovene, sub arme. Postelnicul domnului cu toiagul de argint în mână, l-a primit în josul scării şi a mers înaintea sa până la uşa primei săli unde se afla domnul în veşminte de ceremonie şi înconjurat de întreaga sa curte; acesta a înaintat spre sol şi, salutându-l în termenii cei mai îndatoritori, l-a condus spre colţul sălii unde erau aşezate două jilţuri; solul s-a aşezat pe cel din dreapta; şase copii de casă i-au servit cafea şi dulceţuri; alţii i-au parfumat veşmintele stropindu-le cu fel de fel de esenţe bine mirositoare; în acest timp, întreaga sa suită era servită cu cafea şi dulceţuri într-o sală vecină; tinerii principi[25], fiii măriei sale, au venit apoi să salute pe domnul sol, care după o convorbire de trei sferturi de ceas, şi-a luat rămas bun de la domn şi s-a întors la palatul său. Principele actual al Moldovei este tot atât de respectabil prin// vârsta sa înaintată, cât şi prin frumoasele p. 48 sale însuşiri; slujba de prim dragoman al Porţii pe care a îndeplinit-o timp de aproape douăzecişitrei de ani [26] i-a îngăduit să cunoască toate interesele puterilor ⟨străine⟩ şi să fie socotit mare om politic; vorbeşte foarte bine italiana şi latina; toate cuvintele sale porneau din interesul pe care îl poartă gloriei naţiunii polone şi a adăugat că aceasta nu ar putea niciodată face prea mult pentru păstrarea unei neutralităţi care îi îngăduie să se bucure de binefacerile păcii în timp ce partea cea mai mare din Europa este pradă calamităţilor nedespărţite de război [27].

La 17 octombrie domnul a întors vizita înălţimii sale în ordinea următoare :

1. Miliţia oraşului cu steagurile sale.
2. Comisul [28] domnului urmat de şapte cai duşi de căpăstru.
3. Toţi boierii şi dregătorii curţii măriei sale călări.
4. Marele postelnic al domnului, călare, ţinând în mână toiagul de argint care arăta autoritatea sa.
5. Domnul Moldovei urmat de cei doi principi, fiii săi, şi înconjurat de un mare număr de satârași [29] şi cihodari.

---

[21] *Montèrent* (greşeală evidentă în loc de : *Invitèrent*, cf. relaţia similară a primirii contelui Mniszech ... „*pour inviter Monseigneur l'Envoyé* ...".

[22] Desigur greşit în loc de 12 (cf. relaţia lui Mniszech).

[23] *le boyard* (greşit = les boyards), cf. relaţia lui Mniszech.

[24] = Curtea domnească; se afla în spatele actualului palat al culturii din Iaşi.

[25] Grigore şi Alexandru Callimachi viitori domni (n. ed.)

[26] Cf. cifra dată de tovarăşul de solie al lui Lafont, Adam Golarlowski : 28 de ani. Deosebirea de cifre se datorează desigur unei transcrieri greşite în care 3 a putut fi confundat cu 8. De fapt durata reală fusese doar de 17 ani, dar au fost probabil adăugaţi la socoteală şi anii de funcţionare ca tălmaci al marilor dragomani; cf. relaţia lui Golarlowski, n. 41.

[27] Aluzie la războiul de 7 ani (1756—1763).

[28] L'escuyer = Enache, gincrele lui Guliano, marc comis.

[29] *chatirs*.

www.dacoromanica.ro

6. Trei sute de oameni din garda Măriei Sale care încheiau acest lung alai, în tot timpul căruia s-au tras toate clopotele oraşului.

Tălmaciul republicii polone şi mareşalul solului au primit pe domn când a descălecat şi l-au petrecut la uşa primei săli, unde înălţimea sa i-a urat bun sosit şi i-a întors îndeobşte toate onorurile pe care le primise în ajun. Domnul, după ce a zăbovit vreo jumătate de ceas, şi-a luat rămas bun
p. 49 de la înălţimea sa şi s-a dus să facă // vizită Kapugi-başî-ului [30], mehmendarul din partea Porţii.

La 18 octombrie, domnul sol care socotea să plece în ziua aceea, a fost nevoit să se oprească până a doua zi, reparaţiile trăsurii nefiind încă terminate. Înălţimea sa a trimis în dar domnului Moldovei un ceasornic de aur cizelat peste tot, ce bate orele, împreună cu lanţul său şi o tabacheră ferecată în aur; hatmanului trupelor moldovene un cal; primului sfetnic [31] al domnului o tabacheră de porţelan; marelui postelnic un ceas de argint; marelui comis o tabacheră; secretarului[32], care fusese trimis la el cu o scrisoare a domnului, un ceas de argint; pentru personalul casei Măriei Sale, 30 de ducaţi.

La 19 ⟨octombrie⟩ domnul a trimis înălţimii sale un cal cu tot tacâmul după portul turcesc; secretarului soliei, un ceas de aur; secretarului pentru corespondenţă străină [33], un ceas de aur; tălmaciului [34] republicii ⟨polone⟩, o blană de ermelină şi 20 de coţi de stofă scumpă pentru o faţă de şubă, mareşalului înălţimii sale un ceas de aur; nobilului pe care înălţimea sa îl trimisese la Iaşi cu răspunsul la scrisoarea domnului, un ceas de aur; comisului înălţimii sale un ceas de argint; subcomisului, subaltern al acestuia, un rând întreg de haine, subofiţerului un ceas de argint şi 100 de piaştri; Kapudji-başî-ului, mehmendarul înălţimii sale, o blană de samur şi 1 000 de piaştri; secretarului său un ceas de argint şi 100 de piaştri; mareşalului său şi vistierului său, acelaşi lucru; fiecăreia din celelalte şaptesprezece persoane care îl însoţesc pe acel mehmendar, câte un rând de haine şi 25 de piaştri. Înălţimea sa a prânzit tot la Iaşi şi a părăsit acest oraş pe la ceasurile trei fiind însoţit timp de o jumătate de ceas de acelaşi
p. 50 alai pe care l-am // arătat la intrarea sa în oraş; am ajuns la Bozia [35] la trei ceasuri de Iaşi ...

[Staţiile următoare ale călătoriei până la Isaccea sunt: Trestiana[36], Ghermăneşti, „Toroneşti"[37], Fălciu[37bis], Cârja, „Contantin" [38], Şiviţa[39], unde — la sosire — află trei cazuri de ciumă; se face pază; se arde praf de puşcă; la 30, repaos].

Nişte grăjdari care ieşiseră să se plimbe puţin pe câmp, au găsit trei cadavre de ciumaţi, zăcând printre trestii.

---

[30] Care trăsese desigur la beilic.

[31] Au premier ministre, adică marelui logofăt, Ioan Bogdan.

[32] = Leonardi.

[33] Lafont (?).

[34] = Giuliani.

[35] Bossi, sat pe malul drept al Prutului.

[36] *Trestiana*, sat desfiinţat, înglobat în satul Poiana, com. Schitu Duca, jud. Iaşi.

[37] Probabil Torontai, apoi Torontoeşti, lângă Stănileşti (jud. Vaslui) care apare în itinerariul lui Golarlowski pentru acea zi.

[37bis] Sat şi com. în jud. Vaslui.

[38] Neidentificat. La Golarlowski pentru ziua respectivă e indicată localitatea *Wancze* = Oancea (jud. Galaţi).

[39] *Scycza* (jud. Galaţi).

www.dacoromanica.ro

/La 31 octombrie Podoski pleacă spre Galaţi/.

... Am mers pe lângă un sat ai cărui nenorociţi locuitori au pierit cu toţii de ciumă, această molimă, care a răpit Galaţilor în cursul acestui an mai bine de o mie două sute de suflete, a hotărât pe înălţimea sa să-l scutească pe comandantul acestei localităţi de a-i ieşi în întâmpinare cu garnizoana, de teamă ca această dovadă de cinste să nu dea naştere la urmări fatale ; aceasta cu atât mai mult cu cât nu sunt decât opt zile până acum de când nu a mai murit nimeni de ciumă în acest oraş. Înălţimea sa domnul sol a fost găzduit în mănăstirea Sf. Marii, unde fusese pusă o gardă de zece ieniceri. Şi a poruncit ca nimeni să nu fie lăsat să iasă fără încuviinţarea sa.

[40] La 1 noiembrie, oprire în loc din cauză de sărbătoare [41], la 2, pregătiri de plecare ; la 3, oprit de vânt ; la 4, carele cu boi trec cu greu râul ; un vizitiu din suită este atins de ciumă ; cinci cazuri mortale la Galaţi ; la 5, zăbavă : două cazuri de ciumă în oraş ; la 6, vizita sanitară.

Urmare

... Înălţimea sa şi-a trimis corespondenţa şi s-a pregătit să-şi urmeze drumul ; a dăruit domnului Leonardi un bumb de guler, de pietre scumpe şi l-a însărcinat, în acelaşi timp, să dea din partea sa un inel de // briliante principelui Cantacuzino, stăpânul palatului unde fusese găzduit la Iaşi, un ceas de aur secretarului [42] domnului Moldovei şi o puşcă frumoasă damaschinată cu aur hatmanului. p. 51

/[43] La 7 noiembrie trec mai întâi bagajele solului, apoi în zece minute, el însuşi, pe o luntre cu şaisprezece vâslaşi. La întoarcere sunt alte staţii : Ismail, „Sponos" [44], Sultan-Câzlaşi [45], Zărneşti [46], Fălciu, Huşi/.

(Întoarcerea)

[18 august 1760 Huşi], oraş destul de frumos, unde am găsit pe mehmendarul (trimis) din partea domnului Moldovei care nu a vrut nicidecum să facă vizită înălţimii sale, aşa cum era dator ... [Măcăreşti]. Cu domnul de la Roche [47], secretarul domnului, care aducea o scrisoare din partea stăpânului său, prin care acesta arunca toată lipsa de grijă în cele întâmplate [48] pe seama încredinţării sale absolute că înălţimea sa va străbate ţara tătărască până la Bender [49] şi va intra în Polonia pe la Mohilău. Domnul sol a declarat secretarului că se va înapoia prin Iaşi, că de altfel era

---

[40] Notă rezumativă a editorului reprodusă aici întocmai.

[41] Sărbătoarea catolică a „Tuturor Sfinţilor", când se face pomenirea morţilor.

[42] La Roche.

[43] Notă rezumativă a editorului.

[44] Cf. localitatea, azi dispărută, *Isfanos* pomenită de relaţia lui Jamjouglou.

[45] Cf. *ibidem*. Sultan Câşla (aceasta este numirea corectă).

[46] Zărneşti, sat pe stânga Prutului.

[47] A rămas apoi şi în slujba lui Grigore Callimachi. Vezi N. Iorga, *Străini oaspeţi ai principatelor*, în „Literatură şi artă română", 1900.

[48] Podoski nu mai găsise aceeaşi grijă la pregătirea conacelor ca în prima sa călătorie în Moldova.

[49] Ioan Teodor Callimachi, dornic de a scăpa de cheltuiala primirii acestui oaspete trufaş, căpătase de la Poartă înştiinţare către sol ca să apuce drumul Bugeacului. Vezi N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, p. 15—16, doc. nr. III.

www.dacoromanica.ro

însărcinat să înmâneze domnului o scrisoare din partea vizirului [50] şi că, în sfârşit dobândise de la Poartă (unele) firmane a căror îndeplinire privea Moldova [51] şi pe care trebuia neapărat să le arate domnului. Secretarul a răspuns că va pleca mai întâi pentru a împărtăşi stăpânului său răspunsul domnului sol, pe care îl ruga, de altfel, să se oprească la Măcăreşti, până ce se va înapoia el. Primind făgăduiala lui a plecat după cină la ceasurile zece seara ...

/Bozia/. La 24 ⟨august⟩ Domnul Moldovei a făcut cunoscut înălţimii sale că deoarece firmanul său de călătorie nu pomenea de Iaşi, el nu va
p. 52 putea să-i facă cinstirea pe care i-o // făcuse la prima sa trecere prin acest oraş. Această declaraţie l-a îndemnat pe domnul sol să nu intre în oraş, ci să rămână într-un palat [52] al domnului aşezat afară din oraş. Chiar nici nu a plecat din Bosia decât la ceasurile opt seara şi a ajuns la acel palat la miezul nopţii.

La 25 ⟨august⟩ domnul a trimis urări de bun sosit înălţimii sale şi i-a trimis în dar fructe şi dulceţuri, dar ⟨solul⟩ i le-a trimis înapoi, mai întâi, răspunzându-i că de vreme ce Măria Sa nu-i dăduse onorurile ce i se cuveneau nu putea primi darurile. Secretarul soliei s-a dus înapoi la domn pentru a începe discuţia care trebuia încheiată între Polonia şi Moldova, dar conferinţa nu a fost rodnică [53].

La 26 ⟨august⟩ secretarul soliei a dus tratative în acea zi cu tot atât de puţin succes ca în ajun.

La 27 ⟨august⟩ solul, văzând că domnul Moldovei invoca numai motive lipsite de temei pentru a ocoli cuprinsul firmanului, s-a hotărât să părăsească Iaşii, urmând să se plângă în scris Porţii, dar domnul nu l-a lăsat să plece fără a-i da toate onorurile datorate misiunii sale. Astfel, am trecut prin Iaşi în sunetul artileriei şi al muzicii şi petrecuţi de hatman, de toţi boierii domnului şi de trupele ţării; tot acest alai ne-a părăsit la o leghe de Iaşi.

A străbătut apoi următoarele staţii: Cârniceni, Tabăra, Vasiliuţi, Corpaci, Lipcani, Hotin, unde a ajuns la 1 septembrie[54].

---

[50] Mehmed Reşid paşa, mare vizir (1757—1763).

[51] Era vorba de un firman către domnul Moldovei pentru a da din nou privilegii negustorilor armeni din Polonia ce veneau pentru a cumpăra şi ţine iarna vite în Moldova.

[52] Sunt curţile domneşti de la Frumoasa ale Ghiculeştilor.

[53] Domnul nu a vrut să admită cererile polonilor şi firmanul negustorilor armeni a fost redactat abia în noiembrie. Cf. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 417.

[54] Nota editorului. Localităţile însemnate se află şi la Golarlowski (în ordine inversă, de la Hotin la Iaşi).

www.dacoromanica.ro

BLASIUS KLEINER

(sec. XVIII)

Misionarul franciscan Blasius Kleiner, din dioceza catolică a Bulgariei, a deţinut funcţia de „Minister Provincialium" între anii 1764—1767 şi 1773—1776. Un document latin inedit autograf al lui Kleiner atestă prezenţa lui în Transilvania la 1759, anul în care el se ocupa de situaţia financiară a comunităţii catolice din parohia Vinţului de Jos (Arh. St. Alba Iulia, *Comunitatea bulgară de la Vinţul de Jos*, 1700—1854, V45/1759 M1—F. 46). Nu mai posedăm alte date biografice asupra sa. Kleiner este autorul unui memoriu redactat în lb. latină la 1761 asupra istoriei Bulgariei, Ţării Româneşti şi Transilvaniei de sud, pe care le-a parcurs în calitatea lui de „visitator". Este păstrat într-o copie contemporană alcătuită la 1764 de predicatorul Andreas Wippfler de la Vinţul de Jos. Manuscrisul intitulat *Archivium Tripartitum Inclytae Provinciae Bulgariae per* R. Patrem Blasium Kleiner, Ex-Diffinitorem, et. S.S. *tae* Theologiae Lectorem in Conventu Al-Vinczіensi ad S.S. Apostolos Petrum et Paulum, Anno a partu Virgineo 1761—o, descriptum vero a R. P. Andrea Wipffler Ejusdem Ordinis et Proi vinciae Predicatorc nec non recensiti Conventus Al-Vinczіensis actuali Gvardiano Anno Christ-1764-to, in 4°, de [2] + 209+[3] + 474 pagini, se păstrează în arhivele ordinului franciscan din Budapesta. Manuscrisul a fost semnalat pentru întâia dată de rev. P. Cajo Othmer, *Una Cronaca manoscritta dell'antica Provincia francescana bulgaro-valacca (1764)*, în „Studii Francescani", seria a III-a, III (XXVIII) (1931), nr. 3, p. 3—20. Partea privitoare la Bulgaria a fost editată de cercetătorul bulgar Karol Telbizov din Varna sub titlul *Istorija na Bălgarija ot Blazius Klainer săstavena v 1761 g.*, Sofia, 1977, p. 23—205, cu tot aparatul critic necesar şi precedată de un studiu introductiv al istoricului Ivan Dujcev (p. 1—23).

Partea a II-a a manuscrisului de 474 p. închinată Transilvaniei şi Ţării Româneşti constă într-o amplă descriere a lor cu amănunte de ordin istoric, geografic, economic ş.a. necuprinse, într-un mod atât de dezvoltat, în nici un alt izvor contemporan. Blasius Kleiner descrie pe larg, la 1761, oraşele şi aşezările vizitate, dă amănunte de ordin geografic, statistic şi administrativ asupra lor, relevă toate lăcaşurile existente în aceste localităţi (inclusiv cele ortodoxe) cu istoricul lor, precum şi listele tuturor preoţilor catolici care au slujit acolo; sunt redate de asemenea multe inscripţii funerare din bisericile catolice şi se prezintă în extrase sau în întregime documente conţinând privilegii sau inventare de bunuri materiale ale bisericilor ş.a.

În capitolul introductiv al manuscrisului intitulat „De Valachia et origine Gentis Valachiae" se fac consideraţii privind originea latină a românilor şi unitatea istorică a celor trei provincii Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, ce alcătuiau odinioară Dacia romană. Se insistă apoi asupra trecutului Ţării Româneşti, se dau amănunte de ordin administrativ prin

www.dacoromanica.ro

indicarea oraşelor şi a judeţelor, se fac precizări privind organizarea politică şi religioasă a ţării şi se înşiră cele mai importante mănăstiri şi biserici ortodoxe. Urmează apoi o descriere a oraşului Târgovişte cu un istoric al acestei aşezări, al Curţii domneşti şi al cetăţii Poienari şi o relatare amănunţită privind conventul catolic Sf. Francisc, cu multe incursiuni în trecutul ţării trecând apoi la istoricul aşezării Câmpulung şi a edificiilor catolice din localitate („cloaşterul" şi biserica Sf. Iacob cel Mare). Se ocupă în continuare de Biserica Tuturor Sfinţilor de la Craiova, însoţind-o de o prezentare succintă a trecutului reşedinţei banilor din Oltenia. O atenţie deosebită este acordată descrierii capitalei ţării, oraşul Bucureşti, făcându-se o largă expunere în care sunt înşirate nominal 95 de lăcaşuri ortodoxe (cu specificarea naturii construcţiei lor din cărămidă sau lemn), se redă tradiţia legendară a întemeierii oraşului de către păstorul Bucur (considerată până nu de mult doar o fabulaţie datorată istoriografiei bucureştene din secolul XIX), se insistă pe larg asupra aşezării catolice de la Bărăţia, cu amănunte nerelevate în altă parte.

Expunerea privitoare la Ţara Românească şi Oltenia se încheie cu descrierea oraşului Râmnicu Vâlcea (şi a bisericii cu hramul „Sf. Anton din Padova", precum şi a aşezării de la Brădiceni, unde se află mănăstirea Petru şi Pavel. La sfârşit se dă o listă a domnilor Ţării Româneşti de la Radu Negru (I) până la Ştefan Racoviţă (1764).

În capitolul al II-lea al lucrării e vorba de aşezările catolice din Banat anume : conventul Sf. Maria din Caransebeş, Biserica Adormirea Sf. Fecioare din Caraş, Biserica Sf. Gheorghe, Martirul din Orşova ş.a., precedate de o incursiune istorică privind Banatul Severinului şi al Timişoarei, sub dominaţia ungară şi habsburgică.

Ultimul capitol, anume cel al vizitaţiei canonice a lui Kleiner, este dedicat Transilvaniei, în care se relatează trecutul acestei provincii, cu unele date asupra administraţiei ei sub austrieci şi se descriu lăcaşurile catolice din Deva, Alba Iulia, Vinţu de Jos şi Baia de Criş, cu numeroase digresiuni însoţite de extrase foarte ample din documente parohiale. Apar şi unele erori şi confuzii. De pildă cele relevate de noi în notele 4 şi 13. De altminteri i se întâmplă să-l aşeze pe Mateaş Corvin în anul 1299 !

În ansamblul său, manuscrisul lui Blasius Kleiner conţine date ample asupra situaţie economice, sociale, politice şi religioase din Ţara Românească, Banat şi Transilvania la mijlocul secolului al XVIII-lea. Iar ca izvor pentru istoria artei, se relevă a fi excepţional de important.

Informaţiile sale sunt diverse şi culese nu numai de la clerici, ci şi din arhivele lăcaşurilor respective. Manuscrisul lui Kleiner privind Ţara Românească şi Transilvania de sud este inedit cu excepţia reproducerii unor scurte pasaje comentate privind istoricul şi aşezarea unor oraşe, folosite de Paul Simionescu şi Paul Cernovodeanu în lucrarea lor, *Cetatea de scaun a Bucureştilor. Consemnări, tradiţii, legende*, Bucureşti, 1976, p. 59—62, precum şi de George Georgescu, *Cronica latină a Râmnicului*, în „Verbum", III—IV, 1992—1993, p. 247—260; idem, *Cronica franciscanilor din 1764, prima istorie a Câmpulungului*, în *ibidem*, V, 1994, p. 334—355.

Despre Blasius Kleiner şi opera sa, cercetătorul amintit Karol Telbizov a mai scris şi două articole, *Edna neizvestna istorija na Bălgarija ot 1761 g.* (O istorie necunoscută a Bulgariei la 1761), în „Istoriceski pregled", Sofia, XXIV (1968), nr. 3, p. 71—80 şi *Esquisse historique de la Principauté de Roumanie (!) du Banat et de la Transylvanie dans une chronique bulgare de 1764*, în „Etudes Balkaniques", Sofia, XV (1979), nr. 2, p. 83—93.

Întrucât textul manuscrisului privitor la ţara noastră este foarte întins, redăm doar, ca mostre, câteva pasaje referitoare la Bucureşti, traduse după microfilmul păstrat la Arhivele Statului din Bucureşti, *Microfilme Ungaria*, rola 857.

www.dacoromanica.ro

CRONICA PROVINCIEI FRANCISCANE BULGARO-ROMÂNE 1764[1]

I

f. 161

Despre numele, așezarea, originea și bisericile orașului București

Se spune că orașul și-a luat numele de la un cioban sau, cum zic unii, un tâlhar[2] vestit, care se numea Bucur și care își păștea oile în acel șes de lângă râul Dâmboviţa, care era plin de păduri, și poate că pe lângă aceasta săvârșea ⟨și⟩ tâlhării, și apoi a ridicat o biserică ce există de fapt [3] și a început să clădească ceva case pentru sine și alţii, și văzând și alţii că locul acesta este plăcut și așezat lângă drumul mare, s-au adunat tot mai mulţi și mai mulţi și au întemeiat un târg, despre care însă nu am găsit în Cronica românească timpul anume când și-a luat începutul; totuși se spune că numele său dăinuiește de două sute de ani, ⟨dar⟩ toţi afirmă că acest oraș nu ar fi atât de vechi și că el a crescut atât de mare după ce unii din domni au locuit acolo, măcar o parte a anului, și astfel și boierii și-au construit curţi și s-a adunat o mare mulţime de negustori, dar și-a atins dezvoltarea cea mai mare în anul 1658 (!) [4], în care an a fost ucis de turci domnul Constantin Brâncoveanu, și domnii următori au început cu toţii să șeadă acolo părăsind Târgoviștea.

Orașul acesta prin care curge râul Dâmboviţa are dinspre apus spre răsărit, miazănoapte și miazăzi doar loc șes și bălţi, ⟨și⟩ spre apus niște dealuri pe care sunt sădite niște vii, nu este înconjurat de nici un zid, ⟨ci⟩ este deschis și accesibil în tot locul. Străzile, îndeosebi cele principale, sunt destul de late, așternute cu lemn de stejar, altminteri drumurile ar fi de neumblat.

În ce privește clădirile, dacă exceptezi bisericile, mănăstirile, palatul domnesc, curţile boierilor și una-două case de negustori, ele sunt foarte mici, căci sunt dese casele scunde, ce se arată strâmte pe dinăuntru și împodobite pe dinafară, și nu vezi nimic vrednic de admirat, mai ales dincolo de străzile principale. Mărimea ⟨orașului⟩ e atât de considerabilă, încât dacă un om s-ar sui într-un turn în mijlocul orașului, cu greu l-ar putea vedea de la un capăt la altul și după părerea mea are un înconjur de 3 mile germane. //

În acest oraș merită să fie amintite următoarele : f. 162

1) Diversitatea neamurilor și a limbilor, căci aici nu ţi-e dat să vezi doar toate neamurile Europei, ci chiar foarte multe din părţile Asiei.

2) Marfa, care este aici în cea mai mare înflorire; nicăieri în Germania nu vezi atâtea mărgăritare, perle [5] și pietre preţioase ca aici. Un negustor

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul latin al așa-zisei *Cronici* a Provinciei franciscane bulgaro-române păstrat în copie manuscrisă în arhivele ordinului franciscan din Budapesta, reprodusă într-un microfilm aflat la Arhivele Statului din București, *Microfilme Ungaria*, rola 857.

[2] Presupunere care pare în tradiţia colonizării Daciei cu tâlhari.

[3] Se referă la așa-zisa „Biserică a lui Bucur" care a făcut parte din complexul mănăstirii Radu-Vodă.

[4] Eroare evidentă. Se face o confuzie între Constantin Basarab Cârnul, învins de turci în această vreme, și Constantin Brâncoveanu ucis în 1714. La aceasta contribuie poate și faptul că turcii au devastat în 1658 palatul de la Târgoviște.

[5] *Uniones*, nume dat perlelor mari. În text avem cele două numiri pentru perle : *margaritae* și *uniones*.

www.dacoromanica.ro

catolic armean a putut să arate într-o casetă mică nestemate în valoare de 30 000 de florini. Chiar nicăieri nu ar putea cineva găsi blănuri de preţ atât de diverse ca în Bucureşti şi chiar într-un singur han sau mănăstire se pot vedea pielicele pentru câteva sute de mii de florini, ca să nu mai vorbesc de alte blănuri aduse din Moscovia sau de la tătari. Am văzut că se cumpără chiar o piele de miel — şi nici chiar mare, ci mică — pe şase lei; aşadar cu cât acest oraş este întrecut de altele ca frumuseţe, cu atât le întrece pe celelalte prin bogăţie.

3) Este o mulţime uimitoare de clerici, căci se numără mai bine de şase mii de călugări sau monahi; preoţi sau ecleziastici sunt peste 500; cârciumi peste 3 000; dughene [6] peste 20 000. Biserici sunt foarte multe dintre care cea mai vrednică de atenţie este biserica domnească Sf. Gheorghe, ba pentru stâlpii uimitori, tăiaţi dintr-o singură bucată, cu postament şi capiteliu cu tot, printre care intri sub bolta bisericii, ba pentru mormintele domnilor şi chipurile lor, ba pentru candelabrul făcut din alamă, cântărind trei chintale, ba pentru frumoasa zugrăveală moscovită (?) cu care este minunat împodobită pe dinăuntru şi pe dinafară .. [urmează lista celorlalte biserici].

f. 164

Despre începutul, propăşirea şi starea actuală a Reşedinţei [catolice] bucureştene

Este fără umbră de îndoială că membrii Provinciei Bulgaria au fost la Bucureşti şi săvârşeau tainele [bisericeşti] pentru credincioşi, căci nu numai bulgarii, dar şi alţi catolici încă de atunci făceau negoţ; însă nu aveau totuşi un domiciliu sau loc statornic până în anul 1666, cam pe vremea când un părinte Ioan Radoich, custodele custodiei Bulgariei, şi-a
f. 165 cumpărat o colibă [7] cu puţin pământ,// unde este acum cimitirul, cu 400 de lei, pe care au construit o bisericuţă cu o cămară mică şi bucătărie, şi în această căsuţă au stat părinţii până în anul 1698.

În acest an pomenit mai înainte a fost mistuit de foc tot Bucureştiul odată cu biserica şi locaşul *(habitaculo)* nostru şi astfel reverendul părinte Paul Nicolantin a cumpărat altă casă, unde este acum Reşedinţa, cu un mic *chiler* [8] şi un teren îngust pe 585 de lei, în care loc au locuit părinţii până în anul 1703, în care an au clădit o mică Reşedinţă cu un *chiler* bun şi mare pentru care părintele Ioan Radoich a plătit 300 ⟨de lei⟩ din partea Provinciei, iar reverendul părinte Paul Nicolantin a plătit cu totul 1 000 de lei.

Zidul care înconjoară Reşedinţa a fost ridicat în anul 1727 ⟨cu⟩ 500 de lei pe care i-a lăsat la moarte un medic luteran convertit *in extremis* la catolicism.

Două cămăruţe înspre cimitir a pus să fie clădite pe cheltuiala sa, după plăcerea sa, un armean nestorian, cu această condiţie ca să le poată locui cât trăieşte, şi astfel ne-au rămas nouă după moartea sa.

---

[6] *Officinae* — poate însemna şi *ateliere*.

[7] *Caza*.

[8] *Cellarius*.

www.dacoromanica.ro

Iar această reședință este situată ca și în miezul orașului ; nu departe de palatul domnului dinspre răsărit este mânăstirea și biserica cea nouă a Sf. Gheorghe, din partea orientală, unde a fost odinioară locuința noastră, este acum cimitirul. Adiacentă cimitirului este o casă și peste drum este biserica veche a Sf. Gheorghe și nu e nici o speranță ca să putem cumpăra ceva din terenurile vecine, ba chiar este mare lucru că l-am cumpărat pe acesta în centrul orașului.

În Reședință [9] sunt cuprinse cimitirul, o poartă mare și o curte interioară [10] în care se poate întoarce lesne un car încărcat cu vin, apoi este o grădiniță mică de la biserică până la cimitir, și apoi din nou între biserică, Reședință și grădiniță, o mică curte interioară.

Intrarea în Reședința însăși este din stradă pe o mică potecă [11] pe care se deschide o ușă spre curtea interioară și din stânga o ușă spre cămăruță și drept înainte o ușă spre camera în care se vinde vinul și toate acestea cu *chilerul* și atriul sunt separate ⟨de celelalte⟩ pentru ca părinții să trăiască izolați. În celălalt colț al Reședinței este o încăpere boltită [12] pentru vreun negustor mai mărunt, deasupra sunt 6 odăițe mai ridicate, nu chiar atât de bune, între care se interpun două coridoare ? *(ambitus)* înguste și din a șaptea odăiță au făcut bucătăria. Dacă această clădire ar fi destul de proporționată și bine întocmită, părinții ar putea avea destulă înlesnire, dar toate odăițele sunt nepotrivite, mai ales cele făcute de armean.

Proprietatea din care își trage subzistența această Reședință constă din vii. Una este la Cotroceni, pe care ne-a dăruit-o domnul Constantin Fiesku cu obligația celebrării a două slujbe în toți anii, pe veci. Terenul acestei vii aparținea mânăstirii de călugări greci (= ortodocși) cărora trebuia să le plătim dijmă (afară dacă ar coborî bunăvoința lor asupra noastră). În anul 1725 când au fost turcii la București (?), au fost distruse din rădăcină *(funditus)* aceste vii // împreună cu altele din jurul Bucureștiului. f. 166
Iar în anul [17]28 rev. părinte Capistranus de Vodelin a replantat această vie cu învoirea stăpânilor moșiei . . .

III

Despre biserica din București (și obiectele sale de cult)

După ce a fost mistuită de foc biserica situată în cimitir, părintele a slujit ⟨liturghia⟩ într-o odăiță până în anul 1679, în vremea președinției părintelui Ioan Radoich, când toți catolicii adunându-se împreună, s-au rugat stăruitor de domn [13] să le îngăduie să ridice o bisericuță, și domnul

---

[9] = Bărăția actuală.

[10] *Atrium*. Are multe sensuri : vestibul, portic și curte interioară care se potrivește mai bine contextului.

[11] *Ambitus*.

[12] *Fornix* —adică un fel de hrubă, spre deosebire de odăile *(cubicula)* ridicate de la pământ *(alta)*.

[13] În acel an domnea Șerban Cantacuzino, adversar hotărât al catolicilor. Pentru informații mai sigure, vezi *Călători, VII*, p. 314, raportul misionarului A. Stepancić și tot acolo, p. 461 declarația aceluiași din *Relația anonimă latină despre Țara Românească*. Bisericuța catolică *nu* a fost arsă de turci, ci s-a năruit de la sine în anul 1670. Încercarea de a o reclădi a urmat până în 1673 sub Grigorașcu Ghica. Oprirea lucrărilor s-a datorat lui Șerban Cantacuzino, spătar pe atunci, însărcinat de domnul Gheorghe Duca să se ocupe de clădirea palatului domnesc, pentru care au fost folosite cărămizile și materialele adunate pentru biserică.

www.dacoromanica.ro

a consimţit cu bunătate şi s-a înălţat temelia şi zidul până la un braţ de la pământ.

Auzind aceasta, mitropolitul din Bucureşti [14] a aruncat afurisenia asupra tuturor celor care ar munci la ⟨clădirea⟩ acestei biserici, astfel că toţi zidarii şi muncitorii s-au lăsat de lucru şi lucrarea aceasta a rămas neterminată. Peste aceste temelii a ridicat părintele Gabriel de Kontics două chilii şi o bucătărie şi una slujea de biserică.

În anul 1730, sub domnul Constantin III, fiul domnului ⟨Nicolaie⟩ Mavrocordat, care ni s-a arătat întotdeauna favorabil, catolicii au stăruit la el pentru construirea bisericii şi domnul a consimţit, dar cu condiţia ca ei să o construiască cu atâta băgare de seamă încât să nu se vadă că este vorba de o biserică. Şi astfel în anul 1730 ei au început acea biserică sub cuvântul că ar construi un refectoriu şi au zorit treaba cât au putut mai iute şi după ce a fost gata biserica, i-au pus crucile în timpul nopţii. Ceea ce văzând românii, s-au dus la domn şi la mitropolit, care împreună cu un număr de boieri a protestat la domn, însă acesta le-a dat un răspuns în doi peri, zicând că dacă ei ar vrea să vadă năruirea patriei, să meargă şi să distrugă ⟨biserica⟩ şi auzind acest răspuns, ei s-au tras cu toţii înapoi şi biserica a rămas cum a fost. //

p. 167 Iar binefăcătorii acestei bisericuţe au fost următorii : doamna contesă Kalnoki[15], domnul Nicolaie Volff[16], domnul Constantin Gyza, domnul Grigore Grytzki, un oarecare domn Francisc Pisani. Toţi aceştia au dat 250 de lei, binecuvântată fie-le amintirea! Iar Reşedinţa a adăugat din pomeni 350 ⟨de lei⟩ şi astfel rezultă că bisericuţa aceasta a fost ridicată cu 600 de lei, care în alt loc ar fi costat 200, cel mult 300 de lei. Dar la Bucureşti materialele sunt scumpe şi transportul de asemenea costă mult şi oamenii ca să cumpere cele trebuitoare au trebuit să plătească.

În anul 1735, sub Gr. Ghica[17], la rugămintea catolicilor, li s-a îngăduit tragerea unui clopot pentru liturghie şi litanii, dar nu pentru Ave Maria. Clopotul a fost atârnat de două bârne în grădină aproape de biserică şi astfel a rămas până în anul domnului 1761, an în care, în luna mai, a fost ridicată deasupra acoperişului bisericii o mică turlă de lemn, pentru care a cheltuit domnul Iosif Pisani, împreună cu nepotul său Dominic, 52 de lei. Întru amintirea veşnică a cărui fapt, părintele preşedinte Iosif Mergel a pus să fie pictate deasupra porţii bisericii [nişte versuri ... etc.].

---

[14] Afurisenia Mitropolitului este o redare greşită a aceleia din 1670—1673 a *patriarhului de Ierusalim*, Dositei al II-lea Notara, ce se afla în acel moment în Ţara Românească *(ibidem)*. Mitropolitul nu a avut nici un amestec în acel blestem. Precizăm că la 1673 era mitropolit Varlaam, iar în 1679 era Teodosie, reintegrat în scaun de domn (Şerban Cantacuzino).

[15] Agnes Kalnoki, soţia medicului lui Constantin Brâncoveanu, Bartolomeo-Ferrati.

[16] Pisarul polon din cancelaria lui Constantin Brâncoveanu.

[17] Grigore al II-lea Ghica.

www.dacoromanica.ro

GIOVANNI IHRISOSTOMO DEI GIOVANNI

(1722 — p. 1768)

Giovanni Hrisostomo dei Giovanni s-a născut la Zagora în Tessalia în 1722. Deşi grec de neam şi din părinţi ortodocşi, el a trecut la catolicism şi a intrat în ordinul franciscanilor conventuali, probabil la Constantinopol, unde era sediul vicariatului apostolic patriarhal cu autoritate şi asupra misiunilor franciscane din ţările noastre. În ianuarie 1761 el este trimis în Moldova de către prefectul Propagandei, cardinalul Spinelli, în nişte împrejurări destul de speciale. În Moldova funcţionase ca prefect, încă din 1757, misionarul Giuseppe Maria Cambioli, în vârstă de 54 de ani, reclamat de comunitatea catolică din Iaşi la Propagandă ca fiind bătrân şi lăsător, irascibil, blestemând (înjurând?) cu cuvinte grele, lipsit de interes pentru treburile bisericii şi ale misionarilor şi într-atât de nepăsător încât nu ajunsese să înveţe „limba noastră valahă" şi se folosea la spovedanie de un interpret, practică neîngăduită de biserică. În sfârşit era „ca un lemn"! Rămas ca misionar în Moldova, el a fost consultat de Hrisostomo asupra condiţiilor din ţară. Noul prefect promitea Propagandei o dare de seamă exactă, de cum va fi învăţat limba ţării şi va fi făcut vizitaţia canonică a misiunilor din Moldova, lucru împlinit în ianuarie 1762. Urma ca darea de seamă destul de voluminoasă, greu de trimis prin poştă pentru a nu trezi bănuielile stăpânirii, să fie dusă la Roma de către p. Cambioli, a cărui plecare la Roma era iminentă la 19 aprilie 1762. Dar dintr-o dată, în modul cel mai neaşteptat, Hrisostomo află că acel părinte a primit poruncă de la generalul Ordinului să mai rămână în Moldova şi deci va trebui să trimită raportul său printr-un alt misionar. De fapt această poruncă însemna revocarea lui Hrisostomo, care nu bănuia încă nimic la 19 aprilie şi se îngrijea de argumentele de opus părintelui iezuit de la Iaşi, care pretindea că firmanul dat de Poartă pentru refacerea bisericii conventualilor de la Iaşi s-ar referi la *construcţia unei noi biserici*, la care ar avea drept iezuiţii, precum şi la o alta la Galaţi; chestiune în care prefectul aştepta sprijinul Propagandei. Nu ştim în ce formă a primit notificarea revocării sale. Decretul de numire (din nou) a lui Cambioli a fost trimis sub plic, de Propagandă, vicarului apostolic patriarhal de Constantinopol, Paul, şi primit la Iaşi de Cambioli, înainte de 18 mai 1762. Plecând la Constantinopol, Hrisostomo ducea cu sine raportul său, care nu ajunsese încă la Roma până în luna iulie, când Propaganda îi cerea lui Cambioli să întocmească el acea dare de seamă, dar în răstimp a sosit textul lui Hrisostomo la care se referă Cambioli în raportul său din 23 aprilie 1763, nemai adăugând decât stăruinţe pentru sporirea numărului misionarilor din cauza refugierii în Moldova a unui mare număr de catolici de peste hotare fugind de înrolare sau de greutăţile datorate în imperiu războiului de 7 ani. El se mai plângea cu mare foc de un misionar nou, sosit de la Constantinopol, părintele M. G. Carisi, de care ar fi fost bucuros să se lipsească. Este ciudat faptul că absolut la aceeaşi dată (23 apr. 1763) şi tot din Iaşi porneau mulţumirile comunităţii catolice din acel oraş către Propaganda pentru rechemarea lui Cambioli, care ar fi şi plecat spre Constantinopol! Nu poate fi vorba desigur decât de o eroare de datare, căci abia în *oct. 1764* apare un alt nou prefect în persoana părintelui Oviller.

www.dacoromanica.ro

Cum se explică schimbarea lui Hrisostomo după un an numai de funcționare? G. Călinescu credea că Hrisostomo ar fi fost trimis *doar ca vizitator*, cu perspectiva unei numiri ulterioare, dar că nu a fost apoi *confirmat* (?) ca prefect. Dar împotriva acestei reconstituiri pledează faptul că raportul său către Propagandă *este iscălit de el ca prefect* și că în răspunsul la chestionarul tip al Propagandei el apare cu această calitate pe lista misionarilor din Moldova, unde Cambioli este menționat ca *fost prefect* și, în sfârșit, că a fost nevoie de un nou decret de numire pentru Cambioli! S-ar putea deci ca acea schimbare să fie datorată unui val de neîncredere inspirat la Roma, fie în urma unor influențe din afară, fie ale vreunui gest propriu al lui Hrisostomo însuși. Din corespondența lui Hrisostomo cu Propaganda rezultă că el s-a crezut îndreptățit să se adreseze în scris direct Prefectului Congregației, Cardinalului Spinelli, în loc de secretarului Propagandei monseniorul Marzo Marefoschi, fapt de care se scuză mai apoi în mod prolix în scrisoarea sa din sept. 1761, în care caută să se dezvinovățească și de greșeala sa de a se fi crezut în măsură a conferi taina confirmării, rezervată doar pe seama episcopilor. El se roagă să i se trimită o autorizare în acest sens din cauza lipsei continue a episcopului (*absenteist*). La răspunsul de la Roma că trebuie să-l poftească pentru săvârșirea acestei taine, el declară că episcopul e bătrân și nu călătorește și nici nu a răspuns la scrisorile ce i le-a trimis din vreme. (Problema a fost rezolvată ulterior prin numirea unui coajutor al episcopului de Bacău în persoana episcopului Ossolinski care urma să vină în Moldova să-l suplinească la nevoie). Așadar se poate ca să fi venit plângeri la Roma și din partea episcopului de Bacău și poate și din partea iezuiților poloni solidarizați cu confratele lor de la Iași. Se poate ca și Cambioli, rămas la Iași, să-l fi subminat și el la superiorul Ordinului de la care a sosit porunca dorită să rămână pe loc. La acestea se mai adăuga și poziția lui Hrisostomo la Constantinopol, detestat de latini ca grec și de greci (ortodocși) ca renegat.

Peste cinci ani și mai bine, când se hotărăște iar la Roma trimiterea sa ca prefect în Moldova, lucrul se datorește și acum unor împrejurări străine de el. Desemnarea în acest post, în pofida intervenției făcute în numele noului domn al Moldovei, Grigore al III-lea Alexandru Ghica (1764—1768), în favoarea unui alt misionar, Antonio Tozzetti, era un gest semnificativ al Propagandei de *a nu admite influențe din afară în domeniul său*. Toată corespondența în această chestiune fusese purtată de secretarul domnului, italianul Gianpetro Nagni, care vorbea în numele acestuia, fără ca să se poată ști dacă *inițiativa* era chiar a domnului. Potrivit cu reconstituirea lui G. Călinescu, murind prefectul Gavet în 1766, secretarul Nagni, vrând să împiedice promovarea vicepreFectului Giovanninetti, a scris ca din partea domnului, rugând ca noul prefect să fie un bun cunoscător al limbilor franceză și greacă și să nu fie numit părintele Giovanninetti! Neprimind nici un răspuns, el a repetat rugămintea, desemnându-l de astă dată pe Tozzetti, fost misionar în Moldova până în 1765, care se afla la Constantinopol. Dar Propaganda a pus pe scrisoare rezoluția următoare: „Să nu se răspundă pentru a nu angaja Congregația!" și s-a grăbit să-l numească pe Hrisostomo ce îndeplinea cele două condiții cerute în prima scrisoare. Din nou scrie Nagni, arătând jignirea suferită de domn care nu vrea să-l primească, dar i se răspunde că p. Hrisostomo îndeplinește condițiile cerute de el și că nu poate fi vorba de numirea unei persoane anumite și că lucrurile vor rămâne așa. Cum era nevoie de obținerea unui firman de la Poartă, emiterea acestuia a fost tărăgănată până după înlocuirea lui Gr. Ghica cu Gr. Callimachi. Venind în Moldova în ianuarie 1767, Hrisostomo îl găsește pe Nagni menținut în funcțiile sale de secretar și caută să se dea bine pe lângă el, care însă îl sapă pe lângă noul domn, venit cam tot atunci. Curând avea să se abată asupra capului său o grea urgie. Peste un an abia, în februarie 1768, el avea să fie trimis în lanțuri la Constantinopol și întemnițat acolo pentru fapte a căror explicație ne este dată de un raport al rezidentului polon din Constantinopol din 2 martie 1768 (vezi N. Iorga, *Doc. familiei Callimachi*, II, p. 368). Redăm textul „A fost adus aici, acum trei sau patru zile, cu prilejul trimiterii banilor („hazné") din Moldova, părintele prefect Hrisostom, al părinților franciscani de la Iași, ferecat în lanțuri, după care a fost băgat la „Forno" (= închisoarea sinistră binecunoscută). După toate semnele, bunul părinte o va duce foarte greu cu procesul său, căci este acuzat a fi primit în depozit niște bani pe care un scrib al lui Stavrache, cel spânzurat, îi furase de la stăpânul său și i-a înmânat

www.dacoromanica.ro

acelui părinte. Și scribul este de mai multă vreme în închisoare, unde s-a recunoscut vinovat de un furt însemnat din bunurile lui Stavrache, care (bunuri) îi aparțin sultanului după moartea aceluia și a târât în nenorocirea sa și pe bietul părinte, a cărui soartă e cu atât mai grozavă („funeste"), el fiind un supus al sultanului din insula (!) Zagora, de nație grec, care și-a schimbat religia în ciuda patriarhului și a părinților săi" [Ambasadorul francez refuză să intervină pe motiv că franciscanii sunt sub protecția Poloniei]. Despre soarta ulterioară a lui Hrisostomo nu se mai știe nimic. Câteva amănunte din raportul citat par semnificative. Prefectul catolic a fost expediat *ferecat în lanțuri*, odată cu convoiul ducând banii tributului într-un stil menit a complace Porții și care nu ar fi putut fi folosit fără încuviințarea domnului (cu concursul lui Nagni, foarte probabil). Dar peste un an urgia turcească avea să-i ajungă și pe ei. Grigore Callimachi va fi executat la Constantinopol odată cu postelnicul Niculache Suțu, tutorele său politic, în vreme ce Nagni, arestat și el împreună cu patronul său și întemnițat la Constantinopol, avea să fie eliberat după 10 zile. Oare prin intervenția lui Grigore al III-lea Ghica? Când, nu mult după aceea, domnul prizonier(!) al rușilor avea să fie dus la Petersburg (Nagni i se va alătura) până ce — ajuns suspect rușilor — va fi îndepărtat de domn, fiind denunțat chiar de către acesta (!) și va petrece patru ani într-o localitate depărtată de capitală. Despre legăturile sale la Iași — era ginerele doctorului Lockman — și despre peregrinările sale ulterioare și veleitățile sale consulare a scris N. Iorga în articolul publicat în „Literatura și arta română" din 1900 : *Străini oaspeți ai Principatelor.*

De la Hrisostomo au rămas, pe lângă raportul său de prefect privind misiunile catolice din Moldova și răspunsul la Chestionarul Propagandei, publicate împreună de G. Călinescu, în „Diplomatarium Italicum", I, pp. 203—215, și trei scrisori de la Iași publicate în „Diplomatarium Italicum", II, pp. 471—475. O notiță biografică a dat G. Călinescu, în *op. cit.*, II, p. 318 și 321—323.

Raportul a fost redactat după efectuarea vizitației canonice începute la 8 ianuarie 1762. Dar încă din sept. 1761 el anunță trimiterea viitoare a unei descrieri a misiunilor, despre care nu a mai fost vorba după aceea. Textul din 1762 începe cu asigurarea dată cardinalului Spinelli că se va sili să urmărească „originea acestor bieți locuitori... (bântuiți) nu numai de incursiunile vecinilor tătari, cazaci și turci, dar și de ciumă și incendii din care cauză au rămas prea puține monumente antice, care să lumineze cunoașterea primei lor întemeieri". Dar schița istorică pe care o încearcă e tributară legendelor cronicii maghiare, îndeosebi a „sfântului" rege Ladislau, care apare și la Grigore Ureche. În schimb merită toată atenția semnalarea afluxului de catolici veniți de curând în Moldova ca refugiați din cauza războiului dus de imperiali și a înrolărilor decurgând de aici. Ca urmare au fost înființate două sate noi de catolici pe lângă sporirea locuitorilor din cele vechi.

Dar concomitent cu acest aflux întâmplător și vremelnic e menționată tot mai des într-un mod aparent paradoxal, fuga locuitorilor prin păduri din cauza birurilor devenite tot mai apăsătoare. Ca și la ceilalți misionari contemporani accentul cade asupra mizeriei crunte a poporenilor, care se răsfrânge în mod automat asupra lor. Acest fapt, alături de taxele prohibitive asupra cailor și slugilor clericilor catolici (de care însă se mai putea scăpa uneori, la stăruința prefectului, dacă avea trecere la domn), ocupă un loc însemnat în rapoartele către Propagandă. Alte trăsături comune la toți misionarii din acest interval (1640—1663) constau în substratul de antagonism față de iezuiți și în încercarea de a stăvili fraternizarea dintre țăranii catolici și ortodocși de care se arătaseră îngrijorați și predecesorii lor de pe la mijlocul veacului precedent, descriind stilul de viață al românilor cu datinile lor. Una din problemele majore rămâsese aceea a căsătoriilor mixte de care trebuiau feriți pentru a nu se pierde în masa ortodocșilor. Cu toată șederea sa foarte scurtă, Hrisostomo s-a silit să se informeze pe cât a putut și despre începuturile tainice ale românilor, neavând însă la îndemână elementele necesare, din dorința de a-l mulțumi pe prefectul Propagandei.

www.dacoromanica.ro

p. 203

[Relaţie despre misiunea din Moldova][1]

Iaşi 9 april 1762

... Nu am încetat să-mi dau toată silinţa şi râvna pentru a afla originea acestui popor nenorocit rămas, mai multă vreme, aproape nimicit şi prăpădit, nu numai din pricina năvălirilor tătarilor, cazacilor şi turcilor din vecinătate, ci şi din cauza ciumii şi a pârjolirilor, motiv pentru care se găsesc foarte puţine monumente din vechime care să poată arunca ceva lumină asupra lor ...

[Urmează o schiţă istorică cuprinzând războaiele lui Sf. Ştefan cu Principele Transilvaniei, înaintarea Sf. Ladislau în Moldova, cucerirea ei de către Ludovic cel Mare, stăpânirea ei până la venirea turcilor etc.]. Ungurii, intraţi în Moldova în număr de peste treizeci de mii (!), se bucurau ca şi ceilalţi de libertate atât în cele spirituale, cât şi în cele materiale; ei s-au bucurat de această libertate de vreo cinci veacuri (!), dar sub domnia unui domn, numit Vasile [2], o bună parte din satele ungureşti au fost cedate mănăstirilor moldoveneşti; din această pricină, catolicii, nevoind să rămână supuşi unor preoţi care nu erau catolici, au fugit încetul cu încetul unii în Polonia, alţii în Ungaria, alţii în Transilvania şi alţii la turcii din Basarabia şi în Crimeea. De la pătrunderea ungurilor în Moldova până la pontificatul lui Sixtus al III-lea[3], episcopii din Ungaria au trimis preoţi
p. 204 de mir pentru a îngriji de nevoile spirituale ale // credincioşilor, dar cum din pricina a felurite întâmplări, cum ar fi ciuma şi năvălirile tătarilor şi ale altor neamuri, catolicii au rămas de mai multe ori fără preoţi, episcopii au fost siliţi să roage pe provincialii ordinului franciscanilor, pe atunci în floare în Ungaria ..., să trimită călugării lor ca să aibă grijă de sufletele catolicilor din Moldova.

Sixtus al IV-lea [4], după înălţarea în acel slăvit pontificat al său, a binevoit să cinstească ordinul său franciscan cu o bulă prin care a hotărât ca generalul acestui ordin să trimită misionari în Moldova, în Ţara Românească şi în Transilvania, ţări legate de coroana Ungariei atât temporal, cât şi spiritual şi apoi numai spiritual şi astfel s-a luat acest obicei, încât şi primii şi ultimii călugări misionari au fost şi sunt călugări ⟨franciscani⟩ conventuali.

În vremea din urmă s-a strecurat un iezuit polon sub cuvânt de a spovedi pe vreunii călători din neamul lui, dar în realitate pentru a se îngriji de o moştenire pe care a căpătat-o „Societatea" iezuită de la o moldoveancă ce murise în Polonia, sub îngrijirea acelor călugări şi care atunci când şi-a făcut testamentul şi-a lăsat sufletul lui Isus şi averea iezuiţilor; acum aceşti părinţi, potrivit obiceiului lor de a începe cu puţin, de a continua cu mult şi de a sfârşi cu totul, pretind să ridice o biserică nu numai la Iaşi, capitala Moldovei, şi, ceea ce e mai mult, alături chiar de biserica părinţilor ⟨franciscani⟩ conventuali, ci şi aiurea, ca la Galaţi şi în alte sate din Moldova, şi dacă Sacra Congregaţie nu ar lua măsuri printr-un „nihil innovetur" [5].

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul italian publicat de G. Călinescu în „Dipl. Ital", I Roma, 1925, p. 203 şi urm.

[2] Vasile Lupu.

[3] Sixt al III-lea (1432—1440).

[4] Sixt al IV-lea (1471—1484).

[5] Să nu se introducă inovaţii.

www.dacoromanica.ro

nu ne vor lăsa în pace, dat fiind că ceea ce pretind ei se întemeiază pe politica lor înnăscută şi mai ales pe acea ⟨lozincă⟩ eminamente creştină [6]: „divide et impera". În ziua de astăzi catolicii din Moldova nu se ridică peste vreo şase mii şi la Iaşi sunt numai o sută şaizeci şi şase, dintre care cei mai mulţi sunt dezertori italieni, germani, francezi şi spanioli şi câţiva fugari de diferite neamuri, iar dacă acel „divide" este dăunător printre cei buni, oricine poate socoti şi înţelege cu cât este mai rău printre acei care au prea puţine însuşiri bune, aşadar mă reîntorc spunând că dacă Sacra Congregaţie nu ne va da vreun leac, atunci dacă în trecut părinţii iezuiţi au ţinut pe călugării franciscani conventuali într-un purgatoriu, pe viitor îi vor ţine hotărât într-un infern, acum urmez relatând despre starea de acum a acestei misiuni şi felul în care am găsit-o în ianuarie şi februarie trecut, când am vizitat eu însumi bisericile noastre.

Mai întâi la Iaşi, capitala Moldovei, este o biserică de lemn, mai mare decât celelalte biserici ale acestei misiuni cu un altar de lemn împodobit şi prevăzut cu tablouri şi sfeşnice.

[Urmează înşirarea obiectelor de cult din sacristie, printre care unele odoare de argint aurit].

Acolo este o reşedinţă nouă pentru prefect, pentru misionarul care locuieşte cu prefectul şi pentru alţi călugări care vin adeseori la Iaşi pentru nevoile lor respective. // Întreţinerea modestă a prefectului şi cea a p. 205
bisericii este acoperită de venitul a două vii, o pivniţă şi nişte chirii după cum ştie Sacra Congregaţie. Numărul sufletelor de catolici din Iaşi, după cum s-a spus mai sus, nu se ridică peste o sută şaizeci şi şase, constând din patruzeci şi trei de case, adică patruzeci şi trei de familii sărace şi nenorocite.

Spre miazăzi, la două ceasuri de Iaşi, este un sat numit Cucuteni [7], alcătuit din douăzeci şi două de case, adică din o sută douăzeci şi unu de suflete de catolici, de ale căror nevoi spirituale se îngrijeşte misionarul paroh de la Iaşi.

Spre răsărit, la patru ceasuri de Iaşi, este un alt sat numit Totoieşti[8], alcătuit dintr-un număr de case dintre care numai cinci sunt case de catolici, cu douăzeci şi unu de suflete şi acestea sunt în grija tot a părintelui din Iaşi.

La 8 ianuarie am plecat din Iaşi îndreptându-mă spre miazăzi şi după o zi şi jumătate de mers am ajuns într-un sat de unguri catolici numit Miclăuşeni [9], alcătuit din treizeci şi opt de case, toate catolice, cu o sută şaptezeci şi unu de suflete, fără de biserică şi în grija părintelui care locuieşte la Răchiteni [10] la un sfert de ceas de aici.

La Răchiteni, sat alcătuit din unguri care au cincizeci de case, într-o pădure se află două sute treizeci şi opt de suflete. Acolo e o biserică mică de lemn acoperită cu paie cu hramul Sf. Anton din Padova ; acolo e reşedinţa misionarului, care acum este părintele Mauro [10bis]. În duminica din octava Bobotezei[11], după liturghie, am cercetat Sf. Sacrament cu care am dat popore-

---

[6] În sens ironic este opus spiritului creştin la îndemnul cinic : dezbină ca să domneşti.

[7] *Cocaleni*, sat şi com., jud. Iaşi.

[8] *Totojeşl*, sat, com. Erbiceni, jud. Iaşi.

[9] *Niclosceni*, sat, com. Butea, jud. Iaşi.

[10] *Rechettino*, sat, com. Mircești, jud. Iaşi.

[10bis] Antonio Maria Mauro din Cantii (Milan), misionar, prefect al misiunilor.

[11] 13 ianuarie.

www.dacoromanica.ro

nilor binecuvântarea, i-am întrebat apoi și în public și în parte dacă cunoșteau catehismul și am aflat că îl cunoșteau destul de bine. În biserică e un altar de lemn ... [urmează enumerarea obiectelor de cult din biserică și vestmântar].

Urmând după șapte zile aceeași direcție înspre miazăzi, la o jumătate de oră depărtare, am dat de un sat numit Adjudeni[12], cu treizeci de case, cu o sută patruzeci și trei de suflete toate catolice, neavând biserică și sub îngrijirea călugărului de la Răchiteni.

După o altă jumătate de oră am ajuns la Tămășeni [13], sat alcătuit din treizeci și una de case cu o sută patruzeci și șapte de suflete, toate catolice, cu o biserică veche cu hramul Sf. Ioan Botezătorul și cum această biserică amenință să se năruie, lada cu odăjdii se păstrează în casa unuia din fruntași .. [Urmează înșirarea obiectelor de cult]. Acest sat este sub îngrijirea părintelui de la Răchiteni.

După ce am trecut râul Siret, am dat de un sat mic numit Buruienești [14], de douăzeci și una de case cu optzeci și patru de suflete, toate catolice, neavând biserică și în grija aceluiași părinte de la Răchiteni.

După o jumătate de ceas de mers, am dat de un alt sat numit Rotunda [15], de douăsprezece case, cu cincizeci și opt de suflete, toate catolice, neavând biserică și sub conducerea și grija pomenitului părinte de la Răchiteni. //

p. 206 Întorcându-mă apoi la Răchiteni, m-am îndreptat spre miazănoapte și răsărit [16] și după trei ceasuri de mers, am dat de un sătuleț numit „*Traeasseno*" [17], de zece case, cu cincizeci și patru de suflete, neavând biserică și ca și celelalte în grija părintelui de la Răchiteni. După o oră [depărtare] de Cotnari se află un grup de patru case de catolici cu 16 suflete numit *Linguebagului* [17bis] și un sfert de oră după acesta alte patru case, cu 14 suflete și se cheamă Sludica (= Zlotica).

După cinci ceasuri de călătorie în aceeași direcție, am dat de un alt sat numit Cotnari, cu cinci case de catolici, cu o biserică mare de piatră, dar fără acoperiș și fără vreo nădejde de a fi reparată din cauza marii sărăcii a puținilor oameni care au rămas aici.

La un ceas depărtare de Cotnari este un grup de patru case de catolici, cu treizeci de suflete ; această localitate se numește „Dam" [18] și la o depărtare de un alt ceas de aceasta este un sat numit „Dealul (?) lui vodă" [19] și e alcătuit din opt case, cu treizeci de suflete de catolici. Toate aceste mici sate sunt în grija părintelui de la Răchiteni și dat fiind depărtarea lor de biserică, ele nu sunt atât de bine luminate ca cele vecine cu Răchiteni. După aceasta am reluat drumul spre miazăzi către Bacău, unde am ajuns după două zile ; este un oraș străvechi, odinioară reședința episcopului latin ; acum sunt acolo douăzeci și patru de case de catolici cu o sută treizeci și unu de suflete, biserica noastră este de lemn acoperită cu paie, are hramul Sf. Nicolae ; acolo se află un altar de lemn, unsprezece tablouri,

---

[12] *Guidena*, sat, com. Tămășeni, jud. Neamț.
[13] *Damasceni*, sat și com., jud. Neamț.
[14] *Burjanesi*, sat, com. Dolești, jud. Neamț.
[15] *Rotonda*, sat, com. Dolești, jud. Neamț.
[16] *Greco.*
[17] *Traeasseno* (!), neidentificat. Oare satul Fărcășeni, com. Strunga, jud. Iași?
[17bis] Bahluiu (Lunca Bahluiului), sat, com. Cotnari, jud. Iași
[18] *Dam*, neidentificat.
[19] *Gialaluivoda*, neidentificat. Oare satul și com. Deleni pe Bahlui, jud. Iași?

www.dacoromanica.ro

un potir de argint aurit foarte vechi cu discul lui pe care se citeşte „*Hunc calicem fieri fecit Pacusbistricem (!) filius Petri archender in honorem Sanctissime Trinitatis 1105(!), 19 February*" [20] ... [urmează enumerarea obiectelor de cult].

Biserica este înconjurată de un loc îngrădit de trei sute de paşi care slujeşte de cimitir. Catolicii de la Bacău sunt în grija fratelui care locuieşte la Călugăra [21], la o depărtare de un ceas şi jumătate şi acesta slujeşte de obicei într-o zi de sărbătoare la Călugăra şi în alta la Bacău, din care cauză locuitorii cunosc bine catehismul, după cum m-am încredinţat, şi tot ceea ce priveşte sfânta noastră credinţă.

La un ceas şi jumătate de Bacău spre apus [22] se află trei sate anume Fântânele [23], Mărgineni [24] şi Trebeş [25], destul de aproape unul de altul; toate laolaltă au şaptezeci de case, toate de catolici cu patru sute cincizeci şi opt de suflete; la Trebeş, o localitate mică din episcopia de Bacău, este o biserică de lemn acoperită cu paie cu hramul purificării Preafericitei Fecioare cu un altar .... etc. [urmează enumerarea obiectelor de cult]. Acolo este o clopotniţă de lemn cu un clopot de vreo sută de funţi şi un loc mare îngrădit care slujeşte de cimitir. Această populaţie este în grija părintelui care şade la Călugăra.

Acest sat Călugăra se află la un ceas spre miazăzi de cele pomenite: este aşezat la poalele unor munţi în mijlocul unei livezi de pomi roditori; are treizeci şi patru de case cu două sute patru suflete, toate de catolici; acolo este o biserică de lemn acoperită cu paie cu hramul naşterii Preafericitei Fecioare. cu câteva picturi obişnuite. La 20 ianuarie, ziua prea sfântului nume al lui Isus, în timpul slujbei cântate după datina maghiară, adică// de femei şi de fete, am cercetat prea Sf. Sacrament care se păstrează într-o p. 207
cutiuţă de argint aurit cu care am binecuvântat norodul; la sfârşitul liturghiei am pus mai multora din ei întrebări din catehism şi m-am încredinţat că fusesera foarte bine instruiţi de către bunul misionar care îşi avusese reşedinţa acolo în vremea din urmă şi se numea magistrul Gabriel Mazzinotti şi nădăjduiesc că se va urma tot astfel şi pe viitor; în acest sat şade un călugăr misionar care acum este părintele Carlo Gattinara.

În biserică e un altar ... [urmează enumerarea obiectelor de cult].

Afară este o clopotniţă de lemn cu un clopot de vreo două sute de funţi şi un loc îngrădit de trei sute de paşi, plin cu cruci mari de lemn care se pun pe morminte.

După şapte zile petrecute la Călugăra, am plecat spre „Laberzi" [26] şi în trei ceasuri am ajuns la Fărăoani, cel mai mare sat al catolicilor noştri din Moldova; are două sute şi paisprezece case cu nouă sute de suflete,

---

[20] *Acest potir a fost poruncit să fie făcut întru slava prea Sf. Treimi de către Petru din Bistriţa (?), fiul lui Petru Archender, în anul 1105 (!) 19 februarie.* (Aşa precum anul 1105 rezultă dintr-o citire greşită a cifrelor, tot astfel şi citirea *Pacusbistricem* este evident greşită. Cea mai probabilă restituire este cea încercată de noi acum. Grupul de litere *et* ar putea fi confundat cu un *a* şi litera *r* cu un *c*. Numele misterios se compune din două părţi: un nume (Petrus?) la nominativ, fiind subiectul verbului *fecit* (fieri fecit) şi un adjectiv, desigur, *bistricensis*, scris bistricen, prescurtare pentru terminaţia *ensis*).

[21] *Calughera*, azi Luizi-Călugăra, sat şi com., jud. Bacău.

[22] *Tramontana.*

[23] *Fontinel*, sat, com. suburbană Hemeişu, înglobată în municipiul Bacău.

[24] *Marzinen*, com. suburbană înglobată în municipiul Bacău.

[25] *Trebes*, sat, com. suburbană Mărgineni, municipiul Bacău.

[26] Poate Bârzuleşti, sat, com. Sănduleni, jud. Bacău, la sud-est de Luizi-Călugăra.

www.dacoromanica.ro

toate de catolici, toate casele sunt ... [27] şi fiecare are un loc mare îngrădit plin cu pomi roditori, astfel că satul pare o pădure foarte deasă, oamenii se îndeletnicesc cu agricultura şi aproape toţi sunt dogari, apoi în ce priveşte bunele moravuri şi sfânta frică de Dumnezeu şi rudimentele sfintei credinţe, toţi sunt foarte bine instruiţi fără vreo excepţie de vârstă şi de sex ; şi cu toate nenorocirile pe care le îndură din pricina angaralelor şi birurilor de necrezut, totuşi ei duc o viaţă nu numai de buni creştini, ci chiar o viaţă sfântă ; astfel că îţi trezeşte admiraţia când vezi atâta sfinţenie de moravuri într-o vale sălbatică şi la nişte oameni care gem sub jugul aspru al grecilor [27bis] care i-a adus în starea de robi, în acest sat locuieşte un călugăr care acum este magistrul Frontali [28]. Aici e o biserică de lemn, lungă de treizeci de paşi, acoperită cu şindrilă după cum se obişnueşte chiar la cele mai bune clădiri din Moldova ; în ziua purificării Preafericitei Fecioare[28 bis] a venit la slujbă mult norod, astfel că din cauza marelui lor număr, mulţi au stat afară din biserică şi cum este un singur călugăr, ei dau de obicei trei semnale din clopot apoi se lasă un interval de două ceasuri în care timp dascălul, adică învăţătorul, care îi învaţă catehismul de limbă maghiară, citeşte de pe amvon învăţătura zilei pentru a o răspândi şi alte cărţi bisericeşti tot pe ungureşte. Am slujit sfânta liturghie în sunetul orgii în timp ce dascălul cânta împreună cu toate fetele venite la slujbă. La sfârşitul slujbei am cercetat prea Sfântul Sacrament binecuvântând cu el norodul. Se păstrează într-o pixidă de argint neaurit. Este acolo un altar de lemn cu multe tablouri după datina maghiară ... ⟨urmează înşirarea obiectelor de cult⟩.

În afara bisericii este o clopotniţă de lemn cu un clopot de vreo trei
p. 208 sute de funţi şi mai e un alt clopot // de vreo sută cincizeci de funţi rămas pe pământ. La o milă de această biserică se află alta de lemn foarte bine încheiată cu hramul Sf. Martin, episcopul, şi prima ⟨e cu hramul⟩ Adormirei Fecioarei Maria, împrejurul celei de-a doua este un loc mare împrejmuit măsurând patru sute de paşi, care este cimitirul plin de cruci foarte mari, biserica, fiind în câmp, a fost jefuită de toate, afară doar de tablouri, de aceea când trebuie să se slujească în ea, se aduc obiectele de cult din sat. În timpul celor zece zile cât m-am oprit acolo, a tot venit mereu lume ⟨să ceară sfat⟩ atât în chestiuni duhovniceşti, cât şi în chestiuni de judecată [29]. Şi toţi au fost mulţumiţi cu ceea ce s-a hotărât, ca urmare a credinţei acelei populaţii.

În jurul Fărăoanilor la o mică depărtare sunt alte patru sate fără biserică ; primul spre răsărit [30] se numeşte Lunca [31] de optsprezece case cu optzeci şi şapte de suflete ; celălalt spre miazănoapte [32] numit Valea Seacă[33] e alcătuit din cincizeci şi trei de case cu două sute patruzeci şi opt de suflete. Al treilea spre miazăzi se numeşte Gioseni [34] de douăzeci şi patru de

---

[27] Text neclar : *sono istale.*

[27 bis] Aici = ortodocşilor. Ca toţi covertiţii, Hrisostomo îşi manifestă zelul chiar de la începutul raportului, când se referă la Vasile Lupu.

[28] Giovanni Bartolomeo Frontali da Brisighella, misionar în Moldova. Cf. relaţia sa în vol. de faţă.

[28bis] 2 februarie. La ortodocşi „Întâmpinarea Domnului".

[29] *Come per cose civile.*

[30] *Maestro.*

[31] *Lunga,* sat desfiinţat, înglobat în satul Prăjoaia, com. Livezi, jud. Bacău. De fapt e la sud de Fărăoani.

[32] *Tramontana.*

[33] *Voleasacca,* sat, com. Nicolae Bălcescu, jud. Bacău.

[34] *Geoseni* = sat, com. Tamaşi, jud. Bacău, de fapt e la răsărit de Fărăoani.

www.dacoromanica.ro

case cu o sută douăsprezece suflete. Al patrulea spre apus se numeşte Prăjeşti [35] de treizeci şi patru de case cu o sută şaptezeci şi două de suflete, toate de catolici, deoarece în toate aceste sate nu sunt decât unguri catolici.

Plecând de la Fărăoani spre răsărit, am ajuns seara la Trotuş [36], oraş mic de moldoveni; aici e o biserică a noastră mică de lemn şi acoperită cu lemn cu hramul Sf. Anton; cincisprezece case de catolici cu cincizeci şi nouă de suflete [urmează înşirarea obiectelor de cult]... afară este o clopotniţă de lemn cu un clopot de vreo sută de funţi la două ceasuri depărtare; în aceeaşi direcţie este Grozeşti [36bis], un sat moldovenesc în care şi în vecinătatea căruia sunt şaptezeci de case de catolici cu trei sute cincizeci şi nouă de suflete; este o biserică şi reşedinţa misionarului; biserica are hramul Înălţarea [urmează lista obiectelor de cult] este un clopot de vreo sută de funţi şi un loc îngrădit care este cimitirul.

Populaţia din Grozeşti este destul de instruită de călugărul care şade acolo şi care este acum maestrul *Zingali* [37].

La 10 februarie mi-am întors paşii spre Iaşi şi după trei zile am ajuns la Săbăoani [38], sat de şaptezeci şi cinci de case cu trei sute treizeci şi cinci de suflete, toţi maghiari, acolo este una dintre cele mai bune biserici pe care o avem în această misiune, cu hramul Sf. Mihail arhanghelul, cu o reşedinţă bună pentru misionar, care este în clipa de faţă magistrul Chiarolanza [39]. În duminica Quinquagesimei [40], 17 februarie, la slujba solemnă, am cercetat prea Sfântul Sacrament cu care am binecuvântat norodul; în această biserică este un altar de lemn, tabloul Sf. arhanghel Mihail, împreună cu un altul al neprihănitei concepţii [urmează înşirarea obiectelor de cult], în afara bisericii este o clopotniţă de lemn cu un clopot de o sută douăzeci de funţi şi un loc mare îngrădit care cuprinde în sine cimitirul, biserica şi reşedinţa misionarului. În timpul celor opt zile petrecute acolo, am supus pe mai mulţi enoriaşi unor întrebări asupra învăţăturilor de bază ale sfintei credinţe şi am găsit că erau destul de bine instruiţi. //

La două ceasuri de Săbăoani spre nord-est este Hălăuceşti [41], sat de p. 209
treizeci şi una de case cu două sute treizeci de suflete de maghiari, cu o biserică de lemn foarte bine legată, clădită acum trei ani, având hramul naşterii prea Sf. Fecioare; am slujit acolo liturghia şi am binecuvântat norodul cu prea sfântul crucifix. În altar şi în sacristie sunt următoarele obiecte de cult .... Acest norod este instruit de dascălul care şade acolo şi de părintele de la Săbăoani care îl are în grijă.

La un ceas de Săbăoani este un alt sat numit Gherăeşti [42] de optsprezece case cu şaizeci şi două de suflete neavând biserică şi care vin la biserica din Săbăoani; la o jumătate de ceas de acesta este satul Teţcani [43] de douăzeci şi opt de case cu o sută cincizeci de suflete, tot fără biserică şi ca celălalt în grija Săbăoanilor.

---

[35] *Prescsti*, sat com. Traian, jud. Bacău.

[36] Totros = Târgul Trotuş, sat şi com. jud. Bacău.

[36bis] *Groseşti*, vechea denumire a satului Oituz, com., Oituz, jud. Bacău.

[37] Guiseppe Maria (Antonio) Zingali da Troina, misionar în Moldova.

[38] *Sabuano*, sat şi com., jud. Neamţ.

[39] Chiarolanza da Montella, misionar în Moldova; penitenţier la mănăstirea din Assisi.

[40] Adică a şaptea duminecă înainte de Paşti.

[41] *Alucest*, sat şi com., jud. Iaşi.

[42] *Ginestro*, sat şi com. jud. Neamţ.

[43] *Teţcano*, sat, com. Gherăcşti, jud. Neamţ.

www.dacoromanica.ro

La patru ceasuri de Săbăoani spre răsărit se află Talpa [44], sat întemeiat de curând de niște familii fugite din diferite locuri în timpul năvălirii din urmă a tătarilor, întâmplată în 1759 ; sunt douăzeci și șase de case catolice cu o sută unsprezece suflete ; anul trecut au clădit o biserică pe care nu au învelit-o de teama să nu fie supuși noului bir pus pe biserici ; de aceea sunt în grija părintelui din Săbăoani și a unui dascăl, totuși sunt bine instruiți în religia catolică. O jumătate de ceas spre apus de acest sat este un grup de case care se numește Bârgăuani [45] ; sunt douăzeci de case cu cincizeci și trei de suflete tot în grija Săbăoanilor.

De la Săbăoani cale de două zile de mers spre răsărit se află un oraș mic și prăpădit numit Huși, ⟨reședință⟩ episcopală a moldovenilor ; aici sunt șaizeci și cinci de case de catolici cu trei sute de suflete. Este o biserică de-a noastră de lemn acoperită cu trestie, cu hramul Răstignirii cu un altar, un tablou al lui Isus pe cruce, două alte tablouri mari în care sunt chipurile celor doisprezece apostoli, un tablou al Preafericitei Fecioare și un altul al Sf. Iosif ... [urmează înșirarea obiectelor de cult]. Afară este clopotnița de lemn cu un clopot de vreo sută de funți și un loc îngrădit de o sută cincizeci de pași pentru cimitir, plin de cruci după datina maghiară, norodul e destul de bine instruit de misionarul care locuiește acolo și care acum este părintele La Macchia [46]. În afara orașului, într-o pădure unde se află cei mai mulți catolici este o altă biserică cu hramul Sf. Antonio din Padova, alăturată reședinței misionarului împreună și cu o grădină de pomi roditori ; în biserică este un altar cu tabloul Sf. Anton ; în zilele de sărbătoare se slujește liturghia în oraș, iar în celelalte zile ale săptămânii se slujește în sat ; această biserică de la Huși este singura după cea de la Iași care are o vie mică, două dughene care se închiriază cu patru scuzi pe an fiecare și câțiva stupi.

De la Huși, urmând aceeași direcție cale de trei zile mai departe, se intră în Basarabia, sub stăpânirea hanului tătarilor. Pe malul fluviului
p. 210 Nistru este // Ciubărciu sat de moldoveni și de catolici, aceștia au douăzeci și două de case și sunt acolo o sută și unul de suflete ; este o biserică veche gata să se năruie închinată bunei vestiri cu un altar de lemn cu tabloul chiar al bunei vestiri ... [urmează înșirarea obiectelor de cult].

Părintele care locuiește la Huși după ce slujește în parohia sa, la sărbătorile principale, obișnuiește să vină pentru a răspunde nevoilor spirituale de la Ciubărciu, unde șade un dascăl care îndrumează acele suflete în învățăturile sfintei credințe.

La o zi de Huși, spre miazăzi este orașul Bârlad, unde sunt șapte case de catolici cu treizeci de suflete, aici era biserica noastră, dar în 1759 a fost arsă de tătari împreună cu alte biserici ale moldovenilor și au fost furate obiectele de cult, acești catolici de la Bârlad sunt în grija părintelui de la Huși.

De la Iași, mergând spre nord-est, după trei zile, se ajunge la hotarele Poloniei și la marginea Moldovei. Pe malul fluviului Nistru este un sat numit Mohilău [47] de douăzeci și șase de case cu optzeci de suflete de catolici ; aici e o mică biserică a noastră de lemn și reședința misionarului care e ținut să

---

[44] *Talpa*, sat, com. Bârgăuani, jud. Neamț, de fapt la apus de Săbăoani.

[45] *Bargovano*, sat și com., jud. Neamț.

[46] Giovanni La Macchia din Matera, din provincia Sf. Nicolae din Apulia în vârstă de 38 de ani.

[47] *Mughilo* = Moghilev, Republica Ucraina.

www.dacoromanica.ro

locuiască acolo din porunca domnului Moldovei [48] pentru ca să nu treacă în Polonia catolicii din ţara lui. În biserica cu hramul Sf. Anton este un altar de lemn cu şase sfeşnice de lemn . . . [urmează lista obiectelor de cult]; acest sat este expus fărădelegilor turcilor de la Hotin care adesea trec pe acel drum şi pradă pe bieţii oameni.

Sunt apoi multe case de catolici risipite în această ţară, unii pentru a fugi de biruri, de care scapă, cel puţin un timp până când sunt descoperiţi, locuiesc prin păduri sau locurile cele mai retrase şi foarte departe de oraşe şi de sate, alţii pentru a se feri de fărădelegile turcilor care umblă adesea prin aceste locuri şi făptuiesc samavolnicii şi jafuri; astfel că anul trecut când am trimis un călugăr în acele părţi mi-a adus o listă de o sută şi opt suflete spovedite şi împărtăşite şi de şase copii botezaţi şi, deşi s-a încercat să-i facă să se întoarcă în părţile locuite, nu este totuşi cu putinţă să-i înduplece, pentru că sunt cu adevărat aduşi în cea mai cumplită mizerie şi în neputinţă de a plăti dările despre care se poate spune că sunt fără de sfârşit.

În afară de aceste locuri retrase, mai sunt catolici în unele oraşe ca: la Galaţi, unde sunt în număr de cinci, la Akkerman de treizeci, la Chilia de zece; acolo, în afară de misionarii legaţi de un loc, ar mai trebui şi un alt misionar care să cerceteze aceste locuri atât de răzleţe şi dacă Sacra Congregaţie ar binevoi să dea celuilalt misionar un ajutor modest [49] de cel puţin douăzeci de ţechini pe an, prefectul i-ar da restul pentru întreţinerea lui.

Din acest raport înfăţişat aici se vede cum e viaţa misionarilor din Moldova; este cu adevărat o viaţă de sărăcie şi de mare trudă, căci un singur călugăr trebuie să alerge în mai multe sate, într-o climă în care timp de vreo cinci luni pe an se trăieşte în mijlocul zăpezii şi a gheţii şi trebuie să treacă peste tot felul de râuri, în care mai mulţi misionari şi-au pierdut viaţa. Pentru a mai reduce din ostenelile misionarului şi pentru ca el să fie mai repede la îndemână, când este chemat să se îngrijească de nevoile spirituale// ale credincioşilor, s-a introdus obiceiul să se ţină un dascăl sau un învă- p. 211
ţător în toate bisericile unde nu şade un părinte misionar; slujba acestui dascăl care trebuie să cunoască limba maghiară şi latină este de a preda catehismul, de a rosti diferite rugăciuni, de a cânta la liturghiile solemne şi la alte slujbe bisericeşti, fiecare din ei este scutit de bir, căci norodul plăteşte pentru el şi aceasta înseamnă mult în Moldova, îi mai dau credincioşii oarecare milostenie la botezuri, la înmormântări şi fiece casă îi dă în fiece an o anumită cantitate de grâu care, adăugată la vreo altă muncă şi osteneală a acelui dascăl, îi îngăduie să agonisească destul pentru traiul familiei sale.

Pretutindeni se aude că în orice ţară se află oameni şi buni şi răi şi adesea în această provincie vezi pe unii cercetând mai mult cârciumile decât bisericile; din această pricină, neascultând catehismul, ei nu învaţă elementele de bază ale credinţei; pentru a se aduce îndreptare unei asemenea neştiinţe, s-a dat ordin ca nici un misionar să nu săvârşească vreo căsătorie fără să pună mai înainte pe viitorii soţi să spună pe de rost învăţăturile de bază ale religiei creştine şi se socoteşte că este un bun mijloc de îndreptare, căci cea mai mare fericire a acestor oameni este de a-şi căsători fiicele şi fiii.

---

[48] Grigore Callimachi (1761—1764).

[49] *Congruo vestiario.*

www.dacoromanica.ro

În Transilvania și în Polonia sunt mulți ruteni care sunt socotiți în acele părți drept catolici, uniți cu biserica romană; aceștia de cum intră în Moldova, fie că sunt preoți sau mireni — de care vin familii întregi —, aleargă cu toții la alte biserici și nici unul nu merge la biserica noastră, semn neîndoielnic că ei sunt oameni a căror credință nu e adevărată, ci prefăcută.

În multe din aceste biserici ale noastre este mare nevoie de odăjdii și populația nu poate contribui la cheltuieli pentru a le face, căci după cum s-a spus mai sus, sunt aduși într-o stare de sărăcie cumplită...

Cu privire la ⟨întrebarea⟩ de la numărul unu [50]. Prefect este părintele Giovanni Hrisostomo [51] din Zagora dieceza din Larisa în Tesalia, născut din părinți ortodocși, în vârstă de patruzeci de ani împliniți, din ordinul minoriților conventuali ai Sf. Francisc.

La numărul 2. Această misiune îmbrățișează tot vastul principat al Moldovei și o parte din Basarabia.

La numărul 3. Moldova e un principat cârmuit de un domn grec numit de sultanul turcilor care îl mazilește sau îl numește după bunul său plac, iar Basarabia ține de tătarii din Crimeea.

La numărul 4. Principatul Moldovei este împărțit în cinci provincii, care alcătuiesc cinci starostii sau cinci cârmuiri principale. //

p. 212 La numărul 5. În Moldova nu este nici o episcopie catolică în afară de cea de Bacău, dar aceasta are un episcop titular care locuiește în Polonia când într-o localitate, când în alta potrivit rânduielilor acelei slujbe, întrucât este un slujbaș (dregător) al acelui regat ... [52].

La numărul 18. Venitul prefectului pentru întreținerea lui cât și a bisericii și a călugărului care stă cu el constă din venitul a două vii mici, a unei pivnițe, a șapte dughene și a câtorva case pe care le închiriază în chiar reședința lui.

La numărul 19. Prefectul nu primește nici un subsidiu de la Sacra Congregație.

La numărul 20. Sediile acestei misiuni sunt descrise lămurit în cuprinsul relației vizitației [53].

La numărul 23. Numărul catolicilor din această misiune se ridică la vreo șase mii, toți bărbații se îndeletnicesc cu agricultura afară de vreo câțiva servitori.

La numărul 24. Toți acești catolici sunt de rit romano-catolic fără vreun amestec cu alte rituri.

La numărul 25. Nu sunt biserici de-ale ereticilor [54] afară de zece biserici de oameni necatolici. Sunt patru episcopi ortodocși, adică mitropolitul de la Iași, episcopul de Roman, episcopul de Huși și episcopul de Rădăuți; mai sunt încă doi episcopi „in partibus"[55], iar numărul bisericilor și preoților ortodocși este aproape nenumărat, căci nu este colț din Moldova în care să nu se vadă o biserică, abație sau mănăstire și aceasta pentru că ei trăiesc în credința că cel care învelește o biserică va fi mântuit cu siguranță,

---

[50] Autorul răspunde la întrebările chestionarului ce i-a fost trimis.

[51] *Grisostomo*. Este însuși autorul.

[52] La întrebările de sub numele 6—17 nu se dă nici un răspuns.

[53] Nu se răspunde la numerele 21 și 22.

[54] Eretici, adică protestanți. Despre schismatici se vorbește mai jos, la punctul 26.

[55] Afirmație gratuită.

www.dacoromanica.ro

iar cel care va clădi una în întregime va fi neapărat scutit și de pedeapsă și de vină, de aceea pretutindeni clădesc biserici și rânduiesc preoți.

La numărul 26. Toți sunt ortodocși, ⟨discipoli⟩ îndărătnici de-ai lui Photius, Kerularios și Marcu din Efes.

La numărul 27. Cultul catolic nu întâmpină nici o piedică și deci este cu desăvârșire liber.

La numărul 28. Nu este nici o altă persecuție decât cea de patru ani încoace când s-a pus o contribuție pe toate bisericile, chiar și pe cele care nu posedau chiar nimic, cum sunt îndeobște ale noastre. Ar putea îndrepta lucrurile nunțiul apostolic din Polonia prin mijlocirea marelui hatman al acelui stat, care poate scrie marelui vizir și căpăta scutire potrivit înțelegerii stabilite între Polonia și Poarta otomană. //

La numărul 29. Nu sunt alți parohi decât călugării din ordinul fran- p. 213
ciscanilor conventuali, misionari apostolici trimiși de această Sacră Congregație.

La numărul 30. Parohii misionari sunt mutați după voia prefectului și cum nu au nici un venit fix, ei nu slujesc în zilele de sărbătoare pentru norod, ci pentru binefăcători și pentru sufletele din Purgatoriu ...[56].

La numărul 32. În Moldova avem opt biserici parohiale unde se păstrează prea sfântul sacrament când în pixida și când în cutiuțele care slujesc pentru a duce prea sfântul viatic; candela se păstrează ⟨aprinsă⟩ până vine înghețul, iar iarna se stinge de la sine, căci frigul e atât de cumplit, încât îngheață nu numai uleiul și apa, ci chiar și vinul și orice alt lichid.

La numărul 33. În fruntea relației vizitației ⟨canonice⟩ sunt descrise bisericile noastre din Moldova.

La numărul 34. Catolicii nu se amestecă în nici o privință cu ortodocșii.

La numărul 35. Toate parohiile sunt în grija misionarilor conventuali ai Sf. Francisc.

La numărul 36. Nu mai sunt alți preoți care să ajute pe parohi.

La numărul 37. Nu sunt învățători de școală[57], ci sunt dascăli care predau catehismul poporului, iar călugării țin predici.

La numărul 38. În toată Moldova, în afară de preoții franciscani conventuali, nu este decât un părinte iezuit[58].

La numărul 45. În afară de prefect și de misionari, care sunt așteptați de la Roma, în clipa de față sunt nouă călugări, adică magistrul Giuseppe Maria Cambioli, fost prefect, având cincizeci și patru de ani împliniți, din Caltagirone în provincia Sicilia. Magistrul Giuseppe Zingali având cincizeci și doi de ani din Troina în provincia Sicilia. Magistrul Giovanni Frontali având patruzeci și opt de ani, din Brisighella în provincia Bologna. Magistrul Francesco Chiarolanza având treizeci și opt de ani, din Montella în provincia Neapole. Părintele Giovanni la Macchia având treizeci și opt de ani, din Matera în provincia San Nicolo din Apulia. Părintele Basilio Codibò având treizeci și șase de ani, din Modena în provincia Bologna. Părintele Antonio Mauro având treizeci ani, din Cantù în provincia Milano. Părintele Carlo Gattinara având treizeci și unu de ani, din Asti în provincia Torino. Părintele Giacomo Reccardini având treizeci și opt de ani din Ancona în provincia Marca.

---

[56] Nu se răspunde la numărul 31.

[57] *maestri di scuola.*

[58] Nu se răspunde la numerele 39—44 ale chestionarului.

www.dacoromanica.ro

La numărul 46. Toţi aceşti misionari sunt trimişi de Sacra Congregaţie, dar ea dă numai celor patru părinţi care stau la Huşi, Răchiteni, Călugăra şi Grozeşti câte un subsidiu de 25 de scuzi pe an, iar celorlalţi nu li se dă nimic[59] ...

p. 214 La numărul 50. Nu au mănăstiri, nici aziluri, sunt numai reşedinţe fără „clausură".

La numărul 51. Locuiesc singuri, nu ţin pe alţii în reşedinţele lor decât pe servitorii lor.

La numărul 52. Poartă rasa monahală a ordinului franciscanilor conventuali, afară doar când călătoresc departe de propriile lor parohii.[60]

La numărul 54. Toţi vorbesc în limba moldovenească pentru că este o limbă foarte uşoară, mai mult decât orice altă limbă, alcătuită mai mult din latină şi din italiană.

La numărul 55. Dascălii predau catehismul.

La numărul 56. Nu se foloseşte altă limbă decât cea moldovenească, numai doar pentru predarea învăţăturii creştine în unele sate de unguri se foloseşte graiul maghiar.

La numărul 57. Liturghiile, ritualul şi toate slujbele se fac în limba latină.

La numărul 58. Nu este nevoie de nici o expurgare întrucât sunt chiar cărţile noastre.

La numărul 59. Mijloacele pe care le au misionarii atârnă mai mult sau mai puţin de bunul plac al prefectului[61].

La numărul 61. În Moldova credincioşii dau de obicei misionarilor câte 4 baiocchi şi jumătate în monedă romană la botezuri; 15 baiocchi pentru înmormântări; pentru o liturghie cu cântare care e rară, un „testone", pentru o liturghie simplă care şi ea e rară 15 baiocchi; la nunţi 15 baiocchi şi plătesc pe fiece an părintelui o măsură de grâu sau 15 baiocchi de fiece casă; mulţi din pricina sărăciei lor nemărginite nu plătesc şi trebuie să-i laşi în pace, căci dacă ar fi urmăriţi, atunci de ruşine nu ar mai veni la biserică. Aproape toţi călugării se întrec în a face bine şi nu se aude de nici un scandal. Ortodocşii ne socotesc pe noi de schismatici, cu toate acestea ne preţuiesc întrucâtva, căci la preoţii lor domneşte o neştiinţă ce nu se poate închipui (?), iar de la călugării noştri capătă oarecare noţiuni de ştiinţă. În sfârşit turcii au obiceiul de a socoti ca necredincios pe oricine trăieşte în afara sectei lor mahomedane.

La numărul 62. Credincioşii noştri păstrează ritul romano-catolic şi nu trec la nici un alt rit necatolic sau la altă sectă. Ca ortodocşii să se facă ei catolici, acest lucru nu e îngăduit în această ţară şi s-ar folosi cea mai mare strănicie şi pedepsele cele mai grele împotriva celui care ar săvârşi aşa ceva şi a aceluia care l-ar fi pus la cale[62].

La numărul 65. Nu domneşte nici un „abuz"[63].

La numărul 67. De douăzeci de ani încoace, numărul catolicilor a crescut, pentru că au venit mulţi dezertori şi fugari din Ungaria, din Polo-

---

[59] Nu se răspunde la numărul 47.
[60] Nu se răspunde la numărul 53.
[61] Nu se răspunde la numărul 60.
[62] Nu se răspunde la numerele 63, 64 şi 66.
[63] *Abuso* (în sensul de eres, rătăcire).

www.dacoromanica.ro

nia și din Transilvania, după cum adesea vin familii întregi să se așeze în acest principat [64].

La numărul 69. Moravurile catolicilor noștri din Moldova sunt ca acelea ale catolicilor noștri din Italia, de aceea nu e nevoie de vreun mijloc de îndreptare. Scrisorile de la Roma pentru Moldova se trimit prin Polonia făcând drumul prin Viena, Cracovia, prin Lwow la Iași. Misionarii dacă vin pe uscat de la Viena // trec în Transilvania care este la hotarul Moldovei. p. 215
Banii se plătesc părintelui procurator general al misiunilor din ordinul franciscanilor conventuali, căci el știe cum să-i facă să ajungă în Moldova. Lucrurile, ca și misionarii care ar voi să vină pe mare, se pot duce la Livorno, unde adeseori se găsesc vase mergând la Smirna și de la Smirna la Constantinopol, de la Constantinopol în sfârșit pe uscat sau pe Marea Neagră, ei trec în Moldova.

Fratele Giovanni Hrisostomo de Giovanni franciscan conventual,
Prefect al misionarilor din Moldova.

[64] Nu se răspunde la numărul 68.

www.dacoromanica.ro

RUGGIERO GIUSEPPE BOSCOVICH

(1711—1787)

Ruggiero Giuseppe Boscovich, unul din cei mai străluciți oameni de știință ai veacului al XVIII-lea : matematician, fizician, astronom, geodezian, hidrolog și totodată arheolog, arhitect, poet latin și filosof, s-a născut la Raguza (Dubrovnik) la 18 mai 1711 dintr-o familie de țărani. Tatăl era sârb, iar mama italiancă. În 1725 a plecat la Roma unde și-a făcut studiile în Colegiul iezuiților. În 1740 a ajuns profesor de matematici și filosofie la același colegiu, iar în 1744 a intrat în ordinul iezuit. Publicarea lucrării de mare originalitate despre petele soarelui *De maculis solaribus* (1736), precum și, după un interval considerabil, construcția, de mare amploare, *Elementa universae Mathesos* (Romda, 1752—1753) îi dobândesc un renume european.

A tratat și diverse probleme de optică și de filosofie. Lucrarea sa *Philosophiae naturalis theoria redacta ad unicam legem virium in natura existentium*, publicată în 1758 la Viena, unde se afla atunci cu o misiune diplomatică, vădește o nouă concepție a constituției materiei. Teoria sa a forțelor lucrând între elementele materiei este foarte aproape de ideea de bază a atomisticii dinamice, după cum ideile sale originale asupra mișcării absolute și a celei relative, cât și asupra relativității inerției arată drumul spre teoria relativității din zilele noastre. Pornind de la ideile lui Zenon din antichitate și ale lui Leibnitz asupra împărțirii materiei, el le îmbină într-un sistem armonios cu principiile generale ale mișcării lui Newton, interpretate însă mult mai larg într-un spirit pur dialectic. Valorificarea însă a acestei concepții nu s-a făcut decât în zilele noastre când i s-a cinstit amintirea atât la Zagreb, unde Institutul de cercetări științifice îi poartă numele și unde se înalță statuia sa datorată lui Mestrović, cât și la Roma, unde s-au publicat fragmente din corespondența sa științifică.

El era preocupat în aceeași măsură și de realizări concrete. În 1742 este însărcinat de papă să studieze modalitățile de consolidare a cupolei Sf. Petru. În 1750 împreună cu iezuitul Christophor Maire întocmește harta trigonometrică a statelor papale și măsoară două grade de meridian pe teritoriul pontifical, spre a contribui la rezolvarea problemei configurației pământului. Rezultatul măsurătorii a fost publicat în 1755. O versiune franceză a urmat în 1770.

În 1766 a întocmit un proiect de asanare a mlaștinilor pontine.

A călătorit mult. După o primă călătorie prin Anglia și prin Occident, a pornit în 1763 la Constantinopol împreună cu ambasadorul Veneției la Poartă, bailul Pietro Correr. A rămas pe malurile Bosforului 7 luni. Îmbolnăvindu-se de friguri, s-a bucurat de toată atenția ambasadorului francez la Poartă, Vergennes, care a obținut pentru el o invitație să însoțească pe ambasadorul Angliei, sir James Porter, care se întorcea în patrie, făcând un ocol destul de mare prin Polonia, pentru a evita să treacă prin Austria, pe atunci în război cu Marea Britanie. Cu acest prilej, Boscovich a străbătut Bulgaria, Dobrogea, Moldova și o parte din Polonia de unde avea de gând să meargă la Petersburg. Dar starea sănătății sale l-a silit să renunțe la planul său și, după o ședere de câteva luni la Varșovia, s-a întors prin Silezia și Austria în Italia, încheindu-și lunga sa călătorie, care a durat cu totul patru ani și jumătate.

La întoarcere e numit profesor la Universitatea din Pavia și apoi la Școala Palatină din Milano. Curând el întocmește planurile și chiar macheta pentru un observator astronomic ce

www.dacoromanica.ro

trebuia ridicat la Brera, scdiul vestitului colegiu iezuit din preajma oraşului Milano. La 1765 construcţia era terminată. Dar neînţelegeri ivite cu colegii săi, iezuiţii Lagrande şi Gerra, îl hotărăsc să părăsească acest centru, lăsând nerealizat planul său de construcţie a unui sextant cu totul original care să permită determinarea naturii ondulatorii a luminii. În conflictul ivit s-au încercat şi soluţii de compromis, dar Boscovich a refuzat postul de director onorific al observatorului şi apoi a renunţat şi la postul de profesor la Şcoala Palatină, retrăgându-se la Veneţia. Mai apoi, după desfiinţarea ordinului Iezuiţilor (1773), s-a dus la Paris unde a fost numit director al Opticei Marinei de război.

A stat aproape zece ani în Franţa.

Îmbolnăvindu-se rău, a obţinut un concediu şi s-a întors în 1783 în Italia, la Bassano, unde s-a ocupat, după o perioadă de întremare, de editarea operelor sale de optică şi astronomie (*Opera pertinentia ad Opticam et Astronomiam*, 5 vol., 1785). În 1785 e în Toscana: apoi iar la Milano, unde moare la 13 februarie 1787.

Boscovich a scris 71 de lucrări dintre care 14 de matematică, 15 de astronomie, 28 de fizică, precum şi alte diferite lucrări privitoare la antichitate, ca descrierea ruinelor Troiei, pe care le-a vizitat în 1761, şi unele versuri latine.

A mai lăsat şi un jurnal al călătoriei sale, publicat mai întâi fără ştirea sa într-o versiune franceză, (1772) şi apoi cuprins de el în forma originală în ediţia operelor sale complete, pe care a tipărit-o la Bassano în Italia (1784). Autorul lămureşte în prefaţa ediţiei acesteia din urmă că la Varşovia a încredinţat manuserisul său rezidentului francez din Varşovia, Pierre-Michel Hennin, care l-a tradus în mare grabă şi care mergând apoi la Geneva a comunicat versiunea sa nerevizuită unui prieten, care a publicat-o, cu unele modificări şi fără a cere asentimentul prealabil nici autorului şi nici al traducătorului, sub titlul *Journal d'un voyage de Constantinople en Pologne fait à la suite de son excellence Mr. Jaq. Porter, ambassadeur d'Angleterre, par le R. P. Joseph Boscovich de la Comp. de Jésus en MDCCLXII* à Lausanne chez Franc. Grasset et Comp. MDCCLXXII.

Numai câţiva ani mai târziu a aflat Boscovich de această ediţie, din care cu greu a putut avea în mâini pentru scurtă vreme un exemplar. Dar manuscrisul primei versiuni făcute la Varşovia şi nemodificate încă, ajungând în mâinile lui La Roche, la venirea acestuia în capitala Poloniei, curând după plecarea lui Boscovich, în 1763, el a adăugat pe marginea manuscrisului unele observaţii, completări şi îndreptări, la partea conţinând explicaţiile date de el asupra Moldovei. Ulterior s-a oferit să facă el o nouă versiune franceză care să însoţească publicarea textului original italian rămas inedit. Este probabil că La Roche a fost cel care i-a atras atenţia asupra slăbiciunii textului tipărit, de care se plânge autorul în prefaţă. Dar până în cele din urmă relaţia călătoriei nu a mai fost publicată în Franţa în două limbi, cum fusese vorba, ci doar în Italia în limba italiană sub titlul: *Giornale di un viaggio da Costantinopoli in Polonia* (Bassano 1784). Autorul însă arată în prefaţă că a folosit însemnările şi îndreptările lui La Roche, făcute pe textul versiunii manuscrise franceze de la Varşovia. O ediţie germană făcută după ediţia franceză de la Lausanne a apărut la Lipsca, în 1779, sub titlul: *Des Abt Joseph Boscovich Reise von Constantinopel durch Romanien, Bulgarien und die Moldau nach Lemberg in Polen aus dem Französischen übersetst nud mit einigen Zusätzen begleitet nebst einer Karte*, Leipzig, bey Iohann Gottlob Immanal Breitkopf, 1779.

Ea diferă în mai multe locuri de modelul francez şi mai are şi unele note adăugate de traducătorul german, cum e cea de la p. 138 referitoare la germanul Neumann, care nu e pomenit nicăieri nici de autor şi nici de traducătorul versiunii de la Lausanne, sau cea despre Moldova (p. 150—156) care îi aparţine în întregime acestuia. O confruntare a textului italian cu cele două versiuni apărute fără ştirea autorului nu ar fi lipsită de interes. Putem observa în treacăt că versiunea ediţiei de la Lausanne cuprinde şi unele lămuriri în plus faţă de original. De pildă, informaţia privind numele de familie al soţiei constantinopolitane a „Guvernatorului" de la Bârlad — o Testabusa — sau al soţiei lui Milo, starostele de Cernăuţi, o Rosetteasca.

www.dacoromanica.ro

Textul italian a fost reprodus şi în „Uricariul", XXIV, p. 254 şi urm.

Valoarea relaţiei de călătorie stă în faptul că ne aflăm în faţa unui jurnal adevărat, scris de un om de inteligenţa lui Boscovich chiar în cursul drumului, aşa cum arată el în prefaţă, în fugă, pe vreun colţ de masă în timpul prânzului sau între două partide de cărţi cu Lady Porter în timpul unui popas. Se poate totuşi distinge şi aici o redactare în două etape — căci pe lângă descrierile propriu-zise şi povestirea drumului cu peripeţiile sale sau a recepţiei la palatul domnului, mai avem tot materialul informativ, datorat lui La Roche şi lui Milo — cu privire la cârmuirea, producţia, comerţul Moldovei, „ţară puţin cunoscută şi azi după ce a fost teatrul atâtor lupte purtate în vremurile din urmă". În tot cursul călătoriei, autorul a urmărit itinerariul pe harta lui Zanoni făcută la comanda ambasadorului francez Vergennes.

Călătoria lui Boscovich în Moldova a fost analizată la noi de N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, ed. 1928, vol. II, p. 177—186 şi în comunicarea *Rogeriu Iosif Boscovich şi Moldova* (An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Seria III, t. XIX (1936), p. 153—165) şi R. Ortiz: *Perla storia della cultura italiana in Rumania* (Bucarest, 1916), p. 182.

Despre viaţa şi lucrările lui Boscovich există o bibliografie bogată*. În 1888, Academia din Zagreb a publicat un volum, iar în 1926—1929, Academia iugoslavă a publicat o „Contribuţie" la biografia lui (*Prilozi za biografia R. Boscovich*, în „Rad. Jug., Akad." CCXXXII, CCXXXIV, CCXXXVI).

În 1958 s-au publicat comunicările Symposionului internaţional consacrat în Iugoslavia analizei aportului ştiinţific al lui Boscovich: *Actes du Symposium international R. J. Boscovich*.

Tot atunci apărea şi în Italia în colecţia „Publicazioni del R. Osservatorio astronomico di Milano-Merate" o culegere de scrisori ale lui Boscovich către diverşi corespondenţi *Carteggio con Corrispodenti diversi* (Milano, 1938), precum şi articolul lui G.V. Schiaparalli: *Sull' attività del Boscovich quale astronomo in Milano*. Ulterior a apărut la Londra sub direcţia lui Lancelot Law White lucrarea *Roger Joseph Boscovich, S.J., F.R.S. (1711—1787) Studies of his life and work on the 250th anniversary of his birth*, 1961 (R.I. Boscovich, din societatea lui Isus, membru al Societăţii Regale ⟨de ştiinţe⟩ 1711—1787, cercetări despre viaţa şi activitatea sa cu prilejul împlinirii a 250 de ani de la naşterea sa) 230 pag.

JURNALUL CĂLĂTORIEI DE LA CONSTANTINOPOL IN POLONIA[1]

1762

p. 2 [Plecarea[2] are loc la 24 mai 1762]. Erau două carete a patru locuri fiecare, trase de 6 cai, în una din carete călătoreau femeile şi copiii, apoi o trăsură mai mică cu două locuri trasă de patru cai, şi mai erau destui cai pentru cei care ar fi vrut să meargă când vremea bună ar îngădui aceasta,
p. 3 — apoi mulţi alţi ⟨cai⟩ // pentru personalul ⟨ambasadorului⟩şi suitei lui şi un şir de care pentru bagaje ...

---

* Vezi *Dizionario biografico deli Italiani*, vol. XIII, Roma, 1971, p. 221—230.

[1] Traducerea s-a făcut după originalul italian publicat sub titlul: *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia dell abate Ruggiero Giuseppe Boscovich*, Bassano, 1784. Textul interesând trecerea sa prin Dobrogea, Ţara Românească şi Moldova începe la p. 70. El este precedat de însemnările de la pag. 2—11, în care autorul descrie stilul călătoriei, precum şi de două notaţii de la p. 65 privind ştiri în legătură cu ţara noastră.

[2] În 1762 Boscovich, rămas fără rost la Constantinopol, după moartea în acest oraş a bailului Veneţiei, Pietro Correr, cu care venise în Turcia, şi dorind să părăsească această ţară în care condiţiile de călătorie erau foarte grele, a obţinut favoarea de a fi primit să se alăture grupului ambasadorului englez, care îşi ceruse rechemarea în Anglia, după o şedere de 16 ani pe malurile Bosforului şi care se îndrepta spre ţară fără prea multă grabă, ocolind prin Moldova şi Polonia.

www.dacoromanica.ro

Mehmendarul dat Excelenţei Sale era Hagi Abdullah şi era vizir aga ... Mehmendarii se iau întotdeauna din această categorie de persoane .. Se născuse în Moreea din părinţi creştini şi încă de mic fusese dus în robie la ultima cucerire a acestei ţări. Fusese crescut în religia mahomedană, dar totuşi nu se lepădase de limba greacă, mai avea cu el pe un fiu al său, un tinerel de o fire foarte blândă şi prietenoasă şi mulţi cihodari, adică servitori, şi mai erau încă doi ieniceri în slujba ambasadorului... // Pe lângă p. 8
acele două carete cu şase cai şi a trăsurii cu patru cai şi a cailor pentru stăpâni şi servitori, s-a hotărât să mai fie şi alţi doi cai de transport, 8 harabale sau căruţe acoperite cu câte doi cai şi zece care trase de doi boi, iar două din aceste care fuseseră date printr-o poruncă deosebită ce o căpătase de la Poartă D. Hübsch în privinţa acestora, precum şi a unor cai.

Pe carele cu cai s-a hotărât să fie puse lucrurile mai necesare adică bucătăria, paturile, corturile pentru a putea poposi pe drum, masa şi scaunele, întrucât în cvartirurile din aceste ţări nu se găseşte nimic altceva decât doar zidurile goale, sau dacă se găseşte vreo mobilă păcătoasă, cum ar fi vreun covor sau vreo *sofà*, se scoate afară cu totul, atât pentru că sunt de puţin folos pentru noi şi nu sunt tocmai curate, cât şi pentru o mai bună pază contra ciumei. Mai trebuiau să fie pe aceste căruţe şi fel de fel de lăzi cu lucruri mai de trebuinţă, ca rufărie, unele alimente şi altele de felul acesta.

Aceste care trebuiau să pornească odată cu caretele, în speranţa că vor putea urma cu aceeaşi iuţeală sau că vor putea ajunge puţin după ele. Lucrurile mai puţin trebuitoare aveau să fie trimise ceva mai înainte pe carele cu boi care merg de două ori mai încet. Înainte de plecarea caretelor trebuiau să pornească cei doi cai cu coşurile care aveau să care cele necesare pentru prânzul de la mijlocul drumului, dându-se porunca unde anume trebuiau să se oprească cu mâncarea rece pe care o aduceau împreună şi// cu tot ce trebuia pentru a se putea găti şi o mâncare caldă. Dimineaţa p. 9
înainte de plecare se lua ceai cu lapte împreună cu pâine cu unt. La gustarea (= prânzul) de la mijlocul drumului trebuia să se ia cafeaua puţin după sosire, la masa de seară se mânca iar pâine cu unt alături de ceai cu lapte. Se aduceau cărţi de joc pentru a face seara o partidă de cărţi, după care urma o masă în toată legea cu mâncări calde ţinând în acelaşi timp de prânz şi de cină. Această regulă a început să fie aplicată câteva zile după plecare, dar cum într-o zi a lipsit mâncarea pentru gustarea de la mijlocul drumului, am început să luăm în caretă mâncare rece împreună cu vin şi cu apă, în multe zile mai scurte de drum s-a mâncat înainte de plecare, fără a mai face popas la mijlocul drumului, iar în zilele de repaus se servea şi prânzul şi cina în toată legea. Partida de cărţi a fost dată uitării în ultimele seri : ea consta dintr-un „cadril" între doamna ambasadoare, doctorul, baronul şi domnul Hübsch, iar eu foloseam timpul acesta ca să-mi duc mai departe însemnările zilnice ale mele, scriindu-le chiar pe masa pe care luasem prânzul, iar d. ambasador şi-l petrecea citind câte o carte.

Grupul ce porneа la drum era destul de numeros. Ambasadorul Sir James Porter era însoţit de soţia sa, lady Clarissa, fiica ambasadorului Olandei, baronul Elbert de Hochepied împreună cu cei doi copii ai lor, o fată de 4 ani şi un băieţel de 2 ani. Mai era şi fratele soţiei ambasadorului, anume baronul Gérard de Hochepied. Ei au fost petrecuţi până la graniţa Poloniei de doctorul Mackenzie şi până la Lwow de Karl Hübsch, secretarul de legaţie, şi de fiul lui, Friederich Hübsch, însărcinatul cu afaceri pe lângă Poartă al Poloniei. Acest grup sporit de escorta turcească şi de mulţimea bagajelor forma o adevărată caravană cu mers greoi care în trecerea ei negrăbită lăsa o dară de stoarceri şi abuzuri potrivit obiceiului turcesc.

www.dacoromanica.ro

p. 11 ... Vizitiul și surugiul caretei erau turci ; oricum, cel dintâi era beţiv în aşa fel că nu mai putea sta drept pe capră și în cele din urmă s-a culcat să doarmă ...

p. 17 ... Mehmendarul nostru era un om bătrân fără nici o pricepere sau hotărâre, fiul său era un tinerel necopt încă pentru a vedea de asemenea treburi și însoţitorii săi erau de asemenea lipsiţi de pricepere, din care cauză se făceau multe încurcături, căci ne făcea să pornim întotdeauna târziu,

p. 18 de multe ori foarte târziu și // uneori chiar după miezul zilei și foarte adesea rămâneam fără a mai pleca, măcar că era atâta zor de a scurta timpul călătoriei ...

p. 55 ... În timp ce poposeam [în drum spre Dragokioi în Bulgaria], a trecut pe lângă noi capuchehaia sau agentul la Poartă al domnului Ţării Româneşti, Constantin Mavrocordat. Slujba aceasta este de mare însemnătate, căci adesea pot mai mult cu prezenţa lor în capitala aceasta capuchehaiele decât înșiși domnii, în ceea ce privește treburile principatelor. El venea cuposta de la Constantinopol, de unde plecase cu 5 zile înainte. A vorbit în trecere cu câţiva dintre ai noştri și s-a scuzat că nu poate veni să salute

p. 56 pe Ex. Sa, având mare zor... S-a presupus de ai noştri că el aduce în persoană domnului vestea despre confirmarea lui ...

p. 65—66 ... [La Ienibazar], am fost găzduit într-o căsuţă mică // în care locuia o familie de români, venită acolo de un an. Mi s-a spus că aceşti bieţi oameni trăiesc mai puţin rău sub paşalele turce decât sub domnii creştini ai Ţării Româneşti și ai Moldovei, care fac niște extorsiuni de necrezut, ce-i siliseră pe ţărani să-și părăsească ţara ...

p. 75 ## Călătoria prin Dobrogea și Moldova

18 iunie

În dimineaţa zilei de 18 am plecat spre Biulbiul[3] la şapte și trei sferturi, silindu-ne să fim gata mai devreme ca de obicei, închipuindu-ne că ziua de călătorie ⟨va fi⟩ foarte lungă, care de altfel s-a dovedit potrivit

p. 76 de lungă. // La nouă și trei sferturi am ajuns într-un sat numit Caraomer[4], unde am văzut două mori de vânt și de asemenea și un han și am văzut multe cuiburi de barză. La $11^{1/4}$ am ajuns la Ghiuvenlia [5], un sat mic alcătuit din mai multe grupuri mici de colibe despărţite între ele și din diferite cătune cu două mori de vânt și multe puţuri. Ne-am oprit aici să prânzim sub streașina de la intrarea unei giamii, adică a unei case de rugăciune turcești, care era de altfel pe jumătate părăsită. Ne era greu să ne oprim aici ca să mâncăm și să bem, temându-ne de vreo tulburare din partea turcilor din acel ţinut care puteau crede că pângărim acel lăcaș sfânt al lor ; dar ienicerii Excelenţei Sale, măcar că turci, ne-au asigurat că nimeni nu va veni acolo și că acei puţini turci din sat nu veneau aici aproape niciodată la geamie, neavând prea multă evlavie. Pe de altă parte nu am găsit un alt loc potrivit și ziua fiind destul de călduroasă, soarele bătând în voie și timpul aproape de amiază, aveam nevoie de un loc mai adăpostit.

---

[3] *Bilbeier*, azi Ciocârlia, sat și com., jud. Constanţa.
[4] *Karamer*, azi Negru Vodă, sat și com., jud. Constanţa.
[5] *Giuvemli*, azi Chirnogeni, sat și com., jud. Constanţa.

www.dacoromanica.ro

De-a lungul întregului drum din acea zi, nu am dat de nici un copac și de nici un fel de apă; oricum, câmpia era foarte frumoasă cu iarba înaltă, zdravănă și plină de flori, dar era atât de puțin cultivată încât abia puteai vedea o foarte mică întindere arată. Nu am văzut, de asemenea, nici o movilă artificială, afară de partea din apropierea satului Ghiuvenlia, unde am văzut dintr-o aruncătură de ochi 12. Acel sat era ultimul // de sub ascul- p. 77
tarea turcului din ajun; acesta, după ce ne-a văzut că plecăm de acolo, cam peste un ceas, asigurându-se că am ieșit din regiunea sa, și-a întors deodată pe neașteptate calul înapoi spre satul unde își avea reședința, înșelându-l pe mehmendar cu plata, revenindu-i pentru 5 ore de drum pe care trebuie să i-o mai dea, pe lângă ce îi plătise în ajun.

După o jumătate de ceas de drum am dat peste satul numit Mangaci[6]. Mai departe am ajuns în satul Boglar [7] în care am găsit apă foarte bună. În jurul acestui sat se vedea o întindere de pământ lungă cam de o milă și lată cam de o treime de milă care s-a scufundat, în chip vădit, astfel că tot pământul dimprejur a rămas ridicat ca o creastă de deal. Tot stratul de piatră care susținea pământul s-a rupt și se mai vedeau încă în foarte multe locuri rămășițele stratului orizontal care rămâneau dezgolite de pământ; astfel că la prima vedere păreau a fi ruinele unei mari clădiri antice. Dar privind bine se vedea limpede că era muchea stratului natural rupt, iar în părțile apusene se vedeau rupturile corespunzătoare. În acea scufundătură asemănătoare unui avuz se află un fel de lac; iar apa puțurilor fiind puțin adâncă, acele puțuri nu erau făcute cu urzoi, ci erau simple, având ca o
cumpănă dintr-o bârnă lungă așezată oblic pe o furcă verticală //, având p. 78
la un capăt atârnată o piatră și la celălalt capăt, o funie cu găleată.

În același fel sunt făcute aproape toate puțurile pe care le-am întâlnit în drumul nostru, precum sunt multe de acest fel în țările creștine.

Urmându-ne călătoria am găsit pe dreapta, întrucâtva afară din drum, un alt sat numit Bocmange [8] și la $3^{1/4}$ am ajuns la Biulbiul. În tot timpul drumului, chiar și după amiază, se vedeau de asemenea, pe amândouă laturile, câmpii foarte frumoase și cu totul necultivate; numai aproape de Biulbiul am dat de bucate foarte frumoase. În vecinătatea satului am văzut apă de ploaie strânsă pentru adăparea vitelor; se putea vedea un mare număr de vite atât cai, cât și vaci și boi. Apa din puțurile lor, pe care ei o beau, am găsit-o foarte rea. Satul este foarte mic și e turcesc. Am fost găzduiți în două case turcești. Ni s-a spus că Marea Neagră se află la o depărtare de 5 ceasuri de acolo, unde marea pătrunde în uscat, făcând un fel de golf.

19 iunie

În dimineața următoare am pornit spre Băltăgești[9] la 8 ore și jumătate. Am ajuns la Carasu [10] la $10^{3/4}$ și ne-am oprit acolo o jumătate de oră pentru a găsi o călăuză [11]. La $1^{1/4}$ am ajuns la Defcea [12], un alt sat mic, unde am prânzit sub niște copaci. Am plecat la $2^{1/2}$. // Când să plecăm p. 79
omul de călăuză o luase din loc și fugise, dar am găsit repede pe un altul. La $5^{1/2}$ am ajuns la Băltăgești.

---

[6] *Mangàg*, fost cătun în satul Plopeni, com. Chirnogeni, jud. Constanța.
[7] Neidentificat.
[8] Neidentificat.
[9] *Baltagikioi*, sat, com. Crucea, jud. Constanța.
[10] *Karasu*, azi Medgidia, jud. Constanța.
[11] Vn „*Colauș*", *cioi una guida*.
[12] *Lefce*, veche denumire a satului Gherghina, com. Mircea Vodă, jud. Constanța.

www.dacoromanica.ro

Băltăgești este un sat alcătuit din două grupuri de case aflate la un sfert de milă depărtare unul de altul; în amândouă din ele puteau fi văzute niște turnuri pătrate. Într-una din aceste două părți locuiesc turcii, în cealaltă bulgarii creștini. Au venit fruntașii turcilor să ne spună că în satul lor era ciumă. Ne-am sfătuit câtva timp ce trebuie să facem, bănuind că ciuma era închipuită și văzând pe cer semne de vreme rea. În sfârșit ne-am hotărât pentru mai multă siguranță să așezăm corturile în afara satului, unde se afla ca un fel de chioșc acoperit cu o învelitoare și în mijloc se vedea o fântână ruinată care tăia pardoseala. În mijlocul chioșcului erau pomi roditori, viță de vie, fasole răsaduri, pepeni abia răsăriți și alte ierburi; de aceea nu am găsit un loc potrivit pentru a așeza corturile înăuntrul împrejmuirii și au fost așezate afară, pe iarbă. A plouat și la noi, dar nu mult; se vedea însă că în alte părți dimprejur era potop mare. Am vorbit și cu niște locuitori creștini care ne-au spus că în partea locuită de ei domnea sănătatea cea mai deplină și aceasta încă de câtva timp; că în partea turcească muriseră ceva oameni și se bănuia că ar fi fost datorită ciumei; dar
p. 80 de fapt // și în acele ținuturi trebuie să se întâmple ceea ce se întâmpla pretutindeni, anume ca din când în când să apară friguri rele sau alte boli și îndată ce numărul bolnavilor și al morților e mai mare ca de obicei, se spune în toate acele locuri că este ciumă.

În toată ziua aceea ni s-au arătat și de o parte și de alta ținuturi frumoase, cu ierburi înalte și înflorite, dar toate aceste terenuri erau nelucrate și nu aveau apă de nici un fel.

20 iunie

În dimineața zilei de 20 am plecat la ora 10 spre Saraiu[13]. Tot drumul vedeam câmpii frumoase ca de obicei și tot ca de obicei necultivate. În unele locuri am văzut întinderi foarte mari de scaieți nespus de înalți și de cucute întrecând mult statura omului. Cucute de acestea am găsit o mulțime în Bulgaria după cum am găsit și multe feluri deosebite de scaieți. dar așa de înalți, nu am mai găsit nicăieri. Am trecut printr-o trecătoare între niște culmi de dealuri înalte sau de munți scunzi; am văzut un număr nespus de mare de movile astfel că numai dintr-o singură privire am numărat peste 30. Am ajuns în sfârșit la Saraiu la $3^{1/4}$, oprindu-ne în drum numai un sfert de ceas.

Saraiu este un sat cu populație creștină de vreo 150 de case; dintre
p. 81 acestea nu se vede nici una acoperită cu // țigle, așa cum aflasem destule aproape întotdeauna în trecere prin satele de până atunci. Oricum casele le-am găsit foarte curate pe dinăuntru, având toate sobe foarte mari în camere destul de mici întrucât ni s-a spus că iarna frigul este îngrozitor. Satul e așezat pe țărmul unui braț al Dunării care avea atunci multă apă, dar după cum mi s-a spus, câteodată seacă. Excelențele Lor au locuit în casa unui creștin, primarul satului, care era un om foarte cumsecade și am stat mult de vorbă cu el prin interpret. Casa se compunea din două odăi mici, prevăzute cu sobe și despărțite printr-o săliță, care avea la cele două capete două uși ce dădeau afară din casă; lângă una din ele erau cele două uși. ale celor două camere, la mijloc portițele sobelor pentru a face focul și care slujeau și de cămin; iar camerele aveau pe dinafară câte o ferestruică. Odăile erau foarte joase (totuși puteai sta în picioare); toate ușile erau

[13] *Sarakioi*, sat și com., jud. Constanța.

www.dacoromanica.ro

însă atât de scunde încât trebuia să te apleci bine pentru a intra, lucru pe care l-am întâlnit îndeobște în toată Bulgaria. L-am întrebat care era cauza acestui lucru atât de incomod și nu a știut să ne spună altceva decât că așa era obiceiul țării. Ne-a spus că acea casă clădită de el a costat 25 până la 30 de piaștri. Că mai clădise una pentru a o pune la dispoziția călătorilor; dar că găzduind // încă pe un călător i s-a făcut o „avanie" cum p. 82
se zice în Turcia, adică o învinuire născocită cu scopul de a-i stoarce bani și a trebuit să plătească până la 500 de piaștri; de aceea a dărâmat apoi acea casă.

Lângă poarta sa zăcea în stradă o femeie despre care ne-a spus că este o îndrăcită și tot astfel o crezuse și popa din localitate care e sub ascultarea unui episcop din Moldova, deși se află în afară de acea țară creștină, sub cârmuirea nemijlocită a turcilor. Dar, după ce a fost cercetată bine boala acestei femei, s-a găsit că era epileptică. Pe o casă din apropiere se afla un cuib de barză, unde se întâmplase în ziua dinainte un lucru destul de neobișnuit. Mama dăduse puilor ei, care erau acum mărișori, un șarpe, potrivit versului antic: „candida venit avis nigris invisa colubris"[14]. De obicei au doi pui și noi am văzut foarte multe cuiburi cu doi, nici unul cu trei sau numai cu un singur pui. Niște oameni ne-au spus că aici se află trei pui și că doi din aceștia, luând șarpele de cele două capete, s-au gătuit vrând să-l înghită. Alții ne-au spus că erau doi pui și că numai unul s-a înecat. Lucrul însemnat era că tatăl și mama, încremeniți și plini de mâhnire, au rămas acolo nemișcați 24 de ore fără a se duce să caute ceva hrană, nici pentru ei, nici pentru singurul pui rămas în viață. Faptul se petrecuse cu o zi înainte. Noi am văzut pe unul din părinți încă foarte // mâhnit în p. 83
cuib și pe puișorul cel viu care părea să-i ceară de mâncare. Ni s-a spus că stârvul mortului era încă acolo neatins; celălalt din cei doi părinți se pornise în sfârșit, cu puțin mai înainte, și l-am văzut înapoindu-se să-și hrănească puiul, clămpănind mai întâi din cioc, cum obișnuiesc să facă întotdeana berzele când vor să scoată afară din punga pe care o au în gușă, provizia pe care au strâns-o pentru a o introduce în ciocul puișorilor și sunetul pe care-l scoate, clămpănind astfel, acest cioc mare este foarte asemănător cu cel pe care îl face, în bisericile catolice, toaca folosită de obicei în vinerea mare din săptămâna patimilor, în loc de clopot.

Toată ceata noastră, în afară de mine care aveam piciorul din ce în ce mai bolnav, încercând uneori o mare greutate la mers din cauză că mă durea rana mea ⟨căpătată de drum⟩, s-a distrat privind cum pescuiau în acel braț de râu niște fete, intrând, așa prost îmbrăcate cum sunt ele, în apă până mai sus de mijloc și ni s-a spus că în acel ținut tocmai aceasta era îndeletnicirea fetelor; au prins o cantitate bună de peștișori de diferite soiuri pe care ni i-au adus acasă, încă vii, pentru foarte puține „parale".

21 iunie

În ziua următoare, 21 ale lunii iunie, ne pusesem în gând să facem un drum destul de scurt, până la Dăeni[15], // dar Ali aga voievodul sau dre- p. 84
gătorul ⟨satului⟩ Dăeni a izbutit să ne facă un mare pocinog. *Voievod* este un cuvânt slav și înseamnă același lucru ca *Dux belli* în limba latină, deoarece *Voj* sau *Boj* înseamnă *război* și *vodit* a conduce. Dar în multe locuri unde se vorbește o limbă ce se trage din limba slavă se întrebuințează

[14] A venit pasărea albă dușmana șerpilor negri.
[15] *Dajukioi*, sat și com., jud. Tulcea.

www.dacoromanica.ro

pentru ⟨a desemna pe⟩ guvernator ; și în Polonia pelatinii poartă numele de voievozi. Eu cred că aceasta vine de la faptul că în vechime numai războinicii erau întrebuințați la treburile cârmuirii. Acel voievod ascultă de cadiul sau judecătorul din Hârșova ; el a venit ca să împuieze capul mehmendarului, convingându-l să nu se oprească în acea circumscripție, ci să meargă mai departe până la Satu Nou [16], făcându-l să creadă că până acolo nu erau mai mult de 5 ore de drum. Mehmendarul s-a lăsat înduplecat pe semne în schimbul unui dar de bani pe care-l va fi căpătat, căci deși era ora destul de târzie și harabagii făceau o gălăgie îngrozitoare, zicând că drumul până acolo era cu mult mai lung și că nu voiau cu nici un preț să meargă până acolo în acea seară cu carele lor, mehmendarul a făcut ce a știut până când a obținut făgăduiala lor hotărâtă de a merge până acolo.

Am plecat la $2^{3/4}$ ziua și nu am ajuns decât la zece noaptea pe întuneric. La început, călătoria a fost din cele mai plăcute pe malul Dunării, aproape la nivelul apei, rămânând la dreapta, destul de ridicat, malul ros
p. 85 aproape vertical de creșterea fluviului și din loc // în loc tăiat de numeroși torenți mici prin care se scurg apele de sus, precum și de numeroase cărări pe unde coboară, de pe dâmburile înalte, vitele la adăpat. De fapt am găsit jos un număr nesfârșit de iepe cu armăsarii lor ; și se mai vedea de asemenea o mare mulțime sus pe muchea râpelor înalte, semn că se află un număr mult mai mare în spatele lor. Cred cu siguranță că am văzut acolo, în acea zi, câteva mii (de cai). Acolo râul se îndreaptă spre răsărit.

Am ajuns la Dăeni, după un ceas și jumătate de mers. Este un sat foarte mare de 300 de case de turci și de bulgari [17]. Acolo a trebuit să ne oprim o jumătate de oră pe puțin până să găsim o călăuză, din cauza proastei întocmiri a mehmendarului, care nu-și lua măsuri la timp. Am găsit în sfârșit o călăuză și ne-am urcat îndată pe un drum cu un curs din cele mai repezi pe acele dâmburi înalte și foarte prăpăstioase din cauza scurgerii apelor de ploaie. De aceea a trebuit să coborâm din trăsură și cu mare greutate au putut caii trage în sus caretele goale și proptite de oameni ca să nu se răstoarne, cum s-ar fi întâmplat cu siguranță în mai multe locuri.

Către orele $5^{3/4}$ am trecut prin Baspunar [18], un sat de 50 de case turcești și bulgărești așezat pe câmpie la oarecare depărtare de fluviu. Acolo ni s-a spus că nu ne-au mai rămas decât două ceasuri de drum până
p. 86 la Satu Nou. Către ora 8 am dat de ogoare // lucrate, cu grâne încă verzi, semn că în apropiere se află un sat. De aceea nădăjduiam să fim în sfârșit ajunși la conacul nostru din ziua aceea și începea să se și înnopteze, dar, deși ne-am uitat în toate părțile, nu se vedea nici un sat căruia să-i aparțină aceste semănături. După un timp îndelungat, am trecut prin două trecători între munți și puțin după aceea, când se și întunecase, am dat de niște mlaștini și am trecut în mai multe locuri prin vad, iar într-un loc pe un pod. În cele din urmă am ajuns ; dar carele cu pături n-au sosit decât după miezul nopții. Am avut drept *conac* [19] câteva case sărăcăcioase ca de obicei, dar curate, ale unor locuitori creștini care vorbeau românește, limbă foarte deosebită de cea bulgărească. Este un amestec de diferite limbi, mai ales de italiană și latină.

---

[16] *Jenikioi*, sat, com. Mihai Bravu, jud. Tulcea.

[17] Nu sunt pomeniți aici românii care imigrară masiv din veacul precedent din cauza dărilor. Ei sunt însă semnalați la Satu Nou.

[18] *Taschburnu*, veche denumire a satului Fântâna Mare, com. Ciucurova, jud. Tulcea.

[19] Locul de găzduire fixat dinainte. Cuvântul înseamnă și calea străbătută între două popasuri.

www.dacoromanica.ro

Pentru Excelenţele Lor au fost întinse paturile lor ; noi toţi ceilalţi ne-am folosit cum am putut de lucrurile acestor ţărani, cum nu fusese de o bucată de vreme nici o bănuială de ciumă şi ne-am culcat îmbrăcaţi ; dar nu ne-au lăsat în pace ţânţarii care erau uimitor de mulţi. Satu Nou este un sat mic de 50 sau 60 de case ; are un popă al său, pe care l-am găsit tot atât de neluminat ca şi pe ceilalţi. Toate cunoştinţele sale de istorie veche se mărgineau în a şti că a fost odată un oarecare Constantin, mare împărat, care a întemeiat Constantinopolul. Ne-a spus că plătea 25 de piaştri pe an episcopului său.//

22 iunie p. 87

În ziua următoare, 22 iunie, dimpotrivă, totul s-a desfăşurat bine : trebuia să mergem la Măcin şi se credea că trebuiau tot 5 ore de mers ; dar nu am făcut mai mult de 4, drumurile fiind destul de bune. Din cauza greutăţilor obişnuite, nu am putut porni înainte de $11^{1/4}$ şi a fost într-adevăr un mare noroc şi nedezminţit că au fost tot timpul nori ca să ne apere de arşiţa soarelui, care altfel nu ar fi putut nicidecum fi răbdată multă vreme de oamenii care mergeau călare pe o vreme atât de călduroasă şi în orele cele mai înfocate ale zilei.

Am văzut pe o insuliţă joasă a Dunării, pe stânga, un sat numit Macrova [20], pe semne pentru că e adeseori scăldat de apele acelui fluviu, când se umflă, deoarece *macro* înseamnă în limba slavă scăldat. Am întâlnit pe malul fluviului multe ceflikuri, adică moşii sau proprietăţi cu o casă sau magazie pentru strângerea recoltei.

Am ajuns la $3^{3/4}$ şi am avut drept conac câteva case de creştini destul de sărăcăcioase ca de obicei, dar curate. Am prânzit ; după aceea am mers să facem o plimbare până la fluviu, până la care se întinde Măcinul care este o localitate foarte mare cu multe case bune şi câteva moschei cu minaretele lor. Am găsit acolo pe fluviu mai multe luntre şi bărci cu // o p. 88
mulţime de turci care s-au arătat foarte cumsecade. S-a apropiat de noi unul din ei, de fel din Tunis, care era de 32 de ani medicul acelei localităţi şi vorbea destul de bine italieneşte ; el ne-a slujit de călăuză, însoţindu-ne până la hanul nostru, unde s-a oprit o bună bucată de vreme, cerând apoi bacşiş pentru slujba ce ne făcuse şi i s-a dat cu prisosinţă de către domnul ambasador. Dumnezeu ştie câţi bieţi turci va fi schilodit şi chiar trimis pe lumea cealaltă deoarece ni s-a părut foarte neştiutor, ca de obicei. La înapoierea noastră, am întâlnit un număr foarte mare de vite care se întorceau acasă şi erau răspândite de jur împrejurul locuinţei noastre ; ne-am necăjit mult ca să ajungem acolo din cauza fricii nemaipomenite pe care o avea doamna ambasadoare de acele animale.

În casele noastre erau sobe, aşa cum am găsit chiar de la sosirea noastră la Dunăre. Am fost iar prada ţânţarilor, dar mult mai puţin ca în seara dinainte. Excelenţele Lor şi câţiva din ceata noastră s-au apărat împotriva lor cu apărători de ţânţari, cu care avuseseră prevederea să se înarmeze la plecarea lor din Constantinopol şi pe care le socotesc foarte necesare pentru oricine face acest drum în acest anotimp. Eu care nu avusesem cea mai mică idee despre aceasta a trebuit mai de multe ori să-mi trag cearceaful peste faţă, rămânând astfel pe jumătate sufocat în acele nopţi care de multe ori s-au dovedit foarte calde ; şi chiar aşa n-am putut scăpa cu totul de acele // insecte care găseau calea de a pătrunde până la mine şi de a p. 89

[20] Neidentificat.

www.dacoromanica.ro

mă înţepa. Toţi cei din acel ţinut beau apă din fluviu, care de altfel e foarte tulbure, dar e bună la gust şi ni s-a spus că ar fi foarte sănătoasă. A trebuit să bem şi noi din ea.

23 iunie

În ziua următoare, trebuia să părăsim Turcia intrând în Moldova, făcând cam 4 ore de drum pe acelaşi mal al Dunării, iar după aceea să o trecem cu o barcă ; dar ni s-a spus că, apa fiind foarte mare din cauza ploilor care continuau să cadă mai în susul fluviului, toată câmpia din acea parte, de altminteri foarte joasă, fusese acoperită de apă şi drumul se afla de asemenea sub apă, astfel că nu s-ar putea trece în nici un chip cu carele şi cu caretele ; de aceea a trebuit să ne îmbarcăm acolo ; şi a fost un mare noroc, căci am găsit mult mai lesnicioasă şi mai plăcută acea călătorie cu barca decât cea obişnuită cu careta.

Cum mehmendarul tocmise pe harabagii cu carele lor până la Galaţi, voia să scadă din preţul stabilit cu ei, reţinându-le o zi de călătorie şi de aici s-a iscat o ceartă îngrozitoare cu gălăgie mare şi s-au dus harabagii la kadiu protestând împotriva mehmendarului, care pentru a stoarce mai mulţi bani făcuse ocoluri depărtându-se de drumul drept, lungind astfel
p. 90 drumul şi // făcând popasuri mai multe decât era nevoie. Domnul ambasador nu a vrut să se amestece şi cerea să plecăm, căci luase trei bărci mari ; dar cearta pomenită mai sus ne-a făcut să aşteptăm mult ; în sfârşit s-a obţinut cu anevoie ca ei să-şi lege caii şi să ducă carele în bărci, judecându-se apoi între ei cât vor pofti.

De fapt, mehmendarul a rămas să discute în faţa kadiului, iar noi am plecat la ora două după prânz. Pentru noi era o barcă mai mare, acoperită cu un fel de coviltir care se numeşte la Veneţia „felze" şi era făcută din rogojini. Bagajul şi cea mai mare parte din oamenii de serviciu se aflau în celelalte două bărci. Erau şi câteva vâsle, puţine la număr, care erau îndestulătoare pentru că se mergea la vale şi erau pânze care ne-ar fi slujit mult mai bine dacă nu ar fi fost atât de găurite, una din cele două pânze ale bărcii noastre avea cel puţin şaizeci de găuri.

Am prânzit în barcă înainte de plecare şi am ridicat coviltirul în partea care nu era bătută de soare. După un ceas am dat la dreapta de o stâncă mică, toată numai piatră goală, ce ieşea deasupra apei, deşi munţii se aflau la o oarecare depărtare şi până la ei se vedea un şes perfect orizontal, abia puţin mai ridicat decât suprafaţa fluviului — care îl brăzda în foarte multe locuri—, plin cu canale şi lăculeţe de apă rămasă acolo printre ridicături.//

p. 91 Peste trei sferturi de oră am văzut pe mâna dreaptă Brăila, un mare port turcesc foarte cercetat de corăbii destul de mari ca şi de şeici, care fac mai ales negoţ de grâne cu Constantinopolul. Oraşul acesta e plin de derbedei care se refugiază acolo de pretutindeni. Am trecut la o depărtare foarte mare de port, Dunărea fiind acolo foarte largă şi presărată cu insule ; dar ni s-a părut ca o pădure deasă de catarge de corăbii. Până acolo fluviul se abătea foarte puţin de la direcţia dinspre apus spre răsărit şi acolo face un cot mare mergând apoi până la Galaţi care este cu totul la răsărit.

Îndată după cotitură vedeam în depărtare Galaţii. De la Măcin până la stâncă se socoteşte un ceas, un altul până la Brăila şi alte patru de acolo până la Galaţi. Dar timpul atârnă de vânt, când mergi cu pânze, şi de fapt am făcut de la stâncă până la Brăila numai trei sferturi de oră şi de acolo

www.dacoromanica.ro

până la Galaţi având un vânt mai prielnic şi mai puternic, am mers în mai puţin de două ceasuri, sosind acolo la $5^{1/2}$.

Când ne-am apropiat, am descoperit o mare mulţime de lume care ne aştepta pe dâmbul malului, foarte înalt acolo, care puţin mai la vale se lasă mai jos şi formează un port foarte mare şi încăpător şi foarte cercetat de o mulţime de vase, având un negoţ foarte înfloritor şi întins. Înainte de a ajunge în acest port am abordat într-un fel de canal sau şanţ foarte strâmt care taie acele terenuri înalte // şi prin care se scurg apele în vreme de ploaie. p. 92
Am găsit acolo pe pârcălabul oraşului şi pe un boier grec pe care domnul Moldovei îl trimisese drept comisar la acel hotar al ţării sale pentru a însoţi şi a fi la dispoziţia domnului ambasador, îngrijind ca să aibă pe seama stăpânirii tot ce îi era de trebuinţă : cum ar fi cai, care şi alimente. Se aflau cu ei şi câţiva oşteni care şi-au slobozit muschetele în cinstea noastră şi s-au adus mai mulţi cai, ţinuţi de frâu [21], foarte buni şi bine echipaţi pentru serviciul Excelenţelor Lor şi a suitei lor.

Ei au urat bun sosit, iar comisarul a făcut toate ofertele de serviciu în numele domnului, în termenii cei mai îndatoritori. Excelenţa Sa i-a răspuns tot atât de îndatoritor că nu a venit pentru a împovăra [22] ţara în care nu se vor opri mai mult decât va fi nevoie, având mare zor a-şi grăbi călătoria şi că el se lăsa pe domn şi de aceea nu voia să se folosească de firman sau porunca scrisă a sultanului, nici nu voia ca mehmendarul turc să aducă sub un atare cuvânt cea mai mică supărare populaţiei sau cârmuirii. Apoi ne-am urcat sus pe mal şi am fost duşi în gazdă la o mănăstire grecească ce se afla la o depărtare de câţiva paşi, de aceea nu a fost nevoie să ne folosim de caii aduşi. Comisarul era un tânăr dregător rafinat şi curtenitor, dintr-o familie bună de greci de la Constantinopol, dar de o fire foarte uşuratică, vorbind cam prea deschis şi fără socoteală // şi spunând p. 93
o mie de lucruri ne la locul lor în toate domeniile, în timp ce pârcălabul, dimpotrivă, avea un aer fioros şi întunecat. Fusese robul [23] lui Suţu [24], capuchehaia, care era fac-totum al domnului Moldovei [25], dar răscumpărându-se înaintase încetul cu încetul, câştigând bani; astfel că în clipa aceea era stăpân pe vreo douăzeci de pungi, care fac zece mii de piaştri şi obţinuse acea dregătorie care este foarte primejdioasă din cauza răutăţii locuitorilor, amestec de oameni din atâtea ţări deosebite, care alergau acolo pentru negoţ, mai ales de un soi de marinari, originari de pe ţărmurile Mării Negre [26],

---

[21] *Cavalli de maneggio* (cf. la călătorii sec. XVII expresia franceză „*chevaux de main*" pentru caii de călărie purtaţi de frâu, adică neîncălecaţi de cei care îi duc spre a fi încălecaţi de oaspeţi).

[22] *Per mangiar il paese* (de pus în legătură cu împrejurările ce au însoţit călătoria lui Porter, care aflase că domnul intervenise la Poartă pentru ca această călătorie să nu se facă prin Moldova, sărăcită de evenimentele din urmă şi prea puţin în măsură să facă faţă obligaţiilor de găzduire, tain etc. ale unei asemenea călătorii. Acest fapt a determinat toată atitudinea ulterioară a lui Porter la trecerea sa prin Moldova).

[23] *Schiavo*, cf. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, II, p. 178 dă sugestia că autorul italian a înţeles greşit situaţia dintâi a acestui pârcălab, neputând fi vorba de un rob în accepţia obişnuită a cuvântului, ci de un „om de casă".

[24] Nicolae Suţu, capuchehaie şi baş-capuchehaie al domnilor Moldovei, Matei Ghica, Scarlat Ghica, Ioan Teodor Callimachi, Grigore Callimachi şi Grigore al III-lea Alexandru Ghica şi mare dragoman (1768—69).

[25] Era ţinut în mare cinste pentru că mijlocise căsătoria lui Grigore Callimachi cu Ileana, fiica lui Alexandru Mavrocordat. Cronicarul Ioniţă Canta relatează că „fiind domnul tânăr, grecii, Drăceştii ⟨= Suţeşti⟩ toţi şi cu alte neamuri ale lor îl purta după voia lor şi mânca ţara cum le era voia" (*Letopiseţul ...*, în *Cronici moldoveneşti*, ed. A. Ilieş şi I. Zmeu, p. 173).

[26] Este vorba oare de Lazi?

www.dacoromanica.ro

cruzi şi nesupuşi, care se aflau în mare număr şi acolo şi la Brăila şi mulţi se duc şi vin des, fiind strâns uniţi între ei când e vorba să facă vreo samavolnicie ; de aceea chiar şi pârcălabul se află deseori în mare primejdie de a-şi pierde viaţa şi trebuie să se păzească şi să nu se expună umblând noaptea.

Moldova este o ţară curat creştină, cârmuită de un domn grec, ales de Poartă, cu dregători, în cea mai mare parte greci, fără ca nici un turc să ţină acolo vreo dregătorie publică. Iaşii sunt acum capitala şi reşedinţa domnului. Religia dominantă este cea greacă ortodoxă a patriarhului schismatic de la Constantinopol, cu toate că în mai multe părţi se mai află încă vreo câteva biserici catolice sub protecţia Poloniei. La Galaţi se afla
p. 94 una, nu prea // de mult, dar acum nu mai e nici o biserică şi nici un preot catolic. Sunt însă şapte biserici ortodoxe ; de aceea după şederea noastră la Constantinopol şi după o călătorie atât de lungă, am început să vedem din nou acolo cruci expuse privirilor şi clopotniţe şi să auzim sunetul clopotelor. Trei din aceste biserici sunt destul de mari, bine clădite cu ziduri groase de piatră şi trei din ele au pe lângă ele câte o mănăstire de călugări [27] schismatici ortodocşi, care au fost reduşi la câte doi de fiecare mănăstire şi sunt foarte murdari şi ca vai de ei.

Am fost găzduiţi, după cum am spus, într-una din aceste mănăstiri, care oricât ar fi de sărăcăcioase faţă de clădirile din ţările luminate din Europa, ni s-a părut totuşi foarte frumoasă, după colibele, mai degrabă decât casele, din satele din Bulgaria. Erau mai multe odăi cu ferestruici mici închise unele din ele cu sticlă, iar altele cu piei foarte subţiri sau cu băşici ; dinaintea lor se afla un pridvor descoperit pe o latură care lărgindu-se la capete alcătuia un fel de chioşc, cu o foarte frumoasă vedere asupra oraşului, a fluviului şi a unei mari părţi din câmpie.

În aceeaşi seară, puţin după noi a sosit un curier prusian de la Constantinopol care făcuse şi el, întocmai ca şi noi, ultima parte din călătorie pe apă. El făcuse în opt zile drumul pentru care noi am pierdut o lună întreagă
p. 95 şi dacă nu ar fi dat de drumuri foarte rele, l-ar fi făcut şi // în şapte zile, dar ploile mari — pe care le-am încercat când am străbătut câmpiile şi pe care le-am ocolit din fericire după aceea, grăbindu-ne înainte pe drum, pe când ele veneau mai încet în urma noastră şi adeseori le-am şi văzut la o mică depărtare de noi — îl însoţiseră mereu şi de fapt chiar în seara aceea şi în mai multe alte zile următoare a turnat cu găleata la Galaţi. Acel curier spera să ajungă la Breslau[28] în 15 zile.

Excelenţele Lor voiau să se oprească numai 2 zile la Galaţi spre a se odihni puţin şi să-şi pregătească restul călătoriei, de asemenea pentru a spăla albiturile care se murdăriseră destul de mult în tot timpul cât a ţinut călătoria, dar acea treabă ne-a silit să ne oprim cinci zile întregi, căci s-a întâmplat să cadă o duminică cu două sărbători care se ţin, una pentru catolicii de rit roman, cealaltă pentru ortodocşi, în care zile femeile de serviciu ale doamnei ambasadoare, care erau toate sau catolice sau ortodoxe, nu munceau.

Cum nu era acolo nici o biserică romano-catolică, nici vreun misionar cu reşedinţa statornică, nu aveam nici o speranţă de a sluji liturghie ca să o poată asculta domnul Hübsch şi diferiţii catolici din serviciul domnului ambasador, pentru care acesta avea toată grija ca ei să-şi îndeplinească

[27] Mănăstirea Precistei, Mănăstirea Sf. Nicolae, Mănăstirea Mavromolu şi biserica Sf. Gheorghe, metoh al Sf. Mormânt.

[28] Azi Wrocław, în Polonia.

www.dacoromanica.ro

îndatoririle religiei lor. Dar din fericire domnul ambasador a găsit un călugăr catolic care fusese odinioară misionar al Congregaţiei în altă parte; acum însă, călcând poruncile // Sacrei Congregaţii şi ale superiorilor săi, p. 96
stătea la Brăila unde se întreţinea făcând pe medicul. Spunea că stă acolo din râvnă pentru religia catolică voind cu orice preţ să izbutească să ridice din nou biserica din Galaţi din care acum a mai rămas abia câte o urmă şi nu este nici cea mai mică speranţă ca domnii Moldovei să îngăduie să fie refăcută. Vine din când în când la Galaţi, temându-se că la cererea vreunei curţi străine, pusă la cale de superiorii săi, care i-au poruncit de multe ori să se întoarcă în ţara lui, să nu fie ridicat de domnul Moldovei şi trimis în Polonia; de aceea stă de obicei mai degrabă la Brăila, ca fiind o regiune mai sigură în această privinţa, cu toate că este mai primejdioasă din cauza firii nespus de rele a locuitorilor. După câte spune — căci flecăreşte necontenit şi în toate acele zile a fost aproape necontenit în casa noastră, când distrându-l şi când plictisindu-l pe domnul ambasador cu povestirea întâmplărilor, a daraverilor, a ideilor sale—, mi s-a părut un om fanatic, care s-a cam scrântit la minte. Dar orişicum el avea cu el tot ce trebuia pentru a sluji liturghia şi eu m-am folosit de acest lucru, oficiind-o de mai multe ori, căci am găsit cu uimire fiece obiect de cult bine potrivit şi nespus de bine ţinut; şi el a ascultat liturghia, dar nu a slujit-o, având totuşi după cum cred oarecare mustrări de cuget pentru nesupunerea sa la ordinele superiorilor săi, deşi când vorbeşte caută s-o // ascundă sub un fel de râvnă p. 97
pentru religie. Mehmendarul, care rămăsese la Măcin pentru ca să se judece cu harabagiii lui, a sosit în ziua următoare şi ar fi voit să înceapă să facă acolo pe stăpânul; în vreme ce mai înainte în ţara turcească găsise peste tot cea mai mare supunere şi se dovedise foarte puţin dibaci; dar domnul ambasador, plictisit de el, i-a pus în vedere să nu se mai amestece în nici o treabă şi chiar să se întoarcă, dacă vrea, căci nu mai are nevoie de el, nici de firmanul lui. El a voit să urmeze mai departe călătoria, după cum era în adevăr şi datoría sa, având porunca de a însoţi pe Excelenţa Sa până la hotarul împărăţiei; dar nu a mai îndrăznit să se amestece în nici o treabă, văzând cât de hotărât era domnul ambasador şi ştiind că acesta l-ar putea da de râpă arătând printr-o scrisoare la Constantinopol că este nemulţumit de el; căci mehmendarul nu avea acolo nici un sprijin puternic şi căpătase acea însărcinare cu greu — în urma recomandării Excelenţei Sale însuşi.

Au venit şi toţi harabagiii turci numai pentru a se bucura de câteva zile de libertate cu femei şi vin, căci în acel oraş era un dezmăţ de necrezut şi ruşinos pentru lumea creştină. Peste tot e plin de cârciumi şi fiecare cârciumă ţine femei prostituate în văzul tuturor cu o nerușinare şi un scandal obştesc ce nu poate fi arătat în cuvinte. Cele cinci zile de şedere la Galaţi le-am petrecut parte închişi în casă // din cauza ploilor mari, parte, când p. 98
ne-a îngăduit vremea, plimbându-ne prin oraş şi prin câmpiile învecinate. Aici se aflau numeroase movile făcute de mâna omului în amintirea oştilor şi a bătăliilor. În oraş se aflau o mulţime de case, dar sărăcăcioase; sunt multe dughene, dar mai mult pentru mărunţişuri, cu toate că sunt şi prăvălii de tot felul unde se face negoţ, mai ales cu grâne şi alte cereale care sunt duse la Constantinopol. Am cercetat mai multe biserici, pe care le-am găsit pe dinăuntru foarte murdare cu icoane foarte sărăcăcioase; am găsit că toate cărţile sfinte sunt scrise cu slove greceşti, tipărite la Veneţia. Am observat că bisericile sunt orientate de la apus spre răsărit, după obiceiul vechi.

www.dacoromanica.ro

În capătul orașului e portul spre care trebuie să cobori, fiind așezat într-un loc care se vede lămurit că fusese odinioară albia unui râu, căci se vede tot malul înalt dinspre oraș ros de ape, pe o linie perpendiculară față de aceea a Dunării. Aici trebuie să fi fost malul Prutului care trece acum la câteva mile depărtare de oraș, spre răsărit. Dunărea dimpotrivă trebuie să-și fi schimbat cursul, apropiindu-se de oraș pe care îl atinge acum, dat fiind că pe foarte multe hărți se vede Prutul udând Galații și Dunărea trecând la o depărtare destul de mare de el, spre miazăzi. În acea parte se vede acum o câmpie întinsă, abia mai înaltă decât albia râului și plină în
p. 99 foarte multe locuri // de apele pe care le lasă când se revarsă. Deasupra acestei străvechi albii a Prutului se află de-a lungul chiar al Dunării un loc șes foarte întins și cu puțin mai înalt decât nivelul apelor acestuia. Pe marginea sa acostează șeicele, chiar și cele mai mari cu trei catarge, pentru a încărca și descărca, iar la o foarte mare depărtare de fluviu se află hambarele care lasă în față o întindere de pământ destul de mare. Pe această întindere de pământ am dat de o corabie foarte mare dintre acele pe care turcii le numesc caravele și care era aproape și terminată. Fusese poruncită de Isac aga, marele vameș al Constantinopolului, care are multe alte corăbii și face negoț, voind să o folosească pentru negoțul cu Alexandria. Era, la vedere, o construcție uriașă. Câțiva din ceata noastră s-au urcat în vârf și măsurând-o cu pasul au găsit că e lungă pe dinăuntru de 70 de pași și largă de 17; aceasta este o lungime mult mai mare decât aceea a corăbiei San Carlo din Veneția, pe care călătorisem cu bailul venețian până la Tenedos, măcar că aceea avea 84 de tunuri toate de bronz. Șaptezeci de pași fac mai mult de 140 de picioare. Eu care sufeream tot mai rău de picior și care abia mă târâsem până acolo, șchiopătând, m-am mulțumit să o privesc de jos. Forma mi s-a părut destul de urâtă și tot urâte și din topor diferitele săpături în lemn făcute la pupa, ca ornament. Dar ce era mai rău, după cum ne-a spus chiar acel care supraveghea cons-
p. 100 truirea ei, e că ea era făcută // în întregime după obiceiul lor din lemn verde, tăiat cu puțin înainte în pădure și care strângându-se apoi când se usucă slăbește în așa măsură corabia că ține foarte puțin și are o foarte mică rezistență.

Construirea corăbiilor costă foarte puțin în aceste țări; de cele mai multe ori aproape toată cheltuiala și adeseori chiar toată, se pierde fără de folos. Astfel din cele trei vase mici de război pe care poruncise sultanul să le facă puțin înainte de sosirea mea la Constantinopol, unul mi s-a spus că abia putea să plutească pe mare și s-a și dus la fund. E de necrezut ce dezordine și ce neștiință desăvârșită domnesc acum în marina turcească, fie în construirea sau în manevrarea corăbiilor, și cu privire la aceasta din urmă, eu însumi am văzut lucruri de necrezut în cele 23 de zile în care am călătorit cu bailul, de la Tenedos la Constantinopol, pe o galeră turcească. Apoi același om care supraveghea construirea corăbiei mi-a spus că în fiecare an pier în Marea Neagră multe sute de corăbii. Îndată ce vremea e amenințătoare și se pregătește de furtună, marinarii se avântă spre coastă pentru a pune vasul pe uscat și a salva viețile, căci au corăbii foarte păcătoase, ca formă și construcție și nici nu știu să le manevreze pe furtună.

În același loc am văzut mai multe bărci mici scobite dintr-un singur trunchi întreg de copac cum sunt „canoele" americanilor; dar una din aceste bărci era de o mărime însemnată și putea primi mulți oameni; am
p. 101 găsit că era lungă de treizeci de picioare de Paris și largă // pe dinăuntru de 4 picioare. Mi s-a spus acolo că gura Dunării se află la o depărtare de 50 de

www.dacoromanica.ro

ceasuri din acel loc și când e timpul bun se ajunge acolo în două sau trei zile. Domnul doctor Mackenzie mi-a arătat cu mâna direcția Babadagului la 6 ceasuri de Galați, despre acest Babadag se credea că ar fi vechiul Tomis, ocul de exil al lui Ovidiu. Am aflat, după aceea, că se crede îndeobște că ocul acelui exil este așezat la nord de Dunăre în apropierea orașului Akkerman care este vechea Civitas Alba, numită și astăzi de moldoveni Cetatea Albă, și corespunde numelui turcesc Akkerman. Acest oraș, așezat la vărsarea Nistrului, pe malul său drept, are spre miazănoapte un lac mic numit de moldoveni Lacul Ovidiului.

La 24 iunie a sosit postelnicul [29] domnului care venea de la Constantinopol, aducându-i vestea bună a confirmării lui. Postelnicul este primul ministru al domnului. Sub acest domn care este un tânăr cumsecade fără prea mare inteligență, el face totul, și cuvântul lui are cu mult mai mare greutate decât al domnului însuși, cu privire la numirea în slujbe și la tot ceea ce privește cârmuirea. El a făcut o vizită domnului ambasador care i-a trimis în dar câteva sticle de vin bun. Și-a continuat drumul în ziua următoare pentru a ajunge la Iași în două zile. La 28 a sosit a treia capuchehaie, adică al treilea dintre miniștrii pe care îi ține domnul la Poartă aducând // caftanul adică veșmântul de ceremonie și alte daruri pe p. 102
care, potrivit obiceiului, sultanul le trimite cu prilejul confirmării sale.

În timpul șederii noastre la Galați, m-am străduit să stabilesc latitudinea și longitudinea geografică a acelui port, care este unul din cele mai însemnate antrepozite din acele părți; nu aveam cu mine decât un octant de reflecție de un picior și jumătate cu care se prinde foarte ușor înălțimea soarelui pe mare unde se vede orizontul bine definit, dar care nu-i de nici un folos acolo unde, din cauza inegalităților terenului, determinarea nu se poate face decât dacă te ajuți de reflecția în apă, unindu-se cele două imagini ale sale cu soarele văzut direct în acea apă și în oglinjoara instrumentului; această metodă, atunci când soarele are o altitudine mai mare de 45 de grade, cum avea atunci, întâmpină o foarte mare greutate la rectificarea instrumentului. De aceea m-am folosit de suprafața Dunării, care nefiind acolo destul de lată spre miazăzi pentru a determina orizontul — măcar că m-am aplecat asupra suprafeței sale, astfel încât baza instrumentului era la același nivel cu apa, — a trebuit să fac unele reducțiuni mulțumită cărora și a unei rectificări cerute de diviziunile acelui octant, am găsit în ziua de 27 latitudinea de 45 de grade și ceva peste 22 de minute
și în ziua de 28 de 45 de grade și ceva sub // 24 de minute; de aceea se poate p. 103
socoti drept latitudinea cea mai apropiată 45 de grade și 23 de minute, care este ceva mai mică decât cea care se găsește pe mai multe hărți. Pentru longitudine am luat cu același instrument diferite distanțe de la lună la soare, potrivind un ceasornic de buzunar cu minute, după înălțimile soarelui luate prin mijlocirea reflexiei lui în apă, dar nu pot deduce cu suficientă exactitate rezultatul căutat, mai înainte de a avea locul lunii bine determinat în acea zi în vreo țară cunoscută, pentru a nu mă încrede în simpla teorie a lunii, care oricât de mult ar fi fost îmbunătățită în acești ultimi ani de către geometri și astronomi, nu are încă nicidecum o exactitate absolută [30].

---

[29] *Posterlik*. E vorba de postelnicul Alexandru Ipsilanti (vezi N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 29).

[30] Nu am putut ajunge la nici un rezultat după aceea, căci în cursul călătoriei am pierdut foaia de hârtie pe care îmi însemnasem acea observație (n.a.).

www.dacoromanica.ro

29 iunie

După ce a fost uscată și împăturită rufăria și a fost strâns bagajul care a fost încărcat numai în cinci care, dar foarte mari, am plecat în dimineața de 29 la $9^{1/2}$ spre Puțeni [31], un sat așezat la o depărtare de 14 ceasuri moldovenești (drumul socotit la un ceas de mers fiind mult mai scurt decât în Bulgaria); ni s-a dat ca sigur că le vom face în opt ore, dar am făcut
p. 104 9 ore, mergând de altfel cu pas grăbit; // carele ne-au însoțit mereu în același pas. În spatele nostru vedeam la Galați un mare potop care din fericire nu ne-a ajuns din urmă.

După patru ceasuri de mers, ne-am oprit un ceas să prânzim lângă un puț, deoarece în toată acea lungă zi de călătorie nu am întâlnit nici un sat sau casă sau bordei înainte de Puțeni, popasul nostru. Câmpia era cum nu se putea mai frumoasă cu ierburi înalte și flori, dar fără nici o apă curgătoare, fără copaci și chiar fără nici o pasăre. Numai în două locuri am întâlnit un foarte mic număr de vite și ceva puțuri și în puține locuri, am văzut foarte puține semănături; astfel că ea ni s-a părut o singurătate și un adevărat pustiu. Am plecat de acolo la $2^{1/2}$, după aproape 4 alte ceasuri, am ajuns aproape de Puțeni de unde ne-au fost aduse mai înainte schimburi de cai pentru a-i înlocui pe ai noștri care erau peste măsură de obosiți; dar acest ajutor a sosit prea târziu. S-a pierdut mai bine de o jumătate de oră cu deshămatul și cu înhămatul cailor, pentru acei puțini pași care ne mai rămăseseră de făcut, iar caii erau acum atât de istoviți încât trei s-au și prăpădit în noaptea următoare.

Am ajuns la Puțeni pe la ceasurile opt. și am fost întâmpinați de ispravnicul locului împreună cu boierii cei mai de seamă ai ținutului care ieșiseră călări ca să primească și să cinstească pe Excelența Sa. Puțeni e un sat mare alcătuit din multe case împrăștiate, puțin mai bune ca cele din
p. 105 Bulgaria; dar în aceste case mai găsești și vreo laviță, vreo // masă și ceva ferestre puțin mai luminoase. Sunt mai multe biserici, cu preoți ortodocși ca rit și schismatici, dar moldoveni ca neam, și vorbesc numai limba moldovenească; de aceea nu i-am putut înțelege nici nu am putut fi înțeles. Am fost găzduiți în câteva din acele căsuțe de țărani săraci dar curați, dar nu ne-am dus să ne culcăm înainte de miezul nopții, căci am căpătat târziu puținele alimente pentru cina noastră.

30 iunie

De aceea am dormit în dimineața zilei de 30 până târziu, astfel că înainte de a ne scula noi, a trecut pe acolo capuchehaia cu caftanul, cu toate că plecase de la Galați chiar în acea dimineață. Am pornit totuși, pe la zece spre Bârlad spunându-se că drumul până acolo era de opt ceasuri moldovenești, dar că vom ajunge acolo în 5 ceasuri. Drumul a fost foarte deosebit de cel din ajun, cu care se potrivea numai prin aceea că de jur împrejur era un pustiu desăvârșit. Am început să dăm de arbuști mici, apoi de copaci și de o pădure deasă cu drumuri foarte rele; peste tot drumurile sunt cu mult mai rele prin păduri decât prin locurile deschise, mai ales după ploi, neputându-se usca atât de repede acolo unde razele soarelui nu pătrund deloc sau au puțină tărie; de aceea ele rămân mai multă vreme pătrunse
p. 106 de apă // și se strică mai ușor de roți și copitele vitelor, pe lângă aceasta și rădăcinile copacilor gheboșează pământul și chiar taie drumul în multe locuri.

---

[31] *Pucen*, veche denumire a satului și comunei Valea Mărului, jud. Galați.

www.dacoromanica.ro

Abia umblasem un ceas de drum, când am văzut trecând într-o goană nebunească un alt curier prusian. A fost chemat înapoi și s-a oprit să vorbească puțin cu domnul ambasador care îl cunoștea. Spunea că aceasta era a cincea zi de când plecase de la Constantinopol, că avusese poruncă de a se sili cât putea și chiar de a lua dacă izbutea înaintea celuilalt, care plecase mai înainte cu câteva zile și asupra căruia câștigase, chiar de acum, câteva zile de mers; că ducea suveranului său [32] veşti foarte bune; că ministrul[33] acestuia obținuse de la Curtea otomană tot ceea ce dorea regele[34]; de aceea nu vor mai fi alți curieri după el.

Pe la orele două, după o bucată de drum cu adevărat îngrozitoare, ne-am oprit târziu lângă un râu tulbure astfel că nu ne putea folosi pentru a ne astâmpăra setea și de fapt în această călătorie prin Moldova a trebuit să ducem mereu cu noi până și apă de băut, căci nu se găsea aproape niciodată pe drum sau cea care se găsea nu era bună de băut.

Pe la $2^{1/4}$ am pornit iar pe drumuri mai puțin stricate, dar care aveau totuși câte unele locuri foarte rele, până ce am ieșit într-o vale frumoasă în care se află Bârladul, unde am ajuns pe la orele opt, făcând // astfel aproape 9 ceasuri de drum în loc de 5 Carele au ajuns cu o oră în urma noastră; unul din ele — și în acela se afla patul meu — s-a rupt la o depărtare de un ceas de locul unde ne găseam și a trebuit să trimitem înapoi oameni cu un alt car; astfel că nu a putut sosi decât la miezul nopții. p. 107

Și aici ne-au ieșit în întâmpinare boierii ținutului împreună cu ispravnicul [35]; și soția ispravnicului, o grecoaică din Constantinopol, a venit împreună cu fiul ei să facă o vizită doamnei ambasadoare pe care o cunoscuse ea și familia ei la Constantinopol și au avut o lungă convorbire.

Am fost găzduiți în diferite case mici ca de obicei. Lângă aceea a domnului ambasador era un mic râu [36] — al cărui nume nu a știut să ni-l spună nici unul din cei cu care am putut vorbi — cu un pod mare și trainic alcătuit din trunchiuri groase de copaci. L-am trecut ca să mergem în partea cea mai populată a localității care fiind numită de mine *selo*, adică sat, mi s-a răspuns: „*Miasto*" nume cu care sunt denumite acolo și de asemenea și în Polonia târgurile, „ne sello" [37]; dar într-adevăr avea cu totul înfățișarea unui sat, deși erau câteva ulițe mai puțin rele, câteva case mai bune ale negustătorilor evrei, cu geamuri, câteodată numai cu rândul de jos fără caturi, și câteva dugheni. Acești evrei se află acolo în număr însemnat și sunt de origine din Germania, umblă îmbrăcați ca în Polonia, cu un fel de anterie negre lungi // și pe cap o tichie de piele sau de postav, asemănătoare cu aceea a abaților noștri. Ne-au spus că această localitate fusese prăpădită și aproape cu totul distrusă de tătari cu puțini ani în urmă. p. 108

1 iulie

În ziua următoare, 1 iulie, am plecat la $10^{1/2}$ spre Vaslui. Am găsit ținuturi foarte frumoase, ca peste tot aiurea, în afară de păduri; totul era plin de iarbă deasă și de flori, dar fără o ființă omenească, întocmai ca în pustiu. Se vedea numai la oarecare depărtare un om călare care, de îndată

[32] Frederic II, regele Prusiei.

[33] Karl Adolf von Haude, zis Rexin din Hirschberg (Silezia), ministrul Prusiei la Constantinopol (1756—1765)

[34] Aluzie la încheierea tratatului de prietenie prusiano—turc (1764).

[35] Ienachi sulger, ispravnic de Tutova. Era însurat cu o levantină din familia Testabusa.

[36] Râul Bârlad.

[37] Târg, nu sat.

www.dacoromanica.ro

ce ne-a zărit, a părăsit drumul şi a început să alerge în sus pe povârnişul unui şir de dealuri. Unul din ienicerii noştri a fugit după el în goana calului, dar nu l-a putut ajunge şi acela nu s-a mai văzut, trecând dincolo de culme. Întrebând care este cauza acelei fugi, am aflat că trebuie să fi fost un biet drumeţ care a fost nevoit să facă astfel pentru a-şi salva calul. În toată Moldova domneşte obiceiul barbar de a ridica pentru serviciul stăpânirii, fără nici o luare în seamă şi fără nici o plată, tot ce se află în cale, ca boi, care, cai, acestea ridicându-se, atât de la locuitorii din sate şi chiar şi din oraşe, cât şi de la orice drumeţi, măcar străini, urmând un obicei nemilos cu un despotism desăvârşit. Dacă acel biet om ar fi fost ajuns din urmă, ar fi
p. 109 trebuit să-şi dea calul, fie că se mulţumea // cu unul din aceia care nu mai slujeau, adică cel mai istovit, fie că venea înapoi, pentru a-l recăpăta când nu mai aveau nevoie de el, dacă nu murise cumva pe drum.

Asupra acestui fapt şi asupra multor altora asemănătoare o prelegere frumoasă cu o sinceritate uimitoare ne-a făcut comisarul nostru. Ne-a spus că, deoarece domnul ţine de scurtă vreme domnia şi cheltuieşte atât de mult pentru a o dobândi, el cel dintâi, şi apoi toţi acei greci care au slujbe, caută să facă bani pe orice cale, furând, împilând, prădând cât pot. În poruncile pe care le primiseră de-a dreptul de la Poartă de a-l îndestula şi de a-l servi pe domnul ambasador se spunea că toată cheltuiala trebuia scăzută din tributul ce se plăteşte sultanului. Se va fi pus la socoteală — şi Dumnezeu ştie cât — ca şi când s-ar fi dat mult mai mult decât s-a dat şi s-ar fi plătit totul cu bani peşin, dar cu toate acestea aproape orice lucru se lua fără plată. Fiecare sat în care ajungeam seara era dator să ne dea alimente şi toţi caii şi boii de trebuinţă pentru ziua următoare şi dacă nu le avea, se luau din satele vecine, trimiţându-se pentru aceasta ordine încă dinainte; dacă în acest timp soseau călători, li se luau caii şi dacă aceştia se prăpădeau, pierderea era a stăpânului lor. Pentru cei trei cai care muriseră după prima zi de drum nu s-a plătit nimic stăpânilor lor. Şi nici nu săvârşeau asemenea
p. 110 abuzuri numai cu prilejul trecerii // vreunui ambasador, ceea ce este lucru rar. Fiece curier în trecere, fie al domnului care trimite asemenea curieri aproape în fiece săptămână, sau al vreunui suveran străin — şi întotdeauna un atare curier merge însoţit de un ienicer — are dreptul să ia calul oricărui drumeţ pe care îl întâlneşte sau al oricărui ţăran, dacă i se pare mai bun ca al său sau mai odihnit şi să meargă mai departe cu el.

Ienicerii la rândul lor fac împilări îngrozitoare pretutindeni. Aceasta este cauza — după cum mi s-a spus şi mi s-a confirmat după aceea în multe locuri — pentru care atâtea ţinuturi foarte frumoase de pe drumul poştei sunt acum părăsite şi prefăcute în pustiuri. Toţi ţăranii au fugit şi la oarecare depărtare de acest drum începe populaţia care, după cum mi s-a spus, este foarte numeroasă. Un misionar iezuit polon care a ajuns la Constantinopol cu puţin înainte de plecarea mea mi-a spus că, făcând acea călătorie cu câţiva negustori care veneau din Rusia, trebuia să facă un înconjur mare pentru a ocoli acel drum şi că au poposit aproape întotdeauna noaptea pe câmpul deschis departe de ţinuturile locuite, pentru a se feri de primejdia de a-şi pierde carele şi caii care li s-ar fi luat negreşit cu forţa, dacă s-ar fi ivit orice prilej ca să fie nevoie de ei. Nenorocită stare a unei ţări asuprite de greci cu un crâncen despotism.

În acea zi am mers, o bună bucată de drum, pe malul unui mic râu
p. 111 şi la sfârşit am ieşit într-o luncă // inundată pe o foarte mare porţiune de apele lui şi de apa de ploaie; caii noştri au trecut prin vad fără ca totuşi apa să pătrundă în carete. În sfârşit în apropiere de locul de popas am dat de un pod; ni se spusese că aici vom găsi apele mult mai crescute, ceea ce va

www.dacoromanica.ro

primejdui trecerea noastră. Dar cum zvonul sosirii noastre ne precedase, oamenii din acel sat [38] aruncaseră acolo o mulțime de crengi de copaci făcând o trecătoare foarte practicabilă; oricum a fost adusă multă lume ca să sprijine caretele.

Am ajuns la Vaslui la opt, căci oprindu-ne cam o oră pentru a prânzi, am folosit $8^{1/2}$ ceasuri pentru călătorie. Vaslui este mai degrabă un sat mare de o largă întindere, dar cu casele împrăștiate ici și colo și foarte sărăcăcioase. În cele care ne-au fost date, nu am găsit curățenia obișnuită. Într-una din ele, care avea numai o odăiță mică cu o săliță în față, am locuit baronul, domnul Hübsch și cu mine și nici unul din noi nu a putut închide ochii, atât erau de multe ploșnițe, care de îndată ce ne-am băgat în pat au ieșit din toate părțile și ne-au atacat. În dreptul patului meu se afla o ferestruică ce nu avea cu ce să fie închisă. Eu am aruncat afară prin ea peste 70 de ploșnițe care-mi veniseră pe față, pe corp, prinzându-le cum puteam fără a le strivi pentru a nu simți mirosul lor atât de scârbos. Când s-a făcut ziuă, am găsit // o mulțime pe pereți și în toate paturile, pe care p. 112
ne-am chinuit să le curățăm ca să nu ducem mai departe cu noi acea murdărie.

2 iulie

În dimineața zilei de 2 am plecat tot la $10^{1/2}$, spunându-mi-se că mergem la Scânteia [38bis]. Am mers o bucată pe malul aceluiași râuleț și am dat de ținuturi tot atât de frumoase și nelocuite și nelucrate. Ne-am oprit totuși cam un ceas pentru a prânzi și în sfârșit intrând într-o vale, după un mic urcuș, am văzut o biserică și am aflat că ținea de un sat ce fusese odată pe acel loc și se numea Scânteia, și acum era cu totul distrus. Acolo comisarul nostru, care era un tânăr negrijuliu și care nu cunoștea ținutul, s-a găsit în mare încurcătură. Nu știa nici unde trebuia să mergem și nici unde fuseseră trimise poruncile pentru pregătirea celor de trebuință. S-au trimis oameni ici și colo prin pădurile învecinate pentru a căuta vreun sat, căci sunt mai puțin la îndemână, și în sfârșit ne-am îndreptat la stânga către unul din aceste sate care era așezat în mijlocul unui codru frumos de copaci foarte înalți și întrucâtva despărțiți unii de alții în apropierea unui râu, unde am ajuns pe la $6^{3/4}$.

Satul era alcătuit din puține case întrucâtva răzlețite unele de altele și foarte sărăcăcioase. De aceea a fost întins cortul cel mare pentru Excelențele Lor și noi ne-am// găzduit în unele din acele căsuțe, pe care le-am găsit p. 113
de altfel foarte curate. Am găsit de asemenea și toate cele de trebuință pentru cină și pentru urmarea călătoriei în ziua următoare. Am făcut o plimbare foarte frumoasă pe un drum larg tăiat prin acea pădure, unde se vedeau pe amândouă părțile nenumărați copaci nespus de frumoși, foarte groși, înalți și drepți și am întâlnit în cale multe vite care se înapoiau acasă, admirând mărimea neobișnuită a vitelor cornute care se află în toată Moldova și care sunt tot atât de puternice pe cât sunt de mari. Cum în ziua următoare trebuia să umblăm o mare parte din drum printr-o pădure care este aproape de netrecut când a plouat mult și are întotdeauna drumuri foarte rele, s-a poruncit în acea seară că în dimineața următoare să avem la îndemână un număr mare de boi de aceștia și ne-am retras să cinăm și să dormim.

[38] *Que'di quel vilaggio.* Cf. îndată mai jos desemnarea Vasluiului ca un *vilaggio.* E vorba aici de sosirea la Vaslui.

[38bis] *Schkenlei*, sat și comună, jud. Iași.

www.dacoromanica.ro

3 iulie

În dimineaţa zilei de 3, totul era gata şi am plecat spre Iaşi la orele 10 cu caretele trase de boi ; dar comisarul nostru şi domnul Hübsch au plecat mai înainte călare şi au mers până în oraş pentru a rândui găzduirea şi primirea domnului ambasador, care pe de altă parte nu voia să aducă nici o stingherire domnului, nici să fie primit cu vreun ceremonial, mulţumin-
p. 114 du-se să poată avea // o găzduire bună, fie înăuntru, fie afară din oraş.

După o jumătate de oră de călătorie, am dat de un han unde ne-am oprit câtva timp pentru a ne adăpa boii într-un râuleţ din apropiere. Am mers alte trei ceasuri printr-o pădure foarte deasă şi plină şi ea de copacii cei mai frumoşi unde am găsit drumurile destul de bune ; am văzut într-un loc că drumul însuşi destul de larg pentru mai multe carete este sprijinit şi înălţat în aer de un dig de pământ cărat aici ⟨dig⟩, foarte înalt şi lung care trece deasupra unei văi şi care trebuie să fi costat foarte scump. După cele 3 ceasuri şi jumătate de călătorie am ajuns într-o poiană frumoasă şi înconjurată din toate părţile de pădure, cu o fântână la stânga, aproape de drum. Ne-am oprit aici un ceas şi am prânzit. Ni s-a spus că restul drumului era foarte bun, de aceea am trimis înapoi boii şi am înhămat caii ; dar curând am fost foarte dezamăgiţi. Când am intrat din nou în pădure am dat de drumuri mult mai rele decât cele dinainte şi am stat pe loc timp îndelungat, negăsind mijlocul de a îndemna caii să meargă înainte şi să tragă caretele chiar goale ; într-un singur loc am aşteptat o jumătate de ceas întreg, dar în sfârşit după multă bătaie de cap s-au urnit totuşi din loc şi am ieşit din acele noroaie îngrozitoare şi nu mult timp după aceea şi din pădure ; am găsit în curând drumuri foarte frumoase pe care am ieşit pe la ceasurile $4^{1/2}$, în câmpie pe care se află oraşul Iaşi la o depărtare de o milă italiană//
p. 115 pe o cunună de dealuri foarte puţin ridicate faţă de şes într-o aşezare încântătoare, înfăţişându-se foarte frumos văzut din acest loc.

Acolo l-am găsit pe domnul Hübsch, care venea înaintea noastră din oraş împreună cu domnul La Roche, secretarul domnului pentru corespondenţa franceză şi italiană, însoţit de diferite alte persoane călare. Secretarul făcu Excelenţelor Lor, în numele domnului, o urare amabilă, poftindu-le în careta Alteţei Sale pe care o adusese cu el pentru a le duce până la locuinţa ce le fusese pregătită şi oferindu-le tot sprijinul domnului pentru ce le-ar fi de folos, atât în timpul cât vor vrea să stea acolo, cât şi în legătură cu urmarea călătoriei lor. Acest secretar e de neam francez, originar din Aix. Era venit acolo împreună cu domnul la numirea acestuia în domnie şi se bucura de toată încrederea lui. Mi s-a părut un om de o mare politeţe şi de o judecată matură, alţii m-au asigurat că era un bărbat de cea mai mare cinste care, luând seama numai de slujba datorată domnului său, nu se amestecă în intrigile grecilor care tiranizează acea nefericită ţară şi poartă între ei un război nemilos de intrigi, astfel el se menţine fără să fie doborât, cum s-a întâmplat altora, pe vremea domnilor precedenţi.

Cât priveşte locuinţa, când a sosit domnul Hübsch la Iaşi, a găsit
p. 116 că fusese pregătită pentru // Excelenţele Lor o căsuţă mică unde ar fi fost prea înghesuiţi cu toţii, mai ales copiii care aveau nevoie de loc destul pentru ca să zburde de colo până colo. A potrivit aşadar lucrurile astfel ca să i se pregătească mai degrabă un palat frumos de vară numit Frumoasa, pe care îl are domnul chiar în acea câmpie, la poalele acelor dealuri de pe care ne coborâsem şi se afla la o jumătate de milă italiană de acolo şi la o depărtare de circa o milă italiană de Iaşi.

www.dacoromanica.ro

Şederea în afara oraşului era întru totul pe placul domnului ambasador, atât pentru a se bucura de libertate deplină, cât şi pentru că nu tulbura deloc pe domn, după cum s-a spus, cu vreun ceremonial, fiind gata să-l vadă în particular în vreun alt loc sau să nu-l vadă deloc, după cum ar dori domnul, căci ştia că mai înainte chiar de plecarea sa de la Constantinopol, miniştrii (capuchehaiele) lui greci de la Poartă se alarmaseră de acest lucru şi atât din această cauză, cât şi din alte motive politice, făcuseră toate sforţările pentru a împiedica pe domnul ambasador de a trece prin Iaşi, ci mai degrabă prin locurile pustii pe unde trimit pe ceilalţi ambasadori care sunt de obicei o mare povară pentru ţară, din cauza proviziilor ce obişnuiesc a le fi date şi în bani şi în natură, atât lor, cât şi mehmendarului lor. Domnul ambasador voise ca în toate socotelile, care erau trecute în firmanul său, să se precizeze că va trece pe drumul satelor care trece prin Iaşi; dar totodată // spusese anume că nu voia nimic altceva decât ceea ce p. 117
era necesar pentru nevoile sale şi suitei sale, fără să pricinuiască nici cea mai mică împovărare ţării sau domnului însuşi, pe care îl cunoscuse la Constantinopol înainte de urcarea sa în scaun, căci venise de mai multe ori ca tinerel să ia cafeaua la Excelenţa Sa.

Ajungând la Frumoasa [39], am găsit acolo un palat aproape cu totul nemobilat, domnii ne mai obişnuind să se ducă pe acolo, dar mare şi încăpător şi cu geamurile încă întregi şi cu mai multe sofale încă în fiinţă, cu pernele lor şi felurite scaune, aflându-se acolo o familie care are grijă de el şi locuieşte acolo pentru a-l păzi. O mare împrejmuire de zid închide o curte mare cu grajduri şi şoproane, palatul principelui şi alături un alt palat mare pentru femei, ca şi când ar fi fost făcut pentru turci şi spre amândouă te urci pe câte o scară de piatră care la palatul al doilea este foarte mare şi în acest palat sunt aurituri sculpturi de preţ. În cuprinsul aceleiaşi împrejmuiri, înspre palatul al doilea, se află o grădină cu alei şi pomi roditori, dar acum destul de părăsită.

Chiar la intrarea în palat este o sală mare având în faţă, la uşă, o cameră mare despărţită de ea cu balustradă şi terminându-se cu ferestre mari ce ocupă toată faţada şi dau spre un loc artificial care e mărginit de dealurile pomenite. În toate direcţiile sunt // camere dintre care două, foar- p. 118
te mari, ies în afară, la faţadă de o parte şi alta a uşii. Lacul este format de o apă care izvorăşte la poalele acelor dealuri şi este stăvilită de un zăgaz puternic şi mare făcut din pari şi pământ, având o lungime de peste o jumătate de milă italiană. În mijlocul zăgazului este o deschizătură cu un canal care duce apa la o moară alăturată. Lacul are peşti şi se găsesc acolo şi luntre pentru plimbare, dar în partea dinspre apus este acum plin de papură şi alte ierburi de baltă, nefiind curăţat de foarte mult timp. Acest palat a fost clădit de Constantin Mavrocordat [39bis], care a fost de mai multe ori în acest veac domn al Moldovei, un bărbat de mari talente şi vestit în acele părţi.

Înainte de a povesti ceea ce ni s-a întâmplat în cele patru zile cât am stat acolo, voi spune câte ceva despre organizarea deosebită a acelei ţări după cele ce am aflat de la mai mulţi, dar mai ales din lungile convorbiri pe care

---

[39] Mănăstire, ridicată în 1586—87 de hatmanul Melentie Balica şi restaurată de Grigore al II-lea Ghica între 1726—1733.

[39bis] Constantin Mavrocordat a ocupat aproape continuu domnia, când în Ţara Românească (3—28 septembrie 1730; 13 oct. 1731—3 aprilie 1733; 16 noiembrie 1735—septembrie 1741; mai 1744—februarie 1748; 19 februarie 1756—august 1758), când în Moldova (5 aprilie 1733—noiembrie 1735; sept. 1741—iunie 1743; aprilie 1748—20 august 1749).

www.dacoromanica.ro

le-am avut de mai multe ori cu un om de spirit și de talent, dintre primii boieri ai Moldovei, care are moșii mari, a ocupat una din demnitățile cele mai de seamă și anume una din dregătoriile cele mai bune, de aceea trebuie să fie bine informat.

Moldova, după cum mi-a spus el, are o lungime de 120 de ceea ce ei numesc ceasuri, care mi se par a fi cam de 3 mile italiene unul și 80 în
p. 119 lățime și populația ei // este acum cam de 150 000 (!) de oameni, fără a socoti femeile și copiii. Este un lucru prea bine cunoscut că în vechime și-a avut domnii ei independenți; dar acum geme sub jugul tiraniei otomane. Nu este guvernată direct de turci, dar atât acolo, cât și în Țara Românească, sultanul numește pe domn păstrându-și deplina putere de a-l mazili când vrea, chiar în mijlocul anului și chiar și fără vreun alt motiv decât cel dictat de propriul său capriciu și de interesul miniștrilor săi. Este însă dator să numească un principe creștin, lăsând deplină libertate religioasă și fără ca vreun turc să poată exercita o funcție publică. De fapt, nu se află turci așezați în țară afară de negustătorii care au acolo dughene sau de cei care se duc și vin pentru negoțul lor. Domnul ține pe socoteala sa o strajă turcească de zece sau de cel mult cincisprezece ieniceri sub ordinele unui beșliu turc bine plătit, în toate localitățile mari, ca orașe și târguri, ale țării pentru a păstra buna rânduială printre acești negustători turci sau tătari care se află în mare număr.

Domnul este ales dintre grecii supuși ai Porții care de la viața ce o duc ei, la Constantinopol, aproape ca a unor sclavi adevărați, trec dincoace la o putere suverană și la dregătorii de mare autoritate și profit. De aceea între ei duc un război crunt, unii împotriva celorlalți, câștigând în ascuns
p. 120 pe miniștrii turci cu sume uriașe de bani, față de care // este aproape o nimica toată ceea ce se plătește legiuit Porții, fie pentru sultan, fie pentru minișri, de aceea ei fac mari datorii și acestea cu dobânzi până la 20 și chiar 30 % ce trebuie acoperite apoi cu silnicii și împilări de necrezut care nu ajung de cele mai multe ori; căci cum a fost numit domnul și a luat în stăpânire țara se și pornesc numaidecât mii de intrigi pentru a-l răsturna, fapt care se întâmplă adesea și în mijlocul anului, dar mult mai mult când vine vremea întăririi în domnie și adeseori se întâmplă că, după câteva luni sau după un an, domnul să fie mazilit, ba chiar sugrumat în vreo insulă a arhipelagului și chiar și băgat la închisoare pentru datorii. Însă de câțiva ani încoace s-a ținut seamă de a nu mai scoate pe domni decât la vremea confirmării, care îi costa de obicei o treime mai puțin decât numirea lor dintâi. Această confirmare trebuie făcută tot la trei ani; dar obișnuit ei îi mută pe acești domni din Moldova în Țara Românească și dimpotrivă. Domnul plătește sultanului de la 50 până la 60 de mii de piaștri ca tribut anual în afară de care plătește o sumă mult mai mare care este împărțită ca un drept între miniștrii Porții atât pentru prima numire, cât și pentru orice confirmare și aceasta se numește mukarer. Se crede că domnul de acuma ar fi plătit pentru confirmarea pe care a dobândit-o vreo 600 pungi
p. 121 ca mukarer care fac 300 // mii de piaștri. Acestea sunt cheltuielile în ascuns pentru a căpăta sprijinul celor care stau în jurul sultanului. Domnul de acuma, despre câte m-a încredințat cineva care cunoaște bine treburile de la Constantinopol, a plătit în ascuns pentru a obține acest post numai muftiului care este căpetenia supremă a religiei otomane, 200 de pungi, adică 100 de mii de piaștri; acest lucru fiind descoperit a slujit de minune marelui vizir, care mi-era prieten, spre a-l discredita pe lângă sultan care îl prețuia și a-l distruge făcând să fie depus și trimis în surghiun.

www.dacoromanica.ro

În afară de marile cheltuieli pe care domnul este silit aievea să le facă la Poartă pentru a plăti tributul și a câștiga pe miniștrii turci mai este supt din cale afară de capuchehaielele sale care îi pun la socoteală mult mai mult decât ceea ce cheltuiesc și dăruiesc, fiind ei acei care se îmbogățesc în timp ce el, după cum s-a spus, iese adeseori plin de datorii. Grecii de la Constantinopol de obicei spun că Moldova îi aduce domnului până la 1 700 de pungi, dar am fost încredințat că ajunge să scoată de obicei până la 2 700 de pungi care fac un milion și 350 mii de piaștri, pe când Țara Românească învecinată aduce și cinci mii de pungi domnului său. Și totuși acești bani sunt înghițiți de cheltuielile publice și de cele secrete pe care le fac domnii pentru a // căpăta acest post și pentru a se menține și astfel ies p. 122
banii din țară.

În afară de o sursă atât de mare de bani care iese din Moldova pe această cale, mai iese o altă cantitate foarte însemnată pe care o câștigă sau o storc dregătorii domnului și atâția greci folosiți în diferite slujbe și însărcinări care toți se grăbesc să se înfrupte prin toate mijloacele cu putință pentru a-și face ca un fel de strângere a roadelor [40], deoarece când se schimbă domnul, se obișnuiește să fie schimbați toți dregătorii pentru a face loc celor care atârnă de noul domn.

Mai iese din țară o sumă mare de bani și pentru spițeriile și luxul care s-a introdus în sânul boierimii țării care cheltuiește foarte mult pe postavuri și stofe străine și mai ales pe blănuri alese care vin din afară. Sunt trei trepte deosebite ale acestei boierimi: cei de prima treaptă se numesc boieri și etimologia numelui vine cu siguranță de la cuvântul slav *Boj* care, după cum s-a spus mai înainte, înseamnă război, căci acolo ca și în alte părți numai armele au dat prima treaptă de boieri. Sunt cam 100 de familii de acești boieri, dar toate sau aproape toate sunt familii nou-venite în țară sau sunt noi în această treaptă, căci toate familiile vechi din vremurile dinaintea stăpânirii otomane s-au stins de tot sau au căzut în cea mai mare sărăcie. La Curtea domnului se află 12 mari dregători care sunt numiți de domnul însuși și când se schimbă domnul se schimbă și ei, dar le rămâne rangul la //Curte și rămân diferite privilegii care aduc venituri, printre p. 123
care sunt felurite scutiri de dări și dăjdii pentru un număr anumit de oameni care atârnă de ei [41]. Acel boier de la care am căpătat lămuririle mai de seamă scotea din scutirile pomenite mai ișus, deoarece avusese o dregătorie, cam trei pungi pe an, după cum îmi spunea el, alții scoteau până la 5 și chiar până la 10 pungi.

Boierii se bucură de o mare trecere și pe lângă domn care — după cum am auzit și de la alții care nu sunt din tagma lor — trebuie să aibă pentru ei toată considerația, întrucât sunt numeroase exemple de domni maziliți din cauza plângerilor acestora către Poartă. Este de asemenea foarte mare și considerația pe care trebuie să o aibă față de clerici și mai ales de episcopi. Sunt trei episcopi și un mitropolit. Aceștia, odată numiți, rămân toată viața fără să atârne nici de Poartă, nici de domni, nici de patriarhul de la Constantinopol pentru tot ce ține de durata funcției lor și de administrarea diecezelor lor, pe când dimpotrivă patriarhii înșiși de la Constantinopol sunt schimbați foarte des de Poartă, dându-se acea demnitate celui care oferă mai mult.

---

[40] *quella loro come vendemmia.*
[41] E vorba de scutelnici.

www.dacoromanica.ro

Acum domnul nu mai îndrăzneşte să arunce pe ţară vreo dare generală extraordinară fără încuviinţarea acestor episcopi şi a boierilor mai de seamă. A fost odinioară o dare foarte mare pe boi[42], care a fost desfiinţată
p. 124 la cererea episcopilor şi a boierilor şi s-a făcut o afurisenie cuprinzând // blestemele cele mai puternice şi ameninţări împotriva oricui ar îndrăzni să o pună iar. Domnul de acum a căpătat de la patriarhul de la Constantinopol[42bis] dezlegarea acestei afurisenii şi de la Poartă un firman care îi îngăduie să facă acest lucru, dar nu îndrăzneşte în nici un chip să-l ducă la capăt din cauza împotrivirii pe care o întâlneşte la episcopi şi la cei mai mulţi dintre boieri şi la populaţie, căci au sosit până la domn şi răvaşe tainice, pline de ameninţări cu privire la aceasta.

Slujba mitropolitului îi aduce cam 40 şi chiar 50 de pungi. Fiecare preot de rând plăteşte episcopului său 2 piaştri pe an, iar întregul cler nu plăteşte domnului decât jumătate din dări. Se găsesc multe mănăstiri de călugări care atârnă de stareţii lor, aleşi de ei cu încuviinţarea domnului, fără să fie sub ascultarea episcopilor.

S-a văzut câţi bani ies în fiece an din ţară ; se cade să vedem pe ce cale intră în ţară, căci altfel în puţin timp s-ar goli tot ce se găseşte în ea. Mi s-a afirmat că pe fiece an ies din ţară cam patruzeci de mii de boi bine îngrăşaţi care sunt duşi în Silezia, în Transilvania şi aiurea şi se vând cam cu 10 galbeni ungureşti unul. Numai de la acest articol intră în ţară peste 1 500 de pungi, galbenul unguresc valorând puţin sub 4 piaştri. Mai ies din ţară cam zece mii de cai dintre care un număr oarecare se vinde şi cu 20 şi cu 30 de galbeni ungureşti unul. Se exportă cam două sute de mii de batali
p. 125 şi în unii ani până la trei sute de mii. Am găsit la Iaşi un negustor care // cumpărase el singur în anul acesta 60 000 şi îi trimisese la Constantinopol pentru Bairam, care este ca Paştele turcilor. Se mai vinde şi o mare cantitate de miere şi ceară, prima rămânând în cea mai mare parte la Constantinopol şi cealaltă ajungând în cea mai mare parte la Veneţia şi de la aceste două articole se scot cam 1 000 de pungi pe an. Se duc de asemenea tot la Constantinopol peste trei sute de mii de chile de grâu, măsură cântărind 22 de ocale, după cum s-a spus mai sus. În afară de aceasta, se vinde o mare cantitate de lemnărie, mai ales pentru catargele vaselor. Ţăranii taie copaci mari în pădurile din apropierea râurilor Moldova, Bistriţa şi Siret, în ultimul din acestea se varsă cele două dintâi şi el se varsă în Dunăre. Seul, pieile, blănurile alese din ţară, pastrama, brânza, untul sărat, vinul care se exportă afară din ţară, tutunul sunt de asemenea ramuri ale unui negoţ foarte bănos.

Se mai află încă în ţară o mare mulţime de vii, mai ales în apropierea Ţării Româneşti, iar în păduri, în afară de cerbi şi mistreţi, de care este belşug, se află mai multe soiuri de animale cu blănuri scumpe ; pe scurt se află tot ce trebuie pentru a face ca o ţară să fie fericită şi aşa putea să şi fie, dacă nu ar fi atât de împovărată de dări ordinare şi extraordinare şi de mii de artificii de care se slujesc grecii pentru a împila pe locuitori şi a-i jupui. //

p. 126 Domnul are multe mijloace de a atrage la sine bani, afară de asupririle, pe care le săvârşeşte faţă de cei care nu sunt boieri de frunte sau oameni ai acestora. Scoate venituri mari din vămile de toate felurile care se exploatează. Sunt biruri mari pe focuri, pe cap de om şi altele asemănătoare, aceste dări se plătesc în rate lunare şi o treime din sumă este capitaţia pe oameni, iar două treimi se socotesc ca darea pe vite. Căpeteniile satelor fac repar-

[42] = văcăritul.

[42bis] Ioanichie al III-lea, patriarh (25 martie 1761 — 21 mai 1763).

www.dacoromanica.ro

ția după starea persoanelor și a familiilor. Sunt unele case de simpli țărani care plătesc peste 100 de piaștri pe an, după cum am auzit chiar de la ei, în unele sate, și au adăugat că vin adesea ordine pentru dări extraordinare care sunt impuse sub diferite pretexte, în mod cu totul arbitrar. Nu a trecut multă vreme de când s-a plătit o dare obișnuită de 8 piaștri și 16 parale și a și venit apoi un nou ordin de a plăti îndată încă o jumătate pe deasupra drept *mukarer*, pe care domnul trebuie să-l plătească pentru confirmarea sa; din aceasta, clericii care plătesc jumătate față de ce plătesc mirenii, trebuie să plătească 2 piaștri și 4 parale fiecare; în sate pentru cei săraci care nu pot plăti trebuie să plătească cei mai bogați sau stăpânii lor.

Limba țării este un amestec de diferite limbi. Are ceva din limba slavă și din cea turcească; dar cea mai mare parte e luată din latină // și p. 127
din italiană și se întâlnesc o mulțime din acele cuvinte italiene care derivă din cele latinești, după cum se întâlnesc de asemenea foarte multe cuvinte latine care s-au schimbat (chiar) în același fel în care le-au introdus italienii în limba lor de acum. Aceasta mă facea să cred că originea asemănării atât de mari a limbii lor cu cea latină nu trebuie derivată de la vechile colonii romane sau de la exilații lor sau din primele veacuri ale bisericii cum îmi spuneau mulți acolo, ci mai degrabă din negoțul pe care îl făceau italienii cu câteva secole în urmă și de la coloniile lor[43]. Domnul Millo[44], starostele de Cernăuți, ținut care atârnă acum de Moldova, mi-a spus că la Suceava, fosta capitală a Moldovei, așezată la apus de Iași, la o depărtare de 2 zile, a văzut el însuși vreo 30 de biserici, acum distruse, pline de inscripții ale genovezilor[45] și că acolo, pe cetatea aceea ruinată, se păstrează încă stema genovezilor. Acest boier este grec, dar de origine francez, după cum mi-a spus, și cunoaște bine limba italiană și cea franceză. Însurându-se cu o moștenitoare bogată, s-a așezat în acea țară, în care dispune de multe bogății și are foarte mare trecere la domni.

Tot el a mai adăugat că la Iași se afla o istorie inedită[46] a Moldovei care a fost compilată din porunca lui Grigore Ghica[47], fost domn al Moldovei cu 36 ani în urmă, un bărbat cu mult gust și multă știință și a fost extrasă din toate acele monumente//, ce pusese să fie căutate pretutindeni cu cea p. 128
mai mare sârguință. Mi-a povestit și tradiția populară din țară anume că un cavaler maghiar, ajungând până acolo cu prilejul unei vânători, a găsit țara pustie; că în sfârșit a dat peste un negustor de blănuri care avea albine după care se hrănea, și că de la el și-a luat orașul numele de Suceava; căci el a adus și a așezat acolo o colonie de unguri; și numele de Suciava se trage de la cuvântul cu care se numește această meserie în acea limbă[48]; că un câine al său numit *Moldav* căzând în râu s-a înecat și a dat numele său râului Moldova și Moldovei.

---

[43] Părere neîntemeiată.

[44] Ianacachi Millo, francez grecizat, ajuns spătar și staroste de Cernăuți, apoi mare ban (1763), cf. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. CXLVIII, 157, nr. 98; *Uricariul*, III, p. 59.

[45] Afirmație gratuită.

[46] Probabil *Cronica Ghiculeștilor* sau *Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, editată de N. Camariano și A. Camariano-Cioran, București, 1965, LV + 803 p.

[47] În text: *Skika* = Grigore II Ghica, domn al Moldovei (1726—1733; 1735—1739; 1739—1741; 1747—1748) și al Țării Românești (1733—1735, 1748—1752).

[48] *Suc* = blănar. Această explicație fantezistă e luată din Cronica lui Grigore Ureche și nu dintr-o tradiție populară.

www.dacoromanica.ro

Tatăl[49] său, fiind în slujba primului dragoman al Porții, se ducea cu el la Curte și era cunoscut acolo ca un bărbat de talent și de spirit; tăindu-se capul acelui dragoman [50] pentru delicte împotriva statului, el a fost pus în locul lui; după mai mulți ani de slujbă [51], a fost făcut domn al Moldovei, demnitate pe care o capătă foarte adesea primii dragomani și se socotește ca un lucru sigur la Constantinopol că la anul viitor primul dragoman de acum va fi numit de asemenea domn, fie al Moldovei, fie al Țării Românești. Zisul domn, tatăl său, care trăiește încă, a fost mazilit și exilat [52]. Anul trecut nădăjduia să-și recapete domnia, dar aceasta a fost dată mai degrabă fiului său care este mai tânăr [53], de o fire foarte blajină, îndatoritoare și politicoasă și cu principii și sentimente bune, dar sfetnicii lui
p. 129 care // i-au făcut rost de domnie sunt cei care fac totul și asupresc și tiranizează, după obicei, pe bieții locuitori. Cu el se mai află un frate al său, mai tânăr [54] ca el, care de asemenea are o fire foarte bună și a fost foarte bine crescut.

În seara când am ajuns la Frumoasa, a sosit și dregătorul care aducea caftanul și celelalte daruri ale sultanului, și în dimineața următoare trebuia să se facă ceremonia citirii diplomei de întărire și să se primească darurile; ceremonia trebuia să se facă puțin mai departe de palatul amintit, chiar în locul unde venise înaintea noastră careta domnului. Domnul La Roche ne făgăduise să vină să ne ia să o vedem, dar fiind prea prins cu slujba sa, nu și-a putut respecta cuvântul; astfel că pe la ceasurile 10 dimineața am văzut cum ies din oraș, pe ulița cea mare o mulțime de oameni călări. Văzându-l că nu se arată și temându-mă să nu pierd ceremonia, m-am apropiat șchiopătând de livadă, căci starea piciorului meu se înrăutățise tot mai mult, și când am ajuns la capătul uliței celei mari, pe deal, la câțiva pași de un fel de chioșc cu acoperișul sprijinit pe stâlpi de piatră care se află la stradă, fiind făcut, cred, pentru a se putea bucura cineva de priveliștea atât de frumoasă a câmpului și a orașului în perspectivă, am văzut două corturi frumoase, unul rotund și celălalt dreptunghiular și deschis în întregime înspre oraș; în acel cort trebuia să se facă ceremonia. De cealal-
p. 130 tă parte a // cortului se afla o moviliță triunghiulară și în vârful ei un om îmbrăcat cu niște canavele de cânepă murdare, dar pline de înfloriturі(?)[55] având o ramură mare în mână și făcea mii de gesturi cu brațele și striga în limba țării.

M-am apropiat de chioșc unde am găsit câțiva boieri cu care nu puteam vorbi, neștiind limba lor. Priveliștea era măreață. Pe amândouă părțile uliței celei mari, pe o lungime de o milă, stăteau două șiruri de oameni călare bine strânse și adunate cu o mulțime de steaguri frumoase împărțite între ei, la mici intervale egale, ce fluturau. La mijloc între aceste șiruri venea dinspre oraș o mare mulțime de oameni pedeștri și de boieri călări cu domnul însuși.

---

[49] = Ioan Teodor Callimachi, până a fi domn al Moldovei (1758—1761), a fost în slujba marilor dragomani: Ion Mavrocordat, Grigore Ghica și Alexandru Ghica.

[50] Alexandru Ghica (fiul lui Matei Ghica și tatăl viitorului domn Grigore al III-lea Ghica), decapitat în 1741.

[51] A fost mare dragoman în anii 1741—1758.

[52] Eroare. Substituirea s-a făcut în 1761 la sugestia propriului său agent la Poartă, Nicolaie Suțu.

[53] Grigore Callimachi avea 27 ani fiind născut în 1735.

[54] Alexandru Callimachi (n. 1737).

[55] *vestito di certi canavacci luridi, ma pieni di frasche.*

www.dacoromanica.ro

Mai înainte ca acesta să se apropie, unul din boierii care se aflau în chioşc m-a întrebat în aşa fel încât l-am înţeles dacă făceam parte din suita ambasadorului englez sosit de curând şi făcându-i semn că da, m-a dus la cortul domnului. Am găsit acolo mulţi boieri dintre care unul era dintr-o familie de greci de la Constantinopol, unde cunoscuse la Pera şi miniştri apuseni de seamă; mi-a vorbit pe italieneşte şi franţuzeşte şi arătând că mă cunoştea pe nume, mi-a spus să rămân şi eu acolo căci voi vedea bine, stând deoparte, toată slujba. În timpul acesta, cortul s-a umplut de boieri şi ceva mai înainte de venirea domnului a sosit fratele său care, auzind că mă aflam acolo mai în spate, mi-a spus să mă apropii, vorbindu-mi // italie- p. 131
neşte şi, sosind puţin după aceea domnul însuşi şi auzind numele meu, m-a chemat lângă el mi-a vorbit grecește, fiindu-i tălmaci chiar acel boier grec care mă oprise acolo. Mi-a spus că mă cunoştea încă dinainte din renume şi că s-a bucurat mult când a auzit că voi trece prin Iaşi, că ţinea să văd bine toată acea ceremonie şi că dorea apoi să vorbească câtva timp în particular cu mine, în palatul său. A mai adăugat la aceste amabilităţi o dovadă mai deosebită punând să mi se aducă acolo de faţă cu toţi cafea, dulceţuri şi apă parfumată după obiceiul turcesc, care toate i se aduseseră numai lui şi nu acelei mulţimi a boierilor săi. Am rămas cu adevărat uimit şi nu mă aşteptam deloc la asemenea amabilităţi într-o ţară ca aceasta, necrezând că situaţia de literat care, fără vreun merit al meu, îmi e atribuită de cei care au bunăvoinţă pentru mine şi pe care mi-o atribuie şi publicul bizuindu-se pe ei, să contribuie la o primire atât de distinsă într-o ţară a neştiinţei şi a barbariei.

Domnul şedea pe un divan frumos, iar fratele său şi toţi ceilalţi stăteau în picioare afară de secretarul pentru limba turcă, un turc care în colţul celălalt al sofalei şedea pe marginea ei şi afară de un altul care şedea la o parte, pe covor. După ce a sfârşit cu tratarea cafelei, precum şi cu dulceţurile şi parfumurile, s-a sculat şi s-a îndreptat spre locul unde era un caftan şi o blană frumoasă // ce-i fuseseră trimise de sultan şi pe care le-a îmbră- p. 132
cat şi primind firmanul de confirmare, l-a dus la frunte şi la piept, apoi s-a întors în castelul său unde, stând în picioare, i s-a citit cu glas tare de către secretarul turc, firmanul, în care am auzit repetându-se de mai multe ori numele de „voivoda" cum este numit în firman, în timp ce de altminteri şi aici şi la Constantinopol este numit pe italieneşte şi franţuzeşte, principe, iar în Polonia orice palatin e numit *vojvod*.

După citirea firmanului, i s-a adus un cal minunat cu un valtrap din cele mai bogate acoperit în întregime cu broderii de aur, cu tacâmul nespus de frumos şi bogat, dăruit de asemenea de sultan. A mai venit în faţa cortului şi acel păcătos de pe movilă cu ramuri de copac şi a început să sară bolborosind nu ştiu ce, în acest timp boierii s-au şi înşirat pentru a încăleca din nou şi tot alaiul a intrat înapoi în oraş împreună cu mult popor şi cu întreaga cavalerie de pe amândouă aripile. Eu am rămas să privesc de pe acea mică movilă acea privelişte cu adevărat măreaţă şi m-am întors şchiopătând la palat, unde am aflat că doamna ambasadoare cu fratele ei împreună şi cu domnul Hübsch şi cu doctorul, după ce l-au aşteptat în zadar pe domnul La Roche, se îndreptaseră cu careta de călătorie spre poarta oraşului, unde au văzut marele alai la înapoierea lui; dar eu printr-o întâmplare fericită, am putut să văd întreaga solemnitate.

În ziua aceea şi în ziua următoare, am rămas // în vila noastră, atât p. 133
doar că eu m-am dus în oraş să văd biserica ce aparţinuse părinţilor fran-

www.dacoromanica.ro

ciscani şi unui misionar iezuit polon [56], căci acolo este liberă exercitarea pe faţă a cultului catolic, pe care îl exercită oficial şi secretarul La Roche; acolo am avut prilejul să oficiez chiar de mai multe ori liturghia ca să poată fi ascultată de personalul catolic al Excelenţei Sale, deşi continua să mă doară piciorul din ce în ce mai tare.

De obicei sunt cinci sau şase părinţi franciscani, dar atunci nu se aflau acolo decât doi; ei şi iezuitul mi-au spus că nu era oprit liberul exerciţiu al cultului catolic, dar că totuşi ei suferă mii de vexaţiuni, fiind siliţi în fiece clipă să plătească foarte mult, căci li se puneau dări grele pe unele vii pe care le stăpânesc şi din venitul cărora îşi scot în cea mai mare parte traiul. Avuseseră doi cai care le-au fost luaţi cu sila şi au fost trimişi cu prilejul unui transport la Galaţi; unul din ei s-a prăpădit pe drum şi celălalt s-a întors şchiop; cum şi-au făcut un clopot puţin mai mare, au venit schismaticii să li-l ia cu sila pentru bisericile lor şi dacă şi-au făcut o casă puţin mai bună cu două caturi şi cu mai multe odăi, au vrut aceia să le-o ia cu sila şi cu greu au fost împiedicaţi de la aceasta, astfel că, după câte am înţeles, toate încurcăturile lor se datorau numai unor motive materiale şi nu religioase şi ei le-ar fi evitat pe cele mai multe dacă ar vinde tot ce stăpânesc
p. 134 acolo // şi s-ar investi valoarea lor afară din acea ţară şi ar trăi cu banii ce li s-ar trimite deoarece, potrivit tratatelor garantate de Polonia, ei nu trebuie să plătească nici un impozit asupra persoanei lor. A treia zi, care a fost la 6 iulie, domnul secretar La Roche a venit să ne conducă la o audienţă publică a domnului. Domnul baron, domnul Hübsch, domnul doctor şi cu mine, căci cu domnul ambasador nu s-a văzut, nici în public, nici în particular, ne-am dus la palatul său care este clădit din piatră, e trainic, dar este o vechitură fără nici un gust şi fără nici o armonie. Am fost duşi mai întâi în ordine într-un cabinet de lucru, unde se deschide o prea frumoasă privelişte asupra câmpiei şi a micului râu numit Bahlui care şerpuieşte prin ea şi scaldă oraşul la miazăzi. De jur împrejur erau sofale; mai era acolo un raft de cărţi bune, bine legate şi două globuri cel ceresc şi cel pământesc; acolo l-am văzut pe fratele său. Ducându-ne la domn, am fost primiţi într-o cameră mai degrabă mică, aproape fără mobilă şi care totuşi era plină de boieri şi de obişnuiţi ai Curţii sale, stând în picioare; el şedea pe un divan înalt, având alături pe secretarul La Roche, în picioare. Pentru noi erau patru fotolii în faţa lui pe care ne-a poftit să şedem; a pus să se aducă după obicei cafea, dulceţuri, apă parfumată şi parfumuri. S-au făcut hiritisiri şi dintr-o parte şi dintr-alta, în numele domnului ambasador. După aceea ne-a întrebat despre călătoria noastră şi a vorbit
p. 135 de diferite alte lucruri, întorcându-se când către unul, când // către altul dintre noi. El a vorbit numai greceşte, domnul La Roche făcând pe tălmaciul, deşi când vrea înţelege şi vorbeşte de asemenea — după cum mi s-a spus — limba franceză şi cea italiană, dar acolo este un fel de etichetă potrivit căreia domnul nu întrebuinţează — cel puţin în public — altă limbă decât cea grecească. La ieşire mi-a spus prin domnul La Roche că după amiază va trimite după mine pentru ca să stea cu mine „în confidenză".

Chiar în acea dimineaţă dăduse audienţă şi mehmendarului nostru pe care l-a primit cu toată cinstea. Se crede că i-a făgăduit atunci şi că i-a făcut apoi la înapoiere un dar mare în bani, înţelegându-se cu el asupra ce trebuia să-i semneze drept cheltuieli, pe care nu le făcuse pentru întreţinerea şi caretele noastre ale tuturor, pentru a fi aprobate de Poartă.

[56] Pentru conflictul dintre franciscani şi iezuiţi în 1645, cu privire la acea biserică, cf. *Călători*, V, p. 272—273.

www.dacoromanica.ro

După prânz a venit careta să mă ia şi am fost condus îndată în acelaşi cabinet de lucru ; adusesem, cum mi se ceruse, puţinele instrumente pe care le aveam cu mine, şi anume un ochian lung de 3 picioare, după noua invenţie a lui Dollond[57], cu un dublu obiectiv din două feluri de lentile, la capătul căruia se poate pune şi un mic instrument cuprinzând o oglinjoară mobilă de metal. Îl comandasem la Londra şi cu el obişnuiesc să reflectez unde vreau pe zid, într-o cameră obscură // imaginea soarelui pentru a p. 136
distinge petele şi eclipsele, şi îl pregătisem anul trecut pentru cercetarea planetei Venus, pe care m-au împiedicat norii să o fac atunci la Veneţia. Mai aveam şi 3 prisme mici, două dintr-un fel de sticlă şi a treia dintr-o alta, cu care se demonstrează teoria acestei noi invenţii de ochiane, arătând cum putea să se facă deviaţia luminii după trecerea ei prin diferite medii, faţă de direcţia drumului ei fără să se separe culorile, prin faptul că pot apoi cu acel dublu obiectiv să se adune, într-un singur punct, toate razele chiar eterogene care au pornit dintr-un singur punct al unui obiect ; în afară de aceasta, am adus şi octantul englez de reflecţie pe care l-am menţionat mai sus.

Mai întâi a venit fratele domnului, apoi domnul însuşi şi mai erau acolo domnul La Roche şi acel boier grec cu care făcusem cunoştinţă în cort în prima zi. Ne-am simţit cu toţii ca între prieteni şi amândoi fraţii au vrut să vadă cum se folosesc toate acele instrumente, arătând multă pricepere şi fineţe care le-au fost insuflate din prima lor tinereţe de domnul La Roche. Domnul tocmai comandase o cameră optică care se zdruncinase puţin pe drum. Domnul La Roche mi-o arătase cu două zile mai înainte pentru a înţelege mai bine una din aplicările sale care îi fuseseră indicate de autor [58] în instrucţiunile lui şi am vorbit şi de ea ; s-a vorbit mult despre trecerea planetei Venus şi de rezultatele care // se aşteaptă din observaţiile p. 137
sale, după cum a mai trebuit să vorbesc despre multe alte probleme de astronomie şi de fizică şi din alte domenii [59] şi am băgat de seamă că domnul mă înţelege fără să aibă nevoie de tălmaci, deşi îmi punea întrebările pe greceşte. Am stat cu ei până s-a înnoptat şi domnul când mi-a dat încuviinţarea să plec mi-a arătat nenumărate dovezi de bunătate, adăugând că îi pare nespus de rău de plecarea mea mult prea grabnică şi că ar fi dorit să rămân acolo cel puţin cinci sau şase luni. Dar i-am spus că nu sunt de capul meu, ci atârn de superiorii mei care mă recheamă la Roma şi am plecat spre a mă întoarce la cvartirul nostru. Bietul domn ! Dumnezeu ştie ce soartă îl aşteaptă în curând [60], când din starea sa de acuma de domn aproape absolut va fi redus la cea de exilat sau în cel mai bun caz la o viaţă de simplu particular — printre turcii care privesc şi tratează pe supuşii creştini mult mai rău decât noi pe evreii noştri din ghetou.

În ultima zi am făcut o plimbare prin oraş cu domnul ambasador într-o caretă mică. Am fost pe diferite străzi din Iaşi şi cele mai însemnate sunt toate podite şi acoperite cu trunchiuri de copaci lungi şi subţiri ca şi când ar fi tot atâtea păduri. Cele mai multe case sunt sărăcăcioase, de lemn

[57] Invenţia foarte nouă, ce fusese realizată cu 2 ani mai înainte. E vorba de telescopul inventat de astronomul John Dollond (1706—1761) pentru a studia petele de pe soare şi eclipsele.

[58] *Artefice* = autorul acelei camere optice.

[59] *e di altri generi di letteratura.*

[60] După câte am aflat pe urmă, el a murit tânăr, în scaunul său i-a urmat acest frate al său (nota autorului). În realitate Grigore Callimachi, socotit vinovat de schimbarea destinaţiei unor bani pentru cheltuieli militare de către N. Şuţu şi incapabil de a asigura aprovizionarea normală a oştirilor turceşti de la Hotin, Bender şi Dunăre în timpul războiului ruso-turc, a fost dus la Constantinopol şi executat (8 septembrie 1769).

www.dacoromanica.ro

p. 138 şi cu un singur rând [61] şi cele din suburbii [62], // care sunt destul de întinse, sunt ca şi colibele din sate. Totuşi, ici şi colo sunt răspândite şi case frumoase şi mari ale boierilor şi ale diferiţilor greci care, fiind puşi în slujbe acolo şi făcând bani s-au aşezat acolo, ducând-o mai puţin rău decât sub stăpânirea trufaşă şi disprețuitoare a turcilor. Se găsesc multe biserici mari şi bine clădite din piatră cu ziduri groase, cu stâlpi şi capiteluri şi cornişe de un gust prost [63]. Am intrat în biserica principală [64] care era aproape plină de lăzi şi ni s-a spus că erau ale negustorilor care ţineau acolo cele mai bune lucruri, căci acolo înăuntru erau ferite de foc.

În cursul celor patru zile cât hotărâsem să ne oprim acolo s-au primit vizite, s-au făcut plimbări prin livada vecină şi pe zăgaz, iar într-o zi ne-am plimbat pe lac într-o barcă mică. Eu m-am folosit de lac spre a determina orizontul şi a lua înălţimea soarelui la amiază pentru a calcula latitudinea; dar nefiind destul de lung pentru a-mi da cu convexitatea suprafeţei apei acelaşi orizont, oricât m-am plecat de jos cu instrumentul şi cu ochiul, am avut de făcut unele reduceri, măsurând o parte din zăgaz şi luând-o drept bază, calculând lungimea lacului şi după ce am făcut toate reducerile pomenite mai sus, am aflat la 6 iulie că latitudinea acelui loc era de 47 de grade,
p. 139 9 minute şi în mijlocul // Iaşilor trebuia să fie cu un minut mai mult, adică de 47 grade şi 10 minute. Două observaţii ale lunii la ajungerea ei pe meridian în nopţile următoare adică de 5 şi 6 iulie au dat 47 grade şi 12 minute şi am motive să mă încred mai mult în această determinare care nu atârnă de atâtea reduceri, luna fiind văzută şi direct prin reflecţia ei în lac.

În cele patru zile în care ne-am oprit la Iaşi au fost luate măsuri pentru restul călătoriei, pe care Excelenţa Sa nu voia să o facă pe drumul obişnuit prin Hotin zis Chozin sau Hotim, ci mai la apus prin Cernăuţi voind să intre în Polonia prin domeniile vestitului domn conte Poniatowski [65], care cunoscându-l pe d. ambasador cu mulţi ani mai înainte, îl poftise să treacă prin domeniile sale, făgăduind să-i facă înlesnirile cu putinţă//,
p. 140 datorită poruncilor pline de solicitudine trimise miniştrilor săi. S-au stabilit popasuri şi s-au trimis ordine înainte pentru a găsi cai în locurile desemnate pentru a petrece noaptea. A fost schimbat comisarul, căci cel de până atunci căzuse în disgraţia domnului care l-a primit foarte prost şi l-a mazilit; ne-a spus că aceasta era urmarea faptului că nu avusese grijă să-l înştiinţeze mai înainte cu precizie de ziua sosirii noastre; dar eu cred să fi fost vreun alt motiv mult mai puternic. Noul comisar era tot un tânăr grec, dar de religie catolică, foarte aşezat şi atent; el fusese în Polonia în slujba domnului principe Czartoriski [66].

8 iulie

Deşi am rămas o zi mai mult la Iaşi, tocmai pentru a avea mai devreme caii în dimineaţa de 9 şi a pleca în aşa fel încât să ajungem mai iute la

---

[61] Adică fără etaj.

[62] *Borghi.*

[63] Trebuie ţinut seama de prăpastia care desparte stilul bizantin de cel iezuit italian pentru care autorul avea afinităţi firești.

[64] = Mitropolia.

[65] Tatăl actualului rege al Poloniei (= Stanislav al II-lea Poniatowski) a mai trăit foarte puţin, murind în luna următoare (n.a.). Este vorba de Stanislav Poniatowski (1676—1762), partizan al lui Carol al XII-lea, voievod de Mazovia (1731) şi castelan de Cracovia (1752). Vezi relatare sa în *Călători*, VIII, p. 532—534.

[66] August Alexandru (1697—1782), palatinul Rusiei roşii (Galiţia), unchiul regelui Stanislav al II-lea Poniatowski.

www.dacoromanica.ro

ţintă — deoarece încercasem de mai multe ori neajunsul pe care ţi-l aduce o sosire târzie ; totuşi nu i-am căpătat decât foarte târziu şi nu am putut pleca decât pe la două după prânz. Am plecat cu gândul de a ajunge seara la Şipote[67], care se zicea că se află la o depărtare de şase ceasuri, şi chiar la ora 2 am trecut prin faţa porţii palatului domnului.

Drumurile s-au dovedit foarte bune şi am mers mereu în trap bun. Pe la $4^{3/4}$ ne aflam lângă o crâşmă [68], nume care se dă în Moldova // unei p. 141
ospătării, şi era nouă şi destul de frumoasă. Aici am făcut un popas pentru a prânzi, căci tot aşteptând într-una să plecăm fuseseră împachetate toate lucrurile la Iaşi şi nu prânzisem. Abia am sosit şi a şi început un potop de răpăieli nestăpânite pe care din fericire l-am evitat. Am plecat puţin mai înainte de ora 6 ; ni se spusese că acolo era jumătatea drumului de unde am fi ajuns înainte de a se întuneca de noapte ; dar am aflat mai apoi că de acolo ne mai rămâneau cel puţin cinci ore de drum. De aceea am luat hotărârea să ne oprim într-un sat mai apropiat numit Mălăeşti[69]. Această hotărâre devenise şi mai necesară din cauza ploii mari care ne-a însoţit mai bine de un ceas şi în urma căreia drumurile erau pline de apă, deşi de altminteri au rezistat fără a se desfunda, fiind solide. Am văzut pe drum şi în apropierea lui numeroase case şi o mare întindere de pământ cultivat şi pe la orele 8 am ajuns la acel sat Mălăeşti, care e un sat foarte sărăcăcios, cu puţine case răzleţite ici şi colo. Din cauza micimii sale şi a sărăciei şi pentru că nu se trimisese acolo nici un ordin din vreme, nu am găsit nimic de mâncare şi a trebuit să trimitem într-alt sat să caute merinde şi caii trebuitori pentru a merge mai departe în ziua următoare. Noul nostru comisar care era mult mai atent, a luat toate măsurile în aşa fel încât să avem toate cele de trebuinţă pentru acea seară şi pentru a putea pleca la timp în dimineaţa următoare. // Am ocupat casele cele mai puţin p. 142
păcătoase pentru acea noapte pe care, de altfel, am petrecut-o prost din cauza mulţimii de ţânţari ce s-au înverşunat împotriva unora din ceata noastră.

9 iulie

În dimineaţa zilei de 9 am plecat într-adevăr mai devreme, adică pe la $8^{1/2}$ în speranţa de a ajunge la Şipote şi de a găsi acolo caii pregătiţi care, potrivit ordinelor trimise cu două zile mai înainte, trebuiau să fie acolo din seara precedentă. Speram să facem restul călătoriei până la popasul desemnat pentru a doua zi de călătorie potrivit etapelor noastre. Acest popas era satul Dracşani [70], ce-l credeam la o depărtare de 4 ceasuri de Şipote. Am ajuns puţin înainte de ora 11 la Şipote care este un sat cu casele împrăştiate la o mare depărtare una de alta. Am găsit tot izolat un han foarte bun şi nou de tot, unde a trebuit să ne oprim şi să prânzim, negăsind acolo nici un cal.

Aici comisarul nostru de îndată s-a pornit ca un vârtej. A trimis să caute cai prin împrejurimi şi după un ceas au sosit vreo zece, tocmai treceau pe acolo, spre nenorocul lor, nişte călători care aveau cai buni ce le-au fost luaţi îndată cu forţa, silindu-i pe acei bieţi oameni să aştepte acolo să li se trimită înapoi după ce vor fi terminat treaba noastră. Printre aceştia se afla un //biet preot bătrân, cărunt şi prăpădit, care se ducea cu o căruţă p. 143

---

[67] *Sipoti*, sat şi com. jud. Iaşi.
[68] *Krizma*.
[69] *Mollajesi*, sat, com. Gropniţa, jud. Iaşi.
[70] *Drakchàn*, sat, com. Sulita, jud. Botoşani.

www.dacoromanica.ro

la Iaşi să-şi vândă untul şi să-şi facă bani pentru plata noii dări a mukarer-ului. Caii lui fuseseră şi înhămaţi la careta excelenţelor lor, când domnul ambasador, făcându-i-se milă de acesta care, tremurând tot, i se aruncase la picioare ca să se roage de el, a vorbit mai apăsat pentru el cu comisarul şi a pus să i se înapoieze caii; dar comisarul, făcându-i pe voie domnului ambasador, l-a rugat să nu mai facă asemenea intervenţii pe viitor, întemeiate pe milă, spunându-i deschis că toţi ceilalţi cai de care ne slujeam fuseseră luaţi tot aşa cu sila de la bieţii oameni şi am avut din ce în ce mai multe dovezi despre ceea ce mi se spusese şi ce am amintit mai sus anume că oricât s-ar scădea din tributul datorat Porţii cheltuielile privitoare la acest fel de călătorii, potrivit ordinelor sultanului, asemenea cheltuieli nu se fac, ci aproape toată greutatea cade asupra bieţilor locuitori tiranizaţi. Cu acei cai aduşi din împrejurimi sau luaţi de acolo, mai păstrându-i pe deasupra pe cei mai buni dintre cei de care ne slujeam până atunci, am plecat un sfert de ceas după amiază. Am mers pe valea [71] unui râuşor sau mai degrabă pârâu pe care se vedeau împrăştiate mai multe case. Pentru a scăpa de şerpuirile sale, a trebuit să suim un deal mai repede; de amândouă părţile se vedeau multe locuri cultivate // şi un mare număr de vite, deoarece p. 144 nefiind acela drumul obişnuit al poştei sau al ambasadorilor şi al altor dregători care obişnuiesc să călătorească pe socoteala statului, nu afli pustietăţi ca acele pe care le întâlnisem între Galaţi şi Iaşi.

Pe la orele $3^{3/4}$ am ajuns la un han tot răzleţit; localitatea care se întinde împrejur se numeşte Stroeşti [72] şi are case împrăştiate. Ni s-a spus că satul Dracşani era la un ceas depărtare de acolo, dar că se afla în mijlocul unei văi inundate astfel că nu se putea trece. Am crezut că era o născocire pentru a ne face să rămânem acolo şi s-a aflat că toată populaţia din Dracşani, auzind că trebuia să sosească un ambasador, fugise; dar tocmai din această cauză şi din speranţa de a sosi chiar şi pe alt drum în ziua următoare la locul nostru de popas, am rămas acolo, deşi nu aveam nici o putinţă de a ne simţi bine, căci totul se reducea la două odăi cu o mică săliţă la mijloc care ducea la o pivniţă sub pământ. Ne-am instalat cum am putut, luând hotărârea de a înjgheba afară un fel de cameră mare, închisă pe de lături cu crengi şi pânze pentru a cina acolo şi pune acolo mai multe paturi; era acoperită până la mijloc de acoperişul hanului care ieşea mult în afară şi de la mijloc încolo, de crengi şi rogojini.

Deocamdată am făcut o mică plimbare şi am văzut vreo 90 de stupi de albine; fiecare din ei era aşezat într-o bucată de trunchi de copac, trunchiul fiind // scobit şi acoperit pe deasupra; ni s-a spus că se plăteau dom- p. 145 nului 8 parale de stup, din care scotea un venit foarte mare de pe tot cuprinsul Moldovei. A plouat cu găleata toată noaptea următoare; de aceea cei care îşi aveau paturile afară au fost foarte încercaţi şi îndeosebi unul care îl avea în afara ieşiturii acoperişului, sub o rogojină, şi care a fost udat până la piele. Nădejdea de a avea o vreme mai bună ne făcuse să nu ne îngrijim de a întinde cortul care ar fi fost foarte nimerit.

10 iulie

Dimineaţa a continuat să plouă şi am plecat pe ploaie puţin mai înainte de ora 11. Drumurile s-au dovedit destul de bine bătătorite; dar cum toate locurile erau pline de apă, am făcut un ocol peste nişte dealuri

[71] Valea Miletinului.
[72] *Strojest* = Stroieşti, sat, com. Lunca, jud. Botoşani.

www.dacoromanica.ro

unde, la un urcuş mai repede, s-a rupt oiştea unei trăsuri şi a trebuit să ne oprim acolo aproape o oră pentru a o drege, trimiţând să se ia din pădurile învecinate o bucată de lemn care să poată fi folosită la refacerea ei; în acest timp am prânzit acolo şi apoi am pornit mai departe. Am trecut pe lângă un fel de lac [73] şi acolo se afla un fel de pod; se vedeau de jur împrejur ţinuturi nespus de frumoase cu păduri la o mică depărtare; a plouat aproape fără încetare şi drumurile erau pline de noroi. Am ajuns în sfârşit, puţin mai înainte de ora 5 la Botoşani.

p 146 Botoşani este un fel de oraş cu 400 de case şi 5 // biserici. Acolo se află un mare număr de dughene; în case, tavanele, mesele şi toate mobilele sunt făcute dintr-un lemn minunat fără noduri şi tare, care prinde un fel de lustru şi arată frumos. Se văd şi ceva geamuri la ferestre, ceea ce am întâlnit apoi peste tot când ne-am apropiat de Polonia; casele unde am fost găzduiţi au fost minunate în comparaţie cu ceea ce avusesem până atunci.

Puţin după sosirea noastră a venit pârcălabul oraşului să salute pe Excelenţele Lor şi şi-a cerut iertare că nu venise în întâmpinarea lor cu mai marii ţinutului, căci erau atunci la biserică, deoarece pentru ei era sărbătoarea Sfântului Petru, după calendarul vechi. Puţin după aceea a venit comisarul cu o scrisoare pe care o primise de la starostele de Cernăuţi [74] care îl sfătuia să schimbe popasurile şi în loc de a trece chiar prin Cernăuţi să ieşim la un sat care se afla la o depărtare de două ceasuri de acel oraş. Şi spunea în scrisoare că acel drum era mai scurt şi mai bun şi că pentru a ajunge la Cernăuţi am da de o apă mare pe care poate nu am putea-o trece. S-a născut bănuiala că voia să ne împiedice de a trece prin Cernăuţi pentru motive ascunse şi ne-au întărit în această părere diferiţi care făcuseră altădată acest drum şi nu-şi aminteau de această apă. De aceea Excelenţa Sa a poruncit să se răspundă că voia cu tot dinadinsul să se ţină de popasurile hotărâte la Iaşi//.

p 147 Seara se simţea frigul, ca şi când am fi fost în noiembrie sau decembrie; ploaia a încetat; dar abia ne-am băgat în pat şi a şi început din nou să plouă şi a plouat toată noaptea, dar fără să ne stingherească, pentru că eram binişor la adăpost. Ne temeam să nu fie mulţi ţânţari, dar nu au fost, fiind ucişi probabil de frig.

11 iulie

În dimineaţa următoare ne-am sculat mai devreme cu gândul de a pleca la ora 9 la Dorohoi; dar nu s-a putut pleca până la $11^{1/2}$ căci în timpul nopţii fugiseră din oraş toţi cei care ar fi fost în stare să ne mâne caii şi ne-am necăjit foarte mult pentru a găsi numărul trebuitor de oameni. S-au luat caii de la doi bieţi călători poloni pentru a fi folosiţi în slujba noastră. Ei s-au jeluit domnului ambasador şi atât Excelenţa Sa, cât şi domnul Hübsch, ca fiu al însărcinatului cu afaceri al Majestăţii Sale regele Poloniei, au făcut în aşa fel încât au fost înapoiaţi caii. Au plecat, cu mii de binecuvântări pentru liberatorii lor; dar după câţiva paşi unul din ienicerii noştri, care nu ştia ce se întâmplase, i-a arestat şi i-a silit cu ciomagul să se întoarcă înapoi; după o nouă jeluire au fost liberaţi a doua oară, atât este de adevărat că acolo se exercita un despotism absolut nu numai faţă de supuşi, ci şi faţă de străini şi că triumfa numai dreptatea celui mai tare.//

[73] Probabil lazul Suliţa.
[74] Millo.

www.dacoromanica.ro

p. 148 Drumurile erau pline de apă, dar bătătorite şi bune, de aceea am mers întotdeauna repede. Pe la ceasurile două am găsit pe marginea drumului un han cu două odăi bune, un grajd şi cramă pentru vin, dar părăsit cu totul. Am prânzit acolo şi plecând pe la ceasurile trei, am ajuns la Dorohoi pe la $4^{1/2}$. Pe drum, am dat de o pădure şi am trecut pe lângă ea ; am văzut mai multe movile am băgat de seamă că ţinutul era foarte frumos, dar prea puţin cultivat.

Dorohoi e o localitate[75] bogată. Un număr de notabilităţi de ale sale, au venit călare în întâmpinarea Excelenţei Sale şi mulţi au venit pe jos, am găsit belşug de toate cele de trebuinţă şi chiar şi sfeclă şi morcovi şi raci şi peşte mic de tot felul, lucruri pe care le căutasem în zadar în localităţile dinainte.

12 iulie

Am plecat de acolo în dimineaţa zilei de 12, puţin înainte de $9^{1/2}$ cu intenţia de a sosi până la Molniţa [76] care fusese trecută pe lista popasurilor noastre şi despre care se spunea că ar fi la o depărtare de 6 ceasuri de acolo. Am mers o bucată de timp pe un drum foarte bun de pe care se vedea în toate părţile, un ţinut nespus de frumos. Am trecut printr-un sat mic, al cărui nume nu au ştiut să mi-l spună şi puţin înainte de amiază am ajuns la o pădure în care fiind locuri foarte rele de trecut, au fost puşi să tragă boii, pentru a putea trece de ele şi astfel s-a pierdut cu aceasta o jumătate de ceas.
p 149 Nu poate fi pădure mai frumoasă // în privinţa copacilor nespus de înalţi şi drepţi ; în ea se aflau paznici plătiţi de domn pentru siguranţa trecătorilor. Am ieşit din pădure pe la $1^{3/4}$ pătrunzând într-o vale unde am prânzit şi punând din nou caii am pornit iar la drum pe la $2^{1/2}$. Am ajuns pe la $4^{1/2}$ în locul numit Molniţa care, cum am aflat cu uimire, consta doar dintr-o casă simplă ce avea numai o singură odaie bună de locuit. Ni s-a spus că în pădurile vecine se mai aflau alte case care toate împreună purtau numele de Molniţa ; dar acelea fiind foarte departe unele de altele nu ne puteau fi de folos. Am stat puţin în cumpănă ; dar cum vremea era ameninţătoare, căci era umed, frig şi înnorat cu un vânt puternic, s-a luat hotărârea să schimbăm caii cei mai osteniţi, folosind unii care se aflau acolo, şi să mergem înainte până la Cernăuţi, cu toată ora atât de înaintată, deoarece ni s-a spus că distanţa era doar de 4 ceasuri.

Am plecat aşadar pe la 5. Am mers câtva timp printr-o pădure care avea drumuri nu prea bune şi pe la orele $6^{1/4}$ am ajuns la un pârâu sau torent care era umflat de apele de ploaie. Din lipsă de atenţie şi de cunoaştere a locurilor din partea vizitiului, careta Excelenţelor Lor, ajungând pe malul opus unde era multă apă, s-a găsit în josul unei trepte mari pe care nu a putut-o urca, în ciuda tuturor sforţărilor cailor ce aveau de suit la
p. 150 deal, pe un teren foarte // noroios şi calcaros, astfel că alunecând de mai multe ori au şi căzut. Excelenţele Lor au trebuit să se coboare din caretă înaintând cu mare greutate pe oiştea ei, sprijinindu-se cât se putea şi în mare primejdie de a cădea în torent. S-au făcut în zadar tot felul de sforţări, înhămând toţi caii de la celelalte carete şi folosind oameni cărora le ajungea apa până deasupra pieptului şi întrebuinţând toate mijloacele cu putinţă ; în acest timp au trimis să caute boi prin împrejurimi ; după un ceas a sosit o cireadă întreagă, dar lipseau odgoanele necesare pentru a-i

[75] *Buon villaggio.* Termen ce nu corespunde cu situaţia sa.
[76] *Molinitza,* sat în Republica Ucraina.

www.dacoromanica.ro

lega ca să tragă careta. În cele din urmă s-a găsit leac şi la aceasta şi de îndată ce au fost înjugate 6 din aceste vite aflate peste tot în Moldova, de a căror mărime şi putere extraordinară s-a vorbit mai sus, am văzut cum a suit la deal cu cea mai mare uşurinţă acea caretă ce nu putuse fi urnită atâta timp; după ea au trecut cu bine şi celelalte; iar careta mehmendarului turc şi a comisarului grec, nimerind mai bine locul, au trecut cu cel mai mare succes ca şi alte multe carete, numai cu caii lor. După ce au trecut toate, am pornit din nou pe la ora $7^{1/2}$ şi am ajuns în oraş pe la $8^{1/4}$.

Cu un sfert de ceas mai înainte am întâlnit pe guvernatorul ţinutului care se numeşte acolo staroste (căci această provincie care aparţinea odinioară Poloniei [77], unde guvernămintele se numesc starostii, mai păstrează încă acel nume, care de altfel se trage din limba slavă în care starost înseamnă bătrân ...etc.// În Moldova mai este o altă „stărostie" mult mai însem- p 151
nată decât aceasta; este cea de la Focşani, la hotarul Ţării Româneşti şi nu prea departe de hotarul Transilvaniei). Acest [78] staroste era domnul Millo, pomenit mai sus, grec din naştere care zice că ar fi francez de origine, şi că s-ar numi Mr. Mille. Sora lui este măritată cu domnul Cingria din Ragusa şi deci concetăţean de-al meu, negustor bogat de la Constantinopol, unde toată familia lui era în bune relaţii cu mine. Însurându-se în Moldova cu o moştenitoare bogată, avea domenii mari cu multe sate şi era acolo om cu vază. A ţinut diferite dregătorii şi acum deţine acea starostie în care este respectat ca un suveran. El avea o caretă bună, trasă de 6 cai foarte frumoşi. S-a coborât din trăsură pentru a saluta pe E.E.L.L.; după aceea ne-a însoţit până în oraş unde a dat Excelenţelor Lor un foarte bun cvartir într-un han mare; găzduindu-i pe ceilalţi în casele cele mai bune care au fost alese, scoţând afară din ele pe stăpânii lor.

Oraşul este aşezat pe creasta unor dealuri la picioarele cărora trece râul Prut la o depărtare de o lovitură de puşcă. Este mic, neavând decât vreo 200 de case cu 3 biserici. Cea mai mare parte din locuitori sunt creştini greci schismatici? dar sunt şi mulţi evrei care fac negoţ la acest hotar şi mai mulţi dintre noi am fost găzduiţi // în casele lor. Sunt acolo trei case p 152
de negustori turci; unul din ei îşi avea dugheana în colţul aceleiaşi clădiri în care se afla hanul care fusese dat pentru găzduirea Excelenţelor Lor. Cum plouase foarte mult în zilele dinainte şi curând după ce am ajuns noi a început din nou să toarne cu găleata, era atâta noroi pe străzi, încât ne-a ţinut închişi în casă fără să ne îngăduie să colindăm cel puţin pentru a vedea bisericile. Dar eu, în ceea ce mă priveşte pe mine, nu aş fi putut merge la plimbare, chiar dacă străzile ar fi fost foarte bune, deoarece piciorul meu, a cărui stare se înrăutăţise din ce în ce, începuse să prindă o coaje neagră pe rană care mă cam făcea să bănuiesc că ar fi început să se cangreneze; de aceea aş fi vrut să mă reped de acolo la Cameniţa[79], oraş din Polonia, unde noi iezuiţii [80] aveam un colegiu şi se putea merge acolo într-o singură zi, trecând prin Hotin [81], cetate turcească ce se afla la hotar. Starostele m-a sfătuit să nu mă duc acolo, căci neavând un firman de la Poartă, puteam avea neplăceri pe drum; în afară de aceasta, nu puteam avea mijloc de călătorie decât o caretă mică descoperită şi foarte obositoare neavând arcuri.

[77] A fost ocupată de Sobieski în chip vremelnic.

[78] Este reluat firul după digresiunea cuprinsă de noi în paranteză.

[79] *Cameniec.* În faţa Hotinului de cealaltă parte.

[80] Când am scris acolo acest jurnal, Ordinul mai exista încă după cum se vede după date (nota autorului).

[81] *Coccin.*

www.dacoromanica.ro

Starostele a stat aproape tot timpul pe lângă Excelenţele Lor, arătându-le toată cinstea cu putinţă, cu acest prilej a scos în relief greşeala pe
p. 153 care am făcut-o nepricepând propunerea sa de a // schimba popasurile stabilite la Iaşi, potrivit căreia în loc de a ajunge la acea casă din Molniţa, cu totul nepotrivită şi neîncăpătoare, am fi ajuns într-un sat de unde am fi putut merge mult mai uşor la Zalescik pe unde voiam să intrăm în Polonia ; în afară de faptul că pe acea cale s-ar fi trecut mult mai uşor Prutul decât pe dincoace, mai jos de Cernăuţi. A adăugat că el avea toată plăcerea să servească pe Excelenţele Lor care erau libere să se oprească de câte ori voiau ; dar că totuşi le sfătuia, măcar că voiam să ne odihnim în ziua următoare după ziua de călătorie forţată pe care o făcuserăm, să treacă râul mai înainte de a se însera, mergând apoi într-un sat vecin, căci deşi acel râu era atunci în stare a fi trecut, însă cu ploile care continuau putea să crească pe neaşteptate şi să ne ţină pe loc încă vreo 15 zile cum se întâmplă adeseori.

Acest sfat n-a fost ţinut în seamă, bănuindu-se că starostele ne sfătuia astfel pentru a scăpa de noi mai degrabă şi neavând poftă să schimbăm o găzduire bună în noaptea următoare pentru una care trebuia să fie foarte proastă, într-un sat mic, s-a luat hotărârea să rămânem acolo toată ziua următoare pentru a pleca în dimineaţa zilei de 14. Dar s-a văzut cu prisosinţă că sfaturile starostelui fuseseră toate îndreptăţite şi bine întemeiate. Râul a crescut în noaptea care a urmat, după ziua de 13 iulie, astfel că în dimineaţa de 14 nu mai era cu putinţă să-l trecem şi ne temeam să rămâ-
p. 154 nem // sechestraţi multă vreme. Dar din fericire în seara aceleiaşi zile a dat înapoi, astfel că am putut nădăjdui să fie liberă trecerea pentru ziua următoare, cum s-a întâmplat.

În aşteptare ne-am odihnit acolo două zile şi am căpătat de la staroste fel de fel de lămuriri asupra ţării, printre care şi cele privitoare la inscripţiile şi stema genovezilor de la Suceava pe care le-am pomenit mai sus. El ne-a încredinţat despre marele număr şi starea înfloritoare a viilor de la hotarele Ţării Româneşti şi a trimis un dar domnului ambasador o mostră de patru feluri de vin pe care le făcuse pe moşiile sale şi care se păstraseră bine mulţi ani ; noi le-am găsit pe toate foarte bune. Ne-a spus că el trăia de obicei pe moşiile sale în deplină siguranţă, având o strajă de 50 de arnăuţi asemenea acelora dintre care domnul Moldovei ţine cam 500 ; că aceştia sunt foarte credincioşi şi foarte viteji ; că fără ei nu s-ar crede în siguranţă nici măcar o singură zi. A adăugat că mulţumită lui s-a aşezat în starostia sa o colonie alcătuită din diferite familii de protestanţi veniţi din Silezia, din Saxonia, din Brandenburg, de unde plecaseră pentru a scăpa de nenorocirile războaielor actuale, că aici se bucurau de pace deplină şi de libertatea de a-şi exercita cultul, având o biserică şi un preot în apropiere de hotarele Poloniei, de unde vin de asemenea protestanţi pentru a practica
p. 155 acolo cultul lor. S-a făcut cu ei o înţelegere să plătească // domnului 12 piaştri pe an de familie fără să mai aibă vreo altă sarcină. Mai erau aşteptaţi încă mulţi alţii şi era mare nădejde să se tragă de aici mult folos.

15 iulie

În dimineaţa zilei de 15 iulie, am început să trecem devreme carele cu bagaje şi caretele, ceea ce a ţinut toată dimineaţa, căci trebuia să treacă pe rând pe singurul pod umblător care se afla acolo, alcătuit din bărci mici legate cu multe bâne transversale în felul unei plute. După aceea, am coborât puţin din trăsuri, careta starostelui rămânând pentru doamna

www.dacoromanica.ro

ambasadoare și am trecut râul. Acolo au fost înjugați boii pentru trecerea printr-o pădure în care starostele pusese să se deschidă un drum nou în mai multe locuri, unde râul stricase cu câteva zile mai înainte pe cel vechi, doborând copaci și crengi; în multe locuri, am găsit multă apă rămasă de la inundațiile precedente. Ieșind din pădure, am văzut o vale frumoasă în care se aflau multe case și care era și foarte bine cultivată; au fost înhămați iar caii și pornind înainte am dat din nou de un ținut frumos și bine cultivat. De obicei între două râuri care se varsă departe unul de celălalt se află, determinând despărțirea apelor, un șir de munți sau de dealuri foarte înalte; de aceea mă așteptam și acolo să urc mult și apoi să cobor, căci trebuia să trecem de la Prut la Nistru // dar aproape tot urcușul s-a făcut p. 156
pe nesimțite și terenul care rămâne între cele două râuri se ridică doar cu puține brațe peste albia lor. Între aceste două râuri a fost învăluit și înconjurat de turci Petru cel Mare cu armata sa, socotindu-se în cele din urmă foarte fericit de a fi putut să câștige cu multe comori pe comandanții turci și să scape din strâmtoare prin cunoscutul tratat de pace de altfel tot atât de păgubitor pe cât de rușinos.

După vreo 6 ore de călătorie am ajuns la Nistru care formează acolo hotarul între Împărăția otomană și Polonia. Am coborât puțin prin albia unui torent care se varsă în acest râu în fața orașului Zalescik și am găsit 4 poduri umblătoare; unele din ele erau foarte mari și încăpătoare pentru a trece chiar mai multe care deodată. Acolo malul Moldovei este înalt și fluviul bate în el, astfel încât l-a tăiat cu totul vertical; acest lucru se vede pe toată lunga sa întindere și deasupra și dedesubt, fiind drept ca un zid și straturile sale orizontale de piatră arată ca și când ar fi fost tăiate. Acele ape au avut nevoie de un lung șir de ani pentru a face această ispravă.

Lăsând dincolo de fluviu pe mehmendarul turc care ne urmase până acolo, cu toți ienicerii lui, și ai domnului ambasador, am trecut sub ochii unui mare număr de oameni veniți să vadă sosirea Excelențelor Lor și mai era acolo și garda trimisă de domnul Otteker, comisar // general al do- p. 157
meniilor, pe care le posedă în acele părți contele Poniatowski; acel comisar a primit pe Excelențele Lor în palatul contelui, noi ceilalți am fost găzduiți în niște hanuri care sunt mult mai puțin rele decât cele obișnuite în Polonia ...

www.dacoromanica.ro

SIR JAMES PORTER (1710—1776) ŞI LADY CLARISSA PORTER

James Porter, fiul unui căpitan al regelui Iacob II (1685—1688), numit la Roque sau La Roche, s-a născut în Irlanda, la Dublin, în anul 1710. Familia sa fiind ruinată şi proscrisă în urma izgonirii lui Iacob II (1688), tânărul James a luat numele unchiului său după mamă, Porter, care se bucura la Dublin de mare trecere.

Stabilit la Londra, James Porter a trebuit de tânăr să-şi câştige viaţa intrând în lumea afacerilor din „City", ceea ce nu l-a împiedicat să studieze în timpul liber matematicile şi limbile latină, franceză şi italiană. A făcut parte din societatea „Robin Hood", distingându-se în dezbateri prin talentul său oratoric.

Datorită însuşirilor sale personale şi competenţei sale în afaceri, James Porter a fost însărcinat de către Secretariatul de Stat de la Londra cu diferite misiuni în Europa : în Olanda la Leyden (1736), apoi în Germania (1736) şi de două ori la Viena (1741, 1742).

Ca răsplată pentru serviciile aduse în cursul celor 9 ani cât a funcţionat ca diplomat, Porter a fost numit la 22 septembrie 1746 ambasador al Angliei la Poartă. Trecerea de care se bucura pe lângă lordul Grenville, sprijinul ministrului Angliei la Viena, Thomas Robinson, şi legăturile sale de rudenie cu Amyand, unul dintre magnaţii companiei Turciei sau Levantului, au determinat această alegere căci dezvoltarea comerţului cu Orientul era privită în Anglia ca o problemă de o importanţă naţională.

Porter a câştigat repede o mare popularitate printre negustorii din Constantinopol, îndeosebi printre evrei şi armeni pe care îi ocrotea în exercitarea comerţului lor.

În 1755 s-a însurat cu Clarissa Catherine, fiica baronului Elbert de Hochepied, ambasadorul Olandei la Poartă (10 dec. 1747 — 11 febr. 1763).

Deşi a cerut, pentru motive de sănătate, să fie rechemat în patrie, abia după venirea lui William Pitt în fruntea Ministerului Afacerilor Străine i s-a dat voie să se înapoieze în Anglia (august 1761). A părăsit Constantinopolul la 24 mai 1762, după sosirea înlocuitorului său, Henry Grenville. Pentru a evita călătoria pe mare, lordul Porter s-a întors pe uscat, străbătând cu acest prilej Dobrogea şi Moldova, în tovărăşia abatelui iezuit Boscovich, autorul descrierii amănunţite a acestei călătorii, căreia lady Clarissa Porter îi consacră în fugă câteva rânduri într-o scrisoare adresată surorii sale, domnişoara de Hochepied. Ea a fost publicată de George Gerars de Hochepied Larpent, nepotul lui Porter, în volumul ce i l-a consacrat sub titlul : *Turkey, its History and Progress compiled from the Journals and Correspondence of Sir James Porter, British Ambassador to Turkey from 1747 to 1762, by his grandson Sir George Larpent*, vol. I—II, Londra, 1854. La sfârşitul volumului I (p. 372—398) se află descrierea întregii călătorii de la Constantinopol la Londra în care se vorbeşte foarte fugitiv de trecerea prin Moldova, fără a se completa prin nimic deosebit de ampla descriere a lui Boscovich. Abatele iezuit a arătat climatul de suspiciune creat în jurul lui Porter prin măsurile recomandate de Poartă cu privire la trecerea sa prin Moldova pe un drum nedorit de domn şi oarecum impus de ambasador, precum şi rezerva voievodului faţă de acesta din urmă, culminând chiar cu faptul, cu totul ciudat, că la Iaşi diplomatul britanic nu a dat ochii cu Grigore vodă Callimachi ; de asemenea secretarul domnului, Pierre La Roche, s-a lăsat aşteptat în zadar de soţia

www.dacoromanica.ro

ambasadorului, căreia îi făgăduise să vină să o conducă la locul unde se desfăşura ceremonia înfăţişării caftanului trimis lui vodă de către sultan, ceea ce explică tonul înţepat al acesteia în rândurile consacrate trecerii prin Moldova.

În 1763 Porter a fost numit ministru la Bruxelles, unde a rămas până în 1765, când s-a înapoiat la Londra, retrăgându-se din viaţa publică. A murit la 2 decembrie 1776, la vârsta de 66 ani. James Porter a scris o lucrare *Observations on the Religion, Law, Government and Manners of the Turks*, Londra, 2 volume, 1768, după care există şi o traducere franceză, apărută la Londra în 1769 sub titlul : *Observations sur la religion, les lois, le gouvernement et les moeurs des Turcs*, în care dă unele informaţii despre stoarcerile ce se efectuau în Principate şi pomeneşte şi de soarta lui Linchoult pe care însă nu-l numeşte.

În a doua ediţie engleză din 1771 a adăugat un memoriu privind comerţul în Imperiul otoman intitulat *The State of the Turkish Trade from its Origin to the Present Time.*

După moartea lui Porter, materialele pe care le-a lăsat au stat la baza lucrării publicate de nepotul său amintit mai sus.

JAMES PORTER[1]
[Despre Linchoult]

Un francez[2] care locuia la Constantinopol şi care îşi legase interesele p. 114
de ale unui voievod mazilit s-a apucat, crezându-se destul de apărat de faptul că era străin, ⟨să trimită⟩ unui corespondent al său din Moldova un plan de provocare a unei răzvrătiri împotriva domnului în scaun[2bis], în care mai folosea şi expresii jignitoare faţă de cârmuirea din Turcia. Acest memoriu, trimis pe o cale socotită absolut sigură, a fost interceptat cu toate precauţiunile luate, şi autorul a fost executat lângă serai fără a putea fi salvat cu toate intervenţiile încercate.

[Despre stoarcerile domnilor]

Veniturile acestor două Principate sunt socotite la sume enorme. p. 115
Domnii îşi justifică asuprirea invocând pretenţiile continue ale Porţii. Este adevărat că ei trebuie să deschidă mereu punga căci altfel ar fi îndată maziliţi. Se afirmă că veniturile din Ţara Românească ajung la 3 000 de pungi pe an şi mulţi le socotesc la 4 000. Moldova e socotită că aduce 1 700 de pungi şi ea aduce mai mult de 2 500. Nimic nu arată mai evident decăderea grecilor decât contrastul ce se observă între felul de a se purta al acestor principi de carnaval [3] când sunt la putere şi după ce au fost maziliţi. Starea lor de prosperitate e întotdeauna însoţită de ostentaţie, de ifos, de cutezanţă, de tiranie şi de asuprire. Cum au fost maziliţi, cum îi vezi doborâţi la pământ şi târâtori până la ultima treaptă a înjosirii. Am mai văzut şi unii care, fiind citaţi pentru datorii înaintea tribunalului lui Istam-

---

[1] Traducerea s-a făcut după versiunea franceză *Observations sur la religion, les loix, le gouvernement et les moeurs des Turcs*, à Londres, II, 1769.

[2] *Un Franc*, în cazul de faţă François Thomas Linchoult, decapitat la Constantinopol în 1760, pentru încercarea de a restabili în scaunul Moldovei pe protectorul său, Constantin vodă Racoviţă, fost domn (1749—1753, 1756—1757).

[2bis] Ioan Teodor Callimachi domn al Moldovei (aug. 1758—ante 28 mai 1761).

[3] *Princes de théâtre.*

www.dacoromanica.ro

bul Effendi (adică judecătorul din Constantinopol), au dus infamia până a-şi tăgădui propria lor iscălitură. Rar se întâmplă să fie maziliţi fără a fi şi întemniţaţi sau trimişi în surghiun sau cel puţin fără a fi siliţi să plătească o sumă foarte mare ; dar atunci când au mai rămas bogaţi şi când le mai rămâne din averea lor adunată cu japca destul pentru a mai unge pe turci, îi vezi în curând că se arată iar cu fast [4] şi adesea chiar se urcă iar pe tron.

LADY CLARISSA PORTER[5]
[Scrisoare]

1762

p. 375 Am sosit la 23 iunie la Galaţi [6], care este un biet sat din Moldova, deşi moldovenii îl numesc oraş[7]. ! Am fost totuşi primiţi cu un fel de pompă şi apoi am fost găzduiţi într-un chip foarte suportabil într-o mănăstire închinată Fecioarei Maria [8]. Cinci zile după aceea am ajuns la Iaşi [9], capitala Moldovei, unde uliţele sunt podite cu scânduri în loc de a fi pietruite ; oraşul nici nu e pe măsura îngâmfării greceşti în ce priveşte măreţia clădirilor sale.//

p. 376 Am fost găzduiţi într-o aşa numită vilă de agrement[10] care aparţine domnului[11] ; se află în afara oraşului. Cât despre Măria Sa l-am lăsat în măreţia sa, fără să ne pese de cinstea sau mai de grabă de plictiseala de a-l vedea. De aici am ajuns la 13 iulie la Zalescik [12] în ţinutul Poloniei ...

---

[4] *Avec éclat.*

[5] Traducerea s-a făcut după textul publicat de George Larpent, *Turkey ; its History and progress, from the journals and corespondence of sir James Porter, fifteen Years ambassador at Constantinople, continued to the present time with a Memoir of Sir James Porter,* London, 1854, I, p. 375—376.

[6] Lady Clarissa şi soţul ei, Sir James Porter, erau însoţiţi de doctorul Mackenzie şi de învăţatul iezuit R. Giuseppe Boscovich de care s-au despărţit la Zalescik.

[7] *a poor villade ... thongh the Moldavians call it a town!*

[8] Mănăstirea Maica Precista.

[9] *Jassy.*

[10] *pleasure house,* la mănăstirea Frumoasa.

[11] Grigorea Callimachi în prima sa domnie (11 iunie 1761—29 martie 1764).

[12] *Salischick.*

www.dacoromanica.ro

FREDERICK CALVERT, LORD BALTIMORE

(1731—1771)

Frederick Calvert, din familia lorzilor Baltimore, care a jucat un rol apreciabil la începutul veacului XVII, s-a născut în anul 1731 şi a murit la Neapole la 14 septembrie 1771. Unul din strămoşii săi, urmărind să întemeieze o colonie de catolici englezi în America, a colonizat Marylandul a cărui capitală a păstrat de altminteri numele de Baltimore. Ca orice tânăr nobil din vremea sa, el şi-a făcut studiile la Eton, rămânând cu o mare aplecare pentru poeţii clasici latini. Urmând tot astfel moda stabilită pentru *tinerii aristocraţi* englezi, de a face o călătorie prin Franţa, Italia şi Orientul apropiat, desemnată sub numele de „Grand tour", a pornit în 1763 îmbarcându-se la 4 mai la Neapole pe un vas olandez care l-a dus, împreună cu o droaie de însoţitori la Constantinopol, unde a rămas până în anul următor, când s-a înapoiat pe uscat prin Bulgaria, Dobrogea, Moldova, Polonia şi Germania. Călătoria aceasta a fost descrisă de el într-un mic volum fără prea multă substanţă, intitulat: *A Tour in the East in the years 1763 and 1764, with remarks on the city of Constantinople and the Turks. Also select pieces of oriental wit, poetry and wisdom*, London, 1767. Călătoria este descrisă foarte sumar şi este doar un pretext la citate din poeţii clasici latini însoţiţi de traduceri şi parafrazări în limba engleză. Lucrarea lui Baltimore a fost tradusă în limba germană, probabil tot din grija autorului Traducerea e intitulată: *Reise in den Orient in den Jahren 1763 und 1764 und Anmerkungen über die Stadt Konstantinopel und die Türken* etc., Leipzig, 1768. Mai există şi o versiune rusească sub titlul: *Puteşestvie lorda Baltimora*, Petersburg, 1776, în 8°, şi ed. II, 1778, în 8°, tot acolo, datorată lui Sergiu Plesezeev cu adaosuri destul de apreciabile, de exemplu în privinţa descrierii oraşului Iaşi, după care a fost dată de B. P. Hasdeu, o versiune românească publicată în „Arhiva Istorică", I/1, p. 183—184. Descrierea aceasta (cu adaosul amintit) a fost analizată de N. Iorga, în *Istoria românilor prin călători*, ed. II, vol. II, p. 186—190. Alte lucrări ale autorului sunt: *Gaudia poetica latina, anglica et gallica lingua composita*-dedicată lui Linnaeus, cunoscutul naturalist (Augsburg, 1769) şi *Caelestes et Inferi* (Veneţia, 1771). Dacă scrierile sale nu au stârnit senzaţie, viaţa sa aventuroasă şi firea sa excentrică au făcut vâlvă şi au fost criticate de Carlyle şi Winckelmann.

Descrierea trecerii pe la noi se află în adaosul final din micul volum intitulat: *A journey by land from Constantinople through Romelia, Wallachia, Bulgaria, Moldavia, Poland and Germany to England in the year 1764.* Partea privind trecerea sa prin Dobrogea şi Moldova mai trebuie completată cu descrierea întâlnirii în Bulgaria a convoiului însoţind pe domnul Moldovei, Grigore Callimachi, mazilit de curând, în drum spre Constantinopol. Acesta îl sfătuieşte să se alăture convoiului capugiului ce merge să instaleze pe succesorul său (Grigore al III-lea Al. Ghica). Sfat urmat de îndată fără ezitare.

Tot în această parte mai e pomenită şi devastarea Moldovei de către tătari scurtă vreme înainte de trecerea autorului. Mai cuprinde două cuvinte despre identitatea de origine a moldovenilor şi muntenilor şi un mic paragraf despre exilul lui Ovidiu la Tomis.

Relaţia propriu-zisă a trecerii prin Dobrogea şi Moldova se mărgineşte la indicarea seacă a unor popasuri sau localităţi, mai toate mizerabile, şi la unele observaţii asupra calităţii pămân-

www.dacoromanica.ro

tului şi a unor vaste întinderi nelucrate. Despre Iaşi nu menţionează decât faptul că străzile sunt podite şi casele sunt joase şi făcute din lut, afară de cele ale marilor „Spodari". Alte elemente nu mai sunt decât două de natură anecdotică, unul privind scena cu vaca, destul de puţin verosimilă, de la p. 156 a volumului amintit, celălalt, discuţia cu călugării catolici din Iaşi la care a fost găzduit două zile. Trebuie observat că în versiunea rusă, tradusă de Hasdeu în „Arhiva Istorică", I/1, p. 183—184 se mai adaugă şi o listă a bisericilor din Iaşi dată de unul din călugări numit Luca Masalit (dar ale cărei cifre sunt foarte puţin exacte), precum şi unele scurte informaţii despre casele şi dughenele din Iaşi, baia de piatră, Bahlui etc. şi nişte impresii culese de la alţii despre Moldova.

[Călătoria prin Dobrogea şi Moldova][1]

1764

[Autorul porneşte din Pera în dimineaţa zilei de 22 mai 1764 cu două carete, una după moda occidentală, cealaltă după cea turcească, două căruţe mari pentru bagaje şi o suită numeroasă, cifra totală a membrilor expediţiei urcându-se la 24 de inşi. Autorul evocă texte literare clasice privitoare la strămoşii bulgarilor . . ., pomeneşte de moldoveni şi munteni ce nu trebuie confundaţi între ei, deşi au o origine comună (p. 144), de Ovidiu care a murit „la graniţa Ungariei în Sabaria, unde a fost găsit epitaful său"(!)[2] (p. 145).]

p. 147 La 27 ⟨mai⟩ am întâlnit un domn al Moldovei care fusese mazilit[3] şi se întorcea la Constantinopol cu un mare număr de trăsuri pline de însoţitori ai săi şi mulţi moldoveni călare şi pe jos pentru paza lor, căci aici şi până la malurile Dunării pădurile sunt pline de tâlhari şi cete răzleţe de tătari crâmleni nedisciplinaţi, din care două grupuri au şi trecut pe lângă
p. 148 caravana noastră, călărind cai buni şi înarmaţi cu suliţe, arcuri şi săgeţi . . . etc . . . etc . . . Sunt cei mai mari tâlhari şi bandiţi ce pot fi închipuiţi. Chiar într-atâta că puţin timp înainte de trecerea noastră prin Moldova, ei jefuiseră cea mai mare parte din această ţară, ridicând pe sus şi luând cu ei bărbaţi, femei şi copii, şi ei fac asta de câte ori pot, deşi sunt cei mai buni prieteni şi aliaţi ai sultanului, care nu găseşte cu cale să-i pedepsească pentru aceasta, folosind doar ameninţări pentru a-i face să înceteze ⟨cu incursiunile⟩.

Am fost sfătuiţi de acest domn să ne alăturăm caravanei capugiului care avea să meargă să pregătească primirea noului domn [3b18] şi am şi făcut
p. 149 aceasta // chiar în acea seară.

În ziua de 28 am plecat cu el care avea o escortă de 36 de călăreţi turci . . . etc . . .

p. 152 Ne-am ţinut de escorta capugiului. Aceasta obişnuieşte să tragă necontenit din flinte asupra desişurilor pădurilor prin care trece pentru a alunga din ele pe tâlharii şi bandiţii ce se pitesc acolo.

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul englez, publicat în volumul intitulat: *A Tour to the East in the years 1763 and 1764 with remarks on the city of Constantinople and the Turks with select pieces of oriental wit, poetry and wisdom*, London 1767, în capitolul final: „A journey by land from Constantinople through Romelia, Wallachia, Bulgaria, Moldavia, Poland and Germany to England — in the year 1764".

[2] Eroare evidentă, uimitoare la un cunoscător al operelor clasicilor latini.

[3] = *Grigore Callimachi*, după prima sa domnie (1761—1764).

[3b18] *who was going to advance the new prince.* E vorba de Grigore al III-lea Alexandru Ghica, cel tăiat mai apoi de turci la Iaşi, în 1777, în a doua sa domnie.

www.dacoromanica.ro

... În ziua de 30 ... am ajuns într-un sat numit Coslegia. De aici am plecat a doua zi de dimineaţă şi am ajuns la Bazargic[4] foarte anevoie din cauza stării rele a drumurilor...

În ziua de 1 iunie am rămas în satul „Convada" [5] în care turcii au p. 153
reputaţia de a fi bandiţi şi hoţi. L-am părăsit a doua zi şi seara am ajuns la „Cievin" [6] unde am găsit o locuinţă destul de bună. În drumul nostru
din ziua următoare am văzut câmpii întinse//nelucrate şi am zărit în depăr- p. 154
tare Dunărea şi am petrecut noaptea într-un sat „grecesc" numit Jenikioi[7]. În ziua de 4 am mers mai departe şi la apusul soarelui am trecut Dunărea în două vase [8] mari care au transportat şi caii şi trăsurile. Ne-am odihnit o zi la Galaţi care se află pe ţărmul fluviului în Ţara Românească (!).

În ziua de 6 ne-am continuat drumul prin întinsuri nesfârşite necultivate care au un pământ nespus de bun, iarba pe ele ajungând până la înălţimea de două picioare ⟨mergând⟩, până la satul Puţeni [9]. Această ţară este bântuită de nenumărate stoluri de lăcuste venite din părţile tătăreşti care mănâncă orice fel de ierburi într-un chip uimitor. În seara
următoare // am ajuns la Bârlad şi în ziua de 8 la Vaslui ...[10] amândouă p. 155
fiind nişte localităţi ca vai de ele şi pământul fiind rămas nelucrat, deşi este bun de la natură şi ar putea fi lucrat cu mare folos.

În ziua a opta am străbătut nişte codri mari : ploi neîncetate stricaseră într-atâta drumul încât nu am putut ieşi din pădure decât foarte anevoie pe la miezul nopţii, şi spre dimineaţă am aflat că eram în preajma Iaşilor, capitala Moldovei, dar în care nu am putut intra înainte de a se lumina de ziuă, din cauza noroaielor mari ce o înconjoară. Străzile din Iaşi sunt podite cu scânduri, ca duşumelele noastre. Casele sunt toate fără etaj,
joase şi păcătoase şi doar cu puţin mai bune ca // cele din satele risipite în p. 156
care am poposit din când în când în timpul călătoriei noastre. Sunt făcute din pământ, afară de câteva ce aparţin boierilor [11] mai de seamă. În una din aceste colibe, aşternându-mi-se un pat de campanie pentru a mă odihni, tocmai când eram gata să adorm, o vacă mătăhăloasă care se afla pe partea de afară a bordeiului [12] meu, căutând pe semne nutreţ, a mâncat paiele de pe acoperiş şi şi-a întins capul prin bortă peste patul meu ; acest fapt împreună cu nenumăratele mulţimi de păduchi ce forfoteau în tot locul, m-a silit să stau treaz toată noaptea, ca de altminteri în mai tot cursul călătoriei...

Am fost găzduit la o mănăstire a minoriţilor conventuali [13] cu hramul, p. 157
Sf. Anton de Padova unde am fost destul de bine aprovizionaţi şi ţinuţi timp de două zile. După, cină venind vorba în cursul conversaţiei despre poezie,

---

[4] *Hagi Oglou Bazarith*, azi Tolbukin, oraş în Bulgaria.

[5] Neidentificat.

[6] Neidentificat.

[7] *Jegni Köy*, azi Satu Nou, com. Mihai Bravu, jud. Tulcea.

[8] *Large boats.*

[9] *Putsen*, sat, com. Valea Mărului, jud. Galaţi.

[10] În text : *Gassovi* (!).

[11] *To the principal Spodars* (= Gospodars).

[12] *Hovel*, termen desigur exagerat, ca toată scena descrisă.

[13] Este vorba de biserica romano-catolică de la Iaşi şi nu de o mănăstire. Hramul său nu este cel indicat de Baltimore, ci este sau Adormirea, sau Neprihănita Zămislire a Fecioarei. Vezi rapoartele lui Manzi şi Ausilia, cu aceste două variante. Se ştie că misionarii erau italieni, cu rare excepţii, de pildă cazul misionarului Hrisostom, care era grec de origine. Accentul pus pe faptul că vorbeau grecește, are drept scop să sublinieze nepotrivirea flagrantă dintre această dovadă de cultură superioară (!) şi naivitatea întrebării destul de incredibilă.

www.dacoromanica.ro

am spus că în Anglia fuseseră niște poeți desăvârșiți. Dar ei au râs cu poftă de cuvintele mele zicând că limba engleză e așa de ciudată că era cu totul nepotrivită pentru poezie. Acești călugări vorbeau grecește (!), dar m-au întrebat „dacă Anglia este în Londra sau Londra în Anglia"? și de fapt parcă nici nu le prea pasă de aceasta.

Agentul domnului, făcându-ne rost de o călăuză și de niște cai săl-
p. 158 batici[14] (!), în ziua a treia am plecat // și în aceeași seară am ajuns la Tabăra[15] un sat tot atât de păcătos ca celelalte. În dimineața zilei de 13 am ajuns la Ștefănești[16], unde am petrecut noaptea și la ivirea zorilor a doua zi am trecut Prutul pe o biată plută cu mare primejdie și greutate. Reluându-ne iar drumul ⟨și m văzut că⟩ pe măsură ce ne apropiam de hotar, satele turcești (?)[17] erau mai dese și seara am ajuns la ultima cetate din Turcia, de pe această parte, numită Hotin unde am trecut fluviul Nistru care desparte stăpânirile turcești de Polonia.

În împărăția turcească nu se aud clopotele și turcii înghiontesc și lovesc pe creștini ca pe niște câini[18] ...]

Dăm aici după versiunea lui Hasdeu adaosurile traducătorului rus care afirmă că a fost el însuși în măsură de a verifica la fața locului spusele călătorului englez. Vorbind de găzduirea în mănăstirea catolică de la Iași adaugă [ne deteră hrană și vinu locale, ce se vinde aici câte trei denghi russesci uă sticlă ...].

Despre călugări. Unii din ei vorbeau grecește, russesce, lătinesce și italienesce, însă erau de totu ignoranți în geografiă încât ne întrebau dacă Anglia se cuprinde în Londra ... etc. ... Unul din ei anume Luca Massalitu îmi dede următoarea notiță despre monastirile și bisericile capitalei.

1. Catedrala sau metropolia.
2. Monasteri ortodosse bărbătesci 13 și femeiască 1.
3. Monastire papistașă 1.
4. Biserice ortodosse 15.
5. Monastiri sau biserice armenesci 2.
6. Sinagogă evreiască 1.

Locuitorii Iașilor, afară de moldoveni, sunt evrei, armeni, greci și țigani. Numărul caselor e pâne la 2 000. Pe lângă astea mai sunt bazaruri seu prăvăllie de pétră sau de lemnu, în cari se vându mărfuri adduse din Italia, Germania, Turcia, Russia și Polonia.

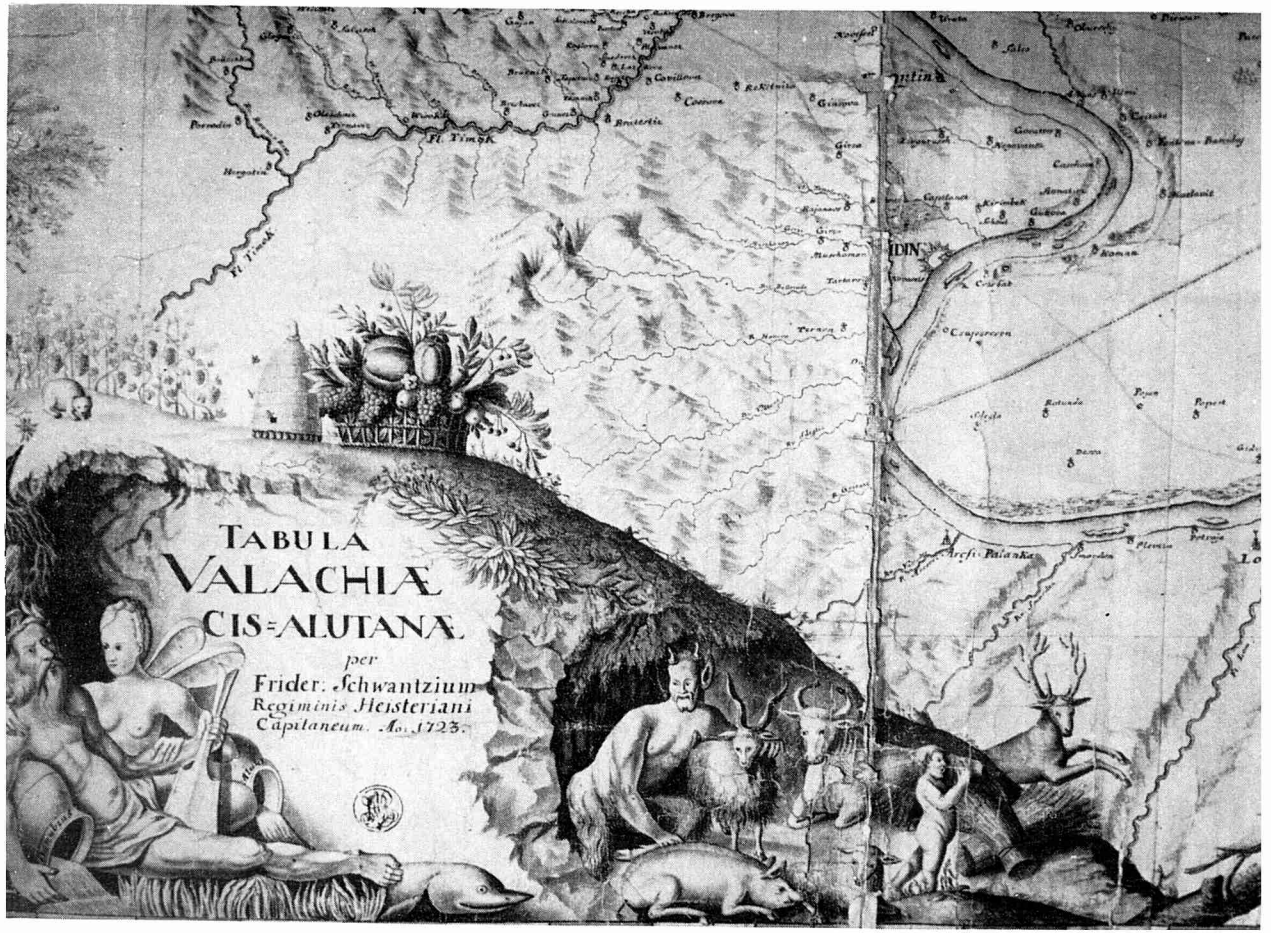
Din edificii publice unulu din celle mai interesanți e baia de pétră, de forma ovale, cu uă despărțire pentru bărbați și uă alta pentru femeie și care funcționează în toate zilele afară de sărbătórie. Orașulu e încungiurat cu grădine și viie. Râuletulu numitu Bahluiu servesce numai pentru spellarea rufelorŭ, erŏ apa de bèutu se aduce din munți prin olane. Moldovencele sunt fórte voluptóse și de uă amabilitate estremă pentru toți, fie pământeni, seu străini, mai cu sémă în favorulu banilor seu alu darurilorŭ ...

[După trecerea Prutului] ... De la Prutu pone la Nistru vĕdurămu uă multime de sate turcesci préa-sĭrace, ca și acelle din Bulgaria, pone ce adjunserămu în fine spre séră la cetatea turcească Hotinu în distanță de 23 de ore.

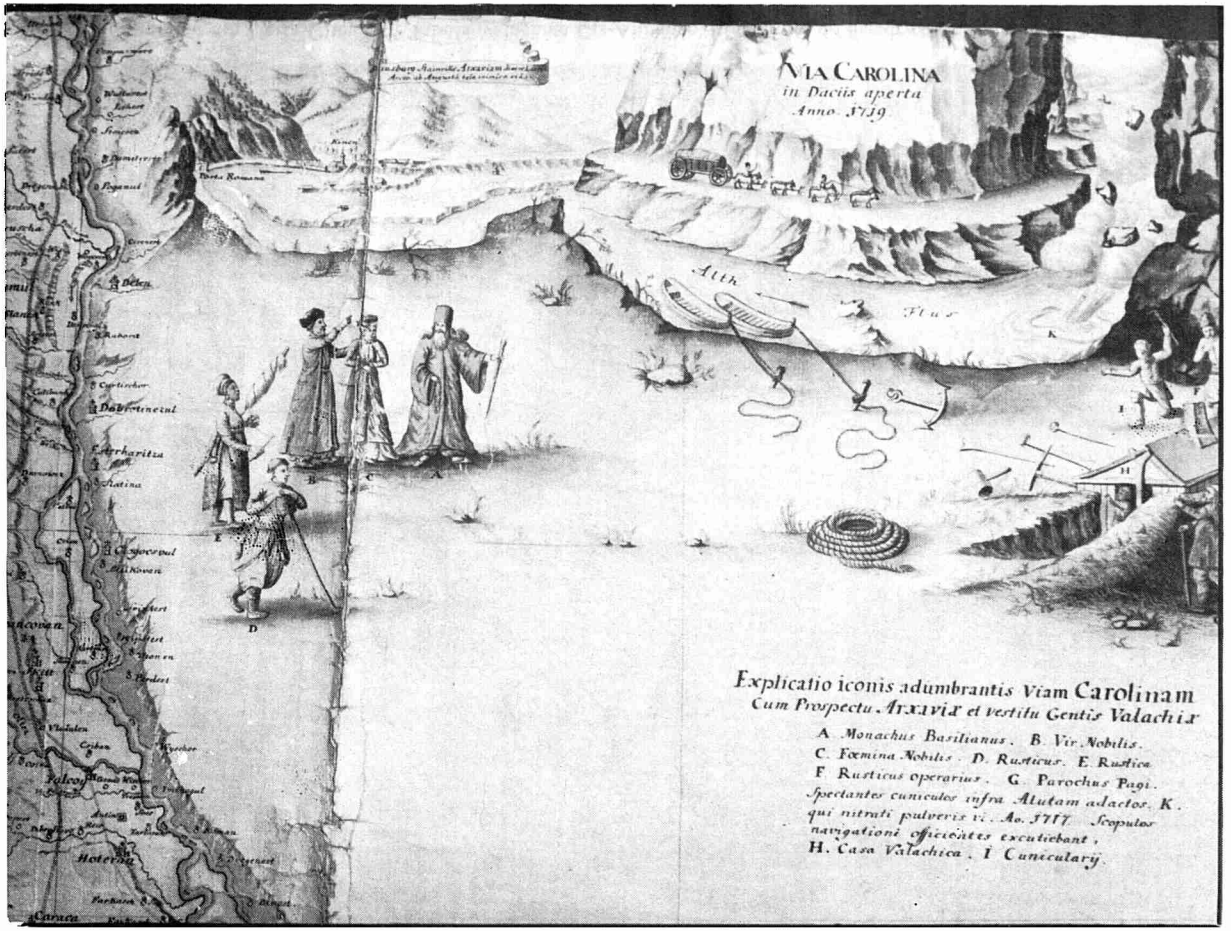
[14] *A string of wild horses* (!).
[15] *Tabor*, sat, com. Bivolari, jud. Iași.
[16] Sat și com., jud. Botoșani.
[17] Adică din raiaua Hotinului. Este vorba, bineînțeles, de sate moldovenești.
[18] Urmează adaosurile traducătorului rus.

www.dacoromanica.ro

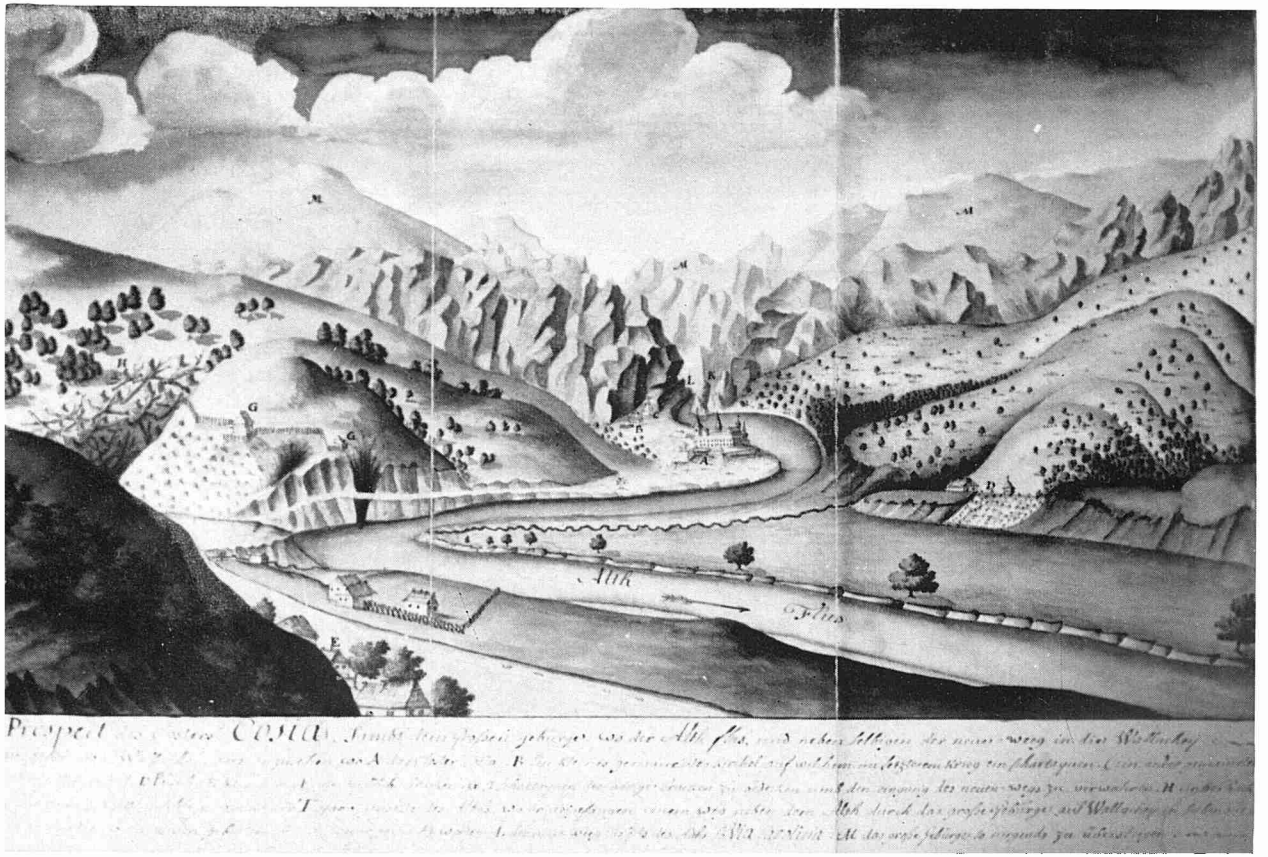
Fragment din Harta Olteniei („Tabula Valachiae Cis-Alutanae") întocmită de Friedrich Schwanz la 1723 (Academia Română, *Hărți*, D–XXVII/5).

www.dacoromanica.ro

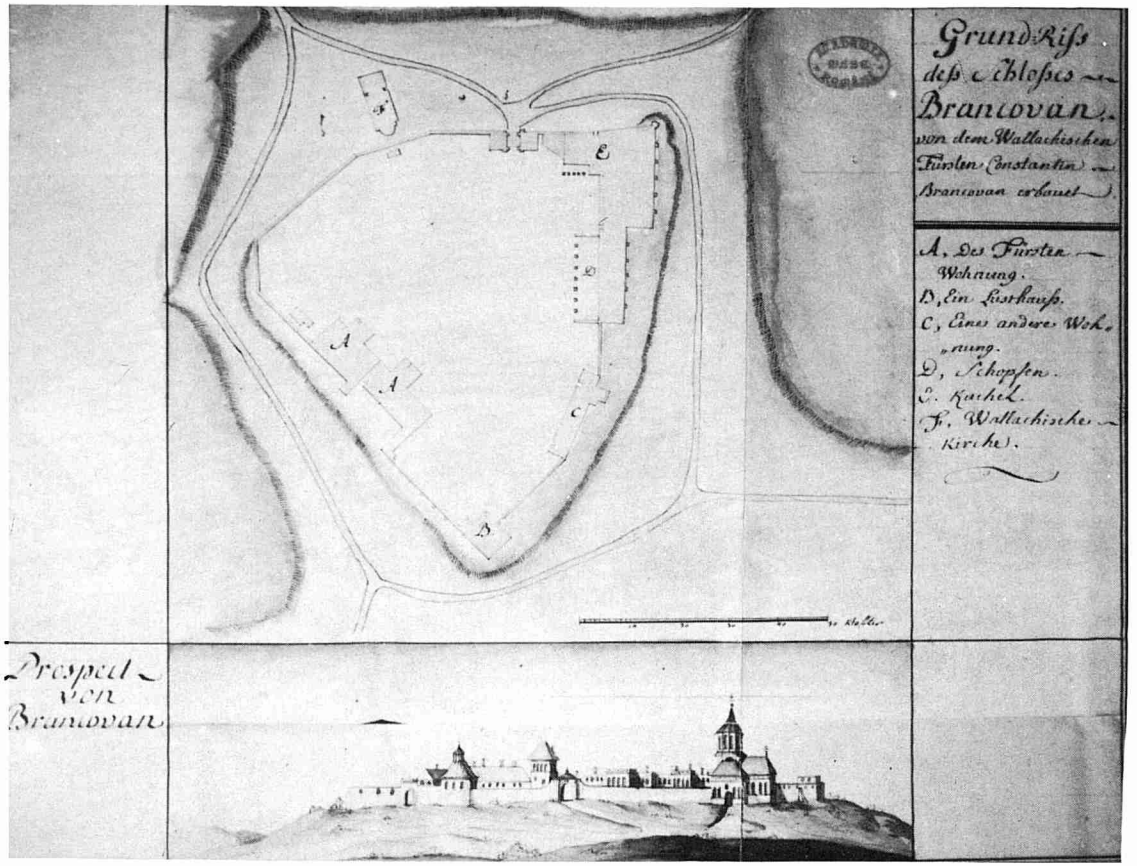
Alt fragment din harta lui Schwanz înfățișând diferite tipuri ale societății românești și traseul urmat de „Via Carolina" (*Ibidem*).

www.dacoromanica.ro

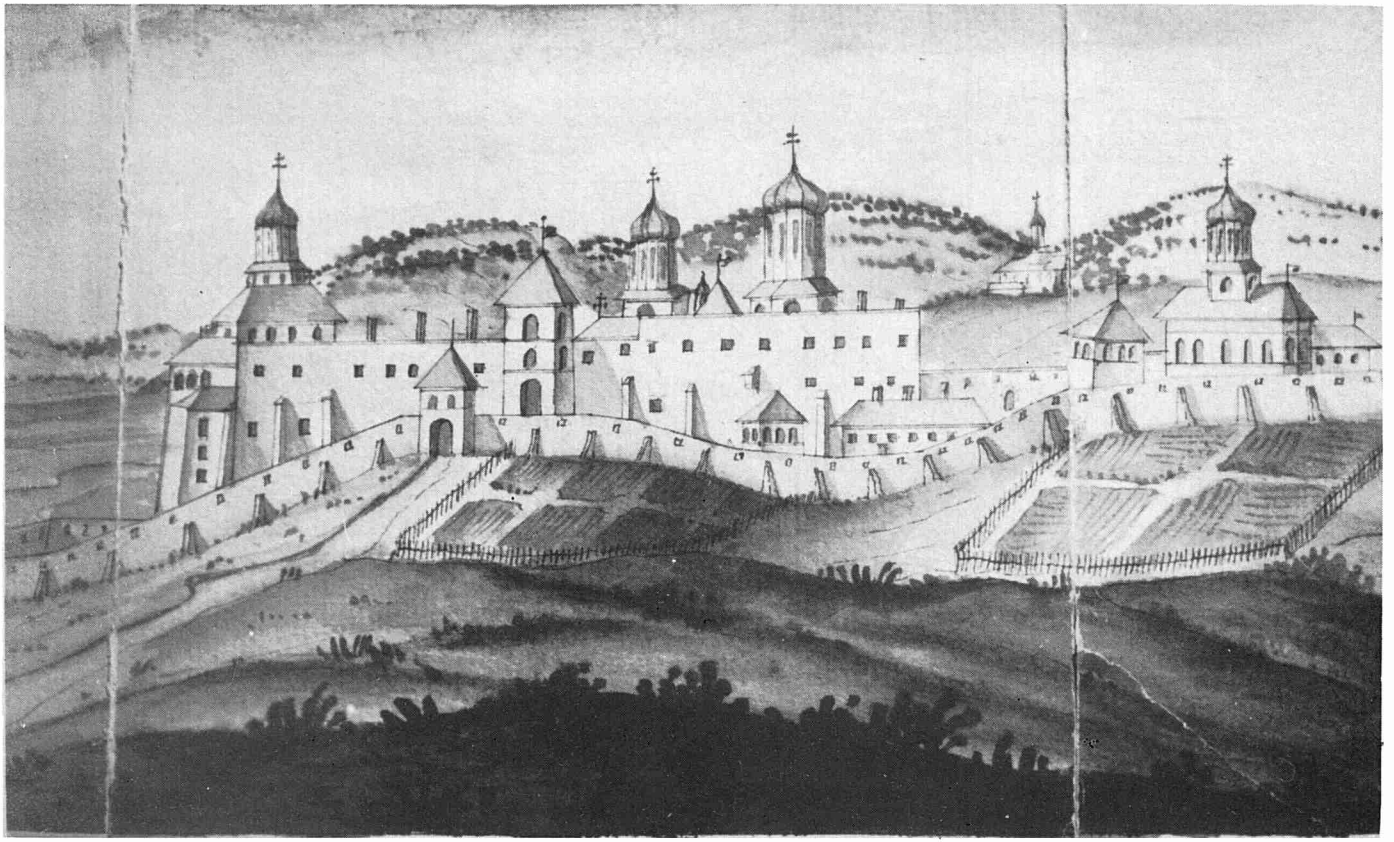
Mănăstirea Cozia (acuarelă din ms. „Descrierea Olteniei" de Friedrich Schwanz 1723) (Academia Română, *Ms. german 10*, f. 75).

www.dacoromanica.ro

Palatul de la Brâncoveni (*Ibidem*, f. 82).

www.dacoromanica.ro

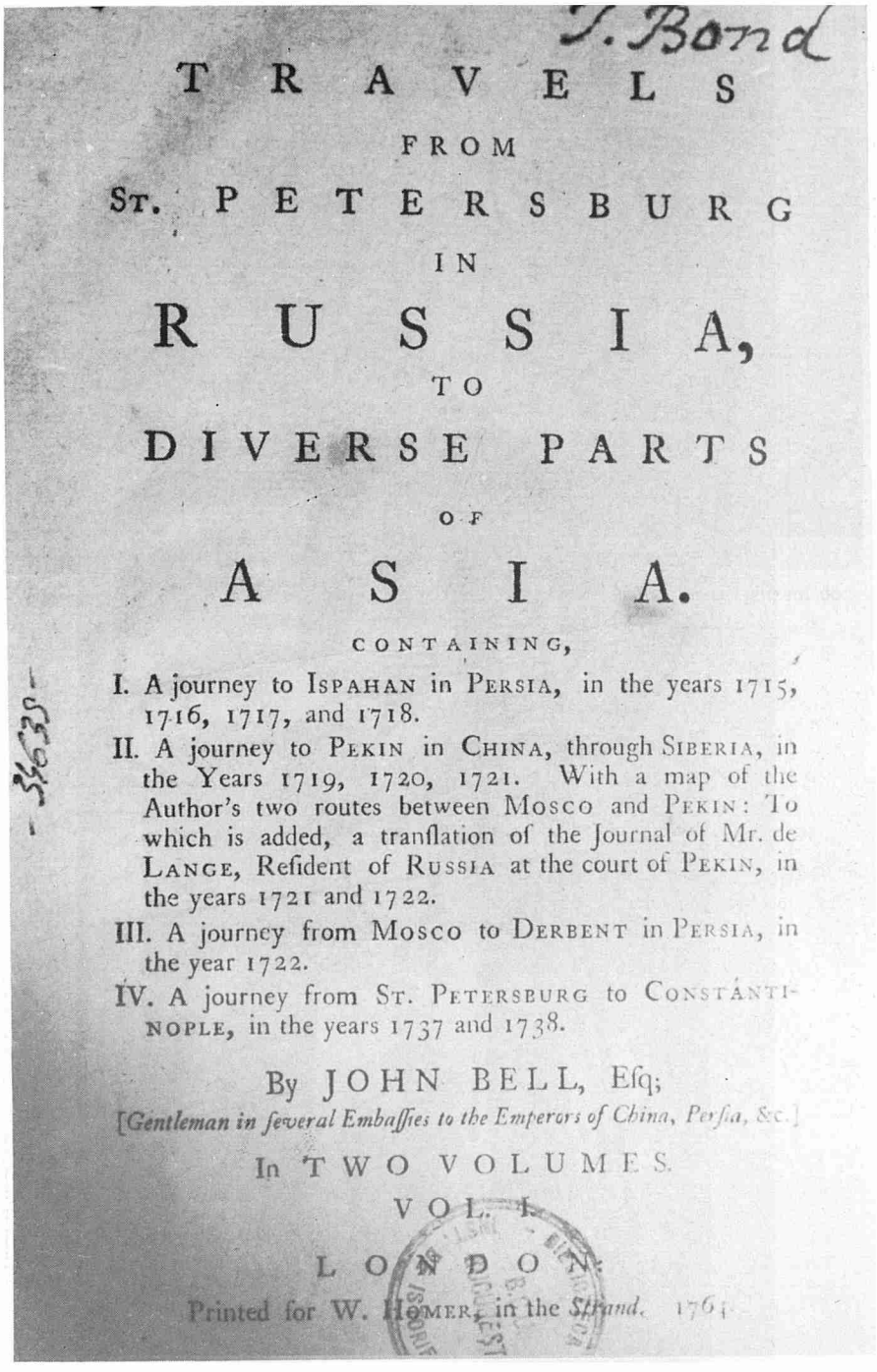
Mănăstirea Hurez (*Ibidem*, f. 67).

www.dacoromanica.ro

Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești (după N. Iorga, *Portretele domnilor*, p. 142).

www.dacoromanica.ro

J. Bond

TRAVELS
FROM
ST. PETERSBURG
IN
RUSSIA,
TO
DIVERSE PARTS
OF
ASIA.

CONTAINING,

I. A journey to ISPAHAN in PERSIA, in the years 1715, 1716, 1717, and 1718.

II. A journey to PEKIN in CHINA, through SIBERIA, in the Years 1719, 1720, 1721. With a map of the Author's two routes between MOSCO and PEKIN: To which is added, a tranſlation of the Journal of Mr. de LANGE, Reſident of RUSSIA at the court of PEKIN, in the years 1721 and 1722.

III. A journey from MOSCO to DERBENT in PERSIA, in the year 1722.

IV. A journey from ST. PETERSBURG to CONSTANTINOPLE, in the years 1737 and 1738.

By JOHN BELL, Eſq;

[*Gentleman in ſeveral Embaſſies to the Emperors of China, Perſia, &c.*]

In TWO VOLUMES.

VOL. I.

LONDON:

Printed for W. HOMER, in the *Strand*. 1764.

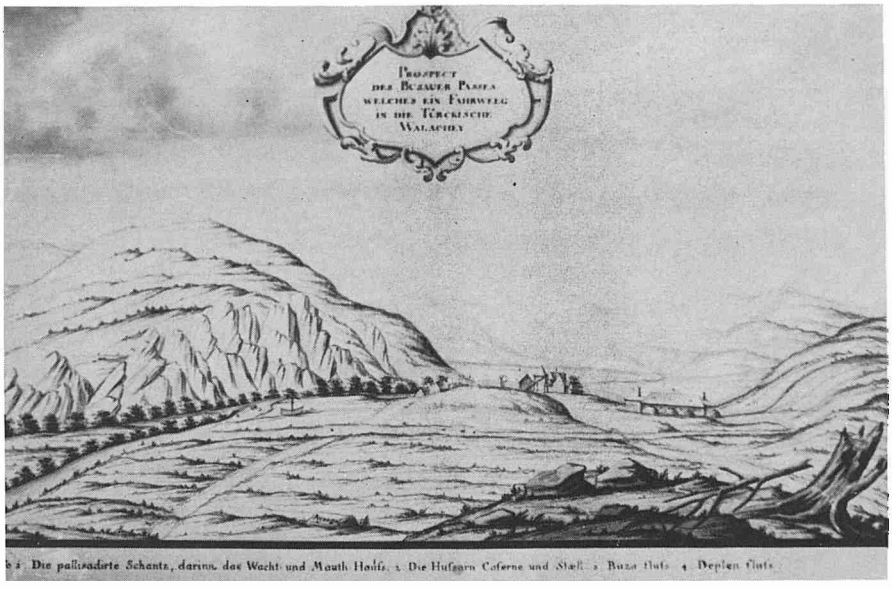
Foaia de titlu a cărții de călătorie a lui John Bell, *Travels from St. Petersburg... to diverse parts of Asia* (Glasgow, 1765).

www.dacoromanica.ro

Grigore al II-lea Ghica, domnul Moldovei (după N. Iorga, *Portretele domnilor*, p. 142).

www.dacoromanica.ro

Vedere a pasului Buzău cu punctul de vamă Oituz (gravură contemporană) (Muzeul de istorie şi artă al Municipiului Bucureşti, *Stampe*, S.F. 5 598).

Carol al VI-lea, împărat romano-german (gravură de Johann Heinrich Störchlin) (Academia Română, *Stampe*, 618 III/Störchlin, J. H.–1).

www.dacoromanica.ro

Kelemen Mikes ca tânăr ostaş curuţ (gravură contemporană) (după Mikes Kelemen, *Törökországi levelek...*, ed. Hopp Lajos, vol. I, Budapesta, 1966, p. 5).

Iosif Rákóczi, pretendent şi conducătorul curuţilor la 1737–1738 (gravură contemporană) (*A Magyar Nemzet Története*, vol. IX, Budapest, 1898, p. 187).

www.dacoromanica.ro

Horă ostăşească în Transilvania, cu participanţi români (iunie 1742) (gravură contemporană) (Academia Română, *Stampe*, G.S. I/9 (498) „1742" – 1).

www.dacoromanica.ro

Maria Teresa, ca regină a Ungariei (1742) (gravură de G. E. Petis după portretul lui Martin de Meytens, Viena) (Academia Română, *Stampe*, G.F. 18 II/Petit, G.E.–1).

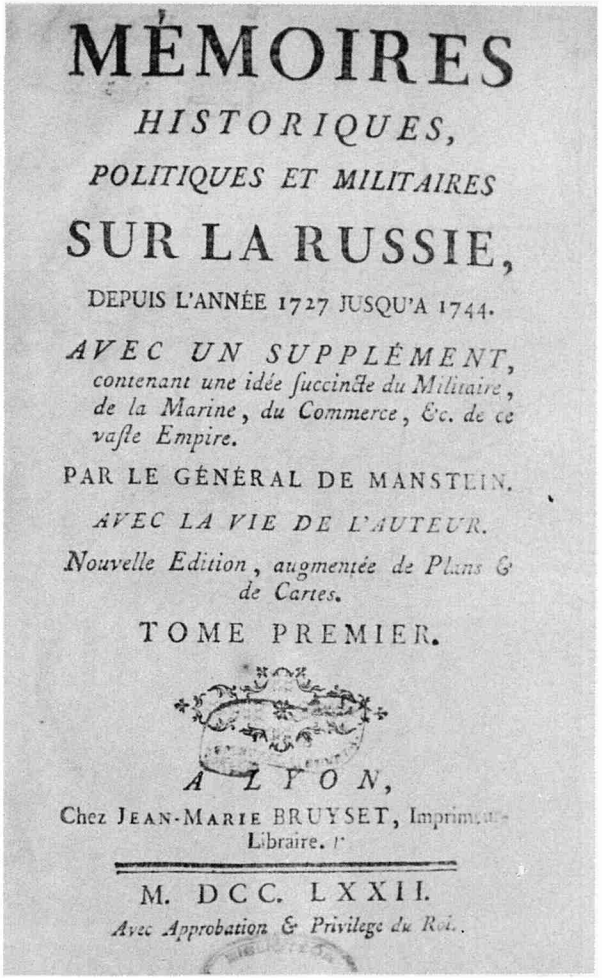

Feldmareşalul conte Cristeph Burchard von Münnich, generalissimul trupelor ruse din Moldova (gravură de M. Bernigeroth) (Academia Română, *Stampe,* G.G. 18.I/Bernigeroth, M. II–1).

www.dacoromanica.ro

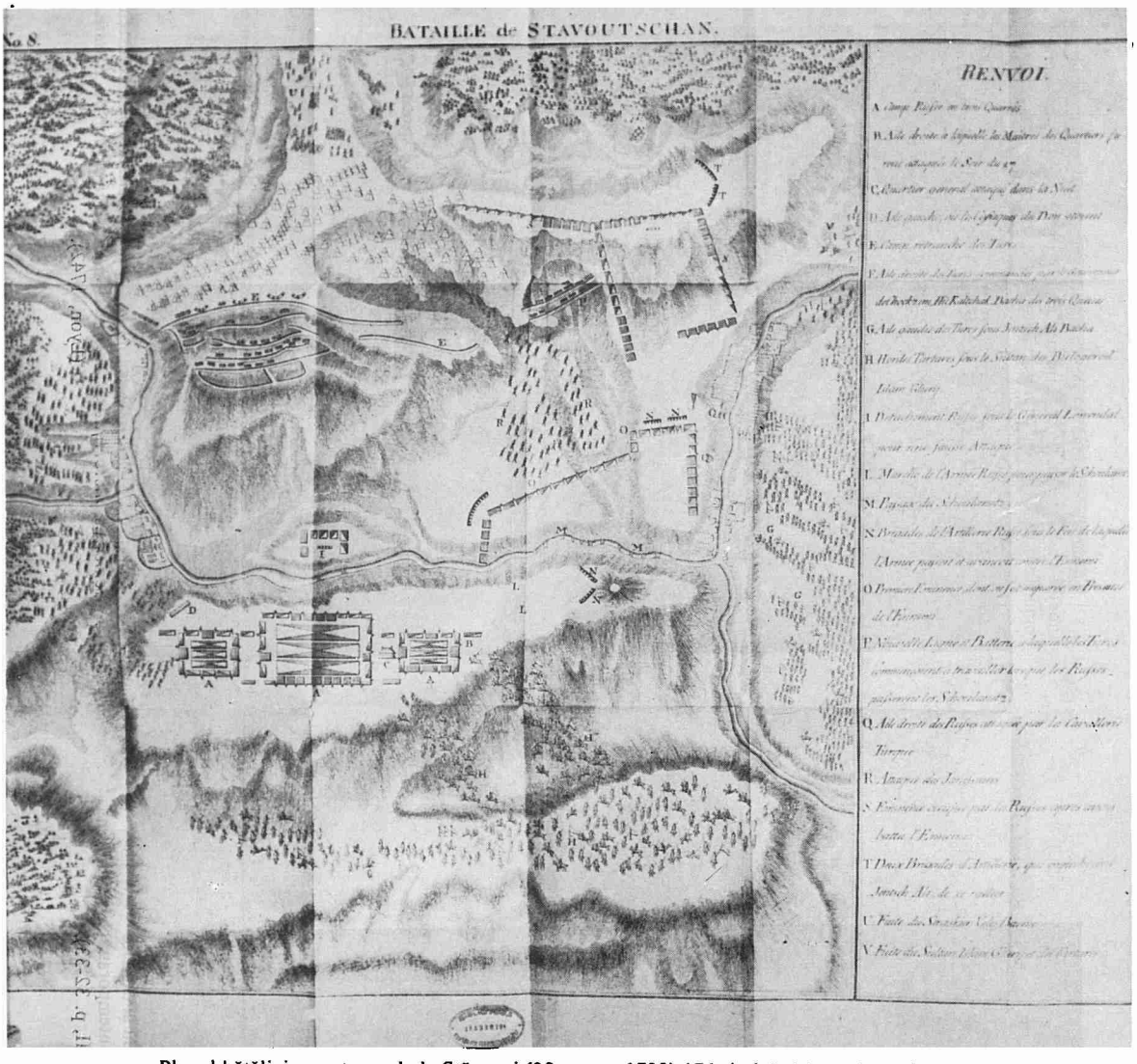

Contele Ulrich Frederih Woldemar Loewendal, comandant al trupelor ruse în Moldova, ulterior mareşal al Franţei (gravură contemporană) (după „Magazin istoric", IX (1975), nr. 10 (103), pl. III, p. 32-33).

MÉMOIRES
HISTORIQUES,
POLITIQUES ET MILITAIRES
SUR LA RUSSIE,
DEPUIS L'ANNÉE 1727 JUSQU'A 1744.
AVEC UN SUPPLÉMENT,
contenant une idée succincte du Militaire, de la Marine, du Commerce, &c. de ce vaste Empire.
PAR LE GÉNÉRAL DE MANSTEIN.
AVEC LA VIE DE L'AUTEUR.
Nouvelle Edition, augmentée de Plans & de Cartes.
TOME PREMIER.
A LYON,
Chez JEAN-MARIE BRUYSET, Imprimeur-Libraire.
M. DCC. LXXII.
Avec Approbation & Privilege du Roi.

Foaia de titlu a cărţii generalului Cristoph Hermann von Manstein, *Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie...* (Lyon, 1742).

www.dacoromanica.ro

Planul bătăliei ruso-turce de la Stăuceni (28 august 1739) (Général de Manstein, *Mémoires historiques...*, vol. II, p. 17, plan. no. 8).

www.dacoromanica.ro

Vedere a mănăstirii Văcăreşti, ctitorie a Mavrocordaţilor (clişoteca Institutului de istorie a artei).

www.dacoromanica.ro

Vedere interioară a mănăstirii Văcăreşti.

www.dacoromanica.ro

Marcos Antonios Katsaitis (gravură de J. Cattani, 1738) (după É. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 270).

Pictorul Jean Etienne Liotard (autoportret) (după Remus Niculescu, *Jean-Etienne Liotard à Jassy, 1742-1743*, în „Geneva", XXX (1982), p. 153).

www.dacoromanica.ro

Constantin Mavrocordat (portret de J. E. Liotard) (*Ibidem*, p. 138).

www.dacoromanica.ro

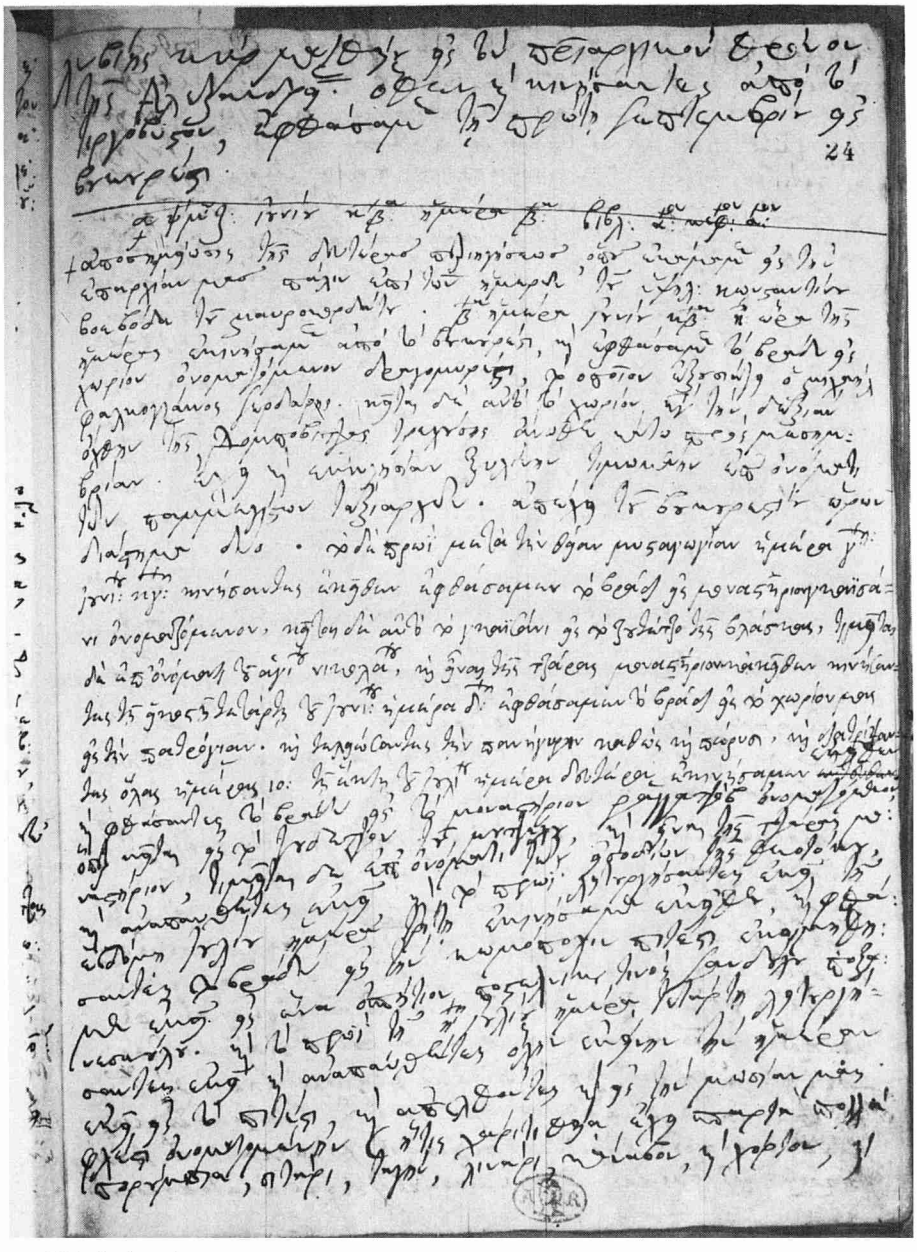
Doamna Ecaterina, soția lui Constantin vodă Mavrocordat (portret de J. E. Liotard) (*Ibidem*, p. 143).

www.dacoromanica.ro

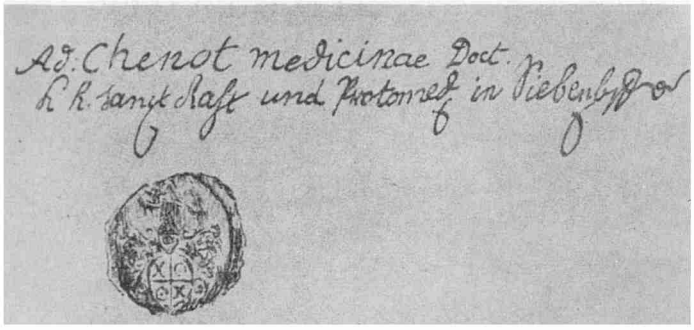
Vedere a oraşului Iaşi din prima jumătate a secolului XVIII (gravură contemporană) (Muzeul de istorie şi artă al Municipiului Bucureşti, *Stampe*).

www.dacoromanica.ro

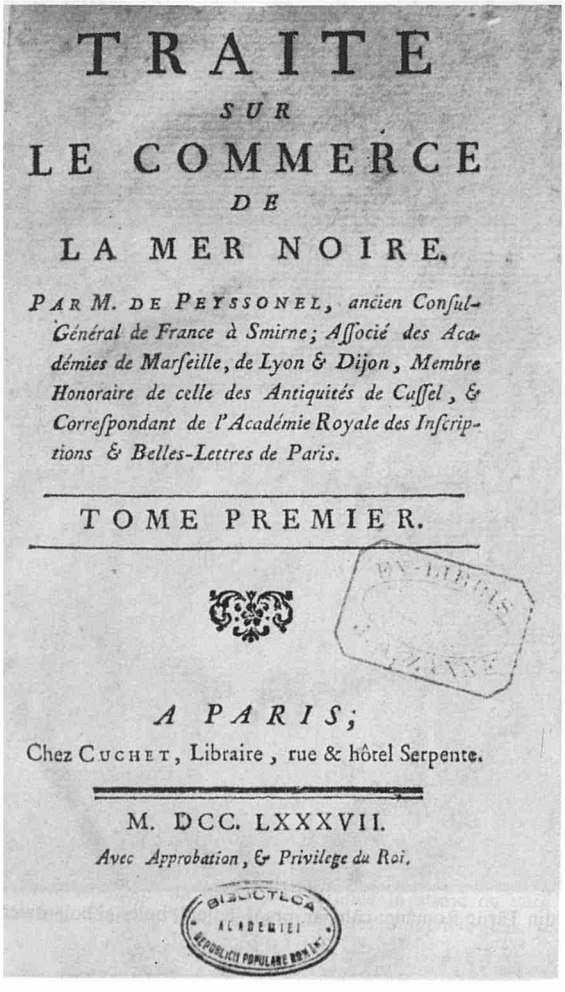

Filă din jurnalul de călătorie a mitropolitului Neofit (Academia Română, *Ms. 2 106*, f. 24).

www.dacoromanica.ro

Semnătura şi sigiliul inelar al medicului Adam Chenot (după É. Knoffs, *Adam Chenot...*, Luxembourg, 1930, p. 225).

TRAITE
SUR
LE COMMERCE
DE
LA MER NOIRE.

PAR M. DE PEYSSONEL, ancien Conſul-Général de France à Smirne; Aſſocié des Académies de Marſeille, de Lyon & Dijon, Membre Honoraire de celle des Antiquités de Caſſel, & Correſpondant de l'Académie Royale des Inſcriptions & Belles-Lettres de Paris.

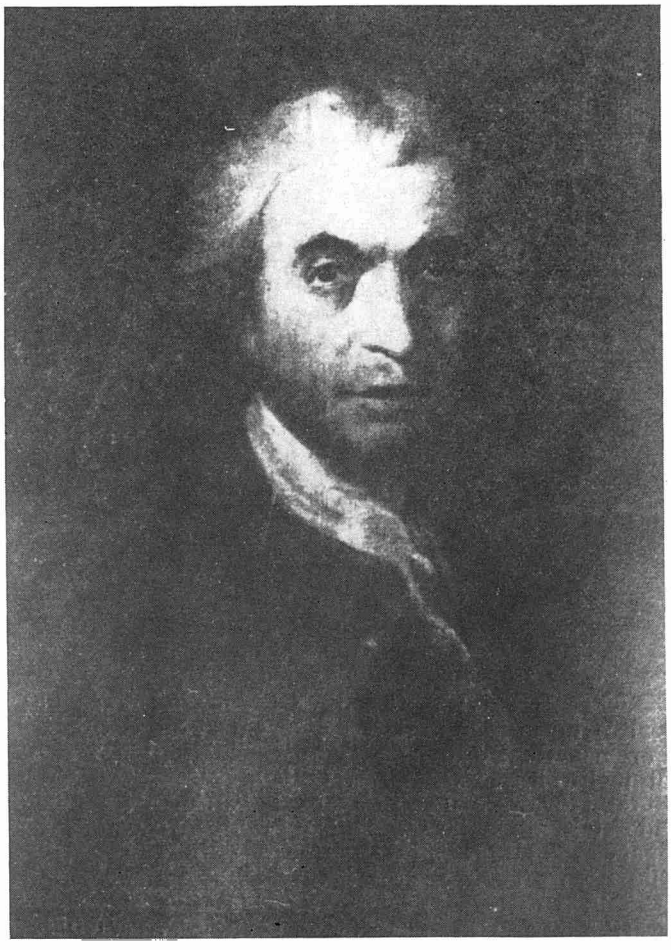
TOME PREMIER.

A PARIS;
Chez CUCHET, Libraire, rue & hôtel Serpente.

M. DCC. LXXXVII.
Avec Approbation, & Privilege du Roi.

Foaia de titlu a lucrării lui Charles de Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noir*, Paris, 1787; Fila 161 din manuscrisul lui Blasius Kleiner privitoare la oraşul Bucureşti (1761).

www.dacoromanica.ro

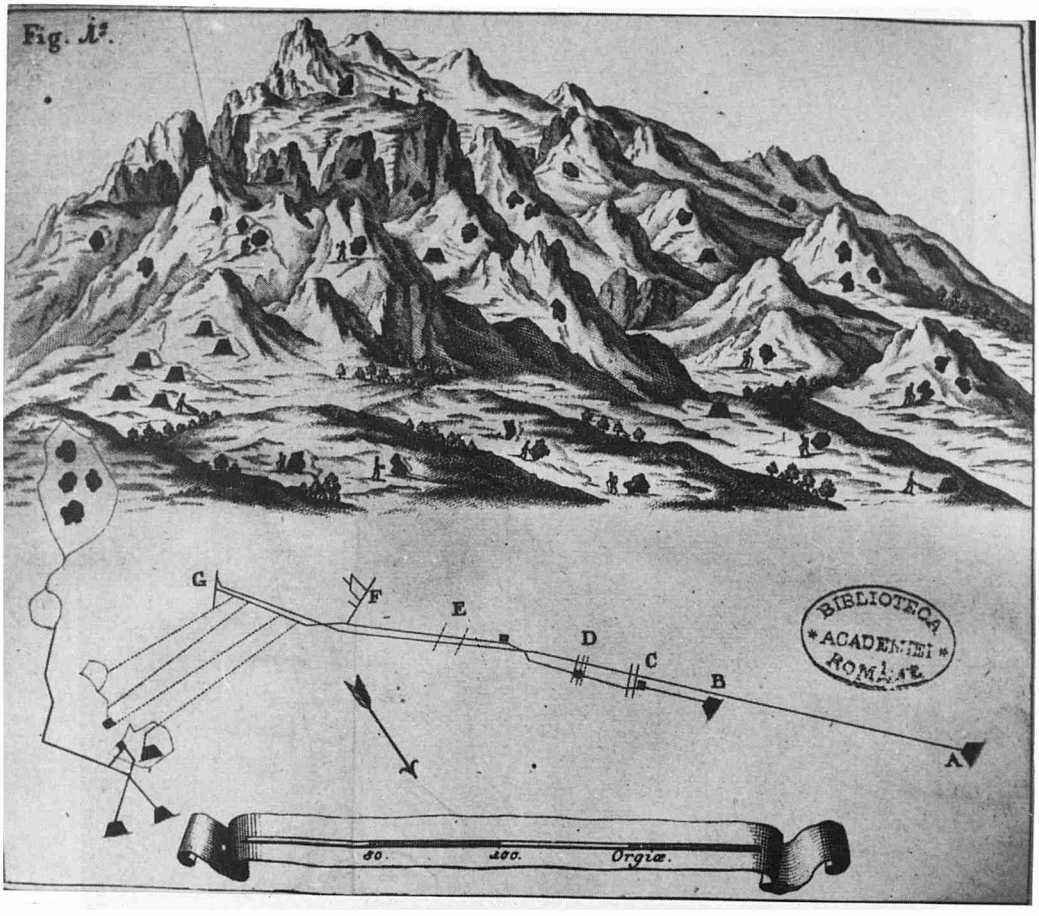
Ruggiero Giuseppe Boscovich (portret din 1760) (după *Encyclopedia Croatica,* III, Zagreb, 1942, p. 172).

www.dacoromanica.ro

Lordul James Porter (gravură contemporană) (reproducere din George Larpent, *Turkey: ils History... from the Journals... of Sir James Porter,* London, I, 1854, p. 1).

www.dacoromanica.ro

Vedere și plan al Ocnei de sare de la Turda (după Joannes Fridwaldszky, *Minero-Logia magni Principatus Transilvaniae...*, Claudiopoli, 1763, fig. 5).

www.dacoromanica.ro

MÉMOIRES

DU

BARON DE TOTT,

SUR LES TURCS

ET LES TARTARES.

A AMSTERDAM.

M. DCC. LXXXV.

BIBLIOTECA ACADEMIEI

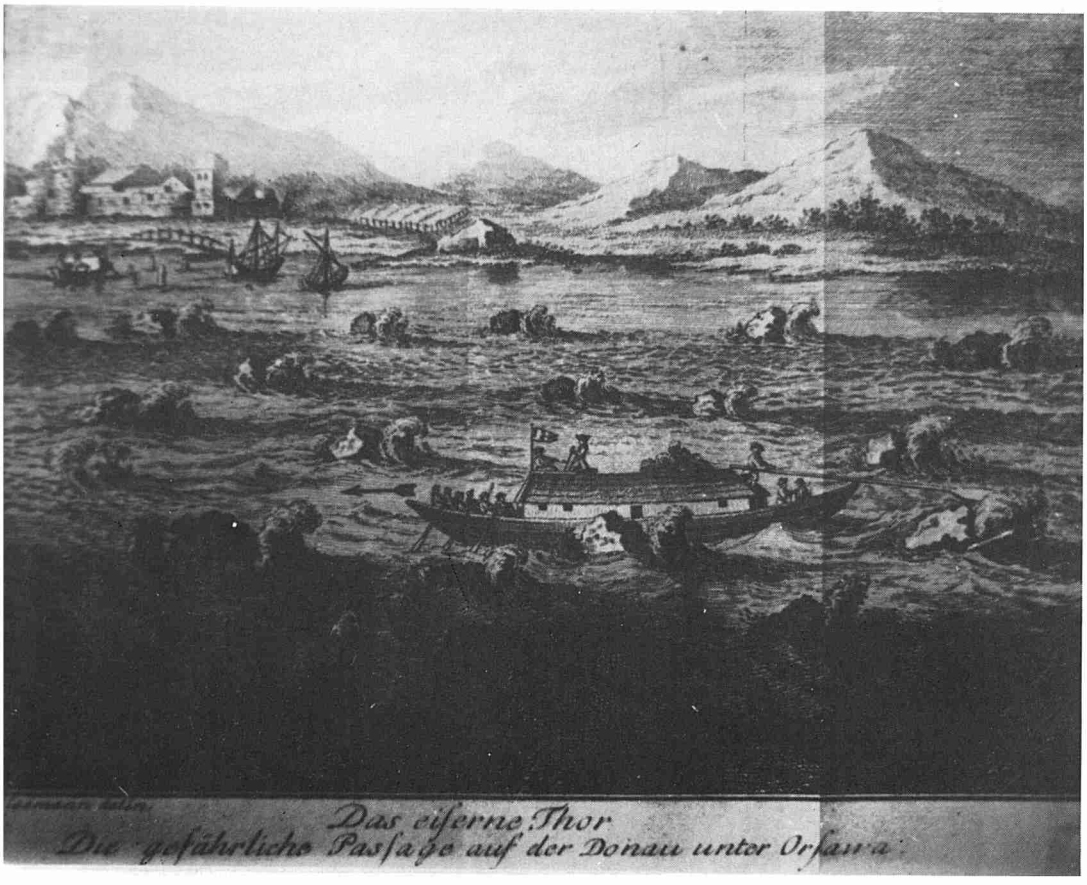
Foaia de titlu a cărții baronului François de Tott, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, Amsterdam, 1785.

www.dacoromanica.ro

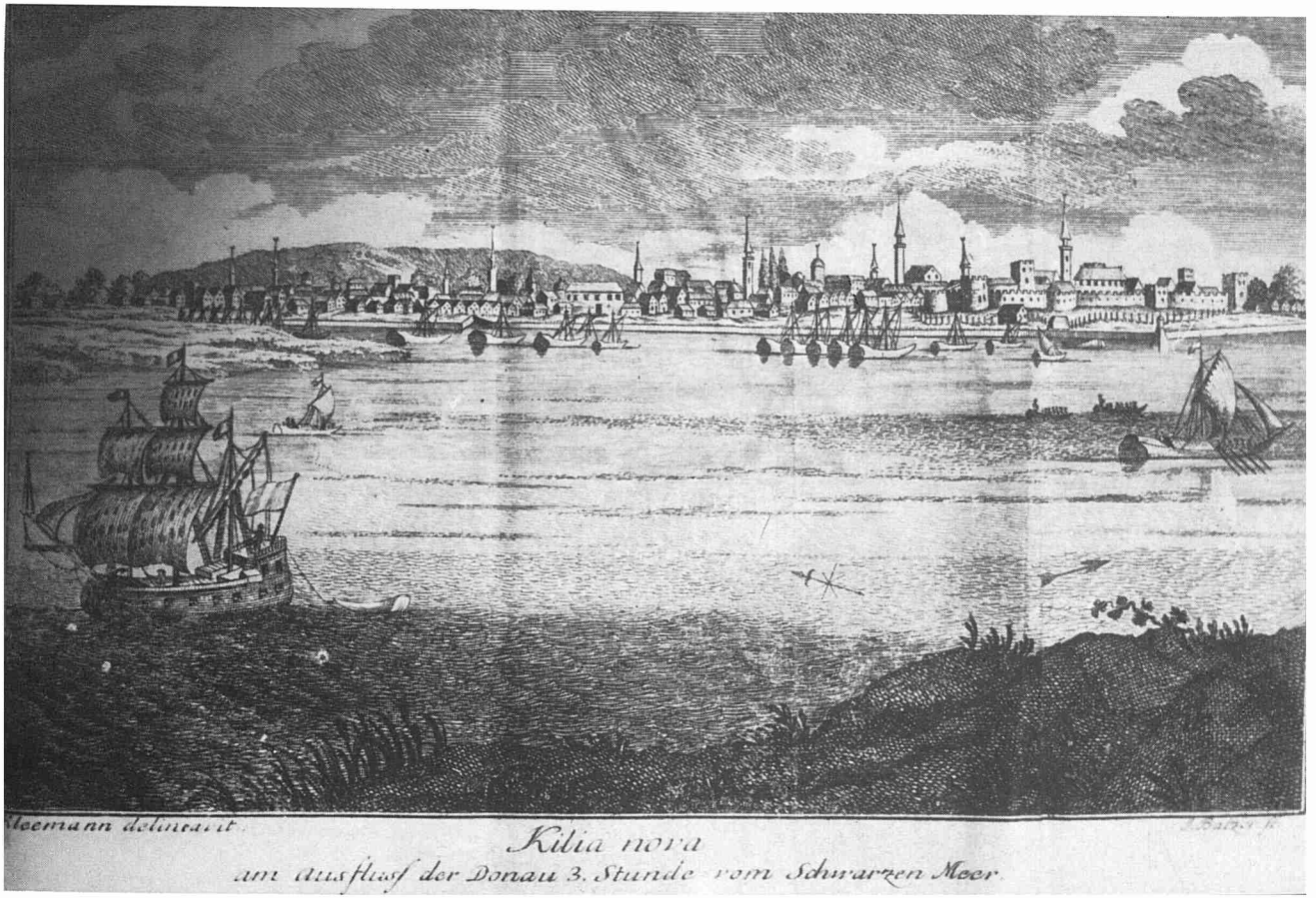
Foaia de titlu a cărții lui Nikolaus Ernst Kleemann, *Tagbuch der Reisen*, Praga, 1783.

www.dacoromanica.ro

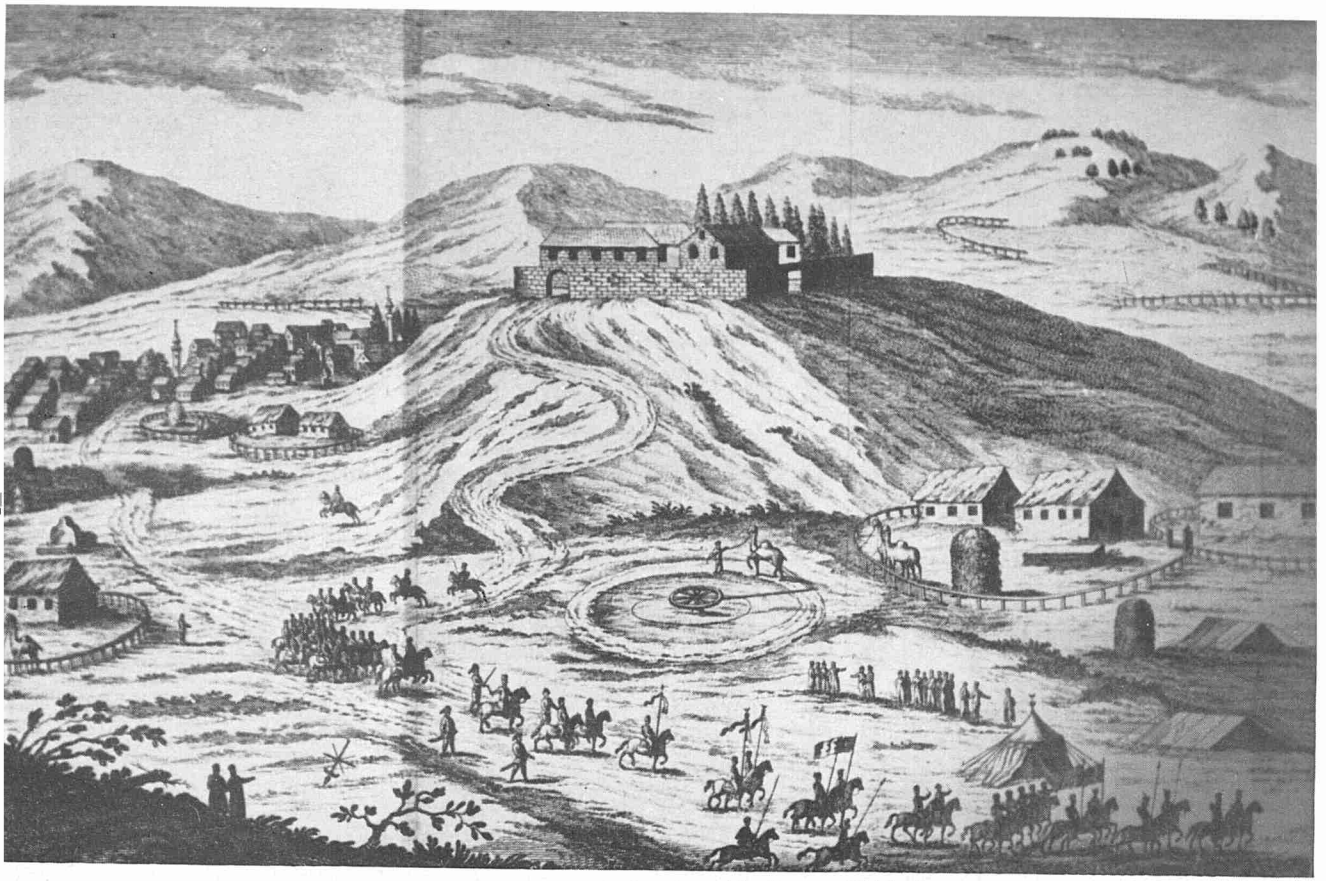
Vedere a Dunării la Porțile de Fier (gravură de Johann Balzer în cartea lui N. E. Kleemann, *Tagbuch der Reisen*).

www.dacoromanica.ro

Portul Chilia Nouă la Dunărea de Jos (*Ibidem*).

www.dacoromanica.ro

Ieşirea hanului tătar de la Căuşani în Bugeac (*Ibidem*).

www.dacoromanica.ro

RESMI AHMED EFENDI

(1700—1783)

Ahmed b. Ibrahim, cunoscut sub numele de Resmi Ahmed Efendi, s-a născut în anul 1700 la Rethymno în Creta, fiind grec de origine.

În 1733 a venit la Constantinopol unde a izbutit să intre în slujba Porții în urma căsătoriei sale cu fiica cunoscutului reis efendi Taukdji Mustafa. Resmi a ocupat mai multe funcții administrative în diferite orașe din Imperiul otoman.

În octombrie 1757 a fost trimis ca sol la Viena, iar în 1764 la Berlin. Cu acest prilej a trecut prin Moldova atât la ducere, cât și la înapoiere (1764—1765). Întors în Turcia, a ocupat diferite funcții în stat.

A murit la 31 august 1783 la Constantinopol.

Resmi a lăsat două rapoarte redactate în limba turcă asupra soliilor sale la Viena și Berlin. Amândouă au fost reproduse de Ahmed Vasif Efendi în cronica *Mehasin-ül asar ve hakaik ül ahbar* (Fapte bune și știri adevărate), tipărite la Constantinopol în 1804 (1219 H.), p. 239 și urm. Cel din urmă, redând descrierea călătoriei sale prin Dobrogea și Moldova, cuprinde o înșirare a localităților din Dobrogea și Moldova străbătute atât la ducere, cât și la înapoiere, autorul mărginindu-se doar să descrie aspectul Iașilor cu prăvăliile, palatele și bisericile ce contrastau puternic cu căsuțele de lemn ale locuitorilor săraci din mahalale. Stăruie mai mult asupra Hotinului — socotit că datează de la începutul erei noastre(!)—dând unele amănunte prețioase asupra trecutului și construcțiilor din veacurile XVII și XVIII. A fost tradus în limba germană sub titlul: *Resmi Achmet Effendi, Gesandtschaftliche Berichte von seinen Gesandtschaften in Wien im Jahre 1757 und in Berlin im Jahre 1763. Aus dem türkischen Originale übersetzt von einem ungenanten Mitarbeiter der „Allgemeinen Literatur-Zeitung"*, Berlin și Stettin 1809, 103 p. de fapt traducătorul e J. v. Hammer-Purgstall; cf. *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pest 1827—1835, VIII, 215 Anm. *a* și 273, Anm. *e*). O altă traducere se datorește lui Willy-Bey Bolland, intitulată: *Ahmed Ressmi Effendi, Eine türkische Botschaft an Friedrich den Grossen. Aus dem Türkischen ins Deutsche übersetzt*, Constantinopol, 1903, 40 p. în „Mitteilungen des Deutschen Excursions-Klubs in Konstantinopel", fasc. VI, Există și traducere polonă în *Nowyprzekład dziejopisów turekich dotyczacych sie Historyi polskiéj, a szczególniej Turycky Wasyf Efendego* (Nouă traducere a cronicarilor turci cu privire la istoria Poloniei întocmită de Wasif Efendi), vol.I, Berlin, 1846, de Ignaz Pietroszewskj, și în *Senkowski, Collectanea z dziejopisów tureckich*, vol. II, după care a dat Hasdeu o traducere românească în „Arhiva istorică", I, p. 183, no. 274.

În calitate de martor ocular și de participant la războiul ruso-turc din 1769—1774, Ahmed Resmi a scris o serie de considerații asupra desfășurării operațiilor militare și a încheierii tratatului de la Kuciuk Kainardji. Au fost publicate fără indicarea locului și datei de apariție sub titlul *Hulaset ül-itibar* (Stambul, 1282), 92 p. (cf. „Journal Asiatique", 1868, I, 478; 187t, II, 148 N. 27) și traduse de H.F. von Diez sub titlul: Resmi Achmet Effendi, *Wesentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774. Aus dem türkischen übersetzt*, și prevăzute cu un *„Vorbericht über Sultan Mustafa III, und Resmi Achmet Effendi*, Halle și Berlin, 1813, 307 p.

www.dacoromanica.ro

Resmi a scris biografiile a 64 de reis effendi *(Halifet er rü'esa în Takiwimhane-i amire*, Stambul sfârşitul lui *Djumada II 1269*, 195 p. şi biografiile Kâzlar agalelor *(Humeylet ül-Kübera)*.

De Resmi s-au ocupat Hammer în *Gcschichte des osmanischen Reiches*, vol. VIII, passim; Brusali Mehmed Tohir, *Osmanli müeflifleri* (Scriitori otomani), Stambul, 1334—1338, 1343, p. 58 ş.u.; G.B. Volz. *Eine türkische Gesandtschaft am Hofe Friedrichs des Grossen im Winter 1763/64* în „Hohenzollern-Jahrbuch", 1907; C.A. Bratter, *Die preussisch — türkische Bündnispolitik Friedrichs des Grossen*, Berlin, 1915, p. 107; Fr. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927, p. 309—312.

Relaţia călătoriei prin Dobrogea şi Moldova [1]

1764 – 1765

p. 240 p. 241 În douăzeci de zile am ajuns la menzilul[2] numit Măcin, aflat pe malul Dunării. În localitatea mai sus arătată m-a întâmpinat mehmendarul domnului Moldovei [3] şi ne-am îmbarcat, cu voia lui Allah, pe corabia aflată în grija nazârului [4] de Brăila şi am trecut în oraşul Galaţi [5].

Măcinul pomenit mai sus şi Brăila, precum şi Galaţii sunt aşezate pe ţărmul Dunării, în locuri adăpostite, iar de la Brăila până la Galaţi se află în mijlocul Dunării o insulă care poate fi străbătută în lungime în mai bine de două ceasuri de mers. Astfel la Brăila şi Galaţi sunt porturi frumoase şi ele au fost în continuu locuri de oprire pentru vasele de zaherea. După ce am stat trei zile la Galaţi, în următoarele patru zile am ajuns în oraşul Iaşi care este capitala Moldovei. În partea de miazăzi a localităţii mai sus arătate, pe malul unui lac asemănător cu Gök-Su[6], se află un palat[7] numit Frumoasa[8], care a fost pregătit pentru mosafirii înaltului Devlet (= Porţii).

Am tras acolo şi, de nevoie, am poposit timp de aproape cincisprezece zile şi am pregătit cele de trebuinţă pentru continuarea călătoriei. Regiunea, amintită mai sus se întinde de la răsărit la apus pe o colină, între râul Prut şi Siret [9]. Partea dinspre miazăzi este înconjurată de un râu mic [10]. Fiind un oraş întins, centrul este împodobit cu un aşezământ de binefaceri [11] şi cu unele dughene, iar la margini sunt casele de lemn ale raialei sărmane.

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul turc, publicat în lucrarea lui Ahmed Vasâf, *Tarih*, ed. Istambul, 1219 H. (1804), p. 239 şi urm.

[2] *Menzil*, termen turc care înseamnă loc de popas, staţie de poştă.

[3] Grigore Callimachi (1761—1764).

[4] *Nazâr*, termen turc care înseamnă supraveghetor.

[5] *Kalas.*

[6] *Gok-Su*, râu din Anatolia, reg. Adana.

[7] *serai.*

[8] *Furmosa.*

[9] Felul aproximativ al determinării situaţiei Iaşilor dovedeşte lipsa de interes şi superficialitatea observaţiilor autorului.

[10] Bahlueţul.

[11] Epitropia spitalului Sf. Spiridon organizată de hrisovul lui Constantin Racoviţă de la 1 ianuarie 1757.

www.dacoromanica.ro

În faţa ⟨oraşului⟩ pe două dealuri se află două biserici mari numite Galata [12] şi Cetăţuia[13]. Aşezămintele de binefacere, cele amintite mai sus, şi cele două biserici au nişte porţi ca de cetăţi care ţin oarecum loc de pază. În împrejurimi se găsesc vii şi grădini din belşug. Apa Galata este renumită prin limpezimea şi răceala ei. Râul Siret de care s-a amintit se varsă în Dunăre între Brăila şi Galaţi, iar râul Prut se varsă tot în Dunăre lângă Bugeac şi Reni [14]. De aceea diferite feluri de cherestele din eialetul [15] Moldovei se transportă repede cu ajutorul acestor râuri la schela Galaţi, iar de aici ajung repede la Constantinopol cu vasele din Marea Neagră. Pornind de la Iaşi, am trecut după două zile peste râul Prut şi în a 25-a zi a lunii Safer [16] am ajuns la Hotin.

După unele relaţii, cetatea Hotinului este o fortăreaţă rămasă de p. 242
pe vremea lui Isus-Profetul [17], fiind aşezată pe marginea râului Nistru [18]. Ea este o cetate întărită ca Rumeli-Hâsarî [19]. La început, fiind serhadul [20] eialetului Moldovei, o păzeau domnii Moldovei. În jurul anului 1026 [21], căzând în mâinile polonilor din cauza trădării domnului Moldovei, afurisitul numit Gaspar [22], ajunsese una din cauzele principale care au dus la expediţia din 1030 [23] a sultanului Osman [24], iar după întoarcerea ⟨sultanului⟩ a fost salvată prin încheierea păcii.

În cursul anului 1084 [25], cu prilejul expediţiilor ⟨purtate⟩ împotriva cetăţii Cameniţa, a căzut din nou ⟨în mâinile⟩ polonilor, iar în anul următor, fiind smulsă din nou din mâinile lor, ⟨cetatea⟩ şi-a recăpătat prosperitatea şi renumele de mai înainte.

În urma atacului duşmănos al ţarului Moscovei [26] împotriva eialetului Moldovei, în anul 1123[27], şi în urma înfrângerii lui, cu ajutorul lui Allah, a fost nevoie de întărirea acestei părţi. De aceea datorită sfaturilor şi străduinţelor măriei sale, sultanului Ahmed han [28], răposatul, mormântul să-i fie ⟨în⟩ rai, în anul 1125 [29] s-a clădit şi s-a întărit o cetate nouă în partea de sud a fortăreţei amintite mai sus, iar în interiorul ei au fost instalate cantităţi îndestulătoare de muniţii şi au fost numiţi destui apărători şi ⟨s-au adus destule⟩ arme. Astfel vechea cetate a rămas acum ca un ⟨fel de⟩ depozit de muniţii pentru Jeni-Kale. În felul acesta o întindere de un sangeac[30], cu câmpuri şi sate, aflată între râul Prut şi râul Nistru, a fost despărţită de eialetul Moldovei, fiind numit pentru paza ei, fie un vizir, fie un emir.

---

[12] *Galata*, ctitoria lui Petru Şchiopul (1585).
[13] *Ceataciuba* = Cetăţuia, mănăstire ridicată în 1672 de Gh. Duca.
[14] *Turmarova*, oraş în Republica Ucraina.
[15] Termen turc, care indică ţările aflate sub dominaţia otomană.
[16] = 24 iulie 1764.
[17] Inexact.
[18] *Turla*.
[19] Fortăreaţă de pe malul Bosforului în partea Rumeliei.
[20] Serhad = ţinut de margine.
[21] Anul 1026 al Hegirei corespunde cu 9 ian. — 28 dec. 1617.
[22] Gaspar Graţiani (1619—1620).
[23] Anul 1030 H. = 26 nov. 1620—15 nov. 1621.
[24] Osman al II-lea (1618—1622).
[25] Anul 1084 H. = 18 aprilie 1673—6 aprilie 1674.
[26] Petru cel Mare.
[27] Anul 1123 H. = 19 februarie 1711 — 8 februarie 1712.
[28] Ahmed al III-lea (1703—1730).
[29] 1125 H. = 28 ianuarie 1713—16 ianuarie 1714.
[30] *Sangeag* (district), împărţire administrativă din Imperiul otoman mai mare decât o Kaza (judeţ) şi mai mică decât un vilaict (provincie).

www.dacoromanica.ro

Satele sale îmbelşugate erau împărţite sub forma de ogeaclâk [31] neferilor [32]
p. 256 de acolo ... Înapoierea ... în a cincea zi a ⟨lunii⟩ zi'l-hidge [33] am ajuns în târgul numit Horodenka [34], aflat la distanţă de 15 ceasuri de Hotin şi care este punctul de hotar dintre pământul Poloniei şi al Moldovei. Aici, potrivit obiceiului de la plecare, ne-a întâmpinat călăuza domnului Moldovei şi pregătind cele de trebuinţă pentru călătorie, am trecut peste râul Prut, aflat la o depărtare de zece ceasuri mai încoace şi am ajuns la localitatea numită Cernăuţi. De asemenea şi de aici ajungând în târgul numit Botoşani, am prăznuit „sărbătoarea sacrificiilor" [35]. Din pricina ploilor care nu conteneau, am stat aici timp de trei zile. Apoi şi de aici, în trei zile, am sosit la Iaşi, capitala elaietului Moldovei, şi m-am întâlnit cu domnul Moldovei, Grigore [36], beiul care abia venise. Pregătindu-se căruţe şi cai, am pornit şi de aici şi de la localitatea Bârlad ne-am îndreptat spre Ţara Românească, drumul spre Galaţi şi Măcin fiind foarte anevoios din cauza timpului. În trei zile am ajuns în oraşul Focşani, care este punctul de hotar dintre Moldova şi Ţara Românească.

Aici de asemenea ne-a întâmpinat călăuza domnului Ţării Româneşti [37] şi, fără a mai trece pe la Bucureşti în patru, cinci zile, la 1 Muharrem [38] am intrat în oraşul Turtucaia de pe Dunăre, trecând prin localitatea Olteniţa aflată între Dunăre şi Argeş.

---

[31] Termenul de ogeac are sensul de cămin, curte, sălaj, vatră, familie, colonie.
[32] Soldat simplu din corpul ienicerilor.
[33] = 26 mai 1765.
[34] *Haradenka* = Horodenka, târg în Polonia.
[35] = *Kurban bairam*.
[36] *Ligor* = Grigore al III-lea Alexandru Ghica (1764—1767).
[37] = Ştefan Racoviţă (1764—1765).
[38] = 20 iunie 1765.

www.dacoromanica.ro

Soli poloni în trecere spre Poartă

Solia lui TOMA ALEXANDROVICI (1766)

„Alegerea" lui Stanislaw Poniatowski ca rege al Poloniei la 7 septembrie 1764, impus de ţarina Caterina a II-a cu sprijinul lui Frederic al II-lea, regele Prusiei, într-un climat aproape de război civil, urma să fie notificată la Poartă de o solie având în frunte pe Toma Alexandrovici, fiul lui Alois de Culm, subcăminar (podcomori) al Curţii polone şi viitor mareşal al coroanei şi voievod al Podlachiei. Dar deşi solul se afla la frontiera Poloniei, la Zaleszczyk încă din nov. 1764, solia nu a putut purcede la drum decât în martie 1766!

Se ştie că solii ce se îndreptau spre Poartă trebuiau să obţină mai întâi încuviinţarea acesteia şi să aştepte la graniţă sosirea mehmendarului cc avea să-i conducă pe un drum stabilit cu precizie mai înainte. Se mai întâmpla uneori ca aşteptarea la graniţă să se prelungească trei-patru săptămâni, zăbavă desigur supărătoare, dar care nu implica niciodată posibilitatea unui refuz al Porţii de a primi pe solii respectivi. Dar cu prilejul acestei solii de notificare, întârzierea se datora nedumeririi crescânde provocate la Poartă de aflarea împrejurărilor în care fusese dus la capăt faptul împlinit. De câtăva vreme toată atenţia era aţintită asupra Poloniei, de unde veneau adesea ştiri contradictorii. Domnii români îşi trimiseseră agenţii ca observatori discreţi chiar înainte de moartea regelui August al III-lea, tocmai pentru a fi în măsură de a informa Poarta despre situaţia reală, atât a partidelor dinăuntru, cât şi a presiunilor din afară. Dar la Poartă, chiar în Divan, se înfruntau partizanii păcii cu cei ai războiului şi ştirile din rapoartele domnilor erau nu o dată acuzate de a fi nişte instigaţii la război contre Rusiei. Aşadar la Constantinopol se aştepta luarea unei hotărâri înainte de a primi solia da notificare a alegerii care ar fi însemnat o recunoaştere a acesteia.

Dar la Zaleszczyk solul se credea foarte aproape de pornire şi se şi indigna de ştirea ce i se strecurase că drumul soliei nu ar trece pe la Iaşi, ci prin Bugeac spre Tulcea şi spumega contra domnului Grigore al III[lea] Al. Ghica, ascultând şoaptele fostului agent prusian Boskamp, ajuns „consilier" polon ataşat soliei, care îi inspiră declaraţii pline de ifos: că nu va ţine seama de acele dispoziţii şi va merge direct la Iaşi, căci aşa trebuie să se purceadă cu asemenea domni! Mai adăugând şi îndemnul să se arate cea mai mare răceală lui La Roche la sosirea acestuia în Polonia, el venind doar ca să spioneze... etc. Boskamp, care trebuise să-l preceadă pe sol, fusese oprit de ploi şi acum se ţinea scai de Toma Alexandrovici, care se lăsa dus de el deşi avea şi momente de îndoială. Dar deocamdată nu se punea în discuţie itinerariul, ci însăşi încuviinţarea trecerii soliei spre Poartă. La scrisorile repetate ale solului, domnul îl lămurise încă din 26 nov. că acea zăbavă se datora unor informaţii sosite la Poartă privind *„nişte schimbări, care ar ameninţa libertatea Poloniei*, precum şi faptului că în scrisoarea trimisă Porţii de către Republica Poloniei *nu se pomenea de incolumitatea* (= integritatea) Republicii şi în consecinţă trecerea soliei va avea loc după o *informare* mai deplină!". Aluzia la integritatea Poloniei se referea la o aşa-zisă rectificare de frontieră în favoarea Rusiei, de o întindere considerabilă. Dar până la rezolvarea chestiunii principiale puse de Poartă, domnul îl cheamă pe Boskamp la Iaşi „spre a înţelege" şi acesta îi trimite solului la Zaleszczyk răspunsuri optimiste, asigurându-l de bunăvoinţa domnului şi de apropiată primire a firmanului de drum. Boskamp credea că va porni mai înainte..., dar şi pentru el trebuia în prealabil să fie informată

www.dacoromanica.ro

Poarta de scopul misiunii sale și deci rămâne la Iași, de unde continuă să comunice din partea domnului buletine tot mai optimiste. La 31 martie „totul este gata" și se pomenește și de apropiata sosire la Varșovia a lui La Roche (încondeiat de Boskamp ca nemeritând nici o crezare... etc.). Dar la 9 aprilie solul află cu satisfacție că marele vizir a fost depus, atribuindu-i lui așa zisa falsificare a adevărului și informare tendențioasă a Porții.

Se mai schimbă scrisori între domn și cancelarii Poloniei și Lituaniei în scopul accelerării plecării lui Boskamp la Poartă (21 aprilie st. v.) până ce domnul anunță la 16 mai st. v. că a sosit autorizarea trecerii lui Boskamp spre Constantinopol *ca emisar*, ducând toate actele ce i-au fost încredințate. Dar prin aceasta nu fusese rezolvată chestiunea notificării, Boskamp neavând calitate de sol, ci doar de emisar.

În timpul acesta solul continua să vegeteze la Zaleszczyk, de unde denunță niște pretinse abuzuri sau încălcări de graniță din partea unor moldoveni, precum și trecerea pe acolo în Polonia a lui Jean-Baptiste Linchou pentru negoțul său de cafea, dar mai probabil pentru a spiona! El primește însărcinarea să intercepteze corespondența acestuia, însă o bucată de vreme nu mai pomenește de Linchou. Dar îndată după mazilirea lui Ștefan Racoviță, succesorul lui Constantin Racoviță și patronul în continuare al lui Linchou, solul îl arestează vitejește pe Linchou la Zaleszczyk, ceea ce îngăduie presupunerea că mai avea acolo și alte rosturi pe lângă cel de sol în hibernare.

În ciuda faptului că zăbava se prelungea, solul începea să se preocupe de itinerariul său în Moldova. La Roche îi dădea asigurări că va fi lăsat să meargă pe drumul obișnuit. Dar la scrisorile sale către Grigore Ghica, cerându-i să intervină în acest sens, domnul răspunde că n-are nici o putere de a se amesteca în asemenea probleme, pentru care solul va trebui să intre în corespondență cu mehmendarul său și că Boskamp va trebui să elucideze el întreaga chestiune înainte de plecarea sa de la Constantinopol (28 dec. st.v.). Dar mai trec încă mai bine de două luni până să pornească în sfârșit solia spre Constantinopol. Abia la 16 martie 1766 ea se pune în mișcare de la Zwaniec spre Hotin, așa cum rezultă din jurnalul anonim al soliei, care este de altminteri extrem de searbăd, constând dintr-un simplu itinerar cu însemnarea orelor de drum între diferitele conace și a stațiunilor mai prelungite în câteva puncte ale traseului din cauza unor reparații destul de frecvente ale vehiculelor poloneze. Monotonia este întreruptă doar de două mențiuni mai speciale referitoare la îmbolnăvirea solului (care a fost îndreptat spre întremare la Țuțora) și la incendiul de la mănăstirea din Galați unde a fost găzduit.

Cu toată această sărăcie de informații, se poate totuși citi între rânduri. Și anume că diferitele aclamații și alaiuri din localitățile secundare nu apar în text decât pentru a masca faptul că solia nu a trecut prin Iași și nu a fost primită de domn, ci doar salutată la Tabără de către doi mari dregători. Și nu este exclus ca acea boală a solului care l-a îndreptat spre „palatul" de la Țuțora să fi fost o boală diplomatică menită a escamota jignirea profundă adusă prestigiului atât de exigent al solilor poloni. Solul s-a grăbit să scrie din Țuțora ministrului său în Polonia despre îmbolnăvirea sa și atențiile arătate de domn, trimițând medici, daruri și urări de însănătoșire. Însă și sub aceste aparențe mulțumitoare, necazul solului rămânea viu făcându-l bănuitor la toate. Scriind din Galați el afirmă că i s-ar fi semnalat niște cazuri de ciumă numai pentru a-l împiedica de a veni în acel oraș. În același spirit menționează și incendiul de acolo din care cauză marele postelnic Panaiodoro se silește să-l lămurească asupra realității ciumei, ivite încă din anul trecut și la Focșani, Fălciu etc. Cât privește focul de la Galați, el se datorește faptului că multe case sunt acoperite cu paie și că se află acolo depozite de mărfuri pentru Constantinopol. Ce este mai sugestiv este faptul că el nu se mai înțelege nici cu ai săi. În raportul său din Galați el pomenește de cearta sa cu Boskamp, „care este de o fire neastâmpărată, intrigantă, violentă și răutăcioasă".

Drumul de înapoiere este încă și mai ingrat. Dacă la ducere s-a mers totuși prin Galați, pe unde s-a făcut trecerea Dunării, în schimb la întoarcere s-a urmat o altă cale prin Tulcea, Ismail și părțile Bugeacului până la Fălciu, de unde a fost reluat întocmai drumul sosirii. De astă dată, fără a fi bolnav, el a poposit tot în „palatul" de la Țuțora, unde i s-au adus

www.dacoromanica.ro

din partea domnului daruri şi dulceţuri. Solul ar fi dorit să treacă Nistrul direct la Zaleszczyk, dar regele i-a trimis răspuns să urmeze acelaşi drum prin Hotin şi Camenița, *aşa cum cere eticheta* ! ceea ce a trebuit să-i pară solului o ironie destul de amară. Cu atât mai mult, cu cât la palatul din Hotin nu se găsea pentru el loc de găzduire şi era îndrumat spre Otace, la aşa-zisa „casă a voievodului", unde nu catadicsise contele Podoski să descindă o clipă pentru a fi tratat cu tradiţionala cafea *spre a nu se înjosi, intrând în casa unui vameş* ! Cu toate artificiile jurnalului solici, bilanţul solului era destul de negativ, fiind pozitiv doar pentru Boskamp, care a profitat de venirea sa la Constantinopol pentru a se converti la catolicism, condiţie neapărată la cererea indigenatului polon, la care nu puteau aspira ereticii.

Am socotit că nu e de prisos a însoţi textul atât de plat al jurnalului soliei de evocarea agitaţiei ce a precedat trecerea acesteia prin Moldova şi de a face un loc modest şi lui Boskamp, ce trebuie cu drept cuvânt socotit şi el printre călătorii având a fi incluşi în seria noastră.

Jurnalul soliei, în care e cuprinsă trecerea prin Moldova, a fost alcătuit de un membru al soliei ce nu a fost identificat. Intitulat *Dyaryusz legacyi Imc. pana Tomasza Alexandrowicza, podkomorzego nadwornego iego .K. mósci y posla extraordynaryinego do Porty Ottomanskiej w roku 1766 odprawioney* (Jurnalul soliei lui Toma Alexandrovici, podkomori al Curţii maiestăţii sale regelui şi sol extraordinar la Poarta otomană, îndeplinită la anul 1766) se păstrează la Institutul Ossolinski din Lwow (ms. 1615).

A fost publicat de P.P. Panaitescu în *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, pp. 215—219 împreună cu o traducere în limba română (pp. 219—235).

Fragmente din corespondenţa lui Toma Alexandrovici expediată în timpul şederii sale la graniţa Moldovei (1764—1766), cât şi din scrisori din timpul soliei, au fost publicate de N.Iorga în *Documentele familiei Callimachi*, vol. II, Bucureşti, 1902—1903, pp. 350—365, 575, după originalele păstrate în biblioteca Muzeului Czartoryski din Cracovia.

JURNALUL ANONIM AL SOLIEI[1]

1766

16 Martie. La Zwaniec pe Nistru. A sosit călăuza moldoveană cu o scrisoare a domnului [2], stăpânul său, plină de simţămintele cele mai prieteneşti. La plecarea lui de la audienţă, solul [3] i-a dăruit un ceasornic de aur şi a poruncit să fie poftit la masa pe care a dat-o castelanul din Kiev comandantului garnizoanelor şi comandantului general al cetăţenilor de la graniţă ... p. 215

18 — 23 martie. Primirea la Hotin.

Descrierea ceremoniilor turceşti.

24 martie. Solul cu toată solia a plecat însoţit de suită, în timp ce se trăgea cu tunurile. În faţa caretei solului mergeau două călăuze : un turc şi un moldovean. O mare mulţime de oameni ne-a însoţit afară din oraş şi un steag întreg de lipcani cu rotmistrul său ne-a condus până la conacul de noapte la şase ceasuri de drum de Hotin, în satul Cebrău [4]. Acest sat ţine de raiaua Hotinului, despărţită de Moldova prin râul Prut.

---

[1] După P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, p. 215—19 (text), p. 219—223 (trad.)

[2] Grigore al III-lea Alexandru Ghica, în prima domnie în Moldova (1764—1767).

[3] = Toma Alexandrovici.

[4] *Czabri* = Cebrău, sat pe Prut, în Republica Ucraina.

www.dacoromanica.ro

25 Martie. Am trecut Prutul pe două bacuri şi am stat noaptea în satul Bivol [5], la două ceasuri de Cebrău..

26 Martie. După cinci ceasuri de drum ne-am oprit la Săveni [6].

27 Martie. Ne-am odihnit tot acolo.

28 Martie. După un drum de patru ceasuri am rămas noaptea la Cucuteni [7], unde solul a fost întâmpinat de un boier fruntaş şi invitat la curtea lui.

29 Martie. După şase ceasuri de drum am sosit la Tabăra [8], sat pe Prut, unde am văzut şanţurile rămase din vremea tratatului vestitului Petre Alexievici [9] cu turcii [10].

30—31 Martie. Turcii îşi au sărbători mari în aceste zile. A treia zi, 1 aprilie, a sosit primul dregător al Moldovei [11] însoţit de marele căminar, urând bun sosit solului în numele domnului Moldovei.

2 Aprilie. Plecând din Tabăra am sosit după opt ceasuri în satul Mânzăleşti [12] în pădure, între râurile Jijia şi Prut.

3 Aprilie. Aici s-a reparat osia stricată a unei carete.

4 Aprilie. Potcovarul soliei şi-a rupt piciorul, iar solul s-a îmbolnăvit. Simţindu-se din ce în ce mai slăbit, a trimis la Iaşi după un doctor. Acesta a sosit după scurtă vreme şi a dat doctorii solului, sfătuindu-l să se ducă //
p. 216 cu toată curtea la un palat mic ce se afla la trei ceasuri distanţă, pe Prut, unde va putea găsi aer mai proaspăt şi mai sănătos ca aici.

6—13 Aprilie. După trei ceasuri de drum solul a sosit la Ţuţora [13] pe Prut, la un palat mic ce se afla chiar pe malul râului şi acolo şi-a îngrijit sănătatea timp de şapte zile, luând felurite doctorii şi luându-i-se şi sânge până ce s-a însănătoşit pe deplin. Cu prilejul însănătoşirii sale a primit felicitări şi de la domnul Moldovei printr-un ofiţer al lui de seamă.

14 Aprilie. Am mers şapte ceasuri până la Trestiana [14].

15 Aprilie. Am pornit de dimineaţă din cauza drumului lung ce aveam de străbătut, căci am mers opt ceasuri. Ne-am oprit în oraşul Huşi, unde solul a fost întâmpinat la o milă depărtare de oraş de către locuitori care ieşiseră cu steaguri. Ei l-au condus cu strigăte de bucurie până la reşedinţa episcopului ortodox [15]. În acest oraş se află şi o biserică catolică a franciscanilor [16], sub protecţia polonă, având şi un număr mare de credincioşi.

16—17 Aprilie. Am rămas să ne odihnim tot acolo ca să reparăm carele stricate.

18 Aprilie. După şapte ceasuri de drum ne-am oprit în satul Ţupilaţi [17].

---

[5] *Gikol*, după pronunţia Ghihol — bivol, vechea denumire a satului şi com. Viişoara, jud. Botoşani.

[6] *Chwanencia*, oraş, jud. Botoşani.

[7] *Cucuteni*, sat, com. Durneşti, jud. Botoşani.

[8] Tabăra, sat, com. Bivolari, jud. Iaşi.

[9] Petru cel Mare. Confuzie răspândită şi la alţi soli poloni.

[10] Aluzie la pacea de la Prut (1711), care însă n-a avut loc la Tabăra, ci la Stănileşti. Această localizare greşită se explică prin marea însemnătate acordată de poloni localităţii Tabăra datorită luptei purtate de ei în sec. al XVII-lea.

[11] Probabil marele postelnic.

[12] *Medzylczeste* = Mânzăteşti, sat, com. Bosia, jud. Iaşi.

[13] *Ţuţora*, sat şi com., jud. Iaşi.

[14] *Trysten*, sat desfiinţat, înglobat la satul Poiana, com. Schitu Duca, jud. Iaşi.

[15] = Inochentie (de la Putna), episcop de Huşi (1752—1782).

[16] = Biserica Sf. Anton din Padova.

[17] *Tokielacz*, sat, com. Găgeşti, jud. Vaslui.

www.dacoromanica.ro

19 Aprilie. După şase ceasuri de drum ne-am oprit în oraşul Bârlad, unde solul a fost întâmpinat în câmp, la o milă de oraş, de steaguri moldoveneşti şi de obştea târgoveţilor, care l-au condus în oraş.

20—21 Aprilie. Acolo am rămas două zile pentru a drege roţile stricate de la carele de bagaje.

22 Aprilie. După şase ceasuri de drum ne-am oprit în sătuleţul Blânzi[18], unde solul a fost bine primit de stăpânii satului, care l-au dus la curte.

23 Aprilie. După trei ceasuri de drum ne-am oprit în satul Puţeni [19].

24 Aprilie. După şase ceasuri de drum ne-am oprit într-un sat clădit de curând, anume Pechea [20], unde a venit un boier, pârcălabul oraşului Galaţi, cu câţiva căpitani şi cu suita lui ca să ureze bun sosit solului, arătându-se gata să-l primească la Galaţi.

25 Aprilie. După şase ceasuri de drum, am sosit în oraşul Galaţi. La un ceas şi jumătate depărtare ⟨de oraş⟩ solul a fost întâmpinat de beşli aga turc şi de boierul pârcălab al oraşului, de oşteni şi de mulţime de locuitori, adunaţi anume pentru a-l primi. Corăbiile care se aflau în port pe Dunăre au arborat steagurile lor // în semn de salut. Chiar în noaptea de după p. 217
sosirea noastră a izbucnit un foc în oraş în magaziile mănăstirii [21] în care stăteam, stârnind mare spaimă printre ai noştri, deşi solia stătuse în tot cursul călătoriei în cea mai perfectă rânduială. Am scos toate bagajele în curte înainte de a se înteţi focul. Numai o singură cameră plină cu frânghii şi scânduri a fost prefăcută în cenuşă, dar în acea învălmăşeală au fost răniţi mai mulţi dintre ai noştri. Pentru îngrijirea lor şi pentru repararea carelor de bagaje am fost nevoiţi să rămânem pe loc unsprezece zile.

6 Mai. Toată solia a fost trecută peste Dunăre pe trei corăbii mari, iar solul însuşi a trecut cu o barcă pregătită anume pentru dânsul. S-au tras lovituri de tun şi trâmbiţele curţii au sunat. După şase ceasuri de drum am sosit la Măcin, orăşel turcesc foarte sărăcăcios.

7 Mai. După cinci ceasuri de drum am sosit în satul Ieni Kioi [22].

8 Mai. După patru ceasuri de drum am sosit la Daia-Kioi [23], un orăşel în ruină.

9 Mai. După şapte ceasuri de drum am sosit în satul Syradzi [24].

10 Mai. După cinci ceasuri de drum am sosit la Carasu [25], oraş vestit pe vremuri şi populat, azi însă ruinat din pricina birurilor mari. Aici începe ţara Dobrogei, care e supusă paşei de Silistra.

11 Mai. Ne-am odihnit pe loc, iar solul a trimis un curier ministrului ⟨său⟩.

12 Mai. Am mers şapte ceasuri până noaptea până la satul Ghiuvenli [26].

13 Mai. După patru ceasuri de drum am sosit în satul Hazerkioi [27], care ţine de oraşul Balcic.

14 Mai. După şase ceasuri de drum am sosit în oraşul Bazargic. Acest oraş este foarte populat, numai ienicerii sunt în număr de douăsprezece mii,

---

[18] *Blindzu*, sat, com. Corod, jud. Galaţi.
[19] *Puţeni*, vechea denumire a satului Valea Mărului, com. Valea Mărului, jud. Galaţi.
[20] *Pechia*, sat şi com. jud. Galaţi.
[21] Mănăstirea = Maica Precista.
[22] Azi Satu Nou, com. Mihai Bravu, jud. Tulcea.
[23] Azi Dăeni, sat şi com., jud. Tulcea.
[24] Probabil Saraiu, sat şi com., jud. Constanţa.
[25] Azi Medgidia, oraş, jud. Constanţa.
[26] = *Givimle*, cătun al fostului sat şi com. Cara-Omer (azi Negru Vodă), jud. Constanţa.
[27] *Hazerkiuinsy*, sat în Bulgaria.

www.dacoromanica.ro

are şi câteva geamii, împodobite cu ceasornic. Oraşul e vestit prin tâlhăriile ce se întâmplă în împrejurimile lui.

15 —16 Mai. Ne-am odihnit tot acolo.

17 Mai. După şase ceasuri de drum am sosit la Coslugea, orăşel bulgăresc, unde se sfârşeşte Dobrogea şi începe Bulgaria ...

/Înapoierea/.

9 Noiembrie. După şase ceasuri de drum am rămas noaptea la Istria[28], oraş grecesc, în ruine între stânci.//

p. 218 10 Noiembrie. Am mers timp de 10 ceasuri până la Babadag [29], oraş turcesc, unde am ajuns seara. Paşa de Silistra este aici de câteva săptămâni ca să petreacă în împrejurimi şi are să mai stea.

11 Noiembrie. Ne-am odihnit tot acolo.

12 Noiembrie. După cinci ceasuri de drum am sosit la Tulcea, oraş pe Dunăre.

13 Noiembrie. De la miezul nopţii au început să treacă trăsurile peste Dunăre şi cum nu puteau trece repede toate, solul a trecut înaintea bagajelor şi după patru ceasuri de mers a trecut râul a doua oară. Ismail. Şi aici îl aştepta o barcă anume pentru el, pe care a trecut cu bine la Ismail, unde a rămas şi noaptea. Carele au trecut şi ele râul a doua oară şi am sosit numai târziu noaptea.

14 Noiembrie. A sosit o călăuză a domnului Moldovei, urând bun sosit solului şi asigurându-l că toate sunt gata la porunca lui şi că el va avea grijă de la Dunăre încolo de tain şi de care pentru solie, aşa că a şi poruncit să aducă nişte care cu boi şi cu cai pentru bagaje.

15 Noiembrie. Încărcarea bagajelor.

16 Noiembrie. După cinci ceasuri de drum am sosit în Doudar [30].

17 Noiembrie. După opt ceasuri de drum am sosit în satul Greceni [31], la graniţa tătară, unde am stat noaptea.

18 Noiembrie. Repararea carelor stricate ne-a ţinut pe loc.

19 Noiembrie. După şase ceasuri de drum ne-am oprit în satul Zărneşti [32], în mijlocul câmpului.

20 Noiembrie. Am mers şase ceasuri şi am trecut şi râul Prut, oprindu-ne în orăşelul nou clădit Fălciu [33].

21 Noiembrie. După şase ceasuri de drum am rămas noaptea în satul Stănileşti [34].

22 Noiembrie. De acolo am mers cinci ceasuri până în satul Şopârleni [35].

23 Noiembrie. După şase ceasuri de drum am sosit în satul Mânzăteşti în pădure între două râuri, despre care am mai pomenit şi la ducere.

24 Noiembrie. Solul s-a odihnit tot acolo şi domnul Moldovei a trimis pe un boier de frunte să-i ureze bun sosit. Acesta i-a adus de la domn şi daruri, pâine, vin, dulceţuri, vânat.

25 Noiembrie. După şase ceasuri de drum a sosit în satul Trifeşti[36].

---

[28] *Ister*, sat şi com., jud. Constanţa.
[29] *Babadan*, oraş, jud. Tulcea.
[30] Oare Bolgrad? oraş în Republica Ucraina.
[31] *Greczyn*, sat, Republica Moldova
[32] *Czerneste*, sat, Republica Moldova.
[33] *Fulczyia*, sat şi com., jud. Vaslui.
[34] *Steneleszte*, sat şi com., jud. Vaslui.
[35] *Skapucen*, sat, com. Drânceni, jud. Vaslui.
[36] *Tryister*, sat şi com., jud. Iaşi.

www.dacoromanica.ro

26 Noiembrie. După trei ceasuri de drum am sosit în satul Tabăra.//

27 Noiembrie. După şase ceasuri de drum solul a sosit la Cucuteni, p. 219
unde a fost din nou primit de stăpânii ⟨satului⟩ şi condus la aceeaşi curte ca la ducere.

28 Noiembrie. După şase ceasuri de drum am rămas noaptea în satul Săveni [37] care ţine de raiaua turcească.

29 Noiembrie. După şase ceasuri de drum ne-am oprit în satul Ibăneşti [38] pe drumul care merge la Cernăuţi şi la Hotin. Solul era hotărât să meargă de-a dreptul la Zaleszczyk[39], dar a primit o scrisoare de la curte să se întoarcă pe la Hotin.

30 Noiembrie. Deci solul s-a îndreptat spre Hotin şi, după şase ceasuri de drum şi trecerea Prutului în vad, a rămas la satul Dinăuţi [40].

1 Decembrie. [Sosirea la Hotin. Descrierea pe larg a ceremoniilor turceşti de primire ordonate de paşă]. Un polcovnic de ieniceri ... salutând pe sol în numele paşii i-a dat de ştire că acesta neputând găsi repede o locuinţă potrivită pentru noi în palatul de la Hotin, îl pofteşte pentru mai mare comoditate la Otace [41] la [casa] „voievodului" [42].

---

[37] *Saveni*, oraş, jud. Botoşani.
[38] *Ivaneszti*, sat şi com., jud. Botoşani.
[39] *Zaleszkyky*, oraş pe Nistru (Republica Ucraina).
[40] *Ginoiunce*. Dinăuţi (Ghinăuţi), sat, Republica Moldova.
[41] *Ottuki*. Otace, sat, Republica Ucraina.
[42] *Woewodzinska*. Pentru această reşedinţă de drege'tor, vezi şi relaţia lui Golarlowski, precum şi cea a anonimului turc din 1740.

www.dacoromanica.ro

PETER ZÖLD
(1766—1767)

Despre viaţa şi activitatea lui Peter Zöld avem puţine date. Tot ce ştim este că s-a născut în Transilvania şi că a fost preot catolic în satul Delna din Ciuc. Hotărârea de a vizita coloniile de ceangăi din Moldova a întâmpinat la început unele greutăţi din partea misionarilor italieni sau balcanici italienizaţi, trimişi de Propaganda Fide, care monopolizaseră oarecum funcţiile sacerdotale ale comunităţilor catolice şi căutau să zădărnicească concurenţa localnicilor. Trecând însă peste aceste piedici, în anii 1766 şi 1767 a putut să cutreiere în voie satele din Moldova şi chiar cele din Bugeac, aflate sub jurisdicţia hanului Crimeii.

În relaţia sa despre această călătorie, Peter Zöld vine cu o privire de ansamblu asupra regiunilor de răspândire a ceangăilor şi a organizării lor pe parohii. Se ocupă îndeosebi de situaţia religioasă şi etnică din aceste sate, dar, în legătură cu ocupaţia locuitorilor, aduce date interesante din viaţa economică a ţării, privind, mai ales dezvoltarea viticulturii, manufacturile, etc.

În legătură cu populaţia maghiară, autorul, după cum se arată în notele care însoţesc textul, scrie numai despre lucruri văzute, constatate personal; despre situaţii din trecut îşi culege informaţii de la oameni bătrâni pe care-i socoteşte vrednici de încredere, ca de pildă, egumenul mănăstirii Agapia, protosinghelul mănăstirii *Sf.* Vineri din Focşani şi un boier octogenar, stăpân al satului „Milko" şi locuind în târgul Odobeşti.

Sunt însă şi unele afirmaţii ale autorului, de pildă cele cu privire la ruinele catedralei Milcoviei, *văzute chiar de el*, care sunt datorate imaginaţiei şi care au fost semnalate în notele din josul paginii. De asemenea cifrele date pe ultima pagină a relaţiei sunt mult exagerate şi trezesc îndoială şi asupra altor date.

Relaţia mai constituie o interesantă contribuţie la cunoaşterea unor aspecte ale istoriei Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. A apărut în limba germană — tradusă probabil din latină — sub titlul: *Reise nach der Moldau*, în „Ungrisches Magazin oder Beyträge zur Ungrischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft und der dahin einschlagenden Literatur", Dritter Band, mit Kupfern, Pressburg, bey Anton Löwe, 1783 (revistă controlată de Sulzer care privea cu ochi critici spiritul de acaparare al misionarilor minoriţi conventuali trimişi în Moldova de Congregaţia de Propaganda Fide). Despre călătoria lui Zöld în Moldova, vezi şi Dumitru Mărtinaş, *Originea ceangăilor din Moldova*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 27—33.

CĂLĂTORIE ÎN MOLDOVA[1]

1766—1767

p. 93 // *Saşii*, care s-au aşezat în susul râului *Moldova*, în localităţi foarte plăcute şi mai ales îmbelşugate în vinuri, au clădit acolo, după cum le este

[1] Traducerea s-a făcut după textul german *Reise nach der Moldau* (de Peter Zöld), publicat în „Ungrisches Magazin", vol. III, Pressburg, 1783, p. 90 şi urm.

www.dacoromanica.ro

obiceiul, biserici frumoase şi asemenea cetăţilor, din care azi nu se mai văd decât câteva rămăşiţe şi în unele localităţi doar ziduri puternice, dar în ruină [2]. Ei şi-au întemeiat acolo nouă parohii, care au stat sub jurisdicţia spirituală a episcopului din Bacău. // După un timp însă, urmaşii saşilor, p. 94
din pricina războaielor, a schimbării vremurilor, a pustiirilor făcute de tătari şi turci sau din pricina tuturor acestor întâmplări laolaltă şi prin ⟨ridicarea şi⟩ ducerea lor în robie, au scăzut atât de mult încât azi toate locurile unde îşi duceau viaţa stau pustii; ele totuşi pot fi recunoscute bine după ruinele bisericilor şi ale caselor. Şi dealurile plantate cu viţă de vie şi grădinile cu despărţituri între ele se văd lămurit, dar nu mai sunt îngrijite de nimeni. Se găsesc încă şiruri de peri, // meri, cireşi, pruni, p. 95
nuci, castani şi alţi pomi roditori pe lângă casele de odinioară, care dau în fiecare an o mulţime de poame din cele mai gustoase, din care se înfruptă moldovenii din vecinătate, călătorii şi mănăstirea nu prea îndepărtată a Sf. Vasile [3]. Singura localitate care mai este locuită este Cotnari, dar ⟨locuită⟩ nu de saşi, ci de unguri, care însumează acum vreo douăzeci de familii. Această localitate este o dovadă grăitoare de cât de bune şi mănoase sunt moşiile săseşti, // căci ea împodobeşte şi azi masa domnului Moldovei cu p. 96
fructele cele mai frumoase, cu o mulţime de cereale din cele mai căutate şi un vin, care întrece mult în bunătate pe toate celelalte din Moldova. Acele 20 de familii pomenite sunt obligate să plătească darea anuală care se ridică la câteva sute de taleri. Urmaşii acestor saşi sunt, după cum am mai spus, sau dispăruţi cu totul sau, ceea ce este mai de crezut, atât de contopiţi şi amestecaţi cu ungurii, încât cu timpul au ajuns la fel cu ei, şi la vorbă şi la obiceiuri, ceea ce o dovedesc limpede numeroasele nume germane folosite de ei, ca Müller, Schuster şi altele asemănătoare. Aceste familii mai ştiu şi din cele transmise prin grai de la strămoşii lor, că sunt urmaşi ai saşilor, însă ei se numesc acum împreună cu rămăşiţele ungurilor ciangăi-maghiari [4], măcar că ei nu ştiu deloc de unde, pentru ce şi de la cine au primit acest nume. Mulţi dintre ei mai locuiesc până acum în munţii care ţin de scaunul secuilor din Ciucul de Sus [5] şi se hrănesc numai din vânzarea oilor şi a boilor; pentru că în munţii aceştia nu poate fi întrebuinţat plugul. Însă creşte multă iarbă pe munţii aceia, de aceea ei lasă să păşuneze cirezi întregi de vite din diferite părţi ale Transilvaniei şi Moldovei şi prin aceasta îşi câştigă pâinea cea de toate zilele, care este făcută mai ales din *porumb* [6] şi, alături de lapte, este singura lor hrană. Ei mărturisesc toţi confesiunea romano-catolică şi primesc sacramentele de la preoţii în a căror circumscripţie cad munţii pe care locuiesc ei. //

O parte din ungurii care s-au tras în Moldova şi-au aşezat locuinţe- p. 97
le pe râul Trotuş, în judeţul Bacău, o altă parte pe râul Siret, a treia în judeţul Roman [7], între Siret şi Moldova, şi a patra la hotarul Podoliei pe râul Prut. Toţi au mărturisit, încă de la imigrarea lor, supunere către biserica romano-catolică, căreia îi sunt devotaţi şi azi; ei nu rabdă între ei nici o

---

[2] Nu se dau alte precizări.

[3] Autorul desemnează probabil în felul acesta pur şi simplu o mănăstire ortodoxă, călugării ortodocşi fiind denumiţi în genere „bazilitani" de către catolici.

[4] Afirmaţie mult prea vagă. Am crede că bisericile întărite la care se referă sunt evocate doar prin analogie cu cele care există în adevăr în Transilvania.

[4] *Csángó-magyar.*

[5] *Ober-Csikersitz.*

[6] Adică mălai.

[7] *Sehr unangenehm.*

www.dacoromanica.ro

altă religie şi mai puţin pe socinieni sau unitarieni. Blestemele şi înjurăturile se pedepsesc foarte aspru la ei. Ei vorbesc atât ungureşte, cât şi româneşte, prima limbă însă mai puţin bucuros, deşi ⟨o vorbesc⟩ curat şi în simplitatea ei cea veche. Îmbrăcămintea lor este cea românească, nu scumpă şi lucrată de femeile lor. Aceşti unguri, numiţi ciangăi [8], erau supuşi jurisdicţiei a două episcopii; anume cei ce s-au aşezat pe râurile Siret şi Moldova au stat sub episcopia de Bacău, ceilalţi, care au locuit la râul Trotuş, sub episcopia Milcoviei [9]. Toate acestea le povestesc la fel aceşti unguri din tradiţiile orale moştenite de la înaintaşii lor. //

p. 98 Târgul Bacău este aşezat pe râul Bistriţa care, nu departe de această localitate, se varsă în Siret şi împreună cu acesta, mai jos de târgul cel întins Focşani [10], se varsă în Dunăre. În locul acesta [11] se văd rămăşiţele unei reşedinţe episcopeşti pe un deal [12]; nu departe de care ⟨se înalţă⟩ de asemenea (acelea) ale unei mănăstiri a ordinului franciscanilor observanţi. La această mănăstire trebuie să fi aparţinut satul Baraţi [13], aşezat aproape de târgul acesta şi care este locuit de unguri, iar aceasta este cu aâtt mai de crezut cu cât acest sat cu locuitorii lui este şi acum liber şi nici nu este supus ca altele boierilor, care sunt oameni nobili ai ţării, şi nici stăpânirii vreunei mănăstiri ⟨ortodoxe⟩. În târgul acesta mai numeroşi sunt ungurii şi românii, dar locuiesc şi mulţi greci, evrei şi tot felul de fugari de alte naţiuni, alături şi de trei turci (!). Căci în nici un târg sau oraş din Moldova nu este îngăduit să locuiască mai mult de trei turci şi chiar şi aceştia numai din pricina comerţului; totuşi acestora nu le este îngăduit să-şi ţină femeile altundeva decât în târgul Galaţi, pe malul stâng al Dunării, sau în cetăţile Bender şi Bârlad. //

p. 99 O altă episcopie de care au ţinut ungurii care s-au aşezat pe râul Trotuş a fost cea a Milcoviei [14] pe râul de la poalele munţilor Carpaţi, care despart Moldova de scaunele secuieşti Chezd, Orbai şi Sepsi, şi se află la nord de Bacău. Aici se afla pe vremuri întinsul târg Milcov, după cum arată multele ruine. Poate şi-a luat numele de la râul numit astfel care curge prin el. La capătul porţiunii superioare mai dăinuiesc (!) rămăşiţele unei reşedinţe episcopale şi ale bisericii catedrale (!) într-un ţinut foarte plăcut. De această episcopie *ar fi ţinut* [15] câteva parohii aşezate într-un şes foarte frumos către răsărit de oraş, care se întind pe câteva mile, anume: Szent Kereszt, Szent Miklós [16] şi mai multe altele. În locul acestui târg stă acum un sat mic, locuit de români, care au sădit întreg ţinutul acesta cu viţă de vie şi în satele ungureşti pomenite ⟨sunt⟩ coloniile lor cele mai multe, însă

---

[8] O opinie contrară la D. Mărtinaş, *Originea ceangăilor din Moldova*, Bucureşti, 1985, p. 12—27.

[9] Cum această episcopie a avut un fel de viaţă fantomatică, fiind efectiv distrusă de tătari în sec. XIII şi mai având apoi doar o viaţă nominală şi fictivă în registrele papale, titularii ei având alte rosturi în alte locuri, afirmaţia din text trebuie supusă criticii.

[10] *Foxin.* Nu se ţine scama de depărtarea dintre Focşani şi acea vărsare.

[11] Adică Bacău sau Focşani?

[12] Este vorba cumva de Odobeşti? Şi cumva de o tradiţie orală cu privire la acea mănăstire ipotetică?

[13] *Barát*, sat component al com. suburb. Mărgineni, municipiul Bacău, jud. Bacău. Cuvântul ungurese „barát" înseamnă călugăr.

[14] *Milko*, Cf. mai sus n. 9.

[15] De observat forma dubitativă a afirmaţiei.

[16] În traducere românească: Sf. Cruce, Sf. Nicolae. După spusele autorului aceste parohii *ar fi dispărut*. Este poate o confuzie cu unele numiri de acestea ale unor sate *din Secuime*. Din repetatele referiri la viile plantate în acele locuri, se vede că autorul are în vedere regiunea Odobeşti.

www.dacoromanica.ro

nu au păstrat din acelea nimic altceva decât numele. În şesul acesta se face atâta vin uneori, încât în timpul culesului, un vas care are 10 cupe [17] se vinde cu trei, cel mult patru polturace, ceea ce pot să adeveresc şi eu întrucât am fost în acest ţinut cinci ani [18].

Totuşi eu vreau să mă întorc la scopul meu final. Toate rămăşiţele, şi urmaşii ungurilor şi ai saşilor au, după cum am mai raportat, în Moldova 62 de sate, care sunt împărţite în nouă parohii. Acestea sunt îngrijite de minoriţi italieni din provincia Romană, care sunt trimişi aici de către Sfânta Congregaţie de Propaganda Fide. Ei nu cunosc // însă nici limba p. 100
română, nici pe cea maghiară şi se gândesc mai mult la interesele lor decât la mântuirea sufletelor. Pisma faţă de preoţii care cunosc limba ungurească sau românească ajunge până la răutate, cum s-a întâmplat după 1770. Atunci au venit aici doi preoţi din numitul ordin şi din acelaşi institut să înveţe pe credincioşi în limba ţării lor; dar după câţiva ani au fost siliţi să plece de acolo, cu toate că fuseseră foarte iubiţi de populaţia maghiară.

Parohiile sunt următoarele, şi anume prima e chiar în capitala Iaşi. În acest oraş populat îşi au reşedinţa lor părinţii din ordinul minoriţilor, al căror superior este totodată şi prefectul // misiunii şi la fel vicarul gene- p. 101
ral [19] al episcopului din Bacău. În acest oraş locuiesc mulţi catolici din aproape toate naţiunile europene, care se compun din fugari, meseriaşi, sau negustori. Cei mai mulţi dintre ei sunt unguri, pentru care numitul părinte prefect, împreună cu un ajutor, se îngrijeşte de cele duhovniceşti. Ei mai sunt obligaţi să meargă şi în satul mai sus pomenit Cotnari [20] şi în fabrica de postav [21], care a fost întemeiată de domnitorul Grigore ⟨Ghica⟩ în târgul Chipereşti [22], care nu este departe de oraş şi unde lucrătorii sunt nemţi catolici.

A doua parohie este în târgul Movilău [23] care este o localitate întinsă şi este aşezată lângă râul Prut. Ungurii de aici fac negustorie cu cremene şlefuită. De această parohie ţin patru din satele apropiate de târg, care sunt îngrijite de către unul dintre misionari.

A treia este în satul Răchiteni [24], pe malul Siretului. De această parohie ţin treisprezece sate ungureşti aşezate pe amândouă malurile acestui râu. // Această parohie se întinde pe o lungime de peste două mile şi este p. 102
îngrijită de asemenea de către un călugăr al misiunii.

A patra este în Săbăoani [25], pe malul de dincolo al Moldovei. Acest sat este locuit de vreo 500 de gospodarii. Ea are ca filiale: Gherăeşti [26], „Turkofalva" [27], Hălăuceşti [28], „Kokoset"[29], „Huszárfalva" [30], Ankucza[31] şi încă trei sate ale căror nume îmi scapă. Şi ea este administrată de un misionar.

---

[17] *Cuppas.*
[18] Formulare foarte vagă întrucât nu se defineşte acel ţinut.
[19] Întrucât episcopul era un absenteist polon.
[20] *Kutnár :* corect Kutnár, sat şi com., jud. Iaşi.
[21] *Tuchfabrik.* Înfiinţată în timpul primei domnii din anii 1764—1767.
[22] *Kuperest,* sat, com. Ţuţora, jud. Iaşi.
[23] *Mugylo.* La nord de Huşi (jud. Vaslui). Azi dispărut.
[24] *Damafalva,* sat, com. Mircesti, jud. Iaşi.
[25] *Szabofalva,* sat şi com., jud. Neamţ.
[26] *Gyerjest,* sat şi com., jud. Neamţ.
[27] Neidentificat.
[28] *Halvasest,* sat şi com., jud. Iaşi.
[29] Sat dispărut, lângă Tupilaţi, sat şi com., jud. Neamţ.
[30] *Huszárfalva.* Probabil Roşiori, sat, com. Dulceşti, jud. Neamţ.
[31] Azi Bălueşti, sat, com. Girov, jud. Neamţ.

www.dacoromanica.ro

A cincea este în Talpa [32], pe malul de dincoace al numitului râu Moldova, şi are douăsprezece sate ca filiale. Ultimele trei parohii pomenite nu produc vin, însă au din tot felul de fructe un belşug nespus de mare şi satele sunt atât de pline cu pomi încât din depărtare par păduri. Şi fiindcă în aceste parohii cresc foarte îmbelşugat tot felul de cereale, se obişnuieşte să fie numite hambarul Moldovei. Aici nu se găseşte nici un cerşetor. Se obişnuieşte să se are numai o dată, căci dacă s-ar face mai des s-ar strica grâul încă de la germinaţie.

A şasea se află în Călugăra [33], pe râul Bistriţa. Acest sat are foarte multe vii şi multe livezi cu pomi fructiferi, în special mari livezi de nuci. Ca filiale are târgul Bacău, Baraţi şi şaisprezece alte localităţi; mărimea ei trece de trei mile. Locuitorii ei sunt din aceia care s-au aşezat încă din vechime, cât şi din aceia care au fugit mai de curând aici din Ţara Săcuiască. //

p. 103 Parohia a şaptea este în satul Fărăoani [34] pe râul Siret, mai jos de târgul Bacău, şi este dintre toate parohiile moldovene cea mai mare, cea mai sănătoasă şi mai roditoare. Are douăsprezece filiale care în întregime au podgorii rodnice. Vinurile pe care le produc ei se pot păstra mult mai mult timp decât celelalte din acest ţinut. Pe deasupra, ei mai au o mulţime din cele mai frumoase poame şi bucate. În satele acestea porumbul care este cultivat atât de mult se prăşeşte numai o dată. Se mai fac aici şi buţi extraordinar de mari, din care una cuprinde o sută de vedre, pe care le cumpără de la ei negustori poloni şi ruşi. Se spune că această parohie constă din şapte până la opt mii de suflete şi venitul ei anual ajunge la cel puţin o mie de taleri turceşti. De aceea este o zicătoare obişnuită la ungurii de acolo că misionarul care administrează trei sau patru ani parohia Fărăoani se întoarce în Italia bine încărcat. Însă această parohie revine totdeauna celui mai distins după prefectul misiunii.

A opta este în satul Grozeşti [35], aşezat pe râul Trotuş, care mai înainte ţinea de episcopia de Milcovia. Acest loc este foarte populat, însă are o climă mai rece, fiind aşezat între munţi mari şi aproape de munţii învecinaţi cu Ţara Secuiască, de aceea nici nu este atât de rodnic ca alte locuri amintite aici, totuşi are mulţi pomi roditori şi vite multe şi bune. Filialele
p. 104 ei sunt: Târgu Trotuş şi ⟨Tg.⟩ Ocna [36], // acesta din urmă renumit din pricina ocnei sale de sare. În aceste târguri, alături de unguri, mai locuiesc şi evrei, greci, români, armeni, molipsiţi de ereziile lui Eutiches [37] şi Dioscor, şi câţiva turci. Ortodocşii au aici şapte mănăstiri şi vlădica sau episcopul lor obişnuieşte să locuiască tot timpul aici. De această parohie mai ţin şi filialele Caşin [38] şi Hârja [39].

În sfârşit, a noua parohie este în partea de răsărit a Moldovei, la râul Prut în însemnatul târg Huşi. Despre acesta au locuitorii unguri o tradiţie sigură, anume că locuitorii sunt urmaşii acelor husiţi unguri pe
p. 105 cari i-a alungat regele Matei Corvinul din Ungaria şi Ardeal; // şi dintre

---

[32] *Talpa*, sat, com. Bârgăuani, jud. Ncamţ.

[33] *Kaluger-pataka* = Luizi — Călugăra, sat, com., jud. Bacău

[34] *Forrófalva*, sat şi com., jud. Bacău.

[35] *Garzafalva*, vechc dcnumirc a satului şi com. Oituz, jud. Bacău.

[36] *Akna*, oraş, jud. Bacău.

[37] Eutiches, ereziarh grec din sec. V, a cărui doctrină — eutichianism — a fost osândită dc sinodul de la Calccdon. Dioscor, patriarh de Alcxandria (444—451), partizan al lui Eutichcs.

[38] *Kaszon*, sat şi com., jud. Bacău.

[39] *Hersa*, sat, com. Oituz jud. Bacău.

www.dacoromanica.ro

care o parte au primit învoirea domnului Moldovei să se aşeze aici[40]. Aceştia au clădit în amintirea patriarhului lor Ioan Huss târgul amintit; iar în amintirea Sf. Hyeronimus din Praga[41], satul numit Hieronimus. Însă cu vremea, fără să ştie cine a fost urzitorul, s-au lepădat de toate ereziile lor şi au adoptat credinţa catolică pe care o mărturisesc credincioşii şi azi. Târgul şi-a păstrat numele, dar satul s-a numit Szent-Jeronimus[42]. Vin nu se produce aici, în schimb se găsesc din belşug pretutindeni tot felul de fructe, mai ales castane (!), nuci şi alune, dintre care cele din urmă au o coajă foarte subţire şi moale, şi se face cu acestea anual un negoţ însemnat. Administrarea acestei parohii o are de asemenea unul din misiune.

Celorlalţi, şi anume celei mai mari părţi dintre husiţi, nu li s-a îngăduit să rămână în Moldova, şi de aceea au fost nevoiţi să treacă la graniţa tătarilor crâmleni, unde s-au aşezat şi au întemeiat târgul Ciubărciu[43] şi la cele trei margini ale acestuia satele Szent-Péter[44], Szent-János şi Szent-Antal. Nu este nici un indiciu dacă aceste sate au fost numite // astfel înainte sau după convertirea acestui popor, dar că s-au întors toate p. 106 în sânul bisericii catolice sunt eu însumi martor. Căci după Paştele anului 1767, după vechiul calendar — calendarul gregorian nu este obişnuit în Moldova —, am călătorit cu un misionar bătrân, părintele Franz Carisi, administratorul (misiunii de la) Huşi, din localitatea aceasta în Ţara tătărească[45], unde în a şasea zi am ajuns în Ciubărciu. Am fost primiţi de locuitori, care nu mai văzuseră preot catolic de şaptesprezece ani împliniţi, ca nişte îngeri veniţi din cer. Ei au o biserică de piatră, închinată Sf. Fecioare şi celor doisprezece apostoli; odăjdii de diferite culori, care ajung aproape până la călcâie şi două potire de argint. Parohia, adică locuinţa misionarului, este destul de comodă şi este clădită alături de biserică, pe o colină în mijlocul localităţii. Via care este lăsată pentru sfânta jertfă şi pentru preoţii ei este aşezată aproape în mijlocul podgoriei lor, pe care o cultivă anual, aduc vinul destinat acestui scop şi îl păstrează cât se poate păstra fără să se strice; iar când se întâmplă aceasta, îl varsă şi umplu buţile cu must nou, ca atunci când ar veni acolo un preot catolic, să nu se întâmple lipsă de vin pentru el şi pentru sfânta slujbă. Poporul se adună în toate duminicile şi sărbătorile în biserică, unde un bătrân din Târgu Secuiesc[46], care este destul de instruit în principiile de bază ale religiei, se roagă, intonează câteva cântări religioase şi recită cu evlavie, împreună cu cei prezenţi, zilnic, două rozarii în cinstea Sf. Fecioare ... //

Ogorul lor este destul de roditor, ei cultivă mai ales grâu şi mei. p. 107 Din primul coc o pâine foarte gustoasă, din cel din urmă pregătesc o băutură tătărească numită bragă[47], de care se folosesc zilnic. Hainele lor sunt în parte moldoveneşti, în parte tătăreşti şi pânza pe care o ţes femeile lor din in şi cânepă este destul de aleasă şi trainică. Ei se îndeletnicesc mai ales cu creşterea de vite cornute, de oi şi de cai pe care abia o dată în zece

---

[40] Cf. J. Macurek, *Husitstwi v rumunskych Zemech* (Husitismul în Ţările Române), Brno, 1927 p. 1 şi urm.

[41] Apostol al învăţăturii husite; prieten al lui Ioan Huss.

[42] Azi Ghermăneşti, sat, com. Drânceni, jud. Vaslui.

[43] *Csöbörcsök*. La sud de Tighina (Bender), oraş în Republica Moldova.

[44] În trad. rom.: Sf. Petru; Sf. Ioan; Sf. Anton. Azi dispărute.

[45] Se referă la Bugeac, care stătea sub autoritatea hanului Crimeii.

[46] *Kézdiháromszék*.

[47] *Braha*.

www.dacoromanica.ro

ani îi hrănesc iarna cu fân, căci şi în acest anotimp pasc pe islaz. Ca tribut anual ei plătesc hanului tătarilor două mii de taleri turceşti ; şi fiindcă ei stau sub stăpânirea soţiei de frunte a aceluia, nu îndrăzneşte nimeni să-i împiedice în religia lor.

Când, în ziua după sosire, ne-am terminat orele canonice, eu am dat poporului adunat în număr mare instrucţiune în limba maghiară despre mijloacele de mântuire necesare, mai bine de un ceas, după aceea am ascultat amândoi spovedania locuitorilor mai în vârstă, până la ceasurile 11. Şi sarcina aceasta, fiindcă eu singur stăpâneam limba maghiară, mi-a revenit mai ales mie, în afară de unii care s-au spovedit în limba română părintelui Franz ...[48]/.

p. 109 În aceste douăsprezece zile, pe care le-am petrecut la acest popor, am ascultat 7 139 de spovedanii şi am botezat 2 512 persoane[49]. Eu am mai asistat trei muribunzi, am înmormântat doi dintre ei, pe al treilea l-am lăsat în viaţă. Astfel în ziua a treisprezecea, după slujba religioasă şi predica ţinută despre stăruinţa în credinţă, ne-am luat rămas bun de la ei. Între lacrimi amare şi suspine, însoţiţi de peste 2 000 de bărbaţi şi femei, aproape o milă ungurească, ne-au rugat şi ne-au conjurat prin suferinţele lui Isus Hristos să le facem rost de un preot de la superiorul misiunii. Această dorinţă înfocată şi cerere stăruitoare am supus-o, la întoarcerea noastră, în Iaşi, părintelui prefect, el însă ne-a răspuns că nici unul din misionari nu vrea să se ducă acolo ; iar el nu poate sili pe nici unul, căci toţi au fost trimişi numai pentru Moldova. Dacă din vremea aceea a mai fost vreun preot catolic la ei, îmi este cu totul necunoscut.

[48] În prima jumătate a secolului al XIX-lea, nimeni nu mai vorbea ungureşte. Cf. Lükó Gábor, *A moldvai csángók*, Budapesta, 1936, p. 182.

[49] Cifre evident mult exagerate şi în contradicţie cu cea de 2 000 de credincioşi menţionaţi la plecare.

www.dacoromanica.ro

JAN FRIDWALDSZKY

(1730—1786)

Iezuitul Jan Fridwaldszky, autorul așa-zisei Minero-Logii a Transilvaniei, s-a născut la Bratislava la 13 decembrie 1730 și a murit în anul 1786. În anii 1764—1766 îl aflăm la Alba Iulia, apoi în 1766—1773 la Colegiul iezuit din Cluj, unde se bucură de o deosebită ocrotire a nobilimii transilvane — care îl ajută să-și publice o serie de lucrări, în parte elaborate de el, în parte compilate după alți autori și în primul rând Samuel Köleseri, și-i asigură o pensie de trei sute de florini pentru ca să-și continue cercetările și descoperirile în domeniul istoriei naturale. O parte însă din informația folosită de el în Minero-Logia sa a fost culeasă direct de el în diferitele regiuni miniere pe care le-a vizitat personal, fie că era vorba de ținuturile aurifere ale Munților Apuseni, fie de ocnele de sare din Turda, Dej, Ocna Sibiului. El însuși declară în scrisoarea către cititori că e vorba de constatări directe „αὐτοψίαν" culese cu prilejul vizitării multor galerii și puțuri ale exploatărilor aurifere. În ce privește cele pe care nu le-a putut vizita personal, le-a descris după datele obținute de la corespondenți siguri. Sinceritatea sa, care nu e întotdeauna dublată de o pricepere prea mare sau de un spirit cu adevărat științific, e prețioasă totuși pentru fixarea unor aspecte ale muncii minerilor și țăranilor din Transilvania. Critica Minero-Logiei și caracterizarea autorului ei au fost făcute cu oarecare asprime de mineralogul Ignaz von Born, care a folosit totuși unele informații ale Minero-Logiei în compunerea propriei sale relații. El îl socoate pe Fridwaldszky harnic și zelos, dar lipsit de cunoștințe coerente din cauza unei pregătiri necomplete. După el compilația lui Fridwaldszky, în care intră o bună parte de împrumuturi din lucrarea lui Samuel Köleseri, *Auraria romano-dacica*, se reduce ca aport personal la arătarea numelui minelor, lungimea galeriilor, adâncimea puțurilor, numele câtorva funcționari din fruntea exploatării, dând la urmă și câteva schițe sumare ale săpăturilor. Materialul folosit consta dintr-o serie de informații, când bune, când inexacte, culese de la mineri capabili în meseria lor, dar în general destul de ignoranți și pe care autorul nu le-a putut valorifica îndeajuns, apoi din câteva basme edificatoare... din afirmații luate din Köleseri și din inducții proprii greșite, rezultând dintr-o ignoranță totală a principiilor chimiei și a mineralogiei... etc. Până și latineasca autorului e așa de incorectă și încărcată de înfloriturі încât doar un Oedip i-ar putea pătrunde înțelesul... A fost un mare noroc pentru el că a venit în aceste locuri unde poate crea impresia că știe ceva (ubi aliquid sapere videatur). În camera sa din colegiu, unde îl vizitează confratele său în 1770, acesta a putut vedea mormane întregi de pietre, minerale, petrificări, toate alese fără discernământ și zăcând în dezordine. Cerându-i să-i arate piatra de la Dealul Popei, din care Fridwaldszky își propunea să extragă borax, constată că e o stalactită calcaroasă obișnuită. Tot astfel acel „stannum siculum" menționat la p. 104 a Minero-Logiei este o blendă cristalizată neagră de la Cavnic, care nu va da nicicând cositor. În sfârșit când i-a arătat așa-zisul cristal cuprinzând aur, descris la p. 177, acesta s-a dovedit a fi doar un ciob de sticlă de Boemia purtând pe dinăuntru urmele unei ghirlande poleite. Born trage de aici concluzii definitive și cu privire la „grăunțele de aur din struguri", la aurul lichid și la multe alte ciudățenii fantastice pe care pretinde că le-ar fi văzut și cercetat sau care „i-ar fi fost descrise" și care nu merită nici o crezare. El uită însă să adauge că cele mai multe din aceste ciudățenii au fost împrumutate de autor lucrării lăudate a lui Köleséri.

www.dacoromanica.ro

Este drept că şi la Fridwaldszky putem distinge o latură oarecum superstiţionară moştenită de la alchimişti. Alături de credinţa sa în existenţa unui aur oarecum vegetal, el e înclinat să creadă că aurul se tot regenerează şi înmulţeşte în pământ, explicându-şi în felul acesta marele belşug de aur întâlnit în vechile terenuri aurifere exploatate necontenit încă din antichitate.

Fridwaldszky a publicat: *Minero-Logia (magni) Principatus /Transilvaniae/ seu / metalla, semimetalla, sulphu/ra, salia, lapides et acqua/conscripta /a/ Joanne Fridwaldszky /Societatis Jesu sacerdote anno Sal. MDCCLXVII/* (cf. A. Veress, *Bibliografia română-ungară*, I, p. 261, nr. 515).

Tot în acelaşi an a publicat ca lucrare anonimă: *Inscriptiones Claudiopoli Romanae Transilvaniae* — cu amănunte despre români (cf. Veress, *o.c.*, I, p. 262, nr. 517) şi *Dissertatio de Skumpia sau Cotino, planta coriaria cum diversis experimentis in Transylvania institutis a Joanne Fridwaldszky Societatis Jesu Sacerdote*, Claudiopoli 1773 (cu o gravură reprezentând un exemplar de scumpie reprodusă în *Bibliografia română-ungară* a lui A. Veress, p. 275).

La § 9 se discută dacă scumpia din Transilvania e identică cu cea din Ţara Românească. În Bibliografia amintită, I, p. 274, nr. 545, se lămureşte: este prima descriere sistematică a acestei buruiene specifice din Ţara Românească, întrebuinţată la tăbăcitul pieilor şi exploatată în străinătate pentru bunele ei însuşiri.

Reges Ungariae Mariani ex antiquissimis diplomatis, aliisque mss. conscripti ab A.R.D. Joanne Fridwaldszky de Frivald A.A.L.L. et Philosophiae Doctore, Apud Universitatem Claudiopolitanam matheseos professore emerito, nunc per M. Principatum Transilvaniae in physicis experimentatore, praesbiteri saeculari, Viennae MDCCLXXV — cf. Veress *Bibl.*, p. 284, ms. 561.

Dissertatio de ferro et ferrariis Hungariae et Transylvaniae (1783). Această lucrare din urmă menţionată în A. Pallas, *Nagy Lexikona*, nu este pomenită în Bibliografia lui A. Veress.

Fridwaldszky a avut şi preocupări de economie agrară, concretizate într-un material, rămas vreme îndelungată inedit, intitulat *Dissertatio de agris firmandis et arandis pro M⟨agno⟩ Principatu Transilvaniae* (1771) şi care a fost editat de Alexe Csetri şi Carol Engel, *Prima lucrare agronomică de specialitate din Transilvania*, Bucureşti, 1970; aceiaşi autori l-au comentat în studiul *Importanţa primei lucrări agronomice de specialitate din Transilvania, Studiul inedit al lui Fridwaldszky...*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Cluj, Series Historia, fasc. 1, 1974, p. 3—15.

În 1770 când îl vizitează Ignaz von Born la Cluj, acesta însemna, cu oarecare ironie, că el se ocupă acum de o serie de probleme practice, cum ar fi de a face tăblii din asbest de acoperit casele sau hârtie din diferite vegetale sau borax din stalactite.

Date biografice asupra iezuitului mineralog şi agronom la Al. Csetri, *Fridvaldski János*, „Korunk", IX (1965), p. 1521—1526.

[ÎNSEMNARE GENERALĂ ASUPRA TRANSILVANIEI][1]
AŞEZARE ŞI CARACTERIZARE

p. 4 **(Despre productivitatea Transilvaniei, clima favorabilă etc.)**

... Şi dacă vreo parte a acestei regiuni suferă cumva vreo vătămare adusă de climă, nu e vorba decât de grindină, care în anul 1765 a căzut de mărimea unui ou de găină şi a făcut mare prăpăd pe câmp. Cutremurele de

[1] Traducerea s-a făcut după textul latin publicat sub titlul: *Minero-Logia magni principatus Transilvaniae ... seu metalla, semi-metalla, sulphura, salia, lapides et aquae conscripta a Ioanne Fridwaldszky, societatis Jesu sacerdote ... MDCCLXVII, Claudiopoli.*

www.dacoromanica.ro

pământ vatămă numai munţii, ele se ţin departe de oraşe (!) şi rareori aduc vreo stricăciune satelor şi cătunelor (!). Martori ai acestui fapt sunt cei doi munţi de la pasul Vulcan [2] care ridicându-se în sus au căzut cu mare vuet fărâmaţi la pământ. Dar nu este lucru neobişnuit aşa cum se întâmplă cu muntele Zănoagă [3] din apropiere ca munţii să scoată flăcări pe care locuitorii le tălmăcesc ca un semn sigur prevestind ivirea pe curând a unei molime printre vite. Totuşi pagubă mai mare pentru locuitori şi totodată pentru exploatările de aur [4] a pricinuit muntele ce domină săpătura de la Certeju [5] care s-a dilatat deodată atât de mult încât a trebuit să se năruie şi asupra rămăşiţelor sale s-a revărsat un lac mare care a înghiţit aceste săpături metalice, fără însă a căşuna nici o stricăciune locurilor vecine. Alte multe cutremure de pământ ca cel din anul acesta la Căpuşu Mic [6] acel dinspre partea Vălcăului [7], măcar că muntele s-a lăsat în jos deschizând o prăpastie, nu au avut nici o urmare rea în afară de spaima produsă ; cred că toată urgia s-a năpustit asupra peşterilor subterane — care par multe şi mari — lăsând apoi frâu liber urgiei sau să izbucnească sau să se potolească până în cele din urmă printre vastele lor cotituri. Între atâtea locuri de munte închise de păduri dese, stricate de ploi şi colţuroase de masa uriaşă de stânci, asperităţile şi greutăţile drumurilor sunt aproape de neînvins : pentru căruţe acestea sunt hotărât impracticabile, iar în ce priveşte caii, nu pot fi străbătute decât de caii „dacici" [8]. Şi acolo unde solul este mocirlos, de cum se moaie de ploile dese, dispare cu totul orice speranţă a unei călătorii ce s-ar petrece cu bine. Sigur e că de la Dobra [9] // (aceasta p 5
este primul târg care îi primeşte pe cei ce merg din Banat în Transilvania) până la Deva se înhamă foarte des la căruţa căreia i-a rămas numele de „diligenţă" douăsprezece şi mai bine de juguri de boi şi în mijlocul greutăţilor drumurilor nu găseşti nici o cârciumă, nici un han cuviincios pentru o persoană cumsecade. Ai găsit oare vreuna ? Dacă nu ţi-ai luat cu tine provizii de mâncare, corpul obosit şi altminteri va mai suferi şi de nemâncare. Totuşi în satele în care locuieşte nobilimea ospitalitatea este aşa de mare încât ei se bucură şi se mândresc nu numai să primească pe drumeţi în gazdă, dar chiar să-i dăruiască cu provizii bogate.

Poalele munţilor vălurite parcă prin meşteşug omenesc dau tot felul de ierburi şi de poame, iar acolo unde sunt încinse de văi ai crede că şi-a ales aici reşedinţa Flora zeiţa pădurilor şi a munţilor. Va fi vorba în altă parte despre bogăţiile acestea ale vegetaţiei. Nu aş crede ca în munţii Bileac [10] şi Vulcan [11], acela la o depărtare de o oră de Alba Iulia, acesta înălţându-se mai sus de Mihăileni [12] între Baia de Criş şi Abrud — să lip-

---

[2] *Vulkan*, pe valea Jiului.

[3] *Zenoga*.

[4] *Aurariarum*.

[5] *Certej* = Certeju de Sus, sat şi com., jud. Hunedoara.

[6] *Kiskapus*, sat, com. Căpuşu Mare, jud. Cluj.

[7] *ad Valko*, E vorba de Văleni, sat, com. Călăţele din jud. Cluj, care serveşte aici pentru a distinge Căpuşu Mic de oraşul Copşa Mică din jud. Sibiu, numită tot Kiskapus în limba maghiară.

[8] Cai de munte din Transilvania, cai mocăneşti.

[9] Sat şi com., jud. Hunedoara.

[10] *Billak*.

[11] *Vulkan*, pe Crişul Alb.

[12] *Mihelem*, sat, com. Buceş, jud. Hunedoara.

www.dacoromanica.ro

sească, fie de pe unul, fie de pe celălalt o singură plantă din cele ce cresc obişnuit în orice parte a Europei ; este lucru ştiut că se poate găsi ghimber, spânz, balsam [13] de amândouă felurile etc. [14] şi atunci când le-am vizitat nu m-am îndoit că aş putea să ajung să îmbogăţesc cu un aport însemnat clasificarea botanicii numai cu aceste două specii (?) [15] dacă mi-ar fi îngăduit să zăbovesc mai mult acolo. Sunt aproape sigur că la fel cu acestea mai sunt şi altele. Dealurile din Secuime se fălesc cu ciuperci pe care le numim buretele cerbilor [16] ; am aflat că mandragora este luată din munţi şi cultivată cu mare grijă de ţărani în grădinile lor de pe lângă casă, astfel că pe bună dreptate oricine laudă muntele Harghita (acest munte din Secuime numit Harghita, foarte bogat în pământuri cultivate şi păşuni, face să crească aşa mare varietate de ierburi din cele mai binefăcătoare încât
p. 6 locuitorii săi îşi aduc de acolo toate // condimentele pentru dresul mâncărilor şi leacurile pentru bolnavi). Aceste locuri, atât de multe şi de roditoare, sunt cercetate pentru hrană de foarte numeroase turme de cvadrupede, dintre care caii sunt foarte preţuiţi şi de popoarele străine, pentru că nu obosesc uşor la nici un drum ; de aceea locuitorii nu cruţă nici o grijă şi nici o cheltuială ca să facă rost de armăsari de soi pentru viitorul rasei şi în primul rând de cai arabi [17] şi de cai mocăneşti care sunt obişnuiţi să suie munţii, să străbată prin ocolişurile lor, să ducă poveri şi să se mulţumească cu foarte puţină hrană şi care, fiind ei înşişi plini de vlagă, promit o prăsilă aleasă, ce nu va fi istovită nici de drumuri şi nici de purtarea poverilor. Turmele de oi au această particularitate că nu sunt lăsate să coboare din munţi înainte de Naşterea Domnului, chiar dacă zăpada acoperă iarba şi frigul o distruge, căci totuşi au din belşug muşchiul arborilor, hrană care le place foarte mult şi pe care păstorii o culeg din plin de pe trunchiurile îndesate ale arborilor, pentru ca să-şi hrănească oile şi să le păstreze nevătămate. Acestea au lâna deasă şi creaţă şi cu cât e mai creaţă e mai scumpă şi mai preţuită. Mijlocul prin care făgărăşenii obţin aceasta mi l-a împărtăşit domnul Benedict Vörös, în clipa de faţă director al poştelor din Vinţul de Sus. Ei sunt foarte atenţi în primul rând la vremea fătatului şi cu o lună de zile mai înainte ei le dau oilor să mănânce ramuri de salcie, iar acestea mâncând coaja lor, mieii lor se nasc creţi, din care cauză acest arbore este în aşa mare cinste la ei, încât nimeni nu pune sălcii pe foc şi ei îşi păzesc luncile lor cu sălcii, nu fără multe certuri. În afară de aceste turme de animale domestice mai sunt zimbri cu coama zbârlită (este o specie de boi sălbateci) care înainte de anul 1740 obişnuiau să tot vină la locul de lângă izvoarele
p. 7 minerale aflate în Giurgeu [18], pentru a se apăra de arşiţa verii // şi atunci se şi făcea vânătoare şi erau răpuşi. Însă această pradă a fost salvată de vânturile care s-au pornit şi care stricând mult pădurile din Giurgeu au silit pe zimbri să-şi caute un adăpost mai sigur. [Bogăţia minerală a pământului din Transilvania. Numele Crişurilor ar veni de la cuvântul grecesc care înseamnă aur [19]. Bogăţia în peşti. .....etc.].

---

[13] *dictamnum.*

[14] Urmează înşirarea : *Chameleonta, Napelum, Lunariam.*

[15] *Germinibus.* Se referă la balsam.

[16] *Cervinos fungus.*

[17] *Imprimis Asiaticos.*

[18] *Gyergyo,* ţinut (scaun secuiesc).

[19] Părere foarte răspândită şi în sec. XVI. Cf. *Călători,* I (Taurinus etc.).

www.dacoromanica.ro

Localităţi miniere p. 9

Vestite pentru aur sunt localităţile Abrudul şi Pârâul Roşu [20], Cărpinişul, Câmpeni, Bistra. Pe pârâul Valea Albă : Buciumul, pe această parte a Mureşului, la vărsarea Geoagiului [21], Nojag [22] sau Săcărâmb, apoi printre şirul munţilor ce urmează unii după alţii : Certejul, Topliţa, Fizeşti, Băiţa, Trestia, Hărţegani, Căinelu, Ruda, Porcurea, Almaşul Mare, Poiana, Stăniţa, După Piatră [23].

Pe râul Ampoiu (e) Zlatna

Dincolo de Mureş, Pianu român [24] este vestit pentru aurul virgin. Pe râul Criş e Baia de Criş [25], chiar la hotarul Daciei mai spre nord e Rodna, iar spre apus Huedinul şi Gilăul. Fier e din belşug la Hunedoara şi Trăscău. Sare dau Turda, Cojocna, Dej, Ocna Sibiului, Praid ...[26].

§ III. Sistemul munţilor purtători de minereu p. 11

Pentru cine cugetă asupra Transilvaniei şi priveşte lanţul munţilor cum se orientează faţă de punctele cardinale, cele mai mari bogăţii de aur ce vor dura până târziu, în vremea nepoţilor, le oferă acei munţi care cotesc de la apus spre miazăzi. Occidentul se mândreşte în partea de apus a Ultra-Silvaniei [27] cu prelungirile munţilor Bihorului, numite Plaiul şi Găina, ce sunt încărcate de aur virgin ; de aici încolo ⟨vin⟩ munţii Abrudenilor ce-şi răspândesc aurul lor de multe veacuri încoace ; apoi Căraci, Ţebea[27bis], Baia de Criş ; comoara de aur îşi împarte bogăţiile sale în Valea Rudei, astfel că din toţi munţii ce se ridică dincoace de Mureş, ca Ceteraşul [28], Măgura [29] etc., cei mai mulţi sau îşi îmbogăţesc pe loc lucrătorii lor cu foarte mare dărnicie sau în orice caz le oferă speranţe de câştig sigur. Cu cât se apropie mai mult acest lanţ de miazăzi trecând dincolo de Mureş, este tot mai sărac în metale preţioase. Argintul unit cu plumb îmbogăţeşte puţini munţi dincolo de Mureş. Cele mai bogate mine de fier de la Hunedoara numite Ghelari [30], deşi sunt orientate în ce priveşte poziţia lor proprie spre răsărit, totuşi considerate din punctul de vedere al cununii de

---

[20] *Vöröspatak*= Roşia Montană, sat şi com. jud. Alba, ca şi celelalte localităţi din acea frază.

[21] *Gyogy*.

[22] *Nagy Ag.*, sat, com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

[23] Înşirarea începe de lângă Săcărâmb : *Cserles, Toplicsa, Füzes, Bojcza, Triszlyan, Herczigan, Gienel, Ruda, Porkora, Nagy, Almás, Pojána, Staniza, Dupapiatra*, formând un lanţ de sate din jud. Hunedoara ce se îndreaptă cu mici abateri spre Brad, Abrud şi Zlatna.

[24] Sat şi com., jud. Alba.

[25] Sat şi com., jud. Hunedoara.

[26] Urmează o înşirare a antichităţilor romane din Transilvania.

[27] Transilvania.

[27bis] Sate componente ale com. Baia de Criş, jud. Hunedoara.

[28] *Cselras*, la nord de satul Hondol, com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara. Piscul său cel mai înalt Ceteraşul mare are 1 017 m fiind urmat de Halteu cu 1 046 m.

[29] Masiv din Munţii Metaliferi, jud. Hunedoara.

[30] *Gillard*, sat, com. suburbană a municipiului Hunedoara, jud. Hunedoara.

www.dacoromanica.ro

munţi ce încinge Transilvania, ele sunt întoarse spre miazăzi şi oferă aceleaşi resurse.

Răsăritul îşi îmbogăţeşte şi el solul, dar cu metale foarte eterogene. Se văd şi azi în Munţii Bucegi [31], care aparţin districtului Bârsei, mari grămezi de zgură aruncate, pe care le-au lăsat din topire cei vechi, şi nici nu sunt lipsiţi de minereuri. Clăbucetul şi Piatra Craiului, care privesc de sus, de pe culmile lor, toată Dacia. Pe unde se rostogolesc râul Buzău şi pâraele Strâmba, Dobârlău [32], Buzăelul [33], la obârşia lor, Roşca şi Piroşca [34] se
p. 12 dovedesc bogate în aur // şi adesea îmbogăţesc cu dărnicie pe culegătorii de aur. Ştim sigur că s-a impus culegătorilor de aur din râul Buzău, acolo unde acesta scaldă Ţara Românească, să dea domnilor Ţării Româneşti un pond de aur după măsura bucureşteană [35]. Este bine cunoscut că scaunele secuieşti păstrează în măruntaele munţilor o comoară ... etc. Locuitorii Rodnei ce sunt orientaţi spre miazănoapte, înşelaţi mult în speranţa aurului ... etc.... ar putea să se mândrească cu boraxul după care aleargă olandezii sau veneţienii în Indiile Orientale. Aşadar cununa munţilor ce încinge Transilvania toată câtă este e plină de minereuri... etc.[36].

§ IV. Caracterul specific al locurilor cu minereu

p. 15 ... Se spune că metoda cea mai bună pentru ⟨a asigura⟩ o exploatare cu succes ar fi să se caute urmele exploatărilor romanilor numite *der alte Mann*, din care am văzut foarte multe la suprafaţa pământului [37] şi încă de la început când am cercetat vechimea minelor şi am pătruns în cavităţile subterane şi mi s-au arătat văgăunile săpate sus de tot în vârful muntelui şi m-au întrebat metalurgii : „Măsoară acum dacă poţi vechimea minelor ? Vezi cum au crescut fagi şi pini chiar în aceste gropi despre care am aflat din tradiţie că ar fi fost săpate de romani". Acest obicei de a sfredeli munţii nu cu ajutorul unor galerii, ci printr-o mie de gropi, este astăzi propriu românilor, întrucât aceştia sunt rămăşiţele coloniilor romane după cum este credinţa multora şi după cum ei repetă într-una : „Noi suntem din sângele romanilor [38] păstrători fanatici ai vechilor obiceiuri. Nu aş
p. 16 putea să înfăţişez altfel icoana // adevărată a munţilor ⟨astfel⟩ găuriţi, decât dacă aş aduce spre a expune privirii un fagure de miere, căci după cum acesta este format din găuri, tot aşa vezi şi munţii şi în primul rând Cârnic, Igria, Corna, Roşia [39] sfredeliţi de mii de găuri, din care observi — nu fără cea mai mare groază — cum ies târându-se unii oameni şi intră alţii şi se furişează şi se întorc iar alţii, fioroşi la port şi la înfăţişare (vezi figura I, aceasta înfăţişează muntele Cârnic sfredelit şi găurit din toate părţile de gropi, puţuri şi galerii). Negreşit i se dă oricui voie să extragă

---

[31] *Bucsez.*

[32] *Doblen.*

[33] *Bozzael* = Micul Buzău mai sus de întorsura Buzăului.

[34] *Roşca şi Piroşca*, neidentificate.

[35] *Pondus Bukurestinum.*

[36] *Urmează consideraţii generale despre modul de împărţire al zăcămintelor miniere.*

[37] *Extus horizontem.* Într-o notă la p. 13, autorul lămureşte că înţelege prin orizont aici nivelul apelor ce curg în albia lor naturală.

[38] *„Noi suntem den senschele Romunilor", priscorum consuetudinum aemuli superstitiosissimi.*

[39] *Kirnik, Igria, Corna, Rosia* (în regiunea Abrudului, jud. Alba).

www.dacoromanica.ro

minereuri. De aici urmează că acolo unde licăreşte o speranţă de câştig roiesc românii şi în dreapta şi în stânga şi jos şi sus, ai crede că se adună ca să ia cu asalt şi să dărâme munţii ; se întâmplă adesea ca ei să piară în urma unei prăbuşiri ⟨a terenului⟩ pricinuită de un foraj făcut fără prudenţă. Se păstrează amintirea acestui lucru întâmplat la Abrud şi ⟨la fel⟩ şi în muntele Vâlcău [40].

... Dacă este cineva care sapă muntele după dreptul său străvechi în cuprinsul locului care i s-a hotărât şi vine altul care sapă din partea cealaltă şi pătrunde în limitele primului, el nu poate fi respins // în altfel p. 17
decât dacă geometrul [41] depune mărturie că limitele determinate au fost călcate, fie cu intenţia rea sau din nebăgare de seamă, şi aceste procese nu se nasc în nici un anotimp în aşa mare număr ca iarna, căci vara populaţia de la ţară îşi închină agriculturii toată munca pentru slujba regelui şi pe deasupra pentru propriile sale nevoi. Desigur este vrednică de milă soarta geometrilor când în toiul gerului sunt siliţi să meargă pe munţi şi cu degetele înţepenite şi amorţite de frig să pătrundă în cavităţile săpate [42] şi să se zbată între viaţă şi moarte întrucât cele mai multe puţuri şi galerii, nefiind nici boltite [43] şi nici proptite cu bârne de lemn, se cască adesea c umplit şi nu-i lasă niciodată pe geometri să fie cu totul feriţi de pericolul unei năruiri. Cunosc pe unul care a rămas sechestrat cu tovarăşii săi timp de şase ore până ce săpătorii au înlăturat pământul acela care printr-un accident subit astupase ieşirea galeriei subterane.

[Autorul nu discută dacă aurul există ascuns din totdeauna sau creşte în albia râurilor. În realitate el crede că e cărat de apele ce spală munţii etc.].

Vaporii metalici acolo unde s-au aşezat se întrec în culori ⟨variind⟩ p. 18
după varietatea metalelor şi arată celor ce vin de departe mergând în acea direcţie o unduire şi o fluctuaţie a aerului, semn sigur că trebuie adăugate puţurilor de pe coasta muntelui nişte galerii orizontale, pentru a se evita stagnarea aerului vătămător, prin legătura continuă dintre galerie şi puţ ; şi totuşi ⟨stagnarea⟩ nu poate fi evitată cu desăvârşire, chiar dacă nu s-ar lăsa nimic nefăcut din ce trebuie făcut pentru a-l îmbunătăţi şi a-l primeni cu ajutorul unor pompe, unor roţi sau unor canale [44].

[Varietatea straturilor din munţi]. Acestea sunt astfel dispuse în p. 19
munţi încât ai crede că aceştia au fost închegaţi în întregime din nişte ţeste de animale de acelaşi fel. Şi deci nu e de mirare că se află atâtea soiuri de aur şi atât de deosebite şi eu însumi posed minereuri de aur înfăţişând în spat, în şist, în cristal, în piatră [45], în cuarţ, în piatra de ocru [46], ca şi în cea armenească, aur nativ *(adnatum)* curat *(obryzum)*, în grăunţe, în lamele, în firişoare ca de tărâţe sau arătând ca brazda verde sau ca nişte fire subţiri de iarbă sau ca muşchiul. Mi s-a spus cu siguranţă că sunt printre români unii care sunt obişnuiţi să cerceteze ocolişurile munţilor, ale poienilor şi ale stâncilor şi la care atunci când le seacă gologanii din lădiţă, banul reînvie deodată şi se înmulţeşte şi au întotdeauna bani cu grămada nesecată din care să tot scoată, căci ei adună prin găurile munţilor aurul

---

[40] *Volkoi*, la E de Bucium, sat şi com. jud. Alba.
[41] Rolul acestuia pare să fi fost destul de hotărâtor.
[42] *Concamerationes.*
[43] *In fornicem pertusi.*
[44] *Antliis, tympanis canalibus.*
[45] *lapidi corneo.* Traducerea termenului german de Hornstein — în latineşte Petrosilex.
[46] *Bolo ochrae.*

www.dacoromanica.ro

curat *(obryzum)*, pe care fărămițându-l în părticele foarte mărunte, le oferă spre răscumpărare strângătorilor de aur fiscali. Și oamenii aceștia își pun toată străduința ca să cerceteze ascunzișurile munților și ale stâncilor cu cea mai mare luare aminte și observă stăruitor râurile și chiar torentele ce cad ⟨ghicindu-le⟩ cu atâta pricepere, ca și cum ar fi sorbit știința lor de la tripodiul lui Phoebus, și înarmați cu pământ gras și cu argilă moale,
p. 20 ei merg de-a lungul apei și acolo unde văd mai mult nisip depus // de vârtejul apei, ei apropie de părticelele mai negricioase argila gata pregătită, în așa fel ca acelea să se lipească de ea, și apoi adună pe rând în altă parte și iar în altă parte părticelele care datorită culorii lor mai negre stârnesc bănuiala că ar ascunde aur, și când acel pământ lipicios pe care l-au adus cu sine pentru culegerea acelor molecule s-a umplut din toate părțile și e plin de părticele metalice, atunci ei încărcați cu asemenea pradă se întorc în sfârșit acasă și spală în copăi anume potrivite pentru spălare, acest pământ gras realizând un câștig de aur vrednic de luare aminte.

[Despre emanații minerale]

p. 21 ... Adesea frământam în minte întrebarea, care e cauza tumorilor și convulsiilor care în cele din urmă se termină ca un fel de lepră ce lovește pe acei nenorociți locuitori care, neobișnuiți încă cu locurile foarte joase și cu gazele ce nu se ridică de la pământ, sunt totuși siliți să locuiască în acele
p. 22 locuri? Cred că nu e altă cauză decât cea datorată unor emanații minerale// și în primul rând mercuriale, căci am aflat din propria-mi experiență că apar urme de mercur printre grămezile de pământ negru, chiar și fără de minereu, în multe locuri, ba și la Cluj și la Alba Iulia, când pământul e săpat la o adâncime de abia cinci picioare...

Cap. II

Despre metale

§ I. [Despre aur]

p. 26

[Autorul îl împarte în trei categorii: aurul oarecum „vegetal", aurul din pietre în stare naturală și foarte curat (obryzum), în sfârșit cel ce se spală din râuri și de pe malurile lor].

Prima categorie e constituită de acel fel de aur care crește în vița de vie sau în boabele de struguri: ba asemenea unor picături, ba în chip de coarde, rămurele și fire ce se suie în sus, mulțumită cărora vița se prinde de harag. Credeam că acest fenomen naturale propriu doar Ungariei, căci mi-a fost dat să văd la sediul tezaurului imperial o mlădiță de aur smulsă din munții Tokaj, crescută într-un butuc de viță și întrepătrunsă cu acesta
p. 27–28 și având o lungime de un picior și jumătate ... [Autorul citează o serie de mărturii scrise despre asemenea pretinse exemple de aur vegetal aflate la Tokaj, Eperjes etc. ... și afirmă că acest fenomen a fost semnalat și în Transilvania, unde au fost găsite grăunțe de aur în struguri aflați în podgoria de la Mica. Citează din lucrarea lui Samuel Köleseri: *Auraria Romano Dacica*, mărturiile de la p. 59, despre un filament de aur cuprins

www.dacoromanica.ro

într-o mlădiță de viță și la p. 60 despre trei picături de aur aflate pe suprafața exterioară a unor boabe de struguri aduse în 1701 de guvernatorul Transilvaniei din via sa de la Ormeniș[46bis] la Alba Iulia unde au fost cercetate prin foc ... etc ...[47]. În sfârșit, după aceste mărturii conchide că ar fi vorba, în ce privește grăunțele interioare, de aur mineral curat *(obryzum)* ce se încorporează în cele mai felurite corpuri, iar în ce privește picăturile ce se nasc pe suprafața exterioară a boabelor de struguri — de vapori metalici din aer ce se precipită ca un fel // de rouă noaptea] ... p. 29

Iar a doua categorie e aceea a aurului ce nu a fost supus focului de către oameni ; ⟨e⟩ vestitul aur curat pe care însăși natura l-a purificat prin foc în crăpăturile munților și despicăturile pietrelor. [Amintește după Nicolaus Olahus, pe baza declarației episcopului Transilvaniei, Nicolae Gerendi, că un țăran din preajma Abrudului a găsit o bucată de aur curat *(obryzum)* de mărimea unei pâini țărănești, de o greutate ce o întrece pe aceea a 1600 de ducați. Repetă după Köleseri cele spuse cu privire la darul dus de Ioan Sigismund Zápolya sultanului Soliman la Belgrad „constând din talere cizelate de aur, încărcate cu grămezi de aur închipuind un pom stufos scăldat într-un râu de aur tot de cel săpat din Transilvania"].

[Amintește de obiectul de aur în formă de coif săpat din pământ în Transilvania sub Sigismund Báthory și trimis în dar ducelui de Toscana]. Dar am și eu niște bucăți de minereu pe suprafața cărora se află p. 30 lamele de aur pur *(obryzum)* nu prea subțire și mai am și altele în chip de bulgărași mici, de firișoare imitând părul, și de cilindri imitând scoicile, toate de aur pur *(obryzum)* și foarte neted. Prea nobilul domn Mihalóczi, administratorul actual al moșiilor depinzând de orașul Zlatna, mi-a dăruit o bucată de minereu de cuarț de-a lungul căreia aleargă o vinișoară de aur de trei-patru degete lungime și îngustă de vreo linie și jumătate ... etc. Am văzut o altă bucată de cuarț ce nu trecea de mărimea unei alune și au văzut mai mulți acea ⟨vestită⟩ piramidă de aur așa de bine formată de natură, că nici un meșteșugar nu ar fi putut forma una mai frumoasă. Cântărește patruzeci de aurei.

A treia categorie e cea care se spală din albia nisipoasă a râurilor ... E acel aur pe care îl numim virgin ... El este propriu regiunii de la p. 31 poalele muntelui Bihor și de la Arieșul Mic ; e de douăzeci și patru de carate și nu e mai prejos de acela ce se spală la Pianul român[48].

Am văzut nu fără mare mulțumire a sufletului că locuitorii de la Arieșul Mic își plătesc dările lor anuale și urburele[49] în fărâme de aur virgin. Când am pornit la drum pentru a vizita exploatările de aur dacice și am ajuns la prea nobilul domn Bisztrai, colectorul de aur de la Câmpeni, acesta mi-a spus că timpul când primea mai multe fărâme de aur virgin de mărimea bobului de fasole era atunci când românii, iubitori de iarmaroace[50], aveau obiceiul să cutreiere locurile vecine ca să cerceteze bâlciurile ...

O a patra varietate de aur, anume lichid, curgător, moale, nu cunosc și n-am văzut, ori încotro m-aș întoarce ; am aflat doar din auzite că s-ar fi extras în vecinătatea Turdei la Cheile Turzii[51] niște aur moale și care nu

---

[46bis] *Armenis*, sat, com. Mirăslău, jud. Alba.

[47] Cf. relația lui Köleseri, în *Călători*, VIII, p. 622—623.

[48] *Olapjan*, sat și com, jud. Alba.

[49] *Urburas*, redevențele obligatorii către cârmuire din aurul și în general din metalele rezultate din exploatare.

[50] *Valacha gens annuis mercatibus intenta.*

[51] *Tórda-Hassadek.*

www.dacoromanica.ro

era lichid înainte de a fi fost expus aerului ; şi de asemenea că la Baia Mare
p. 32 ...// pe vremea lui Matei Corvin ar fi picurat aur din stâncă, picătură cu picătură ... etc.

§ II. Despre spălarea aurului

[Despre vechii daci numiţi „culegători de aur" pentru că adunau cu neobosită sârguinţă aurul din albia râurilor. Despre ţiganii zlătari din Transilvania]. Ei s-au aşezat în jurul râurilor aurifere şi cum este obiceiul lor să locuiască în corturi, eu am crezut că sunt nişte tabere când m-am
p. 33 apropiat // şi am observat mai întâi aceste rămăşiţe ale egiptenilor. Primăvara sau toamna după revărsarea apelor, ei cercetează nisipul şi îl spală în felul următor : lângă pârâiaşe ei îşi instalează scaunele de spălare, adică nişte scânduri lungi de patru—cinci picioare, late de unul sau două, pe care le aşează într-un plan nu întotdeauna egal de aplecat şi le potrivesc cu o înclinare mai mare sau mai mică, după cum văd că nisipul este amestecat cu pietricele mai multe sau mai puţine. Am văzut scaune de acestea, terminate cu o margine în faţă şi pe părţi, dar fără a fi prevăzute cu nici o altă bară ⟨de oprire⟩ şi doar acoperite de sus până jos cu o zeghe păroasă pe care o numesc în limba lor „ţundră". Pe acestea, ei răstoarnă nisipul aurifer odată cu apa, ba cu coşurile, ba cu căldările umplute cu apă, până ce a fost sorbit de zeghe aproape tot nisipul metalic mai subţire. Din zeghe, pe care o afundă în hârdae mai mari, ei scot prin spălări repetate nisipul metalic şi odată scos îl bagă în copae şi îl despart din nou de nisipul obişnuit, turnând din nou apă peste el. Copăile acestea făcute din coaja arborilor mi-au stârnit o mare admiraţie, deoarece ele previn orice pierdere, chiar neprevăzută a aurului : ele sunt mai adânci în partea întoarsă spre cel ce le mânuieşte, au fundul rotunjit şi laturile mai înalte, au o lungime de un picior şi jumătate şi o lăţime de un picior. Aş crede că sunt mai bune ca acelea pe care le numim *sichertrog*, deoarece prin structura lor şi printr-o
p 34 clătinare repetată fac ca nisipul să se învârte, // şi cum părţile mai uşoare se duc spre centru, ei le scot lesne dacă mai înainte le scuturâ odată şi lasă o clipă de răgaz pentru ⟨ca să se depună⟩ părticelele mai grele, ceea ce ei ştiu să facă cu mare îndemânare şi foarte repede.

Un alt fel de a spăla aurul îl urmează cei care caută aur în pulbere şi în foiţe, cât şi aur virgin în munţii Bihorului ; pe sub pâraiele, pe care le abat vremelnic pe latura cealaltă, ei sapă gropi adânci de şapte sau opt picioare până ce dau de cele mai multe ori printre straturile pământului ce-l sapă de piatră şistoasă. Atunci făcând nişte canale lunguieţe, trimit apă peste nisipul adunat. Aceasta, înlăturând prundişul şi pietrele şi luând cu sine şi nisipul, descoperă de tot piatra şistoasă sau alta asemănătoare, de care de cele mai multe ori stă prins cu cea mai mare tărie — ca şi cum ar fi fost lipit cu un fel de clei — aurul în chip de firişoare, foiţă şi pulbere sau în orice caz dacă se desprinde din straturile de nisip ajun-
p. 35 ge // a fi vizibil. Pe acesta ei îl culeg cu mâinile şi îl numesc aur virgin şi îl duc colectorilor spre schimb, aurul virgin neavând nevoie de nici un fel de amalgamare [52] fiind absolut pur — iar dacă dau de un nisip bun de spălat, îl spală în copăi. Mai sunt şi alte metode de a spăla aurul. Ei încre-

[52] Adică tratare cu mercur.

www.dacoromanica.ro

dinţează prundişul (?)[53], nisipul, mâlul şi pământurile grunjoase[54] şi însăşi minereurile conţinând aur morilor prevăzute cu zdrobitoare, care mărunţesc tot ce li se supune ⟨şi-l prefac⟩ în pulbere măruntă ce va fi prelucrată în scaunele de spălat aurul. Acele scaune sunt din nou acoperite cu haine de lână sau de in, sunt mai lungi decât late şi terminate cu o margine de amândouă părţile, sunt mai înalte la partea de sus unde sunt nişte bare sau opritori[55] deosebite prin interstiţiile lor şi pe acestea obişnuiesc să le facă în formă cubică, pentru a mai încetini impetuozitatea apei ce duce pulberea metalică. Atunci când masa metalică se revarsă peste tăbliile înclinate, se agită încoace şi încolo o prăjină de lemn prevăzută la capăt cu o scândurică // pentru ca părticelele mai grele conţinând metal p. 36
să se oprească pe tăbliile astfel întinse în canalele cele mai strâmte. Şi ca să nu piardă nici o parte din metal, ei adună apa ce se scurge ba aici în gropi, ba acolo în mici canale ce sunt tot atâţia depozitari credincioşi ai părţilor metalice. În cele din urmă ei duc masa aceasta numită *fein schlich* la cuptoarele de topire — din care sunt acum două : unul la Zlatna, celălalt la Certeju — sau aleg din ea aurul fie în copăi de separare sau prin amalgamare cu mercur. Metodei de curăţire a aurului i s-a adus în vremea aceasta cea mai mare desăvârşire prin grija neobosită a acelora care conduc exploatările de aur, după cum am auzit de curând, şi care repară morile zdrobitoare vechi şi construiesc altele noi, mulţumită căror măsuri a fost preîntâmpinată cu cea mai deplină prevedere orice pierdere de aur.

. . . . . .

§ III. Despre exploatările de aur şi despre alte mine metalice

Despre vechimea exploatărilor de aur

[Urmează înfăţişarea unei serii de inscripţii romane. Se aminteşte p. 36—42
şi de tezaurul descoperit în râul Strei în 1545 etc.].

§ IV. Despre legile fixând regimul juridic al exploatărilor miniere

...Oricine ... poate să deschidă şi să exploateze mine de aur, argint, aramă şi pucioasă ... Nu numai locuitorilor (incolis) ţării, dar chiar şi străinilor // de orice naţie ... li se garantează ... această liberă p. 43
exploatare. Iar cu privire la ceea ce se extrage din mine s-a prevăzut aşa : atât stăpânul moşiei, cât şi băieşii să fie legaţi prin jurământ să predea întocmai tezaurului a zecea parte din ce au realizat. Iar dacă vor fi dovediţi că au purces cu strâmbătate, atunci vor fi pedepsiţi prima oară cu 500 de florini ungureşti, a doua oară cu îndoitul acestei sume, a treia oară cu întreitul ei ... şi aşa mai departe ...

---

[53] *Sabulum.*

[54] *Terras bolares.*

[55] *Repagula vel retinacula.*

www.dacoromanica.ro

... Este îngăduit ca proprietarul să caute aur pe moșia sa, fie prin munca iobagilor proprii, fie prin a robilor, dar a zecea parte va fi predată tezaurului. Restul va fi slobod să-l păstreze, dar dacă va voi să-l vândă, va fi dator să-l vândă doar agentului însărcinat cu schimbul aurului sau la monetărie ...

... Din aurul aflat în pământ străin, potrivit cu înțelegerea cu stăpânul moșiei, nu se dă a zecea parte tezaurului, ci e predat cu totul și pe de-a întregul agentului cu schimbul sau la monetărie ...

Sunt slobozi românii, țiganii și orice jeleri [56] să caute aur fără deosebire în râuri, pe maluri, în locuri muntoase, nisipoase, mlăștinoase ... Iar aurul găsit pe o moșie a fiscului sau în locuri obștești sau pe lângă râuri va fi predat fiscului pe prețul schimbului. În afară de schimbul fiscu-
p. 44 lui, nimeni nu poate vinde sau cumpăra sub pedeapsa // a 200 de florini și a prețului lucrului vândut sau a pierderii corpului delict. Scoaterea aurului din țară este oprită ... Aurul care este în curs de prelucrare : adică este doar în pulbere sau e amalgamat cu mercur sau chiar este separat [57] să nu îndrăznească nimeni să-l scoată din țară, căci dacă va fi prins, va pierde corpul delict, și vinovatul va plăti pe dată 200 de florini fără altă formă de proces. Iar dacă nu va fi fost capturat corpul delict, dar se va fi aflat despre el după niște dovezi sigure sau va fi fost restituit în natură sau plătit cu un preț echivalent, se va plăti o amendă de 100 de florini.

Când este oferit aurul spălat strângătorului ⟨de aur⟩, el este socotit la cântar cu pizetul. Pizetul este a cincizeci și treia parte dintr-o marcă $+\frac{17}{19}$ ⟨din ea⟩ și e plătit cu doi florini și patruzeci și cinci de creițari ...

...Împăratul Leopold a sporit prețul schimbului la aur încât se plătește culegătorilor pentru aurul în pulbere trei florini, pentru cel amalgamat cu mercur trei florini și treizeci de denari, pentru aurul virgin patru, pentru a se pune capăt vânzărilor clandestine ... Un spălător de aur, și acesta țigan, de pe lângă malul râului, dacă spală aur cu sârguință timp de o săptămână, câștigă trei pizeți. Acest neam e împărțit în mai multe cete [58] pe care le numesc întovărășiri (?) și care sunt foarte numeroase, fiecare de câte cincizeci de oameni, uneori de și mai mulți. Aceste tovărășii
p. 45 plătesc pe fiece an o sută de pizeți pentru ocrotirea și sprijinul // primit de la Cămara regească. Dar cum plăteau acești bani cu mare întârziere s-a hotărât ca atunci când aduceau aurul, să fie plătiți cu un singur florin rhenan de fiecare pizet, până la acoperirea celor o sută de pizeți, și după aceea cu trei florini rhenani de fiecare pizet. Dacă acest neam rătăcitor s-ar deda cu totul spălării aurului, ar aduce un mare serviciu, dar ei preferă câștigul ce-l dobândesc din geambașlâc, schimbând și vânzând cai sau îl scot din uneltele pe care le fabrică la roată (?) [59].

§ V. Abrud

Orășelul Abrud care își trage numele de la cuvântul din limba românească [60] Aurud, adică exploatare de aur, a fost vestit de multe veacuri

---

[56] *Inquilinis.*
[57] *Caementatum.*
[58] *Turmas.*
[59] *Torno fabrefactis.*
[60] *Idiomate Romano-Valachico.* Etimologia e greșită. Orașul Abrud, azi în jud. Alba.

www.dacoromanica.ro

încoace datorită exploatării aurului, după cum mărturisește o piatră aflată în anul 1765 lângă lacul muntelui Corna, care afară de inscripție .. mai înfățișa lămurit sus un topor și jos un ciocan, amândouă aceste simboluri metalurgice nefiind nicidecum alterate de vechime ...

Acest orășel odinioară avea jurisdicție asupra celorlalte exploatări de aur și hotăra pricinile litigioase dintre metalurgi ... etc. [Urmează p. 46—47
un document din 1525 după Köleseri privind plângerea magiștrilor mineri și piuari din orașele minere : Baia de Arieș, Baia de Criș și Băița [61] împotriva abaterii de către spălătorii de aur a apelor Pârâului Roșu, fără voia și știrea lor].

Am arătat mai sus că Abrudul și-a primit numele de la cuvântul românesc Aurud (!). Aceasta nu trebuie să ne mire când vedem pe români cum se dezvoltă și se înmulțesc din zi în zi în toată Transilvania ... [Urmează un document din 1427]. p 47—48

Azi jurisdicția Abrudului e mult micșorată sau chiar de tot știrbită. p. 49
Orășelul e întors spre apus. Latura sa de miazănoapte coboară în valea care datorită malului său roșu e numită „pârâul roșu" [62], pe românește Roșia. Răsună de un zgomot asurzitor de la opt sute de pive zdrobitoare măcar că se află la o depărtare de două ore și mai bine.

E presărată de pive [63] așezate una lângă alta într-un șir foarte des și umple cu larma sa îngrozitoare până departe toate împrejurimile. Încingând valea se ridică și de o parte și de alta munții bogați în aur. [Urmează un citat după Chorographia Transilvaniei a lui Reicherstörffer].

... Aceiași munți, pe care i-au săpat strămoșii lor și îi exploatează azi nepoții, apar cu numele acestea : Cârnic, Igria, „Cetatea Băilor" [64], Corna, Orla, Cârnicel etc. Cârnic e orientat de-a dreptul spre miazăzi. Cetatea are o declinație de 14 grade după acul magnetic. Igria e între miazănoapte și răsărit, totuși e mai degrabă la răsărit. „Orla" e orientată spre miazănoapte ; straturile pământului și mersul vinelor metalice sunt asemănătoare. Toate sunt pline de lut galben ce se termină în roșu ; în cuarț totuși se amestecă foarte adesea niște vine scindate, încrucișate (?) [65], vălurite, adesea neajungând nici la grosimea unui fir de sfoară, nu oferă decât o speranță nesigură de aur, nu sunt nicăieri mai bogate decât acolo unde se termină // printr-un bulgăre [66] de aur. Totuși munții sunt tot aceiași p. 50
care au îndestulat cu aur pe principi după dorințele lor, chiar și cele mai nesățioase, sunt aceiași care săpați, găuriți, căscați, desfăcuți, adesea de tot ce-i leagă împreună au ajuns să se năruie și se vor nărui tot mai mult zi de zi, iar acum sunt cu atât mai umili cu cât se ridicau mai falnici prin înălțimea lor uriașă deasupra celorlalți. Și nu este de mirare căci, precum am amintit mai sus, ai crede când te apropii de munți că s-a adunat de pretutindeni aici pentru dărâmarea munților o armată de satyri, căci din orice parte neamul românilor care locuiește de jur împrejurul acestor munți

---

[61] *Offenbánya, Körös-bánya, Kis-bánya.* Baia de Arieș, sat și com. jud. Alba ; Baia de Criș, sat. și com., jud. Hunedoara ; Băița, sat și com., jud. Hunedoara.

[62] *Vöröspatak.*

[63] *Tuditibus.*

[64] *Csetate Boylor,* în jud. Alba. Se întâlnește de obicei numirea în aceste locuri a două „cetăți" : *Cea mare* și *cea mică.*

[65] *Decussatae.*

[66] *Glomeramen.*

www.dacoromanica.ro

îi ciocăneşte, loveşte şi sfredeleşte şi, nemulţumindu-se să răscolească măruntaiele pământului şi stâncilor cu unelte de fier, printr-o îndrăzneală mai mare, răstoarnă munţii cu ajutorul unei cantităţi aşa mari de pulbere, încât nu trece nici măcar un ceas fără să se audă detunăturile şi vuetul stârnit şi jos şi sus şi din toate părţile de violenţa pulberii. Aşadar trebuie ca aceştia să se potolească, deoarece acele săpături ameninţă să se năruie. Nu am văzut nici una din ele sprijinită de grinzi, nu pentru că ar suferi de lipsă de păduri, căci din pădurile satului vecin Bucium[66bis], ce nu sunt prea departe, sau ale satelor Câmpeni[67] sau Cărpiniş[67bis] sau chiar şi din pădurile din Zlatna şi-ar putea face rost cu cheltuială puţină de o cantitate mare de lemn de lucru, dar fie că se încred mai mult decât trebuie în straturile pietroase ale pământului sau fie din cauza exploatării lor nestatornice — deoarece azi sapă nişte mine pe care mâine le părăsesc — ei nu sunt călăuziţi de nici o regulă, ci numai mânaţi de cheful lor : acolo unde li se arată speranţa unui câştig mai mare acolo aleargă şi dacă li se pare cumva că vita vecinului are ugerul mai mare, ei împing galeria sau puţul lor pentru ca să se înfrupte totuşi din traiectul vinei minerale a celuilalt, măcar că este oprit să dai buzna în săpătura altuia. Şi aceasta e una din cauzele de ce munţii de altminteri bogaţi în aur nu-şi îmbogăţesc pe cei ce-i sapă. Ei sapă munţii nu după regulă, ci după chef, de aceea dacă văd că natura e mai puţin darnică, dispreţiund-o, pornesc iar alte puţuri, pe care, dacă le află slabe, îşi schimbă din nou lucrarea începută, ca să
p. 51 facă altă încercare în alt loc; şi cu // atât mai îndărătnic se ţin de acest fel nesocotit de exploatare, cu cât se sprijină mai mult pe speranţa că se va întâmpla ca măcar şi dacă nu ar da întotdeauna de aur curat, totuşi să scoată din pământurile şi stâncile pe care le supun morilor de zdrobire mai mult aur pur. Toate aceste lucrări se termină cu ajutorul morilor de zdrobire, datorită cărora pământurile, pietrele şi stâncile sunt mărunţite şi spălate după chipul arătat mai sus la spălarea aurului. Morile puţine la număr, au nouă pive şi cele mai multe din ele câte şase, prevăzute jos cu conuri, nu de fier, ci de calcedonia cea mai tare, ce se scoate obişnuit din muntele Vâlcău[68], lângă Baia de Criş. M-am mirat desigur ca aceştia să fie câtuşi de puţin de calcedonie, am întrebat ce nume avea acea piatră, mi-au spus că e marmoră şi se sileau să mă convingă pe mine care nu voiam să-i cred. Morile, ajung fiecare la un cost de douăzeci de florini. Ele sunt puse în mişcare de pârâul numit Roşia[68bis] şi dacă apa este înghiţită de pământul însetat sau scăzută din cauza arşiţei de vară şi nu mai e în stare să miște morile, ei au un lac artificial făcut cu muncă îndărătnică, şi acesta timp de trei luni, până să vină ploile dorite, dă apă morilor de zdrobire ... Aceste minereuri de fier sunt fărâmate, zdrobite şi alese cu atâta îndemânare încât nu suferă nici o pierdere a aurului. Şi că lucrul nu stă altfel, ne-am convins apoi, căci slujbaşii regeşti au făcut încercarea cu douăzeci şi patru de chintale de nisip pyritic numit „Kis" [69], pe care le-au cercetat în copăi „*sichertrog*" şi nu s-a găsit deloc aur, şi apoi le-au pus la focul de încercare[70] şi nu au găsit nimic altceva decât o urmă cu totul neînsemnată de aur.

[66bis] Sat şi com. jud. Alba.

[67] Oraş, jud. Alba.

[67bis] Sat, com. Roşia Montană, jud. Alba.

[68] *Valka.*

[68bis] *Rubro rivo* (cf. mai sus Verespatak).

[69] Pietriş (de la germanul, Kies).

[70] *Igni docymastice.*

www.dacoromanica.ro

Prea slăvita împărătească s-a îngrijit să pună să se sape pe cheltuiala regească o galerie generală în muntele Cârnic, care chiar dacă nu ar fi niciodată // de vreun alt folos, ar fi totuşi o mare dovadă a unei binefaceri p. 52
unice faţă de bieţii ţărani, pentru ca aceştia să-şi poată săpa puţurile mai uşor şi mai sigur până acolo pentru ca să nu mai fie ţinute în loc ca mai înainte muncile şi activitatea nici de apa prea multă şi nici de aerul dăunător ⟨din mină⟩. Apoi galeria aceasta generală, numită îndeobşte *Erbstolen* în care mi-a fost dat şi mie să pătrund atunci, când se scotea atâta aur cât răsplătea grija atentă a săpăturilor şi stimula activitatea pentru ducerea mai departe a lucrului început, are o lungime ce întrece bine două sute de „orgii" [71].

(Vezi figura I. Aceasta înfăţişează muntele Cârnic A.G. galeria generală fără de care ar înceta celelalte munci. C. puţul de aerisire. G. câmpul principal. DEF urme intermediare şi încrucişate de săpături).

§ VI. *Cărpiniş*

Când ieşi din Abrud ţi se înfăţişează Cărpinişul[71bis] pe stânga şi Buciumul spre dreapta, nişte biete sate şi unul şi altul. În Cărpiniş nu sunt deloc mine metalice, totuşi ⟨sunt⟩ pive foarte multe în care se alege cu mult mai mult aur decât se culege din măruntaiele munţilor şi acest lucru îl îndeplinesc acei culegători de aur grijulii şi nespus de iscusiţi în felul următor: pe partea mai mare a văii pe care o locuiesc pe o distanţă destul de lungă ei sapă gropi [72] şi spre ele abat Pârâul Roşu şi pârâul Valea Albă ce curg de la Abrud şi nu fac aceasta fără temei; căci este sigur că în apele ce se scurg se amestecă mult nisip aurifer şi că Pârâul Roşu fură aurul abrudenilor, iar pârâul Valea Albă, care //îşi trage obârşia din muntele Vâlcanu şi se p. 53
rostogoleşte (în mersul său) prin săpăturile şi exploatările de aur de la Bucium, este încărcat de mâl cu aur; aşadar, se întâmplă ca la vreme de furtună, amândouă pârâurile umflate de ploi să ia cu ele şi să fure pe neaşteptate mâlul şi nisipul şi din Roşia Montană şi din Bucium. Atunci locuitorii din Cărpiniş se bucură că gropile şi cisternele lor se umplu de nisip, mâl şi pietre, pe care apoi le spală cu un folos ce nu e chiar mic şi câştigă un aur foarte bun. Aceşti locuitori trăiesc într-o supunere atât de mare încât ascultă de poruncile numai a unuia dintre ei care hotărăşte ce gropi să sape şi ce să spele, în ce moment al anului ⟨să se facă toate acestea⟩, pe ce bucăţi de pământ şi să nu părăsească acea bucată până ce nu vor fi spălat-o toată cu desăvârşire. Şi aşa se întâmplă că trecând anii, ei spală mai des una şi aceeaşi porţiune de pământ şi niciodată fără folos.

§ VII. *Bucium*

Buciumul este întors spre răsărit [73], el numără multe mine de aur din vechime, dar care au fost secătuite, afară de una care este numită Sf. Ioan şi e exploatată prin munca urbarială şi nu am aflat nici una care să făgăduiască mult câştig. Se văd în munţii dimprejur foarte multe puţuri, săpate toate spre miazăzi şi răsărit, pe acestea le sfredelesc românii şi

[71] Măsură de lungime echivalentă cu 6 picioare.

[71bis] Sat, com. Roşia Montană, jud. Alba.

[72] *cisternas.*

[73] Faţă de Abrud; sat şi com, jud. Alba.

www.dacoromanica.ro

dacă speranța câștigului nu răspunde sforțărilor, atunci mai fac tot alte și iar alte gropi, săpături, puțuri până când dau de ceva cu care să-și ușureze viața săracă, dar ceea ce nu pot ei realiza umblând prin măruntaiele munților în urmărirea vinelor (de minereu) dobândesc din plin din spălarea nisipurilor aduse din Abrudzeller [74] și Vâlcău.

p. 54

§ VIII. *Câmpeni* [75]

Cred că ar fi bine dacă părăsind puțin vecinătatea abrudenilor, aș cerceta partea apuseană pe unde răsar în cale Câmpeni, Bistra și munții Bihorului, în căutarea aurului virgin pe care îl rostogolesc din belșug cele două Arieșuri, izvorând din culmile munților Bihor și despărțindu-se în două la piciorul muntelui Plaiul [76]. În albiile lor se găsea adesea odinioară aur virgin de mărimea unei jumătăți de funt [77]. Astăzi, mai ales în Arieșul Mic, apare nu rareori de mărimea ghindei sau a nucilor. (Aur) de acesta de mărimea unor mici bobițe și asemenea unor firișoare am văzut nu fără admirație la prea nobilul domn Bistrai colector al aurului provenit din spălare, când pornind la drum am vizitat această regiune. Ce fel de oameni au fost acei culegători de aur, ale căror urme se văd în munții Bihor și Găina [78], nu pot să-mi închipui, căci vezi târnăcoape [79], ciocane, securi și tot felul de unelte de fier atât de grele, că până și omul cel mai puternic abia poate să le ridice de la pământ cu amândouă mâinile, și totuși este limpede că au sfredelit fundul munților cu aceste unelte. Pe oriunde curge râul Arieș este încărcat de giăunțe de aur din cel mai curat ⟨iar locuitorii din⟩ satele Lupșa, Sălciua, Muncelu, Sartaș și Brăzești [80], așezate de-a lungul râului, atunci își desfășoară iscusința lor în captarea aurului când crește râul prin apa ploilor sau a topirii zăpezilor.

p. 55

§ IX. *Baia de Arieș*

După ce treci râul Arieș și lăsând Bistra în urmă mai înaintezi vreo 2 000 de pași, dai de Baia de Arieș [81], târg foarte cunoscut prin atelierele metalurgice, prin cuptoarele de topire și prin desimea vechilor coloniști. Aici odinioară se aduceau minereuri de peste tot de jur împrejur, și acelea care nu se lăsau fărâmate erau puse la cuptor, și acele care refuzau să dea aurul cu binele erau cercetate cu ajutorul focului. Aici se explorau nu numai minereurile de aur, dar mai ales cele de argint și de alte metale, dar năruirea puțului principal a pus capăt unor străduințe așa mari. Lucrul s-a întâmplat așa: șaizeci de metalurgiști care săpau la vinele de aur nu primeau altă leafă decât roadele muncii lor din fiecare vineri, de la apusul soarelui până la miezul nopții. S-a întâmplat că în sâmbăta mare, în ajunul Paștilor, la apusul soarelui au dat de o vână de aur nespus de bogată și atunci nu s-au ținut de termenul ce le fusese pus, și ⟨deși⟩ între ei se îndemnau unul pe altul să meargă la biserică, erau totuși îmboldiți la muncă.

[74] *Abrud-zeller* = Abrud-sat.
[75] *Topan-falva*, oraș, jud. Alba.
[76] *Play*.
[77] Circa 250 gr.
[78] *Gejina*.
[79] *ligones*.
[80] *Lupcșa* (sat și com., jud. Alba) apoi *Szolsca* (sat și com., jud. Alba), *Muncsel*, *Szartes*, *Brezești* (toate trei sate, com. Baia de Arieș, jud. Alba).
[81] *Offen-banya*.

www.dacoromanica.ro

de marele belşug al aurului... în sfârşit au hotărât să aleagă pe unul din mijlocul lor care să afle şi să le vestească ora. A plecat trimisul lor şi a scos cu sine o oală plină cu aur curat. Abia ieşit din galerie el a văzut că se lumina bine de ziuă, a auzit şi sunetul clopotului vestindu-l pe el şi pe tovarăşii săi de sărbătoarea acelei zile. Atunci lăsând de o parte oala ⟨cu aur⟩, pentru a-i vesti pe tovarăşii săi de răsăritul soarelui, a căzut victima tristă a aurului împreună cu tovarăşii săi, căci s-a năruit deodată pe neaşteptate o parte din munte şi acuma puţul [82] este în întregime plin de apă din vârful înalt al muntelui şi până în adâncuri.//

În văile Hărmăneasa[83], Valea Ţării [84] vezi ruinele a 36 de cuptoare p. 56
vechi de topire. Din movilele de zgură aruncată se vădeşte că cei vechi nu se îngrijeau deloc să purifice acele minereuri după toate regulile artei, iar aurul vizibil printre aceste triste rămăşiţe, obişnuieşte să-l culeagă de acolo poporul de rând în mai toate zilele ... [urmează o legendă despre o inspecţie a lui Matei Corvin aici].

În zilele noastre, unul din gloata românilor a conceput planul să p. 57
sape în biserică sub sacristie pentru că auzise că abatele din acel loc fusese îngropat aici. Rezultatul a confirmat zvonul, căci a găsit veşmintele cu care acest abate slujea la altar, toate ţesute din fire de aur. Scoţând de aici aurul l-a schimbat pe câţi bani a putut şi a dus la Câmpeni o cantitate de nouă pizeţi [85]. Dar principalul colector al aurului — Petru Hajkul — a observat că acest aur este altfel decât acela pe care îl aduc culegătorii de aur şi atunci l-a ameninţat pe român cu pedepse şi cu bătaie dacă nu destăinuieşte îndată vicleşugurile cu care a făcut rost de acest aur. Acela a arătat pe rând tot şirul faptelor cum au urmat şi nu mă îndoiesc că şi-a primit pedeapsa meritată. În aceste locuri vin acei ce se interesează de antichităţi ... etc....

§ XI. *Abrud-„Zeller"* [86] p. 65

Satul Abrud-„Zeller" nu se mândreşte cu vine metalice de o întindere constantă. Minereurile amestecate cu fibre sau cu bucăţi de aur se spală în bazinul artificial care dă apă pentru 160 de piue.

§ XII. *Vâlcău*

Dacă te uiţi de pe muntele înalt Vâlcău, ţi se înfăţişează o vale pe care o scaldă trei pârâuri. Valea Saşa — aceasta pune în mişcare 25 de mori —, Valea Stolnişoara [87] 29 şi Valea Negrileasa 28. Muntele întors spre nord e despicat în două la o mare înălţime în urma unei uriaşe năruiri. Românii bătrâni spun că au aflat prin tradiţie de la strămoşii lor că multe bogăţii s-au revărsat din acest munte asupra principilor Transilvaniei. O galerie boltită [88], atât de încăpătoare încât uşor putea intra sau ieşi din ea un car tras de patru cai, ⟨dar⟩ partea de la începutul acestei galerii [89] a fost

[82] *Fossa.*
[83] *Hermanasze.*
[84] *Vallya Csari.*
[85] Cf. *Minerologia*, p. 44, un pisetum = 1/53 + 17/19 dintr-o marcă.
[86] *Abrud-Zeller* (?). Numire adoptată apoi întocmai şi de Ignaz von Born, dar neexplicată. E vorba de aşezarea numită azi Abrud-Sat, localitate componentă a oraşului Abrud, jud. Alba.
[87] *Stolnissora*, apoi *Nigelassa.*
[88] *Cameratum opus.*
[89] *Ductus cunealis.*

www.dacoromanica.ro

îngropată sub greutatea pământului năruit. Direcţia vinelor e de la răsărit la apus. Ele sunt acum cu folos pentru ţărani care aduc la pive o cantitate de aur ce nu e de dispreţuit, chiar dacă ei nu au început săpături noi, ci stăruie numai asupra unor rămăşiţe ale celor vechi. O parte dintre mori sunt puse în mişcare de pârâul Valea Albă, parte însă de apa lacului artificial care e orientat spre Zlatna. Sunt mai bine de // 70 de mine, săpături, puţuri, care pot fi văzute şi astăzi. Dacă s-ar găsi cu cale ca să fie străpuns muntele de o galerie principală, capătul galeriei ar trebui să răspundă la ora a şasea a arcului magnetic şi nu mai înainte de a fi străpuns oblic şi cruciş [90] pe o sută treizeci şi trei de „orgii" vinele principale ale muntelui. Adâncimea muntelui, după cât se poate presupune după hartă, trece de 150 de „orgii".

p. 66

§ XIII. *Zlatna*

Orăşelul Zlatna [90bis], pe care îl scaldă râul Ampoi, ⟨a fost odinioară⟩ înzestrat cu cele mai vechi privilegii ale regilor şi principilor. Acum ocupă un loc de frunte datorită supremului colector al aurului, domnul Neuman, foarte învăţat în metalurgie şi vestit de mulţi ani încoace prin grija pricepută şi aducătoare de bune rezultate acordate exploatărilor de aur şi apoi şi prin iscusinţa şi conducerea altor oameni foarte pricepuţi. Se află la o distanţă de cinci ore de drum, la apus de Alba Iulia şi numără următoarele mine de aur mai cunoscute : Muntele Faţa Băii [91], întors spre miazăzi unde se mai continuă şi azi străduinţele uriaşe ale celor vechi, pe sub ale căror puţuri se va săpa o galerie generală. Au mai rămas de săpat în vremea noastră trei sute de „orgii". În acea parte a muntelui pe care ei o numesc Iepure au găsit de puţini ani o mină nespus de bogată, pe care au numit-o Maica Domnului şi vor să-i zică de Loreto. Începutul galeriei se află la ora douăzeci şi două a acului magnetic [92], câmpul însuşi care îşi răspândeşte din plin bogăţiile răspunde la ora douăzeci şi patru ; un chintal [93] din minereul cel mai bogat dă două sute de semiuncii, iar din minereul obişnuit douăzeci sau patruzeci de semiuncii //. Se nădăjduieşte că atunci când vor înainta tot mai mult cu săpătura în sus, vor avea un spor din zi în zi mai mare. Este o particularitate a aurului [94] ⟨de aici⟩ care e necunoscută, poate, în toată Europa. Negreşit este cunoscut „Antimoniul solar", însă celălalt este mai vrednic de admiraţie pentru că este atât de uşor, încât dacă e supus morii zdrobitoare se pierde într-un fel de spumă galbenă, iar dacă este pus la foc distilează un fel de rouă de aur şi acest aur e de douăzeci şi trei de carate. Masa metalică este unită de cele mai multe ori cu o piatră tare [95]. De la această mină spre stânga se deschide o alta dedicată şi ea Mariei, născătoarei lui Dumnezeu, ce se îndreaptă spre săpătura străveche ⟨de la⟩ Prăpăstieni [96]. Odinioară sătura pe ţăranii lacomi ; chintalul dădea două sute cincizeci şi două de semiuncii. Mina cea mai de jos, numită ⟨mina⟩ lui Sigismund, după numele regelui, odinioară cea mai însemnată

p. 67

[90] *Decussatim.*

[90bis] În jud. Alba.

[91] *Facebai Mons.*

[92] *Horae magnetis secundae supra vigesimum.*

[93] *Centenarius.*

[94] Pentru lămurirea sensului obscur al autorului, cf. *Minero-Logia*, p. 128 (despre antimoniu). Cf. şi Ignaz von Born ed. engl. *Travels ...*, p. 115 despre calitatea deosebită a minereului de aur din muntele „Tacebai" (= Faţa Băii).

[95] *Lapidi corneo* = Hornstein.

[96] *Propesteni.*

www.dacoromanica.ro

din toate azi este săracă, aurul pe care îl producea dădea un fel de calcar auriu [97] care era cu totul de aur în afară de doi denari de argint (vezi figura 2 A. Prăpăstieni, numit astfel ⟨de la⟩ prăpastia).

...Compătimesc soarta acelora care de mulţi ani încoace sapă mina lui Sigismund dintr-o speranţă deşartă ... etc. [dar le dă exemplul de la Schemnitz în care perseverenţa sfârşeşte prin a birui].

Brazi [98], în faţa muntelui Faţa Băii, a fost exploatat mulţi ani de mun- p. 68
ca unor particulari, a dat în anul 1761, din puţul Sf. Petru şi Pavel, aur curat *(obryzum)* în spat de plumb. În anul 1754 a fost găsit pe pământ un bulgăre sferic care cântărea trei sute şaptezeci // şi şase de ⟨taleri⟩ renani : p. 69
Spun locuitorii că muntele Brazi înaintează cu şaizeci de „orgii" asupra galeriei principale săpată de cei vechi. Se văd multe puţuri în partea aceea care e orientată spre miazănoapte şi satul Almaş.

Galeria „Celor trei regi" dă aur, dar niciodată fără ⟨un amestec⟩ de argint şi plumb. În galeria „Tuturor Sfinţilor" [99] măcar că au dat de fibre metalice şi au săpat una din ele pe o lungime de 250 de „órgii" şi cealaltă de 182 „órgii" nu au ajuns totuşi la câmpul ⟨de metal⟩ sau *feldort.*

Înălţimea muntelui e de o sută treizeci de órgii, jos la fund e plin de apă.

⟨Muntele⟩ Rugina [100]. Cred că trebuie arătat doar acest lucru cu privire la acest munte : că nu ar strica să fie cercetate printr-o galerie generală exploatările antice, căci toate au căzut în ruină. Se spune îndeobşte că a fost aici o mină ⟨numită⟩ Sf. Ana, al cărui minereu obişnuia să fie dus la Zlatna la topire, folosind pentru aceasta şaizeci de cai. Minereele acestui munte sunt ⟨amestecate⟩ cu antimoniu, pot uşor să dea zece semiuncii de argint din care o marcă se plăteşte cu doisprezece dinari de aur.

Trebuie observat cu tot dinadinsul că munţii Faţa Băii, Brazi, Rugina au vine metalice paralele. Ce ar fi dacă s-ar săpa pe dedesubt o singură galerie generală ? Muntele „kicsera" [101] produce un aur verde, la prima vedere ai socoti că nu diferă deloc de muşchiul de pe copaci, are paisprezece carate. Voi vorbi de celelalte săpături când voi trata despre mercur, ele au toate // o vechime de mai multe veacuri ... p. 70

§XIV. *Almaşul Mare* [102] p. 75

Aruncând o privire de sus din Zlatna asupra minelor de aur ce se întind dincoace de Mureş şi de Criş şi îndreptând ochii spre apus, ţi se iveşte înainte Almaşul Mare, având alături spre nord muntele Brazi ... cu multe şiruri de ape. Ce bine de ar fi chiar mai multe ! Tot ce se extrage în locurile vecine îl zdrobesc aici ⟨oamenii⟩ în pulbere, dar din cauza micimii pârâului nu folosesc decât primăvara şi toamna, iar lacul încins ca de o cunună întreruptă de munţii Rudele-Baba şi Petriţa (?) [103], ⟨slab⟩ întărit de un zăgaz foarte păcătos, îşi vesteşte dinainte sfârşitul. Minereul din acest loc e plin de spată, pirite de antimoniu şi nu arareori se separă din el aur curat.

---

[97] *Speciem calcis aureae.*
[98] *Brasa.*
[99] *OO. SS.* = Omnium Sanctorum.
[100] *Rusina.*
[101] *Monti-kicsera*, neidentificat.
[102] *Nagy Almas*, sat şi com., jud. Alba.
[103] *Rudele-Baba et Petra-Sak.*

www.dacoromanica.ro

§ XV. *Poieni* [104]

Satul Poieni scotea odinioară aur ales din muntele Verteş. Martori ai vechimii sale ⟨stau⟩ grămezile de zgură ce sunt acum de folos românilor. Nu se deschide nici o intrare spre puţuri, minereurile uşor de fărâmat nu duc lipsă de pive de zdrobit. Tot aurul se poate spăla în hârdaie de lemn [105]. În anul 1742 s-a deschis în urma unor ploi abundente o vână metalică în muntele Dâmbul cu piatră din care se scoate un cuarţ vânăt (?) [106] unit cu o piatră foarte tare albăstruie întrepătrunsă din loc în loc de aur curat nativ. Această vână îndreptată spre apus nu a ţinut mult, ci s-a desfăcut
p. 76 în multe // ramuri, apoi cotind spre miazănoapte nu a mai lăsat decât urme foarte slabe ale prezenţei sale.

§ XVI. *Porcurea* [107]

⟨Satul⟩ Porcurea nu a cântat niciodată osanale muntelui Ceteraş [108] şi lucrul nu este de mirare, căci deopotrivă cu munca, foarte nestatornică, sunt şi roadele sale. Porcurea nu cunoaşte aur curat, din fărâmarea minereului scoate foarte puţin câştig. De cum sunt scoase minereurile din puţuri, îndată tovarăşii ⟨de muncă⟩ şi le împart între ei, apoi le supun morilor de zdrobire. Ei au cercetat muntele Valea Curechiului [109] ce îi domină, dar au fost siliţi să-şi pună toată nădejdea în mici vâne oblice, divergente, dar care nu sunt pe cale să dispară.

§ XVII. *Stănija* [110]

Munţii Stănija, Jesuina şi Dâmbul sunt aşezaţi într-un loc din care nu lipseşte nimic care să ajute la exploatare, au cursuri de apă, mai au la îndemână lemn de tăiat din belşug, partea dinspre răsărit oferă vâne foarte bune, au un aur asemenea acelui din muntele Faţa Băii de douăzeci şi două de carate. Mai trebuie recomandată locuitorilor hărnicia şi o sârguinţă neîntreruptă la lucru. Nu am străbătut încă locurile aurifere de dincoace de Mureş şi am şi ajuns la râul Criş. //

p. 77

§ XVIII. *Baia de Criş* [111]

Baia de Criş este un orăşel frumos având sub autoritatea sa trei sate, Ţebea, Râşca şi Căraci şi tot atâţia munţi şi ce bine ar fi dacă s-ar exercita autoritatea numai în vederea exploatării minelor de aur, căci ţăranii fiind hărţuiţi încoace şi încolo ba muncesc pentru provincie, ba pentru orăşel şi muncind necurmat pentru rege abia mai rămâne vreme să cerceteze măruntaiele munţilor. Stau baltă exploatările şi vai! chiar se îndreaptă spre ruină. Vânele metalice ale munţilor Măgura sunt vrednice de mare atenţie. Filonul (?) [112] metalic foarte lat nu dă nicăieri la iveală aur, iar la capetele extreme ale acestui filon, care ajung şi într-o parte şi alta a marginii abia la lăţimea unui deget înfăţişează un aur îndesat şi

[104] *Pojana*, sat. com. Blandiana, jud. Alba.
[105] *Lintribus.*
[106] *Lividum.*
[107] *Porkure*, veche denumire a satului Vălişoara, com. Balşa, jud. Hunedoara.
[108] *Csetras.*
[109] *Valli Kureth.*
[110] *Staniza*, sat, com. Buceş, jud. Hunedoara.
[111] *Körös Bánya*, sat şi com., jud. Hunedoara.
[112] *Ductus.*

www.dacoromanica.ro

adunat în felul rumegușului, iar restul masei metalice e de aceea care nu produce nimic și se numește *Kampffig*, este lată de două „órgii", răspunde la ora zece și douăzeci de secunde. Ca să-și agonisească ceva pe unde pot, țăranii săraci sunt mai bucuroși să sape fără deosebire găurile din toată vecinătatea și să spele pământul scos, cu ajutorul apei din zăpezi și ploi pe care o strâng în șanțuri. Aveau ce e drept, două lacuri artificiale dar poporul de rând nu a fost în stare să păstreze sau să repare zăgazurile și pe când căuta de ici și colo mijloace ⟨pentru aceasta⟩ și stătea în așteptare, apele câte [113] ⟨mai⟩ erau, dând năvală și rupând zăgazurile s-au și pierdut.

Toată întinderea vecină până departe este de acel soi care se numește *Flöszverk* și e plină de răsfirări de aur cu diverse aglomerări și nici nu se mai află vreun alt ⟨loc⟩ care să i se poată potrivi în afară doar de Pianul românesc. Niciodată un săpător nu va săpa acești munți cu prea puțin câștig, dacă se va înfiripa o societate care, punându-și nădejdea în Dumnezeu, va ajuta exploatarea cu mijloacele necesare. // Mă reîntorc la acele locuri p. 78
aurifere de dincoace de Mureș pe care le-am părăsit o clipă.

§ XIX. *Ruda* [114] *și Cristior* [114bis]

Câți locuitori are Ruda, toți sunt săpători de metale și nici nu se scoate azi în alt loc din toată Dacia un câștig mai statornic și mai mare din puțurile anticilor numite *der alte Man*, iar în munții „Lazur" [115] și „Kultzen", acolo unde valea desparte acești munți, se înșiră în ordine puțurile și se mai află rămășițele unei galerii generale, pe care au început-o cei vechi, ca și ale zăgazului și ale lacului, care punea în mișcare exploatarea celor din vechime. Munții ce se ridică de o parte și de alta nu sunt exploatați acum de nimeni, totuși oamenii pricepuți afirmă că munții vor îmbogăți pe minerii lor. Direcția vinelor se întinde de la miazănoapte la miazăzi.

Românul, încărcându-și căluțul său, pe care l-aș putea numi cal de povară [116], și de o parte și de alta cu materia purtătoare de minereu ⟨zăcând⟩ aruncată — scoate din chiar aceste rămășițe ale anticilor un câștig statornic de un pizet. Mori de zdrobit sunt în număr de douăzeci și șase. Au un lac cârpăcit, nicidecum ⟨croit⟩ după regulile artei. Cristiorul lucrează cu douăsprezece mori zdrobitoare. Se spune că amândouă locurile adică și Cristior și Ruda sunt străbătute de o galerie generală săpată de cei din antichitate.

§ XX. *Căinelu* [117]

Aurul albicios de la Căinelul care se scoate acum din măruntaiel e pă-
mântului este amestecat cu mult argint; nu știu să fie aici // vreo galeri e mai p. 79
mare de douăzeci de „órgii", puțurile coboară la o adâncime de cinci sprezece „órgii", în piatra neagră asemenea gagatei [118] cresc vinișoare foarte subțiri de aur, filoanele abundă în pirită metalică.

[113] În textul publicat: *quod erant* corect: *quot erant*.

[114] Sat desființat, înglobat la satul Barza, com. suburb. Crișcior, orașul Brad, jud. Hunedoara.

[114bis] *Kricsur*, sat, com. suburb., orașul Brad, jud. Hunedoara.

[115] *Lazur*, apoi *Kultzen*.

[116] *Clitellarium*.

[117] *Ginel*, azi Căinelu de Sus, sat, com. Băița, jud. Hunedoara.

[118] *Gagatis instar*. „Gagates" este o piatră neagră sticloasă numită în limba franceză „jais" fără corespunzător în limba noastră. Deci = asemenea „jais"-ului.

www.dacoromanica.ro

§ XXI. *Băiţa* [119]

Băiţa produce un aur prost fiind amestecat cu corpuri străine şi întrepătruns mai ales cu argint şi chiar cu plumb.

Galeria generală a exploatării metalice e numită Rudolf. În această galerie dă o alta pusă sub ocrotirea Sf. Ana. În ea se deosebesc felurile de minereuri după emanaţiile sulfuroase şi se arată limpede că nu lipseşte aurul, dar are mai mult argint şi se numeşte *roth gulden.* Alte puţuri însemnate cu numele Sf. Iosif şi Ignatie, îşi răsplătesc săpătorii căci acolo unde lipseşte calitatea, cantitatea acoperă cheltuielile.

§ XXII. *Hărţăgani* [120]

Aminteşte doar de tumulii străvechi ai strămoşilor. Acum douăzeci şi patru de ani domnul Holzberg, directorul minelor, a scos un câştig destul de bun din mina pe care a lucrat-o. Se văd multe puţuri săpate la miazăzi şi la miază noapte, dar exploatarea suferă din cauza deselor neînţelegeri ⟨ce se ivesc⟩.//

§ XXIII. *Fizeşti* [121] p. 80

Micul sat Fizeşti îşi datorează îndeletnicirea sa minieră muntelui Malul. Promitea venituri mari în anul 1730, dar a înşelat nădejdile ţăranilor săi, căci aceştia, mai înainte de a fi strâns chiar şi cantitatea cea mai mică de minereu, s-au pus să ridice clădiri pentru topirea minereului cu bani împrumutaţi care nu aveau să fie plătiţi, măcar că minereurile de plumb promiteau să dea argint. În puţul numit Sf. Treime şi de asemenea în acel dedicat Sf. Barbara, se întâlneşte nu arareori aur nativ amestecat cu plombagină. Acea exploatare se numeşte „Trestienii Noi" [122], căci au început să sape din partea aceastălaltă acelaşi munte la care răspundea din partea cealaltă vestita mină de aur de la Trestiani a anticilor, ce mai poate şi azi să îmbogăţească din belşug pe cel ce o cultivă.

§ XXIV. *Trestieni* [123]

Mina de la Trestieni este vestită prin aurul său nativ şi în foiţe şi prin direcţia statornică a vinelor de aur.

Muntele Malul [124] a îmbogăţit vistieria regească din anul 1710 până în ⟨17⟩32, apoi exploatarea a trecut din vechiul neam al conţilor Gyulai asupra Principelui Brâncoveanu, apoi asupra generalului Stainville, în sfârşit asupra exploatatorilor regeşti. Generalul conte Ştefan Gyulai a protestat şi a cerut restituirea pe de-a întregul a posesiunii Trestieni...

Eu nu fac simple pronosticuri, ci declar cu siguranţă că minereurile p. 81
de aur vor mai dura încă multă vreme, dar numai să fie construită o galerie generală cu toată priceperea metalurgică şi să se stăruie în exploatarea muntelui, căci puţurile pe care le-am văzut acum nu înseamnă decât tot atâtea jafuri, după cum va confirma oricine iubeşte adevărul ... etc ... Dacă ele ar fi sub îndrumarea unui geometru al subsolului [125] şi a unui

[119] *Bojeza*, sat şi com., jud. Hunedoara.
[120] *Herczigan*, sat, com. Băiţa, jud. Hunedoara.
[121] *Füzes*, sat, com. Băiţa, jud Hunedoara.
[122] *Neú Trsztyán.*
[123] *Trsztyan*, azi Trestia, sat, com. Băiţa, jud. Hunedoara.
[124] *Mäul* (!).
[125] *Geometri subterranei.*

www.dacoromanica.ro

metalurg înţelept ar răspunde la tot ce s-ar putea dori. Domnul Bauman, măsurând în 1764 căile de acces ale muntelui, a stabilit cu multă chibzuială punctele extreme ale unei galerii generale. Iar cât priveşte spălarea aurului din straturile alăturate pe o mare distanţă, aceasta ar promite bogăţii egale cu ale minei, dacă s-ar curăţa nisipul, mâlul, mica şi şisturile de la suprafaţă şi folosi morile zdrobitoare, ridicate în acel scop. În sfârşit nici un minereu de aur nu este atât de asemănător cu acestea ca cele de la Cremnitz [126] din Ungaria.

§ XXV. *Topliţa* [127]

La Topliţa minele exploatate între speranţă şi teamă au favorizat foarte adesea pe cei ce le munceau; mai însemnate sunt acelea care îşi datoresc bogăţia muntelui Măgura [127bis].

De cum au început a fi săpate galeriile şi puţurile închinate Sf. Nepomuc, ele au mulţumit deplin pe săpători, căci abia au înlăturat aceştia învelişul exterior şi îndată au şi dat de aur curat. Mai jos de acestea au săpat galeria Sf. Gheorghe şi după aceasta, urmând galeria mai departe, au găsit o vână neagră numită *Schwarze Kluft*, ceea ce s-a întâmplat acum vreo nouă ani, apoi au tăiat galeria numită a Sf. Mihail şi cum vinişoarele se încrucişau în sus, au muncit cu multă râvnă ca să poată fi urmărite mai bine firele de minereu ce se taie la unghi ascuţit // şi au deschis galeria Sf. Martin p. 82
în care se văd numai patru filoane principale, căci o piatră tare unise toate vinişoarele şi fibrişoarele, care în celelalte mine, unde plasma auriferă află un teren mai moale, se răsfiră mai mult.

În fruntea acestei exploatări e D. Joseph Pock ... e foarte priceput ...etc ... Acesta, ca să poată secţiona şi prinde după regulile artei filoanele Sf. Nepomuc şi Martin, a săpat două galerii: Sf. Roch de la apus la răsărit şi alta numită după arhiducele Petru, de la răsărit la apus. În aceea a dat de patru filoane principale, în aceasta din urmă, extrema duritate a pietrei ţine în loc speranţa concepută. În galeria Sf. Roch, în noiembrie 1765, s-a ivit din belşug atât aur curat de lăţimea unui deget încât cele două exploatări au câştigat uşor o sută de pizeţi. Cea a Sf. Iosif înfăţişează trei filoane metalice, nu fără interstiţii vizibile de aur. La piciorul muntelui, galeria dedicată Bunei Vestiri a dat chiar în acelaşi an mari bogăţii. Puţul Sf. Florian care e sărac e ajutat de veniturile foarte mari ale celui al lui Francisc de Paula, precum şi ale celui al Sf. Cruci, unde aşa-zisul „roth gulden" a ajuns la mare înflorire cu bulgări de aur în valoare de şase sute de semiuncii, însă apele aduc o piedică aproape de neînlăturat acestor exploatări atât de bogate.

Domnul Joseph Pock ... a săpat muntele Judenberg [128] şi acuma urmăreşte o prea frumoasă masă de aur de trei degete ascunsă în cuarţ. Şi nici nu s-a încumetat altul mai înainte să sape acest munte ... A obser- p. 83
vat la extremitatea muntelui şi a munţilor vecini straturile vinelor şi poziţia lor şi s-a hotărât să sape galeria numită a Mariei-Victoria în muntele Măcieş [129], spre a găsi în minele acelor munţi şi îndeosebi în acea numi-

---

[126] Azi în Republica Slovacia.
[127] Sat şi com. jud. Hunedoara.
[127bis] La est de Topliţa.
[128] *Judenberg*, la sud de Zlatna.
[129] *Matshies*.

www.dacoromanica.ro

tă a Speranţei divine nişte vine bogate şi nici nu va fi înşelat în nădejdea sa, căci se arată lămurit interstiţii de aur. Muntele Fischer e tăiat pe dedesubt de galeriile următoare; a Sf. Barbara, a Sf. Xaverius, această galerie nouă, în afară de slabe interstiţii de aur vizibil, nu a oferit nimic ... [speranţe pentru mai târziu ... etc.].

Mina străveche de la extremitatea muntelui se mândreşte cu bogăţia constantă a anilor din urmă.

Despre galeria Sf. Treime e vrednic de amintit că s-a săpat în partea de sus un puţ de şase órgii adâncime şi s-a găsit aur curat din belşug; totuşi nu se poate urma munca începută din cauza aerului rău; aşadar ei au pornit o galerie generală şi după doi ani de muncă îndărătnică, în anul acesta se simt roadele, ca şi folosul deosebit al lucrării. Se scoate din cuarţ albastru aur curat în foiţe şi chiar de cel asemenea unui rumeguş de culoarea aramei sunt multe interstiţii în minereul de plumb „Bleischus" în care se găseşte aur din belşug. Toate aceste filoane sunt îndreptate de la miazăzi la miazănoapte.

§ XXVI. *Certeju* [130]

La Certeju, exploatările adiacente muntelui „Bagaje" [131] se socotesc secătuite din anul 1730. Sugestia de a se folosi maşini hidraulice pentru
p. 84 forarea stâncii tari // nu se poate realiza nici chiar cu o cheltuială de 180 de florini renani. Puţul închinat Sf. Treimi produce ⟨un minereu de⟩ argint numit „Glaserz" care e atât de bogat încât un chintal de masă minerală poate uşor da 70 de semiuncii de argint. În alte mine, nu puţine, s-a extras aur curat. În anii 1748 şi 1749 a fost găsit un „bulgăre" de aur, care a adus 74 000 de florini renani coexploatatorilor săi; pentru acest motiv acest munte a dobândit numele de Stockwerk, este foarte bogat mai mult în fibre şi vine extrem de numeroase, dar lipsite de continuitate şi peste tot unde se spală masa de la suprafaţă, se adună prin spălare aur ca rezultat al unei încercări ce nu e de dispreţuit.

§ XXVII. *„Foraj"* (?) [132]

Exploatarea de la „Foraj", vecină celei de la Certeju, a adus în 1756 un mare câştig. Ar fi de dorit să se afle cauza pentru care nu mai produce. A rămas din antichitate o galerie foarte lungă ...

p. 85

§ XXVIII. *Săcărâmb* [133]

Munţii Săcărâmbului, cu cât sunt mai scunzi decât alţii, cu atâta dau mai puţine semne ale unor bogăţii ascunse.

Dacă se consideră mai cu atenţie micimea munţilor şi straturile lor încrucişate, nici o vână metalică nu poate să treacă de o sută douăzeci de „órgii" şi totuşi din anul 1749 s-a scos de aici atât aur încât s-ar crede că ar putea satisface poftele cele mai nesăţioase. Vinele care merg spre miazănoapte au slăbit acum şi nici nu se arată o speranţă mai bună cu privire

---

[130] *Cserles*, azi Certeju de Sus, sat şi com., jud. Hunedoara.
[131] *Bagaje*. Neidentificat.
[132] *Furrage* şi apoi *Fourage*. Neidentificat
[133] *Nagy-Ag*, sat, com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

www.dacoromanica.ro

la galeria Sf. Iacob, săpată pe o distanță de mai bine de nouăzeci și patru de „órgii". În mica galerie din pre nord dedicată neprihănitei Fecioare se sapă cu folos. Puțul Sf. Bernard adânc de cincisprezece „órgii" produce mult mai puțin ca în anii precedenți. [Pronosticuri despre scăderea producției din Săcărâmb. În schimb toată Transilvania conține mari bogății]. Totuși cei din Săcărâmb au foarte multe fibre[134], pe care, urmându-le așa cum se află ele împărțite, divergente și încrucișate (*„durchschrotten"*), vor mai adăuga câștig peste câștig, de care să-și amintească urmașii. Căci aici este un minereu cu totul uimitor pe care după înfățișare l-ai crede antimoniu curat sau amestecat cu foarte puțin argint, dar greutatea sa este atât de mare încât cu drept cuvânt îți dă de gândit; dacă se pune pe foc, se evaporă antimoniul și argintul care a rămas mai eliberează o parte foarte mare de aur.//

§ XXIX. *Pianul Român*

p. 86

Dacă treci Mureșul și înaintezi în șesul Pianului Săsesc ți se înfățișează niște dealuri care se termină în munții mari ce despart Țara Românească de Transilvania; acest ținut la o depărtare de o jumătate de oră de Pianul Săsesc se numește Pianul Român. Este foarte vestit pentru aurul pe care îl are de douăzeci și trei de carate și în tot locul și pretutindeni, până unde se desfășoară și se întinde, până la munții Cioara[135], Tărtăria, Săsciori, Răchita este foarte bogat în fibre de aur. Nu sunt aici vine metalice constante, nu sunt deloc urme de mine, ci abundă în fibre, firișoare, grăunțe, „flöszwerk" din aurul cel mai pur. Dacă sapă oamenii câte una sau două „órgii" rareori câte zece, ei scot neîntrerupt pământ încărcat cu firișoare de aur. Dacă ar dori să sape mai adânc s-ar păcăli, căci stânca numită Vatra este baza întregii acelei mase aurifere ce se ridică în sus[136]. Aș dori pentru acești buni țărani, din care cea mai mare parte sunt din neamul egiptean al țiganilor[137], mai multe lacuri, din ale căror ape să tragă folos pentru ei și pentru munca lor de aurari. Este drept că au trei (lacuri) improvizate, dar dacă acestea ar da greș, după cum se întâmplă adesea, atunci ei trebuie să se întrerupă din lucru. Ar fi bine deci să se ducă un canal prin teritoriul Vințului de Jos care este foarte asemănător la straturi cu cel din Pianul Român. Construcția lui s-ar putea continua și duce la capăt cu prilejul chiar al săpăturilor pentru aur, fără nici o păgubire a lucrărilor de exploatare, ci mai degrabă cu cel mai mare câștig.//

§ XXX. Despre argint

p. 87

Nu aș îndrăzni să afirm că sunt puține minereuri de argint în Transilvania pentru că minele de argint sunt mai rare, ci mai degrabă că bogatele puțuri de la Săcărâmb dădeau un argint atât de încărcat de aur încât argintul reținut de antimoniu căpăta o friabilitate asemenea aurului celui mai ductil. La Băița s-a scos un argint asemenea unor fire și filamente. ⟨Minereurile⟩ acestei mine, adesea amestecate cu plombagină, ar trebui

---

[134] *Fibras.*

[135] *Csora* apoi *Tartarea, Sechur, Rikita.*

[136] Urmează: *atque istius aurei Promi-condi latitudo et longitudo facile 6000° superat* (?)

[137] Afirmația ce nu e confirmată de celelalte mărturii contemporane.

www.dacoromanica.ro

socotite mai degrabă ca purtătoare de argint decât de aur. Muntele Troica, la o depărtare de o oră de Trestieni, este întru totul asemănător ca minereu cu munţii Schemnitz din Ungaria. Acest munte este plin de nenumărate galerii şi puţuri de-ale anticilor, însă este vitreg cu cei ce îl sapă din cauza uriaşelor sale năruiri // ...

p. 88 [Despre calitatea argintului de la Certeju. Caracterizarea unor minereuri de argint din Transilvania fără o cunoaştere mai precisă a munţilor din care provin].

S-a constatat că aurul din Câinel are o parte şi jumătate de argint..., dar li se plăteşte ţăranilor [138] întocmai ca aurul bun. Exploatarea de la Muncelul Mic [139] nu este săracă. Chiar acum au dat şapte chintale şi două semiuncii de masă de argint zdrobită şi curăţată ... În Ţara Făgăraşului, în satul Marginea, dacă s-ar săpa, s-ar da de mult argint.//

p. 89

§ XXXI. Despre cupru

... Toată cinstea se arată aurului, însăşi natura a alungat acest metal mai puţin nobil tocmai la hotarul Daciei. Puţul de la Micăneşti (?)[140], numit al Sf. Simion şi Iuda înfăţişează fibre prea frumoase de cupru roşcat. Chiar acum când m-am hotărât să scriu acestea, D. Iosif de Pock, care este mai mare peste exploatările de aur de la Topliţa din munţii apropiaţi ai Devei orientaţi spre apus, sapă cu sârg o mină de aramă care, după încercarea făcută, dă şaisprezece funţi de cupru la chintal; aici se mai sapă şi cupru „massicum" şi e belşug de malahit ...

...Ce a dat odinioară mina de la Băiţa nu ştiu; dacă erau cumva unele ⟨mine⟩ mai bogate aiurea, ele ar trebui căutate în munţii vecini cu Banatul.

[Amicul autorului D. de Palzer îi comunică o metodă mai expeditivă de a topi cuprul adăugându-i turbă şi cărbune de piatră].

p. 92

§ XXXIII. Despre siderurgia din regiunea Hunedoara

Am discutat [141] mult împreună în ce moment din trecut trebuie să aşezăm începuturile siderurgiei din jurul Hunedoarei. Inscripţia pe care ţi-o înfăţişez aminteşte doar de trei secole, poporul fără excepţie spune peste tot că neamul evreilor [142] le-a pornit, poate că acel sat al vostru acum numit Thalmis, altădată s-a chemat Thalmud; asemănarea de sunete şi ceea ce se poate citi despre legăturile [143] pe care le-a avut Decebal cu evreii (?) şi ⟨faptul că⟩ le-a acordat dreptul de a întemeia o cetate în strâmtorile Valahiei transalpine (?) confirmă în tot cazul părerea obştească ...[redă

p. 93 inscripţia din satul Ostrov în care e vorba de „Coll. Fabr."(= collegium fabrorum) şi îi pune în legătură cu pretinsa numire antică de „Porţile de

---

[138] *Colonis.*

[134] Sat component al com. suburb. Veţel, municipiul Deva, jud. Hunedoara.

[140] *Mikenesini* = Micăneşti, sat, com. Zam, jud. Hunedoara?

[141] Textul e adresat lui Filip de Kern, administratorul provinciei Hunedoara.

[142] În credinţa poporului e vorba de nişte uriaşi „Jidovi", cărora li se atribuie toate rămăşiţele construcţiilor gigantice.

[143] *Consuetudinem.*

www.dacoromanica.ro

Fier"[144] dată de Zamoscius munţilor de aici]. Negreşit a fost întemeiat de romani un colegiu al faurilor la Porţilor de Fier, ⟨adică⟩ în munţii cei mai bogaţi în fier.

Acel munte care e exploatat de multe veacuri e aşezat în satul Ghelar[145]; întors spre răsărit şi numit Gropile (?)[146]. Se află la două mile depărtare de oraşul Hunedoara. În acest munte sunt două mine, zise *cea veche* şi *cea nouă*, aceea se întinde cu galeria pe o lungime de o sută douăzeci de „órgii" şi stă deschisă sus la o înălţime de douăzeci de „órgii", căci filonul metalic se suie spre partea de sus a muntelui. A fost începută în anul 1743 şi s-au săpat o sută treizeci de „órgii" cu mare cheltuială şi puţin venit; // astăzi însă se arată mai favorabilă celor ce o sapă, căci p. 94
în 1755 s-a tăiat după o lungă chibzuială o galerie îndreptată spre mina veche. Vinele de metal merg spre nord, masa lor numită Stockwerk e deasă, lată şi atât de îmbelşugată încât abia poate fi cuprinsă în opt „órgii". Nişte vine asemănătoare se îndreptau spre sud, însă au fost mult stricate pentru că au fost prea mult ciuntite. Dintr-un chintal de minereu pus la foc zece ore, se scot douăzeci şi şase de funţi de fier curat, a douăzecea parte din chintal este un oţel[147] atât de curat, încât ciclopii care conduc această topitorie îl separă ⟨de rest⟩ fără altă osteneală. Pe râul Cerna, ce curge pe alături, se află cinci ateliere în care se lucrează fierul.

... Sunt printre aceste ateliere unele prevăzute cu două ciocane, cu tot atâtea furnale, ba chiar cu câte trei pâlnii de filtrare; sunt altele ce ţin de râul Govăşdia[148]; acestea îndeasă[149] fierul folosind mai mult focul şi mai puţin ciocanele. Tot de domeniul Hunedoara ţin şi acele ateliere de fier care sunt acţionate, în scaunul Orăştie aproape de satul Sibişel[150] de apa cu acelaşi nume. Minereurile din Hunedoara sunt pline de cuarz, de ocru roşu şi galben ...

Cercetând castelul[151], construcţie foarte veche, mi-a plăcut inscrip- p. 95
ţia ce arăta în litere gotice cu abrevieri pe autorul lucrării. Măritul Ioan de Hunedoara, guvernatorul R⟨egatului⟩ U⟨ngariei⟩ în anul 1452 a pus să se facă această lucrare : acolo unde se ţine acum fierul era odinioară sediul comiţiilor, iar într-o parte, jos, locul era scobit în aşa fel ⟨pe dedesubt⟩ şi ţinut încordat de un arc[152](?), încât oricine ar fi fost pus să stea acolo ar fi căzut din răsucirea arcului şi — sfârtecat în bucăţi — şi-ar fi dat sufletul. Pe tot castelul se văd foarte multe steme ale Corvinilor şi Szilagilor[153]. În capelă ... se vede amvonul din care odinioară Capistrano obişnuia să-şi rostească predicile ...

---

[144] De la *Porta Ferrea* care însă nu e o numire antică şi nu se referă la munţi, ci la o poartă efectivă ce închide locul de trecere.

[145] *Gyalar*, sat, com. suburb., municipiul Hunedoara, jud. Hunedoara.

[146] *Kropilele*.

[147] *Chalybs*. Termen folosit şi pentru oţel şi pentru fierul călit.

[148] *Govasdia*.

[149] *Conglomerant*.

[150] *Sebeş hely*, sat, com. Beriu, jud. Hunedoara.

[151] De la Hunedoara.

[152] *Elaterio tensus est*.

[153] Familia soţiei lui Ioan Corvin.

www.dacoromanica.ro

p. 98

§ XXXIV. *Trăscău* [154].

[E moşia ereditară a baronilor Toroczkai ...]

p. 99 Are munţi încărcaţi cu fierul cel mai abundent şi care mărginesc provincia Turda pe latura occidentală. Ţăranii care muncesc cu plată la săparea acestui minereu, neîngrijindu-se ca să uşureze prin galerii orizontale truda foarte grea oricum a săpării, scobesc pământul fără regulă şi alandala, spărgând [155] puţuri, unele încrucişate altele asemenea unor melci pociţi; şi dacă nu ar fi opriţi de masa de apă ar săpa în adâncime treizeci de „órgii", oricât de obositor le-ar veni, sau ar vedea mai apoi că sunt siliţi să scoată pe umerii lor minereul extras şi că îi ameninţă adesea o primejdie vădită de năruire. Căci ei lăsând deoparte pietrele mai tari nu le sapă decât pe cele mai slabe, şi din cauza aceasta s-a văzut adesea mai apoi că producându-se fisuri [156] puţurile s-au năruit. Pe lângă acestea, toată vara ei nu lucrează la mine, iar când se întorc la ele iarna pentru o muncă aprigă, sunt siliţi mai întâi să cureţe ce s-a măcinat din cauza intemperiilor. Aceşti buni săpători nu lasă uşor să pătrundă în mine nici un străin, crezând că acolo se ascund mari comori, nu de fier, ci de aur şi argint care vor fi speculate de nepoţi în vremurile viitoare ... etc.

p. 100 ...Oricine se pregăteşte să cerceteze aceşti munţi dă de puţurile minei mari şi ale celei mici de la „Fogol-Banya"; prima săpată chiar pe vârful muntelui s-a năruit de multă vreme ...

§ XXXV. Despre cositor

p. 103

... Este lucru de mirare că în Transilvania nu numai că este cositor, dar abundă. Au fost aduse din scaunele secueşti la Zlatna acum vreo douăzeci de ani mulţi funţi de cristal de staniu ⟨numite⟩ *Zinkraupen* din care un chintal promitea la prima încercare de separare patruzeci şi patru de funţi ⟨de cositor⟩. Au fost îndemnaţi secuii să se apuce de exploatare
p. 104 dar aceia, mai iubitori de plugărie, nu iubesc // mineritul. Am la mine un cristal de acesta secuiesc, cântăreşte mai mulţi funţi [urmează descrierea sa]. Nisipurile rămase după spălarea aurului dau indicii sigure că s-ar ascunde cositor în munţi, eu însumi am văzut adesea nisipuri de acestea amestecate cu granate de cositor [157] [...] mult deosebite de cele conţinând fier.

§ XXXVI. Despre plumb

p. 105 ...Transilvania este bogată în plumb. Nu trebuie nesocotite bogăţiile pe care le-ar da Muncelul Mic [158] dacă ar fi exploatat mai intensiv; este un sat aşezat lângă Deva, dincolo de râul Mureş, un al doilea numit Baia Bârzii [159] e lângă Dobra unde totul e numai plumb, şi aceste minereuri

---

[154] *Toroczko*, azi Rimetea, sat şi com. jud. Alba.
[155] *Effringunt*.
[156] În textul publicat *ruinis actis* (corect „rimis actis").
[157] *Granatis stanucis*.
[158] *Kismuncsel*, sat component al com. suburb. Veţel, municipiul Deva, jud. Hunedoara.
[159] *Purza*, azi Boia Bârzii, idem. De fapt aceste două localităţi erau absolut vecine.

www.dacoromanica.ro

încă nu dau mai mult ca două semi-uncii de argint şi treizeci de denari de aur ... Chiar acuma vine vestea că la Baia de Arieş s-a descoperit o mină de plumb ce va ţine în vecii vecilor şi că s-a şi început săparea.

Rodna [160]

La Rodna, lângă Bistriţa, oraş al saşilor, numit după râul care curge lângă el, se exploatează de multă vreme nişte mine vestite de plumb, care — după părerea mea — sunt mai vestite decât bogate.

Muntele Göcze este cel mai renumit printre locuitorii din Rodna şi după părerea oricăror oameni pricepuţi ⟨în materie⟩ dacă este ⟨vreun munte⟩ care să răspundă din plin la speranţa exploatatorilor, apoi el ar fi acesta, dacă s-ar îngădui ca exploatarea să se facă pe cheltuiala stăpânirii. Societăţile particulare care s-au înfiripat pentru exploatarea galeriilor străbunilor nu pot stabili nici o limită, fie în ce priveşte adâncimea sau lungimea puţurilor sau a galeriilor. Sunt treizeci de ani de când societatea numită *Deschaniana*, după cel mai vestit membru al ei Ioan Deschan, care era consilier imperial, a săpat chiar trei sute de „orgii" şi nu a putut totuşi să determine direcţia pe care o urmăriseră săpăturile celor vechi ... p. 109

Dealul Popii, în care se află obârşia pârâului Isvor, a fost săpat de părinţii din // vechime. Se vede chiar aici o peşteră uriaşă de o mare amplitudine [160bis], dar rămâne îndoielnic dacă a fost săpată cu prilejul exploatărilor metalice. Pe vârful muntelui se înalţă mult mai multe ruine, dar las nerezolvată întrebarea dacă trebuie atribuite unor vicisitudini naturale sau exploatării romanilor. . . . . p. 110

... Pentru cel ce priveşte spre apus, de pe culmea ⟨muntelui⟩ Dealul Popii, i se înfăţişează muntele Secu [161], din ale cărui văi îşi trage obârşia râul Anieş [162], care însă e mult mai prejos de acele ⟨vestite⟩ râuri aurifere „Crişurile" [163] pe care le-au zămislit Munţii Bihorului. Blasa, în hotar cu Moldova, înfăţişează chiar la suprafaţa pământului nişte vine de plumb vălurite *(schwehend)*. Dar câştigul bogat ce l-ar putea trage ⟨de aici⟩ ţăranii săraci este mult împiedicat de lipsa apei şi de marea înălţime. Dealul Cornului este renumit pentru că din veniturile minelor sale a fost ridicată biserica din Bistriţa, acum o ruină lipsită de frumuseţe. ⟨Muntele⟩ Măgura întors spre miazăzi şi Cormaia, numit astfel de la pârâul căruia i-a dat naştere, nu au nimic vrednic de luare aminte, pe lângă rămăşiţele anticilor etc. acea înaintare şi insinuare a fibrelor ⟨aşa-zisul⟩ *flözwerk* care e apărat deasupra şi dedesubt până la două „órgii" de un pământ albăstrui. Dar dacă acest pământ ar fi cumva de natura cobaltului? Este ⟨un pământ⟩ mineral; promite ⟨să dea⟩ argint şi în orice caz şi un mal şi celălalt al Someşului, ce înalţă mici moviliţe, dovedesc că aici a fost creată de cei vechi o baie de spălat aurul ...

---

[160] Sat şi com., jud. Bistriţa-Năsăud.

[160bis] Are 175 m lungime.

[161] *Saccu*. 1715 m înălţime.

[162] *Aranyos* (!) (autorul confundă aici pârâul Anieş cu râul Arieş, la rândul său confundat cu Crişul).

[163] Autorul urmând părerea unor scriitori mai vechi socoate că numirea Crişurilor ar veni de la cuvântul grecesc însemnând *aur*.

www.dacoromanica.ro

Partea a III-a

Despre semimetale

p. 121

§ I. Despre mercur

[e socotit de autor un „semimetal] "

p. 122 ... Eu pun laolaltă mercurul cu chinovarul ... etc. Minereurile Transilvaniei care exudă mercur sunt din categoria cinabrului. Cele pe care le-am văzut se datoresc toate munţilor foarte bogaţi ai zlătnenilor şi printre aceştia se distinge mai mult: ⟨Exploatarea de la⟩ Dumbrava [164]; se întinde spre nord la o depărtare de o oră de orăşelul Zlatna. La începutul veacului al şaptesprezecelea a început să fie săpată: este cu totul de cinabru. Vine fibroase de cinabru şi având din loc în loc aglomerări ⟨de cinabru⟩ se află din belşug; acest lucru îl mărturisesc secţiunile, puţurile, săpăturile boltite ale anticilor ce găuresc muntele în multe locuri. Deoarece solul pe care îl săpau străbunii era pietros, de aceea nu erau nevoiţi să sprijine cu grinzi bolţile galeriilor. Harta [165] muntelui pe care o am în faţă arată pe partea superioară a muntelui paisprezece puţuri pe care le sapă românii [166]; a doua galerie s-a prăbuşit în vremea lui Carol VI, prima galerie generală este aceea pe care a săpat-o sârguinţa unor particulari; va fi mai de folos aceea ale cărei puncte precise sunt stabilite şi determinate geometric la o adâncime ce întrece cu o sută de „órgii" înălţimea muntelui. Toate vinele se îndreaptă de la nord la sud. Cinabrul destul de curat (?) promite cantităţi mari de mercur. Un chintal de minereu dă şaizeci de funţi de mercur. Acum câţiva ani, scăzându-se toate cheltuielile, a rezultat un venit de cinci mii nouă sute şaptezeci şi trei de ⟨florini⟩ renani, acum au fost
p. 123 toate lăsate în grija particularilor // şi de la aceştia se cumpără funtul de mercur cu patruzeci şi doi de creiţari de către toţi cei care au vreun interes. Vinele metalice sunt separate între ele [167], dar sunt atât de întrerupte încât se ivesc porţiuni lipsite de minereu [168] ⟨ce ating⟩ chiar douăsprezece „órgii", la care mai trebuie să mai se adauge ⟨şi faptul⟩ că poporul, obişnuit ⟨să gândească⟩ doar la câştig îşi pierde nădejdea şi îşi mută adesea locul unde sapă: însă dacă ei ar stărui în acelaşi loc şi s-ar ţine de cele începute atunci ar vedea că aceste porţiuni seci (klufften) se termină într-un cuarţ amestecat cu puncte de cinabru şi dând foarte mult cinabru. Lăţimea vinelor e de o „órgie", şi de cele mai multe ori el e asociat cu şist negricios, lut gras ⟨şi⟩ cuarţ.

Săpăturile specifice muntelui se numesc *Obermittel*, *dieferter*, *Fürstenstollen* şi pe cât sunt de bogate pe atât sunt de anevoioase din cauza aerului vătămător. Dacă şi la acestea la fiecare distanţă de 20 de „órgii" li s-ar face o ⟨săpătură de⟩ comunicaţie între puţuri, s-ar face un lucru chibzuit şi chiar ar ajuta mult scopul acesta, acea galerie generală lungă de o sută douăzeci şi şase de „órgii".

Baboia, şi acesta tot munte de cinabru, priveşte spre miazăzi. Este semănat tot cu zgura aruncată odinioară de antici. Săpăturile românilor nu trec de douăzeci de „órgii". O societate particulară a pornit o galerie generală orientată spre ora a douăsprezecea a acului magnetic. În galeria Sf. Iosif este mult cinabru: vine bune şi late se întind în adâncime, de

[164] *Dumbrava*, sat aparţinând oraşului Zlatna, jud. Alba.
[165] *Ichonographia.*
[166] *Valacha gens.*
[167] *Singulares.*
[168] *Inania glomeramina.*

www.dacoromanica.ro

aceea săparea de puțuri ⟨aici⟩ merge bine și ca folos bănesc și ca muncă etc.

[Alți munți vecini]. Am aflat din tradiție că printre acești munți se ascund foarte multe puțuri din care străbunii noștri culegeau mercur virgin în căldări și hârdae. p. 124

Eu împart operațiile privind mercurul în trei categorii. Una constă în a săpa măruntaiele munților, alta în a cerceta movilele ⟨de zgură ale⟩ anticilor, în sfârșit sunt multe băi de spălat minereul așezate în jurul râului Ampoi, în care se spală cinabrul din albia râului. În ceea ce privește săparea munților: ⟨lucrătorii⟩ așează cu cea mai mare atenție minereul extras cu neadormită grijă, în așa fel ca să aleagă de o parte tot ce e cinabru și e roșu — partea rămasă, numită Marut o supun morilor de zdrobire până ce sunt îndepărtate prin acțiunea apei părțile eterogene și rămâne cinabrul amestecat cu foarte puține pietricele numite „*Cîrzari*" și masa ⟨de minereu⟩ astfel pregătită o duc la cuptoare. În ceea ce privește cercetarea rămășițelor de pe urma anticilor, pentru a le descurca mai bine, se sapă pe toată latura muntelui un dig înalt de un picior [169]. Acolo unde acest dig se termină în jos spre vale, ei sapă o groapă mare numită „Eruga". Atunci, la începutul primăverii sau toamna sub acțiunea ploilor ce cad și a topirii zăpezilor, dealurile, movilele, mormanele îngrămădite de cei vechi sunt aruncate asupra zăgazului, iar torentele ce curg în jos împing toată masa în groapa numită Eruga pentru a fi acolo macerată, zdrobită, răscolită de aluviunile apelor până ce se scurg toate impuritățile și se vede apa limpede, având pe fund o materie numită „Basta", care va trebui pusă pe mesele de spălare pentru a separa prin modul obișnuit de spălare cinabrul de părțile pietroase. Dacă au parte de apă din belșug se și umple Eruga până în trei zile. A treia operație a spălării cinabrului ei o rânduiesc lângă râul Ampoi. Ei sapă nisipul acela pe care l-au adus apele revărsate ale Ampoiului sau torentele // ce au curs spre el, îl pun pe masa de spălare acoperită cu o dimie unde sub acțiunea apei ce se varsă asupra lui, se desprinde de părticelele mai greoaie, iar dimia însăși pe care o spală cu mare grijă, din oră în oră, îmbogățește pe lucrători nu numai cu părticele de chinovar, dar chiar cu multe firișoare de aur. În adevăr se câștigă o cantitate de aur în valoare de șapte dinari care e unit cu cinabrul, lucru dovedit prin repetarea ⟨operației⟩ în toate săptămânile. p. 125

Acum să ajungem la cuptor. Acesta se află în marginea chiar a orașului. Aici se aduc minereurile după ce mai întâi sunt cercetate de cei însărcinați cu aceasta pentru a se vedea dacă merită să fie puse în cuptor. Atunci se amestecă cu piatră de var fără a se adăuga apă, în proporția cerută de piritele amestecate cu cinabrul. Apoi se introduce această materie foarte uscată în retorte de lut. Acestea sunt unse cu un lac rezistent, sunt înalte de un picior și jumătate, au o capacitate de trei „kupe" (un fel de măsură pe care o numim „pinte") [170] se umple până la o jumătate de palmă cu masa amestecată de minereu de mercur și se așează în furnal, care se împarte deasupra în douăsprezece, dedesubt în treisprezece cuptorașe mai mici. Atunci lipindu-le de recipientele care se înalță totuși oblic în afară, sunt puse mai întâi la un foc lin a cărui putere o sporesc din oră în în oră până ce retortele se albesc de tot de vehemența focului. Când se vede că retortele au ajuns transparente, atunci se dă focul de o parte și se scoate mercurul din recipientele de răcire în care s-a precipitat, cu multă atenție

[169] *Uno pede civile.*

[170] *Pintam.* Măsură de capacitate pentru lichid variind întrucâtva după locuri. Cea de Paris avea 93 de centilitri.

www.dacoromanica.ro

ca să nu fugă odată cu restul mercurului şi ceva praf negru ce aderă la
pereţii vaselor şi după ce l-au strecurat tot prin dimie îl leagă ⟨la gură⟩
p. 126 cu piei şi în cele din urmă îl pun în nişte vase ... Acum câţiva ani a fost ridicată lângă satul Chişfalău spre Alba Iulia o clădire pentru sublimarea mercurului nu fără mare câştig pentru fisc. Nevoia de mercur sublimat e foarte mare ... în chimie ... medicină şi chirurgie ... etc.

Partea a IV-a

Despre sulfuri

p. 135 [Sulfuri lichide: petrolul, naftul, asfaltul].

Sulfuri solide: turba, antracitul, lignitul, chihlimbarul galben, minereurile de sulf, piritele sau marcasitele.

p. 136 ... Naftul ... va putea fi scos, ba chiar tras din săpătura de lângă Mediaş. Asfaltul ... [Berkenmeyer aminteşte în 1712 în al său *Antiquarius curiosus* de un izvor pe lângă Alba Iulia (Albam Carolinam)] din care se poate scoate catran [171] din belşug pentru ungerea osiilor şi roţilor de căruţă ... Odinioară din izvoarele aflate pe pământul scaunului Ciuc se scotea catran şi se ducea la vânzare cu butoaiele şi cu căruţele, acum ⟨însă⟩ acele izvoare ţin de domnii Moldovei (?)

p. 137 ... Cărbuni fosili ... Nu vei duce lipsă în Transilvania nici de acest
p. 13 lucru, căci la Sărata [172], loc // aflat la şase ore depărtare de Sibiu, este din belşug antracit din cel mai bun, ce lasă să se vadă lămurit în straturile sale urmele lemnului din care a fost calcinat ... [S-ar putea folosi la topirea cuprului, a minereurilor arseniale sau antimoniale ... etc.), fără devastarea pădurilor ce nu poate fi niciodată îndeajuns deplânsă.

§ I. Despre sulful obişnuit şi minereurile sale

Transilvania înfăţişează multe puţuri şi munţi foarte potriviţi pentru scoaterea şi topirea sulfului şi printre care se disting munţii ce se înalţă
p. 139 între Ciuc şi Trei scaune şi dintre care unul se numeşte Balvanyos, //celălalt lângă Lazăreşti [173] pe pârâul numit Buduş [174] îşi plânge mina de sulf, părăsită de vreo douăzeci de ani, nu mai mult. Este foarte vrednic de amintit că la obârşia pârâului Buduş, pe muntele alăturat Buduş, se înalţă o stâncă cu o încăpere lungă şi lată admirabil scobită de mâna măiastră a naturii. Aici aleargă toţi acei care suferă de râia cea grozavă, de dureri de cap sau de ochi. Această peşteră [175] e însă vătămătoare pentru păsări — cea care ar încerca să o străbată în zbor cade rostogolindu-se în puţ. Peştera e atât de bogată în sulf încât locuitorii dimprejur iau cu ei ⟨sulf⟩ lichid şi îl fierb până se preface în cilindri şi bulgări solizi ...

p. 140 ...Sulful pur, transparent şi roşcat în felul chihlimbarului, se găseşte în minele foarte vestite de la Săcărâmb etc.

. . . . . .

---

[171] *Axungiam.*

[172] *Zaratae*, sat, com. Porumbacu de Jos, jud. Sibiu.

[173] *Lázár falvam*, sat, com. Sânmartin, jud. Harghita.

[174] *Budös patak* (= *pârâul puturos*).

[175] Peştera s-a năruit în 1802. Autorul confundă aici două peşteri deosebite: prima aşa-zisa *peşteră de pucioasă*, a doua aşa-zisa peşteră ucigaşă, mai la nord de aceasta.

www.dacoromanica.ro

La Lăzăreşti, pe culmea muntelui Buduş abundă alaunul ... [În Transilvania el se află din belşug]. Doctorul în medicină Samuel Pataki spune, ca unul ce nu vorbeşte din auzite, că în comitatul Crasna în satul Zăuani [176] este un izvor, din care o treime este de alaun, dar chiar tot teritoriul satului Zăuani acolo unde se face şes, dacă ar fi săpat ar da o apă plină de mult alaun. Mulţi unguri şi daci [176bis] vin la aceste ape pentru însănătoşire şi încălzindu-le le folosesc la scăldat. p. 147

Partea a V-a

§ V. Despre sarea comună p. 155-157

[Autorul vrând să descrie exploatarea sării din Transilvania, aşa cum o descrisese pe a metalelor, îşi dă seama că ea nu poate semăna cu a aurului. Pentru a se informa mai bine se înţelege cu domnul Haner, „geometrul" minelor din Maramureş şi Turda ca acesta să-l însoţească la ocne şi să-i dea toate explicaţiile ce i le va cere].

[Cum se extrage sarea fosilă. Cum se porneşte la săparea unei ocne. Se aştern pe baza de sare piei de bivoli sau boi pentru a atrage la sine toată umezeala. Atenţie la vinele de apă ţâşnitoare]

Trebuie ca încă de la începutul săpării puţurilor să cauţi cu grijă p. 157
vinele de apă ţâşnitoare şi să-ţi însemni un loc nu mult mai departe, dar mai jos, în care să se poată săpa un canal pentru a abate într-acolo apa şi dacă nu găseşti nici un plan mai înclinat, vei face în locul canalului un nou puţ, numit *Forsinken*, dar îl vei săpa mai adânc ca primele două şi făcând un mic canal vei abate în el apele din primele două puţuri ce ar putea vătăma piatra de sare. Dacă cumva acest puţ numit *Forsinken* se umple de apă o vei putea înlătura pe aceasta cu orice fel de pompă de rând. Alături se obişnuieşte să se înalţe o maşină numită *Gabel* pe care o învârtesc patru cai timp de opt ore, pentru a scoate drobii de sare cu o economie de forţă destul de însemnată. Sacul în care se pun drobii de sare e făcut ca o reţea de funie, iar cel în care se încarcă sarea măruntă e cusut din piei de bivol. În acela făcut din funie m-au legat şi pe mine — nu fără groază din partea mea — atunci când // am cercetat ocnele de la Turda şi s-au legat şi doi p. 158
însoţitori, al patrulea stătea neînfricat afară din sac, deasupra capetelor noastre pe un lemn pus de-a curmezişul ce nu era mai lat decât atâta ⟨cât trebuie⟩ ca să-şi sprijine picioarele şi îndrepta funia ca să nu ne izbim de pereţii puţului. Am ajuns cu bine jos la bază, ne-am scos mâinile şi picioarele prinse în sac, am cercetat săpătura, încremeniţi de uimire am meditat asupra uriaşei baze a conului şi am contemplat adâncimea sa nespus de plăcută la vedere, căci ca s-o putem privi cât mai adânc se aruncau de la gura puţului mănunchiuri de paie aprinse care luminau un tablou nespus de frumos, apoi întorcându-ne spre vinele de sare, am cercetat planul oblic al bazei, perimetrul mai degrabă eliptic decât circular, felul de a săpa, în sfârşit munca neobosită şi diversă a lucrătorilor, în timp ce se auzea o larmă, un vuiet şi un tunet ce ne înfiorau ; până când am întrebat pe geometrul ce stătea lângă mine ce înseamnă acestea? şi el ne-a liniştit zicând : acest zgomot se aude într-una atunci când drobii de sare ce au început să fie săpaţi în *deschizătură (Apertura)* au fost tăiaţi până la nivelul din urmă, care este galeria, şi se ciocănesc atâta cu ciocanul până ce sunt rete-

[176] Azi Zăuan-Băi, sat, com Ip, jud. Sălaj.
[176bis] Transilvăneni.

www.dacoromanica.ro

zaţi cu totul. Fireşte că şi aerul dinăuntru mai îndesat izbindu-se de cel de afară, mai rărit, obişnuieşte să producă o rumoare, un zgomot, un vuet ce nu se deosebeşte prea mult de tunet. După ce am văzut toate ⟨particularităţile⟩ ce trebuie să ne îmbogăţească experienţa şi am urat tot binele săpătorilor, vârându-ne iar în saci ne-am înapoiat, dar vai ce foame a pus stăpânire pe noi toţi ... etc. ... şi a ţinut trei zile ... etc.

p. 159

§ VI. *Turda*

[La 1756 reparându-se acoperişul lângă puţul de la vechea ocnă se dă de data anului 1364 etc.].

. . . . . .

Turda are cinci puţuri principale, din care primul se numeşte Cel de Sus, al doilea Cel de Jos, al treilea cel „Clujean", al patrulea al Sf. Tereza, al cincilea al Sf. Anton.

Diametrul bazei puţului de Sus are $45^{1/2}$ de „órgii", înălţimea 56 de „órgii" şi 2 picioare. Sarea, de altminteri pură — în afară de mici firişoare de pământ presărate prin ea —, e săpată de 87 de săpători cu 18 ajutoare.

[Urmează date asemănătoare despre gurile de ocnă „de Jos", şi Sf. Tereza].

p. 160 A rămas puţul vechi întors spre răsărit, numit ocna cea mare, de a cărei năruire se temeau săpătorii, căci la săparea şanţurilor, vedeau limpede pământul care înconjura bolovanii. Ca nu cumva nenorocirea pe care ei o aşteptau să vatăme ocna de sus, căci ar fi prăpădit-o cu totul întrucât năruirea sa ar fi zdruncinat şi toată structura puţului de Sus, ei au preferat să prevină paguba în loc s-o sufere. Aşadar în anul 1762, la 19 iunie, au închis şi astupat amândouă puţurile şi închizându-le le-au umplut cu pământ amestecat cu sare şi nu fără motiv, căci socoteau că aerul care ar rămâne închis în ocnă ar contribui foarte mult la slăbirea pereţilor.

O demonstraţie de compresiune a aerului şi de aprindere cu flacără la apropierea focului au putut-o vedea turdenii atunci când s-au apucat
p. 161 de noul puţ de // sare şi după ce au săpat zece „órgii" cu sfredelul de mine — au venit poate cu vreo făclie aprinsă — şi îndată aerul a dat naştere unei flăcări, care strecurându-se mai întâi pe furiş, a revărsat apoi cu mare vuiet un potop des de foc în aerul liber, în timp ce săpătorii cădeau la pământ, temându-se să nu se întâmple ceva încă şi mai rău, dar focul acesta s-a stins de la sine .../.

p. 163

§ VII. *Ocna Sibiului* [177]

Este la o depărtare de două zile de Sibiu. Acest nume (Vizakna) indică un puţ cu apă şi chiar aşa e căci nu este aici nici un puţ de ocnă care să nu fie plin cu apă, De aici, aşadar, nevoia de care vorbeam a unor canale de scurgere orizontale. Ocna numită Ocna Mică se umple aşa mult cu apă dinspre miazăzi încât ai zice că nu e o picurare de apă, ci că a fost abătut pe acolo un apeduct. Aceeaşi soartă o are şi ocna cea nouă a Sf. Francisc. Iar aceasta apă ţâşneşte dinspre miazănoapte. Ocna cea mai puţin inundată din toate se numeşte Ocna Mare. [Dimensiuni etc.]./Tot Banatul nu foloseşte decât doar bolovani de sare de la Ocna Sibiului.

---

[177] *Vizakna, Salzburg*, oraş, jud. Sibiu.

www.dacoromanica.ro

§ VIII. *Cojocna* [178]

Nu se sapă ⟨acum⟩ decât doar un puţ, căci celălalt — fiind inundat cu multă apă până în şanţurile cele mai adânci—a suferit o stricăciune ce nu se putea repara. [Dimensiuni]. Cojocna transporta 50 000 de chintale de sare în toţi anii la Oradea Mare. Dacă nu aş fi fost silit de mărturiile multora, nu mi-aş îngădui deloc să amintesc de ⟨acea⟩ găină prefăcută în sare împreună cu puii ei şi scoase din puţul cel vechi ⟨despre care⟩ auzi vorbind în toată regiunea până departe [179]//

§ IX. *Sic* [180] p. 164

Oraşul comitatului Dobâca, vestit prin rămăşiţele vechilor puţuri, înfăţişează un puţ chiar pe vârful muntelui. Niciodată acesta nu şi-a îmbogăţit lucrătorii săi, ca cel de la Dej ... pentru care cauză s-a întrerupt săparea. Acest puţ a rămas uitat ultimii treizeci şi şase de ani. L-a închis domnul von Schelz. [Dimensiuni]. Sarea e amestecată cu ceva pământ, dar nu a suferit nici un neajuns din partea apei ...

§ X. *Ocna Dejului* p. 166

Salina-depozit [181] din comitatul Solnocului dinăuntru înfăţişează două ocne şi chiar foarte bogate, una întoarsă spre miazănoapte şi cealaltă spre miazăzi. [Dimensiuni]. Mai era alta foarte veche, cu o adâncime [182] de 72 şi o lăţime // de 54 de „órgii, dar s-a crăpat când a fost o iarnă foarte p. 167
umedă şi s-au umezit toate, apoi căzând ploi în mare abundenţă care apoi au fost prinse de îngheţ, au trebuit toate să se lase mai jos şi s-au lăsat în jos şi puţurile ocnei mai mari şi în afară de faptul că s-au scufundat cu mai multe „órgii" s-au şi înghesuit atât de mult încât pe locul rămas abia au ⟨putut⟩ face scări pentru ca să se poată salva săpătorii. Ocna Dejului, pe lângă cantităţile pe care le vinde pe loc, mai transportă în fiecare an în Ungaria optzeci de mii de chintale de sare etc.

§ XI. *Paraid* [183] p. 169

Bogăţiile nesecate de sare ale odorheienilor se cuprind sub un singur nume : Parait. Dar tot ţinutul înconjurător până departe este încărcat cu sare. Nişte stânci uriaşe care sunt din sarea cea mai pură se înalţă pe culmile munţilor. Aici nu poţi vedea nici o ocnă de sare, ci ei sapă ⟨sarea⟩ din nişte gropi pătrate şi nici nu sapă gropi mai adânci decât doar atâta ca să poată scoate uşor pe umerii lor sarea săpată. Totuşi ei îmbogăţesc secuimea întreagă cu 50 000 de chintale. Este vrednic de amintit că un lac mare ⟨sărat⟩ de pe munte, sfărâmând zăgazurile, s-a vărsat în întregime în râul Târnava [184], de unde au murit aproape toţi peştii şi mai ales peştii

---

[178] *Kolos*, sat şi com., jud. Cluj.

[179] Pentru o descriere mai amplă, cf. *Călători*, II, relaţia lui Georg Werner, p. 24—27.

[180] Sat şi com., jud. Cluj.

[181] *Penus Salina*. Ocna Dejului, localitate componentă a municipiului Dej, jud. Cluj.

[182] O notă a autorului trimite la o informaţie a lui Werner privind scoaterea din ocnă a unei bârne pietrificate etc. Cf. n. 179.

[183] *Parait*, sat şi com. ,jud. Harghita.

[184] Târnava Mică.

www.dacoromanica.ro

„barbones" [185], iar locuitorii au încercat ei înşişi un mare neajuns, căci obişnuiţi să se folosească de apele Târnavei, au fost acum siliţi să caute alte izvoare când acest lac destul de sărat s-a amestecat cu apele râului Târnava etc. ...

Partea aVI-a

§ I. Despre pietrele preţioase

p. 174

„Adamas genuinus" [186]. Chiar la hotarul Transilvaniei, în Maramureş, varietăţile de adamant sunt foarte răspândite, dintre care unele nu sunt mai prejos de cele orientale, sunt însă hotărât mai dure decât cele din Boemia. Ţăranii le culeg din belşug când îşi ară ogoarele sau când le văd scoase la lumină de ploile care au căzut şi strălucind frumos la razele soarelui...

p. 175 *Granate.* În Ţara Făgăraşului de-a lungul Oltului găseşti uşor granate mai puţin transparente, dar granate mărunte mai îmbelşugate şi mai pure poartă apa Sâmbetei ce se varsă în Olt.

Ametist. Şi în Transilvania sunt ametiste mai palide ce se disting prin trăsături comune „irisului" [187]. Fapt e că unul foarte asemănător cu acesta şi care a fost găsit în vecinătatea minelor de la Zlatna mi-a fost dat în dar de D. Medved, poreclit Huttmantius [188]...

p. 176 *Peruzele* [189] ... Pe sub pământ la Baia Mare [190], se culege „Chrysocolla" [191]. Malachitul din Banatul timişan este asemenea ca înfăţişare şi culoare cu peruzelele.

§ II. Pietre mai puţin preţioase

p. 177 ... Am avut un cristal, care înfăţişând la mijloc un triunghi isoscel, lasă să se învârtească în spaţiul simetric închis în el o picătură de apă. Dar totuşi mai vrednic de admiraţie socot acea mică piatră aflată în Transilvania [192], la hotarul său cu Maramureşul, foarte asemănătoare cu adamantul din această provincie, din mijlocul căreia strălucea o vinişoară de aur nespus de frumoasă. Această piatră, legată în inel cu iscusită lucrătură mi-a arătat-o D. de Gauster, priceputul curator, însărcinat cu supravegherea cheltuielilor regeşti...

p. 178 ... *Sardonix* ... Am aflat indicii destul de numeroase despre existenţa sardonixului la Roşia pe lângă Abrud, printre agate de care e mare mulţime aici...

p. 179 ... *Calcedona*... stă ascunsă cu modestie, afară doar de stâncile muntelui Vaca, pe unde merge drumul spre Baia de Criş.

Onix ai din belşug la Cluj pe sub zidurile fortificaţiei, pe unde duce drumul spre Turda...

Malahit este acuma din belşug lângă Deva în mina de aramă nou descoperită...

---

[185] *Barboneş.* Nu poate fi vorba aici de barbunii de la noi care sunt un peşte de mare.

[186] Este vorba probabil de cristale (diamante !) asemenea celor din Boemia.

[187] *Iridi* (= piatră preţioasă fără nume în limba română).

[188] *Ut aiunt Huttinantius* (derivat de la Hutte), atelier metalurgic, fiind vorba probabil de un director al unui asemenea atelier de prelucrare a minereurilor.

[189] *Turkoides.*

[190] *Vallis dominarum*, corect = Rivulus Dominarum.

[191] Piatră preţioasă citată şi de Plinius.

[192] Este vorba aici de Transilvania în sensul strict, necuprinzând nici Maramureşul sau Crişana, nici comitatul sccuilor.

www.dacoromanica.ro

Asbestul abundă peste tot locul în jurul zidurilor de cetate ale Clujului ... p. 180

[Marmora]. Ţinutul Trăscăului şi alte regiuni dau agata, rivala marmorei. Tuful poros abundă în provincia Hunedoara. Ar putea fi folosit pentru accelerarea topirii la forjele acestei provincii şi s-ar putea scoate din belşug din peştera de la Runc, bine cunoscută locuitorilor, dar aş vrea mai bine să amintesc aici de stalactite din cauza durităţii lor asemenea marmorei. p. 181

Stalactite oferă micul district al Tălmaciului, la hotarul Ţării Româneşti. Pe unde duce o cărare spre satul Porceşti [193] este o peşteră care, după ce treci de intrarea sa îngustă, se lărgeşte pe un spaţiu mai întins şi este toată înţesată de stalactite. Locuitorii folosesc această peşteră pentru sporirea laptelui. Femeile sorb apă printr-o stalactită găunoasă, însă vitelor de parte femeiască le dau un amestec cu apă şi niciodată nu sunt înşelaţi în urmările dorite. Natura a învăţat pe oameni să folosească acest leac; căci aici stalactita friabilă se întăreşte luând forma unui sân şi aceleaşi stalactite crescute în formă de sân sunt adunate de locuitori în acelaşi scop din peştera [194] muntelui Straja [195], care coboară spre pasul Vulcan într-o prăpastie uriaşă. Se spune că şi în Almaşul Homorodului [196], în scaunul Odorhei, au o stâncă (?) [197] şi că în ascunzişurile sale subpământene s-ar deschide o sală împărţită, printr-o minunată măestrie a naturii în camere boltite şi în cămări, şi semănată ⟨toată⟩ cu stalactite. Asemenea acestor hrube şi peşteri se mai înfăţişează şi altele în fiecare provincie în parte, cum sunt în provincia Turda cele de la Hăşdate [198] etc. Iar peştera de la hotarul Ţării Româneşti care se deschide în stânca ce se înalţă pe muntele Piatra Craiului mai are încă o trăsătură deosebită, anume că atunci când a inspectat Dacia, prea înălţatul comite Andrei Hadik [199] // şi-a însemnat p. 182 numele său şi al însoţitorilor săi pe pereţii peşterei pe o tăbliţă de metal gravată ca o amintire a cercetării acelei peşteri ... etc.

... [*Diverse crete, marne şi pământuri cu straturi conchiliare*] se găsesc în tot locul şi îndeosebi în munţii Vlădeasa [200] şi Mezeş ...

Alabastru semidiafan alb şi variat ⟨ca înfăţişare⟩ apare în mare cantitate în partea Turzii, de asemenea în comitatul Cluj şi în altele. Arta de a-l calcina şi a-l folosi în loc de cretă a fost învăţată de către locuitori de la soldaţii cantonaţi în tabere. Nu e lucru rar să vezi în Cluj unelte casnice prea frumoase făcute din alabastru ...

§ V. Pământuri sticloase [201] p. 183

Pumicea ... cea mai bună fără excepţie o dă muntele Balvanyos din Trei Scaune ... Cretă roşie ... se găseşte în mare cantitate în Comitatul Hunedoara lângă orăşelul Ilia. „Terra tripolitana", când e pusă la un

---

[193] *Porcesd*, vechea denumire a satului Turnu Roşu din com. omonimă, jud. Sibiu.

[194] Numită Balea sau Belia.

[195] *Stracha* (înalt de 1870 m).

[196] *Homorod-Almaschinum*. Sunt două peşteri, una cu stalactite, cealaltă foarte lungă fără stalactite, dar cu oseminte de animale preistorice.

[197] *Adnexam petram*.

[198] *Torda-Hasadek*.

[199] Urmează titlurile sale, din care reţinem „Transilvaniae praesens Supremus C.R. Armorum praefectus, P. Budensis gubernator".

[200] *Kalataszeg*, la sud de oraşul Huedin, jud. Cluj.

[201] *Vitrescentes*.

www.dacoromanica.ro

foc potrivit, se preface în piatra cea mai tare încât dă scântei dacă e izbită cu un corp de oţel, iar la foc puternic dă semne evidente de vitrificare. Acest pământ abundă lângă cetatea Deva şi dealurile ... clujene (?) [202].

§ VI. Pietrificări

Se scot în mare abundenţă în tot locul la Calata, Valcău, Căpuşul Mic. În locul unde munţii de la Căpuşul Mic aparţin familiei Corniş ...//
p. 184 sunt nenumărate specii de roci conchiliare din care unele reprezintă întocmai copita calului. Printre Ihtiolite [203], am văzut capete de sturioni şi de şopârle — ⟨O şopârlă⟩ de aceasta frumos pietrificată mi s-a adus acum un an, scoasă din râul Cerna. Phytholite [204] şi lythoxile [205] am în muzeul meu propriu — lemnele pietrificate din minele de la Zlatna fiind mult prea friabile, nu pot fi lustruite. Din carierele braşovenilor s-a scos un pin întreg pietrificat, ale cărui rădăcini se află şi acum la d. doctor în medicină, Ştefan Clos...

Partea a VII-a

p. 193

Izvoare minerale şi alte ape tămăduitoare

⟨Apele⟩ de la Borsec [206], mai sus de pasul Prisăcani, refugiu ⟨constant al bolnavilor⟩ în starea cea mai deznădăjduită sunt foarte cercetate cât e vara de lungă şi de localnici, şi de străini. [Autorul e informat în scris de doctorul în medicină şi consulul sibian Cl. D. de Hutter despre proprie-
p. 194 tăţile apelor]//. Aici ţâşnesc mai multe izvoare, dar care se deosebesc mult după gradul lor de răceală. Acel care (după cum se spune) e rece ca ghiaţa este cel mai bun pentru tămăduirea rănilor picioarelor. Persistă şi acum amintirea acelui om care avea şaptesprezece răni la picioare. Şi le-a băgat în apa cea îngheţată, nu fără a se cutremura, şi-a călcat pe suflet şi trei zile după aceea a observat că dispare supuraţia; a stăruit mai departe şi s-a minunat cum s-au tămăduit zece răni în spaţiul a paisprezece zile şi s-au cicatrizat şi celelalte ... etc. ...

Pe teritoriul ⟨localităţii⟩ Mociu [207], aproape de satul Ţăgşor [208] (dar şi Ţagul Mare [209] oferă un izvor foarte asemănător), se arată un izvor aproape aidoma cu cel de la Seidlitz [210] [Proprietăţile sale după acelaşi Cl. D. de Hutter]. Preotul din Mociu Ioan Farkas îşi datoreşte sănătatea acestui izvor ... etc.

p. 195 ... Apele de la Rodna //... [l-au însănătoşit pe vameşul suprem de la Cluj, Schobleitner, de o boală învechită etc.]. Sunt folosite şi în felul apelor termale, luându-se pietre formate din sedimentul apei, punându-le în foc şi aruncându-le încinse în apă ca să o folosească nu numai ca băutură, ci şi ca baie. Este un lucru foarte ciudat că animalele atunci când sunt bolnave caută cu nesaţ apa acestui izvor ... etc.

---

[202] *Colles-Claudiacos.*
[203] Pietre aducând a peşte.
[204] *Phytholita,* desigur = pytholita = şerpi pietrificaţi.
[205] *Lythoxyla* = lemne pietrificate.
[206] Oraş, jud. Ilarghita.
[207] Sat şi com., jud. Cluj.
[208] Sat desfiinţat, înglobat în satul Sărmăşel-Gară, com. Sărmaşu, jud. Mureş.
[209] Azi Ţagu, sat, com. Budeşti, jud. Bistriţa-Năsăud.
[210] *Sedlicenşi.*

www.dacoromanica.ro

Același domn Hutter laudă un izvor asemănător cu cele amintite și care țâșnește între valea Bozeș [211] și izvoarele termale de la Geoagiu [212] ... îi pare însă rău, și nu fără dreptate, că un alt izvor aflat destul de aproape de acesta (adică pe unde merge drumul de la Geoagiu la Zlatna, unde țâșnește de sub o peșteră [213] formată în așa fel încât ar putea ușor intra în ea șapte oameni) e atât de puțin luat în seamă fiindcă are o acțiune mai blândă ...

[Citează după versurile comitelui Ioan Lázár apele de la Leutschau[214]//, apoi pe cele de „dincolo de Deva" ce sunt aproape ca cele „Caroline" din p. 196
Boemia, și care sunt] leacul sigur al copiilor mici ce suferă de viermi și sunt și de mare ajutor în bolile de femei și în frigurile intermitente.

În scaunul Mediaș lângă satul Bazna [215] țîșnește un izvor bogat în sare obișnuită, dar atât de încărcat de pucioasă încât dacă ai apropia o făclie sau un mănunchi de paie aprinse ar lua foc de îndată, fenomen remarcabil care însă nu se produce niciodată pe umezeală sau vreme furtunoasă. Marsigli în *Istoria Dunării* spune că acest izvor a fost descoperit de păzitorii turmelor care strângeau trestii din mlaștina vecină și care, făcând foc lângă izvor, au dat foc izvorului. Același Marsigli a apropiat de izvor o mână de paie aprinsă și deodată s-au pornit pe suprafața apei așa multe flăcări de mărimea degetului, cu un pocnet ca acela pe care îl face praful de pușcă dacă îl arunci pe tăciuni aprinși încât la interval de vreo patruzeci de secunde se stingeau și se tot aprindeau altele până ce, lungindu-se acest interval, în cele din urmă, s-au stins cu desăvârșire.
[Urmează unele date chimice privind apele amintite//].

Tot în același scaun Mediaș e un izvor în satul Șaroșu [216] despre care p. 197
umblă zvonul stăruitor că nu ar fi mai prejos de cele mai vestite ⟨izvoare⟩ ale șvițerilor.

Apele de la Homorod [217] în Odorhei dau mai multă plăcere decât folos. În Trei Scaune în satul Hătuica [218] natura ca o mamă binefăcătoare a fost darnică deoarece, pe lângă apele acidulate ce se află închise între pereții puțului, a mai dăruit și altele în mijlocul râului numit Râul Negru. Băile de la Poian [219] ⟨și⟩ Covasna [220] din același scaun sunt prețuite de locuitori. Cei din ⟨scaunul⟩ Ciuc se recrează la Sângeorgiu [221], Șoimeni [222], Verebiș [223]. Iacobeni [224], de pe valea Cașinului, a dat la iveală chiar niște ape care au rămas renumite.

În comitatul Solnocul de Mijloc, la piciorul muntelui Mezeș, bogatele ape țâșnitoare au ajuns vestite prin virtutea pe care o au de a slobozi

---

[211] *Bozzes*, Bozeș, sat, com. Geoagiu, jud. Hunedoara.
[212] Geoagiu-Băi, sat, com. Geoagiu, jud. Hunedoara.
[213] Se referă probabil la peștera de la Cigău, la o distanță de jumătate de oră sud de Băile Geoagiu.
[214] Localitate în Boemia.
[215] Sat și com., jud. Sibiu.
[216] Veche denumire a satului Șaroș pe Târnavă, localitate componentă a orașului Dumbrăveni, jud. Sibiu.
[217] Azi Băile Homorod, localitate componentă a orașului Vlăhița, jud. Harghita.
[218] Sat, com., Catalina, jud. Covasna.
[219] Sat și com. jud. Covasna.
[220] Oraș, jud. Covasna.
[221] Azi Ciucsângeorgiu, sat și com., jud. Harghita.
[222] Sat component al com. suburb. Păuleni-Ciuc, oraș Miercurea Ciuc, jud. Harghita.
[223] Azi Vrabia, sat, com. Tușnad, jud. Harghita.
[224] Sat, com. Plăieșii de Jos, jud. Harghita.

www.dacoromanica.ro

pântecele. Acea latură a muntelui care se numeşte Baia Buduş abundă în apă din care o bună treime e alcătuită de pucioasă. Apele izvorului de la Jibou [225] etc. sunt neplăcute ⟨la gust⟩ căci sunt încărcate cu sulf şi alaun, dar nămolul lor este bun pentru răni. La fel cu acest ⟨izvor⟩ este cel de la Zalău [226]. Cel de la Cehul Sălajului [227] cheamă pe cei ce suferă de podagră la apele sale //.

p. 198

§ IV. Izvoare termale

Dintre apele calde merită să fie pomenite cu laudă acele ce sunt la o depărtare de patru ore de Alba Iulia şi se numesc Geoagiu [228]. Acestea sunt călduţe, nu fierbinţi, şi au fost odinioară foarte preţuite de regi şi de principi. Chiar şi acum pot fi văzute zăcând în mină conductele dispuse pentru apele sale, fie cele ce curg de la izvorul principal, fie cele ţâşnitoare care sunt foarte numeroase. [Însuşiri chimice, versuri pentru însănătoşirea episco-
p. 199 pului Transilvaniei I.A.Bajtay ... etc.] // Aceste ape, pe locul pe unde curg, depun un fel de coajă pietroasă, ar trebui să se ia măsuri pentru ca să nu-şi astupe gura cu aceste cruste.

Tot ca nişte băi termale pot fi folosite şi acelea care au inundat vechile ocne de la Turda. Întors spre răsărit e acel munte ... care cuprinde în mijlocul său un puţ străvechi plin cu apă până sus de tot. Aceasta la suprafaţă este foarte rece, însă la o adâncime de trei picioare jumătate e atât de fierbinte încât domnul Nagy-Szigethi, de la Cluj afirmă că şi-a fiert ouă în această apă ... etc.

Lângă torentul Râul [229] de la Zărneşti [230] ţâşneşte cu atâta putere izvorul numit „Fântâna domnilor" încât ar fi în stare să mişte roţi de moară şi e atât de fierbinte încât nu îngheaţă niciodată pe gerul cel mai mare, ci îşi mai păstrează căldura încă un ceas ⟨după ce iese din pământ⟩.

§ VI. Lacuri

Locuitorii din Tuşnad [231] sufereau în toţi anii o pagubă însemnată din ivirea pe neaşteptate şi în mai multe rânduri a unor furtuni care distrugeau toate semănăturile şi bucatele lor. Au observat ei că norii de furtună
p. 200 se năşteau din lacul de lângă munţi // [La îndemnul preotului de acolo au ridicat o capelă închinată Sf. Ana ... etc.]. Unii pretind că lacul acesta comunică cu cele mai mari rezerve de apă (?) ale pământului nostru sau chiar cu marea şi că, legând împreună funii lungi de trei sute de „orgii" şi atârnând o greutate, tot nu i-au dat de fund. El clocoteşte şi se umflă şi descreşte şi bine ar fi fost dacă ar fi însemnat ⟨cei ce erau de faţă⟩ perioadele când se întâmplă acest lucru. În comitatul Dobâca, lângă satul Ţaga [232], este un lac uriaş [dar nu-i cunoaşte particularităţile].

---

[225] Oraş, jud. Sălaj.
[226] Oraş, jud. Sălaj.
[227] Azi Cehu Silvaniei, oraş, jud. Sălaj.
[228] La Geoagiu-Băi, sat, com. Geoagiu, jud. Hunedoara.
[229] *Rou.*
[230] Oraş, jud. Braşov.
[231] Azi Băile Tuşnad, oraş, jud. Harghita.
[232] Sat şi com., jud. Cluj, pe malul unui lac creat de râul Fizeş

www.dacoromanica.ro

Mai sus de pasul Prisăcani e un lac la Borsec, care e cel mai mare dușman al păsărilor. Nici una nu-l trece în zbor, oricare s-ar strădui să zboare deasupra lui cade răpusă.

Transilvania are iazuri foarte multe și foarte mari pe care nu avem timpul să le pomenim în parte.

§ VII. Ape pietrificante [233]

Multe ape minerale depun cruste de piatră pe straturile pe care le udă. Românii ca să tragă ceva folos de pe urma lor își macerează în aceste ape pieile acelea din care își fac opinci (este un fel de încălțăminte de care se folosește poporul de rând), pentru ca acea crustă de piatră care le acoperă să le facă să țină o vecie. Acest lucru nu l-am văzut fără a râde ⟨chiar⟩ în galeria de mină de la Pârâul Roșu pe care ei o sapă pe cheltuiala curții imperiale ... [unde apa conține vitriol și ocru].

[Urmează capitolul *Despre râuri*, vădind o serie de confuzii]. p. 201-206

[233] *Lapidescentes*

www.dacoromanica.ro

ABATELE FRANÇOIS-XAVIER DE FELLER

(1735—1802)

Abatele François-Xavier de Feller, din ordinul iezuiților, s-a născut în 18 aug. 1735 la Bruxelles. El funcționează o vreme ca profesor de retorică în diferite orașe ale Belgiei, la Luxemburg și Liège, apoi după suprimarea ordinului său, în 1773, se dedică cu totul carierei de publicist. În 1794, când armata franceză a ocupat Belgia, de Feller s-a retras la Paderborn în Germania, unde a și murit la 23 mai 1802.

A lăsat un număr important de lucrări, tratând mai ales subiecte religioase și filosofice. Opera lui principală este: *Biographie universelle ou Dictionnaire historique*, care a avut numeroase ediții și a fost revăzută și continuată până la 1848 de către Charles Weiss și abatele Busson (Paris, 1847—1856, 9 volume). Era un om de o cultură vastă și variată, dar și un spirit *pătimaș*. A fost și un pasionat călător. A făcut o călătorie lungă în Italia, Germania, Ungaria și Transilvania. Era, cum rezultă din lucrările sale, curios din fire, dornic de cunoștințe noi, spirit aventuros, pe care nu-l speriau nici oboseala, nici lipsurile, nici primejdiile drumului. În Ungaria și Transilvania a petrecut mai bine de patru ani, între 1765 și 1769, și a cutreierat cele două țări de la un capăt la altul. Era tot timpul pe drum, călătorind, fie în trăsură sau diligență, călare sau pe jos, singur sau în tovărășie.

De Feller sosește în Ungaria la 15 mai 1765, în anul următor se stabilește la Monok, ca preceptor al copiilor contelui Miklós Andrássy. Aici face cunoștință cu contele d'Ybarra, directorul general al minelor din Transilvania, care îl invită să se stabilească la Bistrița, unde își avea el reședința. Acolo avea să-și petreacă de Feller cea mai mare parte din această călătorie. Din Bistrița el vizitează pe rând orașele Transilvaniei, face cunoștință cu familiile de aristocrați Bethlen, Teleki, Haller, cu francezi aflați ca și el în pribegie, cu medicul Chenot, care era ca și el luxemburghez, cu iezuitul Debreux etc. În tot timpul *călătoriei își însemna* impresiile aproape în fiecare zi. După reîntoarcerea în patrie și-a redactat notele, dar nu s-a grăbit să le tipărească. Au fost publicate abia după 18 ani de la moartea sa sub titlul: *Itinéraire ou voyage de Mr. l'abbé de Feller en diverses parties de l'Europe: en Hongrie, en Transylvanie, en Esclavonie, en Bohême, en Pologne, en Italie, en Suisse, en Allemagne, en France, en Hollande, aux Pays-Bas, au pays de Liège etc. — Ouvrage posthume, dans lequel se trouvent beaucoup d'observations et de réflections intéressantes*, vol. I—II, Liège, Paris, 1820).

Volumul I aproape în întregime cuprinde călătoria din Ungaria și Transilvania sub formă de jurnal. Vol. II cuprinde în formă de scrisori călătoria din Germania, Elveția etc., cu multe aluzii la timpul petrecut în Transilvania. Notele de călătorie sunt amestecate cu o adevărată peltea de meditații și citate frecvente din autorii clasici, tot ce vede îi aduce în minte versete din Biblie, versuri din Horațiu și amestecul acesta face ca lectura să fie destul de greoaie. Pe de altă parte însă lucrarea aduce o informație bogată și variată, căci pe autor îl interesează în aceeași măsură frumusețile naturii, monumentele istorice și de artă, situația religioasă și politică, viața socială, obiceiurile populației, pe care însă le vede prin prisma prejudecăților sale. Personajul este plin de contradicții. Foarte influențabil în păreri și judecăți, el pornește de la aprecieri adoptate de-a gata de la alții și primite de bune, până ce ajunge să se convingă el însuși de realitate. Dar și atunci asistăm la fluctuații ce se repetă, de pildă

www.dacoromanica.ro

în privința bănuielii aruncate asupra românilor, considerați în mod gratuit ca hoți și ucigași prezumtivi sau ca elemente asociale. E destul de amintit de teama lui de a fi asasinat de preotul român, care se arăta interesat în chip firesc de medalia purtată cu ostentație de acesta, sau de acuzația adusă călăuzelor de la Negrești, că l-ar fi dus pe drumuri ocolite cu gând rău. În amândouă aceste împrejurări autorul își recunoaște greșeala, dar rămâne foarte dispus să vadă în culori negre pe românii neuniți, într-un moment de persecuție a acestora Totuși și aici ajungem la o cunoaștere mai dreaptă a românilor, nu însă fără unele reveniri la tipic. Tonalitatea jurnalului este de un sentimentalism excesiv, ce-și dă frâu liber în jurul aventurilor căluțului de munte, Hänsel, înfățișat în trei ediții: Hänsel I, II, III. Există oarecare analogie între spiritul acesta de sensibilitate exagerată și acela al scriitorului irlandez, de limbă engleză, Lawrence Sterne, vestitul autor al *Călătoriei sentimentale*, având drept personaj emoționant un biet măgar muribund, plin de patos. A cunoscut oare abatele de Feller această operă a lui Sterne? Alături de Hänsel, toată afecțiunea iezuitului se concentrează asupra contelui de Ybarra, spaniol pripășit în Imperiul habsburgic, soțul unei Andrássy, om destul de pătimaș în privința religiei.

Cititorul este surprins uneori de unele reacții de-a dreptul copilărești, ca nemulțumirea trezită de refuzul țărancii române, care nu îngăduie să-l bage pe Hänsel în casă (!), declarată cu un necaz a fi mai bună ca un grajd! Sau sentimentul de revoltă cu care se plânge că în cutare împrejurare nu a căpătat într-un răstimp de 48 de ore decât o bucată de pâine și un pahar de apă! În realitate el nu se simțea cu adevărat bine decât în lumea conților și baronilor catolici sau — în cazul cel mai rău — în lipsa lor, în grija personalului castelelor lor. Trecerea pe la acestea alternează cu vizitarea colegiului iezuit de la Cluj sau a episcopie catolice de la Oradea.

La capătul a patru ani de colindări spre și de la Bistrița și Rodna, el ajunge la oarecare limpezire și împăcare, fără însă a se putea distinge niște linii mari în desenul mărunt al însemnărilor. Este un fel de lanternă magică în care surprindem aspecte ale întemeierii celor două regimente grănicerești române. Atitudinea autorului se precizează treptat. Sunt și aici prejudecăți de învins, apar impulsiuni generoase, dar nu profesiuni de credință clare. Mărturia e prea confuză, fiind alcătuită din straturi suprapuse lipsite de finalitate. De vină este redactarea târzie *tale quale* și publicarea postumă a unui material fără legătură stabilă cu realitatea. Așa cum se înfățișează aceste acumulări de fapte mărunte, ele constituie o mină bogată pentru reconstituiri viitoare. Cum natura materialului nu este prea variată, am redus îndeosebi din partea a doua (fragmente de scrisori) tot ce ar putea constitui repetiții ale unor lucruri știute și lungi prea mult timpul îngăduit unei rătăciri fără scop imediat în lumea amintirilor.

CĂLĂTORIA ÎN TRANSILVANIA [1] (1768)

Plecarea din Ungaria

1766—1769

[Călătorul sosind la Szolnok [2], important centru comercial pe Tisa, face următoarele constatări]: ... rutenii [3] și românii din Comitatul Mara- p. 126

[1] Traducerea s-a făcut după textul francez *Itinéraire ou voyages de Mr. l'abbé de Feller en diverses parties de l'Europe: en Hongrie, en Transylvanie ...*, Liège și Paris, 1820, vol. I, p. 126 și urm., și vol. II, p. 1 și urm.

[2] Azi în Ungaria.

[3] *Russiens* = ucrainenii din Ucraina Subcarpatică.

www.dacoromanica.ro

mureş aduc la Szolnok sare şi mari cantităţi de lemn pe Tisa; acest lemn se vinde la un preţ foarte scăzut şi ajunge pentru toată regiunea învecinată ...

... Am văzut de mai multe ori la Szolnok cete de ruteni şi români, care locuiesc în Maramureş. Aceşti oameni sunt de religie ortodoxă, dar uniţi cu biserica romană; se zice că n-au fost niciodată schismatici, că locuiesc în Ungaria din vremea lui Ştefan cel Sfânt etc. Popii lor poartă o sutană violetă. La sărbătoarea Sf. Sacrament ei urmează procesiunea laolaltă cu preoţii noştri. Ceilalţi români, care locuiesc în Banat şi Transilvania, sunt în mare parte schismatici şi mult mai crunţi (!) decât cei din Maramureş. [...]

Rutenii vorbesc limba moscovită, care este o limbă slavă. Românii îşi au limba lor, care seamănă mult cu limba italiană. Ei spun că sunt o colonie romană, ceea ce este foarte cu putinţă; îmbrăcămintea lor e grosolană şi greoaie, ca şi a rutenilor.

p. 160 ... În timpul vacanţelor am avut prilejul să cunosc câteva naţiuni străine transplantate în Ungaria, ca armenii, secuii etc. Secuii (Siculi) se trag, după câte se pare, din sciţi; [numele de> Siculi, după cum se spune, vine de la Scytuli; alţii le dau o altă origine [4]. ...

Secuii sunt buni şi de înţeles, atâta timp cât nu le este ştirbită libertatea; de aceea ei îi urăsc pe nemţi cu care totuşi se împacă ceva mai bine de la o vreme încoace. Situaţia deosebită a ţării secuilor a ferit acest popor de revoluţii, care au alterat întrucâtva firea hunică a celorlalţi unguri.

[Urmează un extras dintr-o scrisoare a contelui d'Ybarra[5] din care
p. 162 desprindem următoarele]. „În timpul aşa-zisei reforme, străbunicul soţiei mele ţinea paza cu trupele sale la trecătorile din munţii Ciucului şi ai Gur-
p. 163 ghiului ca să împiedice ieşirea călugărilor şi preoţilor care // voiau să meargă să primească legea nouă ce se predica la Sibiu; şi a pus ca toţi cei care stăruiau în această dorinţă păcătoasă să fie executaţi pe un munte care poartă încă numele de Pap-Halál, adică moartea preoţilor. Celelalte districte ale secuilor [cu excepţia Ciucului şi a Gurghiului] sunt în parte amestecate cu calvini, iar cele de Mureş şi Odorhei sunt pline de arieni sau unitarişti, adică socinieni ..."

... Armenii sunt în mare număr în Transilvania; e destul de greu de ştiut cum au venit acolo [6]. Locuiesc aproape în întregime în oraşul Gherla; sunt buni romano-catolici . . . . . .

. . . . . .

p. 257 Am făcut această călătorie[7] pentru ca să mă duc să văd la Bistriţa pe contele d'Ybarra, cel mai bun prieten pe care l-am avut în aceste ţări ...

p. 257– [Urmează descrierea drumului din Ungaria de Nord, prin Caşovia
261 şi Debreţin spre Oradea]. Am plecat la miezul nopţii cu poşta obişnuită ...

p. 261 ... Eram stingherit, ploua, trăsura era deschisă[8]; mă apropiam de români şi de munţii îngrozitori ai Transilvaniei. Neliniştea dădea să mă cuprindă; eram singur, necunoscând nici limba românească, nici pe cea

---

[4] Pentru teoriile privitoare la originea secuilor, vezi *Călători*, I, *passim*.

[5] Contele Ignacio d'Ybarra, de origine spaniol, căsătorit cu o Andrássy, era directorul minelor de stat din Transilvania şi îşi avea reşedinţa în Bistriţa.

[6] Vezi în vol. de faţă: *Relaţia anonimă de la Glatz din 1738*.

[7] A plecat de la moşia contelui Miklós Andrássy Monok, care se afla în Ungaria superioară (comitatul Zemplen, azi în Slovacia).

[8] Drumul de la Debreţin la Oradea îl făcea în căruţa poştii.

www.dacoromanica.ro

ungurească, nici slavona[9], care de altfel nu se mai foloseşte în aceste părţi. Am crezut că soarta îmi hotărâse aceste câmpii sterpe şi cocioabele bieţilor români pentru ultimele mele zile pe acest pământ. Am avut norocul de a nu mă tulbura prea mult de acest gând şi mi-ar fi plăcut chiar să mor aici mai degrabă decât aiurea. Dacă mi-aş fi urmat drumul mai departe cu căruţa poştii şi ziua şi noaptea, fără să beau şi fără să mănânc (căci nu mă puteam hotărî să iau cu mine de-ale mâncării), bătut de vânt, de ploaie şi de frig ş.a.m.d. e sigur că românii aveau să mă îngroape . . // Dar să admi- p. 262
răm căile providenţei în ciudata situaţie în care mă aflam atunci ! La Palea[10] drumul de poştă se desparte : unul o ia spre Cluj, celălalt o ia spre Oradea Mare. Din greşeala postmaistrului am ajuns la Oradea Mare, unde m-am dus la părinţii noştri [11], care m-au îndestulat cât mai bine şi m-au primit cu o dragoste ce aproape nu poate fi arătată în cuvinte. Baronul de Patasici (se pronunţă Pataşiţ)[12], episcopul diocezei, mai apoi arhiepiscop de Kalocsa ; contele Kallonice (se pronunţă Kolonici) [13], marele preposit al capitlului, mai apoi episcop al Transilvaniei ; Mgr. Alapi, episcopul de Dulcigno [14], au vrut să fie părtaşi la această caritate frăţească. M-au oprit câteva zile la ei ; am luat masa cu ei ; am avut la dispoziţia mea trăsuri etc. Puţin a lipsit ca să nu rămân pentru totdeauna la episcop. Acest prelat a discutat cu mine timp de două ore în biblioteca sa, care este frumoasă şi bogată. Am petrecut de asemenea cu el trei ore la un concert încântător. ⟨Orchestra⟩ lui este din cele mai bune ; rareori am auzit ceva mai reuşit. Marele preposit mi-a întors vizita pe care i-o făcusem şi, ca să termin, am plecat de la Oradea Mare mai de grabă coplesit ⟨de atâta bunăvoinţă⟩ decât mulţumit. În ce priveşte blândeţea, buna creştere şi bunătatea n-am întâlnit nicăieri ceva asemănător şi credeam că sunt sub impresia unei vrăji.

Oradea Mare este un oraş foarte întins : aici se găsesc în afară de capitlu, ⟨călugări⟩ premonstratensi, caputini, paulini, trinitari, fraţii milei, iezuiţi. Cetatea este în formă de pentagon şi nu poate fi atacată decât din partea dinspre oraş, unde se află un meterez, două lunete, un drum bun acoperit, pavat cu cărămizi. Pe uşă se văd mai multe figuri de turci, cu bustul paşei comandant. Românii uniţi au de asemenea în acest oraş episcopul lor, depinzând de episcopul catolic [15].

La Oradea Mare există o specie de cărăbuşi care curăţă aerul de orice miasme. Atunci când aceste insecte nu apar, aerul este nesănătos şi bolile domnesc ; camera mea era plină de ei ...

... ⟨Deşi⟩ vroiau să mă mai oprească la Oradea Mare . . . eu totuşi p. 264
am plecat la 15 aprilie, gata să înfrunt lipsa de mâncare şi de odihnă. Am avut fericirea să sosesc noaptea la un nobil care m-a tratat bine. Asta era la Aleşd [16], ultima staţie ⟨de poştă⟩ din Ungaria, spre Valahia Cisalpină [17].

---

[9] Adică limba slovacă.

[10] *Hossu-Paly* (= Hosszu — Pályi), sat în Ungaria, în apropierea oraşului Debreţin.

[11] Adică la iezuiţi.

[12] *Patachitz*. Episcop de Oradea (1759—1776), arhiepiscop de Kalocza (1775—1781).

[13] *Kollonitsch*. Ladislau IV Kollonitz, episcop al Transilvaniei (1775—1781).

[14] Dulcigno este un oraş din Albania de Sus, unde se află bandiţii cei mai primejdioşi (nota autorului). Episcop de Dulcigno în 1754—1771 a fost Anton Tripcovič.

[15] *Latin*.

[16] *Elées*, localitate pe Crişul Repede, în jud. Bihor.

[17] Aici în sensul de : Transilvania.

www.dacoromanica.ro

Sosind acolo, am văzut un om venind înaintea mea cu o grabă nespusă. Cu lacrimi în ochi şi glasul întrerupt de suspine, m-a însoţit în casă. În mijlocul unei săli destul de frumoase pentru acest ţinut, am văzut pe fiul său mort, întins într-un coşciug [18]. Era un copil frumos, de 13 ani, elev la Oradea Mare ...

p. 265 M-am dus în aceeaşi zi să văd o casă de ţigani ... Îndeletnicirea lor este trândăvia şi furtul: cei mai mulţi umblă goi de tot şi sunt negri ca maurii, cu ochii foarte albi, pielea întinsă şi aproape lucioasă ... Se spune despre ţigani că de când se nasc, ei ştiu trei lucruri: să fure, să cânte din scripcă şi să bată fierul. Sunt aproape toţi lăutari şi lăcătuşi sau potcovari. Sărăcia lucie îi îndeamnă la furt ...

p. 266 La 17 aprilie am ajuns la Borod [19], în vremea cinei; dar nici gând de cină. Popa cu românii săi schismatici, ţineau şedinţă la cârciumă. Acest popă era îmbrăcat ca orice ţăran [20]; el bea împreună cu .doamna preoteasă şi în curând a fost tot atât de beat ca şi enoriaşii săi. A venit numaidecât să mă salute, mi-a arătat biserica lui care era îngrozitoare (!) şi mi-a spus o grămadă de lucruri pe care nu le-am priceput. Oamenii aceştia s-au minunat tare de mătăniile ⟨ce le purtam⟩ şi de lupa mea. Popa a vrut să-mi încerce lupa şi să cerceteze medalia mea: i-am spus numaidecât, prin tălmaci, că era de aramă, fiindu-mi teamă să nu mă omoare prin pădurile pe care trebuia să le străbat, dacă ar fi ştiut că este de aur; căci fusesem prevenit în acest sens [21]. Dar am recunoscut apoi că această teamă era zadarnică şi deşartă, ca şi altele cu care au încercat ⟨unii⟩ să mă influenţeze. Trebuie să adaug că dl. Tokodi, inspectorul bunurilor domeniale, îmi dăduse caii săi şi un haiduc [22] cu pajură împărătească, ceea ce a făcut ca românii să mă respecte foarte tare. Acest popor de altfel nu este atât de rău; el respectă preoţii şi crucea cea mare pe care o port totdeauna la gât, după obiceiul părinţilor iezuiţi din această provincie, când călătoresc. Starea de sărăcie şi de neluminare a acestui popor este de necrezut. //

p. 267 Pare sigur că aceşti români sunt o colonie romană, după cum spun ei. „Noi suntem romani" [23]: Nos sumus Romani. Limba lor seamănă mult cu italiana, franceza, latina; unele cuvinte sunt aceleaşi, bou, vacă etc. Altele sunt foarte asemănătoare, ca *foc* (focus), *apa* (de la aqua), *gât* (de la guttur), *fântâna* (fontaine), *bună seara* (bon soir), *jug* pronunţând pe g, *noapte bună*. În acest limbaj rapsodic se găsesc cuvinte ungureşti, germane, slavone, greceşti etc. Salutul lor este *bună sănătate*. Accentul şi tonul sunt cu adevărat italieneşti, deşi mai puţin delicate. Scrierea este cea grecească puţin schimbată aşa cum o folosesc sârbii [24]. La Blaj, în Transilvania, există o tipografie românească.

Episcopul de Arad [25], un schismatic înverşunat, tocmai murise. El străbătuse îmbrăcat în straie ţărăneşti ţinuturile româneşti, pentru a readuce

---

[18] *Sur une pierre ou bière* (?).

[19] *Barod.* Sat şi com., jud. Bihor.

[20] Alţi popi poartă anterie negre sau violete; câteodată cu garnituri roşii şi au barbă mare (n.a.).

[21] Deşi „prevenit" contra românilor, autorul e silit să recunoască netemeinicia acuzaţiilor ce li se aduc.

[22] *heyduque.* În Transilvania „haiduc" avea şi sensul de miliţian sau, ca în cazul de faţă, de servitor.

[23] *Nois sentiem Romani.*

[24] *Rasciens* (adică cirilica).

[25] Sinesie Jivanovici, episcop al Aradului în anii 1751 până în 1769, când moare.

www.dacoromanica.ro

la schismă pe cei care o părăsiseră. A îndrăznit să spună în faţa unor catolici respectabili că preferă să fie turc decât catolic roman. Unii i-au răspuns că poate preferă poligamia.

La 18 aprilie, la ora şase jumătate dimineaţa, am părăsit Ungaria pentru a intra în Transilvania[26]. Hotarele acestor ţări sunt între munţi îngrozitori, care sunt numiţi Alpi [27]. Vizitiul nevrând să treacă Crişul pe la Negreni [28], unde fusesem găzduit, m-a plimbat prin munţi şi pustiuri, făcând un ocol de patru leghe. M-a cuprins nerăbdarea; am spus românilor mei: m-aţi adus în aceste pustietăţi // ca să mă omorâţi. Această mustrare i-a p. 268
supărat tare: vizitiul nu mi-a mai vorbit toată ziua şi celălalt mi-a sărutat hainele protestând cu tărie şi cu gesturile cele mai expresive. Mi-au spus că aveau şi ei un suflet şi au făcut bine că mi-au spus. Cu o clipă mai înainte, acesta din urmă se lăsase încet în genunchi la zece paşi de mine, întors spre mine dintr-o parte; apoi scoţându-şi căciula şi punând-o jos ca şi bâta, cu o mână pe piept, cu cealaltă ridicată spre cer, a strigat cu însufleţire şi a vorbit câtva timp româneşte, chemând trăznetul să cadă asupra lui dacă cumva m-ar înşela.

La amiază, ajuns la locul unde se înscriu numele acelora care intră în Transilvania, aş fi vrut să beau ceva lapte, dar o femeie românca n-a vrut să-mi dea pentru că era luni [29], această luni cădea tare prost pentru mine. Oamenii mei i-au spus că nu mâncasem de două zile. Femeia s-a înduplecat şi mi-a dat lapte şi ouă şi n-a vrut să primească nici un ban. Nu numai românii, dar şi ungurii, fie catolici, fie luterani sau calvini, respectă posturile arbitrare, pe care nu le calcă niciodată, în timp ce calcă poruncile domnului şi ţin mai departe obiceiurile cele mai condamnabile.

Am luat pentru câteva zile ca să mă servească pe unul din acei români care fusese unit, dar redevenise schismatic şi care ştia latineşte; a vrut să rămână la mine pentru a-şi asigura pâinea, „pro pane" [30], spunea el. Aceşti români se minunau de şocolata mea; spuneau că este mană. //

Prin aceste locuri am văzut pentru prima dată ferestre sau un fel de p. 269
geamuri făcute din băşică de porc; cel puţin la început le-am luat ca atare; dar apoi mi s-a spus că nu sunt băşici, ci învelişuri de maţe. Aceste feluri de ferestre sunt obişnuite în părţile acestea.

Am dormit la Huedin, oraş mare, la predicatorul calvin, un om destul de învăţat şi bun. El mi-a vorbit îndată deschis şi mi-a arătat toate greutăţile sale. Am vorbit despre aproape toate obiectele controversate cu multă cumpătare, spre marea mirare a doamnei şi a domnişoarei sale, care auziseră totdeauna strigându-se după obiceiul unguresc în astfel de împrejurări...

A doua zi m-a trimis mai departe la Cluj încărcându-mă de dovezi p. 270
de prietenie şi de declaraţiile cele mai îndatoritoare, după ce m-a întrebat şi cine a fost tatăl meu. Între Huedin, de unde plecam, şi Cluj, unde mergeam, se găsesc pietricele plate despre care se spune că ar fi bani de ai tătarilor, prefăcuţi în piatră de Sf. Ladislau [31]; după cum am putut să-mi

---

[26] De fapt Crişana.

[27] Spre deosebire de termenul de munte dat adesea de unguri dealurilor.

[28] *Fokete-To* (ung. Fekete-Tó), sat, com. Ciucea, jud. Cluj.

[29] Din superstiţia să nu se dea nimic din casă în acea zi, de teama a păgubi toată săptămâna.

[30] =pentru pâine.

[31] Legendă foarte răspândită. Vezi şi relaţia lui Conrad Iacob Hiltebrandt, în *Călători*, V, p. 559.

www.dacoromanica.ro

dau seama, acestea sunt cochilii pietrificate, numite *operculites*, dar foarte mult ştirbite, păstrându-li-se doar capacul de deasupra de unde le vine numele. Unii ţărani le numesc banul dracului, după cum numesc poduri ale dracului, apeductele care nu li se par de nici un folos şi pe care le privesc ca pe nişte capcane...

p. 271 Am ajuns la Cluj la amiază: acest oraş şi Sibiul sunt în rivalitate pentru cinstea de a fi capitala provinciei; aici e reşedinţa guvernatorului care acum este dl. O'Donel [32]. Clujul este un oraş foarte vechi, clădit de împăratul Claudius [33]. Noi avem acolo o universitate, un frumos internat pentru elevi; se clădeşte colegiul; biserica noastră [34] este cea mai frumoasă din Transilania; o statuie vestită a Sf. Fecioare îi ridică şi mai mult valoarea; se afirmă că această statuie a lăcrimat. E drept că se dă ca sigur acelaşi lucru fără nici un temei şi despre alte statui din multe locuri din Ungaria; dar aici lucrul pare adevărat. Statuia e frumoasă şi eşti cuprins de credinţă în faţa ei; mai auzisem vorbindu-se despre ea în Ţările de Jos şi cunoaştem povestea...

N-am observat în acest cult nici exagerări, nici fanatism. Pe altarul cel mare unde este aşezată statuia, se citeşte această inscripţie: *Magno Deo UnI ac trIno Lavs, Virtvs, gLorIa* [35]

În aceeaşi zi i-am văzut pe ariani, care se numesc aici unitarieni; ei au un oratoriu şi un colegiu: este tot ceea ce a mai rămas din această groaznică erezie, care a inundat altădată lumea. Cărturarii lor poartă anterie lungi albastre cu cingători şi tichii negre; alţii poartă scurteici mici negre. Alungaţi din Polonia, ei s-au retras în această provincie, unde
p. 272 după expresia lui Tacit //toate păcătoşeniile se adună ca într-o cloacă. În Transilvania sunt catolici, calvini, luterani, anabaptişti, evrei, quakeri, arieni, toleranţi, greci uniţi, greci schismatici etc. Calvinii au la Cluj o biserică mare şi frumoasă, care aparţinuse odinioară iezuiţilor [36]. În această biserică l-au ucis pe fratele Niger, care se împotrivea la pângărirea euharistiei. Aceşti calvini sunt de o râvnă nemăsurată pentru secta lor.

Am văzut de asemenea în acest oraş un câine marin şi un basilisc [37]; tot aici am dat drumul servitorului meu român, de care mă săturasem până peste cap; am luat în locul lui pe unul din şcolarii noştri de la Cluj.

Plecând de aici la 21, am vizitat Gherla, oraş în întregime armenesc; pe latineşte i se spune Armenopolis: n-am văzut oraş mai frumos în Ungaria. Există o garnizoană în cetate, care este veche. Armenii sunt catolici buni şi oameni foarte cumsecade; ei fac slujbă după ritualul grecesc, dar bisericile lor au aceeaşi formă cu ale noastre. Îşi păzesc femeile cu aceeaşi grijă ca şi orientalii: limba lor este un amestec de zece alte ⟨limbi⟩.

La şapte seara am sosit la Dej: Se spune că acest nume Dej vine de la *deus*, pentru că hunii au invocat numele lui Dumnezeu când au pus
p. 273 stăpânire pe acest pământ (!). Se arată o stâncă pe care // se citesc versuri ⟨în acest sens⟩

Dar toată istoria hunilor este plină de basme.

---

[32] Contele Karl O'Donell-Tyrconnel, general de origine irlandez, guvernator al Transilvaniei (1767—1770). Moare în 1771.

[33] Deducţie greşită din numele de Claudiopolis.

[34] Biserica Sf. Mihail.

[35] Literele capitale alcătuiesc în cifre romane data.

[36] Ei au aici o orgă, cu toate că se prefac de altfel că n-ar avea orgă (n.a.).

[37] Animal fabulos ce ucide cu privirea.

www.dacoromanica.ro

Aşadar, sosit la Dej, am găsit cu greu locuinţă la primăria oraşului; şi chiar acolo nu se afla nimic de mâncare; contele Haller [38] mi-a trimis pâine şi vin. Un ofiţer de husari, numit Antalfi, mi-a dat o raţă, soţia sa o tocană de vacă; husarii săi m-au servit. Dl. de Breux [39], fost iezuit, cu care fusesem împreună regent de colegiu la Liège şi acum e preceptorul contelui Teleky [40], a alergat şi el la noi: am petrecut de minune. A doua zi m-am dus la el la Ocna Dejului [41] să vedem ocnele: aceste ocne sunt întinse, adânci şi dau cea mai frumoasă sare; ele aduc un venit foarte însemnat regelui.

Dl. de Breux, eu, un „charissim" (?) [42] şi un lucrător, înfăşuraţi într-⟨un burduf⟩ de piele de bou legată cu o frânghie, am coborât în această prăpastie... Frânghia care susţinea toată greutatea putea să se rupă şi totul ar fi fost sfârşit; n-ai mai fi ajuns cu viaţă atingând pământul [43]. Aceste frânghii ţin de la trei la patru ani. Ei şi? // Pentru a-ţi satisface o p. 274
curiozitate ştiinţifică este îngăduit să înfrunţi primejdia.

Când să coborâm în groapă, inspectorul sării sosit val vârtej ne-a declarat că era o primejdie vădită de a coborî patru deodată; dar roata se şi pusese în mişcare; am coborât şi după câteva minute am auzit zgomotul lucrătorilor, am zărit lumânările de seu care păreau nişte scântei. În sfârşit, am atins fundul: o ce lucru minunat este această ocnă! De la gura gropii au aruncat o flacără vie pentru a ne arăta frumuseţea şi măreţia bolţii [44]. În sfârşit, ne-am ridicat folosind aceeaşi frânghie, după care ne-am dus să luăm masa la contele Haller. //

Apele se umflaseră atât de mult că nu se putea trece pe nicăieri. Am p. 275
trecut totuşi Someşul pe un ponton, pe care se afla şi arhidiaconul grecilor uniţi [45], un om cumsecade, foarte învăţat şi foarte cioplit pentru un român, dar un alt râu m-a oprit în drum la Cristeşti [46], un sat la patru leghe de Dej. A doua zi, la ora opt dimineaţa, caii mei au trecut singuri; patru boi îmi trăgeau trăsura; eu călare urmam pe un cal destul de înalt, pe care mi-l dăduse baronul Torma [47].

Sosesc la Beclean [48] spre ora 11; podul plutitor de pe Someş nu mergea din cauza apelor repezi. Eu părăsesc trăsura la marginea râului; trec împreună cu învăţăcelul meu într-un trunchi de copac [49] cu pericolul vieţii mele; mă duc să-l caut pe contele Bethlen, urmaş al vestitului Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei [50]; este părintele calvinilor din Transil-

---

[38] Contele Peter Haller aparţinea uneia din puţinele familii de magnaţi rămasă catolică. O ramură a ei îşi avea domeniile în împrejurimile Dejului.

[39] Dl. de Breux a murit la acel conte, în februarie 1774 (n.a.)

[40] *Teleki*. Contele George Teleky.

[41] *Décsakna*. Azi înglobat municipiului Dej, jud. Cluj.

[42] *Charissime*. (?)

[43] Notă marginală: eu cântăream 119 funţi.

[44] „În 1770 s-au găsit şi se mai găsesc încă şi acum în salinele de la Ocna ⟨Dejului⟩ bucăţi de sare străbătute de la un capăt la altul de un lemn calcinat şi prefăcut în cărbune: cărbunele acesta este negru şi ars. Am verificat acest lucru cu dl. conte". Scrisoarea d-lui de Breux, din Dej, de la 3 ianuarie 1770. Ce taină pentru naturalişti, chiar după sistemul lui Buffon! După Ferber, şi Dietrich ar fi fost pe acolo vreun vulcan (n.a.).

[45] Oare Grigore Maior?

[46] *Koresthur*. Azi: Cristeştii Ciceului, sat, com. Uriu, jud. Bistriţa-Năsăud.

[47] Familie nobilă din nordul Transilvaniei, purtând titlul de Ciceu-Cristur.

[48] *Bethlen*, oraş, jud. Bistriţa-Năsăud.

[49] Adică o barcă îngustă scobită într-un trunchi de copac.

[50] Este vorba de fapt de ramura care a purtat titlul *de Beclean* (de aceasta ţineau celebrii cronicari Wolfgang şi Ioan) şi nu de ramura Iktár de care ţinea principele Transilvaniei Gabriel Bethlen.

www.dacoromanica.ro

vania. M-a primit destul de rece, dar după câteva clipe devenisem cei mai buni prieteni. I-a spus servitorului său pe ungurește că dacă aș rămâne la el patru luni, i-aș face cea mai mare plăcere. Am vorbit despre tot felul de lucruri: abia mai târziu am ajuns și la controverse ⟨religioase⟩; am încercat să mă adresez mai mult inimii decât minții [51] și cred că l-am impresionat; l-am îmbrățișat de mai multe ori și am plecat la 23 la orele nouă. //

p. 276 N-a fost chip să trec Șieul [52] la Sântu [53]; mi-am lăsat acolo trăsura, caii au trecut înot, eu am trecut cu oamenii mei într-o barcă; pe urmă am încălecat și am ajuns în aceeași zi la Bistrița, oraș săsesc, după primejdii, greutăți și oboseli nesfârșite; dar toate acestea îmi sporeau plăcerea ...

...Bistrița nu are ca garnizoană decât un batalion din regimentul lui Haller. Acest oraș foarte vechi este locuit de sași care sunt aproape toți de religie luterană. Mathias Teutcher, fost prior [54] al dominicanilor, a introdus aici greșeli noi și a devenit parohul și judecătorul orașului. Se mai vede încă stema lui pe poarta dinspre Ungaria, cu această inscripție: *Arma eximii Doctoris, Mathei plebani istius civitatis, Matthias Teutcher* MDXLII [55]. Printre ruinele bisericii dominicanilor se mai văd picturi din anul 1480, expuse intemperiilor, totuși prea puțin stricate. La Bistrița se află piariști și franciscani. Biserica cea mare este a luteranilor: este foarte frumoasă și foarte mare. Am văzut-o la 1 mai; acolo se dădea împărtășania. Oștiile lor se aseamănă cu ale noastre; liturghia se face în întregime pe nemțește. Orga lor este foarte bună, aud toate notele ei din casa contelui;... Altarul cel mare mai are încă statuile pe care catolici le-au pus acolo; toate monumentele, toate pietrele protestează împotriva acestei erezii; și dacă predicatorii ar tăcea, ar cuvânta pietrele...

p. 277 ...Aproape toate satele din Transilvania au nume de sfinți; se pare că au vrut să risipească toate litaniile sfinților asupra satelor. Există unul chiar care se numește Kirie eleison [56].

...Bărbații la Bistrița poartă scurteici blănite chiar și vara. Totuși aceia care au mijloace poartă haine de vară, dar păstrând totuși croiala scurteicilor de blană. Femeile poartă haine pe deasupra negre, împodobite cu un guler mare; fetele poartă pe cap scufii în formă de tocă.

Acești sași vorbesc nemțește, dar vorbirea lor obișnuită este limba germană din Luxemburg, cu unele schimbări, ceea ce mă face să cred că luxemburghezii sunt și ei tot o colonie saxonă. Mirarea acestor sași a fost nespus de mare ca și a mea atunci când am descoperit identitatea acestor limbi. De aici am tras concluzia că această limbă este vechea limbă ger-

p. 278 mană. Firea, tonul și purtările acestor sași sunt tocmai aceleași // ca și ale

---

[51] Nimic nu-i miră mai mult pe acești domni decât întrebarea care li se pune, de ce sunt mai degrabă luterani sau calvini decât arieni? Ei invocă Biblia; arienii la fel. Ei spun cum credința în Sf. Treime este esențială; arienii nu țin seama de ea. Acești domni sunt toleranți cu toții. Un preot predica la Rodna lângă Bistrița și luteranilor și calvinilor pe rând, contele d'Ybarra l-a alungat și n-a mai fost înlocuit (n.a.)

[52] *Saio* (ung. Sajó). Afluent al râului Bistrița (care, la rându-i, se varsă în Someș).

[53] *Sf. Andras*, sat, com. Lunca, jud. Mureș.

[54] *Prieur* — titlu purtat de starețiii mănăstirilor mai mici care nu au abate.

[55] Stema ilustrului doctor Matei, parohul acestui oraș M⟨atheus⟩ T⟨eutcher⟩ 1542.

[56] Aluzie la satul *Chirales*, com. Lechința, din jud. Bistrița-Năsăud (în l. germană Kirieleis). Afirmația generală asupra numelor de sfinți dată satelor nu e valabilă în forma aceasta decât pentru o anumită regiune din Secuime.

www.dacoromanica.ro

luxemburghezilor. Sunt oameni foarte cumsecade, mai ales ţăranii. Printre orăşeni se găsesc câţiva pungaşi, dar nedibaci.

...Românii din împrejurimile Bistriţei sunt uniţi cu biserica romană. Sunt oameni de ispravă şi nu sunt deloc fioroşi; ei respectă foarte mult preoţii şi în această privinţă şi saşii — cu toate că sunt luterani — şi ungurii, ţiganii etc. din aceste părţi se poartă la fel. Un anume Sofronie[57] a vrut, acum vreo zece ani, să-i corupă cu sila pe aceşti bieţi ţărani ca să treacă la schismă. Se şi alcătuise o mică ceată de români, ce săvârşea mari excese şi care îşi cinsteau căpetenia ca pe un sfânt. Totuşi el n-a putut să-i câştige pe bistriţeni. Acest ticălos când a intrat în şcoala de la Baia Mare, i-a pus pe copii să spună: „Credo in Spiritum Sanctum, Sanctam Ecclesiam Constantinopolitanam". Episcopul schismaticilor este un oarecare Novacovici[58], care este un mare nătărău, dar care este mai puţin furios decât acela al Aradului[59], despre care am vorbit mai sus...

Am găsit în aproape toate casele din Bistriţa chipul lui Moise, care este socotit ca fiind chipul său adevărat, poate că doar culoarea egipteană este într-adevăr a lui Moise. De amândouă părţile bustului se citeşte:

Effigies Moysis
Viri Dei sanc tissimi
Ducis populi Israel

Şi dedesubt:

Ex ea, quae in tapete depicta a Tigrane //
Aegyptum vastante 3216 inventa est, p. 279
Donata dehinc Dominatori Africae
Panacohelini, quam postea Praetor
Joannes 1572 Angliae Reginae per Franciscum Draconem
admiralem dono obtulit[60].

...Am văzut la Bistriţa la contele d'Ybarra, un ciob mare dintr-o p. 280
ceaşcă de granat, care aparţinuse reginei Portugaliei; această ceaşcă avea aproape jumătate de picior în diametru. Am văzut de asemenea un dinte de rechin. Se crede în popor că aceşti dinţi sunt limbi de şerpi pietrificate: eu am văzut unul şi mai mare la Caşovia. Am văzut pământ argilos frumos pietrificat şi o bucată de cărbune fosil scos de conte dintr-o mină din Sicilia. Acest conte fusese trimis acolo de împărătească[61] la rugămintea regelui Neapolului[62] şi a stat acolo doi ani... Am văzut de asemenea la conte un ceas turcesc: o strună de vioară îi servea drept lanţ; cifrele arabe ale cadranului se deosebeau puţin de ale noastre.

---

[57] *Sochronius* (!) E vorba de călugărul Sofronie din Cioara. Răscoala, începută în toamna anului 1759 în comitatul Hunedoarei cu scopul „să alunge unirea şi iobăgia din ţară", cuprinde curând Munţii Apuseni şi sudul Transilvaniei şi ţine până în primăvara anului 1761.

[58] *Novakovics*. Dionisie Novacovici, episcop sârb la Buda. Funcţionează ca administrator al Bisericii ortodoxe din Transilvania între anii 1761—1767; cf. N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, II, 137.

[59] Jivanovici; cf. mai sus, n. 25.

[60] Curios amestec care face din Praetor Ioannes, faimosul Prestre Jean al Abysiniei, un contemporan al vestitului Francis Drake şi al reginei Elisabeta I (!) a Angliei.

[61] Maria Tereza.

[62] Ferdinand I de Bourbon (1759—1798; 1802—1806; 1815—1825) era ginerele împărătesei Maria Tereza.

www.dacoromanica.ro

La 8 mai, am mers împreună cu contele d'Ybarra la Rodna, unde se află minele de sub conducerea sa. Cum aceste mine dăduseră mari speranţe în 1767, s-a cântat chiar un Te-Deum...

...Am sosit în aceeaşi zi la Iad[63], un sat săsesc: aceşti saşi sunt oamenii cei mai cumsecade, de o nevinovăţie desăvârşită şi de o egală neştiinţă.
p. 281 Fiul preotului din Bistriţa, în vârstă de 20 de ani, susţinea de curând că Luther ar fi trăit odată cu apostolii. Sunt mult mai curaţi decât ungurii şi românii, au acelaşi fel de a fi şi aceeaşi limbă ca şi luxemburghezii.

La 9 am trecut pe lângă Bârgău[64], ultimul sat din Transilvania spre Moldova. Acolo se face carantina înainte de a intra în Transilvania. După ce am trecut peste un munte mare, am pătruns într-o regiune hâdă şi pustie, dar foarte plăcută pentru un filozof. Priveam la munţii înalţi, care păreau că ne închid în aceste văi adânci, neştiute muritorilor ca nişte metereze împotriva ispitelor şi nebuniei din lume.

Am luat masa la Ilva Mică[65]. Românii care locuiesc în această parte sunt buni şi uniţi: femeile lor poartă turbane şi cercei după moda turcească[66]. Am trecut de două ori Someşul, care era grozav de umflat şi ajungea până la partea de sus a caprei de la trăsură. În drum am văzut munţi care purtau urmele clare ale acţiunii apelor din timpul potopului. Toate aceste coline poartă pecetea prăpădului şi furiei apelor şi nici de cum a unei mutări încete şi treptate a mării. În sfârşit, după multe păţănii am ajuns la Rodna la nouă şi jumătate seara. Am tras la gazdă la Berch Schapfer[67].

La 10, am plecat călare, căci nu s-ar putea merge altfel, la minele care se află încă la trei leghe de Rodna. Am trecut de 33 de ori peste un şuvoi
p. 282 de apă foarte mare. Era foarte frig şi munţii erau din nou dezbrăcaţi // de verdeaţa lor şi acoperiţi de zăpadă. Zăpezile acoperă câteodată acest ţinut în august. Acum şapte ani se mergea cu sania în ziua de Sf. Bartolomeu[68]; serbarea Adormirii[69] nu este întotdeauna fără zăpadă. Am admirat evaporările îngheţate şi întărite la ieşirea lor din pământ, într-o poziţie minunată.

...Înainte de a ajunge la locul minelor, am văzut o trupă de soldaţi români, care păzesc ieşirea din Transilvania; este o miliţie al cărei rost, ca şi al secuilor, este doar de a apăra graniţa[70]. În apropierea ei se află ridicată o spânzurătoare pentru românii fugari, care însă nu se dau înapoi de a fugi în mare număr.

Ei au fost puşi să facă slujbă împotriva voinţei lor. Arătau destul de prost, purtând aproape aceeaşi îmbrăcăminte pe care o avuseseră înainte. De atunci încoace totul merge din ce în ce mai bine; au acum o uni-

---

[63] *Jaad*; azi satul şi com. Livezile, jud. Bistriţa-Năsăud.
[64] *Borco*, sat, com. Cicârlău, jud. Maramureş.
[65] *Illova Mika*, sat şi com. jud. Bistriţa-Năsăud.
[66] Confuzie a autorului.
[67] Administratorul minelor.
[68] = 24 august.
[69] = 15 august.
[70] În zona de graniţă sau confiniul militar, înfiinţat în Transilvania pe la mijlocul sec. XVIII, pe lângă două regimente de secui, au fost organizate şi două regimente româneşti: Reg. I, cu comandamentul la Orlat, spre Ţara Românească, şi Reg. II, cu comandamentul la Năsăud (având în limba germană titlul: Zweites Walachisches Grenz-Infanterie-Regiment). Zona de recrutare a soldaţilor era districtul Năsăud; ofiţerii erau numiţi din toate neamurile: germani, italieni, francezi etc. care, la început, tratând pe români cu asprime şi dispreţ, au provocat, la 1763, o răscoală a grănicerilor de la Năsăud. Situaţia s-a schimbat când a ajuns în fruntea regimentului colonelul Entzenberg.

www.dacoromanica.ro

formă cenuşie cu // roşu; efectele lor sunt curate. Ofiţerii lor, când i-am p. 283
văzut, aveau garnituri roşii la hainele castanii. Acest fel nou de soldaţi duce cu o mână plugul şi cu cealaltă poartă sabia, ca evreii când şi-au clădit din nou templul... [71].

Aceşti oameni simpli [72] sunt uniţi cu biserica de la Roma, dar ei ştiu tot aşa de puţin ce înseamnă această unire, cât ştiu şi schismaticii ce înseamnă neunirea. Unul dintre aceştia susţinea în faţa unui prieten de al meu [73] că schisma consta în a înconjura altarul de la stânga la dreapta, în timp ce catolicii merg de la dreapta la stânga. Ei păzesc posturile cu atâta străşnicie că n-ar pune gura pe o lulea, al cărui capăt să fie de corn sau de os. ...

Un număr oarecare din aceşti români locuiesc la munte [74].

Li s-a împărţit cartofi, care cresc foarte bine la munte, unde plugul nu se poate folosi decât foarte puţin. Se crede fără temei că ⟨această cultură a⟩ cartofului sărăceşte pământul, deoarece îi prieşte foarte bine pă- p. 284
mântul cel mai arid, ca în Ardennes. // Dimpotrivă, cum plantarea şi recoltarea nu pot fi despărţite de săparea şi răsturnarea pământului, această cultură trebuie să-l facă fără îndoială mult mai rodnic.

Episcopul românilor uniţi [75], care îşi are sediul la Blaj, este un om învăţat şi cu multă râvnă: el a pus să se picteze şi să se graveze un arbore bisericesc, destul de asemănător cu acela al d-lui Cars. Preoţii de rit grecesc şi latin de la conciliile din Lion şi de la Florenţa, sunt trecuţi în acest arbore; Fotie, Marcu din Efes etc. sunt înlăturaţi împreună cu Arie şi Nestor, pe care îi înghite iadul [76]. Această pictură expusă în biserici a convertit pe mulţi schismatici. Acest prelat a înfiinţat un seminar de clerici, de la care se aşteaptă mult; acest vrednic episcop se numeşte Atanasie Rednik de Giuleşti [77].

Înainte de amiază am ajuns până la mină, care se găseşte între nişte munţi îngrozitori, la poalele muntelui Kuhorn [78], care se poate asemăna cu Krivanul sau cu Taurus prin numele şi înălţimea sa. Ajunşi la mine, am îngenunchiat şi ne-am rugat cu foarte multă evlavie; căci aceste mine nu înţeleg de glumă. Tocmai zdrobiseră doi bieţi mineri, dând astfel celorlalţi un avertisment vădit. Am vizitat destul de repede minele şi seara eram înapoi la Rodna.

...La 12 ne-am dus la Saurbrunn. // Este un izvor de apă minerală p. 285
alcalină, care are calităţile cele mai de seamă; l-a lecuit pe contele Bethlen de o paralizie şi este un leac bun pentru multe boli; mie însă nu mi-a fă-

---

[71] Căpitanul Gosimelli a publicat un poem latin despre această miliţie..., tipărit la Cluj în 1768. Il am în colecţiile mele literare... *Eloge d'Entzenberg*, „Journal hist. lit". 1 nov. 1780, p. 364. 1 ian. 1785 p. 56 (n.a.). Se referă la răscoala grănicerilor.

[72] *Ces bonnes gens.*

[73] Desigur contele d'Ybarra, inspiratorul atitudinii iniţiale a lui Feller.

[74] Autorul le aplică nişte versuri latine referitoare la traiul lor sărăcăcios.

Muritori zăbovim pe pământ fără vlagă.
Clădim case de lut şi acoperişuri slabe

Din context rezultă că sărăcia acestor ţărani lipsiţi de pământ arabil este socotită ca o „vină" a lor.

[75] = Atanasie Rednik de Giuleşti.

[76] Scenă care se inspiră poate după cea a Judecăţii de Apoi de pe zidul exterior al bisericilor şi mănăstirilor moldoveneşti.

[77] Păstoreşte între anii 1764—1772; cf. Aug. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron şi Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902.

[78] În traducere rom.: Cornul vacii.

www.dacoromanica.ro

cut bine, când l-am folosit. În general oamenilor graşi şi voinici le prieşte mai bine decât celor slabi. Izvorul se află acum pe un munte, pe care depunerile apei l-au format încetul cu încetul: boii, cerbii, căprioarele trec Someşul pentru a se adăpa la acest izvor.

M-am suit într-una din zilele acelea până în vârful unui munte înalt pentru a vedea Moldova; şi dacă nu m-aş fi gândit că trebuie să stau în carantină la înapoiere, m-aş fi dus până la Iaşi, capitala acestei provincii. Voievodul este catolic [79], este un florentin numit Scarlat [80], dar născut la Constantinopol. La Iaşi se găseşte un paşă şi o trupă de turci care să supravegheze pe acest voievod. Acesta ţine foarte mult la misionarii iezuiţi, care sunt la el; oricine e slobod, în afară de musulmani, să mărturisească credinţa catolică [81].

La 17 am sărbătorit ziua Sf. Ioan din Nepomuk, patronul minelor. Am oficiat liturghia şi minerii, în haine de sărbătoare, albe cu verde, au luat parte ⟨la slujbă⟩. În aceeaşi zi am făcut o frumoasă plimbare călare până la izvor, pe care am repetat-o şi în ziua de 22. Din când în când am făcut întreceri olimpice pentru întâietate, pe care am păstrat-o aproape tot timpul, deoarece aveam un cal bun.

p. 286 ...La 17 am botezat un copil fără untdelemn sfânt, // aceste locuri fiind aproape cu totul lipsite de toate lucrurile şi lumeşti şi duhovniceşti: am cerut sare şi mi s-a adus sare şi piper.

...La 23, am oficiat slujba în biserica ortodoxă a românilor, nu fără greutate din partea d-lui popă, care cu o zi mai înainte gonise pe un preot piarist, zicând că la ei nu se face pe acelaşi altar decât o singură slujbă pe pe zi.

... Mergând de-a lungul râului care trece prin Rodna, am observat ce repede e coborâşul mergând pe marginea curentului de apă... Izvorul de lângă mine se află cu 450 de braţe mai sus ⟨aici⟩ decât la Rodna.

p. 287 ... La 24 am mai făcut o frumoasă plimbare călare până la meterezele [82] ridicate sub Carol al VI-lea împotriva tătarilor şi moldovenilor. Acest fort nu este mare lucru şi e dominat de mai mulţi munţi; acolo stă de veghe o strajă românească. În trecere, am băut dintr-un alt izvor mineral, care mi s-a părut tot atât de bun ca şi vestitul Saurbrunn. Izvoarele minerale sunt numeroase în aceste văi, care sunt vesele şi foarte variate...

Nu ştiu dacă în viaţa mea m-am aflat într-o situaţie atât de plăcută ca la Rodna. O filosofie înţelegătoare pe care o împărtăşeam cu iubitul meu conte d'Ybarra dădea savoare acestor clipe plăcute.

La 25 ne aflam la Jad la saşii noştri şi la 26 la Bistriţa, unde am văzut căpşuni de o mărime neobişnuită şi care pot fi socotite ca uriaşe între căpşuni. Erau căpşuni ananas, astăzi foarte răspândite. La Bistriţa am cunoscut pe contele Stephani, italian, căpitan dintr-un regiment românesc [83]

---

[79] În Moldova, domnea în acest an (1768) Grigore Callimachi (1767—1769) care, după cum se ştie, nu era nici catolic nici florentin.

[80] *Scarlats* (= dei Scarlatti) nume adoptat de membrii familiei Mavrocordat. În 1769 revine ca domn în Moldova Constantin Mavrocordat despre care este vorba de fapt.

[81] Afirmaţie mult prea absolută. Convertirea ortodocşilor era oprită cu străşnicie.

[82] Probabil la locul numit Şanţ (sat şi com., jud. Bistriţa-Năsăud). Momentul amintit e acela al încercării imperialilor de a-l captura pe Mihai Racoviţă urmat îndată de expediţia acestuia.

[83] E vorba de regimentul de grăniceri români Nr. 2 cu comandamentul în Năsăud.

www.dacoromanica.ro

şi om de lume foarte plăcut; tot acolo am mai cunoscut pe un colonel, baronul de Entzenberg [84], şi pe baronul Banfi [85], calvin sau mai de grabă indiferentist.

La 1 iunie, ne-am dus călare să vedem cum se lucrează funiile groase şi cablurile care se folosesc la mine. În ziua aceea şi la 2, 3, 4 şi 5 iunie, a nins tot timpul în munţii Rodnei; şi la Bistriţa timp de trei zile şi jumătate şi patru nopţi a fost o ploaie îngrozitoare şi neîntreruptă, cum nu se mai văzuse de la potop. Aceste // ploi precedând solstiţiul au pregătit o p. 288
vară secetoasă şi de o desăvârşită seninătate. Anul următor s-a întâmplat tocmai pe dos. Ploile necăzând decât în timpul solstiţiului, toată vara a fost reee şi ploioasă.

Am băgat de seamă că, în urma admiraţiei pe care o are omul pentru tot ceea ce este străin şi vine din depărtare, se vorbeşte în această ţară foarte des şi mult despre francmasoni; sunt numiţi francmasoni toţi necredincioşii noştri şi filosofii noştri cei noi.

La 9 iunie am mai făcut o plimbare călare la fântâna Sf. Ladislau, care se găseşte la două leghe de Bistriţa. //Mi s-a spus că Sf. Ladislau, ca şi p. 289
Moise, a făcut să ţâşnească dintr-o stâncă această fântână pentru a potoli setea soldaţilor săi; dar nu se spune nimic despre asta în inscripţia capelei de la această fântână.

În drum am dat de un puţ sărat, primul pe care l-am văzut în faţa mea; este închis pentru ca oamenii să fie nevoiţi să cumpere sarea de care au nevoie. Am pus să mi-l deschidă şi să se scoată apă; am scăpat calul meu şi un altul; amândoi au băut cu mare lăcomie. Vitelor cornute le place foarte mult apa sărată, care se găseşte pretutindeni în această regiune.

În timpul acestei plimbări ni s-a întâmplat un lucru destul de tragic. Locotenentul colonel, comandantul Bistriţei, m-a silit aproape să încalec pe calul său. După ce am făcut aproape jumătate din drum, mi-a venit cheful să las acest cal şi să încalec pe al meu, care este un animal foarte bun. După puţin timp, acelaşi cal, pe care-l lăsasem, l-a trântit pe părintele piarist care îl încălecase şi l-a târât, cu piciorul în scară, într-un chip îngrozitor. Noi l-am crezut pierdut, când din fericire cureaua scării s-a rupt şi l-a salvat pe părinte, care a fost aflat într-o stare destul de bună. Nimeni n-a vrut să mai încalece acel cal nărăvaş şi a trebuit să mă hotărăsc tot eu şi am sosit cu bine la Bistriţa ca să ne petrecem noaptea. //

Calul pe care îl am acum m-a costat 15 florini germani; e mic, dar p. 290
foarte voinic şi focos, un amator ar fi dat pe el 60 sau chiar 100 de florini în Ţările de Jos; îl voi duce acolo, dacă voi putea; este un cal moldovenesc şi i-am făcut o şa şi hamuri bune. În regiunile de munte cresc cai mici; în cele de câmpie ca în Flandra, Olanda, Ucraina, Rusia etc. cresc cai mari. În câmpiile din Transilvania cresc cai destul de mari, dar acolo nu se află câmpii prea întinse. Acolo un cal mare poate costa 20 şi 30 de ducaţi, în timp ce unul mic şi foarte mic n-ar costa decât trei.

---

[84] Baronul Karl von Entzenberg comandantul regimentului grăniceresc din Năsăud (din 1764), bărbat cu cultură superioară, şi foarte bun comandant. Pentru a-şi cunoaşte soldaţii de aproape a învăţat românește.

[85] Familia Banfi era cea mai de seamă familie de magnaţi din Transilvania, cu numroase ramificaţii în diferite părţi ale ţării. Mai importantă era ramura din nordul ţării.

www.dacoromanica.ro

Mă pregăresc să părăsesc Bistriţa şi m-am hotărât să fac o călătorie la Roma, pe care am visat-o întotdeauna. M-ar putea speria un drum atât de lung, dar eu nu-l văd decât cu amănuntul. Nu găseşti nici o greutate în drumurile mici, dar puse cap la cap ele alcătuiesc călătoriile cele mai lungi...

Călătoria la Roma

Totuşi nu am plecat din Bistriţa spre Roma decât la 22 iunie, singur, ⟨călare pe calul meu Hänsel⟩. Plecarea mi-a fost întârziată de nenumărate
p. 291 întâmplări şi evenimente, care mi-au pus la grea încercare // răbdarea. La nouă ceasuri am fost la fântâna Sf. Ladislau. După ce lăsasem calul să pască, eram gata să plec fără să mănânc, când din fericire soseşte Poler, un pictor din Bistriţa, cu o gustare destul de bună. Mănânc şi plec.

Trec Şieul la Chiraleş [86]. Aproape toate câmpiile erau acoperite de apă ca urmare a ploii îngrozitoare de care am vorbit mai înainte. După ce era să pier în noroi împreună cu sărmanul meu Hänsel, intru într-o pădure unde mă rătăcesc. Ce să fac? Mă temusem să nu întâlnesc acolo români; acum trebuia eu să-i caut... În sfârşit: dau de ei. După multe rugăminţi, unul din ei mă scoase din pădure în schimbul a 12 creiţari. Setea mă chinuia tare şi mă zorea să ajung la Beclean.... În sfârşit, sosesc acolo la opt seara, Contele [de Beclean] nu era acasă. Petrec noaptea sub câteva scânduri; foamea, ploaia, tristeţea mi-au tulburat odihna. Spre dimineaţă a început să plouă şi a urmat apoi un cer senin care a ţinut vreo şase luni, pregătit de ploile mari care veniseră cu trei săptămâni înaintea solstiţiului.

A doua zi, 23, mă duc la Cristeşti, la dl. Torma, care se purtase foarte bine cu mine la trecerea mea dintâi [87]; dar acolo, ca şi la Beclean, *nemo domi* (nu era nimeni acasă). Plec la Reteag [88] la contele Mikes; *nemo do-*
p. 292 *mi*... Apoi la Dej, // la contele Teleki; *nemo domi*... În sfârşit, la contele Petru Haller; *nemo domi*. Doamna mama sa [89] m-a oprit totuşi la masă şi am petrecut noaptea singur, în casa contelui Teleki, care era la Sibiu.

La 24, ajung la Gherla, în citadelă, la căpitanul Patrick; maiorul Ekhard mă poftеşte pentru a doua zi, nu pot să primesc. Soldaţii din garnizoană sunt încântaţi de prezenţa mea; se poartă cât se poate de îndatoritor şi au mare grijă de calul meu, care paşte iarba în piaţă. Capela, unde am oficiat slujba a doua zi, este frumoasă şi foarte curată.

...Se vede într-un perete al cazărmilor bustul vestitului cardinal Martinuzzi [90].

... După masă, mă duc să văd biserica mare a armenilor, care nu
p. 293 este încă terminată // şi care are o zugrăveală foarte urâtă. Slujba se citeşte în latineşte, cu toate că se oficiază după ritul grecesc, dar cu pâine nedospită. Cartea de rugăciuni este în limba armeană, dar într-un limbaj amestecat cu toate limbile care se vorbesc în acest ţinut. În cărţile de ru-

---

[86] *Kyrie eleison*, cf. mai sus nr. 56.

[87] Cf. mai sus, n. 47.

[88] *Rettek*, sat, reşedinţa com. Petru Rareş, jud. Bistriţa-Năsăud.

[89] Contesa Cristina Haller, născută Perenyi, era catolică.

[90] El a întărit cetatea Gherla.

www.dacoromanica.ro

găciuni de la Roma, limba armeană este curată. Există în această biserică un drapel frumos de mătase albastră ca cerul, reprezentând Sf. Treime, cu aceste cuvinte : „Sancta Trinitas, unus Deus, ora pro nobis", fără ca să se gândească până acum cineva să îndrepte prostia pictorului.

Armenii aceştia sunt puţin cam superstiţioşi sau mai de grabă prea simpli şi prea încrezători. Cucernicia lor este foarte mare ; moravurile lor sunt alese şi se resimt de vechea austeritate a creştinismului. Cu toate că sunt foarte omenoşi şi înclinaţi a face bine, ei nu se încred în străinii pe care nu-i cunosc şi în privinţa aceasta sunt puţin asemenea chinezilor. Dreptatea şi cinstea le sunt scumpe. Se spune că negustorii lor vând totul la un preţ foarte ridicat ; dar într-o ţară fără comerţ, departe de toate porturile, de toate oraşele mari, toate mărfurile străine trebuie să fie scumpe ; armenii se trudesc mult până le aduc... Numai de patruzeci de ani sunt uniţi cu biserica de la Roma.

La 26, am avut drept ospăţ apa din Someş, iar calul meu păşunile bogate ale acestei câmpii rodnice. La şase seara sunt la Cluj ; intru cu multă greutate în colegiu [91], după ce am căutat în zadar o locuinţă în oraş. Deoarece controlorul de la Gherla nu mi-a adus // bagajele, neţinându-se de p. 294
cuvânt într-un fel de neiertat, mă înapoiez la Gherla la 29. La 20 sunt din nou la Cluj. Pe drum mi s-a făcut foame ; doi husari cumsecade mi-au dat pâine şi un clapon...

La Cluj am văzut un frumos „bézoar" [92] adus din America, cântărind o livră şi două uncii. Aici sunt unele care cântăresc până la 8 livre...

La 2 iulie, iau parte cu multă convingere la mai multe ceremonii curioase, dar cucernice şi îndreptăţite în biserica frumoasă a colegiului : se sărbătorea Vizitaţiunea. Ţinând seama de colegiul care se clădea la Cluj, am spus părinţilor (iezuiţi) că dată fiind situaţia în momentul de faţă a Companiei [93], această clădire va fi probabil transformată în cazărmi ... Aici se lucrează cu o piatră de alabastru, în formă de urnă, care trebuie să devină masa de altar...

La 3, iau parte la o slujbă armenească, oficiată de un călugăr de la p. 295
Sf. Antoniu din Veneţia, stareţ în Transilvania ; ritul armenesc este un amestec de gregorian şi basilian.

La 5, iau masa la Turda, la administratorul ocnelor ; la Turda sunt şase ocne, toate bogate şi frumoase. Amintim din nou inscripţia despre care am vorbit mai sus [94].

---

[91] Colegiul iezuiţilor.

[92] Piatră ce se formează în stomacul unor animale şi cărora li se atribuiau odinioară proprietăţi miraculoase.

[93] Se referă la campania pornită contra Companiei iezuiţilor, care sunt izgoniţi din numeroase ţări ca Franţa (1762), Spania şi Sicilia (1767) etc.

[94] Autorul vorbind în cartea sa (vol. I, p. 154) despre exploatarea sării de către romani, aminteşte că „la Turda se află următoarea inscripţie :

Iovi inventori
Diti Patri, Terrae Matri
Detectis Daciae Thesauris
Div. Nerva Trajanus Caes.
Aug. votum solvit ...".

[Este de fapt vorba de o inscripţie apocrifă].
În continuare mai spune : „La sfârşitul unei inscripţii, la Zlatna, se poate citi : *Procurator aurariae.* Iar în altă inscripţie tot acolo : *Collegium aurariarum* [vezi *Călători*, I, inscripţiile lui Reicherstorffer].

www.dacoromanica.ro

La Vinţul de Sus, n-am putut să găsesc găzduire, nici la poştă, nici la han, nici la preotul catolic, nici la predicatorul calvin. Dorm deci subcerul liber... În timp ce Hänsel păştea iarba din cimitir, eu mă rugam la uşa bisericii, având tot timpul în gând cuvintele ecleziastului... (cap. 51).

La 6 mă opresc puţin la Aiud, oraş mare, unde se găsesc franciscani; apoi mă rătăcesc şi nu pot face pe români să priceapă spre ce loc vreau să merg. Numirile de Carlsburg, Weissenburg, Feirvar, Alba-Carolina erau cuvinte necunoscute (pentru ei). În sfârşit auzind pe un ungur spunând Feirvar şi pe un român spunând Belgrad şi gândindu-mă că oraşele care
p. 296 se numesc Alba // aveau acest nume în aceste limbi, le-am făcut semn că acolo vreau să mă duc, ei mi-au arătat calea şi am sosit la trei după masă la Alba-Iulia [95], numită Carlsburg după împăratul Carol al VI-lea, care a făcut din ea o cetate foarte frumoasă; intrarea este una dintre cele mai măreţe din lume; statuia călare a acestui prinţ este aşezată deasupra porţii împreună cu multe alte statui simbolice. N-am văzut nimic asemănător de la Alba-Iulia până la arcul lui Francisc I [96] de la Florenţa.

La 7 am vizitat cetatea cu amănuntul; palatul monetăriei, unde mi s-a arătat o maşină nouă şi frumoasă folosită la întinderea foilor subţiri de metal, precum şi felul în care se desparte aurul de argint cu ajutorul apei tari; apoi m-am dus la biserica românească.

Preotul este un călugăr din tagma Sf. Vasile, un om cioplit, cărturar şi cu multă judecată, mi-a oferit o ceaşcă cu şocolată şi s-a arătat plin de atenţie. Aceşti bazilieni sunt uniţi cu toată sinceritatea şi tot zelul la biserica de la Roma; călugărul acesta ţine de reşedinţa de la Blaj. Anteriul lor este negru, căptuşit cu roşu; poartă pe deasupra o robă destul de asemănătoare cu aceea a iezuiţilor şi pe cap un fel de tobă. Am mai văzut încă un bazilian, vicar-general la Bistriţa. M-am dus să văd şi catedrala [97], care arată binişor, dar n-are ferestre: aceasta este biserica episcopului [98] Transilvaniei, cu toate că el locuieşte la Sibiu.

La 8 iau masa cu căpitanul Wolf la Vinţul de Jos, unde episcopul are un castel; acolo a fost omorât Martinuzzi [99]. El clădise acest castel
p. 297 pe ruinele unei mănăstiri // pe care o dărâmase...

A doua zi a trebuit să-l părăsesc pe dl. Wolf, deoarece trăsura sa nu putea să se ţină după Hänsel al meu. Spre miezul nopţii ⟨în ziua de 8⟩ am ajuns la Orăştie, după ce mersesem într-un galop grozav: la căderea nopţii am întâlnit mai multe cete de ţigani goi de tot. Nu m-aş fi simţit de loc la largul meu dacă n-aş fi ştiut că sunt în apropiere trăsurile căpitanului; şi unul dintre ei chiar mi-a şi strigat: „Opreşte!". O ţigancă, uitându-se ţintă la mine, mi-a spus din nou pe nemţeşte o povestire ciudată, pe care altă femeie mi-o istorisise altădată la poarta colegiului din Luxemburg...

Voi spune aici în treacăt că există două feluri principale de ţigani: unii sunt îmbrăcaţi prost, alţii sunt goi şi nu ies din pădurile lor decât la apropierea nopţii, ca animalele sălbatice... Ţara Românească şi Moldova sunt pline de ei.

---

[95] Aici autorul caută zadarnic pretinsa inscripţie despre Iulia Augusta, luându-se după informaţia dată în *Stauromachia* de către Taurinus în 1519. (Cf. *Călători*, I, p. 158—159).

[96] Francesco I de Medici, mare duce de Toscana (1574—1587).

[97] Catolică.

[98] În anii 1761—1773 episcop era Iosif II Anton baron Bajtaj.

[99] Ucis mişeleşte în 1551 din ordinul lui Castaldo.

www.dacoromanica.ro

Eu dorm la Orăştie într-o trăsură deschisă: o furtună îngrozitoare p. 298
m-a gonit din căruţă într-o casă descoperită şi m-a făcut să mă înapoiez de la această casă la trăsura care era mai puţin deschisă decât casa. Rămăsesem flămând ca şi calul meu; ⟨călugării⟩ recoleţi [100] ne-au primit pe amândoi a doua zi. Românii din aceste locuri sunt foarte blânzi şi îndatoritori.

La 9, locuiesc la Deva în frumosul castel al contesei Haller; am rostit cu o adevărată desfătare sufletească rugăciunile ceaslovului în grădina ei încântătoare.

La 10, după ce am făcut slujba la ⟨călugării⟩ recoleţi bulgari, m-am suit la castelul din Deva, care este foarte sus, bine aşezat şi în stare de a se putea apăra. Vederea este din cele mai frumoase şi mai variate; acest castel este un avanfort important pentru pătrunderea în Transilvania; este vestit în istoria regenţei cardinalului Martinuzzi. Muntele pe care este clădit este aproape în întregime înconjurat de un şanţ cu apă şi o întăritură după toate regulile. Am luat masa la comandant, care locuieşte într-o casă destul de frumoasă // la poalele muntelui; iar seara, am fost p. 299
la ora opt la căpitanul Freymuth, la Dobra [101].

În ziua de 11, la ora trei dimineaţa, la plecarea din Dobra, un călăreţ mi-a cerut paşaportul şi mi-a adus fân pentru Hänsel; aceasta a fost singura dată când mi s-au cerut formal actele în toată această călătorie. Pătrund într-o pădure îngrozitoare, lată de trei sau patru mile germane sau 6 franceze; intonez în gura mare un Te Deum, pentru a speria pe hoţi.

Am mâncat câte ceva la Coşava [102], la ieşirea // din această pădure: p. 300
am intrat apoi în altă pădure, la fel cu prima; aici am întâlnit nişte români... apoi, după ce am ieşit din această pădure am fost înşelat de două focuri jucăuşe [103]; am crezut mai întâi că erau două felinare atârnate de o parte şi de alta a porţilor Lugojului, încotro mă duceam; dar mă aflam încă la 3 leghe de acolo şi Lugojul n-are porţi, nici felinare. Se numesc focuri jucăuşe, acele focuri rătăcitoare care fug din faţa celui care le urmăreşte, care înşeală pe călător şi care n-au putut fi ajunse de fuga cea mai grozavă.

N-am putut să ajung la Lugoj decât la orele unsprezece noaptea după ce am făcut cu Hänsel ⟨atâta drum⟩ cât se face în două zile cu trăsura. Am ajuns prea târziu pentru a găsi loc de găzduire. Cerul ne-a servit de acoperiş mie şi lui Hänsel al meu. Doi boi erau gata să mă strivească în timpul nopţii. Lugojul este un oraş mare din Banatul Timişoarei; este aşezat pe Timiş şi nu este prea departe de Caransebeş, care este socotit locul de exil al lui Ovidiu. Ceea ce este o prostie [104]...

În ziua de 12, m-am dus să văd biserica românilor schismatici dintre toate cele de rit grecesc pe care le-am văzut, aceasta este cea mai frumoasă. Am trecut pe acolo pe lângă stăvilarele Timişului, la două leghe de Lugoj. Aceste stăvilare reglementează scurgerea apelor după nevoile canalului şi a întăriturilor Timişoarei. // Am luat masa la un slujbaş din Banat, cu p. 301
o locuinţă asemenea celor olandeze, care s-a apucat, ca Abraham, să-mi

---

[100] *Récollets* — de la cuvântul latin: recollecti. Desemnează de obicei o varietate de franciscani reformaţi. Aici fiind vorba de bulgari, pare să desemneze pe observanţii bulgari.

[101] *Dobra*, sat şi com., jud. Hunedoara, punct însemnat pe drumul ce leagă Transilvania cu Banatul.

[102] *Cochova*, sat, com. Curtea, jud. Timiş.

[103] *Feux follets* — flăcărui ce joacă la suprafaţa bălţilor, apărând şi dispărând.

[104] Se referă la afirmaţia lui La Motraye. Vezi relaţia acestuia în *Călători*, VIII.

www.dacoromanica.ro

iasă înainte la drumul mare şi să mă silească să intru. Am sosit la orele şapte la Timişoara, după ce am avut mult de îndurat din cauza prafului şi a ploii : o româncă a refuzat fără milă să mă lase să intru cu calul meu în casa ei (!) care de fapt nu era decât un grajd.

Administraţia Banatului Timişoarei ţine direct de Camera regală de la Viena, fără să aibă vreo legătură cu Ungaria. Banatul este împărţit în unsprezece districte ; toată partea de răsărit este muntoasă ; aici se găsesc mine ; populaţia este mai numeroasă decât în partea de apus, care este foarte mlăştinoasă. Voi vorbi mai departe de schimbările care s-au făcut aici în 1777.

La 13, am cercetat cu de-amănuntul frumosul oraş Timişoara clădit după un plan regulat şi cu multă măreţie. Catedrala este o clădire frumoasă : episcopul nu este episcop de Timişoara, ci de Cenad [105]. De asemenea este frumoasă biserica românilor schismatici ; a noastră este o moschee. Plimbarea prin galeriile deschise ale cazărmilor este destul de plăcută. Se mai vede încă cetatea turcească, turnul lui Eugen, pe unde a intrat prinţul Eugen[106] în oraş, când l-a ocupat în 12 octombrie 1716, precum şi mai multe case turceşti. Am văzut de asemenea câţiva evrei îmbrăcaţi turceşte. Bisericile din Banat nu sunt sfinţite din cauza primejdiei în care se găsesc de a fi profanate. Aici nu există târnosire ; dacă va fi cucerit Belgradul, vor fi sfinţite. Aerul nu e prea sănătos la Timişoara, cu toate că mlaştinile din împrejurimi au fost în mare parte secate şi că s-a săpat un
p. 302 canal bun, care este de mare folos. Frigurile // bântuie de obicei, fără să fie primejdioase, dacă te îngrijeşti cât de cât.

Dominaţia pe care o au frigurile asupra Ungariei a făcut să fie recunoscută ca o zeiţă, şi chiar ca o mare zeiţă de vechii romani. La Ostroh (?) în Transilvania se citeşte această inscripţie :

Febri Divae
Febri Sanctae
Febri Magnae
Camilla Amata
Pro filio.
Male affecto [107].

În ziua de 15, am cercetat întăriturile, făcând înconjurul zidurilor ; sunt frumoase şi foarte bune. Acei care au încercat să le asemene cu cele de la Luxemburg n-au nici un fel de pricepere în arhitectura militară şi trebuie că nu s-au folosit de ochii lor.

La 16 iau masa, mai bine zis flămânzesc, la Pardani [108] şi după ce era să mor de sete şi de căldură într-o câmpie nesfârşită şi stearpă, cu toate că am băut de mai multe ori apă tulbure şi trezită din fântânile care se întâlnesc acolo din loc în loc, la zece seara sosesc la Becicherec [109], unde câinii românilor erau gata să-l sfâşie pe sărmanul meu Hänsel. O femeie

---

[105] *Czanad.* Înainte de ocuparea Banatului şi Crişanei de turci, Cenadul fusese reşedinţa unui episcop catolic, care după izgonirea turcilor s-a stabilit la Timişoara.

[106] Eugen de Savoia. Ocupă Timişoara din mâna turcilor, după un asediu îndârjit.

[107] Cf. „Journal historique et littéraire" 1 oct. 1782, p. 180 (n.a.), *Febris* era zeiţa care apără de friguri.

[108] *Pardan.* Sat în Banatul iugoslav.

[109] Oraş în Banatul iugoslav.

www.dacoromanica.ro

nemţoaică, după nesfârşite întrebări, s-a sculat din respect pentru sutana mea şi mi-a dat un pahar de bere, care mi-a redat viaţa; apoi a pus să fiu dus la o locuinţă destul de bună.//

Becicherec era altădată un oraş şi o cetate destul de mare, în mijlo- p. 303
cul bălţilor care, atunci când am trecut eu, erau secate de căldurile mari şi prelungite şi de canalul Timişoarei, care trece pe acolo. Pe hărţile vechi Becicherecul apare în mijlocul unui lac. Este ţara muştelor, ţânţarilor, ploşniţelor, puricilor etc. ...

La 17, eram copleşit de tristeţe; calul meu înşeuat rău se rosese şi rămăsese aproape fără coadă, deoarece o tăiase pofilul prea întins pentru a libera umerii unei şei nepotrivită cu animalul mic. Căldura şi miile de ţânţari nu mă lăsau să mă odihnesc nici o clipă. Parohul s-a arătat prietenos. Un croat cumsecade m-a poftit la masă; eram mai mulţi comeseni, dar o singură cană slujea pentru toţi. Pe poarta casei am văzut chipurile foarte bine redate ale doi bătrâni vestiţi: sunt cei doi oameni pe care Carol al VI-lea i-a adus la Viena. Acolo se citesc aceste cuvinte: „Janos Rowin alt 172 und Sara dessen ehweib (!) 164 jahr gebürtig zu Zodowir (!) [109bis] im Karansebischen Distrikt, haben im Ehestand gelebt 147". Adică: „Ioan Rovin, în vârstă de 172 ani şi Sara femeia sa, în vârstă de 164 ani, născuţi la Sadova în districtul Caransebeş au trăit împreună 147 de ani" [110]. Ei se hrăneau cu cucuruz sau grâu turcesc care se vede pictat în tablou. Se spune că femeia avea o veveriţă de aceeaşi vârstă cu ea; cu toate acestea unii naturalişti nu dau acestui animal mai mult de şapte ani de viaţă. Chipul lui Rovin poate fi văzut la Bruxelles, în biblioteca prinţului Charles.[111]// Valmont [112] vorbeşte despre el în *Dictionnaire d'Histoire naturelle,* articolul *Omul. Despre bătrâneţe şi moarte* şi p. 304
aminteşte pe Petru Zorten, ţăran din aceeaşi regiune, în vârstă de 185 (!) de ani [113] ...

La 18, am trecut Dunărea [În Serbia].

. . . . . .

[Urmează călătoria la Roma şi întoarcerea în Transilvania: în 4 noiembrie 1769 trece Tisa, pe la Seghedin, în Banat]...

//Cenadul a fost altă dată un oraş episcopal, azi nu este decât un sat p. 494
prăpădit... La Apatfalău [113bis] nu sunt primit în casa preotului fiindcă acesta lipsea de acasă; îmi urmez drumul până la Schika, unde găsesc găzduire la un brav cuirasier devenit cârciumar. Frigul mă chinuieşte toată noaptea şi nişte verze de toamnă se rostogolesc prin odaia mea, mă trezesc şi mă sperie.

[109bis] Sadova, sat, com. Slatina-Timiş, jud. Caraş-Severin.

[110] Inscripţia din josul portretului celor doi bătrâni pe o stampă contemporană este aceasta:

Iannos Rovin

Seines Alters 172 und Sara dessen Ehweib 164 Jahre alt *graeci ritus* seind. Verheirathet 147 iahr beede gebürtig und wohnhaft zu Szadova in den Caransebeser district Temesvarer Banats dessen leibliche Kinder 2 Sohn und 2 Töchter noch Leben der jüngste Sohn ist bey 116 Jahren. (Deci de citit şi aici Ehweib în loc de anweib şi Sadova în loc de Zadowir).

[111] Este vorba de cunoscutul bibliofil şi literat, feldmareşal în serviciul imperialilor şi diplomat, Charles Joseph, prinţ de Ligne (1735—1814).

[112] Jacques-Cristophe Valmont de Bomare (1731—1807), naturalist francez, autor al apreciatului *Dictionnaire raisonné universel d'histoire naturelle*, apărut în 5 volume la Paris în 1765.

[113] Sunt puţini ani de când la Bistriţa a fost tras pe roată un român de 128 de ani (n.a.). Afirmaţie greu de crezut!

[113bis] *Apátfalva.* Sat pe Mureş în Ungaria.

www.dacoromanica.ro

La Pecica [114], în 6 noiembrie, iau masa la directorul bunurilor domeniale, dar mă primește cu destulă răceală ; însă preotul om foarte de treabă, care avea oaspeți, mă reține pentru noapte, mă tratează în chip strălucit și a doua zi mă conduce la Arad.

În 7 mă duc să văd orașul nou și cetatea care se clădește la Arad : lucrările sunt foarte înaintate ; acest oraș întărit va fi formidabil și cel puțin deopotrivă Timișoarei ; se lucrează la el cu toată sârguința posibilă.//
p. 495 Este cel dintâi oraș pe care-l văd construindu-se ⟨și⟩ această priveliște mă mișcă mult...

Sunt găzduit de cordelieri, care în țara aceasta sunt numiți minoriți...

În 8 noiembrie sosesc la Șimand [115] ; preotul regimentului Voghera de cuirasieri mă oprește la el. El locuiește într-o casă frumoasă clădită în felul românesc [116], totul era acolo foarte curat și de bun gust. Ce bucuros a fost când m-a văzut în singurătatea lui ; mi-a mai scris după aceea să-i cumpăr patru cai [117] moldovenești, dar nu m-am încumetat să iau asupra mea sarcina unui comision de felul acesta ; este totdeauna primejdioasă căci toată lumea vrea să aibă ⟨asemenea⟩ „Hänsels". Contele Lasci, președintele consiliului de război, a cerut de la baronul Entzenberg, comandantul ⟨regimentului⟩ românesc, doisprezece ⟨cai⟩ și din cei mai mici, care sunt de fapt și cei mai buni. Văd azi, pentru întâia dată o plantație de șofran.

... În 9, iau prânzul la Zărandul-Mare [117bis] ; mă rătăcesc într-o pădure mare, după ce am fost spectatorul unei frumoase lupte între o gâscă și niște curci...

p. 496 Calul meu șchioapătă și abia mai merge : un ungur schismatic (!) după multă codeală, mă primește în trăsura lui. Ajungând la un loc de popas, dorm într-un grajd, înțepenit de frig, după ce am mâncat o fiertură bună [118], pe care singur mi-am gătit-o la niște români.

În 10, am sosit în vremea cinei la Oradea Mare, oraș pentru care am o slăbiciune deosebită, de când am trecut întâia dată prin el... Numaidecât a fost înștiințat episcopul [119] că a sosit un iezuit suspect ; pricina acestor bănuieli o oferea echipajul meu sărăcăcios. Prelatul, care mă cunoștea, a râs mult de asta și chiar el mi-a povestit întâmplarea.

Superiorul [120] și toți părinții colegiului mi-au făcut o primire de parcă aș fi căzut din cer ; am poposit la ei pentru câtva timp, așteptând știri de la contele d'Ybarra ; îmi și sosesc în 15 și voiam să plec îndată, dar aceia nici nu voiau să audă de așa ceva.

Se găsesc băi minunate lângă Oradea Mare, le-am folosit și eu, împreună cu doi dintre părinții noștri, Fribert și Dobra...

p. 497 În 21 văd din nou citadela despre care am vorbit mai înainte. Deasupra porții se citește ⟨o inscripție⟩ de unde se vede că turcii au fost alungați de aici în 1692, ziua sărbătoririi Sf. Sacrament.

---

[114] *Precska*, sat și com., jud. Arad.
[115] *Somand*, sat și com., jud. Arad.
[116] *Bâtie à la valaque.*
[117] Autorul, referindu-se la calul său moldovenesc, spune glumeț, în loc de „cai", „Hänsels", după numele calului său.
[117bis] Sat, com. Zărand, jud. Arad.
[118] *Bouillie.* Oare, mămăligă?
[119] Adam Patasici sau Patačič.
[120] Directorul colegiului.

www.dacoromanica.ro

În 22 plec copleşit de binefacerile lor şi încărcat cu daruri de tot felul; părintele Fribert mă însoţeşte în trăsura superiorului. La Tileagd [120bis] urma să prânzim; vicespanul nefiind acasă, un ungur de treabă ne cheamă la el şi ne tratează cât se poate de bine. Nu-i nimic mai plăcut decât aceşti unguri cumsecade, darnici şi cât se poate de ospitalieri faţă de oameni cu totul străini. Despotismul militar // şi nimicitoarea manie a reformelor au p. 498
făcut să dispară aceste calităţi ale poporului maghiar, împreună cu multe altele.

Domnul Tokodi ne primeşte încă şi mai bine la Aleşd [121] decât ne primeşte Budai la Tileagd; îmi dă o călăuză până la Negreni [121bis], unde ajung a doua zi, în 23, şi poposim pentru noapte. ⟨În timpul călătoriei⟩ un vânt groaznic smulgea din rădăcină şi rupea copacii cei mai mari; eram în primejdie de a pieri în mijlocul unei păduri groaznice; era o vreme cumplită şi ploaia cădea potop...

...La Negreni dorm pe o bancă la un loc cu greci şi români, la care ţin mult şi care mă slujesc cu zel; altă dată mă temeam de ei, acum, în mijlocul lor, mă simt în cea mai mare siguranţă....

...În 24, plec cu caravana grecilor, care merg la târgul de la Hue- p. 499
din [122]. Trec de multe ori Crişul, care acum e destul de mic; văd cea dintâi zăpadă acolo, unde cu şase luni în urmă am văzut începutul înverzirii. Iau masa la Huedin, la vameş [122bis], care nu mă lasă să plec; vizitez pe predicatorul calvin, care m-a găzduit data trecută...

În 25, la ora două dimineaţa, a trebuit să mă scol ⟨căci⟩ ploaia îmi inunda patul şi toată odaia. Aceste locuinţe şubrede, făcute din lemn şi pământ, nu rezistă intemperiilor. Ploaia continuă, eu plec totuşi, deşi drumurile sunt îngrozitoare... La Feneşul Săsesc [123] sunt găzduit la contesa Mikes [123bis]; ea lipsea atunci de acasă, dar administratorul ei este un om cumsecade; soţia // lui e nemţoaică şi a călătorit prin Italia. Ei îmi p. 500
dau o masă foarte bună şi un bun apartament; un român a stat toată noaptea de veghe ca să întreţină focul în el.

În 26, vremea este minunată şi la ora zece dimineaţa sosesc la Cluj, la bunul meu rector, Szegedi...

În 29, cinez la seminar, cu 230 de şcolari săraci, cărora le-aş consacra micile mele talente şi îngrijiri mai bucuros decât principilor şi conţilor.//

În 3 decembrie, oficiez slujba pentru sărbătorirea Sf. Francisc- p. 501
Xavier [124], cu multă bucurie. În timpul cât am stat la Cluj am văzut, la părintele Fridvaldszky [125], şlefuindu-se pietre preţioase; treaba aceasta cere o răbdare şi o stăruinţă de neînchipuit...

...În 5 decembrie plec; vremea e rea, drumurile sunt de asemenea foarte rele; mă văd silit să mă opresc şi să petrec noaptea la 3 leghe de Cluj.

[120bis] Sat şi com., jud. Bihor.

[121] Oraş, jud. Bihor.

[121bis] Sat, com. Ciucea, Jud. Cluj.

[122] Oraş, jud. Cluj.

[122bis] *„le Dreipichster"*. Oare = Dreisigster, adică tricesimatorul vămii?

[123] Azi Floreşti, sat şi com., jud. Cluj.

[123bis] = Suzana Mikes, născută Haller, soţia contelui Anton Mikes, solgabirău al judeţului Trei-Scaune.

[124] Iezuit franccz (1506—1552). Propovăduitor al creştinismului în India.

[125] Jan Fridwaldszky, iezuit stabilit de curând în Colegiul iezuit de la Cluj. Vezi relaţia lui în volumul de faţă.

www.dacoromanica.ro

... În 6, mă găsesc în cetatea din Gherla, la căpitanul Patrich [126], iar seara sunt în Dej, la contele Teleki [127] şi domnul De Breux, vechiul meu confrate. Contele, foarte binevoitor, mă opreşte la el până în 14. În această zi, ajung la Beclean, la contele Bethlen, iar în 15, iau masa de seară în Bistriţa.

Bistriţa era altă dată un oraş puternic, vestitul Ioan de Hunedoara era comite de Bistriţa. Am citit într-o diplomă: „Nos Joannes de Huniade, Comes perpetuus Bistriciensis"...

Astăzi, în 15 ianuarie 1769, tunul oraşului Bistriţa a fost dus contra turcilor, care au trecut graniţa: secuii au prins cincisprezece din ei şi i-au dus la Sibiu....

În 17 am cumpărat un Hänsel, al treilea, mult superior faţă de Hänsel I şi asemănător cu Hänsel II... Nu m-a costat decât 15 florini ungureşti. Toate animalele domestice şi sălbatice sunt foarte ieftine în ţara aceasta; se poate lua o găinuşe ⟨gelinote⟩ cu 3, 7, 9 creiţari, un căprior, la Rodna, cu 40 sau chiar 39 de creiţari, un iepure cu 7 creiţari...

p. 506 În 25 ianuarie 1769, am ajuns la Năsăud [128], la baronul Entzenberg, comandantul /regimentului/ românesc. Năsăudul începuse să capete înfăţişarea de orăşel şi românii ar fi destul de mulţumiţi în urma revoluţiei care i-a făcut soldaţi. Domnul Entzenberg este cel dintâi comandant al românilor din acest district de la înfiinţarea acestei miliţii. De jur împrejurul blazonului lui este scris: *Omne principium grave* [129]. Am văzut la el o frumoasă colecţie de hărţi geografice privind Saxonia, Silezia şi munţii districtului său; aceste hărţi sunt de mare folos pentru un căpitan în timp de război: omul nu se poate rătăci cu asemenea călăuze. Totul este însemnat în ele până în cele mai mici amănunte: taberele, luptele, locurile unde au avut loc întâmplări însemnate de tot felul.

p. 13 *Rodna 26 martie 1769*

Călătoria la Rodna

În ziua de 10, ziua plecării noastre din Bistriţa, am sosit înainte de lăsarea nopţii la Năsăud [130]. Baronul Salhausen ne-a ajuns cu un ceas înainte de sosire. Drumurile erau foarte bune şi aproape în întregime uscate. Podul de pe Someş s-a terminat. Este cu adevărat o lucrare frumoasă, care face cinste domnului Entzenberg; e mare şi de o nobilă lărgime. A
p. 14 fost postată o gardă grozavă, care // îi cercetează pe trecători şi-i face să

---

[126] Mai sus îl aflăm numit Patrich = Patrick.

[127] György Teleki.

[128] Oraş, jud. Bistriţa-Năsăud.

[129] *Orice început e greu.*

[130] La 20 aprilie următor, am făcut din nou drumul de la Năsăud cu prinţul Sulkovski, ducându-ne şi înapoindu-ne într-o după masă. Mi-a făcut plăcere să văd graba cu care saşii din Dumitra (Mettersdorf) ⟨sat şi com. Bistriţa-Năsăud⟩ l-au întâmpinat pe drum şi să ascult cuvântarea pe care i-au adresat-o. Cei mai mulţi erau convinşi că este împăratul ⟨Iosif II⟩. Bucuria lor era la culme şi purtarea populară a prinţului o mărca şi mai mult. La Năsăud se va înfiinţa un colegiu al basilienilor, pentru educarea acolo a tineretului român. Obiceiurile, religia, unirea cu Roma se vor împăca bine acolo. Entzenberg este cu adevărat un geniu creator.... (n.a.). (Despre Sulkovski, vezi mai jos scrisoarea din 15 aprilie).

www.dacoromanica.ro

ţină seama de ⟨somaţie⟩ : Stai, cine-i ! A doua zi, în unsprezece, am trecut pe la Feldru [131], unde locuieşte maiorul Toussaint [132]. Am luat masa la Ilva Mică şi cafeaua la Sângeorz Băi, la poetul Cosimelli [133] : Hüttenschaffer-ul [134] ne-a ieşit în întâmpinare împreună cu dl Ianos [135]. În sfârşit am văzut „Kusunul" [136] şi munţii noştri frumoşi în întregime albi de zăpadă şi cu pecetea încă a iernii triste, fiind totuşi pentru ochii mei un teatru mai frumos decât cele din Viena şi Paris. Lupii şi urşii îşi joacă aici scenele lor . . .

. . .La 13 ne-am dus călare la locul minelor, contele, Bergschafferul Francisc, Demeter şi cu mine : totul a mers bine până la muntele de aur ; acolo ne-au trecut sudorile de oboseală şi de frică . . . // Aceste mine p. 15
au fost exploatate de strămoşii noştri şi de strămoşii strămoşilor noştri. Romanii[137] au despuiat aici pe Plutus tot aşa de bine ca // şi noi : este una din p. 16
minele cele mai vechi etc. [138] . . . Se spune că aceste găuri au o vechime de 14 secole. Este adevărat că mina Anton este îngrozitoare : aici moartea flutura deasupra capetelor noastre, după cum, cu puţin mai înainte, sub picioarele noastre [139]. Desigur că aţi văzut vestitul templu al lui Serapis în Egipt ; ei bine, această mină arată tocmai ca el. (Oamenii) urcă şi coboară prin strâmtori şi prăpăstii pe care doar setea de aur le face cu putinţă a fi străbătute. Golurile sunt uriaşe şi bucăţi de stâncă, cât sala mare a d-voastră, spânzură deasupra capului zgârciţilor, ca asupra lui Ixion.

Noi nu auzim şi nu aflăm nimic nici despre turci, nici despre ruşi, nici despre poloni, cu toate că // marile lor armate se află în preajma noas- p. 17
tră [140]. Nu mi-ar plăcea să mă pomenesc cu ei venind fără să facă o cale prea lungă. Românii noştri îi aşteaptă ; ei au câţiva soldaţi de-ai lui Haller, două tunuri etc. Au fost ridicate în fiecare sat pe câte o înălţime o grămadă de paie şi crengi uscate, unse cu smoală şi răşină ; li se va da foc îndată ce se va arăta duşmanul : acest semnal şi o lovitură de tun vor chema vecinii în ajutor. Entzenberg a rânduit foarte bine treaba asta [141].

Ieri, am văzut copiii românilor făcând exerciţii militare : Entzenberg s-a gândit să-i înveţe din copilărie ; este o idee bună. Instrucţia militară prieşte acestor copii ; exerciţiul îi dezmorţeşte ; s-au şi făcut mai blânzi şi mai dezgheţaţi.

---

[131] *Feldvari*, sat şi com., jud. Bistriţa-Năsăud.

[132] Din regimentul de grăniceri.

[133] *Gosimelli*. Anton Cosimelli, născut la Roma, este la 1762 căpitan în regimentul de grăniceri, la 1770 maior, la 1778 vicecolonel, la 1785 se pensionează. A scris lucrarea : *Poemation de secunda legione valachica, sub Carolo barone Enztenbergio*, care a fost tipărită, sub pseudonimul Comes Silvius Tannoli, în 1764 şi 1767 ; o nouă ediţie apare în 1768 (cf. „Arhiva Someşana", 1925, nr. 2, p. 13 şi urm.).

[134] = Supraveghetorul minelor.

[135] În altă parte îl numeşte : husarul Ianoş ; era deci un soldat.

[136] Muntele Corunul. Autorul trimite iar la pretinsele inscripţii romane de la Turda şi Zlatna.

[137] Românii au început să repare o veche biserică de la Rodna.

[138] Am văzut acolo o icoană în care Sf. Ioan, cu crucea în mână, îl îmbărbătează pe Isus Cristos la moarte (n.a).

[139] Prăpastia era sub picioarele noastre. Zăpada acoperea un spaţiu de două sau trei palme lăţime care ne despărţea de ea. Această zăpadă era bătătorită şi îngheţată. O simplă alunecare. şi totul se sfârşea. Un cal şi o apucase de sus în jos . . . etc. . . . , dar totuşi am scăpat (n.a.),

[140] Totuşi erau de temut mai mult ruşii decât turcii, din cauza românilor, porniţi totdeauna să se ridice în favoarea celor dintâi (n.a.).

[141] Am fost de asemenea la întăritura făcută împotriva tătarilor : se plănuieşte să aşeze acolo carantina de la Bârgău (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Am făcut o călătorie la Saurbrünn ; gustul deosebit al acestui izvor și-a mai pierdut puterea, belșugul apelor scăzând iarna puterea mineralelor ; peste trei luni va fi foarte bună. Plecăm duminică, 19, ziua Rusaliilor, și luni 20, vom fi, cu ajutorul lui Dumnezeu, la Bistrița.

Bistrița, 15 aprilie 1769

p. 18

Călătoria la Cluj [142]

În ziua în care ne-am despărțit, cum n-am găsit fân pentru Hänsel al meu, a trebuit să mă duc dincolo de Răscruci [143]. Am stat la un român, ai cărui copii mi-au făcut gălăgie toată noaptea. M-am culcat pe masă ; vă închipuiți desigur, cu ușurință și cum am mâncat.

A doua zi am fost la Cluj, la ora opt dimineața. După ce mi-am terminat treburile pentru care venisem aici și care nu mi-au izbutit toate, am plecat a doua zi și după ce era să mă prăpădesc cu cal cu tot într-o mlaștină lângă Cluj, am tras la Gherla, la castel, la căpitanul Patrich : după ce am plecat de acolo, am luat masa la Dej, la bunul conte Haller și m-am întristat de lipsa d-voastră ; dar Hänsel, pe care l-am lăsat slobod, s-a dus acasă la dv. și și-a luat porția obișnuită. Doamna Torma m-a găzduit la Cristești ; la Beclean nu era nimeni ; la ceasurile trei ajung la Bistrița. Prințul Sulkovski, colonelul său, baronul de Albadie, francez de neam, și
p. 19 alți ofițeri luaseră masa la conte [144] : tocmai coborau scara. // Această întâlnire m-a cam zăpăcit puțin, dar domnii aceștia fuseseră preveniți și au binevoit să mă primească cu condescendență. Prințul mi-a citit scrisoarea sa către prințul Repnin [145], către regele Prusiei [146], răspunsul acestui monarh etc. ; prințul Sulkovski este din cale afară de plăcut, om de spirit și cu darul vorbirii ; vorbește franceza la perfecție. Știți că a fost rău primit în Silezia și că în acest așa-zis azil, a fost aproape jefuit de tot. Așteaptă pe episcopul de Camenița [147], pentru a se duce în lagărul turcilor, care trebuie să fie de cinci sute de mii de oameni, fără să mai socotim pe poloni.

Țiganii au dat foc în noaptea asta la șapte din casele lor, pentru a ne face o iluminație ; biserica cea mare [148] era luminată ca în plină zi ! spaima a fost generală, prințul s-a dus numaidecât la fața locului. Focul nu s-a intins la oraș, ci s-a mulțumit să facă ravagii în mahalaua țigănească [149].

---

[142] Scrisoarea adresată d-lui Debreux, fost iezuit, mentor al contelui George Teleki, fiul lui Carol Teleki, șambelan al Maiestății Sale imperiale, căpitan general al comitatului Solnoc. Acest bun Debreux a murit la Dej în 1774. Contele d'Ybarra și doamna au venit cu mine la Dej, de unde s-au înapoiat la Bistrița, în timp ce eu mă îndreptam spre Cluj (n.a.).

[143] *Valashut* = sat, com. Bonțida, jud. Cluj.

[144] La contele d'Ybarra.

[145] Nikolai Vasilievici Repnin (1734—1801).

[146] Frederic al II-lea (1740—1786).

[147] Adam Krasinski, episcop de Camenița (1759—1799).

[148] Din Bistrița.

[149] Românii numesc pe acești țigani, faraoni. Vladislav, într-o diplomă, îi arată sub acest nume. Thomam Polgar Waivodam Pharaonum, una cum aliis Pharaonibus ... ab aliorum Waivodarum Pharaonum etc. ... (n.a.)

www.dacoromanica.ro

Rodna, 30 aprilie 1769 [150]. p. 20

Ultima călătorie la Rodna, împreună cu directorul cel nou al minelor, dl. Deschan.

. . .Am ajuns devreme la Năsăud, după ce am ridicat în picioare garda de la pod, care ne-a luat drept prinţul, aşa de bine arătam şi se pregătea să ne dea onorul. La Feldru am fost cinstiţi de asemenea cu prezentarea armelor. Entzenberg nu trebuia să plece în ziua asta la Bistriţa, ci în ziua următoare . . .

La unsprezece dimineaţa am ajuns la Rodna.

Către acelaşi

Rodna, 11 mai 1769

. . A trebuit să mă duc eu însumi la Dej de dragul lui Hänsel cel p. 28
nou ; dar din cauza timpului rău şi a calului lui Ianoş, care nu mai putea să meargă, a trebuit să mă opresc la Sâniosif [151], la un caporal de-al românilor [152]. Ianoş a mers până la Dej . . .

Locuiesc la husarul Ianoş şi la un miner *(Bergman)*. Aceşti oameni p. 30
cumsecade mă slujesc cu un zel de necrezut : sunt plini de atenţie şi le e teamă necontenit să nu mă supere. Dimineaţa gonesc păsările de frică să nu mă deştepte şi totodată taie lemne în urechile mele.

Nădragii ungureşti îmi vin de minune [153]. Din cauza luării de sânge, n-am putut să îmbrac sutana prea strâmtă, deoarece rana nu se vindeca, a trebuit să ies cu mantaua d-lui Deschan. Românii m-au îndrăgit atunci ca pe un popă adevărat. Niciodată nu m-au mângâiat atât şi nu mi-au spus atât de des „domnule părinte".

Nu vom pleca deci cu prinţul în Moldova. Nu-mi pare rău : de altfel mi-aş fi ţinut cuvântul dacă împrejurările ar fi cerut-o [154]. Învăţ // aici p. 31
mai multe decât într-o universitate : românii au avut Paştele lor la 30 aprilie : mi-a făcut plăcere să asist la unele din ceremoniile lor.

Prima oară când m-am dus la biserică, popa mi-a dăruit o lumânare mare, pe care n-am primit-o din cauza obiceiului meu de a nu primi nimic : s-a simţit foarte jignit şi un alt român m-a întrebat pe ungureşte de ce nu îndrăznesc s-o primesc ? Mi-am dat seama atunci că am făcut rău : mi-am cerut iertare de la (preot) a doua zi şi am primit lumânarea, punându-l pe Ianoş să spună cât îl preţuiesc.

[Este descris cazul unei femei căzută într-un fel de moarte aparentă şi care apoi se declară vrăjită. Credinţa în vrăji şi în diavol] [155].

[Urmează extrase din jurnal]

---

[150] Scrisoarea către contele d'Ybarra.

[151] *St. Joseph.* Azi Poiana Ilvei, sat, com. Măgura Ilvei, jud. Bistriţa-Năsăud.

[152] Adică din Regimentul de grăniceri.

[153] Spiritul de economie şi dorinţa de a mă îmbrăca mai iute în timpul călătoriei m-au făcut să mă las de ciorapi, jartiere, cătărămi etc. (n.a.).

[154] Prinţul Sulkovski a plecat în Polonia Mare, neputând să pătrundă în Moldova, nici să se mai alăture Confederaţiei de la Bar. Aş fi putut să fiu folositor în armata turcească, nu numai polonilor, dar chiar şi celor 15 000 de ofiţeri sau funcţionari germani şi francezi din slujba Porţii.

[155] „Nimic nu este socotit firesc în această ţară ; totul este interpretat şi socotit ca minune sau vrăjitorie", afirmă destul de superficial autorul.

www.dacoromanica.ro

p. 37 [La 19 mai se duce la Năsăud].

p. 38 La 21 văd cum se construieşte un sat nou. Se mută aici case întregi la câte 400 şi 500 de paşi, înjugând la ele până la o sută de boi.

Am luat o masă câmpenească împreună cu baronul Entzenberg, baronul Toussaint etc. Îl întâlnesc pe dl Schottenstein, care venise să-şi ia înapoi calul; dar acesta se însănătoşise deplin fără ajutorul nici unei doctorii. Stau la Feldru la baronul Toussaint, maiorul românilor. Aici mă întâlnesc cu plăcere cu doi ofiţeri, domnii Gauthoi, din părţile Liège-ului.

La 22, vin din nou să văd cum se ridică noul sat şi mă înfrupt iarăşi cu o masă cum n-au avut vreodată nici regii.

. . . . . .

O nouă călătorie la Cluj

Sosirea provincialului la Cluj m-a obligat la un nou drum într-acolo.

La 24 mai, iau masa la Beclean, la conte; am avut, ca de obicei, cele mai interesante discuţii.

. . . La Dej locuiesc la contesa Teleki, contele se află la Cluj.

[La Cluj] Provincialul mă primeşte foarte prietenos; admiră călătoria mea la Roma fără să îndrăznească să-şi arate aprobarea şi îmi pune nenumărate întrebări . . .

p. 40 // La 27, asist la o piesă transilvăneană dată în cinstea provincialului. Tineretul transilvănean care este crescut în colegiu este într-adevăr vrednic de preţuire şi supus . . .

La 28, văd procesiunea Sf. Sacrament făcută de iezuiţi, în duminica dinăuntrul octavei.

Doi popi români, cu sfită, după obiceiul catolic, merg înaintea Sf. Sacrament şi cântă două evanghelii în româneşte, cu isonul latinesc. Această izbândă a unirii şi această mărturie strălucită a bisericii greceşti împotriva sectarilor care nu acceptă sfânta împărtăşanie, mă mişcă tare şi îmi dă lacrimi de mângâiere. Cei doi popi au luat apoi masa cu noi la refectoriu şi s-au simţit foarte onoraţi.

La 30 am luat masa la Mănăştur în casa noastră câmpenească [156], după care m-am dus călare cu doi profesori la Feneşul Săsesc la bunul meu provisor. Am întâlnit apoi pe părintele Haller cu elevii săi şi pe dl Debreux: în cinstea lor am pus caii să zburde. //

p. 41 La 31 plec: mă îndrept prin Someşeni [157], sat şi castel al baronului Bornemisza. Aproape de Răscruci, credeam că mi-a sosit ceasul din urmă; calul meu aruncându-se între două roţi ale unei căruţe, am scăpat doar cu o rană periculoasă la picior, rană căreia mult timp i-am păstrat amintirea şi al cărei semn mi-a rămas pentru toată viaţa. Stau la Dej, unde rămân şi în ziua de 1 iunie. Slugile contelui Teleki mă primesc întotdeauna cu bucurie şi mulţumire de necrezut. Aceste sentimente se datoresc prieteniei stăpânului lor pentru mine. Plec în ziua de 2 şi iau masa la Beclean;

---

[156] Iezuiţii au posedat mai întâi sub Bathoreşti fostul convent de la Cluj-Mănăştur, pomenit aici. După aceea au căpătat un sediu mai însemnat chiar în cuprinsul oraşului; casa lor de la Mănăştur fiind socotită apoi ca o casă de ţară (maison de campagne). Pentru instalarea colegiului de la Cluj în 1579, cf. relaţia lui Antonio Possevino în *Călători*, II, p. 571—573.

[157] *Samos Falva*, sat azi înglobat oraşului Cluj.

www.dacoromanica.ro

seara ajung la Bistrița, unde nu mă odihnesc decât două zile, în timpul cărora am stat aproape tot timpul la piariști. Bunii părinți nu m-au lăsat să iau cina nici masa de prânz în altă parte decât la ei și mi-au urat drum bun cu multă dragoste.

Sibiu

La 5 iunie după masă, plecăm; cinci trăsuri, trei ale contelui ⟨d'Y-barra⟩ și alte două care ne întovărășeau în semn de cinste, Hänsel al meu și cu mine, acesta-i tot convoiul; unsprezece căruțe cu bagaje o luaseră înaintea noastră. Părăsesc Bistrița cu tristețe; acest oraș este, în adevăr, în întregime luteran, dar liniștit și totul aici este prietenos. Așezarea și împrejurimile sale mă încântau: Rodna, Năsăud, Feldru erau ca niște case de țară, ale mele. În acest timp nu eram lipsit cu totul de ocupații spirituale, ceea ce nu se va mai afla la Sibiu; de aceea sunt hotărât să nu stau prea mult acolo. Toți bistrițenii au fost îndurerați de plecarea contelui.

Mergem prin ținuturi muntoase // dar plăcute; înainte de căderea p. 42
nopții ajungem la Șieu [158]. În acest sat se află trei baroni Kemény, calvini. Tragem la han la niște sași; eu dorm sub cerul liber.

La 6, trecem peste mai mulți munți și ajungem apoi într-o câmpie frumoasă, foarte mănoasă și foarte zâmbitoare. Vedem mai întâi Reghinul, oraș mic luteran ⟨așezat⟩ pe Mureș, un râu mare; pe urmă Apalina [158bis], unde luăm masa. Baronul Bornemisza, frate cu răposatul, are acolo un castel frumos. Baronul Huszár [159] locuiește de asemenea acolo. Acești doi nobili au făcut tot ce-au putut ca să mă convingă să mă însărcinez cu educația copiilor lor; dar conștiința mea mi-a arătat că n-am talent pentru educarea unui copil ...

...Luăm masa la Gornești [160], unde este un castel al contelui Teleki László [161], calvin zelos și influent; sunt găzduit iar sub cerul liber.

La 7, o iau înaintea contelui și la nouă seara mă aflu la Tg. Mureș, oraș foarte însemnat în Transilvania. Acolo se află tabula septemvirală[162]. Iezuiții au o reședință frumoasă, dar nu pot să laud prea mult pe cei care locuiesc în ea, oameni cumsecade, dar necioplți și neînvățați; tot acolo se mai află și recoleți și franciscani. Calvinii își au biserica în castel, nu se poate intra fără a cere cheia de la comandant, care // în momentul de p 43
față este cel mai bun prieten al meu, dl Patrich de la Gherla. Castelul acesta este destul de mare; acum se găsesc în el doi deținuți de seamă, contele Teleki Sándor și baronul Dujardin [163]. Se spune că primul ar fi tras asupra soției [164] sale și al doilea a omorât vreo douăzeci din supușii săi. Ce așezare încântătoare are acest oraș! Sosim aici din partea dinspre

---

[158] Sat și com., jud Bistrița-Năsăud.

[158bis] *Abafaia*, sat, azi înglobat orașului Reghin, jud. Mureș.

[159] *Huszar*. Familie nobilă din Transilvania, cu titlul: de Kövesd. La început se numea Boer; pe la mijlocul sec. XVII îl schimbă în Huszár.

[160] *Gyorneszek*, sat și com., jud. Mureș.

[161] *Teleki-László*, László înseamnă Ladislau. Ungurii pun numele de botez după numele de familie (n.a.).

[162] Curtea de apel.

[163] Familie nobilă ardeleană. Întemeietorul ei, un militar francez, s-a stabilit în Transilvania după 1700.

[164] Contesa Maria născută Györffy.

www.dacoromanica.ro

Bistrița, treci printre cele mai frumoase dealuri acoperite de iarbă și de tufișuri și o câmpie în care Ceres își desfășoară toate bogățiile.

În ziua de 8, mă duc să-l văd pe contele Lázár [165], care vrea să mă oprească; are doi băieți la seminarul din Mediaș, pe care i-am văzut mai târziu și care sunt foarte simpatici; acest domn stă la Medeșfalău.

În ziua de 9, plec. Va fi spânzurat un țigan și numai cu mare greutate am putut să scap ca să nu asist la această execuție. Neștiința și sărăcia lucie a acestui neam mai sporește încă mila generală pe care o stârnesc toți acești nenorociți sortiți la pedeapsa cu moartea.

Mă rătăcesc mult de tot și nu ajung decât foarte târziu la Mica [166], peste munți și drumuri de netrecut.

Trec de Abuș [167] și mă culc la Băgaciu [168], la niște sași de treabă; sunt servit cu multă însuflețire; doi bravi cuirasieri îmi țin tovărășie. Cuirasierii noștri, chiar și soldații de rând, sunt de obicei oameni cumsecade, care se ambiționează să fie oameni cinstiți și de cuvânt și cu purtări bune.

În ziua de 10 trec peste un munte destul de mare de unde mi se arată o priveliște din cele mai sălbatice. Trec printr-un sat unguresc, unde locuiește contele Székely Adam [169], calvin, filosof și călător neobosit. De observat că în aceste ținuturi, satele sașilor, ungurilor, românilor etc.
p. 44 se întrepătrund între ele ... În sfârșit, sosesc la Mediaș spre orele nouă dimineața.

Mediaș, numit astfel fiindcă se află aproape în mijlocul Transilvaniei, este un oraș săsesc [170], destul de frumos și bine așezat. Biserica cea mare de aici este a luteranilor; recoleții au aici o mănăstire, ca și piariștii. Pentru ca aceștia să poată fi instalați în oraș, a trebuit să se folosească forța; au intrat aici escortați și apărați de un regiment. Am locuit în casa acestor părinți, care este foarte frumoasă; în viața mea n-am fost așa bine primit: părintele superior, Adalbert Vadász [171], părintele Benedict Daniel
p. 45 și părintele Andrei Dugoniés, // om cu adevărat citit, îmi cer să le las o amintire. Daniel este un armean influent din Gherla; am fost de două ori la tatăl său; Dugoniés este dalmatin... etc. Tineretul pe care-l educă cu grijă este vrednic de interes. Seara facem înconjurul orașului cu elevii; dar rana mea care se înrăutățește ne face să scurtăm această plimbare plăcută.

În ziua de 11, mă duc la fostul episcop al Transilvaniei [172], un prelat foarte bătrân, trăind în singurătate, evlavios și cărturar; nu se simte bine; n-am putut să-i vorbesc. Mă duc apoi la templul luteran, o frumoasă biserică gotică luată de la catolici... etc... Clericii sași poartă haine lungi negre cu nasturi de argint. Și-au părăsit intoleranța pentru limba latină și limbile moarte pentru slujba liturghiei. //

p. 46 Seara i-am văzut pe elevi făcând exerciții militare am lăudat acest obicei; e bine să-i bucuri cât mai mult pe copii.

---

[165] *Lásar.* Veche familie nobilă din Secuime. Contele János Lázár a murit în 1772.

[166] *Mike-Falva,* sat și com., jud. Mureș.

[167] *Gálfalva,* sat, com. Mica, jud. Mureș.

[168] *Bogács,* sat și com., jud. Mureș.

[169] *Sékel-Adam.* Familia e originară din Ineu. Cu Adam, care moare în 1771, se stinge familia.

[170] Interpretare greșită care îi aparține lui Reicherstorffer.

[171] *Vadas.*

[172] Sigismund al II-lea Anton Stoica de Szala, episcop al Transilvaniei (1747—1759).

www.dacoromanica.ro

În ziua de 12, spre amiază, ajung la Slimnic[173], pe care ungurii îl numesc Szelindek[174]; este un târg oarecare, mai de grabă un sat, unde nu găsești han nici pâine, nici carne. Mă duc la jude[175], care îmi vinde toate astea. Sașii de pe aici sunt mai puțin îndatoritori și mai îngâmfați decât cei dinspre Bistrița și Mediaș; aceasta fără îndoială fiindcă sunt mai înstăriți, mai aproape de capitală; negustoria, banul le strică firea. Setea și căldura mă copleșiseră de tot; m-am odihnit două sau trei ore. Mi-am bandajat vechea rană, pe care superiorul din Mediaș o adusese pe calea cea bună și la șase și jumătate seara eram la Sibiu...

...Sibiul este așezat destul de bine. La răsărit se văd munții p. 47
înfricoșători ai Făgărașului, pe care o zăpadă aproape veșnică îi hărăzește pe veci înghețului și iernii. Această capitală a Transilvaniei este foarte însemnată; este locuită de sași și luterani; are bastioane și un zid dublu. Un râu mic, Cibinul[167], o străbate. Împrejurimile sunt vesele și se pot face tot felul de plimbări. Se văd numeroase canale și eleștee și amestecate printre ele grădini și locuri încântătoare. În acest oraș locuiește comandantul suprem al Provinciei, astăzi contele O'Donell[177]. Tot aici este și reședința episcopului de Alba Iulia (Alba Iulia, Carlsburg, Carolina, Fejérvar, Belgrad) căruia i se mai spune și episcop al Transilvaniei. Episcopul de acum este baronul de Baitay. La puțin timp după plecarea mea, s-a adăugat la episcopia Transilvaniei Sibiul etc., care contrar oricărei judecăți sănătoase țineau de arhiepiscopia de Gran[178], la 100 de leghe de acolo. În afară de aceasta, se află la Sibiu un consiliu de conducere, //
un consiliu al finanțelor ⟨destui⟩ conți, nenumărate excelențe, un teatru p. 48
foarte cercetat etc. Aici se găsesc mulți greci[179]. Am văzut pe unul dintre popii lor, care merită toată cinstea, îmbrăcat foarte îngrijit. Această capitală are o mănăstire de ursuline, singurele călugărițe din Transilvania; ⟨apoi⟩ recoleți și iezuiți; aceștia din urmă au o biserică foarte frumoasă și o casă ce dă asupra pieței. Părintele Petauer, om cu experiență și cu merite însemnate este superiorul lor. Sașii îl iubesc și se tem de el; sașii aceștia nu se reîntorc câtuși de puțin în sânul bisericii catolice. Sunt buni, omenoși, dar aplecați plăcerilor trupului și legați doar de bunurile de pe pământ. Calvinii însă revin cu mai multă ușurință; sunt unguri aspri și deseori neîndurători.

...La colegiu găsesc un misionar din Cochinchina și pe părintele p. 49
Moré[180], teologul episcopului românilor uniți, cu reședința la Blaj. Am luat masa de seară acolo ca să-mi iau rămas bun de la Provincial care era asupra plecării.

La 24 am făcut o plimbare într-o pădure frumoasă[181], la o leghe de oraș: acolo este locul de plimbări al sibienilor. Nobilimea și tot orașul se

---

[173] *Stoltzenbourg*, sat și com., jud. Sibiu.

[174] *Felindec* (greșit în loc de Selindec).

[175] *Richter*.

[176] *Ceben*.

[177] Karl O'Donell a fost guvernator al Transilvaniei în anii 1767—1770.

[178] *Graan*, azi Esztergom (în Ungaria); în latină Strigoniu. Arhiepiscopul de Strigoniu era primatul Ungariei. Așa-zisele decanate săsești erau despărțite de episcopia catolică a Transilvaniei încă din sec. XIV pentru a se pune capăt unor antagonisme persistente cu izbucniri violente între episcopie și sași.

[179] Oare în sens de greci sau cumva de ortodocși?

[180] = Ștefan More; cf. și Zenovie Pîclișanu, *Din istoria bisericească a românilor ardeleni. Teologul vlădicilor uniți (1700—1773)*, în „An. Acad. Tom.", Mem. Secț. Ist., s. III, t. I (1922—1923), mem. 3, p. 173.

[181] Dumbrava.

www.dacoromanica.ro

duc acolo în zilele de duminică și de sărbătoare. Se găsește un han destul de bun; se face muzică, se dansează...

p. 50 La 30 iunie, mă duc să văd pentru ultima oară ținutul de hotar dinspre Turcia. Vremea și drumurile sunt îngrozitoare: mă rătăcesc de vreo două trei ori. Trec prin Șelimbăr [182]; munții Făgărașului, care păreau să fie aproape de Sibiu, se îndepărtează pe măsură ce înaintez și cred că aș putea să-i ating...

...Urmez mai departe drumul. Mii de dealuri, pe care nu le vedeam, se ridică din toate părțile; le-ai socoti drept câmpii, înălțimea munților Făgăraș făcându-le să dispară; regiunea e frumoasă, priveliști noi apar la fiecare pas, dar marginea bazinului rămâne totuși înfricoșătoare.

După ce am trecut de Tălmaciu [183], un sat mare, ajung la un lagăr de 500 de oameni, unguri și români. Cum maiorul conte Teleki nu era acolo, plec mai departe, mă rătăcesc, mă întorc; un husar necioplit mă oprește și nu mă lasă să trec mai departe. Wachmistrul [184] mă scapă din mâinile lui.

Mă înapoiez la Turnu Roșu [185], cetate și sat, al cărui comandant lipsește. Se ține o garnizoană aici și cetatea domină destul de bine râul și
p. 51 întreaga vale. Iau masa la directorul primei carantine. / / Singurătatea aceasta este frumoasă și acest ținut pare să fie făcut pentru a fi capătul din urmă al creștinătății și extremitatea a două mari imperii. Se trece pe un drum tăiat în stâncă din ordinul lui Carol al VI-lea. La poalele sale se vede Oltul, un râu mare care, la ieșirea din Transilvania, despărțea altă dată Țara Românească austriacă de Țara Românească turcească. Austria a pierdut această țară împreună cu Belgradul, Serbia etc. în 1739.

Înaintez din ce în ce mai mult pe această vale pustie și liniștită...

Pe vârful unei stânci, se văd aceste cuvinte pe o marmură albă: Via Carolina in Daciis aperta MDCCXVII. De altfel se pare că acest drum a fost construit pe ruinele unui drum roman; în Țara Românească există două ⟨drumuri⟩ care duc spre Turnu Roșu.

Sosesc la carantina a doua, după ce am trecut de ruinele unui vechi turn și ale unui zid foarte gros, care despărțea odinioară acest ținut de
p. 52 Țara Românească... Turnul despre care am vorbit / / a fost acoperit de ape și distrus de către o furtună sau rupere de nori, cu toate că era foarte ridicat; toți soldații care se aflau acolo au murit.

Un recolet, părintele Arsene Bellovécs, mă întovărășește până la hotar. Trecem pe lângă un turn de lemn pe care-l întâreau și ajungem în sfârșit la ultimul post ⟨de pază⟩. Românii s-au purtat cu deferență, dar soldații germani ne-au căutat pricină pentru că eu nu aveam pașaport. Am pus să fie adus vin dintr-un sat turcesc [186], care este peste un râuleț ce se varsă în Olt [187]. A trebuit să le dau de băut pentru a-i face să tacă. Am băut ⟨vin⟩ pe malul acestui pârâu. Vinul românesc este tare, dar nesănătos; la preoții noștri din Sibiu am băut unul bun și destul de plăcut. La acest râu încetează stăpânirea creștină... etc. ...

Țara Românească este aici sălbatică și muntoasă; dar spre miazăzi este cu totul altfel....

---

[182] *Schellenberg*, sat, com. suburbană a orașului Sibiu.
[183] *Tolmas* = sat și com., jud. Sibiu.
[184] = Plutonierul.
[185] *Rodenthurn* (!) *(Rubra Turris ou Tour rouge)*, sat și com, jud. Sibiu.
[186] În realitate românesc, anume Câineni, sat și com. jud. Vâlcea.
[187] Râul Valea Cetii.

www.dacoromanica.ro

A venit la mine un francez și s-a bucurat mult să mă întâlnească; este secretarul carantinei. M-am înapoiat după ce am trecut râul și m-am plimbat pe pământul Turciei [188]. Un român mi-a adus fragi și mi-a cântat cântece țărănești [189] / / pe malul Oltului. Sunt găzduit la bunul părinte p. 53
recolet, la întâia carantină.

La 1 iulie, mă duc să-l salut pe maiorul Frizoni, comandantul de la Turnu Roșu, iau masa în lagăr, la contele Teleki, ofițer foarte amabil, maior de husari. Cinez tot la el și fac cunoștință cu căpitanul Gregorevitz, un om foarte îndatoritor. Îmi petrec aproape toată ziua cu acești husari simpatici; ei fac exerciții de călărie. Ofițerii și soldații se plâng de metodele noi de exerciții cu trupa; într-adevăr este o muncă foarte obositoare și pentru unii și pentru alții; Baronul Touissaint, maior la românii din districtul Năsăudului [190], îmi scria acum câteva zile: „Ne aflăm în tabără de la 3 ale lunii curente; dacă aș fi tras o lună la plug, n-aș putea fi mai obosit atât la trup, cât si la minte. Închipuiți-vă opt sute de păpuși, pe care trebuie să le miști unele după altele, pentru a le face să adopte atitudinea pe care ai vrea să o aibă. Nu, nu se poate închipui truda noastră".

Vederea acestui exercițiu mă mișcă... Și dacă o trupă mică se înfățișează cu atâta vrednicie, ce ar fi cu o armată de cincizeci, de o sută, de două sute de mii de oameni? // p. 54

Înainte de lăsarea nopții sunt la Sibiu...

La 3 iulie, luăm masa la dl Chenot [191], / / doctor în medicină, și p. 55
membru al comisiei de sănătate, bun compatriot [192], care mi-a făcut un mare serviciu împrumutându-mă cu 50 de florini germani, pentru a porni în lunga mea călătorie. Aici am cunoscut pe dl. Stockert, alt doctor, om foarte de treabă. Dl Chenot mi-a dăruit o lucrare, pentru care a primit o pensie (răsplată) de 400 de florini, pe care vestitul von Swieten i-a obținut-o de la Majestatea Sa. *Adami Chenot, philosophiae et medicinae doctoris, rei sanitatis Transylvaniae physici regii, Tractatus de peste. Vindobonae, M.DCC.LXVII.*

În sfârșit, am hotărât pentru sâmbăta viitoare, la 8 iulie, plecarea mea din Sibiu și înapoierea în Țările de Jos...

Plecarea autorului

Am părăsit casa ospitalieră a contelui d'Ybarra. ... / / Ajuns la p. 56
Cluj, i-am scris următoarea scrisoare:

Cluj, 17 iulie 1769

Iată-mă la Cluj, de ieri, de la orele nouă dimineața... p. 56

În ziua de opt, la orele șapte, iau masa la părintele Delpini la Orfelinat [193]. La ceasurile opt și jumătate, ajungem la Ocna Sibiului [194]; mă opresc o clipă la preot, care este un om plin de atenții. Refuz să vizitez

---

[188] Autorul socotește eronat Țara Românească drept o parte a împărăției turcești.
[189] *une musique champêtre.*
[190] Regimentul românesc de frontieră nr. 2.
[191] Adam Chenot. Vezi și relația lui în volumul de față.
[192] Era luxemburghez.
[193] *Orphanotrophium* (la Sibiu).
[194] *Salzburg*, oraș, jud. Sibiu.

www.dacoromanica.ro

p. 57 ocnele, pentru că am văzut destule... / / Iau masa la Alămor [195], la contele Szekely László [196] care mă primește foarte bine și îmi dă o călăuză călare, ca să mă conducă pe poteci până la Blaj. Totuși nu pot să ajung mai departe de Mănărade [197], unde petrec noaptea la niște sași; acest sat este proprietatea episcopului român.

În ziua de 9, ajung devreme la Dej; casa basilianilor este foarte frumoasă și foarte mare; are forma unui Π grecesc, în mijlocul căruia se găsește biserica. Vreau să poposesc la acești părinți, dar ei tocmai ies din biserică în veștminte de ceremonie, cu potcapul [198] pe cap. Nevroind să stingheresc această slujbă, m-am dus la han, unde, negăsind nimic pen-
p. 58 tru Hänsel, am făcut o vizită părintelui Moré, iezuit, / / teologul episcopului [199]; el locuiește cu prelatul într-un vechi turn. Doar pe timpul lui Diocletian trebuia să-i cauți pe episcopi în asemenea locuințe.

N-am putut să slujesc liturghia, cu toate că e duminică, deoarece capela părintelui Moré nu e decât un oratoriu particular; a trebuit să mă mulțumesc s-o ascult cu doi recoleți și câțiva catolici.

În fata acestui turn, se află o altă casă a basilienilor; iau parte la slujba solemnă care se ține acolo, de față fiind și episcopul, care șade într-un jeț; poartă crucea și este îmbrăcat aproape ca un ‹călugăr› basilian.
p. 59 [...]

Ei țin posturile ‹cu strășnicie› în chip superstițios și sunt încredințați că s-au legat a ține toate posturile odată cu botezul. Partea bună a acestor posturi este că în timpul acesta ei se feresc mai mult de păcat...

Cu toate posturile acestea severe, ei sunt voinici și se înmulțesc nespus de mult; călugării cu uleiul și zarzavaturile lor sunt mai sănătoși decât prinții de sânge.

p. 60 Ceremoniile catolice sunt cu mult mai / / solemne și mai raționale; muzica mai maiestuoasă, mai expresivă; orga o accentuează și o susține. Statuile, când sunt executate cu artă și aranjarea altarelor, a tablourilor, etc., fac ca biserica noastră să fie superioară celei ortodoxe. ‹Judecând astfel› cred că sunt influențat de prejudecățile ritului meu.

De obicei ei nu spun decât Crezul de la Niceea și fără să adauge niciodată Filioque, cu toate că sunt de o părere cu noi. După slujbă, se împarte pâinea sfințită, întocmai ca în mai multe biserici vechi din Franța și mai ales la Rheims, unde am luat-o întotdeauna. Ortodocșii de astăzi o numesc anafură [200].

Au o tipografie, câteva cărți tipărite în Țara Românească, cele mai frumoase ediții ale operelor noastre teologice, Viețile Sfinților etc.; câteva cărți rutene; literele sunt aceleași ca și la români, pe jumătate grecești. În bibliotecă se află portretul episcopului mort, cu crucea și portretul lui Carol al VI-lea. Pe el scrie: Petrus-Paulus Aaron [201]; frumos nume, care

---

[195] *Alamort*, sat, com. Loamnes, jud. Sibiu.

[196] *Sekel-Laslo.*

[197] *Donnasmark*, sat aparținând orașului Blaj, jud. Alba.

[198] *leurs tambours sur la tête.*

[199] Al episcopului unit al românilor, Dionisie Novacovici.

[200] *Anaphora.*

[201] Petru Pavel Aron este episcop între 1752—1764; sub el s-au înființat școlile din Blaj la 1764. Ducea trai de schimnic cu posturi lungi, hrană puțină. Amănunte despre el la dr. Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902.

www.dacoromanica.ro

leagă vechea preoție de cea nouă și face să strălucească la mijloc ⟨între ele⟩ slava Magistrului neamurilor [202].

Episcopul, care stă la Blaj // nu este de fapt episcop ⟨de Blaj⟩, p. 61
ci episcop de Făgăraș, unde se află catedrala uniților. În ce privește rămășițele trupești ale episcopului Aaron, trebuie să spun, împotriva d-lui Entzenberg, că ele sunt cu desăvârșire uscate și că n-au mai rămas decât oasele învelite în piele. Părintele Moré, care a fost de față, vă va spune același lucru și va adăuga că el a murit atât de slab și istovit încât n-a mai avut ce să putrezească din el; un lemn se usucă, altul putrezește. Stareții de la Sibiu și de la Alba Iulia mi-au spus același lucru despre prințesa Esterhazy la Eisenstadt...

În ce privește pe episcopul Aaron, s-a întâmplat cu el tocmai ca și cu Sf. Vasile: Cum tantum spiritu vivens praeter ossa et pellem, nulla praeterea corporis parte constare videretur [203]...

Cât privește icoana Sf. Fecioare, o pictură frumoasă în gen gre- p. 62
cesc pe lemn, despre care se spune că ar fi plâns la moartea episcopului Aaron, și pe care maiestatea sa a dus-o la Viena, este adevărat că se văd pe obraji două picături, dar nu se știe din ce materie; ele au rămas tot astfel toată vara și cu toate că icoana a fost mișcată din loc și zguduită de câteva ori, nu s-au clintit din loc. S-au făcut mai multe cercetări; nimeni nu a văzut aceste lacrimi când izvorau din ochi, în afară de o bătrână.

Iau masa la părintele Moré; după masă mă duc să văd mănăstirea cea mare. Superiorul, un om destul de rece și păzitor strașnic al posturilor (căci, în ce privește postul, există două secte printre acești domni), mi-a arătat casa și tineretul clerical, îmbrăcat ca iezuiții. Nu a vrut să admită că cei mai spășiți dintre acești copii trebuiau să trezească cea mai mare bănuială și că cei mai dezghețați erau cei mai buni, de aceea mi-am făcut o părere proastă despre experiența lui. // Când mi-a spus că ei mănâncă p. 63
în ziua de Paști ca în Vinerea Patimilor, i-am răspuns deschis că punctul de vedere al Bisericii este altul. Mi-a mărturisit apoi că serba această zi mare cu untdelemn și cu vin.

Chiar în aceeași zi, înainte de a se face noapte, mă aflu într-o casă bună, pe malurile Mureșului, la români omenoși și îndatoritori. A doua zi trec râul pe un pod plutitor și înainte de masă sunt la Alba Iulia, unde îmi petrec toată ziua de 11. Aici revăd cu plăcere noua poartă frumoasă, grădina iezuiților din oraș și pe aceea din cetate; este un lucru foarte rar în această provincie să vezi o grădină lângă un colegiu. În provinciile noastre acest lucru pare de-a dreptul necesar și așa cred și eu că e bine

Frumosul arc de triumf al lui Carol al VI-lea începe să se macine: au fost alese fără pricepere pietrele din care e construit; ploile și căldura le vor descompune în curând...

⟨Încorporate⟩ în zidurile întăriturilor văd diferite chipuri și inscripții romane.

La 12 iulie, pornesc la drum după masă; trec prin văi frumoase; munții au forme ciudate. Se văd stânci mari, care odinioară alcătuiau scheletul unui munte uriaș și pe care și șuvoaiele le-au dezgolit de pământ încetul // cu încetul... p. 64

---

[202] *du docteur des nations.*

[203] Trăind numai spiritual, nu putea să mai aibă, în afară de oase și de piele, vreo umbră de trup.

www.dacoromanica.ro

Trec de trei ori peste acelaşi râu. Bietul Allegro [204] este încurcat de întâlnirea repetată cu acest element, care este încă nou pentru el. La Poiana [205] sunt atacat de un român pentru că am mers pe o potecă bătătorită printr-o câmpie deschisă şi stearpă. A fost condamnat de judecător, dar povestea asta prostească m-a făcut să pierd un ceas.

Se apropie noaptea; în loc să fac patru leghe de la Alba Iulia la Zlatna, am făcut şapte; merg în trap şi în galop. Sosesc la orele opt la dl Kullchertberg, care mă duce să iau masa la dl Grüner, căci cel dintâi nu are gospodărie, dar sunt foarte bine găzduit la el. Zlatna este cu adevărat un loc frumos; ofiţerii au case foarte bine construite. / /

p. 65 În ziua de 13, văd grădina, parcul, căprioarele d-lui Kullchertfeld [206], grădina doamnei Neuman, aşa cum nu te aştepţi deloc să găseşti la Zlatna. Ea are aici o seră de portocali, aloe, smochini de India obişnuiţi, planta de piper sau arbori de piper obişnuit, dar care nu rodeşte; planta de Joannisbrod, un fel de curmal etc.

Biserica ramano-catolică este frumoasă şi foarte curată; mi-a plăcut totul, în afară de o Sf. Iuliana, care ţine un drac negru legat de un lanţ lung. În afară de ambiguitatea acestei poveşti, culoarea albă a statuii scoate aşa de mult în evidenţă pe cea neagră a dracului încât v-aş ruga foarte mult să daţi drumul acelui drac la prima vizitare a minelor; am să vă rămân mai îndatorat decât chiar el însuşi. S-a mai văzut un preot care a pus să-l scoată de acolo cât slujea liturghia la acel altar.

Greco-uniţii au aici o biserică; acum se clădeşte una pentru ortodocşi; aceştia au făcut un scandal îngrozitor când a fost dată vechea biserică uniţilor, în timp ce cei mai mulţi se întorceau la schismă; urmare dureroasă a complezenţei silite a Mariei Tereza faţă de ţarina Elisabeta[207].

Iau masa la doamna Neuman; casa ei e minunat mobilată. Lucrările ⟨de la mină⟩ şi diferitele vederi de la Zlatna sunt pictate aici foarte bine. Se văd metalele, cuptoarele etc. (Cuptorul pentru mercur se deosebeşte mult de acela de la Neusol). Iau masa de seară la un domn Paquet din Luxemburg; am găsit aici un tânăr simpatic, care se crede osândit

p. 66 iadului pentru că nu s-a făcut recolet [208]; / / îl liniştesc cu argumente temeinice şi el îmi mulţumeşte nespus de mult.

În ziua de 14 plec;... şi trec dincolo de Pratum Trajanum [209]. Ştiţi că sub acest împărat se şi exploatau minele de la Zlatna. Se spune că aici la Pratum a avut loc marea înfrângere a lui Decebal.

Mă rătăcesc şi ajung într-o potecă îngrozitoare, unde trebuie să mă lupt cu apele, pinii, o pădure, un munte uriaş. Ies la drum şi dau în sfârşit de Abrud [210], un loc preţios prin aurul său, dar de nesuferit prin adunătura atâtor secte, urâţenia clădirilor, starea de înapoiere a locuitorilor

p. 68 etc. Biserica cea mai importantă este a arienilor. Un recolet / / îmi serveşte un fel de prânz compus din pâine şi cireşe.

---

[204] Câinele autorului.

[205] *Poiana* = Poiana Ampoiului, sat, com. Meteş, jud. Alba.

[206] Probabil transcris greşit în loc de Kullchertberg.

[207] Domneşte între 1741—1762. E vorba de o intervenţie a sa în favoarea ortodocşilor supuşi tuturor persecuţiilor şi vexaţiunilor din partea politicii catolicizante a imperialilor.

[208] Călugăr franciscan reformat.

[209] Se numeşte astfel o câmpie de lângă Turda. În rom.: Pratul lui Traian. Autorul însă face o confuzie desigur cu numirea satului Poieni, com. Bucium, jud. Alba, la nord de Zlatna, pe unde a rătăcit probabil pe Valea Dosului în loc să urmeze drumul de pe valea Ampoiului ducând direct la Abrud.

[210] Oraş, jud. Alba.

www.dacoromanica.ro

Timp de două ceasuri văd pive şi roţi de moară al căror zgomot îmi străpunge creierul. Un râuleţ udă această vale; niciodată o apă n-a fost mai nenorocită; iese dintr-o moară pentru a curge în alta; cu cât este mai dată în tărbacă, cu atât se îngroaşă mai mult; în sfârşit devine un terci galben, o adevărată cocă. Dorm la Câmpeni [211] la administratorul [212] imperial, a cărui soţie este soră a doi iezuiţi; se poartă bine cu mine şi primesc pentru a doua zi un prânz foarte bun de luat cu mine şi mi se dă şi o călăuză.

La 15, românul care îmi servea de călăuză uită ⟨să aducă⟩ acest prânz şi mă face să aştept foarte mult timp; soseşte în sfârşit şi spre orele cinci urcăm Alpii; da, Alpii... adevăraţi Alpi, mai Alpi decât chiar Alpii. Dacă i-aş fi / / cunoscut bine niciodată n-aş fi trecut peste ei. / / Urcăm p. 69
cu o iuţeală nemaipomenită; caii noştri de munte se caţără ca pisicile. p. 70
Când muntele este aproape perpendicular, ei măresc pasul şi se grăbesc să câştige un punct de sprijin; astfel încât facem într-o oră drumul pe care alţii nu l-ar face nici în două.

La ceasurile nouă, văd tot pământul sub picioarele mele, în depărtare: câteva stânci semeţe mai vor să ne întreacă în înălţime; dar la orele unsprezece şi acestea se lasă jos. Doar luna şi soarele ar putea să se mai mândrească faţă de mine că sunt mai sus; totuşi mai urcăm încă un timp.

Sunt o mulţime de izvoare pe acest munte [213], dar nu chiar pe culme... Frigul, foarte mare, mă sileşte să mă înfăşor în mantaua mea şi mă încing cu batista; trebuie să merg pe jos şi să alerg ca să mă încălzesc...

Tăria aerului îmi oboseşte pieptul. De jur împrejur totul e sterp. p 71
Natura aici pare vlăguită; în curând va renaşte, dar ca să nu dea viaţă decât la plante ⟨aparţinând climei⟩ reci şi nordice, care n-o costă mare lucru şi pe care le dispreţuieşte în locurile cu climă fericită.

Îmi dau seama cât m-au călit oboselile. Românul meu e la capătul puterilor; trebuie să bea, să mănânce, să doarmă în orice clipă. Eu n-am nevoie de nimic; de aceea se minunează tare de mine; îmi oferă o mâncare îngrozitoare şi nu înţelege că nu vreau s-o primesc.

Ocolim prăpăstii înspăimântătoare; am ameţeli; de două ori românul meu mă trage de pe cal. Vântul e gata să ne arunce în gol. //

După ce am parcurs 16 leghe franceze cu o iuţeală de necrezut, p. 72
sosim la Luna [214]. Predicatorul calvin este încremenit şi în acelaşi timp încântat de libertatea desăvârşită cu care îi cer fără înconjur vin sau lapte; dar bietul om n-are nimic din toate acestea... La Floreşti [215] trag la administratorul contesei Mikes [216].

În 16, sosesc la Cluj, unde mă odihnesc şi îmi refac forţele pentru a mă duce la Baia Mare. Până aici sunt destul de mulţumit de călătoria mea...

---

[211] *Topan-Falva*, oraş, jud. Alba.

[212] *Hispan.*

[213] = Muntele Gilău cu vârful Muntele Mare, 1 827 m, apoi Piatra Groşilor, 1 757 m etc.

[214] Luna de Sus, sat pe Someşu Mic, com. Floreşti, jud. Cluj.

[215] *Fenes*, com., jud. Cluj.

[216] Pentru familie, vezi mai sus, relaţia lui Kelemen Mikes.

www.dacoromanica.ro

p. 74 *Dej, 22 iulie 1769* [217]

La 19 am părăsit bunul oraș Cluj și colegiul, unde m-am bucurat atât de des de găzduire. Îl văd în aceeași zi pe binefăcătorul rector Szegedi la Chinteni [218], unde colegiul are o căsuță frumoasă într-un sat în întregime calvin, care își urăște stăpânii.

p. 75 A doua zi, 20, plec de acolo : / / este o căldură de nesuferit. Mă opresc la Gherla, la un țigan; mi se cântă dintr-un psalteriu [219] și două viori o muzică nu prea înălțătoare, dar care mă mișcă totuși foarte mult. De pe muntele de la Gherla aud și văd o furtună înspăimântătoare care se dezlănțuie pe tot întinsul începând de la Benedict [220]. Șovăi un timp; vântul și praful mă fac să mă întorc din drum, dar devenind mai îndrăzneț, înfrunt primejdia și scap cu bine, ca de obicei... La ceasurile șase seara îl îmbrățișez pe scumpul nostru Teleki.

La 21 vine o furtună îngrozitoare; trăznetul cade în jurul nostru; el mistuie în întregime casa unui calvin. Pentru a-si conserva o claie de fân, acești domni pun acolo o pâine și atribuie acestei pâini conservarea fânului și apoi, mai spun despre catolici că sunt superstițioși...

p. 76 Cred că voi pleca mâine spre Baia Mare.

Dej, 25 iulie 1769 [221]

Timpul rău, furtunile, ploaia care nu se mai termină și este îngrozitoare mă împiedică să plec de la Dej. Fânul, bucatele, totul este pe cale să piară; ce se vor face caii și oamenii? [222]. Aici am cunoscut pe colonelul Barco [223], este cu adevărat un om cumsecade.

În salinele de la Ocna Dejului [224], la 70 de stânjeni adâncime, se găsesc bucăți de sare, străbătute de la un capăt la altul de un lemn calcinat

p. 77 și prefăcut în cărbune; cărbunele acesta este foarte negru / / și arde cu ușurință; contele Teleki l-a încercat. Această descoperire întărește ideea dumneavoastră în ce privește pădurile îngropate de potop și arse de focul din interiorul pământului.

Cașovia, 14 august 1769 [225]

La 27 iulie, plec din Dej cu dl. Stang, fiul fostului controlor de la Ocna Dejului, în toiul unor ploi și furtuni care însă nu ne supără cu nimic...

p. 78 Mâncăm doi pui, dăruiți de contele Teleki, într-un sat al cărui nume nu-l cunosc. La orele trei ajungem la Lăpuș [226]. Tovarășului meu îi e somn,

---

[217] Scrisoarea adresată aceluiași conte d'Ybarra.

[218] *Cajanto*, sat și com., jud. Cluj.

[219] *psalterion*.

[220] *S. Benedic*, azi Mănăstirea, sat component al com. suburb. Mica, municipiul Dej, jud. Cluj.

[221] Scrisoare către același.

[222] Meșteșugarii s-au înmulțit așa de mult în acest ținut încât în acest orășel sunt 74 de cizmari, 40 de olari, 40 de croitori; cu toate acestea nu ești mai bine servit (n.a.).

[223] Colonelul baron Vincenz von Barco ajunge general și comandant al trupelor imperiale din Bucovina (1774—1776).

[224] *Dies-Akna*, localitate componentă a municipiului Dej, jud. Cluj.

[225] Către același.

[226] *Lapos*, sat și com., jud. Maramureș.

www.dacoromanica.ro

vrea să bea şi să mănânce, îi e teamă de ploaie; îl părăsesc şi sosesc înainte de a se face noapte, pe un drum îngrozitor la Cerneşti [227]. Un slovac *(sclavon)* de treabă, care ştie nemţeşte, mă primeşte bine; dorm pe o bancă ce stă într-un peş, al cărui echilibru se păstrează cu greutate.

M-am despărţit cu greu de Teleki: Debreux şi toată casa mi-au arătat sentimentele lor pline de prietenie.

La 28, ies din Transilvania şi trec printr-o vale frumoasă; după ce am trecut peste nişte munţi, iau masa la Baia Sprie [227bis]. Aici îl găsesc pe părintele Palma, care mă cunoaşte. Bunul părinte Lehel, superiorul, care ţine foarte mult la dumneavoastră, mă reţine cu sila; este un om luminat, cu judecată sănătoasă, cu râvnă, omenos. //

Baia Sprie îmi place mult; aceste lucrări ⟨miniere⟩, această p.79
mişcare neîncetată pun pe fruntea sălbatică a acestor munţi un aer însufleţit şi prietenos, care creează cel mai fericit contrast. Îmi place să văd masele nesfârşite ale acestor munţi răsturnate sau găurite ca un ciur, căzând pradă hărniciei şi muncii oamenilor...

Chiar dacă suveranul n-ar scoate nimic din aceste mine [228] ar trebui să se continue mai departe cu exploatarea lor. Ele duc la înmulţirea banilor şi a oamenilor, îngăduind înmulţirea acestor sărmani lucrători; ele gonesc lenea, mama relelor; ele perfecţionează iscusinţa, procurându-i fără încetare materiale noi... La munte sărăcia lucie se înlătură mult mai greu decât la şes; trebuie deci să fie ajutaţi mai ales oamenii de la munte, a căror sărăcie întrece de obicei orice măsură.

Văd o maşină care scoate apa din mine, copie după pompa din Marly, dar mult inferioară originalului. Un pârâu mare dă viaţă la toate aceste maşini şi trece cu zgomot printre bucăţi mari de piatră.../ / Ne-am p. 81
urcat pe muntele Calvarul, de unde ne-am bucurat de o vedere frumoasă.

La 29 cercetez oraşul în amănunţime...

La 30 plec din Baia Sprie, mulţumit cu desăvârşire... Trec prin bălţi mari şi drumuri desfundate de ploaie.

Baia Mare îmi place destul de mult; casa noastră [229] de aici este frumoasă, dar fără mijloace şi copleşită de nenumărate încurcături supărătoare. Biserica noastră e mai mult închisă din cauza şicanelor parohului. Fiul contelui Teleki este intern la părinţii (iezuiţi); este un copil foarte bun. Cânt solemn slujba de vecernie a Sf. Ignaţiu. După aceea mă duc să văd mina cea mare, pe care vor s-o exploateze, s-o sape din nou. / / p. 82
Văd oraşul şi zidurile exterioare ale bisericii calvine. Aţi aflat desigur despre distrugerea celei luterane prin decretul Curţii, în timpul rectoratului părintelui Geier.

---

[227] *Czerna-Falva*, sat şi com., jud. Maramureş.

[227 bis] Oraş, jud. Maramureş.

[228] Este greu să spui cu precizie câte ceva despre cât produc aceste mine şi în general despre minele din Ungaria. Cerând într-o zi contelui d'Ybarra câteva informaţii asupra a ceea ce se găseşte în ele, mi-a răspuns că nu poate să mă satisfacă fără cea mai mare imprudenţă. Iată ce scrie Mirabeau în *La Monarchie Prusienne*, tom. VI, p. 341: „Dl Nicolai vede pe bună dreptate, că guvernul austriac este totdeauna pornit să ascundă adevărata stare de lucruri în ce priveşte economia politică. El dă ca exemplu pe dl Born, care a avut de îndurat multe neplăceri pentru că a publicat câteva date despre minele din statele austriace. Dovadă evidentă că ceea ce se răspândeşte prin tipar este făcut cu anumite scopuri şi că trebuie citit cu mare atenţie şi cu oarecare neîncredere" (n.a.).

[229] A iezuiţilor din Baia Mare, azi municipiu, jud. Maramureş.

www.dacoromanica.ro

Nu pot să găsesc în nici un chip fân pentru Hänsel; trebuie să dau două piese de 17 [230] pentru o mână de ovăz. Dorm în odaia în care a murit cucernicul episcop Aaron...

p. 83 La 31 cânt slujba și apoi din nou vecernia Sf. Ignațiu.

La 2 august ne țin ocupați până la amiază o slujbă la biserică. / /
p. 84 Toată lumea se spovedește, chiar și aceia care nu s-au spovedit la Paști. Multe fărădelegi se întâmplă cu gândul de a primi Indulgența (iertarea) de la Portioncula [230 bis].

Plecăm; trecem printr-un colț al Transilvaniei, pe care o părăsim și intrăm mai întâi în Ungaria. Superiorul este cu mine într-o căruță; Hänsel ne urmează fără să fie dus de cineva. Vedem mai multe biserici catolice goale, ruinate, distruse sau cotropite de eretici...

La Seini [231] avem o casă frumoasă și atâta tot.

La 3, străbatem niște mlaștini și o pădure de 8 leghe, pe drumuri îngrozitoare. Satu Mare și [232] Mintiu [233] sunt două sate înspăimântătoare, care sunt numite orașe, două cuiburi de calvini. Biserica noastră de la Satu Mare este groaznică; aceea a ortodocșilor uniți de la Nemeti arată ceva mai bine; popa lor este un om citit și cioplit...

În 4, văd un ofițer cu plete aproape până la pământ.

p. 85 În 5, în loc de 5 leghe până la Carei [234], am făcut 8; stau la / / piariști. La 6, vizitez biserica rutenilor uniți; este frumoasă și de o arhitectură deosebită; aceia a românilor nu este încă terminată. Contele Potoczki [235] locuiește pe moșia frumoasă a lui Ratz-Demeter [236]. Castelul contelui Károlyi [237], deși cam vechi, mi-a plăcut mult; apartamentele sunt frumoase. Văd hipodromul, caii, grădinile etc.; totul arată bine, fără să aibă o strălucire izbitoare.

[Primul popas după Carei, îl face pe teritoriul Ungariei de azi].

---

[230] *deux dixsept*. Moncdă numită: *siebzenter*.

[230bis] = E numele primului lăcaș al franciscanilor lângă Assisi și totodată al indulgenței legată de el.

[231] *Varalya* (din Szinér-Váralya), sat și com., jud. Maramureș.

[232] *Zatmar*. Municipiu, jud. Satu Mare.

[233] *Némethi*. Oraș, înglobat, încă din secolul trecut, în Satu Mare.

[234] *Karol*, oraș, jud. Satu Mare.

[235] Anton Potocki († 1778).

[236] Proprietar român de religie ortodoxă.

[237] Familia Károlyi stăpânea moșii întinse în regiunea Carei.

www.dacoromanica.ro

BARONUL FRANÇOIS DE TOTT

(1733—1793)

Baronul François de Tott era fiul unui răsculat maghiar refugiat și stabilit în Franța după insuccesul revoluției antihabsburgice a lui Rákóczy din 1711. Tatăl său fusese împreună cu Esterházy și Bereseny unul din întemeietorii regimentului de unguri din slujba Franței cunoscut sub numele de regimentul Bercheny. Având legături constante cu refugiații unguri de la Constantinopol, el a făcut mai multe călătorii în Turcia a cărei limbă și obiceiuri le cunoștea bine. Tânărul François, născut la Chamigny, (Seine et Marne) și crescut în Franța, a mers pe urmele tatălui său, întâi ca ofițer în regimentul amintit, apoi ca secretar al noului ambasador al Franței la Poartă — Vergennes — pe care l-a însoțit de la început ajungând cu el în capitala Turciei la 21 mai 1755. După o ședere de opt ani în care timp și-a desăvârșit cunoștințele de limbă și al întregului mecanism al administrației turcești, având și legături de familie și prietenie în Pera și printre grecii din Fanar, a fost trimis în 1767 de Etienne François, duce de Choiseul, ministrul afacerilor străine, în calitate de consul la hanul din Crimeea ce trebuia folosit ca pion al politicii franceze în lupta iminentă dintre Rusia și Turcia, aliata Franței. O întreagă acțiune politică și diplomatică se întemeia pe neînțelegerile dinastice ale tătarilor întreținute de agenți străini. La venirea lui de Tott în Crimeea era han Maksud Ghirai care a fost în curând depus și înlocuit de Krim Ghirai, despre care autorul vorbește cu mare admirație ca de un fel de suveran filosof. Moartea acestuia din urmă (1769) a pus capăt misiunii lui de Tott. La întoarcerea sa la Constantinopol a intrat în slujba sultanului Mustafa III care l-a însărcinat să reorganizeze armata turcă pe baze moderne europene, înzestrând-o și cu armamentul necesar. În 1770, când flota rusă pornită tocmai de la Cronstadt, din Marea Baltică, și comandată de Orlov peste capul amiralilor, a obținut aproape întâmplător victoria de la Cesmé, măsurile de apărare ale Constantinopolului luate de de Tott au descurajat ideea unui atac, determinând retragerea lui Orlov din fața Dardanelelor. În anii următori (1773—1775) a condus lucrările de fortificare a Dardanelelor. Reintrat în slujba Franței, a fost însărcinat să inspecteze consulatele franceze din Mediterană. Numit în sfârșit guvernator al cetății Douai din Franța, cu gradul de general de brigadă (maréchal de camp) (1781) a emigrat în primii ani ai revoluției franceze (1790), căutându-și adăpost la contele Batthyany, în Ungaria, în comitatul Vas, unde a și murit în 1793.

Cu prilejul misiunii sale în Crimeea a trecut prin Moldova, mai întâi la ducere în 1767, (prin septembrie), apoi după ruptura dintre Rusia și Turcia și instalarea noului han Krim Ghirai, a fost însărcinat de acesta să se înțeleagă cu confederații poloni la Hotin în privința expediției de jaf și pârjol ce avea să fie pornită de tătari în „Noua Serbie', aflată în hotar cu Ucraina polonă, și în sfârșit după moartea lui Krim Ghirai, părăsind Crimeea a străbătut călare sudul Basarabiei și Dobrogea mergând la Constantinopol. Aceste călătorii sunt descrise în lucrarea sa, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, publicată la Amsterdam în 1784 și Paris, 1785, care a fost urmată îndată după apariție de unele observații ale lui Charles Peyssonnel publicate sub titlul: *Lettre... à M-le Marquis de N, contenant quelques observations relatives aux mémoires qui ont paru sous le nom de M-le Baron de Tott*, Amsterdam, 1785.

www.dacoromanica.ro

Pentru o justă caracterizare a memoriilor trebuie ținut seama de spiritul „filosofic" în care au fost scrise. Autorul concepe lucrarea sa ca un comentar și un corectiv al ideilor emise de Montesquieu în *l'Esprit des Lois*, silindu-se să demonstreze că nu clima determină forma de guvernământ în împărăția turcească, ci despotismul. În persoana hanului Krim Ghirai, autorul vrea să înfățișeze portretul unui suveran luminat dușman al prejudecăților, admirându-i până și actele de cruzime. Cât privește informațiile directe culese de el în cursul călătoriilor sale prin Moldova, ele nu apar în forma lor imediată, ci prelucrate în forma de scene de comedie într-un spirit oarecum batjocoritor față de bieții locuitori ce trebuiau cârmuiți cu ciomagul, după formula unor funcționari turci abuzivi, și adoptată cu satisfacție de autor. Acesta vrând cu tot dinadinsul să se înfățișeze ca om de spirit, se arată adesea lipsit de omenie în judecățile sale.

Memoriile lui de Tott au fost traduse de mai multe ori și în limba germană. La noi s-a ocupat de ele N. Iorga, în *Istoria românilor prin călători*, București, 1928, vol. II, p. 190—194.

MEMORII

(Drumurile prin Moldova) [1]

1767—1769

[Reîntors în Franța după o ședere de opt ani la Constantinopol, autorul este trimis de către ducele de Choiseul, ministrul afacerilor străine al Franței, la hanul [2] tătarilor în calitate de consul].

p. 6 Am plecat din Paris la 10 iulie 1767 la Viena, unde am stat opt zile, apoi la Varșovia, de unde după o ședere de șase săptămâni am plecat la Camenița.

...Poșta din Polonia, netrecând prin Camenița, am avut norocul de a-mi face rost de cai rusești care să mă ducă până la cea dintâi vamă turcească în fața (orașului) Zwaniec, de cealaltă parte a Nistrului. Cursul acestui râu desparte cele două împărății. Câțiva ieniceri care veniseră să se plimbe de-a lungul malului polon, atrași mai întâi de curiozitate lângă trăsura mea, și prinzând drag de mine de cum le-am vorbit turcește, s-au îmbarcat pe un pod plutitor care m-a dus de cealaltă parte a fluviului.

Afară doar de secretarul meu, toți ceilalți care mă întovărășeau crezuseră că-i duceam la Constantinopol. Le-am lămurit adevărul în
p. 7 timpul / / trecerii Nistrului [3].

Am debarcat cu bine pe celălalt mal și ienicerii mei au alergat cu însuflețire să-l înștiințeze pe vameș de sosirea mea, determinându-l să se arate atât de îndatoritor încât a trebuit în cele din urmă să mă dau învins stăruințelor acestui turc și să petrec o noapte proastă la o leghe de Hotin, unde aș fi putut să-mi fac rost de mai mult confort. Vameșul a silit și pe ⟨cărăușii⟩ ruși care mă aduseseră până aici să rămână cu caii lor până a doua zi pentru a duce trăsura mea până la Hotin. Protestele

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul francez publicat sub titlul *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*, Amsterdam, 1785, II, p. 6 ș.u.

[2] Maksud Ghirai (1767—1768).

[3] *Acest fluviu mai este numit și Nipru* (n.a.). Confuzie evidentă.

www.dacoromanica.ro

mele în această privință nu au putut nicidecum să cumpănească socotelile interesate ale vameșului; el, ce e drept, se prefăcea că prin aceasta îmi arată mie cinste și că nu caută decât înlesnirea mea, dar de fapt el nu căuta decât să scoată cheltuielile ce ar fi trebuit să le facă el.

În afară de aceasta nu ne-am putut da seama că eram în sarcina lui decât după belșugul cu care ne-a tratat; și pașa, pe care îl înștiințasem de sosirea mea, a sporit încă belșugul nostru, trimițându-mi în dar flori și fructe împreună cu asigurarea că voi fi și mai bine primit și tratat a doua zi.

Obișnuința mea de a trăi cu turcii a făcut totuși ca seara aceea să fie pentru mine mai suportabilă decât pentru ceilalți. Am petrecut o parte din ea în chioșcul vameșului; acolo își avea el reședința obișnuită și, culcat alene la hotarul despotismului, acest turc se încânta de plenitudinea autorității sale, înfățișând icoana acestui despotism locuitorilor de pe malul opus și se îmbăta de plăcerea de a nu vedea pe nimeni așa grozav ca el.

Mi-a spus că doi tineri / / francezi sosiseră de câteva zile la Hotin p. 8
și după ce s-au turcit și-au reluat drumul spre Constantinopol. A răspuns și la întrebările mele asupra venitului vămii sale; am aflat că aceasta era tot atât de aducătoare de venit pentru el pe cât era de apăsătoare pentru nenorociții care îi încăpeau în mână și, cum acestea erau singurele informații ce le puteam afla de la el, l-am părăsit ca să mă bucur de puțină odihnă. Dar oamenii pe care pașa îi trimisese înaintea mea ca să mă ducă la Hotin și să mă primească acolo cu cinste m-au trezit brusc din somn în zorii zilei. Fiecare se grăbea să-mi arate cât de însemnată e slujba sa pentru a scoate cât mai mare folos din recunoștința mea. Oamenii vameșului care stăteau la pândă — așteptând să mă trezesc — au cerut și ei oarecare dovezi de recunoștință. Am împărțit ⟨bacșișuri⟩ și paznicilor care îmi fuseseră rânduiți și pe care oamenii mei îi supravegheaseră cu destulă grijă pentru a-i împiedica să mă jefuiască; după aceea am plecat cu o escortă destul de numeroasă și am fost curând instalat într-o casă evreiască ce fusese pregătită pentru mine în târgul din afara cetății Hotinului[4].

Un ofițer și câțiva ieniceri dați pentru paza mea ocupaseră intrarea; am fost introdus de unul din oamenii guvernatorului care era însărcinat să-mi predea alimentele necesare fără vreo plată din partea mea, ci pe cheltuiala locuitorilor. Grija sa dintâi a fost să-mi ceară o listă a alimentelor ce-mi doream. Nu mă puteam împăca cu acest fel de vexație pe care o cunoșteam, dar nu cunoșteam nici drepturile, nici mijloacele celor ce o înfăptuiau; am răspuns fără ifos că nu-mi lipsea nimic și am poruncit în taină să mi / / se cumpere alimentele de care aveam nevoie. Puteam p. 9
eu să prevăd că acesta era tocmai mijlocul de a spori vexația? Căci un biet evreu, pe care îl însărcinasem să-mi facă el cumpărăturile și pe care dorința de a mă încărca la prețul alimentelor îl zăpăcise cu privire la primejdia misiunii sale, a fost prins bătut și silit să arate zelosului meu furnizor negustorii de la care cumpărase alimentele; aceștia au scăpat, într-adevăr de altă pedeapsă, înapoind banii, fără a primi nimic, în schimb comisionarul meu a înapoiat și el câștigurile sale și turcul nu a înapoiat nimic, dar a avut mare grijă să poruncească pe a doua zi o așa mare can-

[4] *Dans le faubourg de Hotchim.* Populația nemusulmană nu putea locui în cetățile turcești, ci doar în suburbii.

www.dacoromanica.ro

titate de alimente încât a trebuit să mai vândă în folosul său ceea ce nu putusem consuma.

Asemenea fapte sporeau nespus de mult dorința mea de a-mi grăbi sosirea în Crimeea, dar mai trebuiau atât încuviințarea pașei, cât și unele mijloace de transport pe care numai el putea să mi le pună la îndemână; prima mea grijă a fost să grăbesc momentul întrevederii noastre, căci turcii sunt atât de înceți și de leneși încât primul semn de politeță pe care îl fac unui străin este întotdeauna să-l poftească să se odihnească. Aceasta a fost și urarea de bun venit cu care am fost primit când am coborât din trăsură; dar am declarat cu atâta hotărâre că nimic nu mă obosește atât de mult ca odihna încât am obținut audiența pentru a doua zi. Pașa [5] care locuiește în cetate mi-a trimis la ora hotărâtă cai și mai mulți din ofițerii săi, cu însărcinarea de a mă însoți până la el.

Cetatea Hotinului, așezată la poalele muntelui care se află pe malul
p. 10 drept al Nistrului, se apleacă spre fluviu și / / descoperă tot interiorul cetății celor de pe malul opus. Teritoriul Poloniei oferă ce e drept acestei cetăți o priveliște atât de atrăgătoare încât ai putea fi ispitit să crezi că inginerii turci i-au sacrificat apărarea și siguranța acestui post însemnat, în care nu s-ar putea rezista nici chiar trei zile împotriva unui atac în toată legea.

Pașa care comanda acolo, era un bătrân venerabil asupra căruia eram destul de lămurit; știam că având o fire mai slabă, se temea de anumite dispoziții potrivnice ale vizirului [6] și eu aveam tot dreptul să mă tem că nu va îndrăzni să mă lase să trec fără ordine anume de la Poartă. Mi-a și spus aceasta, încă de la început, după primele urări de bun sosit, asigurându-mă totuși că va face tot ce-i va sta în mână pentru ca șederea mea forțată să fie cât mai plăcută cu putință, dar acest lucru tocmai nu îi stătea în putință. Am discutat acest punct și am ajuns să-l conving că s-ar expune la mult mai multe primejdii reținându-mă la Hotin decât lăsându-mă să trec mai departe, deoarece ar nemulțumi pe tătarii care mă așteptau, fără să se pună bine cu vizirul, care nu mă aștepta și protecția hanului [7], pentru care mi-am pus chezaș, l-a convins până în cele din urmă. Plecarea mea a fost hotărâtă pentru a doua zi și ne-am despărțit cu atât mai amical cu cât îl lăsasem să înțeleagă că prietenia mea i-ar putea fi de folos.

Primul său cihodar, însărcinat să mă conducă [8], a venit să mă vadă
p. 11 de îndată ce m-am / / întors la locuința mea; el s-a lămurit asupra măsurilor pe care trebuia să le ia și a plecat spre a i se semna ordinele și a porunci caii de poștă de care aveam nevoie; dar cu toată violența cu care s-au muncit să facă rost de cai, nu am putut pleca decât foarte târziu a doua zi, și măcar că mehmendarul meu împărțea la lovituri nenorociților de surugii, tot nu se mergea mai repede. Am fi putut totuși ajunge mai departe, dacă Ali Aga [9] nu ne-ar fi silit să ne oprim la o leghe de Prut pentru a-și lăsa timpul de pregătire a trecerii ⟨râului⟩. În acest scop ne-a pus să poposim într-un sat destul de înstărit ai cărui nenorociți locuitori au fost siliți să aducă îndată alimente. O familie scoasă la repezeală din

---

[5] Hamza pașa.

[6] Mehmed pașa Musinzade, mare vizir otoman (1765—1768, 1771—1774).

[7] Maksud Ghirai.

[8] *destiné à être mon Mikmandar.* Mehmendarul trebuia să întâmpine și să însoțească pe solii care călătoreau pe spezele Porții otomane.

[9] Aly-Aga e numele mehmendarului lui de Tott.

www.dacoromanica.ro

locuința sa pentru a ne lăsa locul și două oi tăiate, fripte, mâncate și nicidecum plătite, la care s-au mai adăugat și câteva ciomăgeli împărțite, fără nici un rost, au început să mă cam scârbească de mehmendarul meu, care a plecat seara să pregătească mijloacele pentru trecerea trăsurii mele pe malul celălalt al Prutului.

Am folosit plecarea lui pentru a da unui turc bătrân, care părea să fie însărcinat cu interesele comunității prețul alimentelor consumate, dar curând au venit și locuitorii să se plângă că nu vor primi nimic dacă nu voi face eu însumi împărțirea ⟨banilor⟩ din despăgubirea pe care hotărâsem să le-o dau.

„Bătrânul turc — adăugau ei —, căruia i-ați dat totul, este sprijinit de patru bandiți care sunt copiii lui; ei nu se supun la nici o angara și acaparează toate foloasele" / /. p. 12

Povestindu-mi toate necazurile lor, acești nenorociți nici nu bănuiau desigur că aveau fericirea de a trăi într-o aristocrație. Eu totuși am mai dat încă odată, pe atât, pentru ca să-mi îndeplinesc intenția mea dintâi; și cum fiecare din noi își pregătea culcușul, eu mi-am ales domiciliul în trăsura mea, unde am adormit atât de adânc, încât eram și porniți la drum când m-am trezit. Prutul nu era decât la o leghe și prezența mehmendarului meu, pe care l-am găsit călare în mijlocul unui grup de țărani pe care îi ciomăgea cu mult zel, ne-a lămurit că suntem ajunși la malul râului, unde sosisem fără să-l fi zărit din cauza adânciturii sale între râpele înalte.

Prutul desparte pașalâcul de Hotin de Moldova. Ali-Aga trecuse înot în ajun pe celălalt mal, adunase cu biciul cam trei sute de moldoveni din împrejurimi, îi ținuse toată noaptea să încheie o plută păcătoasă din trunchiuri de copac pe care a folosit-o pentru a trece din nou în partea noastră; dar toate acestea nu îi garantau trăinicia. M-am hotărât totuși să sacrific, dacă nu se putea altfel, atât trăsura mea, cât și toate lucrurile ce se aflau în ea. Nu am luat decât mapa mea cu hărți și mi-am propus să nu merg eu însumi înaintea unei primejdii care mi se părea vădită și să feresc și pe oamenii mei pe care i-am reținut pentru un al doilea transport dacă primul avea să izbutească. În acest timp mehmendarul meu, mândru și radios că dusese la capăt un lucru atât de minunat, mă poftea să mă urc din nou în trăsura mea. „Și cum o vei cobori măcar și până la mal? îi spusei eu cu nerăbdare. Cum o vei face să șeadă pe / / pluta voastră pă- p, 13
cătoasă, pe care abia poate să încapă și care se va scufunda sub greutatea ei?". „Cum?", mi-a răspuns el, „cu aceste două unelte", arătându-mi biciul și peste o sută de țărani foarte vânjoși pe care îi adusese de pe malul celălalt, „să nu aveți nici o grijă, i-aș putea pune să ducă lumea întreagă pe umerii lor și dacă pluta se mai scufundă, toți acești vlăjgani știu să înoate, ei o vor susține; și dacă ați pierde un ac, ar fi spânzurați cu toții".

Atâta neștiință și barbarie m-au revoltat fără să mă liniștească; dar eu îmi luasem hotărârea; i-am spus că nu voi veni cu oameii mei decât la trecerea a doua și deci să facă ce va crede de cuviință. M-am așezat pe malul râpei pentru a vedea mai bine această frumoasă manevră și a mă desfăta cel puțin cu o privelițte pe care mă așteptam s-o plătesc cam scump.

Rostirea mai întâi a numelui lui Dumnezeu, urmată apoi de mai multe lovituri de bici, a fost semnalul pentru lucrători. Ei au deshămat ⟨caii⟩ și au adus pe brațe trăsura mea până la marginea prăpastiei, unde câteva sape date în grabă, abia arătau o dâră ușoară pe povârniș. I-am văzut atunci, nu fără înfiorare, gata a fi striviți de greutatea caretei

www.dacoromanica.ro

mele, pe care au coborât-o pe plută, unde nu a putut fi așezată decât de-a curmezișul, și pentru a o ține astfel așezată, au fost puși patru din acești nenorociți să se culce sub roțile care, dacă s-ar fi mișcat cât de puțin, ar fi dus cu ele tot echipajul în fundul râului. După această operație — care făcuse ca pluta să se împotmolească de țărm cu unul din capetele sale, iar partea opusă să se scufunde cu șapte până la opt degete — au trebuit să se trudească spre a o aduce la linia de plutire [10], deci o sută de oameni i-au
p. 14 venit de hac; apoi au / / însoțit-o, parte ajungând cu picioarele până la pământ, parte înot și au cârmit-o cu prăjini lungi până la celălalt mal, unde niște bivoli aduși anume au ridicat trăsura mea; am văzut-o cât ai clipi din ochi deasupra râpei opuse. Am răsuflat atunci mai ușurat și pluta care s-a întors curând ne-a transportat și pe noi fără nici un fel de neajuns sau de greutate.

Era ușor de închipuit că Ali Aga triumfa, că nu am plecat fără să dau vreo 50 de scuzi lucrătorilor, dar ceea ce era mai greu de închipuit — și ce nu prevăzusem nici eu — e că ⟨acest⟩ mehmendar al meu atent la tot ce făceam, și atent la gesturile mele, chiar și cele mai neînsemnate, a rămas câtva timp în urmă ca să ceară socoteala nenorociților lucrători pentru micul salariu pe care eu li-l dădusem.

A reapărut după un ceas și ne-a luat-o îndată înainte pentru a pune să ni se pregătească prânzul la trei leghe de Prut, unde l-am găsit apoi adunând alimente cu aceeași unealtă [11] cu care construia plute cu această rezervă doar că, după părerea mea, el o folosea cam prea des. Ali Aga mi se păruse un băiat foarte îndatoritor și am încercat să-l fac mai puțin brutal.

Baronul:

Îndemânarea dumitale, la trecerea Prutului și buna ospătare pe care ne-o dai, nu mi-ar lăsa nimic de dorit, scumpul meu Ali-Aga, dacă ai bate mai puțin pe acești sărmani moldoveni sau dacă nu i-ai bate decât atunci când nu te ascultă. //

p. 15 Ali-Aga:

Ce poate să le pese că-i bați înainte sau după, de vreme ce tot trebuie să-i bați? Nu e mai bine oare să terminăm odată decât să mai pierdem timp?

Baronul:

Cum oare să pierdem timp? Înseamnă oare să-l folosești bine, bătând fără rost niște nenorociți a căror bunăvoință, putere și supunere duc la capăt chiar lucruri cu neputință.

Ali-Aga:

Ei domnule, dv. vorbiți turcește, ați locuit la Constantinopol, cunoașteți pe greci și nu știți că moldovenii nu fac nimic decât după ce-i znopești ⟨în bătăi⟩? Mai credeți cumva că trăsura d-voastră ar fi trecut Prutul dacă nu i-ași fi bătut toată noaptea până la sosirea voastră pe malul râului?

---

[10] *mettre à flot*

[11] Adică cu biciul.

www.dacoromanica.ro

Baronul :

Da, eu cred că ar fi făcut toate acestea fără a fi bătuţi, numai de teama că vor fi bătuţi ; dar, oricum ar fi, nu mai avem nici un râu de trecut ; poşta ne dă cai, nu ne trebuie decât alimente şi acest lucru mă interesează, căci îţi mărturisesc, scumpul meu Ali, că bucatele de care ne faci rost cu lovituri de ciomag îmi stau în gât, lasă-mă să le plătesc, e tot ce doresc. //

Ali-Aga : p. 16

Desigur, este calea cea mai bună pentru a nu avea indigestie, căci banii voştri nu vă vor face rost nici măcar de pâine.

...Vă spun că nu veţi avea pâine, eu cunosc pe moldoveni, ei vor să fie bătuţi. De altfel, eu sunt însărcinat să vă dau întreţinerea fără plată peste tot şi aceşti nemernici de necredincioşi sunt destul de bogaţi ca să fie supuşi la sarcini şi mai grele ; aceasta le pare uşoară şi vor fi mulţumiţi, numai să fie bătuţi.

Baronul :

Te rog, scumpul meu Ali-Aga, nu mă refuza. Renunţ să mi se dea întreţinere fără plată şi garantez că ei vor renunţa să fie bătuţi, numai să li se plătească ; mă însărcinez cu aceasta ; lasă pe mine.

Ali-Aga :

Dar vom muri de foame.

Baronul :

Este o încercare pe care am chef să o fac. //

Ali-Aga : p. 17

Vreţi acest lucru cu tot dinadinsul, fie. Faceţi această experienţă de care mi se pare că aveţi nevoie pentru a cunoaşte pe moldoveni, dar odată ce îi veţi fi cunoscut, gândiţi-vă că nu este drept ca să mă culc flămând şi, când banii voştri sau elocinţa voastră vor da greş, veţi găsi nimerit, fără îndoială, să folosesc metoda mea.

Baronul :

Bine şi deoarece suntem înţeleşi, trebuie doar ca la primul sat unde va fi să dormim, să găsesc pe primar [12] ca să mă pot înţelege cu el prietenește pentru hrană şi să fie un foc bun pe lângă vreun adăpost unde să ne putem petrece noaptea, fără a ne amesteca cu locuitorii şi fără vreo teamă de ciumă care a început să se ivească în Moldova.

„Atunci — spuse Ali Aga — pot să mă lipsesc de a o lua înainte". În acelaşi timp, a poruncit unuia dintre oameii săi să îndeplinească porunca pe care i-o dădusem şi mi-a repetat zâmbind că nu voia să se culce flămând.

[12] *Primat*. Traducerea prin primar dă un sens aproximativ termenului folosit, după cum subliniază şi autorul într-o notă a sa.

www.dacoromanica.ro

Drumul ce ne mai rămânea de făcut nu ne-a îngăduit să sosim decât după apusul soarelui şi locuinţa noastră putea fi recunoscută după focul care fusese făcut acolo.

Credincios făgăduielii sale, însoţitorul meu, descălecând, s-a dus să se încălzească şi s-a aşezat cu cotul rezemat de şaua sa, cu biciul său pe //
p. 18 genunchi ca să guste din plin plăcerea pe care trebuia să i-o fac. Din partea mea nu am fost mai puţin grăbit să mi-o asigur pe a mea, făcându-mi rost de hrană mulţumită schimbului care îndestulează nevoile omenirii. Am întrebat de primar şi mi-a fost arătat la câţiva paşi; apropiindu-mă de el spre a-i da 20 de scuzi, pe care i-am pus jos pe pământ, i-am vorbit pe turceşte şi apoi pe greceşte, cu aceste cuvinte traduse întocmai:

Baronul (pe turceşte):

Ţine prietene, iată bani pentru a-mi cumpăra hrana de care avem nevoie; mi-au plăcut întotdeauna moldovenii, nu pot suferi ca ei să fie trataţi fără omenie şi socot că îmi vei găsi repede o oaie [13] şi pâine; păstrează restul banilor ca să bei în sănătatea mea.

Moldoveanul (făcându-se că nu ştie turceşte). Nu ştiu.

Baronul:

Cum, nu ştie? Nu ştii turceşte?

Moldoveanul:

Nu, turceşte nu ştie.

Baronul (pe greceşte):

Hai să vorbim greceşte, ia banii ăştia, adu-mi o oaie şi pâine, asta
p. 19 e tot ce îţi cer. //

Moldoveanul (prefăcându-se că tot nu înţelege şi făcând semne pentru a arăta că nu se găseşte nimic în tot satul său şi că acolo se moare de foame):

— Nu pâine, săraci; el nu ştie —

Baronul:

Cum, nu aveţi pâine?

Moldoveanul:

Nu pâine, nu.

Baronul:

Ah, nenorociţilor, mi-e milă de voi; dar cel puţin nu veţi fi bătuţi; şi asta este ceva; este desigur foarte greu să te culci fără că cinezi, sunteţi totuşi o dovadă că sunt mulţi oameni cumsecade cărora li se întâmplă aşa ceva (călăuzei). Auzi, scumpul meu Ali: dacă cu bani nu faci nimic aici, cel puţin vei recunoaşte că loviturile ar fi fost zadarnice. Aceşti nenorociţi n-au nimic şi îmi pare mai rău ⟨de aceasta⟩ decât de a fi silit eu însumi să mă lipsesc de toate deocamdată, mâine vom avea mai multă poftă de mâncare.

Ali-Aga:

Ei, în ce mă priveşte nu cred că poate fi mai mare decât astăzi.

---

[13] *mouton*. O oaie vie şi de bună calitate nu valorează decât un scud (nota autorului),

www.dacoromanica.ro

Baronul :

E vina dumitale. De ce ne-ai / / oprit în satul acesta păcătos, unde p. 20
nu se găsește nici măcar pâine? Vei posti : aceasta îți va fi pedeapsa.

Ali Aga :

Sat păcătos, domnule, sat păcătos, dacă întunerecul nopții nu vi l-ar ascunde, ați fi încântat de el ; este un mic târg ; e belșug de toate ; se găsește până și scorțișoară [14].

Baronul :

Ei bine, mă prind că pofta dumitale de a-i bate a pus din nou stăpânire pe dumneata.

Ali-Aga :

Nu domnule, pe legea mea nu este decât pofta de a cina care nu mă va părăsi, cu siguranță, și pentru a o satisface și a vă dovedi că eu cunosc mai bine pe moldoveni decât dumneavoastră, lăsați-mă pe mine să vorbesc cu acesta.

Baronul :

Oare foamea îți va fi mai mică după ce îl vei fi bătut?

Ali-Aga :

A, vă garantez că da, și dacă nu veți avea într-un sfert de oră cina cea mai grozavă, îmi veți da înapoi toate loviturile pe care i le voi fi dat eu.

Baronul :

Dacă este așa, nu mai am nimic de zis, mă prind cu dumneata // p. 21
dar ține minte : dacă bați un nevinovat, ți-o voi întoarce din toată inima.

Ali-Aga :

Cât veți voi, dar să fiți un martor tot atât de liniștit cum am fost ⟨și⟩ eu în timpul tocmelii dumneavoastră.

Baronul :

Ai dreptate, îți voi lua locul.

Ali-Aga (după ce s-a sculat și și-a ascuns biciul sub haină se apropie de grec [15] și-l bate prietenește pe umăr) :

Bună ziua, prietene, ce mai faci? Ei, vorbește odată, nu-l recunoști pe Ali-Aga, prietenul tău? haide vorbește odată.

---

[14] Turcii prețuiesc și folosesc foarte mult scorțișoara, pe care o pun în toate sosurile, ei o asemuiesc cu tot ce este mai bun (n.a.).

[15] În sensul de raia, și nu de grec, deoarece mai apoi se spune limpede că e vorba de un moldovean.

www.dacoromanica.ro

Moldoveanul :

Nu ştie !

Ali-Aga :

Nu ştie ! ha, ha, asta e de mirare. Cum prietene, fără şagă nu ştii turceşte ?

Moldoveanul :

Nu, nu ştie.

Ali-Aga (cu un pumn aruncă pe primar la pământ şi îi dă cu piciorul pe când acela se ridica).

p. 22 Ţine, nemernicule, asta-i ca să înveţi turceşte. //

Moldoveanul (vorbind turceşte corect) :

De ce mă baţi ? Nu ştii oare că suntem nişte oameni sărmani şi că domnii noştri abia dacă ne lasă aerul pe care îl respirăm ?

Ali-Aga către baron :

Ei bine, domnule, vedeţi că sunt un bun proferor de limbi străine şi că vorbeşte turceşte de minune ? Acum cel puţin putem să mai stăm de vorbă şi asta e ceva (către moldovean, sprijinindu-se pe umărul lui) : Acum că ştii turceşte, prietene, spune-ne cum îţi merge ţie, nevestei şi copiilor tăi.

Moldoveanul :

Pe cât se poate de bine când eşti lipsit adeseori de cele trebuincioase traiului.

Ali-Aga :

Bine, glumeşti prietene ; nu-ţi lipseşte decât să fii ciomăgit ceva mai des, dar va veni şi aceasta, să trecem acum la treaba noastră. Îmi trebuie numai decât două oi, doisprezece pui, doisprezece porumbei, cincizeci de funţi de pâine, 4 ocale de unt, sare, piper, nucşoară, scorţişoară, lămâi, vin, salată, untdelemn de măsline bun şi totul să fie îndestulător.

Moldoveanul (plângând) :

p. 23 V-am mai spus că noi suntem nişte neno//rociţi care nu avem nici pâine ; unde vreţi să găsim scorţişoară ?

Ali-Aga (scoţându-şi biciul de sub haină şi bătându-l pe moldovean până ce o ia la fugă).

Ah, ghiaur nemernic, n-ai nimic ! Bine, te voi îmbogăţi eu aşa cum te-am învăţat şi turceşte (grecul fuge, Ali-Aga se întoarce şi se aşează lângă foc). Vedeţi domnule că reţeta mea e mai bună decât a dumneavoastră.

www.dacoromanica.ro

Baronul :

Ca să faci pe muți să vorbească, da, recunosc, dar nu și ca să avem cu ce cina. De aceea cred că îți sunt dator câteva lovituri, căci metoda dumitale nu ne aduce mai multe de-ale mâncării decât a mea.

Ali-Aga :

De-ale mâncării? Oh, nu vom duce lipsă de așa ceva și dacă peste un sfert de oră, cu ceasul pe masă, tot ce am poruncit nu va fi aici, iată biciul meu, puteți să-mi dați înapoi toate loviturile pe care i le-am dat eu.

Într-adevăr, nu trecuse încă sfertul de oră și primarul ajutat de trei din tovarășii lui ne-a adus toate provizile, fără să uite scorțișoara.

După această pildă, cum să nu mărturisesc că rețeta lui Ali era mai bună ca a mea[16] și cum să nu mă vindec de mania umanitară? În adevăr, greșisem într-un chip greu de închipuit. Dar evidența a fost de ajuns ca să mă supun și îm / / potriva vederilor mele am lăsat de acum înainte că- p. 24
lăuzei mele grija să mă hrănească, fără să-l iau la rost asupra mijloacelor folosite.

Ținutul pe care îl străbăteam îmi atrăgea toată luarea aminte. La fiecare pas mi se înfățișau priveliști noi, tot atât de interesante prin culturi bogate și printr-o mare varietate de obiecte și eu aș asemui Moldova cu Burgundia, dacă acest principat grec (fanariot) s-ar putea bucura de foloasele neprețuite care decurg dintr-o cârmuire moderată.

Aceste neamuri cârmuite de mult de domnii lor, în temeiul tratatelor, nu ar fi trebuit să cunoască despotismul decât prin schimbarea suveranilor lor după bunul plac al Porții otomane. Moldova, impusă la început cu un bir foarte mic, se bucura atunci, ca și Țara Românească, de o umbră de libertate. Ea înfățișa, în persoana domnilor săi, dacă nu oameni de merit, cel puțin nume ilustre de care învingătorul ținea seama, iar în acești domni națiunea greacă (!) se complăcea să-și recunoască pe vechii săi stăpâni. Dar toate acestea au fost răsturnate în curând. Grecii subjugați nu s-au mai socotit decât ca niște robi, ei nu au mai admis deosebiri între ei, disprețul lor împărtășit le-a sporit păcătoșenia și sub această înfățișare, sultanul însuși nu a mai făcut nici o deosebire în această turmă păcătoasă. Negustorul a fost ridicat în domnie, orice intrigant s-a crezut îndreptățit la ea și aceste țări nenorocite, puse adeseori la mezat, au ajuns să geamă în curând sub asuprirea cea mai cruntă.

Un bir anual ajuns fără măsură din cauza acestui mezat, sume u- riașe luate cu împrumut / / de către cel numit, pentru a-și cumpăra nu- p. 25
mirea, dobânzi de 25%, alte sume folosite zilnic pentru a zădărnici intrigile pretendenților, fastul acestor noi parveniți și graba lacomă a acestor făpturi de o zi, sunt tot atâtea cauze care contribuie la devastarea celor două provincii, cele mai frumoase ale Imperiului otoman.

Dacă vom socoti acum că Moldova și Țara Românească sunt mai împovărate cu biruri și stoarse mai crunt decât fuseseră în starea lor cea mai înfloritoare, ne vom putea face o părere adevărată despre soarta nenorocită a acestor ținuturi. S-ar crede că despotul care nu face decât

[16] Autorul înfățișează ca o scenă de comedie ușoară tratamentul ncomenos al turcilor față de raiale, trăgând concluzia că teroarea e singurul mijloc de folosit cu „grecii", cu care el confundă nu odată pe moldoveni. Așadar, demonstrația lui Ali Aga justifică sistemul de care autorul înțelege să profite din plin.

www.dacoromanica.ro

să distrugă, socoate că trebuie să ceară tot mai mult, pe măsură ce oamenii se împuţinează ca număr, iar pământul îşi pierde din rodnicie. Am văzut, pe când străbăteam Moldova, cum era percepută de la populaţie a unsprezecea capitaţie a anului, deşi nu eram încă decât în luna lui octombrie.

Ne apropiam de Iaşi, unde mehmendarul meu trimisese dimineaţa un curier pentru a vesti sosirea mea. Mă folosisem de acest prilej ca să transmit urări domnului [17], care cârmuia atunci. Era fiul bătrânului dragoman al Porţii [18], acelaşi de care am mai vorbit [19]. Puteam crede că vechea noastră cunoştinţă îmi va fi de folos în Moldova, dar nu prevedeam că graba lui de a mă primi va preîntâmpina sosirea mea în capitala sa.

Între timp, la o leghe de acest oraş, pe o noapte întunecoasă, pe un drum foarte strâmt, prăpăstios şi al cărui pământ argilos ne mai sporea încă greutăţile, mi s-a vestit sosirea unei trăsuri a domnului, trimisă înaintea mea. A venit într-adevăr tocmai bine pentru / / a-mi opri calea p. 26 şi pentru a pune vârf nerăbdării mele, un secretar [19bis], trimis să-mi ureze bun sosit, m-a căutat prin întuneric, m-a găsit pe dibuite şi şi-a îndeplinit însărcinarea sa cu atâta încetineală încât aş mai fi şi acum acolo dacă nu m-aş fi mutat în careta lui, a cărei măreţie voia să mă facă să o admir, în ciuda întunericului. A ! scumpul meu Ali, am exclamat, cât de bună este reţeta dumitale. Îl vedeam într-adevăr pe Ali-Aga, care nu se îndoia de ea, folosind-o tocmai atunci cu un succes deopotrivă cu activitatea depusă pentru ca să întoarcă, pe braţe, trăsura în care mă aşezasem. Am vrut să folosesc situaţia mea actuală, întrebându-l pe secretar despre unele lucruri care-mi treziseră curiozitatea şi care nu-l puteau compromite nici ⟨sub raportul⟩ politic, nici ⟨sub acel al⟩ discreţiei, dar a fost în zadar şi nu am putut scoate de la el decât noi regrete că noaptea ascundea poleiala caretei noastre şi mă lipsea de toată strălucirea intrării triumfale care mi se hotărâse.

Dar nişte lumini răspândite pe ici şi pe colo ne vesteau oraşul, iar zgomotul bârnelor pe care le simţeam sub roţile trăsurii m-au făcut din nou să pun întrebări secretarului. El mi-a spus că aceste lemne aşezate aproape unele de altele de-a curmezişul drumului acopereau toate străzile din cauza pământului noroios pe care a clădit oraşul. A adăugat că un foc mare prefăcuse de curând cea mai mare parte a acestui oraş în cenuşă, că se lucra la refacerea clădirilor arse ; dar că acum casele lor vor fi făcute într-un stil mai modern ; era să-mi arate în amănunt şi planul, când p. 27 trăsura noastră, cotind prea din scurt şi agăţând / / o bucată dintr-un zid de curând calcinat, ne-a adus în curtea mănăstirii misionarilor [20], unde trebuia să locuiesc şi unde am fost foarte mulţumit să scap de căruţa (!) ce zdruncina atât de tare şi de îndrugătorul de complimente ce era atât de plicticos.

Ne aştepta o cină destul de bună şi nişte franciscani italieni, stabiliţi la Iaşi, sub ocrotirea regelui [21] şi sub direcţia Propagandei, ne pregătiseră

---

[17] Grigore Callimachi în a doua domnie (1767—1769).

[18] Ioan Teodor Callimachi, mare dragoman (1740—1750; 1752—1758).

[19] În *Memorii*, cartea I, p. 56—63, unde autorul povesteşte cum a decurs şederea sa de mai multe zile în casa de pe Bosfor a bătrânului dragoman, care e înfăţişat ca având un spirit grecoi, multă neştiinţă şi abia o cunoaştere slabă a limbii italiene. Urmează descrierea membrilor săi de familie : soţie, cei doi fii, fiicele sale, logodnicul uneia din ele.

[19 bis] Probabil Pierre Laroche

[20] Adică a franciscanilor din Iaşi.

[21] A regelui Franţei, Ludovic XV (1715—1774).

www.dacoromanica.ro

și un loc de găzduire destul de potrivit. Înainte de a mă culca, am mai primit o nouă urare de bun sosit din partea domnului și abia sculat am și primit vizita agăi [22] orașului. Călărea pe un cal împodobit cu un valtrap bogat; o mulțime de rândași, în haine de cihodari, însoțeau pe acest grec pe care îl cunoscusem la Constantinopol într-o foarte neînsemnată stare. Se vedea bine că prima sa grijă a fost să-mi dea prilej să admir fastul oriental de care era înconjurat acum. Din partea mea mă distram tot atâta văzându-l așa îngâmfat și plin de trufia cea mai prostească, când prezența lui Ali Aga a venit să strice totul. S-a putut băga de seamă că acest turc avea purtări foarte neceremonioase cu moldovenii de la țară. Dar eu credeam că la Iași îi mai scăzuseră puțin importanța și prerogativele. Dar eram și de data aceasta nedrept față de el, căci l-am văzut apărând într-o haină frumoasă, cu ținută gravă și ton important; era în sfârșit un om de curte, care putând ajunge vizir și numi domn în Moldova, se credea chiar de pe acum mai presus de ei. În această stare de spirit a început prin a se purta destul de rău cu aga orașului, din cauză că marele comis [23] nu-i trimisese încă escorta care trebuie să-l ducă la domn, în audiență. / / Guvernatorul spunea în zadar că această vină nu-l privea pe el. „Nu pre- p. 28
țuiți mai mult unul decât celălalt, a răspuns Ali Aga, dar voi face eu bună rânduială".

Din fericire, escorta atât de dorită a sosit. Consta dintr-un cal cu valtrap cuviincios și din patru cihodari ai domnului ca să însoțească, pe cine? Pe cihodarul pașei de Hotin [24], care el însuși nu era decât un pașă de rangul al doilea. Dar nu există trepte între un turc și un grec: primul este totul, al doilea nu este nimic.

Tot după această regulă, care nu este pusă la îndoială niciodată, Ali Aga a încălecat, cu o deosebită măreție și toate persoanele pe care le întâlnea pe drum se opreau ca să i se închine adânc. El răspundea cu gravitate la aceste dovezi de respect, printr-o ușoară aplecare a capului și printr-un zâmbet binevoitor; vizita sa la domn i-a adus daruri; fiecare pas pe care îl făcea la Iași folosea tot atât intereselor sale, cât și demnității sale personale; și în timp ce mehmendarul meu unea astfel utilul cu plăcutul, eu căutam mijlocul de a găsi om în loc pentru a-mi urma drumul mai departe. Domnul Moldovei nu putea acoperi această nevoie decât până la hotarele tătărești și am scris printr-un curier sultanului seraschier [25] al Basarabiei pentru a-l ruga să fiu așteptat la hotarele Moldovei.

După ce am luat aceste dispoziții, m-am suit în trăsura pe care domnul mi-o trimisese și care era înconjurată de mai mulți comișei și fustași decât aș fi vrut, m-am dus la palat și am intrat cât mai iute pentru a scăpa de lungile ceremonii turcești care mă / / așteptau acolo și pe care p. 29
trufia grecilor mi le pregătise.

Am găsit pe domn singur doar cu fratele său [26], într-o încăpere a cărei bogăție nu era atât de vrednică de luare aminte, cât două fotolii foarte mari acoperite cu purpură. Le-am pătruns îndată toată însemnătatea, dar am refuzat tot timpul cinstea de a mă așeza pe unul din ele. Domnul s-a așezat și el pe un alt scaun și vechea noastră legătură care

---

[22] Nu pare să fie vorba de marele vornic Lupul Balș (cf. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, București, 1900, II, p. 193, nr. 96), deoarece această identificare nu corespunde amănuntelor ce urmează.

[23] Grand écuyer — marele comis Grigoraș Stroescul (*Ibidem*).

[24] Ilauza pașa. Vezi N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 400; II, p. 8, n. 3.

[25] Dregător tătar.

[26] = Alexandru.

www.dacoromanica.ro

a format începutul convorbirii noastre l-a îndemnat să-mi mărturisească încurcătura situaţiei sale actuale. Am observat de îndată că fanatismul intrigant al fratelui său [26 bis] o făcea să fie într-adevăr cruntă şi îi pregătea mari cumpene pe viitor. Am încheiat această convorbire hotărând măsurile necesare pentru plecarea mea, după aceea a trebuit să îndur toate ceremoniile turceşti. Cea mai însemnată, cea care sădeşte cea mai mare consideraţie, este oferirea „şerbetului", ea este întotdeauna urmată de stropirea cu apă de trandafiri şi cu parfum de aloes. Acest şerbet, de care se vorbeşte atât de des în Europa şi care este aşa de puţin cunoscut, este făcut din paste de fructe cu zahăr, topite apoi în apă şi care sunt atât de parfumate încât abia poţi să guşti această băutură; astfel că pocalul odată umplut ajunge pentru vizitele dintr-o săptămână întreagă. M-am servit deci cu tot atâta discreţie ca şi din dulceţurile care însoţesc cafeaua şi pentru care linguriţa nu se schimbă niciodată. Acest ceremonial, repetat în anticameră pentru feciorul meu, a fost primit de el într-un chip mult mai puţin economic; pofta lui nu şi-a interzis nimic, a mâncat tot gingimbrul zaharisit ce i s-a înfăţişat a înghiţit dintr-odată // tot vasul
p. 30 de şerbet şi cei de la Curte erau încă în culmea admiraţiei când am ieşit de la domn.

La înapoierea mea la franciscani, am găsit acolo pe mai mulţi greci cunoscuţi de mine ce mă aşteptau; am poftit pe câţiva la prânz, ei m-au însoţit apoi în vizitele pe care trebuia să le fac.

Oraşul Iaşi, aşezat pe un teren noroios, este înconjurat de dealuri care deschid în toate părţile privelişti câmpeneşti asupra unor locuri unde s-ar fi putut clădi cele mai plăcute case de agrement, dar abia se văd câteva biete turme şi în afară de casele boierilor şi de acelea pe care le ocupă grecii care vin de la Constantinopol în suita domnului pentru a împărţi cu el prada rezultând din jefuirea Moldovei, toate celelalte locuinţe ale capitalei sunt în cea mai mare mizerie.

Boierii [27] reprezintă, cu cel mai grozav ifos, pe mai marii ţării, dar ei nu sunt de fapt decât nişte proprietari destul de bogaţi şi exploatatori foarte cruzi, rareori în bună înţelegere cu domnul lor; intrigile lor se întorc aproape întotdeauna împotriva lui. Constantinopolul este focarul unde pun la cale uneltirile lor. Acolo îşi trimite fiecare partidă plângerile şi banii, iar sultanul seraschier al Basarabiei este întotdeauna refugiul boierilor pe care Poarta găseşte cu cale să-i sacrifice pentru liniştea
p. 31 ei. Ocrotirea principelui tătar asigură impunitatea boierului, pro // tecţia lui, îl restabileşte adesea în funcţie, dar această protecţie trebuie întotdeauna plătită.

Aceste cheltuieli diferite, de care boierii se despăgubesc prin exploatări particulare, unite cu dările la care îi supun domnii pe locuitorii pentru a plăti haraciul anual şi celelalte capete de cheltuieli, de care am vorbit, apasă atât de mult asupra Moldovei încât abia dacă bogăţia pământului poate ajunge să le acopere. Putem susţine că această provincie, ca şi Ţara Românească, care-i este vecină, atunci când s-au supus lui Mehmed II cu condiţia de a fi cârmuite şi una şi cealaltă de principi greci (!) şi a nu fi supuse decât unui tribut moderat, nu au făcut o tocmeală atât de

---

[26 bis] Aluzie la rolul pe care îl va juca acesta în tragedia finală a uciderii de către turci a domnului.

[27] Sunt numiţi astfel marii stăpâni de pământ, care sunt un fel de nobili fără alt titlu decât al averii lor, dar bogăţia supune totul şi ordinea cea mai bună stabilită cu greu i-ar putea rezista (n.a.).

www.dacoromanica.ro

bună cum își închipuiseră autorii tratatului; ei n-au prevăzut, fără îndoială, că vanitatea grecilor (!) va pune la mezat cârmuirea acestor țări și n-au vrut să privească în față nenorocirile clauzei amovibilității domnilor lăsată pe seama sultanului. Târg grozav între un despot nesătul și niște sclavi fuduli pe care el îi ridică la domnie când are chef și îi răstoarnă când vrea. Într-adevăr este lesne de înțeles că această amovibilitate nu putea să nu ridice tributul acestor țări printr-o urcare rapidă la cuantumul cel mai mare și că de aici se vede bine că tot meșteșugul acestor cârmuiri subalterne se reduce în a se face stăpân și a folosi toate mijloacele pentru a grăbi această jefuire oribilă.

Moldova și Țara Românească au fost în vechime o colonie romană. Se mai vorbește și astăzi acolo o latină stricată și această limbă se // numește „Roumiè" (!) [27bis], limba romană. Aceste provincii, care au suferit p. 32
sub jugul mândru al romanilor, gem astăzi sub o apăsare mult mai crudă și mult mai umilitoare, căci sunt jefuite de subalterni investiți cu o autoritate șubredă și efemeră.

Totul fiind gata pentru a-mi urma drumul, m-am despărțit de Ali-Aga, răsplătindu-l pentru serviciile sale, și am plecat din Iași, însoțit de doi ieniceri din garda domnului și de un grec însărcinat să mă călăuzească. Aceste trei personaje aplicau peste tot pe unde treceam marile principii care sunt cele mai potrivite față de moldoveni și pe care mi le lămurise Ali-Aga, dar o ispravă de mare îndemânare hoțească pe care a săvârșit-o unul din turcii noștri merită să fie povestită. Treceam printr-o vale destul de frumoasă cuprinsă între dealuri, unde păștea niște oi sub paza mai multor ciobani. Am întrebat pe unul din ieniceri despre calitatea lânii din țară. „Veți putea să vă dați seama" — mi-a spus el. Îndată a dat pinteni calului înspre turmă, a împrăștiat-o, s-a rotit prin mijlocul ei, a pus ochii pe oaia cea mai grasă, a urmărit-o, a ajuns-o din urmă în fuga calului, s-a aplecat, a apucat-o de blană, a ridicat-o cu o mână, a pus-o de-a curmezișul șeii în fața sa, cumpănindu-se și el mai bine în scări și m-a ajuns din goană. M-am trudit zadarnic să-l fac să înapoieze acest animal proprietarului său sau măcar să-i plătească valoarea lui; au râs de scrupulele mele. Turcul și-a păstrat prada și s-a ospătat cu ea seara împreună cu tovarășii săi.

Această parte a Moldovi pe care o străbăteam acum mi s-a părut tot atât de frumoasă ca și cea prin care // trecusem, venind la Iași; dar p. 33
voi observa că se face tot mai muntoasă pe măsură ce ne apropiem de Chișinău. Am coborât apoi prin văi tot mai largi și mai deschise, la capătul cărora am descoperit Basarabia [28]. Nici nu pătrunsesem încă în acest ținut și dealurile din dreapta și din stânga se și acoperiseră de un număr nesfârșit de dromaderi [29]. Grecul care mă însoțea mi-a atras atenția că aceste animale ce aparțin tătarilor, atunci când pătrund astfel într-un ținut străin, pricinuiesc nenumărate discuții care nu se sfârșesc decât după ce pășunile în litigiu au fost păscute.

[27bis] Astfel în text.

[28] Denumire dată aici părții ocupate de tătari.

[29] Acest animal care are două cocoașe pe spinare este mult mai mare decât cămila, care are numai o singură cocoașă, dar se pare că în general nu este un acord deplin asupra aplicării denumirilor care trebuie să deosebească aceste două specii de animale; totuși cum arabii care nu au decât cămila cu o singură cocoașă o numesc deve și pe struț devekușu (pasărea cămilă), se pare că termenul de dromader trebuie să deosebească pe acela dintre aceste animale de același fel care au două cocoașe (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Am văzut curând după aceea un număr mult mai mare de turme de acestea şi am văzut printre ele dromaderi albi.

Abia trecusem graniţa şi am zărit o ceată de călăreţi care veneau spre noi: era tălmaciul sultanului seraschier, pe care acest principe îl trimitea în întâmpinarea mea cu zece seimeni din garda sa. Curierul ce-i fusese trimis de mine îl însoţea pe tălmaci. Mi-a adus răspunsul sultanului şi tălmaciul a mai adăugat, cuvintele măgulitoare, ce fusese însărcinat să mi le spună personal. După aceea, precedaţi de o avangardă de călăreţi,
p. 34 ne-am continuat / / drumul într-un ţinut cu totul descoperit şi pe un pământ bătătorit pe care drumul abia era indicat.

Noua mea călăuză era un evreu renegat, născut în Polonia. Vorbea limba germană şi îi plăcea atât de mult să vorbească încât n-am avut nevoie să-i pun nici o întrebare ca să cunosc bine toată povestea vieţii lui. Mi-a mai spus şi că nogaii erau nemulţumiţi de han care din slăbiciune cedase sultanului dreptul de „iştira" [30] asupra celor două provincii Yedesan şi Djamboluk.

[Convoiul soseşte la *Câşla*] [31].

p. 35 Acest oraş, în care stă sultanul ce comandă Basarabia, este socotit capitala acestei provincii. Principele care ocupa acest post era fiul mai mare al sultanului domnitor şi avea titlul de seraskier. Un mârzac [32] a venit la sosirea mea să-mi ureze bun sosit din partea lui şi să mă ducă la locuinţa ce mi se pregătise. M-am dus apoi împreună cu acest nobil la sultan [33]. Acesta era un tânăr principe de până la douăzeci de ani, destul de înalt, chipeş, de o înfăţişare mai mult aleasă decât atrăgătoare şi a cărui ţinută modestă era însoţită de o oarecare sfială. Am căutat să o spulber şi am observat că şi principele, ca şi mârzacii care alcătuiau această curte aşa-zis barbară erau mult mai blânzi şi mai binevoitori decât cei pe care îi întâlneşti adeseori la naţiunile care se pretind civilizate.

În afară de hainele sultanului şi a mârzacilor care fără a fi bogate arată totuşi oarecare îngrijire şi eleganţă, toate obiectele sau mobilele tătarilor sunt reduse la strictul necesar. Chiar luxul unor geamuri nu se află decât în apartamentul principelui. Nişte cercevele cu hârtie închid toate ferestrele celelalte în timpul iernii şi ele sunt scoase vara, ca să
p. 36 respire oamenii mai liber şi să se bucure nestingherit de / / vederea asupra Mării Negre care se zăreşte în depărtare. Sultanul m-a poftit la cină şi deşi aveam mare potfă de mâncare, am putut totuşi să-mi dau seama că peştii atât de gustoşi din apa Nistrului, care ni s-au servit la masă, ar fi meritat nişte bucătari mai buni decât cei pe care îi au tătarii. Singura lor plăcere mi s-a părut a fi vânătoarea, fie cu şoimi, fie cu ogari, şi sultanul făcea adeseori asemenea expediţii cu o numeroasă suită de mârzaci. Ei pleacă la aceste vânători cu tot echipamentul; ele ţin mai multe zile, se aşează tabăra în fiece seară, un corp de trupe merge totdeauna în urma sultanului şi câteodată aceste excursii nu sunt decât pretextul unor expediţii mai serioase.

Noaptea a fost folosită pentru repararea unei trăsuri unice pe care o cumpărasem la Iaşi şi din care făcusem o trăsură-dormitor; o căruţă ducea cuferele care până în Moldova fuseseră încărcate deasupra trăsurii mele.

---

[30] *Ichtirach* era o prestaţie în grâne care erau predate statului la un preţ foarte scăzut (n.a.).

[31] *Kichela* înseamnă tabără de iarnă (n.a.). De fapt = Han-Câşlar.

[32] *Mârza*. Este denumirea tuturor nobililor (n.a.).

[33] Sultan înseamnă prinţ din familia domnitoare (n.a.).

www.dacoromanica.ro

După ce au fost expediate şi ordinele sultanului, am plecat a doua zi de la Câşla cu un mârzac însărcinat să mă ducă la Bakcisarai [34] sub escorta a 40 de călăreţi înarmaţi cu arcuri, săgeţi şi iatagane.

[Urmează descrierea drumului până acolo, sosirea în capitală, pri- p. 37—92
mirea de către hanul Maksud Ghirai, portretul său, felul de trai al tătarilor, caracterizarea lor în contrast oarecum cu turcii, organizarea lor etc. şi în sfârşit notificarea înlocuirii de către Poartă a hanului Maksud Ghirai prin Krim Ghirai care a şi pornit de la Constantinopol spre Căuşani].

M-am grăbit să mă duc ⟨la Căuşani⟩ şi mă pregăteam să merg în p. 93
întâmpinarea lui Krim Ghirai [35] până la Dunăre, când am primit un curier din partea sa care mă scutea de această formalitate şi reducea pentru mine ceremonialul la faptul de a-l însoţi la intrarea în oraş, mă încredinţa de bunăvoinţa sa şi mă poftea să pun să i se pregătească de cină în ziua sosirii sale.

Acest început mi s-a părut plin de politeţă, dar cina m-ar fi pus în încurcătură fără lămuririle pe care le-am primit cu uşurinţă de la curier. Era omul lui de încredere. „Stăpânului meu îi place peştele" — mi-a spus el; „el ştie că bucătarul vostru îl pregăteşte bine; ai lui pun numai apă în sosuri". Mi-a fost îndeajuns ca să-mi dau seama de gustul principelui şi am poruncit ca cel mai bun peşte din Nistru să fie gătit plutind în vinul cel mai bun.

Hanul trebuia să-şi facă intrarea a doua zi. Am încălecat şi l-am întâmpinat la două leghe de oraş. O escortă numeroasă călare îl însoţea şi felul în care m-a primit răspundea întocmai dovezilor de bunăvoinţă arătată mai înainte. //

Krim Ghirai, în vârstă de vreo şaizeci de ani, avea o statură înaltă, p. 94
ţinută demnă, maniere alese, o expresie maiestuoasă, o privire vie şi însuşirea de a fi, după voia lui, plin de bunătate sau de o severitate impunătoare. Împrejurările războiului sporiseră suita sa cu o mulţime de sultani dintre care şapte erau fiii lui. Mi-a fost semnalat îndeosebi cel de-al doilea dintre aceşti principi, care ardea de dorinţa de a-şi dovedi vitejia şi care, fiind obişnuit să-şi exercite puterea, ajunsese să întindă cu uşurinţă două arcuri deodată... etc.

La poarta oraşului fusese pregătit tot ce trebuia să slujească la intrarea hanului şi la instalarea lui, a descălecat o clipă pentru a se înveşmânta într-un cort aşezat anume în acest scop; purtând pe cap o căciulă încărcată cu două surguciuri împodobite cu diamante, cu arcul şi cu tolba atârnându-i pe piept, precedat de garda sa şi de mai mulţi cai duşi de căpăstru, ale căror capete erau împodobite cu pompoane de pene, urmat de steagul profetului şi însoţit de / / toată curtea sa, acest principe s-a dus p. 95
la palatul său, unde, aşezat pe tronul său în sala divanului, a primit supusa închinare a tututor marilor dregători.

Această ceremonie ne-a ţinut ocupaţi până la ora cinei pe care o pregătisem şi pe care bucătarul meu a avut încuviinţarea să o servească. Cei ai hanului, prinzând de veste de această concurenţă, se siliseră şi ei să se distingă, dar nu au putut ţine lupta împotriva sosurilor cu vin. Deserturile nu au avut mai puţin succes şi superioritatea bucătăriei franceze ne-a câştigat cinstea de a oferi zilnic principelui douăsprezece feluri de bucate la fiecare masă.

---

[34] *Bactché seray*, capitala Crimeii.

[35] Krim Ghirai, han al tătarilor (1758—1764, 1768—1769).

www.dacoromanica.ro

Krim Ghirai nu era numai iubitor al unor mese bune, el era accesibil tuturor plăcerilor. O orchestră numeroasă, o trupă de actori şi de dansatoare din slujba sa îi umpleau toate serile, variindu-i plăcerile, şi distrau pe han după treburile de stat şi pregătirile de război cu care se îndeletnicea în timpul zilei... Mă bucuram de încrederea lui; mă primea la petrecerile sale, mă distra mai ales tabloul cam ciudat şi variat pe care mi-l înfăţişa curtea lui.

Căuşani ajunsese centrul ţării tătăreşti; toate poruncile porneau de aici, într-aici alergau toţi de pretutindeni şi mulţimea curtenilor creştea pe fiece zi. Noii miniştri, pe care îi cunoscusem în Crimeea şi care observaseră atenţiile deosebite cu care mă cinstea hanul, mă alegeau pe mine pentru a căpăta de la stăpânul lor vreo iertare a vreunei pedepse, pe care
p. 96 n-ar fi îndrăznit să o ceară ei înşişi. Experienţa dobândită în / / cursul primei sale domnii îi întărise în gândul că trebuiau să-l ferească de un prim act de cruzime, care de altminteri era împotriva firii lui, dar după care erau temeri că nu se va mai putea opri. Un biet tătar, care fusese surprins călcând unele porunci prea aspre, fusese condamnat la moarte de către han. În clipa când soseam eu la palat se pregăteau să ducă pe acest nenorocit la moarte. Mai mulţi sultani m-au înconjurat îndată, mi-au povestit faptul şi m-au rugat să feresc pe tătari de urmările acestei execuţii. Am intrat la Krim Ghirai, pe care l-am găsit încă agitat de sforţarea pe care o făcuse împotriva firii sale pentru a da acea poruncă, m-am apropiat de el şi după ce m-am plecat ca să-i sărut mâna — ceea ce nu făceam niciodată —, am reţinut-o în ciuda mişcării pe care a făcut-o ca să o retragă. „Ce vreţi?" m-a întrebat cu un fel de asprime. „Iertarea vinovatului", i-am răspuns. „Ce interes poţi avea pentru acest nenorocit"? îmi răspunse el. „Nici unul", îi răspunsei eu; „un om care v-a călcat poruncile nu-mi poate inspira nici un interes; de aceea eu nu mă ocup decât numai de domnia voastră; aţi ajunge repede crud dacă aţi fi o clipă măcar prea sever şi nu e nevoie să încetaţi a fi bun pentru a fi mereu temut şi respectat". El a surâs, mi-a lăsat mâna lui într-a mea, eu i-am sărutat-o şi m-am dus să anunţ din partea sa milostivirea pe care mi-o acordase. Veselia pe care a răspândit-o a fost întreţinută de o nouă comedie turcească de un gen destul de caraghios. În timpul piesei Krim Ghirai mi-a pus multe întrebări asupra teatrului lui Molière, de care auzise vorbindu-se. Cele ce
p. 97 i-am spus despre regulile artei dramatice şi despre / / decenţa observată în teatrele noastre i-au trezit dezgustul pentru eschibiţiile la care sunt încă reduşi turcii. [Vrea să comande o traducere a lui Tartuffe] [36].

În acest timp un trimis al confederaţiilor din Polonia sosea la Căuşani pentru a stabili cu hanul începutul campaniei... Dar vremea ne zorea, astfel că Krim Ghirai a dorit să mă duc în preajma Hotinului ca să tratez, în numele lui, cu şefii confederaţiei care se refugiaseră acolo; dar oricât de măgulit aş fi fost de încrederea acestui principe, am socotit că nu trebuia să primeasc această însărcinare fără să fiu întovărăşit de
p. 98 un coleg / / tătar. Acesta, numit deîndată, a fost investit cu depline puteri ca şi mine. Solia noastră cerea mai degrabă iuţeală decât lux, iar a doua zi, am dormit pe pământul Moldovei. Icoana celei mai groaznice pustiiri precedase războiul şi numai spaima locuitorilor pricinuită de incursiunile unor trupe era cauza acestui dezastru. Părăsirea satelor şi încetarea

[36] D. Ruffin, secretar interpret al regelui la Versailles, era însărcinat cu această lucrare: inteligenţa sa ar fi pus bazele bunului gust la tătari, dacă împrejurările i-ar fi îngăduit să se dedea acestei munci (n.a.).

www.dacoromanica.ro

tuturor muncilor agricole nu promitea fără îndoială armatei otomane belşugul de alimente pe care se aştepta să le adune în vecinătatea Dunării, dar aceste idei pe care le împărtăşeam tovarăşului meu îl interesau mult mai puţin decât lipsa actuală de hrană de care a trebuit să răbdăm până la sosirea noastră la Dăncăuţi [37]. Conţii Krasinski [38] şi Potocki [39] ne-au primit acolo cu toată consideraţia datorată principelui, pe care îl reprezentam, dar ceea ce a plăcut mai mult solului tătar a fost vinul bun de Tokay cu care a fost tratat. Îl adusesem pe sol în trăsura mea, dar osteneala şederii în sus în trăsură l-a făcut să dorească pentru înapoiere o căruţă turcească în care să poată sta culcat în voia sa. M-am grăbit să mulţumesc această dorinţă a unui bărbat a cărui vârstă înaintată şi fire îndatoritoare erau la fel de vrednice de interes.

Un car în urma noastră ne ducea bagajele şi câţiva servitori. Am pornit în chipul acesta pe un drum care ni se spusese că este mai bun, deşi puţin mai lung. Un ger destul de aprig venise după nişte zăpezi îmbelşugate, trebuia să profităm pentru a trece Prutul prin vad [40] / / înainte de umflarea apelor ce putea fi provocată de un cât de mic dezgheţ. p. 99
Conduşi de o călăuză, am ajuns la malul râului al cărui curent grăbit căra la vale sloiuri mari de ghiaţă. Nu cunoşteam adâncimea apelor sale, însă mă temeam de puterea lor, dar călăuza m-a liniştit luând-o înaintea trăsurii mele care mergea în frunte. Era trasă de şase cai buni şi era destul de greu pentru a rezista curentului; într-adevăr a ajuns cu bine pe malul celălalt, m-am grăbit să mă cobor ca să văd ce fac celelalte două trăsuri a căror lipsă de greutate mă neliniştea. Erau de-abia la o treime din drum, când apa a început să le salte în sus. Am strigat să oprească, dar în loc să mă asculte, surugii îndeamnă caii, cele două trăsuri se răstoarnă şi într-o clipită fluviul duce cu sine val vârtej împreună cu sloiurile sale toate rămăşiţele acestui naufragiu. Alerg la surugiul trăsurii mele ca să-i spun să deshame şi să-şi ducă caii în ajutorul solului tătar şi al oamenilor mei. Îl găsesc zăcând jos pe pământ gata să-şi dea duhul de frig; îl târâse lângă un şanţ din apropiere în care-l arunc pentru a-l acoperi cu zăpadă. Vizitiul meu urmase cursul râului până la o moară unde a trezit, cu strigătele sale, atenţia morarilor. Ajung îndată acolo şi îi găsesc pescuind cu ajutorul unor cângi pe cei căzuţi în apă. Dar îl caut în zadar pe bătrânul meu tovarăş şi eram cuprins de cea mai cruntă deznădejde asupra soartei sale, când i-am auzit vocea care mă îndemna să mă liniştesc în timp ce din mijlocul sloiurilor numai capul său, scos prin uşa trăsurii sale, apărea din apă. Era ţinut în loc numai de un prag al albiei de unde cea mai mică / / smucire putea să-l tragă la vale. Am avut norocul, în sfârşit, să-l pot ajuta p. 100
şi să strâng laolaltă pe toţi naufragiaţii mei, pe care mai trebuia încă să-i apăr de primejdia de a pieri de frig. În adevăr gerul le înţepenise atât de mult hainele încât nu au putut fi desbrăcaţi decât după ce au fost desmorţite la căldura unui foc bun. Când m-am asigurat că îngrijirile morarilor puteau întâmpina îndeajuns nevoia lor, am dat fuga împreună cu vizitiul meu ca să-l readuc pe surugiul meu: zăpada îl vindecase. Când am ajuns acolo l-am văzut încercând să iasă din groapa în care îl aruncasem. Focul bun al morii l-a înzdrăvenit şi am bucuria neaşteptată la

---

[37] *Dankowtza*, sat lângă Hotin, în Ucraina.

[38] *Crazinski*.

[39] *Potoski*.

[40] În text: à *Guéle-Pruth* (= à gué le Pruth).

www.dacoromanica.ro

înapoierea mea să văd că toate bagajele mele fuseseră scoase din apă. M-am îngrijit cât am putut mai bine să le mai dau și toate celelalte ajutoare cerute de împrejurări și în curând nu mi-a mai rămas decât să mă înduioșez de sensibilitatea neţărmurită a tovarășului meu, care, după ce trecuse el însuși prin cea mai mare primejdie, nu vorbea decât de îngrijorarea mea. Timpul trebuitor pentru a usca hainele, a drege căruţele și a ne aproviziona, nu ne-a îngăduit să plecăm decât a doua zi. Până atunci nu avusesem a mă lăuda de drumul cel nou și cărările rele pe care le-am întâlnit m-ar fi scârbit cu totul, dacă nu aș fi nădăjduit să ajung în curând la Botoșani. Mi se vorbise de acest oraș, unul din cele mai mari (!) din Moldova, ca de un pământ al făgăduinţei, unde m-aș putea aproviziona pentru tot restul drumului, era încă lumină când am intrat în el, dar l-am găsit părăsit cu totul. Casele vraiște ne-au îngăduit să intrăm în cea care
p. 101 avea o înfățișare mai arătoasă și despre care / / călăuza mea mi-a spus că era a unui boier. Această stare de lucruri ne oferea puține mijloace de aprovizionare; am convins însă pe călăuza mea să meargă să ceară din partea mea alimente starețului unei mănăstiri din vecinătate [40]; așteptam cu nerăbdare să se înapoieze, când am văzut apărând în curtea mea o caretă trasă de șase cai; era stăpânul casei. De cum a intrat mi-a spus că, aflând de la trimisul meu locul de găzduie pe care mi-l alesesem și nevoile mele, venise el însuși pentru a nu lăsa altuia mulţumirea de a le satisface.

Un început atât de îndatoritor ne-a deșteptat speranţele și sosirea alimentelor nu ne-a lăsat să tânjim prea mult. Oricât de important om ar fi fost gazda noastră, am băgat de seamă din cuvintele schimbate cu el că nu era luceafărul ţinutului și că lăsându-se împins în toate direcţiile din cauza slăbiciunii firii sale, ultimul venit avea întotdeauna dreptate. Așadar, mi-a fost ușor să demonstrez primejdia la care se expuneau boierii, nepunând stavilă la părăsirea caselor, ba îngăduind-o chiar ei prin pilda lor. Îmi aduse tocmai la cunoștinţă că toţi locuitorii orașului, în număr de șapte până la opt mii, speriaţi de schingiuirile și jafurile unor spahii, se refugiaseră între zidurile mănăstirii, la care trimisesem pe călăuza mea, că mai mulţi boieri, tot atât de temători ca prostimea, întreţineau această dezordine, fără să-i prevadă urmările. „Am fost și eu dintre aceștia, a adăugat el, domnia voastră m-aţi convertit, veniţi să faceţi același bine tovarășilor mei".

Plăcerea de a readuce pe toţi aceşti nenorociţi la căminele lor, pe care nu le amenința nici o prigoană, m-a ameţit ascunzându-mi pri-
p. 102 mejdia de / / a încerca această faptă bună.

Reţinusem peste noapte pe gazda mea și cum drumul meu mă silea să trec prin fața porţii mănăstirii, ajuns acolo, ţipetele femeilor și copiilor, învălmășeala unei mulţimi înghesuite claie peste grămadă și tabloul mizeriei în care era cufundată, au sfârșit prin a mă hotărî să-l urmez pe boierul meu. El m-a ajutat să străbat mulţimea până la un cerdac unde tovarășii mei m-au primit și m-au dus în salonul unde își aveau ședinţele lor. Făcusem o impresie atât de puternică asupra gazdei mele încât, sub influența argumentelor mele, voia să încerce a-i converti și pe tovarășii săi, dar a fost întrerupt de la început de insultele cu care l-au copleșit, ceea ce m-a întărit în părerea că acest bărbat nu era un conducător de oameni. Am găsit cu cale atunci să-mi desfășor propria elocinţă, dar am văzut curând că nu va avea mulţi sorţi de izbândă; auditorul meu era

[41] Mănăstirea Agafton, ctitorită de sihastrul omonim înainte de 1729.

www.dacoromanica.ro

furtunos, tumultul nu lăsa nici o portiță pentru liniștea pe care voiam să o așez. Am alergat atunci la mijloace mai puternice. O spaimă pricinuise această nebunească dezordine, numai o spaimă mai reală putea să-i pună capăt. Am schimbat tonul, am amenințat că mă voi plânge hanului și-l voi îndemna să purceadă la o judecată sumară. Am găsit scuze poporului care se lasă întotdeauna condus; am acuzat de rebeliune pe cei care nu mă ascultau și n-am mai văzut în fața mea decât oameni înfricoșați și supuși.

„Vorbiți-le d-voastră înșivă acestor mulțimi speriate, îmi spuse cel mai bătăios dintre boieri. Îi veți convinge mai bine decât am putea-o face noi înșine, ei vă vor binecuvânta și în loc de a ne învinui pe noi, ne veți recunoaște bunăvoința". M-am lăsat greu multă vreme și nici n-aș fi primit niciodată rolul primejdios / / ce mi se propunea, dacă, întorcân- p. 103
du-mă în ceardac pentru plecare, n-aș fi văzut ce lucru cu neputință era să străbați prin mulțimea, pe care neliniștea o frământa grozav de la venirea mea.

„Vorbiți acestor nenorociți", îmi repetă încă odată același boier, înaintând la marginea cerdacului, ca să-mi slujească fără îndoială drept tovarăș pe această nouă tribună pentru discursuri. Trei ieniceri înarmați până în dinți stăteau acolo cu tot ifosul islamului. Mutra lor importantă îi înfățișa ca pe niște protectori și, văzându-mă silit să pun capăt acestei aventuri, am crezut că era nimerit să încep prin a mă impune acestor viteji, pentru a impresiona mulțimea.

„Ce faceți voi aici"? i-am întrebat cu glas hotărât. „Îi apărăm pe acești ghiauri", îmi răspunse unul din ei. „Îi apărați", i-am întors eu vorba, „dar împotriva cui? Unde le sunt dușmanii? Să fie cumva sultanul sau hanul tătarilor? Dar atunci voi sunteți niște rebeli și singurii începători ai neorânduielii care domnește aici. Lăsați pe mine. Voi avea eu grijă ca să fiți pedepsiți". Nici nu încheiasem încă această scurtă apostrofă că ifosul turcilor mei a fost înlocuit prin teamă; se sculaseră ca să mă asculte, au coborât treptele dezvinovățindu-se. Acest prim succes, ⟨asemenea unei victorii⟩ asupra unor trupe auxiliare, atrăsese atenția mulțimii, a cărei tăcere mi s-a părut un semn bun. Atunci am făcut câțiva pași înainte și luând cuvântul cu glas tare pe grecește, eram pe cale să câștig toți laurii lui Demostene, când un bețiv străbătând mulțimea și făcându-se campionul taberei dușmane mi-a ținut cu sfidare acest logos: „Ce vorbiți de supunere, de liniște, de munca pământului când noi murim de foame? Aduceți-ne pâine, strigă acest om înfuriat, iată ce ne / / trebuie", „da p. 104
pâine", repetă poporul înfuriat.

Văzându-mi atunci tot edificiul răsturnat și nici un mijloc pentru a ieși din încurcătură în care mă vârâsem cu atâta neprevedere, am scos din buzunar doi pumni de bani pe care îi aveam în monede diferite. „Poftim", spusei eu, aruncându-le în mulțime, „iată pâine, feții mei; întoarceți-vă la casele voastre, veți găsi acolo belșug". Scena se schimbă într-o clipă, toți se bușesc pentru a aduna banii, bețivul dispare sub greutatea celor ce se năpustesc, binecuvântările înlocuiesc insultele și graba mea de a mă retrage a fost tot atât de mare ca zelul nepotrivit care mă adusese acolo. Totuși retragerea mea s-a făcut cu toate onorurile războiului și am ajuns la trăsura mea în mijlocul aplauzelor poporului, care s-a dat în lături deschizându-mi cale de trecere și care chiar de a doua zi s-a întors la căminele sale. Tovarășul meu, care mă aștepta la poarta mănăstirii unde mă dusesem să-mi exercit oratoria, nu era prea liniștit de urmările imprudenței sale. Am fost foarte mulțumiți amândoi că ne regăsim și

www.dacoromanica.ro

ne-am urmat drumul, folosind zilnic cu mare cumpătare proviziile pe care ni le dăruise acel boier. Satele pe care le străbăteam fiind cuprinse în acea pustiire generală care se aşternuse pe toată Moldova, abia ne dădeau un adăpost în timpul nopţii.

Ţara Românească suferise aceleaşi prădăciuni din partea unor trupe turceşti care trebuiau să se unească cu hanul şi care nu avuseseră altă grijă de fapt decât să distrugă propria lor ţară. Nu este pe lume grozăvie pe care să nu o fi făptuit-o aceşti turci şi, asemenea soldaţilor fără frâu care în timpul jefuirii unui oraş nu se mulţumesc să rânduiască totul după cheful lor, ei mai umblă şi după succese din cele mai puţin vrednice
p. 105 a fi dorite, / / câţiva spahii îşi îndreptaseră atentatele până şi asupra bătrânului rabin al sinagogii, precum şi a arhiepiscopului ortodox.

Am ajuns în sfârşit la Chişinău după mari osteneli şi după ce o dusesem destul de greu, fiind puşi la porţie ca nişte bolnavi. Dar guvernatorul ne-a făcut să uităm totul, dându-ne o masă bună şi o casă bună. Nu ne mai rămâneau decât douăsprezece leghe de străbătut şi mă pregăteam să plec dis-de-dimineaţă, când mi s-a spus chiar de la sculare că aceasta este cu neputinţă. După frigul îngrozitor din ajun urmaseră zăpezi atât de mari încât drumul prin munţii pe care trebuia să-i străbatem ajunsese a nu mai putea fi folosit de trăsuri. Nu eram deloc dispus totuşi să mă dau bătut din cauza greutăţilor care păreau a se uni pentru a împiedica întoarcerea mea la hanul tătarilor, dar bătrânul meu tătar, mai puţin activ şi mai obosit, a rămas pentru a păzi bagajele. Am plecat cu sania. Datorită iuţelii sale m-am văzut în curând în câmpiile de la Căuşani, dar noi piedici mă aşteptau acolo. Lipsa de zăpadă, alături cu dezgheţul cel mai deplin erau cât pe aici să mă oprească în drum; noroc că am întâlnit o căruţă care îmi convenea de minune; dar a trebuit să folosesc oarecare violenţă pentru a-l sili pe omul căruia îi aparţinea să mă ducă. Stăteam în această căruţă împreună cu secretarul meu şi ne bucuram că nu sosim pe jos, când s-a fărâmat roata şi am fost nevoiţi în sfârşit să ne hotărâm la această ultimă cale de urmat care readucea cu aşa puţină strălucire pe ambasadorul tătarilor. . . .

p. 142 . . .Am sosit a doua zi la Bender. Ne aflam încă la o oarecare depărtare, când am zărit pe guvernatorul acestui oraş care venea în întâmpinarea noastră. Când se apropie hanul, acest vizir urmat de o suită numeroasă descălecă împreună cu trupa sa şi, apropiindu-se de acest principe [42], se închină adânc, apoi se întoarse să-l însoţească mergând pe jos înaintea lui, dar, după această dovadă de respect, a primit voie de a încăleca din
p. 143 nou şi a însoţi pe Krim Ghirai până / / la Nistru, care ne despărţea de cetate. Am putut zări atunci un pod de vase, pe care paşa pusese să-l facă în condiţii cu atât mai grele cu cât a trebuit să pună să se spargă

[42] *Krim Gheray* = Krim Ghirai, han al Crimeii în a doua domnie (1768—1769).

www.dacoromanica.ro

gheaţa care mai acoperea încă fluviul, dar aceste osteneli ale sale pentru a-l mulţumi pe suveranul tătarilor au avut puţin succes şi toate stăruinţele vizirului nu l-au putut hotărî pe acest principe să se folosească de el. „Eu trec fluviile", a spus el, „într-un chip mult mai puţin costisitor". Îndată şi-a îndemnat calul la trap uşor şi l-a silit pe pașă, care se cutremura de această veselie, să-i urmeze pilda. Într-adevăr troznetul gheţurilor care se crăpau sub greutatea noastră trebuie să-l fi făcut să ofteze după pontoanele sale şi numai pe celălalt mal s-a putut într-adevăr încredinţa de inutilitatea lor. În timpul acestei treceri, turnul cetăţii începuse salva sa de salut; Krim Ghirai a intrat în Bender în bubuitul întregii sale artilerii. Găzduit la guvernator, a rămas acolo ca să-şi slobozească trupa, în timp ce curtea sa a plecat la Căuşani să-i pregătească primirea şi am sosit şi noi acolo cu toţii tot atât de mulţumiţi că ne putem odihni de oboselile campaniei... [Urmează arătarea duşmăniei dintre han şi marele vizir turc aflat la Hotin şi descrierea morţii suspecte a hanului][43].

Marea oboseală pe care o îndurasem timp atât de îndelungat, unită p. 146
cu nesiguranţa pe care o arunca acest eveniment[44] asupra situaţiei mele, m-a făcut să cedez cu uşurinţă dorinţei de a mă duce la Constantinopol pentru a aştepta acolo ordinele ce s-ar găsi cu cale să mi se trimită. O parte din personalul meu era încă la Bakciserai; am lăsat şi restul la Căuşani, unde domnul Ruffin[45] rămâne ca însărcinat cu afaceri, şi am plecat cu secretarul meu, un hirurg (felcer), un fecior şi cu başcihodarul hanului, însărcinat să mă conducă şi înarmat cu ordinele necesare.

Eram îmbrăcaţi în port tătăresc şi bagajul nostru era corespunzător. Abia încărca un cal pe care surugiul nostru îl mâna de frâu şi pe care îl urmam în goana calului, dar cu toată iuţeala poştei tătăreşti, distanţa dintre staţiile de poştă / / a redus prima noastră zi de călătorie la 15 leghe; p. 147
era încă zi când am ajuns în acel sat din Basarabia pe care îl alesese călăuza noastră pentru popasul nostru; m-am oprit în mijlocul unei pieţe înconjurate de case. Am băgat de seamă că fiecare locuitor stătea în faţa porţii sale cu privirea aţintită asupra noastră în timp ce cihodarul, rotindu-şi ochii, îi cerceta unul după altul. „Ei bine" — îi spusei eu — „unde o să locuim? Văd că nimeni nu se ocupă de aceasta", Dimpotrivă", îmi răspunse el, „toată lumea aşteaptă şi fiecare doreşte să fie preferat, alegând casa care vă va place cel mai mult, veţi face un om fericit". Am observat în timpul acestei convorbiri pe un bătrân singur în faţa porţii sale. Aspectul său venerabil a trezit interesul meu. M-am hotărât să trag la el şi îndată ce mi-am făcut cunoascută alegerea, toţi locuitorii au intrat înapoi în casele lor. Graba îndatoritoare a noii mele gazde trăda mulţumirea sa.

---

[43] E vorba de pretinsa otrăvire a lui Krim Ghirai de către un grec din Corfu, Siropolo, calificat de „chimist" şi medic al lui Grigore al III-lea Alexandru Ghica, domnul Ţării Româneşti (1768—69), al cărui capuchehaie era pe lângă han. La moartea hanului capătă paşaport de plecare şi merge în Ţara Românească.

[44] Moartea hanului.

[45] Ruffin, secretar-interpret al regelui Franţei, afectat misiunii lui de Tott pe lângă han.

www.dacoromanica.ro

Abia m-am dus într-o cameră joasă destul de curat orânduită şi şi-a adus
p. 148 soţia şi fiica, amândouă cu faţa descoperită[46] / / prima purta un lighean şi un ibric, cealaltă un şervet pe care l-a întins pe mâinile mele după ce le-am spălat. După ce s-au îngrijit de cină, lâsându-o apoi în grija femeilor ca să o pregătească, bătrânul care până atunci mă luase drept un mârzac, fiind lămurit de cihodar, a venit îndată să mă roage să scuz puţinele sale mijloace pentru a mă primi după cuviinţă. Răspunsul meu l-a liniştit. Şi deoarece voiam să-i pun întrebări asupra lucrurilor care mă înconjurau, l-am pus să se aşeze, să tragă din ciubuc şi să ia împreună cu mine cafeaua pe care servitorul meu mi-a adus-o. Această mică dovadă de prietenie, pe care un mârzac nu ar fi dat-o gazdei sale, cu siguranţă, a sfârşit prin a-l dispune să vorbească...

p. 151 Dorinţa de a ajunge pentru popasul de noapte pe malul Dunării ne-a silit să plecăm foarte devreme. În momentul plecării, gazda mea s-a arătat credincioasă principiilor sale şi mi-a fost cu neputinţă să-l hotărăsc să primească darul prin care voiam să răsplătesc buna sa primire...

Am ajuns la Ismail şi nu am putut privi malul celălalt al Dunării fără să mă gândesc la ifosul sfidător al turcilor cu care trebuia să am de-a face a doua zi. Simţeam chiar influenţa vecinătăţii lor şi această schelă a comerţului dintre tătari şi turci nu mai vestea acel spirit de bunăvoinţă şi acea simplitate sinceră care caracterizează pe cei dintâi. [Urmează un dialog asupra ospitalităţii şi a obiceiurilor tătarilor şi apoi plecarea autorului la Ismail].

Oraşul Ismail, pe lângă avantajul de a sluji de antrepozit pentru negoţul grânelor la Dunăre, are şi o industrie care îi este proprie, prelucrarea pieilor pe care le numim piei de Turcia[47]. De jur împrejurul oraşului se văd terenuri întinse anume desemnate pregătirii acestor piei. Lucrate mai întâi ca pergamentul, ele sunt apoi susţinute în aer cu ajutorul a
p. 152 patru / / beţe care le întind orizontal şi le pregătesc să primească imprimarea granulării datorate unei mici seminţe foarte astringentă, cu care sunt acoperite. Peste câtva timp marochinurile acestea sunt gata şi desăvârşit de bine pregătite.

Trebuia să trecem peste două braţe ale fluviului[48] pentru a ajunge la malul celălalt; abia se lumina de ziuă când podul plutitor ne-a dus în insula dintre ele. Am străbătut-o pe o diagonală de 4 leghe pentru a ajunge la al doilea braţ, în faţa Tulcei, cetate turcească aşezată puţin mai jos de confluenţă; după ce am schimbat caii de poştă, ne-am urmat drumul printr-o pădure, în care ne-a prevenit surugiul că trebuie să fim cu băgare de seamă; dar mie mi se părea că cinci tătari nu puteau trezi lăcomia fiului guvernatorului şi a unor nobili de vârsta lui care, după spusa

[46] Se vede că legea „Namekrem" ... nu este respectată în mod scrupulos de femeile tătare (n.a.).

[47] *Chagrin de Turquie* (= marochin).

[48] Dunărea.

www.dacoromanica.ro

surugiului, se distrau jefuind pe trecători. Ne credeam la adăpostul acestor strengării, când la ieşirea din pădure, am întâlnit un călăreţ cuviincios îmbrăcat, călărind un cal frumos şi urmat de un tâlhar, atât de grozav înarmaţi amândoi încât erau de-a dreptul caraghioşi: două carabine, trei perechi de pistoale, două iatagane şi trei sau patru cuţite ce dădeau fiecăruia din ei credinţa că era foarte de temut. La acest ciudat echipament de război, se adăuga un ton sfidător, care urmărea fără îndoială să sperie pe oamenii mai slabi de înger şi să-i facă să chibzuiască dacă trebuiau sau nu să-i atace. Noi i-am salutat cuviincios când au ajuns în dreptul nostru şi primul lor semn de ostilitate a fost că nu ne-au răspuns. Judecând atunci, după blândeţea cu care am primit acest fel de jignire, că nişte gesturi de sfidare ne-ar domoli cu totul, cel dintre aceşti netrebnici care părea să fie stăpânul ia / / un pistol din arsenalul său, dă pinteni p. 153
calului şi şi-l joacă rotindu-l lângă noi; dar plictisindu-mă să văd că acest nepriceput care voia să ne sperie şi socotind, pe de altă parte, că sfiala noastră putea să-l îndemne spre unele fapte care ne-ar fi pus în situaţia de a trebui să-l ucidem, am crezut că e mai cuminte să scap de el făcându-l să-şi îndrepte părerea. M-am depărtat atunci de ceata noastră şi cu pistolul în mână am înfruntat pe călăreţul nostru, care mirat de această ieşire, şi-a încetinit rotirile. „Calul dumitale mi se pare bine strunit", îi spusei eu râzând", dar dacă este de rasă bună, nu trebuie să-i fie teamă de foc, ia să vedem" şi pe dată am tras un foc chiar pe lângă urechile sale. Animalul a sărit în două picioare, călăreţul şi-a azvârlit arma pentru a se ţine de coama calului, tichia [49] a căzut la pământ şi eu l-am lăsat în plata domnului în această încurcătură care l-a pedepsit îndeajuns, silindu-l totodată să ne lase să ne urmăm drumul...

[49] *bonnet*

www.dacoromanica.ro

NICOLAUS ERNST KLEEMANN

(1736—după 1800)

Nicolaus Ernst Kleemann, fiul unui pastor protestant din Altdorf, s-a născut la 9 februarie 1736. După terminarea studiilor de teologie, a trecut la Viena, unde şi-a început activitatea ca scrib în diferite cancelarii.

Intrând în slujba contelui Joseph Johann Rüdiger von Starhemberg (1742—1789), posesorul unei însemnate case comerciale la Semlin, a fost trimis în 1768 în Ţara Românească, la Chilia şi în Crimeea spre a cerceta la faţa locului posibilităţile de încheiere a unor relaţii comerciale cu ţara noastră, cu raialele turceşti şi tătarii.

Agentul comercial al Casei Starhemberg a călătorit pe Dunăre până la Chilia, trecând prin Ismail, importantă schelă turcească pentru desfacerea marochinurilor lucrate după prototipurile orientale. S-a dus la Căuşani spre a obţine de la han firmanul şi menzilul pentru a desface în Crimeea diferite mărfuri fabricate ca: fierărie, pânzeturi, postav, primind în schimb produse locale şi nu bani, deoarece moneda turcească era foarte depreciată, astfel că în tot Orientul avea curs mai sigur ducatul veneţian şi olandez sau talerul austriac.

După întoarcerea sa în Austria, Kleeman a mai făcut o a doua călătorie în părţile noastre ca reprezentant al casei de comerţ Bienenfeld din Viena. A fost întovărăşit de un german, Maader şi de un supus italian. De data aceasta, Kleemann urmărea stabilirea unor relaţii comerciale cu Moldova şi îndeosebi cu Iaşii. Mai târziu, Kleeman s-a aşezat pentru câtva timp la Galaţi, ca reprezentant al societăţii Willeshofen din Viena, pentru relaţiile cu Orientul. A lucrat şi în serviciul administraţiei tutunurilor din Praga. Se pare că se mai afla încă în viaţă prin 1800.

Kleemann a alcătuit un memoriu intitulat *Entwürfe über die Handlung in die Levante*, pe care l-a înaintat în 1776 împărătesei Maria Tereza. Era privitor la organizarea comerţului austriac în Levant, Crimeea şi părţile tătăreşti, propunând înfiinţarea unor consulate, cât şi a unor companii comerciale.

În 1773 şi-a tipărit jurnalul de călătorie la Editura Ghelen din Viena, sub titlul: *Nikolaus Ernst Kleemann Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova, durch die Butschiack — Tartarey über Kavschan, Bender, durch die Nogew — Tartarey in die Crimm, dann von Kaffa nach Konstantinopel, nach Smirna und durch den Archipelagus nach Triest und Wien, in den Jahren 1768, 1769 und 1770, Nebst einem Anhange von den besondern Merkwuerdigkeiten der crimmischen Tartarey in Briefen an einen Freund.* Neue verbesserte Auflage, Wien, Ghelen, 1773, în 8°. Aceasta pare să fie, totuşi, prima ediţie, după cum rezultă din prefeţele ediţiilor următoare. După această ediţie, care dă textul trunchiat şi prelucrat sub formă de scrisori, a urmat a doua ediţie purtând acelaşi titlu, cu menţiunea „Zweite und vermehrte Auflage, mit vielen Kupfern, Leipzig, verlegts Johann Paul Krauss, 1773", cu 9 planşe gravate de I. C. Berndt. Această ediţie cuprinde textul integral, în forma originală de jurnal, cu gravuri făcute după desenele lui Kleemann.

Ediţia a III-a, amplificată ca text şi îmbogăţită cu o hartă reprezentând cursul Dunării de la Rusciuc până la vărsare, împreună cu Crimeea, apare la Praga în 1783 sub titlul: *Tagbuch der Reisen. Mit einer zuverlässigen Karte von der Krimm und vielen Kupfern.*

www.dacoromanica.ro

A IV-a ediție, prescurtată, a apărut în colecția de călători editată de Joachim Heinrich Jaeck, în „Taschen Bibliothek der wichtigsten und interessantesten See — und Land — Reisen", Nürnberg, 1818, vol. 26, p. 178—214.

Lucrarea lui Kleemann a fost tradusă, după ediția a II-a, în limba franceză sub titlul: *Voyage de Vienne à Belgrade et à Kilianova dans le pays des Tartares Budziacs et Nogais dans la Crimée... Fait dans les années 1768, 1769 et 1770... On y a joint la description des choses les plus remarquables concernant la Crimée,* Neuchâtel, 1780. După aceeași ediție a mai fost tradusă în limbile olandeză, engleză, rusă, italiană.

De Kleemann s-au ocupat N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, București, 1928, II, p. 246—248 și în *Istoria comerțului românesc*, ed. a II-a, București, 1925, p. 60. A reprodus după el o schiță a cetății Chilia în *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 257. De asemenea și N. Docan în *Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, în „An. Acad. Rom.", Mem. Secț. Ist., s. II, tom. XXXVI (1914), p. 548—549.

Relația lui Kleemann cuprinde o descriere a peripețiilor călătoriilor sale din care se pot urmări condițiile de navigație pe Dunăre, procedeele abuzive ale vameșilor turci, felul de trai al populației întâlnite, precum și modul în care se călătorea. Sunt, de asemenea, arătate o serie de amănunte despre Curtea de la Căușani a hanului. În schimb, harta însoțind ed. a II-a (1873) nu aduce elemente noi pentru o cunoaștere mai precisă a malurilor Dunării. Ea cuprinde o serie de inconsecvențe, așezând de pildă orașul de Floci lângă Rusciuc, menționând de trei ori Brăila (înainte de Silistra, lângă Galați și lângă București) și sporind numărul brațelor Dunării la 5.

1768, octombrie

DRUMUL DE LA BELGRAD LA CHILIA NOUĂ[1]

La 30 octombrie a trebuit să trecem prin șase vârtejuri sau cataracte pe care turcii le numesc Dalila, iar pe cele două stânci înalte, aflate pe amândouă laturile, ei le numesc Warma. p. 26

Două dintre ele mai ales // erau foarte primejdioase și mult mai de temut decât așa numitul vârtej al Dunării mai jos de Linz, căci valurile loveau cu putere vasele. Aceste vârtejuri se formează datorită unor stânci aflate sub apă, care taie Dunărea de-a curmezișul; ele fac un vâjâit și un vuiet mare și cursul fluviului este foarte repede. La capătul acestor munți, Dunărea se împarte în două brațe și formează două insule. În cel mai mare dintre brațe se poate vedea de departe încă o violentă cataractă care face un vuiet puternic și pe unde nu se poate trece. Corăbierii și-au dat ultimele lor puteri ca să iasă din curentul acestui braț și pentru a pluti pe cel mic. În cele din urmă ei au debarcat pe insula de sus, într-un sat mare turcesc numit Burotsa[2], locuit de turci, evrei și români. Am avut apoi timp liber ca să mă odihnesc, căci vântul era atât de puternic încât a trebuit să rămânem aproape trei zile. p. 27

Pe când mă plimbam într-o seară pe țărm mi s-a strigat „Frate // încotro"!?[3]. M-am uitat de jur împrejur și am zărit un om (un flăcău) zdren- p. 28

[1] Traducerea s-a făcut după textul german din *Tagbuch der Reisen* von N.E.Kleemann, Praga, 1783, p. 26 și urm.

[2] Neidentificat.

[3] *Landsmann wohin?*

www.dacoromanica.ro

ţăros în straie ungureşti, care venea spre mine şi care m-a întrebat ce fac eu aici? I-am răspuns numai atât cât trebuia să ştie şi am aflat de la el că era un slujbaş cezaro-crăiesc în această localitate şi că avea pe seama sa o casă împreună cu o grădină pe care mi-a arătat-o, ca un privilegiu cezaro-crăiesc în această insulă. El m-a poftit să viu în locuinţa lui care era într-un loc foarte retras, dar această vizită mi s-a părut prea primejdioasă.

Ne-am aprovizionat cu vin, care aici este foarte bun şi am părăsit această insulă la 2 noiembrie.

Nu departe de această insulă curge foarte liniştit un braţ al Dunării printr-un munte stâncos şi prăpăstios şi acest braţ este foarte adânc. Turcii şi românii numesc acest braţ Innick. Cam în mijlocul său se vede o peşteră săpată într-o stâncă. Mi s-a spus că ar fi făcut-o doi corăbieri a căror luntre îngheţase aici şi cei doi corăbieri au trebuit să îndure, luni de-a rândul, foametea. //

p. 29 După amiază eram la Orşova[4], un oraş destul de mare, locuit de turci şi de români, la o bătaie de puşcă se află hotarul dintre ţinuturile cezaro-crăieşti şi cele turceşti, însemnat prin două case proaste care se află fiecare pe câte un munte.

Ienicerii ar trebui să aibă mai multă politeţe. Trei dintre aceşti domni nu mi-au făcut impresie prea bună. Ei au venit pe vasul nostru şi, după obiceiul turcilor, pipăiau şi cercetau totul. Unul din ei a luat o sticlă de „Rosoli" din raft[5] şi m-a întrebat cât cer pe ea. I-am răspuns că nu o vând,
p. 30 i-am întins însă un pahar plin. Musulmanul l-a refuzat // cu dispreţ şi aroganţă şi a vrut să păstreze toată sticla. Atunci a venit ienicerul nostru care s-a înfuriat grozav din această cauză; s-au certat şi s-au înjurat unul pe altul o bucată de vreme; în cele din urmă cei trei ieniceri au plecat de pe vas cu multe ameninţări. Ei au avut îndrăzneala să alerge la comandant şi să i se plângă. Ienicerul nostru s-a luat şi el după ei şi a povestit comandantului cum s-au petrecut lucrurile. Acesta i-a certat şi i-a ameninţat cu pedeapsă aspră dacă ar mai veni pe vasul nostru; şi în acest chip am scăpat de aceşti domni.

La două leghe de Orşova se află aşa numita Poartă de Fier[6]. Cum apele Dunării erau foarte scăzute, am fost sfătuiţi să rămânem acolo până ce se vor înapoia vâslaşii turci care pilotaseră sau călăuziseră, cu puţină
p. 31 vreme mai înainte, un vas turcesc. // I-am aşteptat aşadar.

⟨Ziua de⟩ 3 noiembrie a fost şi o zi îngrozitoare pentru mine. La orele 8 dimineaţa, fără a mai fi putut aştepta informaţii dacă apa era destul de adâncă pentru navigaţie, am plecat cu Dumnezeu, luând însă cu noi încă patru vâslaşi ⟨turci⟩, cunoscători ai acestei porţiuni de drum, care controlaseră mai înainte cu grijă vasul şi îl întăriseră cu câteva vâsle puternice.

La o jumătate de ceas de Orşova se află, pe o insulă, o cetate foarte mare, numită de turci marele *Kitab*[7], iar în faţa ei se afla un castel; din amândouă aceste localităţi poate fi dominată Dunărea. Nu departe de acolo

---

[4] *Orşova*, oraş, jud. Mehedinţi. Orşova era chiar de pe vremea romanilor o cetate întărită! A suferit mult în timpul războiului cu turcii. Astăzi, din cetate nu se mai vede decât un castel vechi, pe jumătate ruinat, şi o jumătate de zid (n.a.).

[5] *Gesimse*.

[6] Turcii o numesc chiar aşa, adică Demir Kapu. Unii geografi o numesc cataracta Dunării, nume care se dă în general ţinutului prin care curge Dunărea printr-o strâmtoare între munţi (n.a.).

[7] *Grosse Kitab*. Această cetate este aproape regulată, dar este clădită foarte slab şi turcii o lasă să se dărăpăneze din ce în ce mai mult. Ea se numea odinioară Sip Palanca, Elisabeth Schanz, cât şi Orşova (n.a.).

www.dacoromanica.ro

se şi aude puternicul muget şi vuiet pe care îl face Dunărea la Porţile de Fier.// Eu, unul dintre oameni şi ienicerul am fi dorit la început să coborâm pe p. 32
uscat şi să mergem pe jos, dar ne-am schimbat acest gând şi am rămas împreună pe vas, căci ienicerul ne-a asigurat că el a făcut de multe ori această călătorie cu bine.

Valurile au început însă să ne lovească cu mult înainte de a se vedea stâncile, în cele din urmă vuietul lor a ajuns atât de puternic încât nu se mai puteau auzi strigătele vâslaşilor, care erau astfel siliţi să se înţeleagă numai prin semne. Eu mă aflam la pupa vasului şi priveam groaznicele stânci şi strâmtorile prin care se rostogoleau apele spintecate. Vasul mergea ca o săgeată, când drept, când într-o clipă de-a curmezişul şi valurile îl băteau din toate părţile. Abia treceam peste un vârtej şi zăream în lături şi în faţa noastră altele peste care trebuia să trecem şi aceasta a ţinut aproape un sfert de ceas. În tot acest timp nu am auzit nimic altceva decât mugetul// valurilor şi strigătul necontenit de : Allah ! Allah ![8]. p. 33

Ce bucuroşi am fost când unul din vâslaşi ne-a strigat că primejdia a trecut ! A trebuit totuşi să mai trecem peste nişte ruine [9] care puteau fi primejdioase, dar în comparaţie cu cele de mai înainte, nu le-am mai luat în seamă. Nu departe de acest loc primejdios, am debarcat într-un sat [10], ca să ne odihnim şi să prânzim. Vâslaşii tocmiţi la Orşova au primit, în afară de plata lor, fiecare câte un dar şi s-au întors.

Curiozitatea m-a împins să cobor pe ţărm pentru a cuprinde cu ochii cât mai mult cu putinţă din această cale legată de atâtea primejdii, precum, şi pentru a distinge câte unele din ruinele podului atât de vestit în istorie, clădit de împăratul Traian şi distrus de urmaşul său Adrian // şi datorită p. 34
căruia fluviul este atât de primejdios în acest loc. Dar nu se vedeau decât câteva blocuri mari, roase de apă // care semănau mai mult a stânci decât a p. 35
piloţi de zidărie. Am găsit pe ţărm un fragment mare alcătuit din cărămizi şi din pietriş gros şi mortarul era tot atât de tare ca şi piatra însăşi. Plimbându-mi privirile peste fluviu, abia am putut pricepe cum de a putut vasul nostru să treacă printr-un canal atât de strâmt şi de înspăimântător.

Vâslaşii ne-au asigurat că acest loc era cel mai primejdios când apa era mai puţin adâncă, dar că atunci când era mare se putea merge la nevoie pe lângă mal.

Turcii numesc aceste trecători printre munţi *(palamca)*, anume pe cea de sus : Silo palankasö, iar pe cea de jos : Teko palankasö şi cred că se datoresc dărâmării unor mănăstiri sau castele, căci acest neam nu s-a ilustrat prea mult prin cunoştinţe asupra antichităţii.

La ora prânzului am mers mai departe şi am mai auzit vuietul apei încă o jumătate de oră. // Cam pe la orele trei ne aflam în cabină [11] împreună p. 36
cu ienicerul care cunoştea fluviul mai bine ca vâslaşii. Deodată am auzit trosnind podeaua vasului şi, în acelaşi timp, larmă şi ţipete. Ne-am repezit afară cu toţii, am văzut cum totul era în mare neorânduială şi vasul zăcea împotmolit pe un banc de nisip. Doi oameni din echipaj astupau găurile

---

[8] Allah ! Dumnezeu. Este o implorare către Dumnezeu pe care turcii în primejdie obişnuiesc adesea să o rostească (n.a.).

[9] *Ruinen.* Ale picioarelor podului lui Traian, despre care autorul dă o notă citând părerile lui Büsching şi referirea lui la descrierea lui Marsigli. Laudele anticilor i se par exagerate.

[10] *Zimmer* (?). Poate Vârciorova azi (localitate componentă a municipiului Turnu Severin, jud. Mehedinţi).

[11] *Zimmer* — aici înseamnă cabina vasului.

www.dacoromanica.ro

şi câţiva smulgeau scânduri ca să golească apa care pătrunsese înăuntru. S-au înfundat găurile cât s-a putut şi toţi s-au aruncat în apă pentru a despotmoli vasul. Mai bine de un ceas s-a lucrat zadarnic şi în timpul acesta eu scoteam apa împreună cu Hagi Mussa [12].

A fost trimis un vâslaş cu o barcă mică să aducă oameni şi când a adus vreo câţiva pe mal, aceşti barbari, în ciuda rugăminţilor noastre, n-au vrut să mişte nici un deget, au căscat gura şi au plecat. Ienicerul cel cumsecade a plecat împreună cu şeful echipajului să caute un sat şi până atunci tre-
p. 37 buia să avem răbdare. Soarele asfinţea când, în sfârşit, am văzut // venind din depărtare două bărci, care ne-au trezit speranţa de a afla salvarea mulţumită lor. Când s-au apropiat, am strigat după ajutor. Una din ele a trecut vâslind mai departe pentru că nu putea prinde vântul [13], cealaltă însă a venit drept la noi. Era o barcă goală doar cu trei inşi. Fără să ţin seama de împotrivirile tălmaciului meu care voia să mai aştepte alt ajutor, am poruncit îndată să fie încărcate în această barcă mărfurile cele mai grele pentru a uşura vasul nostru. Abia ne apucasem de treaba aceasta, când a sosit ienicerul nostru cu două bărci pline cu români ; acum lucrau peste 24 de oameni, opintindu-se împreună cu frânghii şi, după vreun sfert de ceas, vasul a fost iar readus pe linia de plutire.

Înainte de a se ajunge la aceasta, eu coborâsem împreună cu Hag Mussa, cu lucrurile mai de preţ şi cu banii în barca turcească, deoarece mă temeam ca să nu se fărâme vasul nostru şi să se prăpădească din cauza puterii foarte mari pe care o puneau oamenii ca să-l desprindă de bancul de nisip. //

p. 38 Cum apucase să se înnopteze, vasul turcesc a pornit înainte ca să arate vasului nostru drumul cel mai sigur la ţărm. Jumătate din noapte şi toată dimineaţa următoare s-a muncit la astuparea găurilor şi la repararea vâslelor. Datorită ceţii şi vânturilor potrivnice nu am putut debarca decât la 9 ⟨noiembrie⟩ la Vidin, care este un oraş mare, întărit în Bulgaria. Şederea noastră acolo a fost foarte scurtă. Avusesem de mai multe ori de încercat vizite neplăcute din partea turcilor încât pentru a ne pune la adăpost, am preferat să călătorim şi ziua şi noaptea, totuşi noaptea trebuia să fim cu mare grijă, căci aceste ţinuturi sunt foarte puţin sigure. La Şiştov [14], ne-am aprovizionat cu alimente, ⟨deoarece⟩ încă de două zile nu avusesem de mâncare decât porţii foarte mici. Şiştovul este un oraş mare, aşezat într-
p. 39 un ţinut deosebit de frumos. Şi Rusciucul [15], din // depărtare, înfăţişează o perspectivă prea frumoasă, căci casele sale sunt clădite tot pe înălţimi. Acest oraş are un castel şi este destul de mare şi de bine populat. Aici se găsesc multe manufacturi de stofă, de postav, de pânză, de muselină şi altele. Locuitorii sunt în mai mare parte armeni, greci şi evrei, iar turcii alcătuiesc cam o treime din populaţie.

Ienicerul meu, Hasan Başî, s-a înapoiat de aici la Belgrad şi cu greu m-am lipsit de el. Era un om bun şi de treabă, numai că-şi dădea cam multă importanţă. Aceasta, datorită faptului că făcuse deseori această călătorie.

Am aflat cu adevărată plăcere că la Rusciuc comandantul era un om foarte drept care avea cea mai mare grijă de poliţie şi de siguranţă.//

---

[12] Negustor armean, tovarăş de drum al lui Kleemann încă de la Viena.

[13] *weil sie den Wind nicht fassen konnte.*

[14] *Schistab*

[15] *Orostschuck* este de cele mai multe ori indicat pe hartă sub numele de „Rassi" sau „Rusciuk" (azi Russe, oraş în Bulgaria), de asemenea aşezarea acestui oraş este arătată în mod greşit, prea departe de Dunăre lângă care se află (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Şi cu toate măsurile sale de prevedere tot nu putea stăvili asasinatele şi p. 40
jafurile care erau foarte dese. Nici chiar ziua nu erai în siguranţă, ci erai întotdeuna ameninţat de a fi jefuit sau ucis. După ora 4 seara, nimeni nu se mai încumeta să meargă pe stradă. Este deci uşor de înţeles ce oameni cinstiţi şi civilizaţi erau locuitorii şi câte neplăceri a trebuit eu să îndur acolo.

Războiul împotriva Rusiei era acuma declarat; din această cauză li se ridicaseră locuitorilor creştini toate armele de foc şi săbiile, dar nu li se plătise decât abia o treime din valoarea lor.

Şi totuşi am aflat aici o bucurie la care nu mă prea aşteptasem. Am întâlnit câţiva inşi care vorbeau nemţeşte. Unul era un negustor grec, celălalt un turc pe care îl văzusem şi cu care vorbisem adeseori la Viena. Eram încântat de aceasta, mai ales pentru că i-am aflat a fi oameni cinstiţi şi iubitori de adevăr, ceea ce constituie un fenomen foarte rar în aceste ţinuturi. // Dintre toţi aceia care m-au sfătuit să nu merg în Crimeea, ei p. 41
au fost cei mai stăruitori şi cei care au adus argumentele cele mai puternice ⟨spre a-mi dovedi⟩ cât de primejdioasă şi de nesigură ar fi acea călătorie. În toate ţinuturile pe care ar trebui să le străbatem, am găsi trupe ducându-se la armată, toate oraşele prin care ar trebui să trecem ar fi pline de soldaţi şi, pe lângă acestea, bandele în trecere răspândeau peste tot primejdie şi nesiguranţă. Ele nu vor ţine nicidecum seama de paşapoarte, de escortă şi ori ne vor ieşi înainte în orice clipă, cerând pe puţin bani şi daruri din mărfuri, ori ne vor jefui de-a binelea şi ne vor ucide. Ei ne-au dat ca exemplu cazuri tragice. De curând fusese jefuită nu departe de aici o trăsură împărătească turcească, încărcată cu bani, şi escorta măcelărită. Cine nu ar fi fost înspăimântat de aceste lucruri? Tălmaciul meu, a cărui dorinţă aprigă de câştig ieşea biruitoare peste toate primejdiile, nu a putut fi înduplecat să se lase de călătorie sau cel puţin să purceadă cu toată grija. Eu mă şi p. 42
hotărâsem: // voiam să-mi debarc mărfurile în Ţara Românească sau în Moldova, să mai las vasul să aştepte câteva zile la Rusciuc şi eu însumi să merg la Bucureşti în Ţara Românească, mai ales că acest mare oraş comercial se afla la numai 12 ceasuri depărtare de aici şi să văd dacă nu voi putea face vreo negustorie acolo şi ce mărfuri aveau mai multă căutare.

Sfătuitorii mei au aprobat această hotărâre, dar tălmaciul meu pe care interesul îl prefăcuse dintr-un om aspru, posomorât şi grosolan în omul cel mai vesel, mai zâmbitor şi mai dulce ca mierea s-a împotrivit propunerii mele cu cea mai mare modestie (?) [16] şi a făcut o alta. Anume, trebuia să ne urmăm călătoria până la Ismail; el aflase că hanul tătar [17] şi consulul francez, baronul de Tott, ce venea de la Constantinopol, trebuiau să se întâlnească acolo în două, trei zile. Am putea deci să ne informăm foarte uşor de la acesta din urmă dacă putem merge mai departe sau nu fără vreo primejdie. Aceasta ar hotărî dintr-o dată întreaga expediţie. // p. 43

M-am lăsat în cele din urmă înduplecat să primesc această sugestie împotriva voinţei mele, dar mi-am propus cu sfinţenie că dacă dincolo de Ismail drumul nu va fi sigur, nu voi mai da ascultare nici unei sugestii de acest fel ...

[Urmează informaţii asupra manufacturilor şi mărfurilor străine aduse la Rusciuc, trimiterea de mărfuri la Constantinopol, pretenţiile vameşilor de acolo şi plecarea lui Hagi Musa].

---

[16] *Bescheidenheit*=modestie. Nu cumva greşit în loc de *Entscheidenheit* (decizie, hotărâre), mai aproape de sensul frazei?

[17] = Krim Ghirai, în a doua domnie (1768—69).

www.dacoromanica.ro

p. 44 ... Cu vasul nostru nu mai puteam merge mai departe; felul în care era croit nu ne-ar fi putut aduce decât piedici, nesiguranţă şi mare cheltuială. Am descărcat deci mărfurile într-o corabie mică turcească, ce trebuia să plece cât de curând, şi am plătit până la Ismail un preţ foarte modest. A trebuit să mă scap de vasul meu la un preţ sub două treimi din cost — atâta valora lemnăria sa ...

p. 46 ... În sfârşit am părăsit Rusciucul la 18 noiembrie. Cabina era închiriată de nişte musulmani, a trebuit aşadar să ne mulţumim cu partea dinainte a caicului [18]. Am lărgit spaţiul redus care ne fusese destinat cum am putut mai bine, l-am acoperit cu scânduri şi cu pături, de a ajuns astfel mai bun decât cabina vasului, numai că ne aflam expuşi aerului liber. Ni s-a alăturat un armean de la Chilia Nouă numit Marquart. Acesta a fost neobişnuit de îndatoritor, a pus totul în comun cu noi şi şi-a împărţit cu noi alimentele
p. 47 sale. // De asemenea reisul [19] şi oamenii săi erau destul de îndatoritori, au făcut tot ce le-am cerut. Printre altele ne-a gătit foarte bine, în felul său, un turc care călătorea pe acel vas şi care era lăcătuş de meserie; el era mulţumit dacă îi dădeam pentru osteneala lui ceea ce rămânea de la masă şi ceva vin. Ceilalţi musulmani îşi susţineau minunat reputaţia. Ei se înfăţişau regulat când mâncam şi era gata cafeaua; ei erau mai ales prieteni devotaţi ai vinului, pe care ne ajutau conştiincios să-l dăm gata. Când vedeau că nu mai era nimic, ne lăsau iarăşi singuri.

Vântul ne-a fost prielnic şi la 20 ⟨noiembrie⟩ eram la Silistra. Nu
p. 48 este un oraş mare, dar este bine întărit[20]// şi se află pe malul drept al Dunării. Locuitorii sunt în cea mai mare parte turci, cărora le-a mers pomina pentru jafurile şi cruzimile lor. Reisul a tras la malul cestălalt ca să economisească taxa de sosire. Vameşii care au venit în partea aceasta au terminat cu noi repede, astfel că ne-am urmat călătoria fără întârziere.

Câteva zile am avut vreme rea, vântul potrivnic şi ploi mari care pătrundeau prin pături şi-mi inundau patul.

În ziua de 22 am sosit la Hârşova care este un oraş nici prea mare, nici prea mic, aşezat pe malul drept al Dunării. Ce mulţumit am fost pe acest vânt puternic, care bătea din când în când, că mă descotorosisem de vasul meu vienez. Ar fi fost cu neputinţă să merg cu el pe acest fluviu
p. 49 acum foarte lat, // valurile înalte s-ar fi jucat cu el ca o minge. Dimpotrivă barca turcească le spinteca în aşa fel că nici nu băgai de seamă. Adeseori pe un vânt potrivnic am înaintat şerpuind, primindu-l ba dintr-o parte, ba dintr-alta [21], mai multe ceasuri.

În ziua de 23 a trebuit să navigăm ziua întreagă şi jumătate din noapte într-un braţ îngust al Dunării care făcea multe cotituri. Cum acest drum este foarte nesigur a trebuit să fim mereu cu ochii în patru. Mai ales pentru mine această călătorie a avut foarte multe peripeţii.

---

[18] *Barke.*

[19] Sunt numiţi *reis, rees,* corăbierii de pe caice şi de pe miile de vase de comerţ; cei de pe vasele mari de comerţ sau de război ⟨se numesc⟩ însă reis başi (n.a.).

[20] Nu era departe de ruinele zidului pe care îl făcuseră împăraţii bizantini pentru a împiedica năvălirile popoarelor barbare. Din felul de construcţie al zidului — care pare mai mult roman decât turc — se poate deduce că trebuie să fie foarte vechi (n.a.).

[21] *Wir lawirten.* Manevra consta în dispunerea pânzelor pentru a primi vântul ba dintr-o parte, ba din alta, când sufla din faţă. Înaintarea vasului în aceste condiţii nu se poate face decât urmând o linie şerpuită.

[22] *Ibrail, Brailow, Brăila,* azi municipiu, jud. Brăila. Un oraş mic cu un castel întărit cu 7 turnuri chiar pe Dunăre. În anul 1711 a fost ocupat de generalul rus Rönne, dar el l-a părăsit curând. În timpul ultimului război 1768—1774 a fost ocupat foarte curând de ruşi care îl mai au şi acum (n.a.).

www.dacoromanica.ro

În ziua de 24 ⟨noiembrie⟩, dis-de-dimineaţă, am zărit Brăila[22] // şi după cîteva ceasuri, Galaţii [23] în Moldova, într-o priveliște încântătoare. Oraşul Galaţi are multe biserici creştine dar nicăieri nu se vedea nici o moschee. În amândouă aceste localităţi se aflau vase mari cu trei catarge, care de cele mai multe ori erau încărcate cu grâne pentru Constantinopol; de asemenea, se construiau atunci mai multe ⟨altele⟩ în şantierul de acolo. p. 50

În aceeaşi zi am tras la chei seara la Isaccea [24]. Această localitate nu este deosebit de mare şi are lângă Dunăre o cetate veche. De la Isaccea duce o şosea la Constantinopol. Călătorii ce vin din Moldova, din Basarabia şi din alte ţări aflate dincolo de Dunăre // apucă de cele mai multe ori acest drum şi de la Isaccea până la Constantinopol se socotesc obişnuit şase zile de călătorie sau vreo 60 de mile germane. p. 51

În noaptea aceasta s-a ridicat o puternică furtună care ne-a silit să stăm liniştiţi toată ziua următoare. Când s-a mai potolit înspre seară, am plecat pe la orele 10 noaptea de la Isaccea şi am sosit în ziua de 26, dis-de-dimineaţă, la Ismail [25]. Acesta este // un oraş întins unde se face, printre altele, mult negoţ cu mărfurile turceşti. p. 52

Spre marele meu necaz am aflat aici că hanul tătar trecuse de două zile prin acest oraş şi plecase spre Căuşani în tovărăşia consulului francez[26]. Ce era de făcut? Primejdia nu mi s-a părut atât de îngrozitoare, mi-am urmat aşadar călătoria spre Chilia. Reisul era un turc zgârcit, a trebuit să-i plătesc o sumă de bani, care faţă de plata transportului stipulat până acum era foarte ridicată.

Oraşele Ismail şi Chilia se află la o depărtare de trei până la patru ceasuri unul de altul, dar noi am făcut această călătorie în două zile. Un vânt de furtună puternic, pornit dintr-odată noaptea asupra noastră, a silit echipajul să caute un adăpost sigur, unde a trebuit apoi să ne înarmăm cu răbdare.

În această furtună era cât pe ce să-mi găsesc moartea. Chiar dimineaţa mă aflam la marginea vasului [27] şi am avut nenorocul să alunec cu nişte pantofi pe care // îi pusesem şi să cad cu capul înainte în Dunăre. Valurile puternice m-au ridicat iarăşi deasupra. În tinereţe învăţasem să înot, am căutat să mă salvez cu înotul. M-am apropiat de barcă, am căutat de două ori să mă agăţ de marginea vasului de care în urmă m-am prins bine; dar mi se oprise respiraţia şi nu puteam să strig după ajutor. În sfârşit, m-au zărit doi inşi care se aflau în apropiere, au venit în grabă şi m-au tras pe vas. Nu m-am resimţit câtuşi de puţin după aceea şi trebuie să spun că nu m-a cuprins nici o teamă şi că eram perfect conştient. Scumpul şi lealul meu tovarăş de drum şi tălmaci se afla în apropiere, pe locul unde am p. 53

---

[23] *Galaz, Galatsch*, azi municipiu, jud. Galaţi. Un oraş destul de bine clădit, deşi este înconjurat cu un zid slab. Locuitorii sunt în cea mai mare parte de religie ortodoxă, se ocupă intens cu negoţul şi se bucură de mai multă libertate decât în celelalte locuri (n.a.).

[24] La Sackscha sau Isaccea (azi oraş, jud. Tulcea) s-a retras marele vizir Ali bei cu restul armatei sale când a fost bătut de ruşi la 1 august 1771 de partea aceasta a Dunării (n.a.).

[25] Ismail (azi Izmail, oraş în Ucraina) s-a predat îndată după bătălia câştigată de ruşi la 1 august 1771 la gura râului „Olahul" (= Kahul). Locuitorii oraşului au deschis porţile generalului-locotenent principe Repnin când s-a apropiat. Ruşii au găsit în magaziile de acolo o provizie bună de armament şi alimente. Omenia comandanţilor ruşi făcuse încă de mai înainte o aşa bună impresie asupra locuitorilor din Ismail încât nu au manifestat nici cea mai mică teamă şi, în ziua următoare, după intrarea ruşilor în oraş, s-au deschis din nou dughenele şi şi-au continuat afacerile fără nici o grijă.

[26] = Baronul François de Tott.

[27] *Schiffskranz*.

www.dacoromanica.ro

fost tras în sus în barcă, el a continuat să şeadă locului liniştit şi cu sânge rece, căscând şi privind. În sfârşit când a văzut că eram sănătos, teafăr, abia atunci a venit totuşi să-mi ajute să-mi schimb hainele. Această indiferenţă a trădat simţămintele cele mai ascunse ale omului meu. Cum ar mai
p. 54 fi binecuvântat valurile acest om cumsecade // dacă m-ar fi înghiţit ! Am mulţumit providenţei divine că această întâmplare a avut un sfârşit atât de fericit pentru mine, căci apa era adâncă de 8 stânjeni [28] şi valurile erau foarte înalte.

În sfârşit s-a mai potolit vântul şi reisul s-a încumetat să se depărteze de uscat. Eram numai la un ceas de Chilia Nouă şi ne-au trebuit 4 ceasuri tot şerpuind, primind vântul de o parte şi de alta, până ce am putut în sfârşit să acostăm în faţa acestui oraş în ziua de 30 noiembrie, la ora 9 de dimineaţă. Aici ne-am încheiat cu bine şi sănătate toată călătoria noastră pe Dunăre care ţinuse 26 de zile de la Viena.

p. 55 Chilia Nouă [29] este aşezată pe braţul stâng // al celor cinci guri ale Dunării [30], la trei ceasuri de Marea Neagră. De fapt numai acest braţ şi cel drept sunt navigabile şi pe acestea două trec vasele mari cu trei catarge în Marea Neagră. Acest oraş are o privelişte frumoasă înspre Dunăre, o aşezare minunată pentru navigaţie. Este clădit pe o suprafaţă foarte întinsă şi este împodobit cu multe moschei. Armenii schismatici au aici două biserici. Oraşul este înconjurat cu un zid slab, dar are înspre Dunăre un castel puternic şi încăpător.//

p 56 Tovarăşul nostru de până acum, armeanul care locuia la Chilia, ne-a oferit casa lui; am pus să ni se ducă acolo lucrurile noastre de pe vas. Dar ele au fost oprite la vamă şi au fost cercetate bucată cu bucată. Ceea ce mi-a dat de gândit că nu mă pot aştepta la nimic bun cu privire la lucrurile noastre.

Am mai văzut tot mereu şi doi ieniceri de la vamă care dădeau târcoale în jurul vasului ca nişte „Überreiter“ şi care în acelaşi timp, ne tot luau la ochi. Dar noi totuşi voiam să mutăm mărfurile din corabie într-o magazie. S-a întâmplat întocmai cum bănuisem. Totul a fost reţinut la vamă pentru inspecţie, ceea ce noi nu am vrut nicidecum să îngăduim. Au pretextat însă că trebuiau să vadă dacă nu aveam mărfuri prohibite sau arme şi dacă aveam cumva de gând să vindem asemenea lucruri. Toate protestele noastre au fost zadarnice. Am arătat paşapoartele noastre, dar nu li s-a dat mare atenţie şi lucrurile au fost reţinute la vamă.

Tălmaciul meu s-a dosit şi a trebuit să mă războiesc eu însumi cu
p. 57 vameşii turci cu ajutorul unui evreu care făcea pe tălmaciul //. Am făcut toate obiecţiile imaginabile împotriva procedării lor şi am rugat mai ales pe şeful vămii să lase toate lucrurile la vamă până ce voi fi căpătat de la hanul tătar însuşi o dovadă că mărfurile erau într-adevăr destinate ţării sale, dar şi aceste rugăminţi au fost zadarnice. Am fost ameninţaţi cu cercetarea lăzilor în lipsa noastră, acest lucru urmând să fie înfăptuit în clipa când aş voi să plec de acolo, ca armeanul meu [31]. Mi-am luat această îndrăz-

---

[28] *Klafter.*

[29] Chilia este numită „Chilia nova“ spre deosebire de o altă localitate veche cu acelaşi nume, care nu mai este în fiinţă, ⟨numită⟩ în antichitate Lykostomon şi care se afla în insula din apropiere. Oraşul Chilia (azi Kilia, în Ucraina) s-a predat ruşilor prin capitulaţie, la 30 august 1771. S-a convenit ca garnizoana turcească numărând încă 4 000 de oameni să fie dusă cu vasele la Tulcea de cealaltă parte a Dunării, ceea ce s-a îndeplinit întocmai (n.a.).

[30] Autorul discută în notă afirmaţia lui Büsching că ar fi 7 guri ale Dunării. El însuşi nu a găsit decât 5.

[31] Tălmaciul care se făcuse nevăzut.

www.dacoromanica.ro

neală fără a ţine seama de acea ameninţare, dar abia mă depărtasem de vamă cu vreo 20 de paşi, când doi oameni s-au repezit pe o ladă fără să o dea măcar jos din căruţă. Am fost aşadar silit să mă întorc iar şi să deschid ochii ca să nu se fure nimic, căci o mulţime de oameni şi de băieţandri stăteau prinprejur. Unul punea mâna aici pe un lucru, dincolo pe un altul, ca să caşte curios gura la el după obiceiul turcilor. În faţa acestei neorânduieli am rugat pe un vameş, care mi s-a părut mai politicos, să dea la o parte lumea, căci altminteri voi face răspunzătoare vama de jefuirea sau de stricarea vreunui lucru. // El a aşezat şi câţiva turci înarmaţi împrejur, p. 58
dar nici aceştia nu au putut să ţină în loc mulţimea. Vameşii s-au văzut deci siliţi, după cercetarea acestei lăzi, să-şi întrerupă inspecţia şi au poruncit să fie dus totul în magazie, unde urma să continue cercetarea fără nici o zăbavă.

Acolo, în faţa unor musulmani curioşi, a fost totul revăzut, bucată cu bucată despachetat, numărat şi trecut în registru ; ceea ce mi-a luat toată ziua şi am mai avut destul de lucru toată noaptea ca să împachetăm din nou totul.

În ziua următoare a fost trimis ⟨la mine⟩ un om de la vamă care mi-a cerut mai multe lucruri pentru stăpânii lui, sub cuvântul că voiau să cumpere câte ceva. Am bănuit în chip cu totul firesc — căci avusesem acum prilejul de a cunoaşte pe aceşti domni puţin mai bine — că până în cele din urmă acestea vor putea fi păstrate ca dar, astfel că le-am dat mărfuri mai puţin alese ; dar a doua zi mi s-a trimis totul înapoi cu cererea să dau mărfuri mai fine, ceea ce am făcut după sfatul//tălmaciului meu şi le-am trimis p. 59
la vamă cu gazda noastră. Acest om a adus vestea, plină de mângâiere, că aceste mărfuri erau cerute în dar în afară de plata vămii, care se urca la 300 de piaştri, şi că nu ni se vor înmâna paşapoartele până ce nu va fi achitată această sumă ; mi s-a pus în vedere să merg la vamă să plătesc banii. Nu pot să spun cât m-au scos din fire aceste pretenţii ; dar la ce mă putea ajuta toată mânia mea ? Pentru a întârzia plata m-am prefăcut că sunt bolnav şi mi-am oblojit capul cu cârpe. Au pus să mă întrebe dacă voiam să plătesc, da sau ba. Răspunsul meu a fost cum că nu eram dator să plătesc de două ori vamă în ţările sultanului şi că paşapoartele mele, pe care le ceream neîntârziat înapoi, dovedeau de ajuns că această plată fusese făcută de la Belgrad şi, pe deasupra, nici nu mai aveam bani.

Mi s-au trimis în cele din urmă paşapoartele cu care tălmaciul meu a plecat fără întârziere la Căuşani ca să se plângă hanului şi să dobândească un firman pentru // a ne putea urma în linişte călătoria noastră în ţara p. 60
acestuia. I-am mai dat, pentru a înlesni treaba, scrisoarea mea de recomandare către consulul francez, iar eu am rămas între timp la Chilia şi la întrebările slujbaşilor vămii cu privire la lipsa tălmaciului, eu răspundeam că îl trimisesem la Bender să încaseze o mică poliţă şi totodată făceam mereu pe bolnavul.

În acest răstimp, un evreu pe care îl cunoscusem ca om foarte îndatoritor mi-a adus un rob care era de fel din Coblenz, cu numele de Ernst Moser, cu gândul bun să mă distreze. Bărbatul era încă tânăr şi era de meserie, după cum spunea, tinichigiu. Vorbea limba franceză, italiană şi albaneză.

În timpul călătoriei lui de calfă, l-au luat francezii cu sila ca soldat, după un an a dezertat şi a fost înrolat în stare de beţie în trupele venciene şi trimis într-o garnizoană în Dalmaţia, unde a dus-o foarte rău. Douăzeci// şi opt de oameni, printre care se afla şi el, au pus la cale un complot şi au p. 61

www.dacoromanica.ro

reuşit să fugă din cetate cu arme şi bagaje [32]. Au trebuit însă să treacă prin teritoriul turcesc şi au fost atacaţi de o ceată de greci, ei s-au apărat, au tras şi au ucis pe mai mulţi dintre aceştia. Aceştia însă şi-au luat pe mai mulţi alţii într-ajutor, ajungând a fi câteva sute, şi i-au urmărit din nou, astfel că au fost copleşiţi de mulţime şi 25 au fost prinşi, iar trei au fost ucişi. Grecii i-au vândut turcilor. El şi alţi şase au ajuns în Moreea, într-un mic târg turcesc, patru au încercat să fugă, dar au fost prinşi, din nou şi trei din ei au fost bătuţi până ce au murit sub ochii lui împreună cu ceilalţi care au fost siliţi să privească la aceasta, unul însă [33] nu a vrut să sufere pedeapsa şi s-a făcut musulman.

În timpul robiei sale, care ţinuse 13 luni până atunci, Moser a fost vândut de şapte ori. Stăpânul său de acum, un turc bogat, îl trata parcă mai suportabil şi munca lui la Chilia era să vândă apă şi să îngrijească de
p. 62 cai. El mi-a povestit că la Coblenz şi // Olmütz avea rude înstărite şi că în ultima localitate îl aşteptau câteva sute de florini. L-am întrebat dacă nu-şi dorea libertatea; ⟨a răspuns⟩ că s-ar bucura de mii de ori şi că va încerca foarte curând; stăpânul său are un cal bun cu care voia să fugă noaptea, numai că nu cunoştea drumurile. L-am sfătuit împotriva unei încercări atât de primejdioase şi deoarece avea bani şi rude cu stare, el putea să se răscumpere şi eu voiam să încerc prin scrisori sau ⟨eu însumi⟩ la înapoierea mea să-i obţin eliberarea; trebuia numai ca el să-l întrebe pe stăpânul său cât cere pentru a-l lăsa liber. El a primit sfatul meu cu bucurie şi recunoştinţă şi chiar în acea noapte şi-a întrebat stăpânul cât ar cere ca preţ de răscumpărare, deoarece un negustor german care se afla aici i-ar trimite bani pentru eliberarea sa. Dar musulmanul nu numai că a refuzat să-l elibereze, dar chiar i-a interzis să mai vină pe la mine.

A doua zi, când acest om mi-a adus vestea aceasta atât de tristă pentru el, a intrat câteva clipe după el şi stăpânul său în camera mea şi
p. 63 şi-a // trimis de acolo robul cu vorbe bune; mie însă mi-a interzis să mai vorbesc cu robul lui.

Acest musulman a venit din nou, chiar în aceeaşi seară, cu încă unul şi a stat vreo două oare în camera mea. Eu tocmai beam cafea şi le-am oferit şi lor cafea împreună cu o lulea de tutun. Le-am arătat câteva mărfuri, dar dăeau preţ mic pe ele. Le plăcea totul, mai ales maşinile optice, numai că aceste lucruri ar fi trebuit să nu coste nici un ban. Amândoi s-au despărţit de mine cu multă prietenie.

Peste câteva zile a venit din nou ⟨la mine⟩ robul, dar eu l-am rugat să nu mai vină, căci eu nu voiam să am vreo supărare cu stăpânul său, i-am dat o tabacheră, tutun de tras pe nas şi ceva bani şi bietul om şi-a luat cu mâhnire rămas bun. Dar turcul trebuie să fi avut un spion, căci a venit a doua zi şi mi-a interzis cu multe ameninţări să mai vorbesc cu robul
p. 64 său. Această purtare grosolană m-a supărat. I-am răspuns //: să-şi ţină robul legat şi astfel nu va mai putea veni la mine. După aceea nu l-am mai văzut pe acest om, dar am aflat că după plecarea mea s-a ţinut de cuvânt şi a fugit cu calul stăpânului său.

Au venit în diferite zile mai multe steaguri [34] de ieniceri care se îndreptau spre Bender. Nu poate fi descrisă dezordinea săvârşită de aceste trupe lipsite de orice disciplină. S-au răspândit în cete prin diferite uliţe, au tras

---

[32] *Ober und Untergewehr.*

[33] Este vorba de al patrulea din cei fugiţi.

[34] „Bairach", un steag sau o companie constă din 60 şi câteodată din peste 100 de oameni. Şi steagul de pe un vas turcesc poartă acelaşi nume (n.a.).

www.dacoromanica.ro

toată ziua cu puştile şi cu pistoalele şi au prădat pe oameni de tot ce au putut să apuce .Au luat din dughenele care nu au putut fi închise destul de repede tot ce le-a plăcut şi aruncau ⟨negustorilor⟩ abia jumătate din suma cuvenită. Eu însumi i-am văzut, de la distanţă, jefuind unica dugheană a unui evreu, fără ca // bietul om să fi căpătat o singură para. Au dezbrăcat p. 65
de blănurile lor pe doi oameni care ieşeau din biserica lor şi au fugit apoi cu ele.

Eu eram întotdeauna socotit drept rus din cauza portului meu nemţesc şi ar fi trebuit să-mi atârn paşaportul ⟨de gât⟩ ca să nu mă expun la neplăceri. Am fost aşadar prudent şi am ieşit rar din casă.

Mă aflam odată în dugheana unui bărbier ca să-mi rad barba. Un ienicer, pe care am avut norocul să-l găsesc acolo, a vrut să-mi ia mantaua, spunându-mi printre obişnuitele sale înjurături, că el avea mai multă nevoie de ea decât mine. Asupra acestei chestiuni s-ar fi putut discuta mult dacă acest ostaş ar fi înţeles logica. El nu mă slăbea, eu eram foate încurcat. Fratele gazdei mele şi bărbierul au avut mult de furcă să-l oprească pe acest om de la înfăptuirea gândului său, a trebuit să am răbdare, pentru a nu da loc la urmări mai rele, căci nicăieri nu mi s-ar fi făcut dreptate.// p. 66

Tălmaciul meu s-a întors în sfârşit la 12 decembrie de la Căuşani şi, după cum mi-a povestit, a făcut treabă bună cu hanul şi cu consulul francez [35], datorită unor daruri, după cum se poate închipui cu uşurinţă. El a adus cu sine două ordine scrise de cel dintâi ⟨= de han⟩ către vama de aici şi pe deasupra obţinuse pentru noi doi un ordin pentru poştă ⟨*menzil-teskire*⟩ [36] de aici până la Căuşani.

În primul ordin se poruncea vameşului să ne lase să transportăm slobod mărfurile noastre. Numai că acesta nu a vrut la început să dea ascultare ordinului, sub cuvânt că vama e sub jurisdicţia sultanului turc şi nu a hanului şi că e datoare să plătească sultanului taxele vamale; // dar după p. 67
câteva zile s-a mai răzgândit şi în locul celor 300 de piaştri a păstrat mărfurile pe care le avea în mână [37] şi pe care nu ar fi putut scoate la vânzare mai mult de 60 de piaştri.

Doream să plecăm îndată la Căuşani ca să ne plângem din nou hanului, dar după sfatul consulului a trebuit să renunţăm. Şi deoarece acesta mi-a trimis vorbă, ca răspuns la scrisorile mele, să mă îmbrac armeneşte — căci cu portul nemţesc nu aş putea urma drumul cu prea mare siguranţă —, am folosit acest sfat şi am pus să mi se facă la Chilia haine mai mult turceşti decât armeneşti care, dacă e să aduc aici un tribut vanităţii mele, nu-mi stăteau prea rău.

Cu toate căutările noastre, nu am putut căpăta aici, în tot acest timp, nici o căruţă pentru transportul mărfurilor noastre; pe lângă aceasta, drumul era rău şi ploua necontenit. Cu multă osteneală, am găsit // în p. 68
sfârşit trei căruţe, cu care am trimis o parte din mărfuri înaintea noastră, la Căuşani, însoţite de un ienicer.

---

[35] Baronul de Tott.

[36] *Menzil teskire*, ordin pentru poştă. În Turcia sau în Ţara Tătărească acesta se acordă numai printr-o favoare specială de către suverani sau marii comandanţi, uneori gratuit, dar alteori după ce li s-au împărţit daruri. Prin el se porunceşte dregătorilor din oraşe ca şi de la ţară să transporte pe călători fără întârziere într-un loc anumit. Acest fel de a călători este foarte sigur (n.a.).

[37] Adică cele date în dar de autor înainte de a afla că i se mai cere o vamă de 300 de piaştri.

www.dacoromanica.ro

La 20 decembrie, în ciuda faptului că la Chilia nu ni s-a dat nici o trăsură de poștă, am plecat din acest loc fatal cu o trăsură închiriată și am obținut într-un sat tătăresc, așezat la 2 ore de acolo, o trăsură de poștă, la înfățișarea ordinului nostru către poștă.

Aceste trăsuri de poștă sunt întocmai ca cele de ordonanță din Germania, pe care târgoveții și țăranii trebuie să le dea, fără plată, în timp de război. De la un sat la altul ni se dădea câte o căruță mică tătărească, încheiată fără a avea nici un cui de fier, ci făcută doar numai din lemn. Se înhămau doi cai, un tătar călărea pe un al treilea și ținea pe ceilalți doi de hățuri.//
p. 69 Pe vreme bună acest vehicul poate merge destul de repede, dar drumul era foarte prost și trebuia adeseori să așteptăm 2 până la 3 ceasuri în câte un sat cai de poștă odihniți, din cauza lipsei de cai care erau luați de trupele în trecere.

În unele locuri, cu toată prezența Quartiermaiștrilor [38] a trebuit să ne certăm ⟨noi înșine⟩ cu tătarii până să ne dea caii lor, într-unele locuri nu căpătam nici unul și trebuia să mergem mai departe cu schimbul vechi[39], în alte locuri ni s-au dat cu toată bunăvoința și adeseori ne-au însoțit doi tătari, căci acești tătari care se numesc Bugiaci [40] sunt în cea mai mare parte foarte binevoitori.

În noaptea a doua, pe la ora 10 ni s-a rupt o roată. Din această cauză tătarul a trebuit să meargă călare în satul cel mai apropiat, care se afla la o depărtare de două ore. Noi doi însă a trebuit să așteptăm mai bine de 4 ore sub o ploaie deasă ⟨până să sosească⟩ o căruță și cai de poștă
p. 70 odihniți. În dimineața următoare am căzut cu cai și căruță // cu tot într-o groapă foarte adâncă umplută cu zăpadă și ne-am trudit mult ca să scoatem de acolo caii și căruța.

Am mai rămas peste noapte într-un sat la 2 ceasuri de Căușani. La început nu a fost om care să vrea să mă primească în gazdă. Femeile tătare mă credeau turc de care au groază. În cele din urmă s-a milostivit de noi un tătar cu inimă bună și ne-a dat și el și soția lui tot ajutorul cu putință, ne-a făcut foc și ne-a uscat hainele. Voi găsi, la vremea potrivită, prilejul de a vorbi despre acești tătari. Cu toate că sunt descriși ca niște barbari, totuși sunt cu mult mai acceptabili decât turcii. După 3 zile și tot atâtea nopți, am ajuns la 23 decembrie la amiază, la Căușani [41]. Acest//
p. 71 orășel este așezat între două dealuri la 20 de ceasuri tătărești [42] de Chilia și la patru de Bender. Mișună de tătari și de turci și din această cauză am fost siliți să ne mulțumim cu o odaie întunecoasă și umedă la un armean persan. În acestea nu se afla nici sobă, nici altceva care să folosească la ⟨oarecare⟩ confort. Singurul meu noroc a fost că ne-am putut încuia mărfurile și că eram singuri.

---

[38] *Quartiermeitern* (care trebuiau să se îngrijească de procurarea cailor).

[39] *Mit der alten Post.*

[40] *Butschiacken* (= din Bugeac).

[41] Căușani (azi Kaușani, localitate în Republica Moldova) se găsește rar însemnat pe hărți, deși este o localitate destul de însemnată și totodată reședința hanului tătar când poartă sultanul război în Europa (n.a.).

[42] Un ceas tătăresc este aproape cât o milă germană. Tătarii care merg toți călări, socotesc cât poate face un cal într-un ceas, mergând la trap (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Consulul [43] lipsea şi, după câte am aflat, plecase în Polonia. Am trimis însă la locuinţa lui ca să mă recomand secretarului său[44]. Acesta mi-a trimis îndată o invitaţie foarte politicoasă şi un cal căci în această localitate nu puteai merge pe jos din cauza noroiului. Avea la el când am sosit un evreu german care trebuia să ne slujească de tălmaci, dar când i-am // spus p. 72
că mă puteam înţelege pe latineşte, evreul a fost îndată trimis de acolo. I-am recomandat interesele noastre şi am primit toate asigurările cu privire la grija şi atenţia şi pe viitor a consulului.

În cursul convorbirii noastre mi-a povestit că nu de mult, la întoarcerea sa din Polonia, consulul îmbrăcat în uniforma sa a fost luat de tătari drept un rus şi a fost dus prizonier la han, de care lucru acesta s-a bucurat mult şi a mai şi răsplătit cu daruri pe tătari. Seara târziu m-am întors călare la locuinţa mea.

În ziua următoare am fost înştiinţat de sosirea consulului. M-am dus îndată la el, dar era gata să încalece pentru a merge la han şi să-i înmâneze câteva daruri pe care le adusese din Polonia. Am căutat să-i înfăţişez cât mai bine chestiunea noastră de la Chilia şi l-am rugat să ne scoată un paşaport bun de la han. El m-a asigurat de sprijinul său, spunând că se va îngriji de noi ca şi când am fi francezi, numai ⟨mă sfătuia⟩
să-mi scot din cap fleacul de la Chilia întrucât // salvasem partea cea mai p. 73
însemnată; cât despre cererea mea, să-i las numai 3 zile răgaz ca să se ocupe la Curte de nişte treburi foarte însemnate şi, după aceea, va vorbi cu mine foarte amănunţit despre continuarea călătoriei şi va căuta să ne fie de ajutor cu sfatul şi cu fapta. I-am trimis apoi un dar pe care nu l-a primit decât după multe refuzuri.

Au trecut patru zile fără ca să fi trimis consulul după mine, astfel că m-am dus eu însumi la el. Mi-am reînnoit rugămintea pentru a obţine de la Măria Sa, hanul tătar, firmanul şi poate şi un ordin pentru poştă şi am primit din nou asigurarea că totul se va face înainte de plecarea hanului. Convorbirea noastră a ţinut mai bine de o oră, dar am observat la consul multă rezervă şi atitudinea sa mi s-a părut foarte nesinceră. Mi-a venit îndată în gând bănuiala, pe care o avusesem de mult, că din cauza comerţului pe care îl făceau francezii la Caffa, el trebuia mai degrabă să-mi stânjenească decât să-mi sprijine adacerile; m-am referit aşadar din nou la scrisoarea mea de recomandare, şi l-am asigurat că eu aveam ca mărfuri mai multă // fierărie şi că voiam să iau în schimb din Crimeea p. 74
blănuri, piei brute, pielărie, ceară etc. În sfârşit am plecat de la consul fără să ştiu ceva sigur.

Între timp au sosit carele noastre care au fost 8 zile pe drum. Am dus mărfurile la ⟨primul⟩ medic al hanului, Kokimbaşî. Acest om, care s-a arătat foarte îndatoritor cu noi, ne-a devenit prieten. Numele său este Blanchet. S-a născut în insula Chios unde tatăl său era consulul Franţei. Şi-a făcut studiile la Roma şi a căpătat acolo titlul de doctor. De vreo 10 ani era în slujba hanului Crimeii, Ghirai, pe care nu l-a părăsit nici în timpul exilului său la Rhodos. După ce l-am cunoscut mai bine am descoperit că era foarte învăţat şi era îndeosebi un mare cunoscător în ale botanicii; astfel că medicamentele sale erau în cea mai mare parte alcă-

---

[43] Consulul francez de Tott.

[44] Domnul consilier Ruffin, care era secretar al consulului, purta titlul de secretar interpret; de Tott mai avea pe lângă el un călugăr luat de la Iaşi şi doi misionari armeni poloni. Predecesorul lui de Tott fusese Fornetty, care a plecat apoi la Constantinopol; cf. memoriile lui de Tott, ed. 1785, vol. I, partea a II-a, p. 75.

www.dacoromanica.ro

tuite, după obiceiul oriental, din rădăcini şi din ierburi. El ne-a arătat mai multă sinceritate decât toţi cei pe care i-am cunoscut la curtea tătărească,
p. 75 unde se găseau ca la celelalte curţi europene // şarlatani, fanfaroni şi mincinoşi nenumăraţi.

Am fost silit să-mi amintesc puţina mea latinească pentru ⟨a vorbi cu⟩ acest om. Am vorbit împreună tot timpul latineşte şi cum în urmă a trebuit să mănânc aproape zilnic cu el, am petrecut zile întregi la el.

Masa sa era foarte bună, căci avea un bucătar priceput. Nicăieri nu am mâncat un pilaf mai bun decât la el şi acesta nu trebuia să lipsească niciodată de la masă.//

p. 76 După sfatul domnului Blanchet, am trimis la Curte anumite daruri; am fost condus la Curte chiar în acea seară de către un tălmaci pentru a explica hanului diversele maşinării pe care i le trimisesem mai înainte, cu care prilej am putut observa de aproape pe acest principe. După ce am pus în ordine lucrurile mele într-o cameră specială a apărut hanul printr-o uşă laterală. Tălmaciul mi-a spus că era Măria Sa; i-am făcut o plecăciune adâncă, turcească, şi i-am sărutat ⟨pulpana⟩ hainii, dar el mi-a întins mâna să i-o sărut, ceea ce puteam socoti ca o mare favoare. Era de statură obişnuită, puţin cam gras, negricios şi cu trăsăturile feţii foarte regulate. Barba lui, puţin încărunţită, arăta că avea 50 de ani. A mers îndată
p. 77 să privească maşinile[45] pe care a trebuit// apoi să le arăt în amănunt cam un ceas, în prezenţa unor tătari de seamă şi a unor turci şi să repet de mai multe ori cum trebuie să umble cu ele, în timp ce un tălmaci traducea hanului pe turceşte explicaţiile mele.

Când acesta s-a sculat, mi-a adresat pe turceşte câteva laude. M-am folosit de acest prilej şi l-am rugat să dea ordin să se facă un firman şi un menzil valabil pe cuprinsul ţării sale pentru mine şi pentru armeanul meu. La aceasta mi-a făcut cunoscut prin tălmaci că voia să vorbească despre acest lucru cu Hekim-başî. M-am dus acasă plin de speranţă şi deosebit de mulţumit că toate darurile plăcuseră acestui principe.

După două zile Hekim-başî ne-a raportat că totul plăcuse foarte mult hanului şi că acesta va porunci să ni se pregătească un firman şi un menzil pentru cuprinsul ţării sale, în virtutea firmanului nu va trebui să plătim la vămi nici o para cât vom călători în Ţara Tătărească. Voi merge a doua zi în audienţă la han. La această veste m-am informat asupra cere-
p. 78 monialului, Hekim-başî // m-a lămurit, dar a adăugat că poate nu va fi necesar.

Audienţa la han şi ce s-a întâmplat acolo

În ziua de 30 decembrie, înainte de amiază, Hekim-başî m-a însoţit la Curte. Un tălmaci m-a primit în anticameră, unde a trebuit să iau loc şi am fost servit cu cafea şi tutun. După o aşteptare de o jumătate de ceas, a venit însoţitorul meu care fusese între timp la han şi m-a chemat să in-
p. 79 tru. În odaie stăteau mulţi slujbaşi ai hanului şi ceauşi[46] care // erau în

---

[45] Aceste „maşini" erau: o cameră obscură, o lanternă magică, maşini electrice, o maşină mare optică înfăţişând mai multe oraşe şi cetăţi din Europa, colecţii de curiozităţi (*Raritätenkasten* etc.) (n.a.).

[46] Ceauşii îndeplinesc diferite funcţii, atât în armată, cât şi în viaţa civilă. Aici ei sunt ofiţerii de gardă. Au grad de locotenenţi (n.a.).

www.dacoromanica.ro

cea mai mare parte tineri nobili tătari. Ei mi-au făcut loc şi m-au înconjurat de cum am intrat. Când am ajuns să-l pot vedea pe han, lângă care şedeau câţiva tătari de seamă şi mirzale, am îngenunchiat cu palmele împreunate şi m-am plecat cu capul până la pământ, pe care ar fi trebuit să-l sărut, dar nu am vrut să fiu atât de prefăcut ca să încerc aşa ceva [47]. Trebuia să repet această plecăciune încă de două ori, dar când m-am ridicat, hanul mi-a făcut semn cu mâna să viu mai aproape... Ajuns lângă el am repetat iar plecăciunea dinainte şi am sărutat marginea din afară a hainei sale îmblănite şi apoi am păşit de-a-ndaratelea câţiva paşi şi m-am aplecat din nou, după care i-am făcut cu mâna salutul obişnuit turcesc. Mi s-a aşternut îndată o pernă ca să şed pe ea. Trebuie să te aşezi pe ea în genunchi, iar partea dinapoi ⟨a trupului⟩ se sprijină pe degetele de la picioare, dar cum m-am // scuzat faţă de tălmaci că eu p. 80
ca german nu aş fi în stare să fac aceasta, m-am aşezat cu picioarele încrucişate unul peste celălalt, trebuind să-mi acoper cu grijă picioarele cu haina [48]. Cuvântarea mea către han a fost scurtă după obiceiul oriental, i-am mulţumit mai ales pentru înalta cinste de a binevoi să-mi vorbească şi am spus că îi aştept poruncile, numindu-l Han Effendim [49] şi nu padişah, // titlu pe care îl dau numai linguşitorii sau supuşii de rând. p. 81

După aceea mi-a comandat 150 de tăblii de oglindă, lungi de 6 palme şi late de 3, pe care voia să le aibă pentru împodobirea unei odăi, pe lângă o jumătate de duzină de lustruri de tavan şi o duzină de candelabre de perete şi eu trebuia // să i le aduc la venirea mea din nou în Ţara p. 82
Tătărească, pe care aveam să o potrivesc cât mai degrabă cu putinţă, primind în schimb plata în bani peşin. M-a asigurat că pentru grăbirea acestei călătorii şi pentru ca să nu fim ţinuţi să plătim vamă în Turcia, va expedia cât de curând un trimis anume la Constantinopol ca să aducă pentru mine şi pentru oamenii mei un firman de la sultan, în care să fiu desemnat ca negustorul său ⟨anume⟩.

Această veste mi-a fost deosebit de plăcută şi el a părut foarte satisfăcut de mulţumirile mele şi de făgăduiala de a-l servi cât mai bine în privinţa comenzii.

Apoi m-a întrebat dacă nu aş putea aduce cu mine doisprezece muzicanţi care să cânte din diferite instrumente? Răspunsul meu a fost că: mi-ar fi foarte uşor să-i aduc cu mine dacă ar fi îngăduit în ţara mea să duc oameni ⟨de acolo⟩ în ţări îndepărtate; dacă totuşi acest lucru ar fi cu putinţă, atunci i-aş propune foarte respectuos să le hotărască dinainte o leafă anuală // şi să-mi îngăduie să fac cu ei un contract pe vreo 3 ani; p. 83
dacă după aceea aceşti oameni ar dori să se întoarcă în patria lor, eu aş aduce alţii în locul lor. Asupra punctului dintâi, credea hanul că se va da încuviinţare, iar pentru plată, voia să plătească pentru toţi (laolaltă) 3 000 de piaştri şi să le acorde aceleaşi înlesniri de care se bucurau slujbaşii lui de la Curte; acestea constau din locuinţă fără plată, îmbrăcăminte, carne, orez, pâine, lemne şi ovăz. Iar tocmeala trebuia să o închei pe trei ani, dar înainte ca să plece unul, trebuia ca locul lui să fie ocupat de un altul. După acestea Măria Sa hanul s-a sculat şi a fost urmat îndată de ceilalţi, el s-a dus în altă odaie ⟨astfel⟩ am fost scutit — în afa-

[47] *Ich wollte aber nicht so künstlich sein es zu versuchen.*

[48] *Pinisch*, o haină lungă de postav fin care acoperă, când stai în picioare, mâinile şi picioarele (n.a.).

[49] „Han Effendim", stăpânul han, înseamnă în limba turcă principe sau mare conducător de oaste (n.a.).

www.dacoromanica.ro

ră de o plecăciune adâncă — de a mă mai trudi cu ceremonialul umilitor de mai înainte. A trebuit să iau loc în anticameră şi am fost servit la fel ca mai înainte. Dar curtenii lui, care s-au aşezat turceşte în jurul meu, m-au întrebat fel de fel de lucruri despre alte ţări şi mi-au comandat diferite mărunţişuri de gătează [50]. Tălmaciul, care între timp fusese chemat din
p. 84 nou la han,// mi-a spus la plecare, că dacă aş mai avea ceva de discutat cu privire la declaraţia principelui său, să mă adresez lui Hekim-başi.

Două zile după această audienţă a fost într-adevăr trimis un slujitor al medicului hanului la Constantinopol cu o scrisoare şi se spunea că aceasta se face numai şi numai pentru mine şi că la reîntoarcerea mea din Crimeea voi primi chiar şi în lipsa hanului firmanul aşteptat prin grija pomenitului Hekim-başî. Puteam să şi cred ⟨că aşa va fi⟩, dar am vrut să mai aştept ca lucrul să se dovedească adevărat.

Un tălmaci al hanului, care a venit de mai multe ori la Hekim-başî, a căutat să-şi dea multă importanţă în această împrejurare şi mi-a făgăduit lucruri grozave pe care nimeni decât numai el era în stare să le obţină, dar mi-am dat seama că era un lăudăros. Numele lui este Mustafa, ca naştere era brandenburghez mai de soi, dar acum este un renegat. El se măgulea cu speranţa că va fi trimis foarte curând la Curtea din Viena ca
p. 85 sol, pentru a // determina pe împăratul[51] nostru să pornească din nou război împotriva regelui Prusiei [52] — aşa mare patriot era el pentru ţara sa[53] — cu care prilej hanul său ar trimite 80 000 de tătari prin Transilvania pentru a jefui şi devasta Prusia.

Pentru a nu mânia pe acest lăudăros, a trebuit să aprob şi să laud solia sa embrionară [54]. Acest individ vorbea cu atâta îndrăzneală şi prostie despre capetele încoronate din Europa încât abia mai era de răbdat. Îndeosebi se înfuria şi defăima pe împărăteasa Rusiei [55] în chip nedemn. Pe hanul său îl numea tot timpul împăratul său Maiestatea imperială, titlu pe care am auzit că i l-a dat de câteva ori consulul şi care mi s-a părut foarte curios. După sfatul medicului hanului a trebuit să fac un mic dar acestui lăudăros şi îndată ce l-a căpătat, am scăpat de el. Ticălosul de guraliv nu-şi cunoştea interesul. Ar fi putut să scoată mai mult de la mine, căci, o Doamne, ce nu aş fi făcut ca să mă scap de el?//

p. 86 În acest timp de aşteptare am făcut câteva afaceri bune, totuşi nu mi-a plăcut felul de a face negoţ al turcilor şi al tătarilor, căci ei păstrau mărfurile multe zile, fără să spună dacă voiau sau nu să le cumpere.

Deşi Căuşani este un oraş mic, găseşti totuşi fel de fel de marfă cu care fac negoţ mai ales armenii şi evreii, iar tătarii din Bugeac vin des în această localitate pentru a se aproviziona cu lucrurile de trebuinţă.

Ziua de 1 ianuarie a fost o zi de început de an cu totul neobişnuită pentru mine. Din cauza mizerabilei lipse de prevedere a tovarăşului meu de drum, nu am avut toată ziua nimic de mâncat şi nimic de băut şi nici acesta şi nici armeanul care ne gătea nu s-a mai arătat şi nu puteam

---

[50] *Verschiedene Galanterien.*
[51] Iosif al II-lea (1765—1790).
[52] Frederic al II-lea (1740—1786).
[53] Prusia.
[54] *Embryonische Gesandtschaft.*
[55] = Ecaterina a II-a (1762—1796).

www.dacoromanica.ro

găsi nimic ⟨de cumpărat⟩ cu banii în mână. A trebuit deci să stau flămând. Amândoi au căpătat apoi de la mine şi de la Hekim-başî o mustrare aspră, dar poate că ar fi meritat o observaţie mai tare.//

În ziua de 2 ianuarie (1769) am plecat cu mărfuri la Bender, pe Nistru, împreună cu tălmaciul meu într-un car tras de boi, căci nu se găsesc cai. În timpul celor două zile pe care le-am petrecut, am vândut tot şi ne-am întors la Căuşani. p. 87

Am aflat că hanul va pleca curând de aici; m-am dus aşadar din nou la consul şi la Hekim-başî, ca să intervină în chestiunea noastră. Amândoi m-au asigurat că voi primi firmanul cu siguranţă, dar nu şi menzilul din cauza lipsei de cai.

Această veste a slăbit destul de mult încrederea mea de până acum, căci amândouă ni se făgăduiseră cu aceeaşi siguranţă. Teşkereaua pentru poştă mi-ar fi plăcut dintr-un îndoit motiv. Acest soi de poştă nu costă nimic şi călătoriile făcute astfel sunt foarte sigure.

Vreau acum să mă opresc puţin cu povestirea mea şi să descriu deocamdată Curtea hanului tătarilor.//

Curtea hanului tătarilor de la Căuşani p. 88

Seraiul[56] sau locuinţa hanului tătarilor de la Căuşani are numai un cat, dar faţă de colibele joase şi proaste, este un palat şi este aşezat la marginea oraşului, pe o înălţime. Este o clădire destul de atrăgătoare, pe din afară zugrăvită în albastru şi alb şi înconjurată cu un zid înalt. Văzută din afară seamănă destul de mult cu un pavilion german, pe dinăuntru este destul de încăpătoare, şi camerele în care am intrat erau luxoase şi frumos împodobite cu covoare şi sofale.

Mai târziu această clădire împreună cu jumătate din oraşul Căuşani a fost arsă de tătarii nogai răsculaţi.//

Caii, cămilele şi trăsurile stăteau prin casele (?) şi grădinile de prim- p. 89
prejur. Slujbaşii de la Curte erau foarte politicoşi şi îndatoritori, pentru nişte tătari, şi mai ales tătarii de frunte care erau, cei mai mulţi, tineri şi chipeşi. Aceştia îşi aveau cvartirul în câteva case din oraş. Când un asemenea mârzac (cavaler) — căci ei au şi o nobilime printre ei — făcea înconjurul oraşului călare sau pe jos, el era urmat de trei sau patru tătari sau slugi, care-i purtau arcul, tolba, toiagul etc. Îmbrăcămintea lor era foarte elegantă, de postav bun şi haina lor lungă, căptuşită cu blană era legată cu o cingătoare lată de mătase; acest port al lor, care seamănă mult cu cel polon, mi-a plăcut mai mult decât cel turcesc. Înfrumuseţează trupul şi îl lasă în voie. Ei au puţine lucruri comune cu turcii; în general ei nu sunt binevoitori faţă de turci. Aceşti nobili tătari trebuie să lase pe uliţă întâietate câte unui ienicer sau şi turcilor de rând care pretind aceasta de la oricine şi din această cauză se întâmplă adeseori acte de violenţă, căci îşi scot îndată cuţitele // sau trag unul în altul cu pistolul, ceea ce p. 90
s-a întâmplat de două ori nu departe de cvartirul nostru.

Armenii şi ceilalţi negustori fac negoţ în această localitate, dar mai ales în Ţara Tătărească[57], mult mai bucuros cu tătarii decât cu turcii.

---

[56] Serai, în limba turcă „Sarai", este numele dat palatelor sultanilor, cât şi locuinţelor solilor la Constantinopol (n.a.).

[57] Adică Ţara Tătărească propriu-zisă.

www.dacoromanica.ro

În toate zilele, cu o oră înainte de a se înnopta, cânta muzica militară în palatul hanului şi aceasta ţinea aproape un ceas.

N-am auzit încă niciodată ceva mai păcătos şi mai discordant ca melodie şi ton. Zece indivizi suflau din nişte instrumente asemănătoare cu un oboi, dar cât jumătate dintr-unul şi cu căpătâiul foarte gros. Trei băteau din nişte ţambale mici despre care nu puteai şti din ce anume erau făcute, din cauza noroiului de pe ele. Zece oameni aveau atârnate de gât tobe mari de care erau legate petice de postav roşu; aceştia băteau după tact cu un băţ mare şi încovoiat peste tobă şi pe dedesupt cu unul mai
p. 91 mic, foarte iute. Această muzică era începută de zece oboişti care suflau câteva minute // în acelaşi ton; după aceea unul sufla un solo şi făcea cadenţe, fugi, triolete, fiorituri[58] până ce se făcea la faţă verde albastru şi negru; după aceea cântau toţi laolaltă şi puţin mai târziu ţambalagiii îşi începeau zornăitul lor pe care îl însoţeau tobele. Totul mergea andante, dar ca să scoată o adevărată melodie ar fi fost o curată imposibilitate.

Când se termina o bucată începea din nou primul oboi şi celelalte îl urmau din nou după chipul descris mai sus. La sfârşit ul din muzicanţi făcea cu mare larmă o urare hanului, ceilalţi o încheiau printr-un chiot. La 6 ianuarie haremul (adică femeile sale) a sosit la Căuşani. Îndată ce s-a apropiat de oraş au sărit înainte mulţi tătari şi turci ca să-l
p. 92 conducă în oraş. Alaiul a ţinut // foarte mult. Şase carete de modă veche erau acoperite în parte cu postav roşu, în parte cu postav verde şi se puteau asemăna cu diligenţele de la Viena. Celelalte trăsuri erau vopsite ⟨în diferite culori⟩ şi aveau în loc de ferestre, gratii înguste. În ele şedeau deci soţiile hanului, fetele lui, concubinele şi slujnicele lor, 48 la număr, toate acoperite cu văluri; şi de obicei în fiecare trăsură se afla câte un eunuc.

După câte mi-a spus Hekim-başî, hanul a pierdut de un an încoace 46 din femeile haremului său. Ce ⟨mare⟩ nenorocire familială! La noi mulţi trebuie să târască după ei, în timpul vieţii lor, o singură femeie şi acestui turc i-au murit deodată o jumătate de companie de femei.

În fruntea alaiului călărea şeful eunucilor, un negru foarte gras, care avea comanda întregii caravane şi apoi mulţi tătari, doi câte doi, cei mai mulţi înarmaţi cu lănci.//

p. 93 La trăsuri erau înhămaţi câte şase şi opt cai, cu toate acestea ele rămâneau adeseori, pe vreme rea, înglodate în noroi. În apropierea palatului hanului nu au mai putut fi urnite din loc. A trebuit să înhame cai odihniţi din grajdurile hanului în timp ce din spate împingeau vizitiii şi tătarii cu strigăte puternice şi apoi au pornit, deşi foarte încet. Trăsurile s-au oprit, una după alta, în faţa unei uşi laterale a palatului şi pe amândouă părţile, începând de la zid până la trăsură, au fost trase pânze înalte pentru ca să nu poată fi văzute femeile la coborâre. Aceasta a ţinut până noaptea şi eu m-am dus acasă fără să mai aştept sfârşitul.//

p. 94 **Plecarea hanului din Căuşani**

Hanul a plecat la 7 ianuarie cu cea mai mare parte din curtea sa, afară de harem. După câte am putut afla atunci, voia să încerce cu trupele adunate la Bender şi Oceakov un atac împotriva Noii Serbii. Voiam

[58] *Triolen und Manieren.*

www.dacoromanica.ro

să văd şi eu această plecare şi m-am îndreptat dis-de-dimineaţă către palatul său. În faţa acestui palat erau înfipte, în partea dreaptă, 12 steaguri, anume: o coadă de cal cu un steag pe jumătate verde şi jumătate roşu, două cozi de cal cu un steag verde; două alte steaguri mici, unul verde celălalt galben, semănau cu pavilionul unui vapor, trei steaguri roşii cu un chenar lat verde având în partea de la mijloc stele decupate, luna în mijloc, o sabie dublă, toate în verde; două steaguri galbene cu un chenar lat roşu având la mijloc aceleaşi semne de culoare verde; două steaguri, pe jumătate roşii şi jumătate verzi. Toate // aceste steaguri erau noi şi p. 95
erau împodobite şi garnisite cu mulţi ciucuri lungi şi scurţi de mătase roşie.

În faţa palatului s-au adunat mulţi tătari şi turci de seamă, toţi călare. Bagajele au pornit mai înainte, pe căruţe, cămile şi dromaderi.

Către orele douăsprezece, la amiază, hanul se afla călare în curtea interioară şi îndată ce s-a arătat, cei de faţă l-au salutat cu un strigăt de bucurie.

Era înfăşurat într-o blană de samur acoperită cu o stofă de mătase verde. Calpacul turcesc sau căciula era tot verde, tivit cu o fâşie lată de samur. Ţinea în mână un baston scurt de comandă, suflat cu aur, sus cu o măciulie mare ascuţită, tăiată în patru muchii şi într-o parte îi atârna o sabie scurtă cu mânerul de aur; teaca era acoperită cu catifea roşie şi ferecată mult cu aur. Calul pe care îl călărea era mai frumos decât toţi cei pe care i-am văzut până atunci. Era un arab de rasă foarte pură[59], alb şi pătat tot cu pete foarte mici de culoare galbenă închisă.//

Harnaşamentul era acoperit cu plăci de aur şi avea pe preasână un p. 96
bumb mare din acelaşi metal. Valtrapul şi era de o catifea bătând în albastru închis, acoperită cu o reţea de aur destul de rezistentă. Înaintea principelui erau purtate patru steaguri şi cele trei cozi de cal, iar înainte şi după el mergeau opt trabanţi înalţi care purtau căciuli înalte cu plăci mari aurite. Haina lor de deasupra era de postav ales roşu [60] şi erau încinşi cu cingători late, aurite, având în faţă un bumb foarte mare tot aurit. Nădragii erau de tafta galbenă şi cizmele ⟨tot⟩ galbene. Armele lor erau o sabie mare cu mânerul aurit şi un cuţit mare.

În urma hanului călăreau doi başî ⟨apoi⟩ consulul cu secretarul său, ultimul în port tătăresc, mulţi tătari de seamă, totuşi fără nici o rânduială, şi apoi urmau celelalte steaguri. Îndată după acestea venea muzica ostăşească militară călare şi din nou' câteva sute de tătari care încheiau marşul.//

Tot acest alai era frumos şi mult mai strălucit decât aş fi putut p. 97
să-mi închipui din partea unui han al Crimeii despre care germanii au încă idei foarte greşite.

Toată dimineaţa, până la plecarea hanului, au cărat mai mulţi oameni apă gratuit prin tot locul şi îndată după plecarea lui au împărţit bani săracilor, au fost tăiaţi şi vreo sută de miei care au fost daţi în dar populaţiei.

---

[59] *Von sechszehn Fäusten* .De comparat cu expresia: „scize quartiers de noblesse"

[60] *Rother Scharlach.* Scharlach (în l. germană) sau Écarlate (în l. franceză) ajunsese să desemneze o anume calitate de postav fin vopsit de obicei în culoarea roşie aprinsă purtând acest nume. Cu timpul, acesta a ajuns să se identifice cu calitatea postavului indiferent de culoare: pomenindu-se de pildă de asemenea stofă de „écarlate" verde. Aici cum se vede e vorba de calitatea postavului, culoarea sa fiind arătată de adjectivul „roth".

www.dacoromanica.ro

Două zile înainte de această plecare am primit firmanul [61] de la secretarul hanului, dar menzilul nu s-a mai făcut din lipsă de cai.

Îndemnam aproape zilnic pe tălmaciul meu să pregătească plecarea şi să încaseze banii ce mi se datorau; aceste îndemnuri au dat roade căci în sfârşit mi-am sorocit plecarea din Căuşani la 21 ⟨ianuarie⟩.//

p. 98

Plecarea de la Căuşani la Bender şi descrierea acestei cetăţi

Mi-am luat cuvenitul rămas bun de la consul şi de la Hekim-başî şi acesta din urmă m-a încredinţat iarăşi de prietenia şi bunăvoinţa sa şi mi-a cerut de asemenea să-i mai scriu din când în când, ceea ce am şi făcut, căci i-am scris de două ori din Crimeea. Nepotul său m-a însoţit până la Bender.

Scrisesem la Chilia ca mărfurile pe care le lăsasem acolo să ne fie trimise la Cetatea Albă şi de acolo mai departe pe Marea Neagră, în Crimeea.

La Bender nu am putut să tragem în gazdă la armeanul nostru,
p. 99 căci era bolnav, a trebuit deci să căutăm un han [62].// Tot oraşul era plin de ieniceri şi de spahii. Am căpătat cu mare greutate o văgăună ⟨păcătoasă⟩ în care să locuim denumită totuşi *oda* (odaie). Am stat închis înăuntru ca un prizonier care stă pe viaţă şi pe moarte, tălmaciul meu a alergat toată ziua. În această gaură nu era — cum este lesne de închipuit — nici o fereastră, era mai mult decât bezna egipteană; a trebuit să ard ⟨o candelă cu⟩ ulei toată ziua. Pereţii ameninţau să se prăbuşească
p. 100 în orice clipă şi aveau crăpături şi // găuri prin care guzganii şi şoarecii aveau drum liber şi se plimbau fără nici o frică. De câteva ori am izbutit totuşi să mă pot duce cu tălmaciul meu prin oraş şi să privesc acest loc vestit de la Nistru. Am trecut şi pe celălalt mal al fluviului şi am mers în susul lui ca să avem o privire asupra minunatului ţinut care se afla numai la două ceasuri de Bender şi unde a petrecut timp îndelungat Carol XII şi a întreprins cea mai ciudată aventură, anume să se apere cu o mână de suedezi împotriva unei armate întregi de turci şi de tătari. Există diferite descrieri ale Benderului. Eu vreau numai să schiţez cetatea cum am văzut-o pe dinafară.

Cetatea este înăuntrul oraşului şi este prevăzută cu un zid înalt şi puternic şi cu şanţuri adânci, dar nu şi largi. Porţile sale au poduri ce se ridică şi gratii care se lasă în jos. Pe lângă aceste mijloace de apărare ea se mai află şi pe o înălţime dominând Nistrul care e ca o întăritură naturală. Are, după moda veche, două rânduri de ziduri puternice cu întări-
p. 101 turi [63] deasupra şi cu patru // turnuri groase, pătrate, la cele patru colţuri de jos; la oarecare depărtare de fluviu, este prevăzută cu un sistem de întărituri numite *Hornwerk*, din piatră făţuită, de care ţine şi un bastion ceva mai înalt, dar cu parapete de pământ, după care sunt nişte gabioane — după obiceiul cetăţilor turceşti şi între acestea stau turnurile. Acest

---

[61] Pe tătăreşte: *Jarloch* (n.a.).

[62] Asemenea hanuri se găsesc multe în ţările orientale. Sunt fundaţii ale musulmanilor bogaţi. Sunt de obicei foarte mari şi clădite solid, ferestrele dau în curte, unde este de obicei un puţ. Toţi călătorii pot fi găzduiţi, fără nici o deosebire, şi se plăteşte o pară pe zi pentru o cameră. Trebuie să-ţi procuri singur mâncare şi băutură. În Asia şi în alte ţări orientale sunt karavanseraiuri ... Acest nume vine de la caravanele care le vizitează (n.a.).

[63] *Zwinger*.

www.dacoromanica.ro

Hornwerk este acoperit de câteva metereze [64] şi şanţul este destul de larg. Deasupra şi dedesuptul povârnişului („glacis") se întind două rânduri de palisade; restul oraşului care se află pe înălţime este prevăzut cu ziduri puternice după care sunt clădite bastioane şi mici forturi [65] şi este întărit cu un şanţ. Cealaltă parte a oraşului, care se află la şes, are, în afară de ziduri, bastioane, metereze şi un şanţ larg; porţile sunt deosebit de groase şi puternice, prevăzute cu gratii ce se lasă în jos. Oraşul însuşi împreună cu mahalalele seamănă, în partea dinspre Nistru, cu o semilună [66].//

În acea vreme se aflau la Bender mulţi armeni, greci şi câţiva ne- p. 102
gustori turci care voiau să se ducă în Crimeea tătărească, dar din cauza sosirii unui paşă care poruncise să fie luate toate trăsurile pentru el, cei mai mulţi au trebuit să rămână pe loc. Totuşi, am căpătat cu mare greutate o căruţă până la Oceakov.

Am prevăzut dinainte că această călătorie de la Bender avea să ne coste foarte mulţi bani, de aceea am vrut să cumpăr cai şi căruţe pentru ca să o scot mai ieftin, dar tălmaciul meu voia să facă pe deşteptul şi nu a vrut să aprobe planul meu, fapt pe care l-a deplâns după aceea.

Ca să ne aprovizionăm în oarecare măsură cu merinde, căci trebuia să călătorim printr-o ţară unde nu se puteau găsi asemenea lucruri, el ⟨tălmaciul⟩ a cumpărat o mare cantitate de pâine care este foarte bună şi foarte frumoasă la Bender, ceva vin, rachiu şi câteva ocale de carne.//

Am plecat de la Bender la 26 ianuarie, la prânz, împreună cu alte p. 103
zece căruţe şi mulţi dromaderi şi cămile ducând poveri şi vreo 30 de negustori călări. Peste Nistru nu este pod, ci o luntre. Râul era îngheţat şi tot ⟨convoiul⟩ a trebuit să treacă peste ghiaţa groasă de vreo 3 ţoli. Vizitiii au încercat ici şi colo gheaţa fluviului şi în cele din urmă s-a poruncit, împotriva părerii mele, ca să treacă mai întâi căruţa cea mai grea, care era a unui turc. Vizitiul a mânat caii la galop. Când au fost la mijlocul fluviului, s-a spart gheaţa, o jumătate din căruţă a căzut în apă, cealaltă s-a oprit pe suprafaţa îngheţată. Eu trecusem mai înainte pe malul celălalt şi m-am speriat rău, căci nu ştiam dacă era căruţa noastră sau o alta. M-am grăbit într-acolo şi m-am bucurat că această nenorocire nu ni
s-a întâmplat nouă. A fost o muncă grea scoaterea // baloturilor — cele p. 104
mai multe de tutun —, precum şi a căruţei cu ajutorul unor funii şi pârghii şi a ţinut mai bine de două ore. Oricât de mult a trebuit să pună umărul şi braţul vizitiul, tot a mâncat până la urmă o bătaie straşnică din partea turcului mărinimos. Tălmaciul meu a pus între timp să fie trecută peste fluviu căruţa noastră care era mai uşoară. Vizitiul, un bătrân încercat, a avut prevederea să înhame doar un cal cu coada la oişte şi a trecut foarte încet şi bine. Ceilalţi negustori au fost şi mai prevăzători, au pus să descarce mărfurile lor şi parte să fie duse, parte transportate pe săniuţe mici, iar eu aveam cinstea să le supraveghez. A trecut toată după-amiaza până ce a fost totul rânduit cum trebuie şi deci am ajuns către seară, doar la o jumătate de oră de Bender şi am rămas noaptea într-un sat mare, lângă o moschee.//

Cum era vremea Ramazanului au venit mulţi turci să se închine... p. 105
etc....

---

[64] *Ravelins.*

[65] *Rondele.*

[66] În anul 1711, Bender a fost cucerit prin asalt de ruşi la 27 septembrie, după un asediu puternic şi oraşul împreună cu toate mahalele a fost aproape prefăcut în cenuşă (n.a.). Inexact. Pentru campania din 1711, cf. relaţiile din *Călători*, VIII, *passim*.

www.dacoromanica.ro

p. 265 **Despre țările și orașele de pe Dunăre, Basarabia etc. și locuitorii lor**

p. 266 ...Orașele și satele așezate venind de la Belgrad în Țara Românească, în Moldova și pe dreapta, în susul Dunării, sunt în general clădite foarte prost, fără cea mai mică ordine sau grijă pentru cum arată. Lângă unele orașe se văd, când pe o parte, când pe cealaltă ruinele unor ziduri și între ele totul e vraiște, iar lângă altele nu se vede nici o urmă. Străzile și ulițele înguste se încrucișează în mers întortocheat. În unele orașe, ele sunt pietruite, în altele sunt podite cu scânduri și cele mai multe nu au nici una nici alta [...]. De aceea nu trebuie să te gândești la nici un fel de măsuri de organizare. Dacă plouă, abia poți să mergi de noroi și căruțele rămân adeseori înglodate prin gropi. Pentru cei ce merg pe jos sunt pe amândouă laturile uliței cărări mai ridicate făcute din piatră sau din lemn și la capătul uliței sunt puse pietroaie mari pentru ca să se poată păși de pe
p. 267 unele pe celelalte, // dar tot te umpli îndeajuns de noroi fie că ești stropit de trăsuri sau de cei ce trec călare. De altfel aceste cărări sunt atât de înguste încât dacă doi oameni se întâlnesc, abia poate unul face loc celuilalt și adeseori se ivesc certuri pentru întâietate și chiar bătăi. De aceea cel mai lesne și mai sigur este să te duci după treburi călare.

Drumurile nu se repară niciodată, astfel că pe vreme rea sunt pline de gropi și pricinuiesc foarte mari greutăți cărăușilor. De aceea, aceștia adeseori părăsesc drumurile și croiesc îndată altele când lucrul e cu putință; aceasta, chiar dacă trebuie să facă un înconjur de câteva ceasuri...

p. 273 Cea mai mare parte dintre turcii care locuiesc în țările de la Dunăre, în Basarabia și mai departe sunt încă foarte sălbatici, foarte neluminați și foarte barbari și deci nu sunt atât de civilizați ca la Constantinopol și în câteva alte orașe din răsărit. Trebuie să te ferești mult de avaniile lor, căci rar se întâmplă să ți se facă dreptate pentru o insultă primită, iar dacă o obții, te poți aștepta la o crâncenă răzbunare și la persecuție din partea lor...

p. 278 **Despre ostașii (turci și) tătari**

...La Căușani și Bender am văzut multe mii de ostași, adunați laolaltă din care mulți erau prea bătrâni și mulți alții prea tineri pentru a merge la război. Cei mai mulți aveau cai păcătoși, unii aveau flinte și pistoale, alții purtau arcuri și săgeți, cu care însă nu țintesc așa bine cum i-am văzut eu țintind pe cazaci și calmuci. În afară de acestea și de faptul că poartă săbii, sunt tot atât de puțin învățați cu mânuirea armelor ca și turcii. Nu sunt câtuși de puțin viteji sau inimoși, căci cu un pistol poți să gonești de la tine pe mai mulți dintre ei. I-am văzut adesea trăgând la țintă cu flinte. Le trebuiau 5 până la 6 minute până încărcau, ținteau și
p. 279 trăgeau și îndată ce și-au descărcat arma // își aruncau capul pe spate. Ei sunt comandați de sultani și mârzaci [67]. Aceștia, după considerația de care se bucură, au sub comanda lor o droaie anumită de tătari și se silesc adesea să facă paradă de vitejia și iscusința lor.

---

[67] Sultanii sunt principii de sânge, mârzacii sunt nobilii ⟨lor⟩ (n.a.).

www.dacoromanica.ro

TEXTE ORIGINALE

BLASIUS KLEINER

I f. 161

De Nomine, situ, ortu, templis et Civitatis Bukurestiensis.

Fertur haec Civitas nomen trahere a quodam *Pastore,* vel ut alii dicunt *Latrone* insigni, qui *Bukur* vocabatur, hic penes fluvium Dombovicza in illa planitie, quae plena erat sylvis sua pecora alebat et fors penes hoc etiam Latrocinia exercebat, ac postea unam *Ecclesiam*, quae de facto exstat aedificavit, atque aliquot domos pro se ac aliis construere coepit, videntes autem alii locum hunc esse amoenum et penes viam publicam situatum, plures ac plures confluerunt, ac unum Oppidum effecerunt, quo autem tempore incoeperit in Chronico Valachico non inveni, nomen tamen refertur, jam ante ducentos annos stetisse, id omnes affirmant hanc Civitatem non esse adeo antiquam, excrevit autem in tantam molem postquam aliqui Principes ibidem saltem per aliquam anni partem habitarunt et sic etiam Nobiles sibi Curias exstruxerunt, ac magna, Mercatorum multitudo confluxit, maximum autem sumpsit incrementum post Annum 1658, quo anno occisus fuit a Turcis Princeps Constantinus Brancovan et reliqui Principes omnes relicto Tergevestino ibidem residere coeperunt.

Civitas ista, quam fluvius Dombovicza interfluit, ex parte occidentali versus orientem, septentrionem ac meridiem mera planitiem et paludes habet, versus occidentem, aliques colles, in quibus vineae aliquae plantate sunt, nullo est circumdata muro ubique obvia et aperta. Plateae maxime Principales sunt satis latae, ac Qvercinis lignis statae, alias inpracticabilis foret via.

Aedificia, quod attinet, si templa, Monasteria, Aulam Principis, Curias Nobilium, unam alteramve domum Mercatorum excipias, valde exigue sunt, domus enim humiles densae, compositae exigue intus, ac foris ornatae sunt, nihilque admiratione dignum videre est, maxime foris extra Principales Plateas. Magnitudo tanta est, ut si homo in medio Civitatis Turrim conscendat difficulter videre possit de uno fine ad alterum et meo judicio 3-a Germanica Milliaria in suo circuitu complectatur.//

Considerata digna in hac Civitate sunt sequentia: 1-o diversitas f. 162
Nationum et Lingvarum, nam hic solum omnes nationes Europae verum etiam plurimos ex Asiae partibus videre est; 2-o. Mercimonium, quod hic vel maxime floret; nullibi in Germania tot margaritas, uniones et Lapides pretiosas conspicies, sicut hic, unus Catholicus Mercator Armenus

www.dacoromanica.ro

in parva scatula pro 30.000 florenorum Lapides pretiosos exhibere potuit. Nullibi etiam tot diversas pretiosissimas pelles invenire quis poterit, sicut Bukurestini, in uno enim solo *Han* seu Monasterio pro aliquot centenis millibus florenorum pelliculas parvas videre licet, taceo alias pelles ex Moscovia et Tartaria allatas, immo non magnam, sed axiguam pellem agninam Sex Leoninis vidi emere: quantum igitur haec Civitas ab aliis superatur pulchritudine tantum alias superat divitiis.

3-ium est stupenda multitudo Cleri, nam Calugerones seu Monachi ultra sex millia numerantur, Presbyteri seu Ecclesiastici ultra 500, Popinae ultra 3000, Officinae ultra 20.000, templa sunt plurima, e quibus consideratione dignissimum est Dominale Templum S. Georgii tum propter columnas stuoendas ex uno lapide una cum postamentis et capitellis sectas, quibus templi fornix innitur, tum propter Mausolea Principum, ac effigies Eorum, tum propter Pelicanum ex Auricalcho factum ponderis trium centenariorum, tum propter picturam Moscoviticam pulchram, qua intus et foris mirifice condecoratur, reliqua templa, non tamen omnis, hic subjicio...

f. 164

II

De initio, progressu, et actuali Statu Residentiae Bukurestiensis

Provinciae Bulgariae Alumnos jam ante 100 et ultra annos fuisse Bukurestini et fidelibus Sacramenta administrasse extra omne dubium est, nam non solum Bulgari sed etiam alii Catholici jam tunc Mercantiam exercuerunt, nihilominus Domicilium, aut Locum stabilem non habuerunt usque ad annum 1666, circa quod tempus A.R.P. Joannes Radoich
f. 165 Custos Custodiae Bulgariae emit unam Cazam cum modice fundo // ubi modo est Coemeterium, Leoninis 400, super quem Locum exstruxerunt Ecclesiolam cum una celula, et culina et in hac Domuncula manserunt Patres usque ad Annum 1698.

Quo Anno jam recensito totum Bukurestinum exustus fuit una cum Ecclesia et habitaculo nostro, sic Reverendus Pater Paulus Nicolantin emit alteram domum, ubi modo est Residentia cum modico celario et exiguo spatio Leoninis 585, in quo Loco habitarunt Patres usque ad Annum 1703, quo anno Residentiolam cum celario bono et magno aedificarunt, pro quo A.R.P. Joannes Radoich expendit 300 e parte Provinciae Rdus Pr. vero Paulus Nicolantin, qui in toto errogavit Leoninos 1000.

Murus, quo circumdata est Residentia aedificatus fuit Anno 1727. 500 leoninos, quos quidam Medicus Lutheranus in extremis conversus ad fidem Catholicum Residentiae Legavit.

Duo Cubicula versus Coemeterium pro suo gustu curavit aedificari expensis suis, quidam Armenus Nestorianus sub ista conditione, ut ad dies vitae suae possit inhabitare, sic post mortem illius Nobis mansit.

Est autem Residentia haec quasi in medio Civitatis situata non procul ab Aula Principis, ex parte Orientis est Monasterium et templum novum S. Georgii, ex parte orientali, ubi antiquitas stetit habitaculum nostrum, ibi modo est Coemeterium, Coemeterio adjacet una domus, et trans plateam est Ecclesia antiqua S. Georgii, nec spes est Nos ex contiguis Locis aliquem posse acquirere, imo multum est, quod hunc in medio Civitatis acquisiverimus.

www.dacoromanica.ro

In Residentia est Coemeterium praeclusum, porta magna et atrium, in quo currus vino onustus commode inverti potest, deinde est hortulus modicus a templi usque ad Coemeterium, ac denuo inter templum, Residentiam et hortulum modicum atriolum. In Residentia Ipsa est ex platea introitus, seu, seu parvus ambitus, per quem patet una porta ad atrium, et a sinistra porta ad Cubiculum et directe porta ad cubiculum, in quo distrahitur vinum et haec omnia una cum celario praeclusa sunt, ac atrio ita quod Religiosi vivant separati, in altero cornu Residentiae est fornix pro aliquo exiguo Mercatore, superius sunt sex cubicula alta non adeo commoda, interquae intercedunt duo ambitus angusti, et ex septimo cubiculo culinam fecerunt. Si hoc aedificium esset satis proprortionate et benefactum, sufficientem Religiosi commoditatem habere possent, sed omnia cubilia sunt inaequalia, maxime quae Armenus fecit.

Fundus, unde haec Residentia vivit, sunt Vineae, una est in Cotrocsen, quam nobis dedit Dominus Constantin Tiesku cum obligatione duorum Sacrorum quot annis in perpetuum celebrandorum, fundus vineae hujus spectat ad Monasterium Monachorum Graecorum, quibus (nisi benigne nobiscum condescendant) decimas solvere debemus. Anno 1725 dum Turcae fuissent Bukurestini hac vineae funditus destructae fuerunt, // una cum allis in circuitu Bukurestiensi. Anno vero 28-vo M.V.P. Capistranus De vodelin hanc vineam de novo plantavit cum licentia Dominorum fundi. Anno 1758 M.V.P. Pr. Martinus Niclich ex pecunia Tergevestiensi emit contiguam vineam pro Leoninis 27, hac in vinea exiguum vinum procreatur, imo vix Laborem solvit. f. 166

. . . . . .

www.dacoromanica.ro

ANEXA II

MĂRTURII INDIRECTE

ANONIM GERMAN (1718—1739)

Relaţia de mai jos este de fapt o descriere care se referă la o hartă a unei porţiuni a Dunări de Jos între Orşova şi Nicopol. Ambele se găsesc în Arhiva de război din Viena, — harta sub cota B III b. 26, textul: B.III b. 33 — fără dată şi fără semnătură. Descrierea poartă titlul: *Explication über den Donau — Strohm von Orşova, bis nach Nicopol.* Unele împrejurări ca de pildă stilul şi ortografia descrierii, identificarea localităţilor după hărţi mai vechi şi mai noi şi îndeosebi faptul că descrierea — ca şi harta — se mărginesc la porţiunea Dunării care atinge marginile Olteniei îndreptăţesc datarea ei pentru perioada stăpânirii austriece în Oltenia, adică între 1718—1739, când ridicarea de hărţi pentru această provincie era una din preocupările de căpetenie ale administraţiei.

Depistarea hărţii şi identificarea descrierii se datoresc lui N. Docan, care le-a publicat împreună în *Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea,* în „Analele Academiei Române", Mem. Secţ. Ist., seria II, t. XXXVI (1914), no. 17, p. 54 şi urm.

DESCRIERE ANONIMĂ A DUNĂRII ÎNTRE ORŞOVA ŞI TURNU MĂGURELE (ÎNTRE 1718—1739) [1]

p. 59 [*Cetatea Severin*] [2] este aşezată pe o stâncă înaltă cu acelaşi nume... în faţa acestei stânci încep:

Porţile de Fier sau *Temir Capi* [3] şi se întind până la satul *Sip* [4]; după spusele ţăranilor bătrâni încă în viaţă, la 1698... se putea trece cu piciorul pe pietre peste Dunăre (!) ⟨Mai la vale lângă malul stâng⟩ se află o insulă numită „Struscha" [5] şi pe ea o mică întăritură pătrată, care este cu totul ruinată. Această insulă este tăiată de-a curmezişul în trei

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul german publicat de N. Docan în „An. Ac. Rom.", M.S.I., s. II, tom. XXXVI, nr. 17, p. 54 şi urm.

[2] Pe malul sârbesc. *Obs.*: toate localităţile care se află pe malul sârbesc sau bulgăresc al Dunării sunt închise în paranteze drepte.

[3] Numirea turcească a Porţilor de Fier.

[4] Sat pe malul sârbesc.

[5] Azi insula Golu. Se află în dreptul punctului unde pârâul Jidoştiţa se varsă în Dunăre

www.dacoromanica.ro

locuri: capul acestei insule îl formează o stâncă sub care se mai văd încă ruinele unei vechi mănăstiri.

Severin [6] este o cetate veche, în cea mai mare parte ruinată, năpădită din belşug de tufe, zidită din cărămizi şi bolovani; la 200 de paşi deasupra Severinului şi la 500 de paşi de Dunăre, se află o // fântână, care, după p. 60
spusele locuitorilor, a fost zidită de un căpitan de ţară încă în viaţă cu numele Staicu Băjescu[6bis] cu locuinţa în Craiova, în Ţara Românească, dar după ce a fost gata, nu a plătit lucrătorii şi numaidecât s-a oprit apa şi după o vreme fântâna a fost stricată de turci. Pe fruntarul acestei fântâni este o tablă mare cu scriere sârbească [7], dar nu se poate înţelege bine; sub această tablă zace săpat în piatră un balaur culcat pe spate. Despre faptul că fântâna ar fi numită, cum ne informează Cuspinianus [8], fântâna Sf. Cruci şi că ar fi făcătoare de fel de fel de minuni şi că ar fi dat şi semne prevestitoare că un regent maghiar moare în chip ciudat, nu ştiu locuitorii nimic. Cam la 800 de paşi mai jos de Severin se află ruinele de la

Podul lui Traian din care, la această dată, nu se poate vedea altceva decât picioare de pod pe partea românească şi trei pe partea sârbească, pe ele nu se găseşte nici o bucată de piatră cvadrată, ci cele două din apă sunt îmbrăcate în cărămizi lungi de 15 ţoli [9], late de 9 ţoli şi groase de 2—3 ţoli, iar celelalte sunt toate zidite din cremene şi piatră brută. Aici Dunărea este lată de 700 şi câţiva „paşi geomctrici" [10] şi nu au putut fi localizate decât 14 din aceste picioare, după felul cum se umflă şi se aruncă în sus valurile pe care le ridică apa izbindu-se în adânc. Când e apă puţină, unele din aceste picioare trebuie căutate (?) cu prăjina şi observate, pentru ca vasele încărcate cu sare care trec pe acolo să bage de seamă la vreme, să nu se izbească de ele [11]...

[*Deč*] [12] a fost pe vremuri un oraş mare întărit... de partea cealaltă în faţa ei este o întăritură din pământ şi se numeşte

Grădişte [13] este ruinată de tot şi năpădită de tufe...

Cormaniul [14] este o întăritură romană din pământ, are valuri şi p. 61
şanţuri duble şi se află încă în bună stare...

[*Cralowitz*... Cetatea de la Streja [15] la Duşani [16]...] *Celei* [17], sat p. 62
aşezat pe râul cu acelaşi nume, pe o ridicătură; mai înainte a fost o întăritură din piatră şi cărămidă, acum e ruinată şi făcută una cu pământul.

Măguriţa de piatră [18], o întăritură romană din pământ, cam ruinată.

Izlaz, o întăritură cu valuri şi şanţuri duble, se află încă în stare bună; la o jumătate de ceas mai la vale este un sat cu acelaşi nume [19] şi

---

[6] Se referă numai la castel, azi în ruină.
[6bis] *Staiko Bejes.*
[7] Adică chirilică.
[8] Cuspinianus — geograf.
[9] Un „zoll" vienez are 2,6 cm.
[10] *Geometrischer Schritt.* Măsură de lungime = 80 cm.
[11] *Mann soll bei sehr kleinen Wasser einige Pfeiller mit den Stock gründen und sehen können so dass die vorbei fahrende Saltzschiffe zu zeiten umb nicht aufzufahren, Obacht haben müssen.*
[12] *Detsch* (numit şi Dectz). Pe ţărmul sârbesc.
[13] Era o redută.
[14] Tot redută, lângă pârâul cu acelaşi nume.
[15] *Schetate de la Strasa.*
[16] *La Duschani.*
[17] *Schelaj*, sat desfiinţat, înglobat în oraşul Corabia, jud. Olt.
[18] *Magoriza cu piatra* (redută pătrată pe malul român în faţa satului bulgar Samovit).
[19] Islaz, sat, com. suburb., municipiul Turnu Măgurele, jud. Teleorman.

www.dacoromanica.ro

începând de aici este un drum pietruit care merge de-a lungul Oltului în sus până la Râmnic; pavajul de 3 stânjeni [20] lățime e făcut din lespezi
p. 62 vechi de piatră de râu // și cărămizi. Cu acesta se unește în dreptul mănăstirii Hotărani [21], aproape de râul Teslui, care curge în Olt, un alt drum pietruit care, după spusele unor locuitori, trebuie să vină de la podurile de lemn. Dincolo de râul Olt se află un drum pietruit, care începe la satul *Pietrișu* [22] și merge până la „Ampelon" [23] (poate Campo longo), care se află în mijlocul Țării Românești și ar fi fost construit de Traian.

Turnu [24], un târg mare turcesc. Aproape de el și lângă râul Olt este o palancă de lemn. După spusele locuitorilor, turcii ar fi întărit această palancă prin lucrări exterioare...

---

[20] Klaffter = *1,89* m.

[21] Ctitorită de Mitrea, mare vornic la 1587—1588, lângă satul Hotărani, com. Fărcașele, jud. Olt.

[22] *Pitrisch*. Este vorba, probabil, de satul cu acest nume, com. Curtișoara, jud. Olt, de unde duce prin Slatina un drum principal la Pitești și Câmpulung.

[23] *Ampelon*. Este numită Zlatna (în Munții Apuseni). Autorul anonim face poate o legătură fonetică: ⟨K⟩ampelon ⟨g⟩, Ampelon.

[24] = Turnu Măgurele, azi municipiu, jud. Teleorman.

www.dacoromanica.ro

HENRY GRENVILLE

(1717—1784)

Henry Greenville s-a născut la 15 septembrie 1717 dintr-o veche familie de aristocraţi englezi. A fost sprijinit în cariera sa publică de ascendenţa politică răsunătoare a fraţilor mai vârstnici, lordul Temple şi Sir George Grenviille. La vârsta de 29 ani, tânărul Henry a fost numit guvernator al insulelor Barbados din Marea Caraibelor, slujbă în care a funcţionat între 1746—1756. La întoarcerea în patrie, el a activat în Parlament pentru ca în mai 1751 să fie numit ambasador al Marii Britanii la Constantinopol, ca succesor al lordului Porter.

Grenville nu a primit cu prea mult entuziasm noul său post. Curând după sosirea în capitala Imperiului otoman, la 21 febriarue 1762, izbucnirea unei epidemii de ciumă l-a forţat pe Grenville, împreună cu familia, să se refugieze într-un sat izolat de pe malurile Bosforului. Caracterul endemic al ciumei în Orient, repetatele incendii cărora le cădea victimă Constantinopolul cu majoritatea locuinţelor construite din lemn, ca şi unele dificultăţi financiare întâmpinate, l-au determinat să-şi grăbească plecarea din Turcia. Astfel la 3 ianuarie 1765, înainte de a i se epuiza stagiul normal de şedere, el s-a adresat fratelui său, în acel moment prim-ministru, sir George Grenville, cerându-i să intervină pe lângă suveran pentru înapoierea lui în Anglia. A fost rechemat la 13 octombrie 1765 şi numit într-o slujbă în care a rămas până la sfârşitul carierei sale politice. A decedat la 22 aprilie 1784.

În timpul ambasadei sale în Imperiul otoman, Grenville a primit o notă la 26 martie 1765 din partea secretarului de stat, George Dunk, conte de Halifax, în care i s-a cerut întocmirea unui memoriu amănunţit asupra stării finanţelor, comerţului şi puterii militare a turcilor. El a început să strângă cu sârguinţă datele solicitate. La plecarea din Constantinopol, memoriul nu era încă terminat, deoarece în timpul şederii în carantina de la Toulon, în sudul Franţei, la 3 noiembrie 1765, Grenville încă mai lucra la redactarea textului, înfăţişat abia la 12 iunie 1766 noului secretar de stat, Charles, duce de Richmond. Memoriul a fost alcătuit în franceză, limba diplomaţiei timpului, intitulându-se *Observations sur l'état actuel de l'Empire Ottoman en réponse aux informations qui en ont été demandées, d'Ordre du Roy, par le Comte de Halifax, ci-devant Principal Secretaire d'État le 26 Mars 1765. Adressées à My Lord Duc de Richmond Lenox et Aubigny, Principal Secretaire d'État pour le Department* (!) *du Sud, ce 12 Juin.*

Originalul s-a pierdut, manuscrisul păstrându-se, însă, într-o copie contemporană alcătuită la 30 iulie 1766 pentru noul deţinător al funcţiei de secretar de stat, William, conte de Shelburne. Memoriul a fost păstrat, aşadar, în arhiva familei Shelburne, de unde a ajuns, prin vânzare la licitaţie în 1921 în posesia bibliotecii Williams L. Clements a Universităţii din Michigan, S.U.A. Manuscrisul păstrat în bună stare numără 114 file sau 228 pagini, scrise mărunt împreună cu copiile scrisorilor contelui de Halifax din 25 martie 1765 şi a lui Henry Grenville din 12 iunie 1766. Memoriul lui Grenville a fost editat în original, cu un larg rezumat în l. engleză (note şi comentarii), în 1965, de către cercetătorul american Andrew S. Ehrenkreutz sub titlul: Henry Grenville, *Observations sur l'état actuel de l'Empire Ottoman*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 110 p.

www.dacoromanica.ro

Recurgând la bibliografia cunoscută epocii — în special la lucrările dedicate de Rycaut şi Marsigli Imperiului otoman —, Grenville şi-a completat informaţiile, aducându-le la zi şi prin serviciile plătite ale unor dragomani şi agenţi stipendiaţi de ambasada britanică, cum au fost printre alţii: Antonio Dané, Nevis effendi, Jusef Dimitri, Serpos, Steffano Pisani, ca şi vistierul evreu al corpului de ieniceri, care i-au transmis în special date cu caracter economic. Pentru problemele politice, a consultat şi pe unii din colegii săi aflaţi în misiune la Constantinopol, printre care s-a numărat contele Aleksandr Ivanovici Rumianţev, ambasadorul ţarinei între 1763—1765. În sfârşit, în problemele de ordin militar, Grenville s-a bazat pe propriile sale observaţii privind fortăreţele din jurul capitalei, unităţile navale şi de artilerie existente acolo etc.

Observaţiile asupra structurilor socio-economice şi politice ale Imperiului otoman s-au dovedit a fi deosebit de pertinente, relevând slăbirea acestora, precum şi corupţia şi decăderea militară a statului, factori ce au ieşit la iveală în timpul noilor războaie purtate de Poarta otomană cu Imperiul rus, în care ea a suferit răsunătoare înfrângeri, soldate cu însemnate pierderi teritoriale.

Cu privire la Principatele române, deşi informaţiile lui Grenville sunt succinte şi de ordin indirect, ele subliniază totuşi regresul lor, în unele privinţe, sub domeniile fanariote şi scăderea prestigiului instituţiei princiare ca şi asprul trai impus supuşilor de aceşti stăpânitori abuzivi, stăruind mai ales asupra obligaţiilor fiscale ale Principatelor faţă de Poartă, mult agravate sub fanarioţi.

În ansamblu, materialul diplomatului englez este comparabil cu cel datorat şi altor observatori, ca de pildă Rycaut, Marsigli, Hill, Cantemir sau Porter.

Date referitoare la biografia şi opera lui Grenville se întâlnesc în studiul introductiv datorat editorului A. S. Ehrenkreutz (p. I—XVII), ce precedă textul *Observaţiilor* sale, publicat în lucrarea amintită.

OBSERVAŢII ASUPRA STĂRII DE FAŢĂ A IMPERIULUI OTOMAN [1] ... (1765—1766)

p. 25 *Forţe armate*

[...] Dacă sunt exceptate Ţara Românească şi Moldova, nici una din provinciile Imperiului otoman nu procură cai aşa de puternici spre a alcătui o cavalerie grea.

p. 27 *Despre ceauşi* [2]

[...] Nu-mi mai rămâne decât să adaug ceva şi despre trupele auxiliare care sunt tătarii, muntenii şi moldovenii. Principii lor sunt denumiţi în mod obişnuit tributari; cei doi din urmă... sunt într-adevăr aşa în
p. 28 strictul sens al cuvântului; primii nu sunt în ceea ce priveşte articolul// tributului, deoarece nu plătesc nici unul ... [...] Domnii sau voievozii [3] Ţării Româneşti procură fiecare câte 6 000 de călăreţi sub formă de tribut; turcii fac puţin caz de dânşii şi nu greşesc. Există pilde atât de numeroase când în focul bătăliei ei au trecut de partea duşmană încât ajutorul lor

---

[1] Traducerea s-a făcut după Henry Grenville, *Observations sur l'état actuel de l'Empire Ottoman* ... (ed. A.S. Ehrenkreutz), Ann Arbor, 1965, p. 25 şi urm.

[2] *Des Sciaux.*

[3] *Despotes.*

www.dacoromanica.ro

devine aproape primejdios şi trebuie supravegheaţi îndeaproape; astfel ei sunt luaţi în armată mai mult ca ostatici decât ca auxiliari, mai ales când Poarta se află în război cu ruşii sau polonii [4].

Care este totalul şi situaţia veniturilor

[...] Trebuie vorbit şi de tributul pe care cele două principate tribu- p. 39
tare, Moldova şi Ţara Românească, îl plătesc vistieriei. Se ştie că Poarta numeşte supuşi de rit ortodox [5] în fruntea acestor 2 principate; Moldova plăteşte în fiecare an pentru haraci 120 pungi de bani peşin şi o foarte mare cantitate de produse; mai plăteşte, în afară de aceasta, 120 pungi ca daruri de marele *Bayram* (sărbătoare turcească după Ramazan care este postul de o lună). Ţara Românească plăteşte în fiecare an ca haraci 620 de pungi şi 120 de pungi de fiecare Bayram; fiind mai puţin bine plasată pentru navigaţie, această provincie trimite mai puţine provizii drept tribut.// Fiecare din aceste Principate mai plăteşte în afară de aceasta încă p. 40
120 de pungi la luarea în stăpânire ⟨de către domni⟩; am mai spus că sunt obligate să întreţină pe socoteala lor 6 000 de oameni din trupele regulate. Iată tot ceea ce plătesc anual vistieriei cele 2 Principate şi suma este desigur foarte neînsemnată cu toate că, la început, când ele au devenit tributare nu plăteau decât 50 de pungi pe an. În pofida neînsemnătăţii tributului lor, nu există în toate domeniile sultanului provincii mai oropsite, nici supuşi mai nefericiţi şi de plâns, fără însă ca domnii să se îmbogăţească, iar vina este numai a grecilor înşişi. Ei nu pot obţine aceste Principate decât prin daruri şi corupţie. Nu pot să se menţină în stăpânire decât prin aceleaşi mijloace care i-au ridicat să intre în posesia ⟨lor⟩; fără a mai socoti ceea ce au cheltuit spre a parveni la aceasta, ei trebuie să plătească 120 de pungi vistieriei şi nu pot strânge această sumă decât plătind 25% ⟨dobândă⟩. Este camăta obişnuită ce o plătesc domnii şi din care achită pentru primul an dinainte. Pentru a acoperi aceste cheltuieli fără măsură şi a se menţine în scaunul lor, nu e stoarcere pe care să nu fie siliţi s-o folosească spre a potoli atâtea scorpii înfometate a căror pradă sunt. Domnul Ţării Româneşti, mazilit în ultima vreme [6], oferă o pildă ⟨grăitoare⟩: plângerile foarte întemeiate împotriva administraţiei sale sunt nemaipomenite şi între altele el a pus să fie plătit haraciul de două ori pe an.

Asemenea mijloace violente spre a se menţine ⟨în domnie⟩ constituie totdeauna cauza prăbuşirii lor; de-abia un nou domn urmează altuia mazilit pentru fărădelegile lui, când şi încep intrigile printre greci spre a-i găsi un urmaş. Poarta, care are interes să întreţină dezbinarea între greci, câştigă însă prin deasa schimbare a domnului. Cele 120 de pungi pe care le plătesc de fiecare Bayram nu sunt decât un impozit recent pe care şi l-au impus ⟨domnii⟩ înşişi din frica de a nu fi maziliţi, deoarece numai paşalele propriu-zise sunt confirmate de fiecare Bayram în guvernămintele lor. De câtăva vreme numai, domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, de frica vreunui competitor, cer de fiecare Bayram caftanul (semnul de con-

---

[4] Situaţie anacronică pentru secolul al XVIII-lea. Informaţiile — preluate din lucrările lui Rycaut şi Marsigli — se referă de fapt la starea existentă cu un veac mai înainte, deoarece în epoca fanariotă Principatele nu mai dispuneau de oştiri proprii.

[5] *Rite Grec.*

[6] Este vorba de Ştefan Racoviţă (26 ianuarie 1764—18 august 1765) care a fost mazilit în urma abuzurilor scandaloase ce au dat naştere la răscoala din Bucureşti zisă a „rufeturilor" (breslelor) din 13 mai 1765.

www.dacoromanica.ro

firmare). Dregătorii Porții se lasă bine mituiți înainte de a-l acorda; Poarta îl acordă ⟨și ea⟩ și mazilirea urmează numaidecât după și niciodată înaintea Bayramului. Domnii maziliți trăiesc totdeauna în pribegie; cei mai bine tratați trăiesc pe Bosfor în conacele [7] lor, unde pun să fie numiți „Măria Ta" de către servitorii și slujnicele lor.

D spre starea și populația din aceste sus-amintite ținuturi

Grecii, care locuiesc într-un cartier din Constantinopol numit Fa-
p. 72 nar, au pretenția la un soi de noblețe, ca fiind scoborâtori ai Paleologilor și Cantacuzinilor [8]; ei sunt cei care sunt întâlniți în toate urzelile de la
p. 73 Poartă și cele două // Principate ale Țării Românești și Moldovei, adăugate Patriarhiei de Constantinopol, sunt subiecte veșnice de zâzanie, gelozie și ambiție între dânșii și trebuie admis că dacă există vreo nație care pentru păcatele ei merită să stea în robie, aceasta e a grecilor, care se nimicesc între ei și-și fac răul cel mai de neînchipuit.

[7] *Maisons de campagne*
[8] Vechi dinastii imperiale bizantine.

www.dacoromanica.ro

REPERTORIU CRONOLOGIC

Căpitanul de Sainte Croix

E cantonat la mănăstirea Tismana în intervalul 2 sept.—30 sept. 1716.

Friedrich Schwanz von Springfels

Lucrează la fortificaţiile de la Alba Iulia, 1716.

Realizează lucrarea de la Via Carolina, 1718—1721 şi harta Olteniei, 1723.

E cu Schendos în Oltenia în 1719.

Însoţeşte pe Tige în Oltenia în 1723.

M. Schendos van der Bech

Vine în Transilvania la sfârşitul lui 1718.

E pe lângă Stainville la Craiova, 1719.

Îngrijeşte pe Nic. Mavrocordat în Ţara Românească, 1719.

Înapoi la Sibiu până la 2 oct. 1720.

Invitat în Ţara Românească de unde pleacă curând în 1722.

Nicolae de Porta

În Moldova cu Const. Duca, 1694, apoi în Ţ. Rom., Constantinopol, Viena 1697, înapoi în Ţ. Rom., secretar, bibliotecar al stolnicului şi al lui Ştefan Cantacuzino. Rămâne şi sub N. Mavrocordat.

Pleacă o dată cu convoiul acestuia îndrumat spre Transilvania, sf. 1716. Secretar al delegaţiei de boieri la Viena, abia înapoi arestat, eliberat, dec. 1717. Chemat la Viena, înapoi, secretar al Administraţiei Olteniei, 1719, numit consilier 1 aug. 1727. Moare la Craiova, martie 1732.

Filip Ŏrlik

E la Bender cu Carol XII, 1709, pleacă cu el în 1713. Ulterior trece prin Moldova, 1722, şi pleacă prin Galaţi spre Constantinopol. E la Căuşani în 1734—1737, vine la Iaşi în trecere spre Poartă şi moare la Iaşi în palatul lui Const. Mavrocordat la 24 mai 1742.

Monahii Silvestru şi Nicodim

Trec prin Iaşi, mergând la Constantinopol şi Ierusalim, 1722.

Misionarul Giov. Francesco Bossi

E la Iaşi în 1722. Rămâne în Moldova până în 1729, când pleacă la Viena. Raport din 1725.

Baronul Ch. de Tige

Comandant la Braşov încă înainte de 1716. În 1726 ajunge Director suprem al Olteniei. Vine în inspecţie la Craiova în 1727. Raport din dec. (?) 1727. Moare în funcţie la sf. lui 1730.

Contele Fr. P. Wallis (şi Baronul de Rebentisch)

Numit comandant al Transilvaniei şi Director suprem al Olteniei la moartea lui Tige, sf. 1729. Inspecţie în Oltenia în 1731.

Raport comun din Craiova, 20 aug. 1731.

Maiorul J. C. Weiss

Inspectează mănăstirile din Oltenia, precum şi alte clădiri susceptibile a fi întărite de imperiali; primul raport e din 1732. Au mai urmat şi altele, rezumate de el ulterior. A redactat, tot din ordin: *Scurte observaţii asupra... Moldovei*, în 1737.

www.dacoromanica.ro

John Bell of Antermony

Trece prin Moldova, mergând în misiune diplomatică din Rusia la Constantinopol în 1738. La 2 ian. e la Soroca, apoi Iași, Chișinău, Bender, Căușani, Ismail, Tulcea, Babadag, Bazargic. La 20 ian. înapoierea: 26 aprilie Galați, 29 Iași, Soroca 1—3 mai.

Kelemen Mikes

La 18 feb. 1738 e la Cernavodă, la 5 martie la București, apoi, Vidin, București, și iar Cernavodă, unde moare pretendentul Iosif Rákóczi în nov. 1738. Trece prin Țara Românească în Moldova și din nou în Țara Românească. La sf. lui mai 1740 pleacă înapoi spre Rodosto.

Relație anonimă latină din 1738

Autorul intră în Bihor la 26 martie 1738 și la 27 e în Șimlău, în Transilvania. Urmează Gârbou, Olpret, Dej (31 martie), Gherla, Cluj (5 apr.), Turda, Aiud, Teiuș, Alba Iulia (15 apr.), Orăștie, Hunedoara, Sassebeș (21. pr.), Sibiu, Porumbacu, Sâmbăta Făgăraș, Brașov, Secuime, mănăstirea Ciuc etc., Sighișoara, Tg. Mureș, Mediaș, Cetatea de Baltă și înapoi la Șimlău. La 2 iulie e la Marghita, de unde se îndreaptă spre Silezia.

Generalul v. Mannstein

Ia parte la operațiile din campania rușilor din Moldova din 1739 din zilele de 30 iunie, 3 aug., 27 aug. Lupta de la Stăuceni. La 30 aug. intră în Hotinul cucerit. La 14 sept. e la Iași. După pace, rușii pleacă în nov. din Hotin la Iași.

A. Jäschke și Z. Hirschel

În iunie sunt la Brașov, la 1 iulie la București. Înapoierea la 19 iulie.

Jean-Claude Flachat

Scurtă ședere în Țara Românească (oare în 1740?) fără alte precizări.

Relație anonimă turcă

Scrisă înainte de martie 1740. Autorul locuiește la Hotin, dar a străbătut de mai multe ori Moldova și Țara Românească.

Markos Antonios Katsaitis

Vine de la Constantinopol pe uscat. La 24 sept. e în Dobrogea, la 1 oct. la Galați, la 3 pleacă mai departe. La 4 oct. e la Bârlad, la 5 la Vaslui, la 7 e la Iași până la 25 oct. Apoi prin Vaslui, Bârlad, la 29 oct. e la Nicorești, la 30 la Movileni... La 2 nov. e la Focșani la 4 la Buzău. Jurnalul se întrerupe aici.

Andrei Patai

La 8 iunie 1743 sosește la Iași împreună cu iezuiții G. Szegedi din Cluj și Carol Peterfy de la Bratislava. Sunt siliți cu toții să plece. Se înapoiază în 1744, dar pleacă definitiv în acel an sau în 1745.

Franc. Antionio Manzi

Vine în Moldova în 1736. La 22 apr. e la Fărăoani, apoi Huși, Ciubărciu, iar Fărăoani, Răchiteni etc., până la războiul din 1739, când trece la Camenița, în Polonia. Chemat înapoi de Gr. Ghica, mai stă în Moldova până în sept. 1742, când pleacă la Roma. Mai vine în Moldova în 1746, dar pleacă definitiv la Roma în 1749.

Misionarul G. M. Ausilia

E numit în Moldova în 1742 și rămâne până la sf. lui 1746 cu titlul de viceprefect al misiunilor. Raport din 1745.

Paul Jamjouglu

Însoțește pe diplomatul suedez Carleson, ce trece prin Moldova în drum spre Suedia. E în Dobrogea la 11 iulie, la 16 trece Dunărea (Tulcea—Ismail), la 22 e la Fălciu și la 25 e la Iași. Rămâne aici 7 zile și pleacă la 31 iulie. La 3 aug. e la Hotin și la 4 trece în Polonia.

Antonio Becich

Vine în mai multe rânduri în Țara Românească, în intervalul 1745—1749, pentru vizitarea canonică a centrelor catolice.

Rap. din București din 8 aug. 1748. Scrisoare din martie 1749.

www.dacoromanica.ro

Mitropolitul Neofit Cretanul

Inspectează mănăstirile și moșiile Mitropoliei. Avem două dări de seamă despre aceste călătorii prin țară, una în 1746, de la 2 iunie la 1 sept., cealaltă în 1747, de la 11 iulie la 14 sept.

Misionarul G. B. Frontali

E în Moldova în 1742 în misiunile de la Grozești, Trotuș, Călugăra (1745—1747), Fărăoani (1747—1762). E gata de plecare în 1763.

Misionarul G.B. Vannucci

E în Moldova în 1740, la Fărăoani, trece în Secuime la Șarfalău, la contesa Kalnoki-Ferrati, apoi la Huși. Rap. din 20 oct. 1748.

Ian Karol Mniszech, Iosef Tadeusz Mniszech

La 28 dec. 1755 sunt la Hotin, la 28 ian. 1756 la Larga, la 1 feb. la Tabăra. De la 4 la 11 sunt la Iași, la 13 la Huși, de la 21 la 24 la Galați.

Medicul Adam Chenot

În toamna din 1755 e chemat la Brașov, pentru a combate ciuma. Stă la Brașov din 1755 până în 1757. Din 1758 până în 1783 e la Sibiu, apoi la Viena (în 1773 e de față la inspecția împăratului Iosif II la carantina de la Turnu Roșu... În 1786 e trimis de împărat personal în Transilvania, unde izbucnise ciuma. Înainte de 1780 a fost invitat de domnul C. Moruzi în Moldova, o dată și apoi încă o dată). Moare la Viena în 1789.

Sehdi Osman

E la Babadag în dec. 1757/1758 în drum spre Bender spre a merge în Polonia.

Constantin Dapontes

Vine în București la studii, la sf. lui 1731. E luat ca secretar de Const. Mavrocordat, pe care îl urmează la Iași (1733—1735) apoi înapoi în Țara Românească (1735—1741) și iar în Moldova în 1741. Pârât de dușmani la Poartă, e cerut de marele vizir și fuge la tătari. În martie 1747 e întemnițat la Constantinopol, de unde reușește să se răscumpere și vine în Moldova, unde se însoară în nov. 1749. Ajuns văduv după doi ani, pleacă din țară și se călugărește în 1753. În 1757 se așează la Muntele Athos, de unde e trimis la creștinii din Balcani și Țările Române după milostenii. *A venit la București și Iași în 1757 și apoi iarăși prin 1760.* Reîntors la mănăstirea sa de la Athos în 1765, moare acolo în dec. 1784.

Charles de Peyssonnel

În toamna din 1758 trece prin Moldova, venind din Crimeea. Face un scurt popas la Iași. Împreună cu Pierre François Linchou stă la București de la sf. lui 1758 până în feb. 1759.

Adam Golarlowski

E la Hotin între 29 sept. și 4 oct. 1759. Trece Prutul la 10 oct. E la Iași de la 13 la 19 oct. La 25 e la Tabăra, apoi la Galați. La 7 nov. trece Dunărea. Apoi Măcin, Carasu, Bazargic.

C. Lafont

Datele sunt aceleași, în plus înapoierea... La 18 aug. e la Huși, la 24 la Frumoasa până la 27. La Hotin e la 1 sept.

Blasius Kleiner

Este prezent în Transilvania în 1759. Nu știm precis când a fost la București. În 1761 redactează memoriul în l. lat. despre istoria Bulgariei, Țării Românești și Transilvanici.

Misionarul Giov. Hrisostomo

Numit în Moldova în ian. 1761, este rechemat la Constantinopol.

R. G. Boscovich

La 18 iunie e în Dobrogea, la 22 la Dunăre, la 23—29 la Galați, la 3 iulie la Iași (la

www.dacoromanica.ro

Frumoasa), la 8 iulie pleacă spre Cernăuți prin Botoșani și Dorohoi. La 12 e la Cernăuți, unde rămâne și în zilele de 13 și 14. Trece în Polonia pe la Zaleszchik.

Sir James și Lady Clarissa Porter

Aceleași date.

Frederick Calvert, lord Baltimore

La începutul lui iunie 1764 e în Dobrogea. La 4 iunie trece Dunărea. La 5 e la Galați... etc., la 9 la Iași, la 13 la Ștefănești. Trece Prutul la 14 și în seara acelei zile e la Hotin.

Resmi Ahmed

Îndreptându-se spre Berlin, trece prin Măcin, la sf. lui iunie și Galați, unde stă 3 zile. Face 4 zile până la Iași, unde stă 15 zile. De la Iași face 2 zile. La 24 iulie e la Hotin. La înapoiere este la 26 mai la Hotin, apoi prin Cernăuți și Botoșani, unde stă 3 zile, ajunge la Iași. De acolo prin Bârlad spre Focșani și Țara Românească. Fără a trece prin București, merge prin Oltenița la Turtucaia.

Toma Alexandrovici

Așteaptă la frontiera polonă din nov. 1764 până în martie 1766. La 18 martie pleacă din Zwaniec. 18—23 martie Hotin. Trece Prutul la 25, la 28 e la Cucuteni, de la 6 la 13 apr. în Țuțora, 14 Trestiana, 15—17 Huși, 19—21 Bârlad, 25 Galați. La 6 mai trece Dunărea, la 10 e la Carasu. Înapoierea: 9 nov. Dobrogea, 10 Babadag, 12 Tulcea, 13 trece Dunărea la Ismail. Pe malul stâng al Prutului până la Fălciu 20, apoi pe cel drept la Tabăra și Cucuteni. 1 dec. Hotin.

Peter Zöld

E în Moldova în 1766—1767.

Jan Fridwaldszki

Vine în Transilvania în 1764. În 1764—1766 e la Alba Iulia, în 1766—1773 la Colegiul iezuit din Cluj. A cutreierat zonele mineralogice din Transilvania.

Abatele de Feller

a) Oradea apr. 1768, ...Cluj, Gherla 21, Dej, Beclean, Bistrița, Rodna până în 22 iunie, înapoiere prin Cluj, Turda, Vințul de Sus, Aiud, Alba Iulia, Orăștie, Deva, Dobra, ...Lugoj, Timișoara spre Ungaria.

b) Trece Tisa la Seghedin la 4 nov. 1768. La 6 e în Banat. Apoi Pecica, Arad...Oradea ...Huedin ...Cluj ...Gherla, Beclean, la 15 ian. 1769 e la Bistrița de unde merge la Rodna și Sângeorz băi (scrisoare din Rodna, 26 martie), apoi la Cluj și Gherla (scris. din Bistrița, 15 apr.). Iar la Rodna (scris. din Rodna, 30 apr.). Apoi 5 iunie Bistrița, Tg. Mureș, Mediaș, Sibiu (la 12 iunie), Șelimbăr, Tălmaci, Turnu Roșu... Scrisori din Cluj, 17 iulie, Dej, 22, 25 iulie. La 28 iulie e la Baia Sprie, apoi Baia Mare, și la 5 aug. e la Carei.

Baronul Fr. de Tott

În drum din Polonia spre Crimeea trece prin Moldova. Popas la Hotin. Trece Prutul cu sloi de gheață spre Botoșani, apoi Chișinău, Bender etc. După moartea lui Krim Chirai trece înapoi spre Constantinopol. Trece Dunărea la Ismail — Tulcea.

N. E. Kleemann

Vine pe Dunăre. La 30 oct. 1768 e la cataractele Dunării, la 3 nov. la Porțile de Fier, la 9 la Vidin. Pleacă din Rusciuc la 18, la 20 e la Silistra, la 22 la Hârșova, la 24 zărește Brăila și Galați. Acostează la Isaccea, la 26 e la Ismail, la 30 la Chilia Nouă până la 20 dec., la 23 e la Căușani. La 2 ian. 1769 merge cu marfă la Bender și peste 2 zile e înapoi la Căușani. Asistă la sosirea haremului hanului la 6 ian. și la plecarea hanului la oaste la 7 ian. Kleemann părăsește Căușanii la 21 ian. mergând spre Bender, Oceakov și Crimeea.

www.dacoromanica.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Pentru fazele de elaborare și definitivare a volumului de față, repetăm lămuririle finale din volumele precedente, îndeosebi cele din vol. III, p. 753. În faza I trebuie amintită contribuția generoasă a colegilor dispăruți, P. P. Panaitescu și I. Totoiu, ajutorul lor la adunarea și selectarea materialului inițial și la revizuirea traducerilor, îmbogățirea aparatului critic, întocmirea de notițe biobibliografice și, în sfârșit, aportul lor propriu constând în versiuni cuprinse în tranșa de față. Astfel, P. P. Panaitescu e prezent și prin aportul esențial al *Călătorilor poloni*, dintre care apar în acest volum următorii:

t.b.	Filip Orlik
t.b. I-a formă	Adam Golarlowski (solia lui Podoski)
t.b. I-a formă	Toma Alexandrovici

† I. Totoiu e prezent prin următoarele texte și prezentări:

— b. I-a formă	Generalul Tige,	t. germ.
t. —	Maiorul Weiss,	t. germ.
t.b.	Generalul Mannstein	t. fr.
t.b.	A. Jäschke și Z. Hirschel	t. germ.
t.b.	A. Patai	t. lat.
t.b. I-a formă	Jean-Claude Flachat	t. fr.
t.b. ,, ,,	Kelemen Mikes	t. mag.
— b. ,, ,,	Anonim latin din 1738	t. lat.
t.b. I-a formă	Peter Zöld	t. germ.
t.b. I-a formă	Abatele de Feller	t. fr.

De amintit în faza I ajutorul prețios al colegei Marina Vlasiu la revederea și stilizarea unor traduceri din limba italiană, majoritatea după misionarii publicați de G. Călinescu.

Urmează lista colaboratorilor actuali:

M. Bulgaru prezentă în faza I

t.b. I-a f.	Căpitanul Friedrich Schwanz	t. germ.
t.b.	Giov.-Francesco Bossi	t. ital.
t.b. parțial I-a f.	Contele Fr. P. Wallis și baronul Rebentisch	t. germ.
t.b. I-a f.	Relație anonimă turcă (1740)	t. germ.
t. —	Antonio Becich	t. lat.
t.b. I-a f.	Francesco-Antonio Manzi	t. ital.
t.b. I-a f.	Giovani-Maria Ausilia	t. ital.
t.b.	Paul Jamjouglou	t. fr.
t.b.	Giov. Bart. Frontali	t. ital.
t.b. I-a f.	J. K. Mniszech	
	J. T. Mniszech	t. fr.
t.b.	Sehdi Osman	t. tur.
t.b.	Charles Peyssonnel	t. fr.

www.dacoromanica.ro

t.—	G. Lafont	t. fr.
t.— I-a f.	Giov. Hrisostomo	t. ital.
t.b. I-a f.	R. G. Boscovich	t. ital.
t.b.	Sir James şi Lady Porter	t. engl.
t.b. parţial	Lord Baltimore	t. engl.
t.b.	Resmi Ahmed	t. turc.
t.—	Baronul de Tott	t. fr.
t.b.	Nic.-Ernst Kleemann	t. germ.

A mai prezentat în prima formă notiţe biobibliografice la texte aflate în versiune românească cum sunt: Silvestru şi Nicodim, după G. Bezviconi, F. Orlik, după P. P. Panaitescu, Mikes, după I. Totoiu şi A. Russo, Mitropolitul Neofit, după Ariadna Camariano-Cioranu, Chenot, după I. Muşlea. A stilizat versiunea dată de Eugenia Chişcă-Tistu a relaţiei lui I. V. Korostovţev. A dat o biografie a lui Weiss la textul tradus de I. Totoiu.

A contribuit cu note la aparatul critic al lui Golarlowski, alături de cele ale lui P.P. Panaitescu din *Călători poloni*.

În faza a II-a, pe lângă sistematizările şi emendările de text din faza I (etapa a doua), au fost necesare şi refaceri de formă şi de fond, impuse de o lărgire a orizontului, ca urmare a experienţei dobândite şi a aducerii la zi a bibliografiei. A fost nevoie şi de intervenţii parţiale în aparatul critic şi în structura însăşi a biografiilor, înţelese ca elemente revelatoare ale substratului mărturiilor înfăţişate. În această fază volumul a fost sporit de introducerea unor texte noi, cuprinzătoare, anume relaţia căpitanului imperial de Sainte-Croix cantonat în sept. 1716 la mănăstirea Tismana, relaţia lui M. A. Katsaitis despre călătoria sa în Moldova în 1742, informaţiile lui Blasius Kleiner despre Bucureşti, despre reşedinţa franciscană de aici (Bărăţia) etc.

† M. Holban, în fazele I şi II

t.b.	Căpitanul de Sainte-Croix		t. germ.
t.b.	Căpitanul Friedrich Schwanz	colaţionat după ms. orig. german, emendări, ident, completări, biog. nouă	
t.b.	Mihail Schendos		t. lat
t.b.	Nicolae de Porta	şi Obs. crit.	t. lat. şi ital.
t.b.	Generalul de Tige	faza I şi II	t. germ
t.b. faza I, II	Contele Fr. P. Wallis şi Baronul v. Rebentisch	t. refăcut parţial, biog. nouă	t. germ.

t.b.	Anonim latin din 1738	biog. nouă	t. lat.
— . —	Relaţie anonimă turcă din 1740	note critice, ident.	(t. germ.
— b.	Markos Antonios Katsaitis		(t. it.)
— b. faza II	Solia lui Mniszech	unificarea celor 2 rel.	(t. fr.)
— b.	Adam Chenot	biog nouă	(vers. rom.)
—b.	Adam Golarlowski	„ „	„
— b.	C. Lafont		(t.fr.)
t.b.	Blasius Kleiner		t. lat.
— b.	G. Hrisostomo		(t. it.)
— b.	R. G. Boscovich		(t. it.)

www.dacoromanica.ro

— b.	Toma Alexandrovici		(vers (rom.)
— b.	Peter Zold	ap crit. şi b.	(t.germ.)
— b.	Abatele de Feller	t. sistematizat b. completat	(t. fr.)
t.b.	I Fridwaldszki		t lat
— b.	Baronul Fr. de Tott		(t. fr)

Şi o serie de completări la t. şi b. şi semnalări critice, mai importante, de ex. la Boscovich' Orlik, Flachat etc.

Paul Cernovodeanu faza a II-a

A colaţionat versiunile memoriilor lui Kl. Mikes, datorate lui A. Russo în 1923 şi G. Păteanu în 1980 şi a întocmit şi biografia lui Mikes din faza a II-a. A redactat biografia lui Becich, arătând rolul său la Bucureşti şi a întocmit notiţa introductivă de un mare interes la textul mitropolitului Neofit Cretanul, însoţind fragmentele din versiunea română datorată regretatei cercetătoare Ariadna Camariano-Cioranu, selectate de M. Holban pentru includere. A redactat de asemenea biografiile lui John Bell şi a lui Dapontes. A contribuit, nu o dată, la aducerea la zi a altor biobibliografii şi la multe identificări reclamate de textele călătorilor. A oferit spre a fi inclus în volum textul inedit al lui Bl. Kleiner, din care nu a putut fi introdusă decât partea privitoare la Bucureşti. din lipsă de spaţiu pentru un material atât de bogat. A semnalat şi procurat textul lui M. A. Katsaitis publicat în „Saeculum". A dat în Anexă paginile lui H. Grenville despre ţările noastre împreună cu o notiţă biografică. S-a ocupat de ilustrarea volumului, descoperind şi semnalând unele desene şi stampe mai puţin cunoscute.

Alături de autorii de mai sus, mai sunt prezenţi următorii : colegul L. Demény a fost consultat în diferite probleme de bibliografie şi de texte maghiare. A ajutat la pregătirea pentru faza ultimă a textelor regretatului I. Totoiu, lucrate prin anii 1961, şi încă şi mai înainte. A fost întotdeauna gata să-şi dea concursul de câte ori a fost nevoie. Nu trebuie uitat nici aportul regretatului V. Mihordea, la evocarea unor figuri semnificative din intervalul de timp cuprins în volumul de faţă şi la belşugul de informaţii care au intrat în aparatul critic al textelor noastre. Aşa cum s-a mai spus, Ariadna Camariano-Cioranu a dat versiunea românească a călătoriei mitropolitului Neofit, din care au fost incluse fragmentele de un interes mai general. Regretatul Mihail Guboglu a oferit un text mai corect al Anonimului din 1740, redat de el în versiune rusească cu un aparat critic corespunzător, care ne-a folosit şi nouă în parte. Nu uităm nici Călătorii ruşi ai regretatului G. Bezviconi. Datoria noastră rămâne întreagă şi faţă de marii noştri înaintaşi : Nicolae Iorga, cu nenumăratele semnalări şi publicări de izvoare pe lângă şirul bogat de evocări din *Istoria românilor prin călători*, şi C. Giurescu, cu *Materialul* său despre Oltenia în anii 1716—1739 şi, mai aproape de noi, G. Călinescu şi Fr. Pall.

*

După decesul redactorului responsabil al volumului, Maria Holban, în 1991, ultima revizuire a textelor şi aducerea la zi bibliografică au fost efectuate de Paul Cernovodeanu.

De asemenea, o verificare finală a volumului înaintea procesului de tipărire a fost efectuată cu devotament şi profesionalism de către d^na^ Niculina Florea din partea Editurii Academiei Române. Indicele vol. IX a fost alcătuit de Lucia Taftă.

www.dacoromanica.ro

INDICE*

A

Aaron, Petru Pavel (Petrus-Paulus), episcop unit la Blaj (1752—1764) 588, 589, 594
Abbeville, localitate în Franţa 395
Abdi paşa, seraskier, paşă de Hotin 138, 268, 269; guvernator al Oceakovului 268, 270
Aberschbach, munte în Silezia 224
Abramios, Ioan, predicator la Curtea lui Constantin Brâncoveanu; unchiul lui Mihail Schendos Vanderbech, salvat de imperiali de la moarte 82, 85, 86
Abrud (Abrudeni Aurud, Abrudzeller), munţi, oraş (jud. Alba) 517, 519, 520, 523, 526, 527, 529, 530, 531, 550
Abuş (Abus, Abaschfalva, Galfalva), sat şi comună (jud. Mureş) 231, 584
⟨Ada-kale⟩, confuzie cu Orşova (insulă) 56, 57, 156
⟨Adamache, Dumitraşcu⟩, mare postelnic al Ţării Româneşti (16 nov. 1739—28 oct. 1741) 251
Adâl Ghirai, Kalga sultan (Galga sultan), căpetenia tătarilor din Bugeac 150
Adjud (Didica !), oraş în Moldova 190, 272, 273, 295
Adjudeni (Agiudeni, Giudeni, Guidena, Szidofalvá), sat, comuna Tămăşeni (jud. Neamţ) 294, 313, 314, 442
Adrian, v. Hadrian
Adrianopol azi Edirne, localitate în Turcia 395, 396
Africa, 565
Agafton, mănăstire în Moldova 614
Agricola, v. Bauer, Georg
Ahmed I, sultan otoman (1603—1617) 270
Ahmed III, sultan otoman (1703—1730) 138, 140, 269, 277, 499
Aiud, oraş în Transilvania 572
Akkerman (Cetatea Albă, Civitas Albae, Kiesler-albae, Niester-Alba), cetate la limanul Nistrului 242, 243, 245, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 295, 369, 446, 447, 467, 640
Ak Mesdjid, identificată cu Pererita pe Prut, în ţinutul Hotinului 268, 273
Akneza, v. Bătuşeşti
Akub (Akup, Okopi, Okopy), port lângă Hotin 271, 278
Alamor (Alamort), sat, comuna Loamneş (jud. Sibiu) 588
Alapi, monsegnior, episcop de Dulcigno 559
Alba Iulia (Alba Carolina, Belgrad, Carlsburg, Feirvar, Julia, Karlsburg, Varlsburg, Weissmbourg), oraş în Transilvania 48, 61, 92, 218, 219, 232, 517, 522, 523, 532 546, 554, 572, 585, 589, 590; episcopie unită 389
Alba Regală (Szekesfehervár, Stuhlweissenburg), localitate în Ungaria; oraşul de încoronare al regilor Ungariei 218, 219
Albadie, baron de origine franceză, colonel al lui Sulkovski 580
Aleşd (Elóes), localitate (jud. Bihor) 559, 577

---

* Indicele a fost întocmit de Lucia Taftă. Introducerea, biografiile, observaţiile critice, precum şi indicaţiile bibliografice nu au fost incluse în index.

www.dacoromanica.ro

Alexandria, oraş în Egipt 342, 465
Ali aga, dregătorul satului Dăeni 459
Ali aga, turc aflat în Iaşi în timpul soliei lui Mnizech 365
Ali aga, mehmendarul baronului De Tott 598—609
Ali Hekimoglu (Ali-Hekim-Oghlu), paşă de Babadag 403
Ali Mârza, nobil tătar 240
Ali paşa (Damad Ali paşa), mare vizir (1713—1716) şi favorit al sultanului Ahmed al III-lea 269
Ali-Paşa (în text Ali-bei), mare vizir, bătut la Isaccea la 1 august 1771 627
Alibegkioi (Ali-beg Kioi, Ali-bei-Kioi, Alibeykhioi, Alibeykŏi), sat dispărut (jud. Constanţa) 199, 328
Almaş, râu, 533
Almaşu Homorodului, localitate în Transilvania 551
Almaşul Mare (Nagy Almoş), munte; comună în Transilvania, zona Huedin 519, 533
Alpi, munţi, v. Gilău (în Munţii Carpaţi)
Amaradia (Hamarade, Hammarade), râu în Ţara Românească 57, 61
Amelio Silvestro, minorit conventual, prefect al misiunilor catolice (1720—1722) 307
Amareziu (numită şi Cetatea Muierilor), pârâu, ruine lângă Olteţ 58, 78
America 571
Amiras, Alexandru, secretar şi dragoman al regelui Carol al XII-lea la Bender 141
Ampelon, v. Zlatna
Ampoi, râu în Transilvania 519, 532, 545
Amsterdam, oraş 85, 86
Ana Ivanovna, ţarină a Rusiei (1730—1740) 241, 246
Anabaptişti, sectanţi creştini 217, 562
Ancona, oraş în Italia 449
Andreassi ⟨Marc⟩ (Andriasi), arhiepiscop catolic de Sofia 148, 149
Anghel, căpitan de poştă în Moldova 330
Anghelache, arendaş al ocnelor în Oltenia 122
Anglia, englezi 255, 256, 286, 422; regina ↷ V. Elisabeta I
Aninoasa, moşie pe râul Argeş în Ţara Românească 339
Anieş, pârâu lângă Rodna, confuzie cu Arieş 543
Anonim german (1718—1719) Descrierea Dunării; biografie 646; text 646—648
Anonim latin, călugăr franciscan din Silezia din 1738, misionar franciscan în Transilvania; biografie 208—210; text 210—238
Anonim turc (1740), secretar la Hotin; călător în Moldova şi Ţara Românească; biografie 261—262; text 268—278
Antim (Anthien, Anthim), presupus oraş roman în Oltenia 71
Antim (Anthim, Kir), egumen al mănăstirii Mărgineni din Ţara Românească 346
Anton Sfântul ↷ de Padova 234, 307
Antim Ivireanul, mitropolit al Ţării Româneşti 84
Anton (oare Anton Epis?), unul din secretarii domnului Nicolae Mavrocordat 259
⟨Anton⟩ (Antonie), mitropolit al Moldovei (1730—1739) 204, 308
Anton, Şchiopul, om de casă al iezuiţilor din Iaşi 320
Antonie Vodă din Popeşti, domn al Ţării Româneşti (1669—1672) 346
Apalina (Abafulvá), sat, azi înglobat în oraşul Reghin (jud. Mureş) 583
Apatfalău (Apatfalva), sat pe Mureş 575
Apulia, regiune în Italia 449
Arabi 263
Arad, oraş 61, 560, 565, 576
Arcani (Orkanes), localitate în Oltenia 156
Ardeal, ardeleni, v. Transilvania
Ardennes, localitate în Franţa 567
Argeş, râu 54, 88, 339, 340, 343, 500
Argeş, mănăstire 342
Arie, preot creştin schismatic 567
Arieni, sectanţi creştini 26, 217, 567, 590
Arieş, râu în Transilvania 523, 530, 543
Arghir (Arghire), căpitan de poştă la Câşla 329, 330
Arhanghelii, mănăstire de călugări în Oltenia 65
Armăsar (Armaszar), loc cu vârtejuri pe râul Olt 72
Armeni 214, 215, 217, 234, 360, 434, 496, 512, 558, 562, 570, 571, 584, 624, 626, 628, 636, 637, 640, 641

www.dacoromanica.ro

Armenopolis, v. Gherla, oraş
Armeniş (Ormeniş), sat, comuna Mirăslău (jud. Alba) 520, 523
Arnan (oare Arnau, în Boemia?) 213
Arnota (Arnouta), mănăstire de călugări în Oltenia 65, 183, 187
Arxavia, v. Strassburg
Asia 206, 433
Asti, localitate în provincia Torino în Italia 449
Astrahan, localitate în Rusia 196
Atak (Ötok) lângă Swaniec, la N-V de Hotin 270, 271
Athos (Sfântul Munte, Svetagora) 142, 144, 286, 356, 384, 385
August al II-lea de Saxonia, rege al Poloniei 139, 140, 411
August al III-lea de Saxonia, rege al Poloniei 240, 363, 365, 368, 369, 411, 417, 485
Augustus, împărat roman 46, 197
Aussillia, Giovanni Francesco Maria (1700— p. 1745), prefect al misiunilor catolice în Moldova 303; biografie 312; text 312—323
Austria, casa de ∽, vezi Habsburgi
Azov, marea 277, 421

B

Babadag (Baltadan), oraş în Dobrogea 197, 198, 328, 379, 380, 393, 403, 506; confuzie cu Constanţa 467
Babele, localitate presupusă lângă Porţile de Fier 56
Babele, v. Neajlovu
Babele, schit pe Neajlov, ridicat la 1493 de către Vlad Călugărul 339
Baboia (munte cu bogăţii de cinabru în Transilvania) 544
Bacău, oraş în Moldova 147, 148, 178, 189, 272, 273, 294, 298, 299, 300, 302, 306, 308, 311, 313, 314, 316, 318, 319, 349, 350, 400, 443, 448, 509, 511, 512; biserică catolică cu hramul Sf Nicolae 299, 300, 317, 442, 443, 448, 509
Badragi (Bodracz), localitate în Republica Moldova 413
Baga (Boiemangi), sat în Dobrogea 457
Bagaje, munte neidenficat lângă Certejiu în Transilvania 538
Bagdodok (!), paşalâc turcesc fantezist 421
Bahlueţul, pârâu în Moldova 498
Bahlui (μπαχλείον), râu în Moldova 189, 194, 286, 480, 496
Baia, oraş în Moldova 295, 313, 317
Baia de Aramă (Baja de Arama), localitate (jud. Mehedinţi), 56, 61, 62, 64, 77, 90, 123, 156; râu 73
Baia de Arieş, localitate (jud. Alba) 527, 530, 543
Baia Bârzii, sat lângă Deva 542
Baia Buduş, lângă Zlatna 554
Baia de Criş, sat (jud. Hunedoara) 517, 519, 528, 534, 550
Baia de Fier în Transilvania 77
Baia de Fier, localitate (jud. Gorj) 97
Baia Mare, oraş în Transilvania 524, 550, 591, 592, 593, 595
Baia Sprie, oraş (jud. Maramureş) 593
Baiazid al II-lea (Baiazid Vali, Bayazid Vali), sultan otoman 276, 277
Bajtay, baron de ∽ episcop catolic al Transilvaniei 554, 555, 585
Bakcisarai, capitala hanilor Crimeii 611, 617
Balaciu (Baluci), sat şi comună (jud. Teleorman) 345
Balcani (Haemus), munţi 201, 372
Balcic, oraş în Bulgaria 505
Balonti, Magdalena, soţia lui D. Paloska; catolică din Moldova 319
Baloska, George, catolic din Moldova 319
Balotă ⟨Ştefan⟩, căpitan şi clucer de arie (1741—1733) 343
Balta Cerbului, munte şi vale între Banat şi Oltenia 57
Balta Verde (Polthaverse, Baltha Verde), localitate pe Dunăre (jud. Olt), 62, 74
Baltagi Mehmed, mare vizir otoman (1710—1711) 277
Baltimore (Calvert, Frederick), lord ∽ (1731—1771), călător englez în Ţările Române; biografie 493—494; text 494—496.
Balş (Balza), localitate şi loc de trecere peste Olteţ spre Craiova 156
Balş ⟨Iordache⟩, vornic în Moldova 415
Balvanyos, munte în Transilvania 546, 551
Banat, provincie 47, 55, 57, 61, 62, 69, 75, 76, 156, 177, 235, 517, 545, 548, 558, 575

www.dacoromanica.ro

Banatul Timişoarei 47, 156, 233, 262, 550, 573, 574
Banfi, baroni; familie de magnaţi unguri din Transilvania 569
Banio (poate Bagno?), localitate în Italia 321
Baraţi, localitate în Moldova 512
Bari, localitate în Italia 308
Barco, Vincenz von ~, comandant al trupelor imperiale habsburgice din Bucovina (1774—1776) 592
Bárkozy, conte; locotenent în războiul austro-turco-rus din 1735—1739 340
Baru (Boar, Baru Mare şi Baru Mic), loc de vamă în Transilvania 60
Basaraba, V. Neagoe Basarab
Basarabia 272, 275, 350, 358, 400, 440, 446, 608, 609, 610, 617, 627, 642.
Basarabia de Sud, v. Bugeac
Baş-Punar, veche denumire a satului Fântâna Mare (jud. Tulcea) 460
Báthory, Sigismund, principe al Transilvaniei 523
Bauer, Georg (Agricola), medic, profesor şi mineralog german (1494—1555) 90
Bauman, măsurător în minele de la Trestieni în Transilvania 537
Bazargic (Hadjouglou, Hagi Oglou Bazarith, Pazargic), localitate în Bulgaria 197, 198, 328, 393, 423, 495, 505
Bazna, sat şi comună (jud. Sibiu) 553
Băgaciu (Bagács), sat şi comună (jud. Mureş) 584
Băiaşu, sat pe râul Bălaşilor în Oltenia 76
Băiţa, sat şi mine de argint (jud. Hunedoara) 519, 527, 539, 540; galerii de mină: Rudolf, Sf. Ana, Sf. Iosif, Sf. Ignatie 536
Băiaşilor (Bajaschilor, Bágaschilar, azi Băieşu, râu; se varsă în Olt 76
Bălăceanu, familie de boieri din Ţara Românească 84
Bălăceanu, Hrizea, postelnic, boier muntean 345
Băleanu, Grigore, boier oltean, consilier în administraţia austriacă din Oltenia 158, 172, 173
Băleanu, Ioan, boier oltean, consilier în administraţia austriacă din Olteria 166, 172, 173,175, 179, 182, 183
Băltăgeşti, localitate în Dobrogea 457, 458
Băluşeşti (Ankneza), sat, comuna Girov (jud. Neamţ) 511
Bărgăoani (Bargovano, Bărgăuani), sat şi comună (jud. Neamţ) 446
Bârgău (Barco), sat, comuna Oicărt (jud. Maramureş), 566, 579
Bârlad, râu 469; oraş în Moldova 272, 273, 295, 314, 316, 360, 400, 446, 468, 469, 495, 500, 505, 510; biserică catolică Preafericita Fecioară 317
Bârleşti (Bărleşti, Pârlessi), sat în Oltenia 73
Bârsei, ţara ~, Bârsani. localitate şi locuitori din Transilvania 71, 121; Bârsa Mare, district în Transilvania 520
Bârseşti, Bârseştii de Jos, sat şi comună Tigveni (jud. Argeş) 344
Bârza, sat în Oltenia 56
Bechet (Schela Ciobanului), localitate în Oltenia 71
Bechierski, Dominic (Dom⟨eni⟩co Becchierski), general polon la Cameniţa 310
Becich, Antonio, episcop, catolic de Nicopol, călător în Ţările Române (?— post 1748), biografie 324; text 324—326
Becicherec, oraş în Banatul iugoslav 574, 575
Beclean (Bethlen), oraş (jud. Bistriţa-Năsăud) 563, 570, 578, 580, 582
Beer (Huszar, Güszar), familie de nobili din Transilvania 583
Belgrad, oraş în Serbia 37, 41, 63, 65, 71, 154, 205, 216, 257, 309, 357, 586, 621, 624, 629, 642
Bell, John ~ of Antermony, (1691—1760) călător scoţian în Ţările Române; biografie 192, text; 193—199
Bellovecs, Arsene, călugăr recolet în Transilvania 586
Belz, localitate în Polonia 139
Bender, v. Tighina
Benedict (S. Benedie), azi Mănăstirea, sat, component al comunei suburbane Micu, oraşul Dej 592
Benedict al XIV-lea, papă (1740—1758) 311
Benedict, Daniel, preot luteran din Mediaş 584
Bengescu (Bejescu), Stoica, boier oltean 37, 41, 118, 157, 158, 177, 183, 647
Bengeşti (Bensdrenz, Bengesch), localitate în Oltenia, 41, 90
Bertin, Fxuperé-Joseph (Bretan, Bretagni, Bertini Giuseppe), medic al domnului C. Mavrocordat 285, 288, 289, 290, 299
Bestena, v. Iepştera
Bethlen, Gabriel, principe al Transilvaniei 563
Bethlen (ramură de Beclean), conte; familie 222, 563, 567, 582

www.dacoromanica.ro

Biela (Belirecka, râul Alb), râu, se varsă în Dunăre lângă Mehadia 69
Bihor, regiune în Transilvania 211; munți 519, 523, 524, 529, 530, 543
Bileac (Billak), munți în Banat 517
Bilieşti (Biluest), localitate (jud. Vrancea), 190
Biron, Gustav, ofițer superior în armata rusă 243, 246
Bistra, localitate în Transilvania 519, 530
Bistrai, colector de aur la Câmpeni 523, 530
Bistrița, râu în Moldova 144, 189, 313, 476, 510, 512, 543, 584; râu în Oltenia 126, 187
Bistrița (Bistritz), mănăstire în Oltenia 35, 47, 59, 61, 65, 186, 187, 341, 342; cu moaștele Sf. Grigore Decapolitul 388
Bistrița ⟨Năsăud⟩, localitate în Transilvania 233, 234, 287, 543, 558, 564, 565, 566, 568, 569, 570, 578, 580, 581, 582, 585, 587
Biulbiul (Ciocârlia), azi Chirnogeni, sat (jud. Constanța) 456, 457
Bivol (Ghikol, Gikol), sat, veche denumire a satului și comunei Viișoara (jud. Botoșani) 504
Blaj, oraș în Transilvania 560, 567, 572, 585, 588, 589
⟨Blanchet⟩, medic 633, 634, 636
Blasa, comună la hotarul dintre Transilvania și Moldova 543
Blasi, Pater (Blazi, Blaziu, Pater Blazinus), superior catolic la Deva 34
Blânzi (Blindzu), sat, comuna Garod (jud. Galați) 505
Blach (Bloch), v. Valahia, valahi
Bochus, Ulbrich, călugăr vizitator al ordinului franciscan în Transilvania 210
Boemia 91, 216, 224, 227, 264; ape caroline în ∽ 553
Bogdan, sat pe Prut 246
Bogdan, Ioan, mare logofăt în Moldova 415, 428
Bogdania, v. Moldova
Bogdankoi, pașalâcul de ∽; ține de pașa de Azov 421
Boglar, sat neidentificat 457
Bógósi, Ladislau, preot catolic 215
Boișoara (Boyschar), localitate în Țara Românească 54
Boița (Boiza), sat pe Olt, lângă comuna Tălmaciu 52
Boldu (?), sat (jud. Buzău) 273
Bologna, oraș în Italia 303, 321, 449
Bolovașnița (Balvaschnitza), localitate în Banat 57
Borislawski Xavier (Borzizlawski), castelan de Camenița, nobil polon în suita lui J. Podoski 409, 410, 411, 414, 415, 421, 423
Bornemisza, baron ungur în Transilvania 582, 583
Borod, azi Barod, sat și comună (jud. Bihor), 560
Borsec, lac 555; oraș 552
Boscovich, Giuseppe Rugiero; cărturar croat originar din Ragusa (Dubrovnik); călător în Țările Române; bibliografie 452—454; text 454—489
Bosnia, bosniaci 194, 246
Bossi, Francesco Giovanni (? — după 1733), misionar catolic, călător în Țările Române, biografie 145; text 145—150; 307
Boteanu Ioan, boier oltean 166
Botoșani (Poutschen), oraș în Moldova 356, 400, 500, 614
Bozeș, sat, comună Geoagiu (jud. Hunedoara) 553
Bozia (Bosia, Bossi), sat pe Prut 419, 428, 430
Bozza (Buzău) în comitatul Trei Scaune 233
Brabant 395
Bradko, valea ∽ (Wallebrath, Valebrath) în Transilvania 73
Braham, sat între Hotin și Zwaniec 278
Bran (Terschburg, Terzburger Pass), pas și localitate între Țara Românească și Transilvania 48, 233
Brandenburg, provincie în Germania 488
Brașov (Corona, Kronstadt Ștefanopol), oraș 48, 55, 86, 107, 109, 110, 168, 224, 225, 226, 232, 233, 249, 298, 552; cartier: Șcheiul 375—suburbii: Cornet, Turcheș, Bucifalu 378
Brateș, lac lângă Galați 306, 421
Bratislava, oraș 225
Brazi (Brasa), munte și mine în Transilvania: galerii de mine, Sf. Petru și Pavel; galeria celor trei regi (galeria tuturor sfinților) 533
Brădiceni (Bredischen, Bredizschen, Bracdizan, Prodiciu), localitate (jud. Gorj) 61, 64, 66, 157, 187, 326

www.dacoromanica.ro

Brăila (Ibrail, Brailow), oraş 190, 191, 400, 422, 462, 464,465, 498; fortificaţii la Dunăre 627
Brăiloiu Barbu (Brăiloi Barbul), boier oltean 34, 35—40
Brăiloiu Dosoftei (Brăiloi), boier oltcan, consilier în administraţia austriacă în Oltenia 158, 158, 172, 177, 183
Brăzcşti, sat, comună, Baia de Arieş (jud. Alba) 530, 650
Brâncoveanu, familie dc mari boieri şi apoi familie domnească din Ţara Românească 83, 84, 107, 189, 385
Brâncovcanu Constantin, domn al Ţării Româneşti (28 oct. 1688—15 aug. 1714) 49, 64, 67, 68, 87, 89, 109, 113, 123, 156, 187, 189, 345, 346, 388, 389, 390; a deţinut o exploatare minieră la Malul Trestieni în Transilvania 536
Brâncovcanu ⟨Safta⟩, fiică a lui Constantin Brâncoveanu, soţia lui Iordache Creţulescu, mare vornic în Ţara Românească 345
Brâncovcni, localitate în Oltenia 41, 62, 64, 65, 67, 68, 155, 156; mănăstire 156, 189
Brânzeni (Brinselle, Brindzelli), sat în Rcpublica Moldova, 350, 364, 370
Brescazi (Breschizi), munte ncindentificat pe Valea Ccrnei 56
Breslau, azi Wrocław în Polonia 464
Bresniţa, sat în Oltenia (lângă Halânga) 56
Breţcu, localitate pe Oituz 190, 233
Brezoianu, familie boierească din Ţara Românească 84
Brisighella, localitate în Italia 449
Broda, localitate în Polonia 241
Broscarilor, valea ∽ (Thal Broscarilor) în Oltenia către Dunărc 62
Bruxelles, oraş 575
Bucegi, munţi în Carpaţi 520
Bucium, sat şi comună (jud Alba); mina Sf. Ioan 519, 528, 529
Bucovăţ, mănăstire în Oltenia 65, 183
Bucovina, codri de fagi între Vaslui şi Cernăuţi 371
Bucşănescu, Sandul, mare boier din Ţara Românească, mare serdar (1744—1750); stolnic (1750—1759), logofăt, apoi vistier 342
Bucşăncşti (Bucşcneşti), sat (jud. Argeş) 342, 343
Bucur ciobanul, pcrsonaj lcgendar 433
Bucureşti, oraş-capitală a Ţării Româneşti 35, 37, 38, 39, 40, 41, 49, 51, 54, 58, 82, 83, 84, 85, 108, 110, 154, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 250, 251, 254, 255, 257, 258, 259, 263, 266, 273, 274, 324, 325, 326, 336, 338, 339, 342, 394, 399, 400, 405, 433, 500; biserici: Bucur 433; Sf. Gheorghe 434, Bărăţia 435, 436; palat la Cotrocenı 202, 248, 256; case domncşti la Foişor 202; mănăstiri la ∽: Mihai Vodă 388; Radu Vodă 384; Colţea, Sărindar 386; Stavropolcos ridicată la 1724 de arhim. Ioanichie 251; Văcăreşti, ctitorie a lui Nicolae Mavrocordat 202, 258; măsură ∽ pondus Bukurestinum = un funt de aur 520
Budai, gazdă a lui Fcllcr la Tileagd, în Transilvania 577
Budeni, localitatc (jud. Suceava) 273
Buduş, muntc în zona Secuiască 546, 547
Bug, râu 239
Bugaz, localitate pe limanul Nistrului 145
Bugeac (Basarabia de Sud, Serab, Ţară tătărască, tătărimea apropiată, Tătaria Mică, La petite Tartarie) 150, 190, 191, 233, 247, 262, 274, 275, 277, 295, 299, 306, 307, 317, 369, 371, 400, 429, 446, 448, 499, 513, 632, 636
Bujoreanu Matci, căpitan de călăraşi din Oltenia 175
Bujorcanu ⟨Şerban⟩, ban al Craiovei 40
Bulgaria, bulgari 47, 55, 63, 66, 111, 149, 155, 157, 197, 201, 260, 325, 360, 393, 398, 407, 434, 458, 459, 460, 464, 467, 468, 494, 496, 506, 624
Bumbeşti (Bumbujcts, Bumbujcst, Bambujcsic), localitate în Oltenia 60, 73, 75
Burgundia, provincie în Franţa 605
Buruiencşti, sat Rotunda (jud. Neamţ) 442
Buruosta, localitate pe Dunăre neindentificată 621
Buşina (Bouschina, Buschina), munte lângă Turnu-Severin 56
Buzău, oraş 263, 273, 394; episcopie ortodoxă 389
Buzău, râu 190, 263, 292, 399, 520
Buzăclul, pârâu 520

www.dacoromanica.ro

Caffa, azi Feodosia, oraş în Ucraina 633
Cahul (Olahul), râu şi oraş în Basarabia 627
Cairo, oraş în Egipt 257
Calafat (Vadul Diului), oraş pe Dunăre în Oltenia 35, 71, 188, 394
Calata, localitate în Transilvania 552
Calca Oii, drum lângă Sălătruc (jud. Argeş) 343
Callimachi, familie domnitoare în Moldova 355
Callimachi Alexandru, fiu al domnului Ioan Teodor Callimachi 417, 418, 427, 478, 479, 481, 607, 608
Callimachi ⟨Grigore⟩, fiu al domnului I. Teodor Callimachi; domn al Moldovei (1761—1764), (1767—1769), 360, 407, 414, 417, 425, 426, 427, 447, 463, 479, 481, 492, 498, 568, 606, 607
Callimachi, Ioan Teodor (Călmaşul), mare dragoman la Poartă (1741—1758); domn al Moldovei (1758—1761) 360, 407, 414, 417, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 463, 467, 478, 491, 606
Callimachi ⟨Raliţa⟩, soţia domnului I. T. Callimachi 417
Callimachi ⟨Sevastiţa⟩, fiica domnului I. T. Callimachi, soţia lui T. Vlasto şi apoi doamna lui M. Şuţu 417
Calmuci 309
Caltagirone, localitate în Sicilia 449
Calvarul, munte lângă Baia Sprie 593
⟨Calvi⟩ superior al franciscanilor conventuali în Ţările Române 348
Cambioli, Maria Giuseppe, fost prefect al franciscanilor conventuali din Moldova 449
Cameniţa (Kamenka), azi Kamenek-Podolski în Republica Ucraina 300, 309, 310, 369, 409, 410, 411, 487, 499, 580, 596, 600; castelan de v Borzyslawski 409, 410
Canta, localitate în Transilvania 149, 298, 299
Cantacuzino (Cantacuzini), veche familie dinastică bizantină; familie domnitoare în Ţara Românească; mari boieri în Ţările Române 84, 203, 652
Cantacuzino, pârcălab de Galaţi (1755—1756) 368, 372
Cantacuzino ⟨Bălaşa⟩, fiica domnului Şerban Cantacuzino v. ⟨Vlasto Bălaşa⟩
Cantacuzino, Gheorghe, fiul lui Şerban Cantacuzino; ban al Olteniei în administraţia austriacă din Oltenia 107, 108, 118, 155, 158, 166; soră v. ⟨Vlasto⟩ Bălaşa
Cantacuzino, Ioan Deleanu, mare vistier în Moldova, în timpul domniei lui I. T. Callimachi 415, 421, 427, 429
Cantacuzino, Iordache, mare vornic în Moldova 205
Cantacuzino, Maria, văduva domnului Şerban ~ 107
Cantacuzino, Şerban, domn al Ţării Româneşti (1678—1688) 49, 107, 118, 435 : fiica lui ~ V. Vlosto ⟨Bălaşa⟩ 107
Cantacuzino, Ştefan, mare boier în Ţara Românească şi domn (1714—1715) 109, 118
Cantacuzino, Toma (Toma Vodă I), fost mare spătar în Ţara Românească, fugar la ruşi în 1711 35
Cantemir, Constantin, beizadea, fiu al lui Antioh Vodă Cantemir şi nepot al lui D. Cantemir; general porucic în armata ţaristă 190, 241, 246, 285, 288
Cantemir, Dimitrie, domn al Moldovei (1710—1711) 85, 241
Cantemir, Ioniţă, fiul lui Antioh Vodă; confundat în mod eronat cu fratele său mezin, Constantin 284, 285, 286, 288, 291
Cantu, Cantili, localitate în Italia 441, 449
Căpuşu (Mic), sat, comună Căpuşu Mare (jud. Cluj) 552
Capistrano, Sf. Ioan ~ cleric catolic din Transilvania, sanctificat 541
Capistranus de Vodelin, misionar catolic la Bucureşti (1728) 435
Cara Agaci (Karagatch), sat în Bulgaria 328
Caracal (Coracko, Coraska, Oppidum Caraccalla), reşedinţă a fostului judeţ Romanaţi 64, 91
Caragea Nicolae (Caradzia), cumnatul doamnei Ghica (1755) 366
Caransebeş (Charanschebesch, Charanehesh, Karansebischau Jistrâct), localitate şi district în Banat 36, 40, 57, 61, 187, 234, 573, 575
Carasnaleuca, v. Crasnalenka
Carasu, v. Medfira
Carei (Karol), oraş (jud. Satu Mare) 594
Cardi, Romoaldo ⟨Damioni⟩ din Neapole, prefect al misiunilor catolice în Moldova (1729—1736) 307, 308
Carisi, Franz, administrator al misiunii catolice la Huşi 513
Carleson, Carl Edvard (1704—1767), fost însărcinat cu afaceri al Suediei la Constantinopol (1734—1746) şi apoi trimis extraordinar la Poartă 329, 331, 332, 333, 334

www.dacoromanica.ro

Carlsfried (Carlsfried, Friedensburg), fort habsburgic pe Dunăre 69
Carlovča (Karlowitz), pacea de la (1699) ~ 156, 411
Carol, în suita lui F. Orlik 137, 138, 139
Carol al VI-lea de Habsburg, împărat romano-german (1711—1740) 40, 111, 165, 182, 219, 341, 544, 568, 572, 575, 586, 588, 589
Carol al XII-lea, rege al Suediei 141, 195, 207, 277, 278, 333, 482, 640
Carolina, Via (Calea Carolina), drum construit sub supravegherea lui Fr. Schwanz, pe malul Oltului de la Cozia spre Transilvania, din ordinul împăratului Carol al VI-lea 155, 167, 169, 180, 186, 341, 586
Carpaţi, munţi 47, 225, 227, 228, 369, 510
Cars, pictor, într-o pinacotecă din Transilvania 567
Casto, Alexius, preot catolic la Sibiu (1738) 235
Caşin, râu în Moldova 190, valea ∽ 553 (în Transilvania)
Caşin (Kaszou), sat şi comună, mănăstire (jud. Buzău) 190, 512
Caşovia, azi Kosicé în Cehia 451, 558, 565
Cazaci, trupe de ∽ 141, 191, 193, 206, 232, 239, 240, 242, 244, 246, 247, 275, 297, 299, 303, 309, 440
Căinari (Kaynar), sat la S-V de Soroca 193, 198
Călanul (Caliu), localitate şi mănăstire în Banat 65
Călimăneşti, localitate în Ţara Românească 51
Călineşti (Kalinest), sat în Ţara Românească 53
Călugăra (Kalugor-Polaka), Kalugie-Polaka), localitate în jud. Bacău 294, 306, 313, 314, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 349, 350, 443, 450, 512
Căpuşul Mic, sat şi comună Căpuşu Mare (jud. Cluj); munţi 517,
Căraci, sat (jud. Bihor) 519, 534
Cărpinişul, sat, comună Roşia Montană (jud. Alba) 519, 528, 529
Căuşani (Kaltschan), reşedinţă a hanilor tătari din Bugeac (raion Tighina, Republica Moldova) 195, 196, 198, 611, 612, 615, 617, 627, 629, 631, 632, 636, 637, 638, 640, 642
Câinelul, sat, comună Băiţa (jud. Hunedoara) 519, 535, 540
Câineni (Kinen, Kimen), sat, comună (jud. Vâlcea), vamă a Ţării Româneşti 51, 52, 54, 167, 223, 235, 341, 394, 586
Câlnicul (Ralnicul !), valea ∽ lângă Tg. Jiu 158
Câlnişteа, râuleţ în Ţara Românească 339
Câmpeni (Topan-Falvá), oraş (jud. Alba) 519, 523, 528, 530, 531, 591
Câmpul Balotei (Kimpul Ballatoc), localitate în Oltenia 62
Câmpulung ⟨Muscel⟩ (Campo long, Campuley), 37, 39, 249, 400, 648
Cârja (Kerza), sat, comună, Murgeni (jud. Vaslui) 420, 428
Cârlig (Kierlig, Kierlig), loc cu vârtejuri pe râul Olt 72
Cârligătura, comună în Moldova 314
Cârnic, munţi în Transilvania 520, 527, 529
Cârnicel, sat şi munte (jud. Alba) 527
Cârniceni (Krinczana, Kremiezani), sat, comună, Ţigănaşi (jud. Iaşi) 364, 370, 414, 417, 430
Cârstieneşti, sat dispărut 343
Câşla (Sultan-Kichébe), staţie de poştă pe Prut 329, 610, 611
Cebrău (Czabri), sat pe Prut (Republica Ucraina) 503, 504
Cehul Sălajului, azi Cehul Silvaniei, oraş (jud. Sălaj) 554
Celcovăţu (Cselcovetz), localitate în Oltenia 56
Celei (Cselho, Csclech, Cselleh, Schela), localitate pe Dunăre, azi înglobată în oraşul Corabia (jud. Olt) 55, 63, 64, 71, 647
Cenad (Czonad), localitate în Transilvania 574, 575
Cepari, sat şi comună (jud. Argeş) 343
Ceremuş, râu în Moldova 137
Cerna (Cserna, Wesna), râu în Banat 56, 57, 69, 541, 552
Cernavodă, localitate în Dobrogea 201, 202
Cernăuţi, localitate (Republica Ucraina) 314, 476, 477, 482, 485, 487, 488, 500, 507
Cerneţi (Cernetz, Csonez), localitate pe Dunăre, la est de Tr. Severin 34, 35, 38, 39, 40, 41, 56, 61, 62, 64, 70, 74, 156
Cernești (Czerna-Falva), sat şi comună (jud. Maramureş) 593
Certejul (de Sus), sat şi comună (jud. Hunedoara), munte 517, 519, 525, 537, 538, 540
Cetatea Albă (Czetate Alba), v. Akkerman
Cetatea Băilor, munte (jud. Alba) 527
Cetatea de Baltă (Kockelburg), localitate şi castel în Transilvania 236
Cetăţuia, mănăstire în Oltenia 65
Ceteraşul, munte lângă comuna Certeju de Sus 519, 534, 535
Cheia, Cheeni, sat, azi dispărut, al cetăţii Poenari din Ţara Românească 343

www.dacoromanica.ro

Cheile Turzii, în Munţii Carpaţi (Transilvania) 523
Chelm, localitate şi provincie din Polonia 421
Chenot, Adam, medic în armata habsburgică, călător în Transilvania (1721—1789); biografie 373 — 374; text 375 — 377, 587
Chezd, scaun secuiesc în Transilvania 510
Chiarolanza, Francesco ⟨da Montella⟩, misionar catolic în Moldova 445, 449
Chilia, braţ al Dunării 276
Chilia (Chilia Nouă Lycostomion), oraş şi cetate la vărsarea Dunării în Marea Neagră 139, 273, 274, 276, 278, 369, 446, 621, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 640; porţi: Yali Kapusi — poarta litoralului; Su Kapusi — poarta apei; Babi Kebir — poarta cea mare 276
Chinteni (Cajunto), sat şi comună (jud. Cluj) 592
Chios, insulă greacă 396, 633
Chipereşti (Kiperest), sat, comuna Ţuţova (jud. Iaşi) 511
Chireleş (Kyrie eleis, Kirie eleison, Kirie eis), sat, comuna Lechinţa (jud. Bistriţa-Năsăud) 564, 570
Chişfalău, sat lângă Alba Iulia 546
Chişinău, oraş (Republica Moldova) 194, 198, 400, 609, 615, 616
Choiseul ⟨Etienne François⟩, ducele de ~, ministru de externe al Franţei (1758 — 1761; 1766 — 1770) 596
Chometowski Stanislav, nobil polon, sol la Poartă al lui August II de Saxa 411
Ciangăi, populaţie în Moldova, 509, 510
Cibinul (Ceben), râu în Transilvania 585
Cigău, peşteră lângă Geoagiu 553
Cievin, localitate neidentificată 495
Cieşti, sat (jud. Argeş) 344
Cindrelul (Kandelul), munte în Carpaţi 73
Cingria din Raguza, căsătorit cu sora lui Millo, staroste de Cernăuţi 487
Cioara, munte în Transilvania 539
Cioclovina, localitate, mănăstire în Oltenia 65
Ciocăneşti (Dschukenesch), localitate (jud. Călăraşi) 273
Ciomăgeşti, sat (jud. Argeş) 343
Ciubărciu (Csobörcsök, Gaborcsok), localitate (Republica Moldova) 295, 298, 303, 306, 307, 314, 350, 359, 360, 446, 513; biserică catolică: Adormirea Sf. Marii 300, 317
Ciuc, mănăstire 233; scaun secuiesc 546, 553
Ciucul de Sus (Ober Czikersitz), localitate în Transilvania 509
Cladova (Feth Islam, Kladovo), localitate pe Dunăre 70
Claudius, împărat roman 562
Clăbucet, culme în Munţii Bucegi 520
Clos, Ştefan, medic din Zlatna 552
Cluj (Clausenburg), oraş în Transilvania 211, 212, 215, 216, 217, 233, 234, 236, 550, 551, 552, 599, 561, 562, 571, 577, 580, 582, 591, 592
Cobadin (Kabaoly), localitate în Dobrogea 197, 198
Coblenz, localitate în Germania 629, 630.
Cocorăşti (Kokureschti), localitate (jud. Prahova) confuzie cu Bucureşti 273
Codibo Basilio, misionar catolic în Moldova 449
Codrul Tigheciului 191
Cojocna, localitate în Transilvania 519, 549
Cojuşna (Koshushne), localitate (Republica Moldova) 198
Colceag Suleiman (Ilia), paşa; sârb turcit din Bosnia; paşă de Hotin 240, 242, 243, 245, 269, 333
Comana, mănăstire în Ţara Românească 339
Comăneanul Gheorghe, mare postelnic în Ţara Românească 344
Comăneanul Radu, biv vel paharnic, în Ţara Românească 344, 345
Comani, sat, azi Drăgăneşti-Olt 156, 344, 345
Comăneşti, localitate şi vamă în Moldova 189, 190
Condojani Mihalache, negustor, candidat la arendăşia ocnelor din Oltenia 125
Constantin I, împărat roman 461
Constantin, paj al lui Ioan Mavrocordat, domn al Moldovei 329
Constantin, localitate neidentificată 428
Constantin Basarab Cârnul, confuzie cu C. Brâncoveanu 433
Constantin Şerban (Basarab Constantin), domn al Ţării Româneşti (1654 — 1658) 339
Constantinopol (Istambul), oraş, capitala Imperiului otoman 85, 138, 140, 141, 142, 144, 147, 154, 189, 194, 195, 197, 198, 241, 251, 257, 259, 260, 264, 266, 270, 271, 277, 287, 288, 316, 325, 329, 349, 356, 357, 363, 368, 369, 393, 395, 396, 397, 398, 401, passim; Palat

www.dacoromanica.ro

Top-Kapu 267, Capusu — Poarta Constantinopolului 379; Bosfor 606, cartiere: Fanar 652; Pera 479
Constanţa (Keustendjé, Tomis), oraş în Dobrogea 393, 467; confuzie cu Babadag 467
Convada, localitate în Dobrogea, neindentificată 495
Corbeanul, Constantin, mare sluger (1743) în Ţara Românească 346
Corbi (Corbii Mari), sat dispărut, pe Dâmboviţa 346
Cordoba (Cordova), regiment imperial de ~ 232
Corfù, insulă 288, 325, 617
Corjeşti (Korecheshti), Scorbeşti, adică azi Scorţeanca (jud. Buzău) 273
Cormaia, munte şi pârâu în zona Rodnei 543
Cormaniul, redută pe Dunăre 647
Corna, munţi în zona Abrud 520, 527
Corneille, dramaturg francez 289
Corneliu, stareţ al mănăstirii Mărgineni 85, 86
Cornereva (Canereva, Conereva, Kornerevo), sat în Banat 75
Cornet, sat şi mănăstire în Oltenia 53, 65, 76
Corniş, familie de nobili din Transilvania 231, 552
Cornul lui Sas, localitate şi vad pe Prut 191
Corona, v. Braşov
Corpaci, localitate în Moldova 413, 430
Correr, Pietro, bailul Veneţiei la Poartă 454
Cortona, localitate în Italia 321
Corvin, familie nobilă din Transilvania 541
Corvin Ioan ~ de Hunedoara 64, 578; guvernator al Ungariei 537, 541, 547, 549, 558—62, 578
Corvin Matias, fiul lui Ioan Corvin; rege al Ungariei 512, 524, 531
Cos, Petre din Podolia, elev al Sacrei Congregaţii 308
Cosimelii Anton (Gosimelli), ofiţer în regimentul de grăniceri în Transilvania 579
Coslugea (Coşlegia), sat în Dobrogea 506
Costeşti (Kostesti), sat în Oltenia 57
Coşava (Cochava), sat (jud. Timiş) 573
Cothiso, dacul 46
Cotmeana, mănăstire; râu (jud. Argeş) 344
Cotnari (Kutnar, Kutvar), sat şi comună (jud. Iaşi) 204, 273, 295, 300, 302, 306, 313, 314, 316, 317, 321, 350, 442, 509, 511
Covasna, oraş (jud. Covasna) 553
Covurlui, ţinut în Moldova 314
Cozia, mănăstire în Oltenia şi munte 49, 50, 54, 64, 65, 72, 86, 125, 127, 155, 183, 341
Cozmaş (Cosmach), Cozmeni, sat (jud. Harghita) 227
Cracovia, oraş în Polonia 451, 482
Craiova oraş, reşedinţă a banilor olteni 35, 38, 40, 41, 48, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 73, 82, 154, 155, 156, 166, 167, 170, 174, 181, 184, 188, 207, 264, 325, 326, 354, 384, 388, 389, 394, 647
Craiovița (Craiovitz), localitate în Serbia 647
Crasna, comitat în Transilvania 519, 547
Crasna, mănăstire în Oltenia 61
Crasnaleuka (Carasnaleuca), sat, jud. Botoşani 333
Crăciuna (Crăcszuina), localitate pe Milcov 369
Crângul Leşilor (Polen Gehölz, Leh Kurusi), Dumbrava Roşie, în Bucovina 267
Cremenari (Creminar), sat în Oltenia 55
Cremnitz, localitate în Slovacia 537
Creţani (Kerzari), Creţeşti, localitate (jud. Iaşi) 367, 371
Creţulescu Iordache, mare vornic al Ţării Româneşti (1733 —1746) 251, 342, 345
Crimeea (Crâm, Ţara Crâmului, Ţara Tătărească) 35, 141, 150, 274, 275, 277, 406, 440, 448, 597, 598, 612, 625, 633, 634, 635, 636, 639, 640, 641; Noua Serbie în ~ 638
Cristeşti (Cristiesti, Keresthur), Cristeştii Ciceului (jud. Bistriţa-Năsăud) 563, 570, 580
Cristiorul, sat înglobat în comuna Criscior (oraş Brad) 535
Criş, râu în Transilvania 519, 533, 534, 561, 577
Crişuri, râuri din Transilvania 518, 543
Croat 575
Crivadia, valea ~ în Oltenia 60
Csaki (Csakiana), ramura familiei ~ de Kerestezy din Secuime 230
Cubielcki Francesco, episcop catolic de Cameniţa 310
Cucuieşti, sat, comuna Plătăreşti (jud. Călăraşi) 337
Cucuteni (Cocoteni), sat, comuna Dorneşti (jud. Botoşani) 441, 504, 507

www.dacoromanica.ro

Curgul (Curgur), munte lângă Dunăre, neidentificat 62
Curtea de Argeş, oraş, 389, 340
Cuspinianus (Guspinianus), geograf 647
Custura Mare (Custurul Mare, Custurull Máre, Kusurul Mare), munte în apropiere de Retezat 69, 73
Czartoriski August Alexandru (1697—1782), principe, unchiul regelui Stanislas al II-lea Poniatowski 482
Czeyka, Jan, baron, general imperial, preşedintele administraţiei austriece în Oltenia 166, 178 180, 183

D

Dacia, daci 46, 51, 85, 92, 265, 387, 519, 520, 535, 540, 551 586; daci, v. Transilvania 547
Daia-Kioi, Dăeni, sat şi comună (jud. Tulcea) 393, 459, 460, 505
Dadrin, colonel de artilerie rus 245
Dalmaţia, dalmatin 584, 629, 630
Dam (lângă Cotnari), neidentificat 442
Danemarca 207
Danachioi (Danakew), poate Derinchioi? în Dobrogea 197, 198
Dantzig, oraş, azi Gdansk în Polonia 264, 395, 396, 397, 422
Dapontes, Constantin, dragoman la Poartă, secretar al domnului Constantin Mavrocordat (1714 —1784); biografie 381—382; text 383, 390
Daun, regiment austriac 179
Dăbâca, comitat în Transilvania 549, 554
Dăncăuţi, sat în Ucraina 613
Dărmăneşti, localitate în Moldova 190
Dâmboviţa, râu 85, 88, 256, 263, 337, 433; judeţ 342, 388
Dâmbul, munte în Transilvania 534
Dârstor, v. Silistra
Dealul Cornului, lângă Rodna 543
Dealul Popii, munte şi peşteră lângă Rodna 543
Dealul turcilor (Dal Turkular), trecere peste Olt lângă Câineni 52
Dealul Toul (Dal Theul, Thoul) în Banat 57
Dealul (!) lui Vodă (Giolului Vodă) oare satul şi comuna Deleni? (jud. Iaşi) 442
Debreţin, localitate în Ungaria 236, 558
Debreux (De Breux), iezuit, preceptor al contelui George Teleki, 1774 la Dej, 563, 578, 580, 582, 593
Decebal, rege al Daciei 540
Deda, localitate (jud. Bihor) 211
Dée (Detsch, Deetz), localitate în Serbia 647
Defcea, comună în Dobrogea 457
Dej, oraş în Transilvania 214, 519, 549, 562, 563, 570, 580, 581, 582, 588, 592
Del Chiaro, Anton Maria ~, secretarul domnului Constantin Brâncoveanu 82
Deli-Orman, localitate în Dobrogea 393
Delpini, preot catolic la Cluj 587
Depasta, medic la Curtea din Iaşi 288, 289
Deschau, director al minelor la Rodna 543, 581
Desclois, ofiţer în suita lui Orlik 137, 138
Desna, afluent al Niprului 144
Dettine Ştefan (Difine !), zis Pivoda, ofiţer imperial; capturează pe domnul Nicolae Mavrocordat la Bucureşti 49, 186
Deva, oraş 34, 40, 61, 517, 540, 541 542, 550, 552, 553
Devlet Ghirai II, han al tătarilor din Crimeea (1699 —1702); (1708 —1713) 277
Devlet Ghirai III, han al tătarilor din Crimeea (1716 —1717) 35
Didica (!), v. Adjud
Dietrich (Dietrischstein), baron, colonel, preşedinte al administraţiei imperiale în Oltenia 178
Dinăuţi, azi Ghinăuţi, sat în Republica Moldova 507
Dintr-un lemn (Un lemn, Un lemne), mănăstire de călugăriţe în Oltenia 65, 183, 186, 187
Dio Cassius 46
Diocleţian, împărat roman 588
Dioscor, patriarh de Alexandria (444 — 451) 512
Djambaz-Zadé, autorul inscripţiilor de la porţile cetăţii Hotin 270
Djamboluk, provincie otomană 610
Dluski, Iacob (Giacomo), misionar franciscan, episcop de Bacău (1681—1693) 303
Dobârlău, zonă în Bucegi 520
Dobra, sat şi comună (jud. Hunedoara) 233, 517, 542, 573

www.dacoromanica.ro

Dobra, mama lui Teodor din Rasa 338
Dobra, preot catolic 576
Dobra, Petru, vameș la Râmnicu Vâlcea 126
Dobrogea, provincie 137, 193, 372, 379, 393, 423, 456, 494, 498, 506
Dofteana, localitate în Moldova 190
Dolineni (?) (Dolieveni, Dolieneni), sat la S de Hotin 306
Dollond, John, astronom (1706—1761) 481
Dominic, nepotul lui Iosif Pisani; a sprijinit cu fonduri Bărăția 436
Domnești, sat (jud. Vrancea) 190
Don, râu în Ucraina 240, 246, 247
Donnolli, Donnolla (Fra Donnolo), misionar catolic în Țările Române 321, 322
Dorohoi, localitate în Moldova 314, 485, 486
Dosi, misonar catolic 147
Dositei II Nottara, patriarh de Ierusalim 436
Doudar (oare Bolgrad?), oraș în Ucraina 506
Doxat, general austriac 216
Dracșani, sat, comuna Sulița (jud. Botoșani) 483, 484
Dragokioi, sat în Bulgaria 456
Drăgoi (Dragoy), căpitan în serviciul lui Sainte Croix în Oltenia 34, 35, 40
Drake, Francis (Franciscum Draconem), corsar englez 565
Drăgănești, azi Drăgănești-Olt (jud. Olt) 345
Drăghici din Mărgineni, vornic din Țara Românească 346
Drevnicul (Dreunecul), munte pe Valea Cernei 56
⟨Duca, Gheorghe⟩, domn al Moldovei 435
⟨Duca, Grigore⟩, domn al Moldovei 194, identificare greșită la Bell pentru Grigore II Ghica
⟨Duca⟩ Petrache (Petraky), grec, pârcălab de Soroca (1738) 193
Dudescu, Constantin (Dedesko, Todescul!), boier din Țara Românească; mare logofăt (1740—1744); mare vornic (1746—1747) 291, 383, 389
Dugoniés, Andrei, preot luteran din Mediaș 584
Dujardin baron stabilit în Transilvania 583
Dulcigno, oraș în Albania 559
Dumbrava, sat lângă Zlatna 544
⟨Dumbrava⟩, pădure lângă Sibiu 585
Dumitreni (Sentemeter), sat (jud. Mureș) 230, 598
Dunăre (Danubius) 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 64, 74, 76, 83, 91, 111, 112, 122, 123, 125, 126, 141, 142, 144, 145, 156, 160, 188, 189, 191, 196, 201, passim; 458—466, cataracte: Silo palancasö; Teko palancasö 618, 623; Porțile de Fier (Demir-Kapu), v. Porțile de Fier; Vârtejuri pe Dunăre: Dalila 621, Datateka, 68, Warna Linz 621; insulă pe ~: Innick 622, 623; ruine antice ale podului la ~ v. Traian; discuții despre gurile ~ 628
După Piatră, sat și comună (jud. Alba) 519
Durnitori (Doritori, Drohifori), sat lângă Prut (Republica Moldova) 364, 370
Duschani (La Duschani), localitate în Serbia 647

E

Ecaterina a II-a, țarină a Rusiei (1762—1796) 636.
Edelberh, administrator al salinei la Turda 217
Efes 567
Egipt, egipteni (Aegiptum) 266, 270, 388, 401, 565, 579; pretinsă origine a țiganilor în ~ 524
Elboeuf, localitate în Franța 395
Elvés, v. Alești
Elesnstadt, localitate neidentificată 589
El Hadj Omer pașa, muhafiz de Bender 379
Elisabeta I, regină a Angliei 565
Elisabeta Petrovna, țarină a Rusiei (1741—1762) 590
Sf. Elisabeta, regină a Ungariei 219
Elveția (Svițera) 553
Eperjes, localitate în Ungaria 522
Epis, Antonio, secretar și preceptor la Curtea lui Nicolae Mavrocordat 85
Ekhard, maior imperial din Gherla 570
⟨Enache⟩, mare comis moldovean, ginerele lui Giuliano 415, 427
Entzenberg, Karl von ~, colonel, comandant al regimentului de grăniceri din Năsăud 506, 569, 576, 578, 579, 582, 589

www.dacoromanica.ro

Epivates, locul de baştină al Sf. Paraschiva 286
Errizo, căpitan în garda lui Constantin Mavrocordat 285
Erghevița (Irglovitza, Oreavci, Oreavit), localitate în sudul Olteniei, lângă Dunăre 62, 74
Estelnic, sat şi mănăstire, la N de Tg. Secuiesc 226, 233
Ester (Isterm), Târguşor, sat (jud. Constanţa) 328
Esztergom (Gran, Strigonium), localitate în Ungaria 585
Esterhazy, prinţesă ~ 589
Europa 195, 196, 207, 255, 325, 342, 383, 388, 405, 427, 433, 464, 512, 518, 608, 634
Eustatie (Strati), secretarul lui De Porta 109, 110
Eutiches, ereziah grec din secolul al V-lea 512
Evlia, Hasan, iniciier-aga, la Hotin 270
Evrei, legende: meşteri-făurari în metalurgie, construcţii gigantice; 540; muntele Judenberg de lângă Zlatna 537; locuitori în apropierea Ţărilor Române: la Podbity p. 334; la Hotin 270; în Ţările Române: în Moldova la Soroca 193, 299; Focşani sau Bacău 510; Târgu Trotuş şi Târgu Ocna 512; la Iaşi 332; sinagogă la Iaşi 496; Ţara Românească, povarnă 337; Banat: la Timişoara 574; în Transilvania, la Cluj 217; preocupări sau îndeletniciri: prăvălii şi negoţ: la Iaşi 287; cămătari şi mijlocitori de schimb la monede 137: tălmaci: 137, 139, 140, 610; medici: Daniel Fonseca, medic al unui ambasador (al Franţei) al principelui (N. Mavrocordat) şi apoi al marelui vizir otoman 83; învinuiţi de înşelăciune 85; schimbare de rit 304

F

Farkaş, Ioan, preot din Mociu în Transilvania 552
Faţa Băii, munte în Transilvania 532, 533, 534
Făgăraş, oraş în Transilvania 107, 108, 110, 171, 223, 224, 518, 589; munţi 585, 586; Ţara 540, 550
Făgeţel (Fadsezel, Fuezette, Talzczcstc), munte 60
Fălciu, sat şi comună (jud. Vaslui) 191, 314, 330, 369, 400, 420, 428, 429, 506
Fălcoi (Falckoy, Falkoy), localitate pe Olt 71
Fălcoianu, Mihai, boier din Ţara Românească 344
Fărăoani (Faraoni, Farro-falva, Paroani), localitate (jud. Bacău) 294, 298, 306, 307, 308, 309, 314, 318, 321, 322, 349, 350, 443, 445, 512: biserici catolice: Adormirea Fecioarei Maria 444; Sf. Anton de Padova 299, 300, 316, 317; Sf. Martin 443, 444; Sf. Nicolae din Bari 308
Fântâna Babei, topic dispărut (lângă fostul sat Obilcşti) în Muntenia 336
Fântâna domnească (Fontena Domneasca) pe Valea Huşniţei în Oltenia 62
Fântânele (Fontinel), sat, azi înglobat în oraşul Bacău 443
Feodor, cazac în slujba lui F. Orlik 141
Feldioara (Marienburg), localitate în Transilvania 211
Feldru (Feldvari), sat şi comună (jud. Bistriţa-Năsăud) 579, 581, 582
Felcac, episcopie ortodoxă lângă Cluj 389
Feller, François-Xavier, de ~ (1735—1802) abate din ordinul iezuiţilor; călător în Transilvania; biografie 556—557; text 557—594
Feneşul Săsesc, azi Florcşti, sat şi comună (jud. Cluj) 577, 591
Ferdinand I de Bourbon, rege al Neapolului şi al celor Două Sicilii (1759—1798); (1802—1806) 565
Ferrati Bartolomeo, conte, medic al lui Constantin Brâncoveanu 83, 436
Ferrati Agnes (născută Kálnoki), contesă, soţia lui Bartolomeo ~ 311, 321, 322, 325, 436
Feth Islam, v. Cladova
Fischer (munte lângă Zlatna; galerii miniere: Sf. Barbara; Sf. Xaverius; Sf. Treime 519, 536, 538, 554
Fizcşti (Füzes), munte (jud. Hunedoara) 519; sat, mine 536
Flacciana, flaccus, referire la valahi 46
Flachat, Claude Jean (1705—1766), negustor din Franţa; călător în Ţările Române: bibliografie 253, text 254—260
Flandra 569
Flondor, Şerban, proprietar al satului Văşcăuţi (Bucovina) 137
Florentin, localitate pe Dunăre, în Bulgaria 156
Florenţa, oraş 567, 572
Focşani (Föxin), oraş 148, 190, 191, 202, 206, 273, 295, 338, 356, 394, 407, 487, 500, 510
Folteşti (Folcieşti), sat în Moldova 368, 371
Fonseca Daniel, medic evreu, în slujba Franţei, la Constantinopol; a marelui vizir, apoi a lui Nicolae Mavrocordat 83
Foraj, exploatare minieră lângă Certeju în Transilvania 537, 538

www.dacoromanica.ro

Fornetty, predecesorul lui De Tott la consulatul francez din Crimeea 633
Fotoaia, sat dispărut (lângă Giurgiu) 338, 339
Franci (Frânci), denumire pentru occidentalii din Orient 399
Sf. Francisc, franciscani, călugăr și ordin de călugări catolici 207, 212, 303, 320, 440, 448, 449, 479, 480, 510, 564, 572, 583, 584
Franța, francezi (Gallia) 46, 255, 259, 285, 290, 396, 501, 405, 417, 425, 441, 472, 477, 479, 480, 491, 580, 587, 596, 597, 606, 611, 629, 633, leghe franceze 241, 691
Franz, preot catolic 514
Frăsinești (Frunzănești), sat, comună Fundeni (jud. Călărași) 336
Frederic al II-lea, rege al Prusiei (1740—1786) 469, 580, 636
Frenck, Basilia (fra), misionar conventual maghiar în Moldova 321, 322
Freymuth, căpitan austriac în Transilvania 573
Fribert, preot catolic 576, 577
Fridwaldszky, Jan (1730—1786), iezuit din Transilvania; autor al lucrării despre minerit în Transilvania; biografie 515—516; text 516—555, 577
Frizoni, maior comandant la Turnu-Roșu 587
Frolov, comandant de cazaci 247
Frontali, Bartolomeo Giovanni (Frontone, G. B. Frontalido Brisighella) (1714—1763), minorit conventual în Moldova: biografie 347; text 347—348, 303, 317, 321, 322, 358, 444, 449
Frumoasa, reședință domnească de agrement lângă Iași 287, 332, 371, 430, 472, 473, 478, 492, 498
Furca Bistriței (Furca Bistritzi), munte în sudul Olteniei, lângă Erghevița 62

G

Galați (Ancyre Galatium), oraș, 141, 142, 144, 145, 191, 197, 266, 295, 298, 300, 302, 306, 308, 309, 314, 318, 320, 356, 360, 368, 372, 394, 400, 402, 405, 420, 423, 425, 440, 447, 462, 468, 484, 495, 498, 499, 510, 627; confuzie cu Ancyre (Ankara) din Asia Mică 369; biserica catolică a Sf. Marii 421, 429, 505; Sf. Nicolae 316, 317
Galezowski, comandant de cazaci în suita lui Podoski 410, 415
Ganster, D., curator pentru supravegherea cheltuielilor imperiale în Transilvania 550
Gaspar, călugăr franciscan la Iași 306
Gattinoro Carlo (Gattinato), călugăr franciscan la Iași 443, 449
Gauthot, ofițer din regimentul de călugări din Năsăud 582
Găina, munte în Munții Bihor 519
Gălmanul, lângă mănăstirea Cotmeana 344
Gălmeele (Gălmeile), sat (jud. Olt) 344
Gârbău (Gorbeau), sat (jud. Cluj) 213
Gârbe (Ghirle), punct de intrare a Oltului în Dunăre; castru roman 91
Gârla, localitate la Dunăre 91
Geckeroi (Grekroipota), sat neidentificat în Transilvania 228
Geisslizer, Ludovic, funcționar austriac în Oltenia 125
Geler, preot rector al iezuiților din Baia Mare 593
Geneva, oraș 285
Gengi-Ali pașa (Ali pașa cel Tânăr), serasker la Bender 195
Genovezi 488
Geoagiu (Gijogy), localitate în Banat 519, 553, 554
Gerendi, episcop catolic al Transilvaniei 523
Germania, germani 82, 118, 211, 255, 256, 287, 395, 397, 399, 401, 433, 469, 496, 509, 564, 575, 577, 593, 630, 639; florini de 569, 587; mile 157, 217, 218, 220, 433; așși 213, 235; florini renani 544
Geți, v. goți
Ghelari, localitate și mine de fier (jud. Hunedoara) 519, 541
Gheorghe, episcop al Romanului (1718—1724) 144
Gheorghieni (Getyo), azi orașul Gheorghieni în Transilvania 227, 228
Gherăești (Birești, Gyerjest, Ginestro), sat (jud. Neamț) 313, 314, 316, 445, 511
Gherghina (Giergene), localitate lângă Barboși, pe Siret 142, 369
Gherghița (Georghiț, Kirkasch), sat (jud. Prahova) 263, 391
Gherla (Armenopolis), oraș în Transilvania 215, 558, 562, 570, 571, 578, 580, 583, 584, 592
Ghermănești (Kermancs), sat, jud. Vaslui 367, 371, 419, 428
Ghica, preot ortodox din Rasa, com. Grădiștea (jud. Dâmbovița) 337, 338
Ghica, Ghiculești, familie domnitoare din Țările Române 355, 407
⟨Ghica Alexandru⟩, frate al lui Grigore II ⸗, domn; a fost chiurcibașa (mare blănar) al Porții, mare dragoman, decapitat 267, 287, 478

www.dacoromanica.ro

Ghica Alexandru (Scarlat), fiu al domnului Grigore II ~, la rândul lui domn (1757—1758) în Moldova 205, 404, 478
Ghica Grigore II (Duca Grigore), mare dragoman la Poartă (1716—1727), domn al Moldovei (1726—1733, 1735—1739, 1739—1741) 142, 150, 193, 197, 203, 206, 209, 246, 267, 269, 287, 303, 305, 306, 310, 318, 325, 417, 436, 476, 477
Ghica Alexandru Grigore III (Gligor), domn al Moldovei (1764—1767) 194, 389, 500, 503, 511; al Țării Românești (1768—1769) 617
⟨Ghica Matei⟩, fiu al domnului Grigore II ~; domn al Moldovei (1753—1756) 205, 363, 364, 366, 367, 370, 371, 463
Ghica, doamna, soția domnului Matei ~, fiică a hatmanului Gheorghe Mihalopol 366
Ghidiciu (Gidisch), sat, la N de Lom Palanca 55, 63, 71
Ghimeș, pas de trecere între Moldova și Transilvania 189, 229, 233
Ghimpați (Inghimpați), localitate (jud. Teleorman) 345
Ghiuvenli (Giovinle, Giuvenli), cătun, azi în Negru-Vodă (jud. Constanța) 328, 456, 457, 505
Giergelewick, în solia lui J. Podoski 419
Gilău (Alpii), munți în Carpați; culmi: Muntele Mare, Piatra Groșilor 519, 561, 591
Gilort, râu în Oltenia 61, 126, 188
Gioseni (Geoseni), sat, com. Tamasi (jud. Bacău) 444
Giovanninetti Maria Bonnaventura (Giovannicetti), misionar catolic în Moldova 303, 321, 322
Giudeni, v. Adjudeni
Giuliani ⟨Crescente Francesco⟩, tălmaci al solului polon I. Podoski 125, 409, 410, 418, 427, 428
Giulești, localitate în Transilvania 567
Giurcani (Dzuirkani), sat (jud. Vaslui) 367, 371
Giurgeu, scaun secuiesc în Transilvania 518
Giurgiu (Iorgau, Yerköki, Yergenji), oraș 35, 263, 273, 394, 399, 405
Giurgiulești, localitate pe Prut în Moldova 191
Glatz (Glucensi), oraș și mănăstire în Silezia 210, 221, 225
Glavacioc, comună, mănăstire (jud. Dâmbovița) 179, 339, 346
Gocze, munte, exploatare minieră la Rodna 543
Godeanul (Godânul, Godâmel), munte în Carpați 57
Gogojova, localitate în Oltenia 57
Golarlowski, Adam, secretar al solici contelui polon Iosif Podoski (?—p. 1759); biografie 409 text 409—423, 427
Glogoveanu, Matei, boier oltean 179
Golescu Radu, mare spătar și consilier în administrația austriacă din Oltenia 118, 158, 175
Goleşti, localitate (jud. Argeș) 340
Gornești (Gyorneszel), sat și comună (jud. Mureș) 583
Govora, munte și mănăstire în Oltenia 59, 61, 65, 87
Goți, confuzie cu geții 46
Gök-Su, râu în Anatolia 498
Gran, vezi Esztergom
⟨Gratiani⟩ Gaspar, domn al Moldovei (1619—1620) 499
Grâul (Gruul), localitate în Oltenia 72
Grădiște, pârâu ce se varsă în Dunăre 647
Grădișteanu Șerban, boier oltean 175
Greceanu Grigore, mare vistier în Țara Românească (1739—1742) 252
Greceanu Smaranda, soția vistierului Grigore 340
Greceanu Tudor, paharnic în Țara Românească 345
Greceni (Greczyn), sat (Republica Moldova) 506
Greci 41, 66, 159, 193, 194, 197, 202, 203, 204, 254, 259, 285, 287, 324, 347, 354, 357, 385, 405, 444, 492, 495, 496, 506, 510, 512, 577, 652
Grecii-schit, ctitorie a boierului Tudor Greceanu din Țara Românească 345
Gref Toma (Gref Tommaso, Toma Spițerul), luteran din Transilvania, spițer al domnului Grigore II Ghica 310, 311
Gregorevitz, căpitan de husari în Țara Românească 587
Grenville, Henry (1717—1784), ambasador al Angliei la Constantinopol (1762—1765); biografie 649—650; text 650—652
Grigorașcu Criscanul, tranzacție cu pământ în Moldova 319
Grisi (Grizi), misionar catolic la Iași 311
Gropile, localitate lângă Hunedoara 541
Grüner, locuitor din Zlatna 590
Grytzki, susține material biserica Bărăția din București 436
Grodno, localitate (în Rusia) 140

www.dacoromanica.ro

Grozeşti (Garczo-falva, Grozăveşti), veche denumire a satului Oituz, comuna Oituz (jud. Bacău) 294, 298, 304, 306, 308, 313, 314, 318, 320, 321, 322, 348, 350, 445, 450, 512; biserici catolice: Sf. Treime 299, 300, Sf. Nicolae 316, 317
Gurghiu, munţi; district în Transilvania 558
Guszar, v. Huszár
Guşăţel (Guszeci) = Guşiţel, sat (jud. Vaslui) 307
Gyulai, familie de conţi în Transilvania 536
Gyulai, Ştefan, conte din Transilvania 536
Gyza, Constantin, sprijinitor material al bisericii Bărăţiei din Bucureşti 436

H

Haan, consilier imperial în Oltenia 126
Habsburgi, habsburgic, imperiu (Casa de Austria, Sfântul Imperiu romano-german) 35, 36, 37, 38, 40, 42, 82, 86, 89, 125, 167, 170—180, 187—190, 205, 207, 211, 212, 215—218, 247, 250, 264, 309, 341, 354, 398, 441, 563, 586; împăraţi, vezi: Carol VI, Leopold I, Maria-Tereza, Iosif II
Hadik, Andrei, comite şi funcţionar imperial în Transilvania 551
Hadjouglou (Horgi, Oglou Bazarith), v. Bazagic
Hadrian (Adrian), împărat roman 64
Haemus, v. Balcani
Hagi Abdullah, mehmendarul lui Sir J. Porter 455, 456, 460, 465, 473, 489
Hagi Musa, negustor armean, însoţitor al lui Kleeman 624, 625
Hajkul, Petre, colector de aur din Transilvania 531
Halânga (Stollenga), localitate (jud. Mehedinţi) 56
Halepliu, Constantin (Haleply Costandi), mare uşier al Moldovei în 1746 329
Halepliu Grigore, mare vistier al Ţării Româneşti 84
Halici, ţinut 278
Haller, familie de magnaţi din Dej
Haller, Johann ~, conte von Hallerstein, guvernator al Transilvaniei (1734—1755) 222, 233, 235, 247, 564
⟨Haller Cristina⟩, mama contelui Peter ~, născută Perenyi 570, 573
Haller ⟨Peter⟩, contele magnat din Dej, în Transilvania 563, 570, 579, 580
Haller, preot 580, 582
Hammarade, v. Amaradia
Hamza Paşa, paşă de Hotin 597, 598, 607
Haner, geometru imperial în Transilvania 547
Harghita, munte şi ţinut în Transilvania 518
Hassan bei, ienicer, însoţitor al lui Kleemann 624
Hatinca, sat, comuna Catalina, jud. Covasna 553
Haţeg, valea (Häzéckerthall) în Transilvania 48, 60, 61, 184; regiune 36, 157
Haude ⟨Karl Adolf⟩ von ~ (zis Rexin) (1758—1765), ministru al Prusiei la Poartă 469
Hazerkioi (Hazerkininsky), sat lângă Balcic, în Bulgaria 505
Hălăucești (Alcocești, Alucest, Holvasest), sat şi comună (jud. Huşi) 350, 445, 511
Hărmăneasa, vale, exploatare minieră în Transilvania 531
Hărţăgan, sat, comuna Băiţa (jud. Hunedoara) 519, 536
Hăşdate, exploatare minieră lângă Turda 551
Hârbu, serdar din Ţara Românească 40
Hârja (Hersa), sat, comuna Oituz (jud. Bacău) 226, 512
Hârlău, oraş în Moldova 514
Hârşova, localitate în Dobrogea 142, 460, 626
Heciu (Hetsch), localitate la est de Bălţi, azi r. Lazewsk (Republica Moldova) 198
Heissler, Donat Johann, comandant imperial în Transilvania 49
Hekin-başi, funcţionar turc; s-a ocupat de solia lui Kleeman, 633, 634, 636, 637, 638, 640
Herleval, general austriac; i-a înfrânt pe turci la Mehadia 69
Hermanstadt, v. Sibiu
Hero, personaj fantezist, pretins domn moldovean ce ar fi predat Tighina turcilor 369
Herodot, autor antic grec 369
Heyko, cazac în slujba lui Orlik 141
Hieronimus, azi Ghermăneşti, sat, comuna Drânceni (jud. Vaslui) 513
Hieronimus (Hyeronimus) din Praga, prieten şi adept al lui Jan Huss 513
Hipomenas, Gheorghe, din Trapezunt, trimis la Padova de către C. Brâncoveanu; procurist al Brâncovenilor 83
Hirschel, Zaharias, refugiat german evanghelic în Ţara Românească (1740), biografie 249; text 249—252

www.dacoromanica.ro

Hochepied, Elbert, baron, ambasadorul Olandei la Poartă, tatăl Clarissei Porter 455
Hochepied, Gérard, baron, fratele Clarisei Porter 455
Holtoschen, regiment imperial în Transilvania 186
Holzberg, director al minelor în Transilvania 536
Homorod, azi Băile Homorod din orașul Vlăhița, jud. Harghita 553
Hortoban, vătășel în Oltenia 169
Horvát Ferenc, rebel curuț contra generalului Stainville 109, 110
Hotărani (Hotera), mănăstire lângă satul Hotărani, comuna Fărcășele (jud. Olt), ctitorită de Mitrea mare vornic la 1587—1588 65, 648
Hotin (Chotin, Hottino Ulttino), cetate și oraș 110, 137, 138, 139, 141, 147, 150, 191, 193, 203, passim 507, 540, 596, 597, 599, 612, 617; porți ale cetății: Constantinopol, a Timișoarei, Poarta apei și Poarta cea tainică 268, 269, 270 geamii: Atak, Aya Sofia 269; seraker de ~ v. Iusuf Pașa; defterdar și muhafis de ~ v. Mustafa pașa
Hrisighella, localitate în Italia 321
Hrisoscoleu, Aristarh Iordache, mare comis la 1755 în Moldova 370
Hrisostomo, Giovanni dei Giovanni, misionar conventual originar din Tesalia, din părinți ortodocși: (1722—p. 1768) călător în Țările Române; biografie 437—439; text 440—451
Hrușov, general-maior rus, numit comandant al cetății Hotin, după cucerirea ei de la turci 245
Hübsch, Friederich, însărcinatul cu afaceri al Poloniei la Poartă 455, 464, 465, 470, 471, 472, 479, 480
Hübsch, Karl, fiul lui Fr. Hübsch, secretar al legației Poloniei la Poartă 410, 411, 412, 413, 414, 455, 485
Huedin, oraș (jud. Cluj) 519, 561, 577
Hunedoara, castelul lui Ioan Corvin de ~ 220, 541; mănăstire franciscană lângă ~ 220; exploatări miniere 518, 540, 551
Iluni 562
Hurezi (Orez, Orsest, Hurezu), localitate în Oltenia 35, 36, 37, 38, 39; mănăstire la ~ 40, 47, 58, 61, 65, 87, 157, 183, 187
Husein (Hussein), tălmaci al lui F. Orlik 138, 140
Huss, Jan (Ioan), preot ceh, teolog, întemeietor al husismului 513
Huszar (Guzsar), familie nobilă din Transilvania (la origine Beer) 583
Huszarfalva, probabil Roșiori, sat, comuna Dulcești (jud. Neamț) 511
Hușca, pârâu spre Hotin 242
Huși, oraș în Moldova (jud. Vaslui) 191, 266, 267, 269, 277, 295, 298, 300, 302, 306, 307, 314, 318, 329, 320, 321, 322, 332, 349, 350, 356, 360, 371, 400, 429, 450, 504, 513; episcop ortodox de 446, 448; biserici catolice: Sf. Antonie Padova 299, 300, 316, 317, 504, biserica Răstignirii 446
Hușnița, valea ~ în Oltenia 62
Hutter, D. Cg. de ~, medic din Sibiu 552, 553

I

Iacobeni, sat comună, Plăeștii de Jos, jud. Harghita, 553
Iacek, șerb, vizitiu al lui J. Podoski 421, 425
Iacov ⟨Putneamul⟩, episcop de Rădăuți (1745—1750) 332
Iad (Jaad), sat săsesc, azi sat și com. Livezile (jud. Bistrița-Năsăud) 566, 568
Iali aga, guvernator al Bugeacului 277
Iamandi, agent al domnului M. Racoviță la Poartă 267
Ianache, sluger, ispravnic de Tutova 469
⟨Iancu⟩, vel agă în Moldova în timpul domnului I. T. Callimachi 426
Iannina, localitate în Epir 287
Ianik Palânga, localitate între Akkerman și Bender 277
Ianos (János), husar 579, 581
Ianuszewich, tălmaci al pașei din Hotin 410, 411
Iași, capitală a Moldovei 141, 144, 150, 189, 194, 197, 198, 203, 205, 206, 246, 248, 266, 298, 299, 303, 305, 306, 308, 310, 311, 313, 314, 322, 323, 332, 349, 350, 356, 363, 364, 367, 368, 371, 400, passim; confundat cu Angustia antică 286; dealul Copou 301, 318; mitropolie ortodoxă 448; biserici și mănăstiri ortodoxe la ~; Trei Ierarhi (cu moaștele Cuvioasei Paraschiva) 144; Golia (Kolaĭ) 144, 286, 287; Galata, ctitoria lui Petru Șchiopul; Cetățuia, Sf. Ioan Gură de Aur 144, 499; așezământ de binefacere: spitalul Sf. Spiridon 498, 499; reședință a prefectului misiunilor catolice în Moldova 319, 320, 321; biserici catolice la ~: hramul Adormirii Fericitei Fecioare 299, 300; hramul Neprihănita Zămislire a Fecioarei Maria, Sf. Anton 316, 317, 318, 495
Ibănești (Ioaneszti), sat și comună (jud. Botoșani) 507

www.dacoromanica.ro

Ibrail, v. Brăila
Iemeklik-Ceşmesi, localitate în apropiere de Babadag 379
Ienci Ali paşa, comandant turc de cavalerie 243
Ieni Kioi (Jenikioki, Jegnikoy, Jeni-Kele), azi satul Nou, comuna Mihai Bravu (jud. Tulcea) 456, 495, 499, 505
Ierotei, episcop ortodox de Huşi (1743—1752) 332
Iezerul, lac în munţii Olteniei spre Transilvania 57
Ierusalim, oraş 257, 286, 356
Iflum Ghirai, sultan al tătarilor de la Cetatea Albă, în campania de la Hotin din 1739 240, 242, 243
Igria, munte în Transilvania 520, 527
Ilia, sat zona Huedin 551
Ilva Mică (Illava Mika), sat şi comună (jud. Bistriţa-Năsăud) 566
Imperiul Otoman, v. Turcia
India (Indiile Orientale) 520, 590
Inochentie de la Putna, episcop ortodox de Huşi (1752—1782) 504
Inochentie de la Tismana, episcop ortodox de Râmnic (1727—1735) 154
Ioan, din suita lui F. Orlik 137
Ioan, Căminarul, cămăraş, pretins fiu al lui N. Mavrocordat 85
Ioan din Napomuk, Sfântul patron al Boemiei 222; regiment din Ciuc 229; patron al minelor 568
Ioannes (Prestre), personaj legendar (preotul „Jean" al Abisiniei) 565
Ioanichie al III-lea, patriarh de Constantinopol (1761—1763) 436, 476
Iorgan, v. Giurgiu
Iosif al II-lea de Habsburg, împărat romano-german (1765—1790) 636
Ipsilanti, Alexandru, mare postelnic în Moldova în timpul domnului I. T. Callimachi 414, 425, 427, 467
Ipsilanti, Constantin, postelnic, apoi mare hatman, în Moldova, frate cu Manuel, chiurcibaşa al Constantinopolului 141, 204
Irkluvski, cazac 141
Isaac, căpitan român din Oltenia în serviciul lui Sainte-Croix 35, 36
Isac aga, vameş la Constantinopol 466
Isaccea, oraş în Dobrogea 139, 145, 380, 393, 428, 627; înfrângerea turcilor de către ruşi la 1 aug. 1771 627
Isfenos, sat de tătari lângă Ismail, dispărut 330
Isvor, pârău lângă Rodna 543
Islaz (Izlaz), comună în Oltenia 55, 64, 156, 189, 647
Ismail (Izmail), oraş (Republica Ucraina) 145, 196, 197, 198, 272, 276, 278, 329, 330, 429, 618, 625, 626, 627
Istanbul, v. Constantinopol
Istria (Ester, Ister), sat şi comună (jud. Constanţa) 198, 328, 506
Istru (Dunărea), confuzie cu Nistru 193
Işalniţa (Ischalnitza), comună (jud. Dolj) 55, 61
Italia, italieni 46, 204, 215, 249, 255, 319, 325, 326, 349, 441, 449, 451, 460, 461, 479, 480, 496, 514, 577; limba ∽ 118, 255, 285, 325, 427, 496, 558; mile ~ 297, 308, 312, 474; monede ~ 30
Italina, Stephani, conte, căpitan al regimentului de grăniceri românesc nr. 2, cu sediul la Năsăud 568
Iusuf paşa, serasker al Benderului 277
Iusuf Paşa, serasker al cetăţii Hotin 267, 277
Izvarna (Isverna, Iswerna, Isworna, Isworna), râu în Oltenia 73, 77
Izvarna Albă (Izvorne albe), localitate în Oltenia 73, 77, 156, 157

J

Jaad, v. Iad
Jaleşul (Sellesch), râu în Oltenia 73
Jamjouglou, Paul, interpret pentru limbi orientale al regelui şi legaţiei Suediei la Poartă (?— p. 1773); biografie 327—334; text 335—336
Jäschke, Andreas, refugiat evanghelic german împreună cu Zacharias Hirschel la 1740 în Ţara Românească (1740); biografie 249; text 249—252
Jesmina, munte în Transilvania 534
Jeni-Kale (Jenikioi), v. Ienichoi
Jerzy, Mihail, conte, însoţitor al contelui Mnizech în solia din Ţările Române 363—365

www.dacoromanica.ro

Jezierski, Raimund Stanislav (Stanislav Raimondo Iereschi), episcop catolic al provinciei Moldova, dominican polon din Lublin 302, 311, 319
Jiblea (Sible), înglobat în orașul Călimănești 51
⟨Jibou⟩, râu în Transilvania 212; oraș 554
Jidoștița (Sidostița), localitate în Oltenia lângă Dunăre 56, 156
Jijia, râu în Moldova 504
Jiu, râu în Oltenia 40, 41, 57, 58, 60, 61, 63, 68, 71, 72, 73, 77, 126, 156, 188
Jiul de Jos, vechi județ în Oltenia, cu reședința la Craiova 58, 63, 64, 65, 76, 174
Jiul de Sus, vechi județ în Oltenia 63, 64, 65, 73, 77, 164, 169, 170, 171, 172, 174
Jitianu (Sitian), mănăstire în Oltenia 65, 156
⟨Jivanovici Sinesie⟩, episcop ortodox de Arad (1751—1768) 560, 565
Jovița, consilier fiscal în jud. Jiul de Sus 169
Judenberg, munte la S de Zlatna 537, 556

K

Kabady, azi Cobadin (jud. Constanța) 197, 198
Kelagor-Poleka, v. Călugăra
Kálnoki, Agnes, v. Ferratti Agnes
Kalocsa, episcop de ~, v. Patasici 559
Kaltschan, v. Căușani
Kankli Köprü (Podul sângelui) = azi Lipcani (Republica Ucraina) 266, 268, 273, 333
Kaplan Ghirai, han al tătarilor din Crimeea (1713 — 1716) 269
Kaplan pașa (Kaplan Mustafa pașa), căpetenie turcă, a luptat sub comanda vizirului Köprülü pașa 272
Karagatch, v. Cara Agaci
Karasu (Carasu), v. Medgidia
Kara Orman, port dispărut, din satul Vadu, actuala comună Corbu, la N de Năvodari (jud. Constanța) 393
Karkettel, colonel în armata rusă, numit în comandamentul cetății Hotin 246
Karol, v. Carei
Károlyi, conte, proprietar al moșiilor și castelului de la Carei 594
Kasim effendi, defterder turc de la Hotin 268, 269
Katsaitis Antonios Marcos (Marco Antonio Cazzaiti) (1717—1787), venețian originar din Corfu; călător în Moldova; biografie 279—284; text 284—292
Kaybaly, sat pe Dunăre, neidentificat 197, 198
Kaynar, v. Căinari
Kemankeș, Ahmed, aga, chehaia și ginerele lui Mustafa pașa, defterdar de Hotin 271
Kemény, baron din Șieu 583
Kenski Mustafa aga, prieten al lui Carlson 333
Kerularios, vechi teolog ortodox 449
Keith, general imperial 241
Keutsenge, v. Constanța
Kiesera, munți lângă Zlatna neidentificați 533
Kiesler albae, v. Akkerman
Kiev, oraș 193, 194, 241, 380, 503
Kim egin Mehmed aga, numele unei fântâni din Dobrogea 271
Kitab (Sip Palanca, Elisabeth Schantz și uneori Orșova), cetate și insulă pe Dunăre 622
Kleeman, Ernst Nicolaus (1736 — după 1800), fiu de protestant din Altdorf, agent al unor case de comerț din Viena, călător în Țările Române; biografie 620 — 621; text 621—645
Kleiner, Blasius, misionar franciscan, conducător al diocezei catolice a Bulgariei (sec. XVIII), călător în Țările Române; biografie 431—432; text 432—436; texte originale în anexă 643—545
Kolesak (Kolezak, Kolinak, Kolenak), polcovnic de lipcani, în slujba lui F. Orlik 137, 138, 139, 140
Kőleseri, Samuel, autor de lucrări de mineralogie 85, 86, 522, 523, 527
Kokoșet, sat dispărut lângă comuna Tupilați (jud. Neamț) 511
Kollonich, Ladislau IV, conte, episcop catolic de Oradea 559
Komorowski, curtean din solia lui Podoski 419
Kongly, probabil Conguz, localitate (Republica Moldova) 196, 198
Königsegg, Lothar Joseph Georg von ~, general, feldmareșal austriac în Oltenia 60, 111, 112, 113, 120, 123, 124, 149, 154; fost director suprem al administrației austriece în Oltenia 168, 175
Konties, Gabriel de ~, preot la biserica catolică a Bărăției din București (sec. XVIII) 436

www.dacoromanica.ro

Korsak, rotmistru de lipcani 137, 138, 139, 140
Korycki, ofiţer de lipcani la Hotin 139
Kozo (oare Cozmeni? sau Cotmanii Mari la S de Zastavna, azi Coţmanii Mari), localitate (Republica Ucraina) 273
Krasinski, familie de conţi poloni 613, 615
Krasinski, Adam, episcop catolic de Cameniţa (1759—1799) 580
Krâm Ghirai, han al tătarilor din Crimeea (1758—1764) (1768—1769) 611, 612, 616, 617, 625, 633, 634, 635—640; pretinsa lui otrăvire 617
Kriesling, ofiţer saxon în campania de la Holus Hotin 1639 240
Krivanul, munte 567
Krök, localitate pe Siret în Moldova, neindentificată 190
⟨Kuciuk Saim aga⟩, capugibaşi, trimis de Poartă să-l întâmpine pe solul polon I. Podoski 409, 412, 416, 425
Kuhorn, muntele Cornul Vacii în Transilvania 567
Kucheburg (Kudiberg), oare Chirpăr? în Transilvania 211,
Kullchertberg (Kulchertfeld), locuitor din Zlatna 590
Kultzen?, munte în Transilvania 535

L

Laberzi poate Bărbulcşti, sat, comuna Sănduleni (jud. Bacău) 443
Ladislau, sfântul ~, rege maghiar; campania contra Moldovei 440; fântână în apropiere de Bistriţa, în Transilvania 440, 569, 570, 571
Ladova, probabil Lalova pe Nistru (Republica Moldova) 272, 277, 278
Lafont, C. secretar al solici contelui polon Iosif Podoski (?— august 1760), călător în Moldova; biografie 424; text 425—430; 418, 419
La Macchia, Giovanni, misionar catolic, călător în Moldova 446, 449
Laponia 207
Laprodan (Zaprodun) (oare La Projeni?), pe Lotru în Oltenia 72
Larga, sat pe pârul Larga, la N-E de Lipcani 364, 370
Larissa, localitate în Tesalia 448
La Roche, Pierre, de ~ secretar al domnului Moldovei I. T. Callimachi 414, 425, 426, 429, 472, 478—481, 606
Lasci, contele ~ preşedinte al Consiliului de război în Transilvania 576
Laun, localitate în dreptul orăşelului de mai târziu Călăraşi în Ţara Românească 394
Laz Mustafa Paşa, arendaş al minelor de silitră de la Movila Hanului 266
Lazar, munţi în Transilvania 535
Lazar ⟨Janós⟩ (Lásar), conte, dintr-o veche familie nobilă din Secuime (1772) 553, 584
Lazi, locuitori din Trapezunt 266, 403, 463
Lăpuş (Zapros), sat şi comună (jud. Maramureş) 592
Lăzăreşti, sat, comună Sânmartin (jud. Harghita) 546, 547
Lebel, superior al călugărilor catolici din Baia Sprie 593
Leclerc ⟨Jean⟩ (Ioannes Clericus), teolog, filozof şi literat stabilit la Amsterdam; procurator de cărţi pentru N. Mavrocordat (1687—1736) 84, 85, 86
Leova (Levise), localitate la S de Huşi (Republica Moldova) 272, 273
Leşi, v. Polonia/poloni
Leonardi, Ioan (Léonardy), levantin însărcinat cu o misiune secretă în Moldova; secretar al domnului I. T. Callimachi 414, 418, 423, 425, 427, 428
Leopold I de Habsburg, împărat romano-german (1660—1705) 107, 108, 526
Leszczyński, Rafael, sol polon la Poartă 411
⟨Leszczyński⟩ Stanislav I, rege al Poloniei (1704—1709) (1733—1735) 145, 269
Leutschau, localitate în Boemia 553
Lica, preot catolic la Iaşi 305
Liège, colegiu iezuit la ~ 563
Ligne ⟨Charles Joseph⟩, prinţ de ~, diplomat şi feldmareşal în slujba imperialilor (1735—1814) 575
Linchou, familie de negustori francezi din Marsilia stabiliţi la Constantinopol şi călători în Moldova 401, 404
Linchou, François-Thomas, fiul cel mai mare al lui Maurice ~, 401, 404, 417, 491
Linchou, Jean Maric, frate cu Fr. Thomas ~ 404
Linchou, Maurice, tatăl fraţilor ~, născut la Marsilia 404
Linchou, Pierre-François, frate cu Fr. Thomas ~ 404
Linguebagului (!) (Lunca Bahluiului), grup de case de lângă Cotnari (jud. Iaşi) 442
Liotard ⟨François⟩, pictor din Geneva 285, 289, 290
Lipcani, tătari 138, 268, 269, 272, 413

www.dacoromanica.ro

Lipcani (Lupezani, Liplianka), azi Lipkanka, sat (Republica Moldova) 137, 141, 412, 430
Lipsca = Leipzig, oraş 85, 395, 396
Lisa ⟨Giacinto⟩, misionar catolic, prefect al misiunilor catolice din Moldova 301, 306, 311
Lituania, şambelan de ∽ v. Mnizech J.
Livorno, oraş în Italia 451
Lobkowitz, Johann Georg von ∽, principe, comandant imperial în Transilvania şi în Oltenia 203, 216, 226, 232, 234, 257
Loewendall ⟨Ulrich Frederik Waldemar⟩ (1700—1755), conte danez, căpitan în armata austriacă în 1716 la asediul Timişoarei; apoi în serviciul polonilor şi ruşilor; după 1747 ajunge mareşal în serviciul Franţei 243, 247
Lom Palanca (Compalancka, Lompalanca), localitate la Dunăre 63, 71
Londra, capitala Angliei 481, 496
Lorena, casa de ∽ 196
Lorena, Carol de ∽ duce, comandant al trupelor austriece în războiul cu turcii din 1683—1699 196
Loreto (zisă şi Maica Domnului), mină în muntele Faţa Băii 532
Lotru (Lotra, Loter), sat în Oltenia 53, 54
Lotru, râu în Oltenia 53, 54, 57, 60, 74, 86, 87, 155
Lotrioara, apă lângă comuna Tălmaciu 52
Loviştca, ţinut în Ţara Românească 51, 54, 55, 76
Lublin, oraş 302, 409
Luceriow, diaceză catolică în Polonia; episcop de ∽ 310
Lucca, localitate în Italia 309
Ludovic al XV-lea, rege al Franţei (1715—1774) 606
Lugoj, oraş în Banat 573
Luna = Luna de Sus, sat pe Someşul Mic, comuna Floreşti (jud. Cluj) 591
Lunca (Lunga), sat înglobat în satul Prăjoaia, comuna Livezi (jud. Bacău) 444
Luncavăţul (Lancavetz, Gonavătz), râu în Oltenia 57
Lupoianu Milco, ginerele serdarului Hârbu 40
Lupşa, sat şi comună (jud. Alba) 530
Luther, Martin 350, 566
Luxemburg, luxemburghezi 564, 565, 566, 572, 590
Lwow, oraş (Republica Ucraina) 409, 451, 455
Lycostomion (Lacostoman), v. Chilia
Lyon, oraş în Franţa 316, 567

M

Maan, colector imperial în Oltenia 126
Mackenzie, medic scoţian în suita lordului Porter 455, 479, 480, 467, 468, 487
Macrova, localitate în Dobrogea 461
Madrelli, Maria Francesco (Fr. Mandre), fost capelan al contesei Agnes Kálnoki, apoi misionar şi viceprefect al misiunilor catolice în Moldova (1742) 301, 305, 311, 322
Magnan, marchizul de ∽; a fost în serviciul Angliei, Austriei, Rusiei, apoi al lui Constantin Mavrocordat 286, 289, 290, 291
Maevi, Grigore, arhidiacon în Transilvania 563
Mahmud I, sultan otoman (1730—1754) 255, 316
Maksud Ghirai, han al tătarilor din Crimeea (1766—1768) 596, 598, 611
Malul, culme şi vale în Transilvania 436, 536
Mamul, mănăstire în Oltenia 65
Mangalia, oraş în Dobrogea 393
Mangaci (Mangag), sat Plopeni, comuna Ghirnogeni (jud. Constanţa) 457
Mannstein, Cristoph Herman, von ∽ (Manstein), ofiţer în armata rusă; după 1745 general în armata regelui Prusiei, Frederich al II-lea (1711—1757); biografie 238; text 236—248
Manole, meşter legendar 343
⟨Manu⟩ Dumitraşcu, agă în Moldova (1746) 331
⟨Manu⟩ Sultana, sora agăi Dumitraşcu ∽, a doua soţie a lui Constantin Mavrocordat 331, 332
⟨Manu Zoiţa⟩ fiica lui Mihail ∽, doamna lui Grigore al II-lea Ghica al Moldovei, refugiată la Hotin 150
Manzi Francescantonio (1695—1749), franciscan conventual, călător în Ţările Române; biografie 296—297; text 297—311; 322, 359
Maramureş, comitat în Transilvania 547, 550, 557, 558
Marca, regiune în Italia 449
Marcopries (Marcopritsch), valea, muntele ∽ la Est de Vodiţa în Oltenia 56
Marcu din Lfes, teolog, părinte al creştinismului 567

www.dacoromanica.ro

Marea Neagră 144, 145, 196, 197, 273, 274, 276, 278, 369, 393, 394, 401, 402, 405, 422, 423, 499, 457, 463, 465, 466, 610, 628, 640
Marga (Kitschora Marga, Vitscher Marga, Kitschora Marga), sat în Oltenia, la nord de schitul Topolniţa 61
Marginea, sat, comună Zam (jud. Hunedoara) 540
Margita (Marghita, Sf. Margareta), sat la S-E de Oradea (jud. Bihor) 211, 237
Maria Tereza de Habsburg, împărăteasă a Sf. Imperiu romano-german (1740—1780) 565, 590
Marienburg, v. Feldioara
Marinovici, Blasius, preot observant bulgar 149
Marly, localitate în Franţa 593
Marmaţia, Maramureş (denumire populară) 233
Marquart, armean, s-a alăturat suitei lui Kleeman 616, 626
Marruzi, negustor din Iannina 287
Marsigli, Ferdinando, conte, autor al unei istorii a Dunării 553
Martinuzzi, Giorgio, cardinal catolic, a întărit cetatea Gherlei din Transilvania 570, 572, 573
Massalit, Lucca, călugăr catolic din Iaşi 496
Matei al Libiei, candidat la patriarhia din Alexandria 342
Matei din Ungureni, clucer, fiul căpitanului Papa din Ungureni, Ţara Românească (1746) 345
Matera, localitate în Apulia (Italia) 446, 449
Maturetz, muntele? la est de mănăstirea Topolniţa în Oltenia 56
Mauro ⟨Maria Antonio⟩, misionar catolic, prefect al misiunilor în Moldova, cu reşedinţa la Răchiţeni 441, 449
Mavrocordat (pretinsă şi Scarlatti), familie nobilă din Fanar 84, 355, 407
Mavrocordat ⟨Alexandru Exaporitul⟩, mare dragoman al Porţii, tatăl domnului Nicolae ~ 85, 346
Mavrocordat ⟨(Alexandru⟩, fiu al domnului Nicolae ~ 85
Mavrocordat ⟨Alexandru⟩, fiu al domnului Constantin ~, născut în 1742 255, 325
Mavrocordat ⟨Constantin⟩ (zis Scarlat), fiul domnului Nicolae ~ 85, 346, 436; domn în Moldova şi Ţara Românească 201, 207, 251, 255, 256, 257, 285, 286, 289, 290, 306, 308, 324, 325, 326, 342, 346, 403, 450, 473, 568
⟨Mavrocordat, Dimitrie ⟩, fiul domnului Constantin~ 325
⟨Mavrocordat, Ecaterina⟩, soţia domnului Constantin ~, născută Rosetti 289
Mavrocordat, Ioan, frate cu Nicolae ~, domn în Moldova şi Ţara Românească 82, 125, 142, 314, 322, 329, 332, 337, 338, 417
Mavrocordat ⟨Ileana⟩, fiica lui Alexandru ~ 463
Mavrocordat, Nicolae (poreclit Muserin), domn în Ţara Românească 35, 37, 38, 39, 41, 49, 82, 83, 84, 85, 109, 110, 122, 125, 136, 137, 140
Mavrocordat, Nicolae, fiul lui Constantin ~; născut în septembrie 1733, 255, 436
Mavrocordat, Scarlat, fiul marelui dragoman Alexandru ~; ginere al lui Constantin Brâncoveanu 346
⟨Mavrocordat⟩ Smaragda, fiica lui Panaiotache Mamonă din Stravropol, a treia soţie a domnului Nicolae ∽ 85
⟨Mavrocordat Sultana?⟩, tânără principesă, fiica lui Ioan ~ 332
Mazepa, hatman al cazacilor, înmormântat la Galaţi 139, 141
Mazovia, voievod de ∽ v. Potocki Stanislas 482
Mazzinotti, Gabriel, preot catolic la Călugăra în Moldova 443
Măcăreşti, localitate în Moldova 419, 429, 430
Măcieş, munte lângă Zlatna; galerii de mină: Maria Victoria, Faţa Speranţei 537, 538
Măcin, oraş în Dobrogea 143, 372, 393, 422, 423, 461, 462, 465, 498, 500
Măgura, munţi, jud. Hunedoara 519
Măgura (Mugur), munte şi deal în Ţara Românească 47
Măgura, munţi lângă Rodna, 534, 537, 543
Măgura (Măgura), stâncă pe Dunăre 68, 69
Măgura (Meygura), localitate la S de Bălţi, raion Floreşti (Republica Moldova) 193, 198
Măgurele (Mogiori sau Promontoria), câmpie şi promontoriu în Oltenia 61
Măguriţa de piatră, redută pe Dunăre 617
Mălăeşti, sat, comună, Gropniţa (jud. Iaşi) 483
Mămăeşti (Mamaieveiach), sat pe Prut (Republica Moldova) 137
Mănărade (Donmersmarkt), sat lângă Mediaş (în text, vezi sat aparţinând Blajului (jud. Alba) 588
Mărăşeşti, localitate în Moldova 190
Mărgineni, mănăstire în Ţara Românească 85, 86
Mărgineni, mănăstire în comuna Caragiale (jud. Prahova) 346
Mărgineni (Mardzinen), sat, comună suburbană (municipiul Bacău), 443

www.dacoromanica.ro

Măxineni, sat (jud. Buzău) 190
Mânzălești (Medzylezste), sat, comună Bosia (jud. Iași) 504, 506
Mecca, oraș în Arabia 276
Medeșfalău (Medyesfalva), Murășeni, înglobat orașului Târgu-Mureș 584
Medgidia (Karasu, Carasu, Karo, Omer), 199, 328, 423, 454, 457, 505
Mediaș, oraș în Transilvania 231, 546, 584, 585; scaun 553
⟨Medici⟩ Francesco I, mare duce de Toscana (1571—1587) 572
Medina, oraș în Arabia 276
Medved, D. (Huttinatus), probabil director pentru fabricarea metalelor din Transilvania 550
Megieși/Medgesch, valea ~ între Turnu Roșu vechi și nou 52
Mehadia, localitate în Banat, trecătoare, stațiune termală 56, 57, 69
Mehedinți (jud. Olt), 63, 64, 65, 73, 74, 75, 76, 77, 164, 171, 172, 174
⟨Mehmed II⟩ Fatih, sultan otoman (1451—1481) 262, 608
⟨Mehmed Regib pașa⟩, mare vizir otoman (1757—1763) 417, 430; pașă de Oceakov (1757—1758) 379, 421
Mehmed pașa, Musin Zade, mare vizir otoman (1765—1768) 598
Mengli Ghirai II, han al tătarilor din Crimeea (1724—1730, 1737—1740) 150
Mera (Myera), mănăstire pe valea Milcovului, în Moldova 190
Mergel, Iosif, preot catolic la biserica Bărăției din București 436
Merișor, localitate lângă Crivedia, în Banat 60
Meterezul, Tudoran (Meterisch), localitate lângă Mehadia în Banat 56, 67
Mezeș, munte în Transilvania 551
Mica (Mikefalva), localitate (jud. Mureș) 522, 584
Micănești, sat, comună Zaru (jud. Hunedoara); puțuri miniere Sf. Simion și Iuda 540
Miclăușeni, sat (jud. Iași), 441
Mielnik, localitate în Ucraina 364
Miercurea Ciuc, localitate în Transilvania 187, 205, 207, 228,229,
Mihai ⟨Viteazul⟩ (Mihai Vodă) a ridicat case domnești la Strehaia 62, 389, 390
Mihai, din suita lui F. Orlik 139
Mihail, doctor grec venit de la Viena cu J. Cl. Flachat 157
Mihalopol, Gheorghe (Gh. Basa Mihalopol), postelnic, apoi hatman moldovean, socrul domnului Matei Ghica 364, 366, 370
Mihalóczi, administrator al orașului Zlatna 523
Mihăileni, sat, comună Buceș (jud. Hunedoara) 517
Mihu, hotnogul, învinuit de tâlhărie în Oltenia, plecat cu 20 000 de florini în Transilvania 36, 37, 38
⟨Mikes Anton⟩ conte, solgabirău (jud. Trei Scaune) din Transilvania, soțul Suzanei, născută Haller 570, 577
Mikes, Kelemen (1690—1761), nobil secui în slujba principelui Francisc Rákóczi II, călător în Țările Române; biografie 200—201; text 201—207
Mikes ⟨Suzana⟩, născută Haller, soția contelui Anton ~ 577, 591
Miklós Páter (Pader Miklos, Nicolae Pater, Pater Miklós), informator despre Țara Românească pentru imperiali, în 1719 arendaș al vămilor din Oltenia 112, 113, 124
Milano, oraș; provincie în Italia 303, 349
Milcov, râu între Moldova și Țara Românească 190, 273, 369
Milcov, târg în Moldova 510
Milcovia, episcopie catolică la Milcov 510, 512
Millo ⟨Ianacachi⟩ (Mille) grec pretins francez, staroste de Cernăuți 476, 477, 485, 487, 488, 489
Mintiu (Némethi), localitate înglobată orașului Satu-Mare 594
Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești 344
Mniszech, Karol Jann, mare șambelan de Lituania; sol al regelui polon August III de Saxa la Poartă (1755); călător în Moldova; biografie 361—363; text 363—372, 411, 426
Mniszech, Josef Jan Tadeusz, fiul cel mare al lui Karol Jann ~, solul Poloniei (1742—1797); autorul jurnalului solici; jurnal de călătorie la Constantinopol (1755) 368—372, 363, 364, 365, 368
Mniszech, Mihail Jerzy, alt fiu al lui Karol Jann ~, în suita tatălui său 363, 364, 365
Mociu, sat (jud. Cluj) 321, 552
Modena, localitate în Italia 449
Moghilău (Mohilău, Moghilo), azi Moghilev, oraș (Republica Ucraina) 239, 349, 350, 429, 446
Mohomna, Dealul ~ în Banat, între Voditța și Tismana 56
Moinești, localitate în Moldova 189
Moise, ungurul, preot catolic la Săbăoani 300
Moldova, râu 144, 189, 476, 511

www.dacoromanica.ro

Moldova, moldoveni (Bogdania, Moldova turcească); legendă 477; 71, 125, 137, 139, 143, 144, 147, 148, 168, 189, 191, 193—195; domni, v. Callimachi Ioan Teodor şi Grigore; Cantemir, Antioh şi Dimitrie; Ghica, Alexandru Scarlat, Grigore II, Grigore III, Al. şi Matei; Mavrocordat Constantin şi Nicolae; Racoviţă, Constantin şi Mihail.
Molniţa, sat în Ucraina 486, 488
Monte Alcino, localitate în Italia 321
Monte Pulciano, localitate în Italia 321
Montella, localitate în Italia 449
Moravia 193
Morânglav (Morănglavu), schitul Morunglavu Vâlcea (jud. Olt) 343
More ⟨Ştefan⟩, teologul românilor uniţi în Transilvania 585, 588, 589
Morcea, provincie în Grecia 455, 630
Moruzi ⟨Constantin⟩ (Costache) domn al Moldovei (1777—1782); soţie Smaranda 389
Moscova, moscoviţi, muscalii, v. Rusia, ruşi
Moser, Ernest din Coblenz, rob la tătari 629, 630
Motru, râu în Oltenia 61, 62, 157
Motru, mănăstire în Oltenia 65
Movila Hanului (Kan-Tepu, Movilu, Rabâiei) 266, 419
Movilău (Mugylo), azi dispărut (jud. Vaslui) 511
Movileni, sat şi comună (jud. Galaţi) 291
Muncelu, sat şi comună (jud. Alba) 530
Muncelul Mic, sat înglobat în comuna suburbană Veţel, oraşul Deva (jud. Hunedoara) 540, 541, 542
Mulbach, ⟨Bojdino-Valahia⟩, v. Sebeşul Săsesc
Müller, sas din Cotnari 509
Münich ⟨Burchardt Cristof⟩ (Hristoph Antonovici) von ~ (1683—1767), feldmareşal rus în războiul austro-ruso-turc (1735—1739) 239, 240, 241, 243, 245—247, 248
„Muntenia austriacă", v. Oltenia
Muntenia, munteni, v. Ţara Românească
Mureş, district în Transilvania 558, 590
Mureş, râu 215, 228, 519, 533, 534, 535, 539, 542; munţi 534, 557; regiune 519
Murtazi paşă, paşă cu două tuiuri în războiul austro-ruso-turc din 1735—1739 340
Muscel (Muschel), judeţ în Ţara Românească
Mustafa aga (poreclit Jasinski), fost tălmaci al lui Mazepa 139, 140, 267; apoi defterdar la Hotin 269, 270, 271
Mustafa paşa, mare paşă de Hotin; noiembrie 1722 numit muhafiz de Hotin 147, 267
Mustafa III, sultan otoman (1757—1774) 379, 417, 421

N

Naidianos, poate Nagy Ianos?, nobil maghiar, arendaş la Cetatea de Baltă 236
Nassuh paşa, decapitat de sultanul Ahmed I 270
Naxos, arhiepiscopie de ~ 307
Năsăud-Bistriţa ⟨Năsăud⟩, oraş 578, 581, 582, 583, 587; judeţ 578
Neagoe Basarab (Basaraba), domn al Ţării Româneşti (1512—1521) 47
Neagul, ginerele lui Săntiona din Rasa 338
Neajlov, râu în Muntenia 339
Neamţ, v. ⟨Târgu⟩ Neamţ
Neapole, oraş în Italia 449, 565
Nectarie, ieromonah 346
Negoeşti (Negoesi), mănăstire (jud. Călăraşi), ctitorie a doamnei Elina, soţia lui Matei Basarab 259
Negreni, sat, comuna Tătăreşti (jud. Teleorman) 345
Negreni (Fokete Tu, Fekete To), sat, comuna Ciucea (jud. Bihor) 561, 577
Nemirov, localitate în Ucraina 143, 197
Neofit ⟨I Cretanul⟩ mitropolit al Ţării Româneşti (1738—1754), călător în Ţara Românească (? — 1753); biografie 335—336; text 336—346, 324
Nepomuk, oraş în Boemia 222; Sf. ~
Nestor, preot schismatic 567
Neuman, colector al aurului la Zlatna 532; soţia catolică 590
Niceea, oraş 588.
Nichifor Grecul (sau Peloponezianul), mitropolit al Moldovei (1740—1750) 290, 308, 332
Nichifor, ieromonah, pustnic de la Cozia 341
Nicodim, monah, pelerin rus în Moldova (după 1722), biografie 142; text 143—145
Nicolae, ginerele preotului Ghica din Rasa 337

www.dacoromanica.ro

Nicolae (Niculae), fecior în suita sclului suedez Carleson 334
Nicomedia (Comidia), oraş 289
Nicopole (Nicopol), cetate, oraş în Bulgaria 35, 38, 47, 71, 188, 189, 254, 273, 291
Niger, călugăr catolic 562
Niester Albe, v. Akkerman
Nikasa (Nikosa !), sat în Transilvania, neidentificat 230
Nil, fluviu în Egipt 82, 83
Nistru (Turla, Tyras) râu, 139, 140, 143, 191, 195, 197, 205, 239, 240, 241, 245, 248, 265, 268, 272, 274, 275, 277, 278, 309, 313, 334, 349, 369, 400, 409, 411, 402, 446, 467, 489, 499, 503, 596, 597, 598, 610, 611, 616, 637, 640, 641
Niş (Niassa), oraş în Serbia 216, 225
Nodoborseţ (Nodoborschets), munţi lângă Nistru 239
Noroff, locotenent de cazaci 193, 194
Novaci (Novatz), localitate în Oltenia 59, 187
Novacovici ⟨Dionisie⟩ (Novakavics), episcop sârb la Buda; episcop al ortodocşilor din Transilvania (1761—1767) 565, 588
Nucet, sat şi mănăstire, comuna Nucet (jud. Dâmboviţa) 346
Nypelentza?, localitate în Transilvania 235

O

Oancea (Oneza, Waneze), sat pe Prut 368, 371, 420
Obedeanu Pătru (Objetan), mare serdar în Oltenia în 1716 36, 37, 40
Obislav (Obislavele), sat desfiinţat, inclus în satul Grozăveşti (jud. Dâmboviţa) 346, 339
Oceakov, cetate la Marea Neagră 268, 276, 277, 379, 638, 641
Ochocki, curtean în suita lui Podoski 419, 421
Ocna Dejului (Dies-Akna, Deksakna), localitate componentă a oraşului Dej 549, 563, 592
Ocna Sibiului (Salzburg, Vizakno), oraş (jud. Sibiu) 211, 519, 545, 548, 587; puţuri: Ocna Mică, Ocna Mare, Ocna Sf. Francisc
Ocnele Mari (Ocna, Ockna, Orkna, Okna, Saltzburg), localitate în Ţara Românească 61, 64, 77, 91, 112, 122, 123, 156, 394, 398
Odobeşti, localitate (jud. Vrancea) 272, 510
O'Donnell, Karl (O'Donell-Tyrconell, O'Donel), conte de origine irlandeză, general austriac, guvernator al Transilvaniei (1767—1770) 562
Odorhei, district în Transilvania 551, 553, 558
Odorheiul Secuiesc (Cetatea Odorhei), localitate (jud. Harghita) 229
Oituz, râu în Moldova 190
Olahus, Nicolae, cărturar de origine română din Transilvania 520, 523
Olanda, olandezi 216, 251, 255, 398, 422, 455, 569, 573
Olmütz, localitate în Austria 630
Olpret (Albrecht), sat dispărut (probabil în jud. Cluj) 214
Olt, râu 29, 40, 41, 47, 48, 49, 50, 55, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 68, 71, 77, 87, 88, 90, 91,112, 126, 155, 173, 173, 177, 183, 189, 228, 340, 341, 345, 550, 586, 587, 648
Olt, ţinut 38, 40, 41, 47, 60, 62, 64, 87, 88, 90, 91, 223, 648
Oltenia (Valahia oltenească sau împărătească, Ţara Românească Cisalutană, Oltenia împărătească, cealaltă Ţară Românească) 41, 42, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 57, 58, 60, 63, 65, 74, 77, 82, 86, 90, 111, 112, 117, 121, 122, 124, 125, 126, 149, 154, 156, 157, 172, 178, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 189, 220; pasim; mare ban, v. Gheorghe Cantacuzino; Radu Popescu, cronicarul; generali imperiali în ~: Jan Czeyka; F. von Schramm; Dietrich Dietrichstein; Königsegg, Lothar J. Georg von ~; Lobkovitz, Johann, Georg von ~; căpitanul Fr. Schwanz von Springfels; imspectori imperiali, v. Rebentisch, baron von ~, Wallis von ~, arendaş imperial al vămilor din~, v. Miklos Páter; administraţie imperială în ~ 111—127; 164—184
Olteniţa, oraş la Dunăre 500
Olteţ, râu, 56, 57, 58, 71, 72, 75, 187
Omurcio (Omonrtcho), fosta comună Valea Seacă, azi Valul lui Traian (jud. Constanţa) 328
Oneşti (Szo-falva), oraş în Moldova 294
Opitz Martin (Opiz), cărturar sas 46
Oradea Mare, Oradea, oraş 549, 558, 559, 560, 576
Orăştie (Saxopolis), localitate în Transilvania 49, 219, 220, 272, 573; ţinut 541
Orbai, poate Orbău?, ţinut secuiesc 510
Orhei (Orgejev), localitate în Republica Moldova 314

www.dacoromanica.ro

Orla, munte în Transilvania 523, 527
Orlik, Filip (1672—1742), nobil polon în slujba hatmanului Mazepa; numit hatman, la rândul său, de regele Carol al XII-lea al Suediei; călător în Moldova și în Bugeac; biografie 136; text 137—142
Orös Kabor, husari imperiali din compania lui ~ 38
Orsetti, contele ~ comandant militar austriac 309
Orșova (Bediognum, Beldiognum, Beliogonum), oraș la Dunăre 36, 47, 55, 56, 73, 61, 62, 63, 68, 69, 70, 187, 188, 228, 232, 234, 262, 622, 623, 646
Orșova, insulă, confuzie și referire la fosta insulă Ada-Kalé 56, 73, 156
Osle (Oslavul Mare și Oslavul Mic), munți în Banat 63, 69, 75
Osman II, sultan otoman (1620—1621) 269, 499
Osman III, sultan otoman (1754—1757) 411
Ostrov, localitate și mănăstire în Oltenia 65, 540
Otace (Ottaki), sat (Republica Ucraina) 409, 507
Otetelișanu, Barbu, boier oltean 175
Otetelișanu, Ilie, boier oltean 175
Ottekar, comisar al domeniilor contelui Poniatowski 484, 489
Ottel ⟨Fr. Curione⟩ von ~ referendar austriac în Oltenia 107, 108, 110
Otter, von ~, referandar imperial din Transilvania, în corespondență cu De Porta 107, 108, 110
Ovidiopol, lac (Lacul Ovidului sau Ovidiului, Uviduvo), în Dobrogea 369, 467
Ovidiu, poet roman 197, 369, 467, 494, 573

P

Padova, localitate în Italia 325
Palade Dumitrașcu (Dimitraschko Palady), boier moldovean 329
⟨Palade Teodor⟩ (Peladi), mare boier moldovean, cumnat cu Ioniță Cantemir 288, 330
Palanca, v. Lom Palanca
Palea (Hossu-Paly), Hoszu-Pályi, sat în Ungaria 559
Paleologi, familie de împărați bizantini 40, 652
Paleologu, mare boier, capuchehaia a Țării Românești la Hotin 137, 139, 140; venit în Moldova în timpul lui Constantin Mavrocordat 290, 291
Palermo, oraș în Italia 321, 322
Palma, preot din Baia Sprie 593
Paloska, Dumitru, catolic din Moldova 319
Pantazi, negustor, arendaș al ocnelor din Oltenia 122
Papa din Ungureni, căpitan din Țara Românească 345
Papai, János (circa 1660—1740), adept și emisar al lui Fr. Rákóczi II; 109, 110, 202
Pap-Nálal, porecla pentru un munte din Transilvania, poate Papharaztya? 558
Paquet, călugăr franciscan reformat din Luxembourg, stabilit în Zlatna 590
Parait (Paraid, Praid), comună (jud. Harghita) 519, 549
Parâng, munți 72
Pardani (Pardan), sat în Banatul iugoslav 574
Paris, capitala Franței 285, 299, 465, 579, 596
Paru, prima vamă între Oltenia și Transilvania 60
Parzechvski, Francesco (Parzochovski), preot iezuit în Moldova 321, 322
Parysiewicz, Iosafat, episcop catolic de Bacău; cu reședința în Polonia (1717—1728) 147
⟨Passarowitz⟩ (Pojarevać), pacea de la ~ (1718) 49, 422
Pasărea, râu lângă București 336
Patai, András, preot iezuit maghiar la Cluj (1697—1755), călător în Moldova; biografie 293—294; text 294—295
Pataki, Samuel, medic 547
Patașici, Adam (Patașiț, Patacić) baron de ~, episcop catolic de Oradea (1759—1776); arhiepiscop de Kalocsa (1775—1781) 559, 576
Patrick (Patrich, Petrich), căpitan imperial din Gherla 570, 578, 580, 583
Paul Nicolantin, preot catolic la București 434
Paulus, preot catolic la Sibiu 235
Pădeanul ⟨Matei⟩ (Bodanul), ispravnic în județul Jiul de Sus din Oltenia 170
Pădurariul, sat, comuna Poiana Lacului (jud. Argeș) 344
Părăul Roșu (Vörös pátok), azi Roșia Montană (jud. Alba); râu 527, 529; comună 519, 529, 555
Pătroaia, sat, comuna Crângurile (jud. Dâmbovița) 340; biserica Adormirii Maicii Domnului și puțul Fântâna tătarilor 340

www.dacoromanica.ro

Pârşcoveanu, Ştefan (Der Brescovanul), postelnic, apoi vornic în Romanaţi; consilier în administraţia austriacă din Oltenia 166, 172, 173, 175, 179, 182, 183
Pecenéaga, sat şi comună (jud. Tulcea) 422
Peceşnica (Brezinetzi), sat înglobat în oraşul Băile Herculane 56
Pechea (Pechia), sat şi comună (jud. Galaţi) 505
Pecica (Precska), sat şi comună (jud. Arad) 576
Prekup (Perikop), defileu muntos lângă Nistru 240, 242, 243, 245, 297
Perişani, pasul 51, 54, 76
⟨Perşani⟩, munţi 224
Perşani (Persan), sat (jud. Braşov) 224
Pesci ⟨Francesco⟩, prefect al misiunilor catolice în Moldova (1736—1740) 204, 300, 308, 309, 310, 311
Peştera (Bestera), râu şi peşteră în Oltenia 187
Petauer, superior al iezuiţilor din Sibiu 585
Petersburg, v. Sankt Petersburg
Petervarádin (Petervaradinum), cetate 269
Petraky, grec, pârcălab de Soroca, v. ⟨Duca⟩ Petrache
Petriţa, munţi lângă Armaşu Mare 533
Petru (Petri), nume ipotetic pentru contribuabili în Oltenia 172
Petru (Monte Petro), munte între Transilvania şi Ţara Românească 73
Petru „mormântul lui" ~, munţi pe harta lui Fr. Schwanz 56
Petru I (Petru cel Mare), ţar al Rusiei (1682—1725) 241, 255, 286, 370, 489, 499, 504
Peyssonnel, Charles Claude (1727—1790), consul al Franţei în Crimeea, călător în Ţările Române; biografie 391—392; text 393—407
Photie (Photius), părinte al ortodoxiei 229, 368, 371, 449, 567
Pianul Român, sat şi comună (jud. Alba) 519, 523, 539
Pianul Săsesc, comună (jud. Alba) 539
Piatra Craiului (Königstein), munţi 48, 520, 551
Piatră Tăiată, culme din Carpaţi între Ţara Românească şi Transilvania 72
Pietrişul (Pitrisch), sat, comună Cărţişoara (jud. Olt) 648
Piroşca, pârâu în Bucegi, neindentificat 520
Pisa, localitate în Italia 85
Pisani, Francisc, sprijinitor material al bisericii Bărăţiei din Bucureşti 436
Piscoiul, corect Piscu Oii, munte în Oltenia 57
Piteşti, oraş 340, 342
Pius al II-lea (Aeneas Silvio Piccolomini), papă (1458—1461) 46
Pivoda, v. Dettine Ştefan
Plaiul, prelungire a munţilor Bihor 519, 530
Plătăreşti, mănăstire, ctitorie a lui Matei Basarab 259
Plaszkowski ⟨Kazimir⟩, mareşal al soliei lui Podoski 418, 423
Ploieşti, oraş 394
Poarta otomană, v. Turcia, turci
Poarta romanilor (der Romer Thor), ruine antice lângă Câineni 51, 52, 552
Poarta de Fier (Portam Ferram), Poarta de Fier a Transilvaniei la hotar cu Banatul 55, 56, 61, 231—234, 541
Pock, Joseph, administrator la minele de la Topliţa 537, 540
Podoski, Iosif (Iozef), sol al regelui polon August al III-lea la Poartă (1759); biografie 408; text 409—423
Podbity, localitate pe Nistru neindentificată 334
Podolia, azi în Republica Ucraina 308, 349, 509
Poenari, cetate ridicată de Vlad Ţepeş în jud. Argeş 343
Pogan, căpitan în serviciul lui Sainte-Croix 41
Poggia, localitate în Italia 307
Poian, sat şi comună în jud. Covasna 553
Poiana, Poiana Ampoiului, sat în jud. Alba 590
Poiana Ilvei, azi Săniosif, comună în Transilvania 519, 581
Poieni, sat, comuna Blandiana (jud. Alba) 534, 590
Pojocna, sat şi comună (jud. Cluj) 549
Polatista (Polasissa), munte şi localitate neindentificată pe râul Olt în Oltenia 73
Poler, pictor din Bistriţa-Năsăud 570
Polonia, poloni (Republica Polonă) 137, 138—140, 143, 150, 193, 194, 197, 239, 240, 241, 242, 245, 247, 262, 263, 264, 266, 269, 270, 271, 272, 278, 286, 287, 297, 299, 300, 302, 303, 309, 311, 313, 314, 321, 325, 349, 351, 354, 369, 393, 395, 396, 398, 401, 402, 407, 409, 413, 414, 417, 419, 420, 421, 427, 428, 429, 430, 440, 448, 449, 450, 451, 454, 455, 460,

www.dacoromanica.ro

464, 465, 469, 479, 480—490, 492, 496, 492, 496, 499, 500, 504, 562, 579, 580, 581, 596, 597, 610, 612, 633; regi ai ~v. August al II-lea de Saxa; August al III-lea de Saxa; Ioan al III-lea Sobieski, Stanislav I Leszczyński; Stanislav II Poniatowski
Polovraci (Polanatscht, Polvratsch), munte și mănăstire în Oltenia 59, 61, 65, 77, 88, 157, 187, 188
Poltava, localitate în Rusia 195
Poniatowski, Stanislav, conte, voievod de Mazovia, tatăl regelui Stanislav al II-lea 449, 482, 489
Poniatowski, Stanislav al II-lea, rege al Poloniei (1764—1795) 482
Ponoarele (Ponoare), comună (jud. Mehedinți) 61
Poniokova, (Pomikova, Poniokova), vale în apropiere de Dunăre, 68, 69
Pondichéry, colonie franceză în India 257
Popiel, parucic de husari, sol al regelui August al II-lea la Poartă 139, 140
Popescu, Radu, cronicar, mare ban al Olteniei (1716) 36, 37, 40
Popescu, Matei (zis și Nectarie, călugărit), boier muntean 337
Popescu, Constantin, fiul lui Matei ~ 337
Popescu, Mihai, fiul lui Matei ~ 337
Popescu, Nica, fiul lui Matei ~ 337
Porcești, veche denumire a satului Turnu-Roșu (jud. Sibiu) 551, 581
Poreci (Poretsch, Poredsch), localitate pe Dunăre în Oltenia 68
Porcurea, veche denumire a satului Viișoara (jud. Hunedoara) 519, 534
Porumbescu, Porumbacu de Sus, comună în Transilvania 223
Porta, Nicolae, de ~ funcționar în cancelaria Olandei la Constantinopol, secretar domnesc în Țările Române în serviciul administrației habsburgice în Oltenia (? — 1734), călător în Țările Române; biografie 93 — 106, text 107—127; observații critice 128—135, 154, 168, 171, 174—179, 183
Porter, Sir James, ~, irlandez, ambasador al Angliei la Poartă în 1746; călător în Țările Române; biografie 490—491; text 491—492; 455, 456, 460, 462, 463, 467, 469, 470, 472, 475, 479, 480, 484, 488, 489
Porter, Clarissa (Catherine), lady ~, fiica ambasadorului olandez la Poartă, Elbert de Hochepied, soția lui Sir James ~; biografie 491—492: text 492; 455, 456
Porțile de Fier (Cataracta, Desmir Kapi, Demir Kapu, Poarta de Fier), cataracte pe Dunăre 55, 56, 70, 74, 156, 622, 623, 624, 626, 646; confuzie cu Poarta de Fier 74
Portioncula, numele unui lăcaș al franciscanilor lângă Assisi în Italia 594
Portugalia 565
Potgori (probabil Pocz, Pocea?), nobil secui 227
Potocki, familie nobilă din Polonia 613
Potocki, Iosif, conte, hatman al Poloniei (1736—1739) († 1751), 139, 241, 613
Potocki, Anton, conte, locuiește la Carei († 1778) 594
Pratum Trajanum, Pratul lui Traian de lângă Turda, confuzie cu satul Poieni (jud. Alba) 590
Pradiosta, vale, poate Pradaumunustra = Pordeanu în Banat? 156
Prăjești, sat lângă Fărăoani în Moldova 445
Prăpăstieni, localitate lângă Zlatna 532, 533
Prekirsta, munte în Țara Românească 56
Prigorie (Brigorie, Prigorie), sat și munte pe malul drept al Oltețului, la S de Polovraci 72, 73, 157
Prisăcani, pas în Transilvania 552, 555
Pristol, depozit lângă Ocnele Mari 122, 126, 156
Projeni?, sat în Oltenia 53
Provadia (Provadi, Provadye), localitate în Bulgaria 199
Prusia, prusieni 321, 401, 469, 580, 636; rege al ~, v. Frederic al II-lea
Prut, râu 137, 141, 144, 191, 194, 198, 240, 242, 243, 246, 266, 268, 272, 273, 277, 286, 287, 313, 330, 364, 369, 370, 371, 372, 413, 414, 419, 420, 421, 465, 488, 489, 496, 498, 499, 500, 503, 504, 506, 509, 511, 512, 599, 600, 613
Pulzer, D., autor de lucrări de mineralogie 540
Pureeni (Porosin, Porcuen), localitate în Oltenia 73
Putna, râu în Moldova 144, 190; localitate în Moldova 314
Puteni (Retsen), veche denumire a satului și comunei Valea Mărului (jud. Galați) 468, 495

www.dacoromanica.ro

Racoviță, Racovițești, familie domnitoare românească 305, 307
Racoviță, Constantin, domn al Moldovei (20 decembrie 1749 — 22 iunie 1753); (8 februarie 1756 — martie 1757) 349, 404
Racoviță, Mihail, domn al Moldovei (5 ianuarie 1716 — octombrie 1726); domn al Țării Românești (1741—1744) 139, 144, 147, 267, 297, 377, 399
Racoviță, Ștefan, domn al Țării Românești (1764—1765) 651
Radoich, Ioan (Raoich), custode al provinciei catolice Bulgaria; superior la Bărăția din București 343, 434
⟨Radu Șerban⟩ (Șerban Basarab), domn al Țării Românești (1602 — 1610); (1611) 339
Raguza ⟨azi Dubrovnih⟩, oraș la Marea Adriatică 398, 487
Rahova (Arkova, Oreava, Orcova, Ortava, Oreahova), localitate în Bulgaria 55, 63, 71, 73
Rákóczi, Charlotte Amalia, născută principesă de Hess-Rheinfels (1679—1722), soția principelui Francisc al II-lea ~ 140
Rákóczi Iosef (Rákócz), principe, fiul lui Francisc al II-lea ~ 231, 232
Rákóczi Francisc al II-lea, principe al Transilvaniei (1704—1711) 110, 202, 212, 231
Rasa, sat, comuna Grădiștea (jud. Ialomița) 337
Ratz, Demeter, ortodox din Carei 594
Răcari, localitate în Oltenia 58, 61, 62
Răchita, munți în Transilvania 539
Răchițele, sat, comuna Cocu (jud. Argeș) 344
Răchițeni (Duma-falva, Reketin, Reketi, Rechettini), sat, comuna Moicești (jud. Iași) 294, 298, 302, 306, 308, 311, 314, 318, 320, 322, 350, 441, 442, 450, 511; biserici: Sf. Anton 299, 300, 316, 317
Rădăuți, oraș 332, 356; episcop ortodox 448
Răscruci (Voleshut), sat, comuna Bonțida (jud. Cluj) 580, 582
Râmnic, râu în Țara Românească 126; vamă 126
Râmnicul Sărat, oraș în Țara Românească 264, 273, 294
Râmnic, mănăstire (lângă Râmnicu Vâlcea) 37, 38, 39, 40, 65
Râmnicu Vâlcea, oraș în Țara Românească 35, 37, 38, 39, 47, 55, 56, 57, 59, 61, 64, 65, 55, 56, 77, 87, 125, 155, 186, 325, 648; județ 63, 74, 75; episcopie ortodoxă 59, 64, 65, 167, 183, 389; județ 63
Râșca, munte și sat, comuna Baia de Criș 534
Râul Negru, râu în Transilvania 553
Rebentisch, baronul von ~; călătorie-inspecție în Oltenia împreună cu F.P. von Wallis; biografie comună cu Wallis 160—164; text 164—184
Reccardini, Giacomo, misionar catolic în Moldova 449
Recoleți, călugări, o ramură a franciscanilor reformați; referiri la observanții bulgari 573, 583, 584, 585, 588, 590
Rednic, Atanasie (Rednik) din Giulești, episcopul românilor uniți de la Blaj 567
Regarski, Giovanni, originar din Prusia, superior al iezuiților din Moldova 321, 322
Reghin, oraș în Transilvania 583
Reni (v. Tomarova), oraș în Ucraina 266, 393, 499
Renani, taleri, florini ~ 83, 116, 123, 125
Repnin, Nicolai Vasilievici, (1734 — 1801), prinț rus, general 580, 627
Resmi, Ahmes Efendi (Ahmed B. Ibrahim), grec originar din Creta; în serviciul Porții (1700—1783); călător în Moldova; biografie 497—498; text 498 — 500
Retezat (Retisat, Retischat), munte 69, 73
Reteag (Rettek), sat, comuna Petru Rareș (jud. Bistrița-Năsăud) 570
Reusch, von ~, secretar imperial în Consiliul de război de la Viena 85, 86
Rezina, localitate (Republica Moldova) 402
Rheims, oraș în Franța 588
Rhodos, insulă 633
Rivnița, pârâu ce se varsă în Dunăre, în Oltenia 69
Rizo ⟨Iacovache⟩ (Riso), mare cămăraș, mare portar și mare postelnic în Moldova 255
Robești (Robest), sat pe Olt, comuna Câineni 53
Robul, munte pe Olt 75
Rodna (Radna), localitate în Transilvania 233, 519, 520, 543, 552, 566, 567, 568, 578, 581, 583; mina Sf. Anton 579
Rodnei, munți 569
Rodosto ⟨azi Tekirdoğ⟩, localitate în Turcia 207
Rohden, colonel, comandant al regimentului rus de dragoni din Tobolsk 240

www.dacoromanica.ro

Roma, oraş 264, 310, 311, 325, 449, 451, 481, 567, 570, 571, 572, 633; Sacra Congregaţie de Propaganda Fide ~ 305, 307, 310, 311, 313, 321, 325, 348, 440, 441, 449, 465, 511, 606
Romani, romane, vestigii antice în Ţările Române 50, 51, 73, 86, 156, 188, 407, 586, 637; împăraţi, v. Hadrian, Traian, Sever
Roman, oraş în Moldova 189, 190, 256, 272, 273, 314, 332; episcop ortodox 144, 389, 448
Roman, judeţ în Moldova 509
Romanaţi, fost judeţ în Oltenia 63, 64, 65, 76, 174, 175
Romanu, pădure lângă Polovraci 157
Români, româneşte, românesc, roman, romun, valahi, valahă, 39, 46, 54, 60, 66, 67, 70, 71, 73, 83, 107, 108, 111, 118, 121, 154, 159, 174, 179, 189, 201, 207, 211, 214, 217, 221, 223, 224, 235, passim; rit ortodox (românesc) 186, 187, 557, 558, 582; regiment imperial de grăniceri români în Transilvania 241, 568, 576, 578, 582, 587
Rönne (Renn) ⟨Karl Ewald⟩ von ~, general în armata rusă, a cucerit Brăila de la turci în 1711 35, 191
Rosetti, Constantin, boier moldovean 302, 303
Rosetti (Ruset), Ienache, cămăraşul, căsătorit cu fiica lui Nicolae Mavrocordat 85
Rosetti, Nicolae, conte ~, boier catolic din Ţara Românească 325
Rosetti, Răducanu, hatman al Moldovei la 1745 318, 319
Rosetti, Vasile (Ruset, Roset), mare vistier 365, 366, 370, 413, 414, 418, 425, 430
Rosinar, neindentificată; poate Rezina? (Republica Moldova) 198
Roşca, pârâu în Munţii Carpaţi 520
Rotunda (Rodonda), sat, comuna Doljeşti (jud. Neamţ) 442
Rowin, János, personaj pictat la Sadova 575
Ruda, munte şi sat înglobat în comuna suburbană Crişcior (jud. Hunedoara) 535
Rudăreasa, pârâu ce se varsă în Lotru 77
Rudele-Baba, culmi muntoase lângă Almaşu Mare 533
Ruffin, Pierre, secretar al misiunii lui De Tott în Crimeea, 417, 610, 617, 633
Rugină, munte lângă Zlatna; mina Sf. Ana 533
Runc, peşteră în Transilvania 551
Rumeli-Hîsari, fortăreaţă în Rumelia pe malul Bosforului 499
Rumelia, fostă provincie turcească în Bulgaria 266, 269, 275, 277, 396, 397, 398, 401
Rumianţev, Alexandru Nicolaevici, general rus (1686 — 1749) 239, 244
Ruptura, schit în Ţara Românească 346
Rusciuc, azi Russe în Bulgaria 263, 273, 394, 395, 399, 624, 626
Rusia, ruşi (Moscova, muscali, moscoviţi) 138, 139, 191, 195, 204, 205, 230, 239, 240, 248, 264, 267, 275, 277, 286, 298, 308, 309, 310, 311, 313, 318, 363, 370, 372, 379, 393, 402, 413, 470, 496, 499, 558, 569, 623, 630, 636; ruble ~ 398; confuzie cu darabani 365; capitală, v. Sankt Petersburg; ţări şi ţarine, v. Ana Petrovna, Elisabeta Petrovna, Petru I cel Mare, Ecaterina a II-a; generali comandanţi, v. Rumianţev, Alexandru Nicolaevici; Şercmetev, Mihail Borisovici, feldmareşal; sol la Poartă, v. Şahovski, Iacov Teodorovici.
Ruteni, populaţie din Ucraina subcarpatică 309, 557, 558, 594

S

Sa'adet, Grirai al III-lea han, al tătarilor din Crimeea (1717 — 1724) 141
Sabac (Sabatch), cetate pe malul sârbesc al Dunării, la V. de Belgrad 229
Saberia, oare Sabar (Jabăr)? în Banat, localitate la graniţa cu Ungaria 494
Sadova (Zadowar), sat, mănăstire (jud. Caraş-Severin) 35, 65, 575
Sainte Croix, probabil francez din Lorena; căpitan în serviciul generalului conte de Steinville în Ţara Românească; biografie 31—33; text 33—42
Salhausen, baron ~, în relaţie cu Feller 578
Salpeck (Mihai sau Matei Salpek), căpitan în slujba imperialilor 36
Salzbura, v. Ocna Sibiului
Sankowachi, v. Şăncăuţi
Sankt Petersburg, capitala Rusiei 85, 198
San Nicolo, provincie în Apulia 449
Sara, personaj pictat din Sadova 575
Saraiu, comună în Dobrogea 422, 458
Sarmisegetusa, antica reşedinţă a dacilor 387
Sartaş, sat şi comună (jud. Alba) 530
Saşi, coloni saxoni în Transilvania 46, 125, 220, 295, 375, 508, 509, 543, 564, 565, 584, 585, 588
Sat, denumire pentru Tigru unit cu Eufratul 278
Satu-Lung, suburbie a Braşovului 375

www.dacoromanica.ro

Satu Nou, localitate în Dobrogea 460, 461
Satu Mare (Zatmar), oraș în Transilvania 594
Savoia, Eugen de ~, generalissim al armatei imperiale (1716—1718); a cucerit Timișoara la 1716, 107, 574
Saxonia, provincie germană de unde au fost aduși coloniștii sași în Transilvania 488, 489, 578
Saxopolis (Saswaros), v. Orăștie
Săbăoani (Sabourno, Szapofalva), sat și comună (jud. Neamț) 294, 298, 302, 304, 313, 314, 316, 318, 320, 322, 349, 350, 446, 511; biserici: Sf. Francisc 317; Sf. Arhanghel Mihail 299, 300, 317, 445, 446
Săcărâmb, exploatare minieră în Transilvania; galerii: Sf. Iacob, Sf. Bernard 519, 538, 539, 546
Săcuieni (Săcueni, Seckolhid), sat (jud. Bihor) 211
Sălătruc, Sălătrucu, sat și comună (jud. Argeș) 343
Sălciua, sat și comună (jud. Alba) 530
Săpata, sat desființat (jud. Argeș) 344
Sărata (Zartane), sat, comună Porumbacu de Jos (jud. Sibiu) 546
Sărăcinești, sat și mănăstire pe Olt 53, 65
Săveni (Ohwanencia, Saveni), oraș (jud. Botoșani) 504, 507
Sâmbăta, râu în Transilvania 550
Sângeorgiu, azi Ciucsângeorgiu, sat și comună (jud. Ilarghita) 553
Sângeorz Băi, localitate în Transilvania 579
Sâniosif (Sf. Joseph), azi Piatra Ilvei, sat, comună Măgura Ilvei (jud. Bistrița-Năsăud) 581
Sântion (Santivan, Szentivina), sat în Transilvania, lângă Brașov 226
Sântiona, mama diaconului Nicolae din Rasa 337
Sântu (St. Andreas), sat (comuna Lunca), (jud. Mureș) 564
Sbruci, râu în Basarabia 239
Scarlats, Scarlatti, nume adoptat de membrii familiei Mavrocordat; confuzie cu Grigore Callimachi în loc de Constantin Mavrocordat 84, 568
Scânteia (Iskente), sat și comună (jud. Iași) 205, 402, 471
Schela Ciobanului, v. Bechet
Schelz, von ~, administrator imperial în Transilvania 549
Schemnitz, localitate în Slovacia 540
Schendos, Mihail, Van der Bech (1691? cca. 1736), medic militar al armatei habsburgice, apoi în serviciul domnului Nicolae Mavrocordat, biografie 78 — 81; text 82 — 92
Schunkulaska, neindentificat (pe Siret în Moldova) 190
Schuster, nume german din Cotnari 509
Schitul, mănăstire în satu Mămăești (Republica Moldova) 137
Schramm, von ~, general imperial în Oltenia 154, 157, 158, 166,
Schwanz, Friedrich Springfels von ~, căpitan imperial în slujba contelui de Stainville (c. 1690—1728); călător în Țara Românească; biografie 43 — 45; text 46 — 47, 154, 155
Sciotto, catolic din Moldova 150
Sciți, confuzie cu tătari 262; confuzie cu secuii 558
Scriba Lazar din Trapezunt, „profesor" la Iași 288
Scrotim, munte în Banat 75
Sebeș (Sebeșul săsesc, Müllbrede), oraș în Transilvania 57, 59, 74, 187, 220, 387
Sebeșel (Sebisel), localitate în Transilvania 541
Sebika, oare Săbișa? 575
Sebus, oare Târgu Frumos de la forma ungurească Szep = frumos? 273
Secu, munte lângă Rodna 543
Secui (siculi), secuime, țara ~ 71, 226, 228, 512, 518, 541, 542, 558, 566, 578
Sedan, localitate în Franța 395
Segarcea, localitate și mănăstire în Oltenia 65
Seghedin, oraș în Ungaria 575
Seid Hasan, pașa, mare vizir otoman (1743—1746) 319
Seidlitz, localitate balneară, probabil în Boemia 552
Seini (Varalya, Sziner-Varolya), sat și comună (jud. Maramureș) 594
Sékely, Adam, conte; familie originară din Ineu, în Transilvania 584
Selimna azi Seimeri pe Marița, lângă Plovdiv 395, 397
Serbia, sârbi 38, 47, 55, 70, 154, 181, 384, 560, 575, 586, 647
Serres, localitate în Bulgaria 141, 156
Sever, împărat roman 70, 156
Severin, cetate pe malul Dunării 646, 647; câmpul ~ 70, 156

www.dacoromanica.ro

Sibiu, oraş 42, 43, 48, 61, 109, 109, 149, 155, 167, 168, 175, 179, 215, 218, 221, 222, 223, 224 233, 235, 298, 542, 546, 552, 558, 562, 570, 583, 588, 586, 587, 589
Sic, reşedinţa comitatului Dăbâca 549
Sicilia, 149, 403, 321, 322, 449, 565
Siebenbürgen, v. Transilvania
Sjecz, sediu al cazacilor zaporojeni 140
Sighişpara (Schessburg), oraş în Transilvania 211, 220
Silezia 211, 214, 222, 264, 273, 278, 476, 488, 580
Silistra (Dârstor) 372, 393, 399, 505, 506, 626
Silvestru, Ieromonahul, pelerin rus în Moldova (? — după 1722); biografie 143; text 143—145
Simand, sat şi comună (jud. Argeş) 576
Simon, negustor din Hotin 269
Sinai 286
Sinkowza, sat pe Nistru 239, 240
Sinope, localitate în Turcia 406
Sip, sat pe Dunăre, în Serbia 646
Siret, râu, 142, 144, 190, 272, 273, 291, 300, 313, 369, 372, 476, 498, 499, 509, 510, 511, 512
Siretel, pârâu 190
Siria, 307
Siropolia, chimist, trimis moldovean la curtea lui Krâm Ghirai 617
Siut-Ghiol, sat dispărut, azi numai lacul lângă Constanţa 393
Sixtus al III-lea, papă (1432—1440) 440
Sixtus al IV-lea, papă (1447—1484) 440
Slatina (Slagnest), oraş în Oltenia 55, 62, 345
Slavonia 259
„Slănic", un loc cu fântână mai jos de Goleşti 540
Slăveşti, sat (jud. Teleorman) 339
Slimnic (Szehindek, Slaitzenbourg), sat şi comună (jud. Sibiu) 585
Slobozia, neindentificat (Republica Moldova) 137
Slovacia, 537; slovaci (sclavon), locuitori din Transilvania 593
Sludica (Zlohica), grup de locuinţe lângă Cotnari 442
Skirmund, ofiţer de lipcani la Hotin 139
Smirna, oraş 451
Snagov, mănăstire în Ţara Românească 346
Sniatin (Isnatân, Sniatyn), oraş în Polonia 137, 272, 369
Sobieski, Ioan al III-lea rege al Poloniei 242, 299
Sofia, oraş în Bulgaria 148, 149
Sofronie, călugăr din Transilvania, răsculat în 1759 565
Sohodol, râu în Oltenia 157
Soliman I Magnificul, sultan otoman (1520—1566) 265, 523
Solnoc, comitat în Transilvania 549, 553
Someş, râu 543, 563, 566, 568, 571, 578
Someşeni (Somos Falva), sat şi castel la ~ înglobat în oraşul Cluj 582
Soroca, cetate pe Nistru 143, 144, 191, 193, 194, 197, 198, 239, 272, 275, 278, 314, 360, 380
Spania, spanioli 46, 398, 441
Spanos (Isfanos), localitate în Dobrogea, dispărută 429
Sperieţi, localitate în Moldova 295, 301, 310, 313, 314, 318
Springfels von ~, v. Schwanz, Friedrich
Stainville, v. Steinville
Stang, fiul fostului controlor imperial de la Ocna Dejului 592
Stangreţ, curtean din solia lui J. Podoski 422
Stănesti, mănăstire în Oltenia 65
Stănileşti, sat şi comună (jud. Vaslui) 330, 420, 506
Stănceni (Stoicsin, Stoicani), sat (Republica Moldova) 243, 244, 295, 314, 317
Stănita (Stănija), munte şi sat, comuna Buceş (jud. Hunedoara) 519, 534
Stânca, localitate pe Prut în Moldova 121
Steinville Stephan (Stainville Étienne), conte de ~, francez originar din Lorena, general imperial habsburgic; feldmareşal, general comandant al Transilvaniei; director suprem al administraţiei imperiale din Oltenia († 21 octombrie 1720) 33—42, 48— 52, 65, 72, 76, 77, 82, 86, 107, 108, 112, 122, 154, 155, 187, 536
Stetenicul, localitate pe Valea Vodiţet 56
Stirbetzi, stâncă pe Dunăre 68
Stiria, munţi în ~ 91
Stockert, doctor din Sibiu 587

www.dacoromanica.ro

Stockman, general-maior rus, căzut prizonier la turci 242
Stoenești, comună (jud. Romanați) 55, 155
Stogul (Manstagur), culme din munții Parâng 53, 57, 72, 74
Stolnic (Stolnici), moșie a boierilor Bălăceanu (jud. Argeș) 344
Straja, munte în Transilvania 551
Strassburg (Arxavia), cetate lângă Câineni 51, 52, 53, 54, 55, 72, 86, 155, 167
Strâmba, pârâu lângă Buzău 520
Strâmbeanul, Constantin, boier oltean din administrația austriacă în Oltenia 158, 172, 177, 183
Strâmbeanul, Drăghici, mare serdar în Oltenia 41
Strehaia (Esterhaje), localitate și mănăstire în Oltenia 62, 65, 188; case domnești la ~ 62, 188
Strei, râu în Transilvania 219, 220, 525
Streja, cetate în Serbia 645
Stroiești, azi Valea Miletinului în Moldova 484
Stroescu, Grigoraș, mare spătar la 1768 în Moldova 607
Struscha, azi insula Golu, la vărsarea Jidostiței în Dunăre 646
Sturul, munte în Carpați 73
Sturza, Mihalache, vornic, boier moldovean 415, 423
Sturza, Sandu, mare logofăt în Moldova 204, 316
Suceava, oraș în Moldova 266, 273, 295, 314, 369, 400, 476, 488
Suedia, suedezi (Șvedul) 141, 207, 278; rege: Carol al XII-lea
Suhat, sat (jud. Călărași) 337, 338
Sulanet, pârâu în Moldova, lângă Prut 243
Sulina (Solina, Sunie), oraș, braț al Dunării 276, 394, 400
Sulița, comună în Moldova 485
Sulkovski, prinț polon, 580, 581
Sultan-Câzlași, azi Sultan Câșla, localitate în Dobrogea 429
Surpatele, mănăstire în Oltenia 65
Suseni (Ujfolu), sat pe Mureș, în Transilvania 226
Suțești (Drăcești), familie de boieri și domni din Țările Române 463
Suțu, Alexandru, Duca Zade (Droca), mare postelnic moldovean la 1755 288, 364, 370
Suțu (Nicolae), capuchehaie a Moldovei la Poartă 463
Swaniec, v. Zwaniec
Syradzi, probabil Saroni, sat și comună (jud. Constanța) 505
Szala, Stoica, Anton de ~, episcop catolic al Transilvaniei (1747—1759) 584
Szamosközi, Istvân (Zamosius), cronicar maghiar 46
Szegedi, rector al colegiului iezuit din Cluj 577, 592
Szekely, Lászlo (Sekel-Laslo), conte din Transilvania 588
Szent Kereszt sau Sfânta Cruce, parohie catolică în episcopia Milcoviei 510
Szendrey, Johann, mare vameș în Oltenia; consilier și administrator imperial (1720—1728) 112, 113, 123, 165
Szent-Antal (Sfântu Anton), sat dispărut lângă Ciubărciu 513
Szent-Peter, Sfântu Petru, sat lângă Ciubărciu 513
Sziez, localitate în Polonia 140
Szilagi, familia soției lui Ioan Corvin de Hunedoara 541
Szigethi, Nagy, locuitor din Cluj 554
Szolnok, localitate pe Tisa, în Ungaria 557, 558
Szostakovski, călugăr catolic din Hotin 140

Ș

Șahovski, Iacov Teodorovici, sol extraordinar rus la Poartă în 1756 363
Șanț, sat și comună (jud. Bistrița-Năsăud) 568
Șapte dealuri, localitate lângă Galați 423
Șaroșu, veche denumire a Satului Saros, înglobat în orașul Dumbrăveni (jud. Sibiu) 553
Șăncăuți (Sankowachi), sat (Republica Moldova) 137
Șehrdi Osman, cărturar diplomat turc; trimis al Porții în Rusia în 1757 (? — p. 1758); biografie 378; text 379—380
Șelimbăr (Schellenberg), sat, comună suburbană a Sibiului 586
Șepsi, scaun secuiesc 510
Șerbănești, sat (jud. Galați) 190
Șerbănești, sat (jud. Olt) 345
Șeremetev, Mihail Borisovici, general rus, fiul feldmareșalului Boris 277
Șes (Sches), munți și vale pe malul stâng al Jiului 73
Șieul (Saie, Sajd), afluent al râului Bistrița, ce se varsă în Someș 564

www.dacoromanica.ro

Şieul, sat şi comună (jud. Bistriţa-Năsăud) 570, 583
Şimlău, oraş (jud. Sălaj) 211, 237
Şipote, sat în Moldova 483
Şipov, general-maior rus 246
Şistov, localitate în Bulgaria 274, 624
Şiviţa (Scycza), sat (jud. Galaţi) 421, 428
Şoimeni, sat înglobat în Miercurea Ciuc 523, 553
Şopârleni (Skapuceni), sat, comuna Drânceni (jud. Vaslui) 506
Ştefan I, Sf. rege al Ungariei 440
Ştefan, Bulgarul, călugăr convers la Braşov 225
Ştefan, pater, preot din Deva 34
Ştefan, paj al lui Ioan Mavrocordat, domn al Moldovei 329
Ştefan, de Govora, episcop al mănăstirilor ortodoxe 154
Ştefanopol, v. Braşov
Ştefăneşti, sat (jud. Botoşani) 333
Ştefăneşti, pe Prut, sat spre Hotin 141, 191, 267, 268
Ştefăniţă, vornicul, a cumpărat moşii la Trebiş, în Moldova 319
Ştirbei, Ilie, mare boier oltean, consilier în administraţia austriacă din Oltenia 118, 158, 170, 171, 172, 177, 179, 183
Şuici, sat (jud. Argeş) 343
Şumla (Ushely), localitate în Bulgaria 327

T

Tabăra (Tabor), sat (jud. Iaşi) 191, 333, 364, 370, 414, 425, 430, 504, 507
Tacit, autor antic 562
Taganrog, cetate la Marea Neagră 277
Taiphalia, veche localitate, amintită de Herodot 369
Talaba, rebel curut 109, 110
Talpa, sat (jud. Bacău) 350, 446
Talpa, sat, comuna Bărgăoani (jud. Neamţ) 446, 512
Tarcău (Tarfu), munţi în Moldova 71
Tamnitz, general comandant al cetăţii Braşov 225
Tariverde, sat (jud. Constanţa) 328
Tarrugi, Maria Antonio (Tarvij), misionar catolic în Moldova 303, 321, 322
Tata, culme lângă masivul Godeanu în Munţii Carpaţi 57
Tatar Bunar, localitate între Cetatea Albă şi Tighina 276, 277
Tatar (Tatar-Kioi), localitate la S de Caraclia (Republica Moldova) 196
Taurus, munte 567
Tazlău, oraş în Moldova 189, 190
Tălmaciu (Tolmas), sat şi comună (jud. Sibiu) 551, 586
Tămăşeni (Tamos-falva, Jamasceni), sat (jud. Neamţ) 295, 311, 313, 314, 317, 350, 442
Tărtăria, munte neindentificat în Transilvania 539
Tătari 34, 35, 37, 38, 41, 49, 62, 63, 64, 74, 150, 197, 191, 194, 196, 215, 233, 242, 247, 265, 275—277, 295, 297—300, passim; ~ din Busarabia 272; ~ din Bugeac 196, 298, 317, 371; ~ din Crimeea 269, 274, 406, 448, passim; curieri folosiţi în Ţările Române 263; confuzie cu sciţii 262; hani, v. Devlet Ghirai II, Devlet Ghirai III, Krâm-Ghirai, Mengli II Ghirai, Sa'adet Ghirai III, Adâl Ghirai Kalga sultan, Iflum Ghirai (la Cetatea Albă)
Tătăranul (Tartaria Berg, Piatra Tătarului), munte în Carpaţi 60
Târgovişte, oraş în Muntenia 263, 326, 342, 346, 433
Târgşor, sat desfiinţat (jud. Mureş) 532, 552
Târgu-Jiu, localitate în Oltenia 35, 36, 56, 59, 60, 61, 64, 73, 157, 188
Târgu-Mureş, oraş în Transilvania 231, 583
⟨Târgu⟩ Neamţ 266, 295, 314
Târgul Ocna (Akne), oraş în Moldova 190, 562
⟨Târgu⟩Trotuş (Totros), comună (jud. Bacău) 190, 294, 300, 306, 313, 314, 348, 350, 512; biserici catolice: Sf. Maria 316, 317; Sf. Anton 445
Târgu Secuiesc (Kezdiharemezék), oraş în Transilvania 513
Târguşor, Târgşor, mănăstire din comuna Târgşorul Vechi, azi în Ploieşti 346
Târnava, râu în Transilvania 549, 550
Tecuci, oraş în Moldova 272
Teiuş (Dreykirelli), localitate în Transilvania 218
Teleki, conte ~, maior de husari 586, 587
Teleki, Gyorgy, conte ~, căpitan general al comitatului Solnoc din Transilvania 563, 570, 578, 580; soţie 582

www.dacoromanica.ro

Teleki Lászlo, baron magnat din Transilvania 583
Teleki⟨Maria⟩ contesă ~, născută Györffy, soţia lui ~ Sándor 582, 583
Teleki Sándor, conte ~, magnat din Transilvania 582, 583, 592, 593
Tenedos, loc de exil al domnului Constantin Mavrocordat 257, 465, 466
Teodor, nume luat de trei martori într-un proces din comuna Rasa (Muntenia) 338
Teodosie, mitropolit al Ţării Româneşti (1668—1672, 1679—1708) 436
Teofil, episcop de Roman (1743—1747) 332
Teslui, afluent al Oltului 648
Teţcani (Teţcano, Toschano, Küzko), sat, comuna Gherăeşti (jud. Neamţ) 294, 313, 314, 316, 445
Teutcher, Mathias, călugăr dominican din Bistriţa-Năsăud 564
Thalmis (Thalmud), oraş legendar lângă Hunedoara 540
Thorma, baron nobil din Transilvania 563, 570; soţie ~ 580
Thorn (Thorun), localitate în Polonia 422
Tibru, râu în Italia 325
Tiburtus, Schoeberle, preot la Orăştie 220
Tige ⟨Charles de~⟩ de origine franceză (Karl von Tige) (? —1730), sub ordinele lui Steinville în Transilvania; călător în Ţările Române; biografie 151—153; text 154—159; 108, 109, 110, 172, 175
Tigheciul, codrul ~ 191
Tighina (Bender), cetate, oraş în Republica Moldova 141, 191, 193, 194, 195, 196, 198, 239, 246, 247, 272, 273, 276, 277, 278, 360, 368, 379, 404, 429, 616, 617, 629, 630, 632, 637, 638, 640—643; fortificaţii (Horn-werk) 641
Tigveanul, Ioniţă, comis în Ţara Românească 344
Tigveni, comună (jud. Argeş) 344
Tileagd, sat şi comună (jud. Bihor) 577
Timiş, râu în Banat 573
Timişoara, cetate, oraş 49, 86, 107, 110, 230, 573, 574, 575; Banatul de ~ 262, 573
Timoc, râu în Banat 47, 74
Tiras (Tyras), v. Nistru
Tisa, râu 211, 575
Tismana râu, 77, 557, 558
Tismana, localitate, mănăstire 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 65, 90, 157, 183, 187
Titireci, mănăstire în Oltenia 65, 183
Tobolsk, regiment rus de dragoni din ~ 240
Todescul (!), v. Dudescu, Constantin
Tokay, localitate în Ungaria 217, 223, 224, 230, 522, 613
Töködi, inspector al bunurilor domaniale în Transilvania 560, 577
Toma, căpitanul în slujba lui Sainte-Croix 40
⟨Toma, Alexandrovici⟩, sol polon la Poartă (1766), călător în Ţările Române; biografie 501—503; text 503—507
Tomarova, v. Reni
Topleţ (Toplitz), sat pe Valea Cernei 56
Topliţa, munte în Transilvania 519, 537, 540; localitate, exploatări miniere; galerii: Sf. Nepomuc, Sf. Gheorghe, Schwarze, Kluft, Sf. Mihail, Sf. Martin, Sf. Roch, Buna Vestire; puţul Sf. Florian, Sf. Francisc de Paula, Sf. Cruci 537
Toplitz, localitate în Boemia 91
Topolna, sat lângă Rasa (jud. Ialomiţa) 337
Topolniţa, localitate şi mănăstire în Oltenia 65
Topolniţa, râu în Oltenia 61, 73
Topolog, râu în Muntenia 340, 343, 344
Toporăuţi, sat în Republica Moldova 137
Torczkai, baron ungur din Transilvania 542
Torino, oraş în Italia 449
Toroneşti, probabil Torontal, azi Toronţoeşti, lângă Stănileşti (jud. Vaslui) 428
Toscana, oraş în Italia 523
Totoieşti, sat, comuna Erbiceni (jud. Iaşi) 440, 441
Tott, François de ~ (1733—1793), baron, fiul unui răsculat maghiar din 1711, stabilit în Franţa, consul în hanatul tătar din Crimeea; călător în Moldova; biografie 595—596; text, 596—619; 625, 627, 631, 633, 636, 637, 640
Toussaint, baron ~, maior în regimentul român de grăniceri din Transilvania 579, 582, 587
Tracia 197
Traian, împărat roman 50, 64, 86, 155, 240, 262, 341, 369; podul lui ~ la Dunăre 70, 74, 156, 623, 647; Şanţul lui ~ la cetatea Gherghina lângă Galaţi 142; via ~ între Oltenia şi Transilvania 63, 64, 86, 87, 88, 648

www.dacoromanica.ro

Traïna, localitate în Sicilia 321, 449
Transilvania, transilvăneni (Ultrasilvania, Valahia Cisalpină) 35, 37, 46—52, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 63—66, 71, 72, 76, 111, 154, 155, 168, 177, 184, 187, 189, 190, 202, passim; locuitori indigeni = daci, 647; armeni în ~ 547, 558; episcop al ~ v. Kollonich Ladislau IV; guvernatori imperiali, v. Haller Johann von Hallerstein; Lobkovitz Johann Georg von ~; O'Donnell Karl; comandanți imperiali, v. Veterani Federigo, Steinville Stephan, conte; Virmond, Hugo, conte; director imperial al minelor, v. Ibarra Ignacio; principe al ~ v. Francisc Rákóczi II
Trapezunt (Trabzon), localitate în Turcia 83, 403, 406
Trascău, moșia baronilor Torczkai din Transilvania, azi Rimetea (jud. Alba) 519, 542, 551
Trebeș (Terebeș), comună suburbană Mărgineni, orașul Bacău, 294, 314, 316, 319, 350, 443; biserică Buna Vestire 317
Trei Scaune, ținut secuiesc 228, 233, 545, 546, 551, 553, 577
Trembowla, localitate în Polonia 410, 414
Trestia, sat, comuna Băița (jud. Hunedoara) 519, 536
Trestiana, sat desființat, comuna Schitu Duca (jud. Iași) 367, 428, 504
Trestieni, mină în Transilvania 536, 540
Trifești (Tryester), sat și comună (jud. Iași) 506
⟨Triesta, Gaspar⟩ de ~, călugăr conventual la Iași 311
Trocasseno (?) oare Fărcășeni, comuna Strunga (jud. Iași) 442
Troica, culme muntoasă lângă Trestieni în Transilvania 540
Trotuș, râu în Moldova 144, 189, 190, 350, 509, 510, 512
Trupina, localitate la S de vărsarea Luncavățului în Olt 57
Tulcea, oraș în Dobrogea 145, 197, 198, 205, 328, 393, 506, 618
Tunis, oraș în Africa 461
Tupilați (Terkielocz), sat, comună Găgești (jud. Vaslui) 504
Turcia și turci (Imperiul otoman, Poarta otomană, Poartă, Înaltă Poartă) 35, 37, 38, 41, 42, 46, 49, 54, 58, 64, 69, 85, 109, 110, 111, 119, 123, 137, 139, 141, 154, 156, 158, 159, 165, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 197, 207, passim; sultani ~ v. Baiazid II, Ahmed I, Osman II, Ahmed III, Mustafa III; mari viziri: v. Ali Paşa (Damad), Yeken Mehmed Paşa
Turda (Thorenburg), oraș în Transilvania 211, 217, 519, 523, 542, 551, 554, 571; exploatări miniere, puțuri: cel de sus, cel de jos, clujan, Sf. Anton, Sf. Tereza, 547, 548, 550
Turkofalva, localitate neindentificată în Moldova 511
Turla, v. Nistru
Turnu Măgurele, localitate în Țara Românească 156, 646, 648
Turnu Roșu (Coulé, Poarta Roșie, Rodenthurm, Rothen Thurm), trecătoare între Transilvania și Țara Românească 48, 51, 52, 55, 71, 72, 155, 186, 233, 235, 393, 586
Turnul Severin (Turris Severini), turn și localitate în Oltenia 70
Turtucaia (Totrocani), localitate pe Dunăre 260, 393, 500
Tușnad, oraș în (jud. Brașov); Sf. Ana, lac lângă ~ 554
Tutuscha, Martino, donator la biserica catolică din Iași 318
Tuzla (Tousla Bourmou), localitate în Dobrogea 393
Tziganovka, localitate la hotarul Moldovei cu Ucraina 193
Tzibru (Ziben), localitate la vărsarea râului Cibrice în Dunăre în zona Bulgarici 71

Ț

Țaga, sat și comună (jud. Cluj) 554
Țagul Mare, azi sat, comuna Budești (jud. Bistrița-Năsăud) 552
Țara Românească (Valahia turcească, Türkische Valahey, Valahia Trans—Alutană sive Turcica, Ungrovlahia) 35—38, 41, 47—51, 54, 55, 58, 62, 64, 72, 83, 84, 85, 107—112, 123, 125; passim; domni ai ~ v. Vlad Călugărul; Vlad Țepeș, Antonie Vodă din Popești, Radu Șerban, Constantin Șerban, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Mavrocordat Nicolae, Mavrocordat Constantin, Racoviță Mihail, Racoviță Ștefan; trupe imperiale în ~ v. Oltenia; administrația imperială în ~ v. Oltenia.
Țările de Jos 562, 569, 587
Țânțăreni, localitate și mănăstire în Oltenia 58, 61, 62, 63, 65, 184, 188
Țebea, localitate în Transilvania 519, 534
Țutora, sat și comună (jud. Iași) 504
Țigani (țigani, zlătari, faraoni) 65, 66, 68, 113, 125, 126, 127, 156, 217, 388, 496, 523, 526, 565, 572, 580, 584, 592

www.dacoromanica.ro

U

Ucraina 140, 241, 246, 248, 569
Uescu Şerban din Bârseşti de Argeş, văduva lui ∽, soacra lui Dumitru Tigveanul 344
Ujpalanca, localitate în Banatul iugoslav 224
Ungaria, unguri 33, 61, 64, 73, 76, 196, 207, 211, 212, — 219, 233, 234, 237, 254, 257, 258, 264, 287, 294, 295, 298, 313, 314, 322, 323, 348, 353, 355, 394, 400, 407, 422, 440—446, 450, 477, 494, 509, 522, 525, 564—566, 574 —577, 584 —586, 594 — 622; guvernator al ∼ v. Corvin Ioan de Hunedoara; regi ∼ Ştefan I Sf., Ladislau Sf., Elisabeta Sf, Mathias Corvin
Ungurei (Ungureni), comuna Topana (jud. Olt) 345
Urlueni, sat pe râul Cotmeana (jud. Argeş) 344
Usheny, localitate, probabil în Bulgaria 198
Uzundjova (Ouzzorendjova), localitate în Bulgaria 395

V

Varlaam, mitropolit al Ţării Româneşti (1672—1679) 340, 436
Vaca, culme muntoasă în Transilvania 550
Vad, episcopie ortodoxă în Transilvania 389
Vadatz, Albert (Vadas), preot din Mediaş 584
Valahia, valahi (vloh, blach, bloch, vlach, flaccus); vezi români; vezi Ţara Românească; Valahia austriacă, Valahia occidentală, v. Oltenia; Valahia turcească, v. Ţara Românească (Muntenia) şi uneori Moldova!
Valahia, referitor la statul româno-bulgar din Evul Mediu 407
Valea Albă, pârâu lângă Zlatna 519, 529, 532
Valea Ceţii, pârâu afluent al Oltului 586
Valea Curechiului, zonă muntoasă în Transilvania 534, 535
Valea Neguleasa, pârâu în muntele Vâlcău din Transilvania 531
Valea Rudei, pârâu în muntele Vâlcău 519
Valea Sara, pârâu în muntele Vâlcău din Transilvania 531
Valea Seacă, sat, comuna N. Bălcescu (jud. Bacău) 444
Valea Stolnişoara, pârâu în muntele Vâlcău din Transilvania 531
Valea Ţării (Vallya Csari) în zona Baia de Arieş 531
Vannucci, Battista Giovanni, (1712— p. 1748), italian de origine; călugăr franciscan conventual în Moldova, cu reşedinţa la Huşi; călător în Moldova; biografie: 359; text 359—360; 303, 316, 317, 320, 321, 322
Varna, localitate în Bulgaria 393, 395, 405
Varşovia, capitala Poloniei 423, 596
Vásíle Lupu, domn al Moldovei (1634—1653) 303, 388, 440
Vasiliuţi, sat dispărut (Republica Moldova) 364, 370, 413, 430
Vaslui, oraş în Moldova 205, 272, 273, 314, 402, 469, 471, 495
Vasquez, vicecolonel în armata imperială în Transilvania 215
Vălcineţi, localitate în Republica Moldova 194, 198
Văleni, comuna Sălătrucu (jud. Argeş) 344
Văleni, schit şi moşie în satul Văleni (jud. Argeş) 343
Văleni (Valko, Vâlcău), sat, comuna Gălăţele (jud. Cluj) 517, 521
Văsieşti, localitate înglobată în oraşul Moineşti 189
Văşcăuţi (Waszkowce), localitate în Republica Ucraina 137
Vâlcău, munţi (jud. Alba) 517, 528, 529, 530, 531, 532, 552
Vâlcea, judeţ în Oltenia, 63, 64, 65, 77, 167, 174, 175
Vedea, râu în Ţara Românească 344, 345
Veli-paşa, serasker turc 239, 240, 243, 245, 246
Veneţia, oraş, 82, 263, 325, 384, 398, 401, 462, 465, 475, 481, 520, 591, 629; mănăstirea Sf. Anton 571
Verebiş, azi Vrabia, sat. comuna Tuşnad (jud. Harghita) 553
Verteş, munte (jud. Alba) 534
Veterani ⟨Federigo⟩, general imperial 49, 56, 61, 62, 107, 108, 156
Veterani ⟨Giulio⟩, fiul generalului Federigo ∽, pretins comandant al Valahiei (Oltenia) 107
Vidboul, râu în Bulgaria 63
Vidin (Tyen), oraş în Bulgaria 41, 55, 63, 71, 73, 76, 125, 156, 188, 202, 232, 254, 394, 403, 624
Viena, capitala Imperiului habsburgic 107—110, 148, 149, 154, 257, 298, 325, 395, 451, 574, 579, 589, 596, 625, 628, 626, 638

www.dacoromanica.ro

⟨Vienninger, Leopold⟩, superior al franciscanilor bisericii Bărăţia din Bucureşti 207
Vinţul de Sus, sat în Transilvania 217, 518, 572
Vinţul de Jos, sat în Transilvania 539, 572
Vierăş, moşia pe care a fost construită cetatea Poenari (jud. Argeş) 343
Virmond (Virmont) Hugo von∼, conte de ∽ comandant general al Transilvaniei, succesorul efemer al lui Steinville (1721— aug. 1722) 86, 111, 113, 115, 117, 118, 154, 174, 175
Vistula, fluviu în Polonia 413, 422
Vlad, căpitanul din Şerbăneşti (jud. Olt) 345
Vlad Călugărul, domn al Ţării Româneşti (1485 — sept. 1485) 346
Vlad Ţepeş, domn al Ţării Româneşti (1448; 1456 — 1462; 1476) 343
Vladimir (Wladanus), negustor din Vidin, candidat la arenda ocnelor din Oltenia 125
Vlasto, Andronachi (sau Antonaki), mare vistier şi mare clucer în Ţara Românească, venit din Moldova, unde a fost mare comis la 1726. 254, 255, 256, 257
Vlasto ⟨Bălaşa⟩, soţia lui Grigore ∼; fiica domnului Şerban Cantacuzino, 107, 118
Vlasto, Grigore, boier oltean, numit consilier imperial în Oltenia 118, 158, 166, 172, 173, 179, 182
Vlasto, Teodor, boier 417
Vlădeasa, munţi (jud. Cluj) 551
Vodiţa, localitate lângă Porţile de Fier 56, 61, 156; graniţă şi vamă la 70, 126
Vodiţa, pârâu în Oltenia 56
Voghera, regiment imperial în Transilvania 576
Vogt, I.W., consilier imperial în Oltenia 166, 170, 174, 176, 178, 179, 182, 183
Voia, pârâu (jud. Dâmboviţa) 340
Voicul, ginere al Sântionei din Rasa 338
Voineşti, sat şi comună (jud. Dâmboviţa) 342
Volga, fluviu 196
Vörös, Benedict, director al poştelor din Vinţul de Sus 518
Vorova, Anton, catolic din Iaşi 301, 306
Vulcan (Dolkan, Faulkner Berg, Vâlcan), munţi şi trecătoare spre Transilvania 33, 41, 42, 48, 49, 55, 60, 73, 233, 521, 517, 531, 551

W

Walatzka, pârâu, se varsă în Prut 241
Wallis, Franz Paul von ∽, conte general imperial, comandant general al Transilvaniei; director suprem al administraţiei austriece în Oltenia; călător în Ţara Românească (1731), biografie 160—164; text 164—184
Warte (Wartensis, Wartho), deal şi munte în Silezia 225
Weiss I.C., inginer militar, maior, apoi colonel în armata imperială din Transilvania (? — după 1737), călător în Ţara Românească, biografie 185—186; text 186—196
Wetteran, localitate în vestul Germaniei 251
Weissembourg, v. Alba Iulia
Wolf, căpitan austriac la Vinţul de Jos 572
Wolf (Volf), Nicolae, secretar polon al lui Constantin Brâncoveanu 85, 436
Wurmbrand, conte de ∼, colonel al regimentului imperial Daun, comandant al Braşovului 110

Y

Yahia-paşa, prizonier la Hotin 270
Yali Aga (Aga ţărmului); denumire pentru hanul Crimeii 274
Yaman Yol, strâmtoare neidentificată 273
Yberra, Ignacio d' ∼, conte de origine spaniolă, director al minelor de stat din Transilvania, cu reşedinţa la Bistriţa 565, 566, 567, 568, 576, 580, 587, 593
Yeken Mehmed Paşa (Jeken), mare vizir otoman (1737—1739) 195, 202, 309

Z

Zagora, localitate în Thessalia 288, 448
Zalău, oraş (jud. Sălaj) 554
Zalesnik, localitate în Republica Ucraina 489
Zaleşcik, localitate în Republica Ucraina 488, 492, 507
Zapolya, Ioan, principe al Transilvaniei (1510—1526); rege al Ungariei (1526—1540) 47, 523
Zante, localitate în Grecia 349

www.dacoromanica.ro

Zaurisza, stolnic de Mielnik, nobil în suita lui Mniszech 364
Zay ⟨Zsigmund⟩, însoțitor al lui Fr. II Rákóczi I în pribegie (†1758) 202, 203, 207
Zănoaga, munți în Carpați 60, 517
Zărnadul Mare, sat, comuna Zărand (jud. Arad) 576
Zărnești (Zanecheli), sat (Republica Moldova) 330, 429
Zărnești, oraș (jud. Brașov; izvoare minerale: Torentul Râul, azi Fântâna Domnilor 554
Zătreanu, Preda, boier oltean 175
Zătreanu, Ticul, boier oltean 175
Zătreanu, Udrea, boier oltean 175
Zăuani, azi Zăoani-Băi, sat, comuna Ip (jud. Sălaj) 547
Zbaraszki ⟨Cristofor⟩, sol polon la Poartă în 1622. 411
Zbieroaia (Zgeros, Zgheroaia), sat (jud. Iași) 330
Zebruci, poate Obrejița? (jud. Vrancea) 273
Zimmer poate Vârciorova? (jud. Mehedinți) 623
Zimnicea, oraș 394
Zingali Giuseppe Maria Antonio (Cingali), misionar catolic în Moldova 303, 318, 321, 322, 445, 449
Zlatna (Ampelon), oraș și district în Transilvania 519, 523, 525, 544, 590, 648; ruine: 532, 533, 542, 550, 552 ,553
Zold, Peter, preot catolic din Cluj, inspector al misiunilor catolice în Moldova; călător; biografie 508; text 508—514
Zorilești, oare Zorilești?, lângă Prigorie? 72
Zorten, Petru, țăran din Banat 575
Zultner, inginer militar austriac 167
Zwaniec (Svaniec), localitate în Polonia 270, 278, 334, 369, 411, 440, 503, 541, 596

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

INTRODUCERE		5
CĂPITANUL DE SAINTE-CROIX	biografie	31
	text	33
FRIEDRICH SCHWANZ VON SPRINGFELS	biografie	43
	text	46
MIHAIL SCHENDOS VAN DER BECH	biografie	78
	text	82
NICOLAE DE PORTA	biografie	93
	text	107
	observaţii critice	127
FILIP ORLIK	biografie	136
	text	137
IEROMONAHUL SILVESTRU ŞI MONAHUL NICODIM	biografie	143
	text	143
GIOVANNI FRANCESCO BOSSI	biografie	146
	text	146
GENERALUL CHARLES DE TIGE	biografie	151
	text	154
GENERALUL CONTE FRANZ PAUL VON WALLIS	biografie	160
ŞI BARONUL VON REBENTISCH	text	164
INGINERUL MILITAR, MAIORUL, APOI	biografie	185
COLONELUL I. C. WEISS	text	186
JOHN BELL OF ANTERMONY	biografie	192
	text	193
KELEMEN MIKES	biografie	200
	text	201
ANONIM LATIN DIN 1738	biografie	208
	text	210
GENERALUL CHRISTOPH-HERMANN VON MANNSTEIN	biografie	238
	text	239
ANDREAS JÄSCHKE ŞI ZACHARIAS HIRSCHEL	biografie	249
	text	249
JEAN CLAUDE FLACHAT	biografie	253
	text	254

www.dacoromanica.ro

ANONIM TURC (1740) biografie 261
text 262

MARKOS-ANTONIOS KATSAITIS biografie 279
text 284

ANDRÁS PATAI biografie 293
text 294

FRANCESCANTONIO MANZI biografie 296
text 297

GIOVANNI-MARIA AUSILIA biografie 312
text 312

ANTONIO BECICH biografie 324
text 324

PAUL JAMJOUGLOU biografie 327
text 327

MITROPOLITUL NEOFIT DIN CRETA biografie 335
text 336

GIOVANNI BARTOLOMEO FRONTALI biografie 347
text 347

GIOVANNI BATTISTA VANNUCCI biografie 359
text 359

SOLI POLONI ÎN TRECERE SPRE POARTĂ (Solia lui JAN KAROL MNISZECH) biografie 361
text 362

JOSEF JAN TADEUSZ MNISZECH biografie 362
text 363

ADAM CHENOT biografie 373
text 375

ŞEHDI OSMAN biografie 378
text 379

CONSTANTIN DAPONTES biografie 381
text 383

CHARLES — CLAUDE DE PEYSSONNEL biografie 391
text 393

SOLI POLONI ÎN TRECERE SPRE POARTĂ (IOSIF PODOSKI) biografie 408
text 409

ADAM GOLARLOWSKI biografie 409
text 409

C. LAFONT biografie 424
text 425

www.dacoromanica.ro

BLASIUS KLEINER — biografie 431
text 433

GIOVANNI HRISOSTOMO DEI GIOVANNI — biografie 437
text 440

RUGGIERO GIUSEPPE BOSCOVICH — biografie 452
text 454

SIR JAMES PORTER ŞI LADY CLARISSA PORTER — biografie 490
text 491

FREDERICK CALVERT, LORD BALTIMORE — biografie 493
text 494

RESMI AHMED EFENDI — biografie 497
text 498

SOL POLON ÎN TRECERE SPRE POARTĂ [Solia lui TOMA ALEXANDROVICI] — biografie 501
text 503

PETER ZÖLD — biografie 508
text 508

JAN FRIDWALDSZKI — biografie 515
text 516

ABATELE FRANÇOIS-XAVIER DE FELLER — biografie 556
text 557

BARONUL FRANÇOIS DE TOTT — biografie 595
text 596

NICOLAUS ERNST KLEEMANN — biografie 620
text 621

ANEXE

Anexa I

Texte originale :

BLASIUS KLEINER — text. 643

Anexa II

Mărturii indirecte :

ANONIM GERMAN — not. introd. 646
text 645

HENRY GRENVILLE — biografie 649
text 650

REPERTORIU CRONOLOGIC 653

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI 657

INDICE 661

www.dacoromanica.ro

Redactor: NICULINA FLOREA
Tehnoredactor: MELUȘ TUREAC

Format: 16/70 × 100. Coli de tipar: 44.
Planșe: 32
C.Z. pentru biblioteci mari: 91(498)(082).
C.Z. pentru biblioteci mici: 91.

S. C. „UNIVERSUL" S. A. — c. 595

www.dacoromanica.ro

ISBN 973-27-0566-3

Lei 28 000

www.dacoromanica.ro